

જૈન ગૂજર કવિઓ

પ્રથમ ભાગ

[વિક્રમ તેરમા શતકથી તે સત્તરમા શતક સુધીના ગૂજરાતી ભાષાના
જૈન કવિઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચી..]

‘ જૂની ગૂજરાતી ભાષાના ઇતિહાસ ’ ની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના સમેત,
સંગ્રાહક અને સંપ્રયોજક.

મોહનલાલ દલૈયંદ દેશાઈ.

બી. એ. એલ્. એલ્. બી.

વકીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

[જૈન રાસમાળા પૂરવણી, જન ઐતિહાસિક રાસમાળા, જિનદેવદર્શન,
સામાયિકસૂત્ર, જૈન કાવ્ય પ્રવેશ, નયકર્ણિકા આદિના લેખક-વિવેચક,
વિવેકાનંદના પત્રોના અનુવાદક, ગત ‘ જૈન શ્વે૦ કોન્ફરન્સ હેરેલ્ડ ’ અને
આહુ ‘ જૈનયુગ ’ ના તંત્રી.]

વિ. સં. ૧૯૮૨

વીરાત્ સં. ૨૪૫૨

ઈ. સ. ૧૯૨૬

કિંમત પાંચ રૂપીઆ.

શ્રી હાયમંડ ન્યુબિલિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં,
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.
સલાપોસ રોડ, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રકાશક
શ્રી લેન શ્વેતામ્બર હૅન્ડરન્સ ઑફિસ તરફથી
મકનજી જે. મહેતા. બાર. એટ. લો.
મોહનલાલ ભ. જવેરી, સોલિસિટર.
સ્થાનિક જનરલ સેક્રેટરીઓ
૨૦, પાયધુની, મુંબઈ

નિવેદન.

શ્રીમતી જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ તરફથી જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અર્થે મૂળથી પ્રયાસો થયા છે અને તેને અંગે તેણે જૂદા જૂદા ભંડારો-માંના ગ્રંથોની ટીપો કરાવી યા મંગાવી એકત્રિત કરી હતી. સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય માટેની સૂચિ 'જૈન ગ્રંથાવલી' એ નામથી તેણે પ્રકટ કરી છે તે પરથી ઘણો પ્રકાશ પડ્યો છે.

વિશેષમાં તેણે ગૂજરાતી યા ભાષા સાહિત્યમાટે રા. મનઃસુખલાલ કિરત્યંદ મહેતાએ પ્રયોજેલી રાસાઓની યાદી-ટીપ 'જૈન રાસમાળા' એ નામથી પ્રકટ કરી અને ત્યાર પછી તેમાં ન આવેલ એવા બીજા રાસાઓ-ચોપાઇઓની વધુ ટીપ મેં તૈયાર કરેલી તે 'જૈન રાસમાળાની પૂરવણી' એ નામથી પ્રકટ કરી હતી. આ બંને ટીપમાં નાની ભાષાં પદ્ય કૃતિઓ-સ્તવનં સઝાય સ્તોત્રાદિ તેમજ ગદ્યકૃતિઓ-ખાળાવખોધોની સૂચિ આવેલી નથી. શ્રીમતી કૉન્ફરન્સ દેવીએ આ રીતે જૈન રાસમાળાના બે ભાગ ટીપ તરીકે પ્રકટ કરી ગૂજર સાહિત્યમાં જૈનોનો મોટો ફાળો હતો એવો ખ્યાલ આપ્યો હતો તે માટે તેને ધન્યવાદ ધટે છે.

આ ખ્યાલ માત્ર સપાટીપરનો નહિ, પણ ખરેખરો સાચો અને અમાણુપૂર્વક આવી શકે તે માટે દરેક રાસ-ચોપાઈ, ફાગ, ઢાળ, સ્તવન, સ્તુતિ, ચોવીશી તેમજ અન્ય પદ્ય કૃતિના રચનારને શબ્દાનુક્રમે લખને તે દરેકની કૃતિઓનું વિગતવાર વર્ણનાત્મક 'લિસ્ટ'-સૂચી, તેનો પરિચય, તેનો સમય અને કૃતિઓ સંબંધીની માહિતી દરેક ભંડારોની ટીપો મળી તે પરથી-પણુ વિશેષે ભંડારોમાંની પ્રતોને જાતે તપાસી તેમાંથી તેના આદિ અને અંતના ભાગો લેખકની પ્રશસ્તિ વગેરે ઉતારી લઈ તે ફેરિસ્ટ એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરાવવા માટે હું એક સંગ્રાહક તરીકે માત્ર પ્રીતિશ્રમની ખાતર આજથી આશરે પંદર વર્ષથી તે માટેનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો છું.

આ સર્વ સંગ્રહ કરવામાં અથાગ પરિશ્રમ, પ્રતો જોવા તપાસવામાં ને તેમાંથી ઉતારા કરવામાં પુષ્કળ સમયનો વ્યય મેં એક ‘ધૂળધોયા’ તરીકે આનંદથી ભોગવ્યો છે. આ સંગ્રહ માટે બીજા સર્જનો પૈકી મુનિમહારાજે, ભંડારના માલિકો-સંઘો યા સંઘના શેઠો-વિદ્વાનોએ પ્રતો જોવા માટે થોડા સમય માટે મોકલવા રૂપે તેમજ જોઈ જવા માટે સંગવડ કરી આપવા રૂપે તેમજ જૂદી જૂદી સંહાય અને સલાહરૂપે, હુંકમાં આ સંગ્રહ માટે જે જે અપેક્ષાઓ રહેતી તે પૂરી પાડવા રૂપે કૃપા બતાવી છે તે માટે તે દરેકનો ખરેખર મારાપર, સમાજપર અને સાહિત્યપર ઉપકાર થયો છે.

પહેલાં પ્રથમ જે મુદ્રિત રાસાઓ આદિ બહાર પડેલા તે એકઠા કરી તેમાંથી તેમજ કૉન્ફરન્સ પાસેની આવેલી ટીપો પરથી તૈયાર કરેલી સૂચિઓ પરથી, હકીકત નોંધી લીધી. પછી મેં જાતે પ્રવાસ શરૂ કર્યો. વડોદરા અને અમદાવાદ જઈ આવ્યો. વડોદરામાં પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી, મુનિમહારાજ શ્રી ચતુરવિજય-જિનવિજયાદિએ સર્વ પુસ્તકો જોવાની સંગવડતા કરી આપી હતી, પરંતુ થોડા દિવસના કાળલપણથી પૂરું કામ નહોતું થયું તેથી મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ પ્રશસ્તિઓ લખી લખાવી મને મોકલાવી આપી હતી. અમદાવાદમાં મુરખી ભાઈશ્રી કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલની ભલામણથી મુનિશ્રી શુભાખવિજયજીએ કેટલાક રાસોની પ્રતો જોવા આપી હતી તેમાંથી પ્રશસ્તિઓ તેમની પાસેજ રહી કેટલાક દિવસો અખંડપણે ચાર ચાર કલાકો ગાળી લખી લીધી હતી. સને ૧૯૧૫ માં ઉક્ત પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીએ મારી દ્વારા સુરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદના પ્રદર્શનમાં લગભગ સવાસો ઉપરાંત પ્રતો મોકલી હતી તેનો ઉપયોગ પણ કર્યો. આ વખત મુધી છેવટની પ્રશસ્તિજ નોંધવાનું લક્ષ રહ્યું હતું. ભાવનગર સંઘ તરફથી મુરખી શ્રી કુંવરજી આણંદજીએ પંદર રાંસની પ્રતો મોકલાવી હતી. ત્યાર પછી કૉન્ફરન્સદ્વારા બીજા કેટલાક સંઘોને પ્રતો ઉછીની મોકલવા માટે વિનંતિપત્ર લખતાં મોરખીના સંઘ તરફથી કાનજી સંઘ-

વીએ, ગારીઆધરના સઘે, ઘોરાજીમાંના માણુકચંદજીના સંગ્રહીત ભંડારના સેક્રેટરી રા. વનેચંદ પોપટે, ભરૂચના સંઘ તરફથી શેઠ અનોપચંદ મણુકચંદે પ્રતો મોકલાવી હતી. આ બધી પ્રતો જોવાઈ ગયા પછી તે તે સ્થળે મોકલાવી દીધી, પછી અમૃતસર કોંગ્રેસથી આવતાં આગ્રામાં શ્રીયુત દાલચંદજીદ્વારા ત્યાંની અમુક કૃતિઓ મેં જોઈ તપાસી.

સન ૧૯૨૧ માં અકટોબરની છુટીમાં લીંબડીનો મોટો ભંડાર હું જાતે જઈ જોઈ આવ્યો, અને ત્યાં રા. છોટાલાલ હરજીવન પારેખ અને રા. કેશવલાલ લગડીએ સારી મદદ તથા સગવડ મને કરી આપેલી. સન ૧૯૨૩-૨૪ માં પૂનામાં જઈ, મુંબઈસરકારે ખરીદેલી હસ્તલિખિત પ્રતોનો જે સંગ્રહ પહેલાં કેકેન કોલેજના મકાનમાં રાખેલો હતો તે પછી સર ભાડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં લઈ જવામાં આવેલો છે તે ત્યાંથી સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીદ્વારા જોઈ આવ્યો; તેમજ તે મુનિશ્રીએ પાટણના હાલાભાઈ ભંડાર ને સાગર ભંડારમાંના પુસ્તકોની પ્રશસ્તિઓ પોતે ઉતારેલી હતી તે ખૂરી પાડી. આ દરમ્યાન વિજયધર્મસૂરિનું ચોમાસું મુંબઈમાં થતાં તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો મુનિશ્રી ઇંદ્રવિજયજી તથા મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીને મેં મારો સંગ્રહ જોવા આપ્યો, અને તેઓશ્રીએ પછી કૃપા કરી પોતાની પાસે તે વખતે જે હસ્તલિખિત પ્રતો હતી તે અને તે ઉપરાંત પંડિત હરગોવિન્દદાસ પાસે ઇંદરની બાઈઓનો ભંડાર તથા ઉદયપુરના ભડારોમાંનાં પુસ્તકોમાંથી તૈયાર કરાવેલ પ્રશસ્તિસંગ્રહ-મને જોવા આપતાં તેનો ઉપયોગ કર્યો. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાં યતિ નાનચંદ્રજીએ પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો બતાવ્યાં.

આ પછી ૧૯૨૪ ના સપ્ટેમ્બરથી આ પુસ્તક અમદાવાદના ડાયમંડ બુકબિલ્ડિ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાવા ગયું. તેના માલિકના સુપુત્ર રા. પોપટભાઈએ જે મહેનત લીધી છે તે અશસનીય છે ને તે માટે તેમનો ઉપકાર છે. આ પુસ્તક છપાવું ગયું અને સાથે 'સાથે' બીજા ભંડારોની તેમજ અન્યત્ર જોવા મળ્યે જતી હસ્તલિખિત પ્રતોમાંથી વિશેષ નોંધ કરવાનું પણ આજુ રાખવામાં આવ્યું.

મુંબઈમાં માંડવી પરના શ્રી અનંતનાથજી મંદિરના ભંડાર હતા. મેનેજર ખાસ્તર ખીમજી હીરજી લોડાયા, જૈન એસોસિએશન ઓફ ઈન્ડિયા તથા શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી હસ્તકનો ભંડાર, સ્વ. યતિ નાનચંદ્રજીના શિષ્ય મોહનલાલજી પાસેનો મુંબઈમાં પાયધુની પરના શ્રી શાંતિનાથજી મંદિરમાં રાખેલ સંગ્રહ તેમજ મુંબઈનો ભુલેશ્વરમાંનો દ્વિગંધર પત્રાલાલ એલક સરસ્વતી લુવનનો સંગ્રહ જોવા મળ્યા. શેઠ જીવણચંદ સાકરચંદ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર લાયબ્રેરી સુરતથી પ્રતો મંગાવી આપી; જલોરથી મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ રદી જેવાં છૂટક પાનાંઓ મોકલ્યાં. રાજકોટના દેરાસરમાં પણ તેવાં પાનાંઓ જોવા મળ્યાં.

વિશેષમાં ખાસ નોંધી રાખવા યોગ્ય ઉપયોગી સંગ્રહ ગત વર્ષે એપ્રિલે સન ૧૯૨૫ માં જોવા મળ્યા. તે વર્ષની મેની છુટીમાં હું વડોદરા ગયો હતો ને ત્યાં પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીના પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીનો, મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો, અને વડોદરા સરકારની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીનો—એ ત્રણ સંગ્રહમાંનાં ભાષા-પુસ્તકો જોવા મળ્યાં; અને અકટોખરની છુટીમાં અમદાવાદ ગયો હતો ત્યાં વકીલ કેશવલાલ ગ્રેમચંદ મોદીના તેવાજ પ્રીતિપૂર્વક સહકારથી કેહલાના અપાસરાના ભંડારો જોવાની સુંદર તક મળી હતી તેમજ ત્યાંની જૈન શાલાનો નાનો ભંડાર પણ જોયો.

ત્યારપછી આ વર્ષના એપ્રિલ માસમાં મુંબઈમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના મકાનમાં ભરાયેલ આઠમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અગેના પ્રદર્શનમાં મૂકવા માટે મેં ‘જૈનયુગ’ના તંત્રી તરીકે જૈન હસ્ત-લિખિત ભાષાનાં પુસ્તકો સર્વે સઘ, સાધુ, યતિ તેમજ ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરતાં આવેલાં પુસ્તકો પૈકી ખાનગામવાળા યતિવર્ય શ્રી બાલચંદ્રજીએ, મુંબઈના કચ્છી ગૃહસ્થ શા. વર્ધમાન રામજીએ તેમજ સુરતથી રા.

લક્ષ્મીચંદ્ર સુખલાલે મોકલેલાં પુસ્તકોને પણ જોવાનો લાભ મળ્યો. મુંબઈની વિલ્સન કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર વેલનકર કે જેઓ સર્વે જૈન પુસ્તકોનું અંગ્રેજીમાં વર્ણનાત્મક કેટલોગ તૈયાર કરે છે તે પૈકી ભાષા-પુસ્તકોની તેમની નોંધો રા. કેશવલાલ ત્રેમચંદ મોદી દ્વારા મળી તેનો અન્ને સીનોર ભડારમાંનાં પુસ્તકોના આદિ અત ભાગો મુનિશ્રી અમરવિજયજીએ પોતાના વિદ્વાન શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજય પાસે લખાવી મોકલ્યા તેનો પણ લાભ લીધો. વળી આ વર્ષના મેની છુટ્ટીમાં રાજકોટમાં રા. ગોદુળકાસ નાનજી ગાંધી હસ્તકનો મુનિ વિનયવિજયજીનો પુસ્તકભંડાર પણ જોવાની તક મળી હતી.

આ સર્વેમાંથી આ પુસ્તકને ઉપયોગી જે જે મળ્યું તે નોંધી લીધું છે અને આ પુસ્તક છપાતું હતું તેથી તેમાં જેટલું ન આવી શક્યું તેટલું આ પુસ્તકના ખીજા ભાગના પરિશિષ્ટમાં મૂકવામાં આવશે. આનું દળ પણ ઘણું સાંચું થયું છે. દુકામાં આ પુસ્તકને જેટલું બને તેટલું સંપૂર્ણ કરવાની દરેક જાતની સાવધાની અને મહેનત લેવામાં આવી છે અને આવશે.

અનેકની મદદથી આ પુસ્તકમાંનો સંગ્રહ એકત્રિત કરી શક્યો છું અને તેથી તેના યશના ભાગી તે સર્વ સજ્જનોને લેખું છું અને તેમનો દરેકનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનું છું. આવા મહાભારત સંગ્રહ કાર્યમાં એકલપટે એક સાહિત્યસેવક ખીજાઓની સહાય સામગ્રી વગર વિશેષ ન કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. એ સર્વ સત્પુરુષોનો મારા પ્રત્યેના તેમના સદ્ભાવભર્યા પ્રેમ અને વર્તન માટે હું ઋણી છું. એમનું અનુકરણ કરી અન્ય મહાશયો આવા સાહિત્યના કાર્યમાં પોતાથી બની શકે તે સહાય આપી સાહિત્યના ઉદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં નિમિત્તભૂત બનશે. આવો સંગ્રહ ગમે તેટલી મહેનત છતાં સંપૂર્ણ બની શકે નહિ; છતાં તેને બને તેટલો સંપૂર્ણ કરવાની અને તે માટે સામગ્રી પૂરી પાડવાની દરેક સાહિત્યોત્કર્ષકચિંતકની ફરજ છે. હજી તો ઘણા ભંડારો જોવા પાકી છે. રાજપુતાનામાં જેસલમેર, વીકાનેર, જોધપુર,

આદિ, ને ગૂજરાતમાં પાટણ, ખંભાત, અમદાવાદ આદિ તેમજ અન્ય જૂદા જૂદા ગામોમાં ત્યાં ત્યાંના સંઘસ્તકના, કેટલાક યતિવર્યો અને શ્રીપૂજ્યો પાસેના, સંવેગી મુનિ મહારાજઓ પાસેના ભંડારો છે (કે જેની ટીપ માટે જુઓ 'મુદ્રિત જૈનગ્રંથ નામાવલિ' એ પુસ્તકના પ્રથમના પૃ. LV થી LXII પર જ્ઞાન-પુસ્તક ભંડારો.) તેમને મારી ખાસ વિનંતિ છે કે પોતાની પાસેનાં પુસ્તકો જોવા તપાસવાની સગવડ કરી આપવા તેઓ કૃપાવંત થાય.

પહેલાં આ સંગ્રહનું નામ 'જૈન દેશી કવિ નામાવલિ'—જૈન કવિ નામાવલિ આપવાનું મેં ધાર્યું હતું અને આ સંબંધીનો ઉદ્દેશ્ય 'જૈન શ્વેતાશ્વર કૉન્ફરન્સ હેરેલ્ડ'ના ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૭ ના (માધ સં. ૧૯૭૩ ના) અંકમાં તેના તત્ત્વી તરીકે ' તત્ત્વીની નોંધ ' માં પૃ. ૩૯ અને ૪૦ માં મૂકેલી નોંધમાં મેં કર્યો હતો, પરંતુ 'દેશી' નામને બદલે 'ગૂર્જર' કે 'ગૂજરાતી' મૂકવું ઠીક થઈ પડશે અને 'નામાવલિ' એ મૂકતાં આખું નામ લાંબું થાય તે ઠીક નહિ તેથી તે કાઢી નાખી 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' (એટલે ગૂજરાતી ભાષાના જૈન કવિઓ) એ હુંકું અને અર્થપૂર્ણ નામ રાખવું એવી એક સાક્ષરની સૂચના થતાં તે હુંકું નામ સ્વીકાર્યું છે. પહેલાં તેની યોજના કવિઓના અક્ષરાનુક્રમ પ્રમાણે ગોઠવી હતી, પરંતુ શતકવાર તેમાંના રચનાસવત્ પ્રમાણે કવિઓને ગોઠવવાની યોજના કરવાની એક સજ્જને કરેલી સૂચના મહત્ત્વની લાગતાં શતકવાર ગોઠવણ કરી છે.

તેરમા શતક પહેલાંનું ભાષાસાહિત્ય અપભ્રંશ ભાષા (અતિ જૂની ગૂજરાતી ભાષા) નું છે અને જૂની ગૂજરાતીનો—એટલે કે ગૂજરાતીનો જૂનામાં જૂનો આરભ વિક્રમસવત્ તેરમાથી થાય છે કારણકે તે સમયની પદ્યકૃતિઓ મળી આવે છે, તેથી તેરમા શતકથી પ્રારભ કરવામાં આવ્યો છે. સત્તરમા શતક સુધી પહોંચતાં આ સંગ્રહનું કદ ધણું વધી ગયું તેથી તેટલાનો 'પ્રથમ ભાગ' સ્વીકારી પ્રકટ કર્યો છે, અઢારમા શતકથી બીજો ભાગ મુદ્રિત થતો આવે છે.

આ સંગ્રહની યોજના એ પ્રમાણે રાખી છે કે ૧ 'કર્તાનું' નામ, ૨ તે કયા ગચ્છમાં કેની પરંપરામાં-તે પરંપરાથી કયા મુનિના શિષ્ય છે તે પરિચય, ૩ તેની નીચે રચનાસમયાનુક્રમે કૃતિ, ૪ તે કૃતિનો રચના સમય, ૫ તે સાથે તે રચનાનું સ્થલ, ૬ તેની નીચે તે કૃતિનો આદિ ભાગ, ૭ તે કૃતિનો અંત ભાગ-કવિની પ્રશસ્તિવાળો, ૮ તે પ્રશસ્તિ નીચે તે જે પ્રતમાંથી લીધેલ હોય તે પ્રતના લેખકની પ્રશસ્તિ લખ્યા સાલ લખ્યા ગામ વગેરે, ૯ તે પ્રતિનાં પાનાં અને પંક્તિની સંખ્યા, ૧૦ તે પ્રતિ કયા ભંડારમાં મળે છે તે. ૧૧ પ્રસિદ્ધ થયેલ હોય તે તે ક્યાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે. (તે પ્રસિદ્ધ થયાનું ખતાવવા માટે + આ ચિન્હનો ઉપયોગ કૃતિ પાસે કર્યો છે.)

આ ચિન્હ સિવાય આ પુસ્તકમાં વાપરેલાં બીજાં ચિન્હો અને ટૂંકા અક્ષરો સમજવા માટે 'સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ' આ પૃષ્ઠી જૂદી મૂકી છે.

પ્રસ્તાવનામાં 'જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' એ નામનો નિબંધ લખીને મૂક્યો છે. તે લખવામાં સદ્ગત ચદ્રસેન ગુલેરીજી એમ. એ. ના 'પુરાની હિન્દી' એ નામના નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૨ ના અંક ૧ થી ૪ માં આવેલા લેખો, દોષકવૃત્તિ (સંશોધક પં. ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર પ્ર૦ હેમચંદ્રચાર્ય ગ્રંથાવલી, પાટણ), સદ્ગત પ્ર૦ ગુણેની 'ભવિષ્યત કહા' (ગા. એ. સીરીઝ નં. ૨૦) પરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તથા તેમના ઇ. સ. ૧૯૨૨ ના મેથી અક્ટોબરના વિવિધજ્ઞાનવિસ્તારના અંક માંના મરાઠી ભાષા સંબંધીના લેખો, શ્રીયુત હીરાલાલ જૈનના જે લેખ નામે હિંદી માસિક મનોરમા (જુલાઈ ૧૯૨૪) માંનો ' જૈન સાહિત્યમે હિન્દી કી જડ ' એ લેખ તેમજ અલ્હાબાદ યુનિવર્સિટી જર્નલમાંનો 'અપભ્રંશ લિટરેચર' નામનો અંગ્રેજી લેખ (પૃ. ૧૫૭ થી ૧૮૪), જૈન સાહિત્ય સંશોધકમાં શ્રીયુત તાથુરા-મજી પ્રેમીનો લેખ, સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલના લેખો, તેમજ

રાયબહાદુર પંડિત ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પહલાખંડ વગેરેનો આધાર લઈ-કેટલાકમાંથી અનુવાદ કરી, કેટલાકમાંથી સાર લઈ ઉપયુક્ત માહિતીઓ ૩૩૧ પાનામાં એકત્રિત કરી છે. તો તે સર્વેનો હું પરમ ઋણી છું. આ નિબંધ સાત વિભાગ અને તેના કુલ ૩૬ પ્રકરણમાં વહેચેલ છે અને તે 'ગૂજરાતી સાહિત્યના પાયા જૈનોએ નાંખ્યા છે' એ વસ્તુસ્થિતિ સમળ પ્રમાણથી પૂરવાર કરશે, અને તેમાંથી ભાષાના અભ્યાસીને ઘણું નવીન અને રસપ્રદ જાણવા જેવું મળી આવશે તો હું મારો પરિશ્રમ સફલ થયેલો માનીશ. આ નિબંધની વિષયસૂચી વિષયાનુક્રમમાં મૂકી છે. આ પછી વિક્રમ તેરમી સદીના કવિઓ અને તેની કૃતિઓ શરૂ થાય છે અને તે સત્તરમી સદીના કવિઓની કૃતિઓ સુધીમાં આ પ્રથમ ભાગ પૂરો થાય છે. છેવટે ચાર અનુક્રમણિકાઓ આપવામાં આવી છે. (૧) કવિ ઓની, (૨) મોટી કૃતિઓની (૩) નાની કૃતિઓની એ ત્રણ અક્ષરાનુક્રમે અને (૪) સંવત્સાર અનુક્રમણિકા જોડવામાં આવી છે કે જેથી કોઈ પણ હકીકત મેળવતાં મુગમતા મળે.

આ પુસ્તક અમદાવાદ છપાયેલ હોવાથી ત્યાંથી પ્રુદ્ધ આવતાં એક-વાર સુધારી મોકલવામાં આવેલ, તે કારણે પ્રેસની ભૂલો, રખલનાઓ વગેરે થયેલી છે તેનું શુદ્ધિપત્રક આ ભાગનું કદ અતિ અધિક થવાથી આમાં મૂકેલ નથી, બીજા ભાગમાં મૂકાશે. વિદ્વાનો આની અંદરના સુધારા વધારા સૂચવશે તો તેમનો આભાર માનીશ.

આવું પુસ્તક કોઈ સંસ્થાના કે રાજ્યાશ્રય જેવા આશ્રય વગર પ્રકટ ન થઈ શકે. કારણકે આના ગ્રાહક અતિ અલ્પજ હોય, તેથી મુખ્યદંતી જૈન જ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ ઑફિસે આ પ્રકટ કરવામાં બતાવેલી હિદાયતા અને કાર્યદક્ષતા માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈન સાહિત્યના

ઉત્કર્ષ માટેનું તેનું આ કાર્ય યશસ્વી રહેશે. આની પ્રથમ આવૃત્તિનો ‘કોપીરાષ્ટ્ર’ મેં તેને આપી દીધેલ છે. બીજી આવૃત્તિ થાય કે નહિ એ એક પ્રશ્ન છે.

‘જૈનો અને તેમનું સાહિત્ય’ એ સંબંધી લખેલો એક વિસ્તૃત નિબંધ, તપા, ખરતર, અંચલ વગેરે ગમ્મોની પદ્માવલીઓ, શતકવાર કવિઓની કાવ્યપ્રસાદી વગેરે ઘણી ઉપયુક્ત બાબતો બીજા ભાગમાં મૂકવા વિચાર છે.

હાલતો આ પુસ્તકનો પ્રથમ ભાગ સમસ્ત ગૂજરાત-ગૂજરાત અને બૃહદ્ ગૂજરાતને ચરણે ધર્યો છે તો તે તેની યોગ્ય કદર-પિછાન કરશે. એટલી આશાભરી ખાત્રી રાખી વિરમું છું.

મુંબઈ, ૨૬-૬-૨૬.
જ્યેષ્ઠ વદ ૧ શનિવાર,
સં. ૧૯૮૨.

} મોહનલાલ

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ.

- + આ ચિન્હ મુદ્રિત-છપાયેલ કૃતિ સૂચવે છે.
 ? આ પ્રશ્નચિન્હ, શંકા સૂચવે છે.
- અનંત. અનંતનાથજી મંદિર, માંડવી મુંબઈમાંનો ભંડાર.
 અમ. અમદાવાદ.
 અં. અંચલ ગચ્છીય.
 આ. આગમિક, -અંચલગચ્છીય.
 આં. આંચલિક.
 આ. ક. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પાલીતાણાની પેઢીમાં જે સ્વં
 અબાલાલ ચુનીલાલનો જ્ઞાનભંડાર સોંપાયેલો તે ભંડાર.
- ઉ. ઉપાધ્યાય.
 ઋ. ઋષિ.
 ઐ. ઐતિહાસિક.
 ઐ. રા. સં. ઐતિહાસિક રાસ.સંગ્રહ. (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા ભાવનગર).
 ક. વિ. કલ્યાણવિજય મુનિ.
 ખ. ખરતરગચ્છ.
 ખં. ખમાનના ભંડાર.
 ગ. (૧) ગચ્છ (૨) ગણી.
 ગુ. વિ. ગુલાબવિજયજી પં. કે જે અમદાવાદમાં રહે છે તેમની
 પાસેનો તેમનો ભંડાર—અમદાવાદ.
 ચં. ચંચલ બહેનનો ભંડાર ક્તાશાની પોળ, હરકોર શેઠાણીની
 હવેલી—અમદાવાદ.
- ચિ. ડા. (સદ્ગત) ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ.
 ચો. ચોપદ.
 જેસ. જેસલમેરનો ભંડાર.

જૈ. એ. ઈ. જૈન એસોસીએસન ઑફ ઈન્ડિયા. મુંબઈ હસ્તકનો ભંડાર
જૈ. જૈન.

ડે. ડેહલાના અપાસરાનો ભંડાર અમદાવાદ.

બ ડે. એટલે બીજો ભંડાર (રત્નવિવ્યજીનો ભંડાર હમણી)
તેમાં સોંપાયેલો છે તે. શેઠ મંગળદાસ તારાચંદ ઝવેરી,
દોસીવાડાની પોળમાં—અમદાવાદ.

ડે. ક્રે. ડેકકન કોલેજ પુનામાં સરકારી ખરીદેલાં હસ્તલિખિત પ્રતોનો
સંગ્રહ રહેતો હતો તે, કે જે હાલમાં કેટલાક વખતથી
સરભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પુનાને સોંપાયેલો છે.

ત૦ તપગચ્છ

દા૦ દાખડો.

દ્વિ. દ્વિગંબર

દે. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ, સુરત.

દે. લા. પુ. લા. શેઠ દેવચંદ લાલચંદ પુસ્તકોદ્ધારકંડ લાયબ્રેરી, સુરત.

ધો. ધોરાજી સ્વ. માણેકચંદજીએ સંગ્રહેલ સર્વજ્ઞ ભંડાર.

નં. નંબર.

પ. પત્ર

પા. (૧) પાઠાંતર; (૨) પાનાં; (૩) પાટણનો ભંડાર

પા. ૧, પા. ૨ પા. ૩ પાટણના ભંડારો એક બે ને ત્રણ એમ જૂદા પાડવા
માટે જણાવેલ છે; પણ તે દરેક કયો છે તે ખરાબર જાણી
શકાયું નથી,

પં. (૧) પંક્તિ (૨) પંડિત-પંન્યાસ

પૂ. અ. જુઓ રા. પૂ. અ. પિં. } -પિંપલ ગચ્છીય
પ્ર. પ્રકાશિત પીં }

પ્રા. તી. સં. પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ (પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા
ભાવનગર)

- પ્ર. કા. પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી પાસેનો ભંડાર નરસિંહજીની પોળમાં—વડોદરા.
- પ્રે. ૨. શેઠ પ્રેમચંદ રતનજી ભાવનગરવાળા પાસેનો સંગ્રહ.
- ખા. ખાળાવખોધ-ટખો.
- બ. ભરૂચમાંનો ભંડાર
- ભા. } ભાવનગરનો ભંડાર. ડોસાભાઈ અભેચંદનો જૈન સંધનો
ભાવ. } ભંડાર.
- ભં. ભંડાર
- મ. કી. રા. મનસુખલાલ કિરત્તચંદ
- મ. ખ. (સ્વ.) મણિભાઈ ખકોરભાઈ વ્યાસ.
- માણેક. માણેકવિજય યતિ, ઈંદોરવાળાનો ભંડાર
- માં. માંગરોળના સંધ હસ્તકનો ઉપાશ્રયમાંનો ભંડાર.
- મો. મોરખી સંધનો ભંડાર
- મો. સેં. લા. શ્રી મોહનલાલજી સેંટ્રલ લાયબ્રેરી, મુખર્ષી
- રત્ન. રત્નવિજયનો ભંડાર, અમદાવાદ કે જે હાલ ડેહલાના અપા-
સરાના ભંડાર સાથે રાખવામાં આવેલ છે. જુઓ ડે.
- રા. રાસ
- રા. પૂ. અ. રાજકોટ શ્રી પૂજ્યના અપાસરામાંનો ભંડાર યતિ નાન-
ચંદજીના શિષ્ય હસ્તકનો
- લિ. લિખિત, લિપીકૃત
- લ. લખ્યા
- લોં. લોંબડીનો ભંડાર
- લોં. લોંકા ગચ્છીય
- વ. સેં. વડોદરા સેંટ્રલ લાયબ્રેરી.
- વડો. વડોદરા
- વા. વાચક-ઉપાધ્યાય
- વિ. વિક્રમ

વિ. ધ.	(સ્ત્ર. શ્રી) વિજયધર્મસૂરિનો ભંડાર કે જે હાલ બેલનગંજ આગ્રામાં રાખવામાં આવ્યો છે.
વિદ્યા.	મુનિશ્રી વિદ્યાવિજય (શ્રી વિજયધર્મસૂરિશિ.)
વી. પા. .	વીરબાઈ પાઠશાળા, પાલીતાણા.
શિ.	શિષ્ય
શુ.	શુદ્ધિ, શુક્લપક્ષે.
શ્લો.	શ્લોક
સ.	સગ્રાય
સ. મા. ભી.	સગ્રાયમાળા, શા. ભીમશી માણેકની પ્રકટ કરેલી.
સં.	(૧) સંવત્ (૨) સંસ્કૃત ભાષા.
સા. ભં.	સાગરનો ભંડાર, પાટણ.
સૂ.	સૂરિ
સ્ત.	સ્તવન
સ્તો.	સ્તોત્ર.
સેં. લા.	સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા
હા. ભં.	શેઠ હાલાભાઈ મગનલાલનો ભંડાર, ફેફલીયાવાડા પાટણ.
હં.	મુનિશ્રી હંસવિજયજીનો ભંડાર, નરસિંહજીની પોળમાં, વડોદરા.

વિષયાનુક્રમ.

. પૃષ્ઠ.

નિવેદન.

૩—૧૧

સાંકેતિક અક્ષરોની સમજ

૧૨—૧૫

[પ્રસ્તાવના]

જૂની ગૂજરાતીના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ થી ૩૨૦

વિભાગ ૧લો. ભાષાઓ

અક્ષરણ પહેલું સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાઓ.

૧-૪ સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહો, ૫-૬ જૈનસૂત્રોની ભાષા ૭-૮ પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણો ૫-૧૩ પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચ્ચ આસન, ૧૪-૧૫ શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા) ૧૬-૩૪ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતી. ૧—૧૮

અક્ષરણ બીજું પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫-૩૮ પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ, ૩૯-૩૯ અપભ્રંશની વિશેષતાઓ. ૧૯-૨૪

અક્ષરણ ત્રીજું અપભ્રંશ અને તેની જીવંતતા.

૪૦-૪૨ અપભ્રંશ ૪૩-૫૧ તેની જીવંતતા. ૨ ૨૪-૩૨

વિભાગ બીજો અપભ્રંશ સાહિત્ય.

અક્ષરણ ૧ હું દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૫૨-૫૩ હમણાં સુધી મળતું સાહિત્ય ૫૪-૫૭ ૮ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચેનું સાહિત્ય-સ્વયંભૂદેવ અને ત્રિભુવન સ્વયંભૂતાં હરિવંશ પુરાણ અને પદ્ય ચરિત્ર. ૫૮-૬૨ દશમી સદીનું સાહિત્ય ધનપાલની ભવિસ્યત કહા, મહાકવિ ધવલનું હરિવંશ પુરાણ, અને તે કવિનો પરિચય અને સમય. ૩૩-૪૨

અકરણુ ૨ શુ. ૧૧ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩-૬૮ મહેશ્વર સ્મરિકૃત સંજમમંજરી, તે પર હેમહસસૂરિના શિષ્યની દીકા, ૬૯-૭૦ ધનપાલ અને તેનું સત્યપુર વીરોત્સાહનું હુંકું કાવ્ય, ૭૧-૭૬ મહાકવિ પુષ્પદંત અને તેનાં મહાપુરાણ-તિસર્કિ મહા-પુરિસ ગુણાલંકાર, યશોધરચરિત્ર, અને નાગકુમાર ચરિત્ર ૭૭-૮૧ શ્રી ચંદ્રમુનિ અને તેનો કથાકોશ. ૮૨ સાગરદત્તનું જંબુચરિત્ર ૮૩, પદ્મ-કીર્તિનું પાર્શ્વપુરાણ ૮૪-૮૫ નયનન્દિનાં સુદર્શનચરિત્ર, આરાધના ૮૬-૮૭ કનકામરનું કરકંડુચરિત્ર. ૪૨-૫૪

અકરણુ ૩ શુ. આરગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮ અભયદેવસૂરિનું જયતિહુયણુ સ્તોત્ર, ૮૯ સાધારણની વિલા-સવર્ધ કહા ૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસ, ૯૧ વર્ધમાનસૂરિનું ઋપભચરિત્ર ૯૨-૯૩ દેવચંદ્રનાં શાંતિનાથ ચરિત્ર અને સુલસાખ્યાન. ૯૪ હેમચંદ્રનું દ્રવ્યાશ્રય, ૯૫ ધાહિલનું પંડમસિરિ ચરિત્ર ૯૬ સદેશ રાસક, ૯૭-૯૯ જિનદત્તસૂરિના ત્રણ કાવ્ય ૧૦૦ વાદિદેવનું ગુરુસ્તવન ૧૦૧-૧૦૪ લક્ષ્મણગણિનું સુપાસનાહચરિત્ર. ૫૪-૬૫

અકરણુ ૪ શુ. ૧૩ ગી થી ૧૫ ગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫-૧૧૦ યોગ્યચંદ્રના યોગસાર અને પરમાત્મ પ્રકાશ ૧૧૧-૧૧૨ દેવસેનાચાર્યનો નયચક્ર અને તેના શિષ્ય માધુલ્ય ધવલનો દોહા-બદ્ધ નયચક્ર ૧૧૩-૧૧૪ દેવસેનસૂરિનો શ્રાવકાચાર ૧૧૫ હરિભદ્રસૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર ૧૧૬ રત્નપ્રભસૂરિની ઉપદેશમાલા પર દોઢદ્વી વૃત્તિ. ૧૧૭ વરદત્તનું વૈરસ્યામિચરિત્ર. ૧૧૮-૧૨૦ રત્નસૂરિ-રત્નપ્રભસૂરિની અંતરંગસધિ તથા અન્ય કૃતિ ૧૨૧-૧૨૨ જયમંગલસૂરિનો મહાવીર જન્માભિષેક ૧૨૩ સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધનો ઉલ્લેખ ૧૨૪-૧૨૯ મહાકવિ અમરકીર્તિના છકમ્મુવચ્ચેસો અને અન્ય ગ્રંથો ૧૩૦ અન્ય નાની કૃતિઓ ૧૩૧ મેરુતુગ સૂરિના પ્રબધચિતામણીનો ઉલ્લેખ ૧૩૨ જિનપ્રભસૂરિની ટૂંકી કૃતિઓ ૧૩૩, અન્ય નાની કૃતિઓ. ૧૩૪-૧૩૯ ૧૪ શુ. શતક અને ૧૫ શુ. શતક-તેમાં થયેલ નાની કૃતિઓ.

અકરણ ૫ સું સોળગી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦-૧૪૧ રતનદિરની ઉપદેશતરંગિણી ૧૪૨-૧૪૪ યશઃ
કીર્તિકૃત ચંદ્રપદ ચરિત્ર ૧૪૫-૧૪૯ સિંહસેન-રઘુ કૃત મહેસર ચરિત્ર
તેમજ અન્ય ગ્રંથો ૧૫૦-૧૫૨ જયમિત્ર હલ્લકૃત શ્રેણિક ચરિત્ર ૧૫૩-
૧૫૮ દિગંધર નાની કૃતિઓ. ૧૫૯-૧૬૨ દોહાકોશ-સરોરહ વળકૃત
અને કૃષ્ણાર્યપાદ કૃત ૧૬૩ જૈન ગૂર્જર કવિઓ ૧૬૪ જૈનોનો કાળો
અને હળુ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્ય. ૮૪-૯૬

વિભાગ ત્રીજો—હેમચુગ.

અકરણ ૧ હું હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ.

૧૬૫-૧૭૪ સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન વ્યાકરણ, તેની સિદ્ધરાજ જય-
સિંહના કહેવાથી રચના, તેનું મહત્વ અને તેમાંનું પ્રાકૃત અને અપ-
ભ્રંશાદિનું વ્યાકરણ, તેનાં સૂત્રો અને કુમારપાલ ચરિત વગેરે. ૯૭-૧૦૫

અકરણ ૨ જી હેમચંદ્ર દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫ દેશીનામમાલા ૧૭૬ તેમાંના કેટલાક શબ્દો ને તે પરથી
પ્રકાશ. ૧૭૮ દોષકવૃત્તિ ૧૭૯ સ્વ. શંકર પાંડુરંગની કુમારપાલ ચરિ-
તની આવૃત્તિ ૧૦૬-૧૧૩

અકરણ ૩ જી હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત અને કાર્ય.

૧૮૦-૧૮૨ ટુંક પરિચય ૧૮૩ તેમના ગ્રંથો ૧૮૪ સિદ્ધહેમ
વ્યાકરણની રચના ૧૧૩-૧૧૬.

અકરણ ૪ જી શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫-૧૮૭ દેશી શબ્દો અને નિયમો પર વિવરણ ૧૮૮-૧૯૨
દેશીનામમાલાની ચોજનાનો ક્રમ ને તે પર વિવેચન ૧૯૩ શ્રી હેમ-
ચંદ્રની જન્મભાષા-અપભ્રંશ ભાષા ૧૯૪-૧૯૫ કાવ્યાનુશાસનમાં અપ-
ભ્રંશના ભેદ ૧૯૬ શ્રી હેમચંદ્ર પદ્મીની સ્થિતિ. ૧૧૭-૧૨૪

અકરણ ૫ સુ શ્રી હેમચંદ્રજીની રચનાના નમૂના.

૧૯૭ કુમારપાલ ચરિતમાંના અપભ્રંશમાં પોતે રચેલ કાવ્યના
નમૂના. ૧૨૪-૧૨૭

અકરણ ૬ થી ૮ શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮. આમાં (૧) થી (૧૭૬) ઉદાહરણો આપ્યાં છે. ૧૨૮-૧૮૪

અકરણ ૯ મું વાગ્ભટ્ટનું ભાષા સંખ્યાં વ્યક્તવ્ય.

૧૯૯-૨૦૫ વાગ્ભટ્ટનો વાગ્ભટ્ટાલંકાર; ચાર ભાષા, તદ્ભવ, તત્સમ, અને દેશ્ય ઉદાહરણો. અપભ્રંશ અને પૈશાચી ભાષા. ૧૮૪-૧૮૬

વિભાગ ચોથો સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧

અકરણ ૧ હું સોમપ્રભસૂરિ.

૨૦૬-૨૦૮ સોમપ્રભસૂરિ અને તેમના ગ્રંથોનો પરિચય ૧૮૭-૧૯૦

અકરણ ૨ જી કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈન કથાઓ.

૨૦૯ કુ. પ્ર. માંનો ઇતિહાસ, ૨૧૦ કથાઓ, હિંદુ અને જૈન કથાઓમાં રહેલો ફેરફાર. ૧૯૧-૧૯૫

અકરણ ૩ જી કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧-તેમાંની જૂની દેશીભાષા. ૨૧૨ સોમપ્રભની તથા સિદ્ધપાલની જૂની દેશી ભાષામાં થયેલી રચના. ૨૧૩ થી ૨૧૪ તે પર વિવરણ ૨૧૫ કૃત્રિમ પ્રાકૃતની કેટલીક વાતો. ૨૧૬ માર્કડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના ભેદ. ૨૧૭ ઉદાહરણોની વહેંચણી. ૧૯૫-૨૦૩

અકરણ ૪ થું સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮-કુ. પ્ર. માંથી જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો. ૨૦૪-૨૧૬

અકરણ ૫ મું સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯ સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાનાં ઉદાહરણો. ૨૧૬-૨૨૪

વિભાગ પાંચમો મેરૂતુંગસૂરિનો પ્રબંધચિંતામણિ સં. ૧૩૬૧.

અકરણ ૧ હું પ્રબંધચિંતામણિ.

૨૨૦-૨૨૩ પ્ર. ચિં. સંખ્યા હકીકતો.

૨૨૫-૨૨૭

અકરણ ૨ જી તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪-૨૩૦ જૈનો જે સંસ્કૃત વાપરતા હતા તેની વિશેષતા અને

તેનો ભાષા સાથે સંબંધ. તે પર દાખલા દલીલથી વિવેચન ૨૨૭-૨૩૪
અંકરણ ૩ જી અબંધારિતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧-અપભ્રંશનાં-જૂની ગૂજરાતીનાં ઉદાહરણો. ૨૩૫-૨૪૬
અંકરણ ૪ થુ, ૫ મું અ ત્રિ. માંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

૨૩૨-૨૩૩ મુંજ કવિ અને જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ. ૨૩૪
તેનું પ્રમાણુ વિશેષ ઉદાહરણો-૨૩૫ પ્ર. ત્રિ. માં ગદ્ય અપભ્રંશ ૨૩૬
ઐતિહાસિક સાલ. ૨૪૬-૨૬૫

અંકરણ ૬ કું. પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭-૨૩૯ પ્રાચીન સુભાષિતોનાં સાધનો. તેનાં ઉદાહરણો-૨૪૦
અખંડ કથાનકમાંથી ૨૪૧ સૂક્તાલિમાંથી ૨૪૨ સિદ્ધચંદ્ર મહિમ સૂક્તો-
માંથી ૨૪૩ મનાઃસ્થરીકરણ સ્વાધ્યાયમાંથી ૨૪૪ પ્રિયંકર નૃપ કથામાંથી
૨૪૫ રૂપચંદ્ર કથામાંથી-ઉદાહરણો ૨૪૬ તેવાં પુષ્કળ મળે છે. ૨૬૫-૨૭૯
વિભાગ છ ઠા અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

અંકરણ ૧ હું ૨ જી ૩ જી. અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉદાહરણો.

૨૪૭ અપભ્રંશ એ છેલ્લી પ્રાકૃત ૨૪૮ (૧) પતંજલીએ ૨૪૯
(૨) ભરતે, ૨૬૫ (૩) ધરસેને ૨૬૬-૨૬૮ (૪) ભામહે ૨૬૯-૨૭૨
(૫) દડીએ, ૨૭૩-૨૭૪ (૬) રૂઢે ૨૭૫-૨૮૬ (૭) રાજશેખરે ૨૮૭
(૮) નમિસાધુએ ૨૮૧ (૯) બીજાઓએ-અપભ્રંશ સંબંધી કરેલા
ઉદાહરણો. ૨૮૨-૨૮૫ અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો. ૨૮૦-૨૮૮

અંકરણ ૪ થુ અપભ્રંશનો સમય.

૨૮૬-૩૦૧ અપભ્રંશના સમયની ચર્ચા કરી સાતમી સદીથી
તેનો ઉદ્ભવ. ૨૮૮-૩૦૧

અંકરણ ૫ મું અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨-૩૦૬ આભીરનું ભ્રમણ. તેમનું ઉચ્ચારણ. તેથી ભાષામાં
ફેરફાર. તેઓનું સ્થાન અને હાલ તેમના અવશેષો. ૩૦૧-૩૦૪

વિભાગ સાતમેા જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતોઃ

અકરણ ૧ હું ગુર્જરા અને ગુજર દેશ.

૩૦૭-૩૧૨ ગુર્જરા અને હુએન્સતંગ નામના ચીની યાત્રાળુનું વર્ણન. ગુર્જરાનો અધિકાર ભીનમાલ સાથે સંબંધ. તેઓ દૂણા કે અનાર્થ જાતિ નથી. ૩૦૫-૩૧૦

અકરણ ૨ જુ પૂર્વભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી.

૩૧૪-૩૨૨. પૂર્વ ભાષામાંથી પછીની ભાષા કેમ થાય છે, હિંદમા વિદેશીઓનું આગમન તેરમા શતકથી દેશી ભાષા તથા સાહિત્ય ભાષા થઈ. વગેરે. ૩૧૧-૩૧૬

અકરણ ૩ જુ ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા (૧૩મા શતકથી)

૩૨૩. કુવલયમાલામાંથી ઉલ્લેખ. ગૂર્જર સંસ્કૃતનું ઉદાહરણ અને લાટદેશ. ૩૨૪ વાંગમય ભાષા. ૩૨૫ પાલિભાષાનું ઉદાહરણ. ૩૨૬ પૈશાચી ભાષાનું સાહિત્ય. દેશી ભાષાનો કાળ. ૩૨૭ 'જૈન ગૂર્જર, કવિઓ'નું પુસ્તક ૩૨૮-૩૩૦ પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો. રા. જાની. ૩૩૧ ઉપસંહાર. ૩૧૬-૩૨૦

જૈન ગૂર્જર કવિઓ

[પૃષ્ઠ ૧ થી ૬૦૩]

વિક્રમ તેરમી સદી

૧ શાલિલદ્રસૂરિ ૨ ધર્મ ૩ વિજયસેનસૂરિ

૧-૪

વિક્રમ ચૌદમી સદી,

૪ વિનયચંદ્ર ૫ સોમમૂર્તિ ૬ જગદુદ્ધ ૭ પ્રજ્ઞાતિલકસૂરિ ૮ અમ્બદેવસૂરિ ૯ જિનપદસૂરિ ૯ ક. પદ્મ ૧૦ સોલણ ૫-૧૨

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખરસૂરિ ૧૨ જયારાનંદસૂરિ (૧) ૧૩ વિજયલદ્ર ૧૪ વિનયપ્રભ ૧૫ હરસેવક ૧૬ જિનોદયસૂરિ ૧૭ જ્ઞાનકલશ ૧૮ મેડનંદન ૧૯ દેવસુંદરસૂરિ શિષ્ય ૨૦ સાધુહસ ૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) ૨૨ જયશેખરસૂરિ ૨૩ હીરાનંદસૂરિ ૨૪ દયાસાગરસૂરિ ૨૫ જયસાગર ૨૬ મેઘો (મેહો) ૨૭ દેવરત્નસૂરિ શિષ્ય ૨૮ ગુણુરત્નસૂરિ ૨૯ સોમસુંદર સૂરિ ૩૦ ભાવસુંદર ૩૧ સાધુકીર્તિ ૩૨ તેજવર્ધન. ૩૪ સર્વાનંદસૂરિ ૩૫ મંડલિક ૧૩-૩૬

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ ૩૭ રત્નાકરસૂરિ ૩૮ સંઘવિમલ ૩૯ ધનદેવગણિ ૪૦ સંઘક્ષણગણિ ૪૧ આનંદમુનિ ૪૨ આસાયત ૪૩ રત્નશેખર ૪૪ કલ્યાણસાગર ૪૫ ઋષિવર્ધસૂરિ ૪૬ મતિશેખર ૪૭ જિનવર્ધન ૪૮ ન્યાયસુંદર ૪૯ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્ય ૫૦ રાજતિલક ૫૧ (અ) જિનદાસ ૫૨ જ્ઞાનસાગર-સૂરિ શિં ૫૩ ભક્તિવિનય ૫૪ પેથો ૫૫ લક્ષ્મીરત્ન શિં ૫૬ જ્ઞાનસાગર ૫૭ મગલધર્મ ૫૮ દેવકીર્તિ ૫૯ પુણ્યનંદિ ૬૦ દેવપ્રભ ૬૧ ઉદયધર્મ ૬૨ વચ્ચ ૬૩ વચ્ચભંડારી ૬૪ સંવેગસુંદર ૬૫ હેમવિમલસૂરિ ૬૬ લાવણ્ય-સમય ૬૭ નરપતિ ૬૭ ક અજ્ઞાત ૬૮ શાંતિસૂરિ ૬૯ કીર્તિહર્ષ ૭૦ ક્ષમા-કલશ ૭૧ મૂલ (લાવ ?) પ્રભ ૭૨ જયરાજ ૭૩ સુંદરરાજ (?) ૭૪ નન્નસૂરિ ૭૫ હંસધીર ૭૬ જિનહર (?) ૭૭ નેમિકુંજર ૭૮ લખિધસાગર ૭૯ હર્ષકલશ (? હર્ષકુલ) ૮૦ સિંહકુશલ (?) સંઘકુલ ૮૧ હર્ષમૂર્તિ ૮૨ ઈશ્વરસૂરિ ૮૩ આણંદ ૮૪ ધર્મદેવ ૮૫ કુંડવા ૮૬ પદ્મસાગર ૮૬ ક. અજ્ઞાત ૮૭ હીરાણુદ (૨) ૮૮ હંસસોમ ૮૯ ઉદયભાગુ ૯૦ લક્ષ્મણ (૧) ૯૧ ધર્મ-સમુદ્ર ૯૧ દેવકલશ ૯૩ અનંતહંસ ૯૪ સહજસુંદર ૯૫ કુશળસંયમ ૯૬ લાવણ્યરત્ન ૯૬ ક. સૂરહંસ ૯૭ સાધુમેર ૯૮ રત્નસિંહસૂરિ ૯૯ તેના શિષ્ય ૧૦૦ ભાવસાગર ૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય ૧૦૨ ભુવનકીર્તિ ૧૦૩ લાલ-મંડન ૧૦૪ જયનિધાન ૧૦૫ ભીમ (૧) ૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૭ મુનિચંદ્ર-સૂરિ, ૧૦૮ પાશ્વચંદ્રસૂરિ ૧૦૯ વિજયદેવસૂરિ ૧૧૦ સમરચંદ્ર ૧૧૧ બ્રહ્મ (વિનયદેવસૂરિ) ૧૧૨ કવિયણુ ૧૧૩ કલ્યાણુ ૧૧૪ ખીમો ૧૧૫ લીંગો ૧૧૬ વિજયગણિ (?) ૧૧૭ લાવણ્યદેવ ૧૧૮ કુશલહર્ષ ૧૧૯ ધર્મસિંહ ૧૨૦ દોલતવિનય ૧૨૧ વાસણુ ૧૨૨ વિનયસમુદ્ર ૧૨૩ જિનમાણિક્ય ૧૨૪ કનક ૧૨૫ ગજરાજ ૧૨૬ ગુણુમાણિક્ય શિષ્ય ૧૨૭ નયસિંહ ૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય. સોળમા સૈકામાંની ગદ્ય કૃતિઓ.

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૩૭-૧૮૦

૧૨૯ સુમતિ ૧૩૦ દર્શન ૧૩૧ જગો ૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ ૧૩૩ પુણ્યસાગર ૧૩૪ વિમલચારિત્ર ૧૩૫ રાજપાળ ૧૩૫ ખ પ્રમાદશીલ શિં ૧૩૬ જયવંતસૂરિ ૧૩૬ ક સહજરત્ન ૧૩૬ ખ કમલસાગર ૧૩૭ દેવગુ-પ્તસૂરિ શિષ્ય ૧૩૮ હેમરાજ ૧૩૮ ક દેવીદાસ દ્વિજ ૧૩૯ પ્રીતિવિનય ૧૪૦ હર્ષરાજ ૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ ૧૪૩ કુશલલાલ-૧૪૪ લાવ-

પુણ્યકીર્તિ ૧૪૫ વિનયસાગર ૧૪૬ માન ૧૪૭ સાધુકીર્તિ ૧૪૮ દેવશીલ
 ૧૪૯ આણુંદસોમ ૧૫૦ વેલો ૧૫૧ ભીમ ભાવસાર ૧૫૨ સુમતિકીર્તિ-
 સૂરિ ૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૪ રત્નસુંદર ૧૫૫ હીરકલશ ૧૫૬ હરખજી ૧૫૭
 લાઈઆ ૧૫૭ ક અજ્ઞાત ૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ ૧૫૯ ચારિત્રસિંહ ૧૬૦ પુણ્ય
 રત્ન ૧૬૧ ભાવરત્ન ૧૬૨ કનકસોમ ૧૬૩ મંગલમાણેક ૧૬૪ હીરકુશલ
 ૧૬૫ નયસુંદર ૧૬૬ ધર્મરત્ન ૧૬૬ ક કુશલવર્દન ૧૬૭ વચ્છરાજ ૧૬૮
 કલ્યાણુદેવ ૧૬૯ સકલચંદ્ર ૧૭૦ વિનયરોખર ૧૭૧ હેમશ્રી ૧૭૨ રત્નસાર
 ૧૭૩ મનજી ૧૭૪ હેમાણુંદ ૧૭૫ નગો ૧૭૬ મલ્લિકદેવ ૧૭૭ નરપતિ ૧૭૮
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૯ ધનવિજય ૧૮૦ દયાકુશળ ૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ (?) ૧૮૨
 કૃષ્ણદાસ ૧૮૩ સારંગ ૧૮૪ પદ્મવિજય ૧૮૫ માલદેવ ૧૮૬ પરમાણુંદ
 ૧૮૭ વિવેકહર્ષ ૧૮૮ ધનહર્ષ ૧૮૯ કુંઝરવિજય ૧૯૦ જયચંદ્ર ૧૯૧ જ્ઞાન-
 સાગર (૨), ૧૯૨ જયવિજય ૧૯૩ લલિતપ્રભ ૧૯૪ નખુંદાચાર્ય ૧૯૫ ગુણુ-
 વિજય ૧૯૬ સમયસુંદર ૧૯૬ ક રત્નકુશળ ૧૯૭ મુનિશીલ ૧૯૮ પદ્મરાજ
 ૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય ૧૯૯ જયવિજય ૨૦૦ હેમવિજય ૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ
 શિષ્ય ૨૦૨ આનંદોદય ૨૦૩ પ્રેમવિજય ૨૦૪ વિમલચારિત્ર (૨) ૨૦૫
 મેઘરાજ ૨૦૫ ક ગજસાગર સૂરિ શિષ્ય ૨૦૬ દામોદરમુનિ=૨૦૭ દયાસાગર
 ૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ ૨૦૯ સુધર્મચંદ્રિ ૨૧૦ ઋષભદાસ (શ્રા.) ૨૧૧ કનકસુંદર
 ૨૧૨ પદ્મકુમાર ૨૧૩ સયમભૂતિ ૨૧૩ ક વલ્લ ૨૧૪ માલ ૨૧૫ વિજય-
 સાગર ૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર) ૨૧૬ હીરાનંદ ૨૧૭ મેઘરાજ (૨), ૨૧૮
 મૂલા ૨૧૮ ક ક્ષેમકુશળ ૨૧૮ ખ હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૯ વિદ્યાકમલ ૨૧૯ ક
 શાંતિકુશલ ૨૧૯ ખ ગુણુવિજય (૧) ૨૨૦ સંઘવિજય ૨૨૧ વિજયમેઝ
 ૨૨૬ જ્ઞાન(દાસ) ૨૨૩ પરમાનંદ (૨) ૨૨૪ અજ્ઞાત ૨૨૫ હીરનંદન ૨૨૬
 વિદ્યાચંદ્ર ૨૨૭ ગંગદાસ ૨૨૮ કૃપાસાગર ૨૨૯ રાજસાગર ૨૨૯ ક કીર્તિ-
 વિજય ૨૩૦ લાલવિજય ૨૩૧ હૃદયમંદિર ૨૩૨ ધર્મકીર્તિ ૨૩૩ વિવેકવિ-
 જય ૨૩૪ જયસોમ ૨૩૫ મનોહરદાસ ૨૩૬ જ્ઞાનમેઝ ૨૩૭ મતિસાગર
 ૨૩૮ ગુણુસાગરસૂરિ ૨૩૯ મતિસાર ૨૩૯ ક પ્રલસેવક ૨૪૦ (સુ)ધનહર્ષ
 ૨૪૧ અમરચંદ્ર ૨૪૨ કર્મસિંહ ૨૪૩ લલિતકીર્તિ ૨૪૩ ક કલ્યાણ ૨૪૪
 જિનોદયસૂરિ (૨), ૨૪૫ કમલવિજય ૨૪૬ રાયચંદ્ર (૧) ૨૪૭ નારાયણ
 ૨૪૮ ગુણુવિજય (૨) ૨૪૯ કેશરાજ ૨૫૦ સહજકીર્તિ ૨૫૧ કલ્યાણ (૨),
 ૨૫૨ સ્થાનસાગર ૨૫૩ પુણ્યસાગર (૩) ૨૫૩ ક લાલોદય ૨૫૪ શ્રીસાર
 ૪૫૪ ક બાલચંદ્ર ૨૫૫ વાનો (શ્રા.), ૨૫૬ સુમતિહસ ૨૫૭ રાજસિંહ

૨૫૮ લાણસાગર ૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ ૨૬૦ દર્શનવિજય ૨૬૧ જિનરાજસૂરિ
 ૨૬૨ ભુવનકીર્તિ (૨) ૨૬૩ પ્રેમ (૧) ૨૬૪ કમલવિજય (૨) ૨૬૫ કનક-
 કીર્તિ ૨૬૬ લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૭ દયારત્ન ૨૬૮ રાજરત્ન ૨૬૯ ક સુમતિસિંધુ
 ૨૬૯ કલ્યાણ (૩) ૨૭૦ વિવેકચંદ્ર ૨૭૧ મતિકીર્તિ ૨૭૨ દેવચંદ્ર (૧),
 ૨૭૩ ભાવવિજય ૨૭૩ ક કનકકુશળ (?) ૨૭૪ કનકચુંદર ૨૭૫ દેવરત્ન
 ૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧), ૨૭૭ કીર્તિવર્ધન ૨૭૮ જ્ઞાનચંદ ૨૭૯ ત્રિકમ ૨૭૯
 ક ખેમ ૨૮૦ નયસાગર ૨૮૧ શુભવિજય (૧), ૨૮૧ ગુણવિજય (૩), ૨૮૨
 ગુણહર્ષ ૨૮૩ કીર્તિવિમલ ૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૫ ભદ્રસેન ૨૮૬ તેજચંદ
 ૨૮૭ ભીમ

સત્તરમા સૈકાની ગદ્યકૃતિઓ

- ૧ કવિઓની અનુક્રમણિકા
- ૨ કૃતિઓની અનુક્રમણિકા
- ૩ નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા
- ૪ સંવત્સાર અનુક્રમણિકા

૧૮૧-૫૯૮

૫૯૯-૬૦૩

૬૦૪-૬૦૯

૬૧૦-૬૨૧

૬૨૨-૬૨૪

૬૨૫-૬૫૬

કુલ ૪૦ ૧૦૦૦

જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

૧ આ આર્યાવર્તમાં જૂનામાં જૂનું સાહિત્ય જે ભાષામાં મળે છે તેને ‘સંસ્કૃત’ ભાષા કહેવામાં આવે છે. તે નામના અર્થ પરથીજ જણાય છે કે આર્યોની મૂલ ભાષા તે નથી, પણ તે તો શુદ્ધ કરેલી સુધારેલી ભાષા છે. કેટલાં હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી કોણે તે સુધારી આ સ્વરૂપમાં મૂકી તે જાણવાનાં સાધનો બચી શક્યા નથી. એમ સમજે કે ગંગાની નહેર બાંધી તેમાં બધું પાણી ભરવામાં આવ્યું છે, તેના કિનારા સરખા છે, તેપર હરીયાલી અને વૃક્ષ રહેલ છે, પ્રવાહ નિયમિત છે. કોઈ નાના મોટા કિનારાવાળી, નાની મોટી, પથરવાળી કે રેતાળ જમીનપર વહેતી નદિયોનું પાણી એક તરફ વાળી આ નહેર બનાવવામાં આવી અને તે સમયની સનાતન-ભાષા-પ્રેમીઓએ જૂની નદિયોનો પ્રવાહ ‘અવિચ્છિન્ન’ રાખવા માટે કંઈપણ કોઈ જાતનું આંદોલન કર્યું કે નહિ, તે આપણે જાણી શકતા નથી. હમેશા આ સંસ્કૃત નહેરને જોતાં જોતાં આપણે અસંસ્કૃત યા સ્વાભાવિક, પ્રાકૃતિક નદિયોને ભૂલી ગયા, અને જ્યારે પુનઃ નહેરનું પાણી આગળ સ્વચ્છંદી બની સમતલ બાંધેલા કિનારાને છોડી જલસ્વભાવે ક્યાંહી વાંકું, ક્યાંહી સીધું, ક્યાંહી ગદુ, ક્યાંક સ્વચ્છ—ક્યાંક પથરવાળી, ક્યાંક રેતાળભૂમિપર અને ક્યાંક જૂના સૂકા માર્ગોપર પ્રાકૃતિક રીતિથી વહેવા લાગ્યું ત્યારે આપણે એવું કહેવા લાગ્યા કે નહેરથી નદી બની છે, નહેર પ્રકૃતિ છે અને નદી વિકૃતિ છે.—દૃષ્ટાંત તરીકે હેમચંદ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણનો આરંભ જ એ રીતે કર્યો છે કે સંસ્કૃત પ્રકૃતિ છે, તેમાંથી ઉત્પન્ન થઈ તેથી પ્રાકૃત કહેવાણી.—પણ એમ ન કહેવા લાગ્યા કે નદી હવે સુધારકોના હાથમાંથી છૂટી ફરીથી સનાતન માર્ગ-પર આવી છે.

૨ આ પ્રમાણે વેદ યા છંદસની ભાષાનું જોટલું સરખાપણું બૂની પ્રાકૃત સાથે છે તેટલું સંસ્કૃત સાથે નથી. સંસ્કૃતમાં ગાળેલું પાણી દેવામાં આવ્યું છે. પ્રાકૃતિક પ્રવાહનો માર્ગક્રમ આ છે. ૧ મૂલભાષા ૨ છંદસની ભાષા. ૩ પ્રાકૃત-૪ સંસ્કૃત. ૫ અપભ્રંશ. અસ્કૃત અનર અમરતો થઇ, પણ તેનો વશ ન આવ્યો. તે કલમી ઝાડ હતું. એ અરુ કે તેની સંપત્તિથી પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ અને પછી હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી ભાષાઓ પુષ્ટ થતી ગઇ તેણે પણ કોઇ કોઇ સમયે તેની ભેટનો સ્વીકાર કર્યો.

૩ વૈદિક (છંદસની) ભાષાનો પ્રવાહ પ્રાકૃતમાં વહેતો ગયો અને સંસ્કૃતમાં બધાઈ ગયો. આના કેટલાંક ઉદાહરણ છે—(૧) વેદમાં દેવાઃ અને દેવાસઃ એમ બંને રૂપો છે, સંસ્કૃતમાં કેવલ દેવાઃ એ રૂપ રહ્યું છે જ્યારે પ્રાકૃત આદિમાં દેવાસઃ માંનો આસસ (બીજો જસ) પ્રત્યયનો વંશ ‘આઓ’ આદિમાં આવ્યો. (૨) દેવૈઃ ની જગ્યાએ દેવેભિઃ (અધરેહિ) કહેવાની સ્વતંત્રતા પ્રાકૃતને રિક્થક્રમ ( ) માં મળી, સંસ્કૃતને નહિ. (૩) સંસ્કૃતમાં અધિકરણનો ‘સ્મિન્’, સર્વનામમાંજ બધાઇ ગયો, પરંતુ પ્રાકૃતમાં ‘સ્મિ’, ‘મ્હિ’ થતાં થતાં હિંદીના ‘મે’, ગુજરાતીના ‘માં’ સુધી પહોંચી ગયો. (૪) વૈદિક ભાષામાં છઠ્ઠી યા ચોથીનો યથેચ્છ પ્રયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી, તે પ્રાકૃતમાં આવી ચોથી વિભક્તિને જ ઉડાવી ગઇ, કિંતુ સંસ્કૃતમાં બંને, પાણી ઉતરી જતાં ચઢાણપર ચિટ્ટી રહે તેમ રહી ગઇ. (૫) વૈદિકભાષાના ‘વ્યસય’ અને ‘બાહુલક’, પ્રાકૃતમાં છવિત રહ્યા અને પરિણામ એ આવ્યું કે અપભ્રંશમાં એક વિભક્તિ ‘હ’ ‘હં’ ઘણા કારકો તરીકે વપરાઇ, સંસ્કૃતની પેઠે જરાય પીટાઇ નહિ. (૬) સંસ્કૃતમાં પૂર્વકાલિકનો એક ‘ત્વા’જ રહી ગયો, અને ‘ય’ નીકળી ગયો, અહીં પ્રાકૃતમાં ‘ત્વાન’ અને ‘ત્વાય’ અને ‘ય’ સ્વતંત્રતાથી આગળ વધતા ગયા-વપરાતા ગયા. (આગળ જુઓ). (૭) ક્રિયાર્થી ક્રિયા (Infinitive of purpose)નાં કેટલાંક રૂપો-

માંથી (જે ધાતુજ શબ્દોનાં ખીજ, છઠ્ઠી યા - ચોથીનાં રૂપ છે તે) સંસ્કૃતને ભાગે 'તુમ્' એકલુંજ આપ્યું જ્યારે પ્રાકૃતમાં ખીજાં ધણું રૂપ આપ્યાં (૮) કૃ ધાતુનો અનુપ્રયોગ સંસ્કૃતમાં કેવલ કંઈ લાંબા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતમાં રહ્યો, છંદસની ભાષામાં ખીજ જગ્યાએ પણ હતો, કિંતુ અનુપ્રયોગનો સિદ્ધાંત અપભ્રંશ અને હીંદી ગૂજરાતી આદિ ભાષા સુધી પહોંચ્યો. આ વિષય વિશેષ વધારી ઉદાહરણો સાથે લખી ખતાવવાની જરૂર છે. અત્યારે હુંકમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૪ અકૃત્રિમ-સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહમાં (૧) છંદસની ભાષા (૨) જૈન સૂત્રોની માગધી (૩) જોદ્ધ ગ્રંથોની પાલી (૪) અશોકની ધર્મલિપિયોની ભાષા (૫) લલિતવિસ્તરની ગાથા યા ગડખડી સંસ્કૃત, અને (૬) ખરોટ્ટી અને પ્રાકૃત શિલાલેખો તથા સિક્કાઓની અનિર્દિષ્ટ પ્રાકૃત-આજ પૂરાણુ નમુના છે.

૫ જૈન સૂત્રોની ભાષા—માગધી યા અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેને આર્ધ પ્રાકૃત પણ કહેવામા આવે છે. પછીથી પ્રાકૃત વૈયાકરણીઓએ માગધી, અર્ધમાગધી, પૈશાચી, શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશ ભેદ અનુસાર પ્રાકૃત ભાષાના ભેદ કર્યા, કિંતુ માગધીવાલા કહે છે કે માગધીજ મૂલ ભાષા છે કે જેને પ્રથમ કદપના મનુષ્ય, દેવ અને બ્રાહ્મણુ ખોલતા હતા.

૬ હેમચંદ્રાચાર્યે 'જિણિન્દાણુ વાણી'—જિનેદોની વાણીને દેશીના-મમાલાના આરંભમાં 'અસેસ ભાસ પરિણુમિણી' એ વિશેષણુ આપી વંદના કરતાં એવું અવતરણુ આપ્યું છે કે:—

દેવા દૈર્વી નરા નારીં શબરાશ્ચાપિ શાર્વરીમ્ ।

તિર્યંચોઽપિ હિ તૈરશ્ચીં મેનિરે મગવદ્ ગિરમ્ ॥

૭ જોદ્ધ ભાષાએ સંસ્કૃતનો અધિક આશ્રય લીધેલ છે, સિક્કાઓ તથા લેખોની ભાષા પણ તેવી છે. શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના જૈન સૂત્રોમાં મળે છે. અહીં એ વાત ખીજ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. (૧) એકતો

જે કોઈએ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ બનાવ્યું, તેણે પ્રાકૃતને ભાષા સમજીને વ્યાકરણ નથી લખ્યું. સામાન્ય વાતો જેવી કે પ્રાકૃતમાં દ્વિવચન અને ચોથી વિભક્તિ નથી, એ વાત એક બાબતુપર રાખીએ તો બધાં પ્રાકૃત વ્યાકરણો કેવલ સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં શુ શ ફેરફાર થાય છે તેની પરિસ્પષ્ટિ—સૂચિ માત્ર રૂપે છે. (૨) બીજી વાત એ છે સંસ્કૃત નાટકોની પ્રાકૃતને શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના ગણવા ઉચિત નથી—તે તે પડિતાર્થ ભરેલી યા નકલી યા બનાવેલી પ્રાકૃત છે, કે જે સંસ્કૃતમાં સુસદ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમો પ્રમાણે ત ની જગ્યાએ ય, અને ક્ષ ની જગ્યાએ ખ એમ મૂકીને સત્યામાં વસ્તુ બને તેમ બનાવવામાં આવી છે. એટલે કે સંસ્કૃતનું રૂપાંતર કરી મૂકેલી છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી. અલબત્ત, ભાસના નાટકોની પ્રાકૃત શુદ્ધ માગધી છે. જૂના કાળની પ્રાકૃતની રચના, દેશભેદ નિયત થઈ જવાથી કાનો માગધીમાં પરિણમી યા કાંતો મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતમાં. શૌરસેન. પૈશાચી આદિ કેવલ ભાષામાં વિરલ દેશભેદ માત્ર રૂપે રહી ગઈ—એવું તે ભાષાપર પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં ટેટલું થોડું ધ્યાન દેવામાં આવ્યું છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે. માગધી અર્ધમાગધી તો આર્ધ પ્રાકૃત બની જૈન સૂત્રોમાજ બધે થઈ ગઈ. તે પણ એક જાતની છદ્મસની ભાષા બની ગઈ.

૮ પ્રાકૃત વ્યાકરણોએ મહારાષ્ટ્રીનું પૂરી રીતે વિવેચન કરીને તેને આધારરૂપે માની, શૌરસેની આદિના અંતરને તેમણે અપવાદો રૂપે જણાવેલ છે. આનો અર્થ એ કે દેશભેદથી કેટલીક પ્રાકૃત થવા છતાં પણ પ્રાકૃત સાહિત્યની પ્રાકૃત—એક જ હતી. જે પદ પહેલાં માગધીનું હતું તે મહારાષ્ટ્રીને મળ્યું. આ પરંમપ્રાકૃત અને સ્ફુટિતરત્નોનો સાગર કહેવાઈ. રાજઓએ તેની કદર કરી. હાલે (સાતવાહને) તેના કવિઓની ચુટેલી રચનાઓ એકત્ર કરી સતસદ્ધ (ગાથા સમશતી) બનાવી, પ્રવરસેને સેતુબંધ કરી પોતાની કીર્તિ તે દ્વારા સાગરની પેલેપાર પહોંચાડી, વાકપતિએ તે ભાષામાં ગૌડવધ બનાવ્યો,—પરંતુ આ સર્વ પંડિતી પ્રાકૃત થઈ, વ્યવહારની નહિ. જૈનોએ તેને ધર્મભાષા માની તેનું સ્વતંત્ર અનુશીલન કર્યું.

અને માગધીની પેઠે મહારાષ્ટ્રી પણ જૈન રચનાઓમાંજ શુદ્ધ મળે છે, અને છદો થવાથી જેમ સંસ્કૃતનો ‘શ્લોક’ તે અનુષ્ટુભ્ છદોનો રાગ છે, તેમ પ્રાકૃતની રાણી ‘ગાથા’ છે. લાંબા છંદ પ્રાકૃતમાં આવ્યા તો તેનાપર સંસ્કૃતની છાયા રપટ જોવામાં આવે. પ્રાકૃત કવિતાનું આસન ઉચ્ચ થયું.

પ્રાકૃત કવિતાનું ઉચ્ચ આસન.

૯ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે દેશી શબ્દોથી ભરેલી પ્રાકૃત કવિતાની સામે સંસ્કૃતને કોણ સાબળે છે? જુઓ—

લલિતે મધુરકપરએ જીવધયણવલ્લ હે સસિગારે ।

સન્તે પાધયકવ્વે કો સક્રધ્ સક્રય પઠિહિ ॥

—વલ્લભલગ્ગ ૨૯

—લલિત, મધુરાક્ષર, યુવતિ જનવલ્લભ, સશૃંગાર-પ્રાકૃત કવિતા હોવા છતાં સંસ્કૃત કોણ પઠી શકે છે ?

રાજશેખર કે જેની પ્રાકૃત નેની સંસ્કૃતની સમાનજ સ્વતંત્ર અને ઉદ્ભટ છે, તેણે પ્રાકૃતને મીઠી અને સંસ્કૃતને કઠોર કહી દીધી.—જુઓ.

પરસા સક્રઅખન્ધા, પાઉઅખન્ધો વિ હોધ સુઉમારો ।

પુરસ મહિલાણુ જન્તિ અ મિહન્તરં તેતિય મિમાણુ ॥

—કપૂરમંજરી

—સંસ્કૃતની રચના, પરપ અને પ્રાકૃતની રચના સુકુમાર હોય છે. જેટલું પુરપ અને સ્ત્રીઓમાં અંતર હોય છે તેટલું આ બેમાં છે.

૧૦ પ્રાકૃત ભાષાનું મહત્ત્વ જૈન મહર્ષિઓએ ઉચ્ચ આપ્યું છે, કારણકે જૈન ધર્મ ગ્રંથોનો મોટો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં યોગ્યરેલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરમપૂજ્ય સિદ્ધર્ષિગણિનાં વચનો પણ આ વાતને પુષ્ટ કરે છે. ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથાના પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં તેઓશ્રી કહે છે કે:-

સંસ્કૃતા પ્રાકૃતા ચેતિ માષે પ્રાધાન્યમર્હતઃ

તન્નાપિ સંસ્કૃતા તાવદ્ દુર્વિદગ્ધ હૃદિ સ્થિતા ॥૫૧॥

बालानामपि सदबोधकारिणी कर्णपेशला ।

तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥५२॥

અર્થાત્—સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને ભાષાઓ પ્રધાનપણાને યોગ્ય છે, તેમા પણ (કેવળ) સંસ્કૃત ભાષા દુર્વિદ્યથ પુરુષોના ચિત્તમાં સ્થિત હોય છે અને પ્રાકૃત ભાષા (તો) બાલકોને પણ સદ્બોધકારિણી અને કર્ણપેશલા હોય છે. તથાપિ તે (પ્રાકૃતભાષા) દુર્વિદ્યથ પુરુષોને રોચતી નથી.

૧૧ આ છતાંપણ પોતે તે ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં રચ્યો તેનું કારણ સિદ્ધિર્ભવ્ય એમ બતાવ્યું છે કે ‘ ઉપાયે સતિ કર્તવ્યં સર્વેષાં ચિત્ત-રંજનમ્ ’—અગર ઉપાય હોય તો દરેકનું ચિત્તરંજન કરવું જોઈએ તેથી તેમણે સંસ્કૃતમાં તે ગ્રંથ લિપિબદ્ધ કર્યો. ‘ અજિત શાંતિ સ્તવન ’ એ પ્રાકૃત સ્તવન એટલું બધું સુંદર અને શુદ્ધશુદ્ધ પ્રાકૃત વૃત્તોથી ભરેલું છે કે તે જો મધુર સ્વરે, છદોના બરાબર ઉચ્ચારણ અને રાગ સાથે ગાનાર આખી સભાને ચિત્રવત્ સ્થિર કરી નાખે તેમ છે.

૧૨ ‘ શંભુરહસ્ય ’ નામના જૈનેતર ગ્રંથમાં પ્રાકૃત ભાષાની મહત્તા હાખવતા કેટલાક શ્લોકો છે તે અત્ર આપવા યોગ્ય થઈ પડશે (જુઓ ૧૯૧૬ ના સપ્ટેમ્બરનું ‘ ઇન્ડિયન એટિક્વરી ’ પૃ. ૧૪૫)

“ वचः प्रियं भगवतः प्राकृतं संस्कृतादपि ।

प्रौढोक्तेरपि हृद्यं हि शिशूनां कलभाषितम् ॥१२॥

को विनिन्देदिमां भाषां भारतीमुग्धभाषितम् ।

यस्याः प्रचेतसः पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषिः ॥१३॥

गार्ग्यगालवशाकल्यपाणिन्याद्या यथर्षयः ।

शब्दराशेः संस्कृतस्य व्याकर्तारो महत्तमाः ॥१४॥

तथैव प्राकृतादीनां षड्भाषाणां महामुनिः ।

आर्दિકाव્યક્રુદાચાર્યો વ્યાકર્તા લોકવિશ્રુતઃ ॥૧૫॥

યથૈવ રામચરિતં સંસ્કૃતં તેન નિર્મિતમ્ ।

તથૈવ પ્રાકૃતેનાપિ નિર્મિતં હિ સતાં મુદે ॥૧૬॥

યાવત્ સંસ્કૃતભાષાયાઃ પ્રાશસ્ત્યં ભુવિ વિદ્યતે ।

તાવત્ પ્રાકૃતભાષાયા અપિ પ્રાશસ્ત્યમિષ્યતે ॥૧૭॥

પાણિન્યાદૈઃ શિક્ષિતત્વાત્ સંસ્કૃતી સ્યાદ્વથોત્તમા ।

પ્રાચેતસન્યાકૃતત્વાત્ પ્રાકૃત્યપિ તથોત્તમા ॥૧૮॥

તસ્માત્ સંસ્કૃતતુલ્યૈવ પ્રાકૃતી ચાપિ ભારતી ।

માન્યતે શાસ્ત્રતત્ત્વજ્ઞઃ કિમતત્ત્વજ્ઞભાષિતૈઃ ” ॥૧૯॥

અર્થાત્—પૂજનીય સંસ્કૃત ભાષાથી પણ પ્રાકૃત વચન પ્રિય હોય છે, કેમકે પ્રૌઢ બોલનાર કરતાં પણ બાલભાષિત મનોહર લાગે છે. ૧૨

સરસ્વતીના મુગ્ધ ભાષણરૂપ આ ભાષાની (પ્રાકૃતની) કોણ નિદા કરે ? કે જેનું વ્યાકરણ કરનાર પ્રચેતાનો પુત્ર (વાલ્મિક) ઋષિ છે. ૧૩

જેમ ગાંધી, ગાલવ, શાકલ્ય અને પાણિન્યાદિ ઋષિઓ સંસ્કૃત વ્યાકરણના કર્તા થયા, તેવી રીતે પ્રાકૃતાદિ છ ભાષાઓના વ્યાકરણનાં કર્તા પણ આદિકવિ સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય (વાલ્મિક ઋષિ) થયા છે. ૧૪-૧૫.

જેવી રીતે સંસ્કૃતમાં તેમણે ‘ રામચરિત્ર ’ બનાવ્યું છે, તેવી રીતે પ્રાકૃતમાં પણ બનાવ્યું છે. ૧૬

યાવત્ સંસ્કૃત ભાષાનું જેટલું પ્રશસ્તપણું જગત્માં વિદ્યમાન છે, તેટલુંજ પ્રાકૃત ભાષાનું પણ છે. ૧૭

પાણિન્યાદિ શિક્ષિત હોવાથી જેમ સંસ્કૃત ભાષા ઉત્તમ ગણાય છે, તેમ વાલ્મિકે વ્યાકરણ બનાવેલ હોવાથી પણ પ્રાકૃત ઉત્તમ છે. ૧૮

અતઃ એવ—સંસ્કૃતની બરાબર જ પ્રાકૃત ભાષા છે, એમ

શાસ્ત્રના તત્ત્વનું પુરૂષો માને છે; તો પછી અતત્ત્વનું પુરૂષોનાં બોલવા વડે કરીને શું? ૨૦

૧૩ ઉપરના શ્લોકોના અર્થ ઉપરથી એમ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે કે—પ્રાકૃત ભાષા સંસ્કૃત કરતાં કોઈ પણ દરજ્જે હલકી—કમ મહત્ત્વવાળી નથી, એમ જૈનોનું નહિ, પરંતુ હિન્દુ ધર્માનુયાયી વિદ્વાનો અને ઋષિઓ પણ સ્વીકાર કરી ગયા છે.

શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા)

૧૪ આ પ્રાકૃતના ભેદોમાંથી આપણે શૌરસેની અને પૈશાચીનો દેશ-નિર્ણય કરીશું. જો કે આ બંને ભાષાઓ માગધી અને મહારાષ્ટ્રીથી દબાઈ ગયેલી હતી અને તેનું વિવેચન વ્યાકરણોમાં ગૌણુ યાતો અપવાદ રૂપે જ કરવામાં આવ્યું છે, તથાપિ હાલની હિંદી આદિ ભાષાઓ સાથે તેને ધણો સબંધ છે. તેમાં કોઈ મોટો સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી મળતો, પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર એ છે કે જે વ્રજભાષા, ખડી બોલી અને રેખતાની પ્રકૃત ભૂમિ છે. પૈશાચીનું બીજું નામ ભૂતભાષા છે. આ ગુણાદ્યની અદ્ભુતાર્થો એવી બૃહલ્લથાથી અમર થઈ ગઈ છે. આ ‘બૃહલ્લથા’ હમણાં નથી મળતી. બે કાશ્મીરી પડિતો (નામે ક્ષેમેદ્ર અને સોમદેવે) કરેલા તેનાં સંસ્કૃત અનુવાદ (નામે ‘બૃહલ્લથામંજરી’ અને કથાસરિ-ત્સાગર) મળી આવે છે. કાશ્મીરનો ઉત્તર તરફનો પ્રાંત પિશાચ (પિશૂ-કાચુ) માંસ અને અશૂ-ખાતું) યા પિશાચ દેશ કહેવાતો હતો અને કાશ્મીરમાંજ બૃહલ્લથાનો અનુવાદ મળવાથી પૈશાચી ત્યાંની ભાષા માનવામાં આવતી હતી. કિંતુ વાસ્તવમાં પૈશાચી યા ભૂતભાષાનું સ્થાન રાજપૂતાના અથવા મધ્યભારત છે. માઈન્ડેયે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બૃહલ્લથાને કેકયપૈશાચિમાં ગણેલી છે. કેકય તો કાશ્મીરનો પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત છે, સંભવ છે કે મધ્યભારતની ભૂતભાષાની મૂલ બૃહલ્લથાનું કંઈ રૂપાંતર ત્યાં થયું હોય કે જેના આધાર પરથી કાશ્મીરીઓના સંસ્કૃત અનુવાદો થયા હોય. (લાકોટે-વિગ્રેના ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ પુસ્તક ૬૪ પૃ. ૯૫ આદિ)

૧૫ રાજશેખર કેળે વિક્રમ સંવત્ની દશમી શતાબ્દીના મધ્યભાગમાં હતો તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસામાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં તે સમયની ભાષા નિવેશની ચર્ચા છે:—

“ ગૌડ (બંગાલ) આદિ સસ્કૃતમાં સ્થિત છે, લાટદેશીઓની રૂચિ પ્રાકૃતમાં પરિચિત છે, મરહૂમિ, ટક્ર (ટાક, દક્ષિણ પશ્ચિમી પંજાબ) અને ભાદાનક (બીજેલ્યાના શિલાલેખમાં પણ ભાદાનકનો ઉલ્લેખ છે, તો તે પ્રાંત રાજપૂતાનામાંજ હોવો જોઈએ) ના વાસીઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે, અવંતી (ઉજ્જૈન), પારિયાત્ર (ખેતવા અને ચંચલનો ભાગ), અને દશપુર (મંદસોર)ના નિવાસી ભૂતભાષાની સેવા કરે છે. જે કવિ મધ્યદેશમાં (કન્નૌજ, અંતર્વેદ, પંચાલ આદિ) રહે છે તે સર્વ ભાષાઓમાં સ્થિત છે. ” રાજશેખરને ભૂગોલ વિદ્યાપર ઘણો શોખ હતો. કાવ્યમીમાંસાના એક આખા અધ્યાયમાં ભૂગોલનું વર્ણન આપી કહે છે કે વિસ્તારથી જોવા માટે મારો બનાવેલો ભુવનકોશ જોવો. પોતાના આશ્રયદાતાની રાજધાની મહોદય (કન્નૌજ) ઉપર પોતાને ઘણો પ્રેમ હતો. કન્નૌજ અને પંચાલની તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે અતિ પ્રશંસા કરી છે. મહોદય (કન્નૌજ)ને પોતે ભૂગોળનું કેન્દ્ર ગણ્યું છે અને દૂરતાનું માપ મહોદયથીજ કરવું જોઈએ— જૂના આચાર્યો અનુસાર અંતર્વેદીથી નહિ— એમ જણાવી (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૯૪) દીધું છે. આ મહોદયની કેન્દ્રતાને ધ્યાનમાં રાખી તેણે બતાવેલા રાજના કવિસમાજનો નિવેશ ઘણો ચમત્કાર બતાવે છે. તે કહે છે કે રાજ કવિસમાજની મધ્યમાં ખેસે, ઉત્તરે સસ્કૃતના કવિ (કાશ્મીર, પાંચાલ), પૂર્વે પ્રાકૃત (માગધીની ભૂમિ મગધ), પશ્ચિમે અપભ્રંશ (દક્ષિણી પંજાબ અને મરદેશ) અને દક્ષિણે ભૂતભાષા (ઉજ્જૈન, માલવા આદિ)ના કવિ ખેસે. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૫૪-૫૫). આ પ્રમાણે રાજનો કવિસમાજ ભૌગોલિક ભાષા-નિવેશનું માનચિત્ર થયું. આ બાજુ કુરુક્ષેત્રથી પ્રયાગ સુધીનો અંતર્વેદ, પાંચાલ અને શૂરસેન. અને તે બાજુ મર, અવંતી, પારિયાત્ર અને દશપુર— આ શૌરસેની અને ભૂતભાષાનાં સ્થાન હતાં.

અપભ્રંશ

૧૬ બાંધેલા બંધથી બંધેલા પાણીની ધારાઓ, મળીને હવે નદીનું રૂપ ધારણ કરી રહી હતી. તેમાં દેશીની ધારાઓ પણ આવીને મળતી ગઈ. દેશી ભાષા એ બીજું કંઈ નથી, પણ બંધથી બંધેલું પાણી છે અથવા જે પાણી નદી માર્ગપર ચાલી આવ્યું તે બંધાયું નહિ તે. તે પાણી પણ કોઈ કોઈ વખત ગાળીને નહેરમાંથી લેવામાં આવતું હતું. બંધનું પાણી પણ ધસડાતું ધસડાતું અહીં આવી મળી જતું હતું. પાણી વધવાથી નદીની ગતિ વેગથી નિમ્નાભિમુખી (નીચે નીચે જતી) ગઈ, તેનો ‘ અપભ્રંશ ’ (નીચેથી વિખરાવું) થવા લાગ્યો. હવે કિનારા અથવા નિશ્ચિત ઉડાઈ રહી નહિ.

૧૭ રાજશેખરે સંસ્કૃત વાણીને સુણવા યોગ્ય, પ્રાકૃતને સ્વભાવમધુર, અપભ્રંશને સુભવ્ય અને ભૂતભાષાને સરસ કહેલ છે. (બાલરામાયણમાં જુઓ) આ વિશેષણો અન્વર્થક-પ્રયોજન સહિત છે, તેથી તેની સાભિ-પ્રાવતા વિચારવા યોગ્ય છે. તે વળી એવું પણ કહે છે કે કોઈ વાત એક ભાષામાં કહેવાથી સારી લાગે છે, કોઈ બીજામાં, કોઈ બે ત્રણ ભાષામાં. (કાવ્યમીમાંસા પૃ. ૪૮). તેણે કાવ્યપુરુષનું શરીર શબ્દ અને અર્થનું બનાવ્યું છે તેમાં સંસ્કૃતને મુખ્ય, પ્રાકૃતને બાહ્ય-હાથ, અપભ્રંશને જઘાસલ-સાથળ, પૈશાચ્યને પગ અને મિશ્રને ઉર કહેલ છે.

૧૮ વિક્રમની સાતમી શતાબ્દીથી અગિયારમી સુધી અપભ્રંશની પ્રધાનતા રહી અને પછી તે પુરાની હિન્દી-ગૂજરાતીમાં પરિણત થઈ ગઈ. તેમાં દેશીની પ્રધાનતા છે. વિભક્તિઓ ઘસાઈ ગઈ છે, ખરી ગઈ છે. એકજ વિભક્તિ હં યા આહં કંઠક કામે આવી છે, એક કારકની વિભક્તિથી બીજાનું પણ કામ ચાલવા લાગ્યું છે. વૈદિક ભાષાની અવિભક્તિક નિર્દેશની વાત પણ આમાં ભળી. વિભક્તિઓના ખરી જવાથી કેટલાક અવ્યય યા પદ, લુપ્ત-વિભક્તિક પદની આગળ રાખતા જવામાં આવ્યા, કે જે અવ્યય યા પદ વિભક્તિઓ નથી. ક્રિયાપદોનું માર્જન

થયું. હા એટલું ખરું કે તેણે કેવલ પ્રાકૃતના જ તદ્ભવ અને તત્સમ પદ લીધાં નથી, પરંતુ ધનવતી અપુત્રા માસી (સંસ્કૃત)માંથી પણ કેટલાય તત્સમ પદ લીધાં છે.

[તદ્ભવ પ્રયોગોના અધિક ધસાવાથી ભાષામાં એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે શુદ્ધ તત્સમોનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી જાય છે. હિંદી કે ગૂજરાતીમાં હવે કોઈ જસ કે ગુનવંત નથી લખતું, પણ યશ અને ગુણવાન્ લખે છે. બોલવામાં પણ ગમે તે રીતે જેમકે મોહનદાસ બોલવામાં આવશે; પણ લખવામાં આવશે મોહનદાસ.]

૧૯ સાહિત્યની પ્રાકૃત, સાહિત્યની ભાષાજ થતી ચાલી હતી. તેમાં ગતને બદલે ગય, અને ગજને બદલે ગયુ ગય; કાય, કાક, કાય (શરીર), અને કાર્ય એ બધાને બદલે કાય વપરાતું હતું. આમાં ભાષાનું જે પ્રધાન લક્ષણ સાંભળવાથી અર્થબોધ છે, તેનો વ્યાધાત થતો હતો. અપભ્રંશમાં બંને પ્રકારના શબ્દો મળે છે. જોકે શૌરસેની, પૈશાચી, માગધી આદિ ભેદો થયા છતાં પણ પ્રાકૃત એકજ હતી, તેવી રીતે શૌરસેની, અપભ્રંશ, પૈશાચી-અપભ્રંશ, મહારાષ્ટ્રી અપભ્રંશ આદિ થઇને એકજ અપભ્રંશ પ્રબલ થઇ. હેમચન્દ્રે જે અપભ્રંશનું વર્ણન કર્યું છે તે શૌરસેનીના આધારપર છે. માર્કન્ડેયે એક ‘નાગર’ અપભ્રંશની ચર્ચા કરી છે કે જેનો અર્થ નગરવાસી, ચતુર, શિક્ષિત (ગામડીયાથી વિપરીત) લોકોની ભાષા યા ગૂજરાતના નાગર બ્રાહ્મણો, યા નગર (વડનગર, વૃદ્ધનગર)ના પ્રાંતની ભાષા થઇ શકે છે. ગૂજરાતની અપભ્રંશ-પ્રધાનતાની ચર્ચા આગળ આવશે, પરંતુ તેના તે નગરનું વડનગર યા નગર નામ પ્રાચીન નથી, તેથી ‘નગરની ભાષા’ એ અર્થ લેતાં માર્કન્ડેયના વ્યાકરણની પ્રાચીનતામાં શંકા થાય છે.

૨૦ રાજશેખરે કાવ્યમીમાંસામાં કેટલાક શ્લોકો એવા આપ્યા છે કે જેમાં બતાવેલ છે કે કયા દેશનો મનુષ્યકેવી રીતે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બોલી શકે છે. અહીં આ પાઠશૈલીના વર્ણનની ચર્ચા કરવી ઘટે છે. આ વર્ણન રોચક પણ છે અને કેટલાક અંશે તે હનુસુધી સત્ય પણ

છે. ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિચારણીય વસ્તુ છે. તે કવિ કહે છે કે કાશીથી પૂર્વ તરફ જે મગધ આદિ દેશોના નિવાસ છે તે સંસ્કૃત ઠીક બોલે છે, પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં કુદ્ધિત છે, અંગાળીઓની હાંસી કરતાં તેણે એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિનાયના કરૂં છું કે મને મારો અધિકાર છોડવાની ઇચ્છા થઈ છે—કાંતો ગોડલોક ગાથા બોલવાનું છોડી દે અને નહીં તો કોઈ ખીલજ સરસ્વતી બનાવી લ્યો. (ब्रह्मन् विज्ञापयामित्वां स्वाधिकारजिह्वासया, गौडस्त्यजतु वा गाथा मन्या वास्तु सरस्वती)

૨૧ ગોડ દેશમાં બ્રાહ્મણો ન અતિસ્પષ્ટ, ન અધ્ધિષ્ટ, ન રક્ષ, ન અતિ ક્રોધલ, ન મંદ અને ન અતિ તાર-એવા સ્વરથી બોલે છે. ગમે તે રસ, રીતિ કે ગુણ હોય, પણ કર્ણાટ લોકો ધમડથી અંતમાં ટંકારા દેતાં બોલે છે. ગદ્ય, પદ્ય કે મિશ્ર કોષ્ઠપણ જાતનું કાવ્ય હોય, પણ દ્રવિડ કવિ ગાંધનેજ બોલશે. સંસ્કૃતના દેખી લાટ પ્રાકૃતને લલિત મુદ્રાથી સુંદર બોલે છે. સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ-ગુજરાત-કાઠિયાવાડ), ત્રવણ (પશ્ચિમી રાજપૂતાના. જોધપુરના રાજા આડકના વિ. સં ૮૯૪ ના શિલાલેખમાં પોતાના ચોથા પૂર્વપુરૂષ શિલુકે ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી હતી એમ જણાવ્યું છે. આમાં વલ્લદેશ તે ભાટીઓનું જૈનસભ્ય છે, અને ત્રવણી તેની દક્ષિણનો દેશ હોવો જોઈએ) આદિ, સંસ્કૃતમાં અપભ્રંશના અંશ ભેળવી એકજ રીતે બોલે છે. શારદાના પ્રસાદથી કાશ્મીરીઓ સુકવિ થાય છે પરંતુ તેનો પાકકમ જોશો તો જાણે ગણાની પિયકારી છે. ઉત્તરાપથના કવિઓ બહુ સંસ્કારી છતાં પણ નાકમંથી બોલે છે. પાંચાલ દેશવાળાના પાઠ તો કાનોમાં મધ વરસાવે છે તેનું તો બોલવું જ શું ? (मार्गानुगेन निनदेन निधि-र्गुणानां, संपूर्णवर्णरचनो यतिभिर्विभक्तः, पांचालमंडलभुवाः सुमनः कपीनां, श्रोत्रे मधु क्षरति किंचन काव्यपाठः ॥)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાંથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીને મળતી છે. ઉપર ખતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાપાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભૂમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે. અંતર્વેદ, ઋગ્, દક્ષિણી પંચમ્, ટક્ર, ભાદાનક, મરૂ, ત્રવણ, રાજપ્રતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દશપુર અને સુરાષ્ટ્ર-અહીંની જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલાં દેશભેદ થતાં પણ એકજ પ્રાકૃત હતી. હમણાં અપભ્રંશના સાહિત્યનાં અધિક ઉદાહરણ મળ્યાં નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હજુ પૂરું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી.

૨૩ અપભ્રંશ ક્યાં સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો ક્યાંથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે રોચક અને અતિ મહત્વનો છે. આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઈ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી. કેટલાંક ઉદાહરણ એવાં છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય. સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં તે લખાઈ તે દારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખશૈલીની રક્ષા થઈ નહિતો મુખ્યસુખાર્થ લેખનશૈલીમાં બદલતી બદલતી એવી થઈ જત કે તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાય. તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસરિણી શૈલીપર લખવામાં આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તો અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગુજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ઘણો પાછળ હઠાડી શકાય. ઉપમાવાચક ‘ જિમિ ’ યા ‘ જિમ ’-જિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામાં ‘ જિમ્વૈ ’ લખેલો મળી આવે છે. તેના ઉચ્ચારણમાં પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુરૂ થઈ શકતો નથી-(જિમ્મવ), કારણ કે જે છંદમાં તે આવ્યો છે તેના ભંગ થાય.

છે. આથી તેને ભલે ‘ જિન્વૈં ’ લખ્યો હોય, પણ તેનો ઉચ્ચાર ‘ જિન્વ ’ થતો કે જે ‘ જિમ ’જ છે. સંસ્કૃત ‘ ઉપધતે ’નું પ્રાકૃતરૂપ ‘ ઉપજજધ’ છે કે જે ધસાતાં ‘ ઉપજજધ ’ના રૂપમાં પરિણમે છે. હવે આ ‘ ઉપજજધ ’ને અપભ્રંશ માનવો કે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી માનવો ? ‘ જજધ ’ને તેના ઉચ્ચાર અનુસાર લખવાથી ‘ ઉપજૈ ’ થાય છે (સંયુક્ત પ કારને કારણે ઉની માત્રાની ગુરૂતા માનતાં ઉપજૈ ખરી રીતે થાય) કે જેને હમણા હીંદી તરીકે પીછાનીએ છીએ અને ગૂજરાતીમાં ‘ ઉપજૈ ’ એ રૂપ સ્ત્રીકારીએ છીએ; અને આ રૂપ ‘ ઉપ-જજધ, ઉપજજધ, ઉપજૈ ’ ઉપજૈ, એમ કેટલી શનાખ્દીઓ સુધી ચાલુ રહ્યું છે.

૨૪ આ પુસ્તકોના લખનારા સંસ્કૃતના પડિતો યા જૈન સાધુ હતા. સંસ્કૃત શબ્દોને તો તેમણે શુદ્ધિથી લખ્યા, તેમ પ્રાકૃતને પણ લખ્યા, પરંતુ આ કવિતાઓની લેખશૈલી પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. કોઈ વખત જૂનું રૂપ રાખવા દીધું, તો કોઈ વખત વ્યવહારમાં પરિચિત થયેલું નવું રૂપ મૂકી દીધું. આ આગળના પાઠાતરોથી જાણવામાં આવશે.

૨૫ આવી કવિતાને માટે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી એ શબ્દ જાણીપ્રજ્ઞને વાપર્યો છે. જૂની ગૂજરાતી, જૂની રાજસ્થાની, જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની આદિ નામ કૃત્રિમ છે અને વર્તમાન ભેદને પાછળ વધારે ધકકેલી બનાવવામાં આવ્યાં છે. ભેદશુદ્ધિ દૃઢ કરવા સિવાય આનું કંઈ પણ નથી. કવિતાની ભાષા પ્રાયઃ સર્વ જગ્યાએ એકજ જેવી હતી. જેવી રીતે નાનકથી લઈને દક્ષિણના હરિદ્વસો સુધીની ભાષા ‘ વ્રજભાષા ’ કહેવાતી હતી, તેવીજ રીતે અપભ્રંશને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહેવી અનુચિત નથી, ભલે પછી કવિના દેશ-કાલ અનુસાર તેમાં કોઈ રચના પ્રાદેશિક હો.

૨૬ પછીના સમયમાં હિંદી કવિ સંત લોકવિનોદને માટે એક અર્ધ-પદ ગૂજરાતી યા પંજાબીમાં લખી પોતાની વાણિઓ ભાષામાં લખતા હતા-જેવી રીતે કંઈક શૌરસેની, પૈશાચીની છાંટ દઈ કવિતા મહારાષ્ટ્રી

પ્રાકૃતમાં જ થતી હતી. મીરાંબાઈનાં પદ જૂની હોંદી કે ગૂજરાતી કે મારવાડી કહેવાય ? કવિની પ્રાદેશિકતા આગ્યા છતાં સાધારણ ભાષા ‘ભાષા’ કહેવાતી હતી. જેવી રીતે અપભ્રંશમાં ક્યાંક ક્યાંક સંસ્કૃતનો પુટ છે, તેવી રીતે તુલસીદાસજી રામાયણને પૂરવી ભાષામાં લખતાં લખતાં સંસ્કૃતમાં ચાલી ગયા છે (જેવી રીતે-કવિહિં અગમ જિમિ બ્રહ્મસુખ અહમમ-મલિનજનેપુ, રન જીતિ રિપુદલ મધ્યગત પસ્યામિ રામમનામયં ઇત્યાદિ) નાં છાપખાનાં, પ્રાંતિય અભિમાન, મુસલમાનોના ફારસી અક્ષરોનો આગ્રહ અને નવા પ્રાંતિક ઉદ્બોધન ન હોતો હિંદી ભાષા અનાયાસે દેશભાષા બની જત. અધિક છાપવા છપાવવા લખવાનું ચાલ્યું ને ઝગડાઓ થયા તેથી આ ગતિ અટકી.

૨૭ આજકાલ લોકો પૃથ્વીરાજરાસાની ભાષાને હિંદીનું પ્રાચીનતમ રૂપ માને છે; પણ કહેવું જોઈએ કે અપભ્રંશની કવિતાઓને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી કહી શકાય તો તે રાસાની ભાષાને રાજસ્થાની યા ‘મેવાડી-ગૂજરાતી-મારવાડી-ચારણી-ભાટી’ કહેવી ઘટે, હિંદી નહિ. વ્રજભાષા પણ હિંદી નથી અને તુલસીદાસજીની મધુર ઉક્તિઓ પણ હિંદી નથી.

૨૮ આ પુરાણી ભાષા અહીં કહોં વિખરેલી મળે છે-કોઈ મુક્ત શુંગારસની કવિતા, કોઈ વીરતાની પ્રશંસા, કોઈ ઐતિહાસિક વાન, કોઈ નીતિના ઉપદેશ, કોઈ લોકોક્તિ અને તે પણ વ્યાકરણના ઉદાહરણોમા યા કથાપ્રસંગમાં ઉદ્કૃત કરેલી; આવું ભાષાસાહિત્ય ધણું હતું એમ જણાય છે. આમાં મહાભારત અને રામાયણની સંપૂર્ણ યા તેના આશ્રયપર બનેલી નાની નાની કથાઓ હતી. બ્રહ્મ અને મુંજ નામના કવિઓ મળી આવે છે. જેવી રીતે પ્રાકૃતનાં જૂનાં રૂપ પણ શુંગારની ચટકદાર મુક્તક ગાથાઓમાં (સાતવાહનની સપ્તશતી), યા જૈન ગ્રંથોમાં છે, તેવી રીતે જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીના નમુના પણ શુંગાર વા વીરરસના અથવા કથાઓમાં ચુંટાયેલા યાતો જૈન ધાર્મિક રચનાઓમાં મળી આવે છે. હેમચંદ્રજીને મોટી શાખાશી એ દેવાની છે કે તેમણે પ્રાકૃત

ઉદાહરણોમાં તો પદ યા વાક્યોના કટકાઓ જ આપ્યા, પરંતુ આવી કવિતાઓના તો પૂરા છદ ઉદ્ધૃત કર્યા. આનું કારણ એવું જણાય છે કે જે પકિનોને માટે તેમણે વ્યાકરણ બનાવ્યું તેઓ સાધારણ મનુષ્યોની ‘ભાષા’ કવિતાને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કાવ્યને જેવી રીતે કંઠસ્થ કરતા હતા તેવી રીતે કરતા નહિ હતા.

૨૯ આવી કવિતાનો રાજજેમ સંસ્કૃતમાં શ્લોક અને પ્રાકૃતમાં ગાથા તેમ દોહા છે. સોરઠા, છપ્પય, ગીત આદિ બીજા છંદ પણ છે, પરંતુ અહીં દોહા ને ત્યાં ગાથા એમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતી અને પ્રાકૃતના ભેદ છે. ‘દોહા’નું નામ કોઈ સંસ્કૃતાભિમાનીઓએ ‘દોષક’ બનાવ્યું છે, કિન્તુ શાબ્દિક સમાનતાને મૂકી દષ્ટએ તો તેમાં કંઈ સાર લાગતો નથી અને સંસ્કૃતમાં દોષક નામનો છદ જૂદો હોવાથી આમાં ગોટાળો થાય છે. દોહા પદની નિરૂક્તિ એ એ સખ્યા પરથી છે, જેમ ચોપાઈ અને છપ્પયની ચાર અને છ સખ્યા છે તેમ.—દો+પદ, દો+પથ, યા દો+ગાથા. પ્રયંધચિંતામણિમાં એક સ્થલે પ્રાકૃતનો ‘દોષક’ પણ આપ્યો છે. તે દોહા છદમાં જ છે. (પૃ. ૫૬, ૧૫૭). પૂર્વાર્ધ સપાદલક્ષ (અજમેર —સાંભર) ના રાજાએ સમસ્યાના રૂપમામોકલ્યું હતું અને ઉત્તરાર્ધની પૂર્તિ હેમચંદ્રે કરી હતી. (પૃ. ૧૫૭ પ્ર.ચિં ‘પહલી તાવ ન અનુહરધ, ગોરી મુહ કમલસ્સ, અદિટ્ટિ પુનિ ઉન્નમધ, પડિપયલી ચંદસ્સ.) પ્રયંધ ચિંતામણિમાં જ એક સ્થળે એ ચારણોને ‘દોહાવિધયા સ્પર્ધમાનો’ અર્થાત્ દોહા વિધાથી હોડાહોડ કરતા જણાવ્યા છે. તેમની કવિતાઓમાં એક દોહા છે, એક સોરઠા, કિન્તુ રચના ‘દોહા વિધા’ એ નામથી જણાવી છે એ ખાસ ધ્યાન દેવા જેવું છે.

૩૦ જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનું ગદ્ય ઘણું ઓછું લખેલું મળે છે. પદ્ય એ રીતે થએલું છે—મુખથી તેમજ લેખથી. અને રીતની રક્ષામાં—લેખકને હસ્તસુખથી અને વક્તાને મુખસુખથી એટલું પરિવર્તન થઈ ગયું છે કે મૂલ શૈલીની વિરૂપતા થઈ ગઈ છે. લખનારાઓ પ્રચલિત ભાષાના ગ્રંથો યા લોકપ્રિય કાવ્યોમાં ‘માખીની માખી’ એમ

લખતા નથી. પોતે જાણતા ન હોય છતાં નવાં રૂપો લખી મારે છે. 'તદસિધ' 'જુગુતિ' 'કાલસુભાઉ' 'અઉરઉ' તે બદલે 'તૈસેહિ' 'યુક્તિ' 'કાલસ્વભાવ' 'ઔરો' એમ કરી નાંખ્યું છે. જે કવિતા મુખની કાને, મુખથી કાને ચાલી આવે છે તેમાં તો ધણોજ ફેરફાર થઇ જાય છે. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના ૮મા અધ્યાયનાં ઉદાહરણોમાં એક 'અપભ્રંશ' યા જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો દોહો લખ્યો. અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી વચ્ચે સીમારેખા ધણી અસ્પષ્ટ છે, અને કહેવામાં આવશે તેમ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો સમય ધણો પૂર્વનો જણાશે.

૩૧. આ દોહો એ છે કે:—

વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ટઉ સહસત્તિ;

અધ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અધ્ધા કુટ્ટ તડત્તિ.

(વિયોગીની કાગડાને ઉડાવવા લાગી કે મારો પિયુ આવે છે તો ઉડી જ. એટલામાં તેણીએ અચાનક પિયુને દીઠો. કાંતો તેણી વિયોગમાં એટલી દુખળી હતી કે હાથ લપાવતાં જ અરધી ચૂડીઓ જમીનપર પડી, અને કાંતો પ્રિય દર્શનના હર્ષથી એટલી વધી ગઇ કે બાકીની ચૂડીઓ તડ તડ કુટ્ટી ગઇ.]

૩૨. ચારણોના મુખેથી કેલીટયે પેઠીઓ સુધી બોલતાં બોલતાં રાજપૂતાનામાં આ દોહાતું હાલ સાફ કરેલું રૂપ એ પ્રચલિત છે કે:—

કાગ ઉડાવણુ જાંવની, પિય દીઠો સહસત્તિ;

આધી ચૂડી કાગલ, આધી ટૂટ તડિત્તિ.

આમાં નિશાન ઠીક લાગી ગયું, ચૂડીઓ જમીનપર ન પડતાં કાગડાના ગળામાં પહોંચી ગઇ, અને ચૂડી ટૂટવાનું અપશુકન મટી ગયું.

૩૩. એજ વ્યાકરણમાંથી એક દોહો બીજો લખ્યો:—

પુત્તે જએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ ક્યાણુ મુએણુ;

જ બપ્પીકી ભુંહડી, ચમ્પિજનઈ અવરેણુ.

(એ પુત્રના જન્મથી શું લાભ અને મરી જવાથી શું ખોટ કે જેના રહેવાથી બાપની ધરતીપર બીજો અધિકાર કરી લે.

૩૪. આ દોહાનું પરિવર્તન થતાં થતાં એવું રૂપ થઈ ગયું કે:—

ખેટા જાયાં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ ધિયેણુ;

જે ઊભાં ધર આપણી, ગંજીજે અવરેણુ.

આમાં ધિયેણુ એટલે ધી-પુત્રીથી; ઊભાં=ઉભાં ઉભાં, ધર=પૃથ્વી, ધરા. ગંજીજે=ગજન કરવામાં આવે, જીતવામાં આવે. આ પણ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કે મૂલ દોહામાં ‘મુએલા પુત્રીથી શું અવગુણુ?’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાછળથી સ્ત્રી જાતિની પ્રત્યે અપમાન ધ્રુવિ વધી જવાથી અને તેને ઉત્તરાધિકાર ન હોવાથી ‘ધી (=પુત્રી, સંસ્કૃત દુહિત. પંજાબી ધી)થી શું અવગુણુ?’ એમ થઈ ગયું છે. અસ્તુ. આવી દશામાં જે પુરાણી કવિતા યા ગદ્ય, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનાં વ્યાકરણ અને છંદ આદિના ગ્રંથોમાં બચી ગયેલ છે તે પુરાણા વર્ણુ-વિન્યાસની રક્ષા સાથે તે સમયની ભાષાનું વાસ્તવરૂપ બતાવે છે.

પ્રકરણ બીજું.

પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રૂચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૩૫ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈન મનોરમા (ભાગ ૧-૪)માં ‘જૈન સાહિત્યમે હિન્દીકી જડ’ એ નામના લેખના પ્રથમ ભાગમાં જણાવે છે કે:—

“સંસ્કૃત ભાષા સ્વયં, સનાતનાગત પ્રાકૃતભાષાને શોધી બનાવવામાં આવી છે અને તે પ્રાકૃત ભાષાનો સ્વતંત્ર પ્રવાહ પછી પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પ્રકટ થયો છે. ‘સંસ્કૃત’નો તેના પર કઈ પ્રભાવ અવશ્ય પડ્યો પરંતુ તેથી તે મૂલતઃ સંસ્કૃતોપપન્ન કહી શકાતી નથી. આ સ્વતંત્ર પ્રાકૃત-પ્રવાહ આગળ જતાં હજારો વર્ષ આજકાલની પ્રચલિત ભાષાઓમાં વ્યક્ત થયો છે. તે માટે આ ભાષાઓનો સાચો ઇતિહાસ અને સાચું વિજ્ઞાન જાણવા માટે આપણે પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષાઓ અને વિશેષતઃ નિઃકૃતવર્તી ભૂતકાલની ‘પ્રાકૃતો’નું પરિશીલન કરવું જોઈએ.

પાણિનીના સમયમાં સંસ્કૃત ભાષાનો કંઈ એવો પ્રભાવ બ્રાહ્મણ વિદ્વાનો પર નબળો કે તેઓએ સમયાનુસાર પ્રચલિત ભાષાઓની કંઈ પણ પરવા ન કરી. તેમણે તેને સાહિત્યનું રૂપ આપવાનો કંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. હજારો વર્ષો સુધી તેઓ બરાબર કેવળ સંસ્કૃતનું જ પઠન પાઠન અને સાહિત્ય-વર્ધન કરતા રહી તેમાં દત્તચિત્ત રહ્યા. તેઓને પ્રાકૃતભાષાઓ પર કંઈક ધૃણા જેવું થઇ ગયું. આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક પંડિતોમાં આંજસુધી વિદ્યમાન છે, અને શાસ્ત્રાર્થ આદિમાં તેઓ કહેવા લાગે છે કે ‘भाषारंढायाः किं प्रयोजनम्’ આવી અવસ્થામાં જો કેવલ બ્રાહ્મણ સમાજનાજ શિરે અત્યાર સુધી દેશની સાહિત્યરક્ષાનો ભાર રહેત-જેવી રીતે આજથી કંઈ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે સુધી રહ્યો હતો-તો આપણને અવશ્ય દેશની આધુનિક ભાષાઓના ઉદ્ભવસ્થાન [ઉત્પત્તિ સ્થાન] નો કંઈ પત્તો લાગત નહિ^૧, પરંતુ આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે એ અન્ય (બ્રાહ્મણોત્તર) સમાજોએ દેશની સાહિત્ય રચનામાં ભાગ લેવાનો પ્રારંભ કર્યો-જેથી પ્રાકૃત ભાષાની રક્ષા થઇ શકી. વિક્રમની પૂર્વે ચોથી પાંચમી શતાબ્દિમાં પૂર્વભારતમાં પ્રચલિત ભાષાનું જ્ઞાન આપણને બૌદ્ધોનાં ‘પાલી’ ગ્રંથોથી થાય છે. પરંતુ આ સાહિત્ય પણ આપણને અધિક આગળના વખત માટે મહાયક નથી થતું, કારણ કે એક તો બૌદ્ધ સાહિત્યની ‘પાલી’ ભાષા પણ સ્થિર રૂપ થઇ ગઇ હતી, અને બીજું બૌદ્ધ ધર્મનું આધિપત્ય પણ લગભગ એક હજાર વર્ષના મહત્ત્વપૂર્ણ ઇતિહાસની પછી તેની જન્મભૂમિ ભાગતમાંથી ચાલી ગયું.

૩૬. વિક્રમની પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દિથી આજ સુધી મુખ્ય મુખ્ય ભારતીય ભાષાઓને સાહિત્ય દ્વારા જીવિત રાખવાનું શ્રેય જૈન આચાર્યોને છે. તેઓએજ પ્રાકૃત ભાષાઓને પોતાના ધર્મપ્રચારનું વાહન બનાવી તેને સાહિત્યનું રૂપ આપ્યું. આખું બ્રાહ્મણ સાહિત્ય જોઇ લઇએ તેમાં

૧ ગૌકર જેકોબીએ ચોક્કસ કહ્યું છે કે ‘Had it not been for the Jains, we would never have known what Prakrit Literature was’—જૈનો વગર આપણે પ્રાકૃત સાહિત્ય શું હતું તે કદી પણ જાણી શક્યા ન હોત.

રાજશેખર (કે જેનો ઉલ્લેખ પૃ. ૫. ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જેવા ગણ્યા ગાંઠ્યા ઉદાહરણુ એવા કવિઓનાં મળશે કે જેઓએ પ્રાકૃતભાષાની પ્રત્યે કંઈ સાચી સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરી હોય અને તેને અપનાવી હોય. આકીના સર્વ તરફથી તેને તે ‘ભાષારંઢાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્’ નો શુભાશીર્વાદ મળ્યો છે. અલખત નાટક ગ્રંથોમાં અવશ્ય કંઈ પ્રાકૃતનાં વાક્ય મળે છે. ભાસ, શૂદ્રક, કાલિદાસ, ભવભૂતિ આદિ સર્વ મહાકવિઓએ પોતાનાં નાટક કાવ્યોમાં થોડી ઘણી પ્રાકૃતની રચના કરી છે પરંતુ સ્વ. પં. ચંદ્રધર શર્મા શુલેરીએ કહ્યું છે કે તે વિશેષે કરી ‘કેવલ પંડિતાઈ યા નક્લી યા કૃત્રિમ પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દા બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમોથી ‘ત’ની જગ્યાએ ‘ય’ અને ‘ક્ષ’ની જગ્યાએ ‘ખ’ મૂકી સંઘા પર રાખી બનાવી દીધેલી છે. તે સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગના નિયમાનુસાર કરેલું રૂપાંતર છે, પ્રાકૃત ભાષા નથી ’ (નાગરી પ્રચારિણી ખનિકા ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮). આવી રચના નાટકોને સર્વથા અસ્વાભાવિક અને તેમાંથી બચાવવા માટે કરેલી છે. આ કારણે તેનાથી કોઈ પણ સમયની પ્રચલિત ભાષાનો યથાર્થ બોધ નથી થતો. કેવલ જૈન સાહિત્યજ ભિન્ન ભિન્ન કાલની પ્રાકૃત ભાષાઓને સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરે છે.

૩૭. જૈન આચાર્યોની પ્રાકૃત ભાષાઓ પ્રત્યે કેવી ભક્તિ રહી છે, તેમાં તેમનો કેટલો હિસાહ છે, અને કયા અભિપ્રાય-ઉદ્દેશથી તેઓએ આ ભાષાઓને પોતાના ઉત્સાહનું અવલંબન બનાવી એ એક પ્રાચીન કથાથી સારી રીતે પ્રકટ થઈ જશે. વિક્રમાદિત્યના સિદ્ધસેન નામના એક મહા તર્કવાદી બ્રાહ્મણ વિદ્વાન થયા છે. તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે કોઈ મને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરશે તેનો હું શિષ્ય થવાનું સ્વીકારીશ. એકવાર ભૃગુકચ્છપુર (ભરૂચ)માં તેનો એક ‘વૃદ્ધવાદિ’ નામના જૈન ગુરૂ સાથે ભેટા થયો અને તે તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થઈ ગયો. પોતાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાનુસાર સિદ્ધસેનને તેના શિષ્ય થવું પડ્યું. તેને જૈન સિદ્ધાન્તના અધ્યયનનો આરંભ કરી દીધો, પરંતુ જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રાકૃત ભાષામાં હતાં અને તેને પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી પ્રાકૃતપર

કેંકે ધૂણા હતી. આથી તે ગર્વમાં આવી બોલી ઉઠ્યો કે હું આ સમ-
સ્ત સિદ્ધાન્તને આ ગ્રામ્ય ભાષામાંથી સંસ્કૃતબદ્ધ કરીશ. વૃદ્ધવાદિ ગુરૂને
પ્રાકૃતની આવી નિન્દા અસહ્ય હતી. તેમણે કહ્યું: “બાલ, સ્ત્રી, મન્દ,
મૂર્ખ આદિ સર્વે ચરિત્રના આકાંક્ષીઓના ઉપકારાર્થે તત્ત્વશોએ સિદ્ધાન્તને
પ્રાકૃતમાં રાખ્યા છે:--

બાલસ્ત્રીમન્દમૂર્ખાણાં નૃણાં ચારિત્રકાંક્ષિણાં ।

અનુગ્રહાર્થે તત્ત્વજ્ઞૈઃ સિદ્ધાન્તઃ પ્રાકૃતઃ કૃતઃ ॥

તમે પ્રાકૃતની નિન્દા કરી ઘેર પાપ કર્યું. ” પછી તેમણે આ
આ પાપને માટે રસિક્ષસેન દિવાકરને બાર વર્ષ સુધી મૈત્ર ૨હી પરિભ્રમણ
કરવાનું ‘પારાચિક’ નામનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. આથી વિદિત થાય છે કે
જૈન આચાર્ય પ્રાકૃતને કેટલું ઉચું સ્થાન આપતા હતા. વિશેષ અગાઉ
પૃ. ૫ થી ૮ ઉપર કહેવાયું છે)

૩૮ વિક્રમ સંવત્ થી ત્રણ ચાર સૈકા પહેલાં, પૂર્વ અને ઉત્તર
ભારતમાં પ્રચલિત^૩ માગધી અને અર્ધ-માગધી ભાષાઓના જ્ઞાનને માટે

૨ સિક્ષસેન દિવાકર અન્ય કોઈ નહિ પણ વિક્રમાદિત્યની સસાનાં
નવરત્નો પૈકી ‘ક્ષપણક’ હતા. એણે ડા. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણનું અનુમાન
છે જુઓ તેનો ગ્રંથ નામે Midaeval School of Indian Logic. જૈન
કથાઓમાં એ પ્રસિદ્ધ છે કે તેણે મજકુર પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરું કરતી વખતે પરિ-
ભ્રમણ કરતાં કરતાં દિવાકરજી જનજૈન આવી પહોંચ્યા ને ત્યાં ‘મહાકાલ’ના
મંદિરમાં એક અતિશય ખતાવી તેમણે વિક્રમાદિત્ય રાત્રને જૈન બનાવ્યો.

૩ આ ભાષાઓ સંબંધે વાંચો વિચારો પંડિત બહેચરદાસજીના લેખ
(૧) ગૂજરાતી ભાષા (આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતિક ૫ ની પ્રસ્તાવના)
(૨) જૈન આગમ સાહિત્યની મૂળ ભાષા કઈ-અથવા અર્ધ માગધી એટલે
શું (જૈન સાહિત્યસંશોધક ભાગ ૧ અંક ૧) (૩) પ્રાકૃત ભાષા અને
સાહિત્ય (આર્યવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા પૃ. ૧૯૫ થી ૨૩૧) (૪) અર્ધ
માગધી ભાષા (પુરાતત્ત્વ પુ. ૩ અંક ૪ પૃ. ૩૪૬ થી ૩૬૬) (૫) તેમજ
પ્રાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ [૫૦ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ] તથા [૬] સુનિ શ્રી
કલ્યાણવિજયજીના લેખ નામે માગધી ભાષા [જૈનયુગ પુ. ૧ અંક ૧ અને ૨]

આપણે જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયનાં સૂત્ર ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. આ ગ્રંથો વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દિમાં દેવદિં ગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રમુ. અપદે સૌરાષ્ટ્ર-વલ્લભીપુરમાં મળેલી જૈન પરિષદમાં લિપિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા. આ કારણે તેની ભાષા કંઈક વિકૃત થઈ છે તોપણ તે વિક્રમપૂર્વની કેટલીક શતાબ્દિઓની ભાષા સમજવામાં ઘણી સહાયક થઈ શકે છે. આ કાલની ભાષાનું રૂપ ખોદોના ‘પાલી’ ગ્રંથો અને અશોકની ધર્મલિપિઓથી પણ થોડું ઘણું જ્ઞાત થાય છે. આથી અગાઉ વિક્રમ સંવત્સરા પ્રારંભથી સાતમી આઠમી શતાબ્દિ સુધીની ભાષાઓના જ્ઞાન માટે આપણે દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર આચાર્યોના રચેલા શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી અને મિશ્રિત પ્રાકૃતના અનેક ગ્રંથોને જોવા ધટે. આ સર્વગ્રંથ ગાથાબદ્ધ છે અને તેનો વિષય ધાર્મિક છે. દિગમ્બર જૈનોનાં કુન્દકુન્દ-આર્ય સ્વામી કાર્તિકેય વધુકેર આદિ કવિઓના ઘણાક ગ્રંથ તેમજ શ્વેતામ્બરાચાર્ય વિમલસૂરિનું પદમચરિયમ્ હરિભદ્રસૂરિની સમરાધિવ્ય કહા, દક્ષિણમંકસૂરિની કુવલયમાલા રચ્યાં સં. ૮૩૫ આદિ ગ્રંથ આ કાલની ભાષાના વિજ્ઞાનને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. નવમીથી સોલમી શતાબ્દિ સુધી જૈન આચાર્યો દ્વારા રચેલા સેકડાં ગ્રંથ એવા છે કે જે દેશની આધુનિક ભાષાઓ-હિન્દી, ગૂજરાતી, મારવાડી, મરાઠી આદિના ઇતિહાસ અને વિજ્ઞાન માટે ઘણા ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બહુ આવશ્યક છે. આ અધિકાંશે કથાવિષયક હોવાથી સર્વને માટે રચિકર થઈ શકે તેમ છે, અને તેનાથી દેશની તાત્કાલિક ઘણી ઐતિહાસિક સામગ્રી પણ એકઠી કરી શકાય તેમ છે. અપભ્રંશ શબ્દ ઘણો ભ્રમોત્પાદક છે. તેથી જે ‘અપભ્રંશ’થી અહીં તાત્પર્ય છે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવો આવશ્યક પ્રતીત થાય છે, ‘અપભ્રંશ’નો શબ્દાર્થ વિકૃત બ્રહ્મ અથવા બગડેલી થાય છે. આ શબ્દ ઘણા કાલથી એક ખાસ ‘પ્રાકૃત’ ભાષાનો યોદ્ધક થયેલો છે. વરરચિ ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’ નામના વ્યાકરણમાં તો ‘અપભ્રંશ’ ભાષાનો ઉલ્લેખ આવ્યો નથી પરંતુ આજથી લગભગ એ હજાર વર્ષ પૂર્વના એક પ્રાકૃત વ્યાકરણના કર્તા જૈનાચાર્ય ‘ચંડે’ આ

ભાષાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું વિશેષ લક્ષણ કેવલ એક સૂત્રમાં આપ્યું છે. (જુઓ ડા. આર. હોર્નલ સંશોધિત કલકત્તા ૧૮૮૦ વાળી પ્રાકૃત લક્ષણની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવના તથા મૂળ-ન લોપોડપત્રંચોડયો રેફરેન્સ ૩-૩૨૦ પરંતુ ડા. ગુણે ચંડનો કાલ ઈ. સ. છઠ્ઠા સૈકા પછીનો આપે છે.) કિન્તુ આ અપભ્રંશ અને નવમી દશમી શતાબ્દિની અપભ્રંશમાં બહુ અંતર છે. ડા. હોર્નલનું અનુમાન છે કે 'ચંડના સમયની 'અપભ્રંશ'ના ઉદાહરણ રૂપે આપણે અશોકની જે પ્રશસ્તિઓ શાહ્યાનગઢી અને 'મન્સહરા'ની શિલાઓ પર ખોદેલી મળે છે અને જેની ભાષાને સર કનિંગહામે ઉત્તરી-ભાષા (northern dialect) કહી છે તે પ્રશસ્તિઓને ગણી શકાય તેમ છે. આ ભાષા થોડી ઘણી માગધીનાજ જેવી છે. વિશેષ ભેદ કેવલ એટલોજ હતો કે માગધીમાં 'ર' ને સ્થાને 'લ' આદેશ થતો હતો પરંતુ અપભ્રંશમાં 'ર' જ રહેતો હતો. પરંતુ નવમી શતાબ્દિના પછીની અપભ્રંશ પ્રાકૃતમાં કેટલીક એવી વિશેષતાઓ છે કે જે તેથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં જણાતી નથી.

૩૯. આ વિશેષતાઓ મુખ્યપણે ચાર છે.

(૧) કારક અને ક્રિયા વિભક્તિઓની ઘણી ખરી મંદતા. ક્રિયાપદોમાં રૂપ બનાવવામાં પ્રત્યયો લગાડવાની મંદતા. ભાષા લગભગ પ્રત્યય વગરની વલણ પકડતી જાય છે.

(૨) ઘણા એવા દેશી શબ્દો અને રૂઢ શબ્દોનો પ્રયોગ કે જેના સમાન-રૂપ શબ્દો સંસ્કૃતમાં મળતા નથી.

(૩) ઘણા નવા છંદો ઉદ્ભવે છે. ખીજી પ્રાકૃતમાં આર્યા-ગાથા કે શિષ્ટ સંસ્કૃત છંદો સિવાયના અન્ય છંદો સામાન્ય રીતે દેખાતા નથી પણ અપભ્રંશમાં અસંખ્ય નવા છંદો વપરાયા અને તે અક્ષરમેળ છંદો વપરાયા-માત્રામેળ છંદો કે જે વૈદિક કવિતામાં જેવામાં આવે છે તે નહિ. આ અસંખ્ય નવા છંદોનાં લક્ષણો તથા ઉદાહરણો પ્રાકૃત-પિગલમાં મળી આવે છે.

(૪) પ્રાસાનુબંધ છંદનો પ્રાદુર્ભાવ. તેવા પ્રાસાનુબંધ છંદ પહેલી વખતજ અપભ્રંશમાં મળી આવે છે. ૪

આમાંની પહેલી અને બીજી વિશેષતાઓ તો કેટલેક અંશે તેનાથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં મળી આવે પણ ચોથી વિશેષતાનું ઉદાહરણ તેનાથી પૂર્વે મળતું નથી.

પ્રાસાનુબંધ છંદનો પૂર્ણ વિકાસ આધુનિક ભાષાઓમાંજ જોવામાં આવે છે. કેટલાક લોકોનો એવો ખ્યાલ છે કે પ્રાસાનુબંધ છંદનો પ્રયોગ ભારતીય કવિઓએ મુસલમાનો પાસેથી લીધો છે. આ મતથી વિરુદ્ધ આ સમયે કંઈ પણ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાતું નથી, પણ સંસ્કૃત અલંકાર નામે પાદાન્તયમકમાંથી તેનો જન્મ થયો હોય તે વિશેષ સંભવિત છે. વિક્રમની છઠ્ઠી સાતમી સદીની પૂર્વથીજ અરબ નિવાસીઓનું પશ્ચિમ ભારતમાં ધણું આવાગમન થયું છે. મહમદ બિન કાસમની ગૂજરાત પર ચડાઇ ઇ. સન ૭૦૭ માં થઇ હતી અને અત્યાર સુધી પ્રાપ્ત થયેલ અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, દેશના આ ભાગ-ગૂજરાતના કવિઓ દ્વારા રચાયેલું સિદ્ધ થાય છે, આ વાતનો ખરાબર નિર્ણય કરવા માટે આપણે આપણા સાહિત્યની પૂર્ણ મીમાંસા કરવી જોઈએ અને આ વાતનો પણ નિકાલ કરવો જોઈએ કે મુસલમાની સાહિત્યમાં પ્રાસાનુબંધ કવિતાનો પ્રચાર કયારથી જણાય છે. આ પ્રશ્ન ધણો મહત્વનો છે.”

પ્રકરણ ત્રીજું.

અપભ્રંશ અને તેની શુદ્ધતા.

૪૦. સ્વ. સાક્ષર ચીમનલાલે અપભ્રંશ એ મથાળા નીચે ‘સાહિત્ય’ માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું હતું કે:—

૪ સિદ્ધ સંસ્કૃતનાં પ્રાસાનુબંધ છંદનો મળતો એકજ પ્રકાર પાદાન્તયમક નામના અલંકારમાં મળી આવે છે (કંડિના કાવ્યાદર્શ પ્રકરણ ૩ પારાગ્રાદ્ ૪૧. ૪૪) એ સંભવિત છે કે આ અલંકારમાંથી પ્રાસ એળવવાનું જન્મ્યું હોય.

“ વૈયાકરણોએ છ મુખ્ય ભાષાઓ ગણાવી છે. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, પિશાચિકા, માગધી અને સૂરસેની.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચેવાપભ્રંશોથ પિશાચિકા ।

માગધી સૂરસેની ચ ભાષાઃ षટ્ સંપ્રકીર્તિતાઃ ॥

વાઙ્મદ્વાલંકારમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચિકા (ભૂત-ભાષિત) એમ કાવ્યની શરીરભૂત ચાર ભાષાઓ ગણેલી છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશો ભૂતભાષિતમ્ ।

इति भाषाश्चतस्रोपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥ ૨-૧

અહીંઆ અપિ શબ્દથી દીકાકારે માગધી અને સૂરસેનીને અંતર્ભાવ કરે છે. યેકા ભાષા અપભ્રંશઃ હરિવિજયાદિ...ચત-સ્રોપિ ભાષા=કાવ્યશરીરપ્રાપ્તા इत्यर्थः જે જે દેશોમાં અપર ભાષાથી અમિશ્રિત શુદ્ધ ભાષા તે અપભ્રંશ એવી વ્યાખ્યા વાઙ્મદ્ આપે છે.

अपभ्रंशस्तु तच्छुद्धं यद्यद्देशेषु भाषितम् ।

તે તે કથાર્થ પાંચાળાદિ દેશોને વિશે બોલાતી શુદ્ધ બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત ભાષા તે અપભ્રંશ. જે દેશને વિષે સ્વભાવથી જે ભાષા બોલાય છે તે અપભ્રંશ. માગધી અને સૂરસેનીનો પણ આમાંજ અંત-ર્ભાવ થાય છે.

यत्तेषु तेषु कर्णाटपाञ्चालादिषु देशेषु शुद्धमपरभाषादि-
भिरमिश्रितं भाषितं सोपभ्रंशः । यस्मिन्देશે स्वभावतो या
भाषोच्यते सोपभ्रंशो भवतीत्यर्थः । માગધી સૂરસેની ચાત્રૈવા-
ન્તર્ગતા ॥

૪૧. વાઙ્મદ્દેના કાવ્યાનુશાસન ઉપર ભદ્રારક નરેન્દ્રકીર્તિના શિષ્ય

એકિ પોમરાજના પુત્ર વાહિરાજની દીકરામાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે.

ત્રાચંડો લાટવૈદર્ભાવુપનાગરનાગરૌ ।
 વાર્વરાવંત્યપાંચાલટાક્કમલયકૈકયાઃ ॥
 ગૌડોદ્રદ્વ પાશ્વાત્યપાંડ્ય કૈતલસિંહલાઃ ।
 કાર્લિંગપ્રાચ્યકર્ણાટકાંચ્ય દ્રાવિડગોર્જરાઃ ॥
 આમીરો મધ્યદેશીયઃ સૂક્ષ્મભેદવ્યવસ્થિતાઃ ।
 સપ્તવિંશત્યપભ્રંશા વૈડાલાદિપ્રભેદતઃ ॥

આ શ્લોકો દીકરાકરે ક્યા અંથમાંથી લીધેલા છે તે જણાવેલું નથી, તેજ દીકરાકરે પિશાચિકાના ૧૧ ભેદ ગણાવેલા છે.

કાંચીદેશીયપાંડ્યે ચ પાંચાલં ગૌડમાગધમ્ ।
 ત્રાચંડં દાક્ષિણાત્યં ચ સૌરસેનં ચ કૈકયમ્ ॥
 શાવરં દ્રાવિડં ચૈવ એકાદશ પિશાચજાઃ ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે એકજ દેશમાં (ઉદાહરણ તરીકે ત્રાચંડ) અપભ્રંશ અને પૈશાચિકા બન્ને ભાષાઓ બોલાતી હતી. પૈશાચિકા એ પિશાચોની-ભૂતોની ભાષા હતી. એટલે તે દેશોની મુખ્ય ભાષા અપભ્રંશ હશે, પરંતુ પિશાચ લોકો પૈશાચિકા બોલતા હશે. માર્કંડેયના પ્રાકૃત સર્વસ્વમાં તથા કૃષ્ણમિશ્રની પ્રાકૃત ચંદ્રિકામાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ સંબંધી શ્લોકો ઉતારેલા છે.

૪૨. માર્કંડેય આ સતાવીશ ભેદોમાંથી ત્રાચંડ, ઉપનાગર અને નાગરને મુખ્ય ગણીને બીજાઓને સૂક્ષ્મ ભેદને લીધે પૃથક્ ગણેલા નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશોનું તેણે વર્ણન કરેલું છે અને બીજાઓની તો ફક્ત ખાસીયતો જણાવી છે.

પ્રામાણિકા: પૌરાણિકા: સ્માર્તા મિષજ્ઞો મૌહૂર્તિકા અન્યેપિ તથાવિધા: । પૂર્વેણ પ્રાકૃતા: કવય: । તત: પરં નટનર્તક-ગાયનવાદક વાગ્જીવન કુશીલવતાલવચરા અન્યેપિ તથા-વિધા: । પશ્ચિમેનાપદ્મશિન: કવય: । તત: પરં ચિત્ર-લેપ્યકૃતો મણિક્યવંધક વૈકેટિકા: સ્વર્ણકાર વર્ધકિલોહ-કારા અન્યેપિ તથાવિધા: । ૬૦

—એટલે મધ્યે રાજ્યાસન, તેની ઉત્તરે સંસ્કૃત કવિ, અને તેની પાસે વૈદિક, નૈયાયિક, પૌરાણિક આદિ પડિત લોક, પૂર્વે પ્રાકૃત કવિ અને તેની પાસે નટ, નાચનારા, ગાનારા, વગાડનારા આદિ કલાવન્ત લોક. પશ્ચિમે અપભ્રંશ કવિ અને તેની પાસે ચિત્ર કરનાર-રંગ પૂરનાર, રતનકાર આદિ કસમી લોક અને સોની, સુતાર, હુવાર આદિ કાર-કારીગર ધત્યાદિ.

૪૪. આ સમાની રચના કાલ્પનિક હોય તો પણ પ્રત્યેક સાહિત્ય ભા-પાના કવિની પાછળ તે ભાષા જેઓમાં વ્યવહાર સાધન રૂપે બોલાતી લાગે છે તેના લોક રાજશેખરે બેસાડ્યા છે, એ તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. સંસ્કૃત કવિ પાછળ પંડિતોનું પૂર, પ્રાકૃતિ કવિ પાછળ જે નાટકમાં પ્રાકૃત વપરાય છે તેનો લગતા નટાદિનું મૂકવું, અને અપભ્રંશ કવિ પછવાડે માત્ર વણિવર્ગ અને કારીગર આદિનો વર્ગ-અર્થાત્ સામાન્ય જનસમૂહ-એમ બેસાડવાથી ઐતિહ્ય સાધ્યું છે. એમ ન હત તો વ્યાપારી વર્ગ અને ધંધાદારી લોક સંસ્કૃત કવિ પછવાડે શા માટે ન બેસાડ્યા અથવા નટ નર્તકાદિ કલાવતોના વર્ગને અપભ્રંશ કવિની પાછળ કેમ સ્થાન ન આપ્યું? એવા પ્રશ્નોનો ખીજો સમર્પક ઉત્તર નથી. આ પરથી રાજ-શેખરના સમયમાં સામાન્ય જનસમૂહની બોલી અપભ્રંશ હોવાથી તેમનું તેજ ભાષામાં સાહિત્ય હતું એમ માનવામાં હરકત નથી. રાજશેખર ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટમાં અને દશમાના આરંભમાં થઈ ગયા.

૪૫. (૨) રૂદ્રના રૂદ્રાલંકારના ૨-૧૧ સૂત્ર નામે 'સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં

‘ચાન્યદપત્રંશ ઇતિ ત્રિધા’ એ શ્લોક પર પોતાની વૃત્તિમાં ટીકાકાર
 જૈન નમિ સાધુએ અપભ્રંશના ગુદાગુદા ભેદ બતાવી તેના લક્ષણ સંબંધે
 જણાવ્યું છે કે ‘તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગવસેયમ્’—
 એટલે તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી-માંથી જ સારી રીતે સમજી લેવું. પ્રાકૃત
 સંબંધે બોલતાં તેનું લક્ષણ ‘ગ્રંથાન્તરાદવસેયં’-ખીજા ગ્રંથોમાંથી
 જાણી લેવું એમ તે જણાવે છે; આ પરથી ‘લોકાત્’ એટલે પ્રત્યક્ષ
 લોકવ્યવહાર પરથી, એવું કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે તે સ્પષ્ટ છે.
 નમિ સાધુ ઇ. સ. અગ્યારમા શતકના મધ્યમાં થઈ ગયા. તેના સમયમાં
 અપભ્રંશ ઇવંત હોવા સિવાય તે ‘તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદવસેયં’
 એમ કહે નહિ. આ પરથી અપભ્રંશ ભાષા અગ્યારમા શતકના મધ્ય
 સુધી ખાસ ઇવંત હતી એ કહેવામાં હરકત નથી.

૪૬. (૩) હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ
 પ્રકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો અપભ્રંશ કવિતામાંથી આપ્યાં છે
 તેમાંથી બે મહત્ત્વનાં છે.

(અ) ‘બાહ વિછોડિવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવઈ કો દોસુ,
 હિઅઅઠિઉં જઈ નીસરહિ, જાણુઈ મુંજસું રોસુ,

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું,
 (તેમા) કેનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી
 મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ.

૪૭. આમાં મુંજરાજ પર ક્રિદા થયેલી તરૂણીના તેને અનુલક્ષીને
 શબ્દો છે. આમાં તેની પ્રશસ્તિ સરખા મહાકાવ્ય જેવો પ્રકાર ખીલકુલ
 નથી. શિવાય કે મુંજ જેવો રાજા ખીજે થયો નહોતો કે તેના સંબંધે કોઈ
 પછીથી પણ કાવ્ય રચે. તેથી મુંજની અને વિશેષતઃ તેના સ્ત્રીલંબટવની વાત
 લોકહૃદયમાંથી ભૂંસાઈ નહોતી, તે વખતે લોકમાં રૂઢ થયેલા આં લોકનાં

જ પદ હોય એમ કહેવામાં હરકત નથી. મુંજ ૧૦મા શતકના મધ્યમાં થઈ ગયો તેના પછી થોડા કાળના તરીકે આ પદને સમજાએ, તો દશમા શતકના છેવટે અપભ્રંશ ભાષા લોકમાં પ્રચાર પામી હતી એમ દિસે છે.

૪૮. (ખ) 'રૂઝખંધ સા વિસહારિણી, તે કર ચુંબિવિ જીહ;
પડિખિંખિ અ મુન્નલુ જેહિં એ ડોહિહ પીહ,'

—જેમાં મુંન્નલનું પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંબન લાઇને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ ટકાવે છે.

ગૂજરાતનો રાજા સિદ્ધરાજ જ્યારે સગીર હતો ત્યારે મુંન્નલ એ નામનો પ્રસિદ્ધ પ્રધાન સર્વ કારભાર કરતો હતો, તેના સંબંધમાં આ પદ છે. આ પણ ઉપરના પદ જેવું તાત્કાલિક મહત્ત્વનું લોકસુભાષિત છે, અથવા તે પ્રચલિત લોકભાષામાંનું હોવા યોગ્ય છે. આમાં મુંન્નલના તરણુપણાની અદ્ભુત વાતનો—અગર એકાદ અપ્રસિદ્ધ તરણીના તેના પર થયેલા શુભ પ્રેમનો ઉલ્લેખ છે. આ પરથી જણાય છે કે મુંન્નલના તારૂણ્ય સુધી તો જરૂર અપભ્રંશ જીવંત હતી. સિદ્ધરાજ ઇ.સ. ૧૦૮૪માં સગીર ઉમરે ગાદીપર આવ્યો, તે સમયે મુંન્નલ સારી રીતે મોટી ઉમરનો હતો. એટલે કે ઇ.સ. અગ્યારમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં અપભ્રંશ બોલાતી હતી એમ જણાય છે. પછીનાં શતક સક્રમણનાં હોઇને, તેમાં નવી ભાષાનું રૂપ કાયમ થયું હોવું જોઈએ એમ આપરથી દિસે છે, કારણ કે પછી વિક્રમ ૧૩ મા શતકમાં જૂની ગૂજરાતી ભાષામાં વાંગમય ચમકવા લાગ્યું.

૪૯. (જ) પ્રાકૃતપિંગલ આ નામનો પ્રાકૃત છદ્દશાસ્ત્ર પરનો ગ્રંથ (?) શતકનો છે તેમાં કેટલાંક અપભ્રંશ અને કેટલાંક જૂનાં હિંદી—ગૂજરાતી ઉદાહરણો છે તેમાંથી બેજ અત્ર લેવામાં આવે છે.

(ક) 'કણ્ણુ ચલને કુમ્મ ચલધ પુણ્ણુવિ અસરણા,
કુમ્મ ચલતે મહિ ચલધ ભુવણુ ભયકરણા.

મહિઅ ચલંતે મહિહર તહ અ સુરઆણા

ચક્રવધ ચલંતે ચલાધ ચક્ર તહ તિહુઆણા.

—કર્ણુ (સંગ્રામમાં) ચાલતી વખતે અશરણુ (યધ) કૂર્મ હલે છે, કૂર્મ હલવાથી પ્રાણી માત્રને ભય દેનારી પૃથ્વી હલે છે, પૃથ્વી હલતાં પર્વત ડાલે છે, અને તેથી (તે પર રહેલ) સુરગણુ હલે છે. (આ પ્રમાણે) ચક્રવર્તી (કર્ણુ) ચાલ્યો તેથી (દિશાઓનું) ચક્ર અને ત્રિભુવન ચલાયમાન થાય છે.

૫૦. (ખ) ‘જે ગંજિય ગોલા હિવઈરાઉ, ઉદડ ઉડુઉ સભઅ પરાઉ;
ગુરુ વિક્રકમ વિક્રકમ જિણિઅ જુજઝ, તા કણુપરક્રમકોઈ ખુજઝ,

—જેણે ગૌડાધિપતિને ગાંજ્યો, ગર્વિષ્ટ ઉત્કલ (રાજા) ને ભયભીત કરી નસાડ્યો, (જેણે) મોટા પરાક્રમી વિક્રમને યુદ્ધમાં જીત્યો, તે કર્ણુના પરાક્રમની ખુઝ કોણુ કરે ?

૫૧. આમાં કર્ણુ તે કલચૂરિ વંશના ચેદિ રાજા ઇ.સ. ૧૧મા શતકના મધ્યના સુમારે થઇ ગયો. પ્રાકૃતપિગલ-ટીકાનો હસ્તલેખિત ગ્રંથ મળ્યો તે સંબંધી ખુલાસામાં ૩૦ સર લાંડારકર કહે છે કે—

“The last two forms (the Apabhrams'a and the Vernacular forms) must represent the Vernacular speech of the period when the poets wrote, and since they could not have praised the particular princes if they had died and been forgotten at the time when they lived, the conclusion is not un-warranted that the forms of the language used by them were the forms current about the time of Karna i.e. in the first half of the eleventh century, the stage of development at which Vernacular tongues had arrived was still that represented by the Apabhrams'a.” (Bhandarkar, Report on the search for Mss 1887-94 p. LXXI ff.) •

—છેલ્લાં એ રૂપો (અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે કવિઓએ લખ્યાં તે સમયની દેશી-લોકભાષાનાં પ્રતિનિધિરૂપજ હોવાં જોઈએ, અને તે કવિઓ જ્યારે પોતે વિદ્યમાન હોય ત્યારે તે અમુક રાજાઓ જો મરી જઈ ભૂલાઈ ગયા હોય તો તે વખતે તે રાજાઓનાં ગુણગાન કરી શક્યા ન હોત; આથી એ નિર્ણય પર આવવું અયોગ્ય નથી કે તે કવિઓએ વાપરેલાં ભાષાનાં રૂપો જે વખતે તે રાજાઓ વિદ્યમાન હતા તે વખતના અરસામાં ચાલુ હતાં. આ પ્રમાણે કર્ણના અરસામાં એટલે કે અગ્યારમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ પહોંચી હતી તે અપભ્રંશ ભાષાનો જ ચાલુ વિકાસ હતો.

આ સર્વ વિવેચન પરથી ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યસુધી અને વિક્રમ આરમા શતક સુધી તો અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એ નિર્વિવાદ દિસે છે. આની પછી નવીન આર્યભાષાનો દેશી ભાષાનો કાળ શરૂ થાય છે એમ કહી શકાય.

વિભાગ બીજો.

અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ પહેલું.

દશમી સદી સુધીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૫૨. અપભ્રંશ સાહિત્યનું સપ્થાપ્રમાણ શું છે આ પ્રશ્ન દશક વર્ષ પહેલાં હાસ્યજનક લાગત કારણકે હજુ હમણાં સુધી અપભ્રંશનું જે કંઈ સાહિત્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાન અને માન્ય હતું તે ફક્ત એટલું જ હતું કે ૧. કાલિદાસની વિક્રમોર્વશીના ચતુર્થ અંકમાંનું ૨. પિંગલ કૃત કહેવાતું પ્રાકૃત પિંગલ ૩ હેમાચાર્યનું વ્યાકરણ સૂત્ર ૪-૩૨૯ થી ૪૪૬ કે જેમાં તે જૂઠાં જૂઠાં રચણાઓથી અપભ્રંશ ટાંકે છે. ૪ હેમાચાર્યનું કુમારપાલ-ચરિત્ર અથવા પ્રાકૃતદ્વાત્રય કાવ્ય સર્ગ ૮-શ્લોકો ૧૪ થી ૮૨ કે જે પોતાના વ્યાકરણના નિયમોનાં ઉદાહરણ તરીકે મૂકેલા છે ૫ જૈનકથાઓ ૬ જેવી કે કાલકાચાર્ય કહા અને દારાવતીના નાશની કહા અને અહીં તહીં અલંકારના ગ્રંથો જેવા કે સરસ્વતીકંઠામરણ, અને દશરૂપ અને ધ્વન્યાલંકાર એ બંને પરની ટીકાઓમાં મળી આવતી છૂટી ગાથાઓ; આ ઉપરાંત થોડી ગાથાઓ વેતાલ પંચવિંશતિકા, સિંહાસન દ્વાત્રિશિકા અને પ્રત્યધ ચિંતામણિ માંની. આનો ઉપયોગ પિશલે પોતાના વ્યાકરણમાં કર્યો છે. આમાં પહેલાં બે સિવાય સર્વ જૈનો રચિત સાહિત્ય છે.

૫૩ પિશલના વખત પછી શોધખોળ કરતાં અપભ્રંશ સાહિત્ય વિશેષ અને વિશેષ જૈનો પાસેથી મળી આવ્યું છે. તેમાં ખાસ કરી ભવિસ્યત કહા નામનું ધનપાલ કૃત લાંબું કાવ્ય ૩. જેકાળીએ અમ-

દાવાદના રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલ પાસેથી પોતાના ભારતના છેલ્લા પ્રવાસ દરમ્યાન તેની એક પ્રંત પ્રાપ્ત કરી જર્મની જઈ તેના પર ખૂબ સંશોધન, શોધખોળ કરી, વિવેચન, પ્રસ્તાવના વગેરે લખી મ્યુનિચમાં સન ૧૯૧૮માં છપાવ્યું તેમાં ગૂજરાતી હિંદી આદિ આધુનિક ભાષાની જનની અપભ્રંશ ભાષાનું મહત્વ તેમણે સ્થાપિત કર્યું. ત્યાર પછી અપભ્રંશ સંબંધી હિન્દમાં રસ લેવાવા માંડ્યો. તેનું કેટલુંક સાહિત્ય સાક્ષરશ્રી સ્વ. દલાસે પાટણ અને જેલસમેરના તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈને કારંબના જૈન પુસ્તક ભંડારે શોધતાં તેમજ બીજે શોધ કરતાં મળી આવ્યું. આ સર્વની રૂપરેખા સૂચિ સહિત નીચે આપીએ છીએ. વિક્રમ ૮ મીથી ૧૦ સદી વચ્ચે.

૫૪. હાલ અપ્રકટ પણ મોટા બે અપભ્રંશનાં કાવ્યો હમણા એક પુસ્તકભંડારમાં જણાયાં છે, તેનાં નામ હરિવંશ પુરાણ અને પદ્મચરિત્ર છે. તેમનું ગ્રંથપ્રમાણ આશરે અઠાર હજાર અને બાર હજાર શ્લોક અનુક્રમે છે. બંનેના રચનારનું નામ સ્વયંભૂદેવ છે. તેણે બંને ગ્રંથો અપૂર્ણ મૂક્યા હતા ને તેના પુત્ર નામે ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ તે બંનેને પૂર્ણ કર્યાં હતા. હરિવંશ પુરાણમાં સ્વયંભૂદેવ પોતાને 'ધવલધરિ' તો અને પદ્મચરિત્રમાં 'ધનંજય' તો આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. બંને નામો એકજ વ્યક્તિને લાગુ પડતાં હોય એવો સંભવ છે. ત્રિભુવન સ્વયંભૂ પોતાને 'બદધર' કે જે 'ધવલધરિ' તો પુત્ર કદાચ હોય) ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે. હરિવંશ પુરાણના અંતભાગમાં સંધિઓ પરથી જણાય છે કે તે ગ્રંથનો એક ભાગ ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ લખેલો તે અપ્રાપ્ત થતાં તે જાલિયરના જસકિતિ (યશ-કીર્તિ) નામના સં. ૧૫૨૧ લગભગ થયેલા ભદારકે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો હતો.

૫૫. હરિવંશ પુરાણમાં ભામહ, દંડિ, બાણ, હરિષેણ અને ચૌમુહના ઉલ્લેખ મળે છે અને પદ્મચરિત્રમાં રવિષેણ, ભામહ અને દંડિના મળે છે. આ બધા ગ્રંથકારો ઇ. સ. ૭ મી સદી પછી વિદ્યમાન જણાયા

નથી. વિક્રમ ૧૧મી સદીના પુષ્પદન્તે પોતે પોતાના મહાપુરાણમાં સ્વયંભૂ-
દેવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પરથી એમ નિર્ણય થઈ શકે કે સ્વયંભૂદેવે
ઈ. સ. ૭ મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચે કોઈ કાળમાં રચના કરી હશે.
અંદાજે ઉક્ત પૃથ્વીવચરિય પ્રારંભમાં એ છે કે

મહાણુવ-કોમલ-કોમલ-મણુહર-વર-વહલકંતિ સોહિલ્લં
ઉસહસ્સ પાયકમલં સસુરાસુર વંદિય સિરસા. ૧
દીહર સમાસનાલં સદ્દલં અત્ય કેસરગ્ધવિયં,
વુહ મહુયર પીય રસં સયંભુ કંબુપ્પલં જયઉ. ૨
તિહુયણુ લગ્ગણુ ખંભુ, ગુર પરમોદ્ધું નંવેખિણુ.
પુણિ અરેભિય રામ કહા, આરિસૂ નેએખિણુ. ૩

x

x

x

x

ધત્તા

ધય ચઉવીસ વિ પરમ જિણુ પણુવેખિણુ ભાવે ,
પુણુ અખાણુઉં પાયડમિ રામાયણુ કાવે. ૧
વદમાણુ મુહ કુહર વિણુગિય, રામકહાણુઘ એહ કમાગય,
અકખર વાસ જલોહ મનોહર, સુયત્તંકાર છંદ મચ્છોહર.
દીહ સમાસ પવાહા વંકિય, સક્કય પાયય પુલિણાલંકિય
દેસી ભાસા ઉભયં તડુજ્જલ, કવિ દુક્કર ઘણું સદ્દ સિદ્ધાયલ.
અત્ય બહલ કલ્લોલાણિટ્ટિય, આસાસય સમતૂહ પરટિય,
એહ રામકહ સરિ સોહતી, ગણુહર દેવહિં દિઠ વહંતી.
પચ્છઘ ઈદ્દભૂઅ આયરિએ, પુણુ ધમ્મેણુ ગુણાલંકારયં,
પુણુ એવહિં સંસારારાએ, કિત્તિહરેણુ આણુતરવાએ.
પુણુ રવિસેણા ચરિય પસાએ, બુદ્ધિએ અજગાહિય કધરાએ,
પૃથ્વીવચરિય જણુણિ ગખ્ખ સંભૂએ, માર્ગએ એવ રૂપ આણુરાએ,
અધતાણુ એણુ પધહિર ગત્તે, છિન્નવરણુસે પવિરલ દત્તે.

ધતા

શિખમલ પુણ્ય પવિત્ર કહ કિતલુ આઢખાધ,
 જમણ સમાણિજનંત એણ, થિર કિતિ વિઢખાધ. ૨.
 બુહયણ સયંલુ પદ વિણ્યવધ, મધ સરિસહ, અણ્યુણાહિ કુકધ,
 વાયરણ ક્યાધ ન જાણિયઉ, એવ વિતિ સુત વકખાણિયઉ,
 એઉ પચ્યાહાર હો તતિ કિય, એઉ સંધિએઉ પરિયુદ્ધિ દિય,
 એ ઉ શિસુઅઉ સત વિહતિયાઉ, છવિહઉ સમા સપઉતિયાઉ.
 છક્કારય દસલયારણ સુય વીસોવસગ પચય બહુય,
 એ વલાવલ ધાઉ શિવાય ગણ, એઉ લિંગુ ઉણાધ ચકકુ વયાણ
 એઉ શિસુણિઉ પચ મહાકવુ, એઉ ભરહુ એ લકખાણ હંદુ સવુ;
 એઉ વુન્નિઝઉ પિંગલ પચ્છાર, એઉ ભમ્મહ દંડિય લંકાર,
 વવસાઉ તોવિ એઉ પરિહરમિ, વરિ રયડા વુત્ત કવુ કરમિ

x x x x
 ધય એતથ પઉમચરિએ ધણુન્યાસિય સયંલુ એવ કએ,
 નિણુ જમ્મુપસિધય પદમ ચિય સાહિય પવં. ૧

x x x x
 ધય એતથ પઉમચરિએ, ધણુન્યાસિય સયંલુ એવ કએ,
 નિણુવર શિક્કમણુ ધમ, વીય ચિય સાહિય પવં. સધિ ૨

* * * *
 આયરધ અવરધ અવિસેસધ કરિયધ મુણિગણુ સારએણ,
 પરમાગમે જહ ઉદ્ધિધ આસિ સયંલુ ભડાર એણ. ૨૦

ઞય પઉમચરિયસેસે સયંલુ એવસ્સ કહવિ ઉવ્વરિએ,
 તિહુઆણુ સયંલુ રધયં સમાણિયં સીયહીવ પવ્વમિણુ.
 વદંધ આસિય તિહુયણુ સયંલુ કધ કહિય પોમચરિયસ્સ,
 સેસે ભુવણુ પગાસે તેઆસીમે ધમે સગો.

કઠરાયસ્સ વિનય સેસિયસ્સ વિત્યારિઉ જસો ભુવણુ
 તિહુઆણુ સયંલુણા પોમ ચરિય સેસેણુ નિસ્સેસો. સંધિ. ૮૩

હ

*

*

*

આ ગ્રંથ ની સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી પ્રત પૂનાના સર ભાંડ-
રકર ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં નં. ૧૧૨૦ સન ૧૮૯૪-૯૭ માં છે,

૫૭. ઉપરોક્ત હરિવંશ પુરાણના નમુના. તેમાં આદિભાગ એ છે કે:-
સિરિ પરમાગમ-ણાલુ સયલ કલા કામલ દલુ,
કરહુ વિધસણ કણ્ણે જાયવ કુર ખકુહપ્પલુ.
પણમામિ જુમિ તિત્યંકર હો, હરિખલકુલ-નહયલ-સસહર હો-
તથલોક્કલચ્છિ લચ્છિય ઉર હો, પરિપાલય અજરામરપુર હો.

x

x

x

x

ચિતવધ સયંલુ કાર્થ કરમ્મિ, હરિવંશ મહણણુવ કે તરમ્મિ,
ગુરવયણુ તરંડ ઉલચ્છુ નવિ, જમ્મહો વિલજો ધઉ કાવિ કવિ.
ણુઉ જાઇ ઉ વાહતારિ કલઉ, એકકુવિ જુ ગથુ પરિમોક્કલઉ
તહિ અવસરિ સરસર્થ ધીરવધ, કરિ કવ્વુ દ્વિણમધ વિમલમધ.
ઇદેણુ સમપ્પિઉ વાયરણુ, રસુ ભરહે વાસે વિચ્છરણુ,
પિંગલેણુ જહ પય પચ્છાર, ભમ્મહં દંડિણિહિં અલંકાર.
ખાણેણુ સમપ્પિઉ ધણુ ધણુઉ, તં અકખર ઉખર અપ્પણુઉ,
સિરિ હરિસેણિય ણિઉ જિત્તણુઉ, અવરે હિમિ કખરિં કમ્મત્તણુઉ.
છંડણિય દુવર્ધ ધુવએહિ જડિય, ચુઉમુહેણુ સમપ્પિય પદ્ધડિય.
જય જુયણાણુંદ જણેરિયએ, આસીસ એ સવ્વહુ કેરિયએ,
પારભિંય પુણુ હરિવંસકહા, સસમય પરસમય વિચય સહા.

આ ગ્રંથની સં. ૧૫૮૨માં લખેલી પ્રત પણુ તે પૂનાની ઉપરોક્ત
સંસ્થામાં નં. ૧૧૭૭ સન ૧૮૯૧-૯૫ની વિધમાન છે તે પરથી શ્રીયુત
નાથુરામ ત્રેમીજીની નોંધમાંથી ઉપરનાં અવતરણા લીધાં છે.

દશમી સદી.

૫૮. ધનપાલ કવિ—તેણે ‘ભવિસયત્ત કહા’ અપર નામ ‘સુચ-
પચમી કહા’ એ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. તે ૨૨ સંધિઓ
(પ્રકરણો)માં છે. આ કથામાં ભવિષ્યદત્ત રાજા એ નાયક છે અને તેમાં

કાર્તિક શુક્લ પંચમી (જ્ઞાનપંચમી)ના ફલવર્ણન રૂપ વિષય છે. આ ગાયકવાડની ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં ૨૦ મા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે. કવિ પોતાનો પરિચય હુંકમાં એ આપે છે કે તે ધક્કડ (ધાર્કટ) વણિકવંશમાં ધનશ્રી માતા અને મહેશ્વર પિતાનો પુત્ર હતો. પોતે શ્રુત-જ્ઞાનમાં સરસ્વતી દેવીનાં પુત્ર હોવાનું જણાવે છે. આ વણિક કવિની કવિતા ધવલ અને પુષ્પદંતની કવિતા જેવી છે. તેની અપભ્રંશ હેમચંદ્રના કરતા વધારે પ્રાચીન લાગે છે. હેમચંદ્રજીમાં દેખાતી એવી વ્યાકરણની વિકૃતિ અને રૂપની બહુલતા તેમાં જણાય છે, એ પરથી જણાય છે કે જ્યારે આ ભાષા બોલાતી બંધ નહિ પડી હોય, ત્યારે તે સમયમાં ધનપાલે આ લખેલ હશે અને હેમચંદ્રજીના સમયમાં તે સાહિત્ય રૂપે વિદ્યમાન રહેવા ઉપરાંત વિકૃતભાષા થઇ ગઇ હશે. આથી તેના અને હેમાચાર્ય વચ્ચે ઓછામાં ઓછું બે સૈકાનું અંતર ગણી શકાય. આ ગ્રંથ ડાક્ટર હર્મન જેક્ષપીએ સને ૧૯૧૮ માં મ્યુનિચમાં રોમનલિપિમાં જર્મનભાષામાં ભૂમિકા સહિત પ્રકટ કર્યો છે ને તેમાં અપભ્રંશ સંબંધી અતિ સુંદર, મહત્ત્વપૂર્ણ અને શૌધખોળથી યુક્ત વિવેચન વિસ્તારથી કર્યું છે. ત્યાર પછી સ્વ. સાક્ષર ચિમનલાલ દલાલથી સંશોધિત ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૨૦ માં સને ૧૯૨૩ માં બહાર પડેલ છે તેમાં સ્વ. ડા. ગુણેએ જેક્ષપીનો આધાર લઈ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને વિવેચન અગ્રેજીમાં કરેલ છે ને તેમાં શબ્દકોશ પણ છેવટે આપ્યો છે. અપભ્રંશનો પહેલો સંપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકાશમાં આજ આવ્યો.

પૃ. ૧—આમાંથી એક નમુનો લઈએ:—

‘હુક્કિવિ સહું જણણિ’ કિઉ મંતુ, તુરિઉ તાય પરિવર્ઢિય તંતુ,
મઈ તં કણયદીઉ પઘસિવ્વઉ, અચ્છઘ તામ એહુ સુહસેવઉ,
તં ણિસુણિવિ પરિવર્ઢિય મંતિ, કરયલુ વયણિ દિન્તુ વિહસંતિ,
‘તુરિહિ’ અડિવિ જઘ. ત કિર કિર્જીઘ, વયણવિ. નઉ કરાલુ જંપિર્જીઘ,
‘જોહ્લંહિ’ પુત્ત જેમ અપણાણિઉ, કિં વણિકતહં મગ્ગુ ન યાણિઉ;
‘સુહિર્મહિ’ હિયઉ જાહિં અપિવ્વઉ, પરિમિતું થોઉ થોઉ જંપિવ્વઉ;

અત્યુ વિઢપ્પઈ વિવિહપયારિહિં, વંચિવિ કરસન્નાસંચારિહિં;
અપ્પુણુ પકખે ભંડુ સહહિવ્વહિ, અણ્ણુહો ચિત્તુ વિચિત્તુ લહેવ્વહિ,
અપ્પુણુ અંગેણાહિ દરિસિવ્વહિ, અણ્ણુહો તણ્ણુહિ પરામરિસિવ્વહિ,

ધતા-પરકર્ણ સુણુંતુવિણ્ણુણુહિ, અપ્પણુ કર્ણહોણ્ણુહિ ચલધ,

ણુ કલાવધ કેણ્ણુવિણ્ણુચરિહિ, પરહો અંગિપધસિવિ કલધ. ૩-૬

—જનની-માતા પાસે જઈ મંત્ર કરી-પૂજગાછ કરી ત્વરિત તાત પાસે
ગયો; (કહ્યું કે) તે કનકદ્રીપમા મારે જતુ છે-ને સુખસેવિત સ્થાન છે.
તેને આવો વિચાર કર્યો છે એવું જાણી વદનપર કરતલ મૂકી (તાત)
હસતો (બોલ્યો). (એક કુશલ વાણીઓ-વેપારી પોતાના ધંધાના કેવા
નિયમો રાખે છે તે અત્ર બતાવે છે.) જે કષ્ટ ત્રુટિઓ-મુશ્કેલીઓ
પ્રાપ્ત થાય-કષ્ટોમાં થાય તો એવું ખરેખર કરીએ કે (૧) વચનોમાં
કરાલ-કઠોર વદ્યું નહિ, (૨) હે પુત્ર ! જેમ અમાની વાણિજ્યનો માર્ગ
જાણતો નથી તેમ બોલજે (૩) સુહૃદ્-મિત્રને હેયું આપીશ નહી-ગુપ્ત
વાત કરતો નહિ (૪) પરિમિત થોડું થોડું બોલવું (૫) વિવિધ પ્રકારે-
હાથની સંજ્ઞા સંચારથી છેતરી અર્થ-પૈસો કમાવો-મેળવવો (૬) આપણા
પક્ષના માલની શ્લાઘા કરવી-વખાણુ કરવાં, અને અન્યનું ચિત્ત વિચિત્ત
કરી નાંખવું (૭) પોતાનું અંગ (પક્ષ, હકીકત) દેખાડવું નહિ, અને
અન્યના અંગને ખ્યાલમાં રાખવું-વિચારવું-તેનો પરામર્શ કરવો. (૮
પરકાર્ય સાંભળતાં છતાં ન સુણી-તે પ્રત્યે બહેરા રહી પોતાના કાજ
ચલિત ન કરવાં-સ્થિર કરવાં-દૃઢપણે વળગી રહેવું. (૯) કોઈને પોતાનું
ચરિત્ર કળાવવું-જણાવવું નહિ (રખેને કોઈ કળી જાય) અને અન્યનું
અંગ (પક્ષ-હકીકત) તેમાં પ્રવેશ કરી કળી જવું-જાણી લેવું.

આનાં વિશેષ ઉદાહરણો આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયેલ છે એટલે તેમાંથી
જોઈ શકાશે તેથી અત્ર આપ્યાં નથી.

૬૦—મહાકવિ ધન્વલ-પણુ દશમી સદીમાં થયો જણાય છે.
નિર્ણિત સમય ખરાખર કહી શકતો નથી પરંતુ દશમી સદીથી આગળ
તેનો સમય લાવી શકાશે નહિ એમ તો જણાય છે. તેણે ૧૨૨ સંધિમાં

—અધ્યાયમાં અને ૧૮૦૦૦ શ્લોકમાં ‘હરિવંશ પુરાણ’ રચેલો કારળ ભંડારમાં જણાયો છે, તેમાં ‘મહાવીર’ અને ‘નેમિનાથ’ તીર્થકરોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે. મહાભારતની કથા પણ તેમાં છે.

૬૧—આની ભાષાનો પણ થોડો નમુનો લઈએ. કવિ કુંડગ્રામ (મહાવીરના જન્મગ્રામ)નું વર્ણન કરે છે કે:—

જાબૂદીવહિં સોહણુ અસેસુ, ઈહ ભરતખેતિણું સુરણિવેસુ,
ધરહરિહિં સરિહિં સુરઉવવણેહિ, આસિહિ મહિસિહિ પર ગોહણેહિ. ૧
ગામિહિ ગોદૃહિ કોદૃહિ પૂરેહિં, વહુ વિહભાયહિ કમલાયરેહિં;
સુપસિદ્ધ ઉવણિ વિદેહ દેસુ, ભય રહિઉ પસિદ્ધ ઉચિરવિસેસુ. ૨
તહિં કુંડ મહાપુર ભુવણુ સાર, ઉતંગુ મણોહર તહો પપાર;
દ્વરહો દીસર્ધ ઉજ્જવલ ભાર્ષ, મણિમંડિય સુરગરિ સિહરણાઈ. ૩
આધ્ય પૂરિય શિખમલ જલેણુ, શું ધિખ્ય ઈરિણિયર રહેણુ;
ધવલહરિહિ પવલિહિ ગયણિ લગ્ગુ, પુર દીસર્ધ શું સુર લોય મગ્ગુ. ૪
હુતિ પંચ સત્ત ભૂમીયરેહિ, જિણુ ભવણિહિ ધય ધુવ્ત અહિ,
અણેવિણુ વીર જિણાગમેણુ, શું શું અધસય તુટુંધ યમેણુ. ૫

ધતા.

બહુ ધણુ બહુ ગુણુ બહુ સુય જુતઉ,
તહિં શિવ સધ જિણુખડખમ ભતઉ,
શિવ્ય પસાહિય તહ ભરણારિઉ,
શું સુરલોય મહિહિ અવચારિઉ. ૬

ભાવાર્થ—આ સમસ્ત જાબૂદીપમાં શોભાયમાન, સુરલોકની સમાન ભરતક્ષેત્ર છે. તેમાં પર્વત, નદી, દેવોપવન, આશિખિ, મહિષી અને ગોધન, તથા ગામ, ગોષ્ઠિ, કોટ, પુર અને અનેક વિકસિત કમલાકરોથી (સુસજ્જિત) ભુવન-પ્રસિદ્ધ વિદેહ દેશ છે કે જે ભયથી રહિત અને પૂર્ણ ત્રિખ્યાત છે. આમા ‘કુંડ’ નામનું એક ભુવન-શ્રેષ્ઠ મોટું ‘પુર’ છે, જેના ઊંચા અને મનોહર ઉજ્જવલ મણિમંડિત પ્રાકાર દ્વરથી સુરગરિ

(સુમેર પર્વત)ની પેઠે ભાસમાન જોવામાં આવે છે. (આ પુર)ની ખાધઓ નિર્મલ જલથી ભરેલી છે.

—ગગનચુંબી ધવજ પ્રાવાલોથી આ પુર એવું દેખાય છે કે જાણે તે સુરલોકનો માર્ગ હોય નહિ. જે જે પાય પાંચ સાત સાત ભૂમિ (ખંડ) વાળાં જિનમંદિરોની ઉડતી ધ્વજઓથી જાણે તે નગર વીર જિનેશ્વરનું આગમન થવાનું જાણીને અત્યંત હર્ષિત અને સંતુષ્ટ બની રહ્યું હતું.

—આ નગરમાં બહુ ધન, બહુ ગુણ, બહુ શ્રુતથી યુક્ત, જિનવચનનાં ભક્ત, નિત્ય પ્રસન્નચિત્ત નર નારીઓ નિવાસ કરે છે, જાણે તેઓ સુરલોકથી ભૂમિપર ઉતરી આવ્યાં છે.

૬૨—કવિના ગુરુનું નામ અંબસેન હતું અને સુર નામના વિપ્રનો તે પુત્ર હતો. તેનું નામ દરેક સંધિની છેલ્લી કડીમાં તેમજ અથની પ્રસ્તાવનામાં આવે છે, કે જ્યાં બીજા અંથકારો અને તેમની કૃતિનો ઉલ્લેખ મળે છે:—જેમકે ધીરસેન, સમતંત્રુત (પ્રમાણ પરના એક અંથનો કર્તા), દેવનંદિ (જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણનો કર્તા) વજ્રસૂરિ (નય પરના એક અંથનો કર્તા), મહસેન (સુલોચના ચરિતનો કર્તા), રવિષેણુ (પદ્મ-ચરિતનો કર્તા), જિનસેન (હરિવંશ પુરાણનો કર્તા) જડિલમુનિ, [વરાંગ ચરિતનો કર્તા], દિનકરસેન (અનંગ ચરિતનો કર્તા), પદ્મસેન, અંધ-સેન (અભિજ્ઞરાહમાનો કર્તા), ધનદત્ત (ચંદ્રપ્રભા ચરિતનો કર્તા), વિધ્યસેન (ધણાં ચરિતોનો કર્તા), સિહનંદિ (અનુપ્રેક્ષાનો કર્તા), સિદ્ધસેન (કે જેણે આગમ ગાયું ને ભવિયવિનોદ સારી રીતે પ્રકાશ્યું), રામનંદિ (ધણી કથાઓનો કર્તા), આસંગ (વીર ચરિતનો કર્તા), ગોવિંદ (સનત્કુમાર ચરિતનો કર્તા), શાલિભદ્ર (જીવ ઉદ્યોતનો કર્તા), ચૌમુહ (પદ્મ ચરિતનો કર્તા) અને કોણુ. આ પૈકી ધણા અંથકારો અને અથો સંબંધી કંઈ જણાયું નથી. જેના અથો બહાર આવ્યા જણાય છે તે સર્વ ઇ. સ. ૧૦ મી સદીમાં યા પહેલાં વિદ્યમાન જણાયા છે. જૈનોએ લોકભાષા પર કેટલો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ બતાવ્યો છે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે.

આ પૈકી સૌથી પાછળ થયેલ વીરચરિત્રનો કર્તા આસગ છે કે જે તે ચરિત્રની કેટલીક પ્રતોપરથી ૯૧૦ ના વર્ષમાં થયેલો દેખાય છે. જો તે વર્ષને વિક્રમ સંવત્ ગણીએ તો ૮૫૩ ઇ. સ. તે ગ્રંથકારનો સમય ગણાય. પણ એ વાત આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે ધવલે આદિપુરાણના પ્રસિદ્ધ કર્તા જિનસેન કે જેનો ઉલ્લેખ પુષ્પદંત કરે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ધવલ પુષ્પદંતનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી તેમ પુષ્પદંત ધવલનો કરતો નથી. જો કે બંને ઘણા સારા કવિઓ છે. તેથી એ સંભવિત છે કે તેઓ નજીકના સહયોગી હોય. આથી આ કવિને વહેલામાં વહેલા દશમા સૈકામાં મૂક્યો છે. તે મોડામાં મોડો અગ્યારમી સદીમાં થયો હોય.

પ્રકરણ બીજું.

અગીઆરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૬૩. સંજમમંજરી શ્વેતામ્બરાચાર્ય મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેમાં ૩૫ દોહા છંદ છે ને અપભ્રંશમાંજ છે. આ મૂળમાં તેના સંસ્કૃત અનુવાદ સહિત ડૉ. ગુણેએ ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટના 'અનલ્સ' માં સને ૧૯૧૯-૨૦ માં વૉ. ૧ ભાગ ૨જામાં પૃ. ૧૫૭-૧૬૬ ઉપર કંઇક વિવેચન સહિત આપેલ છે. તે ૧૧મી સદીમાં થઇ ગયેલ હશે, કારણકે એક મહેશ્વરકૃત પંચમી કહા (કે જે પણ અપભ્રંશમાં હોવી જોઇએ)ની પ્રત સં. ૧૧૦૯ માં લખાયેલી જેસલમેર, ભંડારમાં છે તે મહેશ્વર કૃત આ કૃતિ પણ હોઇ શકે. વળી કાલકાચાર્ય સ્થાનક કે જે એક મહેશ્વર-સૂરિકૃત છે તેની પ્રત સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી મળી આવે છે.

૬૪. આ સંજમમંજરી ગાથાઓના નમુના નીચે છે:—

સંજમુ સુરસતિહિં પુઅઉ, સંજમુ મોકખદુવાર,
જેહિ ન સંજમુ મણિ ધરિઉ, તહ દુતાર સંસાર.

સંજમભાર ધુરધરહ, સદુચ્છલિહ ન જાહ,

નિચ જણણી જુવણ હરણ, જમ્મુ નિરત્યહ તાહ.

૩

સંયમઃ સુરસાર્થેઃ શ્રુતઃ સંયમો મોક્ષદ્વારમ્ ।

યૈર્ન સંયમો મનિ ધૃતઃ તેષાં દુસ્તરઃ સંસારઃ ॥

સંયમભારધુરંધરસ્ય શબ્દઃ ઉચ્ચલિતો ન યસ્ય

નિજજનનીયૌવનહરણં જન્મ નિરર્થકં તસ્ય ॥

—સંયમના સુરસવાળા અર્થ સાંભળ્યા છે. સંયમ મોક્ષદ્વાર છે. જોણે સંયમ મનમાં ધર્યો નથી તેનો સંસાર દુસ્તર છે.

—જે સંયમરૂપી ભાર ધરવા ધુરંધર છે તેનો શબ્દ જોણે ઉચ્ચકો—અહણુ ક્યો નથી તેનો પોતાની માતાના જોખનને હરણ કરનારો જન્મ નિરર્થક ગયો.

૬૫—આ ઉપર હિમહંસસૂરિના શિષ્યની કરેલી ટીકા છે તે પણ અપભ્રંશના માટે ઉપયોગી છે. તેની પ્રત સં. ૧૫૦૫ ની મળે છે તેથી તે ટીકાકાર તેની પહેલાં અવશ્ય હોવો જોઈએ. તેમાં અપભ્રંશ, અવતરણો ધણાં છે અને કેટલાંક તો લાંબાં છે. નાનાં સુભાષિતરૂપે છે કે જે ટીકાકારનાં સમયમાં બહુ સામાન્યરીતે વપરાતાં હોવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે:—

દ્વિહૃદ્ જો ન વિ આલવઘ, કુસલ ન પુચ્છઘ વત

તાસુ તણઘ ન વિ જાઘઘ, રે હયડા નીસત.

રાસહુ કંધિ ચડાવિયઘ, લખ્ખઘ લત સહસ્સ,

આપહણે કરિ કમ્મડાં, હિયા વિસરહિ કરસ.

મરણુ તિ ગિહર્ધ બપ્પડા, ધમ્મિ જિ મુક્કા રક,

સુકિચ્ચ સુસંચિચ્ચ જેહિં પર, તે તિણિવાર નિસંક.

૬૬—એક નગર અને તેનાં ઉપનગરો—પરાંઓનું વર્ણન તે ટીકામાં આ પ્રમાણે છે.—

અહિરામારામવણાહિલાઈ, સુરસુરહિસમાણુય ગોહિલાઈ,
 જહિં સયવર બાવીસઈ વરાઈ, વણુસિરીઅ રમણિ કેલીહરાઈ.
 મયમતય મયગલ ગુલગુલાંત, વરતરલતુરય ધપમપધપંત,
 જિહિં રહવર ધોરણિ ધહહહંત, ફરફારક પાઈક ધમધમંત.
 જહિં કૂવ મણોહર સરવરાઈ, નરનારીજણુ-ધણુ-સુંદરાઈ,
 રમણીઅરમણિ જણુ અચ્છરાઈ, જહિં વહઈ સરિઅ કિરિજલહરાઈ.
 જહિં વસહિં લોય અફૂરહવન, જહિં પહણુ-ખહતરિ-નવરન,
 જહિં પવરચહુકૃષ્ઠ મનવહુકૃષ્ઠ, જલથલદીવંતરસત્યધકૃ,
 જહિં નાગર-સાગર-કિરિનિવાસ, જહિં લીલ કરઈ લીલાવિલાસ,
 જહિં સુંદરમંદિર-દેહુરાઈ, જણુ સિચ્છઈ લચ્છીહર-ધરાઈ.

૬૭. આ પ્રતના ૧૦૬ (૨) પાનાં પર તક્ષશિલાના રાજા નામે ત્રિવિક્રમની કથા આવે છે તે ત્રણ પાનાં સુધી લંબાય છે અને તે જિનનમસ્કારના ફલ પર કથારૂપે છે. તે કથાની શરૂઆત રસિક હોવાથી અત્ર આપી છે:—

અતિ નામિણુ નયર તખસિલ । પડિ-વકખ-વછયલસિલમણિ-
 સિલોહ-સહ-ખહસુરહર, હરિણુચ્છિહરિણુકંમુહમહિલચ્છયકંમણુમણુહર ।

ધણુકણુ કંચન-રચણુ-નિહિ, સુરપુરસરિસાચર,
 સેસુદણુવલિ કિં કિયહ, પરિરભિવિ પાચાર.

તહિં તિવિક્રમુ ૨ અતિ નરનાહુ । તિઅલોઅવિકખાહિ ।
 જસિ દલિય-સયલ-ખલિરાયવિક્રમુ સરપંકયસગહિય મંખનાવઈ
 તિવિક્રમુ ।

તાસુ મંગલદેવિ પિય, કામલકમલપયચ્છિ,
 રૂવિ વિણિજિજ્ય રધરમણિ, કણુચ્છવિ નં લચ્છિ.

૬૮—‘રાસહુ કધિ ચડાવિયઈ’ વગેરે તેમ ‘દિવસિ પહિલ્લઈ પાહુણુ
 સોનાસમુ વીકાઈ’,—આની જેવાં અપભ્રંશ અવતરણો છૂટાં સુભાષિત
 ગાથાઓ જેવી લાગે છે તે તે રચનારના સમયમાં પ્રચલિત હોવાં.

જોધએ તેમજ તે એમ પણ બતાવે છે કે અપભ્રંશનું સાહિત્ય કે જેમાંથી વિશેષ પ્રમાણમાં તે લીધાં છે તે ઘણું સમૃદ્ધ હોવું જોઈએ. આ વાતની ખાત્રી આ લાંબી કથા અપભ્રંશમાં છે તે પણ આપે છે.

૬૯. પ્રસિદ્ધ જૈનપ્રાણણ પંડિત ધનપાલ માલવપતિ મુંજ અને ભોજની વિદ્વત્ સભામાં અગ્રણી હતા. તેમણે સં. ૧૦૨૯ માં પાઠ્ય-લક્ષ્મી નામના લા નામનો પ્રાકૃત કોષ, અને પ્રસિદ્ધ જૈનકથા તિલકમંજરી ભોજના રાજ્યમાં રચી છે.

૭૦. ધનપાલનું સત્યપુર મંડન મહાવીરેત્સાહ નામનું એક-૧૫ ગાથાનું નાનું સ્તોત્ર અપભ્રંશમાં છે; આ ધનપાલ ઉપરોક્ત ધનપાલ હોય તો તેનો સમય અગ્નીઆરમ્ભી શતાબ્દિ છે:—

રખિ સામિ પસરંતુ મોહુ નેહુકુય તોડહિ;

સુમ્મદંસણિ નાણુ ચરણુ ભડુ કોહુ વિહોડહિ,

કરિ પસાઉ સચ્ચઉરિ વીરૂ જધ તું મણિ ભાવધ,

તઈ છુકું ધણુપાણુ, જાઉ જહિ ગયઉ ન આવધ. ૧૫

[આ ઉત્સાહની પ્રત સં. ૧૩૫૦ માં લખેલી પાટણના શેઠ હાલા-ભાઈના ભંડારમાં છે, તે પ્રતમાં સોમનાથ વગેરેના નાશની વાત જણાવે છે. મહમદ ગીઝનીની સોમનાથપર ચડાઈ સં. ૧૦૮૦ માં થઈ, સં. ૧૦૬૬ પછી ભોજરાજ ગાદીપર આવ્યા; એટલે તે વખતે ધનપાલ કવિ વિદ્યમાન હતા. વળી વિશેષમાં પ્રભાવક ચરિતમાં જણાવ્યું છે કે તેણે 'દેવનિમ્મલ'થી શરૂ થતી સાચોર (સત્યપુર) મહાવીર જિનસ્તુતિ રચી હતી—એટલે સાચોરમાં તે ગયેલ હતો એમ જણાય છે. આ પરથી સહીસલામતીથી માની શકાય તેમ છે કે આ ઉત્સાહ પણ પોતાની પાછલી વયમાં—સોમનાથની ચડાઈના સમય આસપાસ આ ધનપાલ કવિએજ રચ્યા હતા, આ પરથી સાચોર ઘણું પ્રાચીન ગામ છે અને ત્યાંની મહાવીરની મૂર્તિ—મંદિર પણ પ્રાચીન છે.]

૭૧. મહાકવિ પુષ્પદંત—અપભ્રંશ ભાષાના આ મહાકવિ માન્યએટના રાષ્ટ્રકૂટ વંશી નરેશ કૃષ્ણરાજ (ત્રીજા)ના સમયમાં થયો છે. ખીજે ક્યાંકથી આવી તેણે રાજના મંત્રી હારતને ત્યાં આશ્રય લીધો અને

તેના કહેવાથી એક 'મહાપુરાણ'—'તિસક્રિ મહાપુરિસ ગુણાલંકાર'ની રચના કરી. આ ગ્રંથ તેરહજાર શ્લોક પ્રમાણ છે અને ૧૦૨ સધિમાં—પરિચ્છેદોમાં સમાપ્ત થયો છે. તેને બે ભાગ 'આદિપુરાણ'ને 'ઉત્તરપુરાણ'માં વિભક્ત કર્યો છે. તેમાં જિનસેન અને ગુણભદ્રનાં તે નામનાં સંસ્કૃત ગ્રંથો છે તેમાં જે વિષય છે તેજ વિષય છે—તેમાં ૨૪ તીર્થ-કરો અને અન્ય મહાપુરુષોનાં જીવન વર્ણવ્યાં છે. તેની રચના શક સં. ૮૮૭ (વિ. સં. ૧૦૨૨)માં આપાદ શુક્લ દશમી દિને (૧૧ મી જુન ૯૬૫ રવિવારે) સમાપ્ત થઈ હતી. તેના પછી રચાયેલાં આ કવિનાં બે 'ખીજાં' નાનાં નાનાં કાવ્યો અનુક્રમે ચાર અને નવ સંધિનાં મળ્યાં છે તેનાં નામ 'યશોધર ચરિત્ર' અને 'નાગકુમાર ચરિત્ર' છે. તેની રચના કવિએ ભરતમંત્રીના પુત્ર 'નન્ન'ના કહેવાથી તેનાજ ધરમાં રહીને કરી છે. કવિએ પોતાના સર્વ ગ્રંથોમાં ભરત અને નન્નની પ્રશંસાનાં ધણાં ગીત ગાયાં છે. 'મહાપુરાણ' અને 'યશોધર ચરિત્ર'નો પરિચય શ્રીયુત નાથૂરામજી પ્રેમીએ પોતાના એક વિક્રતાપૂર્ણ લેખ દ્વારા કરાવ્યો છે અને તેમાં કંઈ અવરતણો પણ મૂક્યાં છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૨ અંક ૧.)

૭૨. તે પૈકી થોડાં અત્ર લખ્યે: 'મહાપુરાણ'માંથી.

ધત્તા.

ધણુ તણુસમુ મજ્ઞુ ભુ તં ગહણુ ભેહુ શિખારિમુ ધમ્મમિ,
દેવી સુચ્ય સુદણિહિ તેણુ હઈ શિલએ તુહારએ અમ્મમિ. ૨૦

મહુ સમયાગમે જાય હે લલિય હેં, જોલ્લમ કોમલ અબ્બ કલિયહેં,
કાણુણે ચંચરીહ રણકંટક, કીર કિણુ હરિસેણુ વિસદ્ધ. ૨૧

મજ્ઞુ કમતણુ જિણુપય ભત્તિ હેં, પસરમ ભુહ શિય જીવિય વિત્તિ હેં,
વિમલ ગુણા હરણુકિય દેહહ, એહ ભરહ શિસુણુઈ પઈ જેહહ. ૨૨

કમલગંધુ ધિપ્પઈ સારગે, ભુહ સાલૂરેંણીસારગેં;

ગમણુલીલ જ ક્યસારગેં, સા કિંણુસિજ્જઈ સારગે. ૨૩

વઢિયસજીજીસણ વસણે, સુકધ કિતિ કિં હમ્મધ પિસણે;
કહમિ કવ્વુ વમ્મહ સંહારણ, અનિયપુરાણ ભવણવતારણ. ૨૪

—(કવિ, મંત્રી ભરતને કહે છે) હું ધનને તરણાસમું ગણું છું અને તેના ગ્રહણને ધમ્મહતો નથી. હું અકૃત્રિમ ધર્માતુરાગ—અકારણ પ્રેમ (શુકારિમુ) ધમ્મું છું; તેટલા માટે (હિ) દેવીસુત શ્રુતનિધિ (ભરત!) તમારા મહેલમાં રહું છું.

—મધુ-વસંતનું આગમન થતાં આંખામાં લલિત મહોરકલિકા આવે છે, ત્યારે કોયલ બોલે છે, અને કાનન-વનમાં ભમરા શુંબરવ કરે છે, ત્યારે કીર-પોપટ (એવો હું) હર્ષથી શું બોલવા નથી લાગતો? જિન-ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિથીજ મારી કવિતા પ્રસરે છે—સ્કુરાયમાન થાય છે, નહિ કે નિજ જીવિત-વૃત્તિ-આજીવિકાના ખ્યાલથી. હે વિમલ ગુણા-ભરણથી જેનો દેહ અકિત થયેલો છે એવા ભરત ! હવે મારી આ રચના સાંભળ.

—કમલોની સુગધ ભ્રમર ગ્રહે છે, નહિ કે નિ.સાર અંગ વાળાં એવા દેડકાં; હાથી-હંસની જે ગતિની લીલા હોય છે, તેવી ચાલથી શું હરણું ચાલી-નાસી શકશે?—આજ રીતે જેઓને સજ્જનો પર દૂષણો મૂકવાની ટેવ પડી ગઇ છે એવા પિશુન-દુર્જન શું સુકવિઓની કીર્તિને હણી શકશે? (હવે હું) મન્મથને સંહારનારા (અને) ભવ સમુદ્રને તારનારા અનિતપુરાણ (નામના) કાવ્યને કહું છું.

૭૩—યશોધર ચરિતમાંનો વિષય અને તેના સમકાલીન સોમદેવે સં. ૧૦૧૬ માં રચેલા યશસ્તિલક ચંપુનો વિષય-અને સરખા છે. તેને પોતે ‘નમ્રના કર્ણોના આભરણ’ રૂપ જણાવેલ છે.

તિહુયણ સિરિકંતહો અધસયવંત હો ચરહંતો વમ્મહહો,
પણુવિવિ પરમેઠિહિં પવિમલદિઠિહિં ચરણ જીયણુણુયસયમહહો—ધ્રુવકં.
કુંડિલ્લ ગુત્તણુહ દિણુયરાસુ, વલ્લહનરિંદ ધર મહયરાસુ;
ણુણુહ મદિરણિ વસંતુ સંતુ, અહિમાણુમેર કધ પુપ્પયંતુ.

ચિંતઈ હો વણુ નારી કહાએ, પજ્જતઈ કય દુઝખયપહાએ;
કય ધમ્મણિવહી કાવિ કહવિં, કહિયાઈ જાંઘ સિવ સોઝખલહમિ.

૭૪—હવે નાગકુમાર ચરિત્ર કે જેની પ્રતિ માત્ર કારંજી ભંડારમાં મળે છે તે લખ્યે:—

છંદ ચૌપઈ

ગોત્તમ ગણુહર એ વસિદ્ધ, સૂરિ પરંપરાએ ઉવધદૂવ;
ણાયકુમાર ચરિતુ પયાસિઉ, ધય સિરિ પંચમિદ્ધલ મર્ધ ભાસિઉ. ૧
સોણુંદઉ જે પઢઈ પઢાવધ, સોણુંદઉ જે લિહધ લિહાવધ,
સોણુંદઉ જે વિવરિ વિદાવધ, સોણુંદઉ જે ભાવેં ભાવધ. ૨
ણુંદઉ સમ્મધ સાસણુ સમ્મધ,ણુંદઉ પયસુહુણુંદઉણુરવધ,
ચિંતિઉ ચિંતિઉ વરિસ ઉપાઉસુ,ણુંદઉણુંણુ હોઉ દીહાઉસુ. ૩
ણુણુ હો સંભવંતુ સુપવિત્તહ,ણિમ્મલ દંસણુણાણુ ચરિતઈ;
ણુંણુ હોઉ ઉપ્પય કલ્લાણુઈ, રાય સોય ખય કરણુ વિહાણુઈ. ૪

—ગોત્તમ ગણુધરના વંશમાં સૂરિ પરંપરામાં ઉપદિષ્ટ આ નાગકુમાર ચરિત્ર મેં પ્રકાશિત કર્યું અને શ્રી પંચમી ફલનું વર્ણન કર્યું. જે આને શીખે શીખાવે તેને આનંદ રહો, જે લખે કે લખાવે તેને આનંદ રહો, જે આનું વિવરણુ કરે યા કરાવે તેને પણ આનંદ હો. ૪ સમતિ એટલે મહાવીરનું શાસન (શુદ્ધ શ્રદ્ધાનું શાસન-વીરશાસન) સમ્યક્ પ્રકારે આનંદવાન હો, પ્રજાને આનંદ હો અને નરપતિને

૪ સમતિ-સન્મતિ એ મહાવીરનું બીજું નામ હતું. જુઓ ધનંજયકૃત નામમાલા.

સન્મતિ મહંતિવીરો મહાવીરોઽન્યકાશ્યપઃ ॥૧૧૩॥

નાથાન્વયો વર્દ્ધમાનો યત્તીર્થમિહ સાંપ્રતમ્ ।

—(હવે ૨૪ માં જિનેન્દ્રનાં નામ કહે છે:—સન્મતિ, મહતિવીર, મહાવીર, અન્યકાશ્યપ, નાથાન્વય, વર્ધમાન, કે જેમનું તીર્થ-શાસન હાલમાં પ્રવર્તે છે.)

આનંદ હો. ચિંતવતાં ચિંતવતાં (એક) વર્ષ વીતી ગયું (!) નન્ન દીર્ઘા-
યુષ્ય થાઓ અને આનંદ કરો. નન્નને સુપચિત્ર અને નિર્મલ ‘દર્શન,’
‘જ્ઞાન’ અને ‘આરિત્ર’ (જૈનોના રતનત્રય) ઉત્પન્ન હો. નન્નને સર્વ રોગ-
શોક-ક્ષય-કારી પંચ કસ્યાણુ હો.

કવિએ પોતાનો કુંક પરિચય કરાવ્યો છે તે જોઈએ.

સિવમત્તાઈમિ જિણુ સણ્યા સે, વેવિ મયાઈ દુરિયા જિણ્યાસે,
બંભણાઈ કાસવ રિમિ ગોત્તઈ, ગુઝ વયણામપ પ્રિય મોત્તઈ. ૧
મુદ્ધા એવી કેસવ જ્ઞામઈ, મહુ પિયરાઈ હોતુ સુહ ધામઈ,.....

—હું શિવમક્તિ.....કાસ્યપ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ હતો. જૈન,
ગુરૂના વચનામૃતથી મારાં શ્રોત્રો પૂરાયા, ત્યારે હું જૈનમક્ત થઈ ગયો.
મુગ્ધાદેવી અને કેશવ(ભટ્ટ) નામના મારા માતપિતા સુખના ધામ બનેા.

૭૫—તેનાં ‘પુરાણો’માંથી વિશેષ હકીકત મળે છે તે એ છે કે
મેવારિ (મેલપાટી અથવા માન્યખેટ)ની વાડીના લાંબા પ્રવાસથી શ્રમિત
થઈને અને પોતાને થયેલ અપમાનથી ખિન્ન થઈ પોતે થાક લે છે.
તે નગરના એ જનો તેને લઈ રાગ્ન શુભતુંગદેવ (વલ્લભરાય)ના મત્રી
ભરત સાથે ઝાળખાણુ કરાવે છે. ભરત પોતાના મંદિરમા રાખી તેની
કાવ્યપ્રતિભાથી મુગ્ધ થઈ ‘મહાપુરાણ’ લખવા પ્રેરે છે. કવિ તેના આ
આશ્રયદાતાનો ઉપકાર પોતાના આ વીગરસ કાવ્યની દરેક સધિના અતે
તેનું નામ જોડી અને ધણે સ્થળે તેની પ્રશંસા કરી સ્વીકારે છે. તેના
પિતાનું નામ કેશવભટ્ટ અને માતાનું મુગ્ધાદેવી હતું. તેનું શરીર કૃશ
અને રૂપ કુરૂપ હતું. પુષ્પદંત પોતાને માટે બહુ અભિમાની હતો અને
‘અભિમાનમેરૂ’ એ નામનું ગિરદ પોતે ધારણુ કરી વાપર્યું છે.

૭૬—મોટે ભાગે અપભ્રંશ કાવ્યો સધિમાં (પ્રકરણમાં) વહેંચાયા
છે તે પ્રમાણે આ કવિએ સધિમાં પોતાના મહાપુરાણને વહેંચેલ છે.
સંધિ ૧ માં ૭ મો છંદ છે તેમાં પ્રવરસેનના સેતુબધનો તેમજ સાથે
સાથે રામાયણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. નવમા છંદમાં કપિલ અને વ્યાસ

ઉપરાંત ઐતિહાસિક એવા ભારવી અને ગાણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી તે અન્યત્ર રૂદ્રનો તેમજ ખીખ ઘણાનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેવા કે કણ્વ-ચર (કર્ણાદ-કપિલ), ભરત (નાટ્યશાસ્ત્ર કર્તા), પતંજલિ, ભાસ્, કલિદાસ, હર્ષ, પિંગલ, અકલંક, કુષ્માંડ, કોણ, સ્વયંભૂ. આમાં કોણ તે એજ છે કે જેનો ઉલ્લેખ હેમાચાર્ય દેશી નામમાલામાં ઘણલા તરીકે ‘અવિણ્ણવધ ઇતિ કોણુઃ,’ ૧-૧૮, ‘અજ્ઞો એપ ઇતિ દ્રોણુઃ’ ૧-૫૦ વગેરેમાં ઉલ્લેખ કરે છે તેજ છે. સ્વયંભૂ ને નોટસમાં પ્રતિકારે-ક્રોધ અકલંકે એમ જણાવેલ છે કે ‘સ્વયંભૂઃ કવિઃ પદ્મહીવદ્ધ રામાચરણ કર્તા આપલીસંઘોય’ આ પરથી જણાય છે કે તે જૈન છે અને જેણે પ્રાકૃત હંદ પદ્મીમાં રામાયણ-પદમચરિય રચેલ છે (કે જેનો અગાઉ આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. પાના ૫૪).

૭૭—શ્રીચંદ્રમુનિ—તેનો બનાવેલો એક કથા કોશ છે તેમાં ૫૩ સધિ અર્થાત્ અધ્યાય છે. તેમાં લગભગ તેટલી સંખ્યામાં નાની રાચક ઉપદેશ પૂર્ણ કથાઓ કહેલી છે. કર્તાની અંથને અને પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે આ કવિએ આ ગ્રંથ ગૂજરાતની રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં મૂલરાજ નૃપતિના સમયમાં રચ્યો હતો. અણહિલપુરના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશમાં બે મૂલરાજ થયા—એક વિ.સં. ૯૯૮ થી ૧૦૪૩ સુધી; અને બીજો માત્ર બે વર્ષ સં. ૧૨૩૩ થી સં. ૧૨૩૫ સુધી. સંભવિત રીતે આ કવિ મૂલરાજ પહેલાના સમયમાં થયો છે. તેની છેવટની સંસ્કૃતમાં પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે કુંદ કુંદાર્યના ગણની પરપરામા શ્રીકીર્તિ શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ શિષ્ય ગુણાકર કીર્તિ શિષ્ય વીરચંદ્રનો શિષ્ય હતો અને તેણે આ ગ્રંથ મૂલરાજ રાજના ગોષ્ઠિક (સલાહકારક મંત્રી) અને અણહિલપુરના વતની પ્રાચ્ચાટ જ્ઞાતિના સજ્જનના પુત્ર કૃષ્ણના કુટુંબ માટે રચ્યો હતો.

૭૮—તેની ભાષા ધનલ આદિ કવિઓ જેવી છે, પરંતુ હંદ કંઈક ભિન્ન છે.

પણુવેપિણુ જિણુ સુવિસુદ્ધમઈ, ચિંતમ ભણિ મુણિ સિદિચ્ચદુ કઈ,
સંસાર અસાર સન્નુ અચિર, પિય પુત્ર મિત્ર માયાતિમિર. ૧
ખણિ દીસઈ ખણિ પુણુ ઉત્સરઈ, સંપય પુણુ સંપહે આણુહરઈ;
જેખમાણુ ગિરિવાહિણિ વેયગગિ, લાયણુ વણુ કરસલિલ સઈ. ૨
જીવિઉ જલખુખુય ફેણુ જિહુ, હરિજલુ વરજી અવજી ગિહુ.

—વિશુદ્ધમતિ જિન (ભગવાન)ને પ્રણામ કરીને મુનિ શ્રીચંદ્ર કવિ ચિત્તમાં ભણે—ચિત્તવન કરે છે કે સંસાર અસાર અને સર્વ અસ્થિર છે. પ્રિય પુત્ર મિત્ર માયાના અધકાર સમાન છે. ક્ષણમાં દીમે, વળી ક્ષણમાં ઓસરી જાય—ચાલી જાય (એવી) સંપત્તિ વળી ‘સાપ’ને અનુસરતી—સરખી છે. જેમન, ગિરિ એટલે પર્વતની વાહિની—નદીના વેગ પેઠે જનારું છે, લાયણ વણુ—કાન્તિ હાથમાંના પાણી જેમ નાશવંત છે. જીવન જલના ખુદ્ધુદ—પરપોટાના શીણ જેવું છે, અને ગૃહ ઇત્યાદિ (?) ઈંદ્રજલ સમાન છે.

૭૯—ધ્રુવડ અને હંસની એક કથાનો પ્રારંભ જોઈએ:—

મગહામંડલિ પય સુહય રમ્મિ, પયપાલુ રાઉ પાડલિપુરમ્મિ,
તથેવ એકકુ કોસિઉ ઉચારિ, નિવસઈ મયાવિ ગોહરદુવારિ. ૧
સકયાઈ રાય હંસહ સમીવુ, ગઉ વિહરમાણુ સુરસરિહે દીવુ,
એકકેણુ તત્થ કય સાગએણુ, પુચ્છિઉ હંસે વયસા ગએણુ. ૨
ભો મિત્ત ! તં સિ કો કહસુ એત્થુ, આહમિ પએસહો કહો કિમત્થુ,
ધયરદ્દ હો વયણુ સુણેવિ ઘૂઝ, ભાસઈ હઉ ઉત્તમ કૂલ પસહ. ૩
કયસાવાણુગહ વિહિ પયાસુ, આયહો પહુ ! પુહઈ મંડલાસુ;
વસવત્તિ સન્ન સામત રાય, ભહું વયણુ કરતિ કયાણુરાય. ૪
કીલાઈ ભમંતઉ મહિપ સત્થ, તુમ્હઈ નિએવિ આગમિ એત્થ;
ધય વયણુહિં પરિગિસિઉ મરાલુ, વિણુએણુ પય પિઉ મઈવસાલુ. ૫

—મગધમંડલ દેશમાં સુખદ અને રમ્ય પાટલિપુત્રમાં પ્રતિપાલ રાજા (હતો), ત્યાંજ (તેના) એક કોટના ગોપુર દ્વાર-દરવાજામાં એક

જાગતો અને માયાવી ધ્રુવડ વસતો હતો. તે એક દિવસે વિહરતો વિહરતો સુરસદૃશ દ્વીપમાં રાજહંસો સમીપ આવી લાગ્યો. ત્યાં એક ઉમરે પહેંચેલા-વૃદ્ધ હંસે સ્વાગત કરીને તેને પૂછ્યું ‘ હે મિત્ર! તું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો. આ પ્રદેશમાં શા અર્થે આવ્યો છું. ’ ધૃતરાષ્ટ્ર (હંસ) નાં વચન સુણીને ધ્રુવડ બોલે છે ‘ હું ઉત્તમ કુલમાં જન્મેલો છું. હું વિધિપુર:સર આવક અનુચ્છ કરી (!) હે પ્રભુ ! પૃથ્વી (પુષ્પપુર !) મંડલમાંથી આવ્યો છું. સર્વસામંત અને રાજા મારા વશવર્તી છે અને હે રાજા ! તેઓ મારા વચનનું ભલે પ્રકારે-અનુરાગથી પાલન કરે છે. ક્રીડાને માટે ભમતા રાજાઓ-મહિષોની સાથે હું અહીં તમારા પ્રદેશમાં આવી નીકળ્યો છું. ધ્રુવડનાં આ વચનો સાંભળી પરિતુષ્ટ થયેલા આ વિશાલમતિ મરાણે વિનયપૂર્વક તેના પગ પકડયા.

ઉચારિ=જાગતો, હઉં-હ, ધ્રુવ-ધ્રુવડ.

૮૧—કવિએ છદ્દ જુદા જુદા વાપર્યા છે તેનાં ઉદાહરણ :—(૧) વશસ્થ-લહેવિ સિદ્ધિ ચ સમાહિ કારણ, સમત્થ સંસાર કુહોહવારણ
પહું જગ્મે જ સરસ નિરન્તરં, સુહં સયાતપ્ફલજ આણુત્તરં.

(૨) કુહોહહ ઉ નામનો છદ્દ.

તેણાણુ માહ, વહ્નિઉ પમાહ,
સન્મત્ત ણાણુ, તવ ચરણ થાણુ,
સેણાધ મોહ, મિછત્ત જોહ,
ઈદ્ધિય કસાય, પરિસહ વિસાય.
ઉવસગ્ગ આધ, નિહ્ધિવિ અરાધ,
પાવેવિ મોકખ, સિરિ પહય કુકખ.

(૩) માલિનિ છદ્દ

વિવિહ-રસ-વિસાર્થે, શ્રેય કોઠિ હલાલે;
લલિય-વયણુ-માલે, અત્થ-સ ફોહ-સાલે.
સુવણુ-વિદિદ્-ણામે, સન્વ-દોસોવસામે;
ધહ ખણુ કહકોસે, સુન્દરે દિણુ તોસે.

૮૨—સં. ૧૦૭૬માં સાગરદત્તનું બનાવેલું જંબુસ્વામિ ચારિત્ર (૧૨૬૯૦ અંશાંશ) તથા તેના ઉપર ટિપ્પન (૧૧૯૦ અંશાંશ) બૃહત્ ટિપ્પનિકામાં નોંધાયેલ છે.

૮૩—પદ્મકીર્તિના પાર્શ્વપુરાણમાં ૧૮ સંધિ છે તે ૩૩૨૩ શ્લોક છે. જેનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર તેમાં છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ચંદ્રસેનના શિષ્ય માધવસેનના શિષ્ય જિનસેનનો શિષ્ય હતો. તેના કાકનો નિર્ણય હાત્ર થઈ શકે તેમ નથી. પણ તેના આ અથની કારંબા ભડારમાં જે પ્રત છે તેનો લખ્યા સંવત્ ૧૪૦૩ શકાબ્દ વર્ષ ૯ બુધ છે કે જે વખતે વીરભાણુદેવ રાજ્ય કરતો હતો.

૮૪—નયનન્દિના સુદર્શન ચરિત્રમાં ૧૨ સંધિ છે. તેમાં સુદર્શનનું ચરિત્ર છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે કર્તા કુંદકુંદાચાર્યગણુના પદ્મનંદિના શિષ્ય વિશાખનંદિના શિષ્ય રામનંદિના શિષ્ય માણિક્યનંદિનો શિષ્ય હતો અને તેણે વિ. સ. ૧૧૦૦ માં બ્યારે ભોજદેવરાજા અવતિદેશમાં ધારાનગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ અથ રચ્યો છે. તેનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

ૐ નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ । જમો અરહંતાણં । જમો સિદ્ધાણં ।
જમો આચરિયાણં । જમો ઉવજ્ઞાયાણં । જમો લોણ સઞ્જસાહૂણં ।

, ધહ પચ જુમોકારઈ લહેવિ ગોવહુવહ સુદસણુ,

ગહ મોહખહો અહખમિતહો ચરિહ વ ચહિવગ્ગ પયાસણુ.

૮૫—આજ નયનન્દિએ કદાચ આરાધના નામનો અથ રચ્યો હોય. તેના સંબંધમાં સ્વં સાક્ષર દલાલે જણાવ્યું છે કે તેના કર્તા નયનન્દિ દિગંચર છે. અથ બે-ભાગમાં—૧ લામાં ૫૬ અને બીજામાં ૫૮ સંધિ છે. પાટણ ભડારમાં સ્વં દલાલે પોતે જોયેલી પ્રતમાં માત્ર ૩૦ અને ૨૭ સંધિઓ છે.

સુશિવર જુયનંદી સણિજુ વધ્ધે પસિધ્ધે સયલવિહિણિહાણે એતથ કંબે સુભતિ.
ચરિહ પમુહ મુતુ પુત મારાહણાએ પમણિહિ પ્રુકુ સધી અઠાવણુ સમેન્વે.

૮૬. કનકામરતું કરકંડુ ચરિત ૧૦ પ્રકરણ કે જેને પરિચ્છેદ નામ આપેલ છે તેમાં છે. તેમાં ઋષિ કરકંડુનું ચરિત છે. કર્તા તેમાં સિદ્ધસેન, સમન્તભદ્ર, અક્લંકદેવ, ગ્વયંભુ, અને પુષ્પદતનો ઉલ્લેખ કરે છે, તે પરથી તેણે ઈ. સ. ૧૦ મી સદીમાં કે તે પછી કાંઈ કાળે તેની રચના કરેલી હોવી જોઈએ.

૮૭. આનો આદિ અત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

મણુ મારવિણાસણહો સિવપુરવાસહો પાવતિભિરહરદિણુચરહો;
પરમધ્ય લીણહો વિલયવિહીણહો સરમિ ચરાણુ સિરિ જિણુચરહો.
જય આણુવમ સિવસુહ કરણદેવ, દેવેન્દ્ર-શિવ-શુરિન્દ્ર સેવ,
જય ણાણુ મહોદદિ કલિય પાર, પારાવિય સિવપહે ભવિયતાર.

પુણુ કહમિ પયકુ ગુણુણિયર ભરિહ, કરકંડુ શુરિન્દ્રહો તણુહ ચરિહ
તો સિદ્ધસેણુ સુસમન્તભદ્ર, અક્લંકદેવ સુઅજલ સમુદ્ધ;
જય એવં સમણુ વિલાસચિત્તુ, વાએસરિધર સિરિ પુષ્પયતુ.

ચિરદિવરવસુધ્વણુએણુ, અન્દારિસિગોતે વિમલએણુ
વધરિયઈ હુવઈ દિયંબરેણુ, સુપસિદ્ધલામ કુણુયામરેણુ.
બુહ મંગલ એવ હો સીસએણુ, ઉપાધ્ય જણુમણુતોસએણુ,
આસાધ્યણુપરિ સંપત એણુ, જિણુચરણુસરોહભતએણુ.

આની સં. ૧૯૭૮ માં લખાયેલી પ્રત ઐલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ ભવનમાં નં. ૨૮ ની છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

બારમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮. અભયદેવસુરિ બારમી સદીમાં સ. ૧૧૩૩-૩૫ લગભગ સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે જયતિહુચણુ સ્તોત્ર રચ્યું છે તે પણ અપભ્રંશમાં છે. તેમાં ૩૩ આથા છે.

જયતિહુયણુ વર કપ્પ રૂપ જય જિણુ ધન્નંતરિ;
જયતિહુયણુ કલ્લાણુ કોસ દુરિયકપ્પરિ કેસરિ
તિહુયણુ જણુ અવિલધિ આણુ ભુવણુતય સામિય
કુણુસુ સુહાધ જિણેસ પાસ થંભણુયપુરિદ્દિય.

૩

એય મહારિય જતદેવ ઇહિન્હવણુ મદ્દસઉ,
જં અણુલિય ગુણુ ગહણુ તુમ્હં મુણિજણુ અણિ સિદ્ધઉ.
એમ પસીય સુપાસણાહ થંભણુયપુરિદ્દિય;
ધય મુણિવરૂ સિરિ અમ્ભયદેઉ વિણુણુવધ અણિ દિય.

૨૦

૮૯—સં. ૧૧૨૩ માં સાધારણના અંક સૂચિત કવિએ ૧૧ સંધિ વાળી અપભ્રંશ ભાષામાં વિલાસવધકહા રચેલી છે તે ‘સમરાધ્યકહા’ નામની સુપ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિની પ્રાકૃત કથામાંથી ઉધૃત કરી છે એમ તે કવિએ પોતે જણાવ્યું છે. કથાવસ્તુ જાણવા માટે સમરાદિત્ય કથામાંનું પચમવર્ણન જોવું. ગ્રંથકાર પોતે કોટિકગણુ-વજ્રશાખામાં થયેલા અપ્પભટ્ટિ સૂરિના સંતાન છે ને યશોભદ્ર સૂરિના ગચ્છના છે એમ જણાવે છે. કવિ ‘સાધારણ’ એ નામથી પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ હતા. તે નામથી તેમણે અનેક જાતનાં સ્તુતિસ્તોત્રો રચેલાં હતાં. પાછળથી પોતાનું નામ સદ્દસેનસૂરિ એ નામથી પ્રતિષ્ઠિત થયું એ પણ તેમણે જ જણાવી દીધું છે. આ ‘અપભ્રંશ’ કથાની પ્રત જેસલમેર ભંડારમાં છે. તેનું આદિ આ પ્રમાણે છે.

બહુરયણુમણોહર નિમ્મલપયહર સગુણુ સુવન્ના હિટ્ટિયઉ,
જ(ભ?)ણુ કરસ ન સોહઈ નયણુ મોહધ કવ્વહાર કઠ્ઠિયઉ.

૧

પદમં પણુમેપ્પુ(વિ?)ણુ ઉસહસામિ પુણુ અનિઉ વિવિનિ(ણિ ?)-
જિજયઉ થુણામિ,

સભવુ ભાવેવિણુ ભવવિણુસાણુ વંદિવિ અભિનંદણુ ગુણુનિધાણુ.

—જેસલમેર ભંડાર સૂચી પૃ. ૧૪ પ્રસ્તા. પૃ. ૪૫

૯૦ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિખદ્ધરાસનો ઉલ્લેખ સં. ૧૧૭૪ માં યશોદેવ ઉપાધ્યાયના રચેલા નવનત્ત્વભાષ્ય વિવરણમાં કરેલો છે તે સંધિ (અપભ્રંશ કાવ્ય) બદ્ધ છે. અનયોશ્ચ વિશેષવિધિ મુકુટ સન્નમી સન્ધિબન્ધ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિવદ્ધ રાસકા મ્યામવસેયઃ) આ પરથી જણાય છે કે ગૂજરાતીમાં જેમ કાવ્યને રાસ કહે છે તેવી રીતે અપભ્રંશ તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રાસો હતા.

૯૧. સ. ૧૧૬૦મા શાલિભદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાનસૂરિએ ઋષભચરિત્ર રચ્યું છે તેમાં કેટલેક ઠેકાણે અપભ્રંશ ભાગ આવે છે.

૯૧. સદગત સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલે અપભ્રંશ સંબંધે 'સાહિત્ય' માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે—

‘અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાનાં જે ઉદાહરણો અપાયાં છે તે હેમાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણ તથા દ્વાત્રયમાંથી છે. કેવળ અપભ્રંશ ભાષામાં રચાયેલાં કડવાખદ્ધ કાવ્યો તથા ગ્રંથો જૈન ભંડારોમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં મોજુદ છે. આ ઉપરાંત ૧૦ મા, ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શતકમાં રચાયેલાં પ્રાકૃત કાવ્યોમાં પણ અપભ્રંશમાં રચાયેલો કેટલોક ભાગ મળી પડે છે. હેમાચાર્યના ગુરૂ દેવચંદ્રે સં. ૧૧૬૦માં પશાન્તિનાથ ચરિત્ર નામનું ૧૬૦૦૦ શ્લોકનું કાવ્ય રચેલું છે તેમાંથી કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ નીચે આપ્યો છે.

૯૨. આ ભાગમાં શાંતિનાથના જન્મ વખતે દિશા કુમારીએ જે ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે:—

પ આ કાવ્યના પ્રારંભમાં પ્રાચીન કવિઓને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા હોય છે તે પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ ગૌતમ સ્વામિ, સવાલક્ષપ્રમાણ વસુદેવ કથા (વસુદેવહિંદી)ના કર્તા ભદ્રબાહુ, સમરાઈચ્ય કહાના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ, કુવલયમાલાના કર્તા દાક્ષિણ્ય ઇદ્રસૂરિ તથા ઉષમિતિસવ પ્રપંચના કર્તા સિદ્ધસૂરિને નમસ્કાર કરે છે. વસુદેવહિંદી સંઘદાસ તથા ધર્મસેન વાચકની બનાવેલી છે, પરંતુ આમાં તે ભદ્રબાહુએ રચેલી છે. તથા તેનું પ્રમાણ સવાલક્ષનું છે એ વિશેષ છે

- કવિરાયચક્રવર્તિં વદે સિરિ ઇંદ્રભૂમિભુવિનાહં ।
જરસ જલે તેલ્લમ્મિ વ વાણી સવ્વત્થચ્છ વિચ્છરથ ॥ ૬
- વદામિ ભદ્ર્યાહુ જેણુ ય અધરસિયળહુકહાકલિયં ।
રથયં સવ્વાલકખ ચરિયં વસુદેવરાયસ ॥ ૭
- વદે સિરિહરિભદ્ સૂરિં વિહસયણા નિગ્ગયપયાવ ।
જેણુ ય કહાપમન્થેા સમરાઈચ્છેા વિણિમ્મવિહ ॥ ૮
- દાકિખન્નઈંદ્રસૂરિં નમામિ વરવન્નભાસિયા સગુણા ।
કુવલયમાલેવ્વ ચુહા કુવલયમાલા કહા જરસ ॥ ૯
- પણુમામિ સિદ્ધસૂરિં મહામતિં જેણુ સર્વજીવાણુ ।
પવ્વરકપિ વ રથય ભવસ રુવ કહામથે ॥ ૧૦
- જય જય તિહુયણુદીવયદાથ એ, જય જય અમેસહ માઈ એ ।
જય જય તિહુયણુસૂરવિયાઈ એ, જય જય અચ્છરિયપસાથ એ ॥ ૪
- મ ખીહિસિ પરમેસરિ સામિણિ, જમ્હે દિસાકુમારિ ગયગામિણિ ।
જમ્મકમ્મુ જિણુવરહ કરેસહં, અપ્પહ સિવંપુરિપંથિ ધરેસહમ ॥ ૬
- અવિ ય તિહુયણુનાહહ કુચ્છધરિ જય જય સામિણિ દેવિ ।
અમ્હેહિં તુહ પયપકયઈં વદિય મિરહ નમેવિ ॥ ૭
- જય જય અધરાદેવિ તુહ સંતિજિણુંદહ માએ ।
પણુમહં તુહ પયપકયઈં સિરિતિહુયણુવિકખાએ ॥ ૮
- જય જય તિહુયણુદીવુ તઈં દસિયસયલપયથુ ।
દિંતિય સામિણિ તાડિયહ ભવિયહં મોહુ સમથુ ॥ ૯
- જય જય જગગિહખલુ જિણુ દિંતિય સામિણિ લોથ ।
સજ્જેધયભવભીયજણુ સયલસુહ સંજ્જેધ ॥ ૧૦
- સયસદુરિયદંદોલિદ્વમ્મલાવલ્લિજલવાહુ ।
દિતિય તિહુયણુમાયપઈં દેડિહ અંગહ દાહુ ॥ ૧૧
- જય જય પડિમોહયરુ વિન્નિયપુન્નિમચંદુ ।
માય મહાસપ્પદેવિપઈં કિહ ભવિયહ આણુંદુ ॥ ૧૨

- જય જય ભવસાયરગયણિચ્છારણુવોહિત્યુ ।
દિતિય કિઉ ઉવયારુ પઈ લોયહ અધસુસમત્યુ ॥ ૧૬
- જય જય સામિણિ તુજઝ સુક હોસઘ તિહુયણુનાહુ ।
ભવિયાણુ યણુહ અસસહ વિ જે દેડેસઘ દાહુ ॥ ૨૯
- અપ્પડિઅધુ વિહગુ જિહ ભૂ જિહ ખતિસમગ્ગુ ।
રંગવિવનિજઉ સખુ જિહ પગુસિંગુ જિહ ખગ્ગુ ॥ ૩૬
- હુયવહુ જિમ્વ તવાતવયર ભારડુ વ અપમતુ ।
સીહુ જિમ્વ દુદ્ધરિસુ જિણુ સ્તરઉ જિમ્વ કરિમતુ ॥ ૩૭
- પંચવન્નવરકુસુમભર પુણુ સુર મેલ્લિસ્સતિ ।
ઉપરિ છત્તતયરયણુ ચંદતુલ્લુ ધરિહિંતિ ॥ ૪૮
- ધય પરમેસરિ પુતુ તુહ હોસર ગુણુગણુરાસિ ।
તિ વદહ પણુમત સિર અમ્હિણિ ત્રિફિયપાસિ ॥ ૫૧
- પડિવોહેવિણુ ભવિયજાણુ જગવિચ્છારિવિકિતિ ।
અતિવિહેવિણુ તુહતણુઉ સેલેસી વરસતિ ॥ ૭૫
- દેવચંદપરિવંદિયહ કિયલુ હુડકખુડ એસ ।
કો કિર સક્રમ જિણુવરહ ભત્તિ કરેવિ અસેસ ॥ ૭૬
- અધપંડુસિલાસીહાસણુમ્મિ સોહમ્મસામિ ઉવવિસઘ રમ્મિ ।
ઉચ્છંગિ ધરમ જિણુવરેંદુ જો પાવજાણુઉલ્લવણુકંડુ ॥ ૧૦૨
- એત્યંતરિ સારી દુહખયકારી બહુવિહકુસુમગુણાવરિય ।
અચ્ચુયસુરણાહિ ભત્તિસણાહિં કુસુમંજલિ નિયકરિ ધરિય ॥ ૧૦૩
- નખકુંદમંદારસમુજ્જલચંપયપારિપાયયપિજલ ।
કેયમ્મલમચકુંદસેહિય ગધલુદ્ધપ્રલધયમોહિય ॥ ૧૦૪
- ખેતકિંકરહિ એચ્છંતરે સહસઅઠ્ઠેવ ચઉસઠ્ઠહચ્છંતરે ।
કણુયકલસાણુ સહસક્ર અઠ્ઠોતરે વીયઉ રમ્પમધયાણુ પુણુ ઉતરે ૧૦૫
- એવન્ન સુરેંદિહિં સહ સુરવિદિહિં મજ્જણુ જિણુવર અણિંદ્યહ ।
કિહુ બહુવિઉભત્તિએ નિયવિચ્છિત્તિએ દેવચંદપરિવંદિયહમ્ ॥ ૧૧૪

જયહિ જિજ્ઞાસાયા કમ્ભવણદાહયા પણ્યસુરનાહયા સિદ્ધિગમવીહયા ।

જયહિ સુભકારયા મોહનિદ્ધારયા દુરિયસયવારયા ચત્તસસારયા ॥ ૧૨૩

જયહિ ગયસંસયા કામભડધસયા નીરનવદસયા ભુવનઅવયસયા ।

જયહિ હવપાવયા ક્રહિયવરભાવયા દુરકત્તણલાવયા સજલપ્પણરાવયા ॥ ૧૨૪

૯૩—આ દેવચંદ્રણ કૃત સુલસાખ્યાન અપભ્રંશમાં છે તેમાં ૧૭ કડવક છે.

એહ સધિ પુરૂષતથ વસતિય દેવચંદ્રસૂરીહિં સમતિય,

ધ્યં બહુગુણુ ભૂસિઉ જિણુસુપસસિઉ સુલસ ચરિઉમ્મતિયહ.

નિસુણુત પઠંતહ ભત્તિઅં સત્તણુ મોહપ્પુ મોક્ષપ્પતિયહં.

૯૪. હેમચંદ્રણના વ્યાકરણમાંથી તેમજ કુમારપાલ ચરિત દ્વાઅય-પ્રાકૃતકાવ્યમાંથી ધણુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળી આવે છે તેના સંબંધે હવે પછી જૂદા વિભાગ અને પ્રકરણમાં જણાવીશું.

૯૫. સસિપાલક કુલસભવ પાર્શ્વનદન ધાહિલના પઉમસિરિ ચરિત્રમાં ચાર સંધિમાં પદ્મશ્રી સતીના શીલનું વર્ણન છે. આ ક્યારે રચાયેલું છે તે જણાયેલું નથી પરંતુ પાટણ બંડારની પ્રતનો સંવત્ ૧૧૯૧ નો છે; તેનો આદિ ને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ધાહિલુ દિવ્વદિહિ કવિ જંપઈ, અહુ જણુરેલુ મુએવિણુ સંપઈ,

નિસુણુહ સાહમિ કન્નરસાયણુ, ધમ્મ કહાણુડં પહુગુણુ ભાયણુ.

✱

✱

✱

✱

સસિપાલક વુડય આસિ નાહુ, જસુ વિમલુ કિત્તિ જગિ ભમ્મ સાહુ,
તસુ નિમ્મલિ વંસિ સમુખ્ખવેણુ, પઉમસિરિ ચરિઉ કિઉ ધાહિલેણુ.
કવિ પાસહનંદણુ દોસવિમદ્દણુ સુરાધહિં મહાસધહિં.

જિણુ ચલણહુ ભત્તઉ તોયધ પોત્તઉ દિવ્વ દિદ્ધિ નિમ્મલમધહિં.

૯૬ સ દેશરાસક—આ રાસક પ્રાકૃત તથા અપભ્રંશમાં છે. તેમાં દોહા, ગાથા, રડા, પદ્ધિકા, ચંદ્રાયણુ, અર્ધ વગેરે છંદો વાપરેલા છે. પાશ્ચાત્ય દેશમાં મ્લેચ્છ દેશમાં મીરસેણુના સંબંધીનો પુત્ર અદ્દભાનં

નામનો હતો, તેની ગીતવિષયક પ્રાકૃત કાવ્યને વિષે પ્રીતિને ક્ષીધે તેના સ્નેહથી આ વિરહિણી સંદેશ વિષયક સંદેશ રાસક રચેલું છે. તેની પ્રત પાટણ ભંડારમાં છે.

પચ્ચાએસિ પદ્મગો પુવ્વપસિધ્ધો ય મિચ્છદેસોત્થિ,

એહ વિસએ સભૂઓ આરદો મીરસેણુરસ.

નહ તણુઓ કુલકમલો પાછવ કવેસુ ગીય વિસએસુ

અદ્દમાણુ પસિધ્ધો સન્નેહધ રાસય રથયં.

૩

૪

૯૭. ચર્યરી નામની જિનવદ્ધમ સૂરિની સ્તુતિ સાથે ચૈત્યવિધિ જિનદત્તસૂરિ અપભ્રંશમાં રચી છે. જિનવદ્ધભનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૧૬૮ માં થયો ને તેના શિષ્ય જિનદત્તે તેના પછી થોડાં વર્ષોમાંજ આ સ્તુતિ રચી હોય તેમ અનુમાનાય છે. જિનદત્તને આચાર્યપદ સં. ૧૧૬૮ માં મળેલું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૧૧ માં થયો. તેનો આદિભાગ:—

નમિવિ જિણેસર ધમ્મહ તિહુયણુ સામિયહ

પાયકમત્તુ સસિનિમ્મત્તુ સિવગય ગામિયહ,

કરિમિ જહઠ્ઠિયણુથુધ સિરિ જિણુવદ્ધહહ

બુગપવરાગમસૂરિહિ ગુણિગણુદુલ્લહહ.

૧

—ત્રિભુવનના સ્વામી, શિવગતિગામી એવા જિનેશ્વર ધર્મનાથના ચંદ્રજેવા નિર્મલ પાદકમલને નમીને યુગપ્રવર આગમાચાર્ય ગુણિગણુ—

દુર્લભ એવા શ્રી જિનવદ્ધભની યથાસ્થિત ગુણુસ્તુતિ કરું છું.

પરિહરિ લોચપવાહુ પયટ્ટિહ વિહિવિસહ

પારતતિ સહુ જેણુ નિહોડિ કુમગસહ,

દંસિહ જેણુ દુસધ—સુસધહ અંતરહ,

વદ્દમાણુજિણુતિતથહ કિયહ નિરંતરહ.

૧૦

—જેણે લોકપ્રવાહને પરિહરી—તથા પરતંત્રતા વાળા શત કુમાર્ગને યાજ્ઞ વિધિમાર્ગ પ્રવર્તાવ્યો, જેણે નકારો સંધ અને સારો સંધ

એનું-એ વચ્ચેનું અંતર ખતાવ્યું અનેવર્ધમાન-મહાવીર જિનના તીર્થને નિરંતરનું-અવિચ્છિન્ન કર્યું.

૯૮. જિનદત્તસૂરિની બીજી બે અપભ્રંશ કૃતિઓ નામે ૨. ઉપ-દેશ (ધર્મ) રસાયન રાસમાં ૮૦ ગાથા છે અને ૩. કાલસ્વરૂપ કુલકમાં ૩૨ ગાથા છે. આમાંની છેલ્લી કૃતિની ત્રીજી ગાથામાં ‘વિક્ક-મસ’વચ્છરિસય બારહુ હુયર્ધ પણદૂઉ સુહુ ધરવારહુ’ આવા શબ્દો છે તેથી તે કૃતિ વિક્રમના તેરમા સૈકાના પ્રારભના ૧૧ વર્ષમાં કોઈપણ વખતે બની હોવાનું અનુમાન કરી શકાય કારણ કે વિ. સં. ૧૨૧૧માં જિનદત્તસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. છતાં આ સર્વને સામાન્ય રીતે ૧૨ મી સદીની કૃતિ તરીકે લેવામાં વિશેષ હરકત જેવું નથી.

૯૯. આ ત્રણે જિનદત્તસૂરિનાં કાવ્ય ‘અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી’ એ નામથી ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં પ્રકટ થનાર ગ્રંથમાં મૂકવામાં આવ્યા છે, અને તેમાં પ્રથમનાં બે કાવ્યો પરની જિનપાલ ઉપાધ્યાય (જિનપતિસૂરિ શિષ્ય)ની સં. ૧૨૯૪ ની રચાયેલી સક્ષિપ્ત સંસ્કૃત વૃત્તિ પણ દાખલ કરી છે. છેલ્લી કૃતિપર ઉપાધ્યાય સુરપ્રભ (જિનપતિ સૂરિ શિષ્ય)ની વિવૃત્તિ છે; સાથે એ ત્રણે કાવ્યની સંસ્કૃત છાયા તે ગ્રંથના સંપાદક પડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધીએ કરીને મૂકી છે. તેમાં સંપાદક સાક્ષર જે પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટ મૂકવાના છે તે બહાર પડવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડશે.

૧૦૦. વાદ્દિદેવસૂરિ એ મહાપ્રભાવક જૈનાચાર્ય થઈ ગયા તેમણે પોતાના ગુરૂ મુનિચંદ્રસૂરિ (સ્વ. સં. ૧૧૭૮) ઉપર તે સમયની બોલાની ભાષા-અપભ્રંશ ભાષામાં સ્તવવન રચ્યું છે (મુદ્રિત-જૈન શ્વે. કૉ. હેરલ્ડ પત્રનો ઈ. સ. ૧૯૧૭ ના સપ્ટે. થી નવે. નો ખાસ અંક ૫. ૩૩૧-૩૩૫). તેનો આદિ અને અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

નાણુ ચરણુ સંમતુ જસુ રચણુતઉ સુપહાણુ,

જયંઓ સુ મુણિસુરિ ધયુ, જગિ મોડિ અવમ્મહખાણુ.

૧

જાહે પસન્ના તુહ નયણુ, તહ મણુયહ સયકાલ,
 હિયધ્મિય સુહ સંપડહિં, અનુ છિંદહિં દુહબલ. ૨૪
 દૂસમ રયણિહિં સર જિમ્વ, તુહ ઉઠિઉ મુણિનાહ,
 સિરિ મુણિયંદ મુણિંદ પરમહુ દેડધ કુગાહ. ૨૫
 આની હાલની ગૂજરાતી છાયા પં. બહેચરદાસે આ પ્રમાણે આપી છે:-
 જ્ઞાનચરણ સમ્યક્ત્વ જેનું રતનત્રય સુપ્રધાન,
 જયો સ મુનિસુરિ અહીં જગે, માંડયો મનમથરથાણુ. ૧

x x x x

જ્યારે પ્રસન્ન તવ નયનો તથા મતુજેને સદા કાળ,
 હૃદયધ્મિય સુખ સાંપડે પછી છેદાય દુઃખજાળ. ૨૪
 દુઃખમ રજનીમાં સૂર્ય જેમ તું ઉઠ્યો મુનિનાથ,
 શ્રી મુનિચંદ્ર મુનીંદ્ર પરમ દેડે કુઆહ. ૨૫

(૧. ચરણ—વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ—શ્રદ્ધા, માંડયો—મદ્દિત—મંડિય—
 મોડિય—મસળી નાંખ્યો, મનમથરથાણુ—કામરૂપ ખીલો. ૨૪—સાંપડે—સંપ-
 ડહ—સંપદાને—સંપતતિ—સંપડહિ—મળે. ૨૫. દુઃખમ રજની—આ પાંચમા
 દુઃખમ નામના આરા રૂપ રાત્રી. કુઆહ—કદાચહ.]

૧૦૧. લક્ષ્મણુ ગણિએ સુપાસનાહ—ચરિઅં એ નામનો પ્રાકૃત
 અંથ સંવત્ ૧૧૯૯માં માધ શુદ્ધ ૧૦ ગુરને દિને ગુર મડલીપુરીમાં શ્રી
 કુમારપાલના રાજ્યમાં રચ્યો છે તેમાં કયાંક કયાંક અપભ્રંશમાં છંદો છે:-
 ગર્યભત્તિખમરખિભન્નરોમંચયા, થુણુહિ તિત્યેસરં તત્થ નચ્યંતયા,
 કેવિ મુંચતિ મંદારસુમણોહરં, ગધવ સમિલિયસલોહ સુમણોહરં. ૨૬૮
 કેવિ મલ્લવ સજ્જતિ કમદદુરં, અવરિ ગાયતિ સુહકંઠરવ સુંદરં,
 કેવિ ઉત્તાલતાલાહિલં રાસયં, કુણુહિં કરનચ્ચિયં અવરિ વરહાસયં. ૨૬૯
 કેવિ હરિસુહરં તિયસગલ દેદુરં, કુણુહિં હયહેસિયં કેવિ સુધંધુરં,
 કેવિ ગયગુજિજયં કુણુહિં મયભિંભલં, અન્નિ મુટીહિ પહરતિ

કેવિ ક્ષેડિતિ વક્ષરિય ઉક્ષેરયં, કેવિ કુવ્વંતિ કંડીરવુન્નાયયં,
કેવિ તકખણિણુ ખીરોયજ્ઞ સંતિયં, કલસમુવણિંતિ તિયસા
હરિયતિયં. ૨૭૧

—ત્યાં ગુરુભક્તિના ભરથી ઉદ્ભવિત રોમાંચ થયાં છે જેનાં એવા નાચતા (દેવતાઓ) તીર્થેશ્વરને સ્તવે છે. કેટલાક (દેવો) મુગંધથી વશ થઈ જ્યાં સુમનોહર ભ્રમરો ચોકબંધ લેગા થાય છે એવા મંદાર નામના પુષ્પોનો ભર-ઢગ ફેંકે છે, કેટલાક મલ્લોની માફક કમદ્દુર ? સજ્જ થાય છે, જ્યારે ખીજા સારા કંઠરવથી સુંદર ગાય છે. કેટલાક ઉંચા નીચા તાલવાળા રાસ કરે છે, ખીજા હાથના નૃત્યવાળું સુંદર હાસ્ય કરે છે, કેટલાક હર્ષથી મસ્ત બની...કરે છે, કેટલાક કણુંને બધુર એવા ઘોડાના હણહણવાનો અવાજ કરે છે કેટલાક હાથીની ગર્જના કરે છે, ખીજા ભૂમિતલને મુડીથી મારે છે, કેટલાક.....અને કેટલાક દેવતાઓ તેજ ક્ષણે ખીરના જલવાળા કલશો ઈંદ્ર પાસે લઈ જાય છે.

૧૦૨. ખીજો નમુનો એ છે કે:—

અઉપ્પમ.

જહિ ઉપ્પજ્ઞઈ જલણુ ત નિશ્ચિયં તા ડહમ્,
પાસકિઉ કુલિંગિહિં ડહમ્ નવા ડહમ્,
જસુ પુણુ કોહ સુ અપ્પઈ જણુ ડહિઉ,
હાણિ કરેઈ પરતહ જિણુવરિ ઇહ કહિઉ. ૨૭૦
રોસિણુ અપ્પસુકખાણુ જુ વિયરમ્ અવરજણિ,
સો તેણુવિ પરિભવિયઈ ડજઝમ્ અત્તુમણિ,
તો તં સો ઇહ લોપવિ વધરિઉ ભણિ હણુઈ.
આલિ જુ દિનમ્ પાવુ અયાણુક ન ત ગણુઈ. ૨૭૧
રોસાનલિણુ પલિતુ મુહુતિણુ ડહમ્ નર,
નિયધમ્મહ ભંડાર સુસંહિઉ જો સુચિર,
રોસપિસાઇણુ ગહિઉ ન ભુંજમ્ ન ય સુચઈ,
અઈવલ્લહ ધણુ માણુસુ વિણુ દોસિણુ મુચમ્. ૨૭૨

જહ કુંડલ કેઉર કિરીડ વિહસણુ વિહસિક,
 વિણુયવિહસણુક સોહ ન પાવધ નર કહવિ,
 તહ પંડિઉ દાયાર તવસ્તી જઈ તહવિ,
 ન લહઈ સુગમમગ્ગુ સરોસિર નર કહવિ.

૨૭૩

—જ્યા અગ્નિ ઉપજે—ઉત્પન્ન થાય તેને પોતે રહે ત્યાં સુધી બાળે, (પણ) પાસે પડેલાને (પોતાના) તણુખાથી બાળે કે ન પણ બાળે; જ્યારે ક્રોધ જેને થાય છે તે પોતાને તથા ખીજને પણ બાળીને ખીજે સ્થળે પણ હાનિ કરે છે એમ જિનવરે કહ્યું છે.

—જે (જન) રોપથી ખીજ મનુષ્યોમાં અભ્યાખ્યાન ચાડી ફેલાવે છે તે તે (રોપ)થી પણ પરામવ પામે છે, (અને) પોતાના મનમાં બળે છે; તેથી તે આ લોકમાં પણ તેને વૈરી ગણી મારે છે. જે ખોટી રીતે પાપ કહેવામાં આવે છે તે અજાણ્યો (પાપ) ગણતો નથી.

—જે ઘણા કાળ સુધી સુસંસ્કારમાં સ્થિત હોય એવો મનુષ્ય રોષરૂપી અગ્નિથી પ્રદીપ્ત થઈને (એક) મૂર્છર્ત્તમાં નિજધર્મનો ભડાર બાળી નાંખે છે. રોષરૂપી જૂન જેને ભરાણો હોય તે ભોગવતો નથી તેમ સ્પષ્ટ શકતો નથી, અને અનિ પ્યાર ધન મનુષ્યને વિનાદોષે છોડી નાખે છે. જેમ કુડલ, કેયૂર, કિરીટ (મુગટ)થી વિભૂષિત થયેલો નર વિનયવિહીણ (હોયતો) કોઈ રીતે શોભા પામતો—શોભતો નથી, તેવી રીતે કોઈ માણસ પડિત, દાતા, તપસ્વી હોય છતાં પણ રોષવાળો હોય તો સુગતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરતો નથી.

૧૦૩. આ કવિએ ખીજનું સુમાપિત પણ મૂક્યું છે અને તેથી તે તેના સમયથી પ્રાચીન હોવું જોઈએ. યતઃ ઉક્તમઃ—

અપ્પાત્થયઈ ઇતિ જહ દુકખઈ, સહસા પરિણમતિ તહ સુકખઈ,
 પુવ્વજિજ્યઈ ધરિવિ કો સક્કઈ, સપ્પુરિસહં ચિત્તુવિ ન ચમક્કઈ.

—જેમ દુઃખો અપ્રાપ્તિ (વણુમાગ્યાં) આવે છે, તેમ સુખો સહસા—એકદમ પરિણમે છે. પૂર્વોપાર્જિત કોણ અટકાવી શકે ? સત્પુ-
 રોષોનું ચિત્ત છતાંય ચમકતું નથી—ચમકાર પામતું નથી—આશ્ચર્ય પામતું નથી.

તેર, ચૌદ ને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય. ૬૫

૧૦૪. આવા અપભ્રંશ ભાષામાં અમુક ભાગો પૃ. ૫૦, ૧૯૦, ૨૧૩, ૨૮૬, ૨૯૬, ૪૪૦ થી ૪૪૨, ૪૬૮, ૫૭૦, ૬૨૫, ૬૩૨, ૬૪૭ પર છે. જુઓ સુપાસનાહ ચરિત્ર-સંસ્કૃત છાયા કરીને સંશોધક પંડિત હરગોવિન્દદાસ અને પ્રકાશક જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા અંક ૪, ૮, ૧૨, કાશી.

પ્રકરણ ૪ થું.

તેરમી, ચૌદમી અને પંદરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫—યોગચંદ્રમુનિના રચેલા યોગસાર ગ્રંથમાં ૧૦૫ દોહા ૧ સોરઠા ને ૧ ચોપાઇ છે. તેને દોહાસાર પણ કહે છે. તેનો વિષય અધ્યાત્મોપદેશ છે. યોગચંદ્રમુનિનો સમય નિર્ણીત થયો નથી. કોઈ કહે છે કે વિક્રમની બારમી સદી અથવા વધુમાં વધુ તેરમી સદીનો પૂવ ભાગ સિદ્ધ થાય છે, પણ ભાષા સરલ તેથી આધુનિક ભાષાને એટલી બધી મળતી છે કે તેને તેટલો પ્રાચીન સમય આપવાનો સ્વીકાર કરવા કોઈ ખંચાય; છતાં જ્યાં સુધી તેનો સમય નિર્ણીત રીતે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી તેને અત્ર સ્થાન આપવું યોગ્ય ધાર્યું છે. (આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. માણિક્યદ્ર જૈન ગ્રંથમાલા અંક ૨૧.) તેના દોહાની ભાષા આપણી હાલની દેશી ભાષાનું પૂરાણુ સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે અપભ્રંશની સરલ ભાષા છે તેથી તેને જૂની ગૂજરાતી કે જૂની હિંદી નિશ્ચિંતપણે આપણે કહી શકીએ. ઉદાહરણ તરીકે:—

અજર અમર ગુણગુણિલક, જહિ અખા ચિર થાઈ,
સો કમ્મહિ જીવિ બધયઇ, સચિયપુવ્વ વિલાઇ.

૧

—અજર અમર ગુણગુણ નિલય, જે આત્મા સ્થિર થાય.

તે કર્મો નવિ બાંધશો, સંચિતપૂર્વ વિલાય.*

એટલે કે:-અજર અમર ગુણના સમૂહનું સ્થાન (એવો) આત્મા જેનો સ્થિત થાય છે તેને તે કર્મો બાધતા-બંધન કરતા નથી. પૂર્વનાં (જે) સચિત (તેજ) વિલય પામે છે-નાશ પામે છે.

અપ્પ સરવહ જે રમઇ, છંડવિ સખ વવહાર,
સો સમ્માઇડી હવઇ, લહુ પાવઇ ભવપાર.

—આત્મ સ્વરૂપે જે રમે, છાંડે સહુ વ્યવહાર,

તે સમ્યગ્દષ્ટિ થતો, પામે અરૂપ ભવપાર.

(છંડવિ-છોડીને, લહુ-લધુ-થોડા સમયમાં યા થોડા પ્રયાસથી)
જહ સલિલેણુ ણુ લિપ્પયઇ, કમલણિ પત્ત કયાવિ,
તહ કર્મણુ ણુ લિપ્પયઇ, જઇ રઇ અપ્પ સહાવિ.

—જલથી થાય ન લિપ્ત જ્યમ, કમલિની પત્ર કદાપિ,

કર્મથી થાય ન લિપ્ત ત્યમ, યદિ રતિ આત્મસ્વભાવ.

ઇક ઉપજજઇ મરઇ કુવિ, દુહુ મુહુ ભુજઇ ઇકકુ,

ણુરયહ જાઇવિ ઇક જિય, તહ શિન્વાણહ ઇકકુ.

૪

—એકલો ઉપજે મરત એક, દુખ સુખ ભોગવે એક.

નરક જાય વળી એક જીવ, ત્યમ મુક્તિ પણ એક.

૧૦૬—આમા સોરઠા છદ પણ છે.

જીવા જીવહ ભેઉં જે, જાણુઈ સો જાણિયઉ,

મોઝખહકારણુ એઉ ભણુઈ, જોઇ જોઇહિ ભણિઉ.

—જીવ અને અજીવના ભેદ જે જાણે છે તે જાણે છે (અર્થાત્ તેજ જ્ઞાની છે.) મોક્ષનું કારણ એજ છે (એમ) યોગી (યોગચંદ્ર) કહે છે (કે જે) યોગીઓએ કહેલું છે.

ધમ્મુ ણુ પઢિયા હોઇ, ધમ્મુ ણુ પોચા પિચ્છયઇ,

ધમ્મુ ણુ મઢિય પચેસિ, ધમ્મુ ણુ મુચ્છા લુચ્ચિયઇ.

—પઢ્યે ન હોયે ધર્મ, પૂછાપૂછિથી ધર્મ નવ,

મઢિ પ્રવેશ્યે ધર્મ નવ, મૂછ લોચ્યે નવ ધર્મ છે.

(આમાં પૂછાપૂછી, મઢિ (મઠ), મુઝા (મુઠ) વગેરે દેશી શબ્દો છે.)

૧૦૭—આ ગ્રંથમાં એક ચોપઇ પણ છે:—

કાસુ સમાહિ કરઉ કો અચઉ, છોપુ અછોપુ કરિવિ કો વચઉ,
હલસહ કલહિ કેણુ સમ્માણુઉ, જહિં જહિં જોવઉ તહિ

અપ્પાણુઉ. ૨૦

—કેની સાથે સમાધિ કરૂં, કેને અચૂં (પૂજૂ), છૂત અછૂત કરીને કેની વંચના કરૂં, ભલા કેની સંગાથે કત્તહ ભોગવુ, જ્યા જ્યાં જુઓ ત્યાં આત્માજ છે.

આ દોહાસારને મળતોજ શ્રાવકાચાર નામનો ગ્રંથ છે કે જેનો ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦૮—પ્રાયઃ આ કવિનો પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ઉત્તમ આધ્યાત્મિકગ્રંથ છે તે પણ આજ પ્રકારનો છે. તે ભટ્ટ પ્રભાકરની વિનતિથી રચવામાં આવ્યો હતો. તેમા પણ દોહા છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. દાખલા તરીકે:—

જઈ જિવિસધ્ધુવિ કુઈ કરઈ, પરમપ્પઇ અણુરાઉ,
અગ્ગિકણી જિમ કટ્ટેગિરિ, ડહઈ અસેસુવિ પાઉ.

૧૧૫.

—જો (એક) નિમિષ-ક્ષણની અર્ધી પણ કોઇ પરમાત્મપ્રત્યે અનુરાગ કરે-રાખે, તો જેમ અગ્નિની એક કણી લાકડાનો પર્વત-મોટો ઢગ બાળી નાંખે છે તેમ તે અશેષ-સર્વ પાપ પણ બાળી નાંખે છે.

હરિહર બહુવિ જિણુવરવિ, મુણિવરવિંદવિ ભવ્વ,

પરમણિ રજણિ માણુ ધરિવિ, મુઝપ્પુ જિ ઝાયહિ સવ્વ. ૧૩૪

—હે ભવ્યો ! હરિ, હર, બ્રહ્મા પણ (તેમજ) જિણુવરો પણ (અને) મુનિવરના સમૂહો પણ પરમનિરંજનમાં મન રાખી મોક્ષનેજ ધ્યાય છે.

શિદુરવયણુ સુણેવિ જિય, જમ મણિ સહણુ ણુ જામ,

તો લહુ ભાવહિ ખંભુ પર, જિં મણુ ઝતિ વિલામ. ૩૧૫

—હે જીવ ! જો નિષ્કુર વચન સાંભળી મનમાં સહન થાય નહિ તો પરશ્વહને લઘુ-અલ્પ ભાવ-તેની ભાવના કર કે જેથી મન ઝટ વિલીન થાય-દ્રવીભૂત બને.

આમાં ૩૪૫ છદ છે તેમાં ૩૪૩ દોહા છે ને છેલ્લા બે જુદા છંદમાં છે તે પૈકી—

જ તત્તં જાણુરવં પરમમુણિગણા શિવ્ય ઝાયતિ ચિત્તે,

જ તત્તં દેહચત્તં શિવસર્ધ ભુવણે સવ્વદેહીણુ દેહે,

જં તત્તં દિવ્વદેહં તિહુવણુગુરુગં સિજ્ઞએ સંતજીવે,

તં તત્તં જસ્સ સુદ્ધં પુરમ શિયમણુ પાવએ સો હિ સિદ્ધિં. ૩૩૪

૧૦૯—ઉપરનાં ઉદાહરણો મૂલ માત્ર પરથી લીધાં છે; તેના પર સસ્કૃત છાયા કે કોઈ ટીકા ટિપ્પણી વગેરે મળતી નથી તેથી ક્યાંક ક્યાંક શબ્દો યા પદોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજાયા નથી. વાચક પોતાની મેળે તે પર વિચાર કરી લેશે. આ થોડાં ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થશે કે વિક્રમની નવમી સદીથી પાંચ છ સદી સુધીનું અપભ્રંશ-પ્રાકૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી, હિન્દી, આદિ દેશી ભાષાના મૂળનો પત્તો લગાડવામાં કેટલું ઉપયોગી છે.

૧૧૦—ઉક્ત પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે (રાય-ચંદ્ર નૈનશાસ્ત્રમાલામાં) તેમાં કર્તાનું નામ યોગીન્દ્રદેવ આપ્યું છે તેજ આ યોગચંદ્રમુનિ એમ સંભવે છે. આ કૃતિની ભાષા પણ અપભ્રંશની સારી અને ઉચ્ચ સ્થિતિ સૂચવે છે. ઉપરની અને આ કૃતિની ભાષા સાથે સાથે એક પ્રવાહમાં અખંડપણે સરલતાથી એવી વહે છે કે જાણે તત્કાલિન બોલાતી ભાષામાં રચાઈ હોય એવું જણાય છે. તેના પર ટીકા અલ્પચારી દેવે સસ્કૃતમાં રચી છે. વળી આ પરમાત્મપ્રકાશ પરથી શ્વેતામ્બરીય ધર્મમંદિર ગણિએ ગૂજરાતીમાં તેજ નામની કૃતિ સ. ૧૭૪૨

ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરુવારે મુલતાનમાં રચી પૂર્ણ કરી છે. જુઓ જૈન-ગૂર્જર કવિઓ ભાગ બીજો.

૧૧૧—દશમી સદીમાં દોહાની રચના થતી હતી એવું માલૂમ પડે છે, પણ તે જોધએ તેવી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા પામી નહોતી એ પણ સાથે સાથે જણાય છે.

દેવસેન આચાર્યે દર્શનસાર, નયચક્ર, ભાવસંગ્રહ, આરાધનાસાર અને તત્ત્વસાર નામના પ્રાકૃત ગ્રંથ રચેલા તે પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ ચૂક્યા છે. તે પૈકી દર્શનસારની રચના-વિ. સ. ૯૯૦ માં ધારાનગરીના શ્રી પાર્શ્વનાથ ચૈત્યાલયમાં સમાપ્ત થયાનું તેની પ્રશસ્તિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે; તેથી આ આચાર્યનો સમય દશમી સદીમાં થવાનું નિશ્ચિત છે. ‘તેમણે નયચક્ર નામનો ગ્રંથ દોહા છંદમાં એટલે તે સમયની અપભ્રંશ-પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યો હતો પરંતુ તેના સમયમાં સમાલોચકોને તે છંદ પસંદ ન પડ્યો તેથી તેના શિષ્ય ‘માધ્વિક ધવલે’ તેના દોહાને ગાથાઓમાં ફેરવી નાંખ્યા—આ વાત તે ગ્રંથની બે છેલ્લી ગાથાઓ પરથી વિદિત થાય છે:—

સુણિ જિણ દોહરત્થં સિગ્ધં હસિજિણ સુંહકરે ભણ્ધ,
એત્થ જુ સોહધ અત્થો, ગાહાબંધેણ ત ભણ્હ.

—દોહાબદ્ધ ગ્રંથને સુણીને શીઘ્ર ‘શુભંકરે’ હસીને કહ્યું, આ (છંદ)માં અર્થ શોભતો નથી તેથી ગાથાબદ્ધ કરો.

દ્વસહાવપયાસં દોહયબંધેણ આસિન્નં દ્વિદ્ધં
તં ગાહાબંધેણ રધય માધ્વિકધવલેણ.

—સ્નેહથી આ દ્રવ્ય સ્વભાવનો પ્રકાશ (ગ્રંથ) કે જે પહેલા દોહા-બદ્ધ જોવામાં આવ્યો હતો તે માધ્વિક ધવલદ્વારા ગાથાબદ્ધ રચ્યો.

૧૧૨—દોહા છંદનો તે વખતે સામાન્યપણે નવો નવો જ પ્રયોગ હતો તેથી ‘શુભંકર’ મહાશયે તેને પસંદ ન કર્યો. આ દોહાબદ્ધ ગ્રંથ હમણાં મળતો નથી. કોણ જાણે આ જાતના બીજા

કેટલાએક ગ્રંથો આવા ‘શુભંકરો’ની કૃપાથી નષ્ટ થયા હશે.’ (ગુલેરીજી ના. પ્ર. પ્ર. ભા, ૨-૩ પૃ ૨૪૧-૨૪૩).

૧૧૩. આ સર્વ ગ્રંથોથી જૂદો એક અશ્રુતપૂર્વ ગ્રંથ નામે ‘શ્રાવકાચાર’ દેવસેન સૂરિએ રચેલો કારજના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયો છે. આમાં લગભગ ૨૫૦ દોહામાં ગૃહસ્થ ધર્મનું વર્ણન છે, તેમાંથી અહીંથી તહીં જે ચાર દોહા લઇએ—

ભુમકારેપિણુ પચગુર, દૂરિદલિયદુહકમ્બુ,

સખેવે પચડકખરહિ, અકખમિ સાવય ધમ્મુ. ૧.

—(જેણે) દુષ્કર્મોને દુર્દલિત કર્યાં છે (એવા) પંચ ગુરૂઓને નમસ્કાર કરી સક્ષેપમાં પદ અને અક્ષરો દ્વારા શ્રાવક ધર્મને કહું છું—આખ્યાન કરું છું. (પિણુ—પૂર્વકાલની ક્રિયા વિભક્તિ છે અને ‘કમ્બુ’ તથા ‘ધમ્મુ’માં ‘ઉ’ છે તે કર્મકારક સૂચક છે.)

*

*

*

સુણુ દંસણુ જિય ! જેણુ વિણુ, સાવય ગુણુ ભુવિ હોઈ,

જહુ સામગિ વિવળિજયહ, સિજઝઘ કળ્લુ ન કોઈ.

—(હું) જીવ ! ઉદ્દર્શનને સાંભળો. (તે એવું છે કે) જેના વિના

૬ જેનો પાંચ પરમ ઇષ્ટને પૂજે છે:—અહંન્ત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ. આને જૈન ધર્મમાં ‘પંચ પરમેષ્ઠો’ કહે છે. અહંન્ત એટલે તીર્થંકર. સર્વ આત્મઘાતી કર્મેણે દૂર કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લોકોને બોધ આપી ધર્મના પ્રવર્તક. સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરી સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ કંથન કામિનીના ત્યાગી વૈરાગીના ચડતા ઇતરતા પ્રકાર છે.

૭ ‘દર્શન’ એ નામ જૈન ધર્મમાં ‘શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, ચક્રીન’ ને આપેલું છે જૈનમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા માટે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે એકી સાથે કલા છે અને ત્રણને ‘રત્નત્રય’ કહેવામાં આવે છે. આ રત્નત્રયમાં પહેલું રત્ન ‘દર્શન’ છે કે જેના હોવા વગર કોઈ ધર્મવાન કહી શકાતો નથી.

આવકના ગુણ હોય (થાય-હુમ્મવે) નહિ; (કેવી રીતે ?) જેવી રીતે (યોગ્ય) સામગ્રી છોડીને (રહિત) કોઇ કાર્ય સીઝતું-સિદ્ધ થતું નથી. ('ણવિ'માંતો 'વિ' પાદની પૂતિ માટે અથવા 'ન' પર જેર દેવા માટે વપરાયો છે)

× × × ×

સચ્ચ સચેણુ વિગ્નણિયહ, ધમ્મુણુ ચદ્ધ મણે વિ,
દિણુયર સહ જઘ ઉગમમ્, ઘૂવહ અંધહ તો વિ.

—તે સત્યથી વિશેષપણે જાણીને (જાણ્યા છતાં) ધર્મ મન ઉપર ચઢતો નથી (જેવી રીતે) તે દિનકર-સૂર્ય ઉગે, તો પણ ધ્રુવડ આંધળો (હોય છે.) (મન ઉપર ચઢતું-ગળે ઉતરતું, કોઇ વાત પૂરી જાણી લેવી એ અર્થમાં હાલની આપણી ભાષામાં વપરાય છે. આ વાણી વ્યવહાર અને ઘૂવહ-ધ્રુવડ એ શબ્દ સર્વથા દેશી છે.)

× × × ×

ખંચઘ ગુર વયણુંકુસઘ, મેલ્લિ મ ઢિલ્લહ તેન.
મુહ મોહહ મણુ હલ્થિયહ, સંજમ ભર તર જેન.

—(કોઇ વિરક્ત પુરૂષ પોતાના મનને સંબોધે છે—) ગુર વચન રૂપી અંકુશોથી ખેંચે છે, તે માટે ઢીલું મેલીશ-મૂકીશ માં-મન ! તું ઢીલુ પડીશ માં. હે મનરૂપી હાથી ! સંયમ રૂપી ભરેલા તર-ઝાડ પ્રત્યે મો ફેરવ ! (આમાં ખેંચે છે, ઢીલું મેલમાં-મૂક માં, મોં મોહ-ફેરવ એ આપણી દેશી ભાષાનાં રૂઢ છે.)

× × × ×

એહુ ધમ્મુ જે આયરઘ, ચલ્લિવણુહ મહ કોઘ,
સોણુણારી ભવ્યયણુ, સુર ધય પરવહ સોઘ.

—આતું ગૂજરાતી દોહામાં રૂપાંતર આ રીતે મૂકી શકાય:—
એહુ ધર્મ જે આચરે, ચતુર્વર્ણુમાં કોઘ,
તે નરનારી ભવ્યજન, સુરપતિ પામે તેહ.

૧૧૪. આ આવકાચારની ભાષા જોતાં તે દશમી સદી જેટલી જૂની ન લાગે અને તેથી તેના અને નયચક્રના કર્તા બિન્ન બિન્ન દેવ-સેનસૂરિ હોઈ શકે, પરંતુ નયચક્રની છેલ્લી બે ગાથા પરથી એમ તો જણાય છે કે દેવસેનસૂરિએ દોહામાં રચના કરી હતી, અને આવકા-ચાર દોહામાં છે તો તે પણ તેમનીજ કૃતિ હોઈ શકે. તેમ હોય તો પછી દશમી સદી જેટલી જૂની ભાષા તેમાં નથી જણાતી તેનું કારણ તેની મૂળ ભાષામાં પછીથી ફેરફાર ખીજા હાથે થયો હોવો જોઈએ એમ માનવું ધટે.

૧૧૫. વટગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસૂરિશિષ્ય હરિભદ્ર-સૂરિનું નેમિનાહ ચરિત્ર સં. ૧૨૧૬ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ને દિને અણુ-હિલ્લવાડ નગરે કુમારપાલના રાજ્યમાં પ્રાકૃત અપભ્રંશ ભાષામાં ૮૦૩૨ શ્લોકમાં સંપૂર્ણ થયું છે; અને તે નવ લીટીના રંધ્રા યા વસ્તુ છંદમાં છે. તેના પહેલા ભાગમાં અરિષ્ટનેમિ અને રાજમતિના નવ પૂર્વ ભવોનું વર્ણન છે અને પછી તેનાથી નાના ખીજા ભાગમાં આ તીર્થંકરનું ચરિત્ર છે કે જેમાં કૃષ્ણ અને પાંડવોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત છે. આ અંથ ડૉ. જેકોબી સંશોધિત કરી પ્રગટ કરવાના છે તેથી અપભ્રંશ ભાષા અને સાહિત્યપર અવનવો પ્રકાશ પડશે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

દુહ વિપયડિયકરણુ આચાર

દુહદંસિયધમ્મનિહિ દુહનમતપયવિહવપાવણુ

દુહકમણાણુંદયર દુહસુવન્નરયણુપહાવાણુ

મહ સુહુ વિયરઉ વિમલગુણરાસિજલહિરયણિંદુ

પણુયસુરાસુરનરનિયરકયથુધ રિસહજિણિંદુ.

.૧

વિશેષ માટે જુઓ જેસલમેર ભાંડાગારીય અથાનાં સૂત્રિ (ગા. ઓ. સી. નં. ૨૧) પૃ. ૨૭

૧૧૬. સં. ૧૨૩૮ માં સિદ્ધરાજ સમકાલીન વાદિ દેવસૂરિના શિષ્ય રત્નપ્રભસૂરિ (રત્નાવતારિકાના કર્તા) એ ઉપદેશમાલા પર દોઢદ્વી વૃત્તિ રચી છે તેમાં કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ છે.

૧૧૭—વરદત્તનું વૈરસામિચરિઅ ક્રત્ત જે સંધિનું છે ને તે દરેકમાં ૧૨ અને ૯ અનુક્રમે કડવક (કડવાં) છે. કુલ ગ્રંથાત્ર ૩૦૦ છે તેની પ્રત પાટણ તેમજ ખંભાત ભંડારમા મળે છે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે:—

અહો જણ નિસુણુ(ણિ)જગઉ કન્નુ, ધરિજગધ(હ) વધર સામિ
મુનિવર ચરિઉ,

સાહઉ મુમણોહર ભવિયહસુદર, જિં જિણુ રયાણુ સમુદરિઉ. ૧

તુંઅવનનામિ પુરવર વહાણું, અત્યેત્યુ ભરહિ વરણુ નિહાણુ,
જિણુ ભવણિહિ સુંદર કિઉ પવિત્તુ, દેઉલવિહાર મંડિઉ પવિત્તુ. ૨

નંદનવણુ સરિસરવરેહિં રમ્મુ, પાલહિં નર તિત્યુ જિણુંદ ધમ્મુ,
તહિં નયરિ અતિ ધણુ નાઉ સેઠ્ઠિ, જે હત્યુ ન ઉરુધ કસુ વિ હેઠ્ઠિ. ૩

તસુ ધણુગિરિ નામિ પહાણુ પુત્તુ, પુરમંડણુ અતિ સુગણેહિં જીત્તુ;
સાવય વંસુખવઉ સુદ્ધ ભાવઉ, નિમ્મલણુમંદિર સમિય પાઉ. ૪

ઉવસંતમોહમોહખાભિલાસિ, અહિલાસુ ન અંધર્ ગેહવાસિ,
જા કાવિ વરિજગધ તાસુ વાલ, નવજોવ્વણુવરનયણુ વિસાલ. ૫

પડિસેહધ સો મુનિ જેમ નારિ, નિયજોયણુ મ અકયતથ હારિ,
પવજજ લેસુ નિવિન્નકાસુ, મધ સદ્ગુ કરેવિણુ મણુયજમ્મુ. ૬

અન્નધ પભણિજગધ સુંદરી એ, નિયતાયજણુ ખામોયણીએ,
હઉ અવસવ સિત્તણિ કરિસુ એહુ, મહુ મણુધર્મુ એહુ વર વરેહુ. ૭

ધત્તા.

એહુ જર્ધ ન વરેસધ, નવિ પરણેસધ, તો મધ માધ મરેવઉ,

એહુ નયણુસુસુંદર, રૂપુરંદર, અવસ નાહુ કરેવઉ. ૮

x

x

x

x

અંતે—

મુનિવર વરદત્તિં, ગુણહરભત્તિં વધરસામિગણુહરચરિઉ,
સાહિજગઉ ભાવિં, મુંચહુ પાવિં, જિં તિહુયણુ નિયગુણભરિઉ.

૧૧૮. તેરમા શતકમાં ધર્મસૂરિના શિષ્ય રત્નસૂરિ થયા તેને કોઈ રત્નસિંહસૂરિ નામ આપે છે પણ સ્વ. દલાલ તે ગુરુશિષ્યનાં નામ ધર્મપ્રભ અને રત્નપ્રભ જણાવે છે, અને તેજ યોગ્ય લાગે છે:—

૧૧૯. ‘અંતરંગ સંધિ-ધર્મપ્રભાચાર્યના શિષ્ય પંડિત રત્નપ્રભ-ની અંતરંગ સંધિના નવ અધિકારો (૯ કડવા)માં ભવ્ય અને અભવ્યના સંવાદ રૂપે તથા મોહસેના તથા જિનસેનાના યુદ્ધ રૂપે અંતરંગ રિપુ-ઓના વિજયનું વર્ણન છે. આની પાટણમડારમાં એક તાડપત્ર તથા ખીજી કાગળની એમ બે પ્રતો છે.’

૧૨૦. સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલના ગ્રંથ પ્રદર્શનના છેવટના પૃ. ૬૨-૬૩ પર રત્નસિંહસૂરિ (? રત્નપ્રભ) માટે જણાવેલ છે કે:—

‘પોતાના ગુરુ ધર્મસૂરિનાં ગુણગાનનાં ૩૭ કુલક રત્નસિંહ ?’ સૂરિએ રચ્યાં છે તેમજ ખીજાં પણ કેટલાંક કુલક પોતાની ભાષા (અપભ્રંશ)માં રચ્યાં છે તે સુરત ગોપીપુરાના જ્ઞાનભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં છે. તેમાંથી થોડાંએક કુલકોની નકલ (ઉક્ત પરિષદના) પ્રદર્શનમાં મૂકી હતી. નમુનો આ પ્રમાણે:—

સિરિ સિલસૂરિ ગુરુ ગણુહરહ પયપંકય પણમેવિ
ધર્મસૂરિ સૂરિહિ રલિયહહ દેસણુ ગુણુ વન્નેવિ.
પરઉવયારહઈ મૂલુ જગિ દેસણુ સૂરિસુ ન દાણુ,
સા ધર્મસૂરિ તુહ વન્નિયઈ, જિણુ જયઈ સુહ ઝાણુ. ૨

x

x

x

x

અલિહ પયંપઈ એહિ જણુ, કલિજીગિ વટ્ટઈ લોઈ,
ધર્મસૂરિ સન્નિહુ વર રયણુ, કયજીગુ મિલિલ કિ કોઈ. ૫
ધર્મસૂરિ સુણિજો અમિયસમ, કન્નંજલિહિં પિએઈ,
સો છિંદિવિ ભવળંધણુઈ, સિવસોકખઈ સેવેઈ. ૬

ધય પઉમનાહ ગણિણા આવત્તિરિ નિણુવરાણુ સંથવણુ,
કુમરવિહારઠ્ઠિયાણાં. વિહિય મિણુ કુણુઉ કલ્લાણુ. ૧૪
જમોવિ તાણુ સહલો સંસારે ભોયણાણુ તાણુ ફલં,
અણુહિલ્લવાડ નયરે રહજતા નેહિં સમ્યવિયા. ૯
અણુહિલ્લનયર ગયણે નંદઉ કયરહ વિમાણુ વર જતો,
કુમર નરિંદ મયંકો, સંપ્રસમુદં મુહા ચિતો.

x x x x

બારસ સત્તત્તી (?વી)સે, મુદ્ધ સેકારસીહ ભદ્ધવએ,
ચંદ દિણે સામિતુમં, સુરમંદિ મવણું જાઉ. ૩૪

x x + x

સિરિ ધમ્મસૂરિપહુણો, નિમ્મલ કિત્તીધ ભરિય ભુવણુસ્સ,
સીસલવે હિ કુલ્લયં, રધિયં સિરિ રયણુસૂરીહિં. ૩૨

આ કુમારપાલ રાજના સમયમાં—પાટણમાંજ કુમાર વિહાર
મંદિરમાં સં. ૧૨૨૭ માં રચાયેલ જણાય છે, નહિ કે સં. ૧૨૭૭
માં કારણુકે કુમારપાલ સં. ૧૨૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયેલ છે.

૧૨૧. મહાવીર જન્માભિષેક, ૧૮ હુંક તેના કર્તા વાદિદેવ-
સૂરિના શિષ્ય રામચંદ્રસૂરિ શિષ્ય જયમંગલસૂરિ છે. નમુનો:—

તારડ ડરડકિકં, શૃંગ ઢલકિકય, પુટ્ટિઅ તુટ્ટિઅ ટોલ,
ત્રાટક ત્રટકિક, રણુણુ રણુકિક, રણુણિઅ ઝણુણિઅ ઝોલ,
તા ગણિજઅ, અબર વણિજઅ, જલનિહિ ગુજિઅ નિજઝરણુધં,
તા કાયર કવિય, કામિણિ ઝુંદિય, તુટ્ટિઅ આભરણુધં. ૧૧
તા કુમ્મ કડુકિઅ, સેસ ધડુકિઅ, ચરહારિઉ વારાહ,
સાયર ઝલહલિઆ, ગિરિ ઢલહલિઆ, હુ નફે નરનાહ,
દિગય ગડગડિઆ, ગિહ ખડખડિઆ, જહુ નફે મત્તંડ,
સહસકપ્પુ અમકિઅ, સુરગણુ સકિઅ, કિરપુટ્ટો બલડ. ૧૨

x x x x

તા નેક મંગલ વિથ કરિહુણિ વીર જણુણિ અપિહ,
તા સયલ સુરવર ઠામિ પુહુતલ રંગ જગિ થિર થપિહ.
તા વાદિઅ દેવસૂરિ પાય પણુમવિ, અનધ પુણુ દેવસૂરિ વંદિઅ,

x x સુંદર સુગુર રામચંદસૂરિ જગિ જયહ મંગલસૂરિ અલ્લિઅ. ૧૮

૧૨૨. વાદિદેવસૂરિ (જન્મ સં. ૧૧૪૩ દીક્ષા સં. ૧૧૫૨ રામચંદ્રમુનિ નામ, આચાર્યપદ સં. ૧૧૭૪ માં નામ દેવસૂરિ પડ્યું. સં. ૧૧૮૧ માં દિ. કુસુદ્યંદ્ર આચાર્યપર સિદ્ધરાજની સભામાં જીત મેળવી, સ. ૧૧૯૯ માં ૨૪ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું. સં. ૧૨૦૪ માં ક્લોધીમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતિષ્ઠા. સ્વ. સં. ૧૨૨૬) આથી તેમજ જયમંગલ-સૂરિએ સ. ૧૩૧૯ માં સૂધા પહાડપરના આચિગદેવના લેખની પ્રશસ્તિ રચી તેથી આનો સમય તેરમી સદીનો અત વિનાહરકતે મૂકી શકાય.

૧૨૩. સં. ૧૨૪૧માં સોમપ્રભાચાર્યે કુમારપાલપ્રતિષ્ઠાધ પ્રાકૃત કાવ્ય રચ્યું છે તેમાંથી ઘણું અપભ્રંશ પ્રાપ્ત થાય છે. તેના સંબંધમાં હવે પછી જૂદા વિભાગમાં જૂદા પ્રકરણમાં જૂદું કહીશું.

૧૨૪. મહાકવિ અમરકીર્તિ—આ મહાકવિ ચૈાલુક્ય કર્ણુ (કાન્હ ?) રાજના વખતમાં એટલે વિ. સં. તેરમી શતાબ્દીમાં વિદ્યમાન હતો. તેણે વિ. સં. ૧૨૪૭ (૭૪)માં ભાદ્રપદ વદ ૧૪ ગુરુદિને ‘છક્રમુવ-એસો’ નામનો ગૃહસ્થોનાં પટ્ટકર્મોના ઉપદેશ સંબંધીનો ગ્રંથ, ગૂજ-રાતના મહીકાંકના પ્રદેશના ગોદહય (ગોધ્રા) નામના ગામમાં રચેલ છે. આ ગ્રંથની રચના તેણે નાગરકુલ અને કણ્હઉર (કર્ણુપુર ?) વંશના ગુણપાલ અને અચ્ચિણિના પુત્ર મહાભવ્ય અવવપસાય (અંબાપ્રસાદ)ની પ્રાર્થનાથી કરી છે, અને તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે.

૧૨૫. આ કવિએ ઉક્ત અંબાપ્રસાદને પોતાના લઘુઅંધુ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એથી કવિ જ્ઞાતિથી નાગરબ્રાહ્મણ જણાય છે; છતાં તે જૈન ધર્મની દીક્ષાથી દીક્ષિત થયો હતો. તે સાધુ તરીકેની અવ-સ્થામાં માયુરસંઘ (દિગંબરી)ના ચંદ્રકીર્તિનો શિષ્ય હતો, કે જે ચંદ્ર-કીર્તિ પ. અમિતગતિ (મુંજ-ભોજના સમયમાં થયેલ)ના શિષ્ય શાંતિ-એનના અમરસેનના શિષ્ય પ. શ્રીષેણસૂરિનો શિષ્ય હતો.

૧૨૬. કવિએ ૧૪ સંધિમય પ્રાયઃ અઢીહજાર ગાથા પ્રમાણ ઉપરોક્ત છકમ્મુવએસો (પટ્ટકર્મોપદેશ) અંથને એક મહિનામાં રચ્યો હતો. તેની છેવટની પ્રશસ્તિમાં પોતાની આ કૃતિ સાથેની આઠ કૃતિઓનાં નામ આપ્યાં છે. ૧ નેમિનાથ ચરિત્ર, ૨ મહાવીર ચરિત્ર, ૩ યશોધર ચરિત્ર (પદ્મડિયાખંધ), ૪ ધર્મચરિત્ર ટિપ્પન, ૫ સુભાષિત રતનનિધિ (સ્વાધ્યાય-સંઝાય, શ્લોક વિગેરે રૂપ), ૬ ચૂડામણિ (ધર્મોપદેશ), ૭ ધ્યાનોપદેશ (ધ્યાનશિક્ષા), અને ૮ ઉક્ત છકમ્મુવએસ. આ સિવાય લોકોને આનંદ પમાડનાર સંસ્કૃત પ્રાકૃત કાવ્યો તેણે ઘણાં રચ્યાં હતાં. આ ઉપરથી તેનું સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં કેટલુ પ્રાવીણ્ય હશે, તે આપણે કંઈક કલ્પી શકીએ તેમ છીએ.

૧૨૭. છકમ્મુવએસો અંથની સં. ૧૫૪૪ માં લખાયેલી સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય કુવની પ્રતિ ઉપરથી હમણાં લખાવેલી એક પ્રતિ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરામાં છે. આ અથ પ્રકાશિત થયો નથી, પણ પ્રકાશિત થવાની જરૂર છે. આ અંથમાં આપેલી કેટલીક કથાઓ વિ. સં. ૧૧૨૭ માં પ્રાકૃતમાં રચાયેલા વિજયચંદ કેવલિચરિય (અષ્ટ-પ્રકારી પૂજા વિષયક કથાઓ)ના અનુકરણ રૂપ જણાય છે, કે જેના કર્તા શ્વેતામ્બર ચંદ્રપ્રભ મહત્તર છે.

૧૨૮. આ છકમ્મુવએસો અંથનો આદિ ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-
અવ શુજ્જર વિસયહો મજ્ઞિ દેસ, જામેણ મહીયડૂ વહપએસુ
જુયરાયર વરગામહિ જિરંધુ, જાણાપયારસંપદસિમિધુ
તહિ જુયર અતિય ગોદહય જામુ, જુ' સગ્ગુ વિચિત્ત સુરેસ ધામુ
પાસાયહ પંતિહ જહ સહંતિ, સરયખ્ખહોં તિસાણું વહંતિ
ધયકિંકિણિ કલરવેહિ સરિદ્ધિ, જુ કહધ સુરહં પાસિયધ સિદ્ધિ.

*

*

*

*

તહિ આલુક્કવસિણુ ય જાણુહિ, પાવધ કણ્ણુજુરિદ પહાણુહિ
જો ખજુતારારિ વિદ્ધંસણુ, ભત્તિએ સમ્માણિયચ્છંસણુ,

*

*

*

*

નિસહો જિણેસહો તહિ ચેષહર, તુંગ સહાસોહિઉ છું સસહર.

—આની ગૂજરાતી છાયા.

અથ ગૂર્જર વિષયની મધ્યે દેશ નામે મહીતપ્રદેશ
નાગરાકર-વર ગામે એ નિરૂધો નાનાપ્રકાર સંપદથી સમૃદ્ધ;
ત્યાં નગર છે ગોધરા નામે જાણે સ્વર્ગ વિચિત્ર સુરેશધામ,
પ્રાસાદની પંક્તિઓ જિહાં શોભે, શરદબ્રોની તૃપા (શોભા ?)ને વહે છે;
ધ્વજ-કિંકિણિના કથરવોએ સ્વત્રદ્ધિ જાણે કહે છે સુરોની પાસે સિદ્ધિ.

* * * *

ત્યાં ચૈલુક્યવંશનો જાણો પાત્રે કણ્ઠ (કાન્ઠ ? કર્ણ ?) નરેન્દ્ર પ્રધાન,
જે બાલ્યાભ્યતરારિ-વિધ્વંસન ભડિનએ સન્માને છએ દર્શન

* * * *

ઋષભ જિનેશનું ત્યાં ચૈત્યગૃહ તુંગ સમા શોભતો જાણે ચન્દ્ર.

૧૨૯. આ ગ્રંથના અંતનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—
અંબવપસાએ અચ્ચિણ્ણિપુત્રે ગિહત્યચ્છક્ષ્મપવિતિપવિતે
ગૂણુવાસહો સુએણુ વિરયાવિઉ અવરેહિમિ મળેણુ સંભાવિઉ.
બારહસયર્ધ સસતતયચારીહિ, વિક્રમ સંવત્ચરહો વિસાલિહિ,
ગયહિમિ ભદ્રવયહો પદ્મંતરિ ગુરવાસરમ્મિ ચઉદ્દસિ વાસરિ

—ગૂજરાતી છાયા.

અંબાપ્રસાદે આચ્ચિણ્ણિ પુત્રે ગૃહસ્થ પટ્કર્મપ્રવૃત્તિપવિત્રે,
ગુણુપાલના સુતે વિરયાવ્યો અવરે પણુ મનથી સંભાવ્યો;
બારસો સાત સાથ ચ્યારે (૧૨૭૪ ?) વિક્રમ સંવત્સરના વિશાલે,
ગયે ભાદરવાના પક્ષાંતરે ગુરવાર અને ચઉદ્દશ વાસરે,
એક માસે એહ સમથ્યો સ્વયં લખ્યો આલસ અપહરીને.

(આ ઉપરના ' પારા ' ૧૧૧ થી ૧૧૬ ની સર્વ હકીકત પંડિત
લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી. મેટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા વાળાએ કૃપા કરી
શ્રમ લખ ' પૂરી પાડી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.)

૧૩૦. કેટલીક નાની નાની કૃતિઓ સંધિ યા રાસુ એ નામથી અપભ્રંશ છે. તે પૈકી કેટલીક અત્ર નોંધીએ છીએ:—

ચતુરંગ સંધિ—તેમાં ૫ કડવક છે. તેમાં ચાર શરણું વર્ણન છે.

ભાવનાસંધિ—જયદેવ ગણિ (શિવદેવસૂરિ શિષ્ય) કૃત છ કડવામાં છે મારી પાસે મુનિ અમરવિનયજીએ ઉતારી મોકલેલી નકલ છે તેમાં ૬૨ ગાથા છે. તેનું આદિ:—

પણુમવિ પુણસાયર ભુવણદિવાયર, જિણુ ચઉવીસઘ ઇક્કમણિ,
અખ પડિમોહઘ મોહ નિરોહઘ, કોઘ ભવ્વ ભાવણુ વિસણુ. ૧
રે જીવ! નિસુણું ચચલ સહાવ, મિહુવિણુ સયલવિ વજઝ ભાવુ,
નવભેય પરિગ્ગહ વિવહ જલ, સંસારિ અતિ સહુ ઇદિયાલુ. ૨

x x x x

અંતે—

નિમ્મલગુણભૂરિહિં સિવદિવસૂરિહિં પઢમ સીસુ જયદેવમુણિ,
કિય ભાવણુસંધી સિમાવુ સુગધી નિસુણુ અન્નવિ ધરઉ મણિ. ૬૨

૧૩૧. સ. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગસૂરિએ પ્રખંધચિંતામણિ બઢવાણુમાં રચ્યો છે. તેમાં અપભ્રંશ ઘણું મળે છે તેનો વિસ્તાર હવે પછી કરવામાં આવશે.

૧૩૨. તેરમા શતકના અંતે તથા ચૌદમાના પ્રારંભે થયેલા આગ-મગચ્છના જિનપ્રભસૂરિએ કેટલાક સંધિ-ટુંકા રચ્યો છે. તેમાં કેટલાક તો શત્રુજયપર રહીને બનાવ્યા છે.

(૧) મદનરેખા સંધિ—૫ કડવામાં મયણુરેહા સતીનું ચરિત્ર સં. ૧૨૯૭ માં રચ્યું છે:—

એસા મહાસઘએ સંધી સધી વ સંજમનિવસ,
જે નમિ નિવરિસિણા સહ સસક્રરા ખીરસંજેગા.
ખારહસસત્તાણુઉએ વરિસે આસો અસુદ્ધ છટ્ટીએ,
સિરિ સધ મત્થણા એ એયં લિહિયં સુયાભિહિયં.

(૨) જ્ઞાનપ્રકાશકુલક ૧૨૫ ગાથા શત્રુંજય ઉપર રચ્યું.
સિરિજિણુપહલગ્ગા, ભવ્વગ્ગા સમગ્ગા,
પરમપયસુહાણું નયઈ તે નિહાણું.

(૩) ચતુર્વિંશ ભાવના કુલક ૧૧ કડવાં.
ઉજ્જમ્મ કુણ્ણુ જિણુપ્પહિ લગ્ગિઉ,
મેઠ્ઠમ્મએસુ વિવેકિહિં નગ્ગિઉ.

(૪) મહિલચરિત્ર ૫૧ ગાથામાં મત્તાહંદમાં ચંદ્રકંઠી સાધ્વીની
વિસ્તૃતિથી રચેલું છે.

એગુણવીસમ મહિલજિણુહ ચરિયં ધય નયટ્ટિઉ,
ચદ્ધકિં સુપવિત્તિણીએ વિન્નત્તિ વિરમ્મઉ.
ચઉવિહ સંધહ દેઉ લચ્છિ સગ્ગ અપવગ્ગહ,
નિરવસગ્ગ આણુ વિમગ્ગ વગ્ગ સિરિ જિણુપહ લગ્ગહ.
મત્તાહંદ વિણિમ્મિય ગ્રંથ માનુ પન્નાસ,
ચરિઉ ગુણંત સુણંતહ વિ ભવિયણુ પુજ્જઈ આસ.

(૫) જીવાનુશાસ્ત્રિ સંધિ ૧૮ ગાથા.
ધય વિવિહ પયારિહિં વિહિ અણુસારિહિં ભાવિહિ જિણુપહ મણુસરમ્

(૬) નેમિનાથ રાસ ૧૧ કડવાં.
જિણુપહિ લગ્ગિઉ ભાવમ્ લીજઈ, જિણુવર આણુ સો વંદીજઈ
જં જિણુ આણુ નિરપમ્મ તિત્થૂ, એઉ ગણુહરિહિં કહિઉ પરમત્થૂ. ૧૧

(૭) યુગાદિ જિનચરિત કુલક—૨૭ ગાથા.
ધય ભવભાવ વિભાવણુગિ કમ્મિં ધણુ નલિઉ,
કેવલનાણી નમ્મ મેઠ્ઠમ્મ સંજમ્મ પાલિઉ
રિસહ ચરિઉ સથવણુ રાસિપ્પોરેહિ ને દેઈ,
સો સિરિ જિણુપહ લગ્ગિઉ સગ્ગ અપવગ્ગુ વિ લેમ્. ૨૭

(૮) ભવ્યચરિત્ર—૪૪ ગાથા.
જિણુપહ મેહલિઉ સરણુ ન કોમ્, સુગુર ભણુઈસયલુ વિ જીવલોઈ.

(૯) ભવિયકુડંબ ચરિત્ર-૩૪ ગાથા છંદ ચતુષ્પદી દ્રવિડી ભાષામાં ગવાય છે.

ચલિવધ બધેણુ ધમં ભવિયકુડંબસ્સ સંતિય ચરિય,
સેતુજ તિથગએણું સિરિ જિણુપહ સૂરિણા રધયં. ૩૬

(૧૦) સર્વચૈત્ય પરિપાટિ સ્વાધ્યાય.

જિણુપહસારહિ જો કર્મ સુ લહર્મ સિદ્ધિ પવેસુ.

(૧૧) સુભાષિત કુલક-૩૨ ગાથા.

(૧૨) શ્રાવકવિધિ પ્રકરણ-૩૨ ગાથા.

ધ્યિ આગમવિહિ સાવગધ, પદ દિણુ કિરિયા સાર
જાણિઉ જિણુપહિ રધ કરહ, જિમ છિન્નઉ સંસાર. ૩૨

(૧૩) ધમ્માધમ્મ વિચાર કુલક ૧૮ ગાથા.

આગમ આણુસારિહિં જિણુપહસૂરિહિં ધમ્માધમ્મ વિચાર કિઉ. ૧૮

(૧૪) વચરસ્વામિ ચરિત્ર ૬૦ ગાથા સં. ૧૩૧૬

ચંદગચ્છિ દેવભદ્રસૂરિ દરક, દુરધ જિણુપહસૂરિ સમગુણુલરક
નાણુચરણિ ગુણિ કિત્તિ સમદ્ધ, દેઉ વચરસામિ ચરિઉ આણુંદુ. ૫૮
સોહગ્ગ મહાનિહિણો ગુરણો સિરિવચરસામિણો ચરિય,

તેરહ સોહુતરચ રધય સુહકારણુ જયહિ. ૫૯

(૧૫) નેમિનાથ જન્માભિષેક ૧૦ ગાથા.

(૧૬) મુનિસુવ્રત સ્વામિસ્તોત્ર ૧૩ ગાથા.

(૧૭) છપ્પન દિશાકુમારિ જન્માભિષેક ૧૫ ગાથા.

(૧૮) જિનસ્તુતિ ૨૪ ગાથા.

૧૩૩. આ ઉપરાંત જિનપ્રભનું નામ આપેલું નથી, પણ ઘણું કરીને જિનપ્રભનાંજ બનાવેલાં કેટલાંક ઉપરનાજ તાડપત્રના પુસ્તકમાં કાળ્યા છે—

(૧) ૫૮ પંચાશદ્દ દિક્કુમારિકા સ્તવન ૨૫ ગાથા.

(૨) મહાવીર ચરિત્ર-૨૪ ગાથા.

(૩) જંબુચરિત્ર ૨૦ ગાથા ધુન્યાશ્રી ભાષામાં ગવાય છે સં. ૧૨૯૯

ખારસ નવ્વાણુઉએ ભદ્રવસિય પડિવ ગુરિ સમુદ્ધરિયં;
ધનાસી ભાસાએ ભણિયવ્વ સંધભદ્રકએ.

(૪) શ્રીજિનપ્રભુ મોહરાજ વિજયોક્તિ ૨૧ ગાથા.

(૫) જિનકંઠ્યાણુક-૪ કડવામાં તેમાં પહેલું ભાસ રાગમાં, બીજું
અંભાધી ભાષામાં ત્રીજું દેવકૃતિ ભાષામાં ચોથું ગુડકૃતી ભાષામાં.

(૬) મુકોશલ ચરિત્ર ૧૮ ગાથા.

તેર દુરતર વરિસે સિરિ વીર જિણિંદ મોકખ કલ્લાણુ,
કલ્લાણુ કુણુહ સયા પઠંત ગુણુતાણુ ભવ્વાણુ. ૨

(૭) જિનસ્તુતિ ૨૦ ગાથા.

(૮) ચાચરી સ્તુતિ (વેલાઉલ રાગમાં) ૩૫ ગાથા.

(૯) ગુરસ્તુતિ ચાચરિ (ગુર્જરી રાગમાં) ૧૫ ગાથા.

ચૌદમા શતકમાં.

— ૦ —

૧૩૪ આ શતકમાં નીચેના ગ્રંથો મળી આવેલ છે.

નર્મદામુન્દરી સંધિ. જિનપ્રભુ શિષ્ય કૃત. ૭૧ ગાથા સં.

૧૩૨૮ તેરસ સયઅડવીસે વરિસે, મિરિ જિણુપહુ પસાયેણુ;

એસા સધી વિહિયા, જિણુદવયણુણુસારેણુ.

૭૧.

ગૌતમસ્વામિ ચરિત્ર-જિનપ્રભુ શિષ્યકૃત ૨૮ ગાથા-સં.

૧૩૫૮ ગાયમ સામિહિં ગાયમચરિય રધયં પઠમજરીએ ભાસાએ;

કતિય અમાવસાએ અઠાવનસ વરિસરસ.

૨૮

અંતરંગ રાસ-જિનસૂરિકૃત ૧૧ કડવામાં.

ચચરિઉ કર્તા સોલાણુ ૩૮ ગાથા, દૂહાભાટકા ૫૮ ગાથા,
શાલિભદ્ર કાક (કકકો) કર્તા પઠમ-પદ્મ ૬૬ ગાથા, વગેરે કે જેનો
ઉલ્લેખ આ પુસ્તકમાં અતુકમે પૃ. ૧૨, ૧૧, ૧૧, ૫૨ કરવામાં આવ્યો
છે તેને અપભ્રંશ (જૂની ગૂજરાતી)માં લખ શકાય તેમ છે.

૧૩૫. ચતુર્વિંશતિ જિણુ કંઠ્યાણુક ૧૩ કડવાં, સ્થૂલિભદ્ર
ચરિત્ર ૨ કડવાં, જન્માલિષેક સ્તુતિ ૫ કડવાં, અવંતિસુકુમાર

સંધિ ૧૧ કડવાં આ અંથો વિશેષમાં પાટણના ભંડારમાં જોવામાં આવ્યા છે.

૧૩૬. પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં નીચેના અંથો છે.

શીલસંધિ જયશેખરસૂરિ શિષ્યકૃત ૩૪ ગાથા.

ધ્યે શીલસુસંધિ ભાવસુઅધી જયસેયરસૂરી સીસકય,

ભવિઅઉ નિસુણેવિણુ હિયધ ઠવેવિણુ સિલધમ્મિ ઉજ્જમિ કરહુ. ૩૪

ઉપદેશસંધિ-હૈમસારકૃત ૧૯ ગાથા.

ઉવએસ સધિ નિરમલજાંધિ હૈમસર ધમિ રિસિકર એ

જો પઠઈ પઠાવધ સુહમણિ ભાવધ, વસુહં સિદ્ધિ વૃદ્ધિ લધએ.

૧૩૭. પંદરમા શતકના અંતમાં રચાયેલ.

તપઃસંધિ-સોમસુંદર શિષ્ય વિશાલરાજસૂરિ શિષ્યકૃત પર

ગાથામાં. આની પ્રતીક લખ્યા સવત્ ૧૫૦૫ ની પાટણ ભંડારમાં છે.

સિરિ સોમસુંદર ગુરુપુરંદર પાયપકય હંસઓ,

સિરિ વિશાલરાયા સૂરિરાયા અંદ્રગચ્છવતંસઓ,

પય નમીય સીસિધ તાંસુ સીસિધ એસ સંધી વિનિમ્મિઆ,

સિવ સુઠખકારણુ દુહ નિવારણુ તવ ઉવએસિધ વમ્મિઆ. પર

૧૩૮. નાનીકૃતિઓ-કેશીગોયમ સંધિ ૭૦ ગાથા એ નામનો અંથ

છે અને આ સિવાય મૃગાપુત્રકુલક ૪૦ ગાથા, વીરજિન પારણુ ૪૭ ગાથા,

ઋષભપત્ર કલ્યાણુક ૧૪, નવકારકલ ૩૦, ઋષભધવલ ૨૬, સીતાસતી

૨૦, આરાત્રિક નહવણાદિ ૨૦, અતુર્વિશતિ જિનકલ્યાણુક ૩૬, લઘુ

અજિતશાંતિ કવિ વીરગણિકૃત ૯, અતુર્વિશતિ જિન પ્રતિમાકોશ ૧૧,

જિન ચૈત્ય સ્તવન ૧૫, બુદ્ધિસૂરિ (પૂર્ણિમાગચ્છના) સ્તુતિ, જિનસ્તુતિ

૨૦, વીરવિજયિકા ૧૩, સોમસૂરિકૃત કલ્યાણુક સ્તોત્ર, દાનાદિકુલક, દંગ-

ઉઉ, શાકુન ૩૦, ધર્મસૂરિગુણ, ધર્મસૂરિ આર માસ વગેરે પરચુરણુ અંથો

પાટણના ભંડારમાં છે; વળી ખંભાતના તાડપત્રના ભંડારમાં મહાવીર

ચરિત્ર વગેરે ત્રણુ ચાર હુંકા અંથો અપભ્રંશમાં છે. આ સર્વનો સમય-

નિર્ણય થઈ શક્યો નથી, પણ તે પૈકી કેટલાયે તાડપત્રપર લખાયેલા

હોવાથી તે ૧૧ કે ૧૨ માં શતકના હોવા ઘટે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

૧૩૯. અપભ્રંશ સાહિત્ય ઘણું વિશાલ હોવું જોઈએ એ આ પરથી પ્રતીત થાય છે, પરંતુ દુર્લક્ષી નાશ પામી ગયેલું લાગે છે. અહીં તો ગ્રંથોનાં નામ માત્ર થોડાક ઉતારા સાથે આપેલાં છે, પરંતુ તેમાં વપરાયેલા છંદો તથા વ્યાકરણના પ્રયોગો વિષે તેમાંથી ઘણું લખી-મેળવી શકાય. સદ્ગત સાક્ષરશ્રી દલાલ એ પર લખવા ઇચ્છતા હતા, પણ તેમનું અકાલ અવસાન થતાં તે મળી શક્યું નથી. ઉપરના પૈકી જે શ્વેતાંબરીય સાહિત્ય જણાવ્યું છે તે મુખ્યત્વે તે સાક્ષરશ્રીના નિબંધ નામે ' પાઠણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ' (સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલો) માથી લીધું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪૦. રત્નમંદિર ગણિતે ઉપદેશ તરંગિણિ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત અવતરણો ઘણાં છે. તેમાં લગભગ ૨૫ ફકરા શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે અને બીજા થોડા એવા છે કે જેને અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી—અથવા ડા. ટેસિટોરી જેને જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની કહે છે તેની વચલી સીમા પર મૂકી શકાય. તે પૈકી થોડા અત્ર ટાંકીએ છીએ:—

પત પરિકખહ કિં કરધ, દિજ્જધ મગ્ગાં તાઇ
કિં વરિસંતો અમ્મુહર, જોધ સમવિ સમાઈ.
હરિ ગઈદ ડગમગિય ચંદ કર મિતિય દિવાયર,
હુલિય મહિહલિલ યહ મેર જલઝપિય સાયર,

સહડકોડિ થરહરિય કૂર કૂરંમ કડક્રિઅ,
અનલ વિનલ ધસમસિઅ પુહવિ સહુ પ્રલય પલહિય.
ગજજંતિ ગયણુ કવિ આમ ભણિ, સુરભણિ સુરભણિ ફણુમણિ ધક્કજા
મામહિ હિમ ગહિમ મગહિમગહિ, મુંચ મુજ જયસિંહ તુહ.
સુંદર સર અસુરાહ, જલ પીધું વયણેહિં,
ઉદય નરિંદ્રહિં કફીઉ તીહ નારીનયણેહિં,

૧૪૧. આ છેલ્લો દોહો અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી વચ્ચેની
ભાષાનો છે. જે રતનમંદિરગણિએ ભોજપ્રબંધ સં. ૧૫૧૭માં રચ્યો
તેજ આ હોવા ઘટે તેથી તેમનો સમય સોળમી સદીના પ્રારંભમાં છે.

૧૪૨. યશઃકીર્ત્તિકૃત ચંદ્રખલુ ચરિયમાં પ્રારંભનાં બે પદ્ય
પ્રાકૃતભાષામાં છે. શેષ સર્વ અથ અપભ્રંશ ભાષામાં છે. આ યશઃકીર્ત્તિ
પ્રાયઃ એજ હશે કે જેણે સ્વયંભૂતું હરિવંશપુરાણ, વિમલ(કીર્ત્તિ)કૃત
જગસુન્દરી પ્રયોગમાલા, યોનિપ્રાભૂત વગેરે અથોનો પોતાના સમયમાં
અનુપલબ્ધ ભાગ જાતે રચી પૂરો કર્યો હતો, અને તે, અને માધુરસંધ
પુષ્કરગચ્છના આચાર્ય ગુણકીર્ત્તિના શિષ્ય ને રધ્ધિનાગુરુ યશઃકીર્ત્તિ કે જે
ગોપાચલ-આલિયરની ગાદી પર હતા તે-અને એકજ હશે-ને તેમ હોય
નો આનો સમય સં. ૧૫૨૧ આસપાસ હોવો ઘટે.

૧૪૩. ઉક્ત ચંદ્રખલુચરિય અથનો આદિભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

શુભિજણુ વિમલકેવલલચ્છી સવ્વંગદ્વિસ્ય પરિરંભં,
લોયાલોયપયાસં ચંદ્રખલુસામિયં સિરસા. ૧
તિકકાલ વદમાણું પંચવિ પણ્ટિ એતિ સુદ્ધાહં,
તહ નમિજણુ ભણિસ્સં ચંદ્રખલુસામિણો ચરિયં. ૨
જિણુ ગિરિગુહણિગયા સિવપહસંગયા સરિસય સરિસુહ કારણિય,
મહુ હોઉ પસાણિણુય ગુણહિરવાણિણુય તિહુવણુજણુમણુહારિણિય. ૩
હુંખડ કુલણુહયલિ પુષ્કયંત, વહુ દેઉ કુમરસિંહ વિ મહત,
તહુ સુઅણિમ્મલ ગુણુગણુવિસાણુ, સુપ્રસિદ્ધિ પમણુધ સિદ્ધપાણુ. ૪

જસકિતિ વિવુહકરિ તુહ પસાઉ, ભઉ પૂરટિ પાઘય કવ્ય ભાઉ, ૫
 તં શિમ્બુશિવિ સોભા સેધ મંદુ, પંગુલ તોડે સધ ક્રેમ સંદુ.
 ઇહિ હુધ યહુ ગુણહર શાણવત, નિશુવયણરસાયણ વિચરંત, ૬
 ગણિ કુંદકુંદ વચ્છલ ગુણુ, કો વણણુ સક્રમ ધયર જાણુ.
 કલિકાલિ જેણુ સસિ લિહિઉ શામુ, સધ દિકૂષ કેવલણંતધામુ.
 શામે સમંતભદુવિ મુણિંદુ, અષણિમ્મલણં પ્રણિમહિ ચદુ. ૭
 નિં રંજિઉ રાયા સદ્દેકોડિ, નિશુથુતિ મિત્તિ સિવપિંડ દેકોડિ,
 અકલંકુ શાધ પગઅકપુ શાણુ, જે તારા દેવિહિ દલિઉ માણુ. ૮
 ઉજ્જ્વલિય સાસણુ જય પસિદ્ધ, શિદ્ધાડિ વિધલિય સયલ ખુંદ,
 સિરિ દેવણંદિ મુણિ યહુ પહાઉ, જસુ શામ ગહણિ શાસેઉ પાઉ. ૯
 જસુપુનિજય અવાધયધ પાય, સંભરણુ મિત્તિ તકખણિણુ આય,
 નિશુમેણુ સિદ્ધમેણુવિ ભયંત, પરવાઇ દપભંજણુ કયત. ૧૧
 ધય પમુહહ જહિ વાણી વિયાસુ, તહ અમ્હહ કહ હોહી પયાસુ,
 જહિ થુણુપ ફણીસર યહુ જહાહર, અહ સહસ ખુણિરિ ખમ,
 તહિ પર નિશુ ચરણધ સિવસહકરણુધ, કિહ સંથુણુધ સમિ ખમ. ૧

—ધય સિરિ ચંદ્રપહચરિએ, મહાક્રમ જસકિતિ વિરધએ મહા ભવ્વ
 સિભૂ સિદ્ધપાલ સવણુભૂસણે સિરિ પઉમણાહુરાય પદ્યધો શામ પદમેદ
 સધી સમ્મતા. ૧ અથાથે ૧૬૨.

૧૪૪. ઉક્ત ગ્રંથનો અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:—

ગુજ્જર દેસહ ઉમ્મત ગામુ, તહિ છ સુઉ હુઅ...શામુ,
 સિદ્ધઉ તહુ શંદણુ ભવ્વખધુ, નિશુ ધમ્મભારિ નિં દિણુ ખધુ.
 તહુ સુઉ નિર્દુઉ યહુ દેઉ ભવ્વ, જે ધમ્મ કનિજ વિવકલિઉ દવ્વુ,
 તહુ લહુ નાયઉ સિરિ કુમરસિધુ, કલિકાલ કરિંદહુ હણુણુ સિધુ.
 તહુ સુઉ સન્નયઉ સિદ્ધપાલુ, નિશુ પુન્ન(૩)દાણુ ગુણુગણુ રમાણુ.
 તહુ ઉવરોહે ધય કિયઉ ગંથુ, હઉ શુભુણામિ કિપિ વિસચ્છ ગંથુ ૧૧
 જા ચંદ્ર દ્વિવાયર સવ્વવિસાયર જાકુલ પવ્વય ભૂવલઉ
 તા એહુ પવદઉ હિયધ વહુદઉ, સરસધ દેવિહિ સુહતિલઉ. ૨૫

—૪૫ સિરિચંદ્રપદ ચરિત્રે મહાકર્ષ જસકિતિ વિરમ્યે મહા
સિદ્ધપાલ સવણભૂસણે સિરિ ચંદ્રપદ સામિ શિવ્વાણુગમણો જ્ઞામ
એયારહમો સધી સમ્મતો ॥૧૧॥ અથાગ્રં ૩૦૦ (?) એવં સર્વ ૨૩૦૬
સવત્ ૧૫૬૯ (?) શ્રાવણ વદિ ૧ શનિ દિને.

આ ગ્રંથની પત્ર સખ્યા ૭૪ પ્રતિપત્રમાં લીટી ૧૩ ફરખનગરના
દિગમ્બર જૈન મંદિરની પ્રતિ પ્રાચીન અને જીર્ણપ્રાય છે.

૧૪૫. સિંહસેનનું મહેસર ચરિત્ર મેઘેશ્વર ચરિત, હજુ
અપ્રકટ છે. તેને ‘આદિપુરાણ’ પણ કહેવામા આવ્યું છે, દરેક સંધિને,
છેવટે ‘મહાભવ્ય-ખેમસી-સાહુ-જ્ઞામકિએ’ એમ જણાવેલું છે તે પરથી
જણાય છે. કે તે ચરિત ખેમસિહ યા ખેમરાજ માટે લખ્યું છે,
કવિનું બીજું નામ ‘રઘુ’ હતું. તે હરસિહ સિંધધનો પુત્ર અને
ગુણકીર્તિ શિષ્ય યશઃ કીર્તિનો, શિષ્ય હતો આ યશઃકીર્તિ જ્વાલિયરમાં
ઈ. સ. ૧૪૬૪ (સં. ૧૬૨૧ માં) રાજ કરતા તોમર વંશના કીર્તિ-
સિંહ રાજના સમયની આસપાસ વિઘ્નમાન હોવાનું જણાયું છે તેથી
સિંહસેન યા રઘુએ પણ તેજ સમય આસપાસ આ ગ્રંથ રચ્યો
હોવો જોઈએ. પોતાના ગ્રંથમાં તેણે ગુણકર, ધીરસેન, દેવનદિ, જિન-
વરસેન, રવિષેણ, જિનસેન, સુરસેન, દિનકરસેન, સ્વયંભૂ, ચૌમુહ અને
પુષ્કયંત (પુષ્પદંત)નો ઉલ્લેખ કરેલ છે.

૧૪૬ રઘુએ એક બીજું નાનું કાવ્ય દહલેકખાણુ જયમાલ
(દશલાક્ષણિક જયમાલા) રચ્યું છે. તેમાં સર્વમળી ૬૮ અપભ્રંશ ગાથા
ઓ છે-જૈનધર્મના દશ પૈકી દરેક લક્ષણ પર ૬ થી ૭ આપી છે. રઘુ-
ધુની આ બંને કૃતિઓ સિદ્ધ કરે છે કે અપભ્રંશ ભાષા વિ. સં. ૧૬
મા સૈકા સુધી દિગમ્બર જૈનોમાં પણ સાહિત્યના વાહન તરીકે ચાલુ હતી.
આ નાના કાવ્યનો અતભાગ આ છે:—

બાહિરકસેદિય સુહ રૂપ્યહુ, પરમ બલુ અખ્ખંતર વિકખહુ,
એણુ ઉવાએ લખ્ખમધ સિવહર, ધમ રઘુ બહુ ભણુમ્મ મિણુય યર.

જિણણાહ મહિજ્જી મુણિ પણમિજજમ, દહ લકખણ પાલિયઈ શિર,
 ભો એમસીહમુય ભવ્વ વિણવજ્જુય; હોલુ વ મણુ ઇહ કરહુ થિર.
 ઇય કાઉણુ શિજ્જરં, જે હણુંતિ ભવપિજરં
 નીરાયં અજરામર, તે લહતિ સુકખ પરં. ૧
 જેણુ મોકખુ ફલુ તંપાવિજજમ, સો ધમ્મગો એહહુ કિજ્જમ,
 ખમ ખમ્માયલુ તુંગય દેહઉ, મદ્દઉ પલ્લઉ અજ્જઉ સાહઉ.
 સચ્ચ સઉચ્ચ મૂલ સંજમ દલુ, દુવિહ મહાતવણુવ કુમ્માઉલુ,
 ચઉવિહ ચાઉ પસારિય પરમલુ, પીણિય ભવ્વલોય છપ્પયલુ.
 દિયસ દોહ સદ્દ કલ કલયલુ, સુરણુર વર ખેયર સુહ સયફલુ,
 દીણાણાહ દીહ સમણિગ્ગહુ, સુદ્ધ સોમ તણુ મત્ત પરિગ્ગહુ.
 અભયેર છાયાઈ સુહાસિઉ, રાયહસ નિયરેહિ સભાસિઉ,
 એહઉ ધમ્મ-રૂકખ લાખિજ્જમ, જીવદયા વયણુહિ રાખિજ્જમ.
 જાણુજાણુ ભલારઉ કિજ્જમ, મિચ્છા મયઉ પવેસણુદિજ્જમ,
 સીલસલિલ ધારહિ સિચ્ચિજ્જમ, એમ પયત્તે બડ્ધારિજ્જમ.

ધત્તા.

લોહાનલ ચુકકઉ, હોઉ ગુરૂકકઉ, જામ રિસિંદય સિદ્ધ ગઈ,
 જગતાઈ સુહંકર, ધમ્મ મહાતર, દેઇ ફલાઇ સુમિદ્ધ મઈ.

૧૪૭. આ ગ્રંથ જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય મુંબઈ તરફથી ૧૯૨૩ માં પ્રુદિત થયેલ છે. તેની પ્રસ્તાવનામા નાથુરામ ત્રેમીજીએ જણાવ્યું છે કે:-રૂઢી કવિના રચેલા અન્ય ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે:-શ્રીપાલ ચરિત્ર, પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર, વ્રતસાર, કારણગુણુપોડશી, રત્નત્રયી, પદ્મમોપદેશ, રત્નમાલા, ભવિષ્યદત્તચરિત્ર, કરકડુચરિત્ર-આ સર્વ ગ્રંથો પણ અપભ્રંશ ભાષામાં હશે એમ જણાય છે.

૧૪૮. આ પૈકી રૂઢીકૃત શ્રીપાલચરિત્ર અને એક બીજો ગ્રંથ નામે સમ્મત ગુણુનિહાણુ મુગ્ધના ઐલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ-બવનમાં જોયા તે અપભ્રંશમાં છે; તેમાંથી નમુના આપીએ છીએ.

શ્રીપાલચરિત્રનો આદિભાગ.

‘સિદ્ધહં સુપસિદ્ધહં વસુગુણરિદ્ધહં હિયધ કમલ ધારેવિ શિર,
અકખમિ પુણુ સારઉ સુયસયસારઉ સિદ્ધચક્રમાહપ્પવર.
છાગે સાહ હુ વંસિ અગિંકઉ, મુણિવર ગુણભાવઈ શિરસકિઉ,
વાટૂ સાહુહુ પુત્તુ ધુરંધર, નિણુણાહુહુ પયપયરહ મહુયર.
દિવચંદહી ભજ્જહિ પુણુ જો વર, દાણું તિવિહપત્ત પોસણુયર,
કરમસિ ધણુદેણુ, સમાણુઉ, સોહધ મહિયલિ ઉણુધમાણુઉં.’

૧૪૯. સમ્મત્તગુણુ નિહાણુમાંથી.

સિવ પયમુહ સાસણુ, કુણુયવિણુસણુ તિન્યપયાસણુ ભયહાણુ,
પણુવિવિ સદ્વંસણુ દુગ્ગયભંસણુ વિહુણિય જન્મ જરામરણુ.

—ધ્યસિરિ સમ્મત્તગુણિણિહાણુ સંવેય નિરવેમ ભાવ સુપહાણુ
‘સિરિ ખુહ રધધૂવિરધએ સિરિ સંધાલિવ કમલસીહણુમંકિએ શિકકસ્વા
ઉવગૂહણુત ગુણુવણુણુણુ ણામ તીએ સગ્ગો ધમે સિદ્ધો.

x

x

x

x

ણુંદઉ વીરજિણેસહુ સાસણુ, લોખાલોયસરવ પયાસણુ,
ણુંદઉ સૂરિચરિત ચરંતઉ, સિરિ જસકિત્તિ મહાતવ તત્તઉ.
ણુંદઉ વસુણાહિઉ વંસુધારઉ, ચણુવણુણુસ્સ સંતિ પયચારઉ,
ણુંદઉ સયણુ મહાયણુ સારહુ, યયણિય માયર કલિમણુ હારઉ.

૧૫૦. ઐણિક ચરિત્ર (સેણિય ચરિય) જયમિત્ર હૃદયકૃત ‘સિરિ
વટ્ટમાણુ કવ્વ’માં અંતર્ગત છે તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે. તેમાં જ્યાં
પ્રત્યેક સંધિ સમાપ્ત થાય છે તેમાં છેલ્લા ધત્તા છંદમાં ‘હરિઈદુ’ એ
કવિનું અંકિત નામ આપેલું છે. તે સંધાધિપ (સંધવી-સંધી) હોલિ-
વર્મ્મા-હોણુ માટે રચેલું છે. અને તે હોલિવર્મ્મા, અને રધધુએ દશવક્ષણુ-
જયમાલામાં ઉલ્લેખિત જેમરાજના પુત્ર હોણુ-ખને એકજ હોવા સંભવ
છે. તે હોય તો આનો સમય સોળમી સદી ગણાય.

પણુવેવિ અણિંદહો ચરમ નિણિંદ હો વીર. હો દંસણુણુણુ વહો,
સેણિય હો હુરિદહુ કુવલયચદ હો શિ સુણુહો ભવિય હો પવર કહો.

અહ સેણિય રાય હો લચ્છિ સહાય હો સયલુ સઉણુ સુહયર
કુવલય આસોસણુ તમણિણુસણુ ઉયઉ અરિયણુ (હ) હિમયર.

—૪૫ પંડિતસિરિ જયમિન હલ્લ વિરમય વઢુંમાણુકવે પયડિયરંગ-
વગ્ગ રસભવે ઐણિયઅભયચરિતે ભવિયણુ જણુમાણુહરણુ સંધાહિવઃ
હોલિવમ્મ કણ્ણાહરણુ ણુંદસિરિવિવાહ સંગમો અભયકુમાર જમ્મુચ્છવ
વણુણો ણામ છઠ્ઠમો સધિ પરિચ્છેઉ સમ્મતો સંધી ૬

x   x   x   x

સોણુંદહુ ને ણિયમણિમણુપ, વીરચરિતુ વિમલુ અય છણુપ
સોણુંદહુ ને લિહપ લિહાવપ, રસ રસઠું ને પહપ પહાવપ.
ને પયચ્છ પયડેવિ સુભચ્છહ, મણિ સદ્દહણુ કરેઈ સુકવ્વહં
ણુંદહુ દેવરાવ ણુંદહુ ધર, હોલિવમ્મ કણ્ણુવ ઉણુયકર,
એહ ચરિત નેણુ વિચ્છારઉ, લેહાવિ વિ ગુણિયણુ ઉ વચારિઉ.

૧૫૧. આના અંતમાં નીચેનું આપેલું છે:—

આહહ માહહ સાહ મુમહુણુંદહુ સજ્જણુ જણુમાણુ ણુયણુણુંદહુ,
હોઉ ચિરાઉ સણિય કુલ મંડણુ, મગ્ગણુ જણુ દુહ રોર વિહંડણુ.
હોહ સંત સયલહં પરિવારહં, ભત્તિ પવદઉ ગુરવય ધારહં,
પઉમણુંદ મુણિણાહ ગણિંદહુ, ચરણુ સરણુ ગુર કપ હરિઈંદહુ,
નં હીણાહઉ કવ્વરસઠુંદહં, પઉ વિરમઉ સમ્મપ અવિમઠુંદહં.
તં મુઆણાણુ દેવિ જગસારી, મહુ અવરાહહું ખમઉ ભંડારી.

ધત્તા

દયધમ્મ પવત્તાણુ વિમલ સુકતણુ શિસુણુંત હો જિણુ ઈંદ હુ
નં હોપ સધણુઉહઉ ભણિ ભણુઉ તં સુહ જગિ હરિઈંદહુ

—૪૫ સિરિવઢુંમાણુ ધત્તાદિ—એયારહમો સધી પરિચ્છેઓ સમ્મતો. ૧૧

૧૫૨ આની પ્રત સર ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ-પૂનામાં છે ને તેમાં
છેવટે એમ છે કે ઇતિશ્રી ઐણિક ચરિત સંપૂર્ણ. સવન ૧૭૬૬ વર્ષે
આવણુ વદિ ૫ ભ્રગુ અપરાક્ષિસમએ શ્રી પાલભ નગરિ સ્થાને લિખિત
અહ કૃપાસાગર તત્તિષ્ઠ લિખિત પંડિત સુંદરદાસા શ્રી.

૧૫૩. દિગંબર નિત્ય વિધિમાં ૪૦ ગાથા વપરાય છે તે શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે તેમાંની ૮ દેવજયમાલ ૧૩ શાસ્ત્ર જયમાલ, ૧૩ ગુરુ જયમાલ અને શેષ ૬ પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ થાય છે. તેમાંની પહેલી તો અગાઉ જણાવેલ પુષ્પદન્તના યશોધર ચરિત્રમાંથી ઉદ્ધૃત કરી લીધી છે અને બાકીની પણ સંભવિત રીતે બીજામાંથી લીધી હોવી જોઈએ, પણ ક્યાંથી લીધી તે હમણાં જાણી શકાયું નથી.

૧૫૪ તેના નમુના નીચે પ્રમાણે છે:—

દેવજયમાલ

વત્તાણ્ઠાણે, જણુધણ્ઠાણે, પછપોસિઉ તુહુ ખતધર

તુહુ ચરણુ વિહાણે, કેવલણાણે તુહુ પરમખપઉ પરમપર. ૧

જય રિસહ રિસીસર જુમિય પાય, જય અજિય જિયંગમરો સરાય,

જય સભવ સંભવ ક્યવિઓય, જય અણિહંદણુ જુદિય પઓય. ૨

શાસ્ત્રજયમાલ

સપછ સુહકારણુ, કમ્મવિયારણુ, ભવસમુદ તારણુ તરણુ,

જિણુવણિણુમરસમિ સત્ત પયાસસમિ સગ્ગમોક્ખ સગમકરણુ. ૧

ગુરુ જયમાલ

ભવિયહ ભવતારણુ, સોલહ કારણુ, અજ્ઞવિ તિત્થયરતણુ હં,

તવ કમ્મ અસંગઘં, દ્ય ધમ્મંગઘ, પાલવિ પંચ મહાવ્યહં. ૧

પંચપરમેષ્ઠિ જયમાલ

મણ્ણુ જુ ઇન્દ સુરધરિય છતયા, પંચ કદલાણુ સુકખાવલી પતયા

દંસણુ જુણુ ઝાણુ અણુતં બલ, તે જિણુ દિંતુ અમ્હં વરં મગલ ૧

—નિત્યપૂજા (જૈ. ગ્રં. ૨. કા. સુઅષ્ઠ)

૧૫૫. જસયંતસાગરના જૈન મંદિરમાં એક હસ્ત પ્રતમાં નાની ૩૭ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કૃતિઓ છે તેમાં ૧૦ અપભ્રંશ છે નામે સુઅંધ દસમી કહા, રોહિણિ વિધાન કથા, સુકતાવલિ વિધાન કથા, અનંતાવ્રતા કથાનક, નિદોષ સપ્તમી કથાનક, પાશપઞ્કહા, જિનપુરંદર કથા, ઉદ્ધરણુ કથા, જિનરાત્રિ વિધાન કથાનક અને સોલહકારણુ જયમાલ.

આમાંની પહેલી બે બીજા કરતાં લાંબી છે કારણકે તે દરેકમાં બે સંધિ છે. રોહિણિ વિધાન કથાના કર્તાનું નામ દેવનન્દિ મુનિ છે. બીજી કૃતિઓના કર્તા સંબંધી કંઈ જણાયું નથી.

૧૫૬. સુઅંધ (સુગંધ) દસમી કથામાંથી નમુનો

જિણુ ચઉવીસ જીવેપિણુ, હિયઈ ધરેપિણુ, દેવતહં ચઉવીસહ.
પુણુ ફલુ આહાસમિ, ધમ્મુ પયાસમિ, વર સુઅંધ દસમિહિં જહં.

* * * * *
જહિ કોહુણુ લોહુ, મુહિયુ વિરોહુ, જિહ જર મરણુ વિવજ્જહ
જહિ હરિસુ વિસાહ, પુણુ જી પાહ, તહિણિવાસુ મહુ દિજ્જહ. ૯
રોહિણિ વિધાન કથામાંથી

જિણુવર વદેવિણુ, ભાહ ધરેવિણુ, દિવ્વ વાણિ ગુર ભત્તિએ.
રોહિણિ ઉવવાસહો, દુરિયવિણુસહો, ફલુ અકખમિણિય સત્તિએ.

૧૫૭. આ સિવાય દિગંબર જૈનનાં અપભ્રંશકાવ્ય સુરતની ગુજરાતી પરિષદમાં મૂકાયાં હતાં તેની નોંધ લખશું. તેનો સમય નક્કી નથી તેથી તેના રીપોર્ટના પરિશિષ્ટમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલાં છે.

આદિજિનકલશ (?) વીર જિનકલશ જણાય છે.

વટ્ટમાણુ જીણુ પણુવેવિ ભાવે, કલિમલ કલુસ વિવજ્જહ પાવે,
સંચાક્ષેવિ અપરાવહ ગઈદુ, જસુ જમ્મણહવણિ આયહ સુરેંદુ.

ણિહ મેર સિહરિ તય લોયણા હુ, અમ્મ-વિસમ-કમ્મ-વણુ-હહણુ-હાહુ,
કલસેહિ ફહાયહ સિંહાસણુત્થૂ, ચલ ચામરેહિં વિજ્જિહ પસત્થૂ.
ખાલહ ણિએવિ ઈદ્દસ તામ, જલ સંક પધસિધ હિયઈ જમ,
તા અવણિ જાણુ પરિકપ્પિહ, તે મેર અગુઠ્ઠં ચપ્પિયહ.

અરહરિય ધરણિ ખંભંદુ ખસિહ, ગિરિ ડોલ્લિહ સુર સમ્મહ તસિહ.

ધતા.

પરમેઠિ પયાસણુ, જિરવમ સાસણુ, ઈદે વણિય જસુ ગુણુ,
જિણુણુવેવિ પયત્તે, કહસિ હિયયત્તે, થુમ્મ અણુમિય મુણેહુ જણુહુ,
જય વટ્ટમાણુ, સિવ ઉરિ પહાણુ, તપ્પલોય પયાસણુ વિમલણાણુ;
જય મયણુ મ્મહડ, નિહણુણુ સમત્થ, જય દોસરહિય બહુ ગુણુ પસત્થ.

૧૫૮. નિશિભોજન સંબધે એક કાવ્ય છે તેના નમુના.
 ને ધમ્મ કરમ, જિણુણાહુણવમ, હુસ સાવડ જણે અપ્પાણુ ચવમ,
 નેણુ વિરય નિહિ ભોયણુ કરેમ, મણુ ખંચિવિ ઇદ્ધિણુ જિજ્ઞિણુવિ.
 રયણિ ભુજંતહં દોસુ હોમ, એરિસુ મુણિવર જપંતિ લોમ,
 જહિ ભમમ ભૂયર ખસિ રમતિ, જહિંવિં તર મેયઈ સંચરતિ.
 જહિં દિઠ્ઠિ ન પસરમ અંધુ જેમ, તહિં ગાસુ સુદ્ધિ ભણુ હોઈ કેમ,
 કિમિ કીડ વયંગઈ જિઝ ગુરામ, પિપ્પીલમ ડસઈ મહારઈ,
 ખજ્જુરઈ કણુ સલામયાઈ, અવરઈ જીવઈ બહુ સયાઈ,
 અણાણું જિસિ ભુજંત એણુ, પસુ સરિસુ ધરિઉ અપ્પાણુ તેણુ.

*

†

*

*

ધત્તા.

ને ભોયણુ ભખમ, અપ્પુણુ રખમ, માણુ ભઉ જડયુદ્ધિ ગમમ,
 બાહિહક દતઉ, અમ વિલવંતઉ, બહુ સંસાર પરિભમમ. ૭
 જહિં વધરિ ભેય બહુ સચમતિ, તહિં રયણિહિં બુહ ભોયણુ ન લિંતિ,
 વસિકરણુ દિણાયઉ વગ્ગ વાણુ, જાણિજ્જમ પયડઉ જીવિ વિસાણુ.

*

*

*

*

પુણ્ણે જીઉ જિવ્વાણુ જમ, ચોરાસિ મારિ કરસવણુભામ,
 પુણ્ણે પુરંદર હવમ સગ્ગે, પુણ્ણે પજ્જલિય ન દહડ અગ્ગિ.
 પુણ્ણેણુ હોતિ ચક્કવધરાય, પુણ્ણે જી લગ્ગહિ સમરે ધાય,
 પુણ્ણે સિંહાસણુ ચમર ધારિ, કરે કણુયદંડુ પડિહારે બારિ,
 પુણ્ણે રહ ગય ધડ તુરય થદ્દ, ધય સિધ ભેરી નીસાણુ ઉદ્દ

ધત્તા.

ધણુ ધણુ પહુતણુ જણિમ્મહં તણુ, જણુણિ જણુણુ સુય સોચરઈ,
 તે ધમ્મપહાવે જિણુમય ભાવે, લહઈ જીઉ સોખઈ વરમ.

૧૫૯. દોહાકોશ એ ગ્રંથ ડા. હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ પોતાના બંગાલી
 ગ્રંથ નામે 'બૌદ્ધગાન ઓ દોહા' માં પ્રગટ કરેલ છે તેમાં અપભ્રંશ ધણું
 છે, અને તે શાસ્ત્રી તેને જૂની બંગાલી (બાંગલા) ગણે છે. આ

દોહાઓના બે ભાગ છે (તેમાં બીજા છંદો પણ છે) એક સરોરહ-
વજના છે કે જે પોતાને દોહામાં સરહ એ પ્રમાણે જણાવે છે
અને બીજો કૃષ્ણાચાર્યપાદનો છે. અને બંને અપભ્રંશમાં છે.

૧૬૦. સરહમાંથી નમુના:—

ઘરહિ બધસી દીવા જાલી, કોનેહિ બધસી ઘંટા ચાલી;
અકિખ નિવેસી આસનબધી, કનેહિં ખુસ ખુસાઇ જનબધી.
રંડીમૂંડી અન્ય વિ વેસે, દીહણુકખ જે મલિને વેસેં,
ણુગલ હોઈ (અ) ઉપાડિય કેસેં, ખવનેહિં જન વિડંબિય વેસેં.
અપ્પણુ વાહિય મોકખઉ ઉએસેં.

જઈ નચા વિચ્ય હોઈ મુત્તિ, તા સુનહ સિઆલહ,
લોમોપ્પાટને અચ્છ સિદ્ધિ, તા જુવઈ નિતંબહ.
પિચ્છી ગહણે દ્વિઠ મોકખ તા કરિહ તુરગહ,
ઉખેં લોચ્છણે હોઈ જાણુ તા કરિહ તુરગહ,
એવ સરહ ભણુઇ ખવનાન મોકખ મહુ કિપિ ન ભાવઇ,
તત્તરહિઅ કાયા ણુ તાવ પર દેવલ સાહઈ. ૧
જો ભવસો નિવાણુથલુ ભેતુ ન મણુહ પણુ,
એક સહાવેં વિરહિઆ, નિર્મલમઇ પડિવણુ. પૃ. ૧૧૮
ઘરહિ મ થંકુ મ જાહિ વને, જહિ તહિ મણુ પરિઆણુ,
સચ્છણુ છિરતર બોહિ હિઅ, કહિં ભવ કહિ નિવ્વાણુ.
ણુઉ ધરે ણુઉ વને વોરિ દ્વિઠ, એકુ પરિઆણુઉ ભેઉ,
નિમ્મલચિત્ત સહાવઉ, કરહ અવિક્લ મેઉ. પૃ. ૧૧૯

૧૬૧. કૃષ્ણાચાર્યમાંથી:—

આગમ વચ્ચ પુરાણે પડિત માન વહંતી,
પ્રક્ય સિરિદ્ધ અલિઅ જિમ, બાહેરિ ત ભુમયતિ. ૨ પૃ. ૧૧૩
વરગિરિસિહર ઉતુંગ મુણિ, સચ્ચેં જહિં કિઅ વાસ;
નઉ સો લંધિઅ પંચાનનેહિં, કરિવર દ્વારઅ આસ. ૨૫ પૃ. ૧૩૦

એકક ન કિજ્જઞ્ઞ મંતુ ન તંતુ, શિઅધરણિ લઘ કેલિ કરંતુ; -
 શિઅધરધરિણી જાવ લુ મજ્જઞ્ઞ; તાવ કિં પંચવગ નિહરિજ્જઞ્ઞ. ૨૮ પૃ. ૧૩૧
 એસ જપહોસેં મડલકમ્મે, અતુદ્ધિન અચ્છસિ કાહિઉ ધમ્મે, ..
 તો વિણુ તરણિ નિરંતર નેહે, વોહિ કિ લાહધ એણુ વિ દેહે. ૨૯ પૃ. ૧૩૧
 જિમ લોણુ વિલિજ્જઞ્ઞ પાણિએહિ, તિમ ધરિણિ લાધ ચિત્ત, -
 સમરસ જઞ્ઞ તકખણે, જઞ્ઞ પુણુ તે સમ શિત્ત. ૩૨

૧૬૨. ભારતના પૂરા-છેક પૂર્વભાગ-બંગાલમાંથી આ ગ્રંથ મળી આવે એ હકીકત ઉપયોગી છે અને મહત્વપૂર્ણ છે. તે એટલું બતાવે છે કે સસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે અપભ્રંશ કેટલીક સદીઓ સુધી તાપીના ઉત્તરના સમસ્ત હિંદના ચારે ખુણામાં સાહિત્યની ભાષા હતી. તે સાહિત્ય શૃંગાર તેમજ ધર્મ-મય હોવાથી લોકપ્રિય થયું જણાય છે. તે ગ્રંથ એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેની ભાષા પશ્ચિમની અપભ્રંશ-વિશેષ સંભવિત રીતે મહારાષ્ટ્ર અપભ્રંશ હતી કે જે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતની પેઠે એટલી ઉંચી કાટિએ લઘ જવામા આવી હતી કે સાહિત્યની શિષ્ટ ભાષાની સ્થિતિએ લાવવામા આવી અને તેના ઉપયોગ પશ્ચિમ અને પૂર્વના કવિઓએ સરખી રીતે કર્યો છે.

૧૬૩. જૈન, ગૂર્જરકવિઓમાં તેરમીથી પંદરમી-સોળમી સદીના આવેલ સાહિત્યમાંથી અપભ્રંશને મળતુ-જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું સાહિત્ય છે. તેના નમુના અત્ર આપ્યા નથી.

૧૬૪. આ સર્વ અપભ્રંશ સાહિત્યનો વિભાગ તેના નમુના-ઉદા-હરણુ સહિત આપ્યો છે તે પરથી વિશાલપણે સ્પષ્ટ થયું છે કે:—

“Under the so-called Prakrit literature, especially of the Jains with published and unpublished, much valuable Apabhramśa lies buried. Some works, which in the catalogue are simply dubbed prakrit, might turn out to be Apabhramśa, and

others, rightly called Prakrit might still contain some Apabhrams'a quotations and stories of value from both the linguistic and literary points of view. It is also likely that the treasures at Patana, Khambhayat and other strongholds of Jainism might contain Apabhrams'a works, yet unknown even to their blessed possessors. It is the duty of all rightminded Jains to make such works available to scholars who would publish them according to approved methods and subject them to literary and historical criticism." Prof. Gune's Introduction to Bhavisiyatta Kaha.

—જે હાલ પ્રાકૃત સાહિત્ય કહેવાય છે તે અને ખાસ કરી જૈનોનું પ્રાકૃત સાહિત્ય—પ્રકટ તેમજ અપ્રકટ બંનેમાં ઘણું કીમતી અપભ્રંશ સાહિત્ય દટાયેલું છે. કેટલાક ગ્રંથો કે જે ગ્રંથસૂચિમાં—ટીપમાં સાદી રીતે પ્રાકૃત તરીકે નોંધેલા છે તે અપભ્રંશ તરીકે નીકળી આવે એવો સંભવ છે, અને ખીજા યથાર્થપણે ઓળખાતા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં કોઈ અપભ્રંશ અવતરણો અને ભાષાવિજ્ઞાન તેમજ સાહિત્યની દૃષ્ટિથી મહત્ત્વ ધરાવતી વાર્તાઓ પણ હોય. એ પણ સભવિત છે કે પાટણ, ખંભાત અને ખીજા જૈનધર્મનાં કેન્દ્રસ્થાનોના ભંડારોમાં કેટલાક એવા અપભ્રંશ ગ્રંથો હોઈ શકે, કે જેની હજી સુધી તેના કમજોરોને પણ માહિતી ન હોય. સર્વ યોગ્યદૃષ્ટિવાળા જૈનોની એ ફરજ છે કે આવા ગ્રંથો એવા પડિતોને હસ્તગત કરાવે કે જેઓ માન્ય પદ્ધતિપર તેઓને પ્રકટ કરે અને તેમનાપર સાહિત્યવિષયક તેમજ ઐતિહાસિક વિવેચન કરે. (પ્રોફે. ગુણેની ભવિસ્યત કહા પરની પ્રસ્તાવના પરથી.)

વિભાગ ત્રીજો.

હૈન યુગ.

પ્રકરણ પહેલું.

હૈમચંદ્રણનું વ્યાકરણ.

પાણિનિ.

૧૬૫—“શોભના સ્વલુ પાણિનિના સૂત્રસ્ય કૃતિઃ
(પૂતંજલિ ૨-૩-૬૬)—સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં જે યશ પાણિનિને મળ્યો
તે કોઇના ભાગ્યમાં નહોતો. એવું સર્વાંગસુંદર પૂર્ણ વ્યાકરણ કોઈકાલમાં
કોઈ ભાષામાં બન્યું નહિ. મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રી એમતો
કહે છે કે ૭ મેકડોનલે (મુખ્યાનલાયાર્ય) હાલ પાણિનિ જેવું જ
વૈજ્ઞાનિક વ્યાકરણ સ્વતંત્ર રીતિથી બતાવ્યું છે; પરંતુ આ વ્યાકરણની
રચના પાણિનિના વ્યાકરણ હોવાથી જ સંભવી. વિષુ આકાશ, સમુદ્ર
કે વિષ્ણુની પેઠે પાણિનિના વ્યાકરણનું માપ ન ઇક્કતાથી કે ન ઇય-
તાથી થઈ શકે તેમ છે. તેતો તે જ છે. એમ કહી શકાતું નથી કે
તે આવું કે આટલું છે. જેમ પાણિનિ પોતાની પહેલાંનાં સર્વસંસ્કૃત

૭. The Professor's Vedic Grammar is unique work in so far as he has done it without Panini's Vaidika Prakriya. He has evolved the grammar from the language itself and is as scientific as his great predecessor Panini.

—એશિયાટિક સોસાયટી બંગાલના વાર્ષિકોત્સવ વખતનું પ્રમુખ તરીકે આખ્યાન.

વૈયાકરણોનો સંઘાત છે, તેજ પ્રમાણે તે પોતાનાથી પાછળના સર્વ વૈયાકરણોનો ઉદ્ગમ છે. પોતાથી પહેલાના જે વૈયાકરણોનાં નામ તેણે, મતભેદ બતાવવાને માટે યા વૃજ્યર્થે આખ્યાં તેનાં નામ માત્ર પણ રહી ગયાં, બાકીનાં નામોનો પણ પત્તો નથી. પૂર્વાચાર્યોની જે સંજ્ઞાઓ તેણે પ્રચલિત સમજી લઈ લીધી તે રહી ગઈ, બાકીના જૂના સિક્કા પાણિનિની નવી ટંકશાલની મોહરો આગળ કોણ જાણે ક્યાં નાસી ગયા. પહેલાનાં વ્યાકરણોનો એકદમ અભાવ જોઈને કોઈ એવી કલ્પના કરે છે કે પાણિનિ શાસ્ત્રાર્થમાં જે વૈયાકરણોને હરાવતો ગયો તેના અર્થોને બાળતો ગયો. કોઈ કહે છે કે શિવજીના હુંકાર-વજ્રથી જે પાણિનિના દુર્બલ પક્ષની હિમાયત ઉપર ચક્રાવવામાં આવ્યાં હતાં તે નષ્ટ થયાં. કોઈ કહે છે કે સર્વ વૈયાકરણ વિશ્વામિત્રની વ્યુત્પત્તિ વિશ્વનો અમિત્ર શત્રુ એમ કરવાથી વિશ્વામિત્રના શાપભાજન થયા બ્યારે પાણિનીએ ‘મિત્રે ચર્ષૌ’ સૂત્ર ૬-૩-૧૩૦ એમ કહી તેની ખુશામત કરી તેથી તેનો વર મેળવ્યો. પાણિનિને અન્ય બાળવાની કે શિવકોપ યા વિશ્વામિત્રાનુગ્રહની જરૂર નહોતી; સ્વયંસેવ પોતાના તેજની આગળ બીજાં વ્યાકરણો ટકી ન શક્યાં.....

હિમચંદ્ર.

૧૬૬—શ્રી હિમચંદ્રનું વ્યાકરણ સિદ્ધહિમચંદ્ર રાખ્દાનુશાસન યા સિદ્ધહિમ કહેવાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહને માટે બનાવ્યું તેથી ‘સિદ્ધ’ અને હિમચંદ્રનું હોવાથી ‘હૈમ’. આમાં ચાર ચાર પદોના આઠ અધ્યાય છે અને તેમાં લગભગ ૪૫૦૦ સૂત્ર છે. શૈલી કૌમુદિઓ જેવી છે અર્થાત્ વિષયવિભાગથી સૂત્રોનો ક્રમ રાખેલો છે. સાથે સાથે

૮. આપિ સલિ ૬-૧-૯૨, કાસ્યપ ૧-૨-૨૫, ગાર્ગ્ય ૮-૩-૨૦, ગાલવ ૭-૧-૭૪, ચાક્રવર્તી ૬-૧-૧૩૦, ભારદ્વાજ ૭-૨-૬૭, શાકટાયન ૩-૪-૧૧૧, શાકલ્ય ૧-૧-૧૬, સેનક ૫-૪-૧૧૨, સ્ફોટાયન ૬-૧-૧૨૩, ઉત્તરી (કદીચામ) ૪-૧-૧૫૩, કોષ (એકેપાં) ૮-૩-૧૦૪, પૂર્વી (પ્રાચ્યામ) યા જૂના ૪-૧-૧૭.

તેણે પોતાની ટીકા નામે બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી છે. હેમચંદ્રનો ઉદ્દેશ સરલ રીતિથી પોતાનો સંપ્રદાય, પોતાનો આશ્રયદાયક રાજા તથા પોતાના ગૌરવને માટે એવું વ્યાકરણ બનાવવાનો હતો કે જેમાં કોઈ વાત રહી ન જાય. તે જૈન શાકટાયન પાછળ લીટે લીટે ચાલેલ છે. પરંતુ ખીજા અનુકરણ કરવાવાળાની પેઠે તેણે માત્ર અનુકરણ કર્યું નથી. તેણે સંસ્કૃત વ્યાકરણ સાત અધ્યાયોમાં લખી આઠમો અધ્યાય કેવલ પ્રાકૃતના પૂર્ણ વિવેચન માટે રચ્યો છે. પાણિનિએ પોતાની પાછળ દૃષ્ટિ નાંખીને વૈદિક સાહિત્યને મેળવી ‘ પોતાના સમય સુધીની ભાષા ’નું વ્યાકરણ બનાવ્યું, પછી વેદ તેનાથી છુટી-નિકળી ગયો ને સ્વર પણ છુટી ગયો. હેમચંદ્રે પાછળ ન જોતાં આગળ દૃષ્ટિ નાંખી અહીંથી નીકળ્યું તો અહીં વધારી લીધું ને ‘ પોતાના સમય સુધીની ભાષા ’નું વિવેચન કરી નાખ્યું. આ પહેલું મહત્ત્વ હેમચંદ્રનું છે કે ખીજા વૈયાકરણોની પેઠે કેવલ પાણિનિના વ્યાકરણના લોકોપયોગી અંશને પોતાના સંસ્થામાં બદલાવીને તે સંતુષ્ટ ન રહ્યા, પણ તેણે પાણિનિની પેઠે પાછળ નહિતો આગળ દૃષ્ટિ નાંખી પોતાના સમય સુધીની ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું. તેના પ્રાકૃત વ્યાકરણ અર્થાત્ આઠમા અધ્યાયનો ક્રમ શું છે તે નીચે બતાવવામાં આવ્યું છે.

૧૬૭ શ્રીહેમચંદ્ર કહે છે કે—પ્રકૃતિઃ સંસ્કૃતં, તત્રમવં, તત્ત આગતં ચા પ્રાકૃતમ્ । આ ભવ અને આગત કહેવું તે ઠીક-બરાબર નથી. વરરચિ સંસ્કૃતને શૌરસેનીની પ્રકૃતિ અને શૌરસેનીને મહારાષ્ટ્રી અને પૈશાચીની પ્રકૃતિ કહે છે. ‘ પડ્ભાષા ’ એ નામ આપેલું ત્યાં ધણા જૂના કાળથી ચાલ્યું આવ્યું છે. એક પ્રાકૃત વ્યાકરણ પડ્ભાષાચંદ્રિકા કહેવાય છે. લોષ્ટદેવ કવિની પ્રશસા કરતા મંબ કહે છે કે ‘ છ ભાષાઓ તેના સુખમાં સદા વિરાજે છે. ’ જ્યાનક સોમેશ્વરના પુત્ર પૃથ્વીરાજનું માહાત્મ્ય કરતાં કહે છે કે ‘ છ ભાષાઓમાં તેની

૯...મુલે यस્ય ભાષાઃ ષડધિશરતે ।...લોષ્ટદેવસ્ય...
(શ્રી કંઠ્યરિત, છેલ્લો સર્ગ)

શક્તિ હતી. ૧૦ પૃથ્વીરાજ રાસાના કર્તા, હિંદીના ઇતિહાસ લેખકોને એવું કહીને ચક્કરમાં નાંખી ગયેલ છે કે

‘પટ ભાષા પુરાનં ચ કુરાનં કથિતં મયા. ’ ૧૧

અને તેઓ આમાં પંજાબી, ખેસવાડી, રાજસ્થાની શોધતા ફરે છે. આગણીસમી સદીનો પુંદીનો કવિ-વંશભાસ્કરનો કર્તા-મીષણ ચારણ, ‘સૂરજમલ પણુ છ ભાષાઓ મુખે પઢી ગયો હતો’ એમ જણાવે છે. ૧૨ શામળભટ્ટ પણુ એક છપ્પામાં જણાવે છે કે:—

સંસ્કૃતભાષા સરસ, માગધી મોટે મૂલ્યે,

ગ્વાલેરી ગુણુનીધ, અપભ્રંશી તે તુલ્યે,

દેશી ભાષા દાખ, પિશાચી પદ્મને પ્રીતે

ચારણ ચોથી ભાખ, રાજદ્વારે શુભ રીતે,

એ ખટ્ટે ભાષા જે ખોજશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે

કવિ શામળભટ્ટ સાચું કહે, ભોગી તેના બ્રહ્મ (બ્રાહ્મણ) છે.

૧૬૮—તો આ છ ભાષાઓ સંબંધી શું ખટપટ છે ?

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચૈવ શૂરસેની તંદુદ્ભવા

તત્તોડપિમાગધી પ્રાગ્વત્ પૈશાચી દેશજાપિ ચ

—સંસ્કૃત, તેમાંથી પ્રાકૃત, તેમાંથી ઉત્પન્ન શૂરસેની, તેમાંથી માગધી, પહેલાની માફક પશાચી અને દેશજ એ છ થઈ.

૧૬૯—માલૂમ પડે છે કે પ્રકૃતિ રાખના અર્થમાં ભ્રમ થવાથી તત આગતં, તદુદ્ભવા અને તતઃ આદિની કલ્પના થઈ. પ્રકૃતિને

૧૦ વાલ્યેડપિ લીલાજિતતારકાણિ

ગોર્વાણ વાહિન્યુપકારકાણિ ।

જયંતિ સોમેશ્વરનંદનસ્ય

ષણ્ણાં ગિરાં શક્તિમત્તો યશાંસિ ॥

—પૃથ્વીરાજવિજય પ્રથમ સર્ગ.

૧૧ જુઓ ગુલેરી મહાશયનો લેખ પ્રતિષ્ઠા વૉ. ૩ પૃ. ૨૬૪-૭.

૧૨ મેં ખના શ્રીકંઠચરિતની દીક્ષામાંથી ઉદ્ધૃત.

અર્થે અહીં ઉપાદાનકારણુ નથી. જેમ ભાષ્યકારે બહુ સુંદર ઉદાહરણુ આપ્યું છે કે સોનામાંથી રૂચક અને છે. રૂચકની આકૃતિને તોડીતોડીને કટકે બનાવવામાં આવે છે, કટકોમાંથી વળી ખેરનાં લાકડાંના અગારથી કુંડલ બનાવવામાં આવે છે, સોનાનું મોતું રહી જાય છે, તેવીરીતે ભાષાથી ભાષા કદિ બનાવવામાં નથી આવી. અહીં પ્રકૃતિ શબ્દ મીમાંસાના રૂઢ અર્થમાં લેવો જોઈએ. ત્યાં પ્રકૃતિ અને વિકૃતિ શબ્દ વિશેષ અર્થોમાં લેવામાં આવ્યા છે. સાધારણુ નિયમ, નમૂનો, મોડલ, ઉત્સર્ગ એ અર્થમાં પ્રકૃતિ આવે છે. વિશેષ, અલૌકિક, બિન્ન, અંતરિત, અપવાદ—એ અર્થમાં વિકૃતિ આવે છે. અગ્નિષ્ટોમ યજ્ઞ પ્રકૃતિ છે, બીજા સોમયાગ તેની વિકૃતિ છે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા સોમયાગ અગ્નિષ્ટોમમાંથી નિકળ્યા કે આવ્યા છે. અગ્નિષ્ટોમની જે રીતિ છે તેને બીજા સોમયાગોની રીતિ થોડીબહુ મળતી છે ને કંઈકંઈક બિન્ન છે. સાધારણુ રીતિ પ્રકૃતિમાં બતાવી બેઠાને વિકૃતિમાં ગણી દીધા છે. પાણિનિએ ભાષા (વ્યવહાર)ની સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની વૈદિક સંસ્કૃતને તેની વિકૃતિ માની છે; સાધારણુ યા ઉત્સર્ગ નિયમ સંસ્કૃતના માની વૈદિક ભાષાને અપવાદ બનાવ્યો છે. અહીં પ્રકૃતિનો ઉપાદાન કારણુ એવો અર્થ માની શું વૈદિક ભાષાને ‘તત આગત’ યા ‘તદુદભવ’ કહી શકાય?—ઉલટી ગંગા વહી શકે? શૌરસેનીની પ્રકૃતિ સંસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રીની પ્રકૃતિ શૌરસેની કહેવાનો આશય એ છે કે, તેના સાધારણુ નિયમ સંસ્કૃત યા શૌરસેની જેવા અને વિશેષ નિયમ પોતપોતાના બિન્ન છે. પ્રકૃતિ સાથે જ્યાં સમાનતા હોય છે, તેનો વિચાર વ્યાકરણોમાં નથી, જ્યાં ભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે. હેમચંદ્રજીએ પહેલી (મહારાષ્ટ્રી) પ્રાકૃતનું વ્યાકરણુ લખ્યું. પછી શૌરસેનીના વિશેષ નિયમ લખીને જણાવ્યું કે ‘શેષ પ્રાકૃતવત્’. (૮-૪-૨૮૬); પછી માગધીના વિશેષ નિયમ જણાવી કહ્યું કે ‘શેષ શૌરસેનીવત્’ (૮-૪-૩૦૨), અર્થ—માગધીને આર્ષ માની તેનું વિવેચન કર્યું નહિ. પછી પૈશાચીનું વિવેચન કરી દાખવ્યું કે

શેષ શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૩૨૩). તે પ્રમાણે ચૂલિકા પૈશાચી ના નિયમ-વિશેષ બતાવી કહ્યું શેષ પ્રાગ્વત્-એટલે પૈશાચીવત્ (૮-૪-૩૨૮). અપભ્રંશના વિશેષનિયમ લખી કહ્યું શૌરસેનીવત્ (૮-૪-૪૪૬) અને ઉપસહારમાં સર્વ પ્રાકૃતોને લક્ષ્યમાં રાખી લખ્યું કે શેષ સંસ્કૃતવત્સિદ્ધમ્ (૮-૪-૪૪૮). તો આ પરથી શું આનો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે આ ભાષાઓનું કુંડુંબવદ્ધ થયું? શું પહેલી ભાષા જનક થઇ અને પછી પછીની તેમાંથી આગત અથવા તેમાંથી ઉદ્ભૂત થઈ? નહીં, સાધારણ નિયમ ‘ પ્રકૃતિ ’થી સમજાવ્યો અને વિશેષ નિયમ ‘ વિકૃતિ ’થી. આ પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનો પ્રકૃત-પ્રસ્તુત અર્થ છે.

૧૭૦. સંસ્કૃત અને બીજી પ્રાકૃતોના વ્યાકરણમાં તે હેમચંદ્રે પોતાની વૃત્તિમાં ઉદાહરણોની પેઠે પ્રાયઃ વાક્ય અથવા પદ જ આપેલ છે, પરંતુ અપભ્રંશના અંશમાં તેણે પૂરી ગાથાઓ, પૂરા છંદ અને પૂરાં અવતરણ આપ્યાં છે. આ શ્રી હેમચંદ્રનું બીજું મહત્ત્વ છે. આવી રીતે તેણે એક અતિ ભારે સાહિત્યના નમૂના ઇવંત રાખ્યા કે જે તે એમ ન કરત તો નષ્ટ થઇ ગયા હતા. આમ કરવાનું કારણ શું? જેમ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેમ જે એતામ્બર જૈન સાધુઓને માટે યા સર્વ સાધારણ જન માટે તેણે વ્યાકરણ લખ્યું તેઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃતના નિયમોને, તેનાં સૂત્રોનો સંગતિને પદો યા વાક્યખંડોમાં સમજી લેત-તેણે આપેલ ઉદાહરણોથી ન સમજત તો સંસ્કૃત અને ગ્રંથની-પુસ્તકી-પ્રાકૃતનું વાંચન તેમની સામે હતું-પ્રાપ્ય હતું તેમાંથી નવાં ઉદાહરણો શોધી લેત, પરંતુ અપભ્રંશના નિયમ એવી રીતે સમજમાં આવી ન શકત. મધ્યમ પુરૂષને માટે ‘પંઘ’, શપથમાં ‘થ’ ની જગ્યાએ ‘ધ’ થવાથી સવધ, અને મદ્ધધુધિના અનુકરણ-પ્રયોગ, પૂરાં ઉદાહરણ આપ્યા વગર સમજમાં આવતા નથી (જુઓ પછી ઉદાહરણ નં. ૫૬, ૮૮, ૧૪૪). જો હેમચંદ્ર પૂરાં ઉદાહરણ ન આપત તો શીખનારાઓ કે જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના આકર ગ્રંથો સુધી પહોંચી જાય, પરંતુ જેઓ ‘ભાષા’

સાહિત્યથી સ્વાભાવિક રીતે નાક ચઢાવતા તેઓ તે ‘ભાષા’ના નિયમોને સમજત નહિ.

૧૭૧. આ સર્વે ઉદાહરણોનો સંગ્રહ અને વ્યાખ્યાન આ પછી જૂદા ૬, ૭, અને ૮ પ્રકરણમાં આપેલા છે. આ ઉદાહરણ અપભ્રંશ કહેવામાં આવે છે કિંતુ તે તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના જ છે. વર્તમાન હિંદી કે ગૂજરાતી સાહિત્યથી તેનો પરંપરાગત સંબંધ, વાક્ય અને અર્થને સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ થશે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ ઉદાહરણ શ્રી હેમચંદ્રના પોતાનાં રચેલાં નથી. કોઈ વાક્યો સિવાય સર્વે તેનાથી પ્રાચીન સાહિત્યનાં છે. તે પરથી તે સમયની જૂની હિંદી-ગૂજરાતી સાહિત્યના વિસ્તારનો પતો લાગે છે. જો સંસ્કૃત સાહિત્ય ખીલકુલ રહ્યું ન હત તો પતંજલિના મહાભાષ્યમાં જે વેદ અને શ્લોકોના ખડો ઉક્ત છે તે પરથી સંસ્કૃત સાહિત્યનું અનુમાન કરવું પડત. આ કામ આ દોહાઓથી થાય છે. હેમચંદ્રજીએ મોટી ઉદારતા કરી કે આ પૂરાં અવતરણ આપી દીધાં. તેમાં શૃંગાર, વીરતા, કંઈ રામાયણના અંશ (જેવડું અન્તર ૧૦૧, દહમુહુ ભુવણ ૫), કૃષ્ણકથા (હરિ નમ્યાવિહિ પંગણહિ-૧૨૨, એક મેકકઉ જધવિ જોએદિ ૧૨૯), કંઈ બીજા મહાભારતના અંશ (ધત્તિર્કે આપિણુ સઉણિ ૭૮), વામનાવતાર કથા (મર્ધે ભણિઅઉ બલિરાય ૯૬), હિંદુ ધર્મ (ગંગ ગમેપિણુ ૧૬૬, ૧૬૭, ત્રાસ મહારિસિ ૯૧), જૈન ધર્મ (જેપિ અધપિણુ ૧૬૫, પેકમેવિણુ મુહુ જિનવર હો ૧૭૦), અને ‘હાસ્ય’ (સોએવા પર વારિઆ ૧૫૯)—એ સર્વના નમૂના મળે છે. મુંજ (૧૬૨) અને બ્રહ્મ (૧૦૩) કવિઓનાં નામ મળી આવે છે. કેવું સુંદર સાહિત્ય આ સંગૃહીત છે ! કવિતાની દૃષ્ટિથી, આટલા વિશાલ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પણ, શું ‘ભલલા હુઆ જી મારિઆ ૩૧, જધ સસણેહી તો મુધઅ પર, લોણુ વિલિજ્જધ પાણિએણુ ૧૧૫, અજ્જવિ નાહુ મહુજ્જ ધરિ ૧૪૪’—આદિની જોડીની કવિતા મળી શકે તેમ છે ?

૧૭૨-હેમાચાર્યનું ત્રીજું મહત્ત્વ એ છે કે તે પોતાના વ્યાકરણના

પ્રાણિનિ અને ભદ્રેશ્વરીક્ષિત હોવાની સાથે સાથે તેના ભદ્રિ પણ છે. તેણે પોતાના સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યમાં પોતાનાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણ પણ આપ્યાં છે તથા સિદ્ધરાજ જયમિંહ અને કુમારપાળના ઇતિહાસ પણ લખ્યા છે. ભદ્રિ અને ભદ્ર ભૌમકની પેઠે તે પોતાના સૂત્રોના ક્રમથી આલ્યા છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રય કાવ્યના વીસ સર્ગ છે, તેમાં સિદ્ધરાજ જય-સિંહ સુધીના ગૂજરાતના સોલંકી રાજાઓના વંશ વૈભવ આદિનું વર્ણન અને સાથે સાથે હેમચંદ્રના (સંસ્કૃત) શબ્દાનુશાસનના સાત અધ્યાયોનાં ઉદાહરણ છે. આઠમા અધ્યાય (પ્રાકૃત વ્યાકરણ)નાં ઉદાહરણોને માટે પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્ય (કુમારપાલ ચરિત)ની રચના થઇ છે કે જેમાં આઠ સર્ગ છે. સંસ્કૃત દ્વાત્રયની ટીકા અમ્ભયતિલક ગણિએ તથા પ્રાકૃત દ્વાત્રયની ટીકા પૂર્ણકલશ ગણિએ લખી છે કે જે સંવત્ ૧૩૦૭ ક્રા.શુન ૪૫૭ ૧૧ પુષ્ય રવિવારને દિને પૂર્ણ થઈ. કુમારપાલ ચરિ । યા પ્રાકૃત દ્વાત્રય કાવ્યના આરંભમાં અણહિલપુર પાટણનું વર્ણન છે, રાજા કુમારપાલ છે. મહારાષ્ટ્ર દેશના બંદી તેની કીર્તિ વખાણે જે રાજાની દિનચર્યા, દરબાર, મલ્લશ્રમ, કુંજરયાત્રા, જિનમંદિર યાત્રા, જિનપૂજા આદિના વર્ણનમાં બે સર્ગ પૂરા થાય છે. ત્રીજામાં ઉપવનનું વર્ણન છે—વસંતની શોભા છે. ચોથામાં ગ્રીષ્મ અને પાંચમામાં અન્ય ઋતુઓના વિહાર આદિનું સાલકાર વર્ણન છે. રાજા અને પ્રજાની સમૃદ્ધિ તથા વિલાસોનાં ચિત્ર કવિઓની રીતિ અનુસાર દેવામાં આવ્યાં છે. છઠામાં ચંદ્રોદયનું વર્ણન છે. રાજા દરબારમા બેઠો છે. સાંધિવિગ્રહિકે વિરૂપિ કરી કે જેમાં કુંકણના રાજા મલ્લિકાર્જુનની સેના સાથે કુમારપાલની સેનાનું યુદ્ધ અને પછી વિજયનું તથા મલ્લિકાર્જુનના માર્યા જવાનું વર્ણન છે. આગળ કહ્યું કે એવી રીતે કુમારપાલ દક્ષિણનો સ્વામી થઇ ગયો. પશ્ચિમનો સ્વામી સિંધુપતિ, જવનદેવ, ઉવ્વ (? ઉવ્વ), કાશી, મગધ, ગૌડ, કાન્વકુખ્જ, દશાર્ણ, ચેદિ, રેવાતટ, મથુરા, જંગલ દેશના રાજાઓની અધીનતાનું વર્ણન છે. કુમારપાલ શયન કરે છે. સાતમા સર્ગના આરંભમાં રાજા ઉડીને પરમાર્થચિંતા કરે છે, તેમાં કામ, સ્ત્રી

આદિતી નિંદા, જૈન આચાર્યોની સ્તુતિ, નમસ્કાર પહેલાં અને પછી શ્રુત દેવીની સ્તુતિ છે. શ્રુતદેવી કુમારપાલની સામે પ્રકટ થઈ અને રાજની સાથે તેનું ધર્મવિષયક સંભાષણ ચાલ્યું. આખા આઠમા સર્ગમાં શ્રુત-દેવીનો ઉપદેશ છે.

૧૭૩-શ્રી હેમચંદ્રે પ્રાકૃત વ્યાકરણ (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસનના આઠમા અધ્યાય) અને કુમારપાલ ચરિતનો સંબંધ નીચેના કોષાથી જણાવવામાં આવે છે.

લક્ષ્ય પ્રાકૃત ભાષા	લક્ષણ અષ્ટમાધ્યાય	ઉદાહરણ. કુમારપાલ ચરિત.
	પાદ ૧ સૂ. ૧-૨૭૧	સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૪. ૫, ૬, ૭
	પાદ ૨ સૂ. ૧-૧૨૮	ગાથા ૧-૯૩
	પાદ ૩ સૂ. ૧-૧૮૨	
	પાદ ૪ સૂ. ૧-૨૫૬	
	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત
શૌરસેની	પાદ ૪ સૂ. ૨૬૦-૨૮૬	સર્ગ ૭ ગાથા ૯૪-૧૦૨
માગધી	પાદ ૪ સૂ. ૨૮૭-૩૦૨	સર્ગ ૮ ગાથા ૧-૭
પૈશાચી	„ „ ૩૦૪-૩૨૪	„ „ ૮-૧૧
ચૂલિકા પૈશાચી	„ „ ૩૨૫-૩૨૮	„ „ ૧૨-૧૩
અપભ્રંશ	„ „ ૩૨૯-૪૪૮	„ „ ૧૪-૮૨

૧૭૪. આ પરથી સ્પષ્ટ થશે કે જે ભાષાનું વ્યાકરણ કહ્યું છે તેમાં કુમારપાલચરિતના તે અંશની રચના કરવામાં આવી છે. જૂની હિંદી-ગૂજરાતીના વ્યાકરણના વિશેષ નિયમોનાં ૧૨૦ સૂત્ર છે, ઉદાહરણોમાં જે ઉદાહરણો પ્રાચીન કવિતામાંથી આપવામાં આવ્યાં છે તે ૧૭૫ અવતરણ છે; કોઈ પદો, વાક્યો અને દોહરાઓ અવતરણોની ગણનામાં નથી, (કેટલાક દોહાના ખંડ વારંવાર ઉદાહરણોની પેઠે કેટલાંક સૂત્રો ઉપર આપવામાં આવ્યા છે), પરંતુ સ્વરચિત ઉદાહરણોમાં તે સર્વ વિષય ૬૯ છંદોમાં આવી ગયેલ છે. આનું કારણ એ છે કે એક એક છંદમાં કેટલાંયે ઉદાહરણ સમાવ્યાં છે. હેમચંદ્રજીને એવી રચના પ્રિય હતી.

પ્રકરણ બીજું.

દેશી નામમાલા અને હુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫. હેમચન્દ્રજીએ દેશીનામમાલા નામનો એક કોશ પણ બનાવ્યો છે કે જેમાં પ્રાકૃત રચનામાં આવનારા દેશી શબ્દો ગણ્યા છે. સંસ્કૃતના બીજા કોષોમાં વિષય વિભાગથી (સ્વર્ગ, દેવ, મનુષ્ય આદિ) શબ્દોનો સંગ્રહ થાય છે, યા તો અતના વર્ણો (જેવા કે કાન્ત, ખાન્ત આદિ) ના વર્ગોથી સંગ્રહ થાય છે, પરંતુ આ દેશીનામમાલા વર્તમાન કોશોની પેઠે અકારાદિ ક્રમે બનેલ છે. તેનું પણ કારણ એ છે કે વ્યાકરણમાં અપભ્રંશની કવિતા પૂરી ઉદ્ભૂત કરવાની છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત કોશોની પેઠે દેશી કોશને કોઈ મોટે રાખતા નથી. જ્યાં પ્રાકૃત કવિમાં દેશી પદ આવ્યા ત્યાં જોવાને માટે આ કોશનો ઉપયોગ છે. ત્યાં અકારાદિ ક્રમથી જ કામ ચાલી શકે છે. ૧૩ તે ક્રમની અંદર પણ એકાક્ષર દ્વિ-અક્ષર આદિનો ક્રમ છે. જે અક્ષરથી આરંભ થનાર શબ્દ જ્યાં ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં તેવા નાનાર્થ શબ્દ પણ ગણવામાં આવ્યા છે. ત્યાં જેટલા શબ્દોનાં ઉદાહરણ એક ગાથામાં આવી શક્યાં તેટલાંને કાંસી ભરવામાં આવ્યા છે. કણ્ઠ્યોઠ્ઠિઆ (એટલે ઘૂંઘટ, ચાદર, કાનન-ઝોઢી), કંઠમલ્લ (મુઝદાની કાઠડી), કપ્પરિચ્ચ, કડંતરિચ્ચ (કડાડેલું), કડંભુચ્ચ (કડો) આ શબ્દોને સાથે ગુંથી એક ગાથા બનાવવામાં કદી તેમાં અર્થ હોય તો પણ કાવ્ય સુંદરતા આવવી કંઠણ છે. હેમચન્-

૧૩, પાદલિખ્તાચાર્ય આદિ વિરચિત દેશી શાસ્ત્રો હોવા છતાં પણ આ (દેશી નામમાલા) ના આરંભનું પ્રયોજન ..... 'વર્ણક્રમ સુખદ' અથવા 'વર્ણક્રમ સુલભ'... વર્ણક્રમથી નિર્દિષ્ટ શબ્દ અર્થવિશેષમાં સંશય યતાં સુખથી સ્મરણ અને ધ્યાન કરી શકાય છે. વર્ણક્રમને ઉલ્લંઘી કહેવાથી સુખથી અવધારણ યદ્ય શક્યું નથી તેથી વર્ણક્રમનિર્દેશ અર્થવાન છે (હેમચન્દ્ર-દેશી નામમાલા-બીજી ગાથાની ટીકા)

દ્રશ્ય એ આ પર એક માનિની અંડિતાની ઉક્તિ બનાવી છે કે હે દાંતોથી ફાડેલા અધરવાળા, નખોથી કાપેલા અગવાળા, મારી અદર છોડ, તે ધડા જેવાં સ્તનો વાળી પાસે જા કે જે ઠાઠડીને પણ ચોગ્ય નથી (દેશી નામવાલા ૨૦). આ ઉદાહરણ બનાવવાની કઠિનતાથી વિવિધ અર્થો માટે ઉદાહરણ-ગાથાઓ તેણે બનાવી નથી. આજ રીતે કુમારપાળ ચરિતમાં કેટલાંક ઉદાહરણ એક એક દોહામાં મૂકેલાં છે, કિંતુ ત્યાં શ્રુત દેવીનો રાગને ધર્મ વિષયનો ઉપદેશ એ એકજ વિષય છે, તેથી કવિને થોડીધણી સ્વતંત્રતા મળી છે. આ ૬૯ છંદોમાં જે છંદો આવ્યા છે તે એ છે કે વદનક ૧૪-૨૭, ૭૭, ૭૮, દોહા ૨૮-૭૪, ૮૧, માત્રા ૭૫, ૭૮, વસ્તુ વદનક કર્પૂર (=ઉલ્લાસ ?) નો યોગ ૭૬, સુમનો-રમા ૮૨. આમાંથી નમુના તરીકે કંઈક આગળ ઉદાહરણના પ્રકરણમાં આપેલા છે, જૂનાં અપભ્રંશનાં ઉદાહરણોથી આ કંઈક ક્લિષ્ટ છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે ને વિશેષ હવે પછીથી જણાવીશું અને તે સ્પષ્ટ છે કે આ હેમચંદ્રણ એ પોતે રચેલી જૂની હિંદી-જૂની ગૂંજરાતી છે.

૧૭૬. હેમચંદ્રણની દેશીનામમાલામાં કંઈ શબ્દો તે સમયની રીતિ રિવાજ અને વિનોદ આદિના સૂચક છે તેનો સંગ્રહ પાઠકોના મનોવિનોદ અને જ્ઞાન માટે અહીં આપવામાં આવ્યા છે. હેમચંદ્રે જે અર્થ કરેલ છે તેનો અનુવાદ અહીં કર્યો છે અને કંઈ ટુંક વિવેચન સાથે જરૂર પડી ત્યાં આપ્યું છે.

અંવેદી (૧-૭) મુઠ્ઠીનો જુગાર (હિંદી-ખુઝાવૈલ)

અણગાણુ (૧-૭) વિવાહ કાલમાં જે વધૂને આપવામાં આવે છે (પહેરામણી) યા જે વિવાહને માટે વધૂ પોતે વરને આપે છે. (સામી મોં દેખામણી ?)

આણુંદવડ (૧-૯૨) પતિથી પ્રથમ યૌવન હરણુ થતાં સ્ત્રીના રૂધિરથી છંટાયેલું વસ્ત્ર. તે આંધવોને આનંદિત કરે છે તેથી આનંદપટ કહેવામાં આવે છે. (કેટલીક જાતિયોમાં હજુ પણ એવી રસમ

છે કે આવા વસ્ત્રમાં મિઠાઈ રાખીને નાતમાં વેચવામાં આવે છે)

ઈંદમહ (૧-૮૧) કૌમાર, કૌમારાવસ્થા.

ઉડુહિચ (૧-૧૩૭) પરણેલી સ્ત્રીનો ગુસ્સો;

એમિલિયા (૧-૧૪૫) તે સ્ત્રી કે જેનું શરીર સૂતરથી માપી તે સૂતર ચારે દિશામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. કોઈ દેશની એક જાતની રસમ છે. (સં. મા પરથી મીનાતિ, મિનોતિ).

ઓલુંકી (૧-૧૫૩) સંતાઈને રમાતી રમત, જેમાં છોકરાઓ સંતાઈને રમે છે, યા ચક્ષુઃસ્થગન ક્રીડા (આંખ મીંચામણી, સંતાકુકડી)

ઓઈંજ (૧-૧૫૬) એક જાતની રમત કે જેમાં 'નથી, નથી' એમ કહેવામાં આવે છે.

કાજળખ (૨-૪૬) સ્ત્રી રહસ્ય.

ખિકખરી (૨-૭૩) સૂચનાને માટે લાકડી કે જે ઢેઢ આદિ એટલા માટે રાખતા રહે છે કે ખીજ લોક તેને અડે નહિ. (રજવાડામાં અસ્પર્શ્ય જાતિઓ કાગડો કે કુકડોનું પર આ રીતે શિર પર રાખે છે).

ગગિજ્જ (૨-૮૮) નવી પરણેલી વહુ.

ગંજેલિચ (૨-૧૧૦) હાસ્ય સ્થાનમાં અંગસ્પર્શ, જેનું લોક ભાષામાં 'ગિલગિલાવિચ' રૂઢ થયેલ છે. (ગલગલીઓ).

છિંછટ રમણ (૩-૩૦) આંખ મિંચામણી.

ઝોંડલિયા (૩-૬૦) રાસના જેવો ખેલ કે જેમાં કન્યાઓ (અથવા લાલક) નાચે કુંદે છે (રાસ).

જીવલયા (૪-૨૧) એક રસમ કે જેમાં સ્ત્રીને પતિનું નામ પૂછાય છે અને તે નથી કહેતી તેથી તેને પલાશલતાથી મારવામાં આવે છે (રાજપૂતાનામાં ક્યાંક ક્યાંક હિડોળાપર ઝૂલતી વખતે સ્ત્રીઓ આ રમત હજી પણ કરે છે. હેમચંદ્રે એક શ્લોક આનો અર્થ સંપન્નવવા માટે ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે પરથી જણાય છે કે સ્ત્રી

પુરુષ મળીને આ રમત રમતા હતા અને કંઈ ફળેત ફાળકો
જેવું પણ થતુ હતું 'નિયમ વિશેષશ્ચ જવલયા જ્ઞેયા ।
આદાય પલાશલતાં આમ્યતિ લોકો ડિલિલો યસ્યાં ।
પૃથા પતિનામ સ્ત્રી નિહન્યતે ચાપ્ય કથયન્તી । તેણે
જે સ્વરચિત ઉદાહરણ આપ્યું છે તેમાં 'દોલા વિલાસ-
સમય' છે, કિંતુ 'પુચ્છન્તી' 'સહી=સખી) જ છે (નામ+
લેવાની ક્રિયા-લયા)

ભૂરંગી (૪-૩૧) માથું ઢાંકવાનુ ફરતુ ધૂધટ-ધૂમટો (આભાણુક શતકમાં-
નીરંગિકા (સસ્કૃત) એક કહેવતમાં આવેલ છે કે અધશ્વસુરને
માટે નીરંગિકા કેવી ?)

ભૂરંગી (૪-૪૫) ભાદ્રપદ શુક્લ દશમીનો એક ઉત્સવવિશેષ;
તૂણુચ (૫-૧૬) ઝુંખા નામનું વાળું-વાઘ (પતંજલિના 'મૃદંગ શંખ
તૂણુવમાંનું તૂણુવ ?)

થેવરચિ (૫-૨૯) જન્મના અવસર પર વાજગાજાં.
દુકકર (૫-૪૨) માઘ માસની રાત્રિમાં ચાર પહોર (પ્રતિ પહોર)
સ્નાનનો નિયમ (દુકકર !)

દુહોલણી (૫-૪૬) જે ગાય એકવાર દોવાય પછી ફરી પણ દોવાઈ
શકે તે-દૂધાળી !

દિવસિચ (૫-૪૦) સદા ભોજન (દિવસિક)
દિવહુત (૫-૪૦) સવારનું ભોજન (દિવાલુક્ત) શિરામણી.
દોવેલી (૫-૫૦) સાયંકાળનું-સાંજનું ભોજન (વાળુ)

ધમ્મચ (૫-૬૩) ચોર દુર્ગાની સમક્ષ પુરુષને મારી તેના શરીરના
લોહીથી જંગલમાં જે ધર્મર્થ બલિ-બળિદાન કરવામાં આવે
છે (તે સમયના ઠગ ?)

પંથુચ્છુહણી-(૬-૩૬) સાસરીએથી પહેલાં પ્રથમ (પીયર) લાવવામાં
આવેલી નવવધૂ.

પાડિચ્છ (૬-૪૩) જે પીયરથી વહુને સાસરીએ પહોંચાડે તે.

પોઅલઅ (૬-૮૧) આસો માસમાં ઉત્સવ કે જેમાં પતિ સ્ત્રીના હાથથી અપૂપ (પૂઆં) લઈ ખાય છે.

મુકકય (૬-૧૩૫) જે સ્ત્રીનો વિવાહ થનાર હોય તેને છોડી બીજી નિમંત્રિત સ્ત્રીઓનો વિવાહ થઈ જવો તે. મુકાણુ.

મટ્ટુહિય (૬-૧૪૬) વિવાહ થયેલી-પરણેલીનો કોપ, મટકો ?

લય (૭-૧૬) નવાં વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના જોડાનો અરસ્પરસ નામ લેવાનો ઉત્સવ. આ શબ્દના ઉદાહરણમાં હેમચંદ્રે જે ગાથા બનાવી લખી છે તેનો આશય એ છે કે મહારાજ કુમાર-પાલ ! આપની સેનાને આવતી જોઈને ભાગનારા રિપુ-દંપતિ અરસ્પરસ નામ લઈ લઈને પુકારે છે અને આપના ‘લય’ ની યાદ કરાવે છે (કે વિવાહ થયાથી પણ આમ કર્યું હતું) જુઓ ઉપર ‘ણવલયા’

લયાપુરિસ (૭-૨૦) એક ઉત્સવ કે જેમાં વધૂનું ચિત્ર હાથમાં કમલ દઈને ચિતરવામાં આવે છે.

બહુમાસ (૭-૪૬) જ્યારે નવી વિવાહિતા સ્ત્રીના ઘરથી પતિ બહાર જાય નહિ તે લાં રમણ કરતો રહે તેવી વિશેષ રીતિ યા ઉત્સવ (‘હનીમૂત’ !)

બહુહાડિણી (૭-૫૦) એક સ્ત્રીની ‘ઉપર’ જે બીજી સ્ત્રી લાવવામાં આવે તે.

વોરહલી (૭-૮૧) શ્રાવણ સુદ ૧૪ નો વિશેષ ઉત્સવ (રાખડી ?).

મુગિમ્મહ (૮-૩૯) દ્રાવ્યુનોત્સવ-આ સંસ્કૃત સુગ્રીમ્મકનો તદ્દમય છે; તે માટે દેશીમા ગણ્યો નથી. શ્રીહેમચંદ્રે લામહમાંથી ‘સુગ્રીમ્મકના પ્રયોગનું ઉદાહરણ આપ્યું છે (દ્રાગ ?).

સંવાડઅ (૮-૪૩) અંગૂઠો અને વચલી આંગલીથી આપટા-ચટાકા વગાડવા તે.

હિંચિઆહિંવિઅ (૮-૬૮) એક પગ ઉંચો કરી બીજા એકજ પગથી ચાલવાની છોકરાંઓની રમત.

૧૭૭ કુમારપાલ ચરિત કુમારપાલના રાજ્યમાં રચાયું. કુમાર-

પાલ રાજ ગાદીપર સં. ૧૧૯૯ માં બેઠો અને તેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૩૦ માં થયો. હેમાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. શિલારા વંશના મલ્લિકાર્જુન સાથે યુદ્ધ સં. ૧૨૧૭-૧૮ માં થયેલું માનવું ઘટે ૧૪ તેથી કુમારપાલ ચરિત (દ્વાત્રયકાવ્ય) અને તેમાં અંતર્ગત આ અપભ્રંશ (જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી) કવિતાનો રચનાકાલ વિ. સં. ૧૨૧૮ થી વિ. સં. ૧૨૨૯ સુધીમાં કોઈપણ સમય છે. હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞાથી તેના રાજત્વકાલમાં અર્થાત્. સં. ૧૧૯૯ ની પૂર્વે બન્યું. વ્યાકરણની બૃહદ્વૃત્તિ અને તેનો ઉદાહરણ સંગ્રહ સૂત્રોની સાથેજ રચાયેલ હશે. આ માટે શ્રી હેમચંદ્રે પોતા સિવાય અન્ય ઉલ્લેખેલ -ઉદ્કૃત કવિતા પ્રચલિત થવાનો સમય વિ. સં. ૧૧૯૯થી પૂર્વે છે; એ તો વારંવાર કહેવાની જરૂર નથી કે આ સંવત્ તેની ઉપલબ્ધિનો નિમ્નતમ-છેલ્લામાં છેલ્લો સમય છે. ઉદ્ધર્વતમ સમય-સૌથી અગાઉનો સમય મુંજના નામાંકિત દોહાથી લેવો ઘટે-અર્થાત્ આ કવિતા સં. ૧૦૨૯ થી ૧૧૯૯ સુધી લગભગ બે સૈકાની છે.

૧૭૮ જ્યારે હેમચંદ્રજીનાં ઉદાહરણોની વ્યાખ્યા લગભગ લખાઈ ચૂકી હતી ત્યારે દોધક વૃત્તિ નામનો ગ્રંથ ઉપલબ્ધ થયો. આ સન ૧૯૧૬ માં અમદાવાદમાં પડિત ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્રે છપાવ્યો છે, જેમાં રચનારનું નામ આપ્યું નથી પરંતુ અંતમાં એવો લેખ છે કે:—

“ इति श्री हैम व्याकरण प्राकृत वृत्तिगत दोधकार्थः समाप्तः लिखितो महोपाध्याय...य स. १६७२ वर्षे शके १५३८ प्र० (वर्तमाने) वैशाख वदि १४ शनौ ”—આમાં આ સર્વે ઉદાહરણોની સંસ્કૃત વ્યાખ્યા છે. અંતમાં એક માગધી ગદ્ય-ખંડ અને એક મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ગાથાને પણ ‘દોધક’ માનીને વ્યા-

૧૪ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરનો નાનો (પિતા-મહ-માનો બાપ) હતો તથા સોમેશ્વરને કુમારપાળે પાળ્યો હતો. મલ્લિકાર્જુનની લડાઈમાં સોમેશ્વર સામેલ હતો જુઓ નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૪૦૦-૧.

ખ્યા કરી દીધી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રાકૃત વ્યાકરણના પઠન પાઠનનો પ્રચાર જૈન સાધુઓમાં રહ્યો તેથી આ કવિતાઓના પરંપરાગત ચાતો સાંપ્રદાયિક અર્થ જાણવામાં દોષકવૃત્તિ ક્યાંક ક્યાંક ઘણી સહાયતા આપે છે. જ્યાં મતભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે.

દોષકવૃત્તિની રચના જૈન સંસ્કૃતમાં થઈ છે—તેમાં જ ભાષાનુગ સંસ્કૃત—એટલે ભાષાપરથી કરેલ સંસ્કૃતના પદો આવ્યાં છે તેની યાદી નીચે પ્રમાણે આપી છે.

ચટિતઃ—ચઢેલો, ચટિતિ—ચઢે છે, ચટામઃ—અમે ચઢીએ છીએ (ચડિઅઉ, ચડિઓ)

લગિત્વા—લગાવી—(લાઇ), લગાડીને (લગ્ગિ) લાગી—વળગી સાથે.

બલિં કિયે—નારી જાઉં છું (બલિ કિજજઉં)

અર્ગલ—આગળ (એતિઉ અગ્ગલઉં)

સ્ફેટવતિ—(ફેડઇ) ઘેરે, નટ કરે

કિ ન સતમ્—શું નહીં સર્યું? સર્વ કાંઇ સિદ્ધ થયું.

મુલ્લેન—દાન, ઉદારતાથી (મોલ્લડેન) મોલ્લના હાથથી

ઉધ્વરિત (છાપેલું છે ઉધ્વરિત) ઉગર્યું. બચ્યું (ઉધ્વરિઅ)

ઉધ્વત્યતે—ઊખરે ત્યજ્યતે (ઉધ્વારિજજઇ)

ચૂટકઃ—ચૂડો (ચૂડુલ્લઉ) ચુડલો.

છન્ન—ગુપ્ત (મારવાડી છાનૈ) ગૂં છાનું.

વિધ્યાપયતિ—બુઝાવે છે—(વધેરે છે—દીવો વધેરે છે)

આવર્તતે—શોષયતિ । (આવદ્ધ=આવડે છે, ઓડે છે, ઓટાય છે)

જગટકાનિ—ઝગડા.

ધાટી—ધાડ, ધાડું.

દ્રહે—દહમાં—દ્રોમાં—‘ધરો’—ધરામાં [દહનો વ્યત્પય]

કલહાપિતઃ—કલહિતઃ

તીમોદાન—આર્દ્રશુષ્ક—લીલુ સુંકું, (તિંતુવાણુ).

વિષોટચ—વછોડી,

સ્તાધ—ચાહ

મોટયન્તિ—મોડે છે (મોડંતિ).

૧૭૯—ઉદાહરણમાં જે અક્ષરનિવેશ શ્રી શંકર પાંડુરંગ પડિતે પોતાના કુમારપાલ ચરિતના સંસ્કરણમાં કેટલીક પ્રતિઓની સહાયતાથી રાખ્યો છે તે રાખ્યો છે. પાઠાંતર ઘણા ઓછાં આપ્યાં છે—આનાં કારણ મુખ્યત્વે સારીસેખન (જેવું બોલવું તેવું લખવું), અસાવધાનતા, ઉઓ, ઉઐ, સ્થ, સ્ઞ, આદિ લખતાં એક બીજા સાથે રહેલી સમાનતા, પર સંવર્ણની અનિયતા, અઈ, એ, અઉ, ઓના વિકલ્પ, અનુનાસિકની અસાવધાનતા, અને અંતના ઉની ઉપેક્ષા આદિ છે.” એ ઓ ના અર્થે ઉચ્ચારણને ધ્યાનમાં રાખવાથી તથા અર્થી ‘ઈ’ ઉ’ને મેળવી એ, ઓ બોલવાથી જંદ સારી રીતે બોલી શકાય છે તથા ગાતાં બરાબર ગાઇ શકાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

હેમચંદ્રજીનું જીવનચરિત તથા કાર્ય.

૧૮૦ હેમચંદ્રજીના જીવનચરિતનો કષ્ટક આભાસ કુમારપાલ પ્રતિ-બોધના ઐતિહાસિક વિષય સંબંધી કહેનાં હવે પછી આવશે. તેમનો જન્મ સં. ૧૧૪૫ માં, દીક્ષા સં. ૧૧૫૪ માં, સૂરિપદ સં. ૧૧૬૬ માં અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. તેમનું જન્મ નામ ચંગદેવ હતું. દીક્ષા સમયે સોમચંદ્ર અને સૂરિ થતાં હેમચંદ્ર પડ્યું. સિદ્ધરાજ જય-સિંહની પાસે તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી. સિદ્ધરાજ પોતે શૈવ હતો છતાં સર્વ ધર્મોના આદર કરતો હતો. સિદ્ધરાજને માટે જ હેમચંદ્રજીએ પોતાનું વ્યાકરણ બનાવ્યું કે જે સંબંધે ચર્ચા આપણે કરી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રભાવથી સિદ્ધરાજનું મન જૈન ધર્મ પ્રત્યે ખૂબું હશે. પરંતુ કુમારપાલ રાજા થવાથી હેમચંદ્ર તે હેમચંદ્રજી બરાબર બન્યાં. હેમ-

અંદ્ર 'કલિકાલ સર્વજ્ઞ' થયા અને કુમારપાલ પરમાર્હત બન્યા.

૧૮૧. કુમારપાલના રાજ્યના પ્રથમના પંદર વર્ષ યુદ્ધવિજય આદિમાં વીત્યાં. શ્રી હેમચંદ્રે અગાઉથીજ કુમારપાલ રાજા થશે એવી ભવિષ્ય વાણી કહી દીધી હતી અને સિદ્ધરાજના તેના પરના દ્વેષથી થયેલી સંકટાવસ્થામાં તેને સહાયતા પણ આપી હતી. હવે તેને જિન ધર્મોપદેશ આપી તેના દ્વારા ખૂબ ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો. કુમારપાલના ઉત્તરાધિકારી અજયપાલના મંત્રી યશપાલે મોહપરાજય નામનું નાટક પ્રબોધચંદ્રોદયની શૈલીનું લખ્યું છે તેમાં એવું વર્ણન છે કે ધર્મ અને વિરતિની પુત્રી કૃપા સાથે કુમારપાળનો વિવાહ સં. ૧૨૧૬ ના માર્ગ શીર્ષ શુક્લ દ્વિતીયાને દિને હેમચંદ્રે કરાવ્યો તેથી મોહને હરાવી ધર્મને પોતાનું રાજ્ય પુનઃ અપાવ્યું. રૂપકને દૂર કરીએ તો આ તિથિ કુમારપાલના જૈન ધર્મ સ્વીકારની છે. હેમચંદ્રજીના ઉપદેશથી સદાચાર પ્રચાર, દુરાચાર ત્યાગ, મંદિર રચના, પૂજા વિસ્તાર, જીર્ણોદ્ધાર, અમારિધોષણ, તીર્થયાત્રા આદિ ઘણી ધામધૂમથી કુમારપાળે કર્યા ને કરાવ્યાં. જૈન સાહિત્યમાં આ ગુરૂ શિષ્યના ઘણા પ્રશસાપૂર્ણ ઉલ્લેખ છે.

૧૮૨. રાજાએ ૨૧ જ્ઞાનકોશ (પુસ્તક ભંડાર) કરાવ્યા, છત્રીશ હજાર શ્લોકોનું ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર હેમચંદ્ર પાસે રચાવી સોના રૂપાથી લખાવી સાંભળ્યું. અગ્યાર અંગ, બાર ઉપાંગ સોનાથી લખાવી સાંભળ્યાં, યોગ્યશાસ્ત્ર આદિ લખાવ્યાં. ગુરૂના ગ્રંથોના લખવાવાળા ૭૦૦ લેખક (લહીઆ) હતા. એક દિન લેખક શાળામાં જઈ રાજાએ લેખકોને 'કાગળો' પર લખતા જોયા. ગુરૂએ કહ્યું કે શ્રી તાડપત્રોનો ટોટો પડ્યો છે. રાજાને શરમ થઈ. ઉપવાસ કર્યો. ખર તાડો (કંઈ તાડો કે જેના પાન લખવા માટે કામ આવી ન શકે)ની પૂજા કરી તો તે સવારમાં શ્રી તાડ થઈ ગયા પછી ગ્રંથ તેના પર લખાવાતા ગયા ! (શ્રી જિન-મંડનનો કુમારપાલ પ્રબંધ પૃ. ૯૫-૯૭).

૧૮૩. શ્રી હેમચંદ્રે કેટલાયે લાખો શ્લોકોના ગ્રંથ બનાવ્યા છે તેમાં પ્રધાન ગ્રંથો એ છે કે:—અભિધાન ચિતામણિ આદિ કેટલાક કોશ, કાવ્યા-

નુશાસન, હંદોનુશાસન, દેશી નામમાલા, દ્વાત્રયકાવ્ય (સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત), યોગશાસ્ત્ર, ધાતુપારાયણ, ત્રિષદ્વિશલાકા પુરૂષ ચરિત, પરિશિષ્ટ પર્વ. શબ્દા-નુશાસન (વ્યાકરણ). તેના પોતાના રચેલા ગ્રંથોની પ્રાયઃ વૃત્તિઓ પણ રચાઈ છે, ૮૪ વર્ષની અવસ્થામાં અનશનથી હેમચંદ્રે પ્રાણુત્યાગ કર્યો. કુમારપાલ પણ લગભગ છ માસ પછી સ્વર્ગસ્થ થયો.

સિદ્ધ હેમ વ્યાકરણની રચના—(જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ પરથી પૃ. ૧૨(૨), ૧૬(૨) વગેરે).

૧૮૪. પહેલાં કદી હેમચંદ્રજી ‘પરબ્રહ્મમય પરમપુરુષ પ્રણીત માતૃકા અષ્ટાદશ લિપિ વિન્યાસ પ્રકટન પ્રવીણ’ બ્રાહ્મી આદિ ભૂતિઓને જોઈ કાશ્મીર જવા ચાલ્યા તો ભગવતીએ તેનો માર્ગકલેશ અચાવવા માટે માર્ગમાંજ આવી દર્શન તથા વિદ્યામંત્ર આપ્યાં હતાં. સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં તેનું પાંડિત્ય જોઈ કોઈ અસહિષ્ણુ (બ્રાહ્મણો) એ કહ્યું કે અમારાં શાસ્ત્ર (પાણિનીય વ્યાકરણ) શીખીને આ વિદ્વતા પ્રાપ્ત થઈ છે. સિદ્ધરાજે પૂછ્યું ત્યારે હેમચંદ્રે કહ્યું કે શ્રી મહાવીર જિને શિશુ અવસ્થામાં જ ઉપદેશ ઈંદ્ર સમક્ષ આપ્યો હતો તે જેનેંદ્ર વ્યાકરણ અમે શીખીએ છીએ. (જુઓ ઉપર પૃ. ૩૮૧ ટિ. ૨) રાજાએ કહ્યું કે તેટલા પ્રાચીનને છોડીને કોઈ નજીકના કર્તાનું નામ આપો. તેણે કહ્યું કે સિદ્ધરાજ સહાયક થાય તો પોતે નવું પંચ અંગવાળું વ્યાકરણ રચે. રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે શ્રી હેમચંદ્રે કહ્યું કે કાશ્મીરમાં પ્રવરપુર (બિહલજીની જન્મભૂમિ)માં ભારતી કોશમાં પુરાતન આઠ વ્યાકરણોની પ્રતિ છે તે મંગાવી આપો. પ્રધાનોએ જઈ ભારતીની સ્તુતિ કરી એટલે ભારતીએ કહ્યું કે હેમચંદ્ર મારીજ ભૂતિ છે, પ્રતિઓ આપી દો. પ્રતિઓ આવી. ધણા દેશોથી અઢાર વ્યાકરણ લાવવામાં આવ્યાં. ગુરૂ (હેમચંદ્ર) એ એક વર્ષમાં સવા લાખ ગ્રંથનું વ્યાકરણ રચી રાજાના હાથી પર રાખી, ચમર ઢાળતાં રાજસભામાં લાવી પધરાવ્યું અને સંભળાવ્યું. અમર્યા બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે શુદ્ધા શુદ્ધની પરીક્ષા કર્યો વગર રાજાના સરસ્વતી કોશમાં રાખવા યોગ્ય નથી. કાશ્મીરમાં ચંદ્રકાન્ત મણિની

ખનેલી બ્રાહ્મીની મૂર્તિ છે, તેની સમક્ષ જલકુંડમાં પુસ્તક ફેંકવામાં આવે. જો ભીંજયા વગર નિકળી આવે તો શુદ્ધ જાણો, અન્યથા નહીં. ૧૫ રાજ્યએ સંશયાકુલ થઈ ત્યાં મોકલાવ્યું. પડિતો સમક્ષ બે ધડી સુધી વ્યાકરણ કાશ્મીરના સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અકિલનનીકળ્યું. રાજને બ્યારે પ્રધાનોએ આ જાણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રતિઓ ૧૬ લખાવરાવી ૧૭ અઢાર દેશોમાં પઠન પાઠન માટે મોકલી.

૧૫. ભાસ અને વ્યાસનાં કાવ્યોની અગ્નિપરીક્ષાનાં સંબંધમાં જુઓ. ના. પ્ર૦ પત્રિકા ભાગ ૧ પૃ. ૧૦૦. રાજશેખરે સૂક્તિમુક્તાવલિમાં ભાસના સ્વપ્નવાસવદત્તના ન બળવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (દાહકોડ મૂન્ન પાવકઃ), અને ગૌડવહોના કર્તા વાદ્ધપતિરાજે પ્રાયઃ આટલા માટે ભાસને જલ્પનમિત્ત (જ્વલન-મિત્ર) કહ્યો છે. રાજશેખર સુરિ (જૈન)ના ચંદ્રવિશંતિ પ્રબંધમાં કાશ્મીરમાં સરસ્વતીના હાથમાં શ્રી હર્ષદુ નૈષધચરિત્ર રાખવાનો અને સરસ્વતીના તે કાવ્યમાં પોતાના કરેલા વ્યક્તિગત આક્રમણથી ચીડાય તેને ફેંકી દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રી હર્ષ ચીડાઈ કહે છે કે 'કુપિતૈઃ કિં હુદ્યતે કલંકાત્'. (ચંદ્રધર રામાજી) પાસે 'ગન્ધોત્તમા નિર્ણય' નામની એક ખંડિત ચોથી છે કે જેમાં શાક્ત પૂજામાં મઘના ઉપયોગના વિધાનનો નિર્ણય છે. તેમાં લખેલ છે કે ભાગવતની કેટલીએ દીકાઓ પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી, કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની દીકા ભીંજયા વગર-બૂડયા વગર નીકળી. એજ પ્રમાણે માધકાવ્ય પણ. ગન્ધોત્તમા નિર્ણયકારે તો એટલા માટે આ કથાઓ મૂકી છે કે શ્રીધર સ્વામીની દીકામાં 'લોકે વ્યવચારમિષ મદ્ય' એ શ્લોકની વ્યાખ્યા તથા માધકાવ્યમાં બલદેવના વર્ણનમાં 'ધૂર્ણયન્ મદિરાસ્વાદ' એ શ્લોક પોતાના પંક્તિ સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાખીને શાસ્ત્રપરીક્ષાના સંપ્રદાયની કથા હોવાથી અહીં લખી નાંખી છે.

૧૬. કોઈ સંસ્કૃતાભિમાની માતૃકા, કોષ યા પ્રતિકૃતિની જગ્યાએ પ્રતિઃ એમ લખનારની હાંસી કરે છે, કિંતુ જૈન યા દેશ ભાષાનુગામી સંસ્કૃતમાં આ શબ્દ સં. ૧૪૯૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રતયઃ, પ્રતીઃ એમ કેટલીએ વાર લખ્યું છે.

૧૭. અઢાર દેશ—કર્નાટ, ગૂજર લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, સિંધુ, ઉચ્ચ, લાંબેરી, મર, નાલવ, કોંકણ, રાષ્ટ્ર, કીર, બલધર, સપાદલક, મેવાડ, દીપ્ર, આલીર જિનમંડનનો કુમારપાલ પ્રબંધ પત્ર ૮૧ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫. યુવ (ન) (એટલે જુવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ યચી-યસ્, યવિષ્ટ અને અલ્પના અલ્પીયસ્ અને અલ્પિષ્ટ થાય છે. આ અર્થોમાં કનોયસ્ અને કનિષ્ટ પણ થાય છે. પાણિનિની આ સંબંધે કહેવાની રીત એવી છે કે યુવ અને અલ્પની જગ્યાએ વિક્ષયથી કન્ થઇ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે પાણિનિના સમયમાં એકલો કન્ નાનાના અર્થમાં વપરાતો નહોતો—ફેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમાં વપરાતો હતો. વૈયાકરણીની કહેવાની એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સૂત્રથી અલ્પીયસ્ અને યચીયસ્તી જગ્યાએ કનીયસ્, અને અલ્પિષ્ટ અને યવિષ્ટની જગ્યાએ કનિષ્ટ થઇ જાય છે. આતું કંઇ થતું નથી. વ્યાકરણનું સૂત્ર કોઇ નવીન ચીજ બનાવી શકતું નથી. તે તો જે કંઇ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે. ‘અમુક સૂત્રથી આમ થયું’ એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું ઘટે કે ‘આમ ભાષામાં થાય છે, તેનો ઉદ્દેશ્ય અમુક સૂત્રમાં કરેલો છે.’ કન્ કે જેનો અર્થ નાનું છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે સમયે સંસ્કૃતમાં વ્યવહાર થવાનું બંધ પડી ગયું હતું. ‘કન્યા’ માં તે મોબૂદ છે. કન્યાનો પુત્ર ‘કાનીન’ બનાવવા માટે પાણિનિએ કન્યાને બદલે ‘કનીન’ માની પ્રત્યય લગાડ્યો છે. (૪-૧-૧૧૬). આ કાર્ય (જે ‘કન્’ની સત્તા—તેનું અસ્તિત્વ પાણિનિ માનત તો) કન્ને પ્રત્યય લગાડીને પણ થઇ શકતું હતું. નેપાલી ‘કાન્-જા’ (નાના) હિંદી કન્+અંગુરિયા—નારંગીની ‘કન્તી’ આદિમાં તે ‘કન્’ ચાલુ રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યાં પાણિનિએ ‘ઙ્રૂ’ ના કંઈક રૂપોને બદલે ‘આહ’નું થવું, હનનું ‘વઘ્’ થઇ જવું, અને અસ્તું મૂ થઈ જવું જણાવ્યું છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે ‘આહ’ ‘અસ્’ અને ‘વઘ્’ ધાતુઓનાં જે સમયે પૂરાં રૂપો પહેલાં થતા હશે, તે

સમયે જે ધાતુ અધુરી રહી ગઈ હતી તેને પાણિનિએ તે અર્થના બીજા ધાતુઓનાં રૂપોમાં મેળવી દીધી. પાણિનિના વૈદિક રૂપોના વિવેચનથી એવો પત્તો મળે છે કે કેટલાક સમય સુધી કેવા પ્રયોગ થતા હતા અને ક્યારથી તે બદલાયા.

૧૮૬. પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ બહુમૂલ સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની બહુમૂલ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું છે. સંસ્કૃતથી શું શું પરિવર્તન થાય છે તેને ગણવામાં આવેલ છે; પ્રાકૃતને ભાષા માની તે વર્ત્યા નથી. વર્ત્યા પણ શકતા નહોતા, તેનું લક્ષ્ય પ્રાકૃત પણ પુસ્તકી એટલે જડ પ્રાકૃત હતું. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના લગભગ બે પાદ આમાંજ ગયા છે કે કયા સંસ્કૃત શબ્દમાં કયા અક્ષરની જગ્યાએ શું થઈ જાય છે. તે પાણિનિની પેઠે સ્થાન, પ્રયત્ન, અંતરતમ આદિનો વિચાર પ્રાકૃતવાળા કરત તેા સંક્ષેપ પણ થાત અને વૈજ્ઞાનિક નિયમ પણ થઈ શકત. તેના વગર પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનિયમ પરિવર્તનોની પરિસ્પૃશ્યા માત્ર થઈ ગયેલ છે. હેમચંદ્ર કહે છે કે ઢસિ (પંચમી એકવચન, અપાદાન)ની જગ્યાએ પ્રાકૃતમાં ત્તો, દો, દુ, દિ, દિન્તો આવે છે, યા કોરી સંસા પ્રત્યય વગર આવે છે. બહુ વચનમાં આ વગર સુન્તો પણ આવે છે. ૮-૩-૮, ૯. આગળ ચાલતાં તેણે મધ્યમપુરુષ અને ઉત્તમપુરુષના કેટલાંક રૂપ ગણાવ્યા છે. ૮-૩-૯૦-૧૧૭. શું આ સર્વ રૂપ પ્રાકૃતમાં એક સમયેજ ચાલુ થયાં યા સમયે સમયે આવતાં ગયાં એ જાણવું ઘણું રોચક અને જ્ઞાનદાયક થાત. આથી પ્રાકૃતના પ્રકારો માલૂમ પડત. સંબંધના અર્થમાં કેરઝ (સં. કેરક, હિંદી-ગૂજરાતી કેરા) પ્રત્યય આવે છે, હેમચંદ્રે તેને અપભ્રંશમાં આદેશ ગણ્યો છે ૮-૪-૪૨૨, પ્રાકૃતમાં નથી ગણેલ, પરંતુ તે મૃચ્છકટિક અને શાકુન્તલની પ્રાકૃતમાં કેટલીએ જગ્યાએ મળી આવે છે.

૧૮૭. પ્રાકૃતોમાં જે સંસ્કૃતસમ યા તત્સમ શબ્દ છે તે સંસ્કૃત પરથી જાણાય છે. જે સંસ્કૃતભવ યા તદ્ભવ છે તેની લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર આદિથી આ વૈયાકરણોએ સમજ આપી છે. હવે બાકી

રહ્યા દેશી. તે અવ્યુત્પન્ન પ્રાતિપદિક છે કે જેનો નવી જૂની પ્રાકૃતો વાળા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે. તેની પ્રકૃતિ પ્રત્યયનો વિચાર કઠિન છે. સંભવ છે કે અધિક શોધ કરતાં તેમાંથી કંઈક ખીણ ત્રીણ પેઢીના તદ્દભવ સિદ્ધ થઈ જાય. હેમચંદ્રજીએ દેશીનું વૈજ્ઞાનિક વિવેચન કર્યું નથી.

૧૮૮. પોતાની દેશી નામમાલામાં પોતે શું લીધું છે, શું નથી લીધું તેનો ઉલ્લેખ તેઓ એવી રીતે કરે છે કે (૧) જે લક્ષણગ્રંથ (સિદ્ધ-હેમ શબ્દાનુશાસન)માં પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ વિભાગથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી તે ત્યાં લેવામાં આવ્યા છે (૨) જે ધાતુ, વૈયાકરણ તથા કોશકારોએ દેશીમાં ગણેલ છે, પરંતુ જેને અમે ધાતુઓના આદેશ માનેલ છે તે લેવામાં નથી આવ્યા (૩) જે પ્રકૃતિ-પ્રત્યય વિભાગથી સંસ્કૃતજ સિદ્ધ થાય છે કિંતુ સંસ્કૃત કોશોમાં પ્રસિદ્ધ નથી તે અહીં લેવામાં આવ્યા છે—જેવા કે અમૃત-નિર્ગમ એટલે અંદ્ર, છિન્ન-ઉદ્ભવા એટલે બીજ, મહાનટ એટલે શિવ ઇત્યાદિ (૪) જે સંસ્કૃત કોશોમાં નથી કિંતુ ગૌણ લક્ષણા યા શક્તિથી જેનો અર્થ ખેસે છે—જેવો કે બધલલ (એટલે ખેલ, બળદ)=મૂર્ખ તે લેવામાં નથી આવ્યા.

૧૮૯. વળી તે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, આબીર આદિ દેશોમાં જે શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (જેવા કે મગા=મરાઠી મગ=પછી, હિંગ એટલે જર) તેને ગણવામાં આવે તો દેશો અનંત હોવાથી પુરુષાયુષથી પણ તેનો સંગ્રહ થઈ શકે તેમ નથી તે માટે ‘અનાદિ પ્રસિદ્ધ પ્રાકૃત ભાષા વિશેષ’ જ દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. પોતાની પુષ્ટિમાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કરેલ છે કે દિવ્ય યુગસહસ્રમાં વાયસ્પતિની ધ્રુદ્ધિ પણ એટલી સમર્થ થઈ શકતી નથી કે જે દેશોમાંના પ્રસિદ્ધ શબ્દો સંપૂર્ણપણે સુઠી શકે (દેશી નામમાલા ગાથા ૨-૩) ૧૮ આથી

૧૮ સરખાવો પતંજલિ-‘પૃહસ્પતિએ ઇંદ્રને દિવ્ય વર્ષ સહસ્ર શબ્દ પારાયણ કરાવ્યું પરંતુ અંત આવ્યો નહિ—પૃહસ્પતિ જેવો કહેનાર, ઇંદ્ર જેવો શીખનાર, દિવ્ય વર્ષસહસ્ર જેટલો અધ્યયન કાળ તો પણ અંત ન આવ્યો. આજકાલ જે જીવો છે તે બધું બધું સો વર્ષ જીવે ઇત્યાદિ (પ્રથમ આહ્નિક.)

સ્પષ્ટ છે કે મનમાની-પોતાની મરજીમાં આવે તેવી આ માલા કરવામાં આવી છે^{૧૯}—સંસ્કૃત પ્રયોગને પ્રમાણ ન માનતાં કોશોને માન આપ્યું છે. જો અમૃતનિર્ગમ અને મહાનટ ચંદ્રમા અને શિવના અર્થમાં સંસ્કૃત કોશોમાં ન આપવામાં આવ્યા હોય તેથી શું થયું ? પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિભાગ અને શક્તિ, રૂઢિ આદિથી તે સંસ્કૃતજ છે. તેવી રીતે (૩) અને (૪) માં પરસ્પર વિરોધ આવે છે.

૧૯૦. સંસ્કૃતમાં ‘ અપ્રયુક્ત ’નો વિચાર કરતાં પતંજલિએ કહ્યું છે કે ઉપલબ્ધિમાં યત્ન કરો. ’ શબ્દનો પ્રયોગ-વિષય મોટો છે. સાત દ્વીપની પૃથ્વી, ત્રણ શોક, ચાર વેદ, અગ અને રહસ્ય સહિત, તેના ઘણા ભેદ, ૧૦૦ શાખા અર્થવ્યુત્પન્ન, સામવેદના ૧૦૦૦ માર્ગ, ૨૧ પ્રકારના વાહ્યવૃત્ત (ઋગ્વેદ), નવ જાતના અથર્વણ વેદ, વાક્યોવાક્ય, ઇતિહાસ, પુરાણ, વૈદ્યક, આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષય છે. આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષયને સાંભળ્યા કે વિચાર્યા વગર શબ્દ અપ્રયુક્ત છે એમ કહેવું તે સાહસમાત્ર છે (પહેલું આદિક). એ પ્રમાણેજ (૧) (૨)માં વિરોધ આવે છે. ધાતુઓમાં શ્રી હેમચન્દ્રે ભારે અદ્ભુત કાર્ય કર્યું છે. એક ધાતુને પ્રધાન-મુખ્ય ગણેલ છે—અને તેના અર્થની ખીણ ધાતુઓને તેનો આદેશ માની ઝધડો પતાવ્યો છે. જેમકે કહર્ (કથયતિ) ધાતુ લીધો—માન્યો. હવે વજ્જરઠ, પજ્જરઠ, ઉપ્પાલઠ, પિસુણઠ, સંધઠ,

૧૯ વૈયાકરણોની મનમાની પુરાણી લખવાની રીતિ પણ નષ્ટ થઈ. પ્રાકૃત ચોથિઓમાં લખનારા ‘ શોધ શોધ ’ કરી લખવા લાગ્યા તેથી દક્ષિણનાં પ્રાકૃતનાં પુસ્તકોમાં જૂના પાક મળી આવે છે. ઉત્તરનાં પુસ્તકોમાં તે ‘ સુધારવામાં ’ આવ્યા છે (બાર્નેટ, જ. રે. એ સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૨૧). આમ શોધી-સુધારી મુકવાના પરિણામે ‘ મૃગનેત્રાસુ રાત્રિષુ ’ નું ‘ સુગતૈતાસુ રાત્રિપુ ’ થઈ ગયું હતું. (પ્રતિભા, વર્ષ ૩), ભાગવતના દક્ષિણી વૈષ્ણવ ટીકાકારોએ ભાગવતમાં જે વૈદિક પ્રયોગ (આધ) છે તેને અદ્ભુત વર્તમાન સંસ્કૃત કરી દીધું છે—શ્રીધર સ્વામીએ નહિ, એ વાત કુંભકોન સંસ્કરણની ટિપ્પણીઓથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેઓએ ભાગવતને ‘ શુદ્ધ ’ કર્યું હિતુ શું તેની પ્રાચીનતાનો લોપ પોતાને હાથે નથી કર્યો ?

ઓલ્લસ, ચવસ, જમ્પસ, સીસસ, સાહસ-ને વિકલ્પે ‘કહસ’ના આદેશ કરી દીધા છે, (૮-૪-૨) ઉખ્યુકસને આમાં ગણેલ નથી કારણકે તેને ઉત્પન્નપ્રક્રમાંથી નિકળેલી માનેલ છે. આમ જોવામાં આવે તો વજ્જરસ ડચ્ચરતિમાંથી, વજ્જરસ પ્રોચ્ચરતિમાંથી, પિસુણસ પિશુનયતિમાંથી, સંધસ સંઘ્યાતિમાંથી, જમ્પસ જલ્પતિમાંથી નિકળી શકે છે.

૧૮૧. વળી શ્રી હેમચંદ્ર લખે છે કે બીજાઓએ આને દેશી શબ્દો તરીકે લીધા છે, કિંતુ અમે તેને ધાત્વાદેશ કરી દીધા છે કે જેથી વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. આમ કરવાથી વજ્જરિઓ એટલે કથિત વજ્જરિણુ એટલે કથયિત્વા આદિ હજારો રૂપ સિદ્ધ થઈ જાય છે”-આતો પોતાની મનમાની થઇ. યાતો તેને સ્વતંત્ર ધાતુ માની લેવાત, યા તેમાં તદ્દભવ અને દેશીની છાટ નાંખી શકાત. વૈયાકરણોના સ્વભાવ પ્રમાણે હેમચંદ્ર કહે છે કે અમે તેને આદેશ એટલા માટે ગણેલ છે કે તેને પ્રત્યય લગાડી શકાય, તે વિવિધ પ્રત્યયોમાં પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય. પતંજલિ, વૈયાકરણોને ચેતવણી આપી ગયેલ છે કે ‘જેમ ધડાનું કામ પડતાં લોક કુંભારને ત્યાં જાય છે કે અમને ઘડો બનાવી આપ તેમ શબ્દનું કામ પડતા કોઇ વૈયાકરણને ત્યાં જતો નથી કે ભાષ! અમારે કામ છે માટે શબ્દ ‘બનાવી આપ’ (પહેલું આદિક); કિંતુ વૈયાકરણ સમજે છે કે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા વગર લોક આધાતુઓ સાથે પ્રત્યયજ નહીં લગાડી શકે. કુકડો સવાર થતાં બોલે છે. કિંતુ કેચ ભાષાના એક નાટકમાં એક કુકડાને એવું અભિમાન થયેલું બતાવ્યું છે કે હું નવિ બોલું તો સવાર પડશેજ નહિ. અસ્તું.

૧૮૨. આ ચોથા પાદમાં કેટલીક ધાતુઓના આદેશ ગણાવ્યા છે કે જેમાં કેટલાક તો તદ્દભવ ધાતુ છે અને દેશી છે જેમકે ભ્રમ (એટલે દૂમવું) ના અઢાર આદેશોમાં (૮-૪-૧૬૧) ચક્રમધ-ચંક્રમ પરથી, ભ્રમમધ, ભમામધ-અમ પરથી સ્વાર્થમાં ડ લગાડી તલ્લઅણ્ડ-તલ્લ+અટ પરથી, ભુમધ, પુમધ-અમ પરથી, પરીમ, પરમ-પરિ+ઈ પરથી તદ્દભવ માની શકાય છે. ઠિરિઠિલ્લધ, દુણ્દુલ્લધ, ઢણ્લધ, ઝણ્ડધ, ઝમ્પધ, ગુમધ, પુલ્લધ, દુમધ,

હુસર્ધ બાકી રહ્યા તેને દેશી ધાતુ માનો અથવા અનુકરણ આદિથી બનેલા સમજો. દેશીના ભંડારમાંથી સંસ્કૃત વાળા ‘સંસ્કૃત’ કરીને અને પ્રાકૃતવાળા એમજ લેતા રહ્યા છે. પહેલાંએ એમ નથી કહ્યું કે અમે લીધા છે-તે તો એમજ કહેતા ગયા કે અમારાજ છે, બીજાંએ દેશી અને તદ્દભવોની વહેંચણી કરી, કારણ કે તદ્દભવોને પોતાના થોડા નિયમોથીજ બાંધેલા માન્યા વ્યત્યયનો વિચાર કર્યો નહિ.

૧૯૩. હેમચંદ્ર સૂરિએ પોતાની જન્મ ભાષાતું ગૂજરાતી, હિન્દી કે મરાઠી આદિ કોઈ ખાસ-વિશિષ્ટ નામ ન રાખતાં ‘અપભ્રંશ’ એવું સામાન્ય નામ રાખ્યું છે. આતું કારણ એ છે કે તે ભાષા તે સમયે, તેવાજ રૂપમાં કંઈક થોડા ભેદ સાથે ભારતના ઘણા ખરા પ્રદેશોમાં બોલાતી હતી. આથી આચાર્ય હેમચંદ્રે તેને ખાસ કોઈ પ્રદેશની ભાષા ન માનતાં સામાન્ય અપભ્રંશ ભાષા માની. આ ‘અપભ્રંશ’ એટલે વિકૃત સ્વરૂપ કંઈ ભાષાતું સમજવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપણને કેવલ જૈન સાહિત્યથી મળશે. અન્યથી નહિ. આટલા માટે જે પ્રાકૃત ગ્રંથો હેમચંદ્રાચાર્યની પહેલાં ક્રમથી ૩, ૪ શતાબ્દિઓથી લખાયેલાં છે તે જોવાં ઘટે. જો કે સર્વતું અવલોકન અત્યાર સુધી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું નથી તો પણ જેટલું કરવામાં આવ્યું છે તે પરથી નિઃસંકોચ કહી શકાય તેમ છે કે તે અપભ્રંશ, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનું રૂપ હતું. દશમી સદીના પહેલાના જેટલા જૈન પ્રાકૃત ગ્રંથ છે તેમાં આ બંને ભાષાઓની પ્રધાનતા છે. દશમી સદીના પછીના જે ગ્રંથ છે તેમાં તે ભાષાઓ ક્રમેક્રમે લુપ્ત થતી જાય છે અને અપભ્રંશનો ઉદય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મહાકવિ ધનપાલ, મહેશ્વર સૂરિ અને જિનેશ્વર સૂરિ આદિના ગ્રંથોમાં અપભ્રંશના આદિ આકાર, તથા, રત્નપ્રભાચાર્યની ઉપદેશ માલાની ‘દોષદ્વી વૃત્તિ’ અને હેમચંદ્ર સૂરિના ગ્રંથોમાં શુદ્ધ શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે અને તે પછી તેનું વિકૃત રૂપ છે. કાલની ગતિની સાથે ભાષાઓનું પરિવર્તન—તેના સ્વરૂપના બ્રંશનેજ હેમચંદ્ર સૂરિએ અપભ્રંશ નામ આપ્યું

એને શૌરસેની તથા પ્રાકૃત પછી પોતાના વ્યાકરણમાં અપભ્રંશનું વ્યાકરણ પણ લિપિબદ્ધ કરી દીધું. (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન નામના મહાન વ્યાકરણમાં પહેલા સાત અધ્યાયોમાં સંસ્કૃતનું સર્વાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ આપી આઠમા અધ્યાયમાં પ્રાકૃત વગેરે વ્યાવહારિક ભાષાઓનું વ્યાકરણ આપેલ છે તેમાં ચતુર્થ પાદના ૩૨૯ મા સૂત્રથી અતિમ સૂત્ર ૪૪૮ સુધીનાં ૧૨૦ સૂત્રોમાં આ અપભ્રંશનું વ્યાકરણ છે.)

૧૯૪. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રંશના બે ભેદ પાડેલા છે. તત્ર પ્રાયઃ સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ-ગ્રામ્યભાષાનિબદ્ધં મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતાં કહે છે કે અપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધ સન્ધિબન્ધમ્ અન્ધિ-મન્થનાદિ ગ્રામ્યાપભ્રંશ ભાષા નિબદ્ધાવસ્કન્ધનકબન્ધમ્-ભીમકાવ્યાદિ. અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય સન્ધિના બંધવાળું હોય છે, દાખલા તરીકે અન્ધિમન્થન વગેરે અને ગ્રામ્ય અપભ્રંશ ભાષામાંનું મહાકાવ્ય અવસ્કન્ધકતા બન્ધવાળું હોય છે-દાખલા તરીકે ભીમકાવ્ય વગેરે. આ પરથી અપભ્રંશ અને ગ્રામ્યાપભ્રંશ એ ભાષાના ભેદ પડેલા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં લખાયેલાં કાવ્યો પણ હતાં. એ બેની સાથે આપણી જૂની ગૂજરાતીનો સંબંધ છે.

૧૯૫. સન્ધિ એટલે કડવકો (કડવાં)નો સમૂહ એમ હેમાચાર્ય પોતાના હોદાનુશાસનના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કહે છે (સન્ધ્યાદૌ કડ-વકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધત્તા વા-કડવક-સમૂહાત્મકઃ સન્ધિઃ તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્મટિકાદ્યૈસ્થન્દોભિઃ કડવકમ્ એટલે કડવાનો સમૂહ તે સન્ધિ. અને તેની આદિમાં ચાર પદ્મટિકા આદિ છદોવાળું કડવું જોઈએ. કડવાની અંતે ધ્રુવ-નિશ્ચિતપણે જે હોય તે ધ્રુવા, ધ્રુવક કે ધત્તા એ નામનો છંદ આવે.....સાહિત્ય દર્પણમાં અપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગને 'કડવક' એ નામ આપેલું છે.

અપભ્રંશ નિબન્ધેસ્મિન્ સર્ગાઃ કડવકાભિધાઃ ।

તથાપભ્રંશયોગ્યાનિ છંદાસિ વિવિધાન્યપિ ॥

યથા કર્ણપરાક્રમઃ ।

૧૮૬. શ્રી હેમચંદ્રના દેહાન્ત પછી થોડાંજ વર્ષોમાં ભારતમાં રાજ્ય-ક્રાંતિ થઈ અને રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિમાં ઘોર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. પરસ્પર ઇર્ષ્યાગ્નિ સળગવા લાગી અને વિદેશી વિજેતા તેનો લાભ લેવા લાગ્યા. દેશોનો પારસ્પરિક સ્નેહસંબંધ તૂટ્યો અને એક રાજ્યમાં રહેનારા બીજા રાજ્યમાં વસનારાને જે શત્રુ માનવા લાગ્યા. આ કારણે ગૂજરાત, રજપૂતાના, અવન્તી-માલવા અને મધ્યપ્રાંતના નિવાસીઓનો આથી પહેલાં જે વ્યાવહારિક સબંધ વિસ્તૃત હતો તેમાં સંકુચિતતા આવી. આ સંકુચિતતા એ આ પ્રદેશોની જે વ્યાપક ભાષા અપભ્રંશ હતી તેના ભાવી વિકાસને પ્રાન્તીય ભાષાઓના ભિન્ન ભિન્ન ભેદોમાં વિભક્ત કરી નાંખ્યો. લાંથી ગૂજરાતી, રાજપૂતાની, માલવી અને હિન્દી ભાષાઓના ગર્ભનો સૂત્રપાત થયો અને ધીરે ધીરે પંદરમી સદી સુધી પહેાંચી આ ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ કરી દીધું.

પ્રકરણ પાંચમું.

શ્રી હેમચંદ્રની રચનાના નમૂના.

૧૮૭. કુમારપાલ ચરિતમાં જે પોતે અપભ્રંશનાં કાવ્ય સૂત્ર સમજાવવા રચ્યાં તે અત્ર મુક્યાં છે.

(૧) ગિરિહુંવિ આણિઉ પાણિઉ પિજ્જઈ,

તરહેવિ નિપડિઉ ફલુ ભડિખજજઈ,

ગિરિહુંવ તરહેવ પડિઅઉ અચ્છઈ, વિસયહિં તહવિ વિરાહિ ન ગચ્છઈ. ૧૯

—હિંદી-સમ. ગિરિહુંભિ આગ્યો પાની પીજૈ

તરહેં ભિ નિપત્યો ફલ ભડખીજૈ

ગિરિહું ભિ તરહેં ભિ પડિયો આહૈ

વિપયહં તદપિ વિરાગ ન ગચ્છૈ.

—ગિરિથી આણેલું પાણી પણ પીએ, તરતુ પડેલું ફલ પણ

ખાધએ. ગિરિથી અને તરપરથી પડીએ છીએ, તથાપિ વિષયપર વિરાગ જતો નથી.

(ગિરિહે-અપાદાન, તરહે-સંબંધ વિભક્તિ. ગિરિહું, તરહું-અપાદાન, પડિઅઉ-નિષ્ટા, અચ્છ-આછે, છે. સં. આસ્તે.)

(૨) જો જહાં હોતઉ સો તહા હોતઉ, સત્તુ વિ મિત્તુ વિ કિહે વિ હુ આવહુ.
જહિ વિહુ તહિં વિહુ મગ્ગે લીણા, એકએ દ્વિદ્વિહિ દોનનિ
જોઅહુ. ૨૬

—હિંદી-સમ—જો જહં હોતો સો તહં હોતો
શત્રું ભિ મીત ભિ કોઇહિ આવો
જહાં ભી તહં ભી મારગ-લીના
એકહિં દીકિહિં દોનહિ જોહો

(જહાં હોતઉ—જ્યાં હતો (વર્તમાન ધાતુજ-કૃદંત) =જ્યાંથી, લીણુ-લીન, લાગુ થયેલો.)

(૩) અમહે નિન્દહુ કોવિ જણુ, અમહઈ વણુહુ કોવિ,
અમહે નિન્દહુ કવિ નવિ, નમહઈ વણુહુ કવિ.

૩૭

હિંદીસમ—હમેં નિન્દો કોઇ જન, હમેં વરનો કોઇ,

હમ નિન્દેં કોઇ (કો)ભી નહીં, ન હમ વરનૈં કોઇ.

ગૂજરાતીસમ—અમને નિન્દો કોઇ જન, અમને વખાણો કોઇ,

અમે નિન્દીએ કોઇને પણ નહીં, ન અમે વખાણીએ કોઇ.

(અમહે—અમહ—પહેલું કર્મ, ખીજો કર્તા. ક્રિયાથી કારક મળી આવે છે, વિભક્તિથી નહિ.)

(૪) રે મણુ કરસિ કિ આલડી, વિસયા અચ્છહુ દ્વરિ,
કરણઈ અચ્છહુ રન્ધિઅઇ, કડ્ડઈ સિવફલુ ભૂરિ.

૪૧

—રે મન ! (તું) કરે છે કયમ આલડી, હે વિષયો ! યાઓ-રહો દ્વર,
હે કરણો (ઇન્દ્રિયો) ! રહો રન્ધિત-રંધાયેલી, (હું) કાઢું શિવફલ
(મોક્ષ) ધણું.

(આલડી—આળ, અનર્થ, ખોટું, સરખાવો—મ અંખહિ આલુ આગળ નં. ૬૩. અચ્છહુ—અચ્છહ—જુઓ ઉપર નં. ૧ કડ્ડહ—કાદું—નિકાળીપોતાને વશ કરે)

(૫) સંજમ-લીણહોં મોકખસુહુ, નિચ્છઈ હોસઈ તાસુ,
પિય વલિ કીસુ ભણુન્તિઅઉ, જુઈ પુહુચ્ચહિં જસુ. ૪૩

—સંયમ-લીનને મોક્ષસુખ, નિશ્ચય હોમે-થાશે તેને ‘હે પ્રિય !—પિય ! હું બલિહારી—વારી જઈ છું (એમ) ભણુતી-કહેતી (સ્ત્રીઓ) નથી પ્રભુત્વ (મેળવતી) જેનાપર. હોસઈ=હોશે થશે (પ્રબંધ, નં. ૩) વલિ કીસુ—હું બલી-વારી જઈ છું—બલિહારી જઈ છું. ભણુન્તિઅઉ—ભણુતી—બોલતી (બહુવચન), પહુચ્ચહિં—પ્રભવન્તિ (સં).

(૬) કઉ વઢ ભમિઅઈ ભવગહણિ મુકખ કહન્તિહુ હોઈ,
એહુ જણેવઈં જઈ મણસિ તો જિણુ આગમ જોઈ. ૬૧

—શું, બઢ ! (મૂર્ખ) ભમે છે, ભવગહનમાં, મોક્ષ ક્યાંથી હોય, એ જણવાનું જો મનમાં (રાખતો) હો, તો જિનાગમ જો.

જણેવઈં—જણવું, મણસિ—મન્યસે (સં.)

(૭) નિયમ-વિહણા રત્તિહિવિ ખાહિં જિ કસરકકેહિં,
હુહુર પડન્તિ તે પાવદ્રહિ ભમડહિં ભવલકખેહિં. ૬૮

—નિયમવિહીન રાતમાં પણ ખાય જે કસર કસર કરતો, હુહુર કરતો પડે છે તે પાપદ્રહમાં ભમવે છે ભાવલક્ષોમાં—લખો જન્મમાં.

કસરકકેહિં—અનુકરણ કસર કસર કરતો, ગડપ ગડપ કરતો; હુહુર—પડવાનું યા પડતી વખતે ખીજવાનું અનુકરણ. તિ-તે, દ્રહ-ધરો-ખાધ.

(૮) સાગહોં કે હિં કરી જીવદયા, દસુ કરી મોકખહો રેસિ,
કહિ કસુ રેસિં તુહું અવર, કમ્મારમ્મ કરેસિ. ૭૦

—જર્ગને માટે કર જીવદયા, દમ કરી મોક્ષને માટે કહે કેના

માટે તું ખીજા કર્મારંભ કરે છે.

કેહિં, રેસિ, રેસિં, તેહિં, તણેણુ—પ્રત્યય તાદર્થ્યમાં આવે છે
(હેમચંદ્ર ૮-૪-૪૨૫) તેનો અર્થ ‘ માટે ’ છે.

(૯) કાયકુડુલ્લી નિર અથિર, જીવિયડઉ ચલુ એહુ,
એ જાણિવિ ભવદોસડા, અસુહઉ ભાવુ ચએહુ, ૭૨
—કાયાની કુડલી નિશ્ચય અસ્થિર (છે), જીવિત ચલ-ચંચલ (છે)
એ જાણી ભવ-સંસારના દોષો અશુભ ભાવ તજો.
કુડુલ્લી, જીવિયડઉ, દોસડા એમાં ઉલ્લ, અડ, ડ સ્વાથિક છે.

(૧૦) તે ધન્ના કન્નુલ્લડા, હિઅઉલ્લા તિ કયત્થ,
જો ખીણુ ખણિવિ નવુલ્લડઅ, ધુંટહિં ધરહિં સુઅત્થ. ૭૩
—તે ધન્ય (છે) કાન, હૃદય તે કૃતાર્થ (છે) જે ક્ષણે ક્ષણે નવા
સુઅર્થો (યા શ્રુતાર્થો)ને ધુંટે છે અને ધરે છે ધારે છે.
કન્નુલ્લડ, હિઅઉલ્લ, નવઉલ્લડઅ—સ્વાર્થે. કાન અને હૈયાને માટે
ધુંટહિ અને ધરહિં—યથાસંખ્ય લગાડવું.

(૧૧) પધડી કન્નિ જિણાગમહોં વત્તડિઆલિ હુ જાસુ
અમ્હારઉ તુમ્હારઉ વિ એહુ મમત્તુ ન તાસુ. ૭૪
—હિંદી-સમ-પૈડી કાન જિનાગમ(કી) બાતડી ભી જાસુ
હમારો તુમ્હારો યહ મમત્વ ન તાસુ
—ગૂં છાયા.—પેડી કાન જિનાગમની વાતડી પણ જાસ
અમારૂં તમારૂં પણ એહ મમત્વ ન તાસ.
વત્તતુઆ વાત, જુઓ રત્તડી. આગળ નં. (૨)

આ ઉદાહરણોમાં વ્યાખ્યાન યા વ્યાકરણનો વિસ્તાર કરવામાં
આવ્યો નથી.

પ્રકરણ છઠું.

શ્રી હિમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૯૮ શ્રીહિમચંદ્રે પોતાના અગાઉના સમયના જે દોહા આદિ ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે અત્ર મૂક્યા છે તેમાં જ્યાં આની સરખા જેવા દોહા અને પદ આવ્યા છે ત્યાં લક્ષ રાખવું ધટે, પોતાના વ્યાકરણમાં સૂત્રોને પહેલાં પ્રાચીન ઉદાહરણોથી સમજાવી શ્રી હિમચંદ્રે નવા ઉદાહરણોનાં સંગ્રહ-શ્લોક બનાવ્યા છે કે જેમાં તેજ યા તેને મળતાં ઉદાહરણ વિપ-યની અનુસાર યથાસ્થાન સંગ્રહિત કર્યા છે.

(૧) ઢોલ્લા સામણ ધણ ચખા-વણણી,
ણાધ સુવણણરેહ કસવદ્ધ દિણિણ.

—ઢોલો (નાયક) તો શામળો છે, ધણ (પ્રિયા-નાયિકા) ચંપક-વર્ણી છે, જાણે કે સુવર્ણની રેખા કસોટી પર લગાવી હોય તેમ.

ઢોલ્લા—સં. દુર્લભ, નાયક. મારવાડી ગીતોમાં ઢોલા બહુ પ્રેમનો શબ્દ છે જેમકે ‘ગોરી છાઈ છે રૂપ ઢોલા ધીરાં ધીરાં આવ’ ‘નિશદિન જોઉ તારી વાટડી મમ ધર આવોને ઢોલા’—આનંદધન; ધણ—ગૃહની સ્વામિની. વીકાનેર તરફ હજી પણ સ્ત્રીને ધન કહેવામાં આવે છે. ‘થાંને આય પ્રજાસ્યા ગણુ ગોર સુંદર ધણુ ! જાવા ઘોણુ’—મારવાડી ગીત. ણાધ-હિં. નાઈ, ગૂ. જાણે. સં. જ્ઞા ધાતુ પરથી ઇતિ જ્ઞાયતે—એમ જાણવામાં આવે છે, અથવા સં. ઇવના અર્થમાં. રેહ—રેખ, કસ-વદ્ધ—સ. કપટ, કસોટી. દિણિણ—દીધી, આવી.

આ ભાવનો એક દોહો કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંથી આપવામાં આવશે. દોષક વૃત્તિના કર્તાએ નકામું વ્યંગ્યને ખોલીને આ ચિત્રનો આનંદ બગાડી નાંખ્યો છે કે ‘વિપરીતરતાવેતતદુપમાનં સંભાવ્યતે’

(૨) ઢોલા મઈ તુહું વારિયા, મા કુર દીહમાણ,
નિદ્રાએ ગમિહી રતડી, દડવડ હોધ વિહાણ.

—ઢોલા ! મેં તને વાર્યો હતો કે મા કર દીર્ઘ માન—અભિમાન,
નીદ્રથી જશે રાત ! ઝટપટ થશે વાણ—સવાર. નાયિકા નાયકને
મનાવે છે.

આ ઢોલો વરરચિના પ્રાકૃત પ્રકાશની પ્રતિમાં પહોંચી ગયો છે
જે પરથી પ્રાકૃત વ્યાકરણકાર વરરચિ તથા વાર્તિકકાર કાત્યાયન એ
બંનેને એક સમજીને એક વિદ્વાન ભ્રમથી આ કવિતાને ધણી જૂની
માની લે છે. જૂની પોથીઓથી જોને કામ પડ્યું છે તેઓ જાણે છે કે
શીખતી વખતે ઉદાહરણ, ટિપ્પણી આદિ પાનાની બાજુ પર લખી
લેવામાં આવે છે અને તેવી પોથીમાંથી પ્રત ઉતારનારા તેને મૂળમાં
ધુસાડી દે છે. તે વિદ્વાને એ નહિ જોયું કે આ ઢોલો તથા તેનું સ્ત્ર
એકજ પ્રતિમાં છે. તેણે છાપેલ પુસ્તકને આદિથી અંત સુધી વરરચિની
જે પ્રમાણે હતી તે સર્વ કૃતિ માની લીધી. વ્યાકરણના ગ્રંથને વિચા-
રતાં એમ જણાય છે કે તે ઉદાહરણ, ટિપ્પણિયોથી એમજ વધતા
જાય છે. આ વિષય પર વધારે કહેવું વ્યર્થ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વાર્તિ-
કકાર વરરચિ—કાત્યાયન, પાલી વ્યાકરણના કચ્ચાઅન અને પ્રાકૃત પ્રકાશનો
કર્તા વરરચિ એ ત્રણે એક કદાપિ પણ નથી.

(૩) બિદિએ મઘ બણિય તુહું, મા કુર વકી દિટ્ટિ,
પુત્તિ સકણણી ભલિલ જિવં, મારઘ હિઆમ પઘટ્ટિ.

૩

—હે બેટી ! મારાથી તને કહેવામાં આવ્યું, વાંકી દૃષ્ટિ મા કર,
હે પુત્રિ ! કાનવાળું ભાહું જેમ મારે તેમ (તારી દૃષ્ટિ) હૈયામાં પેડી;
વૃદ્ધ કુટણી નાયિકાને સમજાવે છે.

બિદિએ—આમાં એ સંબોધનનો છે. પઘટ્ટિ—પવિટ્ટિ—સં. પ્રવિષ્ઠા.
હિં. અને ગૂ. પેડી.

(૪) એમ નિ ઘોડા એહ થલિ, એમ તિ નિસિઆ ખગ્ગ;
એથુ મુણીસમ જાણીઅઈ, જે નવિ વાલધ વગ્ગ.

—એજ તે ઘોડા, એજ સ્થલ (છે), એજ તે ‘નિશિત’-અણી-
દાર ખડ્ગ જે. એમાં મનુષ્યત્વ જાણીએ કે જે (ઘોડાની) વાધ ન વાળે
-ઘોડો ના ફેગવે. એજ ઘોડો હોય, એ રણસ્થલ હોય, અને એ ધાર-
દાર તલવાર હોય કે જ્યાં જે ઘોડાની વાધ-વાગ વાળીને ભાગી ન જાય
અને સામોજ ચાલ્યો જાય તો ત્યાં મનુષ્યત્વ-મરદાનગી જણાય.

મુણીસમ-સંસ્કૃતમાં કેટલેક સ્થળે ‘ધમિ’ લાગી પુંલિંગ ભાવવાચક
જાતે છે, પ્રાકૃતમાં તો સર્વ સ્થળે એમ થાય છે. નવિ-નન અપિ, વાલધ-
વલ્ (વળવું) તેનું પ્રેરણાર્થક. રાજપૂતાનામાં આ દોહો પ્રચલિત છે અને
ઠાકુર ભૂરસિંહજી શેખાવતના વિવિધ સંગ્રહમાં તેનો ઉતારો કર્યો છે.

(૫) દહમુહુ ભુવણુ-ભયકર તોસિઅ, -સંકર જિગ્ગઉ રહ-વરિ ચડિઅઉ,
ચઉમુહુ છમુહુ આધવિ એક્રહિં, લાધવિ જાવધ દધવેં ધડિયઉ.

—આ કોઇ જૂની રામાયણમાંથી છે. મ્શમુખ (રાવણ) ભુવન-
ભયકર, તોપિતશકર, નિર્ગત (નિકળ્યો) રથવર પર ચડેલો, જાવધ-જાણુ,
ધવિના અર્થમાં-ની પેઠે ઉત્પ્રેક્ષ્યતે એ અર્થમાં, ચોમુખ-અહ્મને, છ મુખ-
કાર્તિકેયને ધ્યાન કરી એકમાં (એક રાવણમાં) લાવી દેવે ધડેલો (હોય
નહિ તેમ) અહ્મના ચાર અને સ્ત્રામિ કાર્તિકેયનાં છ એ દશ મુખ જાણુ
દેવે એકમાં મેળવી તેને બનાવ્યો હતો.

જિગ્ગઉ, ચડિઉ, ધડિયઉ—નિગયો-નિકળ્યો, ચઢ્યો, ધડ્યો.
આધવિ, લાધવિ-ધ્યાવી-ધ્યાન કરી, લાવી. જાવધ-માનો-જાણુ કે-(સં.
જાયતે) સરખાવો હિ. નાઈ, નાઈ, મારવાડી ન્યૂ ઉપમામાં નાવધં,
નાવેં ઉત્પ્રેક્ષામાં અને વૈદિક ‘ન’ ઉપમાવાચક.

(૬) અગંલિઅ-નેહ-નિવટ્ટાહં જેઅણુ-લકખુવિ જાઉ,
વર્ણિસ-સઓણુ વિ જે મિલઈ સહિ સોઝખહ સો ઠાઉ.

—ગળ્યા વગરના—અગલિત સ્નેહથી નિવૃત્ત-વળેલાઓને લક્ષ્યોજન થણુ જઘને—ગયા પછી પણુ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ યથા પછી પણુ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનું તે સ્થાન (થાય છે). અર્થાત્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનું બંધન નથી. જાઉં-જઘને. પૂર્વકાલિક. (૭) અંગહિં અગ ન મિલિઅઉ, હલિ અહરેં અહર ન પત્ત;

પિઅ જોઅન્તિ હે મુહ—કમલુ એન્વધ સુરઉ સમપુ. ૭

—અગે, અગ ન મળ્યુ, હે સખિ ! અધર—હોઠને હોઠ પ્રાપ્ત ન થયો—મળ્યો નહિ. પ્રિયના મુખ કમલને જોતી જોતી (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો. બીજો અર્થ એ કે પ્રિયને જોતી-જોતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા-મવથી સઘથી સમત્—મસ્ત બની ગયું, પહેલાં અર્થ દોષક વૃત્તિકારે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી બીભત્સ કર્યું છે ને જણાવ્યું છે કે ‘અતિરસાતિરેકાત્ સંમોગાત્ પૂર્વમેવ દ્રાવ્યં ઇતિ ભાવ’ આ વગર ક્યો અર્થ ઉઠતો નહોતો ? એન્વધ—એવે પંખખી એવે, હિંદીમાં થોહી. ગૂં એમજ.

(૮) જે મહુ દિણ્ણા દિઅહડા, દધએં પવસન્તેણુ,

તણુ ગણુન્તિએ અગુલિઉ, જજજરિયાઉ નહેણુ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતાં જતા દધિતે આપ્યા હતા તે ગણુતી (ગણુતી) (મારી) આગળીઓ નખથી જર્જરિન થઈ.

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલું હતુ કે આટલે દિવસે હું પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણુતી કરતાં કંઇ મારી ભૂલનો નથી થઇ એ જોવા ગણુતી કરતા મારી આગળીઓ ધસાઇ ગઇ. ‘ગિણુતા ગિણુતાં ધસ ગઇ, આગલિયાં રી રેખ’ (મારવાડી દોહા. આ દોહો નાટકમાં પણ—મંસીવાલા આયો હમારે દેશ । એ ગીતમાં વપરાયો છે)

મહુ—મને, દિઅહડા—દહાડા, દધએં—દધિતે (પંખખી કર્તાનો એ પ્રત્યય—રાજે ગદણુ બ્યાહી. હિંદીમાં મઇ, મૈં મં એ આવે છે. ગૂજરાતીમાં ‘એ’ ત્રીજો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૯) સાયર ઉપરિ તણુ ધરઇ, તલિ ધલ્લઈ રયણાઈ;
સામિ સુભિચ્યુવિ પરિહરઇ, સમ્માણેઈ ખલાઈ.

—સાગર ઉપર તણુ ધરે છે, ને તળીએ રતો ધાલે છે—રાખે છે (તે પ્રમાણે) સ્વામી સુભત્યને પણ પરિહરે છે, ને ખલને સન્માન આપે છે.

(૧૦) ગુણહિં ન સંપદ કિતિ પર, ફલ લિહિઆ ભુંજન્તિ,
કેસરિ ન લહઈ બોહિઆવિ, ગય લકષ્મેહિં વેષ્પન્તિ.

—ગુણોથી સંપત્તિ નથી (મળતી) પર-પરં, પરંતુ-પણ કિત્તિ (ભલે થાય); (લલાટમાં) લખેલા ફલ ભોગવે છે, (દષ્ટાંતમાં) કેસરી કોટી પણ લેતો નથી—તેને કોટી આપી ખરીદાતો નથી, (જ્યારે) ગજ લાખોથી લેવાય છે. સર્વ પોતપોતાનું લખેલું કર્મફળ ભોગવે છે; ગુણોથી સંપત્તિ નથી મળતી, કીર્તિ ભલે મળે. સિંહનો ભાવ કાઢ કોટી આપીને પૂછતું નથી, હાથી લાખો રૂપીઆ આપી ખરીદાય છે.

વેષ્પન્તિ-ગૃહિત થાય છે. મરાઠી-ધ્યા, સં. ગ્રહ ગુ. ગ્રહવું, લેવું.

(૧૧) વચ્છહે ગૃણ્હઇ ફલઈ જાણુ. કંકુ-પલ્લવ વજ્જેઇ.

તોવિ મહદ્દુસુ સુઆણુ જિવ, તે ઉચ્છંગિ ધરેઇ.

૧૧

—વૃક્ષમાંથી જન ફલો લે છે, કડવાં પલ્લવને વર્જે છે—છોડે છે, તો પણ તે (પલ્લવોને) મહાદુઃખ ઉત્સર્ગે સુજનની જેમ ધરે છે.

લોક કડવાં પાંદડાને છોડી લે, પણ વૃક્ષ થોડાં તેને છોડી દેશે ?

(૧૨) દરૂણે પડિઉ ખલુ, અખાણુ જાણુ મારેઈ;

જિહ ગિરિ-સિંગ હુ પડિઅ સિલ, અન્નુવિ ચૂર કરેઈ.

—દરના ઉડાણથી-ઉંચા પદથી પડેલો ખળ પોતાના જાણને મારે છે, જેવી રીતે ગિરિના શૃંગ-શિખરથી પડેલી શિલા અન્યનો પણ ચૂરે કરે છે. દુષ્ટનું આગળ વધવું પાણું પોતાના કુળને અહિતકર થાય છે.

(૧૩) જો ગુણ ગોવઇ અખાણુ, પયડા કરઈ પરસ્સુ,
તર્ફ હઈ કલિન્નુગિ દુલ્લહહો. ખલિ કિન્નઈ સુઅણુરસુ,

—જે પોતાના ગુણ ગોપવે છે—ગુપ્ત રાખે છે, પરના—ખીજના ગુણોને પ્રકટ કરે છે તે કલિયુગમાં દુર્લભ સન્નજનને હું બલી કરું છું.

ગોવધ—સરખાવો હિંદી ગુંધ્યાં=અંતરંગ (ગુપ્ત) સખી, હઉં—હું, બલિ કિન્નર—બલિહારી જાઉં, વારી જાઉં, બલૈયા લઉં. સરખાવો ઉપર નં. પમાં બલિ કીસુ. દોષકટ્ટિકાર તેનો અર્થ પૂજા કરું એમ જણાવે છે.

(૧૪) તણહં તખજી ભંગિ નવિ, તેં અવડયડિ વસન્તિ,
અહ જણુ ટગિગિવિ ઉત્તરધ, અહ સહ સઈ મજજન્તિ.

—તણુની ત્રીજી ભંગિ—રીત નથી,—ત્રીજો પ્રકાર નથી, તેથી—તે કારણે અવટતટે—કૂપતટે વસે છે, (તે માટે) કાંતો જણુ તેને વળગી ઉતરી—ઉગરી જાય છે (અને) કાં સાથ સ્વયં ડૂબે છે. અર્થાત્ અવટ—વિષમકૂપ કે ખાડામાં તટ પર ઉગનારા તણુનાં બેજ કામ છે. એકતો તેની કૃપાથી ડૂબતો માણસ બચી જાય અને કાંતો તેની સાથે ડૂબી જાય. તેની કોઈ ત્રીજી રીત નથી. અન્યોક્તિમાં કાંતો ખીજને તારે વા સ્વયં માર્યો જાય.

અહ—અથ.

(૧૫) દધિવુ ધડાવધ વણિ તરહું, સેઉણિહ પક્ક ફલાઈ,
સો વરિ સુકખુ પધઈ જુવિ, કણહિં ખલવયણાઈ,

—દૈવ વનમાં તરઓનાં પકવ ફલો શકુનિ—પક્ષીઓને ઘટિત કરે છે—પહોંચાડે છે તે સુખ ખરૂં પણ કર્ણમાં ખલવયનો પેઠેલાં તે (સુખ) નથી. આમાં ભર્તૃહરિના એક પ્રસિદ્ધ શ્લોકનો ભાવ છે. ધડાવધ—સં. ઘટયતિ. વરિ—હિં. વર, વરન. જુવિ ન+ અધિ.

(૧૬) ધવલુ વિસરઈ સામિઅહો ગર્યા ભર પિકખેવિ
હઉ કિ ન જુત્તઈ દુહું દિસિહિ, ખંડખ દોણિણુ કરેવિ.

—ધવલ—ધોરિયો—બળદ સ્વામીનો ગુરુ—ભારે ભાર બેઠેને વિધુરે છે—વિષાદ કરે છે—ખેદ કરે છે કે હું મારા બે ખંડ કરીને બને દિશાએ—આજુએ જુતાણો કેમ નહિ.

ધવલનો અર્થ શ્વેત છે, પરંતુ રૂઢિથી તેનો ધોરી-ધોરિયો-બળદ
યા ધુરિ-ધોંસરી ખેતનારો પ્રબલ ગાડીનો બેલ એ અર્થ થયેલ છે. હેમ-
ચંદ્રની દેશીનામ માળામા ધવલનો અર્થ જે જાતિમાં ઉત્તમ છે તે ધવલ છે
એમ કયો છે. ધવલોની દૃઢતા અને સ્વામિભક્તિ પર કેટલાયે મુક્તક
કાવ્ય સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સુભાષિતોમાં મળે છે. અહીં બોલો ધણો
છે, એક બાળુ ધવલ જુલ્યો છે, બીજા બાળુ કોઈ મુદ્દાલ બળદ છે,
ધવલ સ્વામીની ભારે ખેપ જોઈ વિલાપ કરી રહ્યો છે કે બંને બાળુ
એ ટુકડા કરીને મનેજ શા માટે ન જુલ્યો ? પિક્કેવિ, કરેવિ-પૂર્વકાલિ-
ક-ભૂત કૃદત. જુલ્લ-સં. યુક્ત. દોણિયુ-એ, મરાડી દોન.

(૧૭) ગિરિહે સિલાયલુ તરહે, ફલ ઘેખ્પછ નીસાવન્તુ

ધર મેલ્લેખિણુ માણુસહ, તોવિ ન રચ્યધ રન્તુ.

—નિઃસામાન્યે (વિના ભેદ ભાવે—અથવા સર્વે જનો) ધર મેલીને
ગિરિ પાસેથી શિલાતલ, તર પાસેથી ફલ લે છે,—લખ શકે છે, છતાં
અરણ્ય રચતું નથી.

(૧૮) તરહુ વિ વક્કલુ ફલ મુણિ વિ પરિહણુ અસણુ લહન્તિ,

સામિહુ એતિહિ અગ્ગલહં આયર મિચ્ચુ ગૃહન્તિ.

—મુનિઓ પણ તરમાંથી વલ્કલ, ફલ, પરિધાન, અશન (ભોજન)
લહે છે—મેળવે છે, (પરંતુ) સ્વામિ પાસેથી આટલો અધિક આદર નોકરો
મેળવે છે. તાત્પર્ય કે ખાતું પહેરવું તો જંગલમાં વૃક્ષોમાંથી પણ મળી
આવે છે. સ્વામી પાસેથી આદરજ અધિક મળે છે. લહન્તિ-સં. લભ્
પરથી. એતિહિ-સં ધયત્-એટલું, અગ્ગલહં-સં અગ્રલ, આગલુ-રાજ્ય-
સ્થાનીમાં પાત્ર ઉપર સત્તરને ‘ પાંચ આગલા સિતર ’ કહે છે.

(૧૯) અહુ વિરલ-પહાઉ જિ કલિહિ ધમ્મુ.

—અથ—હવે કલિયુગમાં ધર્મ જે વિરલ પ્રભાવવાળો-તુચ્છ પ્રભાવ
વાળો છે. જિ-પાદપૂરક અથવા જિ-જાણે કે સં. એવ ના અર્થમાં.

(૨૦) અગિમં ઉણહિ હોઈ જગુ, વાગે સીઅલુ તેવં

જો પુણુ અગિં સીઅલા, તસુ ઉણહતાણુ કેવં.

—અગ્નિથી જગ ઉનહું-ઉણુ થાય છે, તેમ વાયુથી શીતલ થાય છે; જો પુનઃ આગથી શીતલ (થતું હોય) તો તેનું ઉણુત્વ કેનાથી (થાય) ?

. વાઝે—વાયુથી પન્નખી વાઝો. પુણુ-સ. પુન' હિં. પુનિ. ઉણહ-તાણુ-તાણુ ભાવવાચકનો છે.

(૨૧) વિપ્પિચ્ચ—આરઉ જહવિ પિઉ, તોવિ તં આણુહિ અજ્જુ,
અગ્ગિય દડ્ઢા જધવિ ધર, તો તે અગ્ગિં કજ્જુ.

—જો-યદ્યપિ પિયુ વિપ્રિયકારક હોય, તો પણ તેને આજો આણુ-લાવ (કારણુકે) આગથી દ્વઘ થયેલું યદ્યપિ ધર (હોય) તો પણ તે આગ સાથે કામ (લેવુંજ પડે છે).

(૨૨) જિવ જિવ વંકિમ લોચ્ચણુહુ શિર સામલિ સિક્ખેધ
તિવ તિવં વમ્મહુ નિચ્ચલ સર, ખર-પત્થરિ તિક્ખેધ.

—જેમ જેમ વાંકાં લોચનોથી સ્યામલા-સાંવરી (નાયકા) નિર્ (? કટાક્ષ) શીખે છે, તેમ તેમ મન્મથ નિજ(ક)-પોતાનાં શરોને ખર-કઠણ પત્થરપર તીક્ષણુ કરે છે-અહીં વંકિમ-વાંકા એ લોચનનું વિશેષણુ લીધું છે તેથી 'નિર્'નો અર્થ સ્પષ્ટ નથી જણાતો. દોષક વૃત્તિકારે નિર્નો અર્થ 'નિશ્ચય' કરી 'લોચનોથી નિશ્ચય વકત્વ શીખે છે' એમ અર્થ કર્યો છે.

તિક્ખેધ-તીખાં-તીક્ષણુ પરથી નામ ધાતુ. અજ્જુનો અર્થ વૃત્તિકારે એ આર્યે-હે સખિ એમ કર્યો છે. વમ્મહુ-મન્મથ.

(૨૩) સંગરસએહિ જુ વણિણુચ્ચ, દેકખુ અમ્હારા કન્તુ,
અધમત્તહ ચત્તકુસહ, ગય કુમ્ભઈ દારન્તુ.

—(હે સખિ !) સો સગ્રામ-યુદ્ધમાં જોને, અતિમત્ત અને અકુશો જોણુ છોડ્યા છે એવા ગજ-હાથીનાં કુભોને વિદારતો વર્ણવવામા આવે છે એવા અમારા કાન્ત-કથને દેખ-જો. ચત્તકુસહ-સં. ત્યકતાંકુશ.

(૨૪) તરણુ હો તરણિ હો મુણિઉ મઈ કરહુ મ અપ્પહોધાહિ.

—તરણો! તરણિયો! મને મુણિને-ઝણીને-મારી વાત સમજીને અથવા મને અહીં ઉપસ્થિત ઝણીને, પોતાનો ધા ન કરો.

(૨૫) ભાઈરહિ જિવં ભારમ, મગ્ગેહિં તિહિવિ પવદમ.

—ભાગીરથી જેમ-પેડે ભારતી ત્રણજ સાર્ગે પ્રવર્તે છે. એટલે કે જેમ ગંગા ત્રિપથગા-સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાલ એ ત્રણેમાં ચાલે છે તેવી રીતે ભારતી-સરસ્વતીના માર્ગ પણ ત્રણ છે-વૈદર્ભી, ગૌડી, પાંચાલી-એ ત્રણ રીતિઓ.

(૨૬) સુન્દર-સવંગાઉ વિલાસિણીઓ પેચ્છન્તાણુ,

—સુંદર સર્વાંગી વિલાસિનીઓ જેતા (પુરૂષો)ના.

(૨૭) નિઅ-મુહ-કરહિવિ મુધ્ધકર અન્ધારમ પડિ પેકખમ

સસિ-મંડલ-ચદ્ધિએ પુણુ કાંઇ ન દૂરે દેકખમ.

—(કોઇ) મુઘા સ્ત્રી પોતાના મુખ કર-કિરણથી અન્ધારે કર-હાથ જુએ છે (તો) પુનઃ વળી શશિમંડલની ચંદ્રિકાથી દૂરે-દૂરના પદાર્થને કેમ ન દેખે?—જરૂર દેખે.

(૨૮) જહિં મરગય-કન્તિએ સંવલિઅં

—જેમ મરકત-કાંતિથી સંવલિત—મિશ્રિત—

(૨૯) તુચ્છ-મઝ્ઝહે તુચ્છ જમ્પરહે

તુચ્છચ્છ-રોમાવલિ હે, તુચ્છ રાય ! તુચ્છયર-હાસ હે,

પિયવયણુ અલહન્તિ હે,

તુચ્છ-કાય-વમ્મહ-નિવાસહં,

અન્તુ જુ તુચ્છઈં તહે ધણહં, તં અઝખણુહ ન જામ,

કટરિ થણુંતર મુહ્ઝહે જેં માણુ વિચ્ચિણુ મામ.

(દૂતી નાયકને કહી રહી છે હે તુચ્છરાગ (શિથિલ પ્રેમવાળા)! જેનો મધ્યભાગ તુચ્છ છે, જેનું જલ્પન-ભાષણ તુચ્છ છે, જેની રોમાવલિ તુચ્છ અને અચ્છ-અચ્છી-સારી છે, વધુ તુચ્છ જેનું હાસ્ય છે, જે પ્રિય-વલ્લભનો વચનો મેળવી શકતી નથી, જેના તુચ્છ કાય-શરી-

રમાં મન્મથનો નિવાસ છે, એવી ધણુ-સ્ત્રીનું જે અન્ય તુચ્છ છે તે આધ્યું-કલું જાય તેમ નથી, (એટલું તુચ્છ છે કે કંઈ કહેવાની વાત નહિ.) આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે મુઘ્ધાનું સ્તનાંતર (એટલું તુચ્છ છે) કે જેની વચ્ચે મન માય-સમાય તેમ નથી. (સ્તનો ધણા જડા છે ને અંતર અતિ તુચ્છ છે એમ કહેવાનો હેતુ છે.)

દોષકવૃત્તિકારે આને યુગ્મ નોંધ્યો છે, પરંતુ આ એક આખો રડા છંદ છે. આવા છંદ સોમપ્રભસૂરિની રચનામાં મળી આવે છે, કે જે હવે પછી મૂકવામાં આવશે. આમાં નાયિકાના વિશેષણ પ્રાયઃ બહુ-ત્રીહિ સમાસમાં છે અને 'હે' એ સબંધકારક ચિન્હ છે. તહે ધણુ હે એટલે તહે ધણુહ એ તેનો ઉચ્ચાર છે-અર્થાત્ તે ધણુ-સ્ત્રીના. અલ-હન્તી-સ. અલભન્તી. અકબણુ-ખોલવું. કટરિ-આશ્ચર્યવાચક. મુઘ્ધા-મુઘ્ધા. '૩' અદ્ય વાચક. જે-જેથી, વિચિત્ર-વચ્ચે હીં. ખીચ પં. વીચ. માર્ધ-સમાય.

(૩૦) ફેડેન્તિ જે હિયડઉ અપ્પણઉ, તાહં પરાઈ કવણુ ધણુ,
રખ્સેજજહુ લોઅહો અપ્પણા, ખાલહે જાયા વિસમ થણુ.

—જે (એ સ્તન) પોતાનું હિયડું-હૈયું ફેડે છે, તેને માટેની પારકી દયા શું (હોઈ શકે ?) હે લોકો પોતાનું રક્ષણ કરો, (કારણ કે) ખાલાના સ્તનો વિષમ થયા છે.

ધણુ—ધૂણા, દયા. થણુ—થાન, થાનોડું, સ્તન. થાન હજુ પશુ-ઓનાં આંચળ માટે વપરાય છે.

(૩૧) ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ,
લજ્જેજજ તુ વયસિઅહુ, જખ ભગ્ગા ધર એન્તુ.

—હે બહેન ! ભલું થયું જે 'મારો કંથ મરાયો. જો ભાગીને નાડેલો-હારેલો ઘેર આવત તો વયસ્યમાં-બહેનપણીઓથી યા તેમાં હું લજ્જા પામત-લજાત. ભગ્ગા-ભગ્ન, હારેલો, વયસિઅહુ-સરખી ઉમર વાળી વયસ્યાઓમાં સં. વયસૂ એટલે ઉમર પરથી.

(૩૨) વાયસુ ઉડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ટેઉ સહસત્તિ,
અદ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અદ્ધા પુટ્ટે તડત્તિ.

—વાયસ એટલે કાગડો ઉડાવતી (એક સ્ત્રીએ) સહસા-એકાએક પિયુ દીઠો; તેથી બલોયાનો અર્થો બાગ મહિપર ચડયો ને અર્થો તડ દેતો-તડ અવાજ કરી પુટ્યો. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૩૩) કમલર્ધ મેલ્લવિ અલિ-ઉલ્લઈ, કરિ-ગંડાઈ મહન્તિ,
અસુલહમેચ્છણુ જાહં ભલિ, તે જીવિ દૂર ગણુન્તિ.

—અલિ-કુલ એટલે ભ્રમરોનો સમૂહ કમલને મેલી-છોડીને કરિ એટલે હાથીનાં ગડસ્યલોને ઇચ્છે છે. અસુલભ એટલે દુલભની ઇચ્છા જેઓને ભલી-સારી-વધની રહે છે-તેનો કદાગ્રહ થઇ જાય છે તેઓ દૂરને ગણતા નથી. જે ચીજની ઇચ્છા થાય તે ચીજ દૂર હોય તો પણ તે લેવા પ્રયત્ન થાય છે. ભલિ-વધતી-પાદપૂરક પણ હોઇ શકે છે, (૩૪) ભગ્ગઈ દેડિખવિ નિઅય બલુ, બલુ પસરિઅઈ પરસ્સુ,

ઉન્મિલ્લઇ સસિ-રેહ જિવ, કરિ કરવાલુ પિયસ્સુ.

—નિજ એટલે પોતાનું બલ એટલે પોતાની સેના ભાગેલી-ભગ્ન દેખીને, પરની-સામાની બલ-સેના પસરે છે-ખીલે છે-વિસ્તાર પામે છે તેવી રીતે (ખીજઆદિ દિવસે) શશિરેખા-ચંદ્રરેખાની જેમ પિયુના હાથમાં કરવાલ-ખડ્ગ ખીલે છે-શોભે છે.

નિઅય-નિજક ઉન્મિલ્લઇ-સં. ઉન્મીલતિ.

(૩૫) જઇ તહો તુટ્ટેઉ નેહડા, મર્ધ સહું નવિ તિલ-નાર
તં કિહે વકેહિ લોઅણુહિં, જોઇજજઈ સય-વાર.

—હે તલ જેવી જેની તારા-કીકી છે એવા હે તિલતાર ! જે તારો સ્નેહ મારી સાથે તૂટ્યો નથી, તો (તારાથી) શા માટે વાંકાં લોઅનથી શત-સો વાર (હું) જોવાઈ છું.

તહો—તવ-તારો. તવ એ ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. સહું-સહ-સાથે-શું. શું, શ્યુ એ સાથેના અર્થમાં ગૂજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે. કિહે-સં. કર્માત્-શા માટે. કાં.

(૩૬) જહિં કપ્પિજ્જમ સરિણ સર, છિજ્જર્ઠ ખગિણ ખગ્ગુ,
તહિં તેહમ ભડ-ધડ-નિવહિ ક-તુ પયાસર્ઠ મગ્ગુ.

—જ્યાં શરથી-ખાણથી શર-ખાણ કપાય છે, ખડ્ગથી ખડ્ગ
છેદાય છે ત્યાં-તે સગ્રામમાં તેવા ભડ એટલે ભટ-યોદ્ધાની ઘટા એટલે
સેનાના નિવહ એટલે સમૂહમાં (મારો) કથ માર્ગ પ્રકાશે છે-કાઢે છે-
કરે છે. ભડ-ભડ એ મઠિયાવાડમાં બહાદૂરના અર્થમાં વપરાય છે. ‘તું
ભડ હો તો આવી જા’-‘ભડના દીકરા ! ભાળ્યો તને’ !

(૩૭) એકકહિં અકિખહિ સાવણુ અન્નહિં ભદ્ધવઉ,
માહઉ મહિઅલ-સત્થરિ ગડસ્થલે સરઉ,
અગિહિં ગિમ્હ સુહચ્છી-તિલ-વણિ મગ્ગસિરિ,
તહે મુહ્હલે મુહ-પંકમ આવાસિઉ સિસિરિ.

—આ વિરહાવસ્થામાં પડેલી સ્ત્રીનું વર્ણન છે. તે મુઝાની એક
આંખમાં આવણુ છે (અને) ખીજી (આંખમાં) ભાદરવો છે. (શ્રાવણુ અને
ભાદરવો એ બે માસમાં વરસાદ પડે છે, તેવી રીતે આ બે આંખમાં
આંસુ પડે છે તેથી તે બે આંખને તે બે માસ સાથે સરખાવેલ છે).
મહીતલ સાથરા-ભૂતલ સસ્તાર-પૃથ્વીના પડમાં માધવ-વસંત છે,
વસંત પક્ષવમય થાય છે તે રીતે સાથરામાં નવાં નવા પાન ખીછાવ્યાં
છે, ગંડસ્થલમાં-કપોલમાં (પાંડુતા-પીળાશ પરથી) શરદ, અંગમાં (સૂકા-
વાથી) શ્રીખ-ઉનાળો, સુખસ્થિતિ રૂપી તલના વનમાં માગશર (માગ-
શરમાં) તલનાં ખેતરો લણી નાખવામાં આવે છે તેથી ઉજડ થવાથી-
સુખનો નાશ થવાથી માગશર) (અને) મુકપંકજમાં શિશિર (કે જે
વખતે કમલો સૂકાય છે, આવાસ કરી રહેલ છે).

સુહચ્છી સ. સુખાસિકા-સુખસ્થિતિ. આ પણ યુગ્મ નથી પણ
એક આખો છદ છે.

(૩૮) હિયડા કુદિ તડતિ કરિ, કાલકખેવે કાઈ
દેકખઉ હય-વિહિ કહિં ઈવર્ઠ, પઈ વિણુ દુકખ સયાઈ.

—હે હૈય! તડંત એમને ડુટ, કાલકેપથી શું? (પછી) જોઈ કે અભાગ્યો વિધિ મારા વિના, સેંકડો દુઃખો ક્યાં સ્થાપિત કરે છે? માફ હૃદય જ સેંકડો દુઃખોનો આધાર છે. તે ફાટી જાય તો જોઈ કે સુઓ વિધિ મને છોડીને ને દુઃખોને ક્યાં રાખે છે? તડતિ-જુઓ ઉપર નં. ઠર તટત્ ઇતિ. કાલકેપેવ-સમય કાઢવો. ઠવમ્-સં. સ્થાપયનિ. મરાહી ઠેવ ધાતુ, જૈનમાં ઠવણિ વગેરે સરખાવો.

(૩૯) કન્તુ મહારક હલિ સહિએ, નિચ્છઈ રસમ જામુ,
અતિહિં સતિહિ હતિઈ વિ, ઠાઉવિ દેડમ તામુ.

—હે હલે! હે સખિ! મારો કાન્ત (કંથ) જેનાથી નિશ્ચયે રસે-રૂંડે છે-રોષે ભરાય છે તેનું અર્થથી-કવ્યથી, શસ્ત્રથી, અને હાથેથી પણ સ્થાનક-ઠામ કાઢી નાંખે છે. જડમૂળથી તેનો નાશ કરે છે. ઠાઉવિ-સ્થાનક, ઠામ પણ.

(૪૦) જીવિઉ કામુ ન વલ્લહઉ, ધણુ કણુ કામુ ન ધરૂં,

દોણિણુવિ અવસર-નિવડિઆઈ, તિણા-સમ ગણુમ વિસિદુ.

—જીવિત કેને જહાલું નથી? ફરી-વળી ધન કેને ધષ્ટ નથી, (પણ) વિશિષ્ટ (જન) એ બનેને પણ અવસર આવતાં તૂણ સમ ગણે છે.

(૪૧) પંગણિ ચિદ્દદિ નાહુ ધુ, ત્રં રણિ કરદિ ન બંત્રિ

—જે નાથ આંગણે બેસે છે, તે રણમાં કરે છે (તેમાં) બ્રાંતિ નથી. એટલે તે રણમાં વીરતા કરે છે તેમાં શક નથી. એમ ન સમજો કે તે આંગણે બેઠો લડતો નથી. એક મારવાડી દોહા અનુસાર:—

ભોલો ભોલો દીસતો, સદા ગરીબી સૂત,

કાકી! કુંજર કાટનાં, જાણવિયો જેહૂત,

(ભોજો ભોજો દેખાતો હતો, સદા ગરીબીથી સીધો સાદો હતો; પરંતુ કાકી! લડાઈમાં હાથીઓને કાપતી વખતે મારા જેહનો દીકરો જાણ્યો કે તેમાં આ જવાહીર છે.)

જે તેને માટે કું ત્રં આવે છે (હિમચંદ્ર ૮-૪-૩૬૦) ત્રં માં તે ત(ત્ર) છે જ. ૨ લાગ્યો છે-જેવી રીતે બ્રંત્રિમાં (બીજું ૩૫ ભંતિ મળે છે. દે૦ ૪૫) ૨ લાગવાને માટે આગળ વ્યાસનો વ્રાસ થયો તે જુઓ નં. ૯૧.

(૪૨) તં બોલિઅધ જુ નિવ્વહધ.

—જે નિભે-ટકે તે બોલીએ. (જે નિભાવી શકાય તે બોલવું ઘટે).

ધમુ કુલુ તુહ તણુઉ, ધમુ કુલુ દેકખુ.

—ધમુ-આ કુલ તારૂં-તણું એટલે તારા સંબંધી, આ કુલ જો.

(૪૩) એહ કુમારી એહો નર, એહુ મણોરહ-હાણુ,
એહઉં બઢ ચિન્ત-તાહં, પચ્છહ હોધ વિહાણુ.

—આ કુમારી, આ નર, આ મનોરથસ્થાન-એવું ચિંતવતા વઢ એટલે મૂર્ખોનું પછી વહાણું થાય છે-વહાણું વાય છે એટલે આખી રાત એ વિચારમાં વિચારમાં ચાલી જાય છે. વઢ એ સંબંધ કારક છે યા સંબોધન વિભક્તિમાં પણ લાઇ શકાય.

(૪૪) જઈ પુચ્છહ ધર વણધં, તો વણ ધર ઓઈ,
વિહલિઅ-જણુ-અખલુધ્ધરણુ, કન્તુ કુડીરધ જોઈ.

—(કોઇ સ્ત્રી મુસાફરને કહે છે:-) જો મોટાં ધર (તમે) પૂછતા હો તો મોટાં ધર તે છે (કે જેમાં દાનાદિ-પરોપકાર થતા હોય); વિહૃ-લિત જનના અભ્યુદ્ધાર અર્થે મારા કન્યને કુટિરમાં-ઝુંપડીમાં જો. મોટાં ધર મહેલ નથી હોતાં-વિહૃલિત જનોના ઉધ્ધારક મારા કાંતને કુટીમાં એસેલો જો—તે ધર મોટું છે જ્યાં પરોપકાર થાય છે.

ઓઈ-ઓલો-એ. વડો-વડો સં. બૃહત્ હિં. બડો કચ્છી વડો.

(૪૫) આયધં લોઅહો લોઅણુધં, જાધ સરધં ન ભન્તિ;
અપિએ દિઠ્ઠં મહલિઅહિં, પિએ દિઠ્ઠં ત્રિહસન્તિ.

—લોકના આયે-આ લોચનો જાતિનું-પૂર્વ જન્મનું સ્મરણુ આપે છે-તેમાં બ્રાંતિ-સંદેહ નથી. અપ્રિયને જોતાં મુકુલિત થાય છે, પ્રિયને

જોતાં હસે છે. જાઈસ્મર-જાતિસ્મર, જેથી પૂર્વજન્મના પ્રિય અપ્રિયની યાદ થાય-જાતિ સ્મરણુ. જો જાઈ અને સરઈ બે પદ જુદા હોય તો જાતિને -પૂર્વજન્મને સ્મરણુ કરે છે. અપ્પિએ દિદ્દુધ-પિએ દિદ્દુધ ભાવવાચક સમ્પ્રી સં. અપ્રિયે દૃષ્ટે સતિ, પ્રિયે દૃષ્ટે સતિ.

(૪૬) સોસઠ મ સોસઉચ્ચિઅ, ઉઅહી વડવાનલસસ કિં તેણુ,
જં જલઈ જલે જલણો, આએણુ વિ કિં ન પજજંતં.

—ઉદ્ધિ-સમુદ્ર નિશ્ચયે શોષાય કે મ શોષાય તેથી વડવાનલને શું? જો જલમાં જવલન-અગ્નિ જળે છે-ખળે છે, નેનાથી પણ પર્યાપ્ત-પૂરતુ શુ નથી?—પૂરતું જ છે. કઠિન અથવા અસંભવ કાર્ય સિદ્ધ ન થાય તો ઉદ્યોગમાંજ સફલતા છે. ચિયઅ-નિશ્ચય; આએણુ-એનાથી.

(૪૭) આયહો દડ્ઢ-કસેવરહો, જં વાહિઉ ત સાર,
જધ ઉદ્દખ્ખઈ તો કુહઈ, અહ ડજ્જઈ તો ઊર.

—આના દગ્ધ-દાઝેલા કસેવરતું જે આલ્યું ગયું તે સારું; (મરણુ પછી) જે ઢંકાય છે,—સ્થપાય છે તે કોહાય છે અને જે દાઝે છે તે ક્ષાર-છાર-ભસ્મ થાય છે. દડ્ઢ=દગ્ધ, દાઝેણુ, બાળેણું. સારું-ગૂ સારું ઉદ્દખ્ખઈ—સં.ઉત્તખ્યતે વૃત્તિકાર—આચ્છાદ્યતે-સ્થાપ્યતે. કુહઈ-ગૂ. કોહાય છે, સં. કુચ્યતે, કવચતિ હિ. કુચતા હૈ. છાર-ક્ષાર, રાખ, ભસ્મ.

(૪૮) સાહુ વિ લોહ તડખ્ખઈ, વહુતણુ હો તણેણુ,
વડુપ્પણુ પરિ પાવિઅઈ, હથિ મોક્કજડેણુ.

—સર્વે-અધાય લોક વડપણુને માટે તડખ્ખે છે. પણ વડપણુ મોક્કળા હાથથી પ્રાપ્ત થાય છે-પમાય છે. સાહુ-સહુ તણેણુ-તણાથી-માટેથી એટલે માટે-એમાં બે વિભક્તિ પ્રત્યયો છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે જેનો હાથ પહોળો તેનો જગ ગોલો. દાનથી જનમાં મહત્ત્વ પમાય છે.

(૪૯) જધ સુ ન આવઈ દૂઈ ધર, કાઈ અહોમહુ તુજ્જુ,
વયાણુ જુ ખડઈ તઉ સહીએ, સો પિઉ હોધ ન મજ્જુ.

—હૈ દૂતિ! જો તે ઘેર ન આવે, તો તારું અધોમુખ-નીચું મોં

શા માટે ? હે સખિ ! જે તારૂં વચન ખડે તે મારો પ્રિય નથી થતો. કુમારપાત્ર પરિશિષ્ટમાં ‘સદિ એસો’ એવું છપાયેલું છે. આ દ્વિતીએ ઉપાલંબ છે. અધોમુખ-ખડિત વદનને છુપાવવા માટે છે, વચનનું ખંડન કહેલું ન માનવાથી છે. વચણ-વચન અને વદન એ બંનેનો સ્થેય છે. કાંઈ-સં. ક્રિ, શા માટે ?

(૫૦) ‘કાંઈ ન ફરે દેકખઈ’ એટલે શા માટે ફર જોતો-જોતી નથી ?

(૫૧) સુપુરિસ કંચુ હે ચાણુદરહિ, ભણુ કન્જે કવણુણ
નિવ નિવ વડુતણુ લલહિં, તિવ તિવં નવહિં સરેણુ.

—સુપુરુષ કાંગ (ધાન્ય)નું અનુસરણ કરે છે. કહે, ક્યા કાર્યથી ? જેમ જેમ વડપણુ પામે છે, તેમ તેમ શિરથી નમે છે.

અનુદરહિં-નકલ કરે છે, સદૃશ હોય છે. ભણુ-કહે. કન્જે કવ-
ણુન-ચું કાર્યથી ?

(૫૨) જઈ સસણેડી તો મુઘચ, અહ છવઈ નિન્નેહ,
બિહિંવિ પયારેહિ ગઈચા ધણુ, કિં ગલજહિ ખલ મેહ.

(કાંઈ સ્ત્રીનો ભરથાર દેશાંતર ગયો છે તે મેઘ પ્રત્યે કહે છે)
તેણી જો સસ્નેહ-સ્નેહાલ હશે તો મુઘ—મરણુ પામી હશે, (મારા વિરહથી), અને જો છવતી હશે તો નિ-સ્નેહ છે, બંને પ્રકારે ધણુ-સ્ત્રી ગઈ છે હે ખલ મેહ ! શું કામ ગાજે છે ? જો સ્નેહવતી હોય તો વિયોગમાં મેઘ ગર્જના સાંભળી મરી ગઈ, જો છવતી હોય તો તેનામાં સ્નેહ નથી. પ્રિયા તો બંને રીતે ગઈ.

(૫૩) ભમર ‘મ રણુઝુણિ રણુઝઈ, સા દિસિ જોઈ મ રોઈ,
સા માલઈ દેસન્તરિચ, જસુ તુહુ મરહિ વિઓઈ.

—હે ભ્રમર ! અરણ્યમા રણુઝુણુ (એ શબ્દ) મા કર, તે દિશામાં જોઈ ન રો. જેના વિયોગથી તુ મરે છે તે માલતી દેશાન્તરિત છે)
—દેશમા નથી. રણુઝઈ-રાનમા અરણ્યમાં.—બુઝો ‘રન્તુ’ ઉપર ન. ૧૭માં.

(૫૪) પઈ મુકાહંવિ વરતર, ફિદ્દઈ પત્તણુ ન પત્તાણુ.
તુહ પુણુ છાયા જઈ હોજ્જ, કહવિ તા તેહિં પતોહિં.

—હે વરતર !—ઉંચા પ્રકારના વૃક્ષ ! તારાથી મૂકાયેલા—તમચેલા પત્રોનું—પાંદડાનું પત્રત્વ—પાંદડાપણું શીટું નથી—બગડી જતું નથી. ચાલ્યું જતું નથી. વળી—પુનઃ તારી જે છાયા હોય તે કોઈ પણ પ્રકારે તેજ પત્રોથી છે. આ અન્યોક્તિ છે. તું જેને તજે તેનાથીજ તારી શોભા છે. મુકક—મુકક—મૂકેલો, તજેલો. ફિટક—ચાલી જાય છે, બગડે છે. સરખાવો દૂધ ફાટવું, ફિટકાર, સ્ત્રીનું શીટી જવું, શીટલ સ્ત્રી. હોજન—હોય તો, ચાલી તો. દોષકવૃત્તિકાર ‘વિવરતર’ એક પદ લઈને વિ(પક્ષી) નવર (સારા)ના તર—સારા પક્ષીના તર એવો અર્થ પણ કરે છે અને વરતર એમ એક પદ લઈને પણ બીજે ઉપર જણાવેલો અર્થ કરે છે.

(પપ) મહુ હિયઉં તઇં તાએ, તુહું સવિ અન્નેં વિનડિજનધ,
પિઅ કાઇં કરઉં હઉ કાઇ તુહું મચ્છેં મચ્છુ ગિલિજનધ.

—(નાયિકા અન્યમાં આસક્ત નાયકને કહે છે કેઃ) મારું હૃદય તારાથી (લેવાયું), તું તેણીથી ગ્રહાયો, તેણી પણ બીજાથી નચાય છે, હે પિયા ! હું શું કરું ? તું શું (કરે ?) (એતો) મચ્છ ગળે છે (તેવું છે.) મોટા મચ્છ નાના મચ્છને ગળે તેવો ‘માત્સ્ય ન્યાય’ છે. ભત્તરિના ‘ધિક્ તાં ચ તં ચ મદનં ચ ધમા ચ માં ચ’ વાળા શ્લોકનો ભાવ છે. તઇં—તુથી.

(પદ) પઇં મઈં બેહિંવિ રણુગયહિં, કો જયસિરિ તકકેધ,
કેસહિં લેપિણુ જમ—ધરિણિ, ભણુ સુહુ કો ચકકેધ.

—તું હું બને રણુમાં ગયેલાઓમાં કોણુ જયલક્ષ્મી ધરિણે છે ? યમની ગૃહિણી—સ્ત્રીને કેશથી બેચીને કોણુ સુખે રહે તે (તું) કહે ?—કેઈ નહિ એ અર્થ છે. પઇં મઈં—સાતમી વિભક્તિ અધિકરણ. તકકેધ—તાંકે છે—ધરિણે છે. લેપિણુ—ભૂતકૃદંત. ચકકેધ—ચાકે, રહે.

(પૃ) પઇં મેલ્લનિતહે મહુ મરણુ, મઈં મેલ્લનિતહો તુજ્જુ
સારસ ! જસુ સો વેગલા, સોવિ કૃદંતહો સજ્જુ.

—(કોઈ સ્ત્રી નાયકને સારસ કહી અન્યોક્તિ કરે છે) હે સારસ ! તને છોડતી એવી હુંનું એટલે માફ મરણ છે (અને) મને મુક તા એવા તારૂં (મરણ છે) જેને જે વેગળા-દૂર છે તેજ કૃતાન્તને-યમને સાધ્ય છે એટલે મરણ પામે છે. પધ્, મધ્-કર્મકારક. મેલ્લન્તી, મેલ્લન્ત વર્ત-માન ધાતુજ-કૃદન્ત. હો-સંબંધની છડી. 'હો' છંદ પ્રમાણે લઘુ ખોલાશે.

(૫૮) તુમ્હેહિં અમ્હેહિં જે કિઅઉ, દિદ્દૃઉં બહુઅ જણેણુ,
તં તેવડઉં સમરભરૂં, નિનિજઉં એક ખણેણુ

—તમારાથી અમારાથી જે કરાયું છે-તમે અમે જે કર્યું તે બહુત-ધણા જણોએ દીધું. (શું કર્યું ? તેના ઉત્તરમાં) તે તેટલું કે સમરનો સમૂહ એક ક્ષણમાં નિજાંત કર્યો-જીતી લીધો.

(૫૯) તઉ ગુણુ-સંપદ તુજઝ મદિ તુમ્ અણુત્તર ખન્તિ,
જધ્ ઉપ્પત્તિં અન્ન જણુ મહિમંડલિ સિકખન્તિ.

—મહીમંડલમાં અન્ય જન જો (તારી પાસે) આવીને તારી ગુણુ સપત્તિ, તારી મતિ, તારી અનુત્તર (નૌત્તમ) ક્ષાન્તિ-ક્ષમા શીખે નો (સાફ). તઉ, તુજઝ, તુમ્-તારૂં. ઉપ્પત્તિં-સ. ઉપેત્ય, ઉપ્પતિઅ.

(૬૦) અમ્હે થોવા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ્વ ભણુન્તિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયણુ, કધ જણુ જોણહ કરન્તિ.

—અમ્હે થોડા રિપુ ધણા, એમ કાયર ભણે છે; હે મુઝા !
—સુંદરી ! નિહાળ ! ગગનતલમાં કયો જણુ જ્યોત્સના—ચાંદની કરે છે—એકજ જણુ અને તે ચંદ્રજ. થોવા-થોડા સં. સ્તોક. એમ્વ-સં. એવં. પંનખી એવેં. જોણહ-સં. જ્યોત્સના.

પ્રકરણ સાતમું.

હેમચંદ્રે અવતરેલાં અપભ્રંશ ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૬૧) અમ્મણુ લાધવિ જે ગયા, પહિઅ પરાયા કેવિ,
અવસ ન સુઅહિં સુહચ્છિઅહિં, જિવં અમ્હધ તિવં તેવિ.

—પોતાપણું લગાડી-મમત્વ લગાડી જે પરાયા કોઇ પથિક ગયા છે તે અવશ્ય સુખાસિકાથી-સુખથી સૂતા નથી. જેવા અમ્હે તેવા તેઓ. અમ્મણુ-આપણાપણું-પોતાપણું-મમતા-સ્નેહ. સુહચ્છિઅહિં-સં. સુખાસિકાથી-સુખની ખેડકથી-સુખની નીંદ (ઉપર નં. ૩૭) અમ્હધ-અમે હિં હમ, રાજસ્થાની મ્હેં.

(૬૨) મેઘં જાણિઉ પિયવિરહિઅહ, કવિ ધર હોધ વિઆલિ,
ણુવર મિઅંકુવિ તિહ તવધ, જિહ દિણ્યર ખયગાલિ.

—હે પ્રિયા ! મારાથી જણાયું—મે જાણ્યું કે પ્રિયથી વિરહી-ઓનાં કોઈ પણ ધર-અવલગન વિકાસે-સંધ્યાકાળે થાય છે. (આટલું વિરહીઓ માટેજ, નહિ પરંતુ મૃગાંક-ચંદ્ર પણ તેની રીતે તપે છે જેમ દિનકર-સૂર્ય ક્ષયકાળે-પ્રલયકાળે (તપે છે તેમ) જુઓ સોમપ્રભ નં. ૧૮ હવે પછી.

(૬૩) મહુ કન્તહો એ દોસડા, હેલ્લિ મ ઝખહિ આણુ,
દેન્તહો હઉં પર ઉવ્વરિઅ, જુજઝન્તઓ કરવાણુ.

—હેલ્લિ ! (હે સખિ !) મારા કન્યના એ દોષો (છે), આજ-વૃથા ઝંખ નહિ-ખોલ નહિ (તે કયા એ દોષ ?—) તેના દેતાં દેતાં—દાન દેતાં હું કેવલ ઉગરી-અચી. અને ઝૂઝતાં-યુદ્ધમાં લડાઈ લડતાં તલવાર અચી. દાન દેતાં બધું દેવાઇ ગયું—એક હું તેની સ્ત્રી અચી ગઇ પણ લડવામાં તો તેણે તલવારને બચાવી-વાપરી નહિ. આમાં એક સ્તુતિ છે એ બીજી નિન્દા એમ બંને સાથે સાથે છે. હો, ઓ એ બંને

સધુ ખોલવા. દોમડા-સં. દોષ; ડ તે કૃત્સિતના અર્થમાં વપરાય છે.
હેલ્લિ-હે અલિ । ઝંખ-ઝંખવું હિ-ઝંખના, ઝીખના. આત્રુ-આળ-ખોટું
અગડંખગડં. દેન્ત, જુજ્ઝન્ત-વર્તમાન કૃદન્ત. હઉં-હું. ઉવરિય-સં.
ઉર્વરિત-ઉગરી હિં ઉગરી.

(૬૪) જખ ભગ્ગા પારકડા, તો સહિ મજ્ઝુ પિએણુ,
અહ ભગ્ગા અમ્હહં તણા, તો તેં મારિઅડેણુ.

—જો પારકા ભાગ્યા હોય-ભગ્ન થયા હોય તો ખરેખરા મારા
પિયુથી થયા હોય, અને અમારા સંખંધિઓ ભાગ્યા તો તે (મારો
પિયુ] મરાયેલો તેથી.—જો પરાયા પક્ષની સેના ભાગી હોય તો મારા
પિયુએ તેને ભગાડી હશે, જો અમારાં ભાગતા હોય તો તે તેના માર્યા
જવાથી આવું પરિણામ આવી શકે.

ભગ્ગા—સં. ભગ્નાઃ ભાંગ્યા, તૂટ્યા, હાર્યા તેથી ભાગ્યા—નાશ.
પારકડા, અમ્હહં તણા,—પરાયા અને અમારા. મારિઅડ સં. મારિતક.
આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૬૫) મુહ-કઅરિ-અન્ધ તહે સોહ ધરહિં.
નં મલ્લ-જુજ્ઝુ સસિ-રાહુ કરહિં
તહે સહહિં કુરલ ભમર-ઉલ-તુલિઅ
નં તિમિર-ડિમ્મ ખેલન્તિ મિલિઅ.

—તેણીનાં મુખ અને વેણીનો અંધ શોભા ધરતાં જાણે શશિ રાહુ
મલ્લયુદ્ધ (કરતા હોય નહિ). તેણીનાં કુરલ-કેશો ભ્રમર કુલ તુલ્ય શોભે
છે, જાણે તિમિરના-અધકારનાં આળકો મળાને ખેલે છે. નં-જેમ, જાણે
કે-ઉત્પ્રેક્ષામાં વપરાય છે.

(૬૬) અપ્પીહા પિઉ પિઉ ભણુવિ કિત્તિઉ રઅહિ હયાસ !
તુહ જલિ મહુ પુણુ વલ્લહધ, બિહુવિ ન પૂરિઅ આસ.

—અપૈયા !—આતક ! પિયુ પિયુ (એમ) કહીને કેટલીવાર (તું)

રૂએ છે ? હે હનાશ ! તારી જલમાં, પુનઃ મારી વલ્લભમાં—એમ બંનેની આશા પૂરી થઈ નહિ. તને જલ ન મળ્યું, મને વલ્લભ ન મળ્યો.

(૬૭) બપોહા કંઈ બોલિએણુ, નિગિધણુ વારધવાર,
સાયરિ ભરિઅધ વિમલ જલિ, લહહિ ન એકધ ધાર.

—હે નિર્ધૂણુ-નિર્લજ્જ બપૈયા ! વારેવાર બોલવાથી શું ? સાગરમાં વિમલ જલથી એક પણ ધારા (તને) મળશે નહિ.

(૬૮) આયહિં જમ્મહિં અન્નહિં વિ, ગોરિ સુ દિજ્જહિ કન્તુ,
ગય મતહ ચત્તકુસહં, જે અખિમહિ હસન્તુ.

—આ જન્મમાં-અન્યમાં (અન્ય ભવમાં) પણ, હે ગૌરી ! તે કન્થ દેજે (કેવો કન્થ છે ? કે) જે મત, અને ત્યકતાંકુશ-જેણે અંકુશ છોડ્યા છે તેવા ગળેને હસતો આવી મળે-તેની સન્મુખ આવે.

(૬૯) બલિ અખ્ખતથણિ મહુમહણુ, લહુમહઆ સોધ,
જધ ઇચ્છહુ વડુતણુઉં, દેહુ મ મગ્ગહુ કોધ.

—બલિની અભ્યર્થના વડે તે મધુમથન-નારાયણ લધુ થયો-વામન બન્યો. જે વડપણું ઇચ્છો તો ઘો-દાન કરો, કોઇ પાસે મ માગો. લહુમહઆ-સ. લધુકીભૂત.

(૭૦) વિહિ વિનહ પીડન્તુ ગહ, મં ધણિ કરહિ વિસાહ
સપધ કડ્ઢઉં વેસ જિવં, છુડુ અગ્ધધ વવસાહ.

—વિધિ નાચ કરે, ગ્રહો પીડે, (પણ) હે પ્રિયા ! વિષાદ કર નહિ. જે બવસાય-ઉદમ ચાલે છે તો સપદને વેશની પેઠે કાઢું છું.

વિનહ—નટુ, નાચે. ધન-પ્રિયા જીઓ ઉપર ન. ૧ સરખાવો મિરજાપુરી 'ધનિયા'. વેસ-વેશ દોષક વૃત્તિકાર વેશ્યા પણ અર્થ કરે છે. વેશ્યાની પેઠે કટ્ટઉં-સં. કર્ષ્યામિ ખેત્યુ-કાઢું. છુડુ-જો. અગ્ધધ-સં. અર્ધતિ અથવા રાજતે. જે ઉદમ ચાલે તો સપદ સુલભ થાય છે.

(૭૧) ખગગ-વિસાહિહ જહિં લહહું પિય તહિં દેસહિં જહું
રાયુ-દુખિલકખેં ભગ્ગાઈ, વિણુ જીજ્ઞેં ન વલાહું.

—હે પ્રિયા ! જે દેશમાં ખડ્ગથી સાધિત થયેલું મેળવું ત્યાં જઈએ. (અહીં) રણ-દુર્ભિક્ષથી ભગ્ન થયેલા-(તેથી) યુદ્ધ વગર પ્રસન્ન થતા નથી-આનંદ આવતો નથી. જ્યાં તત્કાલ ચલાવી જીવિકાનો નિર્વાહ થઈ શકે ત્યાં ચાલો, અહીં તો રણ-દુર્ભિક્ષ-યુદ્ધના દુકાળથી (દિલ) તૂટી ગયું; યુદ્ધ વિના આનંદ આવતો નથી.

વલાહુ—ન રતિં પ્રાપ્તુમઃ—મન્ન આવતી નથી એમ દોષકવૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે તેને અનુસરી ઉપર અર્થ મૂક્યો છે, પણ તે ઠીક લાગતો નથી. વલાહુ એટલે વળું—પાછો આવું. રણ-દુષ્કાળમાં ભાગ્યા છીએ. વિના યુદ્ધ પાછા નહિ આવીએ (જેમ દુર્ભિક્ષ કારણે દેશથી ભાગ્યા વગર સુભિક્ષ પાછો આવતો નથી)—આ અર્થ બરાબર છે.

(૭૨) કુંજર સુમરિ મ સલ્લઘ્વિ, સર સાસ મ મેલ્લિ,
કવલ જિ પાવિય વિહિ-વસિણુ, તે ચરિ માણુ મ મેલ્લિ.

—હે કુંજર ! સલ્લકીઓ (એક જાતના બળદો) ને સ્મર નહિ, સરલ એટલે દીર્ઘ શ્વાસ મૂક નહિ. વિધિવશે જે કવળ-કોળીઆ મળ્યા તે ચર, માન રાખ નહિ.

દોષકવૃત્તિ પ્રમાણે મેલ્લિનો અર્થ બંને સ્થળે ‘છોડવું’ કરવાથી નિરર્થક વાક્ય થાય છે. જે મળે તે ખા, ને માન છોડ નહિ,—એ યોગ્ય નથી લાગતું. ત્યાં મેલ્લિ એટલે રાખ એ અર્થ યોગ્ય લાગે છે.

(૭૩) ભમરા એત્યુ વિ લિમ્મડમ્, કેવિ દિયહડા વિલમ્મુ,
ધણુ-પત્તલુ છાયા-બહુલુ, કુલ્લમ્ જમ કયમ્મુ.

હે ભમરા ! અત્ર-અહીં પણ લીબડામાં કેટલાક દિવસો ધણાં-પાંદડાંવાળા અને છાયાવાળા કદમ્બ જ્યાં સુધી ફૂલે ત્યાં સુધી વિલબ કર.

(૭૪) પ્રિય એમ્વહિ કરે સેલ્લુ કરિ. છડ્ડહિ વૃહું કરવાલુ,
જ' કાવાલિય બપ્પુડા, લેહિં અભજ્ઞુ કવાલુ.

—હે પ્રિય ! હવે હાથમાં શલ્ય-કુત્ત-ભાલુ કર-લે, (અને) કરવાલ —તરવારને તુ છોડ જેથી બાપડા કાપાલિક અભજ્ઞ-આખી કપાલ-ખોપરી

મેળવે. તમારા ખડગથી શત્રુઓનાં માથાં ભાંગી-ફાટી જાય છે તેથી કાપાલિકોને આખી સાખુત ખોપરી નથી મળતી તે માટે તમે ભાલાથી મારો કે જેથી ખોપરી સાખુત તો મળે. એમ્બહિં સં. ઇલાનીં.

(૭૫) દિવ્યહા જન્તિ ઝડપડહિં, પડહિં મણોરહ પચ્છિ
જં અચ્છઠ તં માણિઅઠ, હોસઘ કરતુ મ અચ્છિ.

—દિવસો ઝડપથી જાય છે, મનોરથ પાછા પડે છે—નિષ્ફળ થાય છે. જે છે તે માણીએ-ભોગવીએ, ‘હોશે’ એમ કરતા મ રહો, —એસો. દિન જાય છે, જે છે તે ભોગવો, ભવિષ્યના ભરોસે ના રહો. અચ્છઠ-બગાલીમાં આછે, રાજસ્થાની છે.

(૭૬) સન્તા ભોગ જુ પરિહરઠ, તસુ કન્તહો અલિ કીસુ,
તસુ દધવેણુ વિ મુડિયઈ, જસુ ખલ્લિહડહિં સીસુ.

—વિદ્યમાન હોય છતાં ભોગોને-પાસે હોય છતાં ભોગોને જે પરિહરે-તજે તે કંથને વારી જઈએ. જેનું માથું ટાલીઉ છે તેનું દૈવેજ મુંડન કર્યું છે. એટલે જેની પાસે ભોગો નથી તે તો સ્વયમેવ-દૈવાત્ તજે છે.

આમાં ‘સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી’ યા ‘વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા’ એ કહેવત લાગુ પડે છે. હિંદીમાં ‘બિના મિલતી કે બ્રહ્મચારી’ એ કહેવત છે. જે પોતાને ભોગવિલાસો હોય છતાં છોડે તેની બલીહારી છે. સન્તા-વર્તમાન કૃદત. કીસુ-હું કંઈ (હિમ.) તુ કર. ખલ્લિહડહિં-સં. ખલ્વાટ.

(૭૭) અધતુંગતણુ જ થણુહ સો ચ્છેયહુ ન હું લાહુ,
સહિ જઈ કેવંધ તુડિવસેણુ, અહરિ પહુચ્ચઘ નાહુ,

—સ્તનોતું જે અતિતુંગત્વ (ઉંચાપણું) છે તે છેદક-ખોટ નથી, પણ લાભ છે હે સખિ ! જો કોઈ રીતે ત્રુટિવશ થઈ નાથ અધરમાં પહોંચે તો. ઉંચાં સ્તન ચુંબનમાં આડાં આવે છે.

છેય-છેદ-ખોટ. કેવંધ ‘સં. કથમપિ, કોઈ રીતે. ત્રુટિવિલંબ પહુ-

અર્ધ-સં. પ્રભવતિ (?) સમર્થ થાય છે, (દોષકવૃત્તિ). હીંદી પહુંચના-
ગૂજરાતી પહોચવું એ આ વ્યાખ્યામાં બરાબર યુક્ત છે.

(૭૮) ઇત્તઉ આપિણુ સઉણિ કિઉ, પુણુ દૂસાસણુ આપિ,
તો હઉ નાણુડં એહો હરિ, જઇ મહુ અગ્ગાઇ આપિ.

—એટલું બોલીને શકુનિ થોભ્યો; પુનઃ દુઃશાસન બોલીને થોભ્યો.
(હવે દુર્યોધન કહે છે કે) જો હરિ મારી આગળ બોલે તો હું નાણું
કે આ હરિ છે. ઇત્તઉ—એતો—એટલો સં ધર્યતુ, આપિણુ, આપિ
—ભૂતકૃદંત; કિઉ—સં. સ્થિત—થોભ્યો.

(૭૯) જિવ તિવં તિકખા લેવિ કર, જઇ સસિ છોલ્લિજનનુ.

તો જઇ ગોરિ હે મુહ કમલિ, સરિસિમ કાવિ લહનુ.

—જેમ તેમ તીક્ષ્ણ (શસ્ત્ર) લક્ષને જો શશિ-ચંદ્ર છોલવામ
આવે તો જ (જગમાં !) ગૌરીના મુખકમલની સદૃશતા કાંઈક પણ
પામે. તિકખા—કેવલ વિશેષણ. વિશેષ્ય (શસ્ત્ર—આયુધ જેવું) અધ્યાહાર
છે. જઇ-જગમાં એવો દોષકવૃત્તિમાં અર્થ કર્યો છે ! લહનુ—ક્રિયાતિપત્તિ.

(૮૦) ચુડુલ્લઉ ચુણુહોઇસઈ, મુદ્ધિ કવોલિ નિહિત્તઉ,

સાસાનલ-મલ-ઝલકિઅઉ, વાહ-સલિલ-સંસિતઉ.

—હે મુગ્ધે ! કપોલપર રાખેલો ચુડલો, શ્વાસરૂપી અગ્નિની ઝાળથી
દગ્ધ થઈને, (અને) બાષ્પરૂપી પાણીથી સસિક્ત થઈને ચૂર્ણ થશે—
ચૂરેચૂરા થશે. (જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધ. નં. ૨૩ હવે પછી.)

(૮૧) અખ્મડ વંચિઉ બે પયઈ, પેમ્મુ નિઅત્તઈ જવં

સન્વાસણુ-રિઉ-સભવહો, કર પરિઅત્તા તાવં.

—(૧) અબ્રવાલી દાત્રીમા બે પગે ચાલી જ્યાં (અભિસારિકા)
પ્રેમ નિભાવે છે—પૂરો કરે છે, ત્યાં તો સર્વાશન-સર્વભક્ષ એવો અગ્નિ
તેનો રિપુ-શત્રુ તે સાગર અને તેમાથી સંભવ-જન્મ પામેલ એવા
ચંદ્રનાં કર-કિરણો પસર્યા એટલે કાળી વાદળીથી ઘેર થયેલી રાતે
પ્રેયસી જાતી હતી કે ચંદ્રે સહાયતા-સમાધિ આપી. અથવા તો (૨)

ઉલટા બે પગે ચાલી (પ્રવાસી પ્રિય) પોતાની પ્રેમિકા-પ્રેયસીને જ્યાં પાછો વાળતો હતો ત્યાં ચઢનાં કિરણો ફેલાયાં. પ્રિયા વળાવવા આવી હતી અને પ્રવાસીએ તેને પાછી વાળવા ઇચ્છ્યું. ત્યાં તો આંદો ઉગ્યો. પછી શેનું જવું ને આવવું ?

અખલડ-અબ્રટ-મેઘવાળું અથવા અભ્યટય-પાછા વળી. વંચ= સં. વ્રજ-ચાલવું, પયધે-પગ, નિચત્તમ-સં. નિર્વર્તયતિ યા નિર્વર્તયતિ જવં તાવં-ચાલત્ તાવત્. પરિચિત્તા-વ્રસતા. દોષકૃતિમાં આતો અર્થ અરાખર કર્યો નથી લાગતો,

(૮૨) હિચ્છા યુકુક્કમ ગોરડી, ગયણિ ધુકુક્ક મેહુ,
વાસા-રતિ-પવાસુઅહ વિસમા સંકડુ એહુ.

—હે ગૌરી ! હૈયામાં ખટકે છે. મેઘ ગગનમાં ધુકુકે છે. વર્ષા રાત્રિમાં પ્રવાસીઓને આ-આવાં વિષમ સફટો હોય છે. વિસમા-એ પરથી સંકટ બહુવચન છે. પ્રવાસુ-તેમાં 'ધન'ના અર્થમાં 'ઉ' (ઉણ)

(૮૩) અમ્મિ પચોહર વજ્જમા, નિચ્ચુ જે સમ્મુહ થન્તિ,
મહુ કન્તહો સમરગણુમ, ગયધડ બન્નિહ જન્તિ.

—(સ્ત્રી કહે છે) હે અમ્મ !-માતા ! જે નિત્ય સંમુખ-પાસે રહે છે તે પચોધર-સ્તનો વજ્જમય છે કે જેથી મારા કંતના સમરાંગણમાં ગજધટા ભાગી જાય છે. વજ્જમ-વજ્જમય, બન્નિહ-જુઓ ઉપર નં. ૬૪.

(૮૪) પુત્તે જએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,
જ બાપીકી ભુહડી, ચમ્પિન્નમ્ અવરેણુ.

—જન્મેલા પુત્રથી શું ગુણુ-દાયદો ! મરેલાથી શું અવગુણુ ? કે જેથી (જે પુત્ર હોય છતાં) અથવા જેના બાપની ભોંય બીજથી ચપાતી હોય-લેવાતી હોય. પુત્તે જએ-ભાવદક્ષણ. મુએણુ-સં. મૃતેન, મુઆથી. જ=જેની. બાપીકી-બાપીકી, ભુહડી-ભોં-ભૂમિ, ચમ્પિન્નમ્-દયાવવામાં દ્યાવે. સરખાવે પગચાપી-પગ દ્યાવવા તે.

(૮૫) તં તેતિઉ જલુ સાયરહો, સો તેવડુ વિથાર,
તિસહે નિવારણુ પલુવિ નવિ, પર ધુદ્ધુઅઘ અસાર.

—સાગરનું તે જલ તેટલું, તેવડો તે(નો) વિસ્તાર; તૃષાનું નિવારણુ પણ પણ નહી, છતાં અસાર-નક્રમો ધ્રુવે છે-ગર્જના કરે છે. દરિયાનું જલ જેટલું તેટલો તેનો મોટો વિસ્તાર છે; પણ તેથી તરસ છીપે તેમ નથી છતાં તે દરિયો નક્રમો ગર્જના કરે છે. તેતિઉ-નેતો-તેટલો, તેવડો-તેટલો. તિસ-સં. તૃષા. રાજસ્થાની તિસ. ધુદ્ધુઅઘ-અવાજ સૂચવતું ક્રિયાપદ, ગર્જે છે. સરખાવો રાજશેખર સૂરિના ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ સાથે
'વરિ વિયરો જહિ જલુ પિયઘ, ધુદ્ધુધુડુ ચુલુએણુ,
સાયરિ અતિથિ બહુય જલ, છિ ખારઉ કિં તેણુ.

—વીરડો સારો કે જેમાં જલ ધુદ્ધુધુડુ આપવેથી પી શકીએ.
સાગરમાં ધણુંય જળ ખાઈ છે તેથી તેને શું કરવો ?
વરિ-વર, સારો; વિયરો-વીરડો, નાનો કુવો રાજસ્થાની બેરા.
ચુલુએણુ-હિં. ચિદ્ધ, ગૂ. આપવું-નામ. અતિથિ-છે.

(૮૬) જ દિદ્દઉ સોમગહણુ, અસઘહિં હસિઉ નિસંકુ,
પિઅ-માણુસ-વિચ્છોહ-ગર, ગિલિ ગિલિ રાહુ મયંકુ.

—જે ચંદ્રગ્રહણુ દીઠું કે અસતિઓથી નિઃશંક હસાયું-તેઓ હસી. હે રાહુ ! મયંક-ચંદ્ર કે જે પ્રિય મનુષ્યોના વિયોગ કરનાર છે તેને ખા-તેનું ભક્ષણ કર.

વિચ્છોહગર-વિક્ષોભકર. આમાં ક નો ગ થાય છે, ને પાલી ભાષામાં 'કરના' ધાતુનો ફેરફાર 'ગરના' માં થયો છે. 'ક' તેમાં રહ્યોજ નથી, 'ગ' છે. 'પ્રગટ' ને શુદ્ધ કરી 'પ્રકટ' લખનારા આ વાતપર લક્ષ આપે.

(૮૭) અમ્મીએ સત્યાવયેહિં, સુધિં ચિન્તિજ્જઘ માણુ,
પિએ દિદ્દે હલ્લોહલેણુ, કો ચેઅઘ અખ્પાણુ.

—હે અમ્મ !-માતા, સ્વસ્થ અવસ્થા વાળાઓથી સુખેકરી માન-અહંકાર ચિંતવાય છે-તેઓ ચિંતવે છે, પણ પિયુ દૃષ્યેસતો હલવલથી

—વ્યાકુલતાથી આત્માને કોણુ જાણે છે ?—આત્માને ભૂલી જાય છે. શુધ રહેતી નથી. સ્વસ્થ હોઈએ ત્યારે માન ગુમાનનું સૂઝે છે, પીયાને દેખતાં એટલી હલવલ મચે છે કે પોતાની શુધ જાતી રહે છે—ત્યાં ખીચારા માનને કોણુ સંભારે ? અમ્મીએ—અમ્મી (ન. ૮૩) એટલે સ. અન્નિકા હિ. અમ્મા. પિએ દિદ્—ભાવલક્ષણા, એઅઈ—જાણે છે. સરખાવે. ચૈત્ય, ચિન્હ.

(૮૮) સવંધુ કરેપિણુ કધિદુ મઈ, તસુ ધર સભલઈ જમ્મુ,
જસુ ન ચાઉ ન ચારહડિ, ન ય પમ્હડુંઉ ધમ્મુ.

—સપથ લઈને (સોગંદપૂર્વક) મારાથી કહેવાયેલું (કે) તેનો જન્મ કેવલ સફલ (છે કે) જેનો ત્યાગ, અને ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ અને ધર્મ પ્રમુખિત—પ્રબ્રષ્ટ થયેલ નથી. સવંધુ, કવિદુ—એમાં ‘થ’ની જગ્યાએ ધ આવેલ છે. સભલઈ—સફલ તેમાં ‘ક’ને સ્થાને ‘ભ’ આવ્યો છે. પમ્હડુંઉ—પ્રબ્રષ્ટ. ‘ભ’ને સ્થાને ‘મ્હ’ આવેલ છે. ચારહડિ—ચારભટ્ટી—શૂરવૃત્તિ. ચાઉ—ત્યાગ, પમ્હડુંઉ—ત્રણુ એટલે ચાઉ, ચારહડિ અને ધર્મ એ ત્રણુને લાગુ પડે છે. દોષકવૃત્તિમાંનો ખીજો અર્થ ‘જેને અપવ્યય નથી અને ધર્મબ્રષ્ટ નથી થયો ’ એ ઠીક નથી.

(૮૯) જઘ કેવંઘ પાવીસુ પિઉ, અક્રિયા કુડુ કરીસુ,
પાણીઉ નવઘ સરાવિ જિવં, સવ્વગે પઘસીસુ.

—(જી કહે છે) જો પિયુને કોઈ રીતે પામીશ (તો) અકૃત એવું કૌતક કરીશ. જેમ નવા શારાવમાં—માટીના વાસણમાં પાણી સર્વાંગે પેસે છે તેમ (સર્વાંગે હું પેસીસ)—રોમરોમમાં ઉતરીશ. પાવીસુ, કરીસુ, પઘસીસુ—ભવિષ્યકાળ. સભાવના અર્થે. ગૂજરાતીમાં ‘ શ ’ રાજ-સ્થાનીમાં ‘ સ્યું ’ વપરાય છે.

(૯૦) ઉઅ કણિઆર પપ્પુલિઅઉ, કચણુકન્તિપયાસુ,
ગોરી—વયણુ—વિણિજિજઅઉ, ન સેવઘ વણુવાસુ.

—ઓ-જો કણિકાર વૃક્ષ કાંચનની કાતિ પ્રકાશ જેવું ધ્રુવેલું છે જાણેકે-
ગૌરી વદનથી વિશેષે જીતાયેલુ તે વનવાસ સેવે છે. ઉચ્ચ-પ્રાં છે
ઓ-જો. કણિઆર-સં. કણિકાર, પન્નખી પહાડી-કનયાર, અમલતાશ-
તેને ધણાં પીળાં ફૂલો થાય છે. ગૌરી-જીઓ હવે પછી પ્રમધ ચિતા-
મણી નં. ૧૪ સં. ગૌરી. ન જાણેકે ઉત્પ્રેક્ષા માટે વપરાય છે. વેદનો
ઉપમાવાચક ‘ન’ વ્યાકરણમાં ન બંધાયો, પણ પ્રવાહથી પ્રાકૃતમાં-
ભાષામાં ચાલ્યો આવ્યો.

(૯૧) વ્રાસુ મહારિસિ એઉ ભણુધ, જઈ સુધસત્યુ પમાણુ,
માયહં ચલણુ નવન્તાહં, દિવિદિવિ ગંગાણુહાણુ.

—વ્યાસ મહાત્મપિ એ ભણે છે કે જો શ્રુતિશાસ્ત્ર પ્રમાણુ છે
(તો) માતાના ચરણુ નમનારાને દિન દિન ગંગાસ્નાન છે. વ્રાસુ-વ્યાસ.
આમાં ‘ર’ને માટે સરખાવો શાપનો સ્વાપ-સરાપ. માયહં-માતાઓના.
નવન્તાહ-નમતા તણા. દિવિ દિવિ-વેદમાં ‘દિવે દિવે’-જીઓ ઉપર
નં. ૯૦ માં નં.

(૯૨) કેમ સમખપઉ દુદ્દુ દિણુ, કિધ રચણી છુકુ હોધ,
નવ-વહુ-દંસણુ-લાલસઉ, વહધ મણોરહ સોધ.

—દુષ્ટ દિન કેમ સમાપ્ત થાય (ને,) રજની કેમ ઝટ થાય એવો
મનોરથ નવવધુના દર્શનની લાલસાવાળો વહે છે-ધારણુ કરે છે. કેમ-
ગૂજરાતી કેમ સં. કથં, છુકુ-ઝટ ‘છ’નો ‘ઝ’ થવા માટે જીઓ ઉપર
નં. ૮૭, ૮૮ ઝટ. વહધ-વહે છે-ધારણુ કરે છે, કરતા ફરે છે.

(૯૩) ઓ ગોરી-મુહ-નિજિજઅઉ, વદલિ લુકુ મિયંકુ,
અન્નુવિ જો પરિહવિય-તણુ, સો કિવં ભવધ નિસકુ.

—ઓ ! ગૌરીમુખથી જીતાયેલો મયંક-ચદ્રમા વાદળમા લુપાયો-
છુપાયો, અન્ય પણ કે જેનું શરીર પરિભૂત-હારેલું છે તે નિ-શક કેવી
રીતે ભમે. હારેલો મુખ છુપાવતો ફરે છે. લુકુ-નિહીન. પરિહવિય-
સં. પરિ+ભૂપરથી પરિભૂત-પરાભવ પામેલો તેમાં ‘ભૂ’ નો ‘હો’ થયો છે.

(૯૪) બિંબાહરિ તણુ રયણુવણુ, કિહ હિહ સિરિ આણુન્દ,
નિરૂપમ રસુ પિએં પિઅવિ જણુ, સેસહો દિણુ મુદ.

—હે શ્રી આણુંદ (કવિનું નામ) ! અથવા શ્રી આણુંદ—શોભાકર
એવો, બિંબ (ફલ) જેવા અધર ઉપરનો, રદનનો વ્રણ—દાંતે મારેલ ધા
કેવો રહ્યો (છે) ? જાણે કે પિયુએ નિરૂપમ રસ પીને બાકીના (રસ)
માટે મુદ્રા આપી—મારી (હાથ)—અધરપર દંતક્ષત કેવો છે, જાણેકે અનુ-
પમ રસ પીને પીયુએ બાકીપર પોતાની મહોર લગાવી છે (કે કોઈ
બીજા ન પીએ.)

બિંબાહરિતણુ—બિંબાધર ઉપરનો ‘ બિંબાધર પર, તન્વીના ’ એ
અર્થ કરવાની જરૂર નથી. દોષકવૃત્તિમાં તેમ કર્યું છે. તણુ એટલે તન્વીના
—બીના. ખરી રીતે ‘ તણુ, તણા યા તણો ’ એ સંબંધસૂચક છઠ્ઠી વિભ-
ક્તિનો પ્રત્યય છે. હિહ—સં. સ્થિત. હિં. થિયો—થો—થા. સેસહો માં હો
લઘુ ખોલો.

(૯૫) જણુ સહિ નિહુઅહ તેવં મઈ, જહ પિહ દિરૂહ સદોસુ.
જેવં ન જાણુધ મજ્ઞુ મણુ, પડખાવડિઅં તાસુ.

—હે સખિ ! જે મેં પિયુને સદોષ દીધો (હાથ તો) તે પ્રમાણે
નિબ્રત—ગુપ્ત (છે તે) કહે, કે જેથી (તે) ન જાણુધ; માં મન તેની
સાથે પક્ષપાતી છે. માં મન તે (પ્રિયા) નો પક્ષપાતી છે, તે ન જાણે,
તેનાથી છુપાવી કહે. આમાં અમરનો ‘ નોચૈઃ શંસ, હૃદિ સ્થિતો
હિ નનુ મે પ્રાણેશ્વરઃ ઓષ્યતિ ’ માં જે ભાવ છે તે ભાવ છે.
‘ તે બીજાના પાસે સ્થિત માં મન જેમ ન જાણે ’—ભર્તા ઇતિ અધ્યા-
હાર (!!) આવો દોષકવૃત્તિનો અર્થ બરાબર નથી.

(૯૬) મઈ જણુઅહ બલિરાય વુહું, કેહહ મજ્ઞણુ એહુ,
જેહુ તેહુ નવિ હોષ વદ, સઈ નારાયણુ એહુ.

—(કોઈ વામનાવતારની કથામાંથી—શુકાચાર્ય કહે છે) હે બલિ-
રાજ, મેં તને કહેલું ‘ એવો કેવો માગણુ (મજ્ઞ્યો) છે ? જેવો તેવો ન

હોય-હોય નહિ, હે મૂર્ખ એ સ્વયં નારાયણ છે. વઢ-મૂર્ખ. સરખાવો વંઢ (હર્ષચરિતનો). દોધકૃત્તિ એમ કહે છે કે આ દોહાનો ઉત્તરાર્ધ તે બલિનો ઉત્તર છે.

(૯૭) જઈ સો ઘડદિ પ્રયાવદિ, કેત્યુવિ લેખિણુ સિકખુ,
જેત્યુવિ તેત્યુવિ એત્યુ જગિ, ભણુ તો તહિ સારિકખુ.

—જે તે પ્રજાપતિ ગમે ત્યાંથી શિક્ષા લખને જહીં તહીં-જ્યાં ત્યાં પણ આ જગમાં ઘડે છે તો કહે તે (નાયિકા)ના સરખું (કાણે ધડયું હશે ?) કેત્યુ, જેત્યુ, તેત્યુ, એત્યુ—

સં. કુત્ર, યત્ર, તત્ર, અત્ર. જૂની પંજાબીમાં ક્રિયું જિત્યુ તિત્યું ઇત્યું. પંજાબીમાં ક્રિયેં, જિત્યેં, તિત્યેં, એત્યેં. ચોથા ચરણનો પાઠ આ હોય એમ સંભવે છે ‘ ભણુ ડો તહે સારિકખુ ’—કહે કાણુ તેના સરીખું છે ?

(૯૮) જામ ન નિવડધ કુંભયડિ, સીહ-ચવેડ ચડક.

તામ સમતહ મયગલહ, પધ-પધ વજજધ ઢક.

—જ્યાં સુધી કુંભતટ-કુભસ્થલપર સિંહની ચપેટની ચટાક-ઝપાટ નથી પડતી, ત્યાંસુધી સમસ્ત મદકલો-ગજોની પદે પદે ઢક-વાજાં વાગે છે. સિંહની ઝપાટ લાગ્યા સુધી માથે નગારાં વાગે છે.

ચડક-અવાજના અનુકરણપરથી શબ્દ. ઠક્કા-એક જાતનું વાળું.

(૯૯) તિલહં તિલતણુ તાઉ પર, જાઉ ન નેહ ગલન્તિ,
નેહિ પણુદુંધ તેજિં તિલ, તિલ કિટ્ટિવિ ખલ હોન્તિ.

—જ્યાં સુધી સ્નેહ-તેલ ગલતું નથી-ચાલી નથી ગયું ત્યાં સુધીજ તલતું તલપાણું છે. સ્નેહ-તેલ પ્રણુષ્ટ થતાં તેજ તલ, તલ મટીને ખલ-ખોળ થાય છે. અહીં નેહના બે અર્થ છે. ચિકણાપણું (તેલ), અને પ્રેમ; ખલના બે અર્થ ખલ-ખોળ, અને ખલ એટલે ઈર્ષન. નેહ ગયો એટલે ખળ થયો.

દોધકૃત્તિમાં નેહને બહુવચનમાં લખ ‘ ગલન્તિ નો કર્ત્તી-તરીકે -

લીધેલ છે, અધિક સંભવ એ છે કે ‘તિલ’ કર્તા હોય ને ‘નેહ’ કર્મ હોય.

તેજિજ-તેજ. ગુજ૦ મારવાડીમાં ગુધ્જિ. જુઓ. નં. ૧૭ પ્રથમ ભાગ ૨ કિટ્વિ-કિટ્. — રીટવું. બગડવું. ભ્રષ્ટ થવું. સરખાવો ઉપર નં. ૫૪.

(૧૦૦) જમહિં વિસમી કજ્જગઈ, જીવહિં મજ્જે એઈ,
તામહિં અચ્છઉ ધયર જાણુ, સુઆણુવિ અન્તર દેઈ.

—જ્યાં સુધી જીવોની મધ્યે વિષમ કાર્યગતિ આવે છે, ત્યાં સુધી ઇતર જન (એકબાણુ-અલગ) રહો, સ્વજન પણ અન્તર દે છે— પીઠ દેખાડે છે.

જમહિં તામહિં, જઈ તાહ, જામ તામ-જુઓ નં. ૯૮ અને ૯૯.
-સં. યાવત્ તાવત્-જ્યાંસુધી ત્યાંસુધી એ અર્થમાં આવે છે. અચ્છઉ-
હિં-આછો-હો. તેની વાત જવા દો એ અર્થમાં.

(૧૦૧) જેવડુ અન્તર રાવણુ રામહં, તેવડુ અન્તર પટ્ટણુ ગામહં.

—જેવડું અંતર રાવણુ રામનું-વચ્ચે, તેવડું અંતર પાટણુ-શહેર અને ગામડાનું-વચ્ચે (સમજવું). જેવડુ તેવડુ-હિં. જિતના તિતના એમ વપરાય છે, જ્યારે ગૂજરાતીમાં તેજ શબ્દો વપરાય છે. આ કોઈ રાવણના પક્ષપાતીની ઉક્તિ છે, તેથી દોષકવૃત્તિકારે ક્યું છે તેમ પાટણુ-ગામની બદલી ગામ-પાટણુ એ રીતે કરવાની જરૂર નથી.

(૧૦૨) જે મુગડા હરાવિઆ, જે પરિવિટ્ટા તાહ,
અવરોપ્પર જેઅન્તાહં, સામિહ ગંજિહ જાહ.

—જેઓના નીચે ઉપર-પરસ્પર જોતાં-દેખતાં (તેમના) સ્વામીને ગાંજવામાં આવ્યો હોય, તેમને જે મગ પીરસ્થા તે નકામા ગયા.

અહીં ‘મગ પીરસવા’ એ મોટા આદર અને ઉત્સવની વાત છે. જમાઈ આવે છે या તહેવાર આવે છે ત્યારે મગચોખા બને છે. જે કાયરોના અહીં તહીં જોતાં જોતાં સ્વામીને માર પડે તેને મગ પીરસવા ક્યા છે—મગ ખરખાદ કરવા જેવું છે. રાજશેખરસૂરિ (સં.

૧૪૦૫) ના ચતુર્વિંશતિ પ્રખંધમાં આ ગાથા રત્નશ્રાવક પ્રખંધમાં જ્યાં એક રાજકુમાર ખીજની રક્ષા માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર થાય છે ત્યાં જાણાવવામાં આવી છે.

મુગ્ગડા-‘ મગ ’ ‘ ડા ’ ને માટે જુઓ પ્રખંધ ચિંતામણિ નં. ૧. હરાવિઆ-હારવું-વૃથા ખોતું. પરિવિદ્-સં. પરિવિષ્ટ-પીરમેલા. અવરોપ્પર-અવર અને ઉપર-નીચે ઉપર-અહી તહીં જોતાં યા ઉંચું નીચું વિચારતાં-દોષકટ્ટિ અનુસાર ‘ પરસ્પર ’. જોઅન્તાહં-જુઓ ઉપર નં. ૭માં જોઅન્તિએ. ગર્જિઉ-ગંજવું, પીટવું, માર્યાજવું એ પરથી. (૧૦૩) બમ્મલ તે વિરલા કેવિ નર, જે સર્વગં છદ્ધિલ

જે વકા તે વંચયર, જે ઉજ્જુઅ તે બદ્ધિલ.

હે બ્રાહ્મણ-યા બ્રાહ્મણ કહે છે કે જે કોઈ પણ નરો સર્વ અગે-પ્રકારે હેલ-દક્ષ હોય છે તે વિરલા હોય છે, જે વાંકા હોય છે તે વંચક-હગ હોય છે ને જે ઝજુ-સરલ હોય છે તે બળદ (જેવા) હોય છે.

બંલ-બ્રહ્મ, કવિનું નામ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રનાં કેટલાંક ઉદાહરણો-પર કોઈ કોઈ ટીકાકારે લખેલ છે કે બંલ (બ્રહ્મ) બંદી યા ભાટના અર્થે લપરાય છે જેમકે હરિબંલ એટલે હરિ નામનો બંદી=બ્રહ્મભાટ ? બંક-સં. વક. આમાં જોડાક્ષરની ‘ ન ’ શ્રુતિ થાય છે. વંચયર એટલે વચકતર એમ માનવાની જરૂર નથી. ‘ અર ’ યા ‘ અયર ’ એ કર્તૃવાચક પ્રત્યય છે. ઉજ્જુઅ-ઝજુ. તેમાં ઝની ઉ-શ્રુતિ થાય છે.

(૧૦૪-૧૦૫) અન્ને તે દીહરસોઅણુ અન્નુ ત લુઅ-જુઅલુ
અન્નુ સુ ધણુ થણુહાર ત અન્નુ જિ મુહકમલ.
અન્નુ જિ કેસકલાવુ સુ અન્નુ જિ પ્રાઉ વિહિ
જેણુ જિ અમ્મિણિ ધડિઅ સ ગુણુ-લાયણુ-ણિહિ.

—તે દીર્ઘલોચન (લાંબા નેણુ) અન્ય-ઔરજ, તે લુજયુગલ અન્ય, તે ધનસ્તનભાર અન્ય, જે મુખકમલ તે અન્ય, જે કેશકલાપ તે અન્ય, પ્રાયઃ જે વિધિએ ગુણુલાવણ્યનિધિ એવી નિતમ્મિની (નારી) ધડી તે અન્યજ.

પ્રાઉ—પ્રાઇવ નં. ૧૦૮—પ્રાઇમ્વ નં. ૧૦૭, પગિમ્વ નં. ૧૦૮—સર્વનો અર્થ પ્રાય છે.

(૧૦૬) પ્રાઇવ મુણિહંવિ લન્તડી, તે મણીઅડા ગણુન્તિ,
અખમ્મ નિરામમ્મ પરમપમ્મ, અજ્જવિ લઉ ન લહન્તિ.

—પ્રાય: મુનિઓને પણુ બ્રાન્તિ થાય છે—તે મણુકાઓ—પારાઓ ગણુ છે—માળા ફેરવે છે. અક્ષય, નિરામય, પરમપદમાં આજ પણુ લય પામતા નથી. (તેથી શૂન્ય ધ્યાન કરવાથી શું ?

—સરખાવો કખીરતું ‘મનકા ફેરત જુગ ગયા’—મણુકા ફેરવતાં જુગ ચાલ્યો ગયો. મણિઅડા—મણિક—મણુકા તેમા ‘૩’ પ્રત્યય કુત્સાના અર્થમાં.

(૧૦૭) અંમુજલેં પ્રાઇમ્વ ગોરિઅહે સહિ ! ઉવ્વતા નયણુસર
તેં સમ્મુહ સંપેસિઆ દેન્તિ તિરિચ્છી ધત્ત પર.

—હે સખિ ! પ્રાય: ગૌરીના અશ્રુજલથી નયનરૂપી શરો ઉવટી ગયાં, તે સંમુખ સંગ્રેષિત (ભલે થાય) તિરછી ધાત પર દે છે. અશ્રુજલમાં યુઝાયેલા છે નહિ. ચાલ સીધી છે પણુ માર તિરછો છે.

ઉવ્વતા—સં. ઉદ્વૃત્ત, ઉવટેલા, આટેલા. દોષકવૃત્તિ નયનસરનો અર્થ નયનસરોવર કરીને અશ્રુજલમાં ઉલ્લસિત બતાવે છે !!

(૧૦૮) એસી પિઉ રસેસુ હઉં, રૂટી મમ્મ આણુણુમ્મ,
પગિમ્વ એમ્મ મણોરહમ્મ, દુક્કર દમ્મઉં કરેમ્મ.

—પિયુ આવશે, હું રસીસ-રસણું કરીશ, હું રહેલીને તે અનુ-નય કરશે—મનાવશે—સમજાવશે—પ્રાય: આવા દુષ્કર મનોરથો દાયિતા કરે છે.

એસી—સં. એષ્યતિ રાજસ્થાની આસી. રસેસુ—સરખાવો પ્રાકૃત મન્તેસુ, જૂની હિંદી હનિસો, રાજસ્થાની કરસ્યું, ગૂજરાતી કરીશ-દુક્કર—એટલા માટે કે પૂરા થવાનું વિયોગના કારણે કઠિન છે.

(૧૦૯) વિરહાનલગ્ગલકરાલિયઉ, પહિઉ કોવિ યુરુવિ કિઅઓ,
અનુ સિસિરકાલિ સીઅલજલઉ, ધૂમ કહન્તિહુ ઉટ્ટિઅઓ.

—કોઇ કવિ જલમાં ધૂમ જોઈ જોલ્યો. ‘કોઇપણ પથિક—મુસાફર
વિરહાનલની જવાલાથી કરાલિત એટલે પીડિત થઇ ડૂબીને ઉભો છે,
નહિતો (અન્યથા) શિશિરકાલે શીતજલમાંથી ધૂમાડો ડ્યાંથી ઉઠ્યો.’
ચાણીની બાફ જોઇને ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

કરાલિઅઉ-કરાલિયો-દગ્ધ, પહિઉ-મારવાડ પહી ‘પાવણો
પહી’-પથિક.

(૧૧૦) મહુ કન્તહો ગુરુદિઅહો, કહ ગુમ્પડા બલન્તિ,

અહ રિઉ-રહિરે ઉલ્હવઇ, અહ અપ્પણું ન બન્તિ.

—ગોષ્ટ (ગોશ)માં બેઠેલા મારા કાન્ત-કંથનાં ઝુંપડાં કેમ બળે
છે? કાંતો રિપુ-રહિર એટલે શત્રુના લોહીથી આલવે છે, કાંતો પોતાના
(રહિરથી) આલવે છે-તેમાં બ્રાતિ-શક નથી.

કંથ ‘ગોષ્ટ’ સંભાળતો ગયો છે, પાછળ શત્રુઓએ ઝુંપડાં બાળી
નાંખ્યાં. પોતાની જાતથી તો તેને ઉમેદ છે કે મારશે યા મરશે. અહ-
અથ-કાંતો...કાંતો, ગુરુ-સં. ગોષ્ટ. સરખાવો ગુસાંધજની ‘ગાઇગોઠ’.

(૧૧૧) પ્રિય સગમિ કહ નિદ્દી, પ્રિઅહો પરોક્ષહો કેમ્વ,

મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ, નિદ્દ ન એમ્વ ન તેમ્વ.

—પ્રિયસંગમમાં કેમ નિદ્રા (આવે?), પ્રિય પરોક્ષ હોતાં-
તેના વિરહમાં (પણુ) કેમ નિદ્રા (આવે?) હું તો બંને (બાણુ)થી-
સંયોગ કે વિયોગથી વિનાશિત થઈ. આમે ન નિદ્રા આવે, ન તેમ
(નિદ્રા આવે.) કેમ્વ, એમ્વ, તેમ્વ-કેમ, એમ, તેમ; હિંદીમાં ક્યોં,
થોં, ત્યોં; કિમિ, ઇમિ, તિમિ; કેવેં, એવેં, તેવેં. (પળખીમા એવેં છે).
મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ-આનો અર્થ દોષકવૃત્તિકાર ‘મયા દ્વે અપિ
વિનાશિતે । એવો વિચિત્ર કરે છે.

(૧૧૨) કન્તુ જી સીહહો ઉવમિઅઈ, તં મહુ ખડિઉ માણુ;

સીહુ નિરકખય ગય હણુઇ, પિયુ પયરકખસમાણુ. ૩

—કંથ કે જેને સિંહની ઉપમા આપવામાં આવે છે તે મારા માનને ખડિત કર્યા (જેવું) છે. સિંહ ગજને-હાથીને રક્ષક વગરનો હોય ત્યારે-તેવા નીરક્ષકને હણે છે-(મારો) પિયુ તો પદરક્ષ-પેદલથી સમેત-સહિત-એવા ગજને હણે છે.

જંગલમાં જે હાથીને સિંહ મારે છે તે રખવાળ વગરના-નીરક્ષક હોય છે ને રણભૂમિમાં તેના રક્ષક પેદલ સીપાઈ હોય છે ને સમેત હાથીઓને મારનારા મારા પિયુને સિંહની ઉપમા આપવી એ મારા માનને ઘટાડનારું છે.

ઉવમિચ્છ-સં. ઉપમીયતે. પયરકખ-પદરક્ષ-પ્યાદા-પાયદલ.

(૧૧૩) ચચલુ જીવિઉ ધ્રુવુ મરણુ, પિય રસિજ્જનઘ કાઈ
હોસઈ દિચ્છા રસણા, દિવ્વઈ વરિસસયાઈ.

—હે પ્રિય ! ચચલ જીવિત છે, ધ્રુવ મરણુ છે (તો) શામાટે રૂઠે છે-રસણાં થે છે. રસણાના દિવસ વરસ સમાન દીર્ઘ-લાંબા થશે.

(૧૧૪) માણુ પણુદ્દઘ જઘ ન તણુ, તો દેસડા ચઘજ્જન,
મા દુજ્જણુકરપલ્લવેહિ, દસિજ્જનન્તુ ભમિજ્જન.

—માન પ્રનષ્ઠ થતા જે તનુ-શરીર ન (તજાય) તો દેશ તજવો પરંતુ દુર્જનના કરપલ્લવથી દેખાડતા એવા તરીકે ભમવું ન જોઈએ.

માણુ પણુદ્દઘ-ભાવવાચક સમ્ભવિ. ચઘજ્જન, ભમિજ્જન એટલે નશ્વર, ભમીએ. દસિજ્જનન્તુ-દેખાડતા એવા. દોષકવૃત્તિ ડાશાતા-ડંખ-ખાતા એવો અર્થ કરે છે, તે યોગ્ય નથી લાગતો.

(૧૧૫) લોણુ વિલિજ્જનઘ પાણુએણુ, અરિ ખલમેહ મ ગજ્જુ,
આલિઉ ગલ્લઘ સુઝુમ્પડા, ગોરી તિમ્મઘ અજ્જુ.

—ખાણીથી લોણુ-(લવણુ-લાવણ્ય એ એ અર્થ છે) વિલય પામે છે-અરે ! ખલમેહ ! ગરજ નહિ. ઝુમ્પડા બળેલા થતાં ગળે છે અને ગોરી અમ્મજ ભિન્ન થાય છે. સ. લાવણ્ય હિંદી લૌન ગુ. લુણુ-લવણુ

(નમકે સલુણો તેમાં લુણ એ લાવણ્યના અર્થમાં છે)-દારસી નમક સૌંદર્યના અર્થમાં વપરાય છે. અમરશતકમાં એક પ્રક્ષિપ્ત શ્લોક છે કે જ્યારથી પ્રેમપ્રિયાથી મે તેના અધરનું પાન કર્યું ત્યારથી તરસ વધતી જ જાય છે. કેમ ન વધે ? તેમાં લાવણ્ય છે ને ? નમકથી તરસ વધે છે. આ પર દીકાકાર આ કલ્પનાની આમ્યતાપર મશ્કરી કરે છે કે વાહ કવિ કેવો છે, કોઇ સાંભરની ખાન ખોદનારો છે ! અહીં નમક ' પાણી પડવાથી ગળે છે '-એ લખ ઉક્તિ કરી છે કે દુષ્ટ મેત્ર, ગરજ મા, ઝુંપડું ગળતું જાય છે, ગોરી ભીંજાય છે; લવણુ-લાવણ્ય ગળે છે-બસ કર. લોણુ-લવણુ અને લાવણ્ય. વિલિજ્જમ્-સં. વિલીયતે. બાલિઉ-બળ્યો રાજસ્થાની ગાલી, દમ્. તિમ્મમ્-સ. તિમ્ આદ્રે બનવું, ભીમવું. દોષ-કૃત્તિમાં બે અર્થ કરેલા છે છતાં ભાવ અસ્પષ્ટ છે.

(૧૧૬) વિહવિ પણુદુંધ વંકુડઉ, રિદ્ધિહિં જણુસામન્નુ

કિંપિ મણાઉ મહુ પિઅહો, સસિ આણુહરમ્ ન અન્નુ.

—રિદ્ધિમાં વાકડા થવું તે જનસામાન્ય છે—તેવો વાંકડો મારો પિયુ વિભવ નષ્ટ થતાં છે. (તેને) કંઈક થોડો શશિ અનુસરે છે—સમાન થાય છે, બીજો નથી.

ચંદ્રમા ક્ષીણુ થાય છે તો તેની કલાઓ વાંકી રહે છે, પૂર્ણ થાય છે ત્યારે સામાન્ય ગોળ અને તારાઓ જેવો—તે ચંદ્ર મારા પિયુના જેવો છે. પિયુ સપત્તિ નષ્ટ થઇ છતાં અકડાતો રહે છે ને સંપત્તિમાં નમ્રતાથી સાધારણુ રહે છે.

મણાઉ-સં. મનાડું, કંઈક.

(૧૧૭) કિર ખાઇ ન પિઅઇ ન. વિ દવમ્, ધમ્મિ ન વેચ્યમ્ રૂઅડઉ, ઇહિ કિવણુ ન જાણુ જહ, જમહો ખણુણુ પહુચ્યમ્ દૂઅડઉ.

—ખરેખર ન ખાય, ન પિયે, ન આપે, ન ધર્મમાં રૂપીઓ ખર્ચે.

—અહીં કૃપણુ જાણુનો નથી—જયમ જમનો દૂત ક્ષણુમાં આવી પહોંચશે. કિર—કિલ, વેચ્યમ્-સં. વ્યયતિ ખર્ચ કરે પહુચ્યમ્-સં. પ્રભ-

વતિ-પહોંચે. રૂઅડઉ, દૂઅડઉ-રૂપીઓ, દૂતડો-દૂતઃ જુઓ પ્રખંધ ચિંતા-મણી નં. ૧ આગળ.

(૧૧૮) જાઘજઘઈ તહિં દેસડઈ, લખમઈ પિયહો પમાણુ,
જઈ આવઈ તો આણિઅમઈ, અહવા તં જિ નિવાણુ.

—જ્યાં પિયુનો પ્રમાણુ-પતો મળે તે દેશમાં જઈએ; (તે) જો આવે તો આણીએ-સાવીએ, અથવા તે જ નિર્વાણુ (માની લેવું). જિ-પાદપૂરણુ.

(૧૧૯) જઈ પવસન્તે સહું ન ગયઅ, ન મુઅ વિઓએં તસ્સુ,
લજિજજજઈ સંદેસડા, દિન્તેહિં સુહય-જણુસ્સુ.

—(કોઈ પ્રોષિતભર્તૃકા સખીને કહે છે) જો પ્રવાસ કરતા (પિયુ) સાથે ન ગઈ, તેમ હું તેના વિયોગથી ન મુઈ; તો તે સુભ-ગજનને સંદેશા આપતાં મને લજ્જા આવે છે.

પવસન્તે દેન્તેહિ-વર્તમાન કૃદંત.

(૧૨૦) એતહે મેહ પિઅન્તિ જલુ, એતહે વડવાનલ આવદઈ,
પેકખુ ગહીરિમ સાયરહો, એક્રવિ કણિઅ નાહિં ઓહદઈ.

—(હે નાથ!) અહીંથી મેં જલ પીએ છે, અહીંથી વડવાસિ-શોષે છે. સાગરની ગભીરતા જો-એકપણુ કણિક-ચિંદુ પણ ઓછો થતો-ધટતો નથી.

આવદઈ-સં. આવર્તતે. હિં-ઐાટતા હે. ગહીરિમ-સં. ગંભી-રિમા. કણિઅ-કણિકા, કણી. ઓહદઈ-સ. અવધટતિ.

(૧૨૧) જાઉ મ જન્તઉ પલ્લવહ, દેખખઈ કમ પય દેઈ
હિઅમ તિરિચ્છી હઈ જિ પર, પિઉ ડમ્પરઈ કરેઈ.

—(કોઈ સ્ત્રી કહે છે) જાઓ જનારાનો પલ્લો ન (પકડું); જોઉ (છુંકે) કેટલાં પગલાં દે છે-આપે છે. હૃદયમાં હું તિરછી-આડી-રહી છું; કેવલ પિયુ આડમ્પર કરે છે. (જવાનો નથી.)

હું હૃદયમાં તિરછી—આડી—રસ્તો રોકી ઉભી છું, પિયુ જવાનો આડંબર કરે છે. જાવા આવવાનું કંઈ નહિ અને, પલ્લા પલ્લા હું પકડતી નથી. જાઓ, જોઈ છું કે કેટલાં પગલાં જમ શકે છે. પલ્લ-વહ-પલ્લાના ?

(૧૨૨) હરિ નચ્યાવિઉ પગણુધ, વિમ્હઈ પાડિઉ લોઉ,
એમ્વહિ રાહ-પયોદરહં, જ ભાવમ તં હોઉ.

હરિ આંગણે નચ્યાવ્યો, લોકને વિસ્કાયમાં પાડયા—નાંખ્યા. આ રીતે. —હવે રાધાપયોધરાનું જે ભાવે—થવાનું હોય તે થાઓ. જે આ ઈચ્છે તે કરે, હરિને તો આંગણે નચ્યાવ્યો હવે શું કરશે.

(૧૨૩) સાવ સલોણી ગોરડી, નવખી કવિ વિસ-ગંહિ,
ભડુ પચ્યુલિઉ સો મરમ, જમ્મુ ન લગ્ગઈ કંહિ.

—સર્વ સલુણી ગોરી કાઠ અનોખી—નવીન વિષયથી છે—તે એવી કે જે સુભટના કંઈ તે ન લાગે તે મરે. વિષગાંઠ ગળે લાગવાથી મરણ નિપજાવે અને આ ન લાગે તો મારે એટલા માટે તે અનોખી.

સલોણી—સં. સલાવણ્યા. સલુણી જુઓ ઉપર નં. ૧૧૪. ગોરડી—ગોરી. નવખી—સં. નવકા (નવીના) પંખખી—નૌકખી, અનૌખી—અનોખી. ભડુ—ભટ દેખો પ્રખંધ ચિં. પચ્યુલિઉ—પ્રત્યુત (હેમચંદ્ર ૮-૫-૪૨૦) ‘અનખુડે ખુડે તરે’ એ અહીં ભાવ છે.

(૧૨૪) મઈ વુત્તઈ તુહું ધુર ધરહિ, કસરેહિં વિગુતાઈ
પઈ વિણુ ધવલ ન ચડઈ ભર, એમ્વઈ વુન્નઉ કાઇ.

—મેં કહ્યું—હે ધવલ !—ધોંસરી ઉપાડનારા ધોરી બળદ ! તું ધુંસરી ધર—લે, કસરથી—નાના બળદોથી વિગુપ્તો—(ધુંસરીઓ ?) ને તારા વિના ભર ન ચડે. એમ શાને ખેદ કરે છે ?—વિષણુ છે ?—આ અન્યોક્તિ છે કે તું ભાર ઉઠાવ, વાહરડાંઓથી શું સરશે ? ધુર—આગળનો ભાર, કસર—નાના બળદ, વિગુત ?—ન ઉપડી શકતી ? ધવલ—જે જાતિમાં જે ઉલ્કૃષ્ટ છે તે ધવલ. વુન્નઉ—વુન્નો—વિષણુ—વિષાદ્યુક્ત.

(૧૨૫) એકકુ કઈઅ હ વિ ન આવહી, અન્નુ વહિલ્લઉ જાહિ,
મઈ મિત્તડા પ્રમાણિઅઈ, પઈ જેહઉ ખલુ નાહિં.

—એક કદી પણ આવે નહિ, ખીન્ને વહેલો ચાલ્યો જાય. હે મિત્ર !
મેં પ્રમાણિત કર્યું છે કે તારા જેવો નિશ્ચય કોઈ પણ નથી. આ અર્થ
ઠીક લાગે છે.

(દોષકવૃત્તિ એવો અર્થ ખીજી કડીનો કરે છે કે હે મિત્ર મા-
રાથી જેવો પ્રિય પ્રમાણાયો, તેવો તારાથી નિશ્ચયે જણાયો નથી; ખીન્ને
અર્થ એકે મેં હે મિત્ર પ્રમાણિત કર્યું કે તારા જેવું ખલુ નહીં-નથી.
આ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.)

(૧૨૬) જિવં સુપુરિસ તિવં ધંધલઈ, જિવં નધ તિવં વલણાઈ;
જિવં ડોંગર તિવં કોટરઈ, હિઆ વિસૂરહિ કાંધ.

—જેમ સુપ્રસૂત તેમ ઝંઘડો થાય છે, જેમ નદી તેમ વલન,
જેમ પર્વતો તેમજ કોતરો. હે હૃદય ! કેમ વિષાદ પામે છે ?—મિત્ર-
તામાં ઝંઘડા હોયજ છે. ધંધલઈ-ઝંઘડો થવો.

(૧૨૭) જે છડેવિણુ રયણુનિહિ, અપ્પઈ તડિ ધલ્લન્ટિ,
તહં સંખહં વિદાણુ પર, પુક્કિજ્જનન્ત ભમન્તિ.

—જે શંખો રત્નનિધિ-રત્નાકર-સમુદ્રને છોડીને પોતાને તટપર
ધાલે છે-મૂકે છે, તેને વિદાણુ-વટલેલો-અધમજનન કેવલ પુકર્તા ભમે છે.
જે પોતાનું સ્થાન છોડે છે તેને વિડંબના થાય છે.

છડેવિણુ છાંડીને-છોડીને પૂર્વકાલિક-ભૂતકૃદંત. વિદાણુ-દોષકવૃત્તિ
અધમજનન એ અર્થ કરે છે, હેમચક્રે અસ્પૃશ્યસંસર્ગ એ અર્થ આપ્યો
છે. વિદાણ-બગડેલ, વટલવું-બગડવું. વટલાવવું-બગાડવું.

(૧૨૮) દેવિહિ વિઠતઈ ખાહિ વઠ, સચિ મ એકકુવિ દ્રમ્મુ,
કોવિ ડવકકઉ સો પડધ, જેણુ સમપ્પધ જમ્મુ.

—હે મૂર્ખ ! દૈવથી સોંપાયેલું-કમાયેલું ખા, એક પણ દ્રમનો

સંચય ન કર. કોઈ પણ બય-ડર આવી પડે કે જેથી જન્મારો સમાપ્ત થય જાય.

નિહત—સં. અનિત ? (દોષકટ્ટિ), સોપેલ. સંચિ-સંચયું. જૂની હિંદીમાં નથા પંજાબીમાં સંચના છે. ગૂજરાતીમાં કહેવત છે કે

‘કીડી સચરે તેતર ખાય’—સંચય કરવો-ભેગુ કરવું. દ્રમ્બુ-દ્રમ-એક જનનો સીકો, તે પરથી દાન-એટલે નાણું. ધ્વક્કડ-ધ્વને, ડરને. વટ-મૂર્ખ-‘હ’ એટલે મૂર્ખ એમ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૨૯) એકમેક જમવિ નેએદિ, દરિ સુટ્ટું સવ્યાયરણ,
તોવિ મેદિ જહિં કહિવિ રાહી, કો સક્કઈ સંવરેવિ દહૈનયલ્યા
નેહિં પલુદા.

—એક એક (ગોપીને) નેકે દરિ સારી રીતે સર્વાદેરથી જુએ છે, તોપણ જ્યાં ક્યાં પણ-ગમે લા રાધા (હાય) ત્યાં જ દૃષ્ટિ છે. દગ્ધ (દહ) નયનોને, નેહથી થયેલ પલટાને સંવરણ કરવા કોણ શક્તિમાન છે ? દોષકટ્ટિનો અર્થ ગડગડીઓ લાગે છે-તે એમ છે કે એકેક અંગને જેમ છે તેમ હરિને નેકે સુટ્ટું સર્વ આદરથી રાધા જુએ છે તોપણ દહ દૃષ્ટિ રાગસ્નેહથી જે કોઈ અંગપ્રદેશે સ્થાપિત થયેલી દૃષ્ટિને સંવરવા કોણ સમર્થ થાય ?

(૧૩૦) વિહવે કરસુ ચિરતણુઉં, જોવ્વણિ કરસુ મરદુ,
સો લેખડ પઢાવિઅધ. જો લગ્ગઈ નિચ્ચટ્ટુ.

—વિભવમાં કેનું સ્થિરપણું ? યૌવનમાં કેનું મરાદાપણું-અહંકારીપણું (તોપણ) તે લેખ (કાગળ) લાગે તો ખરાખર-એમ સમજી મોકલવામાં આવે છે.

નાયકનો ભરોસો નથી, વૈભવમાં કેની આશા કરી શકાય કે તે સ્થિર રહેશે ? પોતાના યૌવનનો પણ અભિમાન નથી કે તે તેને ખેંચી લાવશે તોપણ ખડિતા યા પ્રેષિતા શોચે છે કે એવો સંદેશો મોકલું કે જે તીરની માફક ખરાખર લાગે.

થિરતણ્ણિ-ગ્થિરત્વ. લેખડ-લેખડો, લેખ. નિચ્ચટ્ટ-અત્યંત ગાઢ.

(૧૩૧) કહિં સસહર કહિં મયરહર, કહિં ખરિહિણુ કહિં મેહુ,
દૂરકિઆહંવિ સજ્જણહં, હોઈ અસઠ્ઠુ નેહુ.

—ક્યાં શશધર (ચંદ્ર), ક્યાં મકરધર (સમુદ્ર), ક્યાં મોર, ક્યાં મેઘ. સજ્જનો દૂરસ્થિત હોય તોપણ અસાધારણ સ્નેહ હોય છે. ખરિ-હિણુ-સં. બહિં-મોર; અસઠ્ઠુ-સ. અસંસ્થુલ ?

(૧૩૨) કુંજર અન્નહં તરઅરહં, કુડ્ડેણુ સલ્લખ હાથુ,
મણુ પુણુ એકહિ સલ્લખહિં, જઘ પુચ્છહ પરમથુ.

—કુંજર (હાથી) અન્ય (પર). તરવરો પર, કાંડે કરી હાથ ધાલે-નાંખે, પણ જો પરમાર્થ પૂછો (તો), (તેનું) મન એકજ (પર) સલ્લખી (એક જાતના બળદો-જુઓ ઉપર નં. ૭૨) પર (હોય છે). કુડ્ડ-કૌતક-વિનોદ જુઓ ઉપર નં. ૮૯.

(૧૩૩) ખેડુયં ક્યમમ્હેહિં, નિચ્છયં કિં પયમ્પહ,
આણુરતાઉ ભતાઉ, અમ્હે મા ચય સામિઅ.

—અમારી સાથે નિશ્ચયે ખેલ કરવામાં આવ્યો (છે)—શું કહે છે (કહીએ) ?, સ્વામિ ! અનુરક્ત ભક્તો એવા અમોને મ તજ. અનુષ્ટુપ્ છંદ. ખેડુ-ખેલ. પંનખી ગીતમાં સાડે ખેડણુ દે દિન ચાર. પાઠાંતરમાં આણુરતાઉ ભતાઓ છે.

(૧૩૪) સરિહિં ન સરેહિં ન સરવરેહિં નવિ ઉજ્જાણુ-વણેહિં
દેસ રવણુ હોન્તિ વઢ, નિવસન્તેહિં સુઅણેહિં.

—(ન) સરિ(તા)ઓથી, ન સરથી, ન સરવરથી, ન ઉદ્યાન-વનોથી પણ દેશ રમણીય થાય છે. (પણ) મૂર્ખ ! નિવાસ કરતા સ્વ-જનોથી (થાય છે). રવણુ-રમણીય, રમ્ય. વઢ-જુઓ ઉપર નં. ૪૩, ૧૨૮ વગેરે.

(૧૩૫) હિઅડા પછે એહુ બોલ્લિઅઓ, મહુ અગ્ગાધ સયવાર,
'કુદ્દિસુ પિએ પવસન્તિ હવિ, બંડય ઢક્કરિ સાર.

—હૈડા ! (તું) મારી આગળ સોવાર એમ બોયું કે પિયુના પ્રવાસ કરતાં(જ) ફાટીશ. હોં,—હે ભંડ !—હે અદ્ભુત દઢતાવાળા ! (હજી તું ફાટયું નહિં.)

હિઅડા—હે હૈયા. પછી—મધ્યમપુરુષ, તું. કુદ્દિસુ—કુટીશ—ફાટીશ. પિએ પવસન્તિ—ભાવવાચક સપ્તમી. ભડય—પાખંડી. ઢક્કરીસાર—ઠક્કરી ગયો છે એટલે નિકલી ગયો છે જેનો સાર—બળ તે, તેવો ઢીલો—નબળો, (દોષકવૃત્તિ); પરંતુ અદ્ભુત સારવાળો (હેમચંદ્ર).

(૧૩૬) એક કુકુલ્લી પચહિ રહી, તહં પંચહંવિ જુઅંજુઅ યુદ્ધી, બહિણુએ તં ધર કહિ કિંવ, નન્દઉ, જેથુ કુકુમ્બઈ અપણુ-છન્દઈ.

—એક કુટી (શરીર રૂપી ઝુંપડી) છે, (તે) પાંચ (ઈંદ્રિયો)થી રંધાયેલી છે, તે પાંચને પણ જુદી જુદી યુદ્ધિ (છે), બહેન ! તે ધર કે જ્યાં કુકુમ્બ આપણંદીલું (હોય) તે કેમ નદે—પ્રસન્ન થાય તે કહે.

કુકુલ્લી—કુટીના કુત્સિત કે અલ્પના અર્થમાં; જુઅંજુઅ—જુદી જુદી. અપણુછંદ—આપમતીલું—પોતપોતાના મતવાળું. હીંદીમાં એક દોહો છે કે:—

‘અસમ પૂજતે દેહરા, ભૂત પૂજિની જોય;
એકે ધરમે દો મતા, કુસલ કહાં તે હોય.

(૧૩૭) જો પુણિ મણિ નિ અસકસિ દૂઅઉ, ચિન્તમ દેષ ન દમ્મુ ન રઅઉ, રસવસ—ભમિર કરગુલ્લાલિઉ, ધરહિં નિ કોન્તુ ગુણુ સો નાલિઉ.

—જે પણ મનમાંજ ધુસપુસ ચિન્તવ્યા કરે, દ્રમ્મ ન આપે, ન રૂપિયો આપે એટલે કે ખર્ચ કરે નહિ, રતિવશ થઈ ભ્રમણ કરનારો ધરમાંજ હાથના અગ્રભાગથી ઉલાળેલું કુંત—ભાલું ફેરવે તે નાલિઅ—મૂર્ખ છે. જે સદા વ્યાકુળ રહે, પૈસા ખરચે નહિ, ધર બેઠાં ભાલું ફેરવ્યાં કરે તે મૂઢ છે.

ખસકસિદ્ધઅઉ-વ્યાકુલ. દ્રમ્મુ-દ્રમ નામનો સિકંકો-દામ, રૂઅઉ-રૂપક-રૂપીઓ-ચાંદીનો સિકંકો, રધ-રતિ-મનની લહેર, ભમિર-ભમતો, ઉલ્લાલિઉ-ઉલ્લાલિત, કોન્તુ-કુન્ત-ભાલું, ગુણુઈ-ગણે-સરખાવો માળા: ગણે-ફેરવે; નાલિઈ-દુર્લાલિત, મૂઠ ઉપરના વઢના અર્થમાં.

(૧૩૮) ચલેહિં ચલન્તેહિ લોઅણેહિં, જે તઈ દિંદા બાલિ,
તહિં મયરધ્વય-દડવડઉ, પડઈ અપૂરઈ કાલિ.

—હે બાલા ! (તારા) ચલ-ચંચલ ચાલતાં લોચનોથી તારાથી જે દેખાયો-તે જેને દીકો, તેના પર મકરધ્વજનો દડવડો અધૂરા કાલે પડે છે (દોષકવૃત્તિ); યા તેના પર મકરધ્વજ અપૂર્ણ કાલે દડવડી પડે. જેને તેં ચંચલ નયનોથી જોયો તેના પર દરોડો-હુમલો થાય છે, તે ક્રમેતે માર્યો જાય છે.

દડવડઉ-અય (।વ) રકંદં કટક ધાટી (દોષક વૃત્તિ) ધાડું, લૂટ. અપૂરઈ કાલિ-અપૂર્ણકાળે-કવખતે.

(૧૩૯) ગયઉ સુ કેસરિ પિઅહુ જલુ, નિચ્ચિન્તઈ હરિણાઈ,
જસુ કેરઈ હુંકારડએ, મુહહું પડન્તિ તૃણાઈ.

—હે હરિણો ! તે કેસરી કે જેના હુંકારથી (તમારા) મુખમાં તૃણ (ખરી) પડતા હતા તે ગયો. (હવે) જલ નિશ્ચિન્તપણે પીઓ.

જસુ કેરઈ-જેના કેરા-તણા. જસુ (સં. યસ્ય)માં છઠ્ઠી વિભક્તિ ‘સુ’ યા ‘ઉ’ જુદી છે, કેરઈ નિશેષણની પેઠે ‘હુંકારએ’ ને લાગુ પડે છે. કેર વિભક્તિ નથી કે જેથી ‘જસુ’ સાથે જોડવામાં આવે. આ કેર, હિંદી ‘કા, કી, કે’નો જનક-પિતા કહેવામાં આવે છે પણ આ પોતેજ વિભક્તિ નથી તેમ જુદો પડતો નથી. વળી તેના પુત્ર પૌત્ર કેવી રીતે છૂટા પડી શકે ? આને મળતો એક મારવાડી પ્રસિદ્ધ દોહો છે કે:—

જિણુ મારગ કેહરિ વુવો, રજ લાગી તિરણાંહ,
તે ખડ ઉભી સૂખસી, નહિં ખાસી હરિણાંહ.

—જે માર્ગે સિંહ ગયો ત્યાં તૂણોને રજ લાગશે—તે ખડ ઉભુ ઉભું સુકાઈ જશે, હરિણો ખાશે નહિ.

(૧૪૦) સત્યાવતથહં આલવાણુ, સાહુવિ લોહ કરેઈ,
આદન્નહં મખ્ભીસડી, જે સજ્જણુ સો દેઈ.

—સ્વસ્થાવસ્થાવાળા—સુખી (પુરુષો)તુ આલપન—કથન—વાતચીત (જુઓ નં. ૪૮) સૌએ લોહ કરે છે, (પરંતુ) આર્ત (જનો)ને ‘મ ડરીશ’ (એવી અભય વાણી) જે સજ્જન છે તે આપે છે—આશ્વાસન દે છે. સાહુ—સહુ, સર્વે; આદન્નહ—? આપન્ન હં—આપન્નો—આપ્તોને. મખ્ભીસડી—મા ડર ‘મા મૈષી?’ એ વાચ્યથી બનાવેલી સંજ્ઞા. ‘ડી’ છે તે સ્વાર્થમાં છે.

(૧૪૧) જઈ રચ્ચસિ જાછટ્ટિઅએ, હિઅડા મુદ્ધ સહાવ,
લોહેં કુદ્ધણુએણુ જિવં, ધણા સહેસઈ તાવ.

—હે મુગ્ધ સ્વભાવવાળા હૈડા ! જે જે દીહું તેમાં જે (તુ) રચે છે—પ્રેમ કરે છે—રક્ત થાય છે, તો કુટતા—તુટતા એવા લોહાની જેમ—તુ ધણા તાપ સહેશે. જે દીહું તેમાં રમવા કે પ્રેમ કરવા તું લાગી જ તો ધડી ધડી લોહાની માફક તને તપાવવામાં આવશે, ત્યારેજ કોઈ એક જગ્યાએજ પ્રેમ કરવાની દઢતા શીખીશ. રચ્ચસિ—રચે છે, પ્રેમ કરે છે. જાછટ્ટિઅએ—જે જે દૃષ્ટ—દીહું તે તેમાં. કુદ્ધણુએણુ—કુટનારાથી—ખંડિત થનારાથી. સહેસહિ—કતૃવાચ્ય, કર્મવાચ્યને અડચણ રૂપ થાય છે.

(૧૪૨) મઈ જાણીતું યુડીસુ હઈ, પ્રેમઘહિ હુહુરિતિ;
નવરિ અચિન્તિય સંપડિય, વિપ્રિય નાવ ઝડતિ.

—મેં જાણ્યું (કે) હું હુહુર કરતી—એ શબ્દ કરતી પ્રેમ રૂપી દ્રહમાં યુડીશ, પરંતુ અચિન્તિ ઝટ—એકદમ વિપ્રિય (રૂપી) નાવ (વિયોગ એડા) સપ્રાપ્ત થયું. પ્રેમ એટલો હૈતો કે હું દ્રહની સમાન તેમાં રૂપી જાત પરંતુ તેમાંથી મને બચાવવાને વિપ્રિયરૂપી નાવ ઝટ મળી ગઈ. યુડીસુ—યુડીશ (જુઓ હવે પછી પ્રબોધ ચિંતામણી નં. ૧ માં હુખ્ખિઅઉ એ શબ્દ). હુહુરિતિ—અનુકરણ—રૂપાતી વખતે શ્વાસ * એવો ઉઠે

—ગભરાતી વખતનો શબ્દ નીકળે. નવરિ—સંસ્કૃત છાયાકાર ‘કેવલ’ એ અર્થ કરે છે તે નહિ, પણ તેનો અર્થ અત્ર પરંતુ, હિંદી વરત છે. સંપડિય—સંયોગથી મળી. વિખિયનાવ—વિત્રિય રૂઠવો યા વિયોગમેડા એ દોષક વૃત્તિમાં અર્થ છે.

(૧૪૩) ખજૂંઘ નઉ કસરકેહિ પિજૂંઘ નઉ ઘુટેહિં,

એમ્વઈ હોઈ સુહચ્છડી, પિએં દિટ્ટે નયણેહિં.

—પિયુ કાળીઆથી ખવાતો નથી, ઘુંટડાથી પીવાતો નથી. એવોજ નયતોથી પીયુ દીઠે સતિ સુખસ્થિતિ હોય છે. ખાવા પીવાની જેવી તો તૃપ્તિ થતી નથી, કિંતુ કોઈ અનિર્વચનીય સુખ મળે છે. ખિજજઈ—ખાઈજે, પિજજઈ પીજે કર્મવાચ્ય. કસરક—મોટા મોટા કાળીઆ. જુઓ તે શબ્દ ઉપર નં. ૭ માં. એમ્વઈ—એમજ, અથવા એમ હોવા છતાં પણ (દોઠ ૫૦). સુહચ્છડી (સુખ અને અસ્તિ)પણું—‘ડી’ લગાડી નામ બનાવાયું. (દો ૩૭, ૬૧, ૧૪૦) અથવા સુખાશા (દો ૫૦), પિએં દિટ્ટે—ભાવવાચક સપ્તમી

(૧૪૪) અજ્જવિ નાહુ મહન્નિજ, ધરિ સિદ્ધથા વન્દેઈ;

તાઈન્નિ વિરહુ ગવકખેહિં, મક્કડુ—ધુગ્ધિઉ દેઈ.

—આજપણુ નાથ મારેજ ઘેર (છે ને) સિદ્ધાર્થોને વદે છે, તો પણ વિરહ ગવાક્ષો—જાણીઓમાંથી મર્કટવત્ ધુધિઓ—હીં. ધુડકી—ધુરકાઈ (ચેષ્ટા૩૫) દે છે—કરે છે. હવે નાથ પરદેશ ગયા નથી, ધરમાંજ છે. યાત્રાકાલનાં મંગલ દ્રવ્યોને માથે લગાડે છે તો પણ વિરહ સમજી ગયો કે મારો વખત આવી ગયો. હવે તે સુખ્ય દરવાજામાંથી ધુસી શકતો નથી તેથી જાણીના મુખમાંથી વાંદરો ડોકાઈ કરે તેમ દેખાડે છે. અજ્જવિ, મહન્નિજ તાઈન્નિ—એમાં ‘વિ’ અને ‘નિ’ શબ્દને જોર આપે છે. સિદ્ધથ—સિદ્ધર્થ—પીલાં સરસવ મંગલ શકુન. ગવકખ—ગવાક્ષ; જૂની શૈલીની જાણીઓનાં છેદ તદ્દન ગૌની આંખ જેવા હોવાથી. હિંદી ગોખા, ગૂ ગોખ દરવાજાપરનો ઝરખો. મક્ક ડુધિગ્ધિઉ—હિં. બંદર ધુંડકી. ધુગ્ધિઉનો અર્થ દો. ૫. માં ચાપલ્ય (I) આપ્યો છે.

(૧૪૫) સિરિ જર-ખંડી લોઅડી, ગલિ મણિયડા ન વીસ,
તો વિ ગોટુંડા કરાવિઆ, મુદ્ધએ ઉટું-બધસિ.

—શિરપર જીર્ણ લોઅડી-કાંબળી (છે), ને ગળામાં (પૂરા) વીસ નહિ એવા મણુકા (ની માળા) છે તોપણ મુઝાથી ગોઠ-ગામના નિવાસીઓ એવા ગામના યુવકો પાસે ઉઠએસ કરાવાઈ એટલે મુઝાએ તેમની પાસે કરાવી. મુઝા પાસે શૃંગારનાં સાધનોમાં જીની કાંબળ છે અને ગળામાં પૂરા વીસ મણુકાની માળા પણ નથી તોપણ તેણીનું લાવણ્ય એવું છે કે આખા ગામના છેલોને ઉઠએસ કરાવતી રહી છે. જરખંડી—જીર્ણ, ખડિત. લોઅડી—લોઠ, લોમપટી, કામળી. મણિઅડા—માં ૩ કુત્સાના અર્થે, ગોટુંડા-જીઓ ગોઠ નં. ૧૧૦ માં. ગામની બહાર ગોસ્થાન હોય છે કે જ્યાં યુવકો એકઠા થાય છે. ત્યાંના નિવાસી. ગોષ્ટ એટલે ગોકુલ-ગોસ્થાન ત્યાં જો બેસે છે તે ગોષ્ટ-ગોષ્ટક-ગોષ્ટ પુરૂષ (દો. ૫.)

(૧૪૬) અમ્મડિ પચ્છાયાવડા, પિઉ કલહિઅઉ વિઆલિ,
ધમ્મ વિવરીરી યુદ્ધડી, હોમ વિણાસહો કાલિ.

(સ્ત્રી પતિ સાથે માન કર્યા પછી પસ્તાય છે) હે અમ્મા—માત ! પશ્ચાત્તાપ (થાય છે); વિકાલે-સધ્યાસમયે પિયુ સાથે ઝગડો કર્યો, વિનાશના કાલે યુદ્ધિ વિપરીત થાય છે. અમ્મડિ-યુદ્ધડી-એમાં ડી સ્વાર્થમાં યા અનુકંપામાં છે. પચ્છાયાવડા-અહીં પણ પશ્ચાત્તાપની આગળ ડા છે. કલહિઅઉ-કલહાપિત, કલહ કરાયેલો છે. વિઆલિ-જીઓ કુમાર-પાલ પ્રતિબોધનાં ઉદાહરણ નં. ૧૮ અને ઉપર નં. ૬૨.) ધર્મ-હેમચંદ્રે અનર્થક કહેલ છે—પાદપૂરણ યા અવધારણનો અર્થ છે.

(૧૪૭) ઢોલ્લા એહ પરિહાસડી, અઈ ભણુ કવણુહિં દેસિ,
હઉ ઝિજ્જઉ તઉ કેહિં પિઅ, તુહું પુણુ અનહિ રેસિ.

હે ઢોલા ! એ ! કહે (કે) કયા દેશમાં આ પરિહાસ-મનક છે ?
હે પિયુ ! હું તારા માટે છીજૂં-સુકાઉં, (ને) તું વળી અન્યને માટે

(સૂત્રાય છે.) સરખાવો નં. ૫૫. આ કયા દેશની રીત? દોહલા-જુઓ નં. ૧. પરિહાસડી-મજાક, હાંસી યા પરિભાષા (દો. વૃ.). અમ્મ લાણુ-એ ! લાણુ કહે. દો. વૃ. અમ્મિન એક શબ્દ માની તેનો અર્થ અત્ય-દ્રુત ! કરે છે. હેમચંદ્રમાં પણ ‘અમ્મિ ન’ એ પ્રધાન પાઠ માન્યો છે. ઝિજ્જાઉં-ઝીણું થવું, સૂકાવું. તઉકેહિ-તારા માટે; રેસિ-વાસ્તે (હેમં ૮-૪-૪૨૫).

(૧૪૮) સુમરિજ્જાઇ તં વલ્લહઉં, જં વીસરઇ મણાઉં,
જહિ પુણુ સુમરણુ જહિ ગહ, તહો નેહહો કઇં નાઉં.

—જે વલ્લભ મનથી વીસરે છે તે વલ્લભને સ્મરવામાં આવે-સંભારવામાં આવે, જેનું સ્મરણ પુનઃ જો આણું જાય (ભૂલી જવાય) તેના નેહનું નામ શું ? જે ભૂલે તેને તો યાદ કરે, અને જેનું સ્મરણ આણું જાય (ભૂલી જાય) તેના નેહને નામજ શું હોય ? કંઈ નહિ. જેનો નેહ છે તે કદી ભૂલી શકતો નથી અને તેના સ્મરણની જરૂર નથી. સુમરિજ્જાઇ-સમરીજે. મણાઉ-મનાડું-અર્થ (દો. વૃ.), મનથી. જહિ-યદિ, જો. કઇં નાઉં-જયપુરીમાં કાંઈ નાંવ ?

(૧૪૯) જિખિભન્દિક નાયણુ વમિ કરહુ જસુ અધિત્તઇં અત્તઇં,
મૂલિ વિણુદ્ધઇં તુંખિણિ હે અવસે સુક્કઇં પણુણં.

—જમ-ઇંદ્રિય (દે) જેને અન્ય (ઇંદ્રિયો) અધીન છે તેને હે નાયક ! વશ કરો. જેનું મૂલ વિનષ્ટ થયું છે એવી તુંખડીનાં પર્ણો-પાંદડાં અવશ્ય સૂત્રાય છે. મૂલિ વિણુદ્ધ-ભાવવાચક સાતમી.

(૧૫૦) એક્કસિ સીલક્કલિક્કિઅહું, દેજ્જહિ પચ્છિત્તાઇં,
જો પુણુ ખંડઇ આણુદ્ધિઅહુ, તસુ પચ્છિત્તે કાઇં.

—એકવાર શીલક્કલિક્કિત (કરનારા) ને પ્રાયચ્છિત્ત આપવામાં આવે છે; જો ફરીવાર અનુદિન (શીલને) ખડિત કરે છે તેને પ્રાયચ્છિ-ત્તથી શું ? એક્કસિ-એકશઃ-એકવાર-મારવાડી-એકરશ્યાં, એકથ્યા. આણુ-દ્ધિઅહુ-અનુદિન, દિને દિને.

(૧૫૧) વિરહાનલજ્જલકરાલિઅહ, પહિહ પન્થિ જં દિદ્દુહ,
તં મેલવિ સવ્વહિં પન્થિઅહિં, સોજિ કિઅહ અગિદ્દુહ.

—જે પથિક વિરહાનલની જવાલાઓથી કરાલિત પંથમાં જોવામાં આવ્યો, તેને સર્વ પથિકોએ મળીને અગ્નિમય કર્યો—વધારે તમ કર્યો—ઉત્તેજિત કર્યો. વિરહતાપની અધિકતાથી અતિશયોક્તિ. સરખાવો નં. ૧૦૯. દોષકવૃત્તિ તો એ અર્થ કરે છે કે પથિકોએ તેનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. અગ્નિષ્ઠઃ કૃતઃ મેલવિ—મળી કરી યા રાખી. અગિદ્દુહ—અંગીઠો સ્ત્રી. અંગીઠી (આમાં અનુસ્વાર માટે માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણીનાં ઉદાહરણમાં નં. ૬ મકડ.) અંગીડીનો અર્થ ગૂંજરાતીમાં એ છે કે સોનીની સગડી, પોંકપાડવા માટે ખાડો કરી અગ્નિ કરવામાં આવે છે તે; કોધાગ્નિ. ‘લાગી યમને અંગીડી, પોઢી ગયો તે પજે’—વલ્લભ.

(૧૫૨) સામિ—પસાહ સલજ્જુ પિહ, સીમારાધિહિ વાસુ,
પેકિખવિ બાહુ—બલુલ્લડા, ધણુ મેલ્લધ નીસાસુ.

—સ્વામીની જેને મહેરબાની છે તેવો સ્વામિપ્રસાદ, પિયુ સલજ્જ, (તેનો) સીમા સધિમાં વાસ—એ જોધને બાહુબલથી ઉલ્લસિત (પિયુને માટે) ધણુ—નાયિકા નિ.શ્વાસ મૂકે છે. રાજની કૃપા, જેથી તે કદી છુટી દે નહિ અને કઠિન કામપરજ મોકલે, પિયુ સકોચી એટલે કામ માટે ના પાડે નહિ ને છુટી માગે નહિ, સીમાડાપર રહેવું કે જ્યાં નિત નિત નવા નવા ઝગડા થાય અને બાહુબળથી ગર્વિષ્ટ પિયુ ઝગડો આગળ આવી વેચાતો લે—ખીચારી આટલા કારણોથી વિરહના અંતનો સભવ ન જાણીને નિસાસા નાંખે છે. બાહુબલુલ્લડા—બાહુબલથી ઉલ્લસ—ઉલ્લટ—ઉલ્લસિત, અથવા ‘બાહુ’ નું વિશેષણ ‘બલુલ્લડ’ એટલે બલગર્વથી ભરેલા બાહુ (પિયુના જોધને). ધણુ—જુઓ નં. ૧ અને ૭૦. મેલ્લધ—મેલે—મૂકે—છોડે—નાંખે.

(૧૫૩) પહિઆ દિટ્ટી ગોરડી, દિટ્ટી મગ્ગુ નિઅન્ત
અસસાસેહિ કચુઆ, તિતુવ્વાણુ કરન્ત.

—હે પથિક ! ગોરી દીડી ? (હા) માર્ગને નિરખતી, આંસું અને ઉશ્વાસથી કુંચુઆ (કાંચળી)ને ભીજેલો સુકો (જુઓ નં. ૮૦) કરતી જોઇ. આંસુથી ભીજેલો ને ઉશ્વાસના આક્રમણથી સુકો. અથવા તિંતુ-વ્યાણ-તાણો વાણો-આંસુઓનો તાણો ને ઉશ્વાસનો વાણો. ગોરડી-જુઓ નં. ૨, ૧૨૩; તેમાં 'ડી' માટે જુઓ નં. ૧૪૦ નિઅન્ત-દેખતી. તિંતુવ્યાણ-તીમા-તિમિત-ભીજેલો જુઓ તિમ્મઇ નં. ૧૧૫.

(૧૫૪) પિઉ આઇઉ સુઅ વત્તડી, ઝુણિ કન્નડઇ પછડું.

તહો વિરહહો નાસન્તઅહો, ધૂલડિઆવિ ન દિડું.

—પિયુ આવ્યો એવી વાત સાંભળી,-(તેનો) ધ્વનિ કાને પેડો (કે તરતજ) તેનો વિરહ નાહો કે (વિરહના નાસવાની) ધૂળ પણ ન દેખાણી. વત્તડી, કન્નડઇ, ધૂલડિઆ-આમા આવેલ 'ડી' યા 'ડ' પર ધણું કહેવાયું છે-હવે વધુ લખવું વ્યર્થ છે. નાસન્ત-સં. નશ્યત્-નષ્ટ થવું, અદર્શન થવું, ભાગવું. ગૂં નાસવું ભાગવાના અથમાં છે. પંખળી નહસ-ભાગવું.

(૧૫૫) સદેસે કાઇ તુહારેણ જં સંગહો ન મિલિજ્જઇ,

સુધણિન્તરિ પિએ પાલિએણ, પિઅ પિઆસ કિ છિજ્જઇ.

—જો સંગથી ન મળાય તો, તમારા સંદેશથી શું ?, હે પિયુ ! સ્વપ્નાંતરમાં પીધેલા પાણીથી પ્યાસ-તૃષ્ણા કઈ છીજે-ભાંગે ? કેવલ સંદેશથી શું સર્થ ?

(૧૫૬) એતહે તેતહે વારિ ધરિ, લગ્ગિ વિસઠુલ ધાઇ,

પિઅ-પખ્ખડુંવ ગોરડી, નિચ્ચલ કહિં વિ ન ઠાઇ.

—અત્ર તત્ર-અહી તહીં દ્વારે (કે) ઘેર પ્રિયપ્રભૃષ્ટ ગોરી પેઠે લક્ષ્મી વિસંચુલ ધાય છે (દોડ્યાં કરે છે). નિચ્ચલ કહિં પણ સ્થિત થતી નથી-ટકતી નથી. લક્ષ્મીની ચંચલતાની વિયોગિનીની સંચલતા સાથે ઉપમા. જેવી લક્ષ્મી તેવી પ્રિયવ્રજા ગૌરી. વારિ ધરિ-ધર દ્વાર, ધર ખાર, પખ્ખડું-સં. પ્રવ્રજ-ભટકી-ચૂકી-વ્રજ થયેલી.

(૧૫૭) એઉ ગૃહેષ્પિણ્યું કું મઈ, જઇ પ્રિઉ ઉવ્વારિજજઇ,

મહુ કરિ એવ્વઉ કિંપિ ભુવિ, મરિએવ્વઉ પર દેજજઇ.

—આ ગ્રહણ કરીને તે પિયુને મારાથી ઉગારી લેવાય તો માઈ કરવું—કર્તવ્ય કંઈ પણ નશ્રી (બાકી રહેતું) મરવું પણ દેવાય—જો આ લખને મારા પિયુનો ઉદ્ધાર થઈ જાય તો માઈ કર્તવ્ય કંઈ બાકી રહેતું નથી. હું ચારે માઈ મરણ દઇ દઉં (મરણ પણ સહી લઉં). દોહક વૃત્તિ અનુસાર “કોઈ સિદ્ધ પુરૂષને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ધન આદિ આપી નાથિકા પાસે બદલામાં પતિ માગ્યો તો તેણી કહે છે ‘કે જ આ લખને પતિ ઉત્તર્ય તેલજ્યતે—બદલામાં આપવામાં આવે તો માઈ કર્તવ્ય કંઈ કેવલ મરણ આપી શકુ છું.” (ચાહે મારો પ્રાણ લખલે, પતિને આપીશ નહિ). ગૃહેષ્પિણ્યું—ભૂત કૃદંત ક્ર—જુઓ ઉપર નં. ૪૧, ઉવ્વારિજજઇ—(૧) ઉગાર્યો જાય. (૨) વહેંચાયો જાય ? જુઓ ઉપર ટીકા કરિએવ્વઉ, મરિએવ્વઉ—કરવું, મરવું. રાજ્યસ્થાનીમા કર્યો, મર્યો, સંસ્કૃતમાં કર્તવ્ય, મર્ત્ય.

(૧૫૮) ‘દેસુચ્ચાડણુ સિહિકડણુ, દણિકુટ્ટણુ જ લોખ,

મજિદ્દે એ અધરતિએ, સવ્વ સહેવ્વઉ હોખ.

—દેશનું ઉચ્ચાટન—પરિત્યાગ—દેશનિકાળ થવું, શિષિ એટલે આગ પર ક્વાય—કાઢો થવું—કઢાવું, ઘણું કુટાવું જે લોકમાં (છે) તે આતરક્ત મંજુઠથી સર્વ સહેવું થએલ છે. મંજુઠ દેશબહાર ગયો, આગપર કઢાયો, ઘણો કુટાયો—એ બધું સહન કર્યું તે ‘રક્ત’ હોવાનું ફળ છે, તેમ કોઈમાં રક્ત—આસક્ત થવું તો બધા ફળ ભોગવવાં પડે. સહેવ્વઉ—સહેવું—ખમવું.

(૧૫૯) સોએવા પર વારિઆ, પુધ્ધવધહિ સમાણુ,

જગેવા પુણુ કો ધરઇ, જઇ સો વેઉ પમાણુ.

—પુણવતિની સાથે સૂવું વિશેષ વાર્યું—નિષિદ્ધ કર્યું છે (એવું) જે વેદ પ્રમાણ હોય તો, વળી જાગવું કોણ ધરે—અટકાવે છે ? જે વેદમાં

‘સાથે સુવા’ની મનાઇ છે તે જો પ્રમાણ હોય તો ‘સાથે જાગવા’માં કોણ રોકે છે. સોએવા, જાગેવા-સૂવું, જાગવું-રાજસ્થાની સોએ, જાગએ, વારિઆ-વારિત દોધકૃત્તિ પરવારિઆ-પરિવારિત સાથે લે છે એટલે નિષિદ્ધ. પુષ્કવધ-પુષ્પવતી, રજસ્વલા. આમાંના ‘પુષ્પ’નો ઉપચાર હિંદીમાં હજી સુધી રહ્યો છે, કારણકે પ્રથમ રજોદર્શનને ‘પુલેરા’ કહે છે. આ દોહા સાથે સરખાવો નીચેની સરસ્વતી કદામરણ ૩-૨૯ ની ગાથા:—

લોઓ જૂરઠ જૂરઠ વઅણિજૂં હોઇ હોઇ હોઉ સન્નામ

એઇ જિમજૂંસુ પાસે પુષ્કળ એઇ મે જિદ્દા.

(લોકો ખીજે, ખીજે, વચનીય (નિદા) સન્નામની થાય તો થવા ઘો; આવ, પુષ્પવતી ! પાસે સુધ જા, મને નિદ્રા આવતી નથી.)

(૧૬૦) હિઆડા જઇ વેરિઅ ધણા, તો કિં અખિભ ચડાહું,

અરહાહિં એ હાથડા, જઇ પુણ મારિ મરાહું.

—હે હૈડા ! જો વૈરી ધણા (છે) તો શું અભ-આકાશમાં ચડી જાઉ ? જો અમોને (પણ) એ હાથ છે, તો પુનઃ મારી મરૂ. શત્રુઓનાં વચનોને માટે ધરતી છોડી આકાશમાં શું ચાલ્યો જાઉ ? એ હાથ તો છે તો પછી મારીને મરશું,

(૧૬૧) રંખઠ સા વિસ-હારિણી, એ કર ચુંખિવિ જાઉ,

પડીખિંખિઅ-મુજલુ જલુ, જેહિં અડોહિઉ પીઉ.

—જેમાં મુંજલનું (મુંજનું) પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું ચુંખન લઇને તે પાણીવાલી (તરણી) પોતાનો જીવ રાખે-ટકાવે છે. કોઈ તળાવના કાંઠે મિલન થયું હતું. કિનારાપર મૂંજ ઉગી હતી, તેનો પડછાયો પાણીમાં પડ્યો હતો. પિયુએ તેના હાથોથી જલ પીધું હતું, પછી મળવું નહિ થયું. નાયિકા તે હાથોને ચુંખતી ચુંખતી જીવતી રહી છે. વિસ-જલ સંસ્કૃતમાં પણ અપ્રયુક્ત છે; જો ખિસ (કમલની નાલ) લાવનારી એવો અથ ક્રીએ તો ઠીક, કારણકે કમલનાલનું મૂલ ત્યાં રહે છે કે જ્યાં જલના મુંજનું પ્રતિબિંબ પડ્યું

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો. ૧૭૯

હતું-આ માટે કમલનાથ તોડતી વખતે બધું સ્મરણ આવતું જાય છે. એ-દોષકવૃત્તિ કદાચિત્ 'જેહિ'ના નિત્ય સંબધથી તેને વર્તમાન હિંદીના 'વે' એટલે તે એમ માનતી જણાય છે. મુંજલુ-‘આદા’ પ્રત્યય ‘વાળા’ના અર્થમાં. અડોહિઉ-પીધું પીવરાવવું. જુઓ આ નિબંધનું પાનું ૩૦.

(૧૬૨) બાહ વિછોડવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવંઘ કો દોસ,
હિઅય-ફિઉ જઈ નીસરહિ, જાણુઉં મુંજ સ રોસુ.

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છું, (તેમાં) કોનો દોષ ? પણ હૃદયમાંથી તું જો નીસરી જશે, તો પછી મુંજનો મારા પર રોષ છે એમ હું જાણીશ. (જુઓ આ નિબંધ પૃ. ૨૯ અને હવે પછી પ્રબધચિતામણિનાં ઉદાહરણ પૈકી નં. ૧૦) દોષકવૃત્તિ ‘મુંજો ભૂપતિ: સરોષ:’ બતાવી એમ અર્થ કરે છે કે નાયિકા નાયક મુંજને કહી રહી છે. કોઈ મુંજસુ રોસુ એમ બતાવે છે. મુંજસુ એટલે મુંજ સાથે.

(૧૬૩) જેપિ અસેસુ કમાય-બહુ, દેપિણુ અભઉ જયસ્સુ,
લેવિ મહન્વય સિવુ લહહિં, ઝાએવિણુ તત્તરસુ.

—અશેષ-સપૂર્ણ કપાયબલ જીતીને, જગતને અભય આપીને-અભયદાન આપીને, મહાત્રત લઇને, તત્ત્વનું ધ્યાન કરીને શિવ મોક્ષજ્ઞ લહે છે-પામે છે. કપાય-જૈનોમાં તે શબ્દના અર્થમાં ક્રોધ, માન, માયા, ક્ષોભ એ ચારનો સમાવેશ થાય છે તે તે જૈનનોજ પારિભાષિક શબ્દ છે. જેપિ, દેપિણુ, લેવિ, ઝાએવિણુ-ભૂતકૃદત છે.

(૧૬૪) દેવ દુઝર નિઅય-ધણુ, કરણુ ન તઉ પડિહાઈ,
એમ્વઈ સુહુ ભુંજણુહં મણુ, પર ભુંજણુહિ ન જઈ.

—નિજ ધન દેવું દુઝર છે, તપ કરવું (પ્રીત) ભાવતું નથી, એવી રીતે સુખ ભોગવવાતું મન (છે) પરતુ ભોગવવાતુ જરૂ-બનતું નથી. દેવ-પાહાતર દેવે, દેવું; ભુંજણુ-ભોજન. ભુંજણુહિ ન જઈ-ભોગવ્યું જતુ નથી.

(૧૬૫) જેપિ ચએપિણુ સયલ ધર, લેવિણુ તવુ પાલેવિ,
વિણુ સન્તે તિથેસરેણુ. કો સક્ર્ધ ભુવણેવિ.

—શાંતિ(નાથ) તીર્થકર વિના સકલ ધરાને જીતવા, તજવા, અને નષ્ટ કરવા પાળવા ભુવનમાં પણ કોણ સમર્થ છે ? જેપિ, ચએપિણુ, લેવિણુ, પાલેવિ—માં ક્રિયાર્થા ક્રિયા—સં તુમ છે. આ રૂપ પૂર્વકાલિક ક્રિયાનાં રૂપો સાથે મળતાં આવે છે.

(૧૬૬) ગંપિણુ વાણારસિહિં નર, અહ ઉજ્જેણિહિં ગંપિ,
મુઆ પરાવહિં પરમ-પદ, દિવન્તરધં મ જંપિ.

—જે નર વાણારસીમાં જન્મને અથ(વા) ઉજ્જયિનીમાં જન્મને મરેલા, તે પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે—ખીજી સ્વર્ગોની (વાત) મ કર; અથવા ખીજી તીર્થોની (દો. વ.) વાત ન કર. ગંપિણુ; ગંપિ—પૂર્વ-કાલિક. વાણારસી યા વારાણસી—વરુનઅનસૂ—સારા રથોવાળી એ અર્થ થાય છે પરંતુ તેનો વરણુનઅસી એ ખે નદિઓની વચ્ચે હોવાથી એ નામ બન્યાની કલ્પના કરી લીધી છે. હેમચંદ્રે વ્યાકરણમાં વારાણસી, વાણારસીમાં કેવળ વ્યત્યય માનેલ છે (૮-૨-૧૧૬ થી ૧૧૯). આવો વ્યત્યય ખોલવામાં થઈ જાય છે. જંપિ—સં. જલ્પ—તેમાં ‘ ધ ’ કેવલ છંદને માટે મૂક્યો છે.

(૧૬૭) ગંગ ગમેપિણુ જે મુઅર્ધ, જે સિવ-તિથ ગમેપિ,
કીલદિ તિદસાવાસ ગઉ, સો જમ-લોઉ જિણેપિ.

—જે ગંગા જમ મર્યો, જે શિવતીર્થ (કાશી) જઈ કીડા કરે છે તે ત્રિદશ એટલે દેવના આવાસ—દેવલોકે ચમલોક જીતીને ગયો. ગમ્મે-પિણુ, ગમેપિ, જિણેપિ—જન્મને, જીતીને. કીલાદિ (સં. કીડતિ).

(૧૬૮) રવિ-અથમણિ સમાઉલેણુ, કકિ વિઠણિણુ ન છિણુ,
અક્રે ખંડુ મુણાલિઅહે, નઉ જવગ્ગલુ દિણુ.

—રવિ આથમ્યો ત્યાં સમાકુલ ચક્રવાકે મૃણાલિકા—કમલિનીનો ખંડ કંઠે સ્થાપિત (કર્યો), છિન્ન ન (કર્યો) જાણે જીવને આગળીઓ

દીધો. ચક્રવાકે મૃણાલનો કટકો મોંમાં લીધો કે સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો. વિયોગનો સમય આવ્યો. ખીયારે એક કટકો પણ ન કાપ્યો, મોંમાં નાખ્યો. જાણે (કે વિયોગમાં જીવ ન નીકળી જાય તે માટે આગળીઓ દઈ દીધો. અત્યમણિ-જીઓ પ્રબધ ચિં. ઉદાહરણ નં. ૩૦ હવે પછી. વિધણ-સં. વિતીણું. ચક્રકે-કર્મવાચ્યનો કર્તા. જેમકે મેં, તે. નઉ-ઉપમાવાચક જીઓ ઉપર નં. ૫. જીવગણુ-જીવન-અર્ગલા. સંસ્કૃતના નીચેના શ્લોકનો ભાવ છે:—

મિત્રે ક્વાપિ ગતે સરીરુહ વને વદ્ધાનને તામ્યતિ
ક્રન્દત્સુ ભ્રમરેષુ જાતવિરહાશંકાં ચિલોક્ષ પ્રિયામ્ ।
ચક્રાહ્વેન વિયોગિના વિલસતા નાસ્વાદિતા નોઙ્ગિજ્ઞતા
કંઠે કેવલમર્ગલેવ નિહિતા જીવસ્ય નિર્ગચ્છતઃ ॥

—સુમાપિતાવલિ સં. ૩૪૮૩ પીટર્સન.

(૧૬૯) વલયાવલિ-નિવડણુ-મએણુ, ધણુ ઉદ્ધખ્ખુઅ બાઈ,
વલ્લહ-વિરહ-મહાદહહો, થાહ ગવેસધ નાઈ.

—વલયાવલિના નિપતનના ભયથી :નાયિકા હર્ધ્વલુજ જાય છે—
ચાલે છે, જાણે કે વલ્લભના વિરહરૂપી મહા દહ-હંદનો તાગ ગવેષતી—
શોધતી (હોય નહિ). વિયોગમાં દુખળી થઈ ગઈ છે. ચૂડીઓ પડી
ન જાય તેથી હાથ ઉંચા કરીને જાય છે.—ચાલે છે. જાણે કે પ્રિયના
વિરહના મહા-પાણીના ધરાનો તાગ લેવા-પામવા-શોધવા લાગી છે,
પણ પામતી નથી. જે ઉંડા પાણીનો તાગ લેવા માગે છે તે માથાપર
હાથ ઉંચા કરી લે છે, એ જોવા કે માથાપર પાણી કેટલું ઉંચું છે. દહ-
હંદનો વ્યત્યય. ગવેસધ-સં. ગવેષયતિ. ધણુ, નાઈ માટે જીઓ ઉપર
નં. ૧ તથા ૫.

(૧૭૦) પેકખેવિણુ મુહુ જિણુવર હો, દીહર-નયણુ સલોણુ,
નાવધ ગુર-મચ્છર-ભરિઉ, જલણિ પવીસઈ લોણુ.

—જિનવરનું સલોણું દીર્ઘનયન પેખીને-જોધને જાણે ગુર-ભારે

મત્સરથી ભરેલું લોણુ-લવણ (લાવણ્ય ખીજો અર્થ) જવલન એટલે આગમાં પ્રવેશે છે. એટલું સુંદર મુખ છે કે લાવણ્ય મત્સરથી પૂર્ણ, બની આગમાં કુદી પડે છે. સુંદરતાપર નજર ન લાગી જાય એ માટે 'રાઈ મીઠું' આગમાં નાંખે છે. લોણુ, નાવધ-જુઓ ન. ૧૧૫ અને પ.

(૧૭૧) ચમ્પય-કુસુમહો મન્નિ સહિ ભસલુ પધદુંડ,
સોહર્ષ ઇન્દ્રનીલુ જણિ કણુધ અધદુંડ.

—ચપકકુસુમે મુજ સખિ ભમરો પેઠા,
સોહૈ ઇન્દ્રનીલ જાણુ કનકે એઠા.

(૧૭૨) અખ્ભા લગ્ગા ડુંગરિહિં, પરિઉ રડન્તઉ જમ્ધ,
જો એહા ગિરિ-ગિલણુ-મણુ, સો કિં ધણુહે ધણુધ.

—ડુંગરપર અભ્ર-મેઘ, લાગેલા (છે), પથિક રટતો-રડતો જાય છે કે જો (મેઘ) આવો ગિરિને ગાળવાના મનવાળો છે તે શું નાચિ-કાનું ધણીપણું કરશે?—અચાવશે?—પહાડોપર મેઘ જોઈ વિયોગી વિચારે છે કે તે મેઘ પહાડોને ગાળે છે તેથી, પોકારી ઉઠે છે કે જોનો આવો સ્વભાવ છે તે ખીચારી વિયોગિનીને કંઈ છોડશે?

અખ્ભા-અભ્ર; રડન્તહુ-રડન્તો પંજખી રડયાના=પુકારવું. ધણુ-જુઓ ઉપર ન. ૧. ધણુધ-દોષકવૃત્તિ. 'ધનાનિ ઇચ્છતિ' એટલે ધન ચાહે છે!! એવો અર્થ કરે છે એ ઠીક નથી. ધણી એટલે ધની-સ્વામી, તે પરથી નામધાતુ-ધણુધ-ધણી થવું, ધણીપણું કરવું (આચારે કિપ્) અર્થાત્ સ્વામિત્વ દેખાડવું, રક્ષા કરવી, બચાવવું. રાજસ્થાની ધણિયાપ એટલે ધણીપણું, સ્વામિત્વ. ગૂજરાતીમાં ધણી એટલે માલિક, તેપરથી ધણિયાણી-સ્વામિની, પરિણિત જૈરી; વળી ધણિયાતું-સ્વામિત્વ વાળું વિશેષણ છે. સરખાવો ધણીજોગ હુંડી, ધણીધોરી, ધણીરણી.

(૧૭૩) પાધ વિલગ્ગી અંતડી, સિર લહસિહ ખંધસ્સુ,
તોવિ કટારધ હાથડહ, બલિ કિજ્જહ કન્તસ્સુ.

—પગમાં અંત્ર-આંતરડું લાગ્યું-ચોંટી ગયું, શિર ખંધ-ખભાસાથે

લહસી પડ્યું, તો પણ હાથમાં કટારી. (આવા) કંથને બલિહારી જઈ-
વારી જાઉં. વીરતાની પરાકાષ્ઠા. લહસિઉ-લહસિયો (સં. હસિતં).
ખન્ધસ્સુ-ખાંધનું-ખાંધપર, ખભાપર.

(૧૭૪) સિરિ ચડિઆ ખન્તિ પ્ફલઈ, પુણુ ડાલઈ મોડન્તિ,
તો વિ મહદ્દુમ સઉણાહં, અવરાહિઉ ન કરન્તિ.

—શિરપર ચડ્યા ચડ્યા ફલો થાય છે, વળી ડાળોને મોડે-તોડે
છે, તો પણ મહાદુમ-મહાવૃક્ષ શકુનો (પક્ષિઓ)ને અપરાધી કરતા
નથી-દોષ દેતા નથી. મહાપુરુષોની ક્ષમા. મોડન્તિ-સં. મોટ્યન્તિ,
તોડવું ફોડવું. ‘શકુનિયોને અપરાધ કરતા નથી’ એવો અર્થ દોષક-
વૃત્તિ કરે છે.

(૧૭૫) સીસિ સેહર ખણુ વિણિમ્મવિદુ, ખણુ કંઠિ પાલંયુ કિદુ,
રદિએ વિહુદુ ખણુ મુંડમાલિએ જં પણુએણુ તં નમહુ,
કુસુમ-દામ-કોદંડુ કામહો.

—(આ ગદ્ય એના ઉદાહરણ માટે) આપ્યું છે કે અપભ્રંશમાં
પ્રાયઃ શૌરસેનીની પેઠે કાર્ય થાય છે. અને કંઈ ખંડ અથવા એક ગાથા
એટલા માટે આપી છે કે અપભ્રંશમાં વ્યત્પન્ન અને કોઈ પ્રયોગ સંસ્કૃત
જેવા થાય છે. આ અવતરણોને અહીં આપવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી.)

આ ગદ્યનો અર્થ એ છે કે-કામના કુસુમદામકોદંડ-પુલરૂપી ધનુ,
ખ્યતે નમન કરો. કેવું પુલ-ધનુષ્ય ? તો કહે છે કે જેને રતિએ (પોતાના),
શીર્ષપર ક્ષણુ માટે શિખરરૂપ વિનિર્મિત કરેલ છે, ક્ષણુભર કંઠમા પ્રાલંબ
(લાંબી માળા) કરી, ક્ષણુભર મુંડમાલિકામાં પ્રયણુથી વિહિત કર્યું તેવા.
કામનું પુલ-ધનુષ્ય કોઈ વખત રતિ પોતાનું સીસપુલ બનાવે છે, કોઈ
વખત, ગળે લટકાવે છે, કોઈ વખત મુંડ-માથાપર માલાતી પેઠે પહેરે
છે તેને પ્રણામ કરો. સેહર-સં. શિખર. વિણિમ્મવિદુ-સં. વિનિર્મોષિત.
પણુએણુ-પ્રણયથી આને દોષકવૃત્તિ. ‘નમહુ’ નું વિશેષણ માત્ર છે.

(૧૭૬) હેઠું-ટિય-સૂર-નિવારણાય છતાં અહો ધવ વહન્તી,

જયધ સસેસા વરાહ-સાસ-દ્વરકપ્રુયા પુહવી.

—હેઠળ સ્થિત એટલે રહેલા સૂર્ય એટલે સૂર્યના આતપના નિવારણ માટે શેપસહિત વરાહના શ્વાસથી દૂરોત્પાતા પૃથ્વી કે જે અધઃ એટલે નીચે છત્ર પેડે વહન કરનારી છે તેનો જય થાઓ.

શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણના આ વિભાગમાં જે શબ્દ ઉદાહરણવત્ આપેલા છે તેનો ઉલ્લેખ અત્ર નિષ્પ્રયોજન છે.

આ રીતે પોતાના સમયથી પૂર્વની કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો અવતરેલાં તે અત્ર પૂર્ણ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશ શ્રી હેમચંદ્રના સમય પહેલાં સાહિત્યભાષા-શિષ્ટભાષા બની ગઈ હતી.

ઉપર અપાયેલાં ઉદાહરણોમાંના શબ્દોનો કોય આપવામાં આવે તો વિશેષ યોગ્ય થાત, પણ અવકાશના અભાવે તેમ થઈ શક્યું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું.

વાગ્ભટ્ટનું ભાષા સંબંધે વક્તવ્ય.

શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં વાગ્ભટ્ટ થયેલ છે કે જોણે વાગ્ભટ્ટાલંકાર નામનો અલંકાર પર ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં ભાષાઓ સંબંધે બીજા પરિચ્છેદમાં જે જણાવેલું છે તે અત્ર આપનું યોગ્ય છે.

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તસ્યાપભ્રંશી ભૂતભાષિતં ।

इति भाषा श्रुतस्त्रोऽपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥૧॥

—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેની અપભ્રંશ, અને ભૂતભાષા (પૈશાચી) એ ચારે ભાષા કાવ્યનું શરીર પ્રાપ્ત કરે રે. (એ ચારે ભાષા કાવ્યના શરીર પ્રાપ્ત છે.)

હવે તે ચાર ભાષાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે;—

સંસ્કૃતં સ્વર્ગિણાં ભાષા શબ્દશાસ્ત્રેષુ નિશ્ચિતા ।

પ્રાકૃતં તજ્જતત્તુલ્યદેશ્યાદિકમનેકથા ॥૨॥

—દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે (અને તે) શબ્દશાસ્ત્ર-વ્યાકરણોમાં નિશ્ચિત થયેલી છે (મારી રીતે વ્યુત્પત્તિથી નિર્ણયિત છે); પ્રાકૃત તદ્ભવ, તત્તુલ્ય-તત્સમ અને દેશ્ય આદિ અનેક પ્રકારની છે. (ટીકાકાર સિંહ-દેવગણિ આ ત્રણ-તદ્ભવ, તત્સમ અને દેશ્યના ઉદાહરણો આપે છે:—

તદ્ભવ-તે એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ તે; જેમકે:—

સિરિ સિદ્ધરાગ્ય સમ્યં, સાહસરસિક તિ કિતાણું તુજ્ઞઃ,
કહમણુહા મણુ મહ, પડન્તમઅણુથમક્રમસિ.

આમાંના દરેક શબ્દ સંસ્કૃતમાંથી આવેલા છે ને નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય.

શ્રી સિદ્ધરાજ ! સત્યં સાહસરસિક ઇતિ કીર્તનં તવ,
કથમન્યથા મનો મમ પતન્મદનાસ્ત્રમાક્રમસિ.

—હે શ્રી સિદ્ધરાજ (જયસિંહદેવ), તારૂં સાહસરસિક એવું કીર્તન (પ્રસિદ્ધપાણું) સત્ય છે; (કારણકે) નહિતો (અન્યથા) શામાટે મારૂં મન કે જ્યાં મદનનાં બાણો પડે છે તે આક્રમણ કરે ?

તત્સમ-તે એટલે સંસ્કૃતની તુલ્ય-સમાન. સમસંસ્કૃત. તેનું ઉદાહરણ
‘ સંસારદાવાનલદાહનીરં ’ ઇત્યાદિ સ્તુતિઓ છે. આમાં પ્રાકૃતમાં પણ સંસ્કૃત શબ્દો હોય છે, તે બીજી રીતે-બીજા રૂપમાં થતા નથી.

દેશ્ય—દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે, દેશી. જેમકે:—

‘ સત્તાવીસગ્ગેઅણુ કરપસરો જલવ અજ્જવિ ન હોઇ,
પડિહથિખિમ્મગહવઇવઅણુ તા વજ્જ ઉગ્ગમણું.

—આમાં ‘ સત્તાવીસગ્ગેઅણુ ’ એ શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં દેશી છે, તેના કરપસર એટલે કિરણનો પ્રસાર જ્યાંલગી અઘાપિ ન થાય ત્યાં સુધી હે ‘ પડિહથ ’ (દેશી શબ્દ સંપૂર્ણ એ અર્થમાં)—પૂરેપૂરા ખિંમ-મંડલવાળા ‘ ગહવઇ ’ (દેશી શબ્દ ચંદ્રના અર્થમાં)—ચંદ્ર જેવા વદનવાળી ! ઉદાનમાં જ.

‘આદિ’ આ શબ્દ ઉપરના બીજા શ્લોકમાં મૂકેલ છે તેમાં શૌર-
સેની અને માગધીમાં પ્રાકૃતથી થોડોજ ભેદ છે. શૌરસેનીમાં એમ થાય
છે કે ‘ઘઠાની’ (હમણાં) એ શબ્દમાં ધનો લોપ થાય છે—‘જ’ દાણી
દુબ્બો અહયમ્’ (જેમ હમણાં હું દુર્બલ છું); ‘તદ્’ એ શબ્દનો
‘તા’ થાય છે—‘તા પહિ’ ‘નતુ’ શબ્દનો ‘ણમ્’ થાય છે—‘ણ
ભણમિ પુમ્’; ‘અમ્મહે’ શબ્દ હર્ષમાં વપરાય છે—‘અમ્મહે, એસો
વલ્લહો જણો’; અને વિદૂપકોમાટે હર્ષમાં ‘હી હી ભો,’ એ શબ્દો
વપરાય છે—‘હી હી ભો, એસ નર જમ્પઈ’—ઇત્યાદિ. માગધી ભાષામાં
અકારાન્તના સૌનો એ: થાય છે—‘એસ વલ્લહે’; ‘તથા અહ’ એ
શબ્દનો ‘હગે’ થાય છે—‘હગે અગદ’. તિષ્ઠતિમાં તકારનો અકાર થાય
છે—‘ચિટ્ પુમ્’ તથા રેકનો લ થાય છે અને ણુકારનો ન, થાય છે—
જેમકે તરણને બદલે ‘તલુન’, રક્ષને બદલે ‘લુકખ’ ઇત્યાદિ. આવી
રીતે અનેક પ્રકારે પ્રાકૃત જાણવું.

હવે વાગ્મટ અપભ્રંશ ભાષા અને પૈશાચી ભાષા માટે કહે છે કે:—

अपभ्रंशस्तु यच्छुद्धं तत्तद्देशेषु भाषितं ।

यद्भूतैरुच्यते किञ्चित्त्वं भौतिकमिति स्मृतं ॥૩॥

—અપભ્રંશ કે જે તે તે દેશોમાં (કર્ણાટપંચાલાદિમાં) શુદ્ધ
(બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત) બોલાય છે તે. (ટીકાકાર—આમાં ક્વચિત્
૨ ન. હોય તો પણ ૨ આવે છે જેમકે

‘આરદ્દ પુહ્, અધમાં હિ અઉદીસહ, સવ્વ પઢન્તુ

કહિમા કધમિહ આવિસઈ અહ્’ કે રતુ કન્તુ’

(પૈશાચી)—જે ભૂતો-પિશાચોથી બોલાય છે તે ભૌતિક-પૈશા-
ચિક કહેવાય છે. (ટીકા—આમાં દકારનો ત થાય છે, જેમકે:—‘માલુતેવ’
તવં નમહ’—મારદેવ (દેવને) તુ નમ; હલ્લના યકાર નો પકાર થાય
છે, જેમકે:—‘હિતપં પકેઈ’; ૨ નો લ થાય છે જેમકે શૈરનો ‘લુહો’
થાય છે ઇત્યાદિ.

વિભાગ ચોથો.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

સોમપ્રભસૂરિ.

મેરુતુંગાચાર્યે પ્રબંધચિંતામણિ ગ્રંથ સ. ૧૩૬૧ માં બનાવ્યો. તેમાં કોઈ કવિતા તેની પોતાની નથી. જૂની કવિતા કે જે તેણે ઉદ્ધૃત કરી છે તેનો નીચામાં નીચો (નિમ્નતમ) સમય તો તેનો સમય છે તે છે, ને ઉંચામાં ઉંચો (ઊર્ધ્વતમ) સમયનો નિર્ણય થતો નથી. તે કવિતા ઉદ્ધૃત અને વ્યાખ્યાન કરવામાં (આગળ) કરવામાં આવી છે. સં. ૧૨૪૧ ના આષાઢ-શુદ્ધ અષ્ટમી રવિવારે અણહિલપટ્ટનમાં સોમપ્રભસૂરિએ જિનધર્મપ્રતિબોધ અર્થાત્ કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના કરી ૨૦ તેમાં જે પુરાણી ગૂજરાતી-હિન્દી-કવિતા છે તે અત્ર ચર્ચાશું.

સોમપ્રભસૂરિનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સિરીઝના ૧૪ મા નંબરમાં છપાયેલ છે. તેનું સંશોધન પુરાતત્ત્વ મંદિરના આચાર્યશ્રી જિનવિજયજીએ કર્યું છે. તેના પાંચ પ્રસ્તાવ છે અને તેમાં સર્વ મળી લગભગ આઠહજાર આઠસો શ્લોક છે. ૨૧ ગ્રંથ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત

૨૦. શશિ જલધિસૂર્ય વર્ષે શુચિમાસે રવિદિને

સિતાશ્મ્યામ્ ।

જિનધર્મ પ્રતિબોધઃ ક્લૃતોઽયં ગૂર્જરેન્દ્રપુરે ॥ પૃ. ૪૭૮

૨૧. પ્રસ્તાવપંચકેઽપ્યત્રાષ્ટૌ સહસ્ત્રાણ્યનુષ્ટુમામ્

યકૈકાક્ષરસંસ્થાતા ન્યધિકાન્યષ્ટભિઃ શતૈઃ ॥ પૃ. ૪૭૮

ને અપભ્રંશ ગદ્યપદ્યમય છે, કિંતુ ૩૨ અક્ષરનો એક અનુષ્ટુપ્ શ્લોક માની શ્લોકોમાં ગણના કરવાની જૂની પ્રથા છે. તેની એક પ્રતિ સં. ૧૪૫૮ ની તાડપત્ર પર લખેલી સંપૂર્ણ તથા એક તેનાથી જૂની વિના મિતિની ખંડિત મળી હતી ને તેના પરથી મુનિ જિનવિજયજીએ આ મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે અને ભૂમિકામાં પણ કેટલીક બહુ ઉપયોગી વાતો બતાવી છે કે જેમાંથી આધાર લઈ કેટલુંક અન્ય જણાવવામાં આવે છે.

સૌતપ્રભ આચાર્ય વૃદ્ધગચ્છની પદ્માવલિમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૪૩ મા ગણવામાં આવે છે. તેમના શિષ્ય જગચ્ચદ્રસૂરિએ તપાગચ્છની સ્થાપના કરી. ૨૨ સોમપ્રભાચાર્યના બનાવેલું સુમતિનાથ ચરિત્ર પ્રાકૃતમાં છે તેમાં પાંચમા જૈનતીર્થંકરની કથા અને પ્રસંગપર જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. તેની સંખ્યા સાડાનવહજાર ગ્રંથ (શ્લોક) છે. બીજો ગ્રંથ સૂક્ત મુક્તાવલી છે કે જે પ્રથમ શ્લોકના આરંભ શબ્દોથી 'સિંદુરપ્રકર' અથવા કવિના નામથી 'સોમશતક' પણ કહેવાય છે. તેમાં પણ સદાચાર અને જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે. જે ગ્રંથ અતિ અદ્ભુત છે તે માત્ર એક શ્લોકનો છે; પરંતુ કવિએ આ એક શ્લોકના સો અર્થ કર્યા છે કે જે પરથી કવિનું નામ પણ 'શતાર્થી' પડ્યું છે. આ એકજ શ્લોકની વ્યાખ્યાના પ્રભાવથી ચોવીસે તીર્થંકર, કેટલાક જૈન આચાર્ય, શિવ-વિષ્ણુ આદિ અજૈન દેવોથી લઈને સ્વર્ણ, સમુદ્ર, સિંહ, હાથી, ઘોડા આદિનું વર્ણન કરે છે અને જૈનાચાર્યો નામે વાદિદેવસૂરિ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ હેમચંદ્ર, ગૂજરાતના ચાર ક્રમાગત સોલકીરાગ્ન—જયસિંહ (સિદ્ધરાજ), કુમારપાલ, અજયદેવ, મૂલરાજ,—કવિ સિદ્ધપાલ, સોમપ્રભના ગુરુ અજિતદેવ અને વિજયસિંહ તથા સ્વયં કવિ સોમપ્રભનું વર્ણન કરીને પોતાના ૧૦૦ અર્થ પૂરા કરે છે. પદ્મજીએથી સમાસોથી અને કાર્યોથી આ એક શ્લોકના ભાગવતના પહેલા શ્લોક 'જન્માઘસ્ત

યતઃ 'ની પેઠે સો અર્થ કરવા તે પાંડિત્યની વાત છે. ૨૩ તેમનો ચોથો અથ તે આ કુમારપાલપ્રતિષ્ઠા છે. શતાથકાવ્યમાં કુમારપાલ સંબંધી વ્યાખ્યામાં બે શ્લોક 'યદવરેયામા' એટલે જેમ અમે (અન્યત્ર) કહ્યું છે એમ કહી જે લખ્યું છે તે તેના બીજા કાવ્યોમાં નથી, તેથી સંભવિત છે કે સોમપ્રભસૂરિએ બીજી પણ રચના કરી હોય. આ શતાર્થી કાવ્યની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે સોમપ્રભ દીક્ષા લીધા પહેલાં પોરવાડ જાતિનાં વૈશ્ય હતા; પિતાનું નામ સર્વદેવ અને દાદાનું નામ જિનદેવ હતું, દાદા કોઈ રાજના મંત્રી હતા.

સુમતિનાથચરિતની રચના કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં થઈ. તે સમયે કવિ અણહિલપાટણમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના ધર્મ-આદ્ય પોરવાડ વૈશ્ય મુકવિ શ્રીપાલના પુત્ર, કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર, કવિ સિદ્ધપાલની પાપધશાલામાં રહેતા હતા. શ્રીપાલનો ઉલ્લેખ પ્રબંધચિંતામણિમાં છે. આ શ્રીપાલ સોમપ્રભની આચાર્ય પરપરામાં થયેલા ગુરુ દેવસૂરિના શિષ્ય હતા અને સોમપ્રભના સતીર્થ હેમચંદ્ર (પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણી ભિન્ન) ના બનાવેલા 'નાભેયનેમિ'—દ્વિસંધાન કાવ્યને તેણે સંશોધિત કર્યું હતું. તે કાવ્યની પ્રશસ્તિમાં શ્રીપાલને 'એક દિનમાં મહાપ્રબંધ બનાવનારા' કહેલ છે. ૨૪ કુમારપાલનું મૃત્યુ સ. ૧૨૩૦ માં થયું—તેની પછી અજયદેવ રાજ થયો કે જેણે સં. ૧૨૩૪ મુધી રાજ્ય કર્યું. તેના

૨૩. આ શ્લોક તે એ છે કે:—

કલ્યાણસારસવિતા નહરેક્ષમોહ

કાન્તારવારણસમાન જયાદ્યદેવ ।

ધર્મર્થિકામદ મહોદય ધીર વીર—

સોમપ્રભાવપરમાગમસિદ્ધસૂરે ॥

૨૪. સરખાવો વિ. સં. ૧૨૦૮ ની આનંદપુરની વપ્ર (વાવ)ની પ્રશસ્તિ (કાવ્યમાલા પ્રાચીન લેખમાલા નં. ૪૫) નો છેલ્લો શ્લોક:—

યેકાહ નિષ્પન્નમહાપ્રવંધઃ શ્રી સિદ્ધરાજ પ્રતિપન્નવંધુઃ ।

શ્રીપાલનામા કવિચક્રવર્તી પ્રશસ્તિમેતામકરોત્ પ્રશસ્તામ્ ॥

પછી મૂલરાજે બેજ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. શતાર્થકાવ્યમાં ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ છે. આ માટે તે શ્લોક અને તેની સો વ્યાખ્યાઓની રચના સં. ૧૨૩૬ સુધી થઈ. કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧ માં અર્થાત્ કુમારપાલના મરણ પછી અગ્યાર વર્ષે સપૂર્ણ થયો. તે સમયે પણ કવિ ઉક્ત કવિ સિદ્ધપાલની વસતિમાં રહેતા હતા. ત્યાં રહી તે ગ્રંથ રચવાનું કારણ નેમિનાગના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ અભયકુમારના પુત્ર હરિશ્વર આદિ અને કન્યા શ્રીદેવી આદિની પ્રીતિ અર્થે જણાવ્યું છે. સંભવતઃ હરિશ્વરે આ ગ્રંથની કેટલીક પ્રતિઓ લખાવી, કિંતુ પ્રશસ્તિનો તે શ્લોક કે જેના આધારથી આ કહેવાયું છે તે ત્રુટિત છે. શેઠ અભય-કુમાર કુમારપાલના રાજ્યમાં ધર્મસ્થાનોના સર્વેશ્વર અર્થાત્ અધિકારી હતા. કુમારપાલ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં સોમપ્રભસૂરિએ પોતાને બૃહદ્-ગચ્છ (વૃહદ્ગચ્છ, બડગચ્છ)ના આચાર્યોના ઉલ્લેખ યથાક્રમ આ રીતે કરેલ છે કે:—મુનિચંદ્રસૂરિ અને માનદેવ (બને સાથે), અનિતદેવ-સૂરિ (સાથેજ દેવસૂરિ આદિ), વિજયસિદ્ધસૂરિ, પછી સ્વયં સોમપ્રભ. આ ગ્રંથ ગચ્છ ગયે હેમચંદ્રના શિષ્ય મહેદ્ર મુનિરાજે વર્ધમાનગણિચંદ્ર અને ગુણચંદ્રસૂરિ (પ્રબંધશત કર્તા મહાકવિ રામચંદ્રને નાટ્યદર્પણ નામનો ગ્રંથ લખવામાં સહાય આપનાર) ની સાથે આ ગ્રંથ શ્રવણ કર્યો. આ સર્વ વાતો લખ્યા પછી એ કહેવાની જરૂર નથી કે સોમ-પ્રભસૂરિએ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો, કુમારપાળનો અને હેમચંદ્રનો સમય જોયો હતો.

રૂપ. આ વર્ધમાન તે ગણરત્ન મહોદધિના સં. ૧૧૯૭ માં કર્તા વર્ધમાનથી ભિન્ન છે. તે ગણરત્ન મહોદધિના કર્તા વર્ધમાન સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં, સંભવતઃ હેમચંદ્ર પહેલાં, હતા અને તેમણે સિદ્ધરાજ વર્ણન નામનું કાવ્ય પણ બનાવ્યું હતું. ૪૦ વર્ષથી ઓછી અવસ્થામાં ગણરત્નમહોદધિ જેવો ગ્રંથ કોઈપણ રચી શકે નહિ અને સં. ૧૨૪૧ માં તે ૮૪ વર્ષનો હોવો ઘટે. આ વર્ધમાન ગણિએ કુમારવિહાર પ્રશસ્તિ બતાવી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં ઐતિહાસિક વિષય એટલો છે કે આણ-
દિલપુરમાં સોલકીરાજા મહારાજની પછી ક્રમે ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ
(જગજંપાણુ), દુર્લભરાજ, ભીમરાજ, કર્ણદેવ અને (સિદ્ધરાજ)
જયસિંહ થયા. છેલ્લાનું મરણ સંતાનરહિત થવાથી મંત્રીઓએ કુમાર-
પાલ કે જે ભીમરાજના પુત્ર લેખરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદના પુત્ર ત્રિભુ-
વનપાલનો પુત્ર અને તેથી જયસિંહનો ભત્રિજો હતો, તેને ગાદીપર
ખેસાડ્યો. તેને જે ધર્મજિજ્ઞાસા થઈ તે બ્રાહ્મણોના પશુવધમય યજ્ઞોના
વર્ણનથી શાંત થઈ નહિ, ત્યારે બાહ્ય મંત્રીએ હેમચંદ્રનો પરિચય એ
રીતે કરાવ્યો કે ગુરૂ દત્તસૂરિ હતા તેમણે ‘ ડિંડવાણાપુર ’ (વાગડ)ના
રાજા યશોભદ્રને ઉપદેશ કર્યો, તેથી ત્યા ‘ ચક્રવીસ જિણાલય ’ નામનું
મોટું જૈનમંદિર બાંધાવ્યું અને પછી તે રાજાએ ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યો
ને દીક્ષા લીધી—તે યશોભદ્રસૂરિ થયા, ને ગિરનારપર સ્વર્ગસ્થ થયા.
તેના પછી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ (સ્થાનક પ્રકરણના કર્તા)—તેના ગુણુસેનસૂરિ
અને દેવચંદ્રસૂરિ અનુક્રમે થયા. દેવચંદ્રસૂરિને મોઢજાતિના વૈશ્ય ચાચ
અને ચાહિનીના પુત્ર ચંગદેવ શિષ્ય થયા કે જે માતાપિતાની અનિચ્છા
છતાં પણ પોતાના મામા સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)વાસી નેમિના સમ-
ન્નવવાથી દીક્ષિત થઈ સોમચંદ્ર મુનિ થયા. આ સોમચંદ્ર વિદ્વાન્ થઈ
આચાર્ય હેમચંદ્ર થયા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં આન્ય થયા. ને
તે રાજા જૈનધર્મમાં અતુરકત થયો. નેમના કહેવાથી સિદ્ધરાજે પાટણમાં
રાયવિહાર (રાજવિહાર) અને સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધવિહાર નામનાં જિન-
મંદિરો બાંધાવ્યાં અને તેમણે ‘ નિઃશેષ શબ્દલક્ષણ નિધાન ’ સિદ્ધહેમ
વ્યાકરણ જયસિંહદેવના વચનથી બનાવ્યું. (પૃ. ૨૨). તેમના અમૃતો-
ખમેય વાણીવિલાસને પૂછ્યા વગર—અવણ કર્યા વગર જયસિંહને ક્ષણ-

ભરપણ તૃપ્તિ થતી નહોતી—વિશેષ સાંભળવાને ઇચ્છા થયાંજ કરતી હતી. જે આપ પણ યથાસ્થિત ધર્મસ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છો તો તે મુનિવરથી પૂછી જાણો. ખસ. હેમચદ્રજી આવ્યા અને રાજાએ ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહીં બાહકમત્રી દ્વારા હેમચદ્રજીનો પરિચય કરાવ્યાનો ઉદ્દેશ કેવલ ‘પૂનર્થ—માનાર્થ’ છે કારણ કે રાજા થયા પહેલાંની દુર્ગતિ અવસ્થામાં પણ કુમારપાળ હેમચદ્રજીના કૃપાપાત્ર હતા, હેમાચાર્યે તેના પ્રાણ બચાવ્યા, રાજા થવાની ભવિષ્યવાણી કહી ઇત્યાદિ વાતો કેટલાય પ્રબંધોમાં પ્રકટ છે. અસ્તુ. હેમાચાર્યે એક એક ધર્મની વાત લઈ તેના પર કોઈ ઇતિહાસ યા કથા કહી, ને રાજાએ કહ્યું કે હું આ કરીશ અને આ તજીશ. પછી રાજાએ તે સંબંધમાં શું શું કર્યું તે પણ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલું છે. ગુરુશિષ્ય સંવાદરૂપે કથાદ્વારા ધર્મ કહેવો એ સનાતન રીતિ છે. પુરાણોમાં ‘અત્રાપ્યુદ્ગાહરન્તી મમિતિહાસં પુરાતનમ્’—‘હન્ત તે કથયિષ્યામિ’ ની ધારા વહેતી જાય છે. જૈનસૂત્રોમાં, બૌદ્ધગ્રંથોમાં સર્વ જગ્યાએ છે. ઉપદેશની કથાઓ પણ સર્વ સાધારણ છે. મધપાન નિદામાં દારકાદાહ અને યાદવોના નાશની કથા, દૂતના વિષયમાં નલની કથા, (સુવર્ણ) ચોરી માટે વરણની કથા, તપસ્યામાં રૂકિમણીની કથા આદિ તેજ છે કે જે હિંદુ પુરાણોમાં છે. વિશેષ જૈન ધર્મો ઉપર પ્રસિદ્ધ જૈન આખ્યાનોની કથાઓ છે. કેટલીક સ્થૂલિભદ્ર જેવી અર્ધ-ઐતિહાસિક કથાઓ પણ છે. પંચતંત્ર જેવી સિદ્ધ વાંચની કથા પણ છે. કુલ ૫૭ કથાઓ છે કે જેમાં એક ‘જીવ, મન અને ઈન્દ્રિયોની વાતચીત’ પૂર્વે જણાવેલા કવિ સિદ્ધપાલની બનાવેલી છે. આ સર્વમાં સામાજિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક, કથાનક, અલંકારિક આદિ કેટલાક ચમત્કાર છે.

વધુમાં ગુજેરી મહાશય કહે છે કે જે કથાઓને ‘હિંદુ કથાઓ’ કહેવામાં આવે છે તેમાં કંઈ ભેદ છે. કૃષ્ણને અરિષ્ટ નેમિએ ઉપદેશ અને યદુવંશના નાશની ચેતવણી આપી હતી. દમયંતીની રક્ષા કોઈ જૈનસાધુના આશીર્વાદથી થઈ. રૂકિમણીનું સૌભાગ્ય કોઈ જિન પ્રતિમાના

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ. ૧૯૩

અર્ચનથી થયું ઇત્યાદિ જૈનોને ત્યાં રામાયણ મહાભારત પુરાણ પૃથક છે કે જેમાં કથાઓ ભિન્ન છે. જૈનોએ હિંદુઓની કથાઓ બદલાવી, પોતાના ધર્મની પ્રભાવના વધારવાને માટે તેનું રૂપાંતર કરી નાંખ્યું એમ કહેવું એ કંઈ સાહસની વાત છે. નદીનું જળ લાલ ભૂમિ પર વહેતું હોય તો લાલ થઈ જાય છે અને કાળી પર કાળું થાય છે. કથાઓ જૂની આર્યકથાઓ છે, જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક-સર્વની સમાન સંપત્તિ છે. પુરાણોમાં પણ કથાઓમાં ભિન્નતા જોવાય છે. એકજ નિદિષ્ટ રાજની પુત્રપ્રાપ્તિ એક સ્થળે એકાદશી વ્રતથી કહેવાઈ છે, ને બીજી જગ્યાએ કોઈ જૂદા વ્રતથી. હિમવતની પુત્રી ઉમાએ શિવજીવે પતિ કોઈ કહે છે કે ઘેર યોગ અને તપસ્યાથી મેળવ્યો, કોઈ કહે છે કે પિતા સાથે અસહયોગ કરીને અર્થાત્ હરિતાલિકા વ્રતથી મેળવ્યો. જે બૌદ્ધોના દસરથ-જ્વલકમાં સીતા, રામની બહેન છે તો યજુર્વેદમાં અબિકા રૂદ્રની સ્વસા (બહેન) ૨૬ છે. આ રીતે આ કથાઓનાં પાક્ષતરોનું સમજવું જોઈએ. હિમચંદ્ર બહુ દૂરદર્શી અને સર્વમિત્ર હતા. જિનમંડનરચિત કુમારપાલ

૨૬. કંઈક બંગાળી રામાયણ તથા કશ્મીરની કથાઓમાં રામાયણના આધારપરની એવી અદ્ભુત કથા છે કે સીતા રાવણની સ્ત્રી મંદોદરીની પુત્રી હતી નારદે લક્ષ્મીને શાપ દીધો હતો કે હું રાક્ષસીના ગર્ભમાં જન્મ લેજે અહીં ગૃત્સમઙ્ગ ઋષિની સ્ત્રીએ ઇચ્છા કરી કે મારા ગર્ભમાં લક્ષ્મી કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થાઓ ઋષિએ એક મંત્રિત કુશા આ માટે ઘડામાં રાખી. રાવણે જ્યારે ઋષિઓને સતાવી તેમનું લોહી લીધું તે આ ઘડામાં ભર્યું અને મંદોદરીને એવું કહીને તે સંભાળવા આપ્યો કે આ વિષથી પણ ભયંકર છે. રાવણે દેવકન્યાઓ સાથેના વિલાસ કરવાથી મંદોદરીને હૃદયમાં આળ લાગી ને તેણીએ આત્મઘાત કરવા ઇચ્છ્યું અને આ ‘વિષથી પણ ભયંકર’ ઘટના રૂઢિરતું પાન કયું. તેના ગર્ભ રહી ગયો અને રાવણની અનુપસ્થિતિમાં આવું થયાની લજ્જાથી બચવા માટે તે સરસ્વતી તીરે ગર્ભને પાડી આવી. ત્યાં હજી ચલાવતા એવા જનકે તે ગર્ભ કન્યારૂપે પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનું નામ સીતા રાખ્યું (ગ્રિયસન જ. રો. એ. સો. જુલાઈ ૧૯૨૧ પૃ. ૪૨૨-૪)

પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨) માંથી બે કથાઓ ઉદ્ધૃત કરી અત્ર અતાવવામાં આવે છે કે આ કથાઓપર તેમનો શું મત હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહ સાથે મળતાંજ તેમણે ‘પુરાણોક્ત’ સર્વદર્શનના વિસવાદની એ કથા કહી કે:—શખ નામના શેઠની સ્ત્રીએ શોકના દુઃખથી કોઈ બંગાળી જાદુગરનું ઔષધ ખવરાવી પતિને બળદ બનાવી દીધો. પછી બહુ રોધ પીટ્યું અને બળદ-પતિને જંગલમાં ચરાવવા લાઇ જતી. શિવપાર્વતી દ્વરતાં દ્વરતાં ત્યાં આવ્યા. પાર્વતીએ કથા સાંભળી અને તેણીના અત્યાચરણથી શિવે બતાવ્યું કે આ વૃક્ષની છાયામાં પશુને પુરૂષ બનાવનારી ઔષધિ છે. સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી બધી છાયાને રેખાંકિત કરી તેની નીચેના સર્વ ઘાસ પાદડાં બળદને ખવરાવ્યાં ને તે પુરૂષ થઈ ગયો. આ રીતે સર્વ ધર્મોની સેવા કરવાથી સત્ય ધર્મ મળી જાય છે:—દયા સત્ય આદિને માની સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું જોઇએ, ઘાસમા જડી પણ મળી જાય છે. બીજી વાત એ છે કે બ્રાહ્મણોએ હેમચંદ્રપર એવે આક્ષેપ કર્યો કે પાંડવ આદિ અમારા હતા, જૈન જૂઠુંજ કહે છે કે તેઓ મુક્તિ માટે હિમાલય ગયા નથી ઇલાદિ. હેમચંદ્રણએ કહ્યું કે “અમારા પૂર્વસૂરિઓના વર્ણનાનુસાર તેમની હિમાલયમાં મુક્તિ નથી થઇ, કિન્તુ એ જણાતું નથી કે અમારા શાસ્ત્રોમાં જે પાંડવ વર્ણવ્યા છે તે તેઓજ છે કે જેમનું વ્યાસે વર્ણન કર્યું છે કે બીજા; કારણ કે મહાભારતમાં ભીષ્મે પાંડવોને કહ્યું હતું કે મારો (દેહ) સંસ્કાર ત્યાં કરવો કે જ્યાં પહેલાં કોઈપણ બાળવામાં આવ્યું ન હોય. તેઓ તેનો દેહ પહોડના શિખરપર લઈ ગયા ને તે સ્થાન અસ્પશિત સમજી દાહ કરવાના હતા ત્યાં આકાશવાણી થઈ ૨૭ અહીં સો ભીષ્મ બની ચૂક્યા છે, ત્રણસો પાંડવ, હજાર દુર્યોધન, અને કર્ણોની તો ગણતરી નહીં. આ ભારતની ઉક્તિ-માંથી અમે કહીએ છીએ કે કોઈ પાંડવ જૈન પણ રહ્યા હશે.”

---

૨૭. અત્ર મૌલમશતં દર્ધં પાણ્ડવાનાં શતત્રયમ્ ।
 દુર્યોધનસહસ્રં તુ કર્ણસંખ્યા ન વિદ્યતે ॥

—અસ આવા પ્રસંગોપર આપણે ત્યાં જે ગડબડ મટાડવાના મહાત્મ છે—પછી ચાહે તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમાં ઢીલાપણું કે કડકપણું હોય—તે અહીં કામ આવે કે—કલ્પભેદેન વ્યાખ્યેયમ્. ૨૮

પ્રકરણ ૩ જી.

કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧. સોમપ્રભની રચના મુખ્યતઃ પ્રાકૃતમાં છે. અંતમાં એક બે કથાઓ તદ્દન સસ્કૃતમાં અને એકાદ અધિક અપભ્રંશમાં છે. આમ પ્રસંગ પ્રસંગપર વચમા વચમા સસ્કૃત શ્લોક અને જૂની દેશીભાષાના દોહા પણ આવી ગયા છે. કિંતુ ગ્રંથ પ્રાકૃતનોજ છે. પ્રાકૃત બહુ સરસ, સ્ફૂટ અને શુદ્ધ છે, ક્યાંક ક્યાંક શ્લોક બહુ સારી રીતે લાવવામાં આવ્યા છે. એક સ્થળે પ્રાકૃત લખતાં લખતાં કવિ ગદ્યમાંજ તે સમયની હિંદી-ગૂજરાતી પર ઉતરી ગયો છે પરંતુ ઝટ તે સાવધાન થઇ ગયો છે—

‘ભો આયન્નહ મહ વયણુ, તણુ-લકખણિહિ’ મુણામિ
છહુ બાલક એયહ ધરહ, કમિણુ ભવિસ્સર્ધ સામી ’

—ભો-અરે મારાં વચનો સાંભળો; તતુ-લક્ષણોથી જાણું છું (કે) આ બાળક આ ધરનો ક્રમે સ્વામી થશે.

આયન્નહ મહ વયણુ—આમાં આયન્નહ પરથી અકનો એટલે સાંભળવું મારવાડીમાં વપરાય છે. તુલસીદાસજીના ‘અવનિપ અકનિ રામ પગુ ધારે’ એ પદમાં ‘અકનિ’ શબ્દ છે તેમાં ધાતુ અકન=આકર્ણ—સાંભળવું, છે.

આવા ઐતિહાસિક વિકાસને ન માનનારા ભણે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત કહે પરંતુ આ દેશ ભાષા છે.

૨૮. એટલે સિન્ન સિન્ન કલ્પોમાં સિન્ન સિન્ન ઘટનાઓ થઈ એમ માની વ્યાખ્યા કરો. કલ્પનો અર્થ કલ્પના પણ થાય છે.

૨૧૨ કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં જૂની દેશી કવિતા બે જાતની છે—એક તો તે સ્વયં સોમપ્રભતી અને બીજી સિદ્ધપાલની રચેલી છે. તે હિંદીની ડિંગલ કવિતા સાથે ઘણી મળે છે અને તેનાં અવતરણ વધુ આખ્યાં નથી. તે પુસ્તક છપાઈ ગયું છે તેથી તેને ફરી પ્રકાશિત કરવાની જરૂર નથી રહેતી. આના જે નમુના આખ્યા છે તેના બે જુદા ભાગ પાડ્યા છે એટલે કે બીજા ભાગમાં (જુઓ પ્રકરણ ૫ માંથી) આ બન્ને કવિઓની રચનાઓની કવિતાઓની સખ્યા અને પૃષ્ઠાક આપી દીધાં છે અને કેટલાક ચુટેલા નમુના છે. બ્યારે પ્રથમ ભાગમાં (પ્રકરણ ૪ થું) જૂની કવિતા એટલે કે સોમપ્રભતી જૂની કવિતાનો સંગ્રહ કર્યો છે અને તેને દરેક સ્થાનેથી ઉધ્ધરી લીધી છે. પ્રાકૃત રચનામાં ક્યાંક ક્યાંક આવા એક અર્ધાં દોહાં આવી ગયેલ છે. સોમપ્રભે ગ્રામોદ્ધાનની પેઠે હેમચંદ્રજીની ઉક્તિ લખી નથી. તેમણે તો કોઈ વિશેષ ધર્મના ઉપદેશાર્થે કોઈ જૂની વિશેષ કથા કે જે લોકમાં પ્રચલિત હતી તે હેમચંદ્રજીના મુખથી તેમજ પોતાના શબ્દોમાં કહેવરાવી છે. તે કથાઓ કર્તાએ પોતે રચી નથી પણ તે સમયે દેશભાષા ગદ્યપદ્યમાં જે પ્રચલિત હશે તે પ્રચલિત અને પુરાણી લીધી છે. નહિ તો એવું શું કારણ હોય કે બધી કથા પ્રાકૃતમાં કહીને તે કર્તા કોઈ બીજાશ્લોક અથવા કથાના સંગ્રહશ્લોક, અથવા નલે જે દમયંતીને કહ્યું તે, અથવા નલને શોધવા જનાર બ્રાહ્મણનો ‘ક્વ નુ ત્વં કિત્ત્વ છિત્ત્વા’ના ઢંગનો દોહો, પ્રાકૃતમાંજ ન કહેતા અપભ્રંશમાં કહી રહેલ છે ? જ્યાં તેણે ઇતિહાસ અથવા કુમારપાલનું ધર્મપાલન સ્વયં લખેલ છે ત્યાંતો તે કર્તા ગ્રંથની સમાપ્તિ નજીક બાર ભાવનાઓના વર્ણન સિવાય અપભ્રંશનો ઉપયોગ કરતા નથી. તે કર્તા કથાઓને રોચક બતાવવા માટે તેને સામયિક અને સ્થાનિક રંગ આપવા માટે, અજ્ઞાત અને અપ્રસિદ્ધ કવિઓના દોહા કે જે સર્વ સાધારણ પ્રચલિત હતા તે વચમાં રાખ્યે ગયેલ છે. આ દોહા પૈકી કેટલાક હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં છે, કેટલાક પ્રબધ ચિંતામણિમાં છે, કેટલાક જિનમહાનના કુમારપાલ પ્રબંધ સુધી પણ ચાલ્યા.

આવ્યા છે. જે દોહા સં. ૧૧૯૯ (સિદ્ધરાજ જયસિંહની મૃત્યુ-સંપૂર્ણ હૈમ વ્યાકરણની રચનાનો સંભવિત અંતિમ સમય)માં મળે છે, જે સં. ૧૨૪૧ (સોમવ્રતના રચનાકાલ) સુધી મળે છે, જે સં. ૧૩૬૧ માં (પ્રબધ ચિતામણિના રચનાકાળ) ઉપલબ્ધ થાય છે, જે સં. ૧૪૯૨ (નિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબધનો રચના સંવત્) સુધી કથાઓમાં પરંપરાથી ચાલ્યા આવે છે—એટલે કે આવી રીતે જેની આયુ ત્રણસો વષ છે તેની પેલી બાળુ સો સવાસો વર્ષના જૂના નહિ હોય ? આમા કથાઓના બીજા શ્લોક છે, પ્રચલિત ઉક્તિઓ છે. નાયિકાઓનાં રતેહ વાક્યો છે, વિયોગીઓ અને વિયોગિનીઓના વિલાપ છે, કહેવનો છે, ઋતુ વર્ણન છે, સમસ્યા પૂર્તિઓ છે (કે જે પૈકી કોઇ અમુકની રાજસભા-માંની જણાવે છે અને કોઈ બીજાની રાજસભામાંની)—અર્થાત્ એવી સામગ્રી છે કે જે અલિખિત દત્તકથાઓમાં સુરક્ષિત રહે છે તથા સદા ને સર્વત્ર કથા કહેનારા દિલને ખ્યારી છે.

૨૧૩. આજ પણ રાજપૂતાનામાં વાર્તા કહેનારા જ્યાં સુંદરીનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વચમાં આ દોહા જોડી દે છે:—

કદ તેં નાગ વિસાસિયા, નૈણુ દિયા મૃગ હલ્લ,
ગોરી સરવર કદ ગધ, હંસાં સીખણુ હલ્લ.

—ક્યારે તે નાગોને વિશ્વાસમાં લીધા (કે તે તારા કેશોના રૂપ થઇ ગયા ?), મૃગોએ તને નયન ક્યારે સોંપ્યા ? ગોરી ! હંસોની ચાલ શીખવા તું સરોવર ક્યારે ગઈ હતી ?

જ્યાં મિત્રતાનું વર્ણન આવે છે ત્યાં તેઓ આ દોહો ધુસાડે છે:—
મો મન લગ્ગા તો મના, તો મન મો મન લગ્ગ,
દૂધ વિલગ્ગા પાણિયાં, (નિમિ) પાણિય દૂધ વિલગ્ગ.

—માઁ મન તારા મનથી લાગ્યું ને તાઁ મન મારા મનથી લાગ્યું, જેમ દૂધ પાણીથી લાગ્યું અને પાણી દૂધથી લાગ્યું તેમ.

જ્યાં કોઇ વીરનારીનો પ્રસંગ આવ્યો કે તુરત આ દોહા આવશે:—

ઢોલ સુણતાં મગલી, મૂઢાં ભૌંહ ચઢંત,
ચંવરી હી પહિચાણિયો. કવરી મરણો કત.
ઢોલ બજંતા હે સખી, પતિ આયો મોહિ લૈણ,
બાગા ઢોલાં મૈ ચલી, પતિકો બદ્ધો લૈણ.
મૈ પરણતી પરકિયો, તોરણરી તણિયાંહ,
મો ચૂડલો ઉતરસી, જદ ઉતરસી ધણિયાંહ.

—(વિવાહના સમયે) મગળના ઢોલ સાંભળતાં (નાયકની) મૂઢે ભવાં સુધી ચઢતી હતી તેથી (નાયિકાએ) ચોરી (વિવાહ મંડપ)માંજ કથનું (યુદ્ધમાં) મરણ પિછાણી લીધું.

—હે સખી ! પતિ મને લેવા ઢોલ બજાવતો આવ્યો. હું પણ યુદ્ધનાં બાગ (વસ્ત્ર) સાથે (પહેરી) અતે ઢોલ વાજતાં વાજતાં પતિનો બદ્ધો લેવા ચલી.

—મેં તોરણની તણ-છિદ્રમાંથી-તોરણની પાસે વિવાહ સમયે (નાયકની વીરતા જોઇ) પીછાની લીધું કે જ્યારે મારો ચૂડલો ઉતરશે (હું વિધવા થઇશ) ત્યારે ધણી(સ્ત્રી)ના ઉતરશે (તે ધણાને મારીને પછી મરશે.) આ દોહા જરૂર વારતા કહેનારાઓના રચેલા નથી પણ પ્રાચીન છે.

૨૧૪. વસ્તુતઃ આ ગાથાઓનું કુમારપાળ પ્રતિબોધમાં તે સ્થાન છે કે જે વિશેષ રાજાઓના યજ્ઞ અને દાનની પ્રશંસાની અભિયજ્ઞ ગાથાઓનું આહ્વાણમાં સ્થાન છે, એતરેય અને શતપથ આહ્વાણમાં એક મહાભિષેક અને અશ્વમેધ આદિના પ્રસંગ પર એવી નારાજશી ગાથાઓ આપવામાં આવી છે કે જે અવશ્ય આહ્વાણની રચનાના સમયે લોકમાં પ્રચલિત હતી અને જેને ‘તદ્દેષા અભિયજ્ઞગાથા ગીયતે’ એમ કહીને આહ્વાણમાં આવીજ રીતે ઉદ્ધૃત કરેલી છે.^{૨૯} તે અથવા તેવીજ

---

૨૯ જુઓ ગુલેરી મહાશયે આવી કેટલીક ઐતિહાસિક ગાથાઓનો અનુવાદ ‘મર્યાદા’ના રાજ્યાભિષેક અંકમાં કરેલો છે તે (મર્યાદા-ક્રીસ્ટ ૧૯૧૧ જાનેવારી ૧૯૧૨). આવી ગાથાઓનો એક નમૂનો આ છે:—

કેટલીક ગાથાઓ મહાભારત આદિ પુરાણોમાં ઉદ્ધૃત કરેલી છે. ૩૦ આ પુરાણો અને બ્રાહ્મણોની પહેલાની ગાથાઓ પુરાણોના બીજાસ્વરૂપ છે અને એવા પ્રસંગોપર તે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવેલી છે કે જેમ સોમ-પ્રભની રચનામાં અપભ્રંશ કવિના કરવામાં આવી છે. ભાષાવિચારથી જોઈએ તો જેમ બ્રાહ્મણોની રચનાથી આ ઉદ્ધૃત ગાથાઓમાં અધિક સરલતા છે, તેજ પ્રમાણેજ સોમપ્રભાચાર્યની કૃત્રિમ પ્રાકૃતના નવા ટંકશાલી સિક્કાઓથી આ ધસાયેલા લોકપ્રચલિત સિક્કા અધિક પરિચિત અને પ્રિય માલૂમ પડે છે.

૨૧૫. કૃત્રિમ પ્રાકૃતની ચર્ચા થઈ તેથી તેની કેટલીક વાત પણ કરી લેવી જોઈએ. કોઈ એમ ન સમજે કે જેવી પ્રાકૃત પોથિઓમાં મળે છે તેવી કદિ યા કોઈ સ્થળની દેશભાષા હતી. મહારાષ્ટ્રી, માગધી અને

મરુતઃ પરિવેષારો મરુત્તસ્યાવસન્ ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્યાગ્નિઃ ક્ષત્તા વિશ્વેદેવા સભાસદઃ ॥

(શતપથ ૧૩. ૫. ૪. ૬.)

૩૦ જેમકે મહાભારતમાં શકુંતલાની દુષ્યન્ત સાથે વાતચીતઃ—

માતા મહા પિતુઃ પુત્રો યસ્માઞ્જાતઃ સ एव सः ।

भरस्व पुत्रं दौष्यंति सत्यमाह शकुंतला ॥

रेतोधाः पुत्र उन्नयति नृदेव महतः क्षयात् ।

त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुंतला ॥

અથવા કર્ણપર્વમાં શલ્ય અને કર્ણની વાતચીતમાં કેટલીક વિનોદાત્મક ગાથાઓ તથા જે કેટલીક “ગાથામપ્યત્ર ગાયંતિ યે પુરાણવિદો જનાઃ” એમ કહીને ઉદ્ધૃત કરેલી છે—જેમકે વિષ્ણુપુરાણમાં—

शनैर्यात्यवला रम्या हेमंते चंद्रभूषिता ।

अलंकृता त्रिभि र्भविस्त्रिशंकुग्रहमंडिता ॥

આવી ગાથાઓનો પૂરો તથા તુલનાત્મક સંગ્રહ ઘણો ઉપાદેય-ઉપ-યોગી નિવડશે.

શૌરસેની નામોથી તેઓને ત્યાંની દેશભાષા માનવી ન જોઇએ. સંસ્કૃતમાં નવાં જૂનાં નાટકોમાં ભિન્ન ભિન્ન પાત્રોના મોંમાંથી જે ભિન્ન ભિન્ન પ્રાકૃત કહેવરાવવાની પૃથા છે, તેથી પણ એમ ન જાણવું કે તે સમયે તે જાતિ યા વર્ગ તેવી ભાષા બોલતા હતા. આ કેવલ સાહિત્યનો સપ્રદાય છે કે અમુક પાસેથી અમુક ભાષા યા વિભાષા બોલાવવી જોઇએ. પ્રાકૃત પણ એક જાનની સંસ્કૃત જેવી ૩૬ કિતાબી-પુસ્તકની ભાષા થઈ ગઈ હતી. જૂનામાં જૂના પત્થર અને ધાતુ પરના લેખ સંસ્કૃતમાં નથી મળતા, તે પ્રાકૃત યા ગડબડી સંસ્કૃતના મળે છે. તે પ્રાકૃતને કોઈ દેશભેદમાં બાંધી ન શકાય. માગધીનું મુખ્ય લક્ષણ ‘ર’ ની જગાએ ‘લ’ અને અકારાંત શબ્દોના કર્તા કારકના એકવચનમાં સંસ્કૃત ‘સૂ’ (:) યા શૌરસેની ‘ઓ’ની જગાએ ‘એ’નું આવવું એ ગિરનાર આદિ પશ્ચિમી લેખોમાં મળે છે અને મહારાષ્ટ્રીના કેટલાંક ચિન્હ પૂર્વતટના લેખોમાં મળે છે. શૌરસેનીનાં કેટલાંક માનેલાં લક્ષણ દક્ષિણની કન્હેરી આદિ ગુફાઓના અભિલેખોમાં મળે છે. સાહિત્યની ભાષા તો, વ્યાકરણના જ્ઞાન, ૩૬ પ્રયોગોનો થતો બદલો અને કવિસપ્રદાયના પ્રભાવથી બદલાતી જાય છે, પુસ્તકોમાં પ્રાચીનભાષાની શક્તિ સમયાનુસાર બદલતી રહે છે, પરંતુ પથ્થરની કોરેલી લીટી તે પથ્થરની કોરેલી લીટીજ રહે છે. જૂનામાં જૂના લેખ અનિર્વચનીય પ્રાકૃતમાં મળે છે, વળી પ્રાઠ સંસ્કૃત આવે છે કે જેના આવવાથીજ લેખોનું પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃતના ઉદયથી તાંબા પથ્થરની પ્રાકૃત ગેય થઈ જાય છે. અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખોમાં કદિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને લેખોની પ્રાકૃત, સાહિત્યમાં કદિ મળતી નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખમાં કોરેલી મળે છે તો તે ભોજના કૂર્મશતક જેવા કાવ્યની મળે છે. લખેલી પ્રાકૃત સાહિત્યના જે એકત્રિત કરેલા નિયમ છે—ક્યાંક ‘ન’ તો ક્યાંક ‘ણ’, ક્યાંક ‘ખ’ નો ‘કખ’ અને ક્યાંક ‘ઘ’, ક્યાંક ‘ત’, ગ’ની જગાએ ‘થ’ અને ક્યાંક ‘અ’—સર્વનો ભંગ, સર્વનો વિકલ્પ શિલાલેખની પ્રાકૃતમાં મળી આવે છે. જ્યારે પ્રાકૃતોની માગધી, શૌર-

સેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશનામ રાખવામાં આવ્યાં ત્યારે તેમાં કંઈકતો તે દેશની પ્રાકૃતભાષાનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો, કોઈ વિશેષલક્ષણ ત્યાંની ચાલુ ભોલીનાં લેવામાં આવ્યાં, પરંતુ અશુદ્ધ સંસ્કૃતનાં પણ લેવામાં આવ્યાં. એમ માની શકાય કે મગધ, ઓડીસા (ઓરીસા), મદ્રા આદિના પૂર્વના લેખોની વિશેષતાઓ માગધીમાં, ગૂજરાત કાઠિયાવાડ કન્હેરી ગુફા આદિના પશ્ચિમના-દક્ષિણના લેખોની રીતિઓ મહારાષ્ટ્રીમાં, અને મધ્યદેશ અર્થાત મથુરા કુશનો તથા ક્ષત્રપોના સંસ્કૃત અને મિથ્ર લેખોની વાતો સંસ્કૃતપ્રાય શૌરસેનીમાં મળી જાય છે. પરંતુ એમ કહેવું કે સાતવાહન (દાક્ષ)ની સપ્તશતી અને વાકપતિના ગૌડવહોની મહારાષ્ટ્રી મહારાષ્ટ્રની દેશભાષા હતી એ બરાબર નથી. વસ્તુતઃ શબ્દોત્તં બોધગમ્ય રૂપ અપભ્રંશ અને પૈશાચી આદિ “નીચી પ્રાકૃતો”માં અધિક રહી ગયેલ છે. ઉંચી પ્રાકૃતોમાં ‘ર’ ઉડી જઈ ‘મૂખ’નો પણ ‘મુકખ’ અને ‘મોક્ષ’નો પણ ‘મુકખ’, ‘ઉખૂ’નો ‘ઉકુ’ થઈ જાય છે, પરંતુ અપભ્રંશ અને પૈશાચીમાં મૂકખ, અને ઉખૂં યા ઉખૂં પણ જળવાઈ રહ્યા છે. પ્રાકૃત કવિતા વ્યાકરણની મદદથી સમાજના જેટલી લાયક થતી ગઈ, અથવા એમ કહી શકાય કે જેમ પહેલા ગંગાપ્રવાહમાંથી સંસ્કૃતના નરૈનેના બાંધ બાંધી તૂટા કુટા કિનારાની નહેર બનાવવામાં આવી હતી તેમ ફરીથી માગધી, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રીની નહેરો જુદી કરવામાં આવી કે જેના કિનારા પણ સંસ્કૃતની પ્રકૃતિની પેઠે આડા અવળા કરવામાં આવ્યા, પરંતુ ભાષાપ્રવાહ,—સાચી ગંગા—અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી—ગૂજરાતીના રૂપમાં વહેતો ગયો. અપભ્રંશ પ્રવાહ કંઈ (અમુક સ્થળે) નહોતો—અપભ્રંશ (અમુક) એક દેશની ભાષા નહોતી, ક્યાંક ક્યાંક નહેરોનો પડોશ હોવાથી તેને નહેર એ નામથી જલે કહો પરંતુ તે સમસ્ત દેશની ભાષા હતી કે જે નહેરોની સમાનાંતર વહેતી ચાલી જતી હતી. વૈદિક ભાષા, સાચી સંસ્કૃત, સાચી પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, જૂની હિંદી—ગૂજરાતી દેશની એકજ ભાષા રહી છે. પંડિતોની સંસ્કૃત, વૈયાકરણો યા નાટકોની પ્રાકૃત, મહારાષ્ટ્રી અથવા એવાજ

નામની અપભ્રંશ, પશ્ચિમી રાજસ્થાની યા જૂની ગૂજરાતી યા બંગલા, ગૂજરાતી આદિ સર્વે તેના Side-shows-આગુઆગુના ખેલ છે-તંત્રની જૂદી જૂદી ભૂમિકાઓ છે.

૨૧૬. હેમાચાર્ય પ્રાકૃતનો કષ્ટ રીતે અર્થ કરે છે તે અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે. માર્કડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના આટલા ભેદ આપ્યા છે કે:—

૧ ભાષા—મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની, પ્રાચ્યા, આવતી, માગધી, અર્ધ-માગધી.

૨ વિભાષા—શાકરી, ચાંડાલી, આલીરી, ટાક્કી, ઐાડી, દ્રાવિડી.

૩ અપભ્રંશ.

૪ પૈશાચી.

આ વિભાગ પરિસ્પષ્ટરૂપે માત્ર છે, તર્કાનુસાર વિભાગ નથી, નથી. કોઈ નામ દેશોપરથી અને કોઈ નામ જાતિઓ પરથી બન્યા છે. પ્રાચ્યા એ પૂર્વી ખોલી છે કે જે શૂરસેન અને અવંતીની પ્રાકૃતોથી બનેલી કહેવાય છે. અવંતીની ભાષામાં એમ કહેવાય છે કે ‘ર’નો લોપ થતો નથી અને લોકોક્તિ અને દેશભાષાના પ્રયોગ અધિક આવે છે. તો તે અપભ્રંશની બહેન જેવી થઈ. અવંતી (માલવા) મહારાષ્ટ્ર અને શૂરસેન એ બે દેશોની વચ્ચે જ છે. અર્ધમાગધી તો અહીં ગણાવી, પરંતુ ચૂલિકા પૈશાચી (નાની પૈશાચી) ગણાવી નહિ. શાકરની કોઈ અલગ ભાષા નથી; જેમ નાટકનું કોઈ પાત્ર ‘હૈ સો ને’ અથવા ‘જો હૈ શો’ અધિક બોલતો હોય તો તેની બોલીમાં તે ‘તકિયા-કલામ’ અધિક આવશે, એવી બોલી શાકરી છે. ચંડાલ, શબર એ જાતિઓ છે. આભિર જાતિ પણ છે ને દેશ પણ છે. ટક્ક પંજબનો દક્ષિણ-પશ્ચિમી ભાગ છે કે જેની ચર્ચા આવી ચૂકી છે અને જ્યાંની લિપિ ટાક્કી કહેવાય. ઉડ એ ઉડીસા-ઓરીસા-ઉત્કલ છે; દ્રાવિડી દ્રવિડની અનાથભાષા તામિલ નહીં પરંતુ એક બાંધેલી અપભ્રંશ ભાષા છે. રાજશેખરે કપૂરમંજરીમાં કવિતામાં મહારાષ્ટ્રીનો અને ગદ્યમાં શૌરસેનીનો ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકમાં પાત્રાનુસાર ભાષાવિશેષનો પ્રયોગ દૈશિક તત્વ ઉપર નથી તેમજ

અનિક-અતિના તત્ત્વપર પણ નથી; કેવલ રૂઢ સંપ્રદાય છે. વરરચિની મદારાષ્ટ્રી અને હેમચંદ્રની જૈન મદારાષ્ટ્રીમાં પણ બે મુખ્ય અંતર છે—વરરચિ કહે છે કે વર્ણનો લોપ થાય ત્યારે બે સ્વરોની વચમાં ‘ય’ હોતો નથી; જૈન ‘ય’ શ્રુતિ માને છે—જેમકે કવિતાની મદારાષ્ટ્રીમાં ‘સરિત્’નો સરિયા, જૈન મદારાષ્ટ્રીમાં ઈર્ષન સ્પષ્ટતર ‘ય’ શ્રુતિથી ‘સરિયા’ થાય છે. બીજું અંતર એ છે કે કવિતાની મદારાષ્ટ્રીમાં સસ્કૃત ‘ણ’નો સદા ‘ન’ થાય છે, જૈન બને અપમા લગાડે છે, અને પદાદિમાં ‘ણ’ કદી પણ લાવતા નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃતને જ્યારે જરૂર લાગી ત્યારે તેણે દેશી શબ્દ લીધા અને સસ્કૃત પણ જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે તેને સુધારી સાફ કરી લીધાં કરે છે. સાહિત્યની પ્રાકૃતમાં આ પણ વાત છે કે પ્રત્યેક સસ્કૃત શબ્દને તે પોતાનાજ નિયમોથી તત્સમ અથવા તદ્ભવ રૂપ બનાવી કામમાં લઈ શકતી નથી—જે શબ્દ આવી ગયા હોય તેનું વિવેચન તેના નિયમો કરે છે; તે નિયમોથી નવા શબ્દ બનાવી શકાતા નથી. હેમચ-ચંદ્ર કહી ગયેલ છે કે (૮-૨-૧૭૪) “આ માટે કૃષ્ટ, ધૃષ્ટ, વાઙ્ય, વિદ્વસ, વાયસ્પતિ, વિષ્ટર શ્રવસ, પ્રચેતસ, પોક્ત, પ્રોત આદિ શબ્દોના અથવા જેના અંતે કિત્ત્વ આદિ પ્રત્યય હોય તેવા અગ્નિચિત્, સોમસુત્, સુગ્ધ, મુમ્લ આદિ શબ્દોના કે જેનો પ્રયોગ પહેલાના કવિઓએ કર્યો નથી તેનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ, કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રતીતિમાં વિષમતા આવે છે, બીજા શબ્દોથીજ તેનો અર્થ કહેવાય—જેમકે કૃષ્ટને માટે કુશલ, વાયસ્પતિને માટે ગુર, વિષ્ટરશ્રવા માટે હરિ ઇત્યાદિ.”

૨૧૭. આગળ ઉદાહરણાંશ બે રીતે વહેંચ્યા છે. પહેલામાં સોમ-પ્રભાચાર્યની ઉધ્ધૃત કવિતા છે, બીજામાં તેની તથા સિધ્ધપાલની રચનાના નમૂના છે. વિસ્તારભયથી અર્થ આપવામાં એવી રીત રાખી છે કે પ્રત્યેક પદને મળતો ગૂંજરાની—હિંદી અર્થ ક્રમે આપ્યો છે, પછી સ્વતંત્ર અનુવાદ કર્યો નથી—તેને મેળવી બોલવાથી યા બોલતી વખતે મનમાં અન્વય કરવાથી અર્થ પ્રતીત થઈ જશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮. અત્ર સોમપ્રભસૂરિએ પોતાના કુમારપાલ પ્રતિબોધ નામના ગ્રંથમાં જે જૂની ભાષા-અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો ઉદ્ધૃત કર્યા છે તે મૂક્યાંછે.

(૧.) માણી પણકુઈ જઈ ન નાણુ, તો દેસડા અધજ્જ.

મા દુજ્જન કર પલ્લવિહિં, દસિજ્જંતુ ભમિજ્જ.

—માન પ્રનષ્ઠ થાય, જો, ન, શરીર, તો દેસડો (કુદેશ), તણએ; મા-ન, દુર્જનના કર પલ્લવોથી, દેખાડાતા, ભમિયે.

—માન પ્રનષ્ઠ થાય (તો શરીર તજવું જોઈએ), જો શરીર ન (તજાય) તો દેશને (તો અવશ્ય) તણ દેવો જોઈએ. પણ દુર્જનો પોતાની આંગળીઓથી ચીંધી આપણને બતાવે તેવી રીતે ભમવું ન જોઈએ.

પૂર્વાદ્ધનો આ અર્થ આથી પણ વધારે સુંદર છે. જઈ ન તણુ-દેહ ન જાય તો પણ માન જાય તો. દેસડા-દેખો પ્રપંચચિંતામણિના નં. ૧ માં સદેસડો એ પર ટિપ્પણી. અઈજ્જ, ભમિજ્જ-તણજે, ભમીજે. દસ-દેખાડવાના અર્થમાં પ્રાકૃત ધાતુ. (દૃશ ઉપરથી). પંજ-ખીમાં દસ, જુઓ નં. ૪૬. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે.

(૨.) એક મનુષ્ય યત્ર માટે બકરાને લઈ જતો હતો અને બકરા રાડો પાડતો હતો. એક સાધુએ તેને એક દોહો કહ્યો એટલે બકરા છાતો રહી ગયો. સાધુએ સમજાવ્યું કે આ બકરા આ પુરૂષનો બાપ રૂદ્રશર્મા છે, તેણે આ તજાવ ખોદાવયું, પાળપર ઝાડ વાવ્યાં, પ્રતિવર્ષ અહીં બકરા મારવાનો યત્ર આદર્યો. તે રૂદ્રશર્મા પાંચવાર બકરાની યોનિમાં જન્મ લઈ પોતાના પુત્રથી માર્યો ગયો છે. આ છડો ભવ છે. બકરા પોતાની ભાષામાં કહી રહ્યો છે કે ખેટા, માર નહિ, હું તારો બાપ છું. જો તેનો વિશ્વાસ ન પડે તો આ નિશાની બતાવું છું કે ધરની અંદર તારાથી છૂપાવીને એક નિધાન દાટ્યો છે-તે બતાવી આવું.

મુનિના કહેવાથી બકરાએ ધરમાં નિધાન બતાવી આપ્યો અને પછી બકરાને તથા તેના મનુષ્ય પુત્રને સ્વર્ગ મળ્યું.

ખડું ખણાવિય સધ છગલ, સર્ધ આરોવિય રૂંખ,

પર્ધ જિ પવતિય જન્ન સર્ધ, કિં યુખ્યુયહિ મુરૂંખ.

—ખડું એટલે ખાડો, ખણાવ્યો, સ્વય, હે છાગલ-બકરા !, સ્વય, આરાપિત કરેલો, રૂંખ-ઝાડ, પર્ધ એટલે તેં, જે, પ્રવતિત કરેલા, યજ્ઞ, સ્વયં, શું કામ-શા માટે, એં એં કરે છે, મૂર્ખ !

ખણાવિય—ખણાવ્યો—ખોદાવ્યો, આરોવિય—આરોપ્યો—વાવ્યો. પર્ધ—તે—તેને માટે જુઓ હેમચંદ્ર ૮-૪-૩૭૦. યુખ્યુયહિ—એં એં કરે છે.

(૩.) એક નગરમાં અશુભની શાંતિ પશુવધથી કરવામાં આવનારી હતી, ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે:

વસધ કમલિ કલહસિ જિમ્મ, જીવદ્યા જસુ ચિત્તિ,

તસુ પય-પડખાતણુ-જલિણુ, હોસર્ધ અસિવ નિવિત્તિ.

—વસે છે, કમલમાં, કલહસી, જેમ, જીવદ્યા, જેના, ચિત્તમાં, તેના પદ (પગ) પખાલવા (ધોવા)ના જલથી હોશે-થશે, અશિવ-અકલ્યાણની, નિવૃત્તિ. હોસર્ધ-હોશે દેખો નં. ૨૩.

(૪.) આભરણુ-ફિરણુ-દ્વિષ્પંત-દેહ, અહરીકિય-સુરખદ્-રૂપરેહ,

ધણુ-કુંકુમ-કદમ ધર-દુવારિ, ખુખ્પત-ચલણુ નચ્ચતિ નારિ.

અર્થ સ્પષ્ટ છે દ્વિષ્પંત-દીપ્યમાન-દીપ્તો અહરીકિય-અધરીકૃત, નીચી કરેલી-દેખાતી રેહુ-રેખા, ધણુકુંકુમ-કદમ-વિશેષણુ આગળ વિલક્ષિત નથી. ધરદુવારિ-ધરના દ્વારમાં અથવા બારણા ઉપર ખુખ્પત-ચલણુ-જેના પગ ખુચી જાય છે (કાદવમાં) એવી નારિઓ.

(૫.) તીયહ તિન્નિ પિયારાઈ, કલિ કનજલ સિદ્ધર

અન્નપ તિન્નિ પિયારાઈ, દુધ્ધુ જમ્માઈ ઉ તૂર

—સ્ત્રીઓના અથવા સ્ત્રીઓને, ત્રણ, પ્યારા (છે) કલિ-ઝંઘડો, કાજળ, (અને) સિંદૂર. અન્ય (પણ), ત્રણ, પ્યારા (છે) દૂધ, જમાઈ અને વાળું. તૂર-તૂર્ય.

(૬). એક રાજ પોતાની રાણી સાથે પોતાની ગાદીનું ભવિષ્ય કરી રહ્યો છે કે:—

નરવંશ આણુ જુ લંધિહધ, વસિ કરિહધ જુ કરિંદુ,
હરિહધ કુમારિ જુ કણુગવધ, હોસધ ધહિ સુ નરિંદુ.

—નરપતિ (ની) આણુ, જે, ઉલ્લઘે-ઓળંગે, વશ કરે જે કરી-
ડને, હરિ જય, કુમારી જે કનકવતીને, હોશે તેમાં તે નરેંદ્ર. અભયસિંહ
કુમારે ત્રણે વાતો પૂરી કરી છે. અહીં ‘આણુ’ને સંસ્કૃત ‘આણા’ સાથે
સરખાવી છે અને તે જૈનમા સવત્ર જોવામાં આવે છે. ગુલેરી મહા-
શય તેનો અર્થ શપથ કે દુહાધ કરે છે જેમકે રાજપૂતાનામાં ‘દરબા-
રકી આન-’ તુલસીદાસ રામાયણમાં નિષાદનું વાક્ય ‘મોહિ રામ રાવરિ
આન (રાવલી આન) દસરથ સપથ’ ને વધુમા જણાવે છે કે આગળ
કથામાં સ્પષ્ટ થાય છે કે ‘આન’નો અર્થ અહીં કાંઈ આણા નથી. અરધી
રાતે અભયસિંહ ચાલ્યો જતો હતો ત્યાં નગરી રક્ષકે અટકાવ્યો અને
તે ન અટક્યો ત્યારે રાજની ‘આણુ’ દીધી. ‘તારા બાપને રાજની આણુ
દે’ એમ કહી અભયસિંહ ચાલ્યો ગયો. ૩૧ આ કથામાં આગળ ચાલતાં
એક અદ્ભુત રૂઢિ પ્રયોગ આવે છે. રાજકુમારી કનકવતીપર હાથીએ
હુમ્મો કર્યો. તેણીના પરિજને ખૂબ મારી કે ‘છે કોઈ ‘અઉદસીન્દ્ર’
અતુર્દશીજીયો કે જે અમારી સ્વામિનીને આ કૃતાંત જેવા હાથીથી
બચાવે?’ અહીં ચૈદશજીયો-ચૈદશને દિને જન્મેસો ઘણો ભાગ્યવાન અ
થવા પરાક્રમીના અર્થમાં આવ્યો છે. જેમકે જેની છાતીપર વાળ હોય
તે આ કામ કરે, જેણે માનું દૂધ પીધું છે, જે ઉજળી ચૈદશે જન્મેસો છે,

(૭). વસંતવર્ણન—

અહ કોઈલ-કુલ-રવ-મુહુરુ, ભુવણિ વસતુ પયડું
ભડું વ મયણુ-મહા-નિવહ, પયડિઅ-વિજય-મરડું

૩૧ નયરારક્ષેણ દિન્ના રન્નો આણા ॥ દેસુ નિઅપિ-
ડળો રન્નો આણંતિ મળંતો અમયસીહો વચ્ચહ. પૃ. ૩૮.

—અથ કોયલ-કુલ-રવ-મુખર, ભુવને વસંત પેડો

ભટ ધવ મદન મહાનૃપના પ્રકટિત-વિજય-પુરુષાર્થ,

મરદું—વીરતા-મરાઠાપણું ?

(૮) સૂર પલોધવિ કંત-કર, ઉત્તર-દિસિ-આસતુ,

નીસાસુ વ દાહિણુ-દિસય, મલય-સમીર પવતુ.

—સૂર્ય (ને, ના ?) પ્રલોકી કાન્ત(ના)કર, ઉત્તર-દિશા-આસક્ત,

નિ-શ્વાસ ધવ દક્ષિણદિશના મલયસમીર પ્રવૃત્ત (થયેલા).

આમાં કુમારસંભવના ‘કુવેરગુપ્તાં દિશમુષ્ણરશ્મૌ, ગન્તું પ્રવૃત્તે સમયં વિલંબ્ય । દિગ્દક્ષિણા ગન્ધવહં મુખેન વ્યલીક-નિઃશ્વાસમિવોત્સર્જ’ નો ભાવ છે, કર-મા શ્લેષ છે. પલોધવિ-પ્રલોકય, બોધને. વિભક્તિઓનો બરાબર અનુક્રમ ન જાળવ્યાથી આ શબ્દ વચમાં આવી ગયો છે અને સૂર તથા કંત દૂર પડી ગયા છે.

(૯) કાણુણુ-સિરિ સોહધ અરુણુ-નવ-પલ્લવ-પરિણુદ્ધ,

નં રત્તંસુય-પાવરિય, મહુ-પિયયમ-સખદ્ધ.

—કાનન-અરણ્યની શ્રી અરુણુ નવ પલ્લવોથી ઢંકાયેલી શોભેછે, જાણુ રક્તાશુક (લાલ વસ્ત્રો)થી ઢંકાયેલી મધુ (ચૈત્ર, વસત) રૂપી પ્રિયતમથી સખદ્ધ (હોય નહિ).

લાલ વસ્ત્ર ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. તેને ‘કસુંબો’ કહે છે. પાવરિય-પ્રાવૃત.

(૧૦) સહચારિહિ મંજરિ સહહિ, ભમર-સમૂહ-સણાહ

જલાહ વ મયણુનલહ, પસરિય-ધૂમ-પવાહ.

—સહકાર (આંખા)ની મંજરી સોહ છે ભ્રમર સમૂહથી સનાથ

જવાલાઓ ધવ મદનાનલની પ્રસરિત-ધૂમ્ર-પ્રવાહ

અહીં સહહિના અર્થ સહે છે એમ થઈ શકતો નથી. સોહ છે એ અર્થ બેસે છે, સોમાંના ‘ઓ’ની એક માત્રા માનવાથી કામ ચલાવ્યું છે. જુઓ નં. ૨૨, ૪૧

(૧૧) દમયંતીના વસ્ત્રપર નલ તેને તજતી વખતે પોતાના લોહીથી લખી ગયો હતો કે—

વડ-રૂપહ દાહિણુ-દિસિહિં, જામ વિદ્યમહિ મગ્ગુ,
વામ-દિસિહિ પુણુ કોસલિહિ, જાહ રૂચ્યર્ધ તહિં લગ્ગુ.

—વડ(ના) ઝાડની દક્ષિણ દિશામાં જાય (છે) વિદ્યર્ભનો માર્ગ,
વામ દિશામા પુનઃકોશલનો (માર્ગ), જ્યાં રૂચ્યે ત્યાં લાગ.
જ્યાં ચાહે ત્યાં જા. જાહ-જહિ, જ્યાં. તહિં-ત્યાં.

(૧૨) કુશલ નામનો વિપ્ર (મહાભારતના નલોપાખ્યાનનો પર્ણાદિ) ખુદ્ધને (હુદ્ધ, મહાભારતનો વિકૃત નલ રૂપે બાહુક) જોધને નીચેનો દોહો (હુદય) ગાય છે.

નિદુર નિક્કિવુ કાઉરિસુ, એકુજિ નહુ નહુ ભાંનિ,

મુકિવ મહાસધ જેણુ વિણિ, નિસિ સુતી દમયતિ.

—નિદુર નિષ્કૃપ (કૃપારહિત) કાપુરુષ એકજ નલ (છે) નથીજ
ત્રાતિ (એ વાતમાં). મૂકી-છોડી મહાસતી જેણુ વનમાં નિશામાં-રાત્રિમાં
સૂતી દમયંતી.

મુકિવ-મુક્તા, મહાસધ-મહાસતી.

(૧૩) પરદાર ગમનના સંબંધે ઉજ્જયિનીના રાજા પ્રદોતની કથા લખી છે, તેમાં પ્રસંગવશાત્ ઉદયન વતસરાજ, વાસવદત્તા, યૌગધરા-ધરાયણુ આદિની કથાઓ પણ આવી છે કે જે યૌધ્ધ જાતકોમાં, બૃહ-ત્કથા (કથા સરિત્સાગર) અને ભાસના નાટક પ્રતિજ્ઞાયૌગધરાયણુની કથાથી કંઈક ફેર છે, કિંતુ એ શ્લોક તે નાટકમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા છે. અસ્તુ. રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકના પુત્ર અભયને પ્રદોતને છલથી બાધી પોતાને ત્યાં રાખેલો હતો. તેણે કંઈ ધ્યાન ખેચે તેવાં કામ કર્યાં. પ્રદોતે તેને ‘વર’ માગવા કહ્યું ત્યારે તેણે એવું ઉત્પટાંગ-ગુચ્ચવડીઓ વર માંગ્યો કે જેમાં અભિપ્રાય-સાર એ હતો કે મને અહીંથી વિદાય કરો.

નલગિરિ હથિહિંમિં કિતર્થ, સિવદેવિહિ ઉચ્છંગિ,
અગ્નિભીરૂ રૂહ દારૂહિ, અગ્નિ દેહિ મહ અગ્નિ.

પ્રઘોતને ત્યાં નલગિરિ નામનો પ્રસિદ્ધ હાથી હતો; શિવા દેવી હતી, અગ્નિભીરૂ રથ હતો કે જે આગમાં બળતો નહોતો. અભય કહે છે કે નલગિરિ હાથીમાં (પર) બેઠાં બેઠાં શિવા દેવીના ખોળામાં અગ્નિ-ભીરૂ રથનાં લાકડાંઓથી મારા અગમાં આગ દે. ઉચ્છંગ-સં. ઉત્સંગ. (૧૪) જતી વખતે અભય બદલો લેવાની નીચેની પ્રતિજ્ઞા કરીને ગયો અને પછીથી આવી પરદાર-ગમન-રસિક પ્રઘોતને બે સ્ત્રીઓદ્વારા લલચાવી બાંધી લઇ ગયો.

કરિવિ પધ્વિ સહસ્સકર, નગરી મર્જિણુ સામિ ।

જઘ ન રડતું તઘ હરઉં (તઘ) અગ્નિહિં પવિસામિ.

—હે સ્વામી ! સહસ્રકર-સૂર્યને પ્રદીપ કરી અર્થાત ધોળે દહાડે નગરીના મધ્યથી તને રડતો જો હું હરી ન જાઉં તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું. રડતુ-પંજળી રડ્યાંદા, હિંદી રટતા.

(૧૫) વેસ વિસિદ્ધૃહ વારિયઘ, જઘ વિ મણોહર-ગત,

ગંગાજલ પકખાલિય વિ, સુણિહિ કિં હોઘ પવિત્ત.

—યદિ મનોહર ગાત્ર પણ (હોય) છતાં વેશ-વિશિષ્ટાને વારિયે-તેનાથી બચીયે. કુતરી ગંગાજલથી પ્રક્ષાલિત (હોય) છતાં પવિત્ર થાય ? વેસવિસિદ્ધૃહ-વેશ-વિશિષ્ટા-સારા વેશવાળી-વેશ્યા; વેશનો અર્થ ‘વેશ્યા-ઓનો વાડો’ પણ થાય છે—આ અર્થમાં ‘વેશ્યાના વાડામાં ઘુસી ગઇ’ જુઓ નીચેનું ઉદાહરણ નં. ૧૬ સુડિ-સં. શુની-કુતરી.

(૧૬) નયણિહિ રોયઘ મણિ હસર્ધ, જણુ જણુધ સઉ તત્ત,

વેશ વિસિદ્ધૃહ તં કરઘ, જ કઠૂહ કરવત્ત.

—જણે સહુ તત્ત જણે (જણુતી હોય નહિ તેમ) નયનથી રૂએ, મનમાં હસે. વેશ-વિશિષ્ટા તે (તેમજ) કરે, જે (જેવી રીતે) કાષ્ટની (કાષ્ટને) કરવત્ત.

ઉપરના બંને દોહામાં ‘વેસ વિસિદ્ધ’ જુદા જુદા પદ માનીએ તો પહેલામાં ‘વેશ્યા વિશિષ્ટો’ (સારા લોકો) થી વારતિ કરવામાં આવે છે, એ અર્થ થશે અને બીજામાં ‘વેશ્યા વિશિષ્ટોના (=ને) તે કરે’ ઇત્યાદિ થશે. કરવત્ત=સં. કરપત્ર. હિ. કરૌતી, ગૂં કરવત.

(૧૭) પિય હઉં થક્રિય સયલુ દિણુ, તુહ વિરહગિ કિલંત,

થોડા જલ જિમ મચ્છલિય, તલ્લોવિલ્લિ કરંત.

—પિયુ ! હું સકલ-આખો દિન તારા વિરહના અગ્નિમાં ઉકળતી રહી—(કેવી રીતે ?) જેમ માછલી થોડા જલમાં તડકડાટ કરે છે (તેમ). થક્રિય-થાકવું-રહેવું (બગલા થાક); તલ્લોવિલ્લિ-તલે ઉપરિ-ઉપર નીચે થવું તે-તડકડાટ.

(૧૮) મઈ જાણિયઉં પિય વિરહિયહ, ક વિ ધર હોધ વિયાલિ,

નવરિ મયંકુ વિ તહ તવધ, જહ દિણુયર ખયકાલિ.

—મેં જાણ્યું-પ્રિયના વિરહિતને કોઇપણ આધાર રાતમાં હોય, નવરિ-નહિં પરંતુ (તે જવાબો-તે દૂર રહ્યું-ઉલટું) મયંક પણ જેમ દિનકર પ્રલયકાલમાં (તપે) તેમ તપે છે. ધર-આધાર, આલંબન. વિયાલિ-વિકાસે. વિ=દિ, બીજી વેળા અર્થાત્ રાત. મયંક-મૃગાંક-ચંદ્ર. ખયકાલ-ક્ષયકાલ-પ્રલય. નવરિ-આ દેશીના કંઈક યોગ્ય ભાવ પ્રાકૃતની સંસ્કૃત છાયા બનાવનાર લાથી શકતો નથી. તેનો ઉપર અર્થ આપ્યો છે. આ દોહો હેમચંદ્રજીના વ્યાકરણમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૬ નં. ૬૨.

(૧૯) અજ્જુ વિહાણુઉં અજ્જુ દિણુ, અજ્જુ સુવાઉ પવત્ત,

અજ્જુ ગલતિયઉ સયલુ દુહુ, જં તુહું મહ ધરિ પત્ત.

—આજ વહાણું (પ્રભાત) થયું, આજ દિન, આજ સુવાયુ પ્રવૃત્ત થયો. આજ સકલ દુઃખ કે જે તને મારા ધરમાં પ્રાપ્ત (થયું) તેને ગલહત્યો (દીધો)—કાઠી નાંખ્યું. વિહાણુઉં-નામધાતુ. વિહાન્યો હિંદી વિહાન, ગૂજરાતી વહાણું, સં. વિભાત, વિભાન. ગલતિયઉ-સં. ગલહસ્તિત-ગળામાં હાથ દઈ કાઠી મૂક્યું. (અર્ધચંદ્ર દીધું, ગલહ-સ્તેન માધવઃ)

(૨૦) પડિવળિજવિ દય દેવ ગુરૂ, દેવિ સુપત્તિહિ દાણુ,
વિરધવિ દીણુજણુદ્ધરણુ, ' કરિ સફલઉ અપ્પાણુ. '

—એથા ચરણુની સમસ્યા પૂર્તિ છે. દયા, દેવ, અને ગુરૂ પ્રાપ્ત કરી, સુપાત્રોને દાન દધ-આપી, દીનજનનું ઉદ્ધરણુ કરી આત્માને-પોતાને સફલ કર. પડિવળિજવિ-સં. પ્રતિપદ્ય-અંગીકાર કરી. વિરધવિ-સં. વિરચ્ય. અપ્પાણુ-આત્માનં. તુલસીદાસે ' અપાન ' વાપરેલ છે. પડિવળિજવિ, દેવિ, વિરધવિ-પૂર્વકાલિક ક્રિયાઓ-ભૂતકૃદંત છે.

(૨૧) પુતુ જુ રંજઈ જણુયમણુ, થી આરાહધ કંતુ,
ભિચ્યુ પસન્નુ કરધ પહુ, ' ઇહુ ભલ્લિમ પજ્જતુ. '

—સમસ્યાપૂર્તિ. પુત્ર જે જનક એટલે પિતા (ના) મનનુ રંજન કરે, સ્ત્રી કંથ(ને) આરાધે, ભૂત્ય પ્રભુ-સ્વામી(ને) પ્રસન્ન કરે તો એ (અથવા અહીં) ભલાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. રંજધ-સં. રંજયતિ-પ્રસન્ન કરે. આરાહધ-આરાધના કરે. ઇહુ-આ અથવા અહીં. ભલ્લિમ-ભલાઈ (સં. નું ઇમનિચ્). પજ્જતુ-હિદી પાઈજતે હૈ, પાતે હૈ, ગૂ. પામે છે; અથવા ઇહુ ભલ્લિમ પજ્જતુ-આ ભલાઈની પર્યત-સીમા છે ' એ પણ અર્થ થઈ શકે છે.

(૨૨) મરગય વત્તહ પિયહ ઉરિ, પિય ચંપયપય દેહ, (સમસ્યા)
કસવટ્ઠ દિનિય સહધ, નાઈ સુવન્નહ રેહ. (પૂર્તિ)

—મરકત વર્ણુના (શ્યામલ) પિયાના ઉપર ચપક (જેવી) પ્રભા (વાળા) દેહવાળી પ્રિયા કસોટી પર સુવર્ણુની રેખા દીધી-આપી તે પેઠે-તે જેવી શોભે છે. શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં આને ઘણી મળતી એક બીજી કવિતા છે તેનું વિવરણુ જુઓ પૃ. ૧૨૮ ન. ૧ આ કઇ અવસ્થાનું વર્ણુન છે તે કહેવાની જરૂર રહે છે ? સહધ-જુઓ ઉપર નં. ૧૦ અને ૪૧.

(૨૩) ચૂડ ઉ ચુન્ની હોઈસધ મુદ્ધિ કવોલિ નિહિતુ, (સમસ્યા,)
સાસાનલિણુ ઝલકિયઉ, વાહસલિલ સસિતુ. (પૂર્તિ)

—હે મુખે ! કપાલપર રાખેલો ચૂડો શ્વાસની અનલ-અગ્નિથી જ્વલિત-બળેલો થઈ અને બાળ્ય (વરાળ)ના સલિલ એટલે જળથી સંસિક્ત એટલે સીંચાપેલા થઈને ચૂર્ણ (ચૂરેચૂરા) થશે. પહેલાં તો બળતો શ્વાસ ચૂડાને તપાવશે પછી તેનાપર આંસુ પડશે તો તે શું ચૂરેચૂરા નહિ થઈ જાય ? મુદ્ધિકવોલિ-એને સમાસ લખ્યે તો મુઘ્ધાના કપોલપર એવો અર્થ થાય. સુન્ની હોઈસર્ધ-અભૂત તદ્દભાવનો ‘ઇ’ આમાં છે. મુદ્ધિ-જુઓ પ્ર. ચિં. ઉદાહરણમાં ‘મુધિ’ (નં. ૮). ઝલક્રિયઉ-ઝલ-જવાલા જુઓ પ્ર. ચિં. (નં. ૬) ‘ઝાળ’. આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ ૫.

(૨૪) હઉં તુહ તુદુંદ નિચ્છછણુ, મગ્ગિ મણિચ્છિહ અજ્જુ,
તો ગોવાલિણુ વજ્જરિહ, પહુ મહ વિચરહિ રજ્જુ.

—(દેવતાએ કહું કે) હું તારાપર નિશ્ચયે તૂઠો (છું), આજ મનનું ઇચ્છ્યું માગ. ત્યારે ગોવાલીએ કહું ‘પ્રભુ ! મને રાજ આપ.’ વજ્જરિહ-દેશી. ઉચ્ચું, કહું. વિચરહિ-સ. વિતર (હિ). આ સોમપ્રભની પોતાનીજ રચના હોય એવો સંભવ છે, પરંતુ અધિક સંભવતો એ છે કે આ કહાણીને. સંગ્રહશ્લોક હોય.

(૨૫) એક કોહલ નામનો કપાડી-જંગલી હતો, તે લાકડાની કાવડ ખાંધપર લઈને ફરતો હતો. તેને સિંહલા નામની સ્ત્રી હતી તેણીએ પતિને કહું ‘દેવાધિદેવ યુગાદિદેવની પૂજા કરો કે જેથી જન્માંતરના દારિદ્ર્ય-દુઃખ આવે નહિ, પતિએ કહ્યું કે ‘તું ધર્મ-ધેલી થઈ છો. પરસેવડ એવો હું શું કરી શકું તેમ છું ? ’ ત્યારે સ્ત્રીએ નદીજલ અને ફૂલની પૂજા કરી. તેજ દિને તે વિષ્ણુચિહ્ન-મરડાથી મરી ગઈ અને જન્માંતરમાં રાજકન્યા અને રાજપત્ની થઈ. પોતાના નવા પતિ સાથે કોઈ દિવસ તેજ જિનમંદિરમાં આવી કે જ્યાં પૂર્વ પતિ દરિદ્ર કપાડીને જોઈ મૂર્ચિત થઈ ગઈ. તે સમયે જાતિસ્મરણ થતાં તેણીએ નીચેનો દોહો કહ્યો. કપાડીએ સ્વીકાર કરી જન્માંતર કથાની પુષ્ટિ કરી.

અડવિહિ પત્તી નધહિ જલુ, તો વિ ન વૂહા હાથ,
અવ્વો તહ કવ્વાડિયહ, અજ્જ વિસન્નિય વાથ.

—અટવી (જંગલ)નાં પાંદડાં, નદીનું જળ (સુલભ હતાં)
તો પણ (તેં) હાથ ન હલાવ્યા. હાય! તે કબાડીઆના વસ્ત્ર આજ
વિસર્જિત છે (તન પર કપડા પણ નથી, અને હું રાણી થઈ ગઈ.)
વૂહા—વ્યૂહિત કર્યાં. અવ્વો—આશ્ચર્ય અને ખેદઅર્થે.

(૨૬) જે પરદાર-પરમ્મુહા, તે વુચ્ચહિં નરસીહ,
જે પરિરંભહિં પરરમણિ, તાહં કુસિજ્જઈ લીહ.

—જે પરદારા(થી) પરાંમુખ (છે) તે નરસિંહ કહેવાય છે. જે
પરરમણિ(ને) આલિંગન કરે છે, તેની રેખા (સજ્જનોની હારથી)
કસકી જાય છે—મટી જાય છે—તે સજ્જનની પંગતમાં ખેસી—રહી શકતો
નથી. વુચ્ચહિં—સં. ઉચ્ચતે. કુસિજ્જઈ—મટી જાય છે. હિં પોંછ દી જતી
હૈ. સંસ્કૃતમાં ‘ પોંછને ’ માટે ઉત્પુન્સુ ધાતુનો કાશ્મીરી કવિઓએ
પ્રયોગ કર્યો છે— વાપરેલ છે. લીહ—રેહ, રેખા.

(૨૭) એક વદ્ધ પશુપક્ષીની ભાષા જાણતી હતી. અર્ધી રાતે શિયા-
ળને એવું કહેતાં સાંભળ્યું કે નદીનું મહદું આપી દે અને તેનાં ઘરેણાં
લઈ લે, એટલે તે નદીપર તેમ કરવા ગઈ. પાછી આવતી હતી તે
સસરાએ જોઈ લીધું. તેણે જાણ્યું કે તે અ—સતી છે. તે તેણીને પિયર
પહોંચાડવા ગયો. માર્ગમાં કરીરના ઝાડની પાસે કૌઓ બોલવા લાગ્યો
કે આ વૃક્ષના નીચે દશ લાખનો નિધિ છે, કાઢી લે અને મને દહીં સત્તુ
ખવરાવ. પોતાની વિદ્યાથી દુઃખ પામેલી તેણી કહે છે કે:—

એકે દુન્નય જે કયા, તેહિં નીહરિય ધરસ્સ,
ખીજ દુન્નય જમ કરઉં, તો ન મિલઉ પિયરસ્સ.

—જે એક દુર્નય કર્યો તેથી ધરથી નિકળી—નિસરી, ખીજે
દુર્નય જો કરું તો પ્યારથી (કદી પણ) ન મળું. ધરસ્સ, પિયરસ્સ—
સંસ્કૃત છડી ‘સ્ય’નો ‘સ્સ’ છે. પિયર—પ્રિયકર.

(૨૮) રૂઝિમણીહરણના સમયે કણ્ઠ (કાન્ઠ, કૃષ્ણ) રૂઝિમણીને કહે છે:—

અમ્હે થોડા રિઉ અહુય, ઇઉ કાયર ચિંતતિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કષ ઉજ્જનેઉ કરતિ.

—આ હેમચંદ્રમાં પણ છે. જુઓ પૃ. ૧૪૫ નં. ૬૦ અમે થોડા (છીએ), રિપુ ધણા છે એમ કાયર ચિંતવે છે. ભોળી ! ગગનતલમાં જો, કેટલા ઉઘોત-પ્રકાશ કરે છે ? ધણા તારા છે તે કે એક ચંદ્ર ? અમ્હે-ગૂં અમે, રાજસ્થાની મ્હે. ગૂજરાતીમાં કોઇ સાક્ષર ‘હ’, પણ અમ્હે એમ કરી વાપરે છે. મુદ્ધિ-મુઘે ! જુઓ નં. ૨૩. નિહાલહિ-આરા, ઉપનિષદોનું નિભાલયનિ. ઉજ્જનેઉ-ઉઘોત.

(૨૯) સો જિ વિપક્ષણુ અડિખયઇ, છજ્જઇ સોજિં છઇલ્લુ,
ઉખહ પઠિંઓ પહિ ઠવઇ, ચિતુ જુ નેહ-ગહિલ્લુ.

—તે જ વિચક્ષણ કહેવાય છે, તેજ છેલ્ છાજે છે (શોભિત થાય છે) જે ઉત્પત્તિ-પ્રસ્થિત (કુમાર્જ પર આલતા) નેહવેલા ચિત્તને પથપર ટકાવે છે. અડિખયઇ-આખવામાં આવે-આક્રમ્યા પરથી. પંજળી આખના. કહેવામાં આવે. છજ્જઇ-છાજે. સોજિં-સોઉન્જિ. તે જ. જિ-જી પાદપૂરણ છે. છઇલ્લુ-સં. છેઠ એટલે વિદ્ય, ચતુર. પ્રાકૃત કવિતામાં છઇલ્લનો અર્થ ચતુર છે. પંજળીમાં છેલ એટલે સાં. આ છઇલ તથા તે પરથી બનાવેલ પ્રેમી છેજા (છખિલ, છખિલા)નો ભેદ તુલસીદાસે બતાવ્યો છે કે ‘છરે છખીસે છેલ સખ.’ ઠવઇ-સ્થાપે સં. સ્થાપતિ. ગહિલ્લુ-સં. ગ્રહિલ, આગ્રહી, તેપરથી ઘેલું થયેલ છે. હરીલું.

(૩૦) રિદ્ધિ વિદ્ધણુઠ માણુમહ, ન કુણુઇ કુવિ સમ્માણુ,
સઉણિહિ મુચ્ચહિ ફલરહિઉ, તરવર ઇત્યુ પમાણુ.

—રિદ્ધિ વિદ્ધણા માણસનું કોઈ પણ સમાન કરતું નથી. શકુનિ-પક્ષીઓથી ફલરહિત તરવરને છોડાયછે (એ) અહીં પ્રમાણ છે.

રિદ્ધિ-સં. ઋદ્ધિ. વિદ્ધણુ-સં. વિહીન. મિથના રૂપમાં ઇ અને

ઉની બદલીમાં-સરખાઓ છાણું ઉપરથી જૂણું અને તે પરથી જૂના.
સઉણિ-સં. શકુનિ. ઇત્યુ-પ્રાકૃત એત્ય, સં. અત્ર, પંખખી ઇત્યું.

(૩૧) જઘવિ હુ સૂર સૂરવુ વિચકખાણુ,
તહવિ ન સેવધ ઘચ્છિ પધકખાણુ;
પુરિસ-ગુણાગુણુ-મુણુણુ-પરમ્મુહ,
મહિલહ યુદ્ધિ પયપહિં જં યુહ.

—યદ્યપિ શૂર, સૂરપ, વિચક્ષણ હોય તથાપિ લક્ષ્મી (તે મનુષ્યને)
પ્રતિક્ષણુ સેવતી નથી. (કારણકે) પુરૂષોના ગુણુ અને અગુણના વિચા-
રથી પરાંગમુખ, મહિલાઓની યુદ્ધિ હોય છે-જેથી યુધ કહે છે. મુણુણુ-
વિચારવું-મનન- પયપહિં-સં. પ્રજલ્પતે. જં-જેથી અથવા જોમ (યથા).

(૩૨) જેણુ કુલકમ્બ લંઘિયઈ, અવજમ્બ પસરઇ લોઈ,
તં ગુર-રિક્ષિ-નિખંધણુ વિ, ન કુણુધ પંડિઓ કોઈ.

—જેનાથી કુલકમ્બ ઉલંઘાય, (અને) અપજશ લોકમાં પ્રસરે,
તે(ને) ગુર એટલે અહુ સંપત્તિ ઉપજ્જવનાર (કામ) ને પણ કોઈ પંડિત
કરતું નથી.

(૩૩) જં મણુ મૂઢહ માણુસહ, વંછમ દુલ્લહ વત્યુ,
તં સસિ-મંડલ-ગહણુ કિહિં, ગયણિ પસારઇ હત્યુ.

—જો મૂઢ માણુસનું મન દુર્લભ વસ્તુને વાંછે છે, તો શું શશિ-
મંડલના ગ્રહણુ કરવા માટે ગગનમાં હાથ પસારે છે?

(૩૪) રાવણુ જયઉ જહિં દિયહિ, દહ મુહ એક સરીર,
ચિંતાવિય તધયહિ જણુણિ, કવાણુ પિયાવઉ ખીર.

—શંખપુરના રાજા પુરંદરને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું.
રાજાએ આ દોહાનું એથું ચરણુ ‘પુત્ર માતા’થી સમસ્યાની રીતે પૂછ્યું.
તેણીએ ‘ધૃત્તિ’ કરી. પ્રથમ ચિંતામણિમાં સરસ્વતી કુટુંબ લોજને ત્યાં
આવ્યુ હતું; ત્યાં પણ આ સમસ્યા ગૃહપત્નીએ આજ રીતે પૂર્ણ કરી
છે. આમાંથી એ ફલિત થાય છે કે આ દોહો જૂનો છે. કથાલેખક

આની રચના કોઇપણ રાજની સભામાં ઠેસવી દે છે. હવે પછીના પ્રબધ ચિંતામણિવાળા લેખમાં આનો તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે. જુઓ હવે પછી તેમાં નં. ૧૨.

રાવણુ, જયો (જન્મ્યો), જે દિને દશમુખ એક-શરીર વાળો;
સારે ચિતિત કરી, જનની(ને) કે(ને)-કયા મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવું ?
ચિંતાવિય-સ. ચિંતાપિતા (!) 'પ' નો 'વ' થાય છે.

૧-૫ ૫૦૭.

(૩૫) ઇડ અચ્ચમ્ભુડ દિદુ મઇ, 'કંઠિ વ. હુલ્લઈ કાઉ',

કીધવિ વિરહ-કરાલિયહે, ઉડ્ડાવિયઉ વરાઉ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપૂર્તિ કરી છે-આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે. આ અત્યદ્વલ્લભ મેં દીદુ કે હું કંઠમાં શું લગાવું, કોઇપણ વિરહ-કરાલિતાએ વરાક (બીચારા-પતિ)ને ઉડાવી દીધો. ઇડ=આ.

(૩૬) સીહુ દમેવિ જુ વાહિહઈ, ઇકકુ વિ જિલિહઈ સતુ,

કુમરિ પિયકરિ દેવિ તસુ અપ્પહુ, રજ્જુ સમતુ.

—ગજપુરના રાજા ખેમંકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઇ, રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને પિયંકર એ નામ આપી પુરૂષ હોય તેમ ગાદીપર બેસાડી, પછી કુલદેવી અચ્યુતાની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કેને કરવો ? દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને જે વાહે-સવારી કરે, એકલો પણ શત્રુઓને જીતશે, તેને કુમારી પ્રિયંકરીને રાજ સમસ્ત અર્પણ કરો. આવોજ પતિ મળી ગયો ને વાર્તા વાર્તાની પેઠે ચાલી આવી.

પ્રકરણ ૫ મું.

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯—હવે સોમપ્રભસરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાલ પ્રતિબોધ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ:-

(૩૭) કુતુ કલ્પકિંતિ મલિહિ માહમ્પુ
મલિણીકય સયણમુહ
દિન્નુ હત્યુ નિયણુ કડપ્પહ
જગુ જ્ઞંપિયો અવજસિણ
વસિણુ વિહિય સન્નિહિય અપ્પહ ।

ફરહ વારિકિ ભંદુ તિણિ, હક્કિકિ મુગમ્પવાર,
ઉમયમવુપ્પમડદુકપ્પકર, કામિકિ જિણુ પરદાર.

આ આત પદ્યાળો-સપ્તપદ છંદ તે સમયની રચનામાં બહુ મળે છે. અંતના એ પદ દોહાના છે. પરદાર ગમનની નિંદા કરતાં કવિ કહે છે કે-કુલ, કલ્પકિત (કર્તુ) માહાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યુ. સજ્જનોનાં મુખ મલિન કર્યો, નિજ ગુણસમુહને હાથ દીધો (ધક્કો દઈ બહાર કાઢ્યો), જગને અપજશથી ઝંખું (ગલહત્યો દીધો-ઢાંકી દીધું), અસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સન્નિહિત કર્યો. ફરથી ભદ્ર-કસ્યાણુને વાર્યું, મુગતિના દાર ઢાંકી દીધાં, બને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)માં ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારને જોણે કામિત કરી (ચાહી) તેણે.

સયણુ-સજ્જન, મિત્ર હિંદી સાજન. દિન્નુ હત્યુ-હાથ દીધો, ગલહસ્ત કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂક્યો. જુઓ ઉપર નં. ૧૯. કડપ્પ-? સમૂહ. ઝંપ=ધૂમવું, ઢાંકવું યા છતવું.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનીજ સ્મૃતિમુક્તાવલી (સિદ્ધ પ્રકરણ-સ્તોત્ર)માં છે:-

દત્તસ્તેન જગત્યકીર્તિપટહો ગોત્રે મધીકૂર્ચકં
ચારિત્ર્યસ્ય જલાંજલિ ગુંળગણારામસ્ય દાવાનલ ।
સંકેતઃ સકલાપદાં શિવપુરદ્વારે કપાટો દઢઃ
શીલં યેન નિજં વિલુપ્તમશિલં ત્રૈલોક્યચિંતામણિઃ ॥

(૨) પૃ. ૩૧૧, કુલ ૧૪ છંદમાં બાર ભાવનાઓ છે તેમાંથી ત્રણ નમૂના.

(૩૮) પિઠ માય ભાય સુકલતુ પુતુ
પહુ પરિયણુ મિતુ સણેહજીતુ ।
પહવતુ ન રકખઈ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ અન્તુ ન અતિ સરણુ ॥

(૩૯) રાયા વિ રકુ સયણો વિ સતુ
જણુઓ વિ તણુઉ જણુણિ વિ કલતુ ।
ઇહ હોઈ નડ વ્વ કુકમ્મવંતુ
સંસારરગિ બહુરુવુ જંતુ. ॥

(૪૦) એકલ્લહ પાવઇ જીવુ જમ્મુ
એકલ્લહ મરઈ વિહત કમ્મ ।
એકલ્લહ પરભવિ સહઇ દુકખુ
એકલ્લહ ધમ્મિણુ લહઇ મુકખુ ॥

આમાં અર્થ સ્પષ્ટ છે. કઠિન :શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે છે:-
પિઠ-પિતા. સુકલતુ-સુકલત્રઃ(સારી સ્ત્રી), પહુ-પ્રભુ, પરિયણુ-પરિજન.
સણેહજીતુ-સ્નેહયુક્ત. પહવંતુ-સં. પ્રભવન. સમર્થ હોવા છતાં.
રકખઈ-સં. રક્ષિત-રક્ષા કરે છે-અચ્ચાવે છે. ધમ્મહ-ધર્મના. અન્તુ-
અન્ય. અતિ-છે. રાયા-રાજા. સયણો-સજ્જન-સાજન. સતુ-શત્રુ.
જણુઓ-જનક, પિતા. તણુઉ-તનય-પુત્ર. નડવ-નટ ઇવ-નટની પેઠે.
રંગિ-રંગ ઉપર-નાટક ભૂમિપર. બહુરુવુ-બહુરૂપી. એકલ્લહ-એકલો. વિ-
હત-અર્જિત-કમાવેલાં. પરભવિ-પરલોકમાં. ધમ્મિણુ-ધર્મથી. મુકખુ-મોક્ષ.

(૩) પૃ. ૩૫૦-૫૧, વસતવર્ણન છંદ પાંચ તેમાંથી એક નમૂના.

(૪૧) જહિં રત્ત સહહિં કુસુમિય પલાસ નં ધુટ્ટઈ પહિયગણુ હિયયમાસ,
સયયારિહિ રેહહિ મંજરીઓ નં મયણુ જલણુ જાણાવલીઓ.

—જ્યાં કુસુમિત પલાસ રક્ત સોહે છે જાણે કે પથિકગણુ(ના)
હૃદયનું માંસ ધુટે છે; સહકારો (આંખો)માં મંજરીઓ વિરાજે છે જાણે

કે મદન (રૂપી) જવલન (અગ્નિ) ની જવાબાવલિઓ. સહર્ષિ-જુઓ નં. ૧૦ તથા ૨૨.

(૪૧) પૃષ્ઠ ૧૭૮. ગ્રીષ્મવર્ણન હંદ આર તેમાંથી ઝેક નમતો.

(૪૨) જલિં દુર્લ નરિદુ વ સયત્રુ બુવણુ, પરિપીડ્ય તિવ્વ કરેહિં તવણુ,
જલિં દદવ મદિલય જણુ સમઝા, સતાવઈ સૂચ સરીર લગ્ગુ.

—જ્યાં તવણુ-તપન-સૂર્ય તીવ્ર કરેથી-કિરણોથી દુષ્ટ નરેન્દ્રની પેઠે સકલ બુવનને પીડે છે, જ્યાં દુર્ભગ (વિગોગિની) મહિલા જન સમઝતે સતાવે સૂર્ય (?) શરીરમાં લાગ્યા. કર-રાજના કર તેમજ કિરણુ.
(૫) પૃષ્ઠ ૪૨૩ થી ૪૩૭ પર હવમનઃકરણુ સંલાપ છે તેમાં ૭૬ ૧-૨, ૪-૨૭, ૨૯-૩૦, ૪૭, ૫૧-૫૨, ૫૪-૫૯, ૬૧, ૬૪-૬૫, ૬૭-૧૦૪ એ બધા અપભ્રંશમાં છે-બાકીના પ્રાકૃતમાં છે. કવિ સિદ્ધપાલે હવ, મન અને હંદ્રિયોની વાતચીત રાજા કુમારપાલને સજ્જાવી છે. દેહ નામના પટ્ટણુ (નગર) માં આત્મા રાજા, બુદ્ધિ મહાદેવી, મન મહામત્રી, અને ફરિસણુ (સ્પર્શ) રસણુ (રસ), ગ્ધાણુ (ઘ્રાણુ), લોચણુ (લોચન), સવણુ (શ્રવણુ) એ પાંચ પ્રધાન-એમ કથા ચાલે છે. તેમાંથી ત્રણુ નમૂના આપીએ છીએ:—

(૪૩) જં તિયુતમ-રવ-વકિખત્ત

ખણુ બંલુ ચઉમુહુ હુઉ

ધરધ ગોરિ અદ્ધંગિ સંકર

કંદંપપરવસુ ચલણુ

જં પિયાઇ પણુમઇ પુરંદર

જં કેસવ નચ્યાવિઉ, ગોઠંગણિ ગોવીહિં

ઈંદ્રિયવગ્ગહ વિપ્પરિઓ, તં વમ્મિયહ કધહિં.

૬૧

—જે તિલોત્તમાના રૂપથી વ્યાક્ષિત-વ્યાકુલ થએલો બ્રહ્મા ચતુર્બુજ થયો, શંકર ગૌરીના અર્ધાંગમાં ધરે-ધારણુ કરે, કંદર્પને પરવશ ચરણુ જેના છે તે પુરંદર જે પ્રિયાને પ્રણમે, જે કેશવ ગોષ્ઠના આંગણે ગોપીઓથી નચાયો-આ ઈંદ્રિયવર્ગનાં વિસ્પુરિત કવિયોથી વર્ણવાય છે.

(૪૪) વાલત્તણુ અમુઘ-વિલિત-દેહુ

દુહકર દસણુગમ કન્નવેહુ

ચિતંતહ સવ્વવિવેચ રહિઉ

મહ હિયઉ હોમ ઉક્કંપસહિઉ ॥ ૮૫ ॥

—આલકપણું, અશુચિ (પદાર્થોથી) વિલિત દેહ, દુઃખકર દશન એટલે દાંતોનો ઉદ્ગમ-આવવું-નીકળવું, કર્ણવેધ, (આ સર્વને) ચિંતવતા સર્વવિવેક રહિત (એવું) માંડે હૈયું ઉત્કંપ સહિત થાય છે.

(૪૫) ઇસા-વિસાય-મય-મોહ-માય ।

મય-કોહ-લોહ-વમ્મહ-પમાય ॥

મહ સગગયસ્સ વિ પિટ્ટિ લગ્ગ ।

વવહરય જેવ રિણિઅહ સમગ્ગ ॥ ૮૭ ॥

—ઈર્ષા, વિષાદ, ભય, મોહ, માયા, મદ, ક્રોધ, લોભ, મન્મથ, પ્રમાદ (જે સર્વે) મારા સ્વર્ગગતના પણ પીઠપર લાગેલા વ્યવહારી (લેણુદાર) જેવી રીતે ઋણી (કરજદાર) ના સમગ્ર-સર્વ.

(૬) ૫૪૪૩-૪૬૧ પર સ્થૂલિભદ્ર કથા છે તેમાં ૧-૪, ૧-૧૪, ૨૩-૨૫, ૩૧-૩૨, ૩૪-૩૮, ૪૦-૪૫, ૪૬-૬૨, ૬૪-૬૬, ૬૮-૮૨, ૮૪, ૯૪, ૯૭-૯૮, ૧૦૦, ૧૦૧-૧૦૫ છ દો અપભ્રંશ છે; ખીજા પ્રાકૃતમાં છે. પાડલિપુતના રાજા નવમા નંદનો મંત્રી સગડાલ (શકટાર) હતો, તેણે કોષ્ટરીતે પોતાની શ્રુતધર કન્યાઓની સહાયતાથી વરરચિને નવી કવિતાઓ સંલગાવી નંદ પાસેથી ધન મેળવતો અંધ કર્યો હતો; વરરચિનું ગંગા પાસેથી દીનાર મેળવવાનું એટક, નંદનો સગડાલપર ક્રોધ, સગડાલના પુત્ર સિરિયે પિતાને મારવો, સિરિયના મોટાભાઈ સ્થૂલિભદ્રનો કોશા નામની વેશ્યા સાથે પ્રેમ, સ્થૂલિભદ્રનું અમણુ થવું, તે અમણુનું કોશાને ત્યાં જઈ સંયમથી રહેવું, વગેરે વર્ણન વળું સુંદર છે. તેમાંથી ૬ નમુના લીધા છે:—

(૬૬) જસુ વયણુ વિણિજિજઉ નં સસંકુ, અપ્પાણુ નિસિહિ દંસમ સસંકુ,

જસુ નયણકાંતિ જિય લજ્જભરિણુ, વણુવાસુ પવન્નય નાઇ હરિણુ. ૮
—જેના વદનથી વિનિર્જિત—શુતાયેલો જાણે શશાંક (ચંદ્ર) પોતાને

નિશામાં—રાત્રિમાં સશંક દેખાડે છે, જેની નયનકાંતિ(થી) જિત—શુતા—
યેલો લજ્જભરથી જાણે હરિણુ વનવાસ પ્રપન્ન થાય છે—પામે છે—સેવે છે

(૪૭) નંદુ જ પદ પદ પરકવ

કહ એસ વરરધ સુકધ

કહધ મંતિ મહ ધૂય સત્ત વિ

એયાઇ કવ્યાઇ

પહુ પદઇ બાલાઉ હુંત વિ

તત્થ તુમ્હ નરનાહ જઈ, મણિ વદ્ધ સદેહુ ।

તાઉ પદંતિય કાઉગેણુ, તા તુમ્હેં નિસુણેહુ ॥ ૩૨ ॥

—નંદ કહે છે “ પદે—બોલે પરકાવ્ય કેવી રીતે આ વરરચિ સુકવિ ? ” કહે છે મત્રી ‘ મારી પુત્રીઓ સાતેય આ કાવ્યોને પ્રભુ ! બોલે છે, બાલા હોતી—હોવા છતાં પણ, ત્યાં તમો નરનાથને જે મનમા વર્તે છે સંદેહ, તેઓને બોલતી કૌતુકથી તેમને તમે સાંભળો. ’

કન્યાઓમાં પહેલી એકવાર સાંભળી, બીજી બેવાર એમ સાતમી સાતવાર સાંભળી શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતી હતી. વરરચિએ નવો શ્લોક બોલતાંજ પહેલી કંઠસ્થ કરીને બોલી જતી. આમ બે વાર સાંભળી બીજી બોલી જતી ઇત્યાદિ. પછી નદે કુપિત થઇ વરરચિને કાઢી મૂક્યો.

(૪૮) ખિવિવિ સંઝિહિ સલિલ દીણાર

ગોસગિ સુરસરિ થુણુઈ

હણુઈ જંતસચાર પાઈણુ

ઉચ્છિલિવિ તે વિ વરરધહિ

ચડહિ હતિય તેણુ ધાઇણુ

લોહ પદ્મપદ વરરધહિ, ગગ પસન્નિય દઈ ।

મુણિવિ નંદુ વુત્તવુ ઇહુ, સયડલસસ કહેઈ ॥ ૩૫ ॥

—ફેંકીને, સધ્યાએ, જલમાં, દીનાર, સવારમાં, (વરરચિ) ગગાને,

સ્તવે-સ્તુતિ કરે છે, (અને) હણે છે (દયાવે છે), યંત્ર સંચારને, પગથી, ઉછળીને, તે, પણ, વરરચિને, ચડે છે, હાથમાં, તેના, ધાતથી; લોક, કહે છે (કે), વરરચિને, ગગા, પ્રસન્ન થઈને, દે છે, જાણીને, નંદ, વૃત્તાંત, આ શકટાક્ષને, કહે છે.

ખિવિવિ-સં. ક્ષિપ્. ખિવિવિ, ઉચ્છિલિવિ, મુણિવિ-શૂતકૃદંત છે. ગોસગ્ગ-સં. ગોસર્ગ-સવાર. થુણુધ-સં. સ્તુ (સ્તુતિ કરવી). હુ (હોમ કરવો) ધાતુ 'નુ' વાળી અર્થાત્ પાંચમા ગણની પણ માનવી જોઈએ. પ્રાકૃત થુણુધ એટલે સ્તુતિ કરે છે. પુરાણો તથા પદ્ધતિઓમાં હુનેત્ અને હુતુયાન્ આવે છે. (તુલસીદાસના રામચરિતમાનસમાં, હુને અનલ મેહ વાર બહુ). કૃતું કૃણોતિ વેદમાં તથા કુણુધ પ્રાકૃતમાં આવે છે. પઈપઈ-સં. પ્રજ્ઞપ. પસન્નિય-સં. પ્રસન્નિતા (!).

આ પછી શકટારે પદાવેલા માણસ મોકલી વરરચિને સાયંકાલે નદીમાં દીનાર રાખતા જોઈ લીધો. પોતે તે કઢાવી લીધી. સવારે નંદની સમક્ષ વરરચિએ ધણી સ્તુતિ કરી અને યંત્ર ચલાવ્યું, પણ કઈ ન મળ્યું.

(૪૯) કોશાએ વિચાર્યું કે શ્રમણ મારા અનુરાગમાં એટલો મગ્ન છે તો તેને સુમાર્ગમાં લગાવું. તેણીએ કહ્યું કે મને 'ધમ્મલાલુ' થી શું સર્યું, 'દમ્મલાલુ' (દામ-લામ) જોઈએ. તેણે પૂછ્યું 'કેટલા?' કોશાએ લાખ માંગ્યા.

તીર્થ વુત્તઠ સો સનિવેહ

મા ખિર્જસિ કિંચિ ત્વહં

ઝત્તિ વચ્ચ નેવાલમડલુ

તહં દેધ સાવહ નિવઠ

લકખુ મુલ્લુ સાહુસ્સ કંબલુ

સો તહિં પત્તહ દિદ્ધુ નિવુ, દિન્નઈ કંબલ તેણુ ।

તં ગોવિવ દંડય તલ્લઠ, તો વાહુહિહ જવેણુ ॥ ૮૯ ॥

—તે (કોશા) ને, કહેવામાં આવ્યું, તે, સનિવેદ, મા, દુઃખી થા, કંઈપણ, તું, ઝટ, જા, નેપાલમંડલ, ત્યાં, દે-આપે, આવક, વૃપતિ,

લાખ(ના), મૂલ્યનું સાધુનું, કંબલ, તે, ત્યાં, પ્રાપ્ત થયેલ, દીકો, નૃપ;
આપ્યો કંબલ, તેણે; તેને, ગુપ્ત કરીને—ગોપવીને, દંડના, તળે, તે,
પાછો ફર્યો, વેગથી.

વુત્ત—સં. ઉક્ત. વચ્ચ—સં. વ્રજ. વાહુડિહ—સં. વ્યાધુટિત.

માર્ગમાં ચોર મળ્યા, જેણે લાખ દીનારો મળવાના શકુન થયા હતા.

(૫૦) તો મુક્કડ ગઈ દિત્તુ તિણ, કંબલ કોસહિ હત્ય ।

સો પેચ્છંતહ તીર્થ તસુ, ખિત્તુ ખાલિ અપસત્થિ ॥ ૫૧ ॥

—ત્યારે, મુકયો—મુક્ત કર્યો (ચોરોએ), (તે) ગયો; દીધી તેને,
કંબલ, કોશાના, હાથ(માં); તે, જોતાં સતિ, તેણે, તેને, ફેંક્યો, ખાળમાં,
અપ્રશસ્તમાં.

તિણ—પંજખી તિન્ની, પેચ્છંત—સ. પ્રેક્ષત્ ડિંગલ—પેખન્ત. ખાલા
—ખાળ, ગંદા પાણીની મોરી.

(૫૧) સમણ દુસ્માણ ભણુછ તો એક

બહુમુલ્ય કંબલરયણ

કોસ કોસિ પઈ કખાલિ ખિત્તહ

દેસંતરિ પરિભમેવિ

મઈ ભહત દુકખેણ પત્તહ

કોસ ભણુઈ મહાપુરિસ, તુહું કંબલ સોએસિ

જં દુલ્લહ સંજમ—ખણ, હારિસ તં ન મુણેસિ ૯૨

—ત્રમણ, દુર્મન (થઈને), કહે છે, તો, ‘આ, બહુમૂલ્ય, કંબલ-
રત્ન, શામાટે, કોશા ! , તેં, ખાળમાં, ફેંક્યું, દેશાંતરમાં, પરિભ્રમણ
કરી, મેં, મહા, દુઃખથી, પ્રાપ્ત કર્યું. “ કોશા કહે છે ‘મહાપુરુષ ! તું,
કંબલ(ના) મોટા વિચાર કરે છે, જે, દુર્લભ, સંયમ(ની)ક્ષણ, હારી
ગયો છું, તે, નહીં જાણતો. ”

ખિત્તહ, પત્તહ—ખિત્તો, પત્તો, સં. ક્ષિપ્ત, પ્રાપ્ત. મુણ—જાણવું—
જુઓ નં. ૩૫.

(૭) પૃષ્ઠ ૪૭૧-૭૨, આઠ છંદય માગ્યોએ ગાયા છે, કે જેને સાંભળી પ્રાતઃકાલે કુમારપાલ રાજા જાગતો હતો. તેમાંથી એક નમૂના તરીકે અહીં આપી તેનું વર્તમાન ગુજરાતી અનુસાર અક્ષરાંતર કરવામાં આવેછે. એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે કે જૂની કવિતાથી સોમપ્રભની કવિતા દ્વિલ્લ છે તથા તેના નમૂનાઓથી પાઠકોને પણ તેમ જણાયું હશે. આ કવિતા હિંદીમાં ડિંગલ કવિતા જેને કહે છે તે જાતની છે અને પૃથ્વીરાજ રાસાના કલ્પિત સમયથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાંની છે. આમાં સર્વ સંસ્કૃતના તત્સમ છે. અધિક કડિન નથી.

(૫૨) ગયણુમગ્ગસલગ્ગલોલકલ્લોલપરંપર
 નિક્કરણુકકડનક્રયક્રયકંમણુદુહકંકર
 ઉચ્છલતગુરુ પુચ્છમચ્છરિછોલિ નિરંતર
 વિલસમાણુજલાજડાલ વડવાનલ દુસ્તર
 આવતસયાયલુ જલહિ લહુ ગોપઉ જિમ્વ તે નિત્યરહિ
 નીસેસવસનગણુનિઠૂવણુ પાસનાહુ જે સંભરહિ.
 —ગગન—માર્ગ—સલગ્ગ—લોલ—કલ્લોલ—પરંપર
 નિક્કરખોલકટ—નક—ચક—ચકમણુ દુખ (૧) કર
 ઉછળત ગુરુ—પુચ્છ—મત્સ્ય—રિંછોલિ—નિરંતર
 વિલસમાન—જવાલા—જડાલ—વડવાનલ—દુસ્તર
 આવર્ત—શતાકુલ જલધિ લધુ ગોપદ જેમ તે નિસ્તરે
 નિઃશેષ—વ્યસન—નિઃસ્થાપન પાર્શ્વનાથ જે સાંભરે.

રિછોલિ=પંક્તિ (દેશી) | નિઠૂવણુ—સં. નિઃસ્થાપન—વીતાડનાર, સમાપ્ત કરનાર નીક જવું—વીતવું (મારવાડી). સભરહિ—સભરવું, સંભારવું, સાંભરવું. મરાઠીમાં સંભાલના, પંજાબીમાં સુખ્યાલના=યાદકરવું, સંસ્મરણ કરવું.

વિભાગ પાંચમો.

મેરુતુંગસૂરિનો પ્રબંધ ચિંતામણિ, સં ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રબંધ ચિંતામણિ.

૨૨૦. આ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ જૈનાચાર્ય મેરુતુંગે સંવત્ ૧૩૬૧ માં કાઠિયાવાડના વઢવાણમાં રચ્યો. મુખ્યદીના ડૉક્ટર પીટર્સનના શાસ્ત્રી દીનાનાથ રામચંદ્રે મુબંઈમાં સં. ૧૯૪૪ માં કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ સાથે મેળવી તેનું મૂલ છપાવ્યું તે હાલ દુષપ્રાપ્ય છે. તેમણે તેની વર્ધિત આવૃત્તિનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ છપાવ્યું છે. સન ૧૯૦૧ માં ટોનીએ વળી કોઈ મૂલ પ્રતિઓની સહાય લઈ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ છપાવ્યો છે. આમાં કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો યા કિસ્સા છે. શ્રાવ્યુત ચંદ્રધરશર્મા ગુલેરી બી. એ. વિશેષમાં કથે છે કે “ કેટલીક બાબતમાં તે ભોજપ્રબંધની ઢબવાળું પુસ્તક છે. જૈન ધાર્મિક સાહિત્યમાં પોતાના મતની ‘પ્રભાવના’ વધારવા કિસ્સાઓનું સ્થાન ધણું ઉંચું છે. જૈન ધર્મોપદેશક પોતાના સાધુ તથા શ્રાવક શિષ્યોના મનોવિનોદ અને ઉપદેશ માટે કંઈક કથાઓ કહ્યાં કરે છે કે જે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક યા અર્ધ-ઐતિહાસિક હોય છે. આ કથાઓના કેટલાય સંગ્રહ ગ્રંથ છે કે જેમાં પુરાણા કવિઓની રચના, નવા કવિઓનાં નામ, પુરાણા રાજાઓનાં કર્તવ્ય, નવાનાં નામ, વિક્રમાદિત્ય પણ જૈન, સાલિવાહન પણ જૈન, વરાહમિહિર પણ જૈન, આહાણુ વિદ્વાનો અને અન્ય શાખા-સંપ્રદાયોના વિદ્વાનોનો પોતાના આચાર્યોથી પરાજય વગેરે બાબતો રહે છે કે જે વર્તમાન દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક કહી શકાતી નથી. કિંતુ તે સમયના

હિંદુ અથવા પણ એવાજ છે. તેમાં જે જેવામાં આવે તો ઐતિહાસિક તત્ત્વની ઉપેક્ષા જૈનો કરતાં વધારે કરવામાં આવી છે. આથી કેવલ જૈનોને ઉપાલંબ આપી શકતો નથી. આટલું છતાં પણ જૈન વિકાસનો એ ઇતિહાસ પ્રત્યે રૂચિ રાખ્યાનાં તથા તેની મૂલ ભૂમિતિના આધાર ન છોડ્યાના પ્રમાણ મળે છે. એમ તો સમ્રાટ અશોકની ધર્મલિપિના શબ્દોમાં ‘ આત્મપાપડે પૂજા પરપાપડે ગર્હા ’ સહુ બતાવે છે.”

૨૨૧. સ. ૨૩૬૧ નો સમય પૃથ્વીરાજ અને તેના રાસના કલ્પિત કર્તા ચંદ્રનો સમય (૧૨૫૦ સં.) થી ૧૧૦ વર્ષ પછી છે. તે સમયની પ્રચલિત ભાષા-કવિતા અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે. સં. ૧૩૬૧ માં મેરુતુંગે આ ચિંતામણિને: સંગ્રહ કર્યો છે. કોઇ પણ ઉદ્ધૃત કવિતા તેણે પોતે રચી નથી. કથાઓમાં પ્રસંગો પ્રસંગે જે કવિતા તેણે આપી છે તે અવશ્ય તેનાથી જૂની છે. કેટલી જૂની છે તેનો વધારેમાં વધારે સમય તો સ્થિર કરી શકાતો નથી, પરંતુ પ્રબળ ચિંતામણિની રચનાનો સમય તેનો નીચામાં નીચો ઉપલબ્ધ કાલ અવશ્ય છે. તેનાથી પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલાં કવિતા લોકકથાઓમાં પ્રચલિત હોય ત્યાં આવા ધસા-થેલા સિક્કા જે સો બસો વર્ષ જૂના પણ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૨૨૨. કેટલાક દોહા એવા છે કે જે ધારના પ્રમિદ્ધ રાજા ભોજના કાકા મુજના નામના છે અને તેના બનાવેલા કહેવામાં આવ્યા છે. એક ગોપાલ નામની વ્યક્તિએ ભોજને કહેલો હતો. બે ચારણોએ હેમચંદ્રને સહજાવ્યા હતા; કેટલાક નવધણુ રાજના મરસીયા (રાજ્યા) છે. સ. ૧૩૬૧ ના લખેલા ઇતિહાસ અનુસાર તે તેતે સમયના છે. આ કવિતાઓને શાસ્ત્રીએ માગધી અને ટોનીએ પ્રાકૃત જણાવ્યા છે.

૨૨૩. મેવેલે ગણિતથી સિદ્ધ કર્યું છે (રૅ. એ. સો. જર્નલ જુલાઈ ૧૯૨૦ પૃ. ૩૩૭ આદિ) કે ગૂજરાતના ચાવડા રાજાઓના સવત્ર આદિ, મેરુતુંગે અશુદ્ધ લખ્યા છે અને મિતિ, વાર, નક્ષત્ર, લગ્ન સર્વમાં ગડબડ છે, તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય કંઈ નથી. જૂની ઘટનાઓના સંબંધમાં ગમે તેટલી ઐતિહાસિક ગડબડ હોય, પણ પોતાના નજીકના

કાલની ઘટનાઓ તો મેરુતુંજે બ્યાં સુધી તે પ્રબંધની પુષ્ટિ કરી શકે છે ત્યાં સુધી પ્રામાણિક લખી છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાલ, હેમચંદ્ર, વસ્તુપાલ, તેજપાલનો કાળ ગૂજરાતમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની વિદ્યા તથા જૈન ધર્મના પ્રચારનો સુવર્ણ યુગ હતો. બોજના સમયમાં ધારામાં જે વિદ્યા અને વિકાસોની જ્યોતિ અમટી હતી તે બસો અઢીઓ વર્ષ પછી પશ્ચિમ ગૂજરાતમાં પણ દેદીપ્યમાન થઈ તે સમયની વાતો જોનાના ગૌરવની છે અને તેની સંરક્ષા તેમણે ધણી સાવધાનીથી કરી છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪. પ્રબંધ ચિતામણિનો જે અનુવાદ ગૂજરાતીમાં થયો છે, તેના કરતાં ઘણો સારો અનુવાદ થવાની જરૂર છે કે જેમાં ઐતિહાસિક અને શાબ્દિક ટિપ્પણિઓ હોય. આ ગ્રંથની ભાષા સંસ્કૃત છે, પરંતુ તે સંસ્કૃત પણ દેશભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસને સમજવામાં ઉપયોગી છે. તે સમયની 'જૈન સંસ્કૃત'માં એક મનોહારિતા એ છે કે જૈન લેખક ગૂજરાતી યા દેશભાષામાં વિચાર કરતો તે સંસ્કૃતમાં લખતો. પરિશિષ્ટ પર્વ ૧-૭૫ માં હેમચંદ્રજી લખે છે કે 'સ કાલં ચદ્ધિ કુર્વોત્ત કો (કાં) લભેત તત્તો ગતિમ્'—આમાં મરવાના અર્થમાં 'કાલ કરવો' એ સંસ્કૃત શ્લોક પ્રયોગ નથી પણ દેશ ભાષાનો છે. અણિશુદ્ધ સંસ્કૃતના પ્રેમી આને બર્બર સંસ્કૃત કહે પરંતુ આ જીવિત સંસ્કૃત છે, તેમાં ભાષાપણું છે. એતો રચિની વાત છે કોઇને કાદમી-રતી કોતરણીના કામવાળી અખરોટના લાકડાના સારા ઢગનો તખ્તો સારો લાગે તે કોઇને લીલા કુપજોથી ભરેલી વાટી ટહુની. નીચે કેટલાક શબ્દો અને વાક્ય આવી સંસ્કૃતના આપવામાં આવે છે. જેના

પર * આવું ચિન્હ છે તે અન્યત્ર શિલાલેખો, કાવ્યો વગેરેમાં જોવામાં આવેલ છે.

હુસવાન—ધૂએલા; *ઉચ્છીર્ષક—તકિયા, ઓસીસા. (રાજસ્થાની, બાણીની કાદમ્બરી).

કરવહી—ખે હાથ ભેગા કરી પાણી પીવા માટે પાત્ર જેવું બનાવવું (કરપુટી).

ધવલગૃહ—પ્રધાન મહેલ (ધવલ એટલે જે જાતિમાં ઉત્તમ હોય તે—દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીનામ માલા ૫-૫૭ તુલસીદાસજીના ‘ધવલધામ’ નો આ અર્થ છે. સફેદ મહેલ નહિ).

સર્વાવસર—રાજાનું સર્વાર્થી મળવું. દીવાને આમ.

રાજપાટિકા—રાજમાર્ગ.

*ધર્મવહિકા—(ધર્મના લેખની) વહી, ચોપડો.

હુદિત—છૂટ્યો.

જોલિકા—ઝોલી (જે ઝોલિકા સંસ્કૃતમાં રૂઠ ન હોય તો આ પણ દેશી શબ્દ છે. હેમં દેશીં ૩-૧૫૬)

ધાટીપ્રપાત—ધાડુ પાડવું—બાડ પાડવી.

*પંચકુલ—પંચોલી રાજકર્મચારી. (ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ સંખ્યા ૨ પૃષ્ઠ ૧૩૪)

ઉદ્ગ્રાહણક—ઉગાડનાર, ઉદ્ગ્રાહ્ય—ઉગાડી, ઉદ્ગ્રાહિત—ઉગાડેલો.

નિરુધ્ધ—(અમુક કાલથી) લઇને, લગાડીને (જ્યા સુધી)

વહમાન—ચાલતો (સિંહલગ્ને વહમાને)

ન્યુંછન—નોંઝાવર.

નૃપતે: કં સમય:—મહારાજ શું કામ કરી રહ્યા છો.? કેવેલ આવસર છે ?

ગુરુદર—તમ્મ.

*વસહિકા—મંદિર (ના. પ્ર. પત્રિકા ૧-૨ પૃ. ૪૫૦)

ચિન્તાયક—સંભાળનાર-રખેવાળ.

*દવરક, કટીદવરક—દોરો, કંદોરો (હોર: કટિસૂત્ર—હર્ષચરિતની ટીકા).

*રસવતી—રસોધ.

યમલપત્ર—(રાગ્નઓના પોતપોતામાં) પત્ર.

મેદિત:—ભેટયા. મળ્યા.

પાદોઽવધાર્યતાં—પધારો.

*સ્વત્તક—ગોખલો.

મદનપટ્ટિકા—મીણુની પટ્ટી. મૈળ (એટલે મીણુ)નું સંસ્કૃત કરેલું 'મદન'

કચ્છોલક—કચ્છોળું (ગૂ) કચ્છોલા, કચ્છોલી (રાજસ્થાની.) સર-ખાવો આનંદધનજીનું 'નિશદ્ધિન જોઈ તારી વાટડી' એ પદમાનું.

જીર્ણમંચાધિરૂઢ:—તૂટેલી ખાટપર પડેલા (કોધમાં).

સવાહટિકો ઘટ:—વાટકા સહિત ધડો-વાટકો એ શબ્દ કાઠીઆવાડમાં અમુક પાત્ર માટે વપરાય છે.

હક્કિત:—ખોલાવેલો-સંખોધિત-હાક મારેલો.

કામુક—કામ કરનાર નોકર (પંજાબીમાં કામ્મા, મારવાડીમાં કામેતી, કામં (હર્ષચરિત))

છિમ્પિકા—છીંપી (વસ્ત્ર રંગનારી જાત)

નિજતનક ગૃહ—પોતાનું ઘર. (તણા, યા તણું યા તણી—મારવાડી ગૂજરાતી 'કા')

વ્યાયુટન્તો—આળોટતી (મારવાડી બાવડના, પંજાબી બૌદ્ધના)

વ્યાયુટિતું—આળોટવાને.

વલિત:—વળ્યો-પાછો ફર્યો.

વાસળ—વાસણુ, રૂપયાની થેલી (વાસણી-વાંસળી—આ કાઠિયા-આવાડમાં વપરાય છે ને કેડે આવી વાંસળી બધાતી.

વિહંગિકા—કાવડ.

*કાર્મણ—કામણ, જાદુ કરવું (કામણ-મારવાડી)
 ઉત્તેજિતં નિર્માપ્ય—ઉત્તેજિત કરાવી (નિશો ચડાવી)
 સંગ્રહણી—વેશ્યા.

*પટ્ટકિલ—પટેલ, ષટ્ટક—(જિલ્લો) તેનો પ્રખંધક.

સેજવાલી—પાલખી.

સ્થપનિકા—ગીરો રાખવું તે—ત્રણે રાખવું.

સમાગોપયત્—સોપી દીધું.

પાદો ત્યજસિ—પગ તળે છે—છોડે છે (હરી ભાગે છે.)

પોત્ત—વશ (મારવાડી પોતિયા.)

આરાત્રિકમુત્તાર્ય—આરતી ઉતારીને.

તત્પટ્ટકં વિપાદ્ય મુમોચ—પટ્ટે ફાડી (રાજકરી) મૂકી દીધું.

*મારિ—મારવું તે, અમારિ—અભય, ન મારવું તે.

યુગલિકા—ટપાલની ચિઠ્ઠી (હલકારા બે સાથે દોડે છે. ટોની).

શકુનં મરિતં વિધેહિ—શકુન ભરો (એટલે શકુન લ્યો.)

પાષાણસત્કજાતીય, સત્ક એટલે હિંદી કા.

*કારાપક—કરાવનાર.

*તાપિકા—તવી. (કઝાઇ), તપેલી (તાપકોડપૂપાદિકરણ-
 સ્થાનં તાપિકા કાકપાલિકા યત્ર તૈલાદિના મધ્યાઃ પચ્યન્તે
 -હર્પચરિતપર સંકેત ટીકા.

વસા—આપ (જુઓ આગળ નં. ૧૧)

ચતુઃસર—ચોસર—એક જાતનો ફૂલનો હાર.

ફુલાવયિષ્યસિ—ફુલાવશે, ફુલ ઉપજાવશે.

*કર્તુલગ્નઃ—કરવા લાગ્યો.

૨૨૫. ધાતુઓની અનંતતા આકૃતિગણુ અને ઉચ્છાદિના અક્ષયનિધિથી
 સપન્ન એવાં જે વિકાસો મા ધાતુથી ડિયાં, ફુલક, ડોલાના પ્રત્યય
 અનાવી મિયાં, મુલક, મોલાના સિદ્ધ કરી લે છે અથવા અમારા આત્મા-
 ર્થદેશીય મુશ્કેલીત નામા સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર સતીર્થ કે જે ‘ જયો જય-

શીલૌ ઉરૂ-યસ્યા: સા જયોરૂ:-જોરૂ' (સ્ત્રી) બનાવે છે તે હીંદી વિદ્વાનોને આ ઉદાહરણોમાં કંઈ ચમત્કાર નહિ જણાય, પરંતુ આ દેશી ભાષાથી અતલગ સંબંધ ધરાવતાં સંસ્કૃતનાં ઉદાહરણો છે. ગમે તેટલું આશો, પણ જલ તો નીચી બાજુ તરફ ઢળે છે. દેશી શબ્દ અને વાગ્યારા સંસ્કૃત માટે અભગ્યેલી નહોતી. સંસ્કૃતમાં એટલી સમજ હતી કે તેને પોતાનાં બનાવી લેતી.

૨૨૬. પ્રબંધચિતામણિમાં એક જગ્યાએ 'આશિષ' શબ્દ અકારાંત તરીકે ઉપયોગમાં લીધેલ છે (માતુરાશિષ શિષાં કુરિતાઘ-વસ્તુ-પાલતી રચના પૃ. ૨૬૯), 'શ્વાન' પણ તેજરીતે વપરાયો છે (સન્નિ-હિત શ્વાનેન શુણ્ડા દણ્ડે નિહત્ય પૃ. ૧૮૦-કુક્કરસ્તુ શુનિ શ્વાન इति वाचस्पति-શાસ્ત્રી) જયમગલસૂરિ 'ચાતુર્યતા' લખી હિંદી-ગૂજરાતીના ડબલ ભાવવાચકનાં બી વાવે છે (પૌરવનિ-તાચાતુર્યતા નિર્જિતા પૃ. ૧૫૪)

૨૨૭. કવિ શ્રીપાલે સિદ્ધરાજ જયસિંહના સહસ્ત્રલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી. તેમાં આ શ્લોક પણ હતો કે—

કોશેનાપિ યુતં દલૈરુપચિતં નોચ્છેત્તુમેતત્ક્ષમં
સ્વસ્યાપિ સ્ફુટકણ્ઠકવ્યતિકરં પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે નહિ ॥
પ્રકોપ્યેષ કરોતિ કોશરહિતો નિષ્કણ્ઠકં ભૂતલં
મત્ત્વૈવં કમલા વિહાય કમલં યસ્યાસિમાશિશ્રિયત્ ॥

—કમલમાં કોશ-ડોડી અને ખખનો—છે, દલ-પાંદડાં અને સેના—છે ઉખડી શકતું નથી. આપજ આમાં કંટક-કાંઠા અને શત્રુ-ને ઉપદ્રવ છે. કદિ તેમાં પુંસ્ત્વ-પુલ્લિંગ (નરગતિ) અને પુરુષત્વ-આવતું નથી, અને સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ખડ્ગ એકલુ, કોશ-મ્યાન વગર, ભૂમડલને નિષ્કટક કરી દે છે. આથી લક્ષ્મી કમલને છોડીને તેમાં ચાલી આવી.

૨૨૮. એમ કહેવાય છે કે આમા રામચદ્ર પંડિતે એ દોષ કાઢ્યા. એકતો દલ શબ્દનો અર્થ, 'સેના' ભાષામાં છે પરંતુ સંસ્કૃતમાં નથી, બીજો

દોષ એકે કમલ શબ્દ પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ (નરજાતિ ને નાન્ય-તરજાતિ) બંને છે. હમેશાં નપુંસક-કલીબ નથી. આથી રાજાએ સર્વ પંડિતોને આગ્રહ કરી (ઉપરુઘ્ય) ‘ દલ ’ શબ્દને રાજસેનાના અર્થમાં પ્રમાણિત કરાવ્યો (‘ દલ ’ નો સંસ્કૃતમાં ‘ સેના ’ અર્થ જયસિંહ અને શ્રીપાલે કરાવ્યો એ કહેવું પૂજર્થ-માનાર્થ છે કારણ કે સંવત્ ૧૦૮૩ અને ૧૧૦૭ ની વચ્ચે ઉદયસુદરી કથા ના કર્તા સોડહલ કાયસ્થ લખે છે કે ‘ નનુ કથમસાધ્યોડયમરાતિરસ્મદ્ દલાનામ્ ’-ગાયકવાડ ઓરિયેટલ સિરીઝ ન. ૧૧ પૃ. ૪) પરંતુ લિંગાનુશાસનમાં કમલની નિત્ય નપુંસકા નહોતી એનો કોણ નિર્ણય કરે ? આ માટે ‘ પુંસ્ત્વં ચ ધત્તે ન વા ’ (પુરુષત્વ ધારણ કરે છે યા નહિ) એવો પાઠ બદલાવ્યો (પ્રબંધચિતામણિ પૃ. ૧૫૫-૬).

૨૨૯. આ રીતે વિષયાંતર થઈ જવાય છે, પરંતુ આ જૈન સંસ્કૃતની એક વાતની ચર્ચા કર્યા વગર આગળ વધી નથી શકાતું. હિંદી-ગૂજ-રાતી-ભરાહીમાં ક્રિયાપદોમાં લિંગ ભેદને ધણા લોક યોદ્ધે છે. ‘ વહ આતા હૈ, વહ આતી હૈ ’ (હિંદી) તે આવતો નથી, તેણી આવતી નથી. (ગૂ.) આવો પ્રકાર સંસ્કૃતમાં નથી, લેટિનમાં નથી તેમ નથી અંગ્રેજી ફારસી આદિમાં. આથી કેટલાક અન્યભાષાભાષી હિંદી-ગૂજ-રાતી-ભરાહી-શીખતા ગભરાય છે. ક્રિયાપદોમાં લિંગ આવેલ છે તેના રોચક ઇતિહાસ છે. ધાતુની શુદ્ધ ક્રિયા-વાચક રૂપ (સંસ્કૃત તિઢન્ત) માં તો લિંગભેદ થતો નથી; ધાતુથી બનનારા ક્રિયાવાચક વિશેષણો (વર્તમાન યા ભૂતકૃદત) માં તેના વિશેષણ થવાને કારણે લિંગભેદ થાય છે. હિંદીમાં કેવલ ‘ ‘ હૈ ’ ધાતુનું શુદ્ધ રૂપ છે-તેમાં લિંગ નથી અને જે પદ વર્તમાન યા ભૂતકાલ બતાવે છે તે ધાતુજ વર્તમાન યા ભૂત વિશેષણ છે [આતા હૈ એટલે આતા (હુઆ) હૈ, આતો હૈ એટલે આતી (હુઈ) હૈ, કરતા હૈ, કરતી હૈ, આતા થા, આતી થી, કરતા યા, કરતી થી; સંસ્કૃતમાં આયાન્ (આયાન્ત) આયાન્તી, કુર્વન્ (કુર્વન્ત, કરન્ત),

કુર્વન્તી (કરન્તી)] અવશ્ય આજ્ઞા, વિધિ ક્રિયામાં ક્ષિંગ નથી, કારણ કે ધાતુનાંજ રૂપ છે. આ ધાતુજ વર્તમાન અને ભૂત ધાતુજ વિશેષણોને ક્રિયાને સ્થાને ઉપયોગમાં લેવાનું ભાષાના વિકાસમાં એક નવો યુગ પ્રકટ કરે છે. વૈદિક સંસ્કૃતમાં ભૂતકાલની ક્રિયાના તિહ્ન્તરૂપ (ધાતુના શુદ્ધ ક્રિયાવાચકરૂપ) જ આવે છે. સ ગતઃ, તેન કૃતમ્, અહં પૃષ્ઠવાન્ આદિ રૂપ ક્રિયા તરીકે વપરાયાં, તેમાં વિશેષણ હોવાને લીધે લિંગભેદ પણ હતો. ભાષામાં ઘણી સરલતા આવી. સઃ (સા) ચકાર, અકરોત્, અકાર્ષીત્ને બદલે સ કૃતવાન્, સા કૃતવતી, તેન કૃતમ્, તયા કૃતમ્ એથી કામ ચલાવા લાગ્યું. આ ભૂતકાલવાચી ધાતુજ કૃદન્તને (Past Participle) પછી તે કર્તારિ પ્રયોગ હોય કે કર્મણિ યા ભાવપ્રયોગ હોય, -વિશેષણની પેઠે રાખી આગળ અસ્તિ (હોવું એ ક્રિયાનું વર્તમાનકાલનું રૂપ) નો અધ્યાહાર રાખી ભૂતકાલનું કામ ચલાવાતું ગયું. આર્ષ પ્રાકૃતમાં કંઈ ભૂતકાલિક ક્રિયાપદ છે, પછી પ્રાકૃતમાં આસી (આસીત્-પંબળી સી) ને છોડીને એમ સમજે કે ભૂતકાલિક ક્રિયા રહી નહી, આ ત-વાળાં વિશેષ્યનિધન શબ્દોથી કામ ચાલ્યું. આતો પહેલી સીડી ભાષાની સરલતામાં થઈ; સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના રચનાવૈચિત્ર્યમાં આથી ઘણી સહાયતા મળી કે વૈદિક સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત અને લૌકિક સંસ્કૃતમાં આવતાં આવતાં ભૂતકાલિક ક્રિયાનું કામ વિશેષણ આપવા લાગ્યાં, વૈયાકરણોની ભાષામાં ‘કૃદભિહિતઆ-ખ્યાત’ થઈ ગયું. આ રીતે વર્તમાનકાલની ક્રિયા પણ કેવલ અસ્તિ (હોવું એ ધાતુની) રહીને વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણો ક્રિયાપદનું કામ આપવા લાગી જાય એ ખીણ સીડી છે કે જે પ્રાકૃતથી અપભ્રંશ યાને પુરાની હિંદી-ગૂજરાતી-મરાઠી આદિ બનવાના સમયે બન્યું. ઉપજઈ, ઉપજૈ, કરઈ, કરૈ આ તો ધાતુનાં (તિહ્ન્ત શુદ્ધ ક્રિયાવાચક) રૂપછે-તેમાં લિંગભેદ નથી. તેનો ઇ (યા મુખસુખનો યે) એ સ-સ્કૃત ‘તિ’ અને પ્રાકૃત ‘ઈ’ છે, પરંતુ હિંદીમાં ઉપજતા હૈ (યા ઉપજતી હૈ), કરતા હૈ, (યા કરતી હૈ)-તેમાં ‘હૈ’ (અહૈ-

અહર્-અસ્તિ) ધાતુનું ૩૫ છે અને પહેલું ૫૬ ઉપજતા આદિ વર્ત-
 ધાતુમાંથી જન્મેલું વિશેષણ (Present Partciple) છે (ઉત્પ-
 ઘન્-ઉત્પદ્યન્ત-ઉપજન્ત; ઉત્પદન્તી-ઉપજન્તી-ઉપજતી; કુર્વન્-
 કુર્વન્ત-કરન્ત-કરત; કુર્વન્તી-કરન્તી-કરતી) આ વિશેષણના
 વાસ્તવરૂપના અતમાં અન્ત, અન્તી એજ છે કે જે સંસ્કૃત અને
 પુરાની હિન્દી બંનેમાં ૨૫૪ છે:—તેના અત, અતી થઇ જાય છે.
 કરતો, ઉપજતો એમાં , ઓ ડ તે ડ ની જગ્યાએ છે કે જે
 નરજાતિના કર્તાના એકવચનના ચિન્હ (સંસ્કૃત 'સ્' અથવા ' : ')
 નું અપભ્રંશ છે. ગૂજરાતીમાં ' નથી ' સાથે એટલે નકાર વાચક
 વર્તમાન ધાતુજ ૩૫માં આવેા પ્રયોગ થાય છે જેમકે આવતો નથી,
 આવતી નથી વગેરે, અને ભૂતકૃદનમાં જરૂર થાય છે જેમકે આવતો
 હતો, આવતી હતી વગેરે.

૨૩૦. હવે આ વિષયને અધિક ન લખાવતાં પ્રસંગની વાત પર આવીએ
 છીએ કે આ કાલની જૈન સંસ્કૃતમાં પણ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણને
 ક્રિયાની જેવું કામ આપતા જેવામાં આવે છે. 'યથાગતં વ્રજામીત્યા
 પૃચ્છન્નસ્મિ (પ્ર૦ ચિં. ૫-૧૧), નૃપસ્તસ્ય સૌધમલંકુર્વન્
 (૫. ૫૫), વન્દિન. શ્રી સિદ્ધરાજસ્ય કીર્તિં વિતન્વતઃ'
 (૫. ૧૮૨) ઇલાદિ. દેશભાષામાં વિચાર કરનાર કવિએ તેની છાયા
 સંસ્કૃતમાં પહોચાડી અને સંસ્કૃતની સ્થિર ભાષામાં પણ સમયની ગતિ
 નો પ્રભાવ પડ્યો. વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ હિંદીમાં 'હોના' ક્રિયાના
 વર્તમાનના રૂપની સાથે વર્તમાન ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા, અને ભૂતકાલિક
 ધાતુજ વિશેષણ (નિષ્ટા-હિંદી થા-થી, મયો,-મયી; હતો, હતી;)
 અને ગૂજરાતીમાં પણ 'હતો, હતી.' ની સાથે ભૂતકાળની ક્રિયાનું કામ દેવા
 લાગ્યા. હિંદી થા અને હતા-ગૂજરાતી ' હતા ' એ અસ્ત્ (અસ્તિ)
 ની અને હિંદી મયા એ મૂ (ભવતિ)ની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧. હવે પ્રબંધ ચિંતામણિનું કંઈક રૂપાણી જોઈએ—

- (૧) અમ્મણિઓ સદેસડો, તારય કંઈ કહિજ
જગ દાલિદિહિ હુખિયઉ, બલિબંધણુહ મુહિજ.

પાઠાંતર—જૂની જૈન પોથીઓમાં ઓ, ઓ ને ડ ડ લખે છે. આથી હેરાન થઈ છાપવાવાળા ક્યાંક ડ અને ક્યાંક ઓ છાપી દે છે. શુદ્ધ પાઠ માત્રાઓ અનુસાર બોલવો જોઈએ. અડ અને અઙ જૂની લખાવટ છે, તેને બદલે ઓ અને ણે એ પાછળની છે એમ ઉપર બતાવી દીધું છે. આ માટે અહીંપણ અમ્મણિઅઉ, સદેસડઉ, હુખિઅઉ પાઠ ઉચિત છે; પછીના લેખોની મુખ્યમુખ્યાનુકારી લખાવટથી તે અમ્મણિઓ, સંદેસડો, હુખિઅઓ થઈ ગયા હશે કે જે કવિતાની હિંદી-ગૂજરાતીથી બહુ દૂર નથી. એવીજ રીતે જૈન પોથીઓમાં ‘સ્થ’ ‘ચ્છ’ ઝઙ્ઘ, ઢમ, ત, મ એક સરખા લખેલા મળે છે, તેથી તેવા પાઠાંતર તે પાઠાંતર નથી. પુરાણી લિપિને બરાબર ન વાંચવાથી ઉપજતો ભ્રમ માત્ર છે. શાસ્ત્રી ટોનીના સંસ્કરણોમાં જે પાઠાંતર આપ્યાં છે, તેમાંથી અમે અહીં થોડાં આપ્યાં છે:—નારાયણહ, કહિજ, જય-હુથિઉ (હુચ્છિઉ), પરસ વર્ણુ નિયમ વૈકલ્પિક હોવાથી અમે ક્યાંક ક્યાંક અનુસ્વારનો પ્રયોગ કર્યો છે અને હ્રસ્વદીર્ઘને વધુ બદલેલ નથી.

અર્થ—એક સમય વિક્રમાદિત્ય રાત્રે નગરમાં ફરતા હતા ત્યાં એક

૩૨. હિન્દી તેમજ ગૂજરાતીમાં પાણી મોતીના ઓપ-કાન્તિને માટે વપરાય છે કિંતુ જૈન વૈયાકરણ વર્ધમાને પોતાના ગણરત્નમહોદધિ નામના સંસ્કૃત વ્યાકરણ ગ્રંથમાં પણ એક ઉદાહરણ નામે ‘ મુજંગસ્યેવ માણિ: સદમા: આપી મણિને માટે પણ અમ: (પાણી) નો પ્રયોગ બતાવ્યો છે.

તેલીને તેણે આ અર્ધો દુહો ખોલતો સાંભળ્યો કે ‘ અમારા સંદેશા ’ તારનાર (તારક) એવા કાન્હ (પાકાંતર-નારાયણ) ને કહેજે, રાજા ધણો વખત ઉભો રહ્યો કે ઉત્તરાર્ધમાં કંઈ આગળ કહે તો પોતે સાંભળે, પણ ઉત્તરાર્ધ સાંભળવાનું મળ્યું નહિ એટલે પાછો વળ્યો. સવારમાં દરબારમાં તેલીને ખોલાવરાવ્યો ને તેણે દુહો આ રીતે પૂરો કર્યો-‘ જગત્ દારિદ્ર્યમાં ડૂબ્યું છે, બલિબંધનને છોડી નાખજે ’-દૈલ બલિ મોટો દાની હતો કે જેણે નારાયણે બાંધીને પાતાળમાં મોકલ્યો હતો. જો તેલીની પ્રાર્થનાથી તારક કાન્હ તેનું બંધન છોડી દેતો જગત્ દારિદ્ર્યથી બચી જત. બલિનો અર્થ રાજ્યનો કર પણ થાય છે. રાજા કદાચિત્ એમ સમજતો હોય કે તેલી મારી બડાઇ માટે કંઈ કહેશે, પરંતુ તે તો રાજાને મેળું મારી સંભળાવતો હતો કે અમે તો દારિદ્ર્યમાં ડૂબી રહ્યા છીએ અને બલિબંધન (કરોનો બોજો) છોડવાની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિવેચન—અમ્મણિઅઉ-અમ્હણિઅઉ સં. અસ્માનં (!) અસ્મનીય (!) પાછી અમ્હીણા-અમારા એમ આવશે. ‘ ણુ ’ (સં. નામ) સંબંધકારક પ્રત્યય છે. પ્રાં અમ્હાણં. ગીતોની પંજાબીમાં ણુ નો ડ થઈ ગયો છે. મૈંડા, તૈંડા, (મેણા-ટાણા), સંદેસડઉ-જેમ સંસ્કૃતમાં અદ્ય, અજાત, કુસિત, સ્વાર્થમાં ‘ ક ’ આવે છે તેમ પુરાણી હિંદી-ગૂજરાતીમાં ‘ ડ ’ યા ‘ ડલ ’ આવે છે. જેમકે મોર-મોરડો, નીંદ-નીંદડલી (મારવાડી), રતિ (રાત)-રત્તિડી-રાતડી આદિ. તારય-તારક, કન્હુ-કૃષ્ણ, કન્હ વ્રજભાષાનો કાન્હ, ગૂં માં કહાન-કાન. કહિજજ-વિધિ, પ્રેરણાર્થક અને કર્મવાચ્યમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃતમાં ‘ ય ’ આવે છે ત્યાં ‘ જ ’ યા ‘ જજ ’ આવે છે. મરીજે- (મરવું જોઈએ) કરીજે (કરવું જોઈએ) કહજ્યે (રાજસ્થાની), કહેજે (ગૂં) લિખિજ ગયો (મારવાડી) દીનિજે-(દિનિજય, દીજે, દિજે)-પહેલાં કર્મવાચ્ય પ્રયોગ હતો, પછી કર્તૃવાચ્ય થઈ ગયો. દાલિ-દિહિ-દાળદર, દળિદ્ર. કુખિખઅઉ-સંસ્કૃત ધાતુ ક્ષુઙ્ છે કે જે દેશી-પરથી બનાવ્યો જણાય છે. હિંદીમાં ડૂખના, ખૂડના બંને રૂપ છે

તેજ પ્રમાણે ગૂજરાતમાં ફૂલવું, ખૂલવું બંને રૂપ છે. વ્યત્પયનું આ ઉદાહરણ છે. દુસ્થિત્વ-દુઃસ્થિત. મુહિત્વ-મૂકીએ, મૂકીને, છોડીએ. મુઓ ઉપર કહિત્વ. શાસ્ત્રી આનો અર્થ ' મોચિત '-મૂકી દીધો એમ કરે છે. ?

(૨) કચ્છના રાજા લાષાકચ્છને કપિલકોટિના કિલ્લામાં મૂલરાજે ઘેરી લીધો. લાષાક (લાખા) ધણું બોધવાડય કહીને રણભૂમિમાં ઉતર્યો અને વીરતા બતાવી કામ આબો-મરાયો. તે બોધવાડયોમાંથી એક એ આપેલું છે કે:-

ભગ્યા તાવિઉ જહિં ન કિઉ. લખખઉ ભણુઈ નિધદ

ગણિયા લખખઈ દીહડા, કે દહક અહવા અદૂ.

આને નવી લખાવટમાં બદલી લખી દઇએ તો બેસુડું એટલું લાગે છે તે નહિ લાગે.

ભગ્યાં તાવ્યો (તાપિત) જો ન કિયો, લખખો ભણે નિધદ,

ગણિયા લાલે દીહડા, કે દહક અહવા અદૂ.

—કુશળ લાખો ભણે છે કે ભગ્યા-ઉદયપામતા (શત્રુ)ને તાપિત

૩૩. આ કચ્છનો પ્રસિદ્ધ રાજા લાખા ફૂલાણી (ફૂલનો પુત્ર હતો તેથી) કે જેનું નામ ધનાઢયતા, તથા ઉદારતાને લીધે પ્રસિદ્ધ છે. આ જડેન જતિના ચંદ્રવંશી યાદવોમાનો હતો મૂલરાજના હાથથી તેના મૃત્યુનો કાળ જૂની ગૂજરાતી કવિતા પ્રમાણે કાર્તિક શુક્લ ૮ શુક્રવાર રાક સં. ૯૦૧ (વિ. સં. ૧૦૩૬-૪. સ. ૯૮૦) છે, કનોજના રાકોડ રાજા જયચંદના પૌત્ર યા પ્રપૌત્ર સિયાજના, મૂલરાજની કન્યા સાથે વિવાહ થવાની તથા તેના પ્રત્યુ-પકારમાં સિયાજએ લાલા ફૂલાણીને મારવાની આદિ કથા અપ્રમાણિક છે કારણકે સિયાજના દાદા ને વડદાદા જયચંદનો સમય વિ. સં. ૧૨૫૦ (ઇ. સ. ૧૧૯૩) છે, તેથી સિયાજનો સમય વિ. સં. ૧૩૦૦ પછી આવવો ઘટે. તે સમયે લાખા અને મૂલરાજને ત્રણસો વર્ષ થઈ ગયા હતા. (જુઓ પં. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાનો લેખ ' લાખા ફૂલાણીકા મારા જના '-સમાલોચક (જયપુર), જન્યુ. ફેબ્રુ. ૧૯૦૪. મૂલરાજનો રાજ્યાભિષેક વિ. સં. ૧૦૧૭ માં થયો એ વાત પ્રામાણિક છે.

-ન કર્યો—તપાવ્યો નહિ તો ગણ્યા (ગણ્યાગાંઠા) દિવસો મળે છે. કાંતો દશ અથવા આઠ. (વીરતા બતાવ્યા વગર પડી રહીએ તો કેટલા દિવસ જીવવાનું છે ? ઉમરના ગણ્યાગાંઠા દિવસોજ, એક દિવસ તો અવશ્ય મરવાનું છે જ. તેથી શત્રુને બાળી—તપાવી મરવું એ વધુ સારું.)

ઝિગ્યા—ઉગેલા—ઉદ્ધિતપરથી યા ઉદ્ધિત થયા પછી, તાવિઉ—તાપિત, તપાવેલો. નિધટ્ટ—કુશળ (હેમચંદ્ર દેવ ના. મા. શિવટ્ટ ૪-૩૪) શાસ્ત્રી નિધટ્ટ (૧) એવો ખોટો અર્થ કરે છે. દીહડા—દિવસ. જુઓ ઉપર નં. (૧) ની ટિપ્પણીમાં સંદેશડો. પંજાબી ધ્યાડા, ગૂં દહાડા. ધન્ન ધિયાડો ધિન ધડી (ઝિમા ઝીમાની કવિતા, મારવાડી) કે—અથવા, યા, દહુ—દશ અહવા—અથવા. શાસ્ત્રી અને ટોની બંનેના અનુવાદ અશુદ્ધ છે.

(૩) માલવાના રાજા (પરમાર) મુજનું રાજકાર્ય તો રૂદ્રાદિત્ય નામનો મંત્રી સલાળતો હતો અને મુજ કોઈ સ્ત્રી પર આસક્ત હતો. રાતે ને રાતે ચિરકિલ્લ નામના ઉંટપર ચઢી તેણીની પાસે બાર જોજન જતો, ને પાછો વળતો. કેટલેક દિવસે મુંજે આવવું જવું છોડી દીધું તેથી તે ખંડિતાએ મુંજને નીચેનો દોહો લખી મોકલ્યો.

મુંજ પડેલા દોરડી, પેડખેસિ ન ગમ્મારિ (પા. જૈ ગમ્મારિ)
આસાદિ ધણુ ગજજીઈ, ચિકિખલિ હોસેડવારિ.

અર્થ—મુંજ ! (પ્રેમની) દોરી ખડી—ખસકી ગઈ છે. ગમાર ! તું નથી દેખતો કે આપાદમાં ધન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખખલ (ગારો—લપસવું) થશે ?

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો કર્યો છે કે ‘ આપાદનો ધન ગરજે છે ’ પરંતુ ‘ આપાદિ ’માં ‘ધ’ એ અધિકરણ કારક છે, અને ગજજીઈ વર્ત્ત-માનકાલજ, નહિ, પરંતુ વર્ત્તમાન ધાતુજ વિશેષણ (ગરજેલો)ની ભાવ-લક્ષણ સાતમી વિભક્તિ પણ જણાય છે. આગળ શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે ‘ તારા વિરહથી આવનાર આસુઓની ધારાઓથી લપસણી જમીનપર કેમ આવશે ઇતિ દિક્ ’—પરંતુ આ બરાબર નથી—દિશાભૂલ છે. સરલ

વાત એ છે કે ગરમીમાં દોરી સુકાઈ જાય ત્યાં લીલી થઈ જાય તો વરસાદમાં લીલી-સુંવાળી થઈ જાય. (આન ગાંઠ ધુલિ જત ત્યાં માન ગાંઠ છુટિ જત-વિહારી) તો વરસાદ આવ્યો તો તમારા આવ્યા વગર આલે નેમ નથીજ: પરાણે આવશે, પરંતુ લપસણી-ગારાવાળી જમીનમાં ઊંટ કેમ આલશે? આ માટે લપસણાજ આવી જાયો. વરસાદમાં ઊંટને આલવામા કષ્ટ પડે છે-જેવી રીતે એક મારવાડી દોહામાં કહેલું છે:-

ઊંટાં દેધાં ટેરડાં ગુડ ગાડર ગાડાંહ

સારા દોહરા આવશી મૈંડક બોધ્યાં નાડાંહ.

[ઊંટ, બકરા, બળદ, ગુડ, ભેડ અને ગાડાં એ સરવે મુશ્કેલીથી જ્યારે દેડકાં નાડિયો (તળાવડી)માં બોલે છે ત્યારે આવી શકે. આમાં ઊંટા વગેરેમા ‘આં’ અને ગાડાંહ એમાં ‘આંહ’ એ કર્તાના બહુવચનના પ્રત્યય છે. દોહરા એટલે દોહિલા (સં. દુષ્કર), બોલ્યાં નાડાંહ-ભાવલક્ષણ (સમ્ભવી.)]

ઉપરનો ૩ નખરનો દોહો લખ્યો.

[ખડદલા—(સં. સ્વલિતા?) સૂકી, ખડખડી ગાઈ, ખડી ગાઈ. દોરડી-દોરી. દેશી સાથે મિશ્રિત સંસ્કૃત દવરકી, પદ્ધતિઓમાં ડોરક એ સંસ્કૃત શબ્દ પણ બની ગયો છે. આણુના હર્ષચરિતમાં ‘ડોર’ શબ્દ આવ્યો છે જેનો અર્થ સુકેત ટીકાકારે ‘કટિમૂત્ર’ કર્યો છે. (જુઓ ઉપર ૫) પેકિખસિ—(સં. પ્રેક્ષસે.) પંજાબીમાં અવધક્ષ-હાલ પણ જોવાના અર્થમા છે જેમકે તૂ વેખ, વહ વેખદા હૈ. ગમમારિ-ગમાર હિ. ગંવાર. આસાહિ-છદને લઈને ‘હ’ ને દીર્ઘ દ્યો. ગજજીઝ-સં. ગર્જતિ યા ગર્જત્યુ. ઉપર વ્યાખ્યા જુઓ. ચિકિખલિ-કીચડવાળી, લપસી પડીએ તેવી. પંજાબી ચિકલી (સંસ્કૃત પિશ્વલનો વ્યત્યય) હેમ. દે. ૩-૧૧ ચિકખલ્લ, હોસે-હોશે-થશે. અખારિ-રાજસ્થાની અખાર હમણાં. ગૂજરાતીમાં આવાર પદમાં વપરાય છે તે:

(૪) તેલંગદેશના રાજા તૈલપે (કલ્યાણના સોલંગી તૈલપ ખીજો) છેડછાડ કરી તેથી મુજે તેનાપર ચડાઈ કરી. મંત્રી રૂદ્રાદિયે મુંજને

તેમ કરતાં વાર્યો અને સમજાવ્યો કે ગોદાવરીની પેલેપાર તો નજ જવું, પરંતુ મુંજે તૈલપને પહેલાં છવાર હરાવ્યો હતો. તે માટે તેના મંત્રીની તેણે સલાહ માની નહિ. રાક્ષસિયે રાજનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી અને પોતાને અસમર્થ જાણી ચિતામાં બળી જઈ પ્રાણ આપ્યો. ગોદાવરીને પેલેપાર મુંજની સેનાને છલકપટથી કાપી નાંખી અને તૈલપ મુંજને મુંજની દોરીઓથી બાંધીને લઈ ગયો. ત્યાં તેને લાકડાના પાંજરામાં કેદ રાખ્યો. એક દિવસે મુંજ અરીસામાં મુખ જોઈ રહ્યો હતો તે વખતે મૃણાલવતી પાછળથી આવી ઉભી અને મુંજનું ચૌવન અને પોતાની આંધેડ ઉમર વિચારતાં તેણીના ચહેરાપર મ્હાનતા આવી ગઈ. આ જોઈ મુંજે આ દોહો કહ્યો.

મુંજ ભણુઈ મુણાલવઈ, જીવ્વાણુ ગયું ન જૂરિ,
જઈ સકર સય ખંડ થિય, તો ઈસ મીડી ચરિ.

અર્થ—મુંજ કહે છે, હું મૃણાલવતિ ! ગયેલા જોખન ન જૂરમાં—
શોક ન કર; જો સાકરના શત-સો ખંડ-ટુકડા થઈ જાય તો પણ તે
ચૂરિ (ચૂર્ણ કરેલી) પણ મીડી હોય છે.

ભણુઈ—ભણે, કહે (સ. ભણુતિ) મુણાલવઈ—સ્વર ઝડની ‘ઉ’
શ્રુતિ જીઓ. જીવ્વાણુ—જોખન, ચૌવન. ગયું—કર્મકારક ગયેલું જૂરિ—
ઝુરવું—પસતાવું, વિલાપ કરવો, જઈ—(સં. યદિ હિંં જો, ગૂં જો),
સય—શત, સો, થિય—થઈ સાકર શતખંડ થઈ. નારીજાતિ. સં. સ્થિત
હિ—આ ની નારીજાતિ થી. ઈસ—આ.

વીકાનેરના રાજા પૃથ્વીરાજની રાણી ચાપાદેએ પતિને પોતાના
ધોળા કેશપર પસ્તાવો કરતો જોઈને આવોજ દોહો કહ્યો હતો:—

નરાં નાહરાં ડિગમરાં પાકાં હી રસ હોય

...નરાં તુરંગાં બન ફલાં પક્કાં પક્કાં સાવ. (મહિલામૃદુવાણી)

(૫)—રાક્ષસિયતો મરી ગયો હતો. તે ઉદયન-વન્સરાજના મંત્રી
ચૌગધરાયણની પેઠે પોતાના સ્વામીને બચાવવા માટે ગાંડાનો વેશ લઈ

પહેંચ્યો નહિ, પરંતુ મુંજના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહેંચી ગયા. તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરંગ કરાવી. નાસતી વખત મુંજે મૃણાલવતીને કહ્યું કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામાં રાણી બનીને રહો. તેણીએ કહ્યું કે દાગીનાનો કબ્જો લઈ આવું છું, પરંતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આઘેડ એવી મને જો ત્યાં જઈને છોડી દે તો પછી ન ધરની ન ધાટની એવી સ્થિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બંધી હકીકત પોતાના ભાઈ (તૈલપ)ને કહી દીધી. વત્સરાજની પેઠે ઘોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુંજ ઘણી નિર્દયતાથી બધાઓ, તેની પાસે શેરીએ શેરીએ ભીખ મગાવી. તેના વિલાપની કવિતામાં કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામાં આવે છે. ટાંની કહે છે કે છાપેલા પુસ્તકમાં કેટલાંક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસંગનાં મૂક્યાં નથી કે જે એક પ્રતિમાં હતાં. સંભવ છે કે તેમાં કંઈ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય.

સહ ચિત્ત હરિસદૃષ્ટી મમ્મણુહ સત્તીસ ડીહિયાં

હિયમ્મિ તે નર દટ્ટ સીઝે જે વીસસઘ થિયાં.

પાઠાંતર—ચિત્તહસદૃષ્ટી મણુહ, અસ્સી તે નર, હરિસદૃષ્ટી મમ્મણુ છત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચાસ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પત્તિજજઈ તાંહ, અમ્મી સીજે, પતિઠવઈ તિયાંહ.

અર્થ—સહ (ના) ચિત્તોને હર્ષિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે—માટે મદન-પ્રેમની વાતો રચવામાં દક્ષ-ઝાહી એવી સ્ત્રીઓમાં જે વિશ્વાસ કરે છે તે નર હૃદયમાં દટ્ટ (પાછીરીતે) દુઃખ પામે છે.

પાઠાંતરોથી આ દોહામાં કંઈ રૂપાંતર હોય એમ જણાય છે, જે 'પત્તિજજઈ તાંહ' (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામાં) એ પાઠાંતરથી જણાય છે કે પૂર્વોક્તો અતં કંઈ બીજી રીતે પણ હોય. 'મમ્મણુહ ભત્તીસ' નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામાં આવે છે, પરંતુ પાઠાંતરોમાં છત્તિ(સ), પંચાસ, એમ મળે છે તેથી-સંભવ છે કે

આ બત્રીસની સંખ્યા પણ હોય; અગર તેમા સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને મોહિત કરવાની કલાઓની પરિસંખ્યા હોય, જેવી રીતે વાણું-હજમને હિન્દીમાં છત્તીસા કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે. આમાં :છપ્પનાનો અર્થ પદ કલાયુક્ત નહિ, પરંતુ છ બુદ્ધિવાળો [સ-પટ્પ્રસ) છે, પટ્પ્રસ એ બુદ્ધની ઉપાધિ પણ છે.

સઉ—સૌ, સહુ, હિં-સખ, રાજસ્થાની સૌ, સૌ; મારવાડી સેગ (હૈડ.) હરિસદ્ગૃહ-હર્ષ અને અર્થ અથવા હર(ણ) અને સાર્થ આ. સાર્થ પરથી રાજસ્થાની સાર્કે=હાર્કે યા આટે=વાસ્તે. ગૂં માટે, વાસ્તે. મરાઠી સાર્કી મમમણુહુ-મ-મથ-કામદેવની, અથવા માંહોમાહિ મણુમણુ-ચડભડ કરવું. હ=ના. છડી વિભક્તિ. બત્રીસ-વાતોમાં, ડીહિયાં-ડાહ્યા, ચતુર (સ. દક્ષ). ગૂંજરાતી મારવાડી ડાહ્યા, ડીહિ એટલે દીર્ઘ-સરખાવો સં. દીર્ઘિકા એટલે વાવ-હિન્દી દિઘી, ડિગી, ડીધી. હિયમ્મિ-આમાં 'મ્મિ' એ (સં. સ્મિન્ અને હિં. મેં તથા ગૂં મા) એ બે વચ્ચેનો છે. દૃઢ-દૃઢ, સીઝે-સીઝાય છે, દુઃખ પામે છે. રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું, (દાળતું) -સં. સિઘતિ એ પરથી આવે છે. સંભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેતું સં. પિઘતિ છે. (ગૂંજરાતીમાં સીઝાય છે એ ચોખ્ખું વપરાય છે તેથી સીઝે એજ પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઈ-વિશ્વાસ કરે છે પતિજન્ય-પતીજ એટલે પ્રત્યય-વિશ્વાસ રાખે છે. ગૂં માં પ્રતિ-યારો પણ વપરાય છે. હિં પતીજતે હૈં, પ્રત્યય કરતે હૈં-સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ). પંજખીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝાવવું પણ છે. પતિસ્વઈ-કેવલ પતિજન્યનો લેખ પ્રમાદ છે. અતુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. થિયાં, તિયાંહ-સ્ત્રીઓમાં.

(૬)—ઝાલી તુટી કિં ન મુઠિ, કિન હુયહ છારપુંજ

હિંડહ દોરી બધીયહ, જિમ મંકડ તિમ મુંજ.

(ગૂંજરાતીમાં બદલાવીએ તો

ઝળી તુટી કાં ન મુઝો, કાં ન થયો છારપુંજ,

હિંડે દોરી બાંધિયો, જેમ મંકડ તેમ મુંજ.

પાશાંતર—ઝોલી તુટી વિ કિં ન કડ, મુયક, છારદપુંજ, ધરિધરિ
જિમ નચાવઈ જિમ, તુટવિ, ઝોલી તુટી, દયક.

અર્થ—(આગમાં) બળીને યા (ફાંસીની દોરી) નોડી શા માટે
ન મર્યો ? શા માટે રાખનો દગડો ન થયો ? (કિ) દોરીથી બધાયેસો
રહી જેમ વાંદરો ફરે છે તેમ મુંજ (ફરે છે) પાશાંતરમાં—ઝોળી
(ફાંસીનો પાશ) તોડી ફરી પણ કંઈ ન કર્યું...ધરધર જેમ નચાવ-
વામાં આવે છે તેમ...

ઝાલી—બળીને સં. જવજ, રાજસ્થાનમાં આગની આંચ (જ્વાલા)ને
ઝાલ કે ઝલ કહે છે. ગૂં માં ઝાળ કહે છે. તુટી, તુટવિ—તૂટી,
નોડી (સં. તુટ), મુખ્મકિ—મૃત (મુઓ); તે પ્રમાણેજ હુયક-થયો
હિંદી હુઓ. કિ-કાં, શા માટે ? છાર-માત્રા માટે છર બોલો. છાર અને
રાખ બને ભરમના અર્થમાં એકજ દેશી પદ્ધતિ વ્યત્પત્ત છે. સં. ક્ષાર
(ખાડ) સાથે કેવલ આદ્ય છે. રાખ પરથી સંસ્કૃત રક્ષા બનાવેલો
છે. હિંડઈ—મં. હિંડતિ; હિંડે છે—હાલે છે—ચાલે છે. પગખી હંડના,
એટલે ભટકવું જેમકે—ગલિયાં દા હંડના છડિ દેઈ કાન્ડા, હુણુ હોયા
ત્ત ધરખારી—આ એક ગીતમાં છે. તેનો અર્થ એ છે કે હે કાન્ડ ! તું
ગલિઓમાં ભટકવું છોડી દે, હવે તું ધરખારી—ગૃહસ્થી થયો છે. હુણુ—
સં. અધુના—હમણાં. દોરી—ઉપર જુઓ ન. ૩. મંકડ—સં. મંકટ
જૂના લલીઆઓ કિલ્લવાળા અક્ષર બતાવવા માટે બેવાર અક્ષર (જો-
ડાક્ષર) લખવાના પરિશ્રમથી બચવા માટે અક્ષર પર અનુસ્વાર જેવું
મીકું મૂકતા હતા, તે કેટલાક શબ્દોમાં તેને ભ્રમથી ‘ન’ શ્રુતિ ગણ-
વામાં આવી જેમકે સ. મંકટ-પ્રાં મકડ; તેને મંકડ લખવામાં
આવ્યું પછી ભ્રમથી મકડ સમજાયું. સં. ખડ્ગનું પ્રાં ખગ્ગ. આમાં
બે ગતે બતાવવા લખાયું ખંગ તે પછી ભ્રમથી ખંગ થયું. હિંદી—ખડ્ગ.
ઉપર નં. ૫ માં પતિજ્જનનું પતિજ્જન, સંમાં અત્યદ્ભુતનું પ્રાં
અચ્ચમ્ભુચ થયું તેનું ગૂં અચંઓ, હિં. અચમ્મા ધત્યાદિ.

[પૂર્વકાલિક ક્રિયાના રૂપો પર ટિપ્પણ—સંસ્કૃત વૈયાકરણોએ ત્વા

('ગત્વા, કૃત્વામાંના) ને પૂર્વકાલિકની પ્રકૃતિ અને (સત્કૃત્ય, સંગત્ય)માંના 'ય' ને ધાતુની પહેલા ઉપસર્ગ આવવાથી વિકૃતિ માની છે, પરંતુ જૂની સંસ્કૃતમાં આવો ભેદ નથી. તેમાં અકૃત્વા અને ગૃહ્ય એમ બંને રૂપો મળે છે. વેદમાં 'કૃત્વાય' મળે છે અને પાલીમાં 'છિત્વાન' અને 'કાતૂન' મળે છે. આથી પાંચ જાતનાં રૂપ થયાં—કૃત્વા, કૃત્વાય, કૃત્વાન, કર્તૂન, કર્ય(કૃત્ય). સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં આ અવ્યય નહિ, પરંતુ 'ઠતુ' અંતવાળા ધાતુજ શબ્દની ત્રીજી અને ચોથીનાં રૂપોનાં હિન્દી 'સે' જણાય છે. કૃત્વા એટલે હિં. કૃતુસે-કરનેસે-કરીને, ઇત્યાદિ. પ્રાકૃતમાં 'ત્વા' બિલકુલ નથી પણ 'ય' છે અને પાલી વાળા ત્વાન, તૂન પછી તૂણ યા ઠૂણ થઇને મરાઠીમાં વેડન, મ્હણુન ત્યા સુધી પહોંચી ગયેલ છે અને મારવાડીમાં, કરીને, લખીને એમાં રહેલ છે ને ગૂજરાતીમાં કરીને, લખીને એમાં પણ તે છે. જૂની હિંદી યા જૂની ગૂજરાતીમાં અર્થાત્ અપભ્રંશમાં 'પેડિખવિ' 'ખોલ્લિવિ' આદિ આવે છે. ત્યાં પણ ય એટલે ધ્યિ એટલે ઈ છે. હિંદીમાં ય, ઇ ના રૂપમાં આવ્યા છે. (આઇ, સુનિ એટલે આય, સુન્ય=સં. આયા-ય, શ્રુણ્ય (!) હવે તો ' ઇ ' પણ ઉડી ગયો છે, અને કર ધાતુના પૂર્વકાલિકનો અનુપ્રયોગ થાય છે જેમકે ખા કર=(જૂની હિં.) ખાઇ કરિ=પંજાબી, ખાઇ કરી=સ. ખાઇ કર્ય (!) ગૂજરાતીમાં ઇ તથા ઇને પ્રત્યય છે જેમકે ખાઇ, -ખાઇને ખોલી-ખોલીને, આવી-આવીને, સુણી-સુણીને. (૭)—ગય ગય રહ ગય તુરગ ગય, પાયકડા નિભિચ્ય,

સગઠિય કરિ મન્તાણુ ઉમ્મહુ (તા ?) રૂદાધચ્ય.

પાઠાંતર—પાયકડા, ઠકુર રૂદાધચ્ય, ઉમ્મહુ, મતાણુ મહતા.

અર્થ—(જેના) ગજ, રથ, ઘોડા, પાયદળ આલ્યા ગયા છે અને જે નોકર વગરનો છે (તેવા મુજને) હે સ્વર્ગસ્થિત રૂદાધિય ! ખોલાવી લે. તારી તરફ મોં કરેલો એવો-ઉમ્મહુ હું છું.

ગય-ગત, ગયા, ગય-ગજ-હાથી, રહ-રથ, તુરય-તુરંગ-ઘોડા, પાયકડા-તેમાં આવેલા 'ડા' માટે નં. ૧ માં 'સદેસડા' એ પરની

જા સા-જે તે (નારી જાતિ), સંપન્નજ-સં. સંપદતે. સં+પદ-સપન્નવું સંપન્ને-કવિતામાં વપરાય છે-સાપડવું, નિસ+પદ=નિપન્નવું વેદ્ય-ઘેરે, કાઠીઆવાડમા વેંઢારવું-ખમવું એ અર્થમાં વપરાય છે, ખમે, પંખખીમા વેડા-ઘેરેલુ મકાન-જનાનો. વેડી પૂરી-વચમાં કચોરીની પેડે ભરેલી પુરી. આ સાખીનો અર્થ એ છે કે વિદ્વન્ને કાઠ વહવું-ઉડાવવું-ખમતુ નથી. ટોની એ અર્થ કરે છે કે 'કાઠ (મારા માર્ગમાં) વિદ્વન્ નાંખતું નથી.'

(૧૦)—સાયર પાછ લંકે ગઢ, ગઢવધ દસસિરિ રાસ,
ભગ્ગકખય સો ભજિ ગય, મુંજ મ કરિ વિસાસ.

અર્થ—સાગર ખાઈ, લંકા ગઢ અને દસ માથાનો રાજા (રાવણ) તે ગઢપતિ-ભાગ્યનો ક્ષય થતાં તે ભાંગી ગયા-નષ્ટ થયા (તો) હે મુંજ !, વિપાદ-ખેદ મ કર.

ગઢવધ-ગઢપતિ. ગઢવી એ શબ્દ પણ તે પરથી છે કે જેઓ મૂળ ગઢની રખેવાળી કરતા હોવા ઘટે. આ ગઢવીની જાત કાઠિયાવાડમાં છે. સરખાવો ચક્રપતિ-ચક્રવધ-ચક્રવે, ભજિજગય-તૂટી ગયા, ભાંગ-ભાંગી ગયા એમાં ભજૂ ધાતુ છે. સંસ્કૃતમાં ભગ્નનો અર્થ તૂટેલું, ભાંગેલું, હારેલું થાય છે તે પરથી હિંદીમાં ભાગના બના, થયું છે. અગળ જુઓ 'અહ ભગ્ગા અમ્હસંખા' આદિ.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રખંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

૨૩૨.—[રાજા મુંજ એ જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ—ધારના પરમાર રાજા મુંજ તે વાક્યપતિરાજ ખીજે, ઉત્પલરાજ, અમોઘવર્ષ, મૃત્યુવલ્લભ અથવા શ્રીવલ્લભ. તેણે કંથ્યાણનાં સોલંકી રાજા તૈલપ ખીજ પર ચઢાઈ કરી અને તૈલપે તેને હરાવી નિર્દયતાથી માર્યો-એતો.

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાણુક્યોના બે લેખોમાં આ વાતનો સાબિતી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. મુજના મંત્રીનું નામ રુદ્રદિત્ય હતું—તે તેના વિ. સં. ૧૦૩૬ (ઇ. સ. ૮૭૮)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુજનું પ્રથમ દાનપત્ર સં. ૧૦૩૧ નું છે અને તેનું મૃત્યુ તેના રાજકાલમાં દ્વિગ્વિંશતી અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસંદોહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ. સં. ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સંવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલું હોવું ધટે. આ રાજા મુજ વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમાં હતો. (મુજ નથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સંસ્કરણ ભાગ ૧ અક ૨ પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ. હી. ઓઝાજી કૃત ‘ સોલંકિયોંકા ઇતિહાસ ’ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૭૬ થી ૮૦) પ્રબંધ-ચિંતામણિમાં લખ્યું છે કે મુજને મારી નાંખવાના સમયે તેણે કહ્યું હતું કે ‘લક્ષ્મી ગોવિંદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરોત્તે ઘેર ચાલી જશે, પરંતુ યશઃ પુંજ એવો મુજ મરી જતાં સરસ્વતિ નિરાલપ થશે.’ આ મુજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઈ કવિની હોય, છતાં એમાં તો સદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલંબ-આધાર હતો. તેના સમયમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ ‘સુભાષિતરત્નસંદોહ’ એ ગ્રંથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્તિકાવ્ય, નવસાહસાંક ચરિતના કર્તા પદ્મગુપ્ત, ધનપાલ (તિલકમંજરીના કર્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), દશરૂપના કર્તા ધનંજય અને તેના દીકાર હલાયુધ તેના સમયમાં હતા. પ્રબંધોમાં અને સુભાષિતાવલિ-ઓમાં મુજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આપ્યા છે અને ક્ષેત્રેન્દ્ર કે જે મુજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુજનો એક શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩૩-હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામાં આવી છે તે શું મુજે સ્વયં બનાવ્યા છે ?—ઉપરના ૧૦ માં નંબરના દોહાની વ્યાખ્યામાં શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ‘ રિપુનારીવાક્ય ’ છે, પરંતુ તેમાં મુજ પોતાનેજ સંબોધન કર્યું હોય તો તેમાં શું નવાઈ છે ? પ્રબંધ ચિંતામણિકારના સમય (સ.-૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

હાસિક વાંત હતી કે દોહા મુંજના છે. જે શ્લોક ખીજ કવિઓના બનાવેલા જાણવામાં આવ્યા છે અને આ પ્રમંથકારોએ ખીજ કવિઓ યા રાજ્યોને શિરે ચડાવ્યા છે તે કારણે આવા પ્રસિદ્ધ દોહા પર સંદેહ કરી શકાતો નથી. આવા દોહા દંતકથામાં રહી જાય છે અને દંતકથાઓ સિવાય તેની રચનાના સબંધમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. વીકાનેરના પૃથ્વી-રાજે રાણા પ્રતાપપર સોરઠા લખી મોકલ્યા, માનસિંહને અકબરે ‘સબી ભૂમિ ગોપાલકી’ વાળો દોહો લખી મોકલ્યો, નરહરિ કવિનો ‘અરિહુ દત તન ગહહિ’ વાળો છપ્પો અકબર આગળ મૂકવામાં આવ્યો, ‘અલ્લ ભનૈ સુન શાહ અકબર’ આદિ દોહા ખીરખલનાજ છે, હુલ-મીવાળી યુક્તિ પ્રયુક્તિ ખાનખાના અને તુલસીદાસ વચ્ચે થયેલી—ઈત્યાદિ વાતોના ઐતિહાસિક પ્રમાણ સિવાય ખીજું કયું પ્રમાણ છે ?

૨૩૪. તે પ્રમાણ એ માનવાનું છે કે અગ્યારમી શતાબ્દીના ખીજ ચરણમાં પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભોજનો કાકા પરમાર રાજા મુંજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો કવિ પણ હતો. એક ખીજું પ્રમાણ છે—શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં જે અપભ્રંશના ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેમાં એક દોહો એ છે કે:—

‘આહ બિછોડવિ જહિ તુહું, હઉં તેવંધ કો દોસુ,
હિયઆર્ટ્ય જંધ નીસરહિ, જાણઉં મુંજ સરોસુ.

અર્થાત્—ખાંચ વિછોડી—અલગા કરી તું જાય છે, હું પણ તેવી રીતે જાઉં છું (તેમાં) શું-કયો દોષ છે ? હૃદયમાં સ્થિત થયેલ જો (તું) નીકળી જ, તો મુંજ (કહે છે કે હું) જાણું (કે તું) સરોષ છો. એથા ચરણનો આ પણ અર્થ થઈ શકે છે કે ‘તો હું જાણું કે મુંજ સરોષ છે’. આ ખીજો અર્થ સીધો જણાય છે પરંતુ મુંજની કવિતાઓમાં નામ આપવાની રીત જોતાં પહેલો અર્થ પણ અસંભવિત નથી. આ દોહો હેમચંદ્ર પહેલાંનો છે. આથી બેજ પરિણામ આવી શકે છે:—એક તો એ કે સૂરદાસ (?)ના

‘ બાહ છુડાએ જાન હો, નિબલ જાન કે મોહિ,
હિરદે સે જગ જાહુએ, તો મેં જાનૈં તોહિ.

એ દોહાનો પિતામહ ‘ બાહ બિછોડવિ ’ આદિ દોહાનો કર્તા રાજા મુંજ હતો અને આ મુંજના નામથી અંકિત દોહો સં. ૧૧૯૯ (કુમારપાલના રાજ્યાભિષેકનો સમય કે જે પહેલાં તો હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ રચાયું હતું) થી પહેલા પ્રચલિત હતો; બીજું પરિણામ એ કે જે બીજો અર્થ લખે તો જે નાયિકાએ લપસણી ભૂમિવાળો દોહો (ઉપર સંખ્યા ૩ નો) મુંજને લખ્યો હતો તેની કૃતિ આ પણ હોય. બંને અવસ્થાઓમાં કાંતો મુંજને કવિ માનવો પડશે, અને કાંતો આ દોહાઓને તેના સમયમાં રચાયેલા માનવા પડશે. ઝોછામાં ઝોછુ એ તો માનવું પડશે કે આ દોહો સં. ૧૧૯૯ (પૃથ્વીરાજ રાસોના કલ્પિત સમયથી ૫૦ વર્ષ પહેલાં) થી કેટલોક સમય પહેલાંની રચના છે જેથી તે સમયે કાંતો મુંજે રચેલો અને કાંતો મુંજને પ્રેરિત થયેલો માનવામાં આવતો હતો.

(૧૧) ભોજને ત્યાં એક સરસ્વતી કુટુંબ આવ્યું કે જેની ખજાર ભોજના સેવકે એક સંસ્કૃત-દેશીથી મિશ્રિત શ્લોક બનાવી આપી:—

બાપો વિદ્યાન બાપપુત્રોડપિ વિદ્યાન

આઈ વિહી આઈધુઆપિ વિહી,

કાણી ચેટી સાપિ વિહી વરાકી

રાજન મન્થે વિજ્ઞપુજન કુટુંબમ.

અર્થ—બાપ પણ વિદ્યાન છે, બાપનો પુત્ર પણ વિદ્યાન છે; મા વિદુષી પડિતા છે, માની બેટી પણ વિદુષી છે, બીચારી કાણી દાસી છે તે પણ વિદુષી છે. રાજન ! માનું છું કે કુટુંબ વિજ્ઞાનો પુજ છે.

પાઠાંતર—વખો, વિદ્રી, વિધી, વિદુસી, વિર, વિદ કેવલ લેખ-પ્રમાદ છે.

બાપ—પિતા. આ દેશી શબ્દ છે, પરંતુ હેમકોશના શેષકાંડમાં સંસ્કૃત માનેલો છે. પ્રખંધચિંતામણિમાં તેનું સંસ્કૃત રૂપ વપ્ત (વપ્તા—

ખીજ વાવનાર) પણ આબું છે (પૃ. ૩૦૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૩ પૃ. ૨૪૯ ટિપ્પણ ૧૬) આઈ—મા, માતા (મરાઠી આઈ), ધુઆ—પુત્રી સ. દુહિતા પંજખી ધી, વિજ્જ—વિજ.

(૧૨)—રાજએ તેમાંથી જ્યેજની પત્નીને સમસ્યા કરી કે—‘કવણ પિયાવઉ ખીર ?’—તેણીએ તેની પૂત્તિ કરી કે—

જઈ યહ રાવણુ જાઈયઉ, દહમુહ ઇકંકુ સરીર,
જણુણી વિયમ્બી ચિતવઇ, કવણુ પિયાવઉ ખીર.

પાઠાંતર—જેઈ.

અર્થ—જ્યારે આ રાવણુ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જન્મ્યો ત્યારે માતા અચંખામાં (આવી) ચિંતવે છે કે કયા (મુખ) ને દૂધ પીવરાવું ? (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં. ૩૪.)

જાઇયઉ—જયો, રાણીજયો, રાયજયો,—રાયજયો. વિયમ્બી—વિરિમતા, ચિતવઇ—ચિતવે, કવણુ—કોણુ, કયા, પિયાવઉ—પિવરાવું—પીવાર કાઢિયાવાડી. ખીર—સં. ક્ષીર, દૂધ. સિધીમાં ખીર અતિથિ ?—દૂધ છે ?

(૧૩)—ખીજ સમસ્યા એ કરી કે, કંઠિ વિલુચ્છઇ કાઉ ?—આની પૂત્તિ કાણી એટીએ એવી રીતે કરી કે—

કાણુ વિ વિરહકરાલિઇ, પઇ ઉડુવિયજ વરાઉ,
સહિ અચ્ચભૂઉ દિઠૂ મઈ, કંઠિ વિલુચ્છઇ કાઉ ?

પાઠાંતર—અચ્ચિભૂ, ‘અચ્ચભુઅ’ ઠીક લાગે છે.

અર્થ—કોઇ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ ખીજમને ખીચારા પતિને ઉડાવ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ અચરજ જોયો કે (તેણી) હવે કેના કંઠને વળગે ?—કેના કંઠનો આશ્રય લે ?—કલહાંતરિતા પહેલાં તો પતિને ભગાડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે હાય ! કેના ગળામાં લપટાઈ ? (જુઓ આ દોહો ખીજ રૂપમાં પૃ. ૨૧૬ નં. ૩૫.)

કાણુ—કોઈથી યા કોઇ રીતે કરાલિઇ—કરાલિતાએ પઇ—પતિ, ઉડુવિયજ—ઉડાવ્યો, વરાઉ—વરાંક—ખિચારો, બાપડો. અચ્ચભૂઉ—અત્ય-

દ્વિતીય જુઓ ઉપર નં. ૬. દ્વિત્વ-દ્વિત્વ, જોયો. મર્ધ-મેં કર્મ-વાચ્યમાં કર્તા કારક. કંઠિ-કંઠ-કંઠમાં વિલુચ્છ-લટકે, વળગે, કાઢિ-કેના

આ બંને દોહા કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં કંઠક પાઠાતરવાળા બીજા પ્રસંગે છે. અગાઉ જુઓ ૫. ૨૧૫ અને ૨૧૬.

(૧૪)—એક સમયે ભોજ રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં એક દિગંબરને એક ગાથા બોલતા સાંભળ્યો. બિચારો તે દિગંબર તો થઈ ગયો હતો, પણ મનની હાંશ પૂરી થઈ નહોતી. બીજે દિને ભોજ તેને બોલાવ્યો અને તેનો મનસૂબો જાણી પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો. પછી તે કુલચક્રે અણહિલપટ્ટન છતી જયપત્ર પ્રાપ્ત કર્યું. આ ગાથાનો દોહો એ છે કે:—

એઉ જન્મુ નગ્ગહ ગિઉ, ભડસિરિ ખગ્ગ ન ભગ્ગ,

તિકખાં તુરિયાં ન માણિયાં, ગોરી ગલિ ન લગ્ગ.

પાઠાંતર—આઉ (=આયુ), નિગ્ગહ, નગ્ગહ.

અર્થ—આ જન્મ નકામો ગયો, (કારણ કે) ભડ (વીર)ના શિરપર મારી તલવાર ભાગી નહિ, તીખા (તેજ) તુરગ-ઘોડાતો ઉપ-ભોગ કર્યો નહિ તેમ ગોરી (યુવતી)ના ગળે વળગ્યો નહિ.

શાસ્ત્રીએ ‘ ભડસિરિ ખગ્ગ ’ ને એક પદ લઈ અર્થ કર્યો છે ‘ ભટ્ટ શ્રી ખડ્ગઃ ’. તિકખાનો અર્થ ‘ તીક્ષ્ણ સ્ત્રી કટાક્ષ ’ કર્યો છે, અને ‘ તુરિયા ’ નો અર્થ ‘ તૂલિકાદિ શયોપકરણ ’ (રામાયણની ‘તુરાઈ’) —ગૂજરાતી તળાઈ; દોની ‘ તુરિયા ’નો અર્થ કર્કરા-સ્વર-યુક્ત વાજિત્ર (સં. તૂર્ય) કરે છે.

એઉ.—એહ, એ, નગ્ગહ—નિર્ગહ સં. નિષ્કલ.—શાસ્ત્રી કહે છે કે નગ્ગહ—હું નાગો છું—દિગંબર છું વા નિર્ગહ છું. ભડ—કાઠીઆવાડમાં ટોણામાં વપરાય છે—જો તું ભડ-ભડનો દીકરો હો તો. મારવાડીમાં વીર માટે ‘ભડ’ કહે છે—વિશેષે કરી ‘ટોણું મારતાં. ભડવીર એ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

માણિયાં—માણ્યાં, ઉપભોગ કર્યો. સં. મડન કર્યું. સરખાવો મારવાડી—‘ સેન’ માણીજ્યો, ગોરીને માણુજ્યો દોલા (ગીત). ગોરી—નાયિકા માટે સાધારણ શબ્દ છે. હજુ પણ હિંદી પંજાબી રાજસ્થાની ગૂજરાતી ગીતોમાં આવે છે. હેમચક્રે પણ આ શબ્દનો આ અર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૫.) પ્રથમ ચિતામણિની એક પ્રતમાં તે હોંશવાળા કુલચંદ્ર (કે જે કવિ પણ હતો અને જેને સુંદર કવિતા માટે ભોળે એક સુંદર દાસી આપી હતી) નો એક દોહો મળીને આવ્યો છે કે:—

નવ જલ ભરીયા મગગડા, ગયણિ ધડકધ મેહુ
ઇત્યન્તરિ જરિ આવિસિધ, તડિ જાણીસિધ નેહુ.

અર્થ—માર્ગ (મારગડો) નવા પાણીથી (વરસાદના પાણીથી) ભર્યો છે, ગગનમાં મેઘ ધડકે છે. આ અંતર (અવસર) પર જો (તું) આવશે તો નેહ જણાશે. સુંજતી રસીકી તો વરસાદમાં આવવાનો અસંભવ જાણી ‘ ગમાર ’ નાયકને તેની પહેલાંજ બોલાવતી હતી; પરંતુ કુલચંદ્ર તેજ-વરસાદના સમયમાં આવવાનેજ રતેહતી પરીક્ષા માને છે.

ભરિયા—ભરેલા મગગડા—જુઓ ‘ સંદેસડો ’ નં. ૧ માં જરિ—જ્યારે સં. યદિ. મારવાડીમાં જર, જરાં હમણાં પણ સમયવાચક જ્યારેને માટે વપરાય છે. જાણીસિધ—જાણ્યો જશે. સં. ‘ સ્ય ’ નો ‘ સિ ’ થયેલ છે.

(૧૬)—ભોળે સભામાં ખેસી ગૂજરાતીઓના ભોળપણની હાંસી કરી. તેમાં ગૂજરાતના એક માણસે કહ્યું કે અમારા ગોવાલીઆ—મરવાડ પણ આપના પડિતો કરતાં ચડી જાય તેવા છે. આ સમાચાર જાણી ગૂજરાતના રાજા ભીમ (સોલંકી) એ એક ગોવળ ભોજની પાસે મોકલ્યો. તેણે તે રાજાને એક દોહો સંભળાવ્યો જેથી રાજાએ તેને સરસ્વતી કંઠામરણુ ગોપની ઉપાધિ આપી.

ભોય એહુ ગલિ કપ્પુલઉ, ભણુ કેહઉ પડિહાઇ;

ઉરિ લચ્છિહિ મુરિ સરસિનિ હિ, સીમ નિચ્છી કાઇ.

પાઠાંતર—ભોજ એવ હુ કણ્ણલઉ, સ્તંભલઉ, કંચુલ, લચ્છિહિં, કાષ, સીમ વિહલી કોષ; પાઠાંતરોમાં અધિકરણ-કારક વાળાં પદ 'ધ' વગરનાં પણ છે.

અર્થ—ભોજ ! ભણુ-કહે તો ખરો, કે આ (તારા) ગળામાં કાંઠેલો (આભૂષણનું નામ) કેવો લાગે છે ? ઉરમાં લક્ષ્મી અને મુખમાં સરસ્વતીની વચમાં આ શું સીમા બાધી છે ? વિદ્વાન્ રાજ્યના મોમાં સરસ્વતી અને પ્રભુના ઉરમાં લક્ષ્મી-વચમાં કાંઠેલો શું થયો ?--જાણે કે બંનેના રાજ્યની મર્યાદા બતાવે છે.

કંઠુલઉ—કાંઠેલો, ગળાનું ધરેણું, કેહઉ-કેવો, પડિહાધ-સં. પ્રતિભાતિ. નિષ્પદ્વી-નિષ્પાંધી, કાંધ-કાં, શામાટે, શું.

(૧૭)—એક સમય ભોજ વીરચર્યાથી રાત્રે નગરમાં ફરતો હતો ત્યાં તેણે કોઈ દરિદ્રની સ્ત્રીને નીચેનો દોહો બોલતાં સાંભળી—

માણસડા દસદસ દસા, સુનિયર્ધ લોચ પસિદ્ધ;

મહ કન્તહ ઇક્કજ દસા, અવરિ તે ચોરિહિં લિદ્ધ.

પાઠાંતર—માણસડી, દસ દસ હવધ, માણસડા (દસ દસ)-દસઈ દેવેલિ નિમ્મવિયાઈ, મુજઝ, નવોરહિં હરિયાઈ, તે વોરહિં હરિયાઈ, નવોરહિં લિદ્ધ. પાઠાંતરોથી જણાય છે કે આ દોહાના બે પાઠ છે. એકમાં તો સિદ્ધ લિદ્ધ પ્રાસ છે, બીજામાં નિમ્મવિયાઈ હરિયાઈ એમ પ્રાસ છે.

અર્થ—મનુષ્યની દશ દશ દશાઓ લોક પ્રસિદ્ધ સંભળાય છે અથવા દશ દશ દશા દેવતાઓએ બનાવી છે. અર્થાત્ આખા જન્મમાં દશ દશા બદલે છે, પરંતુ મારા કંચની એકજ દશા (દારિદ્ર્ય) છે અને (જે હતી) તે ચોરોએ લઈ લીધી (અથવા બીજી પણ બીજાઓએ લઈ લીધી.)

સરખાવો—હસ્તિનાં દશવર્ષપ્રમાણુ દશ દશાઃ કિલં ભવંતિ—(હર્ષચરિતની) સંકેત ટીકા.

માણસડા—સંબંધ-કારક છઠ્ઠીના ‘ણ’ અને ‘ડા’ માટે જુઓ નં. ૧. ડી-દશા એકવચનને માટેની નારીજાતિ છે. ડા-બહુવચન. હ્રવર્ધ-હ્રાય છે, સુનિચર્ધ-કર્મવાચ્ય-કર્મપ્રયોગ. નિમ્મવિચાર્ધ-નિમિત્તિ કરવામાં આવી (સં. નિર્માપિતાનિ) પ્રેરણાર્થકમાં પ(વ)ને માટે જુઓ ના. પ્ર. પ. ભાગ ૧ અંક ૪ પૃ. ૫૦૭ ટિપ્પણી ૧૧. મુજબ-મારું સંસ્કૃતમાં ‘મહાં તુભ્યં’ ચોથીના છે, ચોથી અને છઠ્ઠીનો પ્રયોગ વૈદિક ભાષામાં કંઠપણ ભેદ વગર થતો હતો. વૈદિક ભાષામાં ‘તુભ્યં’-છઠ્ઠીના અર્થમાં પણ વપરાયો છે-મમ તુભ્યં ચ સંવનનં તદગ્નિરનુમન્યતામ્-મહ, કંતાહ-તેમાં હ સંબંધ-કારકનું ચિન્હ છે. ઇક્કજ-માં જ તે ગૂજરાતીમાં પણ જ વપરાય છે-તેનો અર્થ કેવળ થાય છે. હિંદીમાં ‘હી’ વપરાય છે. મારવાડીમાં પણ હજી સુધી વપરાય છે જેમકે-આપરોજ કામ, એકજ ઝૂપો (ઝૂપડું). અવરિ-ખીજી સં. અપરા છે. ટોની અનુસાર ઉપરિ એટલે ઉપર, અધિક એ અર્થ નથી. નવો-રહિં-નવન-ઓરહિ. હિંદીમાં પણ ઓર છે તે અપર એટલે અવરથી બન્યું છે. સંવત્ ૧૯૨૨ સુધી જૂના પડિતો હિંદીમાં અવર એમ લખ્યાં કરતા હતા જેમકે અવર જખ અધસા હ્રાય તખ (એક પત્ર પરથી) લિ-દ્ધ-સં. લખ્ધ. મારવાડી ગુજરાતી લીધી. હરિયાઈ-હરી લીધી-લખ લીધી.

(૧૮). મરતી વખતે ભોજે કહ્યું હતું કે સ્મશાનયાત્રા વખતે મારા હાથ નનામી બહાર રાખવા. ભોજનું આ વચન શોકોને એક વેશ્યાએ કહ્યું કે—

કસુ કરે પુત્ર કલત્ર થી, કસુ કરે કરસણ વાડી,
એકલા આપવો એકલા નાંધવો, હાથ પગ બે ઝાડી.

અર્થ—અરે ! પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા કોના છે ? ખેતીવાડી કોના છે ? (અથવા આખી વાડી કોની છે ?) એકલું આવવું છે ને બંને હાથ પગ ઝાટકીને એકલું બનવું છે.

‘કસુ કર’ નો અર્થ ટોનીએ ‘કેનો હાથ’ એમ કર્યો છે અને શાસ્ત્રીએ ‘શું કરે’ એમ કર્યો છે. ‘પુત્ર કલત્ર’ એ બંનેને સંબોધન માન્યો છે અને ધી એટલે કન્યાને બને ભૂલી ગયા છે. કસુ કર-સ. કસ્ય કરકઃ, ધી-પુત્રી જુઓ ઉપર નં. ૧૧ કરસણ-ખેતી યા કૃત્તન-આખી (શાસ્ત્રી); આઘખો, જાઘખો=ટોનીએ આવું છું, જાઉં છું એમ અર્થ કર્યો છે. ખે-એજ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૯). સિદ્ધરાજ જયસિંહ સમુદ્રકિનારે ફરતો હતો. એક ચારણે તેની સ્તુતિની કવિતા કહી તેમાંથી એક સોરઠો (?) આપ્યો છે—

કો જાણુઈ તુહ નાહ ચિત્ત, તુ હાલેષ ચક્કવધ લઉ

લંકહલે વાહમગ્ગુ, નિહાલઈ કરણુ ઉત્તુ.

પાઠાંતર—કૌ, હાલંતુ, લંકકાલે, ચક્કવધ લહુ.

અર્થ—સિદ્ધરાજને સમુદ્ર તરફ જોતો જોઈ ચારણ કહે છે કે નાથ ! તમારા ચિત્ત (ની વાત) ને કોણ જાણે છે ? તું ચક્કવર્તી (૫૬) લઉં એમ ચાલે છે—ચાલ કરે છે—એવી ચેષ્ટા કરે છે; કર્ણુનો પુત્ર (સિદ્ધરાજ) લંકા ફલને (લેવા માટે) વહાણનો માર્ગ નિહાળે છે.

હાલેઈ—હાલે છે—ચાલે છે. (સ. જંધાલયતિ, શાસ્ત્રી) લઉ—લેવા (સ. લખ્ધુ, શાસ્ત્રી) લંકહલે—લંકા ફલને વાહુ—વહાણનું ચાલવું. કરણુઉત્તુ—કર્ણુપુત્ર રાજસ્થાની કરણોત. પિતાના નામના ગૌરવથી પુત્રને સંબોધન કરવું એ ચારણ કવિતા (ડિંગલ)નું પ્રસિદ્ધ લક્ષણ છે.

(૨૦) સિદ્ધરાજ જયસિંહે ‘વર્દમાનપુર (વઢવાણ)ના આબીર રાણક—રાણા ૪૪ નવધન પર ચડાઈ કરી અને કિલ્લાની દીવાલ તોડી તેને દ્રવ્યની વાસણિયો—વાંસડીઓ (ચેલીઓ)ના મારથી મારી નાંખ્યો.

૩૪ ગિરનારના ચૂડાસમા ચાદવોની રાજવલીમાં કેટલાય નવધણુ નામના રાજાઓનો ઉલ્લેખ છે. સંભવિત છે કે તે ચોથો નવધન હોય અને ખેંગાર તેનું ઉપનામ હોય. ફાળસે રાસમાલામાં ખેંગારને નવધનનો પુત્ર કહ્યો છે. ખેંગાર અને નવધન એ નામ આ રાજાઓમાં અનેક વખત આવ્યાં છે.

નવધનથી રાણી રાણકદેવીનું શોકવામ્ય એ છે કે:—

સધર નહીં સરાણુષ, કુલાઈ ઉ નકુલાઈ ધ;

સધ સઉ પડ્ડારિહિં પ્રાણુકઈ વધસાનરિ હોમીધ.

પાઠાંતર—સયર, નહિં, રાણ, ન કુલાઈ ન કુલાઈ, સધ, પાણુ-
કિન વધસારિ હોમિયા.

અર્થ—હે સખિઓ ! તે રાણો પણ નથી, (અમારું) કુલ પણ હવે નકુલ (—નીચકુલ) છે, (હું) સતી, ખેગારની સાથ પ્રાણોને, વૈશ્વાનર (અગ્નિ)માં હોમુ છું.

સધર—સધયર—સખિયો, રૂ—બહુવચન સધ—સતી પ્રાણુકઈ—પ્રાણને, વધસાનરિ—વૈશ્વાનરમાં—રાજસ્થાની વૈસાદર. હોમીઈ—હોમું છું. હોમિયા—હોમ્યા.

(૨૧) રાણા સવ્વે વાણિયા, જેસલુ બડુઉ સેહિ

કાહ્નં વણિજડુ માણીયઉ, અમ્મીણા ગઢ હેહિ.

અર્થ—સર્વ રાણાતો (નાના) વાણીયા છે, જેસલ (સિદ્ધરાજ જયસિંહ) વડો શેઠ છે. શું વાણિજ્ય-વેપાર અમારા ગઢની હેઠે-નીચે (તેણે) માંડ્યો છે.

(ટોનીએ ઉત્તરાર્દનો અર્થ એમ કર્યો છે કે વાણીયાના ધધાની કેવી રીતે શોભા થઈ? અમારો ગઢ નીચે પડી ગયો !)

સવ્વે-સં. સર્વે. બડુઉ-વડો-મોટો વણિજડુ-જુઓ સંદેસ-
ડઉ નં. ૧ માં, માંડીયડી-જુઓ માણિયા નં. ૧૪માં. અમ્મીણા—અમારા જુઓ નં. ૧ હેહિ-હેઠે-નીચે. પંન્નખી હેઠ, જેમકે ચૌર જેઠ સખ હેઠ (રામકહાની).

(૨૨) તઈ ગડૂઆ ગિરનાર, કાહ્ન મણિ મત્સર ધરિઉ

મારીતાં પડ્ડાર, એકક સિહર ન હાલિઉ.

અર્થ—હે ગરૂઆ-ગુરૂ (જળરા) ગિરનાર (પર્વત) ! તે મનમાં શું મત્સર ધર્યો હતો કે ખેગારને મારતી વખતે (પોતાનું) એક શિખર પણ હાળ્યું-પાડ્યું નહિ? (કે જેથી શત્રુ અવળો થયો થાં મારા સ્વા-

મીના દુઃખમાં તારી સહાનુભૂતિ જાણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં ભૂષણ ઉતારી નાંખવામાં આવે છે તેમ)

તથા—તેં ગડુઆ (સં.—ગુરુક) ભારે-મોટા મારીતાં—મારતાં (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) સિહર-શિખર ઢાલિઉં—ઢાળ્યું, નીચે પડ્યું.

(૨૩). જૈસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરૂપ ભાવીયધ

નધ જિમ નવા પ્રવાહ, નવધણુ વિણુ આવધ નહિ.

પાઠાંતર—વરણુ ભાવીયધ, નવયણુ વિન આવૈ નહિ.

અર્થ—જૈસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ—મારું ઘર. વળી વળી—ફરી ફરીને વિરૂપ જણાય છે. જેમ નદીમાં નવો પ્રવાહ નવધન (નવો મેધ—ખીજ ખાળુએ રાણો નવધન) વગર આવતો નથી તેમ.

‘ જૈસલ મોડિ મવાહ ’ નો અર્થ ટોનીએ એવો કર્યો છે કે ‘ જૈસલ, આંસુ પાડમાં ’ શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સતોષદાયક નથી. એ અર્થ થઈ શકે કે જૈસલનો મોડેલો—તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે ક્યાં નવધનથી થનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને ક્યાં ખીજના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવધનનો અર્થ બંને ખાળુ લાગુ પડે છે.

મોડિ-મોડીને-મર્દધાતુ. મવાહ-મદનવાસ. મારું ઘર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજના મતે એમ લેવું જોઈએ કે જૈસલ-મોડિમ-વાહ=જૈસલનો મોડેલો વાસ યા પ્રવાહ. વલિ વલિ—ફરી ફરી, નધ—નદી. સુરવરનધ (તુલસીદાસ).

(૨૪). વાઢી તો વઢવાણુ, વીસારતાં ન વીસરધ

સોના સમા પરાણુ, ભોગાવહ પધ ભોગવીધ.

પાઠાંતર—વાટી તવઉ વઢમાણુ, સૂના, તથા, ભોગિયા.

અર્થ—હે વઢવાણુ (વર્ધમાન) શહેર ! તું (શત્રુઓથી) વધારું છે—કપાયું છે તો પણ વીસારતાં પણ વિસરતું નથી. (હું મારો) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીનું નામ) પ્રાણોનો ભોગ આપીશ (અથવા હું ભોગાવા ! હું તને તેનું ભોજન કરાવીશ).

પૂર્વાર્ધનો ટોનીએ કરેલો અનુવાદ-ને (નવધન) ના વઢાપેલા વઢ-
વાણુ (તેને) વીસારતાં પણ નહિ વીસરશે.

વાઢી—સં. વૃધ્, ધાતુના એ અર્થ છે-વધવું અને વાઢવું-કાપવું.
વાઢવું એ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે. તેવો શબ્દ હિંદી કે મરાઠીમાં
નથી. વીસારતાં-ભૂલતાં સં. વિન્સ્મર ધાતુ પરથી વીસરવું. સમા-
બરોબર, સરખા ભોગાવહ-ભોગાવત નામની નદી જેને હાલ ભોગાવો
કહે છે. પર્ધ-મા

આ સોરઠાઓમાં ક્યાંક ક્યાંક નવધન તથા ખેંગાર બનેને એકજ
માનવામાં આવ્યા જણાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રખંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદ્ઘાટરણા (અનુસંધાન).

(૨૫). હેમચંદ્રની માતાના ઉત્તર કર્મ કરતી વખતે કોઇ દ્રેષિયોએ વિમા-
ન-ભંગનું અપમાન કર્યું. આથી ક્રોધિત થઈ હેમચંદ્રજીએ માળવામાં ચાલું
નાંખી પડેલા રાજા કુમારપાળની પાસે આવી ઉદ્ધવન મંત્રી અને રાજાને
પોતાનો પરિચય કરાવ્યો. હેમચંદ્રે કહ્યું કે

આપણુ પછ પ્રભુ હોઈએ, કંઈ પ્રભુ કીજઈ હાથિ

કજ્જ કરિવા માણસહ, ખીજઉ માગુ ન આતિથ.

પાઠાંતર—કાજ કરેવા માણસહ.

અર્થ—કાંતો આપ સમર્થ થાઓ કાંતો (કાંઈ) સમર્થને હાથમાં
લ્યો. મનુષ્યોનાં કાર્ય (સિદ્ધ) કરવા ખીજે માર્ગ નથી.

આપણુ—આપ પર્ધ-અથવા-યા. હોઈએ-હોવે કઈ-કે, યા.
ખીજઉ-ખીજે. હીંદીમાં દૂસરો એમ જૂદો શબ્દ છે. માગુ-મગ્નુ,
માર્ગ આતિથ-અતિથ (સં. અસ્તિ) ગૂજરાતીમાં ન મળીને નથી એ
રૂપ થયું છે. રાજસ્થાનીમાં ‘ ક્યૂં આથ ન સાથ ’ એટલે કંઈ છે નહિ.

(૨૬). એક દિવસ હેમચંદ્ર કુમારપાલ વિહાર-મંદિરમાં કપર્દી નામના પંડિતના હાથની સહાય લેવાતી હતી. ત્યાં નાચનારીના કંચુકની દોરી પાછળથી ખેંચીને બાંધવામાં આવતી હતી. તે પર કપર્દીએ એક દોહાનો પૂર્વાર્દ કહ્યો અને તેજ વખતેજ હેમચંદ્રે તેની પૂર્તિ કરી કે:—

સોહગીઉ સહિ કંચુક, ગુપ્ત ઉત્તાણુ કરેઈ

પુટ્ટિહિં પચ્છઈ તરણિયાણુ, જસુ ગુણુ ગંહણુ કરેઈ.

અર્થ—સુહાગણીને (યા સુહાગ-સૌભાગ્યને) પણ સખીઓ કંચુક-કાંચળીથી યુક્ત-સાથે ઉત્તાન (ઉચો) કરે છે: જેના તરણિજન પીઠ પાછળથી ગુણુ ગ્રહણુ કરે છે. જેના ગુણોનું પાછળથી ગ્રહણુ (કિચન) કરવામા આવે તે અવસ્ય ઉંચો (મોટો) હોય છે. અહીં ગુણુ પર શ્લેષ છે. (૧) ગુણુ એટલે દોરો અને (૨) ગુણુ એટલે સદગુણ.

—સોહગીઉ-સૌભાગ્યવતી પણ-સુહાગણુ. હિં-સુહાગન. પુટ્ટિહિં-પીઠથી, પુટ્ટે (પૂઠ) થી સં. પૃષ્ઠ. ઋની ઉ શ્રુતિપર ધ્યાન રાખવું. પીઠ પાછળ-હિં. પીઠ પીછે, રાજસ્થાનીમાં રૂઢિ પ્રયોગ પૂઠ પીઠે વપરાય છે. પચ્છઈ-પછી-પાછળ. મારવાડી પાછે. કરેઈ-કરે.

(૨૭). સોરઠના એ ચારણુ ‘દુહાવિધા’માં સ્પર્ધા કરતા અણહિલપુર પાટણમાં આવ્યા. શરત એવી હતી કે જેની રચનાની હેમચંદ્ર વ્યાખ્યા કરે તે બીજને હારેલો સમજે. હેમચંદ્ર મળતાં એક એ સોરઠો બોલ્યો કે:—

લચ્છિવાણિ મુહકાણિ ધયધ ભાગી મુહ ભરઉં
હેમસૂરિ અચ્છીણિ જે ધસરને તે પડિયા.

પાઠાંતર—પયઈ, મરઉ, સૂરિઆ છાણિ.

અર્થ—આ ભાગી (ભાગ્યશાલી હેમચંદ્ર) તું મુખ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બનેના મુખથી ભરેલું છે, એવા હેમસૂરિ જેના પર છાના છાના કંઈક પ્રેમ કરે છે તે પડિત થઈ જાય છે.

આ અર્થ કંઈક ખેચીને કયો છે કારણ કે સોરઠો સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રીએ એક પાઠાંતરનો જૂદો અર્થ આપ્યો છે કે જે તદ્દન અવળો છે.

‘લક્ષ્મી કહે છે કે એ યતિ (એ યર્ષ) વાણીને મુખમાં રાખનારો છે, તેથી (શોકની અદેખાધથી) હું મરું છું, તો હેમસૂરિથી છાની (હેમસૂરિ આ છાણું) તે ભાગી ગઇ, તેથી જે ઇશ્વર (સમર્થ) છે તે પંડિત છે, પંડિત લક્ષ્મીવાન નહીં.’

લચ્છિવાણિ મુહુકાણિ—મુખક (સં.)=પ્રભૂતિ, આદિ. એયર્ષ—એ, એવો ભરઉં—ભર્યું—ભરેલું, ઇસરતે—ઇષદ્ રતે ? (સં.) કંઈ પણ ગ્રેમ કરતાં, છાણિ—(સં.) છાન્ય છાઇ ?) છાનાં—ગુપ્ત રીતે; રાજસ્થાની—છાને.

(૨૮). આ ચારણુ તો ખેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે પ્રણામ કર્યા એટલે હેમચંદ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજો ચારણુ બોલ્યો:—

હેમ તુહાલા કર ભરઉં, જાહ અચ્ચરૂ રિદ્ધિ,
જેવં પહ હિઠા મુહા, તાંહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

પાઠાંતર—જિંહ અચ્ચુ પુચરિદ્ધિ, જે ચપહ હિઠા મુહા તીહ ઉપહરી સિદ્ધિ.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર ભરો—રાખો તેની તો અચંબો થાય તેવી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા જે નીચા મોથી (આપનાં પગ) દાખે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને ટોની એ બંનેના કરતાં જૂદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષદાયક નથી. ચારણુ કુમારપાલની અચંબો ઉપજાવે તેવી સંપત્તિને, હેમચંદ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોંથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણ માને છે. આ વિરોધાભાસ પણ હોષ શકે છે કે મોં નીચું અને સિદ્ધિ ઉંચી (ઉપહરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેનો દોહો ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણુ, શિવાજી પાસે ભૂષણની પેઠે, અધિરાધથી કહ્યું કે શું દરેક પાઠના લાખ આપશે ? રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચંદ્રે કોઇને વખાણ્યો નહિ. બનેની હોડનું શું થયું તે જણાવ્યું નથી.

તુહાલા—તમારા, પંજાબી તુહાડા, જુઓ નં. ૧ જાહે-જેમાં, જ્યાં અમર-અમર-અત્યદ્વલુત-જુઓ નં. ૬ અને ૧૩ જે ચંપહ-જે ચંપાવે છે (પગને) પગચંપી કરાવે છે. રાજસ્થાની-પગચંપી. જેવ-જેના પહ-પગમાં હિફ્ટ-હેફા-નીચેના. જુઓ નં. ૨૧. ઉપહરી-ઉપહાર દેવાયેલી (સં. ઉપહૃતા) અથવા ઉપરની, ઉંચી.

(૨૯). જ્યારે કુમારપાલ શત્રુજય તીર્થમાં ગયો ત્યારે ત્યાં એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો સોરઠો નવ વાર બોલતાં તેને નવ હજાર આપ્યા.

ધક્રહ પુલ્લહ માટિ દેઅઈ સામી સિદ્ધિ સુહુ

તિણિ સિઈ કેહી સાટી ભોલિમ જિણવરહ.

પાઠાંતર—દેવઈ સિદ્ધિ સુહુ...કેહિ સાટિ કટિ(રિ ?), રે ભોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઈ.

અર્થ—એકજ પુલ્લને માટે સ્વામી સિદ્ધિસુખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હું જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) ભોળા છો ? યા જિનવરનું આટલું ભોળપણ કેમ છે ? ટોનીએ ‘તિણિસિઈ’નો અર્થ કર્યો છે કે ‘આ નિશ્ચિત છે (તનિશ્ચિત) !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાંજ વપરાય છે. હિં. માં લિયે, ખાતિર એમ જૂદા શબ્દ છે. તિણિ સિઈ—તેથી (આ કારણથી) (સં. તનિશ્ચયા-શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે. કેહી સાટી—કેના સાટે—માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમાં વપરાય છે દેખો નં. ૫ કેને અદ્યે. ભોલિમ—ભોળપણ

(૩૦). કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભત્રીજે અનુજપાલ ઘણો નિર્દયી હતો. જૈનોપર જેટલી તેના પૂર્વજેએ ભલામ કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો. તેણે ચુટી ચુટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

પંડિત રામચંદ્રે સો ગ્રંથ બનાવ્યા હતા તેને તપેલા તાંબાપર ચંદાવી દીધા. નીચેનો દોહો કહી દાંતથી પોતાની જીભ કાપી વેદનાથી તેઓ મરણ પામ્યા.

મહિવીઠહ સચરાચરહ, જિણુ સિરિ દિહૂણા પાય
તસુ અત્યમણુ દિણુસરહ, હોહિત હોધ વિરાય.

પાઠાંતર—જિણુ સિરિ દિના, દિણુસરસુ, હોધતુ હોહુ, વિરાય.

અર્થ—મહી-પૃથ્વીના પીઠ પર જેણે સચરાચર સર્વ (ભૂમંડલ) ના માથે પગ મૂક્યો તે દિનેશ્વર (સૂર્ય)નો અસ્ત થાય છે; જે થનારું તે લાંબે કાળે પણ થાય છે.

મહિવીઠહ—મહીપીઠ (માં અથવા ના) ‘ પીઠા-સં. પીઠ. હિં. પીઠા. સચરાચરહ—માં અથવા ના જિણુ સિરિ દિહૂણા પાય-શાસ્ત્રીએ એવો અર્થ કર્યો છે કે જેણે શ્રી પ્રાયઃ આપી (!). તસુ-તેને અત્યમણુ-સં. અસ્તમન આથમવું. આથમણી દિશા (પશ્ચિમ દિશા). રાજસ્થાની આંધુણી. હોહિત-ભવિતવ્ય. ચોથા ચરણનો અનુવાદ ટોનીએ કર્યો છે કે ‘ થવું પડે છે અને ધણું કાળ સુધી થશે ’

(૩૧). સિદ્ધસેન દિવાકરને કેતલાસર ગામ જતાં એક વૃદ્ધવાદી; મળ્યો; તેણે રોકી કહ્યું ‘ મારી સાથે વાદ કરો ’ સિદ્ધસેને કહ્યું નગરમાં ચાલો ત્યાં પુરવાસી મધ્યસ્થ હશે. વૃદ્ધવાદીએ કહ્યું આ ગોવાળીઆજ સભ્ય છે તેઓજ નિર્ણય કરી આપશે. સિદ્ધસેને સંસ્કૃતમાં કંઠક કહ્યું પણ વૃદ્ધવાદીએ એક ગાથા કહી કે જે સાંભળી ગોવાળીઆએ કહ્યું કે તમે જીતી ગયા, ખીન્નું કંઠ તે જાણે નહિ. તે ગાથા આ છે કે:-

નવિ મારીયધ નવિ ચોરીયધ પરદારગમણુ નિવારીયધ
થોવા વિહુ થોવં દાધયધ ઇમ સગિ ટગમણુ જાધયધ.

અર્થ—મારીએ (હિંસા કરીએ) નહિ, ચોરીએ નહિ, પરદાર-ગમન-પરસ્ત્રીગમન નિવારીએ-છોડીએ, થોડાથી પણ થોડું દાન દધએ-એમ સ્વર્ગમાં ટગમણુ (ઝટપટ) જઇએ.

નવિ-નવગણિ, ધ્યાના-ધ્યાન (ચં-ચંતા) ગુરુગાની નેમજ
લિંદામાં ધ્યાનમાં ને '૧' આપ્યા છે. દામયર્ષ-દમઝે અગિય-અવર્ગમાં,
રૂપમયુ-રૂપમયુ-ગુરુગાનીમાં વપરાય છે ને તેના જેમનંત, સૂચીબનથી,
ધ્યાને ધ્યાને-ધ્યામયુ એ અર્થ છે. લિંદામાં ઝરપર એવા અર્થ ફરે છે.

૨૬૫-(૩૧૬). પ્રબંધ ચિંતામણિમાં નેરૂપી જની ગુરુગાની-લિંદી
કવિના હતી તેનું આપવાન અર્થ અર્થ, જે પ્રબંધમાં તેમાં ફરફ મય ખજ
આપ્યું છે અને તેની કથા એવક છે ને બારે તેના ખજુ ઉત્પન્ન આવી
કરવામાં આવે છે. કુમારપાવના મંત્રી આદ્ય આંગણે કોકળના ગાન
મહિયકાનું નંતે જીતીને તેના આથા અલિન પીછ ને નેર ગાન આમે
ગાની તેની મચીમાં મંડેન આમે ફરફ દેશવાપા ખજુ આપી છે ને
એ છે દે-કુમારકોડીઆડી (કુમારકોડી આડી) આણિકલિ પમે-
વરુદિ-આણિક નામ પમેવર-અજપર, દુર્બદા મા આજી. પંડે. આ
જાનદ કાળિઆવામાં તેમ ગુરુગાનીમાં વપરાય છે), પાપખલિ દ્વિદ
(પાપાય દાર),...આમિકાનાં એરુદિ (એરુ ?-એરુ, એરુ ગુરુગા-
નીમાં ઝરુ-એનીના ઝરુ ગરુપર વપરાય છે). ૩૫

જે પ્રબંધ ચિંતામણિમાં જિમ છે કે કુમાર કોડી આડી ૧, મહિયક
પંડેવર ૨, પાપખલ દાર, ૩, અગિય ઝિલિ ઝિપ્રા ૪, વરા (મરા ૧૦
વરા ૧) હેમ કંબા ફર રૂપા મીકિવનાં વેરુ ૬ અગુરુન દરિવ ૭
પાપાણિ ૧૬૦ કોડી આર્ક ૧૮ દમરુ ૨૬૧ (૫. ૨૦૩). આ પ્રવર્તમા
ખજુનના જિનમરુનના કુમારપાવ પ્રબંધ (અ. ૧૭૦ ના) મી ગાજુ
એક આપેલા છે તે અચી અમ આપ માય છે:—

જાડી કુમા કોટુયાલયા પટે માણિક્ય નામકમ ।

પાપજયકરે દારં મુકનાશુકિમ (વેરુ ?) ધિવાપદામ ॥

દેમાન કાનિદાનં કુવાન ૧૪ મનુવારવવાળી: ।

પમમુટકાં (વેરુ ?) મનુ મુકનાનાં રપર્ણકોટીજામુદંડ ॥

ચિંદા જાને જ પાપાળાં જમુકુર્મં જ દુલિનમ ।

જાનં ચિંદુકનામાર્મ મુકા નદ્યે મયમદમ ॥

—આવાનંદ ગ્રંથ બાવનરુદ્ધ અગાધ ૫૪ ૬૦ ૫. ૨.

બીજો પ્રસંગ એ છે કે એક સમય હેમચંદ્રે કપર્દિ મંત્રીને પૂછ્યું કે તારા હાથમાં શું છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે ‘ હરડઈ ’ (= હરડે). એટલે હેમચંદ્રે પૂછ્યું કે ‘ શું હજી પણ ? ’ કપર્દિએ તેમનો આશય સમજી કહ્યું કે નહીં, હમણાં શા માટે ? અતથી આદિ થઈ ગયો ને માત્રા (ધન)માં વધ્યો. હેમચંદ્રજી તેની ચાતુરીપર ધણા પ્રસન્ન થયા. પછી સમજાવ્યું કે મેં ‘ હરડઈ ’ નો અર્થ ‘ હ રડઈ ’ એટલે હ અર્થાત્ હકાર રડે છે એમ લઈને પૂછ્યું હતું કે શું હકાર હજી પણ રડે છે ? કપર્દિએ ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં તે વર્ણુમાલામાં છેલ્લો હતો, હવે આપના નામમાં પ્રથમ વર્ણુ થયો અને તે એકલો હ ન રહ્યો પણ સાથે ‘એ’કારની માત્રા વાળો થયો—તેથી હવે શા માટે રડે ?

૨૩૬. આ પ્રબંધચિંતામણિમાંથી ઉતારેલાં અવતરણો વગેરેમાં જે ઐતિહાસિક વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના સમય સમજવા માટે તેના સંવત્ અત્ર જણાવવામાં આવે છે:—

વિ. સં. ૯૫૦ થી ૧૦૦૦ માં રાજશેખરનો લખેલો અપભ્રંશ, ભૂત ભાષા—પૈશાચી, અને શૌરસેનીનો દેશવિન્યાસ; સં. ૧૦૨૯ થી ૧૦૫૦ વચ્ચેના સમયમાં પરમાર રાજા મુંજનો રાજ્યાભિષેક, સં. ૧૦૫૦ થી ૧૦૫૪ ની વચમાં મુંજનું મૃત્યુ, અને ભોજનો રાજ્યાભિષેક—સં.

પાપક્ષય કોઈ વિશેષ પ્રકારના હારની સંજ્ઞા હતી કારણ કે સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પિતા કણ્ (ભોગી કણ્) જ્યારે સોમનાથનાં દર્શન કરવા ગયો હતો ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે પાપક્ષય હાર, ચંદ્ર, આદિત્ય નામનાં કુંડલ અને શ્રી તિલક નામનાં અંગદ (બાજુબંધ) પહેરી દર્શન કરીશ. (ઉક્ત પ્રબંધ પત્ર ૪ પૃ. ૨) ‘સેડઈ’ના અર્થમાં સંદેહ રહે છે પરંતુ કુમારપાલના રાજતિલકનું વર્ણન તેજ પ્રબંધમાં (પત્ર ૩૪ પૃ. ૧) છે તેમાં એક સ્પષ્ટ પંક્તિ બીજી છે કે ‘ મુક્તાનાં સેતિકા ક્ષિપ્તા તસ્ય શીર્ષે સફલ્પિકા (?) સંજ્ઞાતા રાજા સમગ્રૈશ્વર્ય વૃદ્ધિ સ્વચ્ચતિસ્મ ’—અહીં ‘ સેતિકા ’ નો સેર એ, અર્થ હોઈ શકે છે. સંભવિત છે કે આ અર્થ ‘સેડઈ’નો પણ હોય. (જૂનરાતીમાં છટો એ ‘સેડઈ’ ઉપરથી થયો હોય એમ ચોક્કસ રીતે લાગે છે. મો. દ. દે.)

૧૦૩૬ માં મૂળરાજ સોલંકીના હાથે કચ્છના રાજા લાખા કૂલાણીનું માર્યા જવું. સં. ૧૧૫૦ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહનું ગાદી પર બેસવું. સં. ૧૧૫૦ થી ૧૧૯૯ સુધીમાં દ્રાધપણુ મમયે-સં. ૧૧૬૨ (?) માં આબીર રાણા નવધનનું મૃત્યુ. સં. ૧૧૯૯ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું મૃત્યુ ને કુમારપાલનો રાજ્યાભિષેક. સં. ૧૨૩૦ માં કુમારપાલનું મૃત્યુ. સ. ૧૧૫૦ થી ૧૨૩૦ ની વચ્ચેમાં-મોટા ભાગ સિદ્ધરાજના સમયમાં હેમચંદ્રના વ્યાકરણની રચના. સં. ૧૨૪૯ માં પૃથ્વીરાજનું મૃત્યુ અને સં. ૧૩૬૧ માં પ્રખ્યાતિતામણીની રચના.

પ્રકરણ ૬ હું.

પ્રાચીન ૩૬ ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭. ૨૫૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો આ નામનો લેખ ૧૯૧૪ ના મે માસના 'સાહિત્ય'માં પ્રકટ થયો છે, તે અત્ર આપવામાં આવે છે.

૨૩૮. અંગ્રેજીમાં સારા ચુટી કાઢેલા ગદ્ય તથા પદ્યોના સંગ્રહો ધણાક બહાર પડેલા છે. સંસ્કૃતમાં પણ આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ સારા સારા શ્લોકોના સંગ્રહ ગ્રંથો રચેલા છે જેમાં શાર્દૂલધરની પદ્ધતિ, વલ્લ-

૩૬ ન્હીની ગૂજરાતી તથા મારવાડી ભાષાના અર્થગ અભ્યાસી ઇટાલીના ડા. એલ. પી. ટેસીટોરી જેમને બંગાળાની એશિયાટીક સોસાયટીએ પોતાના સંગ્રહના મારવાડી તથા ગૂજરાતી પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન કરવા બાલાવેલા હતા તેઓએ તેમના " Notes on the grammar of the Old Western Rajasthani with special reference to Apabhramsa and to Gujarati and Marwari " નામના Indian Antiquary Feb 1914 માંના લેખમાં આ ભાષાનું Old Western Rajasthani એવું નામ આપેલું છે.

બની સુભાષિતાવલી, અમિતગતિનો સુભાષિતસંદોહ અને શ્રીધરદાસનું સદુક્તિકર્ણામૃત એ મુખ્ય છે. પ્રાકૃત ભાષામાં હાલની ગાથાસન્નતિમાં જૂદા જૂદા પુરૂષ તથા સ્ત્રી કવિઓની ગાથાઓ ભેગી કરેલી છે. આપણું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતાનું જ્ઞાન બહુજ મર્યાદિત છે. જે થોડાંક સુભાષિતો મળેલાં છે તે પ્રયધચિતામણિ, કુમારપાળ પ્રયધ વગેરે ગ્રંથોમાંથીજ છે; પરંતુ નીચે આપેલા ગ્રંથો ઉપરથી જણાશે કે પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતાના સગ્રહગ્રંથો છે. આ સગ્રહગ્રંથો એકલાજ ગૂજરાતીના નથી, પરંતુ તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી એમ ત્રણ ભાષાઓની સૂક્તિઓ છે. આ સુભાષિતો સુભાષિતો તરીકેજ નહીં પરંતુ પ્રાચીન ગૂજરાતી તરીકે ભાષાવિવેકશાસ્ત્રીને ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસના નિર્ણયમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. અંબડસ્થાનક સંસ્કૃત કવિતાબદ્ધ છે, પરંતુ તેમાં કેટલીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓ આપેલી છે; આ ગ્રંથનાં કર્તા મુનિરત્ન સૂરિએ બીજો ગ્રંથ સં. ૧૨૫૦ ૩૭માં રચેલો છે. પ્રતીક નવીન હોવાથી ભાષામાં ફેરફાર તથા અશુદ્ધિઓ લાગશે.

૨. સૂકતાલિ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે. સંગ્રહ કર્તાનું નામ તથા રચનાનો સમય આપેલો નથી. પ્રતીક આશરે ૩૦૦ વર્ષનો જૂનો લાગે છે.

૩ ૧૬ માં શતકના અંતમાં લખાયેલા સિદ્ધચક્રમહિમસૂક્તના પાનામાંથી ગૂજરાતી સૂક્તો.

૩૭. અંબડ કથાનક સંવત ૧૨૫૦ ની આસપાસ રચાયેલું છે; તેની અમે ખાતરી અસલ પુસ્તકો જોઈ કરી છે. આટલી જૂની જેને ગુર્જરાતી(?)ના નમુના ઘણા કીમતી થઈ પડશે એમ અમારું માનવું છે. તે વખતની હિંદુ ગુર્જરાતી આથી કાંઈક સહેજ જુદી પડતી હશે.(?)તો પશુ સંવત ૧૨૫૦માં ગુર્જરાતી લખાણ કરવામાં આવતું હતું તે માત્ર આપણી ભાષાની ઉત્પત્તિના સમયનો નિર્ણય કરવામાં જરૂરની છે. ને તેટલા માટે. રા. દલાલે આ અજવાળામાં આણીને ગુર્જરાતી સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે. એમ અમે માનીએ છીએ.

તાંત્રી સાહિત્ય.

૪ મનઃસ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયની સં. ૧૫૬૪ માં લખાયેલી ભવ્યા-
ક્ષરની પ્રતિના અંતે આપેલાં સૂક્તો.

૫ સૂક્તિઓના સંગ્રહનાં પાંચ પાનાં—આ પ્રતીકને તાડપત્રની પેઠે
વચમાં કાંણું પાડેલું છે અને તે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો લખાયેલો લાગે
છે તેમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને બદ્ધ જૂની ગૂજરાતી સૂક્તિઓ છે.

૬ સુભાષિત પત્ર ૬—સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી સૂક્તિઓ
આશરે ૧૫૦ આપેલી છે. પ્રતીક ત્રણસેં વર્ષ જેટલો જૂનો લાગે છે.

૭ સુભાષિતનાં ૨-૮ પાનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂ-
ક્તિઓ ઓછામાં ઓછાં બસેં વર્ષ જેટલો જૂનો પ્રતીક લાગે છે.

૮ સુભાષિત પત્ર ૫—ઉપરના જેટલોજ જૂનો.

૯ સૂક્તાવલી—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓના સંગ્રહ
પત્ર ૨-૯ સંગ્રહ કર્તા અગ્રાત છે. પ્રતીક લખ્યા સાલ સ. ૧૬૯૭.

૧૦ સુભાષિતોનાં પાનાં ૧૩ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતી. ૩૦૦
વર્ષથી પણ વધારે જૂનાં લાગે છે.

૧૧ એકલાં પ્રાચીન ગૂજરાતી સૂક્તોનું એક પત્ર તેમાં ૧૦૫
સૂક્તો છે. આ પાનું ઓછામાં ઓછું ૨૦૦ વર્ષ જેટલું જૂનું લાગે છે.

૧૨. છટક અસંબંધ પાનાં ૨૦૦ થી ૪૦૦ વર્ષ સૂધીનાં જૂનાં.

૨૩૯. આ સંવર્માંથી ઓપણને આશરે બધાં મળીને ૫૦૦ સૂક્તો
મળી આવશે. જૂદા જૂદા સંગ્રહોમાંથી એકજ સૂક્તના અથવા એકજ
ભાવાર્થનાં સૂક્તોનાં જૂદાં પાઠોતરે મળી આવશે.

ઉદાહરણતરીકે ૧ દિઠ્ઠાં જે નવિ આલવધ પુછ્છિ કુસલ ન વત્ત ।
તાહં તણ્ણ કિમ્ જામ્મિ રે ડીયડા નીસત્ત ॥
હસીય ન વયણે આલવર્ધ કુસલ ન પૂછ્છિ વત્ત ।
તહિ મંદિરિ નવિ જામ્મિ રે જીવતા નીસત્ત ॥

નં. ૧૦. ૩૦૦ વર્ષની જૂની પ્રતિમાંથી.

આાની સાથે સરખાવો નં. ૧ ના અંબડ

કથાનકમાંનું

નમી ન મૂકઈ ખેસણું હસી ન પૂછઈ વત્ત ।

તેહ ધરિ કિમ ન જામએ, રે હમડી નીસત ॥ કિમ=કોઈ રીતે

૨ કે પઢીયા કે પંડીયા કે ગુરુઆ ગુણધીર ।

નારી તે નચાવીયા જે હુંઈ ખાવનવીર ॥ (નં. ૧૦ માંથી)

આની સાથે અખંડ કથાનકમાંનું નીચેનું સરખાવો.

જે પદ્ધિયાં જે પંડિયા જે જગ ઉપર વદ્દ ।

તે મહિલાઃષ્ટ ફેરીએ જીમ ફેરવછ ધરદ્દ ॥

૩ પાણી ધણું વિલોધછ કર ચોપડા ન હંતિ ।

નગુણુ જણુ સંદેસડઉ નિષ્ફલ હંતિ નિ ભંતિ ॥

આની સાથે સરખાવો સૂક્તાવલિમાંનું

નિજીવહ ઉવએસડા મુહીઆ જતિ ન ભંતિ ।

પાણી ધણું વિલોધછ કર ચોપડા ન હંતિ ॥

૪ પાપહ વેલા ઝડપડઉ ધમ્મહ મંદિય દેહ ।

આપણા પાંસઉ ચોરડી તઈં કિહ સિધી એહ ॥

જઈ ધમ્મખખર સભલી અનુ નયણે નિદ્દ ન માઇ ।

વાત કરંતા માણુસહ ઝાખકિ રયણિ વિહાઇ ॥

સરખાવો સૂક્તાવલિમાંના ધર્મોધમના તથા પ્રમાદ

ત્યાગનાં પ્રથમ સૂક્તો.

૫ સાહસીઆં લક્ષ્મી હવઇ નહુ કાયર પુરસાંહ ।

કન્નહ કુંડલ રયણુમય કન્નજલ પાણિ નયણાંહ ।

સીહ સુયણુ ન ચંદ બલુ તારાબલ નવિ રિદ્ધિ,

એકલ્લહ સહસં ભિડઈ જિહિં સાહસ તિહિં સિદ્ધિ.

(નં. ૧૦ માંથી)

સરખાવો અખંડ કથાનકમાંના પ્રથમ ખે સૂક્તો. (કે જે નીચે આખ્યાં છે.)

આવાં ઉદાહરણો ધણાંજ આપી શકાય પરંતુ વિસ્તારભયથી નહીં
આપતાં તેવાં સૂક્તો સરખાવી લેવાનું વાચકને સોંપીએ છીએ.

૨૪૦. અંબડ કથાનકમાંથી ઉદાહરણો.

સાહસ

સાહસીઆ^૧ લક્ષ્મી^૨ લક્ષ્મી^૩ નહુ કાયર^૪ પુરિસાણુ^૫ ।
કાને કુડલ રયણુમધ^૬, કજ્જલ પુણુ^૭ નયણાણુ^૮
સીંહ ન જોઈ ચંદ્રબલ,^૯ નવિ જાઈ ધણુ ઝઘ્ઘિ ।
એકલડો બહુ આભિડઈ, ૯ જાં સાહસ તિહાં સિદ્ધિ ॥

દૈવ

જન જાણુઈ મન આપણુઈ મન વંછિત પૂરે
દૈવ ભણેરે જીવડા, હું પુણુ અવત કરેસું ॥
સ્ત્રી દીક્ષ મન મોહીએ, કિમ ન^{૧૦} વેધીઈ વિલાસ ।
વાગુરિ^{૧૧} હરિણુ અંબડીઈ, કિમ ન પડઈ તે પાસ ॥
જે પઢિયાં^{૧૨} જે પંડિયા, જે જગ ઉપર વદ્દ ।
તે મહિલાઈ ફેરીએ, જિમ ફેરવધ ધરદ્દ^{૧૩} ॥

સ્ત્રી

બાલાની માતા કૂઆ^{૧૪} કુંઠ ઉ મ પડઉ, મ પડઉ, બલીઆવપ વાહ ।
તથા તરણીના મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ^{૧૬} ॥
નાથનું મૃત્યુ કૂઆ કુંઠ ઉ વલી હોઈ, સહી હો સધ બલીઆ વાહ ।
મ મર બાલા માવડી, તરણીકેરો નાહ ॥
ઉગી ઉગી બાપડી, મુહ ઢંકી મન રોધ ।
જી ૧૭ જમ લાંચધ ફિરધ તુ, કિરંલ ન મરધ કોઈ ॥
નમી ન મૂકધ બેસણું, હસી ન પૂછધ વત^{૧૮} ।
તેહ ધરિ કિમ ન જામએ, રે હંધડા નિસત^{૧૯} ॥
સારસડાર^{૨૦} મોતી ચિણુઈ, ચિણુઈ તુ મેહલઈ કાંઈ ।

મૃત્યુ

• સત્કાર

સ્નેહિવિયોગ

૧ સાહસિક. ૨ લક્ષ્મી ૩ પામે છે. ૪ નહિ કાયર પુરિષો. ૫ રત્ન-
મય. ૬ પુનઃ પણુ. ૭ ચંદ્રમાનું બલ જ્યોતિઃશાસ્ત્રાનુસાર ૮ આલ સાથે
૧૦ વિલાસથી કેમ ન વેધાય ? ૧૧ મૃગબંધન ૧૨ ભણેલાં ૧૩
કુવાનો ધરધટ. ૧૪ કુવાનો કાંઠો ૧૫ બલવાનનો ઘોડો ૧૬ નાથ ૧૭ જે
યમ લાંચ ફેરવાય તો ૧૮ વાત : ૧૯ છાનું બેસી રહે ૧૯ સારસ
મોતીચણે તો શું ચણેલા મોતી મૂકી દે છે ? વાહડા માણસ જે મહે
તો શા વાસ્તે જીવે થાય ?

વહા માણસ જુ મિલઈ, તુ વિહડઈ કાઈ ॥
 રે વિહિવ માયુ^૨ કિં પિતુ,^૩ હજુ^૪ મનવંછિય દેધ ।
 નેહે^૫ બાધાં માણસાં, મા વિજોહ કરેધ ॥

રાગી અને રો- જણુ^૬ જાણુઈ દિલુ વત્તડી, પણિ રત્તડી ન વિહાય ।
 ગિની રાત ઈક રાગીની રાગીથી, સહજ સરીપુમાય ॥
 વાણી જે તહ તણોઈ, વિસ^૭ હરવિસ ઉત્તરઈ ।
 જેહ નધ ભેધા તેહિ, તેહ નર મોટા ઢાંઢસી (૧) ॥
 તાં ફણિદ ફણુમંડપ માંડપ, જાં પડપ ગરડ તણુઈ
 નવિ ફાડપ ।
 તામ હસ્તિમદ માયત ગાજુઈ, જામ કેસરિ નાદ નવાજે ॥

સુપુરૂપ વચન ઉત્તર દિશિ ન ઉન્હપ,^૮ ઉન્હપ તઉ વરસપ^૯ ॥
 સુપુરિસ વયણુ ન ઉચ્ચરિઈ,^{૧૦} ઉચ્ચરપ તુ કરપ ॥

૨૪૧. સૂક્તાસિમાંથી ઉદાહરણો.

અર્થોદય કમહ^{૧૧} વારિ પડવડુ, ધમહ^{૧૨} મંદીય દેહ ।
 આપણુ સરસી ચોરડી, તિ કિમ સિધી એહ ॥
 જે જાણુ ધમ્મહ બાહિરા, તે જાણુ વાચારિ
 હગી^{૧૩} હગી ખય ગયા, સંસારી સસારિ ॥
 વરસહ^{૧૪} તે ગણિ દીહડા, જે જાણુ ધમ્મહ સાર ।
 તિન્નિ^{૧૫} સયાઉણુસઠ્ઠી, ઇન્હઈ ગણુઈ ગમાર ॥

૧ વિધિ ૨ માતા પિતા ૩ હજુ પણ ૪ તારા મનવં-
 છિત પ્રમાણે આપું. ૫ સ્નેહથી બાંધેલા માણસોનો વિચોગ મા કર
 ૬ દિવસ વાતથી જાય પરંતુ રાત ન જાય રાગી અને રાગીની આવી
 સમાન દશા છે ૭ સાપનું ઝેર ઉતરે ૮ હજુ થાય ૯ વરસે ૧૦ ઉચ્ચારે
 ૧૧ કર્મમાં ૧૨ ધર્મમાં, કર્મમાં ઝટપટ પરંતુ ધર્મમાં મંદદેહ. ૧૩ હગી
 હગીને અસ્ત થયા ૧૪ જિન ધર્મનો સાર જાણુ છે તે વર્ધને દહાડા
 સરખા ગણુ છે ૧૫ ગમાર વર્ધના ઉપદ દિવસ ગણુ છે

ધણ ચિંતિઉ તઉ ઉદમકરિ, ધમેણુ ધન હોઇ
 ધણ ચિતતંઉ ઝુ મરિ, દુન્નવિ^૧ છક ન હોઈ
 દીહાર^૨ જંતિ વલતિ નહિ, જીમ ગિરિનીઝરણુઈ
 પલદૂઅલગિ જીવિ ધમ્મ કરિ, સૂઝ નચિંતઉ કંઈ ॥
 મોહ^૩ ન મેલિહ ધરતણુ, જઈ શિરિ પલીઆ કેસ ।
 વલી વલી જિણુધમ્મહતણા, ૪કો દેશિ ઉવએસ ॥
 નિજીવહ ઉવએસડા, મુહી^૫આ જંતિ ન ભંતિ ।
 પાણી ધણું વિલોઈઈ, કર ચોપડા ન હંતિ ॥
 ભારે^૬ કમ્મા જીવડા, જઈ યુઝુંસિ તાં યુઝું ।
 સર્વ કુટુંબ^૭ પાપસિ માયિ પડસિ તુઝું ॥
 હાય ધસઈ ભુઈ^૮ આહણુઈ, ૯જીભિ તાહું દિન્ન ।
 મરણુહ વેલા સંભરઈ, મિ નહુ કીધુ ધમ્મ ॥

પ્રમાદત્યાગ. જઈ^૯ ધમ્મખખર સંભલિ, નયણે નિદ્દ ન માઈ ।
 વત્ત કરતાં હે સહી રયણિ ઝપક વિહાઈ ॥
 કમ્મેણુય ૧૦ ધર વત્તસી, ધમ્મેણુ ય પરચોઅ ॥
 જહિ સતા રવિ ઉગમઈ, તિહિ નર આહિ તઉઅ ।

વિધિ જ વિહ^{૧૧}કરઈ સ હોઈ હોઈ, ન જં જીઅ ચીંતવઈ ॥

૧ એમાથી એક ૨ દિવસ જય છે પાછા વલતા નથી, પર્વતના ઝર-
 હાંની માફક ૩ લધુ વયથી જીવ ધર્મ કર; નચિંતો કેમ રહે છે ?
 ૪ ધરનો મોહ ન મેલ્યો ને શિર ઉપર વાળ ઘોળા થયા તો પણ ૫ કાણુ
 ઉપદેશ આપશે ? ૬ મુઘા (ફીકટ) જાય છે. પાણી ધણું વલોવીએ પરંતુ
 હાય ચોપડા-ચિકાસવાળા થતા નથી. ૭ ભારે કમ્મી^{૧૦} જીવ ને સમજે તો
 સમજ; સર્વ કુટુંબ ખારો માથે પડશે તારે ૮ ભૂમિ, ૯ આઘાત કરે.
 ૧૦ ને ધર્મના અક્ષર સાંભળું તો નયનમાં નિદ્રા માતી નથી; હે સખી
 વાત કરતાં રાત ઝંખકારાની પેઠે જતી રહે છે. ૧૧ ને વિધિ કરે છે તે
 યાચે. નહિ કે ને જીવ ચીંતવે છે તે ૧૨ ઘેર શરા અને મદને વિષે પંડિત
 પુરૂષો પૃથ્વીમાં માતાં નથી.

- ધર્મિં ચીતએલી, આહટ દોહટ કેલવધ ।
- ઉદોગ**   ષેડિમ પુંટામાંહિ, પૂટાવિણુ ષીષિ નહિ ॥
 સાહસ જીતઉ હલ વહધ, દૈવહતણિ કપાલિ ।
 ધરિ શૂરા મહિ પંડીઆ, પુહવિ પુરિસ ન મંતિ ॥
 તે વિરલા જે સામિ રઅહ, અવિસર નવિ ચુકંતિ ।
- સજ્જન**   જે ગુણવંતઉ સો નમધ, નિગુણુ ધટઉ થાધ ॥
 અવરસિ નમંતાં ગુણુ ચડધ, ધણું કહંતઉ જાધ ॥
 સતય^૪ સાયર પરિભમિચ, સયલ મહી મિ દિહું
 તાત પરાધ જન કરધ, સો મધ કમહધ ન દીહું ॥
- ગુણદોષોક્તિ**   લોચ પરાયા કવ્વડા, કરધજ સંત અસંત ।
 દોષ પિચ્છધ આપણા, જાહંએહું ન અંત ॥
 પદ્મજાણુજાણુખખૂલવણુ, જધ સિંચહ અમીએણુ ।
 તુ અતિ કંટા વિંધણુ, સારીરહગુણેણુ ॥
- નીચ**   લૂણુ^૬ હ ધુણુહ કુમાણુસહ, એ ત્રિહું એક સહાવ ।
 જિહિ જિહિં કરઉ અવાસડઉ, યતિહિં તિહિં ભંજધ^૭
 ઠાઉ^૮ ॥
- ઉપકાર**   ગુરઆ^૯ સહજધ ગુણુ કરધ, કારણુ કિપિ મ જાણી ।
 કરસણુ^{૧૦} સિંચિ સરભડી મેહ ક્રિમગ્ગધ દાણુ ॥

૧ સ્વામિનો ૨ ધનુષ, ૩ સાત સમુદ્ર ભમ્યો અને સકલ પૃથ્વી દીઠી, જે જન પારકી તતા કરે તે મેં કોઈ પણ ન દીઠો. ૪ દુર્જનજન રૂપી બનોળવળે અમૃતધી સીંચેતોપણુ શરીરના ગુણુથી કંટકના વિંધણુ પ લૂણો ભધધ અને કુપુરુષ ૬ આવાસ ૭ સ્થાન લાગે ૮ મોટા માણુસો સહજે કંઈ પણ કારણુ જાણ્યા વગર ગુણુ કરે ૯ કરસણુ દુરત સમગ્ર મેધ શું દાન માગે છે ?

૨૪૨. સિદ્ધચક્રમહિમસૂકતોમાંથી ઉદાહરણો.

દૈવ, કર્મ અને અરિ^૧ મન આપડે ખચિ કરિ ચિતા જલિ મ ખાડિ
પુણ્ય ફલ તિતલે પણિ પામીઈ, જિતલે લહિલે નિલાડિ ॥
૨અણી ભવંતર સંચીલે, પુનન સમગ્ગલ જાસ ।
તસુ બલ મધ તસુ સિરીઅ, તસુ તિહ્યાણુ જણુદાસ ॥
કિંહા માલવ કિહાં સંખડર કિહાં બખ્ખર કિહાં નદ ॥
સુરસુંદરિ નચ્યાવીઈ, દૈવિહિ દલ વિમરદ ॥
ધણુક જુવણુ સુવિઅઢ પુણુ, રોગરહી નિત્ય દેહ ।
મણુ વણુહ મેલાવડા, પુનિહિ લખમધ એહ ॥

૪

૨૪૩. મનઃ સ્થિરીકરણુ સ્વાધ્યાયના પ્રતીકના પ્રાતેથી.

ઇન્દ્રિયસંયમ ઇદિ ૪ પંચ નવ સિકીઆં, લોભિ નિ દીધી અગ્નિ ।
મન માંકડ નવ મારીલે, કિમ જામ જઈ સગ્નિ ॥
પ્રમાદત્યાગ દીહા પજતિ વલતિ નહ, જિમ ગિરિની ઝરણાઈ ।
લહ્યાલગમ જીવ ધમ્મ કરમ, સૂઈ નચિંતલે કાંઈ ॥

આ પ્રમાણે દલાલનો લેખ પુરો થાય છે.

૨૪૪. ઉપસર્ગહરતોત્રનો પ્રભાવ બતાવનારી પ્રિયંકર વૃપની કથા
વિશાલરાજ સૂરિ શિષ્ય સુધાભૂષણના શિષ્ય જિનસૂરે કરી છે તેમાં
દેશી દુહા વગેરે ઉદ્દેશ્ય કરી ટાંક્યાં છે તે:—

“ તાઈ તેલી તેરમો તંબોલી તલાર

પંચ તકારા પરિહરો પછે કરો વિવહાર.

તાઈ=વજ્રતાનક, શાળવી; તેરમો=મોચી; તલાર=તલારક્ષ.

૧ હે મન ચિંતા જલમાં મ પડ જેટલું લલાટમાં લખ્યું છે તેટલું ફલ
પામીશ. ૨ જેને ભવાંતર સંચિત પુણ્ય સમૂહ છે તેને બલ મતિ લક્ષ્મી મળે
છે અને તેનું ત્રણ ભુવન દાસ થાય છે ૩ ધન યોવન સુવિદ્ધ પુન્ય, રોગ
રહિત દેહ મન વણુનો મેલાવડો એ સર્વ પુણ્ય મળે છે, પાંચ ૪ ઇન્દ્રિયા
શોધીતથી અને લોભને અગ્નિ દીધી નથી અને મનરૂપી માંકડ માર્યું નથી
તો સ્વર્ગ કેમ જઈશ? ૫ સૂક્તાલિમાંના તેજ સૂક્ત સાથે સરખાવો.

બીજી રીતે:—

“ તાઘ તેલી તેરમો, તરક તીડ સોનાર,
ઠગ ઠકુર અહિ દુર્જીણહ, જે વિસસિ તે ગમાર.

“ પડિવન્તું ગિર્યાતણું નિરલેહવું નિરવાણુ;
તુમે દેશાન્તર ચલિયા અમ્હેં પણિ આગેવાન, ૪૦

“ નિણિ દિણું વિત્ત ન અપ્પણું તિણિદિન મિત્ત ન કોષ,
કમલહ સૂરિજ મિત્ત પુણુ જલ વિણુ વયરી સોધ ૪૧

“ નખઈ નારિ તુરંગમહ મુતાહલ ખગ્ગહ
પાણી જાંહ ન અગ્ગલો ગયું ગિર્યાતણુ તાંહ. ૪૫

કર્તા પોતે ‘આકાશવાણી આમ થઈ’ એમ કરી કહે છે:—

એ બાલક ચિરજીવસે, હોસેં ધનની કોડિ
સેવા કરસેં રાયસુખ સેવક પરિકર જોડિ ૫૪

ગૌરવ કીજે અલવડી નવિ કો કીધાં ન રામ,
ગરથ વિહણા માણસા ગાંધહબૂચા નામ. ૬૨

અદ્દા ખંડા તપ કીચ્યા છતેં કીધાં દાન
તે કિમ પામે જીવડા પરભવિ ધન બહુમાન ૬૪

રે મન ! અપ્પા ખંચકરિ ચિંતા જલ મ પાડ
ફલ તેનું જ પામીઈ જેતું લિખ્યું નિલાડ. ૬૫

યતઃ મન તેતલું મ માગિ જેતું દેખ પરતણું
લિહીઆં લેખઈ લાગિ અણુલિખ્યું લાલે નહીં. ૬૬

યતઃ અવસર જાણી ઉચિત્ત કરી અવસર લહી મ ભૂલિ
વાર વાર તું જાણુજે અવસરિ લહિસિ ન મૂલિ ૬૮

યતઃ છેહે દીઠે છેહ હીચ્યા મ દાખિસ આપણું
કરિ બહુતેરો નેહ ઓછા તે ઉમટસેં. ૮૧

- યતઃ રીહા જતિ વદન્તિ નહુ જિમ ગિરિ નિજ અરણ્યાઈ
લહુઅ લગે જીવ ધમ્મ કરિ, સુધ નિચિંતો કાંધ ? ? ૧૦૦
- યતઃ અવરં સંવં દુહં જણાણુ કાલંતરેણુ વીસરઈ,
વલ્લહ વિઓગ દુકખં મરણેણુ વિણા ન વીસરઈ ૧૦૫
- યતઃ કે કપડપગિ લહ લહે કે કંચન નીરાશિ,
રાયમાન કેતા લહે કે ન લહે સાઆસિ ૧૧૮
- યતઃ વિરલા જાણુંતિ ગુણા વિરલા પાલન્તિ નિદ્ધણે નેહં
વિરલા પરકજજકરા પરદુકખે દુકખયા વિરલા. ૧૪૨
- યતઃ હાથી હાલે હેક, લખ કૂતર ગલીએ લવે;
વડપણુ તણુ વિવેક, કદિ ન ખીજે કિસનીયા ! ૧૭૦
- યતઃ બજઝંધ વારિ સમુદ્ધહ, બજઝંધ પંજરિ સીંહ,
જઈ બદ્ધા કુણે કહિહિં, દુજજણુ કેરી જીહ ૧૯૨
- “આગલિ જતઃ કોટ જેહિં ન નામી દેવગુર,
માથે વહેસે મોટ ભોજનનો સાંસો પડે. ૧૯૮
- “ વાવાણુ જણુ બુદ્ધણુ નાહ ન કીજે રોસ,
નીકે કાપડ ખાયણું આંગે મા માણુસ રોસ. ૨૦૦
- “ વાર વહંતાં યામ તુ લે તુ પર ધનઢોર,
એ તિન્નિ વિમાસણુ કરે, વેસા આરણુ ચોર. ૨૦૨
- “ મુંહતા વિણુ રાજ જ કિસ્યું, રખવાલ વિણુ પોલિ,
પતિ પાખે નારી કિસી, પહિરણુ વિણુ કિસી મોલી ૨૧૭
- મોલિ=મોળાયું.
- “ જીભેં સાચું બોલિજે રાગ રોસ કરિ દૂરિ,
ઉત્તમસું સંગતિ કરિ લાભે જિમ સુખ ભૂરિ. ૨૫૫
- ‘જિણુવર દેવ આરાહિઅ,’ નમીય સહગુર ભત્તિ,
સૂધો ધમ્મજ સેવિઈ રહીઈ નિર્મલ ચિત્ત ૨૫૬

૨૪૫. વિશાલરાજસૂરિ શિષ્ય જિન (રાજ) સૂરિએ
સંસ્કૃતમાં રચેલા ગ્રંથ નામે રૂપચંદ્ર કથામાંથી લાખાનાં
સુભાષિતો.

અભઈ સાચું બોલીઈ રાગ રોસ કરિ દ્વરિ
ઉત્તમ સિઈ સંગતિ કરે લાભઈ જિન સુખ ભૂરિ. ૭

જિહાં બાલક તિહાં પેખણુઈ જિહાં ગોરસ તિહાં ભોગ
મીહાં બોલા ઠાકુરાં ગામિ વસઈ બહુ લોક. ૩૬

નમુણી ખમણી સુગુણી બિહુ પખિ વંશિ વિશુદ્ધ
પુણ્ય વિણા કિમ પામીઈ કરિ ધણુહી ધરિ ભજી. ૩૮

ઈકે આંખા નઈ આકડા બિહું સરિખાં ફલ હોઇ
નવગુણ એક શરીર નઇ હાથ ન વાહઇ કોઈ. ૫૫

બજઝ વારિ સમુદ્ધ બજઝ પજરિ સીંહ
જે બજઝી કુણહઇ નહી દુર્જણ કેરી અહ. ૬૧

કર કંપઇ લોઇણિ ગલઈ બહુ રન્ન વલ્લી ભત્તિ,
જીવણુ ગયા જે દીહડા વધી ન ચડસિ હત્તિ. ૭૮

જિહાં સહાઈ બુદ્ધિ બલ હુઇ ન તિહાં વિંણુસ
સર સવે સેવા કરઈ રહઇ આગલિ જિન દાસ. ૯૮

ગોરખ જંપઇ સુણિનઈ બાપુ, મગણુ આપ પેરાયા
હવદયા એકે અવિચલ પાલુ, અવર ધર્મ સવિ માયા. ૧૦૨

પુત્ર મિત્ર હુધ અનેરા ન રહઈ નારિ અનેરી
 મોહઈ મોહા મૂઢા જ'પઈ મહીયાં મેરી. ૧૦૩
 અતિહિં ગહના અતિ અપારા સંસાર સાયર ખારા
 બૂઝઈ બૂઝઈ ગોરખ બોલઈ સારા ધર્મ વિચારા. ૧૦૪
 કવણુહ કેરા તુરંગમ હાથી કવણુહ કેરી નારી
 નરગિ જાતા કોઈ ન રાખઈ જોઓ હીધ વિચારી ૧૦૫

ધર્મ વિહણુ ન સુખ વિઆણિધ, પરધરિ પાણી ઇંધણુ આણુધ
 ખંડઈ દલઈ કરઈ કરિ લોડણુ, તહવિ ન પાવઈ કિંચિવિ
 ભોઅણુ. ૧૧૧

દમા (દામ=પૈસો) એવ સુલખણા મણુવંછિઅ પૂરંતિ
 અછઈ પંછીઆ પંડીઆ કચપચ કરી મરતિ. ૧૧૪

નેહો કહવિ ન કીજઈ અહ કીજઈ રત્ન કંબલ સારિખો
 અણુવરઈ ઘોવમાણો સહાવ રંગ ન છડેઈ ૧૨૬
 નેહ માંહિ ખટુક્કુ મુઝ મનિ ખર મુહાઈ
 મિરીઅ મુક્કા ખાહિરી ખંડન ખાણી જાઇ. ૧૨૭

દવ દદા ખડ પલ્લ વઈ, જિમ વુઠેણુ ઘણેણુ
 વિરહ પલતહ માણુસહ, તિમ દિઠેણુ પિએણુ, ૧૪૯

અહુત ખરા ન બોલીઈ તાલૂ સૂકઈ જોણિ
 એક જ અક્ષર બોલીઈ, બાંધ્યું દૂટઈ જોણિ. ૧૬૫

ખેડિમ ખૂંટા ટાલિ ખૂંટા વિણુ ખીંખઈ નહી
 દૈવતણુઈ કપાલિ સાહસ કેરૂં હલ વહઇ. ૧૭૩

સીહ ન જોધ ચંદબલ નવિ જોધ ધન રદ્ધિ
એકદલુ બહુ આભડધ જહા સારસ તાં સદ્ધિ. ૧૭૪

જોગલિ ગલધ ઉઅરં અહવા ન ગલધ ગલિતં નયણાઈ
અહવિ સમાકજજ ગઈ અણિણુ છછંદરી ગહાય. ૧૭૫

મરણુહ કેર કવણુ ભય, જોણીવદ્ધ જગ જાઈ
મન મધલૂ ન સંખલૂ હીયડૂ તેણુ ડોલાઈ. ૧૭૬

જિહાં ખિપુરહ-મગગડિ તિહાં જીવ સંખલ લેઉ,
જિહાં ચઉરાસી ભવભમણુ, તિહાં વિલંબ કરે હ. ૧૭૭
ઉપર વાડધ હાય, આખક દીસઈ યમ તણુ,
નવિ સખલ નવિ સાય, ધડીમાંહિં ગામંતરં. ૧૭૮
સુકૃત સંચિ કરિજ મરધ તેતિણિ વારિ નિશંક
મરણુહ બીહધ બપડાં, ધર્મજ મૂંકયા રંક. ૧૭૯

સકુ આંખુ બડહડિઉ, તલધ ખાધુ ધણેણુ
તુહઈ કોઈલિ સર કરધ, તે આગલિ ગુણેણુ. ૨૦૦

દિન જાઈ પણિ વત્તડી રત્તડી ન જાઈ
એક રાગી ની રોગીયા સહસિ સરીરાં માઈ. ૧
સહજિ કડૂઉ લીખડુ અણે કરી નિમિઠ
તે માણસ કિમ વીસરધ, જોહતણા ગુણુ દીઠ. ૨
ઓછા તપ કધ મધ કીયા કધ સર ફોડી પાલિ
દેવઈ ધર જીદાલીઉ પહિલઈ યૌવન કાલિ. ૨૧૮
ચંદુ ચદન કેલિવન કુદ્દ કંજજલ નીર
ધક્કઈ કંતહ બાહરાં એતા દહિ સરીર. ૨૧૯

સર્જન ચિત્તિ ન ઊતરઇ ગયા ચ મુક્ર ઉલાઇ,
મલ નવિ ચુહુટઈ કચણુહ જઇ વરસાસઉ જઇ. ? ૨૧૯

નેહ વિણુકૂઇ ગયગંભણિ, કિસિં જિ તાણો તાણિ
ભાણુ મોતી જે જડઇ તો મન આવઇ ઠાણિ. ૨૫૦

માણુસ માહિં માઠાં બલ્યા સાચા નેહ સુખણુ
જઉ કીજઇ જલ જૂજૂઆં તઉ તતક્ષણુ છંડઇ પ્રાણુ. ૨૫૨

વાઈ હાલઈ પાન તરૂચર પુણુ હાલઇ નહી
ગિરૂઆ એહ પ્રમાણુ એક બોલઇ બીજ સહઇ ૨૫૯

નહી ન ભણીઇ લોઈ દીજઇ ઘોડા ઘોડિલું
ટીપઈ ટીપઈ જેઇ સરોવર ભરીઓ સમુદ્ર જમ. ૨૭૧

વિરલા જાણુંતિ ગુણા, વિરલા પાલુંતિ નિધ્વણા નેહા
વિરલા પરકજજકરા પરદુખે દુખીઆ વિરલા. ૨૮૪

અહ અબલા વિહિ વંકડી દુનજણુ પૂરઉ આસ,
આવિ દુહેલા ખધિ ચડિ જિમ સઉ તિમ પંચાસ. ૨૯૯

૨૪૬. આવાં સુભાષિતો, જે અનેક સુકતમાલાઓ યા સુકતાવલીઓ
જેન સ અહકારોએ એકત્રિત કરી છે તેમાંના તેમજ અથકારોએ
પોતાના ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખેલાં છે તે સર્વ એકઠાં કરતાં પુષ્કળ મળી
આવે તેમ છે. વિસ્તારમયથી અત્ર તે ન ટાંકતાં અહીં માત્ર વાનગી
રૂપેજ ઉપર મુજબ થોડાં ટાંકવામાં આવ્યાં છે.

વિભાગ છઠ્ઠો.

અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭. મુખ્યવ્યવહારની (બોલાતી) અને સાહિત્યવ્યવહારની (સાહિત્યવિષયક) અપભ્રંશ ભાષાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે. પરંતુ તે માત્ર નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર પરના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળે છે. એમજ હોવું જોઈએ, કારણકે સંસ્કૃત નાટક પોતાની યોગ્યતા અનુસાર પોતાના સમયના સાંસારિક-સામાજિક જીવન પરજ પ્રકાશ નાંખે છે અને તેથી તેમાં ચાલુ બોલાતા ૩૯ પ્રયોગોને જરૂર માન્ય રાખી લેવાજ પડે. આનાં ઉદાહરણ તરીકે જુદી જુદી પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નાટકમાં જે તત્ત્વો છે તેના પર લખનારાએ પણ તેટલા માટે જુદી જુદી પ્રાકૃતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે પ્રાકૃતોમાં અપભ્રંશ એ છેલ્લી અને વધુમાં વધુ ફેરફાર પામેલી ભાષા છે.

૨૪૮. (૧) પતંજલિ—વ્યાકરણ મહાભાષ્યનો પ્રતિષ્ઠિત રચનાર ઇ. સ. પૂર્વે બીજા સૈકામાં થયો અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ભાષાના સંબંધમાં ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર તે પ્રથમનો સંસ્કૃત મહાન ગ્રંથકાર છે. પણ તેણે તેનો અર્થ એટલો જ કર્યો છે કે ‘સંસ્કૃત શબ્દોનો જે વિકાર-અપભ્રંશ ગામડીઆના મુખે થાય તે;’ કારણ કે “**एकैकस्यहि शब्दस्य बहवोऽपभ्रंशाः तद्यथा। गौरिन्यस्य शब्दस्य गावी गोणी गोता गोपोता-ल्लिकेत्येव मादयोऽपभ्रंशाः—**એક એક શબ્દના ઘણા અપભ્રંશ

છે. ઉદાહરણ તરીકે—જેમકે ૧૧: એ શબ્દના અપભ્રંશો ગાવી, ગાણી, ગોતા, ગોપોતાલિકા વગેરે છે. અહીં અપભ્રંશનો અર્થ એટલો જ થઈ શકે કે મૂળમાં ફેરફાર—વિકૃતિ—બ્રજતા. આ ભરતના શબ્દ નામે ‘વિભ્રંશ’ યા ‘વિભ્રજ’ સાથે બરાબર સામ્ય ધરાવે છે. બંનેનો અર્થ લાપાનું અમુક ખાસ રૂપ એટલોજ છે. તેથી કંઈ વધુ અર્થ નથી. ‘અપભ્રંશ’ એ શબ્દને આભીરો સાથે હજી સુધી લેવા દેવા નથી. તેમજ ત્યાર પછી જે તેનો લાક્ષણિક—વિશિષ્ટ અર્થ થયો તે અર્થમાં—એટલેકે લોકોની બોલી કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રાકૃતોની પેઠે સાહિત્યનું વાહન—એ અર્થમાં અત્યાર સુધી વપરાયો નથી.

૨૪૯. (૨) ભરત—સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રપર પ્રાચીનતમ ગ્રંથકાર છે. સંભવિત રીતે ઇ. સ. બીજી કે ત્રીજી સદીમાં તે થયો હોવો ધટે. તેના નાટ્યશાસ્ત્રમાં તે પ્રાકૃતો સંબંધી વિવરણ નાટકમાં કેટલાંક પાત્રોના વિચારોના વાહન તરીકે ૧૭ મા પ્રકરણમાં કરે છે અને ૩૨ મા પ્રકરણના ૪૭ થી ૨૪૨ શ્લોકોમાં છદોનાં નામો અને લક્ષણો ઉદાહરણો સહિત આપે છે કે જે લગભગ સમસ્તપણે પ્રાકૃતોમાં છે. ૧૭ મા પ્રકરણના ૫ માથી ૨૩ મા શ્લોક સુધીનો ભાગ પ્રાકૃતના ઉચ્ચારશાસ્ત્ર સંબંધે છે.

ભામહ અને દડીથી ને ત્યાર પછીના અપભ્રંશ જેને કહેવાલાગ્યા તેનો મૂળ ઉદ્દેશ દોઢ શ્લોકમાં છે૩૮:—

૨૫૦. ‘નાટ્યયોગમાં તે હુંકમાં ત્રણ પ્રકારે જાણવું:—૧ સમાન (સંસ્કૃતમાં જેમ છે તેમ) શબ્દોથી, ૨ જે વિકૃતિ પામ્યા છે એવા વિભ્રજ શબ્દોથી અને ૩ દેશી શબ્દોથી”

૨૫૧. આ પછી અપભ્રજતાના નિયમો કે જે પ્રાકૃતોમાં લાગુ પડે છે અને સામાન્ય રીતે વૈયાકરણોએ આપેલા છે તેને મળતા આવે

---

૩૮ ત્રિવિધં તત્ત્વ વિજ્ઞેયં નાટ્યયોગે સમાસતઃ ।

સમાનશબ્દૈર્વિભ્રજં દેશીમતમથાપિ વા ॥ ૧૭-૩

ગચ્છન્તિ પદન્યસ્તાસ્તે વિભ્રમા(દ્યા) ઇતિ જ્ઞેયાઃ ॥ ૧૭-૪

છે તે આખ્યા છે. 'દેશી' એ શબ્દથી ભરત જે અર્થ કરે છે તે ૨૪ થી શ્લોકો આપેલ છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે૩૯:—

૨૫૨. 'આ રીતે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જાણવું. હવે પછી આગળ હું દેશ ભાષાના ભેદ કહીશ.'—આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે દેશ ભાષા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બનેથી જુદી પાડવામાં આવી છે અને તે ભાષા એજ હોઈ શકે કે જે જુદા જુદા દેશની ભાષા હોય. અને તેથીજ તેનું નામ દેશી આપ્યું. હવે તે ભેદ ખાસ કરીને એ રીતે જણાવ્યા ૩૪૦:—

૨૫૩.—'અથવા ગ્રંથકારોએ (નાટકમાં) પોતાના હંદ-મરજી પ્રમાણે દેશભાષાનો પ્રયોગ કરવો, કારણકે નાટકમાં જૂદા જૂદા દેશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું કાવ્ય હોય છે.

૨૫૪ ત્યાર પછી તે સાત 'ભાષાઓ' જણાવે છે૪૧:—

—માગધી (મગધની) અવંતિની, પ્રાચ્ય (પૂર્વની), શૂરસેની, અર્ધ માગધી, બાલિહકા અને દક્ષિણની. અને પછી કેટલીક વિભાષા-બોલીઓ જણાવે છે.૪૨

૨૫૫, (પૃથ્વીધર મૃચ્છકટિક પર લખતાં શબ્દ અને સચર ને બદલે શકાર અને શબ્દ પાઠ જણાવે છે, સચર એ દુર્બોધ શબ્દને તેથી ઉવેખવા માટેજ તેમ હોઈ શકે. માગધીમાં શકારીનો અંતર્ભાવ

૩૯ एवमेतत्तु विज्ञेयं प्राकृतं संस्कृतं तथा

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषा प्रकल्पनम् ॥ १७-२४

૪૦ अथवा छन्दतः कार्याः देशभाषा प्रयोक्तृभिः ॥ १७-४६

नानादेशसमुत्थं हि काव्यं भवति नाटके ॥ १७-४७

૪૧ मागध्यवन्तिजा प्राच्या शूरसेन्यर्धमागधी ॥

बालहीका दाक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्त्तिताः ॥ १७-४८

૪૨ शवराभीर चण्डाल सचर द्रविडोद्भूजाः ।

हीना वनेचराणां च विभाषा नाटके स्मृताः ॥ १७-४९

મવા ઉપરાંત શકારીને જે ગોલીઓ શબર, 'આલીર તજે' વતી સાથે થોડે ભાગે સંબંધ કરાવે છે તેમજ થોડે ભાગે દ્રવિડ, જોડે જેવા દેશ સાથે પણ થોડે ભાગે સંબંધ રાખે છે એવી ગોલીઓ સાથે મૂકતાં વિદ્યક્ષણ જેવું લાગે છે. શકારી એ નામ તેના હસ્થારની નિશાનતાને આજે એક ગોલીને આપેલું છે અને તે મુઘલકાલની સંબંધિત રીતે આપાયેલું છે.)

—શબરની, આલીશની, ચાંડાંતોની, ચંડાંની સાથેના દ્રવિડોની, અને જોડાંની અને વનગર-જંગલીઓની બિતરડી-વિભાષાઓ નાટકમાં ગણાયેલી છે.

૨૫૬. એ ખરું છે કે બાલી આપભ્રંશનો એ ખાસ નામથી રખાઈ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી પણ તેનું કારણ હેતુનું છે કે તે સમયની સાહિત્યની ભાષાઓ એટલે 'બાલાઓ'ને પોતાના ખાસ નામો હતી પણ 'વિભાષાઓ'ને ખાસ નામ નહિ હતી; તે છતાં તેઓને જુદી જુદી વતીથી બોલાયેલી બાલાઓ તરીકે ગણ્ય કરવામાં આવી છે. ૪૪:—

૨૫૭.— શબર ભાષા કમલા કરનારા, શીકારીઓ, અને લાકડા અને ચંદ્ર પર આશ્રયિત કરનારાના મુખમાં મોજાવી અને કિંચિત્ જંગલીની પણ ખરી. આલીરી કે શાખરી મોખરયાન નિવાસીઓ—જેવા કે ગોવાળા-ભામ, અજ પાંખનારા, લંટાદિ રાખનારા માટે વાપરવી જોઈએ.

૨૫૮. આ રીતે ગોવાળા તજેની જંગલી વતની ગોલી માટે આલીશની વતિનું નામ પ્રાપ્ત થયું છે. અને આપણે અને પાછી જોડાં, કે તેજી પોતાને માટે 'ખામ જુદ' નામ મેળવ્યું હતું અને તમા સાહિત્ય-વિષયક પ્રાકૃતોમાં પણ પોતાનું રચન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

૪૪ અંગારકારકથાધ્યાયો કાષ્ટચન્દ્રોપજીવિનામ્ ।

ચોક્કયા કાવરમાવા જુ કિંચિત્ મનોયાસી તથા ॥૨૭-૫૪

મથાશ્વાજ્ઞાતિકૌટુહાદિ મોખરયાનનિયાવિનામ્ ।

આલીશાંકિઃ કાચરી યા પ્રાચિદી પ્રવિજ્ઞાદિપુ ॥ ૨૭-૫૬

૨૫૯. ભરતના મનમાં સંભવિત રીતે અપભ્રંશ બોલી હતી— (કદાચ હજી તે બંધાતી જતી વર્ધમાન થતી જતી હોય એવી સ્થિતિમાં હતી)—એ વાત જ્યારે આપણે જૂદા જૂદા પ્રાંતોની ભાષા સંબંધીની વિશાલ વિશેષતાઓ નાટકકારને જણાવવા માટે ભરતે જે કહેલ છે તે વિચારીએ ત્યારે સ્પષ્ટ માલૂમ પડી આવે છે૪૪:—

૨૬૦—‘જે જ્ઞાતા છે તેણે ગંગા અને સાગર વચ્ચેના દેશમાં ભાષામાં ‘એ’ કાર જેમાં બહુ આવે તેવી ભાષા પ્રયોજવી- વિંધ્ય અને સાગર વચ્ચેના પ્રદેશમાં ‘ન’કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી; સુરાષ્ટ્ર, અને અવન્તિ તથા વેત્રવતી નદીની ઉત્તરના દેશોમાં ‘ર’કાર-વાળી; હિમાલયની સીમામાં આવેલા અને સિંધુ તથા સૌવીર દેશમાં ઉકાર બહુ આવે તેવી, અને ચર્મણ્વતી નદીની પેલી પાર અને અર્બુદ (પર્વત) આસપાસના દેશોમાં “તકાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી.”

૨૬૧. આમાં ‘ઉ’કાર જે ભાષામાં બહુ આવે તે અમુક સ્થળે પ્રયોજવી એ ભૂલ છે. તેવો ‘ઉ’કાર બહુ આવે એવી ભાષા તેજ અપભ્રંશ છે કે જેનું ખાસ લક્ષણુ તે છે. પણ તે ભાષાનું તે અપભ્રંશ નામ નથી આપ્યું કારણુ કે તે નામ તે વખતે પડ્યું નહિ હોય. પછી લખનારા-

---

૪૪ ગંગાસાગર મધ્યે તુ ये देशा संप्रकीर्तिताः

एकार बहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५८ ॥

विन्ध्यसागर मध्ये तु ये देशाः श्रुतिमागताः ।

नकारबहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५९ ॥

सुराष्ट्रावन्तिदेशेषु वेत्रत्युत्तरेषु च ।

ये देशास्तेषु कुर्वीत चकार बहुलामिह ॥ ६० ॥

हिमवत् सिंधु सौवीरान्ये च देशाः समाश्रिताः ।

उकार बहुलां तज्ज्ञस्तेषु भाषां प्रयोजयेत् ॥ ६१ ॥

चर्मण्वती नदीपारे ये चार्बुद समाश्रिताः ।

तकार बहुलां नित्यं तेषु भाषा प्रयोजयेत् ॥ ६२ ॥

ઓએ ને વૈયાકરણોએ જેને અપભ્રંશ નામ આપ્યું છે તે તેને લાગુ પડે છે. હવે તે જે દેશોમાં 'ઉ'કાર વાળી ભાષા હતી તે દેશો નોંધવા જેવા છે. હિમાલય પાસેના એટલે ઉત્તર પંજાબ, સિંધુ અને સૌવીર. આ સંબંધમાં હવે પછી કહીશું; પણ તે દેશો એવા તો જરૂર છે કે જ્યાં ગાયો, ઘોડાને ઉંટ ચારવાનું બહુ થતું અને તે ચારનારી જાતિ ત્યાં બહુ વસતી. ગમે તેમ પણ એટલું તો ખરું કે ઉંટને ચારનારા-રાખનારાને સિંધુના તીર પર આવેલા રેતાળ પ્રદેશો સિવાયના અન્ય દેશો વધારે સાતુકૂળ ન હોઈ શકે.

૨૬૨ ભરતને અપભ્રંશનો પરિચય અમુક સ્વરૂપમાં હતો એમ તેણે ૩૨ મા અધ્યાયમાં છદોની વ્યાખ્યા આપતાં આપેલાં ઉદાહરણો પરથી જણાય છે. તેનું નાટ્યશાસ્ત્ર પ્રાકૃત ભાગો માટે બરાબર શુદ્ધ સંશોધિત થઈ પ્રકટ થયું હત તો વધારે સાફ હતું.

(૧) મોકલ્લઉ નયન્તઉ, મ(ન) હાગમે સભત્ત(ન્ત)ઉ. ૬૬

(૨) મેહ ઉદ્વર્તુ નમ(ણ)જેણહઉ, શિચ્ચ શિખ્ખહે એસ ચંદઉ. ૭૪
આ એમ જોઈએ કે-મેહઉ હર્તુ (?) જેણ્ જોણહઉ, શિચ્ચ
શિખ્ખહેએહુ ચંદઉ.

(૩) એસા હંસવધૂ (હ) હિ (ધ)ચ્છા કાણુણઉ,

ગંતું જુ(ઉ)સ્સુધયા, કંતં સંગધયા,

૮૯

(૪) પિયવાધ વાંયર્તું (ઉ), સુવસંતકાલ (ઉ),

પિયકામુકો (કઉ) પિય મદણું જણુંતઉ.

૧૦૮

(૫) વાયદિ વાદો એહ પવાહી રસિદ ધિવ.

૧૬૯

૨૬૩. આ પરથી જણાશે કે (૧) આખું અપભ્રંશ છે કારણ કે (ક) તેમાં ત્રણ સ્થળે પ્રથમા એકવચનનો ઉકાર છે, અને (ખ) અન્ય પ્રાકૃતોની જેમ સામાન્યપણે અપભ્રંશમાં છે તેમ જ ભદ્રે હ વપરાયો વપરાયો છે. (૨) તે કંઈક વિવક્ષણ છે છતાં તેને સુધાર્યા વગર તેમાં 'ઉકાર જોઈ શકાય છે, અને ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે તેવું એ છે કે 'જેણહઉ'

નાન્યતરજાતિમાં છે તે બતાવે છે કે લોકોની ભાષામાં તેટલા પ્રાચીન-કાળે પણ લિંગ-જાતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નહોતી આવતી. ‘નધ’ પણ ધ્યાન ખેંચે છે. (૫) ‘કાણુલુક’, ઉસ્સુધયા, સંગધયા એ ખાસ અપભ્રંશ છે. (૪) જે કે વાયઉ અને કાલઉ એ સુધારી મૂક્યા છે, છતાં ‘જણુંતઉ’ એ શબ્દથી તે અપભ્રંશ હોવામાં કોઇ જાતનો શક રહેતો નથી. (૫)માં ‘એહ’ અપભ્રંશ છે.

૨૬૪. આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે જે કે ભરતે અપભ્રંશ એ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ ક્યાંઈ કર્યો નથી, કારણ કે તે હજી અવ્યક્ત રૂપમાં હોઇ વિકાસ પામતું હતું અને ‘આભીરોક્તિ’ એ નામથી વધારું હતું, છતાં ભરતના સમયમાં એવી બોલાતી ભાષાતો જરૂર હતી. વળી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે બોલનારાનો દેશ પંજાબ અને ઉપરનો સિંધ દેશ હતો. તેનામાં પોતાનું ઉંચી કથાનું સાહિત્ય હજી નહોતું, અને બોલનારાનો વર્ગ વનવાસી જાતિઓમાંજ મર્યાદિત હતો કે જે જાતિઓ ધીમે ધીમે પછાથી આગળ વધી દક્ષિણ અને પૂર્વમાં પેઠી અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં મળી ગઈ. તેઓએ જૂની પ્રાકૃતોને અપભ્રંશ રૂપ આપ્યું ભાસે છે,

પ્રકરણ ૨ જી.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો-અનુસંધાન.

૨૬૫. (૩)-ધરસેન—અપભ્રંશના કાળ માટે ઉપયોગી એવો એક ઉલ્લેખ, એક શિક્ષાલેખ કાઠિયાવાડ સુરાષ્ટ્રના વલ્લભીના રાજા ધરસેન ખીજનો છે તેમાં કરેલો છે. તેમાં પોતાના પિતા સંબંધી ધરસેને આ પ્રમાણે કહેલ છે:—

‘સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ ભાષાત્રય પ્રતિવદ્ધ પ્રવન્ધ રચના નિપુણતરાન્તઃકરણ’—વગેરે (ઈ. એ. યાકોબીએ ઉલ્લેખેલ

પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૫ પર) એટલે 'તેનું મન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ-એ ત્રણ ભાષામાં છંદોમદ્ધ પ્રબંધની રચના કરવામાં અતિ નિપુણ હતું'. આ ધરસેનનો પિતા ગુહસેન હતો તેના ઇ. સ. ૫૫૯ અને ૫૬૯ ની વચ્ચેના શિલાલેખો મળી આવે છે. (મુંબઈ ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૯૦) આ પરથી જણાય છે કે ઇ. સ. ૬ઠ્ઠા સૈકામાં અપભ્રંશમાં કાવ્યો રચાતાં હતાં. જો કે હજી તે સમયનું એક પણ ઉપલબ્ધ થયેલ નથી.

૨૬૬ (૪) ભામહી—સંભવિત રીતે ઇ. સ. ૬ઠ્ઠા સૈકાની અતે થયેલ છે. તે અપભ્રંશના સંબંધી જાણે છે અને તે અપભ્રંશનો સાહિત્યમય કાવ્યના ભાગ પાડતાં ઉલ્લેખ કરે છે: ૪૫—

૨૬૭—'કાવ્ય એ શબ્દ અને અર્થ સહિત છે. તે કાવ્ય પદ અને ગદ્ય એમ બે પ્રકારનું છે. વળી તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તે ઉપરાંત અપભ્રંશ એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

૨૬૮. આ જાતનો ભામહીનો ઉલ્લેખ ધણો ઉપયોગી છે, કારણ કે એ સિદ્ધ કરે છે કે ઇ. સ. ૬ ઠી સદીના અંતમાં અપભ્રંશનું અસ્તિત્વ હતું; પરંતુ તે ભાષા કાણ બોલતું હતું યા કાણે બોલવી જોઈએ એ સંબંધી તે કંઈ કહેતો નથી. દંડીની પેઠે તેણે તેમ કહ્યું હત તો વિશેષ સાઈ થાત.

૨૬૯. (૫) દંડી—તેણે કાવ્યાદર્શ (પ્રકાશિત, બિબ્લિઓથેકા ઈન્ડિકા સન ૧૮૬૩) એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે—તેમાં જે સાહિત્ય પોતાના સમયમાં બણેલાઓમાં પ્રચલિત હતું તેના ચાર ભાગ જણાવે છે, ભામહી ત્રણ પાડે છે ત્યારે દંડી ચાર પાડી આગળ વધ્યો છે. ૪૬

૪૫ શબ્દાર્થો સહિતૌ કાવ્યં ગદ્યં પદ્યં ચ તદ્વિધા ।

સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં ચાન્યદપભ્રંશ इति त्रिधा ॥ ૧-૩૬ ॥

૪૬ તદેવ વાંગ્મયં મૂયઃ સંસ્કૃતં પ્રાકૃતં તથા ।

અપભ્રંશઃ મિશ્રં ચેત્યાહુ રાયાશ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧, ૩૨

૨૭૦. ‘આર્યો (વિક્રાનો) કહે છે કે આ સાહિત્ય વળી ચાર પ્રકારનું છે નામે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર. મહર્ષિઓએ સંસ્કૃતની વ્યાખ્યા દેવી વાક-ભાષા તરીકે કરી છે. પ્રાકૃતમાં અનેક ક્રમો છે જેવા કે ‘તે (સંસ્કૃત)માંથી ઉદ્ભવ પામેલ-તદ્ભવ,’ તેના જેવા તત્સમ’ અને ‘દેશી’ (એટલે ગ્રામ્ય ભાષાને લગતા). આભીર વગેરેની ભાષા કાવ્યોમાં અપભ્રંશ તરીકે ગણાઈ છે. શાસ્ત્રમાં (તે છતાં) સંસ્કૃત કરતાં જે ખીણ એટલે સંસ્કૃત સિવાયની બધી તે ‘અપભ્રંશ’ એમ જણાવ્યું છે. સંસ્કૃત કાવ્ય સર્ગો (પ્રકરણો) વગેરેમાં, પ્રાકૃત કાવ્ય સંધિક (ટીકાકાર સંધિને એક પ્રકારનો છંદ જણાવે છે) આદિમાં અને અપભ્રંશ કાવ્ય તે આસાર આદિમાં અને મિશ્ર (સાહિત્યનો ચોથો પ્રકાર) કાવ્ય તે નાટક આદિમાં બદ્ધ થયેલ હોય છે.—કથા (મિશ્ર સાહિત્યની એક જાતિ) સર્વ ભાષામાં અને વળી સંસ્કૃતમાં રચાયેલી હોય છે. આશ્ચર્યકારક અર્થવાળી પૃહલકથા ભૂતભાષામાં છે.

૨૭૧. આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે અમુક ભાષાઓ સંબંધી દંડી બોલતાં સાહિત્યના દૃષ્ટિબિદુથી કહે છે, નહિ કે ભાષાની દૃષ્ટિએ; છતાં આટલું તો પ્રકટ છે કે તે સમયે જે આભીર આદિ જાતિઓ બોલતી હતી તે ભાષાવિશેષનું નામ અપભ્રંશ હતું અને અપભ્રંશનો પ્રયોગ તે સમયે ‘સાહિત્ય’માં થતો હતો. આ પ્રયોગ જેમ ભરતના સમયમાં સંસ્કૃત નાટકોમાં અમુક ઉતરતાં પાત્રો પ્રયોગ કરે તેવો પ્રયોગ નહોતો. જે તેમ હતો તો દંડી સાહિત્ય-વાંચનના પ્રકાર પાડતાં તેના એક પ્રકાર તરીકે ‘અપભ્રંશ’ નામનો પ્રકાર જણાવત નહિ. તે સ્પષ્ટ કહે

સંસ્કૃતં નામ દૈવી વાગન્વાख्याता महर्षिभिः ।

तद्भवस्तत्समो देशी त्यनेकः प्राकृतक्रमः ॥ ૧, ૩૩

आभीरादिगिरः काव्येष्वपभ्रंश इति स्मृताः ।

शास्त्रे तु संस्कृता दन्यदपभ्रंश तयोदितम् ॥ ૧, ૩૬

संस्कृतं सर्गवन्धादि, प्राकृतं संधिकादिकं ।

आसारादीन्यपभ्रंशो नाटकादि तु मिश्रकम् ॥ ૧, ૩૭

છે કે અપભ્રંશ કાવ્યમાં આસાર આદિ કેટલાક છદો વપરાતા હતા. નાટકોમાં અપભ્રંશ ધણુંજ અલ્પ પ્રમાણમાં અને અહીં તહીં ક્યાંક ગદ્ય તરીકે વપરાતું અને તેમાં પણ નિયમ તરીકે સર્વ નાટકોમાં તેના ઉપયોગ થતોજ એવું નથી. ‘આભીરાદિગિરઃ’ એ આખી પંક્તિ માત્ર અપભ્રંશનું સર્વ સાધારણ સ્વરૂપ સૂચવે છે એટલે કે કાવ્યમાં આભીર જેવા ઉતરતા લોકોના મુખમાં જે મૂકવામાં આવે છે તે અપભ્રંશ છે, પણ એ પરથી એક લોકજનિનીજ એ ભાષા હતી એમ કહ્યવું અનુચિત છે. ‘આભીરાદિ’ એમાં ‘આદિ’ શબ્દજ્ઞ બતાવી આપે છે કે તે માત્ર આભીર જનિનીજ ભાષા હતી એમ નથી. ઈ.સ. પૂર્વે થોડાં શતકોમાં આભિર જનિ જ્યાંથી આવી ત્યાંથી તે જનિ તે ભાષા પોતાની સાથે લાવી નહોતી. વસ્તુતઃ સત્ય વાત એ છે કે જ્યાં જ્યાં તે લોકો અને તેમની સાથે બીજા ગયા ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રદેશની પ્રચલિત પ્રાકૃત ભાષા તેઓ ગ્રહણ કરતા ગયા, અને સ્વાભાવિક રીતે તેથી ઉત્તર-તર ધણે અશે ભાષાનું સ્વરૂપ તેમનાથી બદલાતું ગયું. આ બદલો—પરિવર્તન—અપભ્રંશતાજ ભરતે વાપરેલ ‘અપભ્રંશ’, ‘અપભ્રંશ’ અને વળી ‘વિભ્રંશ’ શબ્દો બતાવી આપે છે. (૨) આ સાહિત્યની અપભ્રંશ ભાષાની પાછળ ભાષા હતી કે જે નાના સાહિત્યરસિક સમૂહોનો કે દ્વિસ્રક્ષો, વૈયાકરણો, ખગોળશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને અધ્યાપકો આદિ પડિતોની ભાષા—ટુંકામાં થોડા વિદ્વાનોની ભાષા નહોતી, પણ ઉતરતા, કનિષ્ઠ વર્ણના, સામાન્યમા સામાન્ય લોકો જેવા કે આભીરો, શબ્દર, ચડાકો વગેરેની ભાષા હતી. આ પરથી જણાય છે કે આ લોકો જે પ્રદેશમાં વસતા ગયા તે પ્રદેશ વખતો વખત યા એકી વખતે જેમ જેમ બદલાતો ગયો તેમ તેમ અપભ્રંશમા પણ ફેરફાર પડતો ગયો અને તેથી પાછળના પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ અપભ્રંશની જુદી જુદી જનિઓ બતાવી છે તે બનતી ગઈ.

૨૭૨ દંડીનો સમય વિવાદ્યસ્ત છે પણ તેને ૮ મી શતાબ્દીમાં મૂકી શકાય (જુઓ નાં પ્રાં પત્રિકા ભાગ ૫ અંક ૩). આ રીતે

જે અમુક લોકજાતિઓની બોલાતી ભાષા ગણાતી અને તેને ‘આભીરી’ ભાષાનું નામ અપાતું તે ભરત અને ભામહ-૬૦ડી વચ્ચેના ચાર પાંચ સૈકાઓમાં વિકસિત થઈ અપભ્રંશ ભાષામાં પરણુમી. આ કાલ, દેશના મોટા ભાગપર આભીરોની સર્વોપરી સત્તા વાળો પણ હતો. એ સ્વા-ભાવિકપણે ધારી શકાય કે ઇ. સ. ત્રીજા સૈકા અને છઠ્ઠા સૈકાની દર-મ્યાન અપભ્રંશ એ નામ, જે બોલાતી ભાષાઓ હિંદુઓમાં આભીર જાતિ મળી જવાથી પ્રાદેશિક પ્રાકૃતોમાંથી વિકાસ પામી, તેને અચૂક અપાયું હોવું જોઈએ.

૨૭૩. (૬) રૂદ્રટ—ઇ. સ. નવમા સૈકામાં થયો. તે પોતાના કાવ્યાલકાર (કાવ્યમાલા નં. ૨) માં અપભ્રંશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે. ‘વાક્ય’ના ગદ્ય અને પદ્ય એમ ભાગ પાડી તેના વર્ણી છ ભાગ ભાષાના ધોરણુપર પાડે છે. તે કહે છે કે

भाषाभेद निमित्तः षोढा भेदोऽस्य संभवति ॥ २, ११

प्राकृत संस्कृतमागध पिशाच भाषाश्च शौरसेनी च ।

षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः ॥ २, १२.

‘ તેના ભેદ ભાષાભેદ નિમિત્તથી છ પ્રકારના સંભવે છે:—પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, અને શૌરસેની, અને છઠ્ઠો અપભ્રંશ તે દેશ-વિશેષે ધણા ભેદવાળો છે.

૨૭૪. અહીં પણ અપભ્રંશને વધુ જૂની સાહિત્યની પ્રાકૃતો નામે માગધી, પૈશાચી અને શૌરસેની સાથે એક ધોરણુપર મૂકવામાં આવી છે. રૂદ્રટ એક ખાસ ઉપયોગી વાત જણાવે છે તે એ છે કે અપભ્રંશની ધણી જાતો છે અને તે ધણી જાતો જૂદા જૂદા દેશ પર-ત્વે છે કે જ્યાં તે બોલાતી હોય. વધુ જૂની પ્રાકૃતોના ખાસ ભેદો જણાયા નથી અને જો કે તેમનાં નામો ભૂગૌણિક છે છતાં તેઓ પ્રાદેશિક મંડી ગદ્ય અને તેથી લોકોથી પણ ખાસ બોલાતી બંધ પડી. અપભ્રંશ તો આ અને રીતિએ તેઓથી ભિન્ન થઈ એટલે કે દેશપ-રત્વે તે જુદી જુદી થઈ અને લોકોથી તે બોલાતી બંધ પડી નહિ.

પ્રકરણ ૩ નું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો (અનુસંધાન).

૨૭૫. (૭) રાજશેખર—તેણે પોતાની કાવ્યમીમાંસા (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ નં. ૧, ૧૯૧૬)માં અપભ્રંશ સંબંધી પુષ્કળ ઉલ્લેખો કર્યા છે. પોતાના પુરોગામી આલંકારિકોની પેઠે તે પણ આ ભાષાને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નિહાળે છે. તેથી પોતાના કાવ્યપુરૂષના શરીરને વર્ણવતાં જણાવે છે કે:—“ તાં શરીર તે શબ્દ અને અર્થ છે. સંસ્કૃત મુખ્ય છે, પ્રાકૃત બાહ્ય છે. જઘન અપભ્રંશ ૪૭ છે, પૈશાચી તે પગો છે અને મિશ્રભાષા તે ઉર એટલે છાતી છે. ” વળી જ્યારે પોતાનો કવિરાજ પોતાની દરબાર ભરે છે ત્યારે સંસ્કૃત કવિઓને (પોતાની ગાદીથી) ઉત્તરમાં, પ્રાકૃત કવિઓને પૂર્વમાં, અપભ્રંશ કવિઓને પશ્ચિમમાં, અને પૈશાચ્ય કવિઓને દક્ષિણમાં બેસાડવા—એમ જણાવે છે. ૪૮ આવીજ રીતે સાહિત્યના ચતુર્વિધ પ્રકાર, તે જે ભાષામાં વ્યક્ત કરવામાં આવે તે ભાષાપરથી એક સારા કવિ થવા માગનારે કેટલી ભાષામાં નિપુણ થવું જોઈએ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં આ રાજશેખર પાડે છે કે ૪૯:—

૪૭ શબ્દાર્થો તે શરીરં, સંસ્કૃતં મુખં, પ્રાકૃતં વાહુઃ,

જઘનમપભ્રંશઃ પૈશાચં પાદૌ, ઉરો મિશ્રમ્ । પૃ. ૬

૪૮ તસ્ય ઉત્તરતઃ સંસ્કૃતાઃ કવયો નિવિશેરન્ ।...પૂર્વેણ પ્રાકૃતા કવયઃ...। પશ્ચિમેનાપભ્રંશિનઃ કવયઃ। દક્ષિણતો ભૂતભાષા-

કવયઃ । પૃ. ૫૪

૪૯ યકોર્થઃ સંસ્કૃતોક્ત્યા સ સુકવિરચનઃ પ્રાકૃતેનાપરોસ્મિન્ અન્યોઽપભ્રંશગીર્મિઃ કિમપરમપરો ભૂતભાષાક્રમેણ ।

દ્વિત્રાભિઃ કોઽપિ વાગ્મિર્મવતિ ચતસૃભિઃ કિંચ કશ્ચિદ્ વિવેક્તું

૨૭૬. ‘એક અર્થ એક સુકવિ સંસ્કૃત ઉક્તિમાં (સારી રીતે) કરી શકે, બીજો પ્રાકૃતમાં, વળી અન્ય અપભ્રંશ વાણીમાં, અને કોઈ ભૂત-પૈશાચી ભાષામાં કહી શકે. કોઈ બીજો અર્થ બે, ત્રણ, ચા ચારે ભાષામાં કોઈ વાગી કહી શકે. જે સુકવિની યુદ્ધિ આ સર્વ ભાષામાં પ્રપન્ન-નિપુણ હોય છે તે આખા જગતને પોતાની ‘કીર્તિથી ભરે છે.’

૨૭૭. આ કરતાં બીજા વધારે અગત્યના ઉલ્લેખો બીજા બે ફકરામાં આપ્યા છે કે જેમાં પણ ઉક્ત ચતુર્વિધ ભેદ બતાવ્યો છે, પરંતુ વિધવિધ દેશ પરવે બતાવેલ છે ને તે એવી રીતે કે જે દેશમાં સાહિત્ય જે અમુક ભાષામાં વિશેષે કરી વપરાય છે તે દેશો તે ભાષા સહિત જણાવ્યા છે.

૨૭૮. “ અમુક ખાસ ભાષાઓ અમુક દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે—બોલાય છે. અને તે મારે એમ જણાવ્યું છે કે:—ગૌડ વગેરે સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે, પ્રાકૃતમાં લાટદેશના (કવિઓ) રચિ ધરાવે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે. સમસ્ત મરૂ દેશના, ટક્કના અને ભદાનકના કવિઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે. અવન્તિ અને પરિયાત્રાના કવિઓ દશપુરના કવિઓ સુદ્ધાં ભૂતભાષા વાપરે છે અને જે સુકવિ મધ્યદેશમાં વસે છે તે (આ) સર્વ ભાષામાં નિપુણ હોય છે. ’૫૦

૨૭૯. આ પરથી જણાય છે કે રાજશેખરના સમયમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય ગૌડ (હાલનું બિહાર)માં, પ્રાકૃત સાહિત્ય લાટ (ગૂજરાતના ભરૂચ

यस्येत्यं धीः प्रपन्ना स्तपयति सुकवेस्तस्य कीर्त्ति
र्जगन्ति ॥ पृ. ४८-४९.

૫૦ મૌઢાદ્યાઃ સંસ્કૃતસ્થાઃ પરિચિતરૂચય. પ્રાકૃતે લાટદેશ્યાઃ સાપભ્રંશ પ્રયોગાઃ સકલ મરુમુવષ્ટકક ભાદાનકાશ્ચ । આવન્ત્યાઃ પારિયાત્રાઃ સહ દશપુરજૈ ભૂતભાષા ભજન્તે યો મધ્યેમધ્યદેશં નિવસતિ સ કવિઃ સર્વભાષા-નિષણ્ણઃ ॥ પૃ. ૫૧.

આસપાસના પ્રદેશ)માં, અપભ્રંશ સાહિત્ય આખા મરદેશ (હાલતું મારવાડ), ટક્ક (પૂર્વ પંચમનો ભાગ)માં, અને ભદ્રાનક (?) માં, પૈશાચી સાહિત્ય અવન્તિ (મધ્ય માલવા)માં, પારિયાત્રા (પશ્ચિમના વિંધ્ય પ્રદેશોમાં) અને દશપુર (ઉપરનો માલવા—મંદસોર આસપાસનો મુલક) માં વધારે ખેડાયેલું હતું. આમ છતાં એ લક્ષ્ય બહાર ન રહેવું જોઈએ કે આ ભાષાઓ આ પ્રાંતોમાં બોલાતી ભાષાઓ હતી એમ રાજશેખર કવિ જણાવતો નથી. તે એટલુજ કહે છે કે આ પ્રાંતોમાં સાહિત્યકારો પોતાના વિચારો આ જણાવેલી ભાષામાં પ્રધાનપણે દર્શાવતા હતા.

૨૮૦. અપભ્રંશ સંબંધી બીજો મહત્વનો ફકરો એ છે કે.—
“ સુરાષ્ટ્ર, ત્રવણ વગેરે, સૌષ્ટવ સહિત, પણ અપભ્રંશના અશો વાળાં સંસ્કૃત વચનો પણ બોલે છે. ” ૫૧

૨૮૧. આથી મર, ટક્ક અને ભાદ્રાનકના કવિઓ સાથે સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) અને ત્રવણ (? પશ્ચિમ રાજપુતાના) ને ઉમેરવાના છે—તે અર્થે અપભ્રંશ સાહિત્યને ખેડ્યું છે. પ્રાકૃતભાષાઓ અને તેમાંના સાહિત્ય સંબંધી આપણું જ્ઞાન અત્યારે દિનપ્રતિદિન વિશેષ થતું જાય છે અને તે રાજશેખરના મતને અને ખાસ કરીને પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સંબંધીના મતને સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરતું જાય છે. જે પ્રાંતમાં વિશાલ પ્રાકૃત સાહિત્યની શોધ થઈ છે અને હજુ પણ થવા સર્જાયેલી છે, તે ગૂજરાત પ્રાંત છે. પરંતુ જૈન શ્વેતાશ્વરોનો જગરો ફાળો છે.

---

૬૧. સુરાષ્ટ્ર ઋણવાદ્યા યે પઠન્ત્યર્પિતસૌષ્ઠવમ્ ।

અપભ્રંશાવદંશાનિ તે સંસ્કૃતવચાંસ્યપિ ॥ પૃ. ૩૬.

પર. બુદ્ધો પાંચમી ગૂજરાત સાહિત્ય પરિષદનો સદગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો. ‘ પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ’ પર નિબંધ, તથા પુનાની પહેલી ઓરિયેન્ટલ કોન્ફરન્સમાં કુડાલકરનો ‘ પાટણ ભંડારનો હસ્ત-લેખિત પુસ્તકોનો અહેવાલ ’ એ પર નિબંધ.

૨૮૨. રાજશેખરના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે ધણી લોકપ્રિય હતી અને ખાસ કરી સુરાષ્ટ્ર અને મારવારમાં જરૂર લોકપ્રિય હતી છતાં તે ભાષાએ પોતાના મૂળ ઝરણુ એટલે સામાન્ય આમવર્ગની બોલાતી ભાષા યા ભાષાઓ સાથેનો જીવંત સંપર્ક હજી છોડ્યો નહોતો એ વાત રાજશેખરના બીજા બે ફકરામાંથી જણાય છે. તે ફકરાઓ એ છે કે:—

૨૮૩. (૧) ‘ અપભ્રંશ ભાષામાં પ્રવીણુ તે તેના (રાજ કવિના) પુરૂષ-પરિચારક વર્ગમાં હોવા જોઈએ; અને પરિચારિકાઓ માગધ ભાષામાં પણ અભિનિવેશ રાખનારી હોવી જોઈએ. અંતઃપુરમાંનાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને જાણવી જોઈએ, અને તેના મિત્રોએ સર્વભાષા જાણવી જોઈએ. ’ ૫૩

૨૮૪. (૨) તેમની (સંસ્કૃત કવિઓ) પાસે-પછી વેદ વિધાના જ્ઞાતા, પ્રમાણુ શાસ્ત્રીઓ, પૌરાણિકો, સ્મૃતિજ્ઞો, વૈદો, જોશીઓ તથા તેવા પ્રકારના બેસે, પૂર્વે પ્રાકૃત કવિઓ; અને તેની પાર-પાસે યા પછી, જ નટ, નાયનારા, ગાવા વગાડવાવાળા, વાણીપર જીવનારા ભાટ આદિ સંગીતના તાલ આપનારા એવાઓ બેસે; પશ્ચિમે અપભ્રંશના કવિઓ, ને તેમની પાસે ચિત્રલેખ કરનાર, માણિક-રત્ન બાંધનારા, ઝવેરીઓ, સોનીઓ, સુતારો, લુહારો અને એવા બીજા બેસે; દક્ષિણે ભૂતભાષા એટલે પૈશાચી ભાષાના કવિઓ ને તેમની પાસે ગણિકાઓ અને તેના સાથીઓ, દોરડાપર નાયનારા, ગાડીઓ, જાદુગરો, મલ્લો અને શસ્ત્ર ઉપર આજીવિકા કરનારા તથા એવા બીજાઓ બેસે. ’ ૫૪

૨૮૫—આ પૈકી (૧) લા ઉતારાપરથી ખાસ જણાય છે કે પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી પરિચારકને અપભ્રંશ બોલનારા જણાયા છે. પહેલાં

---

૫૩. અપભ્રંશભાષાપ્રવણઃ પરિચારકવર્ગઃ, સમાગધભાષાભિ-
નિવેશિન્યઃ પરિચારિકા. । પ્રાકૃત સંસ્કૃતભાષાવિદ આન્તઃ
પુરિકા, મિત્રાણિ ચાસ્ય સર્વભાષાવિન્દિ મવેયુઃ ।

૫૪. આ માટે જુઓ આ પ્રસ્તાવનાનું પૃ. ૨૭ અને ૨૮ પર મધ્યેસ-
મં...વેદિકા એ અવતરણુ—તેમાં વિશેષમાં ઉમેરો દક્ષિણતો ભૂતભાષા

તો તે સામાન્ય જનસમૂહનાજ છે અને તેથી લોકભાષાજ બોલેજ. બીજું સામાન્ય જનસમૂહ અને રાજા એ બેની વચ્ચેમાં રહેનારા તેઓ છે કારણ કે તેઓ લોકની ઈચ્છાઓ અને ફરિયાદો રાજાને સમજાવે, અને રાજાનો સંદેશ કે ઉત્તર લોકોને કહે અને તેથી તેઓએ સામાન્ય લોકની ભાષા જાણવીજ જોઈએ. આ ઉતારાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે રાજશેખરના સમય પહેલાંના ઘણા લાંબા કાળથી અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષાના દરજ્જે પહોંચી હતી છતાં તે સમય સુધી એક બોલાતી ભાષા તરીકે બંધ પડી ગઈ હતી નહિ. તે અપભ્રંશ અને લોકની બોલાતી ભાષા-એ બંને વચ્ચે જીવત સંબંધ હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અપભ્રંશ ભાષા હજુ બીજી પ્રાચીનતર સાહિત્યની પ્રાકૃત ભાષાઓની પેઠે મૃતભાષા થઈ હતી નહિ.

૨૮૬. ઉપરના (૨) જા ફકરામાં સંસ્કૃત ભાષા થોડાઓની-એટલે પડિતોની ભાષા ક્યારની થઈ ગઈ હતી. પ્રાકૃત ભાષા જાણનારા તેમજ બોલનારાનો મોટો સમૂહ નિર્વિવાદ રીતે હતો. અને તે બોલનારામાં નાટ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક લલિત કળાઓના જાણનાર હતા. પરંતુ અપભ્રંશના કવિઓ પાછળ બેસનારાનો અને સ્પષ્ટ રીતે તે ભાષા બોલનારાનો વર્ગ એ પ્રાકૃતભાષી કરતાં પણ વધુ જથ્થામાં હતો. આ મોટા પ્રમાણનો ઉતરતા વર્ગનો સમૂહ-એટલે સામાન્ય જનસમૂહ છે કે જેમાંથી કારીગરો નામે સુતાર, લુહાર, સોની આદિ, તથા બીજો મજૂર વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ વાત ભાષાવિષયક જે હકીકતો વર્તમાન હિંદની દેશી ભાષાઓનાં પ્રાચીનતમ સાહિત્યોમાંથી મળી આવી છે તેને બરાબર બંધ બેસતી છે. ઇ. સ. નવમા સૈકાના અંત (કે જે રાજશેખરના કવિત્વ કાલનો સામાન્ય રીતે સમય છે) સુધી દેશી ભાષાઓ પોતાનું સ્વરૂપ જુદી જુદી બોલાતી અપભ્રંશ ભાષાઓથી ભિન્ન સ્વરૂપ

કવયઃ, તત.પરં મુજંગણિકાઃ પ્લવકશૌભિકર્જંભકમહ્લાઃ
શસ્ત્રોપજીવિનો ડન્યે ડપિ તથાવિઘ્નાઃ ॥ પૃ. ૫૪-૫૫

પકડતી જતી હતી અને પોતાનું વિશિષ્ટસ્થાન લેવા માટે પોતાનો વિકાસ કરી રહી હતી. (જુઓ આ લેખનું પૃષ્ઠ ૨૮).

૨૮૭. (૮)-નમિસાધુ—જ્યારે કાવ્યાલંકાર ૨, ૧૨ સુત્ર પર ટીકા કરે છે ત્યારે અપભ્રંશ સંબંધી એવી ટીકા કરે છે કે:—

‘તથા અપભ્રંશ ને પ્રાકૃતજ છે. તે બીજાઓએ ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય એ ભેદથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તેનો નિરાસ કરવા માટે રૂઢિ ‘ભૂરિભેદઃ’ એટલે ધણા ભેદવાળી એ શબ્દો વાપર્યા છે. શા માટે કે ધણા દેશો હોવાથી; અને તેનું લક્ષણ લોકો પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે જાણી શકાય તેમ છે ૫૫ (જુઓ આ લેખનું પૃ. ૨૯).

૨૮૮. આ ફકરા એ રીતે અગત્યનો છે કે નમિસાધુ (૧) અપભ્રંશને આ પ્રાકૃત તરીકેજ ગણે છે (૨) પોતાની અગાઉના બીજાઓએ તેના જે પ્રકાર નામે ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય જણાવ્યા છે તે ખતાવે છે, (૩) પરંતુ પોતે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આ ત્રણ કરતાં વધુ પ્રકાર તેના છે અને સૌથી મહત્વની વાત પોતે દર્શાવે છે તે એ છે કે (૪) તે શીખવા માટે લોકો પાસેજ જવું ધટે. આ છેલ્લી વાત મહત્વની છે તે એટલા માટે કે નમિસાધુ કે જેણે પોતાની ટીકા સંવત્ ૧૧૨૫ (ઈ. સ. ૧૦૬૯)માં પૂરી કરી^{૫૬} તેના તે સમય સુધી ઘણી બોલાતી બાષાની અપભ્રંશ સામાન્ય જનસમૂહથી બોલાતી બધ પડી નહોતી.

૨૮૯. નમિસાધુએ જે એક વાક્ય કહેલ છે તે ખાસ અત્ર નોંધવા જેવું છે કારણ કે તે પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશનો વિસ્તાર પૂર્વમાં ઠેઠ મગધ સુધી હતો. આપણે જાણીએ છીએ કે ભરતના સમય સુધી

૫૫ રૂઢિનો કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા ૨, ૧. ૧૫) તથા પ્રાકૃતમેવાપભ્રંશઃ । સ ચાન્ચૈરૂપનાગરાભીર ગ્રામ્યાવભેદેન ત્રિધોક્તસ્તન્નિરાસાર્થમુક્તં ભૂરિભેદ ઇતિ । કુતો દેશવિશેષાત્ । તસ્ય ચ લક્ષણં લોકાદેવ સમ્યગવસેયં ।

૫૬. પંચવિંશતિ સંયુક્તૈ રેકાદશ સમાશતૈઃ ।

વિક્રમાત્સમતિક્રાંતૈઃ પ્રાવૃષોદં સમર્થિતં ॥ ૫. ૧૭૪.

તેનું બીજ ને આભીરી તે સિંધ, મુલતાન અને ઉપરના પંજાબમાં બોલાતી જણાઈ છે. નમિસાધુનું ઉક્ત વાક્ય એ છે કે ૫૭

૨૯૦. “આભીરી ભાષા અપભ્રંશના પેટામાં મૂકાયેલી જણાવવામાં આવી છે, કવચિત્ તે માગધીના પેટામાં પણ જોવામાં આવે છે.” આનો એટલોજ અર્થ થાય છે કે મગધમાં અપભ્રંશની એક બોલાતી ભાષા હતી, આથી એ પૂરવાર થાય છે કે ઈ. સ. ૧૧ મી સદી સુધી પણ ભારતના પૂર્વ ભાગમાં અપભ્રંશ વિદ્યમાન હતી.

૨૯૧. (૯)—ઉપરનાથી બીજા એછા પ્રસિદ્ધ અને તેઓના પછી થયેલા લેખકો નામે પૃથ્વીધર (મૃચ્છકટિકનો દીકાકાર), ગીત-ગોવિંદપર નારાયણે કરેલી દીકામાં ઉલ્લેખેલા ‘રસિકસર્વસ્વ’ના અગ્રાત કર્તા, શકુંતલા પર દીકાકારોમાંનો એક શંકર, અને બે ત્રણ બીજા થયા છે તે માટે પિશલનું વ્યાકરણ જુઓ. અહીં તેમને વિસ્તારથી બતાવવા નકામું છે કારણકે તેઓ માત્ર બીજાઓના વિચારો અને કથનો ટાંકે છે, અને પોતાને તો અપભ્રંશનો સાક્ષાત્ પરિચય કે સમાગમ નથી.

અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો—

૨૯૨. (૧) વરરૂચિ—કે જોનો સમય ઇસવી તૃતીય શતાબ્દિ ગણવો અનુચિત નહિ થાય તે અત્યારસુધીના પ્રાકૃત વૈયાકરણોમાં, સર્વથી પ્રાચીન માનવામાં આવે છે. તેના ‘પ્રાકૃત-પ્રકાશ’માં અપભ્રંશનો કંઈપણ ઉલ્લેખ નથી. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તે સમયે અપભ્રંશ સાહિત્યની ભાષા હતી નહિ. સાહિત્યની પછીજ વ્યાકરણોની સૃષ્ટિ થાય છે એ સ્વીકારી શકાય તેવી વાત છે.

૨૯૩. (૨) ચંડે—‘પ્રાકૃત-લક્ષણ’માં અપભ્રંશ પર થોડાં સૂત્રો લખ્યાં છે. ચંડેનો સમય ઇ. સ. ૬ ઠી શતાબ્દિમાં લઈએ તો

૬૭. આભીરી ભાષાપ્રભ્રંશસ્થા કથિતા ક્વચિન્માગધ્યામપિ દૃશ્યતે. પૃ. ૧૫.

દશરૂપ પણ જ્યારે એમ (૨, ૪૨ માં) કહે છે કે આભીરી માગધી બોલનારા પૈકી હતા ત્યારે એમજ, સૂચિત કરે છે. દશરૂપ તે નમિસાધુ કર્તા બે શૈક્ષા પાછળનું છે.

ઉચિત છે—જોકે હાર્નલ સાહેબ તેને તેથી ઘણા પૂર્વે લખ જવાનો પ્રયાસ કરે છે.

૨૯૪. (૩) હેમચંદ્ર—તેણે પોતાના ‘સિદ્ધહૈમ’ વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતની સાથે સાથે અપભ્રંશ ઉપર ઘણી સારી રીતે લખ્યું છે. કેવલ અપભ્રંશ પર ૧૨૦ સૂત્ર આપ્યા છે ને તે પર લગભગ ૧૮૦ દોહા ઉદાહરણરૂપે આપ્યા છે, અને તે બીજા અંથોમાંથી સંકલિત કરેલા જણાય છે તેથી તે ઘણા કામના છે. તે પરથી જણાય છે કે ૯ મી સદીમાં અપભ્રંશનું સાહિત્ય ઘણું વિસ્તૃત હોવું જોઈએ. હેમચંદ્રનો સમય ૧૨ મી સદી છે અને તેના સંબંધમાં અગાઉ ઘણું લખાઈ ગયું છે.

૨૯૫. (૪) તેની પછીના ત્રિવિક્રમ, લક્ષ્મીધર, સિંહરાજ અને માર્કંડેય આદિએ પણ અપભ્રંશ પર લખ્યું છે. તેમાં ત્રિવિક્રમનું પ્રાકૃત-વ્યાકરણ વિશેષ મહત્વનું છે. આ ‘સિદ્ધહૈમ’ સાથે થોડું ઘણું મળે છે. તેમાં લગભગ ૧૧૭ સૂત્ર અપભ્રંશ પર છે. માર્કંડેયનું ‘પ્રાકૃત સર્વસ્વ’ ઘણું આધુનિક છે. ઇ. સ. ૧૭ મી સદીમાં તેનો સમય ગણવો ઉચિત છે. આ વખતે તો આધુનિક ભાષાઓનો પ્રચાર હતો, અતઃ તેનું કથન વિશેષ મહત્વનું માની નહિ શકાય. હમણાં આ વર્ષમાં જ પંડિત બહેચરદાસે ગૂજરાત પુરાતત્વમંદિર તરફથી ‘પ્રાકૃત-વ્યાકરણ’ બહાર પાડેલ છે તેમાં સર્વના દોહનરૂપે સૂત્રો આપી વ્યાકરણના વિષયને વધારે સ્પષ્ટ અને માર્ગદર્શક કર્યો છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

અપભ્રંશનો સમય.

૨૯૬. આ રીતે આપણે, આશરે ઇ. સ. બીજા કે ત્રીજા સૈકામાં થયેલા ભરતથી માંડીને ટેક ઇ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્યમાં થયેલા નમિસાધુ સુધીના અલંકાર અને કાવ્ય પરના અંથોમાં અપભ્રંશ

સંબંધી જે ઉલ્લેખો થયેલા છે તે જોયા. આથી આપણે અપભ્રંશના સમય, વિસ્તાર અને પ્રકાર સંબંધી કેટલીક અસંદ્ધિ હટાકતો એકઠી કરી શક્યા છીએ:—

૨૯૭. (૧) આંભીરી એ નામથી અપભ્રંશ ભાષા ઓછામાં ઓછા ઇસુના બીજા અને ત્રીજા સૈકામાં વિદ્યમાન હતી અને તે સિંધ, મુલ્તાન અને ઉત્તરના પંજાબ-પચનદમાં મુખ્યપણે આભીરો અને બીજા જાતિઓ કે જે હિંદમાં પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી અને આ પ્રાંતોમાં સ્થિરવાસ કરી ચૂકી હતી તેઓથી બોલાતી હતી.

૨૯૮. (૨) ઇ. સ. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં આભીરો અને બીજા-ઓની બોલાતી ભાષા તરીકે અપભ્રંશ તે વખત સુધી પણ ગણાતી હતી તે ભાષાએ ‘અપભ્રંશ’ એવું વિશિષ્ટ નામ ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પોતાનું સાહિત્ય પણ ખેડ્યું હતું કે જે સાહિત્ય ભામહ અને દંડી જેવા અલંકારશાસ્ત્રીઓને પણ માન્ય રાખ્યું પડ્યું હતું.

૨૯૯. (૩) ઇ. સ. નવમા સૈકા સુધીમાં આભીરો, શખરો અને ચંડાલોનીજ ભાષા તરીકે ગણાતી તે બધી પડી હતી, અને જોકે હિંચી પંકિતના સંસ્કૃત બોલતા હતા અને નાટક કરનારા લોકો પ્રાકૃત ભાષાઓ બોલતા હતા, છતાં અપભ્રંશ મોટો જે કારીગરનો વર્ગ તેની ભાષા તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ હતી એટલે કે તે લોકોની ભાષા બની હતી. આ સમય સુધીમાં તે દક્ષિણમાં સૌરાષ્ટ્ર સુધી પણ અને સંભવિત રીતે પૂર્વમાં મગધ દેશ સુધી પ્રસરી હતી.

૩૦૦. (૪) ઇ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્ય સુધી સાહિત્યનિપુણ લોકોને પણ સ્વીકારવું પડ્યું છે કે અપભ્રંશ તે એક ભાષા નથી પણ બહુ બોલાતી ભાષાઓ છે, કે જેમાની એકે સાહિત્ય ભાષા તરીકે નામ કાઢ્યું હતું. દોહાકોશ (જુઓ ૭ નો અંત) આ સંબંધી સખલ પુરાવો આપે છે.

૩૦૧. અપભ્રંશના સમયની નિમ્નતમ અવધિ સર ભંડારકરના અભિપ્રાય સાથે બરાબર મળે છે. પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના રીપો-

દેમાં પિંગ્લાર્થ પ્રદીપની નં. ૫૪૫ માં તોંધ કર્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ફકરાઓ^{૫૭} ટાંકીને તે કહે છે કે:—

“ ઉપરના ફકરાઓ દેશી ભાષાનાં ત્રણ સ્વરૂપો રજુ કરે છે. પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત આપણને ૧, ૨, ૩ (૧), ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે. તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ટ ભાષા બની હતી અને ગમે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઈ શકાતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬, ૭ (૧), (૨), (૩) માં મળી આવે છે. આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે, તેમાં અને વિક્ર-મોર્વશીના ૪ થા અંકમાંના ઉદાહરણોમાં મળે છે. ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩, (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે. આને આપણે વર્તમાન હિંદીનું પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં દિલ્લિમહ= (દિલ્હી) અને જખણુ યા જકખણુ=‘જ્યારે’ એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રત્યયો ઘસાંતા ગયા પછી બનેલાં છે. છેલ્લાં બે રૂપો જે સમયે કવિઓએ લખ્યું હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજુ કરે છે, અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાજ્યો મરી ગયા ને વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણુ કર્યા ન હોવાં જોઈએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાજ્યો વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં ચાલુ રૂપોજ રજુ કરે છે; જેમકે કર્ણના સમયની લગભગ એટલે ૧૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજુ કરતી હતી, કે જે

૫૭—ટાંકેલા ફકરાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (ચંદ્રેસર) ૬૯ (ચંદ્રપદ= ચંદ્રિપતિ), ૭૧ (હમ્મીર), ૯૨ (તે જ) ૧૫૧ (તે જ), ૭૨ (સાહસાંક), ૭૭ (કસીસ), ૧૯૮ (તે જ), ૮૭ (અચલ), ૯૬ (કર્ણ), ૧૨૬ (તે જ), ૧૮૫ (તે જ), કે જે ચંદ્રમોહન ઘોષની આવૃત્તિમાં છે. ચંદ્રિપતિ એટલે ચંદ્રિનો રાજા કે જે કલચુરિ વંશનો હતો ને, ગૂજરાતના ભીમદેવ અને મહારાષ્ટ્રના આહવ-મલ્લનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશનું મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઈ શકાય છે; અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂઆતમાં—કે જ્યારે કેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ વિદ્યમાન હતો ત્યારે હાલનું વર્તમાન વલણ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણુ હમ્મીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૬) ના સમયમાં હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમાં પ્રવેશ તે વિહાર સંબંધી ઇતિહાસ કે જોણે દેશની ખોલાતી ભાષાઓમાં આવું પરિવર્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બંધ બેસતી થાય છે.—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમાં^{૫૮} સિંધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમાં વસતા લોકો તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે.^{૫૯} પણ તેઓ એક લઝાયક જાતિ હતી અને કોણના મુપર્યુચ્યૂહમાં તેમને અગ્રસ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઈને દારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પચનદમાં પ્રવેશ કરતાંજ આક્રમણ કરેલું હતું. અહીં તેમને હુટારા, ગોવાળીઆ અને મલેચ્છો તરીકે કહ્યા છે. મનુસ્મૃતિમાં તેમને બ્રાહ્મણ પિતા અને અમ્યષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩. આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે બીજી જાતિઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમાં પ્રવેશ કરીને

૫૮. મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૯૨; ૪, ૨૦, ૭૬૮; ૬-૩૭-૨૧૧૯; ૧૬-૭-૨૨૩.

૫૯. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯-૧૫ બ્રાહ્મણાત્.....આભારોસ્વઠ-કન્યાયામ્.

પચનદનો અમુક ભાગ ઇસવી શતાબ્દના પ્રારંભમાં વસાવ્યો હતો (લગભગ ૧૫૦ ઇ. સ. પૂર્વે, તેનાથી આગળ નહિ). તેમનો ધંધો ગાય, ઉંટ, ઘોડા આદિ અહીં તહીં ચરાવતા ફરવાનો હતો. તે માટે પંખખની વિસ્તૃત ઉર્વરા ભૂમિ અત્યંત ઉપયુક્ત હતી.

૩૦૪. અપભ્રંશ આભીરોની પોતાની ભાષા નહોતી, પરંતુ તેમના ઉચ્ચારણથી જે સ્થાનિક પ્રાકૃતનું પરિવર્તિત રૂપ થયું તે પાછળથી અપભ્રંશ કહેવાયું. આભીરના પછી આવેલ વિદેશી જાતિઓ હતી. આર્યાવર્તમાં વસી ગયાથી તેમણે સ્થાનિક પ્રાકૃતોને બોલવાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ તેઓ એક નવીન ભાષાનું ઠીક ઠીક ઉચ્ચારણ કરી શકતા નહોતા, તેથી આભીરો દ્વારા પ્રાકૃતનું એક નવીન અપભ્રંશ રૂપ પ્રકટ થયું કે જે કાલાન્તરે ‘અપભ્રંશ’ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૫. આભીર જાતિ ક્રમશઃ પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરતી ગઈ. તેઓનો ઉલ્લેખ ખીજા સૈકાના અને ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ અને મધ્ય સમયના શિલાલેખોમાં ૬૦ મળી આવે છે. પહેલો ઇ. સ. ૧૮૧ ના ક્ષત્રપ રૂદ્રસિંહના રાજ્યકાલમાં તે રાજાના સેનાપતિ રૂદ્રભૂતિ આભીર હોવાનું જણાવેલ છે. ખીજો લગભગ ૩૦૦ ઇ. સ. નો નાસિકની શુક્રાઓનો છે તેમાં શિવદત્તના પુત્ર-ઇશ્વરસેન નામના એક આભીર રાજાનો ઉલ્લેખ છે. ત્રીજો શિલાલેખ ઇ. સ. ૩૬૦ આસપાસનો સમુદ્રગુપ્તનો ૬૧ છે કે જે અલ્લાહબાદના સ્તંભપર ખોદેલો છે તેમાં આભીર અને માલવજાત રાજસ્થાન, માલવ, અને ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પેલીપાર દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને

૬૦. જુઓ ડી; આર. લાંડારકરનો લેખ ઇડિયન એન્ટિકવરી ૧૯૧૧ પૃ. ૧૬ તથા આર. ઇ. એન્થોપનનો ગ્રંથ નામે Tribes and Castes of Bombay. પુસ્તક ૧ પૃ. ૨૧ (તેમાં આહિર સંબંધી હકીકત ડી. આર. લાંડારકરે પૂરી પાડી છે.) આના સંબંધી રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજનો અભિપ્રાય જુદોજ પડે છે.

૬૧. ઉક્ત લાંડારકર તથા એન્થોપન કૃત લેખ તથા ગ્રંથ; વિન્સેન્ટસ્મિથની Early History of India પૃ. ૨૮૬.

પશ્ચિમના પ્રાંતોમાં નિવાસ-શાસન કરતી પ્રમુખ જાતિઓ હતી એમ જણાવેલું છે. અંસીની દક્ષિણે હમણાં ‘અહિરવાર’ નામનો એક પ્રાંત છે તેનું સંસ્કૃત નામ આભીરવાટ છે—તે પરથી ધારી શકાય છે કે તે જ અલ્લાહપાદના શિલાલેખમાં વર્ણવેલ છે તે આભીરની રાજધાની હોવી જોઈએ. તેથી ૪ થા સૈકા સુધીમાં આભીરોએ માલવામાં કાયમનો પગ-દડો ચલાવ્યો હતો. આમાંના અમુક ભાગે જંગલનું જીવન મૂકી દધને કાયમના વસતિસ્થાન કરવામાં અને શાસક થવામાં ઉદ્યત થયા હોય એમ નાસિકના શિલાલેખ પરથી તેમજ પુરાણો^{૬૨} પરથી જણાય છે. સંયુક્ત પ્રાંતમાં મિરજાપુર તાલુકામાં એક ભાગ ‘અહિરોરા’ નામનો છે કે જેનું સમાન સંસ્કૃત નામ ‘આભીરવાટંજ’ છે. આજ સમયમાં અને ત્યાર પછી અપભ્રંશ પોતાનું વાંગમય વિકસિત કરવા અવશ્ય લાગી ગઈ હોવી જોઈએ. આ વાત ૬ ઠા સૈકામાં જ્યારે અપભ્રંશ એક શાસ્ત્રીય વાંગમય ભાષા તરીકે દેખાવ દે છે એ હકીકત સાથે ખરાખર અંધ એસે છે.

૩૦૬. ત્યાર પછીના બે સૈકામાં આભીર લોકો આગળને આગળ દક્ષિણ તરફ અને પૂર્વ તરફ, સૌરાષ્ટ્ર અને તેની નજીકના પ્રાંતો અને મગધ તરફ અનુક્રમે વધતા ગયા હોવાનું જોઈએ; કારણકે ૯ મા સૈકા સુધીમાં અપભ્રંશ, એટલે પ્રાકૃત ભાષાઓએ પરદેશીઓના મુખથી જે સ્વરૂપ લીધું તે અપભ્રંશ, સુરાષ્ટ્ર વગેરેમાં સાહિત્ય માટેની યોગ્ય વાહક ભાષા ગણાઈ. આ વાતને ઇતિહાસ પંજુ ટેકો આપે છે, કારણકે જ્યારે કાઠીઓએ સુરાષ્ટ્ર પર ૮ મા સૈકામાં યા તે લગભગ હલ્લો કર્યો ત્યારે તે કાઠીઓને^{૬૩} તે દેશ આભીરોના કબજામાં માલૂમ પડ્યો.

---

^{૬૨} આ પુરાણો ઉપરોક્ત ભંડારકાર તથા એન્થોવનના કહેવા પ્રમાણે આભીરોને આંધ્રભૂત્ય પછી કાયમના રાજાઓ તરીકે જણાવે છે. ૬ ઠા સૈકા સુધીમાં તેમનું રાજ્ય ક્યારનું અદૃષ્ટ થયું.

^{૬૩} જુઓ ઉપરોક્ત એન્થોવનનો અંધ પૃ. ૨૪.

આની પહેલાં થોડો વખત આભીરો ખાનદેશ અને નાસિકમાં પણ સત્તાધીશ હતા, એ વાત ફેરીસ્તાએ^{૬૩} ખાનદેશમાં પ્રસિદ્ધ દુર્ગ અસી-રગઢ આસા નામના અહીરે બધાવ્યો હતો એમ જે જણાવેલું છે તે પરથી જાણી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં હજી સુધી આભીરોની ઓલાદ-આહર-આહીર વસે છે ને મુખ્યપણે પશુપાલન, ગોરસવિક્રયનું કામ-ભરવાડનું કામ કરે છે. મૂલરાજ ચાલુક્યે દુર્મદ આભીરોનો (આહરિપુ નામના આભીર કુલના રાજનો) વધ કરેલો એમ શ્રી હેમચંદ્ર પોતાના વ્યાકરણની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે. નરસિંહ મહેતાએ આહીરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ^{૬૪} સં. ૧૭૬૭ માં ઉદયરત્ને રચેલા લીલાવતી અને સુમતિ-વિલાસના રાસમાં લીલાવતીએ વેશ્યાને ત્યાં રહેતા પોતાના પતિને સમ-જાવી પોતાને ત્યાં આકર્ષી લઈ આવવા 'આભીરડી'^{૬૫} મહિયારીનો વેશ લીધો હતો તે જણાવ્યું છે.

૬૪. 'વટલ્યો નાગર નરસૈયો જેણે જોટયું આહીરનું ખાધુંરે.

૬૫. અજળ બની આહીરડી મલપતી મોહનવેલ;

૩પે રંભ હરાવતી, ગજગતિ ચાલે ગેલ.

ઘોઢી ધાબડી પહિરણે, વિચવિચ રાતા તાર;

કોરે કાલા કાંગરા, ગલે શુંજનો હાર.

ઝોઢણુ આછી લોખડી, તે આગલ ક્યાં ચીર;

પોસાયે પટ અંતરે, દીસે દિવ્ય શરીર.

ભરત ભરી સોહે કાંચલી, કસણે કસ્યા કુચ દોચ;

જાણે ચંત્રના વળંડાં, સરસતીએ ધર્યાં સોચ.

વેણી વાસગ નાગશી, ગજ ગજ લાંબા કેશ;

ધૂધરીઆલો ગોઠણો, ઓપે અદ્ભુત વેશ.

કશે કસખી કૂમકાં, લટકે લોખડી માંહે;

પાતલ પેટી ને ફૂટરી, ચૌવન લહેરે જાય. વગેરે ઢાલ ૯ મી.

વિભાગ સાતમો.

જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગુર્જરા અને ગુર્જર દેશ.

૩૦૭. ગુર્જર અર્થાત્ ગૂજર જાતિના લોક વિશેષે કરી ખેતી યા પશુપાલનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા, પરંતુ પહેલાં તેની ગણના રાજવંશોમાં હતી. હમણાં કેવલ તેમનું એક રાજ્ય સમથર (ખુદેલ-ખંડમાં) અને થોડી જમીનદારીઓ સંયુક્ત પ્રદેશ આદિમાં રહી ગયેલી છે. પહેલાં પંજાબ, રાજપૂતાના તથા ગૂજરાતમાં તેમનું રાજ્ય હતું. ચીનનો યાત્રાળુ હુએનસંગ વિ. સં. ની ૭ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં હિંદુસ્થાનમાં આવ્યો. તે પોતાની યાત્રાના પુસ્તકમાં ગુર્જર દેશનું વર્ણન કરે છે અને તેની રાજધાની જીનમાત્ર (બિલ્હમાલ, શ્રીમાલ-જેઘપુર રાજ્યના દક્ષિણ વિભાગમાં) બતાવે છે. આ પ્રસિદ્ધ યાત્રાળુએ બતાવેલો ગુર્જર દેશ મહાક્ષત્રપ રૂદ્રામાના રાજ્યમાં અંતર્ગત હતો તો પણ તે રાજના ગિરનારના શક સં. ૭૨ (વિ. સં. ૨૦૭-ઈ. સ. ૧૫૦) થી કંઈક પાછળના લેખમાં તેના અધીન રહેલા દેશોનાં જે નામ આપ્યાં છે તેમાં ગુર્જર નામ નથી, પરંતુ તેના સ્થાને શ્વબ્ર અને મરૂ નામ આપ્યાં છે, એ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત લેખ કોતરાવ્યો ત્યાં સુધી ગુર્જર દેશ (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું નહોતું. ક્ષત્રપોના રાજ્યની પછી કોઈ સમયે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિને આધીન જે દેશ રહ્યો તે ગુર્જરદેશ યા 'ગુર્જરત્રા' (ગૂજરાત) કહેવાયો.

૩૦૮ હુએનસંગ ગુર્જરદેશની પરિધિ ૮૩૩ મૈલ બતાવે છે, તે પરથી જણાય છે કે તે દેશ બહુ મોટો હતો અને તેની લબ્ધિ અનુમાન ૩૦૦ મૈલ યા તેનાથી પણ અધિક હોવી જોઈએ. પ્રતિહાર

(પડિહાર) રાજા ભોજદેવ (પ્રથમ) ના વિ. સં. ૯૦૦ ના દાનપત્રમાં લખ્યું છે^{૬૬} કે ‘ તેણે ગુર્જરત્રા (ગૂજરાત) ભૂમિ (દેશ) ના ડેંડવાનક વિષય (જિલ્લા) ના સિવા ગામનું દાન કર્યું.’ આ દાનપત્ર જોધપુર રાજ્યમાં ડીડવાના જિલ્લાના સિવા ગામના એક તૂટેલા મંદિરમાંથી મળ્યું હતું. તેમાં લખેલો ડેંડવાનક જિલ્લો જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં આવેલ ડીડવાનાજ છે, અને સિવા ગામ ડીડવાનાથી ૭ મૈલ પરનું સેવા ગામ છે કે જ્યાંથી તે તામ્રપત્ર મળ્યું છે. કાલિંજરથી મળેલા વિ. સં. ૯ મી સદીની આસપાસના એક શિલાલેખમાં^{૬૭} ગુર્જરત્રા મંડલ (દેશ) ના મંગલાનક ગામથી આવેલા જેંદુકના પુત્ર જેંદુકની બંધાવેલી મંડપિકાના પ્રસંગમાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીદ્વારા ઉમા મહેશ્વરના પદ્મની પ્રતિષ્ઠા કરાવાઈ એવો ઉલ્લેખ છે. મંગલાનક જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર વિભાગમાં મંગલાના ગામ છે કે જે મારોડથી ૧૯ મૈલ પશ્ચિમે અને ડીડવાનાથી થોડે અંતરે છે. હુએન્સંગનું કથન અને આ બે લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૭ મી સદીથી ૯ મી સદી સુધી જોધપુર રાજ્યની ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનો બધો પૂર્વ વિભાગ ગુર્જરદેશ (ગુર્જરત્રા, ગૂજરાત) માં અંતર્ગત હતો. આજ રીતે દક્ષિણ તરફ લાટના રડોડો તથા પ્રતિહારોની વચ્ચેની લડાઇઓના વૃત્તાંતથી જણાય છે કે ગુર્જર દેશની દક્ષિણ સીમા લાટ દેશને જધને મળતી હતી. તે કારણે જોધપુર રાજ્યનો બધો પૂર્વ ભાગ તથા તેનાથી દક્ષિણે લાટદેશ સુધીનો વર્તમાન ગૂજરાત દેશ પણ તે સમયે ગુર્જર દેશમાં અંતર્ગત હતો. હવે તો કેવલ રાજપૂતાનાથી દક્ષિણનો ભાગજ ગૂજરાત કહેવાય છે. દેશોનાં નામ બહુધા તેનાપર અધિકાર કરનારી જાતિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થતા ગયાં છે-જેમકે માલવો પરથી માલવા, શેખાવતો પરથી શેખાવાટી, રાજપૂતો પરથી રાજપૂતાના વગેરે-તેજ પ્રમાણે ગુર્જરો

૬૬ ગુર્જરત્રાભૂમૌ ડેંડવાનક વિષયસમ્બદ્ધ સિવા-ગ્રામાગ્રહારે—એપિ, ઇ વો. ૫, પૃ. ૨૧૧.

૬૭ શ્રીમદ્ ગુર્જરત્રા મળ્ડલાન્ત.પાતિ મંગલાનક-વિનિર્ગત૦—ઉપરજુલખ પૃ. ૨૧૦. ટિપ્પણ

(ગૂર્જરા) નો અધિકાર હોવાથી ગુર્જરના (ગૂર્જરાત) નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૯ ગુર્જર દેશપર ગુર્જરા (ગૂર્જરા) નો અધિકાર ક્યારે થયો ને ક્યાં સુધી રહ્યો તે બરાબર નિશ્ચિત નથી, તો પણ એટલું તો નિશ્ચિત છે કે રૂઢામાના સમય (અર્થાત્ વિ. સં. ૨૦૭-૪. સ. ૧૫૦) સુધી ગુર્જરાનું રાજ્ય ભીનમાલમાં થયું નહોતું. સંભવ છે કે ક્ષત્રપોનું રાજ્ય નષ્ટ થવાથી ગુર્જરાનો અધિકાર ત્યાં થયો હોય. વિ. સં. ૬૮૫ (ઇ. સ. ૬૨૮) ની પૂર્વે તેઓનું રાજ્ય ત્યાંથી ઉડી ગયું હતું. કારણકે ઉક્ત સંવત્માં ત્યાં ચાપ (ચાવડા) વંશી રાજા વ્યાઘ્રમુખનું રાજ્ય હોવાનું ભીનમાલના રહેનારા (ભિલ્લમાલકાર્યાર્ય) પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી બ્રહ્મગુપ્તના ' બ્રાહ્મસ્ફુટ સિદ્ધાંત ' પરથી જણાય છે. ૬૮ આ ચાવોટક (ચાપ, ચાવડા) વંશ ગુર્જરવંશથી ભિન્ન હતો એ લાટદેશના ચાલુક્ય (ચેલંકી) સામંત પુલકેશી (અવનિજનાશ્રય) ના કલ્પચુરિ સંવત્ ૪૯૦ (વિ. સં. ૭૯૬-૪. સ. ૭૩૯) ના દાનપત્રથી ૬૯ જણાય છે. વિ. સં. ૬૮૫ પહેલાં પણ ઉક્ત ચાપ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય ભીનમાલમાં રહ્યું હોય; તેથી ઉક્ત સંવત્થી ધણા સમય પહેલાં ગુર્જરાનું રાજ્ય ત્યાંથી અસ્ત થઈ ગયું હતું અને તેની સ્મૃતિના સૂચક દેશનું નામ ગુર્જરના (ગૂર્જરાત) માત્ર અવશેષ રહી ગયું હતું. તેથી ગુર્જરાનું વિ. સં. ૪૦૦ થી પણ પૂર્વે યા તેની આસપાસ ભીનમાલપર રાજ્ય રહેવું સંભવિત હોય શકે છે. તે સમયથી અનુમાને ૧૬૦ વર્ષ પછી એટલે વિ. સં. ૫૬૭ (ઇ. સ. ૫૧૦) લગભગ દૂણોનો અધિકાર રાજપૂતાનામાં

૬૮ શ્રી ચાપવંશતિલકે શ્રી વ્યાઘ્રમુખે નૃપે શકનૃપાણાં ।

પંચાશત્સંયુક્તૈર્વર્ષશતૈઃ પંચભિરતીતૈઃ ॥ ૭ ॥

બ્રાહ્મઃ સ્ફુટસિદ્ધાન્તઃ સજ્જનગણિતગોલવિત્પ્રીત્યૈ ।

ત્રિશદ્ વર્ષેણ કૃતો જિષ્ણુ સુત બ્રહ્મગુપ્તેન ॥ ૮ ॥

—બ્રાહ્મસ્ફુટસિદ્ધાન્ત.

૬૯ તરલ...ચાવોટકે મૌર્યગુર્જરાદિરાજ્યે...(ના. ગ્ર. પ્ર. .

• ભાગ ૧ પૃ. ૨૧૦. ૨૧૧ નું ટિપ્પણ ૨૩) તથા આ લેખનો પાના ૩૧૫.

• આગળનું પૃષ્ઠ ૩૧૨.

થયો. એથી ગુર્જરોને કોઈ દ્વણુ માને તો તે કેવલ કપોલકલ્પના છે. તેજ પ્રમાણે ક્ષેત્રજના પ્રતાપી પ્રતિહારો (પડિહારો) નો પણ ગુર્જરો સાથે સંબંધ નથી.

૩૧૦. ભીનમાલનું ગુર્જરાજ્ય ચાવડોના હસ્તમાં આવ્યા પછી વિ. સં. ની ૧૧મી સદીના પ્રારંભમાં અલ્લવર રાજ્યના પશ્ચિમ વિભાગ તથા તેના નિકટ-વર્તી પ્રદેશો પર ગુર્જરોનું એક બીજું રાજ્ય હોવાનો પત્તો મળે છે. અલ્લવર રાજ્યના રાજેરગઢ નામના પ્રાચીન કિલ્લામાંથી મળેલો વિ. સં. ૧૦૧૬ (ઈ. સ. ૯૬૦) પર પ્રતિહાર ગોત્રના ગુર્જર મહારાજ-ધિરાજ સાવટના પુત્ર, મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર મથનદેવ રાજ્ય કરતો હતો અને તે પરમભદ્રારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)નો સામંત હતો. ૭૦ આ ક્ષિતિપાલ ક્ષેત્રજનો રઘુવંશી પ્રતિહાર રાજા હતો. આ શિલાલેખમાં મથનદેવને મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર જણાવ્યો છે તે પરથી અનુમાન થાય છે કે તે ક્ષિતિપાલદેવ (મહી-પાલ)ના મોટા સામંતોમાંથી એક હોય. આ લેખ પરથી એ પણ જણાય છે કે તે સમયે ત્યાં ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના ખેડૂત પણ હતા. ૭૦

૩૧૧. વર્તમાન ગુજરાતના ભરૂચ નગર પર પણ ગુર્જરોનું રાજ્ય વિ. સ. ની ૭મી અને ૮મી સદીમાં હોવાનું સાંના દાનપત્રોથી ૭૧ જણાય છે. સંભવિત છે કે ઉક્ત સવતોની પહેલાં અને પછી પણ તેઓનું રાજ્ય ત્યાં રહ્યું હોય, અને એ કંઈ નવાઈ નથી કે ભીનમા-લના ગુર્જરો (ગૂજરો)નું રાજ્ય પણ ભરૂચ સુધી ફેલાયું હોય અને ભીનમાલનું રાજ્ય તેના હાથથી નીકળી જવાથી પણ ભરૂચના રાજ્ય-પર તેઓનો યા તેઓના કુટુંબીઓનો અધિકાર ચાલુ રહ્યો હોય. ભરૂચના ગુર્જર રાજાઓનાં દાનપત્રોથી પ્રકટ થાય છે કે તે ગુર્જર રાજ્યની અતર્ગત ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લાના ઓરપાડ, ચોરાશી અને વાર-ડોલીનાં પરગણાં તથા તેની પાસેનાં વડોદરા રાજ્ય, રેવાકાંઠા અને સચીન રાજ્યના પ્રાંતો પણ હોય,

૩૬૨. ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિના સંબંધે આધુનિક પ્રાચીન શોધ-કાએ અનેક કલ્પનાઓ કરી છે. જનરલ કર્નિંગહામે તેમને યુગ્મી અર્થાત્ કુશાનવંશી હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. વિન્સેન્ટ સ્મિથે તેમની ગણના હજીમાં કરી છે. કેમ્પબેલનું કથન એમ છે કે ઈ. સ. ની ૬મી સદીમાં ખજર નામની એક જાતિ, જ્યાં યુરોપ અને એશીયાની સીમા મળે છે, ત્યાં રહેતી હતી. તે જાતિના લોક ગુર્જર યા ગૂજર છે. (ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૩૦) અને તેમાં મિઠ દેવદત્ત ભાંડારકરે કેમ્પબેલનું કથન સ્વીકાર્યું છે. ૭૨ પરંતુ એ સર્વ કલ્પના માત્ર છે, કારણકે તે સર્વમાં

૭૨ શ્રીયુત ભારકરે તો સાથે સાથે એ પણ લખી નાખ્યું છે કે :
 “ મુખર્ષિ ઇલાહમાં ગૂજર (ગુર્જર) નથી; એમ જણાય છે કે તે જાતિ હિંદુ-ઓમાં ભળી ગઇ. ત્યાં ગૂજર (ગુર્જર) વાણિયા (મહાજન), ગૂજર (ગુર્જર) કુંભાર અને ગૂજર (ગુર્જર) સુતાર-કડીયા છે, ખાનદેશમાં દેશી કણુળી અને ગૂજર (ગુર્જર) કણુળી છે. એક મરાઠા કુટુંબ ગુર્જર કહેવાય છે કે જે મહા-રાષ્ટ્રના આધુનિક ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ રહેલ છે. કરહાડા આહજોમાં પણ ગુર્જર નામ મળે છે રાજપુતાનામાં ગૂજર ગૌડ (ગુર્જર ગૌડ) આહજો છે. આ સર્વ ગૂજર (ગુર્જર) જાતિના છે. ” ઇ. એ. વો. ૪૦ પૃ. ૨૨) ભંડારકર મહાશયને આ નામોથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ જાણવામાં પણ ભારે શ્રમ થયો છે અને તેણે આ સર્વને ગૂજર ઠરાવી દીધા છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમ નથી. જેથી શ્રીમાલ નગર (લીનમાલ, જોધપુર રાજ્યમાં)ના આહજો, વાણિયા, મહાજન, સોની આદિ બહાર જવાથી પોતાના મૂલ નિવાસ સ્થાનના નામથી અન્ય આહજો આદિથી પોતાને અલગ બતાવવા માટે શ્રીમાલી આહજો, શ્રીમાલી મહાજન-વાણિયા આદિ કહેવાયા-ઓળખાયા; તેવીજ રીતે મારવાડમાં દધિમતિ (દાહિમ) ક્ષેત્રના રહેનારા આહજો, રાજપૂત, જાટ આદિ દાહિમે આહજો, દાહિમે રાજપૂત, દાહિમે જાટ આદિ કહેવાયા, અને ગૌડ દેશના આહજો, રાજપૂત, કાયસ્થ આદિ બહાર જવાથી ગૌડ આહજો, ગૌડ રાજપૂત, ગૌડ કાયસ્થ આદિ પ્રસિદ્ધ થયા, તેમજ પ્રાચીન ગુર્જર દેશના રહેનારા આહજો, વાણિયા, કુંભાર, સુતાર, કડીયા આદિ ગુર્જર આહજો, ગુર્જર (ગૂજર) કુંભાર તથા ગુર્જર (ગૂજર) સુતાર-કડીયા આદિ કહેવાયા છે. એથી ગુર્જર આહજો આદિનો અર્થ કે અભિપ્રાય એ નથી કે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના આહજો આદિ તેમનાં નામની ખૂબ ગુર્જર (ગૂજર) શબ્દ

કોઈ પણ એવું સપ્રમાણ બતાવી શકેલ નથી કે અમુક સમયમાં અમુક-કારણથી આ ગુર્જર જાતિ બહારથી અહીં આવી, ખજરથી ગુર્જર या ગુજર જાતિની ઉત્પત્તિ માનવી એ એવી કલ્પના છે કે જેમ કોઈ એમ કહે કે સકસેને કાયસ્થ યુરોપની સેકસન જાતિથી નીકળેલ છે. નવસારીથી મળેલા ભર્યના ગુર્જરવંશી રાજા જયભટ્ટ (ત્રીજા)ના કલ-ચુરિ સંવત્ ૪૫૬ (વિ. સં. ૭૬૨)ના દાનપત્રમાં ગુર્જરોને મહારાજ કણ્ઠ (ભારતપ્રસિદ્ધ)ના વંશમાં થયેલ જણાય છે. (આ ૩૦૭ થી ૩૧૨ સુધીની હકીકત રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાજીના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પ્રથમ ખંડમાંથી લીધેલી છે.)

૩૧૩ ગુજરાતમાં આવડા વંશના વનરાજથી પાટણની સ્થાપના; આવડાવંશ પછી ચાલુક્યવંશ પછી વાઘેલાવંશ, અને પછી મુસલમાનોના ગુજરાતમાં પ્રવેશ અને અધિકાર એ જાણીતી વાત છે એટલે તેનો વિસ્તાર કરવો નિરર્થક છે. શ્રી હેમચંદ્રના કાલમાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એમ સમજાય છે; પછી તે ભાષા રૂપાન્તર લેતી ગઈ અને તેરમા ચૌદમા સૈકામાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય થતું ગયું, ગૂજરાત ખીજા પ્રાંતોના સંપર્કથી છૂટું પડ્યું ને તેથી તે દેશની ભાષા ખીજા દેશની ભાષાથી જુદું સ્વરૂપ લેતી ગઈ અને તે ગૂજરાતની દેશી ભાષા ગૂજરાતી કહેવાઈ.

તેમના આદિ નિવાસનું સૂચક છે, નહિ કે જાતિનું. હક્ત મહાશયે એક દર-હાડા આઘાણ કુટુંબના અહીંના ઇ. સ. ૧૧૬૧ (વિ. સં. ૧૨૪૮)ના દાન-પત્રમાંથી થોડુંક અવતરણ પણ આપેલ છે કે જેમાં દાન લેનારા ગોવિંદ આઘાણને કાશ્યપ, અવત્સાર અને નૈઋવ-આ ત્રણ પ્રવરવાલા નૈઋવ ગોત્રના, અને ગુર્જર હપનામવાળા (ગુર્જર સમુપાધિધાન) જણાવેલ છે. જો ગૂજર જાતિને એશિયાની ખજર જાતિ હોવાનું માનવામાં આવે તો શું તેનો અહીં પણ ગોત્ર અને પ્રવરનો પ્રચાર હતો? તેમણે ગૂજર ગાડોની ઉત્પત્તિના સંબંધે પણ લખ્યું છે કે ‘આ નામનું તાત્પર્ય ગૂજર જાતિના ગોંડ આઘાણ છે; પરંતુ વાસ્તવમાં ગુર્જર ગાડનો અર્થ એજ છે કે ગુર્જર દેશના રહેનારા ગોંડ આઘાણ, પણ ગૂજર જાતિના ગોંડ આઘાણ નહિ. (રા. બ. ગૌરીશંકર)-

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૧ -

પ્રકરણ ૨ જી.

પૂર્વની ભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ
નવી બની નથી.

૩૧૪. જૂની પ્રાકૃત-અપભ્રંશ ભાષા મરીને (બોલતાં હુમ થઇને) તે સ્થળે ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાલી આદિ નવી દેશી-આર્ય-ભાષા ઉત્પન્ન થઈ એમ અમુકનું માનવું હોય તો તે અયોગ્ય છે. ભાષાનું પરિવર્તન થયાંજ કરે છે એ વાતની સાક્ષી ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરે છે; પણ એક ભાષા મૃત થાય અને તેને સ્થાને બીજી ઉદ્ભવે-નવીજ જન્મ પામે એ ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરવાર કરતો નથી. કેઇ એમ કહે કે મોટી ક્રાંતિ થાય-રાજ્યક્રાંતિ કે ધર્મક્રાંતિ કે વિચારક્રાંતિ થાય અને તે વખતે એક ભાષા મરણુવશ થાય ને તેને બદલે બીજી થાય એ વાત પણ યોગ્ય નથી. ઇ. સ. ૧૩ માથી તે ૧૫ મા શતકમાં સમગ્ર હિંદુસ્થાનમાં સંતકવિ ઉત્પન્ન થયા ને તેમણે લોકોની ધાર્મિક અને સામાજિક રહેણીકરણીમાં ખળભળાટ ઉપજાવ્યો-એ એક સમય; અને બીજો સમય અગ્રેજી વાંગમયરૂપી વાઘણનું દૂધ આપણને મળવા લાગ્યું તે વખતનો;-આ બંને સમયમાં ખળભળાટ અને વિચારક્રાંતિ જંગી થયાં હતાં, પણ એક પણ સમયે નવીન ભાષાનું નિર્માણ થવું બન્યું નથી એ લક્ષમાં રાખવા જેવી બાબત છે. તે વખતે અંતસ્થ વિચારક્રાંતિ અને અન્ય ભાષામાંથી વિચારોનું ગ્રહણ એ જરૂર થયું, છતાં તેથી એમ સિદ્ધ થતું નથી કે એક ભાષા મરીને તેની જગ્યાએ બીજી નવી ઉત્પન્ન થઈ. ભિન્ન સંસ્કૃતિના બે માનવ વંશોની અથડામણી થાય ત્યારે એક બોળની ભાષામાં મિશ્રણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. તે કારણે સંસ્કૃતની પ્રાકૃત ભાષા કેમ થઇ, અથવા પ્રાકૃતની અપભ્રંશજ કેવી રીતે બનતી ગઇ તેની સગતિ મળી આવે છે અને તે ભાષાનો ઇતિહાસ સારી રીતે કહી શકે. ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા સંતકની દરમિયાન હાલની હિંદની દેશી આર્યભાષાઓ ઉત્પન્ન થઇ એવું

આપણને દિસે છે, કારણકે તેરમા શતકમાં ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી વગેરે ભાષામા વાંગમયગ્નના પ્રથમ જોવામાં આવે છે. આ સમયની આસપાસ ઝોટલે ઇ. સ. ૧૦ થી તે ૧૩ મા શતક દરમ્યાન હિંદુ-સ્થાનમાં અન્ય સંસ્કૃતિના યા જાતિના લોક આવી આપણમાં મિશ્રિત થયા કે કેમ તે ઇતિહાસ પરથી જોવું જોઈએ.

૩૧૫. આઠમા શતકથી આરબોની સ્વારી જલમાર્ગે સિંધ કચ્છમાં પ્રથમ આવી. તેઓ ગૂજરાત તોડી રાજપુતાના સુધી આવી આવ્યા; પણ ત્યાં તેઓને સાગે માર પડ્યો ને તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તેમણે સિંધ અને મુલતાનમાં પોતાની સત્તા સ્થિર કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાત, રાજસ્થાનમાં ધૂમ મચાવી.

‘તરલતરતારતર વારિદારિતોદિત-સૈન્ધવ કચ્છેલ્લસૌ-રાષ્ટ્ર ચાવોટક મૌર્ય ગુર્જરાદિ રા(જ્યે) નિઃશેષ દાક્ષિણાત્ય ક્ષિતિપતિ જિગીષયા દાક્ષિણપથપ્રવેશ...પ્રથમમેવ નવસારિકા વિષય પ્રસાધના યાગતે (પછી ૭-૮ લીટીમાં ધણું વિશેષણ છે તે અહીં આપ્યાં નથી) સમરશિરસિ વિજિતે તાજિકાનીકે...અવનિજનાશ્રયઃ શ્રીપુલકેશિરાજઃ ૪૦. આ ઇ. સ. ૭૩૯ નો તામ્રપટ કેમ્પબલના બેંગેજેઝીયર વૉ. ૧ પૃ. ૧૦૯ પર મુદ્રિત થયો છે. તેમાં ચાલુક્યકુળના લાટદેશસ્થ શાખા પૈકી પુલકેશીએ નવસારી દેશ જીતવા માટે પ્રથમ આવેલા તાજિક એટલે આરબ સૈન્યનો પરાલભ કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. સિંધ શિવાય કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુર્જર, મૌર્યરાજ (ઉત્તર કોકણમાંના તે વખતના મૌર્યકુળના રાજાઓ)ની સારી રીતે ખબર તાજિક-આરબોએ લીધી હતી અને તેઓએ ઇ. સ. ૮મા શતકમાં મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ આ તામ્રપટ-માંથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

૩૧૬. આ પછી, પછીના શતકમાં હરન ઉર રશીદ નામનો આદલાહ યા ખલિફા હતો ત્યારે આરબોની સત્તાનો પ્રચાર ધરિનમાંથી અફઘાનિસ્થાન અને તાર્તરી પર જઈ ત્યાં મુસલમાની ધર્મના મૂળ જોરથી રોપ્યાં હતાં. પછી અફઘાનીસ્થાન અને તાર્તરીમાં આરબોની

સત્તા ક્ષીણ થતી ગઇ તેથી ત્યાં મુસલમાનોનું ધર્મ તથા રાજ્ય વિસ્તારનું જોર તટ્યું ને તાર્તારોએ અફઘાનિસ્થાન તાબે કર્યું અને હિન્દુસ્થાન ઉપર હુમલો કરવા દશમા શતકથી આરંભ કર્યો. દશમા શતકને અંતે સિંધુની પેલી પાર સુધી તેમની સત્તા કાયમ થઇ પણ તેની આ બાજુ તેઓ ધ્રુસવા લાગ્યા. આથી તે બંને બાજુ વચ્ચે વસેલાં ક્ષત્રિય કુળોમાં ખળભળાટ જાગતા આત્મસંરક્ષણ માટે તેઓ દક્ષિણ બાજુ તેમજ પૂર્વ બાજુ જઈને હિંદુ લોકોમાં મળ્યા, કેટલાયે રાજ્યો પણ સ્થાપ્યાં. આ કુળો ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ, ઈત્યાદિનાં હતાં. ગૂર્જર, ચાલુક્યનાં કાંઈકે ટોળાનો અર્ધો ભાગ એકદા હજીની સાથે અંદર ધ્રુસ્યો હતો. તેણે ગૂજરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્ય પણ કર્યું. પણ તેનું મોટા પ્રમાણમાં પ્રયાણ નવમા શતક પછી થયું. આ ચાલુક્ય રાજ્ય ગૂજરાતમાં સ્થાપન થયા પછીજ ગૂજરાતમાં 'ગૂર્જર' એ નામ મળ્યું એ વાત અર્ધા ગુર્જરોને સમય નહોતો મળ્યો તે પરથી, અને મહારાષ્ટ્રમાં 'કથ્યાણકટક' જેવાં પોતાના પૂર્વ વસતિસ્થાનનું સ્મરણ આપનાર સ્થળો બીજા ચાલુક્યોએ (તૈલપે) સ્થાપ્યાં તે પરથી જાણવામાં આવે છે. આ ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ મૂળથી પ્રાચીન આર્ય જાતિઓ હતી. પ્રાચીન આર્યજાતિઓનું સૌથી પ્રથમ નિવાસ મધ્ય એશિયામાં હતું. ઇ. સ. નવમા શતકના છેવટથી પછી પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ ઈત્યાદિ ક્ષત્રિય કુળો સમગ્ર હિન્દુસ્થાનમાં (કાનડા, તેલંગણ અને નીચેના પ્રાંત સુધી) પ્રસરી. તેઓ અન્ય ધર્મીય, અન્ય સંસ્કૃતિનાં અને અન્ય ભાષાનાં હતાં. તેઓની અને તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં લોકોનું સંમિશ્રણ થઈને તે કાયમના મળી જવાની ધમાચકડીમાં નવીન ભાષા ઉત્પન્ન થવા જેવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૩૧૭. પછી અગ્યારમા શતકના પહેલા ૨૪ વર્ષમાં ગઝનવીના મહમદે પોતાના અફઘાન, તાર્તર આદિ સૈનિકો લઈને અનેક વેળા હિન્દુસ્થાનપર સ્વારી કરી અને ઉપર જણાવેલા ક્ષત્રિયોની હીલચાલો અને પ્રયાણને વળી એક જોરથી ધક્કો માર્યો.

૩૧૮. ઇ. સ. ના ૮ મા શતકમાં આરબોની એક સ્વારી સિંધ

અને સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં આવી ગયાનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે, પણ તે ક્ષણિક હોવાના કારણે તેનું ઝાઝું પરિણામ આપ્યું નહિ, પણ ઈ. સ. ના અગ્રારમાં શતકથી તે ત્યારપછી તુર્કઆદિ પરધર્મી લોકોનાં અનેક ધાડાંઓ આર્યભૂમિપર આવ્યાં અને તેઓએ અભૂતપૂર્વ ખળભળાટ મચાવી દીધો એમાં શંકા નથી. ઇ. સ. ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુધી અનેક વેળાએ હિંદુસ્થાનપર સ્વારી મહમદ ગીઝનીએ કરી. મહમદ ૧૦૨૪ માં મુલતાનઅજમેર માર્ગે અણહિલવાડ પટ્ટણમાં ઉતર્યો અને પછી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથપર હુમલો કર્યો. સોમનાથને લુટ્યા પછી તે પુનઃ પટ્ટણપાસે ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો. તેણે ત્યાં મસીદો વગેરે બાંધ્યાનો ઉલ્લેખ છે (બામ્બે ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૧૬૮ પુટનોટ). મહમદના ધાડાંથી પંજાબ, રાજપુતાના, ગૂજરાત, સૌરાષ્ટ્ર-એ દેશોમાં વિલક્ષણ ખળભળાટ થયો. જેમનામાં તે સાથે સામનો કરવાનું કૌવત ન હોય તેમણે દેશ છોડી નાસવું, રાજાઓએ પોતાના સગાંસંબંધીનો આશ્રય લેવો, એવું એકંદર થઈ પડ્યું તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ગૂજરાતનો ભીમરાજ (ઇ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૬૪) પોતાનું જખડું રાજ્ય હોવા છતાં પણ તે છોડી ભાગ્યો અને કંથકોટનો આશ્રય કરી રહ્યો. મહમદ સાથે આવેલા લોકો પૈકી કેટલાક વિદેશી લોક અહીં વસવાટ કરીને રહ્યાનો ઉલ્લેખ વધારે ક્યાંય મળતો નથી એ ખરૂં છે, પણ ગૂજરાતના કેટલાક લોકો ખાનદેશમાં રાજપુતાનાના ઉત્તર ભાગવામાં, પંજાબના અયોધ્યાપ્રાંત પાસે-એ સ્થળોમાં જણાતા રહેવાશીઓની ભાગાભાગી માત્ર તેની સ્વારીના કારણે થઈ હોય એમાં નવાઈ નથી.

૩૧૯. આ પછી બીજી ધાડ મહમદ ઘોરીની આવી. તે બારમાં શતકની આખર આવી. દિલ્લીના ચોહાણ ઉપર ઉત્તર હિંદુસ્થાનનું વર્ચસ્વ હતું અને તેનું જોર ઘણું હતું તેથી મહમદનું ત્યાં આવ્યું નહીં. પહેલી ખેપમાં ઇ. સ. ૧૧૯૧ માં ચાણેશ્વર પાસે માર ખાઈ તેને ભાગી જવું પડ્યું. તેજ પાછો ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલી ગજકીય એકતા તૂટતાં ૧૧૯૩ માં આવતાં તેને જશ મળ્યો. તેણે પ્રથમ ચોહાણની ખબર લઈ પછી બીજાનો નાશ કર્યો.

પૂર્વની ભાષા મરીને દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી. ૩૧૫

૩૨૦ મહમદઘોરી મહમદગીઝનીની પેઠે કેવળ લૂટ કરી પાછો આવ્યો જવા નહોતો આવ્યો, પણ તેને તો હિંદુસ્થાનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવાનું હતું, તેથી (૧) એક એ વાત થઈ કે અન્ય સંસ્કૃતિના અને અન્ય માનવવંશના લોકોનો મોટો સમુદાય આપણામાં ધુસ્થો, અને (૨) બીજું એ થયું કે તેણે ત્યાંથી આપણા લોકોને પોતાના દેશમાંથી હાંકી કાઢી રાજપુતાના, માળવા, ગૂજરાત—એમાં વનવન ભટકતા કર્યા. મહમદઘોરી દિલ્લી અને પંજાબ જીતીને ઠરીકામ ન બેઠો, પણ તેણે પોતાના સરદાર પૂર્વ બાજુ બંગાલામાં અને દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત સુધી મોકલ્યા. બગાલ અને બહાર પ્રાંત ૧૧૯૪-૯૫ ના સુમારે મુસલમાનોના તાબામાં આવ્યો. ગૂજરાતમાં તેઓ કાવ્યા નહિ, પણ તેના પછીના ગુલામ રાજાએ ગૂજરાતને હેરાન કર્યું ને પછી તેરમા શતકના છેવટમાં અલ્લાઉદ્દિને ગૂજરાતના કર્ણરાજના રાજ્યને ધૂળમાં મેળવ્યું અને મહારાષ્ટ્રમાં દેવગિરિના યાદવોનો ૧૨૯૪ માં પરાભવ કર્યો.

૩૨૧. મરાઠી સાહિત્યમાં મૂળ સાહિત્ય જ્ઞાનેશ્વરીને સંપૂર્ણ થયે ચારજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્રનો મોટો ભાગ મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો. મહમદ ગીઝની સાથે અફઘાન, આરબ, તાર્તર, અને મહમદ ઘોરી સાથે પણ તેવાજ અફઘાન, તાર્તર, તુર્ક ઇત્યાદિ પરધર્મી અને ભિન્ન કુળના લોક અગ્યારમા શતકના આરંભથી તે તેરમા શતક સુધી હિંદુસ્થાનમાં આવી ધુસ્થા. તેઓએ આપણો ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિ, પણ તેમને આપણી ભાષા બોલવી પડતી. આથી નવી ભાષા ઇ. સ. ૧૧ મા શતકથી ૧૩ મા શતક સુધીમાં ઉદયમાં આવી. તે પૈકી કોઈ ભાષાને પોતાનું નિશ્ચિત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં બીજી ભાષા કરતાં વખત લાગ્યો, કોઈએ તેવું સ્વરૂપ ઝટ સાધ્ય કર્યું એટલેકે એકાદ અર્ધો શતક આગળ પાછળ એમ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જન્મ પામી. મરાઠીમાં ૧૩ મા શતકમા નિશ્ચિત સ્વરૂપનું વાંગમય મળે છે, ત્યારે તે નિશ્ચિત સ્વરૂપની બોલીના રૂપમાં આવી તે પૂર્વે એક બે શતકમાં તે ઉત્પન્ન થવી જોઈએ એ ઉઘાડું છે.

૩૨૨. ગૂજરાતીમાં પહેલાં તેરમા શતકનું વાંગમય પ્રાપ્ત થાય છે,

(જુઓ રેવન્ટગિરિ રાસ-જમ્પુરાસાદિ આ શતકનું આ ગ્રંથમાં આપેલ વાગ્મય તેમજ સ. ૧૪૫૦ નું (ષ. સ. ૧૩૯૪નું) મુખ્યાવબોધ ઔદિ-તક કે જે વ્યાકરણનો ગ્રંથ છે તે જેમાં જૂની ગૂજરાતીનું ત્રિવરણ છે.) તેથી તેના એક બે શતકો પૂર્વે તે અસ્તિત્વમાં આવી હોવી જોઈએ. આથી ઠીક અનુમાનથી હિંદુસ્થાનમાંની હાલની દેશી-આર્યભાષાઓ આ ધડમથલના અને જૂદા જૂદા માનવવંશના અથડામણના કાળમાં જન્મ પામી એ ઉઘાડું દિસે છે. મુસલમાનોના હુલ્લડોથી સપાદલક્ષ (સવા લાખ-શિવલીક) એ પંજાબનો હુંગરી ભાગ-તેમાંથી અને આસપાસ વસવાટ કરી રહેનારા ક્ષત્રિય લોકોનાં કુળો પાછળ પાછળ જતા આદ્યમાં અને તેઓએ દક્ષિણ બાજુ મારવાડ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, અને પૂર્વ બાજુએ બહાર-બગાલ સુધી પ્રયાણ કરી વસવાટ કર્યો અને રાજ્યો સ્થાપ્યાં એ ઉપર જણાવેલું છે. આ લોકોએ હિંદુ ધર્મ, ચાલતા રીતિરીવાજો, ભાષા સર્વ અહીંથી ઉચક્યાં. અકગાન, તુર્ક, તાતાર આદિએ પોતાનો ધર્મ ન છોડતાં બલકે તરવારથી તેનો પ્રસાર કરીને પુષ્કળ હિંદુઓને વટલાવ્યા, પણ તેઓનો અને આપણો વ્યવહાર ચાલવો જોઈએ તેથી તેઓને આપણી ભાષા સ્વીકારવી પડી અને એ ઠીકજ થયું. તેથી ભાષાની દૃષ્ટિએ તેઓનું આપણામાં આવી રહેવાનું પરિણામ, અને તેઓના હુલ્લડનું, અને તેની પૂર્વે પંજાબથી ચારે બાજુ પ્રસરવા લાગેલા ગુર્જર, પરમાર, ચોહાણ, ચાલુક્ય ઇત્યાદિ કુળોનું આપણામાં ભળી જવાનું પરિણામ, સરખુંજ થયું એમાં શંકા નથી.

પ્રકરણ ૩ જી.

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી)

૩૨૩. તેરમી ચૈદમી સદીમાં ગૂજરાતીનું વાગ્મય નિર્માણ થયું. તેથી ગૂજરાતી ભાષા તેટલી પ્રૌઢ થઈ હતી એવું જણાય છે. વળી તે પૂર્વે એ ત્રણ સદી તો તે બોલાતી હોવી જોઈએ એમ અનુમાન કર-

વામાં હરકત નથી પણ સુદૈવે આ સંબંધે કેવળ અનુમાન પરજ તે વાતનો માત્ર આધાર રાખવા જેવું નથી રહ્યું, કારણ કે વિદ્વંધ-વાંગમય અને અન્ય આધાર પણ મળી રહે છે, કારણકે સં. ૮૩૫માં રચાયેલી કુવલય માલા છે તેમાં મુખ્ય દેશમાં સૌરાષ્ટ્ર ને લાટ દેશનો ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાંત ગૂર્જર લોક ને તેમની ભાષાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.—

ધયલોણિય પુરુંગે ધમ્મવરે સધિવિગ્ગહે નિરણે,

‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ ભણિરે, અહ પેચ્છઘ ગુજ્જરે અવરે.

—પછી ગુર્જર લોકોને જોયા. એ લોકો ધી અને માખણથી પુષ્ટ શરીરવાળા, ધર્મપરાયણ, સધિવિગ્રહમાં નિપુણ અને ‘ન ઉરે ભલ્લઉ’ એમ ખોલનારા હોય છે.

વળી સાથે લાટપ્રદેશ કે જેનો હાલ ગૂજરાતમાં સમાવેશ થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ છે કે;—

હહાઓલિત્તવિલિત્તે, કયસીમતે સોહિયગતે

‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ ભણિરે અહ પેચ્છઘ લાડે.

—પછી લાટના લોકોને જોયા—એ લોકો (માથામાં) સેંથો પાડનારા, લેપન કરનારા, સુશોભિત શરીરવાળા અને ‘અમ્હ’ કાઉ તુમ્હ’ એમ ખોલનારા હોય છે.

૩૨૪. કોઇપણ ભાષા પોતાનું સૌજવ-પ્રૌઢપણું ઇત્યાદિ ગુણોથી અગર તે ખોલનારાની ધાર્મિક સમજણથી શિષ્ટસમત થઇ હોય તો તેનું રૂપાંતર થયા પછી તે સાથે તેમાં વાંગમય-સાહિત્ય ઉપજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે સસ્કૃતની વાત કરીએ. સામાન્ય જનસમૂહની નિત્ય વ્યવહારની ખોલવાની ભાષાની દૃષ્ટિએ જે તેનું અસ્તિત્વ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે છ સાત શતક ઉપર નષ્ટ થયું હતું, છતાં પણ વિદ્વંધ વાંગમયની વાહક તરીકેની દૃષ્ટિએ જેતાં વિક્રમ સંવત્ પછી ૧૭-૧૮ શતક સુધી તે જીવંત રહી છે. ખીન્નું એ છે કે વાંગમયમાંની ભાષાનું સ્વરૂપ નિર્માણકારે જેવું હોય છે તેવુંજ પછી રહે એવી ખાત્રી કોઇ આપી શકે તેમ નથી. જુઓ જૂની કૃતિઓ યા મધ્યકાલીન કૃતિઓ-દાખલા તરીકે

નરસિંહ મહેતાની કૃતિઓ-તે શુદ્ધ થતી ગઇ, તેનાં જૂનાં, દુર્બોધ-સ્વરૂપ બદલાતાં ગયાં અને અત્યારે જે પ્રમાતિયાં વગેરે તેનાં બોલાય-છે તે જે સ્વરૂપે બોલાય છે તે સ્વરૂપ કંઈ નરસિંહ મહેતાનું સ્વપ્રણીત નથી. સાહિત્ય એ, ભાષાને નામશેષ કરવા દેતું નથી, પણ તે તેના ખરાં સ્વરૂપને માટે સાક્ષી પણ દઈ શકતું નથી. શિલાલેખમાં તેમ થતું નથી, પણ ગૂજરાતી તળપદમાં જૂના લેખ મળ્યા નથી,

૩૨૫. પાલિભાષા લખ એ. તેમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૩ શતકથી પછી ઘણું સાહિત્ય થયું હવે જણાયું છે. બૌદ્ધ લોકોના પરંપરાગત વિશ્વાસ પ્રમાણે બુદ્ધ વ્યતો પર ઉભી કરેલી તે ગ્રંથભાષા છે. એટલે પાલિ અર્થાત્ જૂની પ્રાકૃત, બુદ્ધ સુધી પહોંચે છે. વિ. સં. પૂર્વે ૧૩૦૦ વર્ષ સુધી તેને લઈ જવાનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. અશોકના વખતમાં તેના કિંચિત્ બદલાતા જનારા સ્વરૂપમાં શિલાલેખો લખાતા આવ્યા તે ઈ. સ. પછી એક શતક સુધી લખાતા ગયા. આ બે શતકોની વચ્ચેમાંજ સંસ્કૃત શિલાલેખો ઝળકવા લાગ્યા અને પછી તે વધુ વધુ વધતાજ ગયા. એક બાબત અશોક શિલાલેખોની પાલી અગર પ્રાકૃત બદલતી જઈને મહારાષ્ટ્રી, હિન્દી, ગૂજરાતી આદિ થઈ નવી ભાષા ઉત્પન્ન થતી ગઈ; બીજી બાબત આ ભાષાઓ નવી હોવાથી તેને પ્રથમ પ્રકારનું મહત્ત્વ ન મળે તે સાહજિક છે, તેથી અને સંસ્કૃત ઉપરના અભિમાનથી, તથા બૌદ્ધ ધર્મના ચાલુ કાળ પછી જાગૃતિ જોરથી થઈ થઈ તેથી, સંસ્કૃતજ શિલાલેખોની ભાષા બની; પણ પ્રાકૃતની વૃદ્ધિ થતીજ ગઈ અને તેના પોતામાંજ જૂદા પ્રકારનું (એટલે ધામિક, રાજકીય નહિ) કાવ્ય-સાહિત્ય થવા લાગ્યું.

૩૨૬. પૈશાચી ભાષામાં પહેલા શતકની બૃહલ્લથા, સત્તસઇ, પાંચમા છંદા સૈકામાં રાવણુવહો, સાતમા સૈકામાં ગહિડવહો, ૧૦મા શતકમાં ક-પૂર્વમંજરી ઇત્યાદિ કાવ્યો, એવું દર્શાવી આપે છે કે ઈ. સ. પહેલા શતકથી ૧૦ મા શતક સુધી પ્રાકૃત ભાષા જોરમાં હતી. આ દરમ્યાન જૈન ગ્રંથકારોએ પણ અનેક પ્રાકૃત કાવ્યો અને કથાઓનું સાહિત્ય રચ્યું છે.

ધાર્મિક, શાસ્ત્રીય નહિ તેા કાવ્યાદિ, અંથ સુદ્ધાં જે કે સંસ્કૃતમાં પૂર્વ પ્રમાણે ચતા દતા, છતાં પણ હવંત પ્રાકૃત ભાષાએ પોતાની અળવળ છોડી નથી, એવું આ પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ પછીનો કાળ તેજ હાલની દેશી ભાષાનો કાળ. ઇ. સ. દશથી બારમા શતક સુધી પ્રાકૃતમાં કાવ્ય ચતાં દતાં (તેનું ઉદાહરણ હેમચન્દ્ર વગેરે). આનું કારણ, આધુનિક ભાષા તે કાળથી વધતી ગઇ અને વાંગ્મય-સાહિત્ય ભાષા થવાની પાત્રતા તેણે પોતાના અંગમાં આણી હતી.

૩૨૧ આ 'જૈન ગૂર્જરકવિઓ'ના પુસ્તકમાં કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો વિ. સં. તેરમી સદીથી પ્રારંભ કર્યો છે તેનું કારણ ઉપરથી સમજાશે. બારમા શતકથી તે પંદરમા સંક્રાન્તા મધ્ય સુધી અપભ્રંશ સાથે ગૂર્જર ભાષાનું સ્વરૂપ વધારે સંબંધ જળગ્યે જતું હતું, અને તેથી મારા મિત્ર સાક્ષરશ્રી અંબાલાલ યુલાખીરામ જાની ખી. એ. તે સમયને 'અપભ્રંશ યુગ' એ આપવા દોરાયા લાગે છે. તેમણે ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ને રોજ નડિયાદમાં 'પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક ભ્રમો' એ પર મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું તેમાંથી અત્ર ઉપયોગનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.—

૩૨૮. 'અપભ્રંશ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ ત્રણ વિભાગોમાં ગૂજરાતી સાહિત્ય વહેંચાવા પામ્યું છે. વિક્રમ સંવત્ બારમા સૈકથી ૧૪૫૦ સુધીનો અપભ્રંશ યુગ. ત્યારથી ૧૯ મા સૈકા સુધી પ્રાચીન સાહિત્ય યુગ; અને ત્યાર પછીનો અર્વાચીન સાહિત્ય યુગ છે. નરસિંહ મહેતાથી નાકર સુધીનું સાહિત્ય એ મિશ્ર સાહિત્ય છે. હમેશાં એક કોટી-યુગમાંથી ખીજી કોટીમાં સંક્રાન્તિ પામતું સાહિત્ય મિશ્ર હોઇ શકે; ન તે પ્રાચીન સંસ્કાર બધા ત્યજી શકે, કે ન તે નવીન પરિવર્તનના સંસ્કારો સર્વથા સંગ્રહી શકે. આવી સ્થિતિનું નરસિંહ-નારક યુગનું મિશ્ર ભાષા સંસ્કારવાળું સાહિત્ય છે. છતાં તે પ્રાચીન સાહિત્યની કક્ષામાં ગણાય છે. કવિ દલપતરામે વિધાન બાંધ્યું હતું કે, જે ભાષા નરસિંહ મહેતાના વખતમાં હતી તેવીજ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. એવો એક પક્ષનો મત છે, પરંતુ તે કેવળ ભ્રમજ છે.

૩૨૯. 'વળી નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે પહેલાં પણ ગૂર્જર ભાષામાં-કવિતાઓ લખવામાં આવતી હતી. જૈન અને જૈનેતર-બ્રાહ્મણ કવિઓએ ઘણુંક સાહિત્ય લખ્યું છે. (જૈન કવિઓ માટે જુઓ આ ગ્રંથમાં નોંધેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ.)

૩૩૦. ' આ ઉપરાંત ત્રીજો ભ્રમ એવો છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનાં સાહિત્ય જુદાં જુદાં ખીલ્યાં હતાં-પરંતુ સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાયા હતાં વિદ્વાનોએ તેમાં સાવધાની નહિ રાખવાથી એ ભ્રમો થવા પામ્યા છે. "

૩૩૧. ઉપરના તેમજ બીજા અનેક ભ્રમો ગૂજરાતી ભાષા સંબંધે, તેના સાહિત્ય સંબંધે, તેમજ તે ભાષાની જનની અપભ્રંશ અને તેથી આગળ પ્રાકૃત સંબંધે ઉભા થવા પામ્યા છે, ને તે પૈકી કેટલાકતો ઉભા કરેલા તૂટ છે. આ સર્વ આ લેખથી તેમજ આ પુસ્તકમાં ઉલ્લેખેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓથી દૂર થશે અને સુર સાહિત્યરસિકો ભાષાવિવેકદૃષ્ટિથી યથાર્થ નિર્ણયોપર આવશે. વિશેષમાં તેઓ પ્રામાણિક પણે ઉંડા ઉતરશે તો તેઓ સ્પષ્ટ જાણી જોઈ સ્વીકારી શકશે કે જૈનોએ પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી-ગૂજરાતી આદિ ભાષાનું વાંગમય રચવામાં, ને ભાષાની રચનાનાં પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં અને તેમનું સાહિત્ય સંગ્રહી જાળવી રાખવામાં પ્રયત્ન ફળો આપ્યો છે, અને તેમ કરી ભાષાને સૌંદર્યવતી, રસવતી અને સ્મૃદ્ધિશાલી બનાવી છે: આટલું સમજવામાં સુજોને આ નિબંધ તેમજ આ પુસ્તક નિમિત્તભૂત થશે તો તે તૈયાર કરવામાં મેં લીધેલો પરિશ્રમ સફળ થશે અને હું કૃતાર્થ થઈશ. પરમાત્મા સૌને શુદ્ધ બુદ્ધિ અને શુદ્ધ હૃદય અર્પો એજ પ્રાર્થના !

તવાચલા બિલ્ડિંગ, લોહારચાલ
મુંબઈ-વિક્રમાર્ક ૧૯૮૨
ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૯ શનિવાર.
તા. ૧૯-૬-૨૬.

વિનીત સાહિત્યસેવક

મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

વિક્રમ તેરમી સદી.

૧ શાલિભદ્ર સૂરિ (રાજગચ્છ-વજ્રસેનસૂરિના પટ્ટધર.)
(૧) ભરતેશ્વર બાહુબલિ રાસ (સં. ૧૨૪૧ કાગણુ પંચમી.)
આદિ—

રિસહ જિણેસર પય પણુમેવી, સરસતિ સામિણિ મનિ સમરેવી,
નમવિ નિરંતર ગુરૂ ચરણુ,
ભરહ નરિંદહ, તણુઉ ચરિતો, જે જગિ વચ્ચહોંડઈ વદીતો,
બાર વરસિ બિહુ બધવહ.
હઉ હિવ એ ભણિસુ રાસહ છ દિહિ, તં જણુમણુહર મણુ આણુ દિઈ,
ભાવિઈ ભવીયણુ સાંભળઈ,
જંબુદીપિ ઉવઝા ઉર નયરો, ધણુક્રણુ કચણુ રયણિહિં પવરો,
અવર પવર ટ્રિરિ અમરપુરો.

૧

*

*

૨

અતે—

રાયહ એ ગહસિણુગાર વચરસેણુ સૂરિ પાટધર
ગુણુગણુહ એ તણુઉ ભંડાર, શાલિભદ્ર સૂરિ જાણીધ એ. ૨૦૩
કીધઉ એહ તીણિ ચરિતુ, ભરહ નરેસર રાસુ છ દિઈ ૨૦૪
જો પઠઈ એ વસહ વિસોહિ (વદીત), મો નરૂ નિતુ નવનિહિ લહધએ.
સવત એ બાર એકતાલિ, કાણુણુ પચમિઈ એઉ કીજી એ ૨૦૫
—પા. ૧૦. વિજયધર્મસૂરિ ભંડાર. વ. સે.

(૨) બુદ્ધિરાસ.

આદિ—

પણુમવિ દેવિ અંબાઈ, પંચાણુણુ ગામિણિ વરદાઈ
જિણુ સાસણિ સાંનિધિ કરઈ સામિણિ,

સુર સામિણિ તું સદા સોહાગિણિ. ૧

પણુમિય ગણુહર ગોયમસામિ, દુરિગ પણાસઈ તેહનઈ નામિ,
વર્દમાન સામીનઉ સીસ, પ્રણમ્યાં પૂરઈ સયલ જગીસ. ૨

સહગુરવયણે સંગ્રહ કીજઈ, ભોલા લોક સીપામણુ દીજઈ,
કેઈ બોલજ લોકપ્રસિદ્ધા, ગુરુ ઉપદેસઈ કેઈ લક્ષા. ૩

*

*

*

*

આતે—

સાલિભદ્ર ગુરુ સંકલીય, એ સવિ ગુરુ ઉપદેસ તુ,

પકઈ ગુણુષ જે સાંમલધએ, તેહ સવિ ટલધ કયેસ તુ. ૫૩

(પાઠાતર—ધરમ કરઉ સુધ ભાવસ્યું એ, અવિચલ સુખ લહેસિ ૬૨).

—સં. ૧૬૩૨ વર્ષે માગશિર વદિ ૧૪ ભોમે સ્તંભતીર્થે રાજ-
ચદ્રેણુ લિખિનં. પા. ૨-૧૪ ગુ. વિ.; ૩-૧૩ મો.

—ઉપાધ્યાય શ્રી મતિકીર્તિ ગણિગજેદ્રાણું શિષ્ય ૫૦ મહિમા-
કુમારગણિ તત્ શિં જયલાભેન લિલેખ. સુશ્રાવિકા પુણ્ય-
પ્રભાવિકા રાજકુચર પદનાર્થ. આ. ક.

(૩) હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ડે૦ ડા. ૭૦ પ્રત ૧૨૦ (આ રાસ
જોયો નથી. નામ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉપરનો બુદ્ધિરાસ
ને આ રાસ એકજ હશે.)

૨ ધર્મ. (મહેંદ્રસૂરિ શિષ્ય.)

(૪) જંબૂસ્વામિ ચરિત (જંબૂસામિ ચરિય) સં. ૧૨૬૬.

આદિ—

જિણુ ચક્રવીસઘ પય નમેવિ ગુરુ ચક્ષણુ નમેવી,
જંબૂ સામિહિં તણુઈ ચરિય ભવિહ નિમુણેવી,

કરિ સાનિધ સરસતિ દેવિ નિમ રયં કલાણુઉ,
જંબુ સામિહિં ગુણુ ગહણુ સંખેવિ વપાણુઉં.

૧

અતે—

વીર નિણુદહ તીથિ કેવલિ દૂક પાછિવઉ,
પ્રભવઉ બધસારીક પાટિ સિદ્ધિં પુહુતુ જંબુ સ્વામિ,
જંબુસામિ ચરિત પદ્ધં ગુણુઈ ને સંભલઈ,
સિદ્ધિ સુખ આણુંત તે નર લીલાહિં પામિસિઈ. ૪૦
મહિંદસૂરિ ગુરૂ સીસ ધમ્મ ભણુધહો ધામીઊ હ.
ચિતઉ રાતિ દિવસિ ને સિદ્ધિહિ ઊમાહીયા હ,
બારહ વરસ સગ્ગેહિ કવિતુ નીપનૂ છાસઠઈ.
સોલહ વિજ્ઞાઓવિ દુરિય પણાસઉ સયલસધ. ૪૧

પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ. (પા. ૩ પ્ર. કા.)

[મહેન્દ્રસિંહ સૂરિ—(૧) અચ્ચ ગચ્છમાં ધર્મધોપ સૂરિના શિષ્ય
અને સિદ્ધપ્રભ સૂરિના ગુરૂ થઈ ગયા છે. જન્મ સં. ૧૨૨૮ દીક્ષા
૧૨૩૭ આચાર્યપદ ૧૨૬૩. મરણ ૧૩૦૯. તેમણે સં. ૧૨૯૪ મા
શનપદિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. (૨) બીજા મહેન્દ્રસૂરિ હેમાચાર્યના શિષ્ય
સ. ૧૨૧૪ માં થયા છે તેમણે હેમચદ્રકૃત અનેકાર્થ સંગ્રહ પર અને-
કાર્થ કૈરવાકર કૌમુદી નામની ટીકા રચી છે. આમાંથી આપણા કવિના
ગુરૂ પહેલા—મહેન્દ્રસિંહસૂરિ લાગે છે.]

૩ વિજયસેનસૂરિ. (મહામાત્ય વસ્તુપાલના ધર્માચાર્ય.
નાગેન્દ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિ-શાંતિસૂરિ-આનંદસૂરિ-
અમરસૂરિ-હરિભદ્રસૂરિ શિષ્ય. તેમણે આખુપર
વસ્તુપાલ તેજપાલે કરાવેલી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠાની

પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૮૭ ક્ષાગણુ વદિ ૩ રવિને દિનેઃ
કરી હતી.)

(૫) +રેવંતગિરિ રાસો (ગિરનાર પર્વત સંબંધી)
આદિ—

પરમેસર તિથેસરહ પયપંકય પણુમેવિ,
ભણિસુ રાસુ રેવંતગિરે અંબિકદેદિ સુમરેવિ.
ગામાગર પુરવણુ ગહણુ સરિ સરવરિ સુપએસુ,
દેવભૂમિ દિસિ પચ્છિમહ મણુહર સોરહદેસુ.

૧

૨

અત—

રગિહિ એ રમધ ને રાસુ સિરિ વિજયસેણિસરિ નિમ્મવિહ એ,
નેમિ નિજા તૂસઈ તાસુ અગ્નિક પૂરધ મણિ રત્ની એ.

૨૦

[આ રાસને ૪ કડવમ્ (કડવા) છે. તે દરેકમાં અનુક્રમે ૨૦,
૧૦, ૨૨ અને ૨૦ કડીઓ છે. તે વડોદરા ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથ-
માળામાં પ્રકટ થએલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ એ પુસ્તકમાં પ્રકા-
શિત થયો છે.]

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

૪ * વિનયચંદ્ર (રત્નસિંહ સૂરિશિ.)

(૬) નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ)

આદિ—

સોહગમુદર ધણુલાવન્તુ, સુમરવિ સામિઉ સામલવન્તુ;

ગામિ પતિ રાજલ ચડિ ઉત્તરિય, આર માસ સુણિ જિમ

બજજરિય—૧

નેમિ કુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધી રાજલ કનકુમારિ—આંકણી.

x

x

x

x

x

અંત—

પચ સખી સધ જસુ પરિવારિ, પ્રિય ગમાહી ગઈ ગિરિનારિ,

સખી સહિત રાજલ ગુણુરાસિ, લેખ દિખ પરમેસર પાસિ. ૩૯

નિમ્મલ કેવલનાથુ લહેવિ, સિદ્ધી સામિણિ રાજલહેવિ,

રયણસિંહ સૂરિ પણુમવિ પાય, આરખ માસ ભણિયા મઈ ભાય. ૪૦

—નેમિકુમર સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધિ રાજલ કનકુમારિ—

છતિ શ્રી વિનયચંદ્ર સૂરિકૃત નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા:—

(આ ૪૦ ટુંકનું કાવ્ય છે, તેમાં આરમાસ લખ દરેક માસે રાજે-
મતિ પતિવિરહથી કથન કરે છે એવું કાવ્યમય વર્ણન કવિએ કરેલું છે.
આ કાવ્ય જૈનત્વેનામ્પર કૉન્કરન્સ હેરેલમાં મુનિશ્રી જિનવિજયજીની
નીચેની કુટનોટ સહિત છપાયું છે. (અક પુ.)

* આ આચાર્ય હતા. તેમણે સં. ૧૩૨૫ માં પર્યુષણ કલ્પસૂત્રપર
નિરૂક્ત રચેલ છે. તેમના ગુરુ રત્નસિંહ સૂરિ એ તપગચ્છમાં યથેલા સૈદ્ધા-
ન્ટિક શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા ને વિક્રમ તેરમી સદીમાં વિદ્યમાન
હતા. તેમણે ટીકા સહિત પુદ્ગલ ષટ્ત્રિંશિકા-નિગોદ ષટ્ત્રિંશિકા આદિ
ગ્રંથો રચેલા છે.

[વિનયચંદ્ર] (રત્નસિંહ સૂરિ શિષ્ય.)

(૭) ઉપદેશ માલા કથાનક છપ્પય (ઉવએસમાલ કહાણુય છપ્પય.)

આદિ—

વિનય નરિદ નિશિંદ વીર હથિહિ વય લેવિણુ,
 ધમ્મદાસ ગણિ નામિ ગામિ નયરિહિં વિહરઇ પણુ,
 નિયપુત્તહ રણુસીહરાય પડિઓહણુ સારિહિં
 કર્મ એસ ઉવએસમાલ નિણુવયણુ વિચારિહિં
 સય પંચમ્યાલ ગાહા રયાણુ મણિફરંડ મહિયલિ મુણુઉ,
 સુહમાવિ મુદ્ધ સિદ્ધતસમ સવિ મુસાહુ સાવય મુણુઉ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

ધણિપરિ સિરિ ઉવએસમાલ કહાણુય
 તવ સંજમ સતોસ વિણુયવિનમ્મઇ પહાણુય
 સાવય સભરણુય અત્યપય છપ્પય છંદિહિ
 રયાણુસીહ સૂરીસ સીસ પબણુર્ધ આણુંદિહિં
 અરિહતઆણુ અનુદિણુ ઉદય ધમ્મ મૂલ મત્થઇ હઉ
 ભો ભવિય ભત્તિસત્તિહિં સહલ સયલ લગ્ગિલીલા લહઉ. ૮૧.

—પ્ર. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં.

[અજ્ઞાત કવિ]

(૭૬) +સમેક્ષેત્રિ રાસુ સ. ૧૩૨૭ માહશુદ ૧૦ ગુરૂ.

આદિ—

સવિ અરિહંત નમેવી સિદ્ધ સૂરિ ઉવઆય,
 પનર કર્મભૂમિ સાદ્ તીહ પણુમિય પાય.

૧

x

x

x

અતે—

સંવત તેર સત્તાવીસઠ માહમસવાડઈ
 ગુરુવારિ આવી ય દસમિ પહિલઠ પખવાડઈ,
 તહિ પૂરૂ દૂઉ રાસુ સિવસુખ નિહાણું
 જિણુ અહિવીસઠ ભવીયણુઠ કરિસિઠ કલ્યાણુ. ૧૧૮
 જાં સિસિ રવિ ગયણુંગણિહિ જોગઈ મહિમડલિ,
 તા વરતઉ એઉ રાસુ ભવિય જિણુસાસણિ,
 નિમ્મલ જ અહ નક્ષત્ર તારિકા વ્યાપઈ
 જયવંતુ શ્રીસંઘ અનઈ જિણુસાસણુ. ૧૧૯

—પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

૫ સોમમાર્ત.

(૮) +જિનેશ્વર સૂરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણના રાસ-સં. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ચિંતામણિ મણિ વિ વિચત્યે સુહિય ધરેવિણુ પાસ જિણુ,
 જુગપવર જિણેસર સૂરિ મુણિરાઉ થુણિસુ હઉ ભત્તિ
 આપણુ. ૧
 ગુરૂ નિચહિય કવહુ વરમોતિયં હાર સુગુરૂ જિણેસર સૂરિ-ચરિયં,
 ભવિય જણુ જેણુ સા મુત્તિવર કામિણી, તુમહ વરણુમિ
 ઉઝક ડિયએ. ૨.

†

†

†

અતે—

એહ વીવાહુલઉ જે પઢહિં જે દિયહિ પેલાપેલિય રગભરિ,
 તાહ જિણેસર સૂરિ સુપસન્તુ ધમિ ભણુઈ ભવિય ગણિ

સોમમુત્તી ૩૩

આ ૩૩ દ્વંદ્વતું પ્રાચીન કાવ્ય છે. નાયક ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વર સૂરિની દીક્ષા દશવર્ષે ખેડાગામમાં જિનપતિસૂરિ પાસે લેવાઈ, અને મરણ સં. ૧૩૩૧ માં થયું. તે વખતે પદ્મવર જિનપ્રબોધ સૂરિ થયા. આથી આ કાવ્ય સં. ૧૩૩૧ પછી તુરતમા રચાયેલ છે, [અને તેથી તે સમયની સ્થાપના નમૂનારૂપ છે.] પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્યસૂચય.

૬ જગડુ (જિનેશ્વરસૂરિ શિ.)

(૯) + સમ્યક્ત્વમાર્ગ ચક્રપર્ક સ. ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ભલે ભણુઈ માર્ગ ધૂરિ જોઈ, ધમ્મધ મૂલુ જી સમક્રિતુ હોઈ,
સમક્રિતુ વિણુ જો ક્રિયા કરેઈ, તાતર્ક લોહિ નીરૂ ધાલેઈ.

x

x

x

૧

અંતે—

હાસામિસિ ચક્રપર્કખંધુ ક્રિયઈ, માર્ગતણુક છેહુ મર્ક નિયઈ,
ભણુઈ આગલક ક્રિપિ ભણુઈ, જગડુ ભણુઈ સંધુ સયલુ ખમેઈ. ૬૨
શ્રીનંદક સમુદાધરિ રહઈ, નંદક વિહિ મદ્ધિ કવિ કહઈ,
નંદક જિણુસરસૂરિ મુણિદુ, જા રવિ ભગઈ ભગઈ ચદુ. ૬૩
માઈ તણુઈ અખસર ધૂરિ ક્રિયઈ, ચડસઈ ચક્રપર્કયાખંધુ થિયઈ,
સુદ્ધ મનિ જો નર નિસુણુતિ, અણુતંતુખુ સિદ્ધિ પાવતિ. ૬૪
—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂ. કા. સગ્રહ.

૭ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરિ.

(૧૦) + કચ્છલી રાસ. સં. ૧૩૬૩ કોરંટામાં.

આદિ—

ચણુવર્ક જો જિમ દુગીકવિહડણુ, રોલનિવારણુ નિહુયણુમંડણુ;
પણુમવિ સામીઈ પાસ જિણુ,

સિરિ ભદ્રેસર સૂરિહિં વસો યીજી સાહહ વનિસુ રાંસો, ધમીય રોલુ નિવારીહ,
 સગ્ગ ખંડુ જિમ મહીયલિ જાણુહ, અદ્દારસહ દેસુ વખાણુહ ગોવલિ
 ધન્નિ રમાહલહ,
 અનલ કુંડ સભમ પરમાર રાજ કરઈ તહિ છે સવિચાર, આપૂ ગિરિવર
 તહિ પવરો.

x

x

x

અતે—

સાત્રીસઘ આપાડિ લખમણુ મયધર સાહુ સૂઓ
 છયણી નયર મઝારિ આરિહવણુહ લીમિ કિઓ,
 કમલસૂરિ નિયપ્રાટિ સઈ હાથિ પ્રજાસૂરિ ઠવીઓ,
 પમીહ પમાવીહ જીવુ અણુસણિ આવા સૂધુ કીઓ.
 પણિ પહુતહ સુરલોઘ ગણુહર ગંગાજલ વિમલો.
 તાસું સીસુ ચિરકાલુ પ્રતપહ પ્રજાતિલક સૂરે.
 જિણુ સાસણિ નહયદુ સુહયુર ભવીયહ કલપતરો
 તા જગે જયવત ઉમહાહ જા જગિ જિગઘ સહસકરો
 તેરત્રિસઠઘ રાસુ કેરિંટાવડિ, નિમ્મિહ
 જિણુહરિ દિતસુણુંતં મણુવછિય પૂરવહ.

—સવત્ર ૧૪૦૮ વર્ષે યીઆઆમે શ્રી નરચદ્ર સૂરિણું શિષ્યેન શ્રી
 રત્નપ્રભ સૂરીણા બાંધવેન પડિત ગુણુમદ્રેણુ કચ્છલી શ્રી પાર્શ્વનાથ
 ગોષ્ઠીકા લીંઆ ભાર્યા ગઉરી તત્પુત્ર આવક જસા ડૂગર તદ્ભગિની અવિકા
 વીઝી તીલ્હી પ્રભૂત્યેષાં સાહાયેન પ્રભુશ્રી શ્રીપ્રભ સૂરિવિરચિતં ધર્મ-
 વિધિ પ્રકરણુ શ્રી ઉદયસિહ સૂરિ રચિતા વૃત્તિ શ્રી ધર્મ-વિધિ ગ્રંથસ્ય
 કાર્તિક વદિ દશમી દિને ગુરવારે દિવસ-પાશ્ર્ચાલ ઘટિકાદ્રયે સમયે સ્વ પિતૃ-
 માત્રાઃ શ્રેયસે શ્રી ધર્મ-વિધિ ગ્રંથમલિખત્ । (આમ એક પ્રતને અતે
 લખેલું છે.)

૮ અમ્બદેવસૂરિ (નાગેન્દ્રગચ્છ પાસડસૂરિ શિ.૦)

(૧૧) +સમરા રાસો (સમરસિંહ રાસ) સં. ૧૩૭૧.

આદિ.

પહિલઉ પણુમિઉ દેવ આદિસર સેતુજસિહરે
અતુ અરિહત સન્ને વિ આરાહઉ બહુ ભત્તિભરે. ૧
તઉ સરસતિ સુમરેવિ સારયમ્મ સહર નિમ્મલીય,
જમ્મુ પયકમન્ન પસાય મૂઝુ માણુધ મન રલિય. ૨
સંધપતિ દેસલ પૂતુ ભણિસુ ચરિઉ સમરાતણુઉ એ,
ધમ્મિય રોતુ નિવારિ નિસુણુઉ શ્રવણિ સુહાવણુઉ એ. ૩

* * * *

અંતે—

સવચ્છરિ ધકહત્તર થાપિઓ રિસહ જિણિદો,
ચૈત્રવદિ સાતમિ પહુત ધરે નંદઓએ જા રવિ ચંદો. ૩
પાસડ સૂરિહિ ગણુહરહ નાગિદમ્મ ગચ્છ નિવાસો,
તમ્મુ સીસિહિં અમ્બદેવસૂરિહિ રચિયઉ એ સમરા રાસો. ૪
એહુ રામ્મુ જો પઢધ ગુણુધ નાચિઉ જિણુ હરિ દેધ,
શ્રવણિ સુણુધ સો બયહમ્મએ તીરથએ તીરથજાત્ર ફલુલિધ, ૫

—પા.; પ્ર. કા.

આ રાસ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં તથા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચયમાં પ્રકટ થયો છે. રાસનો નાયક સમરસિંહ મત્રિ ઝોસવાળ હતો અને તેના ઉપર અલ્પખ્યાનની મહેરબાની હતી. તેણે સંધ કાઢ્યો હતો. આ સંધપતિ સમરસિંહ ઉદ્દે સમરાએ કેટલાંક સ્તવનો બનાવેલાં છે. સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજય પર ઋષભદેવની મૂર્તિ તેણે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. આ રાસ પણ તેજ વર્ષમાં રચાયેલ છે.

૯ જિનપદ્મસૂરિ (ખરતરગચ્છ જન્મ સં. ૧૩૮૨ ? આ-
ચાર્યપદ્મવી સં. ૧૩૯૦ મરણ ૧૪૦૦)

(૧૨) + શ્રીસ્તૂતિભદ્ર કાગ. (સિરિ સ્તૂતિભદ્ર કાગ)

આદિ—

પણમિય પાસ જિણુદંપય અનુ સરસધ સમરેવી,

સ્તૂતિભદ્ર મુણિવર્ધ ભણિસુ કાગુ બંધિ ગુણુ કેવી. ૧

અંતે— x x x x

ખરતરગચ્છ જિણુપદ્મ સૂરિ ક્રિય કાગુ રમેવડ,

ખેલા નાયઈ ચૈત્રમાસિ રગિહિ ગાવેવડ. ૨૭

—પ્ર. કા.; પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

(આ ૨૭ હુંકતું હુંક કાવ્ય છે. પ્રાચીન છે.)

૯ ક પદ્મ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૩) + સાલિભદ્ર કક (શાલિભદ્ર કાક)

આદિ—

ભલિ ભજણુ કમ્મારિયલ વીરનાહુ પણમેવિ,

પઉમુ ભણુધ કક ખરિણુ સાલિભદ્રગુણુ કેધ. ૧

x x x

અંતે—

ધહ કહિયઉ કકહ કુલઉ, ધકહતરિ કડુયાહ,

ભવિયઉ સજસુ મણિ ધરઉ, પઠઉ ગુણુહુ નિસુણુહુ. ૭૧

પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સ.

(૧૪) + દ્વહામાતૃકા.

આદિ—

ભલે ભલેવિણુ જગતગુરુ પણુમર્થ જગહપહાણુ,

જાસુ પસાઈ મૂઠ જિય પાવર્ધ નિમ્મજુ નાણુ. ૧

x x x

અતે—

મગલમહાસિરિસરિસુ સિવફલદાયગુ રમ્મુ
 દહામાઠ અખિયઈ પઉમિહિ નિણુવરધમ્મુ. ૫૭
 પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(માતૃકા એટલે બારામડી, દરેક વર્ણુ લઈ તે પર ઉપદેશ આ
 ૫૭ ટૂંકના કાવ્યમાં આપેલો છે. આ પદ્ય કવિ કદાચ જિનપદ્યસૂરિ નં.
 ૯ના પણ હોય, તેમજ આ કાવ્યો ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં ૧૪ મા
 સૈકાનાં લાગે છે તેથી પદ્ય એમ જૂદા કવિ તરીકે જિનપદ્યસૂરિની
 નીચેજ મુકવામાં આવેલ છે.)

૧૦ સોલણુ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૫) + ચર્યચરિકા.

અદિ—

નિણુ ચઉવીસ નમેવિણુ સરસઠપય પણમેવિ
 આરાહઉ ગુર અપ્પણુઉ અવિચલુ ભાવુ ધરેવિ. ૧
 કર જેડિઉ સોલણુ ભણુછ જીવિઉ સફલુ કરેસુ,
 તુમિહં અવધારહ ધમિયઉ ચચરિ હઉં ગાએસુ. ૨
 x x x

અતે—

કુગરડા અધો ફરિ લગ્ગઉ સીયલિ વાઉ
 દ્ય પુણું નવદેહડી અમુત્તિ કિયઉ પસાઉ. ૩૮
 —પ્ર૦ પ્રા. ગૂ. કા. સં.

(ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં આ કાવ્ય ૧૪ મા સૈકાનું લાગે છે.)

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખર સૂરિ-મલધારી+
(૧૬) નેમિનાથ ફાગ (૧૪૦૫ લગભગ)
આદિ—

સિદ્ધિ જેહિં સઘ વર ચરિય તે તિત્યર નમેવી,
ફાગુખંધિ પહુ નેમિ જિણુ ગુણુ ગાએસઉ કેવી

*

*

*

*

અંત—

રાજલ દેવિસઉ સિદ્ધિ ગયઉ સો દેઉ થુણીજખ,
મલહારિહિ રાયસિહર સૂરિ કિઉ ફાગુ રમીજખ.

૨૭

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૧૨ જયાનંદ સૂરિ (૧૪૧૦ આસપાસ)

(૧૭) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ-૩૦ રત્ન૦

ગદ્યગ્રંથો—[પંદરમા સૈકામાં બોલાતી ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક
ટીકા-ગ્રંથો બાલાવબોધો લખાયા તેમાં પ્રથમનો મળી આવતો ગ્રંથ તે તરુણપ્રપ્ત

[* રાજશેખર સૂરિ-તે પ્રશ્ન વાહનકુલમાં કોટિક ગણની મધ્યમ
શાખામાં હર્ષપુરીયગચ્છમાં મલધારી ગિરદથી પ્રસિદ્ધ શ્રી અભયસૂરિના
સંતાનમાં શ્રીતિલકસૂરિના શિષ્ય થયા છે, તેમણે કિલ્લી (દિલ્લી)માં
સં. ૧૪૦૫ માં જ્યેષ્ઠ માસની શુક્લ પંચમીએ ‘ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ’—
અથવા ‘પ્રબંધકોષ’—ગ્રંથ રચેલ છે. તે ઉપરાંત શ્રીધરની ન્યાય
કંદલીપર પંજિકા રચેલી છે.] આ ઉપરાંત વિનોદ કથાસંગ્રહ એ નામનો
દ્વંદ્વી રસપ્રદ અને બોધક કથાનો સંગ્રહ રચ્યો છે કે જેનું ગૂજરાતી
ભાષાંતર વિનોદાત્મક કથા સંગ્રહ એ નામથી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક
સભાએ સં. ૧૯૭૮ માં પ્રકટ કર્યું છે.)

સૂરિનો સં. ૧૪૧૧ ની સાલમાં ગૂજરાતના પાટનગર અણહિલ પાટ-
ણમાં પડાવશ્યક પર આજ્ઞાવબોધ છે, અને ત્યારપછી સોમસુંદર સૂરિએ
ઉપદેશમાલા, યોગશાસ્ત્ર, પડાવશ્યક, આરાધનાપનાકા અને નવતત્ત્વ વગેરે
ગ્રંથોના ‘આજ્ઞાવબોધો’ અને મુનિસુંદર સૂરિનો યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકા-
શનો ‘આજ્ઞાવબોધ’ લખેલા મળી આવે છે. તે સર્વ ગદ્યગ્રંથો પંદરમી
સદીમાં વપરાતી ભાષાપર પ્રકાશ નાંખે તેમ છે.]

૧૩ વિજયભદ્ર.

(૧૮) કમલાવતી રાસ—૩૬ ગાથાનો.

આદિ—

નમુ વીર જિણેસર દિણેસર અભિનવો દૂણિ,
ભરત ક્ષેત્રે ભરૂઅચિ નગરની શોભા જાણિ,
મેઘરથ રાજ રાજકરે ધર્મ જપે
ધંડની રિદ્ધિ જિસી તિસી તસ ધરિ સપિ.

૧

*

*

*

*

અંત—

ધરણીને વચને કત વૈરાગીઓ, એહુ સંસાર વિપસમો લાગીઓ,
આપે ખોલાવી બેટો બલીકરી, રાજિ ખેસારી બેટો આહિષ્ ધરી.
આલક આહિ ધરી રાજે થાપિ ધરે વીસ સરસ રહી.
તિહાં થકી છૂટી જિસી આવી તિર્યો સીલ લીધો સહી
ચારિત્ર પાલિ કર્મ જલિ કેવલી ગુરૂ બે થયા,
વિજયભદ્ર મનિ વર જપે મોક્ષ મદિરમાં હિયા.

૩૬

—૩—૧૩ લીં.

(૧૯) કલાવતી સતીનો રાસ.

આદિ—

ભરત ક્ષેત્રિ રે નયરી છિ મગલાવતી,
શંપ રાગ રે રાજ કરમ જસિઉ સૂરપતી,

એક દિવસે રે રાઈ મંત્રી બોલાવીઉ,
દન મંત્રી રે દેસાઉરથી આવીઉ.

૧

*

*

*

*

અત—

(તૂટક)

ભૂપતુ સૂત રાજ થાપી લીધુ સયમ સુષ ભરિધ,

દેવલોકિ બિહુ પુહતાં સુગતિ જસિ અવતરી,

કલાવતીની પછીય સઝાય, ન પડીધ સંસારસિઈ,

વિજયભદ્ર મુનિવર સતીય ધ્યાધ, મોક્ષ જઈધ લીલસિઈ. ૪૯

—સંવત ૧૭૩૮ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧ રવૈદિને ષં ૦ ગ્ર. ૧૨૫

૯—૧૧ (પાલણપુર ભં.)

—છતિ કલાવતી ચરિત્ર ગીતિ છદ સમાપ્ત: સવત્ ૧૬૨૬ ૫ર્ણ

ચૈત્ર વદિ ૪ દિને. (મ. ૫.)

(૨૦)—હંસરાજ વચ્છરાજ સં. ૧૪૧૧.

—શીલ વિષે સ. ૧૪૧૧.

+શીલ વિષે શિખામણ સ. ૭૧ સ. મા. ભી.

૧૪ x વિનયપ્રભ (વિજયપ્રભ ? ઉદયવન્ત ?)

(૨૧)+ ગૌતમસ્વામિને રાસ. (સં. ૧૪૧૨ ખંભાતમાં)

આદિ.

પ્રણવાક્ષર પહિલુ એ ભણીજઈ માયા બીજઈ સિઝાંનિ મુણીજઈ,
શ્રીમુખિ સોભા જ સંભધ એ.

*

*

*

*

* પ્રસિદ્ધ ગૌતમસ્વામીના રાસના કર્તા તરીકે 'વિજયપ્રભ' (ઉદયવન્ત) એ નામ પ્રચલિત છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તે સુપ્રચલિત રાસના કર્તાનું નામ વિનયપ્રભ હપાધ્યાય છે એ વાત ઉક્ત રાસમાં સુસ્પષ્ટ લખી છે પ્રચલિત મુદ્રિત પુસ્તકોમાં 'દેવાધુર અરિહંત નમિને, વિનયપદ્મ ઉવચાય મુનિને' ઇત્યાદિ પાઠમાં 'વિનયપદ્મ' લખ્યું છે એ મુદ્રાના પ્રમાદથી ચાતો

અતે—

દેવહ ધુરિ અરિહંત નમીજઈ, વિનયપ્પહ ઉવઝાય થુણીજઈ,
ધણિ મત્રિ ગોયમ નમઉએ. ૪૮

પરપર વસતા કાંઈ કરીજઈ, દેસ દેશાંતર કાંઈ ભમીંજઈ,
કવણ કાજિ આયાસ કર,
પ્રહિ ઉડી ગોયમ સભરીજઈ, કાજ સમ ગ્રહ જન ખિણિ શીઝઈ,
નવનિધિ વિલસઈ તાંહ થાટ. ૪૯

ચઉદહ સઈં બારોત્તર વરિસે, ખભ નયરિ સિરિ પાસ પસાઈં,
(ગોયમ ગણુહર કેવલ દિવસે) કીઉ કવિત ઉપગાર વરો,
આદિહિ મગલ એઅ ભણીજઈ, પરવિ મહોછવિ પહિલૂં દીજઈ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણ કરો. ૫૦

ધતિ શ્રી પ્રથમ ગણુધર શ્રી ગૌતમસ્વામિ રાસ:

પા. ૪--૧૧. ભાવ.; પ્રકાશિત.

જે હસ્તલિખિત પ્રત અનુસાર મુદ્રણ થયું છે તેના લેખકના ભ્રમથી 'વિનયપહ' ને બદલ 'વિનયપહુ' થઈ ગયેલ છે, કારણ કે આ રાસના કર્તા ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય 'વિનયપ્રભ' હતા એ વાલુચર-મુશિંદાબાદમાં શ્રી સંભવનાથના મંદિરને સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાયઃ બસો વર્ષ પહેલાના લખેલા પુસ્તકમાં 'વિનયપહ ઉપઝાય થુનિજે' એવું સ્પષ્ટ લખેલું છે. તદુપરાંત અજિમગંજના નેમિનાથના મંદિર સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન પટ્ટાવલિમાં એવો પાઠ છે કે:—

“તથા શ્રી ગુરુભિ (શ્રી જિનકુશલ સૂરિભિઃ) વિનયપ્રભાદિ શિષ્યેભ્ય ઉપાધ્યાયપદં દત્તં યેન વિનયપ્રભોપાધ્યાયેન નિર્ધનીભૂતસ્ય નિજબ્રાતુઃ સંપત્તિસિધ્ધયર્થ મંત્રગર્ભિતગૌતમરાસો વિહિતઃ તદ્ગુણુનેન સ્વબ્રાતા પુનર્ધનવાન્ જાતઃ ઈત્યાદિ

આથી ઉક્તરાસના કર્તા સંબંધી કોઈ જાતનો સંદેહ રહેતો નથી. શ્રી જિનકુશલસૂરિ સં. ૧૩૮૯ માં દેવલોક ગયા તેથી તેના શિષ્ય બનાવેલ રાસ સં. ૧૪૧૨ માં હોય તે તદ્દન શક્ય છે.

૧૫ હરસેવક.

(૨૨)+ મયણુરેહાનો રાસ. (સં. ૧૪૧૩ (૧) કુંકડીગામમા)
આદિ—

દોહા.

જૂઆ માંસ દારુ તણી, કરે વેશ્યાશું જોય,
જીવ હિંસા ચોરી કરે, પરનારીનો દોષ.

ઢાલ-અનાથીની વૈરાગી દેશીમાં.

વ્યસન સાતમું પરનારીનું, પ્રત્યક્ષ પાપ દીખાવું.

રાવણુ પદ્મોત્તર મણિરથ રાગ, તીનું રાજ ગમાયુ,

-રાજવીયાંને રાજપિયારો, ભાઈ છેલો પ્યારો-આંકણી.

અંતે—

ગામ કુંકડીએ કર્યો ચોમાસો, સંવત ચૌદા તેરા માયો,

કથા કારણ આ ઢાલજ કીની, હરસેવક ચિત્ત લાયો-રા. ૧૮૭

સાધારે તો મુખ સાંભળજો, ચરિત્ર મયણુરેહારો,

તિણુ ઉપર કોઈ અધિકો આજો, મિચ્છાદુક્કડ મહારો-રા. ૧૮૮

(આ ઢાલ એક છે ને તેની કડી ૧૮૮ છે. તેમાં રાજસ્થાની-

મારવાડી ધણા શબ્દો ને પ્રત્યયો છે ને તે સં. ૧૪૧૩ જેટલી જૂની

કૃતિ લાગતી નથી તો તેની હસ્તલિખિત પ્રત મળે નહિ ત્યાં સુધી.

સવત્રની અનિશ્ચિતતા લાગે છે. પ્રકાશિત શા ભીમશીમાણુકે કરી છે

તેમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલ છે.)

૧૬ જિનોદયસૂરિ* (ખ૦)

(૨૩) ત્રિવિક્રમ રાસ સ. ૧૪૧૫.

* ગુજરાતના પાલણપુરમાં વસતા રૂદ્રપાલ અને ધારલદેવીને ત્યાં
સં. ૧૩૭૫ માં સમર નામે કુંવર જન્મ પામ્યો. તેણે કુંવારાં સં. ૧૩૮૨

૧૭ જ્ઞાનકલશ.

(૨૪)+ શ્રી જિનોદયસૂરિ પદ્મભિષેક રાસ સં. ૧૪૧૫.
આદિ.

સતિકરણ સિરિ સંતિનાહ પયકમલ નમેતી,
કસમીરહ મડણીય દેવિ સરસતિ મુમરેવી,
ગુગવર સિરિ જિણુકદયસૂરિ ગુરુગુણ ગાએસુ
પાટ મહોચ્છવુ રાસુ રગિ તસુ હઈ પભણેસુ.

* * *

અતે.

સુહગુરુ ગુણ ગાયંતુ સયલ લોય વહિય લહએ,
રમક રાસુ ધહુ રગિ જ્ઞાનકલસ મુનિ ધમ કહઈ. ૩૭

—ખ૦ જિનોદયસૂરિનું મૂળ દીક્ષાનામ સોમપ્રભ હતુ. તેને સૂરિપદ્મ
આપવાની ક્રિયા તરણપ્રભાચાર્યે ખભાતમાં સ. ૧૪૧૫ માં કરી. તે
પદ્મભિષેક ક્રિયા આમાં જણાવી છે. તેથી આ કાવ્ય સં. ૧૪૧૫ માં
રચાયેલું જણાય છે. પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સચય.

૧૮ મેરનન્દન. (ખ જિનોદયસૂરિ દીક્ષાગુરુ).

(૨૫) + શ્રી જિનોદયસૂરિ વીવાહલહિ. સં. ૧૪૩૨.

આદિ.

સયલમણવહિયે કામકુભોવમ પાસપયકમલુ પણુમેવિ ભત્તિ,
સુગુરુ જિણુકદય સુરિ કરિસુ વીવાહલહિ

સહિય ઊમાહલહિ મુચ્છ ચિત્તિ. ૧

* * *

માં દીક્ષા લીધી જિનકુશલસૂરિએ દીક્ષા આપી સોમપ્રભ નામ પાડયું.
સં. ૧૪૦૬ માં જ્ઞેસલમીરમાં વાચનાચાર્યની પદવી મળી. સં. ૧૪૧૫ માં
ખંભાતમાં શ્રી તરણપ્રભસૂરિએ તેમને સૂરિપદવી આપીને જિનોદયસૂરિ
નામ આપી જિનકુશલસૂરિની પાટે સ્થાપ્યા. સં. ૧૪૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

અતે.

એહુ સિરિ જિણુકલ્પસૂરિ નિય સામિણો

કહિઉ મધ ચરિઉ અઈ મંદગુદ્ધિ,

અમહ સો દિકખુગુરુ દેઉ સુપસન્નઉ

દંસણુ નાણુ ચારિત મુદ્ધિ.

૪૩

એહુ ગુરુરાય વીવાહલક ને પદ્ધ ને ગુણુ ને સુણુતિ,

ઉભયલોગે વિ તે લહઈ મણુવંછિયં

મેરનદન ગણિ ઈમ ભણુતિ.

૪૪

—ખ૦ જિનોદયસૂરિ સ. ૧૪૩૨ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેનો છેલ્લો ઉલ્લેખ કરી આ કાવ્ય પૂરું થાય છે. તે વર્ષે તે રચાયેલું જણાય છે. રચનાગ પોતે તેના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય. તેમજ ઐ. રા. સ. ૩. ૧૫ માં સૈકાની બાપા માટે આ કૃતિ ઉપયોગી છે.)

(૨૬) +અનિત-શાંતિ સ્તવન.

આદિ.

મગલ કમલાકદ એ, સુત્ર સાગર પૂનમ ચદ એ,

જગગુરુ અનિત જિણુદ એ, શાંતીસર નયણાનદ એ.

૧

ખિહુ જિનવર પ્રણમેવ એ, ખિહુ ગુણુ ગાદસિ સખેવ એ,

પુણ્યભડાર ભગેસુ એ, માનવભવ સફલ કરેસુ એ.

૨

.

..

..

..

અતે.

ઈમ ભગતિહિ ભોલિમ તણી એ, સિરિ અનિય સતિ

જિણુ ત્યુય ભણીએ,

સરણિ ખિહુ જિણુ પાય એ, શ્રી મેરનદણુ ઉવઝાય એ.

૩૨

—પ્ર૦ રતનસમુચ્ચય અથવા રામ વિલાસ પૃ. ૨૧૫-૨૧૯

૧૯ દેવસુંદર સૂરિ શિષ્ય.

(૨૭) કાકળાધિ ચઉચ્ચર્ધ રચ્યા સંવત લગભગ ૧૪૪૦.

આ ચોપર્ધ ૬૯ ટુંકની છે. કક્કાના અક્ષરોને અનુક્રમે આઘાક્ષર કરીને ચોપર્ધ ગુંથી છે. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ચાર જૈન-ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ચોપાધ રચ્યાનો સવત્ લખ્યો નથી, પણ પહેલી ટુંકમાં શ્રી દેવસુંદર સૂરિને વદના કરી છે, એટલે આ ચોપાધ દેવસુંદર સૂરિના કોઇ શિષ્યે રચી છે એમ ખાત્રી થાય છે. દેવસુંદર સૂરિને સૂરિ પદની સંવત્ ૧૪૨૦ માં મળી અને સંવત્ ૧૪૫૦ સુધી તેઓ હયાત હતા; એટલે આ ચોપાધ સંવત્ ૧૪૨૦ થી ૧૪૫૦ સુધીમાં રચાઈ છે એમ ખાત્રીથી કહી શકાય. આદિ-એની ભાષા પણ તે કાળને અનુરૂપ જૂની છે, શરૂઆત આ પ્રમાણે છે.

અરિહંત સિદ્ધ આચરિય ઉવજ્જાય, સાહુ સુગુર દેવસુંદરસૂરિ પાય;
વદિય સુય સામણિ સમરેવિ, ધમ્મ કક્કપ ભણિસુ સંખેવિ. ૧

કરઉ ધર્મ મન ભૂલા ભમઉ, માણસ ભવ કાંઈ આલિં નિગમઉ ?
દાન સીલ તપ ભાવન સાર, સુહ ગુર વચણુ પાલઉ સચિચ્ચાર. ૨

કાઈ જુ દીજઘ દાન, તિહાં ચોતવીર્ધ નવિ અભિમાન,
ચિત્તિ વિત્તિ પત્તિહિ સુવિસુદ્ધ, સો શ્રેય સર્ધ લીલર્ધ લદ્ધ. ૩

ખરર્ધ ચિત્તિ નામ એવડા, વિત્તિ અક્ષુ રસિ પૂરિય ધડા;
પત્ત જુ પામિર્ધ પદ્મ જિણુંદુ, ચડર્ધ સિખા નવિ પડઘ ઈકુ બિદુ. ૪

ખાધર્ધ તૃપતિ ઉદરિ નવિ હોર્ધ, દીધર્ધ પાત્રિ દાન ઊગરઘ,
ખીર થાલ દીધર્ધ સંગમઘ, શાલિભદ્ર સોષ દૂષઙિ તિમર્ધ. ૫

ગહગહીયા ધન કયવન, તિદ્ધઅણિ નિસુણઉ તેહનું પુંન્ય;
શુદ્ધ ચિત્તિ દીયાં ધૃત ખીર, દેવલોકિ પહતા એ વીર. ૬

ગાઢઘ સંકટિ હૂંતિ નારિ, તતપિણિ વિરપ હૂતઉ ખારિ;
દાન દેઘ તિમ અંદનખાલ, જિમ આવીલ ભાજર્ધ તતકાલ. ૭

ધ્વજહ તિમ વહિરાવિઘ ધીય, જિમ સચિર્ધ તિત્યંકર ખીય;
ખાત્રિ દાનિ હઊડે નિરવાહ, આદિનાથ ધન સારથવાહ. ૮

ધીઉ દાઉ જઉ દીજઈ દાન, તુ રાઉલિ લાભઈ બહુ માન;
 દાનિ ભૂતપ્રેત વસિ થાઈ, દાનિ દુકખ દુરિઅ સવિ જાઈ. ૯
 જિમ કઠિ થિકુ ઊપજઈ, દાન ઉદારિ તિમ નીપજઈ.
 દાન વિષઈ જેહ ઊપજઈ બુદ્ધિ, તીહં નર સમવર આવઈ રિદ્ધિ. ૧૦

* * *

અતે—છેવટનો ભાગ આ પ્રમાણે છે:—

શાશિ લછણુ ચંદણુ પીયૂષ, સેવતાંનિ હણુઈ સવિ દૂખ,
 ઈમ પરિ મનિ ભાવણુ ભાવતાં, કર્મ અણુતાં ન્યાઈ પત્યાં. ૬૦
 શાલિ દાલિ શ્રૂત મીઠાં હોઈ, એય વાત જાણુઈ સદ્દ કોઈ;
 ધરમુ માહિં તિમ ભાવણુ સાર, એહ વાત પાધરઉ વિચાર. ૬૧
 જલકઈ ચૂડિ અંતેવર હાથિ, નમિ રાજ પવિસઈ પરમત્થિ;
 બહુ મળિએ કલિ કદલ હોઈ, પરમાણુદ લહઈ ઇકે સોઈ. ૬૨
 પાણિ પણિ ચ્યારિ ચઉરાસી જીવ, યોનિ વસઈ સસારિ સદૈવ;
 ધરમુ એકુ સવિદ્ધ આધાર, ધર્મ લગઈ પામીજઈ પાર. ૬૩
 સમરથ રાત્રિ દિવસિ મનિ ધર્મ, ધર્મ તણુઉ મન છંડઉ ભ્રમ;
 રાખઈ ધર્મ ચિહુ ગતિ દુકખ, ધર્મ લગઈ પામી જઈ મુકખ. ૬૪
 સાયર મર્યાદાં પુણુ રહઈ, ચદ્રસર ગયણિું સંચરઈ,
 કુશલ પચ તે દિ આચાર, સોઈ સહગુરૂ બુઝવઈ વિચાર. ૬૫
 હિવ ગુર જાણુઉ સો સસારિ, જેહ ગુર બૂઝઈ વિચાર,
 પાલઈ અનઈ પલાવઈ સોઈ, એઉ સહગુરૂ જાણુઈ સહુ કોઈ. ૬૬
 હાથિ ચડિઉ ચિંતામણિ રત્ન, જઉ લાભઈ જિણુવરનું વચન;
 જિણુવર દેવ ધર્મગુરૂ સાધુ, એય સમકિતુ શ્રેણિકરાઈ લદ્ધ. ૬૭
 ક્ષણુ એકુ મન જઉ થાંહર રહઈ, કર્મ વિવરં નિશ્ચિ સો લહઈ,
 કરમ વિવર સીઝઈ સવિ કાજ, લાભઈ મુગતિ તાણુ સહ રાજ. ૬૮
 ક્ષાયક સમકિતુ નિશ્ચય તાહં. ચઉવિહ ધર્મ હીઈ છઈ જાંહ,
 સોઈ કહીઈ કકર કર બદ્ધ, પઢતા ગુણુતાં હુઈ સર્વ સિદ્ધિ. ૬૯
 —મનિ કાકબધિ ચઉપ્પઈ સમાપ્તા ॥છા લિખિત દેવગિરિ નગરે (મ. બ.)

૨૦ સાધુહંસ. (૧૦ જિનશેખરસૂરિ-જિનરત્નસૂરિ શિ.)
 (૨૮) શાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૪૫૫ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ૨ સકળ સંસાર,
 જસ નાંમિઈ કવિજન સવે યુધિ અતિહિ સરસ વાણીય,
 વીણાપુસ્તકધારિણી તે સામિણિ મનમાંહિ આંણીય,
 કર્જનેડી કવીયણુ ભણુછ, સહગુરૂ પાય પણુમેવિ,
 સાલિભદ્ર ધના તણાં, ચરીય રગેસુ સપેવિ.

૧

x

x

x

અતે—

ચુપઈ.

તપગણિ શ્રી જયશેખર સૂરિ, નાંમઈ પાવ પણાસઈ દરિ;
 તાસ પાટિ શ્રી જિનરયણુ સૂરીસ, મન યુધિઈ પ્રણુમં નિસદીસ. ૨૧૬
 સહિયુરૂ નાંમ છે હઈડઈ ધરી, ચુપઈ બદ્ધ કથા મંઈ કરી,
 સાલિભદ્ર ધનાનું ચરિત્ર, ભણીઈ હુસ્યઈ અતિહિં પવિત્ર. ૨૧૭
 ભાવસહિત નરનારી ભણુછ, કઈ મનિ સુદ્ધિઈ શ્રવણે સુણુઈ,
 સાધુહંસ મુનિવર ઈમ ભણુઈ, નવનિધિ તેહ ધરિ આંગણુઈ. ૨૧૮
 સવન ચક્રે પચાવનિ વરસિ, આસો શુદ્ધિ વિજયાનઈ દિવસિ,
 જિનવચને કરી સદ્વહિઈ, ભાવિઈ ભગતિ હૈયડઈ ધરિઉ. ૨૧૯

—શ્રી શાલિભદ્રનુ વૃદ્ધ રાસ વ્યવ૦ ઉદયકિરણું લિપાપિતં ગ્રંથાગ્ર
 ૩૧૧ શ્રી (અં.) ધર્મમૂરતિ સૂરીં સાધુ શિરોમણિ વિજયૈઃ (વિ.
 ધ. ચોપડો પાનાં ૧૫૬ થી ૧૬૭ પંક્તિ ૧૫.

—૭-૧૭ લીં. (આ બને પ્રત પરથી ચોગ્યપાઠ લઈ ઉપરનું
 લખેલ છે).

૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) (સં. ૧૪૬૨ પહેલાં)

(૨૮) ચિહ્નગતિ ચોપધ્નઃ

આદિ—

સેતુજ વંદિય તીરથરાહ, ગોયમ (ગુર્યા) ગુણહર કરક પસાહ,
વાગવાણિ હઉ સમરક દેવિ ચિહ્ન ગતિગમણ કહ સંખેવિ. ૧

ચિહ્નગતિ માંહિ કાંઈ નચ્છી સાર, દીસઈ દુખ તાણુ ભડાર, ૨
ચિહ્નગતિ તાણું તીહાં નહો કોઈ ગમુ જિહિ ચિતિ એક વસઈ જિણુ ધમ્મુ.

x

x

x

અતે—

મૂરખમાહિ મૂ પહિલી લીહ, જિણુ ધર્મમાહિ વસહ સવિ દીહ,
કાલક ગહિલહ બોલિ કાઈ, તેહ પુણુ સહગુર તણુકિ પસાહ. ૧

રામતિની છઈ મૂ ધણી ટેવ, ગુર્યા સંઘની નિતુ કર મેવ,

અજ્ઞાન પણુઈ આસાતન ચાઈ, વસ્તિગ લાગઈ શ્રીસંઘ પાય. ૮૪
(મ. બ.)

+ રાત્રિભોજન સ. ૫૫ સ. મા. ભી.

+ રહનેમી રાજમતિ સ. સ. મા. સી.

* પ્રસિદ્ધ જૈન કવિઓમાં આ કવિની ગણના થાય છે આ ચિહ્ન-
ગતિ (ચાર ગતિ—મનુષ્ય, તિર્યચ, નરક, દેવ) એ સંખંધીની ૯૪ દુકની
ચોપધમાં અનેક—પ્રકારની યોનિમાં ભટકતા જીવને કેવાં કેવાં ભયંકર દુઃખ
ભોગવવાં પડે છે, તેનું વર્ણન કરીને કવિ કહે છે કે જીવને અરિહત દેવ
અને સાધુ ગુરુ એ મોટા પુણ્યને બળે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ફઠ ચિત્તે જિન
ધર્મ પાળી પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પામવી. (મ. બ.) સ્વ. ચીમનલાલ
ડાહ્યાભાઈ દલાલે પાટણના ભંડારોમાંના સાહિત્ય ના લેખમાં આ ગ્રંથની
પ્રતીક લખ્યા સં. ૧૪૬૨ માંથી આદિ ને અંત આવેલ છે તેથી કર્તા તેની
પહેલાંનો છે. તેમના કથન પ્રમાણે એક જીન પ્રતમાં મગલાચરણથી આદિ
આમ મુકી છે:—‘ સેતુજ વંદિય તીરથરાહ, પ્રભરત્ના ગુરુ કરં પસાહ ’—આ
પરથી કર્તાના ગુરુનું નામ પ્રભરત્ન અથવા રત્નપ્રભ હશે

૨૨ જયશેખર સૂરિx.

(૩૦) ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ અથવા પરમહંસ પ્રબંધ.

રાગ ધન્યાસી.

આદિ—

પહિલું પરમેસર નમી, અવિગતુ અવિચલ ચિત્તિ;
 સમરિચુ સમરસિ ઝીલતી, હસાસણિ સરસતિ.
 માનસ સરિ જા નિર્મલધ, કરધ કનૂહલુ હસુ;
 તાં સરસતિ રગિ રહધ, જોસી જાણુ ડંસુ.
 પાણિ પાહણિ સામણી, મન મરસતિ સભારિ;
 દીપધ દૂસણુ દૂઅંગમી, ભીડે ભૂઆણુ દૂઆરિ.

૧

૨

૩

*

*

*

*

* મેઝવુંગસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૩, દીક્ષા ૧૪૧૮, આચાર્ય પદ ૧૪૨૬, ગચ્છ ન.યકપદ ૧૪૪૬, સ્વર્ગ ૧૪૭૧. તેમના સમયમાં આ જયશેખર સૂરિ થયા. ખંને મહે દ્રપ્રમ સૂરિના શિષ્ય હતા. અંચલ ગચ્છ સ્થાપક આચાર્યશ્વિન સૂરિ-તેના જયસિ હ સૂરિ-ધર્મધોષ સૂરિ-મહે દ્રસિંહ સૂરિ-સિંહપ્રભ સૂરિ-અનિત-સિંહ સૂરિ-દેવે દ્રસિંહ સૂરિ-ધર્મપ્રમ સૂરિ-સિંહતિલક સૂરિ અને તેના મહે દ્રપ્રમ સૂરિ. જયશેખર સૂરિએ સં. ૧૪૩૬ માં નૃસિમહ નગરમાં ઉપ-દેશ ચિંતામણિ-૧૨૦૦૦ શ્લોકનો ગ્રંથ, સં. ૧૪૬૨ માં ખંભાતમાં પ્રબંધ ચિંતામણિ (કે જોને ભાવાનુવાદ આ ગૂજરાતી પ્રબંધ છે), તથા ધર્મમિત્ર મહાચરિત મહાકાવ્ય ગૂજરાતમાંજ પૂર્ણ કરેલ છે. તેમજ ત્યાર પછી જૈન કુમારસંભવ રચેલ છે તેમાં પોતાને 'વાણીદત્તવર' ઓળખાવે છે. આ ઉપ-રાંત નાના ગ્રંથ નામે રાત્રુંજય, ગિરનાર, મહાવીરજીન એ ત્રણ પંદ સં. બત્રીશ શ્લોકની દોત્રિંશિકા, આત્મજેષ કલક (પ્રાકૃત), ધર્મસર્વસ્વ (ઉર્જીત), રચેલ છે, અને પોતાના ઉક્ત ઉપદેશ ચિંતામણિ પર અવચૂરિ અને ઉપ-દેશમાલા તથા પુષ્પમાલાપર અવચૂરિ (નાની ટીકા), ક્રિયાગુપ્ત-સ્તોત્ર રચેલ છે વિશેષ માટે જુઓ સાક્ષર શ્રી લાલચંદ પંડિતની આ પ્રબંધપરની પ્રસ્તાવના આ પ્રબંધની પ્રાચીન શુદ્ધ ગૂજરાતી ભાષા જેતાં તે ૧૫ મા સૈકામાં થયેલ માનવામાં આવતા નરસિંહ મહેતા, ભાલણુ ભીરાંબાધ, આદિની

અંતે-કૃપ કામધેનુ એ હોઈ, એ ચિંતામણિ અવર ન કોઈ,
 એહ નિ શિવપુરીનઉ પંથ, જીવન એહ નિ સવિ હું અંધિ,
 મલ્લિ મંત્ર મણિ એ મનિં માનિ, તપ જપનકે ફલ એહજ ધ્યાનિ
 ઇણિ સવિસંપદ આવઈ પ્રિરિ, ઈમ જોલઈ જયશેહર સૂરિ. ૪૪૭
 ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રબંધ, પાપ તણકે સાંસઈ નષ્ટ ગંધ,
 —(પા૦ પાપ તણકે ન સુહાઈ ગંધ)

જા ગયણાંગણિ ધ્રુ ચિર યાઈ, જાં મહિયલિ દિણુયર શશિરાઉ. ૪૪૮
 —ઈતિશ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ સમાપ્તમિતિ.

શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત શ્રી અંચલ ગચ્છે.

—પ્ર૦ કા૦, અગ૦,

—સ. ૧૬૨૨ વર્ષે આઘાઢ માસે જાહુ પખે એકાદસી ૧૧ ગુર-
 વાસરે-ગુપ્ત નક્ષત્ર લગ્ને. પુસ્તક લિખિતં ચ ભટ્ટારક શ્રી પુન્યપ્રભ
 સૂરિસ્વરાણાં શિષ્ય ભટ્ટારક શ્રી જયસિંહસૂરિણા લેખયાંચકે. ૨૮.
 (મો. સેં, લા,); ૪૦-૮ (વિજય ધર્મસૂ૦)

પ્રકટકર્તા—અ. ભ. ગાંધી. સંપાદક પંડિત લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ.

વિ. સ. ૧૯૭૭.

૨૩ હીરાનંદ સૂરિ (પીંપલ ગચ્છ વીરદેવ સૂરિ-વીરપ્રભ
 સૂરિ શિ૦).

(૩૧) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સં. ૧૪૮૫

આદિ—

પહિલું પણુમીય પદમ જિણેસર, સિતુંજય અવતર

ગુજરાતી ભાષા અર્વાચીન જણાઈ આવે છે. આમાં જૂની ગુજરાતી છે અને
 અનેક હંદો જેવા કે દૂહા, ધ્રુપદ, એકતાલી, ચોપાઈ, વસ્તુ, સરસ્વતી ધઉલ,
 છપય, ગુજરી વગેરે છે. આ પરથી જેમ પ્રો. મણિલાલ નણુભાઈ દ્વિવે-
 દીને જણાયું કે ‘ ગુજરાતી ભાષાને પ્રથમ ગુજરાતીનું રૂપ આપનાર જૈનોજ
 હોય એમ માનવાને બહુ કારણો છે. ’ તેમ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.

હથિણાઉરિ શ્રી શાંતિ જિણેસર ઊજ્જતિ નિમિત્તમાર.
 જીરાજિલિ પુરિ પાસજિણેસર, સાચઉરે વર્ધમાન,
 કાસમીર પુરિ સરસતિ સામિણિ, દિલ મુઝનઈ વરદાન. ૧
 પિપલિ ગછિહિં ગિર્યા ગણહર સિરિ વીરખહસરિ,
 નામઈ લીધઈ જસુ તણે સવિ પાપ પણાસઈ દરિ.
 તામુ તણુઈ પય પણુમી ખોલિસુ વિદાવિલાસ ચરીઅ,
 ભણુમ હીરાણુંદ ભવિયાં નિસુણુડ, હઠઅડઈ હરપ ધરીય. ૨
 વિદાવિલાસ નરિંદ પવાડો હઠડા ભિંતર જાણી,
 અતરાધ વિણુ પુણ્ય કરકિ તુમ્હિ ભાવ ધણેરો આણી.

x

x

x

અતે—

પીંપલિ ગચ્છિ ગુરૂં ગુણુનિલઉએ
 વીરદેવ સૂરિહિં પાટિએ અચલ વધામાણુએ, ૬૫
 વીરપ્રભસૂરિ ગુરૂ ગહગહીએ, પાટિ હીરાણુંદ સૂરિ. અચં
 સંવત ૧૪ પચ્યાસીહ એ વિરચીડ ચરિઅ રસાલ-અં

—કુલ ૧૭૦. પદ્ય. સાગરભંડાર પાટણ. પ્રત. લખ્યા સં. ૧૫૩૨ ની,
 ચં. જેસ;૦

—સં. ૧૫૬૫ શક ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ સુદિ સપ્તમી ગુરૂ શ્રી મડપ
 ગહ મહાદુર્ગ પાતિસાહ શ્રી નસીરસાહ વિજયે રાજે શ્રી મલધાર ગછે
 શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ શિ. નીતિવિધાન શિં હીરાણુંદ લિં ૧૪-૧૧
 ન ૧૭૧ ૧૮૮૧-૮૨. ડે. કો.

(૩૨) દશાણુભદ્ર રાસ.

આદિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ,
 સમરીય સમરીય સરસતિ દેવિ દિ,
 દસનભદ્ર ગુણુ ગાઘર્યુ એ,

હીયડલઠ હીયડલઠ હરપ ધરેવિ કિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ.

૧

અતે—

ધણિ પિરિ જિણવર ગુણ ગુણએ નાસઈ કુશ્મલ ફરિ કિ,
ખોત્તઠ ખોત્તઠ હીરાણંદ સૂરિ કિ,
ધણિપરિ જિણવર જિણવર વાંદનાં એ. ૩૧

૩-૧૧ વિ. ધ.

(૩૩) જંખૂ સ્વામીના વિવાહલો સં. ૧૪૯૫.

(૩૪) કલિકાળ.

૨૪ દયાસાગર સૂરિ.

(૩૫) ધર્મદત્ત ચરિત્ર. સં. ૧૪૮૬

—મિત્ર.

૨૫ જયસાગર.

(૩૬) વચર સ્વામિગુરૂ રાસે સં. ૧૪૮૯ જૂનાગઢ.

અતે—

જૂનઘગઢિ શ્રી નેમિ પસાઈ,
શ્રી જયસાગર વર કાય ઉવઝાઈ;
ચહિદ નિવ્યાસી વછરે હો.
ધમિ ગણહર સુવિહાણુ શુણીજઈ,
ઉછવ મગલ રાસ રમીજઈ;
શ્રેય શાંતિ સંપત્તિ કરો.

૫૪

૫૫

(૩૭) કલ્યાણમંદિર ભાષા (ચો.) વિદ્યા.

પ્ર. કા.

૨૬ મેઘા (મેહા).

(૩૮) શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન.

અતે—

એકસઉ તીરથ વીસોત્તર નામ, ધણિ ભણિ હુઈ સવિહું પ્રણામ,
 આવક મુગતિથિ કુલઅ જયા, એહ તવન ભણિયો હો ભયા. ૯૧

મેહઉ કહધ મુગતિનું કામ, સદા લિહિ તીર્થકર નાંમ,
 તીરથમાળા ભણુઉ સાંભલઉ, જાઘ પાપ ધટ હુઈ નિરમલુ, ૯૨
 ઇતિ શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન સમાપ્ત મિત્તિ.

આવિકા શ્રી મેલી વાંચનાર્થ. (પ્ર. કા.)

(૩૯) રાણકપુર સ્તવન ૧૪૯૯ કાર્તિક.

આદિ—

વીર જિણેસર ચક્કણે લાગી, સરસતી કન્હઈ સુમતિ મઈ માગી,
 વૃદ્ધિ હોઈ જિમ આપી. ૧

x

x

x

અત—

ભક્તિ કરી સાહમ્મી તણી, એવં દરિસણુ દાન,
 ચિહુ દિસિ કીરતી વિસ્તરી એ, એ ધન ધરણુ પ્રધાન,
 સવત ચઉદ નવાણુવઈ એ ધુરિ કાતી માસે,
 મેહઉ કહધ મઘ તવન કીયઈ મનરગ ઉલાસે. ૪૪

૫-૧૦ નાના પાનાંની જૂની પ્રત માંગરોલ.

૨૭ દેવરત્ન સૂરિ શિષ્ય.

(૪૦) દેવરત્ન સૂરિ કાગ. સ. ૧૪૯૯

આદિ—

પહેલા સસ્કૃત મંગલાચરણનાં શ્લોક છે. પછી

રાસ.

ત્રિભુવન ગગન વિભાસન દિણ્યર, નયર જીરાઉડિ વાસરે,
 નમિય નિરંજન ભવમય ભજન, સંગજન રંજન પાસરે,
 કવિજન માનસ સરવરહ સીય, સરિરીચ અવિચત્ર ભત્તિરે;
 ધ્યાધસુ ભાવિધ દેવી સારદ, શારદ શશિકરકતિરે.

અંતે—

સંવત ચઉદ નવાણું વરિસઈ, રતુ વસંત જન મહનધ
 દિવસિધ, મનરંગ હિ સુવિશાલ,
 કાગખધી એ ગુરુ વિનતી ભાવ ભગતિ
 ભોલિમ સજીતી, કીધી રસ ચઉસાલ.
 ગણુહર શ્રી દેવરત્ન સૂરિસર, ધમિ વીનતિ કરી
 જે નરવર, વદધ ભગતિહિ સાર,
 તિહ ધરિ વિલસઈ નવનિધિ અહનિશિ, સવિ
 સુહસંપદ નિતુ હુઈ તીહ વસિ,
 વંછિય સિદ્ધિ અપાર.

૬૪

(આ ૬૫ કુકુંતું જૂદા જૂદા પ્રાચીન છંદમા સુદર કાવ્યના
 નમુનાઓ પૂરું પાડનાર કાવ્ય છે.)

૬૫

પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સચય.

૨૮ ગુણુરત્ન સૂરિ (નાયલગચ્છીય ગુણુસમુદ્ર સૂરિ—
 ગુણુદેવ સૂરિ શિ૦)

(૪૧) ઋષભરાસ.

આદિ— પડિત શ્રી યશોવિમત્ત સદ્ગુરુઓ નમ
 આદિ અક્ષર ઉચ્ચાર સિહિ, અરિહંત પણુમ્યોસુ,
 રાસ બધ પરિસહેસનુ, નવ નવ રસ વન્નેસુર.

૧ ઋષભેશ-આદિનાથને ૨ વર્ણુવીશ.

૧

અગાઈ કવિઆણુ કવિઆ રસ, કવિઉ કોડા કોડિ,	
નીય મનિ માનિ કવંતડાં, કવિય મ દેજ્યે પોડિ.	૨
નાયલ ગછિ ગુણુદેવ ગુર, પામી સુગુર પસાઉ,	
ગુણુરયણુ સૂરી ધમિ ઉચરિ, વન્નિસુ વનિતારાઉ.	૩
વશ ધખાગહ ફં તવિસુ, આણી અતિ ધણુ ભત્તિ,	
ગુણુતાં ગણુ ગિર્યડિ ચડિ, સરસત્તિ આપુ મત્તિ.	૪
x	x
x	x
x	x

અંતે—

કહિન કર્મ ક્રિયા વેડી દાધ, પુરિમતાલ પૂરિ કેવલ દાધ,	
ન્યાન મહોચ્છવ ચુરપતિ કરિ, જય જય શમ્દ ત્રિભુવન ઉચરિ.	૧૪૨
કેવલદીપક ત્રિભુવનભાંણુ, સમોસરણુમાંહિ કરિ વપાંણુ,	
ગુણુરતનસૂરી સ્વામી જયવંત, પ્રથમ પ્રગ્ધ ઋપમ જયવન.	૧૪૩

—ઇતિ ઋપભચરિત્રે પ્રથમ પ્રગ્ધ.

(૪૨) સરત ખાહુખલી પ્રગ્ધ,

આદિ—

અડતાલ ચોપાઈ.

પદમ જિણેસર પાય નમુ નિત, સેત્રુજ કેરો સ્વામિ,	
અહનીસ આદિત નામ જપનાં, દુરગતિ નાસિ નાંમિ.	૧
પુઉમાદેઇ વર દીધ અનોપમ, નાયલ ગચ્છિ ગુરરાય,	
શ્રીગુણુ સમુદ્રસૂરિ ગૂર ગિર્યા, મહિઆલિ ધણુ યશવાય.	૨
તાસ પાટિ તપ તેજિ દિવાકર, સાયર જિમ ગંભીર,	
શ્રી ગુણુદેવ સૂરિ ગુણિપૂરિત, સમરથ સાહસ ધીર.	૩
તાસ સીસ વીરસ જપિ, શ્રી ગુણુરયણુહ સૂરિ,	
રિસહેસર કુચર ગુણુ ગાતાં, પાપ પલાઈ દૂરિ.	૪
આદિ કૃચરિ કંઈ વીનતી, આહી અમ વર દીજિ;	
સરથ ખાહુખલિ તણો પવાડો, તુઝ પસાયિં કીજિ.	૫

x

x

x

x

અતે—

સતી ભણુઈ સુંણિ સાચું વીરા, ગયવર માંન કહિનિ,
 એહ થકા ઉતરો અતુલીઅળ, જિમ સવિ કર્મ દહિનિ. ૩૯૩
 બિહિનિ તણુઉ પ્રતિબોધ સુણીનઈ, હિઈ ઉપસમ વસિઉ.
 તાત જુહાઈ બંધવ વાંદું, બાધ એ હંચ વસાંસિઉ. ૩૯૪
 માન તજ્યું તવ ગાન ઉપનું, અમરે કીઉ ઉચ્છાહ;
 સમોસરણિ કેવલની પાંતિ, મિઠો બહુલી નાહ. ૩૯૫
 નાભિ મરદેવ્યા ઋષભ જિણેસર, સુનંદા સુમંગલા રાણી;
 ભરથ બાહુબલિ બંલી સુંદરિ, સતી શિરોમણિ બાણી. ૩૯૬
 એ જપતાં અગિ પાપ ન લાગિ, અવિહડ સુખ અનંત,
 શ્રી ગુણુરતન સૂરી ઈમ બોલિ, શ્રી આદિનાથ જયવત. ૩૯૭

—ઈતિશ્રી ભરથ બાહુલી સંબંધે દ્વિતીયો પ્રબંધ સપૂર્ણો ય
 રાસ લિખિત વિદ્યાવિમલેન સ. ૧૭૦૩ કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૦ શનૌ
 (દે૦ લા૦ કમળ વિજય મુનિ પાસેથી) રત્ન૦ ૩૦
 કર્તાનો સમય જાણુવા માટે વિચાર કરતાં જણાય છે કે તે સવત
 પદરમા સૈકાના અતમાં વિદ્યમાન હતા, તેના કારણમાં.—

(૧) તેમના ગુરૂના શિ.—ગુરૂમાઈ જ્ઞાનસાગરની કૃતિઓ ૧૫૩૧
 માં જોવામાં આવે છે. તે માટે જુઓ જ્ઞાનસાગર પહેલા

(૨) તેમના ગુરૂ ગુણુસમુદ્ર સૂરિએ અનેક ગ્રંથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે:—
 ઉપલીપાસર ગ્રામમાં સ. ૧૪૯૨ માં પચતીર્થોના ગિયની પ્રતિષ્ઠા
 કરાવી છે તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે —

સં. ૧૪૯૨ મા વેશાખ શુદ્ધિ ૩ ગુરૌ શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય રાજ
 ભાર્યા જસમાદે સુન માહિરાજે નિજપિતૃ-માતૃ શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ
 પચતીર્થિગિય કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણુસાગર સૂરિ તત્પદ્મે
 ગુણુસમુદ્ર સૂરિભિ:—ઉપલી પાસર ગ્રામે:—જુઓ જૈન પ્રતિમા લેખ
 સગ્રહ ડભોઈના લેખ અંક ૫.

બીજો લેખ સં. ૧૫૧૨ નો છે તે આ પ્રમાણે;—

સં ૧૫૧૨ વર્ષે કાગણુ શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમાલ-સાતીય શ્રે. માધ્યાહ્ન
ભાં માણિકંદે સુ. સાતિગકેન પિતૃમાતૃ શ્રેયોર્થ આત્મશ્રેયસે શ્રી કૃત્યુ-
નાથમિત્યં કાં પ્રતિં શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છે ભં શ્રી ગુણસમુદ્ર સૂરિભિઃ ॥
(પચતીર્થા)-ઉપર મુજબ અંક ૩૪૮.

અને ગુણસમુદ્રના ગુરુ ગુણસાગરે સ. ૧૪૮૫ મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી
છે. સ. ૧૪૮૫ વર્ષે વૈશાખ શુ. ૬. રવૌ શ્રી ઓસ વાલ શાં ॥.....સુત
મુકાકેન શ્રી વાસુપૂજ્યમિત્ય કાં પ્રં શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર
સૂરિભિઃ સર્વ દોષ હરણુ નિમિત્તં ॥ છ ॥-અંક ૬૧૦.

૨૯ સોમસુંદર સૂરિઃ* (તપા ગચ્છના ૫૦ મા પદ્ધતર)
(૪૩) આરાધના રાસ.

(૪૪) + નેમિનાથ નવરસ કાગ. (ગુજરાતી-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મિશ્ર.)
આદિ—

આમાં પહેલાં મગલાચરણના બે સંસ્કૃત શ્લોક છે. પછી

રાસક

સમર વિસારદ સકલ વિસારદ સારદ યા પર દેવીરે

ગાઘસુ નેમિ જિણિંદ નિરજન રંજન જગહ નમેવીરે.

૩

* જન્મ સં. ૧૪૩૦, દીક્ષા ૧૪૩૭, વાચક પદ ૧૪૫૦, સૂરિ પદ
૧૪૫૭, સ્વર્ગ ૧૪૬૬ આ પ્રતિષ્ઠિત સૂરિનું ચરિત્ર ‘સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય’
માં ગૃથિત છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં ભાષ્યત્રયચૂષિ, કલ્યાણકસ્તવ, રત્નકોશ,
નવસ્તવી વગેરે કૃતિઓ કરી છે અને ગુજરાતીમાં તેમણે ગદ્યમાં ઉપદેશમાલા
બાલાવબોધ (૧૪૮૫), યોગશાસ્ત્રપર (સં.) પડાવશ્યક પર (સં.)
આરાધના પતાકા પર (સં.) નવતત્ત્વપર (સં.) પદ્ધિશતકપર
[સં. ૧૪૬૬] વગેરે બાલાવબોધ કર્યા છે, તેમના શિષ્ય મુનિસુંદર સૂરિએ
યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થપ્રકાશનો બાલાવબોધ રચ્યો છે.

રવિતલિ વરનઈ સોરીઅ પુરવર અવય નયર સિંગારે
સમુદ્રવિજય તિહાં રાજ કરતિ પતિ રતિપતિનઉ અવતારે.

૪

x

x

x

આમાં ત્રણ ખંડ છે. ત્રીજા ખંડની

અતે—

આંદોલ

પ્રથમ અશોક વિશાલ ફુલ પર્ગર સુકુમાલ, નાદ મનોહરો ચંચલ આમર એ,
હેમસિંહાસણ કંત ભામંડલ ઝંઝકત, દુંદુભિ અંબરિએ ત્રિણિ છત્ર

ઉપરીએ. ૩૩

ધમિ પ્રતિહારજ આઠ, કસર જિતો નયુપાઠ, રચઈ પુરંદરો ભૂરિ ભગતિ ધરએ,
પાલીય જિનવર પાસિ, સંયમ મન ઉદ્ધાસિં, સિવપુરિ પુદ્ગતી એ.

રાજમતી એ સતીએ. ૩૪

દ્વાગ

ધવલ આસાઢની આઠમી નાઠ મહા મેવ નારી

નેમિ જિજ્ઞેસર સિવપુરિ બપુરિ ગયુ ગિરિનારિ.

૩૬

પછી સસ્કૃતમાં બે શ્લોક છે, તેમાંના છેલ્લા શ્લોકની અંદર
કર્તાએ પોતાનું નામ ‘ભૂયાદુજ્જવલ સોમસુંદરયશાં શ્રી સંઘભટ્ટકર’
એમાં બતાવ્યું છે.

—છતિશ્રી નેમિનાથસ્ય નવરસા વિધનં ભવિકજનરંજનં દ્વાગં
સમાપ્ત મિતિ.

પત્ર ૪-૧૫ મેદખી. પ્રબુલાઈ-અગસ્ટ ૧૯૧૭માં જૈન કૉન્ફરન્સ
હેરેલડ તથા મુનિ ધર્મવિજય તરફથી સમાપ્ત અને આ સાથે છપાયેલ છે.

[ધનદેવગણીએ સુરંગાભિધાન નેમિકાગ સં. ૧૫૦૨ માં રચેલ છે.]

૩૦ ભાવસુંદર (ત૦ સોમસુંદર સૂરિશિ૦)

(૪૫) મહાવીર સ્તવન—પાન વિહાર મંડન સ્ત૦ ઉજ્જનમાંના.
આદિ—

પણુમવિ સરસય માય પાય, નિતુ બે કરજોડિય,

x

x

x

૧-૨

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ રાઓ નિતુ સમરવિ નામ,
જગમ તીરથ સકલ મણિ પ્રિય બોહસ ડાણું;
પથ મહાવથ ધરણુધાર ધુરિ પંચાચારો,
પર્યેદ્રિય વસિકરણ મયણુ છતઉ સપરિવારો. ૩
મોહરાઓ જિણિ નિરદલિઓ, છતા ચ્યારિ કપાય,
સા ગિર્યા ગુણુ સમરતાં, નિરમાલડીએ
દૂરમનિ દૂર પલાઈ. ૪

x x x x

અંતે—

ઉલટ રસ એક મનિ, એક ચિત્તિ કરિ ભાવસુંદર,
જિમ નાસઈ અમુહ સિવિ સંપંચંતિ સુખહ પરંપરિ,
પરતિ પરપદ પામિએ ધહરતિ નવઈ નિહાણુ,
છણિ કુલિ જગિઅ ગાઉકર જિણુવર જગ જિમ ભાણુ;
જા મેર ગિરિ જલલહરિ સાગર સકલ તારા મંડણું;
સસિ ભાણુ ચંદ્ર અચલ નાખિત્ર અમર પરિ જા મહિયલં,
તાં નિતુ નવી પરિ નિતુ ચડાવઇ અધિક યાન વિહારયં;
શ્રીમદ્ધ સહિતુ ભણિ તવનઉ, સ જયનિ શ્રી વીર જિણિંદ્રએ,

૩૧ સાધુકીર્તિ (વડતપગઢ-જિનદત્ત સૂરિ શિ૦)

(૪૬) મત્સ્યોદર કુમાર રાસ.

આદિ.

અંતે—

વડતપ ગૃ શ્રી જિનદત્તસૂરિ, તાસ સીસ જંપઇ ગુણુભૂરિ,
સાધુકીર્તિ ગણિ રચીક રાસ, ભણુઇગુણુઇતસ પૂગઈઆસ. ૧૫૭

—ગણિ લક્ષ્મિ વજ્રયેન લિપિકૃત ગણિ જયવિજય પદનકૃતે.

૧૯-૧૧ (વિ. ધ,)

(આ રાસમાં થોડા વસ્તુ છંદ અને મુખ્ય ભાગે ચોપાઈ છંદ છે. એક વિવાહછે કે જેમાં ચોપાઈને દરેક પાદને અંતે એ લગાડ્યો છે (૪૭) વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ સં. ૧૪૯૯ લખ્યાસાલ ૧૬૯૯

૩૨ માણિક્ય સુંદર (મેરુતુંગ શિ૦) ૧૪૭૦ આસપાસ)
(૪૭) ચંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા.

૩૩ તેજવર્દન (૧૫ સૈ.)
(૪૮) ભરત બાહુબલી રાસ.

(૩૪) સર્વાનંદસૂરિ (૧૫ મા સૈકામાં થયા સંભવે છે.)
(૪૯) મંગલકલસ ચોપાઈ. (પ્રાચીન છે)

આદિ—

મંગલાચરણુ.

સયલ મંગલ સયલ મંગલમલુ મુણિનાહ
આખુગિરિ આદિજિણુ પાય પડમ પણુમેવિ ભાવિણુ
કોણી મુખમડણુ પાસનાહ ઉરવરિ ધરેવિણુ.
વાણુવાણુ સુભ વયણુએ અવનરી અક્ષરમાત્ર,
મંગલકલસ ચરિત હિત ભણુસિહ રલિઅ રસાત્ર.

ફંહા—રલિઅ રસાત્ર નિસુણુતાં મંગલકલસ ચરિત્ત,
ભવિઆં ભાવિઈ સંભલુ કરીહ સુનિયલ ચિત્તુ.
નિશ્ચલચિત્ત પસાઉલઈ વિધન વિલીજઈ દ્વરિ,
સુલલિત વાણી ધમિ ભણુઈ શ્રી સર્વાનંદસૂરિ.

૧

૨

૩

—પા. ભ.

આ રાસના કર્તા સર્વાનંદસૂરિ ક્રિયા ગચ્છના હતા અને તેમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે જણાતું નથી. એક સર્વાનંદસૂરિએ સ. ૧૩૦૨ મા ચંદ્રપ્રભ ચરિત્ર રચેલું છે. આ ચોપાઈમાં વસંત સામેરી દુપદ

વગેરે રાગો વાપરેલા છે. ચી. ડા.-ખીન્નુ સર્વાનન્દગૂરિએ જગદૂચરિત
રચ્યું છે. આ કૃતિ પ્રાચીન છે ને તે ૧૫ મા સૈકાથી અર્વાચીન નથી જ
એમ જણાય છે તેથી અત્યારે તો તે સૈકામાં મૂકી છે.

૩૫ મંડલિક

(૫૦) પેથડરાસ

આદિ—

વિણયવયણિ વીનવડ દેવિ સામિણિ વાગેસરિ
હસગમણિ આકાશભમણિ તિહ્યણિ પરમેસરિ
વીર જિણિદ હ નમીય ચલણ ચલવિહુ શ્રી સંધિહિં
કવડ જડખ જડખાધિરાજ સમરીય મનરંગિહિં.
કોડીય નયર નિવાસણીય વદલ અગ્નિકદેવિ,
શાસનદેવતિ મન ધરીય ગુરચલણ નમેવિ.
રાસ રમેવલ જિણુભવણિ તાલમેલ ઠવિ પાલ
સંધ તલાયન રોપીલ એ સભ ગિરિવિભગિરિ એવિ.

૧

૨

૩

અંતે—

સોમનાથ ચંદપહ વંદીય દેખીલ વલીલ જાંમ
દિલ પીયાણુ હિવ મન રહિસલ, મંડલિક લણુધ ધમિ.
દિલ પીયાણુ વેગિ તહિં હરીયાલા સૂડા રે તહિ નાચિન.
સૂરવાહે સંપત મનીલા સૂડા રે.

—પ્રાગ્યાટ વંશ મૌકિતક વ્ય૦ પેથડ રાસ સમાપ્ત

(પ્ર. કા; પાટણ.)

[વિક્રમના ૧૩ મા શતકમાં થયેલા પોરવાડ વંશના પેથડશાહનાં
સુકૃતો આ રાસમાં સંક્ષેપમાં વર્ણવેલા છે. રાસ ૧૫ મા શતકના
આદિમાં રચાએલો લાગે છે. પેથડના વિશેષ વર્ણન માટે સુકૃતસાગર
કાવ્ય જુઓ. ચિ. ડા.]

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ, * ભોજક સં. ૧૫૦૦ થી ૧૫૨૨ સુધીમાં
વિદ્યમાન કવિ.

(૫૧) જાવડભાવડ રાસ-પા. ૪

(૫૨) રોહિણીયા ચારનો રાસ.

(૫૩) આર્દ્રકુમારનું સૂઝ.

(દેપાલ ભણિ સાંજ ગઈલા મુગતિ આપુણી ધાનચી

સકતિ સયલ સંધ પ્રસન.)

મ. કા.

* પ્રસિદ્ધ નામી કવિ હતો. તેનું દુકું નામ દેપો હતું. શ્રી ઋષભ-
દાસ કે જે ત્યાર પછી સત્તરમા સૈકામાં જૈનેતર કવિ પ્રેમાનંદને પણ ટક્કર
મારે તેવો વણિક આવક કવિ થયો છે તેણે સંવત ૧૬૭૦ માં રચેલા
ચોતાના કુમારપાળ રાસમાં ઉલ્લેખ કરી તેના વખાણ કર્યા છે કે:—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ લાય ચરણુરજ ઋષભરાય,

લાવણ્ય, લીંબા, ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો.

હંસરાજ વાછો દેપાલ, માલ હેમની છુદ્ધિ વિશાલ,

સુસાધુ સમરો સુરચંદ, શીતલ વચનં જિમ સારદયંદ

વધું હકીકત માટે કોચર વ્યવહારી રાસ જુઓ. તેમાં જણાવેલું છે કે
દિલ્લીના પ્રસિદ્ધ દેસલહરા શાહ સંમરો અને સારંગ એમનો તે આશ્રિત હતો.

ચાચક તેહના ધર તણુક વેધક નર વાચાલ,

જાણીતક જિનશાસની કહીઈ કવિ દેપાલ.

આમાં ચાચક એ વિશેષણ તેમજ ખીજે સ્થલે તેજ રાસમાં ‘લેયારે
કાકુર તુમ જે લાવઈ’ એમ કાકુર શબ્દથી સંબોધન સૂચવે છે કે કવિ
ભોજક હતો. (વિજયધર્મસુરિ કૃત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો)
આના એક કાવ્યની પ્રતિ સં. ૧૫૦૫માં લખાયેલી છે. દેપાલ ગુજરાતમાં
ફર્યો હતો અને ગુજરાતમાં રહીને તેણે ઘણાં કાવ્ય રચ્યાં હતાં. એની જે
કવિતાઓ મળી છે તે તે કવિના ખીમ ગુજરાતી જૈન કવિઓના જેવીજ
ભાષામાં છે. દિલ્લીની ભાષાની કશી અસર તેમાં જણાતી નથી. (મ. બ.)

(૫૪) વજ્રસ્વામી ચોપાઈ સં. ૧૫૨૨

(૫૫) ચંદનખાલા ચરિત્ર ચોપાઈ—

આદિ—

વસ્તુછંદ.

વીરજિજ્ઞુવર પાય પણુમેવિ પણુમિય પરમેસરીય
હરગિ હીઆ સુધિ હંસગામિણિય
તિદ્વયણુ જિણુ આણુંદણી, વાગવાણિ સરસતિ સામણિ.
ચંદણુખાલા ચરિત ગુણુ, યુદ્ધિ માણુ સુવિસાલ,
સંઘતણુઈ સુપસાઉલિધ, કહિઈ સુકવિ દેખાલ.

(૫૬) હરિયાળી.

—પ્ર. કા.

(એ હરિયાળી જે નર જાણે, મુખઈ કવી દેખાલ વખાણુ.)

(૫૭) સ્થૂલભદ્રની કક્ષાવાળી—

એ ભક્ષે ભક્ષેરી અખિરહે બાવનહ ધરિ એહિ,
આગલિ મીંડઈ દસગણુઈ અંકતણી પરિ એહ.
ગણુ ગરૂઆ દોઈ લીહડી ગણુપસ્તાર વિશાલ,
થૂલભદ્ર મુનિવર ચરીય, કહિસઈ કવિ દેખાલ.
કમણુ વયણુ નરવર રચણુ રૂપિ-મયણુ અ.

૧

(૫૮) સ્થૂલભદ્ર ક્રાગ.

આદિ—

પણુમિય પાસ જિણિંદવય અનુ સરસઈ સુમરેવી,
થૂલભદ્ર મુણિપઈ ભણિસુ, ક્રાગ બંધિ ગુણુ કેવી.
સોહગસુંદર રવવંતુ ગુણુમણિ ભંડારો,
કંચણુ જિમ ઝલકત કતિ સંજમ સિરિહારો.
થૂલભદ્ર મુણિરાઉ જામ મહિયણુ બોહતઉ,
નયરિરાય પાંડલિય નયરિ પહુતઉ વિહરંતઉ. ૨.

x

x

x

અતે—

નંદક સો સિરિ થૂલિભદ્ર જો જુગહપહાણો
મલિયઉ જિણિ જગમદ્દ, સદ્દ રધવદ્દહ માણો,
ચૈત્રમાસિ બહુ હરિસ રંગિઈ જુ મુણિ ગાએવઉ,
ખેલહિ નિયમણિ બિલટિ હિત સુ ફાગુ રમેવઉ. ૨૭

—૨૭ હુંકોતું સુંદર કાવ્ય છે.

(૫૯) આર્દ્રકુમાર ધવલ.

આદિ—

માઈએ નયરહં સીફફ્યારિ, પાંચ કન્યા રામતિ રમઈએ,
ચિહુપણુ વરીવલા થંભ ચિયારિ, વરનવિ પામઈ પંચમીએ. ૧
વાવિ ચઉખંડીએ ચ્યારિ એ ખંભ, ચિહુ ચિહુ કુમારી ચ્યારઈ વરિયા એ,
રૂપિ નિરૂપમ જેસીય રંભ, ધણુદત્ત ધૂચ તેહે ખીજવીય. ૨

* * * *

ધન પ્રભાવિઈ કવિ દેપાલ, આર્દ્રકુમાર વલી આવિઉ એ. ૪
ધવલ ૧

* * * *

અતે—

અભયકુમાર તૂં મીત્રીઉએ, ન્યાયઈ એ વડબુદ્ધિ તૂં.
અમદ પ્રીય વાહતઈ રહાવીઉ એ, રમતલઈ બાર વરીસ તૂં.
અખધયિ હોઈ જે વાહ તૂં, વડઉ લેસાલીઉ એ.

(૬૦) +સ્નાત્ર પૂજા.

આદિ.

પહેલાં, ત્રણ પ્રાકૃત આર્યા-ગાથા છે, પછી હાલ-ચાલ.
પવિત્ર ઉદ્ધક લેઇ અંગ પખાલી, વિવિધ વસ્ત્ર જાદવ ચિરમાલી,
કુસુમાંજલિ મ્હેલો આદિ જિણુદા, તોરા ચરણુકમળ સેવે
ચોસઠ ઈદા-કુસુમાં. ૧

* * * *

અતે—

સંરસ સેવતરી માલતી માળા, ગુણુ ગાવે ઈમ કવિય દેખાલા.

ઋષભ અજીત સભવ ગુણુગાઈ, અનંત ચોવીશી જિનની

ઓળગ પાઉ.

કુસુમાંજલિ મહેલો વીર જિણુદા, તોરા ચરણુ

વસ્તુ.

જાઈ જુઘઈં જાઈ જુઘઈં કુંદ મંદાર,

નીલુપ્પલ કમલદલ, સિંદુવાર ચંપય સમુજ્જવલ

પસરતુ પરિમલ મિલિય, ગધલુદ્ધ લુકુંત મહુયર,

ધય કુસુમાંજલિ જિન ચલણિ, ચિંતિય પાવપણાસ,

મુકિક્ય તારાગણુ સરિસ (પાઠાંતરે મુકિક્ય તારા આણુસરિસ)

ભવિયહ પૂરહ આસ—

(પ્ર૦ વિવિધ પૂજાસચદ.

(૬૧) થાવચ્યાં કુમાર ભાંસ.

આદિ—નયર દ્વારામતી જાણીઈ, નરવર ગોવિંદો,

કુમાર થાવચ્યકિ તિહાં વસધ, જિસિહ પૂનિમ ચદો. ૧

* * * *

અતે—

દેખહ ભણુધશ્રી સાધુનાં ગુણુ રગિઈ ગાઈ,

રાતિ દિવસિ સેવા કરઈ, તે સિવપુરિ જાઈ

—જિણુણી મનિ આશ્યા ધણી. ૧૮

— ૨ ૧૧ વિ. ધ.

(૬૨) જંબૂસ્વામિ પંચભવવર્ણુન ચોપઈ પ્રગધ. સં. ૧૫૨૨

આદિ—

આશો શુ. ૧૫ રવિ.

ગાયમ ગણુહર પય નમી આરાહિસુ અરિહત,

હૃદયકમલ અહનિસ વસઈ ભવમંજણુ ભગવંત.

૧

ભવભંજણ ભગવંતનું આણુ અખંડ વહેસિ,
સીત સિરોમણિ ગુણ નિવડે, જંબુ કુમર વણેસુ,

૨

અતે—

સવત પનર બાવીસમઠં એ વ. રચિ ઈણુઈ (બાવીસ રવઉ આસોઈ)

પૂનિમધએ,

ભણુઈ ગુણુઈ નરનારિ તેહ મનિ ઉપશમ રસ વસઈ એ. ૧૭૮

કાવ્ય—શ્રી જંબૂ સ્વામી રિદ્ધિ ગામી ભવહ પંચનણું ચરી,

ઉપગારકારી બુદ્ધિ સારી રચ્યઉ દેપઈ પપ ફરી,

જે ભાવિ ભણુસઈ અનઈ સુણિસ્યઈ રહસ જાણી એહના,

જિણુ આણુ ધરસ્યઈ ક્ષમા કરસ્યઈ કાજ સરસ્યઈ તેહના. ૧૭૯

(વિ. ધ.)—અપૂર્ણ પ્રાચીન પ્રત મારી પાસે છે.

—મં. ૧૬૯૩ વર્ષે આસો સુદિ ૭ શુક્રે લિખિત મુની છવા-
સુનિ મેહાજલ પઠનાર્થ—ગુ. વિ.

૩૭ રતનાકર સૂરિ.

(૬૩) + આદિનાથ જન્માલિષેક.

આદિ—

વસ્તુ.

વિનીયનયરી વિનીયનયરી નાલિ નિયગેહિં

મરદેવિહિ બિયરિસર, રાય હસ સારિચ્છ સામિય,

સિરિ રિસહેસર પઠમ જિણુ, પઠમ રાયવર વસહગામિય,

વસહ અલંકરિય કણુય તાણું, જગો જગ આધાર,

તસુ પય વદિય તસુ તણો, કહિયું જન્મ સંવિચાર.

૧

અતે—

વસ્તુ.

રિસહ મજ્જણ રિસહ મજ્જણ ક્રિય સુરરાય,
 ઉપાડિય જય જય કરિય, જનની પાસિ મિહુવિજતા;
 નદીશ્વર અકૃ દિવસ, કરિય દેવ દેવી નિયદાણુ પત્તા,
 ધણિપરિ સયલ જિનેશ્વરહિ, કરહુ નહવણુ બહુભત્તિ
 મુનિ રચણાયર પાવહર, જિમ તુમ દિયઈ વરમુત્તિ. ૧૨

—પ્ર૦ દેપાલની સ્નાત્ર પૂજામાં અતર્ગત વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.

(દેપાલ કવિના સમકાલીન હોવા જોઈએ તેથી આ કવિને દેપાલ કવિ પછી મૂકેલ છે.)

૩૮ સંઘવિમલ (મેલા સંઘવી ?) ત૦ મુનિસુન્દર શિષ્ય.
 (૬૪) સુદર્શન શ્રેષ્ઠિનો રાસ પ્રબંધ સં. ૧૫૦૧ જેઠ શુદ્ધ ૪ ગુર.
 આદિ—

પહિલહિ પ્રણમિસુ અનુક્રમિઈ એ, જિણુવર ચઉવીસ,
 પછપ શાસનદેવતાએ, તીહ નામહ સીસ.
 સમરીઅ સામિણિ સારદા એ, સાનિધિં સંભારહ,
 આગઈ પાલહં પ્રતિપ નું એ, કવિ સિહ એકા હરહ. ૧
 તહ તૂડી તતપિણિ ભણુપએ, હહં આવિસુ અંગઈ
 સેહિ સુદસણુ તણુહ રાસ રચિયો મન રંગઈ,
 જાંબુ દીવહ હારહ પેત્ર વસુહાઈ વદીતી,
 અંપા નગરી ચતુરપણુઈ અમરાપુરિ જીતી. ૨

x

x

x

અતે—

તીણુઈ અવસરિ બ્રહ્મવત લીયઈ એ મા. નર અનઈ નારીવંદ, સુ.
 શીલ મહાતમ સાંભળો એ મા૦ વિપયહ મૂલિય કંદ, સુ. ૪૭
 તપગણિ ગુર ગોયમ સમાએ, મા. શ્રી મુનિસુન્દર સુરિ, સુ.
 નામઈ સર્વ સિદ્ધિ સંપન્ન એ મા. દુરિય પણાસઈ ફરિ, સુ. ૪૮

તાસુ તણુઈ સેવકિ રચઉ એ મા. રાસ હૃદય રૂઝઈ રંગિ, સુ.
 થાપિઈ સીલ સોહાંમણુ એ મા. આનંદ ઉપજઈ અંગિ. સુ. ૪૯
 સંપત પનર એકાતરઈ, મા. જેઠલ ચૌધિ વિશુદ્ધિ, સુ.
 પુષ્પ નક્ષત્ર ગુરુવાર સિઉ એ, મા. ચરિત્ર એ પહુવિ પ્રસિદ્ધ સુ. ૫૦
 જાં લગઈ મેર મહીધર મા. જાં જલ સાયર પૂર સુ.
 શીલ સુંદરિસન ગાઈઈ મા. જાં લગઈ સસિ નઈ સર, સુ. ૫૧
 જે નર શીલઈ નિરમલા એ, મા. નારિ નવાહિઆ મૂલ સુ.
 એ કરનેડી કવિ કહઈએ મા. હું તીહ પગની ધૂલિ સુ. ૫૨
 શીલ હિ સવિ સુખ સંપજઈ એ, મા. શીલ લગઈ નવનિધિ, સુ.
 શીલઈ સુર સાંનિધિ કરઈએ મા. શીલહિં સયલ પ્રસિદ્ધિ. સુ. ૫૩
 શીલહિં ઉત્સવ નિતુ નવા એ મા. શીલહિં કોડિ કલ્યાણુ, સુ.
 શીલ લગઈ કહીયઈ કિસો એ, મા. પાંમીઈ પચમ દાણુ સુ. ૫૪
 શીલ પ્રબધ જે સાંભલઈ એ માલહંડતડે, નરનારીય તે ધન, સુ.
 સુદરિસન રિષિ કેવલી એ, માં ચતુર્વિધિ સંધ પ્રસન્ન, સુણિ સુંદ ૨૫૫

—વિ. ધ. ચોપડો. પા. ૨૩-૩૭)

—સં. ૧૫૭૩ માંજ લખાયેલ પ્રત ડેહલાના બંડારમાં છે.

—કુલ પાંચ ઢાળો અને ૨૫૭ પદ. સાગર ભં. પાટણુ.

[આ કૃતિના કર્તાનું નામ કોઈ પ્રતમાંની અશુદ્ધતાને લઇને 'મેલો સંધવી' એવું હોય એમ ધડીભર લાગે છે. પણ સૂક્ષ્મતાથી વિચારતાં સંધવિમલ એજ નામ ખરૂં જણાય છે.]

૩૯ ધનદેવ ગણિ.

(૬૫) સુરગાલિધાન નેમિકાગ. સં. ૧૫૦૨.

આદિ—

પહેલાં, સસ્કૃતમાં મગલાચરણુ શાદ્દલ શ્લોકમાં છે પછી પ્રાકૃ-
 તમા નીચે પ્રમાણે શાદ્દલ છે:—

દેવી દેવિ નવી કવીશ્વર તણી વાણી અમીસારણી.
 વિદ્યા સાયર તારણી મલ ધણી હંસાસણી સામિણી
 ચદા દીપતિ જીપતિ સરસતિ મધ વીનવી વીનતી,
 બોલું નેમિકુમાર કેલિની રતિ કાગિઈ કરી રંજતી. ૨
 સરસતિ મુઝ મતિ દેવીચ દેવીચ તું જગિ સારરે,
 નીલકમલ ફલ સામલ જિનવર વરણુવુ નેમિકુમારરે. ૩
 કામિત ફલ દાતાર સામી નેમિકુમાર
 હાર મનોહર એ મુગતિ રમણિ વર એ.

x

x

x

અતે—

જ્ઞાન ઉપનું જાણીય રાણીય રાધમઈ રગી,
 ગિરિ સિરિ સામીય નિરખીય હરખીય સા નિજજ અગી,
 સામી કેવલ કામિની, કરિ ધરી રાજીમતી નાદરી,
 સા સારી નિજકાજ રાજકુમરી, મુગતિધ ગઈ સા વરી
 જે રેવઈ ગિરિ રાય ઉપરિ ગમઈ શ્રી નેમિ પાયે નમઈ,
 તે પામઈ સુખસિદ્ધિ રિદ્ધિ હિ રમઈ શ્રી શાશ્વતી ભોગવઈ.

—ધતિ શ્રી સુરગાભિષે નેમિકાગઃ સપૂર્ણઃ સવત

૧૫૦૨ વર્ષે કૃતો ધનદેવગણિના.

[આ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી એમ ત્રણ ભાષામય છે. પાટણ]

[સોમસુંદર સુરિએ પણ જૂદો નેમિનાથ નવરસ કાગ એજ ત્રણ
 ભાષામાં રચ્યો છે, અને તેજ સમય આસપાસમાં. જુઓ પંદરમી સદીના
 અંતમાં સોમસુંદર સુરિ.]

૪૦ સંઘકલશ ગણિ. (ત૦ રત્નશેખરસૂરિ-ઉદયનદિશિ.)

(૬૬) સમ્યક્ત્વરાસ (અષ્ટ ભાષામાં) સં. ૧૫૦૫ માગશર તલવાડામાં

અતે—

તપ ગચ્છિનાયક જગનિવ્રત એ માહંતડે;

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, સુણિ સુદરે, શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ માલ્હંતડે,

જયવંત જયચંદ્ર સૂરિ, સુણિ સુદરે * * ૮

શ્રી ગુરુરાજ વિશ્વાલરાજ, માલ્હં. ચિહ્ન દિસિ કરધ વિહાર, સુણિ,

સંમકિત રચણ પ્રકાસતાં, માં સાસણ ભાસ ભાસણ હાસ. સુ. ૯

એ આરધ ગુરુ તપગચ્છ ગુરુએ, માં રત્નશેખર સૂરિરાય સુ.

ઉદ્યનદિ ગુરુ વંદિએ, માં જંગમતીરથ પ્રાય સુ. ૧૦

સવત પનર પંચોતરધ એ, માં માગસિર રચિઉ રાસ સુ.

તક્તવાડા પૂરિ નિપનુએ માં પુણ્યરસ કલસ સંકાસ. સુ. ૧૧

—છતિ પં. સંધકલસ ગણિ વિરચિતં સમ્યક્ત્વ રાસ સમાપ્ત.

સ. ૧૫૩૮ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૧ દિને, પૂજ્ય પં. જયહેમગણિ

શિષ્ય લાવણ્યધીર ગણિના લિખિત—સાં ભં. પાટણ..

૪૧ આનંદમુનિ.

(૬૭) + ધર્મ લક્ષ્મી મહત્તરા-ભાસ. સં. ૧૫૦૭
આદિ.

હાળ પ્રથમ.

સકલ સદા ફલ વિમલ ગિરિ, જિણુ ચક્રીસ પ્રણામ,

કરિસું કવિતુ સોહામણું એ, ગચ્છ રતનાગર નામ. ૧.

*

*

*

*

અંતે—

જાણુતી એ ગુરુ ઉવયાર, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરાએ,

મંડૂ એ નગર પ્રવેસિ, સંવત પનર સતોતરધ એ,

શ્રી મહત્તર એ ભાસ કરેસિ, આસવંસિ આનંદમુનિ ૫૧

શ્રી સધૂ એ સિઉ અનદિન, મંડણ લીમ સહોદર એ,

સોની એ ભોજન તન સંધપતિ માણિક પય નમધ એ

ધામિણિ એ ઘો આસીસ, શ્રી રચણસિંહ સૂરિ પરિવાર સહ

જીવું એ કોડી વરીસ, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મહત્તરા એ. ૫૨

શ્રી ધર્મવક્ત્રી મહત્તરા, અવિચલ જાં સસિમાણુ,
અહનિસિ એહ ગુણુ ગાઈતાં, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૫૩

—ગ્રંથાગ્ર ૭૫. પ્ર૦ જૈ. ઐ: ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ.

૪૨ આસાયત.

(૬૮) હંસવત્સકથા ચોપઈ (વત્સરાજ હંસરાજ ચોપઈ)
લ. સં. સં. ૧૫૧૩ પહેલાં.

આદિ—

અમરાવઈ સંભાણું, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણું, અવર નયરાણું.

પુર પટ્ટણુ પયદાણું, અયદાણું વીર બાવનયા.

૧

અક્રપઈ—

શિખર બદ્ધ દસ સહસ પ્રાસાદ કનક કલસ ધન નરવંધ નાદ,
ગોદાવરીનુ નિર્મલ નીર, પુર પહિદાણુ વસઈ તમુ નીર.

*

*

*

*

અ તે—

ધર્મઈ લાભઈ અવિચલ શર્મ, જઈ પુણુ છાંડઉ પાપ જિ કર્મ,
દેવ આરાહુ જિણુવર નામ, દુપ તણુક જે ફેડઈ દામ.

૩૦

અવર દેવ જઉ પૂજઈ પાય, જિણુ પૂજઈ દેહ નિર્મલ થાઈ;
જિણુવર બોલિઉ ધર્મ તે કરઉ, પાપરેડ જિમ હેલા હરઉ,

૩૧

ગુણુવંત ગુર પાય અણુસર, મુક્તિ પુરી માંહે અણુસર

પુર પહિદાણુ ચાદવવંશ, વર્ણવયો વત્સરાજ નઈ હંસ

૩૨

મકલ લોક રાજ રંજની, કલયુગ કથા ઉનઈ વાવની,

ગાહા દુહુ વસ્તુ ચઉપઈ, સુજિત્યઈ ચ્યારિ બત્રીસાં હુઈ.

૩૩

બૂમલી ત્રિણસઈ વિશાલા, તિણુ મોહમાયા બલા,

સુણુતાં દોષ દરિદ્ર સવિ ટલઈ, ભંણુઈ અસાધત તિહ અદલાં દલઈ ૩૪

—૪ ખંડ છે. દરેકની અંત કડીમાં ‘અસાધત’ એમ લખેલ છે: સ. ૧૫૧૩ વર્ષે પોષ વદિ ૧૨ વિપ્ર મુરારિકે—વિવકવિજય ભંડાર ઉદયપુર.

—૫તિ શ્રી હંસ વત્સ કથાયાં ચતુર્થ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૮ દિને જાં ઉદયચંદ્ર શિ. જાંમનોહર લિં નાદસમાં મધ્યે પાનાં ૨૩-૧૨-૧. પર. ૩. કાં.

રત્નશેખર ૧૫૧૦ આસપાસ.

(૬૯) રત્નચૂડ રાસ.

—૩૦, ભાં.

૪૪ કલ્યાણસાગર.

(૭૦) વીશી (૨૦ વિહરમાન જિન સ્તુતિ) પૈકી ૧૪ જિનસ્તુતિ. આદિ.

શ્રી સીમધર સાબલઉ, એક મોરી અરદાસ
મુગુણ સોહાવા તુમવિના, રચણી હોઈ જમાસો

—જીવન જગધાણી.

અંતે—

x

x

x

x

કલ્યાણસાગર પ્રભુસુ રમિજી, હરીય ફરી મુઝ મીટ. -૫. તું.

—જીજગ સ્વામિ ગીત.

[પંજીનાં ૬ જિનનાં ગીત સૌમાગ્યરત્ને પૂરાં કર્યાં છે.]

૭-૧૩ આ. ક.

(૯૧) અગડદત્ત રાસ (૧૫૧૦ આસપાસ મ. કાં.)

૪૫ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિ. (આં. ગચ્છનાયક જયકીર્તિ-
સૂરિ શિ૦)

(૭૨) નલદ્વદંતિ રાસ-નલરાજ ચક્રપાદ. સં. ૧૫૧૨ ચિત્રકોટ
ગિરિમાં-ચિતોડમાં.

આદિ—

ધૂરિ દ્વદા.

સયલસંઘ સુહસંતિકર, પ્રણમીય શાંતિ જિજ્ઞેસુ,
દાંન શીલ તપ ભાવના, પુણ્યપ્રભાવ ભજ્જેસુ.
સુણતાં સુપરિસ વર ચરિય, વાધર્ધ પુણ્ય પવિત્ર,
દ્વદંતી નલરાયન, નિસુણ ચાર ચરિત.

x

x

x

x

અંતે—

શ્રીય અચલ ગચ્છનાયક ગણધર, ગુરુ શ્રી જયકીર્તિ સૂરીસવ,
જાસ નામિ નાસર્ધ દુરિત; ૩૨૮

તાસુ સીસ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિર્ધ,
કીડ કવિત મન આનદ પૂરિર્ધ, નલરાય દ્વદંતી ચરિત. ૩૨૯

સવત પનરખારોત્તર વાસે, ચિત્રકૂટ ગિરિનગર સુવાસે,
શ્રીયસંઘ આદર અતિ ધણુધએ;

એહ ચરિત જે ભણુધ ભણાવધ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ ઉચ્છવ
આવધ, નિતુનિ મંદિર તસ તાણુધએ. ૩૩૧.

—૪૭૧ શ્લોક પૂર છે. (સાગરભંડાર પાટણુ.)

—પત્ર ૧૧ લિ૦ સં. ૧૫૭૯ ભ. શ્રી જિનસાધુસૂરિણા.

—હા. ભ. પાટણુ દાખડો ૮૦

—પચસમિ ચતુસખ્યા સતિ શ્લોકા વિલોકિતા

પ્રાકૃતે નલદ્વદંત પ્રત્યેકાક્ષર સખ્યા. ૧

ઈતિશ્રી નલપંચભવરાસ વડો નલરાસ સંપૂર્ણ. સ. ૧૬૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૭ રવૌ લખિત શ્રી વટપદ્ર નગરે. ૧૬-૧૩ આ. ક.
—પૃ. ૧૦ અમ.

—સં. ૧૬૧૯ વર્ષે શાકે ૧૪૮૫ પ્રવર્તમાને ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ ગુરો
શ્રી અંચલગચ્છે. અવઠ ઉદયકિરણ ત્રિપાપિતં. (વિ. ધ. એક
ચોપડામાં પાના ૧૮૦ થી ૧૯૫. પંક્તિ ૧૮)

૪૬ મતિશેખર (ઉઠ દેવગુપ્તિસૂરિ-સિદ્ધિસૂરિ-કકકસૂરિ-
શીલસુંદર શિઠ)

(૭૩)ચત્રારાસ, સં. ૧૫૧૪

આદિ,

પહિલઈ પણુમી પયકમત્ત વીરજિણુંદહ દેવ,
ભવિય મુણુક ધનાતણુક, ચરીય ભણુઈ સખેવિ,
જિણુવરિ ચિહું પરિમાસિયક, સાસણિ નિર્મમ્મ ધમ્મ,
તિહા ધુરિ દાંન પ્રસંસીયમ, જિણિ તૂટઈ સવિ કર્મ

૧

૨

વસ્તુ—

દાન ગિરૂક દાન ગિરૂક દાનિ જસ કિત્તિ,
દાનહિ વસિ ત્રિણુઈ ભુવન, દાન માન આપઈ નરા હિવ,
દાનિ દુરિય નાસઈ સયત્ત, દાનિ સેવ સારમ્મ સુરા હિવ,
દાન જેમ ધનઈ દીયો, પુન્નહિ પાંખીય પાન,
સાવધાંન તુમ્હિ સાંભત્તક, પરગ્ગ ભવ અવદાત.

૩

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી ઉવએસ ગાઠ સિણુગારો પહિયો રચણુપ્પહ ગણુધારો,
ગુણિ ગોયમ અવતારો.

જડખદેવ સૂરીય પ્રસિધ્ધો તાસ પાટિ જિણિ જગિ જસ લીધો,
સંયમ સિરિ ઉરિહારો

૨૬

અનુક્રમિ દેવગુપતિ સ્ત્રીસ, સિદ્ધિ સ્ત્રિ નામિં તસ સીસ
મુણિજણસેવીય પાય

તાસ માટે સંપર્ધ જયવતો ગછનાયક મહિમા ગુણવતો

કક સ્ત્રિ ગુર રાય.

૨૭

સર્ધ હતિ થાપીય તિણિ ગુણહારા, ગુણવંત સીલસુંદર સારા
વારીયે જિણિ અણુગો.

તાસ સીસ મતિસેહર હરસિહિં પનરહસર્ધ ચક્રદોત્તર વરસિહિં.

કીયો કવિત અતિચંગો.

૨૮

(વધુ બીજી પ્રતમા)

—એનસાગર ભ. ઉદયપુર.

એઉ ચરિત ધન્નાનક ભાવર્ધ, ભણુધ ગુણુધ જે કહધ કહાવધ,

જે સંભલિ ઘધ દાંન

તે નર વંછિત ફલ પાવધ, વિલસધ નવધ નિધાન.

—વિ. ધ. ચોપડો ૮૫-૧૦૫

—હાલાભાઈ નાં. પાટણ; રત્ન; આમોદ.

(૭૪) નેમિનાથ વસંત ફુલડાં.

આદિ.

સારદ માઈ પાય નમીનઈ માગઈ એક પસાય રે

નેમિ જિણેસરના ભવ ગાઈસિ, લાગઈ મુઝ મનિહાઉરે, શ્રી યાદવકુલ મંડણુક.

યાદવ કુલ મંડણુક સ્વામી નેમિ જિણુંદરે.

ભાવઈ જસુ પયકમલ જુહારઈ સુરવર કિનર ઇંદરે.

x

x

x

x

અર્થ—

સો પરમેસર કેસર ચંદન પૂજક કુસુમ કપૂરરે.

કહઈ મતિશેખર સુણુક મતિશેખર, જિમ પૂજધ

સુધ પૂરરે—૧૦૭

વસંતમાસ શ્રી નેમતણુઈ ફૂલડે ફાગ પ્રખધરે,

રંગિ હિ ચંગ લેધનઈ ગાસઈ, તિહિ દુષ તણુઉ ન ગધરે. ૧૦૮

—સં. ૧૫૭૨ વર્ષે એત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૧ તિથૈ સોમવાસરે

શિવલાલ લિખત-૬-૧૪ વિ. ધ.

(૭૫) કુરંગડુ (કૂરઘટ) મહર્ષિરાસ. ૨૪૫ ગાથા. સં. ૧૫૩૭.

—રત્ન, ચં, ડે.

(૭૬) મયણુરેહા સતી રાસ. સં. ૧૫૩૭.-૩૦

[હર્ષસૂરિ (કક્કસૂરિ શિ.) કૃત ધના ચોપઈ સં. ૧૫૧૪
આણુક. આ પ્રમાણે નોંધાયેલ છે, પણ કર્તાનું ખરું નામ તો ઉપરોક્ત
મતિશેખર લાગે છે.]

૪૭ જિનવર્ધન. (સં. ૧૫૧૫ આસપાસ)

(૭૭) ધનારાસ (પ્રત સં. ૧૮૦૫)-રત્ન, અમ

+ ઉપદેશકારક કક્કો. પૃ. ૩૩૭ સ. મા. ભી.

૪૮ ન્યાયસુંદર ઉ. (ખ. જિનવર્ધનસૂરિ શિ.).

(૭૮) વિદ્યાવિલાસ નરેન્દ્ર ચક્રિપઈ. સ. ૧૫૧૬.

અતે—

ધણુ પરિ પૂર (હય ?) ઉપાલી આઉ દેવલોક પહુતઉ નરરાઉ,
ખરતર ગચ્છિ જિનવર્ધનસૂરિ, તાસુ સીસ બહુ આણુદ પૂરિ. ૩૫૫

શ્રીઅ ન્યાયસુંદર ઉવઝાય, નરવર કિંધ પ્રખધા સુભાય,
સંવત પનર સોલ વરસમિ, સંઘ વેયણુ એવિહિય સુરામ. ૩૫૬
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ ચરિત, ભવય લોય કહ્ન એવ પવિત્ર.

જે નર પઠઈ સુણુઈ સાંભલઈ, પુણ્યપ્રભાવ મનોરથ ફલઈ. ૩૫૭

—સંવત ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૬ રવડિ-ભાવ. (પૃ. ૧૫ પં. ૧૩)

૪૯ રત્નસિંહ શિષ્ય (ત૦)

(૭૯) જંબૂસ્વામિરાસ સં. ૧૫૧૬ ખીજા આવણ શુ. સોમ૦
આદિ—

સરસતિ સામણિ સારદાએ, ગોયમ ગણધાર,
રાસ બંધિ ગુણવત્તીઈ એ સિરિ જંબં કુમાર.
જંબૂદીવહ ભરહક્ષેત્ર મગધ વર દેસ,
નયર રાજગૃહિ જાણીધએ શ્રેણીય નરેસ.

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પનર સોલોતરઈ એ માલત. ખીજા આવણ માસિ, સુણિ સું.
શિવતિથિ દ્વતી ઉજલી એ, માલ૦ સોમવારઈ હૂઉ રાસ. ૧૦
તપગચ્છિ ગણધર અભિનવાએ માલં. અવતરિય ગોયમ સામિ સુ,
ચણસિંહ સૂરિ ધ્યાઈયઈ એ માલં. અષ્ટ મહા સિદ્ધિ નામિ. ૧૧
તાસ સીસ ધણિ પરિ ભણઈ માલં. વિનય કરી અપાર, સુ.
રાસ ભણું રલીયામણુરે મા૦ યશ કરી ભવિક ભંડાર. ૧૧
ગુણિસઈ ભણિસઈ નિસુણિસઈ એ, જંબૂય સામિનુ રાસ,
તસ ધરિ અંગણિ પામીઈ એ, નવનિધિ તણુડ નિવાસ. ૧૨
અદ સૂરિ જાં ઊગઈએ માલં, મેર ગિરિ ધ્રૂય તાર,
તાં લગઈ હર્ષઈ ગાઈઅ માલં. સામી જંબૂ કુમાર. ૧૩

—૬-૧૩ (વિ. ધ.)

૫૦ રાજતિલક ગણિ.

(૮૦) શાલિભદ્ર મુનિરાસ. આ ૩૫ હુંકનો પ્રાચીન રાસ છે.

આદિ—

શંભણપુરિ પહુ ખાસનાહ પણમેવિણુ ભત્તિએ,

હઉ પમણિસુ સિરિ સાલિભદ્ર મુણિતિલયહ રાસુ.

ભવિયહુ નિસણહુ જેણુ તુમ્હ હુમ્હ સિવપુરિ વાસુ.

૧

~

~

~

~

અંત—

સેણિય બોહિય ભદ્રા નિય ધરિ, પત્તા સખર્લ સિદ્ધિ તે મુણિવર,

રાજતિલક ગણિ સંથુણુમ્હ, વીર જિણેસર ગોયમ ગણહરં.

સાલિભદ્ર નહિ ધનઉ મુણિવર, સયલસંધ દુરિયઇ હરઉ.

૩૪

સાલિભદ્ર મુણિ રાસો જે ખેલા દિતી,

તેસિં સાસણુદેવી જણુયાઉ સિવ સંતી.

૩૫

[મ. બ.]

[પૂર્ણિમા ગચ્છમાં એક રાજતિલક સૂરિ થયેલ છે કે જેના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૬ તથા ૧૫૨૯ ના મળી આવ્યા છે, તે કદાચ આ કવિ હોય—તેથી તેમનો સમય સોળમા સૈકામાં પૂર્વાર્ધ મૂક્યો છે.]

૫૧ બ્રહ્મજિનદાસ. (દિ૦ સકલકીર્તિ-ભુવનકીર્તિ શિ.)

(૮૧) હરિવશરાસ. સં. ૧૫૨૦.

આદિ—

અંતે—

લોભવાહિં જીવ ગમાર, મિથ્યા ધરમ ચાખ્યો અપાર,

શાસ્ત્ર લોખ્યાં બહુ જિનવરતણાં, કુમત ચાખ્યા તીણું આપણા. ૩૫

હુંડા સર્પિણી કાલ વિશાલ, પચ મિથ્યાત ઉપજેં ચુણુમાલ,

જિમ પૂનિમ ચક્રી ચંદ્રકલા હાણિ, તિમ પંચમકાલિં જિનવરવાણિ. ૩૬

જે(ઇ) લો કાલ તણો પરતાપ, બ્રહ્મભદ્રે મિથ્યાત કીયો વ્યાપ,

મણીપરિં જસ વાખ્યો અતિ ધણો, બલિ દેવિં નારાયણુ તણો. ૩૭

તિહાં થકો નારાયણ હવો દેવ, પ્રજા લોક કરિ બહુ સેવ,
દયા ધરમ છોડયો તીણે ચગ, આચાર તણો બહુ કીયો ભંગ. ૩૮

* * *

જિણુ સાસણુ નિકલકં અપાર, મારગ મુગતિ તણો ભવ પાર,
દ્વિગબર નિગ્રથ ગુરચગ, જીવ દયા દીસે ઉતંગ. ૪૧

* * *

નેમી જિનેશ્વર ગિરનાર ઉપર આવી ગ્લા તે સંબધી કહે છે કે:-
સહસ્ર વરસ ભોગબ્યો સ્વામી આય, દશ ધનુષ નિરમલ ગુણ કાય.

* * *

શ્રી મૂલસંધ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ બાણીઈ, જિણુ સાસણિ જયવંત. ૧
તાસ પાટિ અતિ રચડા, શ્રી ભુવનકીરતિ ભવતાર,
રતનત્રય કરી મડીયા, ગુણહુ તણા ભંડાર. ૨
તે મુનિવર પાય પ્રણુમીનિ કીયો સવિ સાર,
અહ્મજિણુદાસ ભણે રચડો, પઢતાં પુન્ય અપાર. ૩
સિમ્બ મનોહર રચડો, મલ્લિદાસ ગુણદાસ,
પઢો પઢાવો વિસ્તરો, જિમ હોધ સૌખ્ય અપાર. ૪
ભવીયણુ જીવ સખોધવા, કીયો રાસ એ સાર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, દયાતણો ભંડાર. ૫
સંવત ૧૫ વીસોતરા, વૈશાખ માસ વિશાલ.
શુકલ પક્ષ ચઉ દિસિ દિને, રાસ કીયો ગુણમાલ. ૬

વસ્તુ.

રાસ કીયો રાસ કીયો સાર મનોહર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, હરિવંસ તણો સાર,
.....એ દ્રવિત કરી સાંભલો, ભાવ ધરો મનમાંહિ ઉબળ,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરુ પ્રણુમીનિ, અહ્મજિણુદાસ ભણિં સાર,

પદિં શુણિં જે સાંભણે, તેહનિં પુણ્ય અપાર.

—છનિ શ્રી હરિવંશરાસ. સમાપ્ત. સં. ૧૭૫૧

વર્ષે માઢ શુદિ ૧૪ શનૌ— (મ. ય.)

(૮૨) યશોધર રાસ,—ખંભાત ૧ ભંડારમાં.

(૮૩) આદિનાથ રાસ,—પા. ૧ ભંડારમાં.

(૮૪) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

વસ્તુ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર નમુ તે સાર
તીર્થકર ચક્રવીસમુ વાંછિત બહુ દાંન દાતાર
સારદા સામિણિ વલી તવું બુદ્ધિસાર હુ વેગિ માગુ
ગણુધર સ્વામી નમસ્કરૂ શ્રી સકલકીરતિ ભવતાર
શ્રી ભુવનકીરતિ ગુરૂમનિ ધરૂ કરિસું રાસ હું સાર.

૧

ભાસ જસોધરની.

ભવિયણ ભાવઈ સુણો આજ મનિ નિકચે આણી
શ્રેણિકરાગ તણો રાસ હું કહિસું વખાણી.

૧

*

*

*

*

અતે—

વસ્તુ.

શ્રેણિકરાગ શ્રેણિકરાગ તણો એ રાસ
પહે ગુણે જે સાંભલેં એક મનાં ધરી ભાવ ઉજવલ
.....સંપડે, સરગ મુગતિ ફલ સસાર નિરમલ
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણમી.....

બલ જિણુદાસ ભવણે નિરમલ સુનતાં પુન્ય અપાર.

૨૨

—સં. ૧૬૧૩ વર્ષે આવણ શુદિ ૧૧ શુક્રે કહ લિખી બાઈશ્રી
માનિક શ્રી ક્ષિપ્ય જિનમતિ શ્રી વાઈ. લિખિત શ્રી વસા વતુ કાયથા.
પાં. પર પકિત ૧૦. ભાવ.

પર જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. (વડતપગચ્છ)

(૮૫) જીવભવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૦ કાગુણ ૧૩ રવિ. .
અંતે—

વડતપ ગચ્છ રત્નાગરસાગર જિમ ભરપૂરિ,
તિહાં ગચ્છપતિ અછર્ધ વિદ્યમાન શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ. ૪
તાસ વચણ મુણ્યાં મન શુદ્ધિઈ તીણુઈ ખુદ્ધિ દુઓ પ્રકાસ,
કીધુ ઉપગારતણી મતિ જીવભવ સ્થિતિ રાસ. ૫
પનરસેવીસા કાગુણ સિદ્ધિ તણુઉ નિવાસ
રવિ પક્ષ અને તિથિ તેરસિ તે રચ્યઉ પુન્યપ્રકાસ. ૬
—ઈરે આઈ ઓનો ભંડાર.

પ૩ ભક્તિવિજય.

(૮૬) ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ સં. ૧૫૨૨

પ૪ પેથો. (જાંબૂઆમ વાસી શ્રીમાલ જ્ઞાતિનો આવક-ગુર આંચ-
લગચ્છીય જયકેશરસૂરિ-આચાર્ય ૧૪૯૪, ગચ્છનાયક પદ ૧૫૦૧-
સ્વર્ગ ૧૫૪૨)

(૮૭) પાંચનાથ દશભવ વિવાહલો. (સં. ૧૪૯૪ પછી અને
૧૫૪૨ પહેલાં.)

આદિ—

(માર્છ એ નયરહ સીહ દુઆરિ—એ દાવ.)

સરસતિ સામણિ કડંચ પસાઉ, મુઝ મનિ એહ ઊમાહિલુએ,
શ્રવણખંધિઈ બદ્ધ લાગઈ દાઉ, ગાયશું જિણુહ જીરાઉલુએ. ૧
મુલ્લચરિત્ર પ્રભકેરઈ પાસ, ભાવિહિં ભવીયણુ સાંભલુ એ,
સાંભલતાં હુઈ પુણ્યપ્રકાસ, દસઈ ભવંતર દેવના એ. ૨

અતે—

દાલ. બિલાહું.

અમ સહિ સમુપિ હોઈ, કોડિ વરસ કવિ નોઈ,
તુ લવલેશ ન જાણુઈ, મૂરખ કિશું અ વખાણુઈ.
મત્રિ પેથ ઈમ બોલઈ, અવર ન કોઈ તુમ્હ તોલઈ,
તૂં માયા તૂં અ તાત, કદ અ કિસીપરિ વાત
હું તુ પરિ પ્રવાહિક, તૂં અશરણાગત સાહિક.
કરિ કરિ દેવ પસાડ, જગિ શ્રરાકત્રિ રાડ.
રાપિ રાપિ મૂં અ સ્વાંમી, તૂ તુ પાય શરનાંમી
કીધુ કવિત વિશાસો, રૂં અડૂં અનઈ રસાસો.
પઢત ગણુતાંહાં સિધે, આવધ અવિચલ રિધિ.

૧
૨
૩
૪
૫
૬
૭
૮
૯

—વિશિષ્ટના સુત્રાવક નિજપરમભક્ત શ્રી જયકેસરસૂરિના પ્રતિ-
બોધ્યા—શ્રી જાંબૂઆમે વારતવ્ય શ્રીમાલસાતીય મહં—શ્રી પેથાકૃત દશભવ-
શ્રી પારિસ્વનાથ વીવાહલુ કૃતં.

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૯૫-૨૦૩ પંક્તિ. ૧૮

પપ લક્ષ્મીરત્નસૂરિ (જયકદ્યાણસૂરિ-વિમલસોમસૂરિશિ.)

(૮૮) સુરપ્રિય કુમાર રાસ.

અતે—

ગુરુશ્રી જયકદ્યાણ, સૂરિ સરોમણિ સુંદર, વણુઝારા રે
તાસ પાટિ જગિભાણુ, શ્રી વિમલસોમિ સહગર, વણુ.
લક્ષ્મીરત્ન સુરિંદ્ર, તસુ સીશ ઈમ ઉચરઈ, વણુ.
જે ખામઈ નિજ દોસ, નિશ્ચઈ ભવસાયર તરઈ, વણુ.

૮૧
૮૨
૮૩
૮૪

—પ્ર. કા., ખં. ૧, પા. ૩

+અભક્ષ્ય અનંતકાયની સં ૧૪૪ સ. મા. ભી.

અઈમિતા સં (વીર જિણુંદ વાંદિને ગૌતમ.) ૧-૧૩ આ. ક.

[જયકલ્યાણસૂરિ એ નામના તપગચ્છમાં આચાર્ય થયા છે તેનો ધાતુ પ્રતિમાપર લેખ સં. ૧૫૦૨ નો મળી આવે છે. ધાતુ પ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧. તેજ કવિએ પોતાના પ્રગુરૂ તરીકે ઉલ્લેખેલ હોય. તેથી આને ૧૬ માં સૈકામાં ગણી શકાય.]

૫૬ જ્ઞાનસાગર (નાયલ-નાગેન્દ્રગચ્છ, ગુણસમુદ્રસૂરિ-
આણુંદપ્રભસૂરિ ?-ગુણદેવસૂરિ શિ.)

(૮૯) જિનવલ્લવસ્થિતિ રાસ. સં. ૧૫૨૩ ગાથા ૨૨૩૨ પા. ૫૪ અમ.
(આ ઉપર જણાવેલ નં. ૮૫ નો રાસ લાગે છે.)

(૯૦) સિદ્ધચક્ર રાસ.—શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૫૩૧ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુરૂ.
અર્થ—

કરકમલ જોડેવિ કરિ, સિદ્ધ સયલ પણમેવિ,
શ્રી શ્રીપાલ નરિદનઉ રાસ બધ પભણેસિ. ૧
મહિઅલિ મત્ર અનેકિ છઈ, પંપલિ મ પડિ ગમાર,
ભવસાયર તુ ઊતરઉ, જઉ જપઉ શ્રી નવકાર. ૨
શ્રી ગુણદેવ પસાઉલઉ, રચિસુ કવિત રસાલ
જ્ઞાન ભણુઈ સદ્ સાંભલઉ, સિદ્ધચક્ર ગુણમાલ. ૩

* * * *

અંતે—

નાગેન્દ્ર ગછિ ગુરૂ ગાઈએ, માલંતડે શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ
જનસ (તાસ) પાટિ સોહામણા એ, માં શ્રી આણુંદપ્રભસૂરિ
(વંદીઈ આણુંદ પૂરિ.)—૭૩

ભવિયાં ભાવઈ નિતુ નમઈ એ. માં શ્રી ગુણદેવસૂરિ રાય.
તાસ સીસિ એ રાસ રચિઉ એ, માં જ્ઞાનસાગર ઉવજ્ઞાય. ૭૪
સંવત પનરએકત્રીસ ઇ. (વીસઘ. ભા. પ્રત) માગસિરિઈએ માં
કલ્હલી બીજ ગુરૂવાર,

રાસ રચ્યો સિદ્ધચક્રો ઝો, માં ગાનકિ શ્રી નવકાર. ૭૫

ઝેકમનાં જે સામલદંઝે, માં તેલ ધરિ મંગલમાલ,

રિદિ અનંતી ભોગવર્ધ ઝો, માં નિમ નૃપતિ શ્રીપાલ. ૭૬

—સં. ૧૭૧૭ ચંદ્ર શુદિ ૧૦ ખંભાત મધ્યે પોસાલવડી પંચાસ
ધનવિજય લખિનં. ૧૫-૧૨ લીં.

—સં. ૧૭૩૦ કાતિક શુ. ૧૨ ભોમ આંગણોડ નગરે ૧૨-૧૩ ધો.

—સં. ૧૭૩૭ માર્ગશિર શુ. ૧૫ શુદ્ધ અલમદાગાદ મધ્યે
૧૭-૧૧ ધો.

—હાલાભાર્ધ ભં. પાટણ; ઉદયપુર ભં.

—શ્રી શેત્રુંજય કરમોચનાદિ સુકૃતિકૃત્ય સુકૃતિકારિ મહોપાધ્યાય
શ્રી ૧૯ શ્રી ભાનુચંદ્ર ગણિ ચરણાંબુજ ચંચરીકાયમાન પડિત શ્રી દેવ-
ચંદ્ર ગણિ સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૧૯ શ્રી વિવેકચંદ્ર ગણિ
શિષ્ય પંડિત શ્રી ૫ શ્રી તેજચંદ્ર ગણિ પં. શ્રી ૫ શ્રી નિનચંદ્ર ગણિ
શિં ગ. જિવનચંદ્રેણુ લિપિતં સં. ૧૭૫૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૦ દિને
શુરવાસરે લિપિત પત્તનવાગ્તવ્ય સાં વેલા પુત્રી બાઈ ગુલાબબાર્ધ
વાચનાર્થ. (શુ. વિ.)

નમહાવીર સ્તવન-નાથ કેસે જંબુકો મેર કંપાઓ પહર જૈ. કા. સાર.

+ પદ— હરિભજ કારાના. ૫૯૬ „

નમહાવીર સ્તં વીરજી સુણોરે ઝેક વિનતિ ૬૧૭ „

નદ્દટક પ્રભાતી. જગ્ગલગે સમકિત રતનકું પાયા નહિ પ્રાણી ૪૮ જૈ. પ્ર.

૫૭ મંગલધર્મ (રતનાકર ગચ્છ જયતિલક સૂરિ-રતનસિંહ
સૂરિ-ઉદયવલ્લભસૂરિ-જ્ઞાનસાગરસૂરિ-ઉદયધર્મ શિ.)

. (જુઓ નયસુંદરની પ્રશસ્તિ)

(૯૧) મંગલકલશ રાસ. સં. ૧૫૨૫

આદિ—

આદિ જિણુવર જિણુવર સુખદાતાર
સતિ જિણેસર સતિકર, નેમિનાહ સોભાગ સુંદર
પાસ જિણુદ વિધનહર વર્ધમાન કલ્યાણમદિર
પત્ર તિથકર સુગુર નમી સરસનિ અંબિકાદેવિ
સમરવિ મંગલકલશહુ ચરિત્ર જણિસુ સખેવિ,

૧

~

x

~

~

અર્પિતે—

અંદ ગચ્છિ દેવમદ્ર ઉવઝાય, તિણિ ઉદ્ધારીઉ ક્રિયા સમુદાય,
રચણાગર ગચ્છિ ગુરુ ગુણુ ભૂરિ, જગનિકક જયતિલેહ સૂરિ. ૩૨૬
રચણસિંહ સૂરિ મુનિવર થાટિ, ઉદ્યવલ્લભસૂરિ તેહના પાટિ,
જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ, જયવંત ભવિયાં પૂરધ જગીસ. ૨૭
[મુનિવર વાચક શ્રી ઉદ્યધર્મ, જગિઉ આગમ શાસ્ત્રહ મર્મ.
તાસ પસાઈ ફલધર્મ કર્મ, જ્ઞાનરચિ ભણુઈ મંગલધર્મ] ૨૮
મંગલકલસ તણી ચઉપધય, સંવત પંનર પંચવીસઈ હધય.
પદેઈ ગુણે સંભલધ વિચાર, તસં ધરિ ઉચ્છવ જય જયકાર. ૨૯
— કુલ પદ ૩૨૯—સાગર ભં. પાટણુ.

[ ] આના બદલામાં બીજી પ્રતમાં એ છે કે:—

મુનિવર વાચક ઉદ્યધર્મ જાણિ, નવનચેતિ કરિ વધાણુ,
જાણે શાસ્ત્રની આગમ મર્મ, તાસ પસાઈ રચીઉ ઉપક્રમ. ૪૯
ન્યાનરવિ ભણિ મંગલધર્મ, જે સાંભલતાં આવી શર્મ
—૨૦-૧૧-લી. (વિ. ધ.)

૫૮ દેવકીર્તિ.

(૬૨) ધત્તાશાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૫૩૧. —પાનાં ૧૦ અમ૦

પદ પુણ્યનંદિ (ખ૦ જિનસમુદ્રસૂરિ-સાગરચંદ્રસૂરિ-ર-
ત્નકીર્તિ-સમયમકત શિ૦)

(૯૩) રૂપકમાલા,

અંતે—

સખ્ય શીલ મહિમા નિલકિ કુશલસૂરિ સિરિસાટ,

શ્રી જિનસમુદ્રસૂરિ સોહવર્ધ ખરતલ શુકલ પાટ. ૩૦

કુસીલ ઉથાપક સુસીલસંસ્થાપક સાગરચંદ્ર

સૂરિ રાયવયણાયરી રયણુકીરતિ ગણિયંદ. ૩૧

શ્રી સમયભક્ત વરવાચકા વીર વિણેયાનંદ

રૂપકમાલા શીલની પમણુધ શ્રી પુણ્યનંદિ. ૩૨

આનાપર રત્નરંગ ઉપાધ્યાયે સ. ૧૫:૨ માં બાલાવબોધ લખ્યો

છે કે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પુણ્ય નંદુપાધ્યાયેન શીલરૂપકમાલિકા,
વિહિતા મવ્યજીવાનાં ચિત્તં શુદ્ધવિધાયિની
નેત્ર સિદ્ધિ જ્ઞાન ચંદ્રે વર્ષે નમસિ માસિ
શ્રી રત્નરંગોપાધ્યાયૈઃ કૃતાવબોધિની ॥

—ઈતિ રૂપમાલા બાલાવબોધ:

લખ્યો સં. ૧૬૧૫ વર્ષે ભાવ ધર્મ ગણિયે—સાગર ભ પાટણુ-

(જિનસમુદ્ર સૂરિને સૂરિપદ ૧૫૩૦ માં મળ્યું અને તે સં-

૧૫૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તે બે મધ્યમાં આ કૃતિ રચાઈ છે.)

૬૦ દેવપ્રભ ગણિ (વીરસિંહ શિ.)

(૯૪) કુમારપાલ રાસ લ. સં. ૧૫૪૦ પહેલાં.

અંતે—

મેર નગ નહુ ચલધ જાવ, જાં ચંદ-દિવાયર

સેષ નાગરાજ જાં ધરધ, જૂમિ સાતધ સાયર,

ધર્મ વિસ ઉ જાન એહમાહિ, હુ અ નિશ્ચલ હોંધ,

કુમર નરિંદહ તણુઉ રાસ, તાં નદહ લોધ. ૪૧

સૂરીસરિસઉ વીરસિંહ ગુર પાય પસાઈ,

બહુ દેવખપહ ગણિ વરેણુ, રચિઉ ભતિં રાસો. ૪૨

—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાસ: સ. ૧૫૪૦ વર્ષે સા. પુંજ ભાર્યા
જાનુ, મુતા કુંઅરિ પકનાથે ચરણનંદન ગણિના લિખિત: વીરમવાટકે ॥

[ગુ ૦ વિ.]

૬૧ ઉદયધર્મ. (આગમગ. મુનિસિંહસૂરિ-વિજયસિંહ
ઉ.-મુનિ (મતિ) સાગર શિ.)

[આ કવિએ સં. માં ધર્મકલ્પદ્રુમ રચેલ છે.]

(૯૫) મલયસુંદરિ રાસ. સં. ૧૫૪૩ આશો શુ. ૩ ગુર.

અંતે—

જિન શાસન વિશુદ્ધ જયવંત, ગજ ચક્રરાસી છઈ ગુણવંત.

શ્રી આગમ ગણિ પ્રકાસ દિણ્દ, ગિર્યાથી મુનિસિંહ સૂરિંદ. ૧૧૮૮

તસ મનરજન બહુ ગુણુ ધાંમ, વાંદ વાયક વિજયસઘ નામ,

તસ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય સુજાણુ, શ્રી મતિસાગર મહિમનિહાણુ. ૧૧૮૯

તદ પય પકજ સેવા પ્રવીણુ, ઉદયધર્મ પડિત સંયમલીણુ,

કરિઉ કથાનક રગિ રસાલ, મલયસુંદરિ મહાબલ ભૂપાલ. ૧૧૯૦

વિરહ વસિઉચિતિ અંબાતાત, કુર્કમ વિષમ એવ રચી વાત,

પન્દર ત્રઈતાલઈ તૃતીયા તિથિ, આસો શુદ્ધિ જે ગુર પક્ષ અત્થિ. ૧૧૯૧

કરજેડી કવિ ઈમ વીનવઈ, જે પોડિ અધિક ઉછઈ બોલવઈ,

ક્ષમા ધરે ક્ષમવઉ અન્યાય, સાંહાં સેવઈ કરી પસાઉ. ૧૧૯૨

હં નવિ જાણુઈ મૂરખ મૂલિ, ગુણવંતા સવિ હં પગધૂલિ,

રામ નિમસિ મઈ કીધી કથા, તાં નાં દુએ મેર દ્રૂ યથા. ૧૧૯૩

મંગલ પંદિત શ્રી અરિહત, મંગલ બીજા શ્રી સિદ્ધંત,
મંગલ ત્રીજા મંગલ સુંદરી, મંગલ ચક્રવર્તી શાસન સુરી. ૧૧૮૪
કર્મ તણુ ઉ એ પ્રપ્ત પ્રદીપ, જિમ જિમ મુણીય તિમતિમ રસીક,
બાણનાં દોષ દરિદ્ર દલઈ, ગણનાં નવનિધિ સંપદ મિલઈ. ૧૧૮૫

—છતિ મંગલસુંદરી ચતુર્થ પ્રસ્તાવ. અથાત્ર શ્લોકસંખ્યા ૧૮૦૦.

શ્રી સં. ૧૫૮૪ વર્ષે પોપ માસે શુક્રવરણે ચતુર્થ તિથી ગુરવાસરે
તદિને લખિતં. મુ. આણંદ રત્નેન, પા. ૪૪ પં ૧૬ (ગુ. વિ.)

(૯૬) કથા બત્રીસી. ૧૫૫૦ દીવાલી.

અતે—

શ્રી આગમ ગચ્છ સદા ઉદ્ધર્વંત શ્રી મુનિસિંહસૂરિ ગુણવત
તસ પાટિ રીલરત સૂરિ પ્રધાન આણંદપ્રભ ગુરુ બુદ્ધિ નિધાન. ૧૪
જઈવંતા મુનિરત સૂરીસ આનંદરત હોંયા તસ સીસ,
એ અનુક્રમ ગણનાયક તણું કવિતા નામ હવઈ ધમ સાણુ. ૧૫
મુનિમિંહ સૂરિ તણુઈ બહુ શિષ્ય શ્રી વિજયસિંહ વણારીસ મુખ્ય,
તસ બધવ ઉદ્ધરત પણ્યાસ વાયક યતિકીરતિ ગુણવાસ. ૧૬
વિજયસિંહ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય મુનિસાગર નામિં મુનિરાય.
અનુક્રમિ અમરસાગર ઓઝાંસ શ્રી શ્રીમાલી ડાબિલ વંસ. ૧૭
તાંહ ગુરાહી પ. ઉદ્ધર્મ લખિસાગર સાથી અભિરમ્મ,
કહી કથા બત્રીસઈ સાર સોધી જોયો જે સવિચાર. ૧૮
પનર પંચાસઈ દોષ દિને કરિઈ કથાનક એહ,
મુગધ પણ ધમધ કહિઈ અછધ સોધધ ઉતમ જેહ. ૧૯

—વિજયધર્મસૂરિ ભં.

૬૨ વચ્છ.

(૯૭) મૃગાંકલેખા રાસ. (લ. સં. ૧૫૪૪ તેથી તે પહેલાં)

આદિ—

ગોયમ ગણુહરપય નમેવિ, બહુ બુદ્ધિ લહેસુ (લહેચ્છ)
 મૃગાંકલેષા સતીય ચરિત્ર (ત), મનિ સુદ્ધિ (સૂધ) કહેસુ(ચ્છ) ૧
 સીલધ સરોમણિ ગુણિ નિતુએ, મનિ માંન ન આણુધ,
 મનસા વાચા કાય કરી, તે સીલ વપાણુધ. ૨

x

x

x

x

અતે—

મૃગાંકલેષા તણૂંચ ચરિત્ર, સમકિતસંતરીમાંહિ પવિત્ર,
 તેહયું કવિઈ સત્ત આધારિ, અસલ્ય તે મિછાદુકડ સાર, ૪૦૨
 કાલ અનાદિ જીવ જગિ વસધ, એ પરિ જીવ ધણા હુધ હશધ (હુસિધ)
 ઈસિ ઉભાવ જાણી મન કરે (રઉ) ત્રિહ્ન જણુ તણૂં ચરિત્ર વિસ્તર (રઉ) ૪૦૩
 ભણુધ ગણુધ નધ જે સાંભલધ, ભણુધ વછ તિહિં સંકટ ટલધ,
 બીજી સતી તણાં જે નામ, તે સવિદ્નંઈ કરે પ્રણામ. ૪૦૪

—ઈતિ શીલ વિષયઈ મૃગાંકલેષા સતી પ્રગ્ધ સંપૂર્ણ. છ. શ્રી.
 ગ્રંથાગ્ર. પરપ.—ભાવ. લી., (પ્ર. સં. ૧૬૨૮)

—ઈતિ શ્રી શીલ વિષયે મૃગાંકલેષા રાસ સંપૂર્ણ:—સંવત્ ૧૫
 ૮૨ વર્ષે આપાઠ શુદ્ધિ પ રવૌ—પૂજ્યારાધ્ય પ૦ માણિક્યચારિત્ર ગણિ
 શિષ્ય વિવેકચારિત્ર ગણિના લેખિ. પ્રાગ્વાટ સ્વાતીય સા. નરપાલ ભાર્યા શ્રા.
 લાડિકિ સુતા શ્રા૦ હંસાધપઠનાથ સ્યાહામ આમે. ભાવ. પા. ૧૮ પં. ૧૩

—સંવત્ ૧૬૨૪ વર્ષે ફાગુણ સુદ્ધિ ૮ શુક્રે કૃકરવાડા આગ મધ્યે
 પં. શ્રી ધર્મવર્દન ગણિ શિ૦ પં. શ્રી સૌભાગ્યવર્દન ગણિ શિ. પ ગણેશ
 લક્ષ્મી સૌભાગ્ય લિ૦ —માણસા વાસ્તવ્ય નાગર ન્યાતીય સેઠિ રૂડા
 પઠનાથ પાર્શ્વનાથ પ્રાસાદાત્.—[વિ. ધ. એક નાનો ચોપડો—પાનાં
 ૧૯૦—૨૩૮, પંકિત ૧૨.]

—સં. ૧૬૪૧ વર્ષે આગરા નગર મધ્યે પુસ્તિકા લિખિતા. (વિ.
 ધ. એક મધ્યમ કદનો ચોપડો પા. ૧૪૭—૧૬૫

—સં. ૧૫૪૪ વર્ષે આસો શુદ્ધ સપ્તમી. સોમે મૃગાંકુલેષા ચરિત્રં
લખિતાત્ ... ... સ. ૧૬૫૯ વર્ષે માઁ સુઁ ૫ દિને શ્રી શ્રીમાલ
સાતીય સા. શ્રી પાસવીર સુત સાહ શ્રી રહીયા પદ્મ પુણ્યાર્થ ૧૨-૧૫
લી. શુદ્ધ જૂની પ્રત જણાય છે.

—સિં સગીયાણા નગર મધ્યે સં. ૧૬૨૮ વર્ષે આસૂ વદિ ૧૧
દિને ગુરુવારે. ૨૬-૧૧ લીં.

—સં. ૧૬૭૫ વર્ષે શ્રાવણ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયાયાં તિથૌ સોમ-
વાસરે ક્ષત્રીયવશે રોકોડ સ્થિતિ મહારાજશ્રી સુરસિંહજી વિજય રાજ્યે વછા
લીખતં નાગોરી (આમાં વછા એ નામ છે તે ખુદ દ્રવિ નથી કારણ
કે ઉપર જુદા જુદા સવત છે કે જે સ. ૧૬૭૫ પહેલાના છે.)

૬૩. વચ્છ ભંડારી.

(૯૮) નાવપદ્મવ પાર્થનાથ કલશ. (મગલપુર-માંગરોળના)
આદિ—

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમધ્યે શ્રી મંગળપુર મડણો, દુરિત વિહંગણો,
અનાથનાથ અસરણસરણ ત્રિભુવનજનમનરજનો,
૨૩ મો તીર્થકર શ્રી પાર્થનાથ તેહ તણો કળશ કહીયું.
ઢાળ.

હારે વાણારસી નયરી વસેય અનુપમ ઉપમ અવદાધાર,
તિહાં વાવી સરોવર, નદીય કૃપ જળ વનસ્પતિ ભાર અઢાર,
તિહાં ગઢ મઢ મદિર, દિસ અભિનવ, સુંદર પોલિ પ્રાકાર,
કોસીસા પાખલ ફિરિતિ ખાઈ. કોટે વિસમા ઘાટ.

અંતે—

(છાપેલી પ્રતમાં)

ભણે વચ્છ ભંડારી અમમન, વસિયો શ્રી અરિહતોણ,
નીલવરણ તનુ મહિમાસાગર, જયો જયો ભગવતોણ,

(અન્ય ક્ષિપ્ત પ્રતમા પાઠાંતર.)

ઈમ ભણે વચ્છ ભૂંડારી નિજદિન અમ મન એ અરિહંત,

એહવા નીલવરણ નવરંગ જિનેસર, જયો જયો જયવંત

—શ્રી ૫ તિલકચંદ... પડનાર્ય. લ૦ પં. કાનિકુશલ સંવત ૧૮૩૭

ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ વાર શુક્રે. મો. લા ; માં.

—પ્ર૦ દેપાલકૃત સ્નાત્ર પુત્રમાં અંતર્ગત-વિરિધ પુત્રસંગ્રહ.
નવકાર સંખ્યા. પૃષ્ઠ ૭.

[આ કવિ દેપાલ કવિના મહાકાવીન જણાય છે તેથી તેને ૧૬
આ સૈકામાં મૂકેલ છે. મૃગાંકજેષ્ઠા રાસના કર્તા વચ્છ કવિ ને આ બંને
એક હોવાનો સભવ છે.]

૬૪ સર્વાંગસુંદર. (વડતપગચ્છ--જયશેખર સૂરિ-જિન-

સુંદરસૂરિ-જિનરત્ન સૂરિ-જયસુંદર ઉ. શિ.)

(૯૮) સાર શિખામણ રાસ, ૧૫૪૮ માગશર શુદ્ધ ૧૦ માનુષ્યપુરીમાં
આદિ—

ત્રેવીસમા શ્રી પાસનાહ પ્રભુ કેરા પાય

તું પ્રણમું એક ચિત થઈ લહી સગુરૂ પસાય. ૧

માતા સરસતિ દેવિ કન્હર્ધ એક મુવચન માગું

જે કવિરાજ આગમ દુઆએ તેહ ચરણે લાગું. ૨

ધ્યાઉ શ્રી નવકાર મત્ર ચત્રેદ પુરવ સાર

વણવતાં એક જમડીએ ન લહીજર્ધ પાર. ૩

યશ કીરતિ જેહ નિરમત્ર એ જયસુંદર જેહ;

સવેગનિધિ ગુરૂ ગણહરૂએ આરાધુ તેહ. ૪

સાર શીખામણ તણુ રાસ રચસૂ રસ આણી,

તે ભવિયણ તમ્હે સાંભલઉએ અવિચલ ફલ બાણી. ૫

અંતે—

વડ તપ ગઝ ગયણાંગણિ સૂરિ, જેહ વાણી ગંગાજલ પુરિ
શ્રી જયસેહર સૂરિવરો.

તાસ પાટ દીપઈ ગુણુ ભૂરિ, ગઝપતિ શ્રી જિનસુંદર સૂરિ,
તપિ જપિ નિરમલ ગણુધરએ. ૨૩૩

તાસ પાટિ પુહુવિ ગુરુ ગુણુનિધિ, જેહનઈ નામિઈ લહીઈ
સવિ સિધિ, શ્રી જિનરયણુ મુરિદ વરો.

વિજયરાજ તેહનઈ જે સોહઈ, નિરૂપમ જગહ તણાં મનમોહઈ,
ઉવઝાય શ્રી જયસુંદરએ. ૨૩૪

તાસ રીસ ગુરુ લહીય પસાય, શ્રી સંવેગસુંદર ઉવઝાય,
રચિહ રાસ એ રૂઝડો એ.

પનરસઈ અડતાલઈ સવત્સરિ, માગસિર સુદિદસમી ગુરુ માનુષ્યપુરિ,
નિતુ નિતુ મંગલ જયકરએ. ૨૩૫

એક મનાં જે હિઈ ધરેસઈ, ભવનાં સઘનાં પાતિગ ધોસઈ,
હોસઈ સુખ તેહ અતિ ધણુએ. ૨૩૬

કવિચણુ કહઈ મઈ જાણુ અજાણિઈ, રચિહ રાસ એ યુદ્ધિ પ્રમાણિઈ,
નંદુ જાંહૂં મેર ગિરિએ.

એ હિતસિખ્યા નિતુ હઈઈ ધરસ્યઈ, દુખસાગર તે નિશ્ચઈ તરસ્યઈ,
શિવ સુખ અવિચલ પામસ્યઈ. ૨૩૭

—૧૦-૧૪; ૧૨-૧૪ લીં.

—હા. ભ. પાટણુમાં ડાખડો ૮૦; ખ. ૧, પા. ૩; માણેક.

[આ રાસમાં રાત્રિભોજનનિષેધ, જીવહિંસા ત્યાગ, ગળેહું પાણી પીવું, અભશ્ય વસ્તુ ન ખાવી વગેરે શિખામણુની વાતો છે. ભાષા પ્રાચીન ગુજરાતી છે તેથી હિદી જેવી જણાય છે. પદ્ય ૨૫૦ લગભગ છે. જિનરત્નસૂરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખ સ. ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના મળી આવે છે. અને તેમને શિષ્ય હેમ-સુંદર ગણિ પણુ હતા. જીઓ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ ૨.]

૬૫. હેમવિમલ સૂરિ* (ત૦ ૫૫ મા પદ્ધર.)
 (૧૦૦) મૃગાપુત્ર સ. સ. ૧૫૪૮ પછી ને ૧૫૬૮ પહેલાં.
 આદિ—

સુગ્રી નયરી સોહામણીજી, રાજા શ્રી બલભદ્ર,
 તસુ ધરિ ધરણી મૃગાવતીજી, તસુ નંદન ગુણવંત,
 હે માડી ખિણુ લાખીણી જાઈ.

ચરિત ચિંતામણિ સમોજી, મુઝ મનિ અધિક સુહાધ—હે માડી.

*

.

*

અંતે—

મૃગાપુત્ર રિપિ રાજ્યોજી, જે ગાવઢ નરનારી
 હેમવિમલ સૂરિ ધમિ ભણુધજી, તે તરસ્યધ સસાર
 —સોમાગી તુઝ સમો અવર ન કોઈ

૨૦

—આ૦ ક૦

૬૬ લાવણ્યસમય* (ત૦ સોમસુંદર સૂરિ—લક્ષ્મીસાગર
 સૂરિ—સમયરત્ન શિ૦)

* તપગચ્છમાં સુમતિ સાધુસૂરિની પાટપર થયા જન્મ મારવાડના વડગામમાં સં. ૧૫૨૨, પિતા તથા માતાનાં નામ ગંગારાજ, અને ગંગા-રાણી. મૂળનામ હાદકુમાર. દીક્ષા. સં. ૧૫૩૮ અને દીક્ષાનામ હેમધર્મ. અગ્યાચપદ સં. ૧૫૪૮ માં ગૂજરાતના પંચાસરા ગામમાં શ્રીમાલી પાતુએ કરેલા ઉત્સવપૂર્વક મળ્યું ને નામ હેમવિમલસૂરિ રાખ્યું સં. ૧૫૫૬માં કિયોદ્ધાર કર્યો. પછી ઈડરના સાયર અને શ્રીપાલે તેમનો પદમહોત્સવ કર્યો જેમાં રાજા રાયભાણે પણ ભાગ લીધો હતો. સં. ૧૫૬૮ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

x આ કવિ સંવત્ સોળમા સૈકાના મધ્યમાં એક સમર્થ કવિ થયેલા છે. તેનો વંશ આદિનો પરિચય તેના વિમલપ્રગ્ધની પ્રશસ્તિમાંથી મળી આવે છે. ગૂજરાતના પાટણનગરમાંથી શ્રીમાળી વણિક નામે મંગ અમ.

(૧૦૧) સિદ્ધાંત ચોપઈ—લુકા વદન ચપેટા. સં. ૧૫૪૩ કા.

શુ. ૮ રવિ.

(આમાં મૂર્તિ નિષેધક લોકાશાનું ખંડન છે.)

આદિ—

સકલ જિણુંદહ પાય નમું, હિચડઈ હરિય અપાર,

અક્ષર જોઈ ખોલિસિહ, સાચક સમય વિચાર.

સેવિઅ સરસતિ સામિણી, પામિઅ સુગુર પસાહ,

સુણિ ભવીઆણુ જવ વીરજિણુ, પામિહ શિવપુરિ કાહ.

૨

સઈ જિગણુવીશ વરિસ થયાં, પણયાલીસ પ્રસિદ્ધ, (વીરાત)

ત્યાર પછી લુકું હુકું, અસમંજસ તિણિ કીધ.

૩

લુકાં નામિધ મુહતલુ, હુંતહ એ કિંઈ ગામિ,

આવી ખેટિ બહુપરે, ભાણુ કરમ વરામિ.

૪

*

*

*

*

દાવાદ આવેલ. ને તેને ત્રણ પુત્ર પૈકી મોટા પુત્ર નામે શ્રીધર અબ્દ-
પુરામાં વસતા હતા. શ્રીધરને તેમની સ્ત્રી ઝમકલ દેવીથી ચાર પુત્રો
નામે વસ્તુપાલ, જિનદાસ, મંગલદાસ અને લઘુરાજ તથા એક પુત્રી નામે
લીલાવતી થયાં. તે પૈકી લઘુરાજ તેજ આપણા કવિ. તેમનો જન્મ સં.
૧૫૨૧ શાકે ૧૩૮૬ પોષ વદિ ૩ નો થયો. તેમના જન્માક્ષર સમય-
રત્ન મુનિને ખતાવતાં તે ગુરૂએ જણાવ્યું કે તે પુત્ર તપનો સ્વામી થશે.
અથવા તે કોઈ તીર્થ કરશે, કાંતો મોટો યતિ થશે અને મહાવિદ્વાન થશે
ગુરૂના કહેવાથી માઆપને પગે લાગીને એ પુત્ર વૈરાગી થયો. સ. ૧૫૨૯
ના જેઠ શુદ્ધ ૧૦ ને દિને પાટણમાં પાલણપુરી અપાસરામાં મહોત્સવપૂર્વક
તપગચ્છપતિ લક્ષ્મીસાગર સૂરિ (જન્મ સં. ૧૪૬૪ આદ્રપદિ વદિ ૨,
દીક્ષા ૧૪૭૦, પન્થાસપદ ૧૪૯૬, વાયક પદ ૧૫૦૧, સૂરિપદ ૧૫૦૮,
ગચ્છનાયક પદ ૧૫૧૭સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૩૭) એ દીક્ષા આપીલાવણ્યસ-

અતે—

ક્રોધ નથી પોપિઉ મઈ રતી, વાત કહીછઈ સઘલી છતી,
ઓલિઉ શ્રી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં નિદાનુ સિઉ અધિકાર.

૧૭૪

છવ સવે મઝ બધવ સમાં, પડઈ વરાંસઘ ધરિજ્યો ક્ષમા,
જે જિમ જાણુઈ તે તિમ કર, પણિ જિનધર્મ પડ આદર.

૧૭૫

મય એ નામ આપ્યું. સમયરત્ન ગુરુએ વિદ્યા આપી. કવિ પોતે જણાવે છે કે ‘મે સરસ્વતી માતાની કૃપા કરવાથી મને સોળમા વર્ષમાં વાણી (કવિ ત્વશક્તિ) ઉદભવી જેનાથી પોતે છદ, કવિત, ચોપાધ, અને ગદ્યપદ્યવાળા સરસ રાસ રચ્યા. વળી અનેક પ્રકારનાં ગીત રાગ રાગણી અને સંવાદ રચ્યાં. (મે,) રસવાળાં કથન કહ્યાં છે, પણ જુઠાં કાવ્ય કર્યાં નથી. મોટા મોટા મંત્રીઓ અને રાજાઓને પણ ખુશી કર્યાં છે. ઘણા વિશાળ પ્રદેશમાં જેનો ઉપદેશ પ્રસર્યો છે, અને જેના ઉપદેશથી ઘણે ઠેકાણે દેહરાં તેમજ ઉપાશ્રય થયા છે, મોટા મોટા મીર (સરદાર) અને માલિક (જમીનદારો-રાજા) જેને નમે છે, તેને (પોતાને) પંચાવન (સં. ૧૫ ૫૫) ના વર્ષમાં પંડિતપદ મળ્યું. જે ગણિ તપાગચ્છના શણુગારરૂપ શાસ્ત્ર છે, અને જે દેશ પરદેશમાં વિચરે છે, તે સોરઠ દેશમાં ગિરનાર પર થઇને ગુજરાતમાં આવ્યા. અણહિલવાડ પાટણ પાસે માલસમુદ્ર (પાટણથી પશ્ચિમે પાંચ ગાઉપર ‘માલસુંદ’ ગામ છે તે હશે!) માં ચોમાસું રહ્યા. અહીંના સકળ સઘે વિનવણી કરી એથી વિમળ રાસનું કવન કર્યું. સં. ૧૫૬૮ ના આસો માસમાં પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરની પાસે શુદ્ધ પક્ષે રવિવારે મૂળ નક્ષત્રમાં વિમળરાસનું વૃત્તાંત પૂરું કર્યું.” આ કવિની સં. ૧૫૮૯ સુધીની કૃતિઓ આમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મળી આવી છે, તે પરથી ત્ર્યાં સુધી તેમનો જીવનકાળ અવસ્ય હતો એ સિદ્ધ થાય છે. આરે સ્વર્ગસ્થ થયા એ જાણવા કંઈ સાધન ઉપલબ્ધ થયું નથી. વિશેષ હકીકતો તેમની સર્વ કૃતિઓ વાંચી વિચારતાં અતરંગ પ્રમાણથી મેળવી શકાય તેમ છે.

ધન ધન જિનશાસન.

અમહ ગુરૂ શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, જસુ પસાઈ દુરિયાં દુરિ,
તપગછનાયક સુગુણનિધાન, લક્ષ્મીસાગર સૂરિ પ્રધાન. ૧૭૬

શ્રી સોમજય સૂરીંદ મુગ્ધાણ, જસુ મહિમા જગિ મેરે સમાણ,
અહનિસિ હરપિ પ્રણમ પાય, સુમતિસાધુ સૂરિ તપગછરાય. ૧૭૭

ગુણમડિત પડિન જયવંત, સમયરત્ન ગિર્યા ગુણવંત,
તમુ પય કમલિ ભમર જિમ રમૂં, ઈણિપરિ ભગતિઈંદિન નીગમૂ. ૧૭૮

જમુ મહિઅલિ રૂઆડક જસ વાઉ, તે સહિ ગુરૂતુ લહી પસાઉ,
એ ચક્રપદ રચી અભિરામ, હુંકટ વદન ચપેટા નામ. ૧૭૯

સંવચ્છર દહ પચ વિશાલ, ત્રિતાલા વરણે ચઉસાલ,
કાળી શુદ્ધિ આઠમિ શુભ (રવિ) વાર, રચી ચક્રપદ બહુત વિચાર. ૧૮૦

નરનારી એકમનાં થઇ, ભણઇ ગુણુ જો એ ચક્રપદ,
મુનિ લાવણ્યસમય ઈમ કહમ, તે મનવાછિત લીલા લહમ. ૧૮૧

—ઈતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુષ્પદી. હુંકટ વદન ચપેટાભિધાના.

લિખિતા પરોપકારાય. શુભ ભવતુ લેખક. પ્રાકગો:-શ્રી. આની
સાથે આજકવિનું રચેલું એક ગીત છે. (પ્ર. કા.) -૮-૧૩ વિ. ધ.

—સંવત ૧૬૪૬ વર્ષે ચૈત્ર માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશી ખુદે લખિતં
સ્વપરોપકારાય લિખિત ॥ પં ૦ કુશલતિલક ગણિ શિષ્ય કલ્યાણતિલક
લિખિતં ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભ ભૂયાન્-ભાવ. પૃ. ૨૩-૩૧ પં. ૧૩
(૧૦૨) સ્થૂલિભદ્ર એકવીસો સ. ૧૫૫૩ ની દીવાળી.

આદિ—

આવિઉ આવિઉ રે આવિઉ જલહર ચિહું પપે,
સોહાવિઉરે માસ આસાઠ સુણુઉ સપે
નિત સમરે રે જેહનું નામ સદા મુપે.
સોઈ સામીરે સ્થૂલિભદ્ર જો નાવઈ રપે.

અંતે—

સંવત પંનર ત્રિપન્ન સંવત્સરે દિવસ દીવાલી તણુઉ
 થૂલિભદ્ર ગાયુ મય સુણાયુ એકવીસુ એ ભણુઉ
 ઝેષિ મુનિવરરે મયણુનિ આંણુ મનાવીઉ
 જોઉ જિનવરરે શાસનિ સોહ ચડાવીઉ
 જસુ કીરતિરે મહીયલિ ઝાઝી ઝગમગઈ
 ચઉરાસીરે ચઉવીસી જો જાં લગઈ.
 જા લગઈ મહીયલિ મેર સાગર ઈંદે ચંદ વધાણીઈ,
 નક્ષત્રમાલા રવિઝમાલા સીલ જસ તાં જાણીઈ
 શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનીંદ્ર રાજા ચિત્તિ ચોષઈ ગાઈઈ
 લાવણ્યસમય સુરગિ જોલઈ અંગિ નિરમલ થાઈઈ. ૨૧
 —વિ. ધ. ; ૮-૧૪ લીં.

(૧૦૩)+ ગૌતમપૃષ્ઠા ચઉપઈ સં. ૧૫૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૧ શુક્ર
 આદિ—

સકલ મનોરથ પૂરવઈ, ચઉવીસમુ જિણુંદ
 સોવનવન્ન સોહઈ સદા, પેખ્યઈ પરમાણુદ. ૧
 * * * *

અંતે—

કવિ કહિ હું સિદ્ધિ જોલુ બહુ, જાણુ ચતુર છઉ તુમ્હે સદ્,
 પુણ્યકાજ કરિસ્યઈ એક સસાં, સવિ સુખ લહસિઉ વિસઈ વિસા. ૮
 શ્રી મુખી ગૌતમ પૃષ્ઠા કરઈ, વીર સરિખા સંસય હરઈ,
 ઈહિનિ વાણિ અમૃત સમાન, અમૃતવાણી પહિલઉ અભિધાન. ૯
 એ ચઉપઈ રચી ચઉસાલ, કુણુ સવત નઈ કેહુ કાલ,
 વરિસ માસ કહિસ્યું દિન વાર, જોઈ લેજો જાણુ વિચાર, ૧૦
 પહિલું તિથિની સંખ્યા આણિ, સંવત જાણિ ધણિ અહિનાણી
 બાણુ વેદ જઉ વાંચઉ વામ, જાણું વર્ષ તણું એ નામ. ૧૧

યાસુપૂજ્ય જિણુવર ધારમું ચૈત્રચિ કો માસ જિતે નમું,
અનૂઆલી ધગ્યારિસિ સાર, તહીં મુર ગુર ગિરુ વાર. ૧૨
ફહા ચઉદ અનર્ધ ચઉપર્ધ, ઠકે જપમાલી પુરી દૂર્ધ,
ઉપર અધિકો પાઠ વખાણિ તે સંખ્યાના મણિયો જાણિ. ૧૩

*

~

+

+

તપગચ્છ નાયક આણુંદ પૂરિ, વંદુ સિરિ સોમસુંદર સૂરિ,
તસુ અનવર્ધ સોહધ ગુરચંદ, સિરિ લખમીસાગર સૂરીંદ. ૧૧૮
આણુજાણુતા કહિઉ જે અતી, અધિકું ઓછઉ ખમિઓ વલી,
મુનિ લાવણ્યસમઘ કહિ એ ઈચિઉ, ધન મન જે જિનચક્ષુ વસિઉ ૧૧૯

—લખ્યા સ. ૧૯૦૭ પ્ર. કા.

—૬-૧૨ ધો.

—પ્રકાશિત ભીમશી માણેક.

(૧૦૪) આલોચણુ વિનતિ સં. ૧૫૬૨ વામજ નગરમાં.

આદિ—

આજ અનંતા ભવ તણારે, કીધાં અતિ ધણારે
મુજ એહજ ટેવ તુ,
પાપ આલોઈ આપણાં, મુણિ સમરથરે, સીમધર દેવ તુ. ૧
થોડિ સીમધર સામીયાં—આંકણી.
કરું વિનતીરે કરું બે કરજોડિ તુ,
થોડ નહિ કહતો પડું ભમ્યો ભવતણીરે કહું કેતલી કોડિ તુ. છો. ૨

*

*

*

*

અંતે—

સંવત પનરખાસિઠઈ આદિત્રરે અલ્લવેસર સાપ તુ,
વામિજમાંહિ વીનવ્યો, સીમધરે દેવદર્શન દાપિ તુ. ૫૪ છો.
અમિઅ ઈર્થો આણુંદ ભર્થો આજ મેં કર્યોરે પોતિ
સુકૃત ભડાંર-તો,

ભવ ભવ સાંગર ઉતર્થો ચીત્તજ ધર્મોરે જિન મુક્તિદાતાર તો

૫૫ છો.

ઘણુ પરિ પાપ આલોધ્યા જેઅ દુભચાં રે જીવ ઘોર અનંત તો,
આલોધ જિન છોડવિં ઇંદ્રિય યુઝવીરે જિનરાજ મહંત તુ ૫૬ છો.
તુમ નામિં હું નિર્મલ થયો મુઝ ભિ ગયોરે પાતિક તણુ દુર તુ,
મુનિ લોવણ્યસમઘ ભણુધ નિત વાંદસ્યુરે પ્રભુ આણુંદ પ્રૂર તુ. ૫૭ છો.

(વિ. ધ. ચોપડો પા. ૧૬૮-૧૭૦) મારી પાગે ૩-૧૨.

(૧૦૫) નેમનાથ હમચડી સં. ૧૫૬૨ (૬૪)

આદિ—

સરસ વચન દીયો સરસ્વતીરે ગાયસ્થું નેમકુમારો .

સામલવરણુ સોહામણો, તે રાજમની ભરતારો રે હમચડી ૧

*

*

*

~

અંત—

હમચી હમચી હમચડીરે હમચી છધ ચુરાસી,

મુનિ લોવણ્યસમય ઇમિ બોલધ, હમચી હરપિઈ વાસીરે હ૦ ૮૧

સંવત પનર બાસઠે (પા. ચુંળકે) રે ગાયુ નેમિકુમારો

મુનિ લોવણ્યસમય ઇમ બોલધ, વરતિઉ જ્યજ્યકારોરે-હ. ૮૩

—મારી પાસે છે.

(૧૦૬) સેરીસા પાર્શ્વનાથ સ્તવ. સં. ૧૫૬૨

આદિ—

સ્વામિ મહાકર શ્રી સેરીસધ, પાસ જિણેસર લોડણુ દીસધ,

દીસધ લોડણુ પાસ પરગટ, પુહવિ પ્રત્યાપૂર એ,

સેવતાં સંપત્તિ સુકવિ જપતિ સગલ સંકટ ચૂર એ,

એ અચલ મૂરતિ સકલ સ્થરતિ આદિ કોઈ ન જાણુ એ.

ઇમ મુણીય વાણી હૃદય આણી સુગુર એમ વપાણુ એ. ૧

x

x

x

x

અંત—

પાસ કલ્યાણુક દસમ દીહાડએ, મહીયલ મહિમા પાસ દેપાડ એ,

દેપાડ એ પ્રભૂ પાસ મહિમા સંધ આવે ઉમટયો,

ધ્વજ પૂજ મંગલ આરતી તેણે પાપ પૂરવનાં ધટ્યાં.

સંવત પત્રર આસઠ્ઠિ પ્રસાદ સેરીસાતણે

લાવણ્યસમે ધમિ આદિ બોલેં નમો નમો ત્રિભુવનધણી. ૧૫

(૧૦૭) રાવણ મદોદરી સંવાદ. સ. ૧૫૬૨ (આગળ જુઓ)

(૧૦૮) વૈરાગ્યવિનતિ સં, ૧૫૬૨ આસો શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

જય પદમ જિણેસર અતિ અલવેસર, આદીસ્વર ત્રિભોવનધણીય,

ચૈત્રંજ સુખકારણ સુણિ ભવતારણ વીનતડી સેવક ભણીય. ૧

*

..

..

*

અંતે—

સેવકમાંહિં સમુહતુ થાપુ, આદીસ્વર અવિચલ પદ આપુ

તપગણિ શ્રીય હેમવિમલ સૂરીંદ, તાસ વયણિ કીધૂ આણુંદઈ ૪૬

પત્રર આસઠ્ઠ આદિજિન તુકુંદ, કરી વીનતી ગદ્યટિ ધણુધએ,

આસો મસવાડધ દસમી દિહાડધ, મુનિ લાવન્યસમધ ભણુધ એ. ૪૭

—ગ્રંથાગ્ર ૭૧-વિ. ધ. ચોપડો ૧૬૭-૧૭૦. મારી પાસે ૨-૧૭.

(૧૦૯) સુરપ્રિય કેવલી રાસ. સં. ૧૫૬૭ આસો શુદ્ધ રવિ ત્રંયા-

વતી (ખંભાત) માં

અંતે—

શ્રેણિક હીયડધ હરષીયા, રજ પરષદિ ધાર,

મુનિ લાવણ્યસમધ ભણુધ, વરત્યક જયજયકાર. ૧૮૭

સંવત પત્રર સત(ડ) સઠ્ઠ આસો સુદિ રવિવાર [પા. સોમવાર]

રચિઈ ચરિત્ર સોહામણું, ત્રાયાવતી મઝારિ. ૧૮૮

તપગણિ ગુરૂ ગોયમ સમા, સોમસુંદર સૂરિરાય,

સમયરત્ન સહિ ગુરૂ જયક, પામી તેહના પાય. ૧૮૯

કાંઈ કવિ મતિ કેલવણુ, કાંઈ શાસ્ત્ર વિચાર

ગાઈ સુરપ્રિય કેવલી, ગુરૂ સરસતિ આધારિ. ૨૦૦

—લિખાપિત ચ શ્રી ચિરાદ્રપદે સં. ૧૬૧૪ વર્ષે. પ્ર. કા.

—અંથાથ ૨૩૧ પ્રે૦ ૨૦; જેસ૦ ; ખં.

(૧૧૦) + વિમલ પ્રખંધ (રાસ) સં. ૧૫૬૮ આસો શુ. રવિ માલ સમુદ્રમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર પ્રથમ પ્રણમ્યોસુ
અંખાઠ ધુરિ અર્ચુદા સકલદેવિ શ્રીમાત ધ્યાઉ
પુમાવય અક્કેસરિ વાગ્યાણિ ગુણુ રંગિ ગાઉ
સહિ ગુરૂ આયસ શરિ ધરી આલસ અલગ કરેશિ
કહિ કવિઅણુ હૂં વિમલમતિ, વિમલ પ્રખંધ રચેશિ. ૧

ચુપૈ.

સરસતિ વરસતિ વાંણિ સાર, કહિ કવિઅણુ મઝ તસ આધાર,
સરસતિ વિણુ ચે બોલ્યા બોલ, ને પ્રમાણિ નવિ ચડ્ધ નિટાલ. ૨

*

*

*

*

અતે—

પામી સરસતિ દેવી પસાંધ ગાયઉ મંત્રિ વિમલ નરરાય,
રચિઉ રાસ તે કુણુ કવિરાજ, કણુઈ થાનકિ કિમ પ્રગટિઉ આજ. ૩૦
ગૂજરદેસ દેસ નવરગ, પટ્ટણુ નગર પ્રસિદ્ધઉ ચંગ,
સધ મુખ્ય શ્રીમાલી મંગ, કર્મ પુણ્ય જગિ મોટા યંગ. ૩૧
તીષ દાંન વ્યવહારી વાદી, તિહાંથી આવ્યા અમદાવાદિ,
ત્રિણિ પુત્ર તસ કુલ અગાર, પ્રથમ પુત્ર શીધર સુવિચાર. ૩૨
અજદરપુરિ કીધા આવાસ, ઝમકલ દેવી ધરણી તાંસ,
ચારિ પુત્ર તેહનઈ જિનમતી, પચમ પુત્રી લીલાવતી. ૩૩
વસ્તુપાલ જમત્રિ જિણુદાસ, ત્રીણુ બધવ મંગલદાસ,
ચતુર ચંગ ચઉથઉ લદરાજ, તેહનઈ પુણ્ય સરીસૂં કાજ. ૩૪
ધર્મશાલ જિનમંદિરપાશિ, સમષરત્ન ગુરૂ તિહાં ચુમાશિ,
જનમયોગ દેષાડિઉ યશઘ, સહિગુરૂ હૃદય વિમાસઘ તિશઈ. ૩૫

સંવત્ ૧૫૨૧ ધિન્ન, શકે તેર છયાશીઉ પ્રસન્ન,
 પોષ વદી દિન ત્રીજ પવિત્ર, આવિઉ અશ્વેષા નક્ષત્ર. ૩૬
 ઘડી પાછિલી જવ નવરાત્રિ, જન્મ અર્ક ઉગીઉ પ્રભાત્રિ,
 તુલા લગ્ન સરિસુ સંકેત, મૂરતિ મંગલ જમલુ કેત. ૩૭
 વૃશ્ચિક ખુધ રવિ ત્રીજઈ રહિઉ, શુક્ર મકરિ તે ચઉ થઈ કહિઉ,
 ગુરુ શનિ કુંભિ રહ્યા પાંચમઈ, મેપિ રાહુ સોહઈ સાતમઈ. ૩૮

૨૫ ૬	૭ મં	
શુ. ૧૦	શ્રી	૪ ચં
૨૨ ૨૨	૧ રા.	૨

દસમઈ ચંદ રહિઉ નિજ ઘરે, જન્મયોગ જોઈઉ સહિગુરે,
 હૃદયરથલિ રવિ નક્ષત્ર વશિઉ, સહિગુરિ વચન પ્રકાસિઉ ધર્શૂં. ૩૯
 મુણુઉ શ્રેષ્ઠિ હોશિ તપ ધણી, કઈ એ જાણઈ તીરથ ભણી,
 કઈ એ થાશઈ મોટઉ યતી, વર વિદ્યા હોશઈ દીપતી. ૪૦
 ગુરુવચને વધરાગી થયુ, માતતાત પય લાગી રહિઉ,
 જેઠ સુદિ દિન દસમી તણુઉ, ઉગણત્રીસઈ ઉચ્છવ ઘણુઉ. ૪૧
 પાટણિ પાલ્હણુપુરી પોસાત્ર, જગ હુઈ ચઉપટ ચુસાલ,
 દિઈ દીક્ષા અતિ આણુદપૂરિ, ગચ્છપતિ લખિમીસાગરસૂરિ. ૪૨
 સંઘ સજન સદ્ સાપી સમઈ, નામ કવિઉ મુનિ લાવણ્યસમઈ,
 નવમઈ વરસિ દીપવર લીધ, સમયરત્ન ગુરિ વિદ્યા દીધ. ૪૩
 સરસતિ માત મયા તવ લહી, વરસ સોલમઈ વાંણી હુઈ,
 રચિઆ રાસ સુંદર સંઘઈ, જંદ કવિત ચઉપદ પ્રથઈ. ૪૪
 વિવિધ ગીત બહુ કરિયાં વિવાદ, રચીયા દીપ સરસ સંવાદ,
 સરસ કથન નહીં આલી કવઈ, મોટા મંત્રિરાય રંજવઈ. ૪૫

જસ ઊપદેસ હવુ સવિશાલ, બહુ થાનિક દેહરાં પોસાલ,
 મીર મલેક તે માંડછ વિનધ, પંડિત પદ તે પચાવનધ. ૪૬
 સોહર્ધ ગણુ તપ ગચ્છ શણુગાર, દેસ વિદેશિધ કરધ વિહાર,
 સોરઠ દેશિ રહી ગિરનારિ, પુહતા ગુજ્જર દેશ મઝારિ. ૪૭
 અણુહિલવાડા પટ્ટણુ પાશિ, માલસમુદ્રિ રહિઆ ચક્રમાસી,
 બોલ સકલ સંધિધ વીનવિહ, વિમલરાસ તેણુધ કારણિ કવિહ, ૪૮
 અઠૂસહાનિ આસો માશિ, કીધહ પાસ જિણેસર પાસિ,
 મૃગ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર, પૂર વિમલરાસ વિસ્તાર. ૪૯

વસ્તુ.

રાસ રચિહ રાસ રચીહ નવલ નવ પડિ,
 તસ ઉપ્પરિ ઈક ચૂલિકા, ધ્યાનિ પાસ ગચ્ચીહ ધ્યાયુ,
 વિમલ શ્રી વર્ણુન કરિહ, સરસ રાસ પદ્યધ ગાયુ,
 સંવત પનર અઠ સઠધ (૧૫૬૮) વડુ રાસ વિસ્તાર,
 તે પ્રમાણિ ગરૂં ચડિહ, માલસમુદ્ર મુઝારિ. ૫૦

*

*

*

*

ચોપધ.

ચાત કેનલધ આગઈ હવી, કેતા વચન કહિયાં કેલવી,
 અધિકે ઊણે લાગાં પાપ, સધ સમક્ષ પમાવૂ આપ. ૫૯
 દ. સવિ મૂરપ માંહિધ ધુરી, હીઅડઈ મતિ નહી તેહવી પરી,
 જે અક્ષર કવિધ જગિ જાંણુ, તે સવિ સરસતિ તણુઈ વપાંણુ. ૬૦
 જે જાણુઈ જિન ધર્માચાર, જાણુઈ જીવ જિગોદ વિચાર,
 જે કવિ જગિ મોટા મઝ ચિકા, દ. તેહના પયની રેણુકા. ૬૧

*

*

*

*

ફહા.

ફહા છદ કવિત મિલી, ભાષા વિવિધ વચન્ન,
 વિમલરાસ અકે અછંઈ, તેરસયા છપ્પન્ન.

બત્રીશે અક્ષરિ થિકો, બાંધઈ ગ્રંથહ માન,
સત્તરશત લીહિ અગ્રલા, એહ ગ્રંથનુ ન્યાન. ૬૮

નવરંગ નવલા ષંડ, તે રચીકે રાસ અષંડ,
જે સુણત સવિ સયોગ, જે ભણતલાં લહીધ ભોગ,
જે ભણત લહીધ ભોગ ભૂતલિ, ભણતિ મુનિ લાવણ્યસમઘ,
કિત્તિ વિમલ વાણી વિમલ, વિમલધરિ રિવિ વૃદ્ધિ રમઘ ૬૯

—સં. ૧૫૮૪ વર્ષે પોષ શુદ્ધ દશમ્યા તિથૌ ગુરુદિને ભીમેન લિપિનં.

શ્રી શ્રોમાલસાતીય સુઆવક સાહ શ્રી વનજી જૂઠા પઠનાર્થ લિપિનં. સ-
શોધક અને પ્ર૦ મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ, ૬૧-૧૫ લીં.

(૧૧૨) કરસંવાદ—સં. ૧૫૭૫ (૪) સાતિનગરમાં.

આદિ—

પહિલૂં પ્રણમિસુ સારદા, જસ કરિ વીણા નાદ,
આદીસ્વર આદિઈ કરી, ગામસુ કરસવાદ.

*

†

‡

*

અતે—

મુનિ લાવણ્યસમઘ કહિ જોઈ, જિહા જિહાં સપ તિહાં રવ હોઈ. ૬૫

સપિધ લહીધ ધનની કોડિ, સપિઈ અગિ ન લાગઈ ખોડિ,
સપિઈ વયર ન વાંધઈ રતિ, સંપ વખાણુઈ શ્રી જિનમતિ. ૬૬

માલવ મરહઠ સોરઠ સાર, ગૂજર દેશ સવિહુ સિણુગાર,
વિનયવિવેક વિચાર વિશેષ, દીસઈ ધર્મતણુહ બહુ દેખ. ૬૭

જિહાં પોદાં જિણુહર પોસાલ, વસઈ લોક દીપતા દયાલ,
શાંનિજ (સાતી) નગર મડિ સુવિશાલ, ગાયુ કરસંવાદ રસાલ. ૬૮

*સંવત પનર પંચિહુતરઘ, મુનિ લાવણ્યસમઘ ઉચરઈ,
પામી અંદ્રપ્રભ જિનરાય, એકર સંપિઈ પૂજઈ પાય. ૬૯

—(મ. બ.)

*ખીચ પ્રતમાં—

‘ સંવત પનર ચમોતરે ’ એમ ઐ. રાસ સગ્રહ ભાગ ૨ ના પરથી લાગે છે.

(૧૧૨) અંતરીક્ષપાર્શ્વ જિનછંદ સં. ૧૫૮૫ (૮૬) વૈશાખ શુ. ૩ આદિ—

સરસ વચન ઘો સરસતી માત, બોલીસ આદિ જસ વીમ્યાત,
અંતરીક્ષ ત્રીભાવનો ધણી, પ્રતિમા પાસ જિનેસર તણી. ૧

લંક ધણી જે રાવણુરાય, તેહ તણો અહોરી કહેવાય.

પરદ્વપણુ નામેં ભુપાલ, અહનીસ ધર્મતણો પ્રતીપાલ. ૨

*

*

*

*

અંત—

સંવત પનર પંચ્યાસીયા (પા. છયાસીક) વપાંણુ, સુદિ વૈસાખ તણો
દિન જાંણુ,

ઉક્ષટ આપાત્રીજેં થયો, ગાયો પાસ જિણેસર જયો. ૫૩

હું સેવક છું તાહરો સ્વાંમ, હું લીનો છું તાહરે નાંમ,

મુનિ લાવન્યસમે કહે મુદ્ધ, તુંમ દરિસણા હું વાંધું સદા. ૫૪

—લિ. પાલણુપુર નગરે પં. ઋષભવિજય ગ૦ પં. રંગસકંતેન
સં. ૧૮૯૫ શ્રાવણ માસે સીતેતર પક્ષે પુર્ણિમ તિથ્યા બલેવદિને વરસા-
તની ઝડી વરસતે લીખ્યું છે. શ્રી શ્રેય ભવતુ (અંતરીક્ષ કેશમાં એકસી-
ગિટ હતું તેમાંથી)

(૧૧૩-૧૧૫) ખિમઋષિ (ખોહા) બલિભદ્રયશોભદ્રાદિરાસ. સં. ૧૫૮૯.
+ ખિમ ઋષિ (ખોહા) રાસ. માધ રવિ. અમદાવાદમાં
આદિ—

ભારતિ ભગવતિ મનિ ધરી, ગુરૂ પય નમીય પવિત્ર,
બોલિસુ મુદ્ધર્ધ આગલઉ, ખોહા તણું ચરિત્ર. ૧

જસ જસવાઇ અછઇ ધણઉ, જયુ નિ જસભદ્રસૂરિ,
ત્રીજઉ કહીઈ કિન્હરસિ, નાંમઇ ફરીયા ફરિ. ૨

પ્રદિ ઉગમિ નિતુ પ્રણમનાં, લહીધ નવઈ નિધાન.

ભોજનિ દૂર કપૂર રસ, ભૂપ ભક્ષા ગાહુમાન.

૩

કવિજન કહિસઈ કેતલાં, જેહના જેહવા હામ,

સુણુજ્યો સદ આદર કરી, આક પ્રભાવક નામ.

૪

અતે—

હહા.

ખોહુ ખિમ રસિ કિન્હરસિ, ખલિભદ્ર જસભદ્ર સૂરિ.

ત્રિણિ કાલ પ્રણમંતડાં, દુરિય પણાસઈ દૂરિ.

૨૧૧

ચોપાધ

ખોલિઉ ખોહાનામ પવિત્ર, પડંગ જિ પિમરસિ તણુઉ ચરિત્ર,

સંઘ સમા સુણિયો જે જાણુ, ખોલિસુ ખલિભદ્ર તણુઉ વખાણુ. ૨૧૨

હહા.

મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, જિજ્ઞા હુસઈ પવિત્ર,

પ્રથમખંડ પૂર કહિઉ, પિમ રસિ તણુઉ ચરિત્ર.

૨૧૩

—છતિ પ્રથમ ખંડ.

(૧૧૪) +ખલિભદ્રરાસ—

આદિ—

હહા.

પુણ્ય પ્રભાવક જાણીઈ, વિદ્યામણિ ખલિભદ્ર,

તસુ ચરિત્ર વખાણીઈ, જસ ગુર શ્રી જસભદ્ર.

૧

*

*

*

*

અતે—

ખોહો ખલિભદ્ર તણુઉ ચરિત્ર, કહિતાં કાયા પુહવિ પવિત્ર,

સુણુયો સમા પુરષ જે જાણુ, શ્રી જસભદ્રસૂરિ તણુઉ વખાણુ. ૧૨૪

ખોહુ પિમરસિ કિન્હરસિ, ખલિભદ્ર યશભદ્રસૂરિ,

તિન્નિકાલ સમરંતડાં, દૂરિય પણાસઈ દૂરિ.

૧૨૦

મુનિ લાવણ્યસમય ધમિ ભણુઈ, જિજ્ઞા હુસઈ પવિત્ર,

દ્વિતીય ખંડ પૂર કહિઉ, ખલિભદ્ર તણુઉ ચરિત્ર.

૧૨૬

—છતિ દ્વિતીય ખંડ.

(૧૧૫) નયશોભદ્રસૂરિ રાસ—

આદિ—

ભાણુઈ કરઈ ક્યવાર જસ, જસભદ્રસૂરિ ચરિત્ર,
ભણુતા ગુણુતાં નિસુણુતાં, કાયા હુઈ પવિત્ર. ૧
સંધ ભણુઈ સહિ ગુરુ સુણુક, તે તુમ્હે કહુ એકતિ,
શ્રીજસભદ્ર ચરિત્ર અમ્હ, સુણુવા પરીય સુષતિ. ૨
જસ નામઈ જસ વિસ્તરઈ, પ્રણુમંતા પરહોડિ,
મુનિ લાવણુસમય ભણુઈ, લહીઈ સંપતિ કોડિ. ૩

* * * *

અંતે—

દાસ. દૂહાનુ

તપગણિ ગુરુ ગોયમ સમા, શ્રી સૌભાગ્યનંદિ સૂરિ સાર,
શ્રી અમરસમુદ્ર ગુરુ રાજીઆ, શ્રી હસસયમ સાર. ૧૬૫
જયવંતા ગુરુ જાણીઈ, જસ નમઈ નરરાય,
શ્રી સમયરત્ન સહિ ગુરુ જયુ, પ્રણુમીય તેહના પાય. ૧૬૬
સંવત પનર નવ્યાસીઈ, માધ માસિ રવિવારિ
અહિમદાવાદ વિશેષીઈ, પુરુ છુહાદીન મઝારિ. ૧૬૭
સંધ સુગુરુ આદેસડઈ, જિહા કરી પવિત્ર,
એહા બલિભદ્ર કિન્હરસિ, જસભદ્ર રચિઈ ચરિત્ર. ૧૬૮
ગુણુતાં ધરિ ગુરુઅડિ ધણી, ભણુતાં લહીઈ ભોગ,
યુણુતાં ચિર કીરતિ હુઈ, સુણુતાં સવિ સયોગ. ૧૬૯
તતીયષંડ જસભદ્ર ગુરુ, ચડીઈ ચરિત્ર પ્રમાણિ,
ધર્મનાથ પસાડલઈ, બોલિઈ સુલલિતવાણિ. ૧૭૦
ગચ્છ ચડરાસી ગણુધરા, સાધુ સકલ પરિવાર,
ગણિ પવતણિ જે મહાસતી, સધ સદા જયકાર. ૧૭૧
એહુ પિમરસિ કિન્હરસિ, બલિભદ્ર જસભદ્રસૂરિ,
તિત્તિ કાલ પણુમંતાં, દુરિઅ પણુસઈ દ્વરિ. ૧૭૨

જિનશાસનિ ઉદોતકર, એ રપિ અવિચલ નામ,

મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, નિતુ પ્રહિં કરૂં પ્રણામ.

૧૭૩

—છતિ શ્રી પડિત લાવણ્યસમય કૃતે બોહાં બલિભદ્ર શ્રી યશોભદ્ર
ચરિત્રે તૃતીય. ખંડ: સંપૂર્ણ:—સં. ૧૬૧૧ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે,
ચતુર્થી રવો વાસરે પં. સહજતિલક ગણિ શિષ્ય પં. ઈદ્રિસહજ ગણિ
લિપિતં-પરોપકારાય. શુભં ભવતુ. કલ્યાણં મસ્તુ. ચિરં જીયાતુ. પ્રં. ઐ.
રાસસંગ્રહ ભાગ ૨ જો.

(૧૦૭) રાવણમંદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨. જુઓ પૃ. ૭૫.

આદિ—

રાગ શ્રી રાગ

સૂતેલો સીંહ જગાવીહ, નડીઓ વાસગ નાગરે,

સીત હરી તિં સ્યું કર્યું, રૂઠા રામના પાગરે-૧

સાંભલિ રાવણ રાજ્યા, જાસે મહિયલિ મામરે,

સતી સીતા તઈ કાં હરી, વિરી નંકડો રામરે-૨, સાંભલિ.

*

*

*

*

અતે—

જયજયકાર જગત્રિ દુહિયા, વરલા રંગના નાદરે,

સંવતં પંનરખાસઠિ, રચો રાસ સંવાદરે.

જયં પદ

x

x

x

x

રામ અખેધાં આવીઆ, સોઈ સીત અરધાંગિરે,

મુનિ લાવણ્યસમિ ભણિ, બિહા રામનઈ રંગિરે,

જય, જય. ૬૩

—સં. ૧૬૮૨ વરસે ભાદ્રવા વદિ ૮ લિપિતં. ઋ. રાધવ તથા

ગં. વીરદાસા પંકનાથે શુભં ભવતુ. ૩-૧૩ મારી પાસે બે પ્રત છે.

((૧૧૬) દેવરાજ વચ્છરાજ ચોપાઈ (વચ્છરાજ કતપુરમાં. દેવરાજ રાસ)

આદિ—(વરતુ)

સકલ જિનવર સકલ જિનવર પાય પણમેવી,

તહ પણમેવિ ચકકેસરી એક ચિતિ બહુ ભક્તિ કારીઅ;

નિય ગુરતણુઈ સુપસાહિલ રિદ્યકમલ નિયમતિ વિમાસીય,

મજ્જન સહુ કઉ સંભલઉ હીયડમ ભાવ ધરીય,
ગોલિસુ નવનવ કવિતરસ, સિરિ વછરાજ ચરીઅ.

*

*

*

†

૧૮

અતે—વસ્તુ

પાછિલમ ભવિ પાછિલમ ભવિ ધણિ વછરાજિ
ઊવ દયા પાલી ખરી તિણિ પ્રભાવઈ ગિહું દેસ પામીય
આપદ સવિ સંપદ હુઈ અનમ વલી બહુ સુખ પામીય
મુનિ લાવણ્યસમઈ ભણુઈ ભવીયણુ લોહ સહુઅ.
ઊવદયા પાલઉ પરી, જિમ પામઉ સુખ બહુઅ.

૪૫૮

—લિં સંવત ૧૬૫૭ પોસ શુદ્ધ ૯ શુક્રે.

ઋપિ વૈરસાલેન—૨૧-૧૧ લીં.

આ રાસ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩ જામાં પ્રકટ થયેલ
છે તેમાં ઉપરનો અંતનો વસ્તુ છંદ નથી. તેમાંથી પ્રશસ્તિની લાલ છેલ્લી
છે તે અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

તપગચ્છ નાયક સહિ ગુરૂએ, માલ્હતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ,
શ્રી મુખ સરસતિ વાસિ વસે એ, માલ્હતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.

નામિયેં સંપદ ભૂરિ-૧

અતિ ગિર્યા પંડિત પ્રવર, માં સમયરયણુ મુણિસાર સૂરિએ,
મુખ સરસતિ વાસિ વસેએ, માં ગુણમણિ તણો ભંડાર. ૨

શિષ્ય તાસ પયતલિ નમીએ, માં નયર કંતપુરિ માહિં,
સંભવનાથ પસાઉલે એ, માં રાસ રચિઓ ઉછાહિં. ૩

પહેલો અક્ષર લાભનો એ, માં ખીજો ભવનો જાણી,
ત્રીજો પુણ્યવત ખીજલુ એ, માં આગલિ સમય કવેઈ. ૪

એ કવિ સવિહું નમી કરીએ, માં ઇમ કહે એ કરજોડિ,
અધિક ઓછું બોલતાં એ, માં કુણે મ દેજો બોડિ. ૫

જ્યાં ગયણુંગણિ દિણુંયર એ, માં જ્યાં શશિકળા નિવાસ,
મેર મહીધર સાયર એ, માં ત્યાં લગે પ્રતપો એ રાસ. ૬

એહ રાસ વછરાજનો એ, માં ભાવ સહિત નરનારિ,
ભણે ગુણે જે સાંભળે એ, માં નવનિધિ તિહિં ધરખારિ— ૯

—છ ખંડનો રસિક રાસ છે. પા. ૩, ૩; રતન અમ,

(૧૧૭) +સુમતિસાધુ સૂરિવિવાહલો

આદિ—

સરસાત સામિણિ દિઉ મતિદાન મઝ મનિ અતિ ઉમાહલઉ એ,
સુણિજ્યો ભવિયણ ભાવ ધરેવિ ગાયસુ સુગુર વિવાહલુ એ. ૧

મહિયલિ મોટઉ દેશ વિસેસ એદપાટ જગિ જાણીધ એ,
વાર્ય વન વનિતા અભિરામ જાઉર નયર વખાણીધ એ. ૨

વાપી કૂપ સરોવર ચંગ રંગ કરઈ નિતુ જોઅંતારે,
વાડીઅ વર ઉદાન વિવેક હેલાં જન મન મોહંતા એ. ૩

*

*

*

*

અંતે—

લક્ષ્મીસાગર સહિગુર એ માહલંતડે, સીસ શિરોમણિ તાસ,
તપગચ્છ મંડન સહિગુરએ માં, પૂરઉ ભવિઆણુ આસ. ૭૫

સુજન સહુકો સાંભલઉ માં પ્રણમઉ એ કરજોડિ,
સુમતિસાધુ સૂરિ સેવંતા માં, લહીધ સંપદ કોડિ. ૮૦

પદસિઈ ગુણસિઈ નિસુણસિઈ માં, વીવાહલુ એ સાર,
કવિ લાવણ્યસમય ભણુધએ માં તસુ ધરિ જય જયકાર. ૮૧

નવ નવિઅ વાણિહિ મતિ વિનાણિહિં હિયધ હરિષ ધણુઉ ધરી
મઈ એક ચિત્તિહિ કરીઅ ભત્તિહિં અંગિ આલસ પરિહરી;

જાં સાત-સાયર વર દિવાયર ગયણિ રોહિલિ ચંદલુ,
તાં એ અનોપમ સુગુર સરિસઉ જયક જગિ વીવાહલુ. ૮૨

—ઐ. રા. સં. ૧.

(૧૧૮) રંગરત્નાકર નેમિનાથ પ્રખંધ

આદિ—

સ્મૃત્વા શ્રી શારદાં નેમે શ્ચદોભિ વિવિધૈ વૈરૈ:

પ્રખંધં બધુરં કુવેં રંગરત્નાકરાભિધં ૧

સારદ સાર દયાપર દેવી, તુઝ પય કમલ વિમલ વદેવિ,
 માણું સુમતિ સદા તર્ધ દેવી, દુરમતિ દૂરિથિકા નિંદેવિ. ૨
 હિવ હું ખોલુ મેલ્હી માયા, તૂં કવિયણુજણુ કેરી માયા,
 બહુ ગુણુમણિ તુઝ અંગિ સમાયા અવગુણુ અવર અનંત ગમાયા. ૩
 તુઝ તનુ સોહર્ધ ઉજ્જલ ક્રતિ, પૂનિમ સમિહર પરિ ઝલકંતી,
 પય ધમધમ ધુધર ધમકંતી, હંસગમણિ ચાલર્ધ ચમકંતી. ૪
 ચાલધ ચમકંતી, જગિ જયવંતી, વીણા પુસ્તક પવર ધરધ,
 કરિ કમલ કમંડલ કાન્ને કુંડલ રવિમંડલ પરિ કતી કરધ;
 હિયડર્ધ હિન આણી સુણિ મઝ વાણી, જર્ધ હુ તુઝ બહુ માન લહું.
 તુ મન આણુંદિધ, નેમિ જિણુ વદિધ, નવ નવ છદિધ છંદ કહું. ૫

*

*

*

*

અંતે—પ્રથમોધિકાર.

એમહ મન ઊમાહિ પાધ સરસતિ સિરનામી,
 સમયરત્ન ગુરરાય પાય પુણુ તેહના પામી
 પુહવિ પ્રસિદ્ધિ પ્રગટ પ્રથમ અધિકાર સુણાવિ
 નેમિ સહિતિ પરિવાર નયરિ આણુદિધ આવિ
 પરિણાવા ઉત્સવ કહું આદિ પૂજધ મનની રલી,
 લાવણ્યસમય તે યુક્તિસિધ, જુ હુસિધ અવસર વલિ.

—(મ. બ.)

(૧૧૯) દૃઢપ્રહારી સઝાય.

આદિ—

પય પણુમીઅ સરસતિ સરસતિ વચન વિજ્ઞાસ,
 મુનિવર કેવલધર ગાધસુ મહિમનિવાસ.

૧૧

અંતે—

ધતિ દૃઢપ્રહાર કેવલધર કેરું સુણીધ સારચરિત્ર,
 જિણિ આરખ હત્યા ઊતારો, કાયા કરી પવિત્ર,

વિષુધ પુરદર સમયસુંદર તસુ પય પામી,
સીસાલસ લાવણ્યસમયમુનિ જ પદજઈ સિદ્ધિગામી.

૨૪

(૧) ચૌદ સુપનાની સઝાય.

શ્રી જિનવરે ભાખીયા, સહે ગોરી સાખીયા એ,
અધિકાર એ રૂઝડોએ,

સુપન તે વાર એ મહિમા તે સાર એ;

મુનિ લાવણ્યસમે એ એમ ભણે એ.

૪૬

(૨) નગૌતમ છંદ. ૭૨ સ. મા. ભી. (૩) જીરાડિલા પાર્શ્વનાથ
વિનતિ (૪) પંચતીર્થિ સં (૫) રાજમતી ગીત (૬) પંચવિષય સં
(૭) આઠમદની સં (૮) સાતવારની સં (૯) પુણ્યફલની સ. (૧૦)
આત્મબોધ સ. (૧૧) દાનની સ. (૧૨) મનમાંકડ સ. (૧૩) હિતશિક્ષા સ.
(૧૪) શ્રાવક વિધિ સં

આદિ—

પ્રણુમી વીર જિજ્ઞેસર પાય, વંદી ગોયમ ગણધર રાય;

અંત—

લાવણ્યસમય મુનિવર ધમ કહઇ, મુગતિ વધૂ તસ લીલાં વરઇ. ૨૦

(૧૫) દાનની સઝાય.

આદિ—

એક ધર ઘોડા હાથિયાળ, પાયક સંખને પાર,

મે.ટા મંદિર માલીઆળ. વિશ્વતણા આધાર—

જીવડા, દીધાંનાં ફેલ નેય.

(૧૬-૧૯) નસઝાયો.

આત્મ પ્રબોધ, નેમરાજુલ આરમાસો, વૈરાગ્યોપદેશ પૃ. ૯૩,
૩૧૪, ૩૭૪, સ. મા. (ભી.) પુણ્ય પૃ. ૩૧ સ. મા. સં.

(૧૨૦) પાર્શ્વજિનસ્તવન પ્રભાતી. ૩૭ ફેકતું કાવ્ય.

આદિ—

વામાનંદન જિનવર પાસ, તુંતો ત્રિભોવન લીલાં વિલાસ;

વિનતિ છોડિ ભવપાશ, હું છું દેવ તુમારો દાસ.

૨

અતે—

હું આળ્યો સરણુ તમનણે, રાખો મન ઉત્તર આપણે;
મુનિ લાવનસમે ધમ ભણે, તુમ્હ તુકે નવનિધ આંગણે.

૩૭

(૧૨૧) ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન—માલિની છંદમાં ૨૭ કડીઓ
અને છેલ્લી ૨૮ મી હરિગીતમાં.

આદિ—

કનક તિલક ભાલે હાર હીઈ નિહાલે,
ઝપભપય પખાલે પાપના પંક ટાલે;
અર જિનવર માલે ફૂટરે ફૂલ માલે.
નરભવ અણુઆલે રાગ નિધે રોસ ટાલે,

અતે—

* * * *

તવગણ દિવાયર લલિત સાયર સોમદેવ સૂરીસરો,
શ્રી સોમજય ગણુધાર ગિર્યા સમયરતન મુનીશ્વરો;
માલિની છંદ કય પઅધિધ તવિયા જિન જલક ધણુધ,
મઈ લલિક લાભ અનંત મુનિ લાવણ્યસમય સદા ભણુધ.
અમં ૩૦, વિ. ધ.

૨૮

૬૭ નરપતિ.

૧૨૨-નંદ ખત્રીસી. સં. ૧૫૪૫ સાતમ મંગળવાર.

આદિ—

લંબોઅર કવિશય શય ધરંતિ, હંસવાદન તે મુખિ વશંતિ,
આવિ આવલઈ મુરતિ ગમ, વિવેકી નર તિહાં કંઈ પ્રણામ.
કવિતા સારદ કેરો પુત્ર, તે મુખિ બોલિ સાચં તત્ર,
ઝલ્ય ભાવ સહુ બાણે સદા, કવિતા મુરતિ પરતપ્ય સારદા.

૧

૨

કવિતા સારદા તણુ પ્રણામ, નંદ્યતીસી કડ્ડ વખાણુ,
સંવત પનરસિ પંચતાલા, તિથિ સાતિમ નિ મંગળવાર. ૩

*

*

*

*

અતે—

યોડા ભેદ ધણું જાણુજો, ઋદ્યભાવ ધણુ આણુજો,
અવણુ સુણતાં સુષ અપાર, કવિ નરપતિ ઇમ કહિઈ વિચાર. ૯૯.
પદતાં સિધિ બુધિ હો અંતિ, ચતુરપણુ તે નર જાણુંતિ,
નારી સીયલપણું આણુંતિ, કવિતા નરપતિ ઇમ કહંતિ. ૧૦૦.

—ઇતિ નંદ્યતીસી કથા વિચારવાર્તા સમાપ્તમિતિ. સંવત્ ૧૭૦૦
વર્ષે અશ્વની માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ સોમવારે શ્રી ભીલોડાનગરે શ્રી શાંત-
નાથ ચૈત્યાલયે શ્રી મૂલસદે સરસ્વતી ગચ્છે બલાત્કાર ગણે શ્રી કુદંકુદા
આર્યાન્વયે ભદ્રારક શ્રી પ રત્નચદ્રા, તત્સીધ્ય આચાર્યશ્રી અમરેન્દ્રકીર્તિ
તત્સીધ્ય બ્રહ્મ ભીમજી લખિતં. છ. શુભં ભવતુ. ચીરં જીયાત્. છ.
શ્રી, કલ્યાણમસ્તુ, છ. છ. શ્રી. ૬-૧૬ (મારી પાસે છે.)

[આમાં મંગલાચરણ લખોદર-ગણેશનું કરવામાં આવ્યું છે તેથી
કર્તા જૈનેતર હોવાનો સંભવ જણાય પણ (૧) જૈનકર્તાઓ પૈકી કોઈને
ગણેશનું મંગલાચરણ કરતાં મેં જાણ્યા છે (જુઓ નં. ૮૫ ના કવિના
લીલાવતીરાસનું મંગલાચરણ તેમજ નં. ૮૯ કવિ.) તેથી, તેમજ (૨)
આ કૃતિના લેખક-લહીઆ જૈન છે તેથી, અને વળી (૩) આ કથાના ઉપર
જરા વિસ્તારથી સ. ૧૫૬૦ માં રચનાર સિંહકુશળ (જુઓ આગળ)
પણુ જૈન છે તેથી આ કાવ જન હોવાનો વિશેષ સંભવ છે. તે કારણે
અત્ર એમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નરપતિ નામના કવિએ
વિક્રમાદિત્ય ચોપઈ રચી છે અને તેની પ્રતના બંધન પર શક ૧૫૧૪ માં
રચી એમ લખાણુ છે તેથી તેને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલ છે.]

૬૭ ક. અજ્ઞાતકવિ.

(૧૨૩) મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સં. ૧૫૫૦ વૈશાખ વદ ૭ રવિ.
અંતે—

થયું વૈરાગ્ય સેદ્ધિનિ ધણેાં, કરિચું કાજ હવિ આપણું,
ધણેા મહોચ્છવ બેટિ કીધ, ઋપિ મુનિપતિ કન્હિ દીક્ષા લીધ. ૬૦૦
બેટું મુનિવર તેહનું ધ્યાન, પાલિ પંચ માહાવ્રતમાર,
ધ્યાનિ મૌન્યતપ સોસી દેહ, દેવલોદ્ધિ દેવ થયા બેહ. ૬૦૧

તેહનું ધ્યાન હધ્યામાંહિ આણિ, બેટું એકાવતારી જાણિ, ૬૦૨
મુક્તિપંચ તે જાસિ વહી, શુણ્ણ કથા સંક્ષેપિ કહી.
સવત પંનર પંચાસો જાણિ, વદિ વૈશાખ માસ મનિ આણિ, ૬૦૩
દિનિ સમમી રચિઉ રવિવાર, જાણિ ગણિ તિહ હર્ષ અપાર.

—છતિ શ્રી મુનિપતિ રાજરૂપિ ચરિત્ર સમત્ત—અથાગ્રંથ ૯૨૧ શુભ
ભવતુ. સંવત ૧૬૪૨ વર્ષિ માગસરિ શુદ્ધિ ૧ ભૂમે...લખિતં બહ્મનપુર
મધ્યે ધદલપુરિ. શુભ ભવતુ. કલ્યાણ મસ્તુ શ્રી, પત્ર ૨૩ પં. ૧૫ ભાવ;
૪૦-૧૧ વી. પા; પ્ર. કા.

મીઠા પ્રતમાં એમ છે કે:—

અંતે—

સંવત ચક્રદ પચ્ચાસીઈ જાણી વૈશાખ વદિ માસ મનિ આણિ, ૨
દિન સમમી રચિઉ રવિવાર જાણતાં ગુણતાં હરથ અપાર. ૨૧
એ ઋપિ મુનિપતિનો ચરિત્ર સાંભળતાં હુઈ દેહ પવિત્ર
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ અતિ મગલચાર જાણુછ ગુણુછ તિહિ જયજયકાર. ૨૨
—સં. ૧૬૧૮ વર્ષે અશ્વિન માસે.

[પાટણની ટીપમાં ૧૫૮૫ સંવત્ ટાંકયો છે અને તે વિશ્વસનીય
છે. પા. ૧૯-પા નં.

૬૮ શાંતિસૂરિ—(સાંડેરગચ્છ સુમતિસૂરિ. શિ.) જીઓ.
તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ.

(૧૨૪) સાગરદત્તરાસ (દાન માહાત્મ્ય ઉપર) ૧૫૫૦ આસપાસ.

આદિ—

છંદતર કલ્સોલ વન્નજલ સંતિ સૂરિણા મહિયં,

સાયર ચરિયં સાયર સરિસં સરસ નિસામેહ.

[“ આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમાં રચાયેલો ૧૩૭ ગાથાનો રાસ ખરેખર રસમય હોઈ તેમાં ગાથા, રાસઉ, કુંડલિઓ, ધાત (ધત્તા), અડયલ્લ, માલિનીરૂપક, છપ્પય, પાધડી (પદ્ધડિકા) ગસાપધ વગેરે વિવિધ છંદો વાપરેલા છે. કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિનું છે અને આ તેમજ તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ કૃત લલિતાંગચરિત્ર રાસ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભા રહે તેમ છે. ” ચિ. ડા. દલાલ.]—પા. આ શાંતિસૂરિ સં. ૧૫૯૭ સુધી અવશ્ય વિદ્યમાન હતા. જીઓ લેખાંક ૩૩૫. પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ.

૬૯ કીર્તિહર્ષ—(કક્કસૂરિ શિ.)

(૧૨૫) સનતકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૫૫૧ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ગુરુવાર.

આદિ—

સ્વામી જીરાપુલ્લિ નિવાસ, મનિ સમરંતા પૂરંધ આસ,

પય સેવધ આણુદિણુ ધરણિંદ, પહિણુ પ્રણમિસુ પાસ નિણુંદ. ૧

સરસતિ સામિનિ કર પસાઉ, કાસમીર મુખમંડળ માધ,

નામ જપી કેસીય ગણધાર, ચરીય ભણું શ્રી સનતકુમાર. ૨

નિણુસાસિણુ નિણુ ભાષિઉ ઇમ્મ, દાન સીલ તવ ભાવ સુરમ્મ,

ધર્મતણા એ ચ્યારિ પ્રકાર, અધિકુ મહિમા સીલિ અપાર. ૩

અતે—

શ્રી કંકસૂરિ ગુરૂઆ ગુરૂરાય, મનસુદ્ધિઈ તસુ પ્રણુમી પાય,
 સાર શ્રીરગ તણુઈ આગ્રહઈ, રચિઉ પ્રખંધ ભવીઅણુ સંગ્રહઈ. ૨૩૧
 પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, ક્રાંતિ પુન્નિમે નિ ગુરૂવાર
 કવિ કીર્તિહર્ષિ મનિ ધરી આણુદ, રચિઉ પ્રખંધ જનઅવણુનંદ. ૨૩૨
 સીલ પ્રખંધ ભણુઈ જે રંગિ, સવિ સુહ કમલા તાસુ ઉછંગિ.
 એકમના થઇ જે સાંભલઇ, તેહ નરનારી અદ્વત્સાં દ્વલઇ. ૨૩૩
 (વિ. ધ. ૯-૧૪-નવીન લિખિત.) ગાથા ૨૬૪.

પા. ૧૧. પાઠણુ નં. ૨

કંકસૂરિ શિષ્ય. ઉપરના કીર્તિહર્ષ હોઈ શકે.

(૧૨૬) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

મહિયલિ સોહઈ ગુણુગણિ ભૂર, હિવએસ ગછે ગુરૂ શ્રી કંકસૂરિ,
 પાલઇ સંયમ નિરતીયાર, ગુરૂ ગિરૂઆ ગોયમ અવતાર, ૪
 નવરસ ભવીયણુ દિધ ઉપદેસ, સીલ વિષયે અતિ સવિશેષ,
 તાસ પ્રસાદિ કવીયણુ ઈમ કહઇ, કીઉ પ્રખંધ ભવીઅણુ સવી લહઈ.

*

*

*

*

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૭૮ વર્ષ વૈશાખ
 શુદ્ધિ ૪. પ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ ગુ. વિ.

—ઇતિ શ્રી પરસ્મીનિયમે વિષયનિવારણે પ્રકટસીલ પ્રભાવે
 કુલધ્વજરાસ ચરિત્રં સમાપ્ત. ૯-૧૩ વી. પા.

(ઉપકેશ ગચ્છના કંકસૂરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખો સં. ૧૪૯૯
 શ્રી ૧પરપ મુધીના મળી આવે છે. તે ગચ્છની પદ્માવલિમાં જણાવ્યું
 કે આ સૂરિને સં. ૧૪૯૮ માં ચીતોડમાં સાહ સારગે કરેલા મહોત્સ-
 વપૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું. તેમણે સં. ૧૪૪૪ માં કચ્છમાં અમારી પ્રવ-
 ર્તાની હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમની પાટે દેવ-
 ગુપ્તસૂરિ સં. ૧૫૨૮ માં આવ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકલશી—(આગમ ગચ્છ. અમરરત્નસૂરિ—સોમરત્નસૂરિ
—ઉદયાણુરાજ શિ૦)

(૧૨૭) સુદરરાજ રાસ—સં. ૧૫૫૧ વૈ. વદ શનિવાર.
આદિ—

દૂહા—રાગ ગુડી.

પહિલૂં પરમેસર નમી, આરાહિસુ અપરિહંત,	
ગાર્ધસુ શીલ સોહામણે સાંભલયો એકતિ.	૧
સુદરરાય તણા ગુણ કેતા કહું મુખ એક,	
શીલિ કરી જગગાજતુ, કહીછ તે સુવિવેક.	૨
* * *	*

અતે—

આગમગચ્છ જયવંતા એ, મા. સોમરત્ન સૂરીંદ,	
અહનસિ ભવિયાં નિત નમુ એ, મા. જિમ હુઈ પરમાણુંદ.	૧૮૮
ક્ષમાકલસ મુનિ ઈમ ભણિ એ મા. ભવિયણ સુણુઉ એ રાસ,	
શીલઈ સિવસુખ સપંજઈ એ મા. છૂટીઈ કમ્ભના પાસ.	૧૮૯
સંવત પનર એકાવનઈ એ મા. વદિ વૈશાખહ માસિ,	
શનિવાર સોહામણુઉ એ મા. રચીઉ રાસ ઉલ્હાસ.	૧૯૦
શીલ પ્રખંધહ જે ભણુછ એ મા, નરનારી સુવિચાર,	
હરપઈ જે એ સંભલઈ એ મા. નેહ ધરિ જયજયકાર.	૧૯૧

—સ. ૧૬૭૨ કાતી. શુ. ૧ લખિતં ચરમ જિનદાસેન ગ્રંથાચ
શ્લોક સંખ્યા ૨૭૫ માઝનઈ વિ. ધ. ૮-૧૩.

(૧૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—સં. ૧૫૫૩ ભાદ્રપદ વદ ૧૧ શનિ
ઉદયપુરમાં.

આદિ—

પહિલૂ સરસતિ પય નમી, આરાહી મનશુદ્ધિ,	
પુણ્યપ્રખધ હૂં ભણિસુ, આણી નિરમલ મતિ.	૧.

પુણ્યતણાં ફલ સાંભલુ, હઠધિ ધરી બહુ ભાઉ,	
એક મનાં આરાધતાં, ટાલઈ ભવ દહ દાહ.	૨
દાન સીલ તપ ભાવના, જિણુ ભાપમ એ ધર્મ,	
કવીયણુ વલી વલી ધમ કહઈ, સૂઘઉ એહજિ મમ.	૩
જે પાલઈ મન શુદ્ધિ સિઉ, સૂધી જિણુવર આણુ,	
શીલહ ઉપરિ ચિત ધરઈ, તે નર ખરા સુખાણુ.	૪
સીલિં સવિ સુખ સપજઈ, શીલિં નિરમલ બુદ્ધિ;	
શીલિ દુખ સયલહ ટલઈ, પામીજઈ સહી સિદ્ધિ.	૫

*

*

*

*

રાગ પાસે ફરિયાદ કરવાં જંગાર દોસી, ફડીયા અને નેસ્તીઓનાં
નામ ગણાવતાં કવિ કહે છે કે:—

આસડ પાસડ નઈ પદમસી, જૂઠઉ, વયરૂ આવમ હસી;	
નેસ્તી તેડાવમ એતિસાર, મધલ તણુઉ વસ્ત્રે નહીં પાર.	૫૩
લડસડ હીડઈ ઉતાવલા, બોલમ બોલ સદા તોતલા;	

*

*

*

*

અતે—

ધર્મ પસાઈ વહિત સિદ્ધિ, ધર્મિઈ પામીજઈ નવ નિદ્ધિ;	
ધર્મતણુઉ મહિમા છઈ ધણુઉ, કવિ કહઈ ભાવિ સહુધ સુણુઉ.	૧૬
હુંઅ ન જાણુ કાંઈ મૂલિ, સધળાં કવીયણુની પગધૂલિ;	
અધિકુ ઉછઈ કીધુ જેહ, ક્ષમાવઉ કરજોડી બેહ.	
સંવત ૧૫ પનરત્રઈપત્રઉ સાર, વદિ લાક્રવા તણુઉ શનિવાર;	
ઈશ્વરિસિ દિનિ રચી ચુપઈ, સભા સમક્ષહ પૂરી હુઈ.	૧૮
આગમ ગચ્છ અછઈ સુવિચાર, શ્રી અમરતણુ સૂરીસર સાર;	
તાસ પટાંધર અતિ ગુણવંત, શ્રી સોમરતન સૂરિહ જઈવંત.	૧૯
ભવિયણુ અહિનિશિ વંદ્ય જેહ, રિદ્ધિ અનંતી પામઈ તેહ,	
તસ પડિન કલ્યાણુહ રાંજ, તસ મુખ ભેટિં સીઝઈ કાજ.	૨૦

ઉદયપુરિ જગિ કહીઈ સાર, નિવસઈ આનક તિહાં સુવિચાર,
અંદ્રપ્રભજિન તણુઈ પસાઈ, અઘીય વિધન સવિ દ્વરિ પસાઈ. ૨૧
ભણુઈ ગુણુઈ અહિનિશ સંભલઈ, પાપ પડળ સવિ દ્વરિ ટલઈ,
ક્ષમાકલસ મુનિ કહઈ સુવિચાર, નિવનિવુ તેહુ ધરિ જયજયકાર. ૨૨
—સં. ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધિ પ દિને લિખિત.; જ્ઞેસ૦
(અમરતનસૂરિનાં સં. ૧૫૨૪, ૧૫૨૯, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૫
અને ૧૫૪૭ ના અને સોમરતનસૂરિનાં સં. ૧૫૫૨, ૧૫૭૧ અને
૧૫૭૩ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ મળી આવેલ છે. ધા. પ્ર. લે.
સં. ભાગ ૧ અને ૨.)

૭૧ મૂલપ્રભ સાધુ.

(૧૨૯) ગજસુકુમાલ સંધિ હાલખંદ્ર સં. ૧૫૫૩—પાનાં ૫ અમ૦

૭૨ જયરાજ (પૌં. મુનિચંદ્ર સૂરિ શિં૦)

(૧૩૦) મન્છોદરરાસ સં. ૧૫૫૩.

અંતે—

પૂનિમ પક્ષ મુનિચંદ્ર સૂરિ રાજ, તાસુ સીસ જપઈ જયરાજ.
પનરત્રિપન્ન કીધુ રાસ, ભણુઈ ગુણુઈ તેહુ પૂરિ આસ. ૧૩૧
—ઇતિ શ્રી મન્છોદર રાસ સપૂર્ણ. સ. ૧૬૭૨ વર્ષે શ્રી શતિશંકર
ગણિ તત્ શિ. કાં. કુચરણ લખત. (ગુ. વિ.)

(મુનિચંદ્રસૂરિ એ ચારિત્ર સુંદરસૂરિની પાટે ભીમપદ્મીય પૂણિમા
ગચ્છમાં થયા છે અને તેમના સં. ૧૫૫૮ સં. ૧૫૭૮ તથા ૧૫૯૧ ના
ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો મળી આવ્યા છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૧ અને ૨.)

૭૩ સુંદરરાજ.

(૧૩૧) ગજસિંહ કુમાર ચોપઈ—સં. ૧૫૫૩—૩૦

૭૪ નન્નસૂરિ (કોરંટ ગચ્છે સર્વદેવ સૂરિશિ૦)

(૧૩૨) વિચાર ચોસઠી—સં. ૧૫૪૪ ખંભાતમાં.

અંતે—

છણીપરિ શ્રાવક ધર્મતત્ત્વ, પનર ચૂઆલિ રચૂ પવિત્ર,
સુલલિત ચોસઠિ ચોપખમંધ, મિછામિદુકડ હોએ અસૂધ. ૬૩.

એહનો નાંમ વીચાર ચોસઠી, સુપ શ્રેણિ કરે એકઠિ;
પંભ નયર આનંદ પૂરી, કોરંટ ગચ્છ પભણે નંનસૂરી. ૬૪

(ગુ. વિ.)

(૧૩૩) ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સજાય—સં. ૧૫૪૮ ખંભાતમાં.

આદિ—

સોરંઠ દેશ વપાણીય, સાહેલડી રે, દેવહ તંણુ ઉ નિવેસ;

દ્વારિકા નયરી તિહાં ભલી, સા. સમરથ કૃષ્ણ નરેસ.

સમરથ કૃષ્ણ નરેશ ભુજળલિ, જસુ પિતા વસુદેવ;

દેવકી દેવી ઊઅરિ ધરીયા, કરધ સાનિધિ દેવ;

ધક દિવસિ પહુતા દેવકી ધરિ, વહિરત્રા મુનિ દોધ;

તે દેધિ તસુ જે હરપ હુઉ, કહી ન સકધ કોધ. ૨૫

x

x

x

x

અંતે—

શ્રી અંતગડદશ આદ્મા, અગમાહિ પવિત્ર;

વીર જિણેસર જિમ કહિઉ, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર. શ્રી ૪૧

શ્રી કોરંટગચ્છ રાજીઉ, શ્રી સાવદેવ સૂરિ;

તાસુ સીસુ નન્નસૂરિ ભણુધ, મન આણુદ પૂરિ. શ્રી. ૪૨

તિણિપરિ પનર અઠાવનંઈ, પંભાષતમાંહિ;

થંભણુ પાસ પસાઉલધ, રચિઉ ઉછાહિ. શ્રી. ૪૩

ગયસુકુમાલ ચરિત્ર એ, જે ગાધ રંગિ;

તીહ ધરિ નવનિધિ સંપજધ, સુપ વિલસધ અગિ. શ્રી. ૪૪

(વિ. ધ. ચોપડો. ૩૮-૪૧.)

(૧૩૪) દશશ્રાવક બત્રીશી—સં. ૧૫૫૩ ચિતોડમાં.
અતે—

બત્રીશી દશ શ્રાવક તણી ચિત્રકૂટિ રચી ધરમહ ભણી;
પનર ત્રિપનધ આણુંદપૂરિ. કોરંટ ગચ્છ પભણુઈ નન્નસૂરિ. ૩૨
—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

અભક્ષ અનંતકાય સં—આદિ. દેવગુર કેરૂં લીજૈનામ, અતે
નન્નસૂરી વિનતિ ધમ ભણે, કર્મ ધર્મથી સમજા હરે, સુધે ભાવે ભણુસે
જેહ, મુગતિ તણાં ફલ લેસ્યે તેહ. ૨-૧૦ આ. ક.

(૧૩૫) પંચતીર્થ સ્તવન.

આદિ—

- (૧) શ્રી સેતુજ રણીઆમણા, તીરથ કેરૂં એ રાઉ, —આદિનાથ સ્તવન.
- (૨) દહીઉદ્રાપુરિ દીપધ, જોતાં નયણુ ન છીપધ—શાંતિસ્તવન.
- (૩) ઉજલગિરિ હમો જમધશુંએ, એણિ તીરથિ નિમ્મલિ ચાધશુંએ,
—નેમિ સ્તવન.
- (૪) સકલ મૂરતિ ત્રેવીસમુ સામિ, ખભાયત પુર મંડણુએ—પાર્શ્વસ્તવન.
- (૫) સાચુરિ પુરિ વીજ્જ વરણુણુ ભડાર, મૂરખ હું કિય પામું પાર.
—મહાવીર સ્તવન.

કલશ.

પંચઈ તિરથ પંચ જિણુસર, પંચમી ગતિ પુહતા સુંદર,
નન્નસૂરિ ધમ છદે નવનવે, વીનવ્યા સુખદાયક તે સવે.

—છતિ શ્રી પંચતીર્થ સ્તવન.

(સં. ૧૫૪૯ નો લેખાંક ૧૨૩ પ્રતિમાપરનો લેખ આ નન્નસૂરિનો
મળ્યો છે. તે ઉપરાંત આ નન્નસૂરિના સં. ૧૫૬૯ ખંભાતમાં, સં. ૧૫૭૩
માતરમાં અને સં. ૧૬૧૧ અને ૧૬૧૨ ના પ્રતિમાપરના લેખો મળ્યા
છે. ધા. પ્ર. લે. સં. ૨. આમાં લેખાંક ૧૨૩ માં સાવદેવસૂરિને અર્થાત્ સર્વ-
દેવસૂરિ છે; પણ રત્નસૂરિને બદલે નન્નસૂરિ સુધારવું ઘટે. સર્વદેવસૂરિના

સં. ૧૪૯૨, ૧૫૦૫, અને ૧૫૫૩ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. જુઓ શ્રીયુત નાહરકૃત જૈન લેખ સંગ્રહ-પ્રથમ ખંડ. અને સં. ૧૪૯૯, ૧૫૦૪, ૧૫૦૯, ૧૫૧૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૫, ૧૫૩૦, અને ૧૫૩૧ ના લેખો મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ ૧લો; આ પરથી જણાય છે કે તે સર્વદેવસૂરિ નન્નસૂરિના સંતાનીય અને કક્કસૂરિના પદ્ધર હતા. આ સંગ્રહમાં આપણા કવિ નન્નસૂરિનો સં. ૧૫૫૨ નો લેખ મળ્યો છે. જુઓ લેખાંક (૬૨.)

૭૫ હંસધીર (ત. હેમવિમલસૂરિ-દાનવર્દ્ધન શિ૦)
(૧૩૬) + શ્રી હેમવિમલસૂરિ-કાગ. સં. ૧૫૫૪ આવળુ.
આદિ—

અહો મન ધરી સરસ તે સરસતી, વરસતી અવિરલ વાણિ,
સિરિ તપગણપતિ ગાધમું, ભાવિચું નિત સુવિહાણિ. ૧

હેમવિમલ સૂરીસર ધસર કિર અવતાર,
આણુદિણુ મયણુનિવારણુ, તારણુ સયલ સસાર. ૨

*

*

*

*

અતે—

હેમવિમલ ગાઢનાયક, દાયક મુગતિ વિલાસ,
વ્રત પૂર્ણ ગિરિ મંદર, કંદર ગિરિ કવિલાસ. ૫૫

દાનવર્દ્ધન વર પડિત, દંડિત વાદીય વીર,
ચરણુ કમલિ અલિજ મલિ એ, રમલિ એ રસિ હંસધીર. ૫૬

સંવત પનર એ ચૃત્તિપનર્ધ, ઊપનર્ધ યુદ્ધિ પ્રકાસિ;
કાગ રચિત સમહૃતરર્ધ, પૂરતર્ધ આવળુ માસિ. ૫૭

૫૭ દૂકુંતું સુંદર ઝડઝમકવાળું કાવ્ય છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જર-કાવ્ય સંગ્રહ.

૭૬ જિનહર (૧) (ખ૦)

(૧૩૭) વિક્રમચરિત્ર. પંચદંડ. સં. ૧૫૫૬ વૈ. વદ ૨.

આદિ—

જયુજયુ પાસ જીરાઉલલ, જગમંડલુ જિનચંદ,
 ભસ પસાઈ પામીધ, નિતુ નિતુ પરમાણંદ. ૧
 વરકાણુધ જાણુધ સદ્, ત્રેવીસમઉ જિણેસ,
 જેહતણી સદ્ધઈ વહધ, આણુ જિસી પરિસેસ. ૨
 પાલ્હણુપુરવર મંડણુઉ, વાળ દેવિ મલ્હાર,
 પાસ નામ પુહવી તિલ્હ, સીડઉ પાલ્હવિહાર. ૩
 મહિમવંત ગિરઉ ગુણિ, દહીઉ દુ સિરિ સંતિ,
 જિમ જિમ જિણુવર પૂજધ, તિમ તિમ પુહચધ ખંતિ. ૪
 હંસાસણિ સરસતિ નમી, પામી તાસ પસાય,
 સુગુર મુખિ હું સાંભલી, ગાયસું વિક્રમરાય. ૫

ચઉપધ.

મહિઅલિ મંડણુ માલવદેશ, જિહાં નવિ કરધ દુકાલ પ્રવેશ,
 ન્યાયવંત વલી...લોક, ધરિ...

* * * *

બીજધ દિન સાસતધ મિલી, કહધ વિક્રમ પુહતી મનરલી,
 મઈ આદેશ તુમહાઝ કરિઉ, પાંચમાંહિ પહિલઉ મુખ ધરિઉ. ૯૩

—આ પ્રમાણે ૯૩ હુંકનો પહેલો આદેશ પૂરો થયો. બીજો
 આદેશ ૯૩ હુંકનો, ત્રીજો ૭૩ નો, ચોથો ૪૮ હુંકનો અને પાંચમો
 ૧૧૨ હુંકનો છે. કર્તાતું નામ જરાબર મળતું નથી લાગતું—છેવટ નીચે
 પ્રમાણે છે.

* * * *

અંતે—

વિક્રમના ગુણુ હિઅડધ ધરી, પચદંડ છત્રહતું ચરી,
 પંનર છપન્નધ માસિ વૈશાખિ, કીધું બીજધ ધુલધ પાખિ. ૧૧૨

ભણુધ ગુણુધ નઈ જે સાંભલધ, તેહનણાં સંકટ સવિ ટલઈ,

રાખ્યરિદ્ધિ નઈ રૂડી બુદ્ધિ, તે પામઈ અટ મહાસિદ્ધિ, ૧૧૨

—ધતિ સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે આસો વદિ ૪ સોમે શ્રી પત્તન
વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય પ. શુવા સુત પ. માત્રા પઠનાથે. (મ.ખ.)
(શામળભટ્ટની પંચદંડની વાત આ સાથે સરખાવી શકાય.)

૭૭ નેમિકુંજર—

(૧૩૮) ગજસિંહરાય ચરિત્ર રાસ. સં. ૧૧૫૬ પ્ર. જેઠ સુ. ૧૫
આદિ— (દોહા)

પાસજિણેસર પય નમી, તેવીસમો જિણુંદ,

એ સુપ સપતિ દીયઈ, પણુમઈ સુર નર ઈદિ. ૧

કાસમીર મુપ મંડણી, સમરી સરસતિ માય,

શીલતણો ગુણુ વ્રણુવઈ, ગાવઈ ગજસિંધરાય. ૨

નવરસિ નવરંગિ વ્રણુવઈ, શાસ્ત્ર માહિ જે હોધ,

બાર કથા રસ વ્રણુવઈ, તિણિ સુણુવ સહુ કોઈ. ૩

*

*

*

*

આરિ ખંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એટલઈ આરિ નારિ તિણિ વરી,

સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, તો કવિ કથા ક્ષણુંતરિ કહઈ. ૧૦૦

—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

આરિ પંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એટલઈ સંપૂરી ધરી,

સંધ તણી જે ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૬

—દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.

દસરથ નગરી થયો ઉછાહ, કરધ રાજ તિહાં ગજસિંધરાઈ,

સાત નારિસિંહ સુપ ભોગવઈ, નેમિકુંજર કવિ ધણિપરિ કહઈ. ૧૦૭

આરિ પંડ બહુ બુદ્ધઈ કરી, એટલઈ નવ નારી તિણિ વરી,

સંધ તણી જઈ ઉનમતિ લહઈ, કથા ક્ષણુંતરિ તો કવિ કહઈ. ૧૦૯

—તૃતીય પંડ સમાપ્ત.

અતે—

(દ્વિહા)

ગજસિંધ કુમરતણો, ચરિ મઈ તે કહીઉ સપેવિ,
ભણુઈ ગુણુઈ જે સાંભલઈ, સુખ સંપતિ દે દેવિ.

(ચોપદ) ૧૯

સહયુર તણા નામ મનિ ધરી, બોલા શ્રીગજસિંધહ ચરી,
જે પડિત નર પુન્ય કરંતિ, રાજસુંદર (?) તે ઇમિ બોલંતિ. ૨૦
સવત પનર છપન્ને સહી, પ્રથમ જેઠ પુનિમ દિન લહી,
પુરુષવાર અનુરાધામાંહિ, કીયો ચરિત એ મન ઉછાંહિ. ૨૭

—પા૦ નેમિકુંજર એ રચ્યઉ ઉછાંહિ (ગુ. વિ.)

—ચતુર્થ ખંડ: સમાપ્ત:

(વિ. ધ. ચોપડો. ૧૦૫-૧૨૯)

(આ ચોપડાના છેવટે સપ્તમી સંવત્ ૧૬૪૧ છે. આમાં ચોથા
ખંડને અતે રચનાર તરીકે રાજસુંદર એ નામ આપેલ છે પણ આજ
રાસના ત્રીજા ખંડને અતે નેમિકુંજર એ નામ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. વળી
સુનિ ગુલાબવિજયના ભંડારની પ્રતમાં છેલ્લા ચોથા ખંડમાં પણ નેમિ-
કુંજર એ નામ રચનાર તરીકે જણાવ્યું છે એટલે આ રાસના કર્તા
નેમિકુંજરજ છે એમાં શક નથી. રચ્યા સંવત પણ બંને પ્રત સરખા-
વતાં સં. ૧૫૫૬ જ છે.)

—ગુ. વિ. પ્રતમાં છેવટે એક કડી મૂકી છે કે—

સંવત સોલ છયસીઉ જાણિ, માસ કાર્તિકિ દિન ઉત્તમ આણિ,
શુકલ અષ્ટમી નઘ ભાર્યવવાર, લિખિ રાસ તે મન ઉદાર. ૨૬
ઇતિશ્રી ગજસિંહ ચરિત્રે ચતુર્થ પંડ સંપૂર્ણ ગ્રંથાથં ૬૧૫ શ્લોકઃ
શુભં ભવતુ. (ગુ. વિ.)

૭૮ લખિંધસાગર—

(૧૩૩૯) શ્રીપાલ રાસ સ. ૧૫૫૭.

(૧૪૪૦) દેવજીભુજંગ કુમાર ચોપદ રાસ—

૭૯ હર્ષકલશી—(તં હેમવિમલસૂરિ-કુલચરણ શિ.)

(૧૪૧) વસુદેવ ચોપધ સં. ૧૫૫૭ લાસ નગરમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથ સિદ્ધિ કર, ધુરિ ચક્રવીસ જિણિંદ,	
પય પાણુમિ સુભાવિ કરી, ભવિયણ નયણાણુંદ.	૧
કલસમીર મુખ મંડણી, મની સમરં એક ચિત્તિ,	
કવિયણ વહિત પૂરણી, દિઉ વાણી સરસતિ.	૨
જે વસુદેવ સોહામણો, યાદવ કુલિ સિણુગાર,	
ચરિત્ર રચૂ હું તેહનું, સુણિયો અતિહિં ઉદાર.	૩

અંતે—

તપગચ્છ કેરઉ સણુગાર, શ્રી લક્ષ્મીસાગર ગણુધાર,	
શ્રી સુમતિસાધુ સૂરીસ, શ્રી હેમવિમલ નિસદીસ.	૩૫૬
વર લાસ નયર પુરિ હરસિ, સય પત્રર સત્તાવન વરસધ,	
કુલચરણ પડિત ગુણુ સીસ, કહધ હરખકલસ નિસદીસ.	૩૫૭
ધન ધન એ ચરિત્ર વિશાલ, ધન ધન જિનધર્મ રસાલ,	
એહ ચરીઅ સુઅતિચંગ, જિમ પામો અવિહડ રંગ.	૩૫૮

—શ્રી ઇતિરંગ ચક્રપર્થ સમાપ્તા-સંવત્ ૧૬૫૭ આષાઢ સુદી ૨ રવૌ । મોરળી મધ્યે ।-પાટણુ ભ.

—સં. ૧૬૭૨ વર્ષે પોસ સુદિ ૮ રવૌ બદ્રમો નગરે ૧૧-૧૭ વિજયધમસૂરિ.

—સં. ૧૬૩૯ સિં. ૧૦-૧૭ લીં.

—ખં. ૧, ૩. (હેમવિમલસૂરિ માટે જુઓ નં. ૬૫ પૃ. ૬૮.)

૮૦ સિંહકુશલ (૮૦ હેમવિમલસૂરિ-જ્ઞાનશીલ શિ.)

(૧૪૨) નન્દખત્રીશી ચોપઈ: સં. ૧૫૬૦ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ગુર.

આદિ—

ગાથા.

આગમ વેદ પુરાણ, જાણુંતા જે નરા હીય મગ
જ' જ' કવિત કવીઆણતં, સારદ તુહ પસાઉ યાઉ. ૧

દુહા.

પહિલુ પ્રણમ સરસ્વતી, ભગવતી લીલ વિલાસ
શ્રી જિનવર શકર નમ, માગું બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૨

આપી અવિરલ બુદ્ધિ ધણુ, જન્મ નિરજ દેહ
નન્દખત્રીસી જે સુણુઉ, ચરિત રચું પણ તેહ. ૩

નયરાગણુ અહિકાંણુ જે, તેહ ચરિત્ર બોલેસિ.
નન્દખત્રીસી | ચઉપઈ, એહવું નામ કહેસિ. ૪

* આ સ્વ. રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ બુદ્ધિપ્રકાશમાં ડે. ફ્રા. ની પ્રતમાંથી ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલેલ હતું ને તે સન ૧૮૧૬ ના મે માસથી શરૂ થઈ પછીના એ જુદા જુદા અંકમાં તે માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં તંત્રીએ નીચે પ્રમાણે ટિપ્પણુ કર્યું છે:—‘શામળ ત્રેમાનંદ, દયારામ આદિ કવિયોનાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યોની મૂળ વસ્તુ શી હતી, તેમાં એ કવિયોએ શાશા અને કેવા કેવા ફેરફાર અને સુધારા વધારા કર્યા, સમકાલિન પ્રચલિત સાહિત્યને અને પૂર્વના કવિયોને તેઓ કેટલે દરજ્જે આભારી છે અને તેમની એમનાં કાવ્યો પર કેવી અસર થઈ છે, તે જાણવાને પ્રથમ મંળી આવતાં તમામ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ અને તપસીલવાર નોંધ થવાની અને તે પછી તેમને પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસ વિશે ધણું નવું જાણવાનું મળશે તેમજ એ કવિયોની ખરી મહત્તા અને ખૂબીઓ આપણે પીછાણી શકીશું.

“આવા હેતુથીજ ઈ. સ. ૧૯૦૯-૧૦ માં રાજધર પ્રણીત વિક્રમપ્રબંધનો કેટલોક ભાગ યુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તે અને શામળભટ્ટની ‘પંચદંડ’ ની વાર્તા વચ્ચે ઘણું સરખાપણું છે. તે સિવાય ‘પંચદંડ’ એ નામના અન્ય કાવ્યગ્રંથો પણ મળેલ છે. સોસા-છટી હસ્તકના હસ્તલિખિત ગ્રંથોની યાદી છાપતી વખતે ‘વિનેચટ’ ની વાર્તાના સંબંધમાં અમે જણાવ્યું હતું કે કવિ શામળભટ્ટની ‘વિદ્યાવિલાસીની’ નામની વાર્તા લગભગ તેને મળતી છે અને મુખ્ય પાત્રનું નામ પણ ‘વિનેચટ’ રાખેલું છે.

‘હાલમાં હેમવિમલસુરિ (?) કૃત ‘નંદ્યત્રીસી’ નામનું કાવ્ય અમને મળ્યું છે. અને તે શામળભટ્ટ રચિત ‘નંદ્યત્રીસી’ ની વાર્તા પર નવીન પ્રકાશ નાંખે છે. સાહિત્યના અભ્યાસક્રમે તે ઉપયોગી થશે એમ સમજીને અત્રે તે પ્રકટ કર્યું છે.”

આમાં ‘હેમવિમલ સુરિ કૃત’ તરીકે આ કૃતિ તે પ્રમાણે મથાણું સુકી ઓળખાવેલી છે તે ભૂલ છે. તે તો તે સુરિના શિષ્ય જ્ઞાનશીલના શિષ્ય સિંહકુશલ કૃત છે.

વિશેષ માટે આની અગાઉના કવિ નરપતિ જીઓ નં. ૬૭ પૃ. ૮૮.

અતે—

તાપગણ નાયક એહ મુણિદ, જયશ્રી હેમવિમલ સુરિદ.
જ્ઞાનશીલ પડિત સુવિચાર, તાસ શીસ કહઈ એહ વિચાર. ૧૭૦
સંવત પનર સાઠ મઝારિ, ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસ ગુરવાર;
જે નર વિદુર વિશેષધ સુણુધ, સિંધકુશલ ધણિ પર ધમ ભણુધ. ૧૭૧
જાણતાં ગુણતાં લહીધ યુદ્ધિ, યુદ્ધ સકલ કાજની સિદ્ધિ.
યુદ્ધિ ક્લીધ વંછિત સદા, યુદ્ધિ નિતુ નવતર સપદા. ૧૭૨

—લીં; ચં; અમ; ડ. કા.

૮૧ હર્ષભૂતિ.

૧૪૩ ચંદ્રલેખા ચોપાઈ. સ. ૧૫૬૦ આવણ શુ. ૧૩.

અંતે—

પનર સઠમ સંવત્સર જાણિ, આવણ સુદિ તેરસિ મન આણિ,
તિણિ દીહાડઈ હુઉ વિચાર, ચુપમ કીધી હરપ અપાર. ૧૫૨

ચંદ્રલેખાનું લેખ સંબંધ, સામાયકનું રચિઉ પ્રબંધ,
હરપમૂરતિ મુનિવર ધમ ભણઈ. ગુણુધ તે સિવ સુષ લહધ. ૧૫૩

—ઈડરની બાધઓનો ભંડાર.

૮૨ ઇશ્વર સૂરિ (સાંડેર ગચ્છ— સુમતિ સૂરિ-શાંતિસૂરિ

શિ૦) જીવ્યો શાંતિસૂરિ. નં. ૬૮.

૧૪૪ લલિતાંગ ચરિત્ર સ. ૧૫૬૧. દશપુર (મદ્દસોર) માં.

અંતે—

મહિ મહતિ માલવદેશ, ધણા કણુય લગ્નિષ્ઠિ નિવેસ,
તિહં નયર મંડવદુગ્ગ, અહિનવઉ જાણુ કિ મગ્ગ. ૬૭

તિહં અતુલબલ ગુણુવંત, શ્રી આસસુત જયવંત,
સમરથ સાહસધીર, શ્રી પાતસાહ નિસીર ૬૮

તસુ રન્નિજ સકલપ્રધાન, ગુરૂ રવ રયણુ નિધાન,
હિંદુઆ રાય વજીર, શ્રી પુંજ મયણુહ ધીર, ૬૯

સિરિમાલ વંશવયંસ, આનિની માનસ હસ,
સોના રાય જીવન પુત્ત, બહુ પુત્ત પરિવાર જીત. ૭૦

શ્રી મલિક માફર પદ્મિ, હય ગય સુહડ બહુ ચદ્મિ,
શ્રી પુજ પુંજ નરિંદ, બહુ કવિત કેલિ સુહંદ. ૭૧

નવરસ વલ્લાસ ઉલોલ, નવ ગાહ ગેય કલ્લોલ,
નિય બુદ્ધિ બહુઅ વિનાણિ, ગુરૂ ધમ્મફલ બહુ જાણિ. ૭૨

ધમિ પુણ્ય ચરિય પ્રબંધ, લલિ અંગ તૃપ સંબંધ,
ચહુ પાસ ચરિયહ ચિત્ત, ઉદ્ધરિય એહ ચરિત્ર. ૭૩

દશપુરહ નયર મઝારિ, શ્રી સંઘતણ્ઘ આધારિ,
 શ્રીશાંતિ સ્થરિ સુપસાધ, દુહ દુરીય દૂર પલાધ. ૭૪
 જાં કિમવિ અલિયમ સાર, ગુરહહુ અવણ્ણવિચાર,
 કવિ કવિહ ઇશ્વરસ્થરિ, તાં ખમહ બહુ ગુણુ ભૂરિ. ૭૫
 સસિ રસુ (૬૧) વિક્રમકાલ, એ ચરીય રચિહ રસાલ,
 જાં ધુઅ રવિ સમ્મિ મેર, તાં જહ ગચ્છ સડેર. ૭૬
 વાયત વીર ચરિત, વિચ્છ રક જગિ જય કિત્તિ,
 તસુ મણ્ણઅભવ ધન ધન, શ્રી પાસનાહ પ્રસન્ન. ૭૭

—ધતિ શ્રી લલિતાંગ નરેશ્વર ચરિત્રં સમાપ્તં. તસ્મિન્સમાપ્તે
 સમાપ્તોયં રાસક ચૂડામણિ પુણ્યપ્રબંધઃ તથાત્ર રાસકે શ્રી લલિતાંગ-
 ચરિત્રે પ્રથમં ગાથા ૧ દૂહા ૨ રાસાટક ૩ પદ્મપદ ૪ કુડલિયા ૫ રસા-
 ઉલા ૬ વસ્તુ ૭ ઈંદ્રવજ્રેપેદ્રવજ્રા કાવ્ય ૮ અડિલ્લા ૯ મડિલ્લા ૧૦
 કાવ્યાર્ધભોલી ૧૧ અડિલ્લાર્ધ—ભોલી ૧૨ સૂડ ભોલી ૧૩ વર્ણુન ભોલી
 ૧૪ યમકભોલી ૧૫ હપ્પય ૧૬ સોરઠી (સંવત્ ૧૫૬૧ વર્ષે. પા૦ ભં.

[‘ સાગરદત્ત રાસના કર્તા શાંતિસ્થરિના શિષ્ય ઇશ્વર સ્થરિએ
 મંડપ દુર્ગના પાદશાહ આસુદીનના પુત્ર નાસીરના સમય (ઈ૦ સ૦
 ૧૪૯૮-૧૫૧૨) માં મલિક માફરના પદે થયેલા સોનારાય જીવનના
 પુત્ર મંત્રિ પુંજની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૫૬૧ માં વિવિધ હંદો-ઉપર હેવટે
 આપેલા છે—તેમાં આ કાવ્ય રચેલું છે. સાગરદત્તની પેઠે આ પ્રાકૃત અપ-
 બ્રશ તથા ગૂજરાતીમાં છે. આ સાગરદત્ત રાસની પેઠે ઉચ્ચ પ્રતિનું
 કાવ્ય છે, અને તે સસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સાથે સરખામણીમાં
 સારી રીતે ઉભું રહી શકે તેવું છે.” સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ]

[સં. ૧૫૯૭ નો એક શિલાલેખ આ ઇશ્વરસ્થરિનો મારવાડના
 નાડલાધમાંના આદિનાથ મંદિરમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે—જીઓ સાક્ષર શ્રી
 જિનવિજયજી મુનિનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ—ખીજો ભાગ. લેખાંક
 ૩૩૬ તેમાં જણાવેલું છે કે પોતે સડેરક ગચ્છના યશોભદ્રસ્થરિના સંતા-
 નીય છે. યશોભદ્રસ્થરિ (જીઓ તેમનાપરનો લાવણ્યસમય નં. ૬૬ નો રચેલ

રાસ. વિજયધર્મસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલ 'ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ' ભાગ ૨ જે) ના શિષ્ય શાલિસૂરિ તેના સુમતિસૂરિ, તેના શિષ્ય શાંતિ-સૂરિ અને તેના ઇશ્વરસૂરિ, આવી રીતે અનેક આચાર્ય થયા-તેમાં ફરી એક શાલિસૂરિ થયા, તેમના શિષ્ય સુમતિસૂરિ અને તેમના પુનઃ શાંતિ-સૂરિ થયા, કે જેમના સમયમાં આલેખ થયો (જુઓ નં. ૬૮) અને તેમના આ ઇશ્વરસૂરિ થયા કે જેમનું દેવસુંદર એ બીજું નામ હતું. એમણે સ. ૯૬૪ માં ઉપરોક્ત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી લાવેલી આદિનાથ પ્રતિમાનો પુનઃ ઉદ્ધાર કરી આ મંદિરમાં સં. ૧૫૯૭માં સ્થાપન કરી. આ ઇશ્વરસૂરિએ સં. ૧૫૮૧ માં દીવાળી દિને નાડલાધમાંજ રચેલા સંસ્કૃતમાં સુમિત્ર ચરિત્રમાં પોતાના કેટલાક ગ્રંથોનાં નામ આપ્યાં છે:-૧ જીવવિચાર પ્રકરણ વિવરણ ૨ લલિતાંગચરિત્ર (આ કૃતિ)-બીજું નામ રાસકચૂડામણી ૩ શ્રીપાલ ચોપાઇ, ૪ સટીક ષટ્ભાષાસ્તોત્ર, ૫ નંદિષેણ મુનિના છ ગીત-વાળો રાસ, ૬ યશોભદ્ર પ્રબંધ કે જેનું બીજું નામ કાલ્યુ ચિંતામણિ છે, ૭ મેઘપાટ સ્તવન સટીક.

આ ઇશ્વરસૂરિનો સં. ૧૫૫૭ નો બીજો શિલાલેખ-જુઓ નાહર-કૃત જૈનલેખ સંગ્રહ લેખાંક નં. ૫૬૪ છે, તેમજ ધાતુ પ્રતિમાનો લેખ સ. ૧૫૬૦ નો મળ્યો છે. જુઓ ધા. પ્ર. લે. સંગ્રહ ભાગ પેલો લેખાંક નં. ૪૫૩.

૮૩ આણંદ (ત. હેમવિમલસૂરિ-સાધુવિજય-કમલસાધુશિ.)

(૧૪૬) ૨૪ જિન સ્તવન (સં. ૧૫૬૨)

૧ ૫ ૬ ૨
ઈંદુ બાણ રસ નયણ પ્રભાણ, એ સવત્સર સંખ્યા બાણ
તપગચ્છ ગયણ વિભાસણ બાણ, શ્રી હેમવિમલ સૂરિ યુગહપ્રધાન ૨૮
પૂજ્ય શિરોમણિ પ્રહિતરાય, સાધુવિજય ગિર્યા ગુરારાય,
કમલસાધુ જયવંત મુણિદે, તાસ શિષ્ય ભણિ આણંદ ૨૯
છતિ ચોવીસ તીર્થંકર સ્તવન.

—પં. હંસવિજય ગાં લખીતં. (પત્ર ૩ પ્ર. કા,) .

—સ. ૧૬૯૨ કા. વ. ૩ રવૌ. મંડપાચક્ષ નગરે લિં મુનિ
સૌભાગ્યવિમલ પાં ૨ પં. ૧૨ આ. ક.

૮૪ ધર્મદેવ (પૌં ગુણધીર સૂરિ—સૌભાગ્યરતન સૂરિ શિ.)

(૧૪૬) હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ સં. ૧૫૫૪ —૩. રતન. ભા.

(૧૪૭) અન્નપુત્રરાસ સં. ૧૫૬૧ ચોમાસામાં—સીણીજી ગામમાં
આદિ—

આઠ મહા સિદ્ધિ પામીઈ, સમરે જોહને નામિ,

પ્રણુમુ જિનવર આઠમો, શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ. ૧

ગાયમ ગણુહર પય નમી, સમરી સારદ માય,

સહિ ગુર વંદી વર્ણવું, અન્નપુત્ર વર રાય.

*

*

*

~

અતે—

પૂનિમ પક્ષિ કરઈ જયકાર. શ્રીગુણધીર સૂરિ પાટિ શૃંગાર,

શ્રી સૌભાગ્યરતન સૂરીશ, મુનિવર ધર્મદેવ તેહનુ સીસ. ૭૭

સંવત પનર એકસઠઈ નામિ, રહિયા ચક્રમાસિ તે સીણીજિ આમિ,

શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર, વાંચું ચક્રમાસી પુસ્તક તત્ર. ૭૮

અન્નપુત્રની કથા રસાલ, તસુ ધુરિ ભાપી છઈ સુવિશાલ,

તિહાં તણું શ્રી સંઘ સુજાણુ, વીનવઈ તેહનું સુણી વપાણુ. ૭૯

સુલલિત આણી ચક્રપદ પ્રથં, એહ કથાનુ કર પ્રથં,

ધર્મદેવ પડિતિ કરિક પ્રથં, માહિ આણિઉ છઈ સર્વ સંઘ. ૮૦

પ્રથં કાનુ કરિક આક્ષેપ, કાંઈ નવિ કીધુ વર્ણન ક્ષેપ,

તુહઈ ચુપઈ સંખ્યા મિલી, ત્રિણિસઈ નઈ ખ્યાસી વલી. ૮૧

પ્રથં અન્નપુત્ર ભૂપતિ તણુ, ઉઘમ આણી ભવીયણુ ભણુ,

ભણુતાં હુઈ નિર્મલ પ્રુદ્ધિ, ભણુતાં હુઈ મંગલ રિદ્ધિ, ૮૨

— સ. ૧૫૧૪ વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧ ભોમે લિખિતશ્ચ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૬૭૮ કાં ૧૦ રવૌ લિ. સોળલાયામે. ૧૪-૧૫ લીં. અમ૦
(૧૪૮) વળ (વયર) સ્વામીના રાસ સં. ૧૫૬૩
આદિ—

જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે—એ ઢાલ

ત્રિભુવન નાયક નયણાનદો, પહિલું પ્રણમું વીર જિણુંદો
તિથેસર ચોવીસમો એ, તસુ એકાદસ હુઆ ગણહર,
કેવલ નાણી તે સવિ ગણહર, તે આદિ ગોયમ નમુ એ. ૧

*

*

*

*

અતે—

હવણું એ ત્રિણિ છે શાખા, ચોથી નિવૃતિ નિવૃતિ એ
ત્રિણ્ય એ કહી મૂલિ વયર શાખા જગ દીપતીએ
તુ હવિએ કોટિ ગણુ મુખ્ય વયર શાખા તિણિં ચંદ્ર કુલિ એ
ગિરઓ એ પૂનિમ પક્ષિ પૂનિમ ચંદ્ર જિમ નિર્મલીએ. ૧૦૭

હુઆ એ શ્રી ધર્મધોપ સૂરિ અન્યય શ્રી ગણધર ગુરુએ,
તેહને પાટે જયવંત શ્રી સૌભાગ્યરત્ન સૂરિવરિ તેહનુએ,
લહી અ પસાય રગે ધર્મદેવ મુનિવર ધ એ,
રઓ એ રાસ રસાલ પનર ત્રસઠિ સંવત્સરી એ. ૧૦૮

હું તો એ મૂરિખમાંહિ શ્રી વયર સ્વામીનું ચરિ ધણુંએ
એક મુખે એ તે ન કહાઈ કહું સક્ષેપે કિપિ પુણુ,
ભણુવો એ ત્રણ કાલ વયર સ્વામિનું રાસ રસે
ગુણુવો એ મંગલ કાળિ પર્વ વિવાહ દિવસિ નિસિ ૧૦૯

નવનિધિ એ શ્રી વયરસ્વામિ રાસે નવા ક્રિમ સૌખ્યભર,
પૂરે એ ચીંતવ્યું એહ રાસ ચિંતામણિ નામધર
અપૂરવ એ એ શ્રીરાસ, ગણુસે જે નિત નારિ નર
લહિસિ એ તે સૌભાગ્ય મંગલ-રિદ્ધિ સતાન વર ૧૧૦

—ધતિશ્રી વચરસ્વામિ ચિંતામણિ રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૧ વર્ષે
ભાદ્રવા વદિ ૧ પડવે ગુરુવાસરે લીંબદ્રાસી આમે લિખિત (મં ૫૦)

—ખં. ૧; ૩૦

[પૂર્ણિમા ગચ્છના ગુણુધીરસૂરિના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં.
૧૫૧૬, ૧૫૧૮, ૧૫૧૯, ૧૫૩૮ ના મળ્યા છે—લેખાંક ૧૦૯ અને
૯૬૦, ૧૬૬, ૧૯ અને ૧૦૨૨, અને ૩૪૬ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ
૧ લો, અને ૧૫૩૧ નો લેખ ભાગ બીજાના લેખાંક ૭૫૦ માં છે.
તે પદ્ધતી જણાય છે કે તેઓ ગુણુસમુદ્રસૂરિના પદ્ધર હતા. તેમના પદ્ધર
સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પદ્ધર ગુણુમેરૂસૂરિ હતા કે જેનો સં. ૧૫૮૮ નો
ઉક્ત ભાગ પહેલાના લેખાંક ૧૦૭૦ માંનો લેખ મળે છે, અને સં.
૧૫૯૧ નો લેખ ભાગ બીજાના લેખાંક ૨૯૨ માં મળે છે.]

૮૫ કડુઆ (કડુવો) સં. ૧૫૬૨ (૧)

(૧૪૯) લીલાવતી રાસ.

ફલા.

આદિ—

પ્રથમ વણાયગ વીનવૂ, સૂડા ડંડ ગોહિર	
સિદ્ધિ ધુદ્ધિ આપુ નિરમલી, ગુણુ થાંનકિ ગંભીર.	૧
ધંશ્વર દેવનિ કુલિ દ્રુઆ, પારવતીના પુત્ર,	
તમ સમરિ રિદ્ધિ પાંમીધ, આણુકેલવ્યાં ધર સૂત્ર.	૨
બીજી તે સમરૂ સારદા, જે છિ બાલકુયાર,	
બ્રહ્મા બિયરિ અવતરી, આર વેદ મુષમાંહિ.	૩
આદિ તે આદિનાથ સમરીધ, અડવડીઆં આધાર,	
ગુણુ ગાબી લીલાવતી, સરિસુ સૂમતિ વિલાસ.	૪

* * *

અત—

લીલાવતીનૂ ચરિત્ર સાંભલિ, દુષ દાલિદ્ર તેહના ટલિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, ઇણીપરિ પૂરિ મનની આસ.
કરજોડી કુકુઢ ઇમ ભણિ, દુષ દાલિદ્ર તે હેલાં દરિ,
જે નરનારી ગાસિ રાસ, સ્વામી પૂરો તેહની આસ.
—સં. ૧૭૪૧ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રવૌ-૧૩-૧૧

(પાલનપુર ભં.) ૩.

(જે કડવાઓ પોતાનો મત સં. ૧૫૬૨ લગભગ કાઢ્યો અને તેમાં ખરા સાધુઓ વર્તમાનકાલે વિદ્યમાન નથી એવું જણાવ્યું તે કડવો આ કદાચ હોય એમ ધારી તેનો સંવત્ લીધો છે.)

૮૬ પદ્મસાગર (મમ્માહડગચ્છ-મુનિસુંદરસૂરિ શિ.)

(૧૫૦) ક્યવન્ના ચોપઈ ૧૫૬૩ ભાદ્રપદ વદી ૮ રવિવાર.

આદિ—

સરસ વચન આપે સદા, સરસતિ કવિયણુ માઈ
પણુમવિ કવઈના ચરી, પભણિસુ સુગુર પસાઈ.
મમ્માહડ ગછે ગુણુનિલો શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ,
પદ્મસાગર સૂરિ સીસ તસુ પભણે આણુંદ પૂરિ.

૧

૨

*

*

*

*

અતે—

દાન ઉપર કંઈવન્ના ચોપઈ, સંવત પનર ત્રિસઠે થઈ,
ભાદ્ર વદિ અઠમિ તિથિ જાણુ, સહસકરિણુ દિન આણુંદ આણિ. ૯૯
પદ્મસાગર સૂરિ ઇમ ભણુંત, ગુણુ તિહિં કાજ સરતિ,
તે સવિ પામે વહિત સિદ્ધિ, ધર નીરોગ ધરે અવિચલ રિદ્ધિ ૩૦
—દાન ઉપર કંઈવન્ના ચોપઈ. ૧૮-૧૩ લીં.

(૧૫૧) લીલાવતી સુમતિવિલાસ ૧૫૬૩ -ભા.

[મમ્માહડ—મહાહડીય—મડાહડા એમ એ ગચ્છનાં નામ છે. તે ગચ્છના મુનિસુંદરસૂરિ એ મતિસુંદરસૂરિ કે જેનો સં. ૧૫૫૯ નો લેખ—નાહરકૃત જૈ. લે. સં. ભાગ પેલામાં લેખાંક ૪૯૬ માં મળી આવે છે તે હોવા જોઈએ. નામ મૂકવામાં કંઈ સરતચૂક થઈ હોય.]

૮૬ કે અજ્ઞાતકવિ.

(૧૫૨) મદોદરી સવાહ સં. ૧૫૬૫
અંતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ જીરણ દુરંગ નિવાસ.

પૂરણ ચ્યારિ ચોપદ બિસદ બાંધી બુદ્ધિ પ્રકાસ.

—સંવત્ ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને કાસમપુર મધ્યે
અપિ શ્રી રાજપાલજી તરય શિષ્ય મુની વીરજીલિપિકૃત સ્વયં પઠનાર્થ
(ઉદયપુર ભં.)

૮૭ હીરાણુંદ (મલધાર ગચ્છના શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ
શિ૦ ગુણુનિધાનના શિ૦)

(૧૫૩) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સં. ૧૫૬૫ શાકે ૧૪૩૦ ભાદ્રપદ શુદ્ધ

૭ ને ગુરવારે મંડપદુર્ગમાં (પૂના ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટ)

(નં. ૨૩ ના કવિનું નામ પણ હીરાનંદ સૂરિ છે અને તેના

કાવ્યનું નામ પણ વિદ્યાવિલાસ પવાડો છે. માત્ર ફેર એ છે કે નં. ૨૩ ના પીપલગચ્છના છે અને તેનું કાવ્ય સં. ૧૪૮૫ માં રચેલું છે. આ કાવ્ય મેં જાતે જોયું નથી, પણ જાને એકજ નામના પણ જૂદા જૂદા કવિઓનાં, એકજ નામનાં પણ જૂદાં જૂદાં કાવ્ય જણાય છે.)

[મલધારી ગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસૂરિ (ગુણસાગરસૂરિના પદ્ધર)ના લેખો સં. ૧૫૫૮, અને ૧૫૭૦ ના મળે છે—નાહરકૃત જૈ. લે. સં.

તથા પ્રતિભાલેખો સ. ૧૫૪૯ અને ૧૫૭૫ ના મળે છે-ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ ૧ લો. લેખાંક ૨૭૯, ૧૭૩.]

૮૮ હંસસોમ (તં હેમવિમલસૂરિ-કમલધર્મ શિ.)
(૧૫૪) પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટિ રાસ સં. ૧૫૬૫
અતે—

સવત પનર પાંસઠઈ માં જાત્ર કરી ઉદાર. સુ.
સંધ સહુ ધરિ આવીઆ એ માં દિન દિન ઉચ્છવ સાર સુ. ૫૦
ચિંતામણિ કરિ પામીહ એ માલહંતડે સુરતર ફલિહ બાર, સું
મુગતિ હુઈ તસ હુકડીએ માં સયલ સુખ સસાર સું ૫૧
કમલધર્મ પડિત વર એ માં જાત્ર કીધી સંધસાથ, સું
સફલ જનમ હવઈ મુજ હુઓએ માં મુગતિ હુઈ હવ હાથ. ૫૨
તપગચ્છ નાયક શિવ સુખદાયક શ્રી હેમવિમલ સૂરિદ ગુર,
તસ આણુ ધુરંધર વિપ્રુધ પુરંદર કમલધર્મ પડિતવર,
તસ સીસ નામઇ હંસસોમઈ તીરથમાલ રચિ સુવિમલ,
જે ભવિઅ ભણેસિ ભાવિ સુણેસિ તે નર પામઇ જાત્રકલો. ૫૩

—૫૩ ગાથા.

૮૯ ઉદયભાનુ (પૌાં રાજતિલક સૂરિ-વિનયતિલક
સૂરિ શિષ્ય]

(૧૫૫) વિક્રમસેન રાસઃ (ચુપઈ) સ. ૧૫૬૫ જેઠ શુદ્ધ.

* આ સળધે પોતાના સંગ્રહમાં રા. મણિભાઈ બકોરભાઈ વ્યાસ લખે છે કે “ આ ૫૬૬ ટૂંકનો પ્રયથ છે તે દરેક રીતે શામળભટ્ટની વાનો સાથે હરીફાઈ કરે તેવા છે; અર્થાત્ આ પ્રયથની રચના કોઈ પણ રીતે શામળભટ્ટની વાનોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી. ” તેનો સાર તેમણે અધૂરો મૂક્યો છે તે ધણો હુક હોવાથી અત્ર ઉતારી લેવામા આવે છે:—

આદિ—

(વસ્તુ)

દેવી સંરસતિ દેવી સરસતિ પાપ પણમેવિ,
શંભુ શક્તિ બિ મનિ ધરી, કરિસ કવિ નવ નવઈ છંદિ,
સિદ્ધિ બુદ્ધિ વર વિધન હર, ગુણ નિધાન ગણપતિ પ્રસાદિ,

પૂર્વ દિશાએ ‘ ધણુ કણુ કંચણુ ’ થી ભરેલા માલવદેશમાં અનુ-
પમ ઉજ્જેણી નગર છે ત્યાં પરમાર કુલમાં ગર્દભસેન રાજાનો પુત્ર વિક્ર-
મસેન રાજા થયો. સાહસથી તેણે ત્રીર આગિયા ખેતાલને વશ કરી લીધો
હતો. રાજાને એક હજાર રાણીઓ હતી. એકવાર રાત્રિએ રાજા એવો
જાંધી ગયો કે સવાર થયું તોપણ જાગ્યો નહિ. સવારે સભાજન આવ્યા
ત્યારે મંત્રીએ રાજાને જગાડ્યો. જાગતાંની સાથે રાજા બહુ ક્રોધાવેશમાં
આ ા ગયો ને મંત્રીનો ઘાત કરવા તત્પર થયો. મંત્રીએ કહ્યું કે, ભલે,
આપ રાજા છો, આપને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી, પણ વગર ગુન્હે
શામાટે માગે છો? તમને ક્રોધ કરવાનું કારણ હોય તે કહો. રાજાએ
મંત્રીને પોતાનો વિશ્વાસુ જાણીને તેને કહ્યું કે ચંપાનગરીના ચંપકસેન
રાજાની કુવરી લીલાવતી સાથે હું સ્વપ્નમા પરણ્યો. એના જેવી સ્વપ્ન-
પચાન સ્ત્રી કોઈ નથી. તે જગાડીને મને વિયોગ પડાવ્યો. તું બુદ્ધિ-
શાળી છે તો હવે ગમે તેમ કરીને મને એ સ્ત્રી મેળવી આપ. રાજાએ
છ માસની મુદત આપી. મંત્રીએ સદાત્રત માંડયું અને મુસાફર, સન્યાસી,
તપસી, બ્રહ્મચારી, વિપ્ર, ભાટ, મકવાસી સ્ત્રીઓ, યાત્રાળુઓ, સાધુઓ
જેજે દેશાવર ફરનારા લોકો આવે તેમનો આદર કરીને તેમને દેશાંતરની
હકીકત પૂછે. એ પ્રમાણે એક મહિનો વીતી ગયો ત્યારે એક અવધૂત
આવ્યો તેનો વેશ આ પ્રમાણે હતો.—

‘ મસ્તકિ જટા મુકટ સુરિશાલ, તિલક ત્રીય સોહર્ષ ભાલ,
દંડ ત્રય કપાનાં વસ્ત્ર, બીજઈ કરિ દુરસીનું શસ્ત્ર.

૪૩

યોગપદ્મ હદિ તુલસી માલ, દેવ દેહરા ઝકઝમાલ,
હીંગનાજ મુખિ બોલધ ધણુઈ, ધસિઉ રૂપ અવધૂતહ તણુઈ.

૪૪

જ્ઞાની ઋષિ આગમ હુઆ જે આગમ પરવેસ,
તસ પસાઈ કવીઅણુ કહઇ, વિક્રમસેન વર્ણવેસુ—

૧

મંત્રીએ યોગીને પ્રસન્ન કરી પૂછ્યું કે આપ ક્યાં રહો છો ? યોગીએ કહ્યું, અમારે કોઈ એક ગામ કામ હોતું નથી, મેં અડસઠ તીર્થ કર્યાં છે. કવિ તીર્થ ગણાવે છે.

ગંગા ગયા ગોદાવરી હેમપંથ હીગલાજ

સાગર સગમ નરખદા, નાહી સાર્યાકાજ,

૪૮

વૈતુરણી સાભરમતી, અચલેશ્વર જગનાથ

કાસી યમનાં દારિકાં, ભેટા શ્રી સોમનાથ.

૪૯

વટ પ્રિયાગ જમ સરસતી, તાપી મહી ભૃગુ ખેત્ર

સારણિ રામેશ્વરિ જમ, પુહુતા જિહાં કુરખેત્ર.

૫૦

નગરકોટ જવાલામુખી, કાસમીર નઇ દેશ,

તીરથ જોયાં મઈ ધણાં, મંત્રી મમ મણઈ વેસિ.

૫૧

શંભૂ શક્તિના દૂત જેવા સોમદેવ નામના એ યોગીએ કહ્યું કે મેં કરેલાં તીર્થ ગણાવતાં પાર આવે એવો નથી; પણ મેં એક અચરજ જોયું છે તે હું તને કહું છું. નવખારી ચંપા નગરીમાં ચંપકસેન રાજા અને ચંપકસેના રાણીને લીલાવતી નામની કન્યા છે. કન્યા અદ્ભુત રૂપવતી છે. મંત્રીએ પૂછ્યું કે તે પરણી છે કે કુંવારી છે ? યોગીએ કહ્યું કે એ એક વિપરીત વાત છે. એ પાપિણી પુરુષ-દ્રેષિણી છે. પૂર્વભવનું એક જ્ઞાન થયું છે ને તેથી પુરુષનો દ્રેષ કરે છે. મંત્રીએ કહ્યું કે ઠીક, ચાલો આપણે રાજા પાસે જઈએ. જાણી નગરીની મનોહર રચના જોતો જોતો યોગી રાજા પાસે ગયો. રાજાએ બહુ ભક્તિભાવ બતાવીને યોગીનું સ્વાગત કર્યું. પછી યોગીએ લીલાવતીની બધી વાત કહી. રાજાએ તેને કોટિ સુવર્ણદાન આપીને વિદાય કર્યો, પછી સાગરદત્ત મંત્રીને રાજ્ય સોંપીને પોતે.....” (આટલે સુધી સ. ૧૬૬૨ ની લખેલી પ્રતપરથી લખેલ સાર અધૂરો મૂકાયો છે.)

અતે—

પનર પાંસદિ સંવચ્છરિઈ, જ્યેષ્ઠ માસિ શુદ્ધિ પક્ષ દિનકરઈ,
 રચિઉ રાસ એ શાસ્ત્ર પ્રકાશ, કહિ કવિયણ નિજ ગુરુતુ દાસ. ૬૧.
 પૂનિમ ગચ્છિ ગુણહ નિહાણુ, રાજતિલક સૂરિ જગહ પ્રધાન,
 તાસ પાટિ ગુરૂ પૂનિમ ચંદ, શ્રી વિનયતિલક સૂરિંદ. ૬૨.
 તસહિ ગુરુનું અનુમત લહી, કોતક કથા કરીશ્વર કહી,
 x x x , વાયક હિદયભાન ઇમ ભણુઇ. ૬૩.

—સાગર ભં. પાટણુ; રતન. ૩.

[પૂર્ણિમાગચ્છના રાજતિલકસૂરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૧૬, ૧૫૧૯, સ. ૧૫૨૪, સ. ૧૫૨૯ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૨૨૨, ૩૦૧ અને ૯૨૪, ૧૨૪૯, અને ૩૩, તથા સં. ૧૫૦૬ તથા સં. ૧૫૨૩ ના મળ્યા છે—ભાગ બીજો લેખાંક ૯૬૧, અને ૭૯૭. તેમાંના એક પરથી જણાય છે કે તેઓ મતિતિલક-સૂરિના શિષ્ય હતા.

૯૦ લક્ષ્મણ (લખમણ) પહેલો.

(૧૫૬) શાલિભદ્ર વીવાહલુ ૧૫૬૮ પહેલાં.

અતે—કરજોડી લખમણ ભણુઈ એહ કવિયુગ કુકુરે,

કુકુ નિં રકું જગ રલીયામણુએ—

૪૪

જગ ગુરૂ હું અણુજાણુતું, ગુણુ નવિ લહુ પાર રે,

પાર નિઈ સાર કરઉ સેવક તણીએ—

૧૫૬૮ વર્ષે લિખિત. (પ્ર૦ કા૦)

૯૧ ધર્મસમુદ્ર ગણિ [ખ૦ જિનસાગર સૂરિની પદ્ય
 ચરંપરાએ જિનહર્ષસૂરિ-જિનચંદ્રસૂરિ-વિવેકસિંહ શિષ્ય. I
 (૧૫૭) સુમિત્ર કુમાર રાસ. સ. ૧૫૬૭ જાલોર નગરમાં.

ઢાલ ત્રિપદીતુ

અતે—

સુવિહિત ખરતરગછ વિરાજઈ, રચણાયર નિમ ગુહિર ગાજઈ,
શ્રી જિનસાગર સૂરિ ૩૦

તાસુ પદિ ગુણુ રૂપિહિ સુંદર, ગિરઆ ગણુધર શ્રી જિનમુંદર
બુદ્ધિ કરઈ સુર સૂરિ. ૩૧

તાસુ પદાલંકાર મનોહર, શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ સરીસર,
શ્રી જિન ગાયમ સામિ. ૩૨

તાસુ પદિ ગુર સંપદ સોહઈ, શ્રી જિનચંદ સૂરિ જગ મોહઈ,
દોહગ નાસઈ નામિ. ૩૩

વાચક વિવેકસંધ લધુ સીસ, પ્રભણુઈ શ્રી ધર્મસમુદ્ર ગણીસ,
આણી બુદ્ધિ વિ છંદ. ૩૪

સંવત પત્રરહસિ સતસઠઈ, જાલહિર નયર પાસ સંતુહઈ;
કીર્તિ કવિત આણુંદઈ ૩૫

ધરણુઈ ધરઈ જાં સેપ ફણિંદ, જાં ગયણુંગણિ તપઈ દિણુદ,
શિવ સિરિ રોહણિ કંત. ૩૬

ગુર પસાઈ એ આગમ વાણી, ચરિત રચ્યુ પરમારથ જાણી,
તાં લગઈ ચિર જયવંત. ૩૩૭

—ઇતિ દાન વિષયે સુમિત્ર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ સમાપ્ત સંવત
૧૬૫૩ વર્ષે પોપ સુદિ ૬ બુધે લિખિતં કે. ક.

(કે. ક. નં. ૫૧-૧૮૭૭-૭૮) રત્ન. કે.

—જાંબુનગરે. ઋષિ લલિતસાગર લિખિતં સં. ૧૬૬૭ વર્ષે આસો
-સુદિ ૩ સોમે (ઇર આષઓનો ભં.)

(૧૫૮) કુલંધજ કુમાર રાસ સં. ૧૫૮૪

અતે—

સંવત પનર ચહિરાસીધએ, કીધડ કીધડ પ્રજાધ સુનામકિ,
ન્યદારા સતોષ વ્રત જીપરિઈએ, પાલક ૨ મન કરિ કામકિ.

—સંવત પનર ચહિરાસીધએ. ૧૪૨

ચઉશસીધ એ રચિઉ મણહર ગચ્છ ખરતર મંડણઉ
 ઉવઝાય રાય વિવેકસિંહ સુપાય સેવક તસુ તાણુ.
 ઇમ લણુધ ધરમસમુદ્ર વાયક એહ બોલ હીઈ ધરી
 ખપ કર અહનિસિ ભાવિ ભવીઅણુ સીધ ગુણુ ઇમ સાંભલી. ૧૪૩
 પ્ર૦ કા૦; અમ.

(૧૫૬) અવંતિસુકુમાલ સ.

આદિ—

જિણુવર ધુરિ ત્રેવીસમોરે, પ્રણુમી પાસકુમાર
 ગામસું હું રલિયામણોરે, મુણિવર મણિયલિ સાર. ૧
 * * *

અતે—

ત્રુટક.

એક ચલધ રોમ ન પગે લાગી કરિય ખેડો નૃપ લણુધ,
 પ્રણુ દોપ ખામું સીસ નામુ રૂદ્ર સંકટ જિમ ટલધ,
 કલ્યાણુમદિર સ્તવન કરતાં વિહર પીડી અપ્પએ
 કવિ કહધ ધરમસમુદ્રવાચક પાસ પગદયા થાય એ. ૩૩:

૪-૧૦. આ૦ ક૦

(૧૬૦) રાત્રિભોજન રાસ-જયસેન ચોપાઈ પંચાલસામાં

આદિ—

પણુમિસુ ગોયમ ગણુહરરાય, સમરી સરસતિ સામિણિ પાય,
 રચણી ભોજન દોપ વિચાર, બોલિસુ તે સાંભણુ ઉદાર. ૧
 એહ જિ મનિ અવધાઈ જુગતિ, માંણુસ દોર કિસી છઈ વિગતિ,
 રાતિ દિવસિ જુ ચરતઉ રહઈ, વિરતિ નિરતિ કેહી પ્રિ (નવિ) લહઈ, ૨.
 * * *

અતે—

ધરતર ધરતર ગછિ હિ રાજીઉ એ શ્રીજિન શ્રીજિનસાગર સૂરિ કિ
 શ્રી જિનસુંદર સુરિવચ્ચે નામિએ નામિએ નવનિધિ પૂર કિ. ૬૨ ૫૨-

શ્રીપદ રાજીઠ ધરતર ગછિ શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ યતીસરો
 જયવંત શ્રી જિનચંદ સૂરિ વર લગધિ ગોચમ ગણુહરો
 મુવિવેકસિંહ સુગણુ વાચક સુગુર પાઉ પસાઉલિ
 પ્રતિભોધ ધરમસમુદ્ર વાચક ઘણુઈ ધમ રંગઈ ભણુઈ. ૬૩
 પુર પુર પંચાલસા મંડણુએ પંચમ પચમ જિણુવર રાઉ કિ.
 રવામિ મુમતિ સોહાંમણો એ સેવઈ એ સેવઈ એ સુરનર પાઉ કિ. ૬૪
 પંચાલસા નયર મંડણુ મેઘરાજ મુનફણો
 તેહનણિ સાનિવંધ સઘ આગહિ સદા મનિ આણુંદણો
 એ અરથ અનુપમ સુણુઈ જે નર ભણુઈ ભવીયણુ નઈ કહઈ
 બહુ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ વિનોદ ઉજીવ સિદ્ધિ સપદ ને લહઈ.

—ઉદયપુર ભ

—રાત્રિભોજન વિષયે જયસેન ચોપઈ સમાપ્ત. ઋ.-રવિચંદ્ર
 લિખિત્તં સાં સત્યલક્ષ્મી પઠનાથે ૬-૧૫ માં.

—સ. ૧૬૩૩ વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૩ ભોમવારે શ્રી હર્ષપ્રિયોપાધ્યાય
 શિષ્યેણુ વાં ચારિત્રોદય ગણિના, ૫. વીરકલસ ગણિ-પં ૦ હર્ષસાર
 ગણિનાં વાચનાય કૃતે ૬-૧૮ (વિ. ધં), ૧૩-૧૩ લીં.

—સં. ૧૬૮૪ પ્રથમ આં બહુલ ૨ શુક્ર-જીણુંદુર્ગે. ૫-૨૨ બાલં

—અંધાઅંધ ૨૫ શ્લોક સંખ્યા (વિ. ધ. ચોપડો ૧૨૯-૧૪૨.

—સં. ૧૮૦૮ વર્ષ આસુ માસે શુકલ પક્ષે ૩ દિને લિખિતં
 પ્રસિદ્ધસાગરેણુ. ૯-૧૭ ગું વિં

[જિનહર્ષસૂરિના પ્રતિભાલેખો સ. ૧૫૩૬, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને
 ૧૫૫૫ ના મળ્યા છે. જુઓ લેખાક ૧૩૭૮, ૬૮૬, ૧૧૫૯ અને
 ૯૨૮ ધા. પ્ર. લે. સ. ભાગ ૧ લો. આ પૈકી સ. ૧૫૪૯ ના લેખમાં
 જણાવેલું છે કે તેઓ જિનવર્દનસૂરિ પદે જિનચંદ્રસૂરિ પદે જિનસાગ-
 રસૂરિ પદે જિનસુંદરસૂરિના પદ્ધર હતા. તે સિવાય ભાગ બીજામાં
 સ. ૧૫૧૯-૨૦-૨૨-૨૪-૨૫, ૧૫૩૪-૪૪-૫૨ ની સાલના લેખ
 મળી આવ્યા છે.]

૯૨ દેવકલશ (ઉપકેશ ગચ્છીય ઉપાધ્યાય દેવકુમાર
શિષ્ય ઉં કર્મસાગર શિષ્ય ઉ. દેવકલ્લોલ શિષ્ય.)

(૧૬૧) ઋષિદત્તા ચરિત્પાઠ સ. ૧૫૬૯ ગાથા કડી ૩૦૧ પત્ર ૧૩
હા. ભં. પાટણ; લીં.

૯૩ અનંતહંસ સં. ૧૫૭૦ પહેલાં.

(૧૬૨) ખાર વ્રત સત્રાય.

શ્રી હેમવિમલસૂરિ તણુપ પસાય, લહી કરી કીધું સત્રાય.

શ્રી અનંત હસ સીસ ધર્મ કહઈ, જે ભણે સિદ્ધાંત સર્વ
સિદ્ધિ લહઈ—પ્ર. કા.

(૧૬૩) ઇલા પ્રાકાર ચૈત્ય પરિપાટી. (સ્ત૦) ઇંડર સંખધી.

તવ ગચ્છ દિણ્યર લચ્છિસાયર મુમતિસાધુ સૂરીસરો,
શ્રી હેમવિમલ મુણિંદ જિનમાણિક ગુણુમણિ સાયરો,
સંઘવિઓ શ્રી ગુરૂ અનંતહંસ સીસલેસિ જિણુવરો,
શ્રી સંઘ ચરિવિધ સુખ બહુવિહ ઋદ્ધિ વિદ્ધિ મુહંકરો. ૪૬

૯૪ સહજસુન્દર (ઉપકેશ ગ૦ રતનસમુદ્ર ઉં શિ૦)

(૧૬૪) ઇલાતીપુત્ર સત્રાય સં. ૧૫૭૦ જેઠ વદ ૯

અંતે—

સંવત પનર કહિઉં ૭૦ જેઠ વદિ નવમી દિનિઈ
મુખ પામસ્યઈ જે ભાવ ભણુસ્યઈ કાળ સરસ્યઈ એકમનિઈ ૩૦
ગાઈજી (૨) વર રણિ રાજ્યોએ, આદરિઈ ૨ ઓવઈ સીસ કિ,
વાચક રતનસમુદ્રુએ, સહિજ ૨ સુંદર કહઈ ધર્મ કિ ૩૧

—પ્ર. કા.

(૧૬૫) ગુણુરતનાકર છંદ. સં. ૧૫૭૨

[જૂદા જૂદા છંદમાં આમાં સ્થૂલિભદ્ર ચરિત્ર વર્ણુચું છે. કવિનો
જાણા ઉપરનો કાચુ બહુ સારો છે. મ. બ.]

આદિ—

શશિકર નિકર સમુજૂવલ મરાલ મારલ સરસ્વતી દેવી,
વિચરતિ કવિજન હૃદયે સદયે સંસાર ભયહરિણી. ૧
હસ્ત કમંડળ પુસ્તક વીણા, સુહાણુ નાણુ ગુણુ છીણા,
અપ્પધ લીલ વિલાસં સા દેવી સરસઈ જયઉ. ૨
હ્રોપદ્રવ હરણું દદાતિ ધન ધાન્ય કાંચનાભરણું,
સકલ સમીહિતકરણું, દેવીસરણુ નવનવાભરણું. ૩
બ્રહ્માણી બ્રહ્મસુતા, તું જગદંબા ત્રિલોચના,
ત્રિપુરા આદિ ભવાની માતા, તું ત્રાતા તારણી તરણી. ૪
દિઉ લીલા ગુણુ લચ્છી, કરુ દેવિ દયાભર અચ્છી,
શોક હરઉ હરિ સિદ્ધિ, કિર્તિ કર માય પરિસિદ્ધિ. ૫

* * * *

પય પણુમું સરસતી, માતા સુણિ વાત એક વિનતી,
મગગઉ અવિરલ વાણી, દેવો વદારન ગુણુ જાણી. ૧૭
આણી નવનવ બંધ નવનવ છંદેણુ નવનવા ભોગા,
ગુણુ રતનાકર છંદં, વન્નિસુ શુલિભદ્રસ. ૧૮

* * * *

પાઠક રતનસમુદ્ર ચરણે નામુ સીસહ,
ગુર ગુણુનિધિ ભંડાર અમીય રસ વયણિ વરીસહ,
તુડી સારદમાય પાય પણિ પ્રણમી ભગતિ હિ,
કીડા કામ વિનોદ તેહ મઈ બોલ વિગિતિ હિ.
અધિકાર એહ બીજઉ હુઉ ભાવ ભેદ નવ નવ કહી,
વચરાગ રંગ આધુ હિરે કહું બોલ અવસર લહી— ૧૬૦
—છતિ શ્રી ગુણુરતનાકર છંદસિ દ્વિતીયો ધિકાર: સમાપ્ત.—

સાંભલિવા હરપિઠે સહુ, આધઉ વલી અધિકાર,
મુઝ મન તે રંગિન થયઉ, ગિરિ સરસ અપાર. ૧

ચિત્ત યોપઈ રચણી સમર્થ, હિયઈ ધરિઈ બહુ ધ્યાન,
મુપનાંતરિ આવી રહી, તે સરસતિ પરધાન. ૨

ઉકવિ લાગુ પાઉસે, હુક તે જયજ્યકાર,
વરવાણી માગઉ સદા તે કર્યો ઉપગાર. ૩

સારદ સાર દયા કરી દિધ મુઝ અવિરલ વાણિ,
જિમ વનમાલી ફૂલની, મનો રચઈ વિનાણિ. ૪

દૂરિ ગઈ ભાવઈ સવે, નાકડે અલિય વિધન,
વાણી રસ હિવ કેલવુ, સુણુજ્યો સહુ સન્નન. ૫

x x x x

કરઈ મહોત્સવ વન્નર માલહ, આંધિ આરિસ તેજાં પાલહ,
રોપઈ કેલિ સતોરણુ નીલહ, કૈાશા રંગ સરોવર ઝીલહ.
પ્રેમ તણુકે જલ (ઈ) નામ, તાં વલી કરઈ વિસ્તાર,
સહિજમુંદર મુનિવર ભણુઈ, એ ત્રીજકે અધિકાર. ૩૦૩

—પતિશ્રી ગુણુરતનાકર છદસિ તૃતીયોધિકારઃ સમાપ્ત
જગદંબા જગમાહિ પ્રસિદ્ધિ, વાણી સરસ વલી મુઝ દીધી,
કેલવસિકે ચક્રથકે અધિકારહ, સુણુયો નર કર્યો જયકારહ-
ધણુ દિવસઈ પ્રીકેકે ધરિ આવ્યહ.

* * * *

અનંત—

જલભરિયા સાયર તપઈ દિવાયર તેજ કરઈ જાં ચંદ
સહિ ગુરૂપય વંદઉ તાં લગિ નદઉ ગુણુરતનાગર છદ
ઉવએસ ગજમંડણુ દુરિતવિહંડણુ ગિરિઆ રચણુસમુદ્ધ
ઉવઝાયપુરંદર મહિમામુંદર મગલકર સુભદ્ધ. ૮૪

સંવત પત્તર ગિહુતર વરસે, એમ ઈં છંદ રચિઓ મન હરસે,
ગિરિઓ ગણુહર નવ નવ છંદઈ, સહિજમુંદર ખોલઈ આણુઈ. ૮૫

એ ઋષિરાજ સુગુણ જે ગાસઈ, અંજર અમર માનવ તે થાસઈ,
ધરિ મંગાણુ મહોતસવ સતતિ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ લહિસઈ તે સંપતિ. ૮૬

કલસ.

પાટલપુર સિંગડાલ, સખલ મંત્રીશ્વર ભણીઈ,
નંદરાય નરમુગટ મુભટ જસ કીરતિ સુણિઈ,
થૂલિભદ્ર થિર મંત્ર કોશિ યુવતી જેણિ તારી,
ચંદ્રલા નિકલંક સદા સાસન જયકારી,
વધરી વિયોગ ભાવ વિહરણુ, કરણુ રિદ્ધિ સિદ્ધિ સયા,
લીલા વિલાસ રસ રગ દીઓ કરો સહજસુંદર મયા. ૮૭

—ધતિશ્રી ગુણરત્નાકર છદ મહા વિનોદ મનોહરે ચતુર્થોડધિકાર
સપૂર્ણ મિતિ. સંવત્ ૧૬૪૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ માસે શુકલપક્ષે ૧૩ બુધે
અઘે હવમોગ્રામ મધ્યે ભટ્ટારક શ્રી ૪ શ્રી શિવતિલક સ્મરિ તત્શિષ્ય
મુનિ ગુણીયલેન લિપિત. પ્ર. કા.

—૫૬-૧૭ માં, ૨૮ પ્રે. ૨., ૨૧-૨૨ ભાવ.; અમ૦

(૧૬૬) ઋષિદત્તા રાસ સ. ૧૫૭૨

આદિ—

(પ્રથમ મગલાચરણુ છે પછી

× × × ×
ઈંદ્ર સરિખુ પાલઈ રાજ, નિસુણો સીલ તણા ગુણુ આજ,
સહજસુંદર મુનિ ધર્મ ભણુઈ.

૭

અંતે—

સંવત પનર બહુતિરે ઉ, ભ૦ રાસ કીઉ સુવિચાર ઉ
સૂરિજની કરણાવલી ઉ, ભ૦ જિમ સધલિઈ પસતિ ઉ.
ધર્મ એ રાસ સોહામણુ ઉ, ભ૦ ચઉપટદશી વિચરતિ ઉ.

* * * *

(આ કવિએ સંસ્કૃત ગ્રંથ નામે વ્યાકરણુ પ્રથમ પાદ સ. ૧૫૮૧
મા પોતે લખ્યો છે તેમાં આ પ્રમાણુ છેવટે જણાવ્યુ છે કે સંવત ૧૫૮૧.

ત્રયે આસ્ત્રીન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્દશી તિથૌ ભોમવારે શ્રી શ્રીમાલ-
જ્ઞાતીય મંત્રિ સોમસીહ પુ૦ મં. અરજીણુ જયવંતકેન પઠનાય શુભં
બ્રૂયાત્ મુનિ સહિજસુંદરેણ લિપિતં. પ્ર. કા.)

(૧૬૭) રત્નસાર કુમાર ચરિત્રાધ સં. ૧૫૮૨

આદિ—

સરસતિ હસગમનિ પય પ્રણુમી, અવિરલ વાણી પ્રકાસરે,

શેત્રુંજમંડલુ શ્રી રિસહેસર છ (૧) રાહલિ પાસરે,

નેમિકુમર ગિરિનારિ અલંકૃત, રાજિમતી ભરતારે,

થંભનયર થંભણુ પરમેશ્વર દ્વલવિધ પાસ કુમારે. ૧

ઉવએસ ગછ ગિર્યા ગછનાયક રયાણુપ્પહ સૂરીસરે.

સપ્રતિ શ્રી સિદ્ધસરિ નમીજઘ, પૂરઘ મનહ જગીસરે,

ગુર ગુણુ રત્નસમુદ્ર ભરિહ નિમ વિદ્યા લહરતરંગરે,

ગુર ગ્યાની ગીથારથ સુરતર ગુર ચિંતામણિ ચંગરે. ૨

ગુર દીવો ગુર દેવતણી પરિ, ગુર રાગ ગુર ધ્યાનરે,

ગુરવિણુ પથ કુપંથન લહીઈ, ગુર જગમાંહિ પ્રધાનરે;

સયમ સીત મહાર.....કેવલ લીલ વિલાસરે.

શ્રી રત્નાંગદ પુત્ર તણુ હિવ સાંભલયો સદ રાસરે.

તપ મહાતપ દ્વિનકર પીડિત, જેહતાણું જીણું ચીતરે,

શ્રી કવિરાજનણી મુખ વાણી, ચંદકિરણુ નિમ સીતરે. ૬

વસ્તુ—

સકલ સારદ સકલ સારદ પાય પણુમેવિ

સુવીસઘ નિજુવર નમી, સુગુર પાય પણુમેવિ સુહકર,

અરથ લહી સિદ્ધાંતનુ, પાપતાપ પરિહરણુ સુંદર,

ઉવએસ ગણિ સિદ્ધસરિ ગુર, પય પ્રણુમી બહુ ભત્તિ

રત્નસાર કુમારનું, સાંભલયો સુચરિત. ૭

અતે—

પ્રથમ દાલ.

સયલ સુણી વૃત્તાંત રસાલહ ધહાપોહ કરંતિરે
 પૂરવિલુ ભવ દેષી સધલુ, શ્રી ગુરૂપાઈ નમંતિરે,
 ખેટાનઈ સવિ રાજ સમોપી લીધુ સંયમ ભારરે,
 રાણી તેહ ચઈ વધરાગિણિ, કર્મ પપઈ સુખકારરે,
 વરસ બહુતારિ સંયમ પાલી પામીઉ કેવલનાંણુરે
 અણુસણુ સિહિં આબૂગિરિ સ ( ) મોક્ષપણું નિરવાંણુરે.

અંગ અગ્યાર...ભણુતાં ઉપાઈ ગુણુષાણુરે

રતનમંજરિ પુહતી પ્રિય પાસઈ, ખીન્ન અમર વિભાણુરે.

૯૭

ચારિત્ર દેસ થકી તે પોપટ, વિરતિ કરઈ ગુરૂ પાસિરે,

દેવતણી લીલા જિણિ લીધી, સોઈ રમઈ મુષ વાસિરે.

રચણુકુમાર સદા શુભ લક્ષણુ દેવ કરઈ ગુણુઆમરે,

જયકારી જયમગલ કારણુ સહજ સલૂણુ નામરે.

૯૮

જે ભણુસ્યઈ ગુણુસ્યઈ નરનારી તે ધરિ મંગલ ચ્યારિરે,

લહમ્યઈ લીલવિલાસ ધણી પરિ પુત્ર કલત્ર પરિવારરે;

સવત પત્નર ખ્યાસી સંવહરિ એ રચીઉ મઈ રાસરે

વાચક સહજસુન્દર ઈમ બોલઈ, આણી બુદ્ધિ પ્રકાસરે.

૯૯

—છતિ શ્રી રત્નસાર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લિખિત: સંવત ૧૮૭૩
 વર્ષે કાર્તિક વદિ ૯ શુક્રે. પા. ૬ પ. ૧૮ આ. ક.

—સં. ૧૬૭૬ વર્ષે પોસ સુદિ ૧ વાર રવૌ શ્રી ખણુધરી આમે
 વા. શ્રી વિજયમૂર્તિગણિના લખિત. (મ. બ.)—કુલ ૩૧૦ પદ ૧૨
 પાનાં હા. ભં. પાટણુ ડાખડો. ૮૩; સાગરભંડાર પાટણુ નં. ૨.

—સં. ૧૭૭૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૨ દિને વાર શુક્રે સકલ પડિત
 શિરોમણિ પંડિત શ્રી પ શ્રી જીવણુચંદ્ર ગણિ બ્રાન પંડિતશ્રી પ શ્રી દાન-
 ચંદ્ર ગણિ શિષ્ય પં. દોલતચંદ્ર ગણિ લિખિત શ્રી પત્તન નગરે આત્મીય
 અર્થે લિખિત. (પ્ર. કા. પાનાં ૧૩); ગાથા ૪૦૦ પા. ૯ જેસલ.

(૧૬૮) આત્મરાજ રાસ સં. ૧૫૮૨ (યા ૧૫૮૮) (અં ૧૫૮૨ લાગેછે)

અતે—

સંવત પનરઅ ય્યા (અડયા) સીઈ, મઈ રચિઉ રૂડુ રાસ
આતમરાય કથા ભણુછ, તેહનઈ ધરિ રે રગ લક્ષ્મી નિવાસકિ ૭૯ સ.
આધિ વ્યાધિ ટલી સવે મિલકે મુગતિ સંયોગ
સહિજસુદર વીનવધ પ્રીઉ (ય) પ્રાણીરે તિહાં ભોગવઈ ભોગ.

કિં ૮૦ સ.

—પ્ર૦ કા૦, હા. ભં. પાટણ પાનાં ૩; લી, ઇડર બાધઓનો ભં.

(૧૬૯) પરદેશી રાજનો રાસ.

આદિ—

ત્રિભોવન નયણાંનંદકર, ચોવીસમો જિણુદ,	
રાય સિદ્ધારથ કુલતિલો પ્રણમું પરમાણુંદ.	૧
ભગતિ મુગતિ દાતાર ઘણુ ગોયમ લખિધનિવાસ	
અધિક પ્રતાપિ કલા ચડે, નામે લીલ વિલાસ.	૨
અવિરલ વાણી કેલવણુ અને વલી શુભ ધ્યાન	
સયલ સભારંજન કલા દિઉ સરસતિ વરદાન.	૩
રાય પરદેસી તેહનો સાચો જિમ સખંધ	
સહિજસુદર વાચક ભણુ સુણિયો સહુઈ પ્રખંધ.	૪

*

*

*

*

અતે—

ઉવએસ ગચ્છ ગુરૂ ગાઈઈ, શ્રી સિદ્ધિ સુરિ મુજાણુ,	
પાકકે શ્રી ધનસારઉ, મહિમા મેરૂ સમાણુ,	૨૧૫
તસ પટિ ગુરૂ ગર્યાવલી, રતનસમુદ્ર ઉવઝાય,	
મનવંછિત આગધ તદા, જે સેવ્યા ગુરૂપાય.	૨૧૬
લીલા પતિ લક્ષ્મી વરધ, કરઈ કતૂહલિ ગેલિ,	
ગર્યાના ગુણુ ગાવતાં, ફલધ મનોરથ વેલિ.	૨૧૭

નરય થકી સ્વર્ગમ્ ગયુ, તેનુ પ્રુણ્ય પ્રમાણુ,
 સ...આણુ વહંતડાં, લાભઈ અમર વિમાંણુ. ૨૧૮
 ધરમમ સવ સુધ સંપજઈ, ધરમ કરો નરનારિ,
 વાંણી સહજસુન્દર તણી, સફલ કરે સંસાર. ૨૧૯

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાતી સુદિ ૧૫ દન. અંચલ ગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરં વિજય રાજ્યે પં. શ્રી મુનિશીલ ગણિ વાચનાથે. લાંલણુ ગોત્રે સીં જોસા તત્પુત્ર સાં સદા તત્પુત્ર સાં રાજપાલ તત્પુત્ર સા માંણિક તત્પુત્ર સાં વીરદાસ તત્પુત્ર તેજપાલ લિખિતં શ્રી જોસલમેર મંથે રાહલ શ્રી ભીમજી વિજય રાજ્યે શ્રી. —ભાવ.

—૬-આચાર્યજી ઋ. શ્રી ૬ જસવંતજીના સેવક ઋ. લપૂ પોપા લક્ષ્મી સવત્ ૧૬૭૧ વર્ષે આસો શદિ ૩ (વિ. ધ.)—૧૪-૧૧ લી.

(૧૭૦) શુકરાજસાહેલી.

આદિ—

સરસતી હંસગમની સદા, માયુ વચન વિદ્યાસ,	
વીરજિજ્ઞેસર પય નમી, ગોયમ યુદ્ધિ નિવાસ.	૧
હરપ ધણો ગુણુ બોલતાં, સુણુતા સિદ્ધિ યુદ્ધિ હોય,	
મુડા નેં સાહેલીયાં તણી, કથા સુણો સહુ કોય.	૨
પુણ્યે રાજહ રગ ધણુ, પુણ્યેં ટલે વિયોગ,	
પુણ્યે રોગ ન ઉપજે પુણ્યેં સુલલિત ભોગ.	૩
પુણ્યેં ધણુ કણુ પૂર ધણાં, પુણ્યે આયુ અનંત,	
પુણ્યે સહસગુણું મિત્રે, પુન્યે જય જયવત..	૪
સહિગુરુ સાચા નેહના, જે પામઈ તસ ભેટ,	
મુડા નેં સાહેલીયા, કર્મકલા તસ ભેટ.	૫
આયસ સહિગુરુનો લહી, કરસ્યું કવિત્ત રસાલ,	
વાચક સહજસુન્દર ભણે, સાંભલયો સુવિશાલ.	૬

અંત—

એ શુકરાગ્ર તણુ ચરિત, ધમ કથું મણેવિ,
 મોટાં ચરિત થકી સહી, પામ્યો ગુરુ ઉપદેશ.
 જે ભણુસ્યે સુણુસ્યે એકમનિ લહસ્યે તે સુખવાસ,
 વાચક સહિજસુદર કહે, દિન દિન લીલવિલાસ.

૧૬૬.

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે પોસ વી. ૫ રવૌ ૫. પદ્મવિજય ગણિ
 લિપિતં. ૭-૧૫ (વિ. ધ.)

૧૬૭

(૧૭૧) જંબુ અંતરંગરાસ.

આદિ—

સરસતિ સાંમણિ પય નમી, ઢલિસુ ભવ દુહદાહ,
 જંબૂ સ્વામી કેરડુ, ગાઈસું વર વીવાહ,
 ધર્મવંત ધુરિ તો લધ, નવિ રાવઈ સંસારિ,
 મુગતિ વધૂસિઈ માન મિલધ, અવર ગમધ નવિ નારિ.
 આહધ નારી વીનવધ, અખલા કિમઈ ન છોડિ,
 ચતુર વણોઠ્ઠી કારણધ, માણિક પાય મરોલિ.

૧

૨

૩

અંતે—

અનૂ અમર પતિ દેવતાએ, સુખસંપતિ લહીધ સિવતાએ,
 સંકટ જસ નામિ ટલધએ, વર આંગણુડઈ સદ્ગતિ ફલધએ.
 અવિચલ થાનિક પામીઈએ, દનિ દનિ લીલ વિલાસ,
 સહિજસુદર મુનિવર ભણુઈ, જયવંતુ સુખવાસ.

૬૨

૬૩

૧૭૨ ચૌવનજરાસંવાદ*

—૪-૧૧ લી.

આદિ—

અમર કુમર ભુજ સગલ વિમલ કુલ કિત્તિ વિલકખણુ,

* આ કાવ્ય ૨૫ હંકનું નાનું પણ રસભર્યું છે. શબ્દચાતુર્ય કવિનું ચોતાનું છે. કોઈનું અનુકરણ કે રૂપાંતર નથી. ચૌવન અને જરાનો સંવાદ એ કાવ્યનો વિષય છે. લોજરાબને અનુલક્ષીને સંવાદ રચ્યો છે. (મ. બ.)

ધીરવીર ગંભીર સધર ગુણવંત વિચક્ષણ,
 શ્રી સારદ મુખકમલિ રમલિ નિમ કર્ધ સુહંસી,
 દાનવંત ગુણવંત ધર્મ ધનવંત સુવંશી,
 ઉલ્લસિત હસિત લીલા લલિત, કલા કલિત યૌવનસહિત
 શ્રી ભોજરાજ ભોગિક ભમર, કર્ધ રજ્જ દ્વખણરહિત.

*

*

*

*

અંતે—

યૌવનજરાં સંવાદ ભોજ ભેજધ વચિ આવિ,
 ટાલધ સયલ વિરોધ સંપ વલિ કરધ મનાવિ,
 ભોગ રંગ રસ રોલ મયણ વિણ કોધ ન જાણત,
 જઉ છું જરા ન હુત ગર્વ તઉ કોધ ન મુક્ત,
 વઢવાડિ રાડિ સધલી ટલી મિલ્યા રગિ બેઠ હસી,
 એ ભાવ બેઠ કવિ સહજના કનકપરિ જોજ્યો કસી.

૨૫

—(મ. બ.)—

૧-૩ સઝાયો—કાયા ઉપર (કાયાપુર પાટણ મોકલું, પેજો ૨
 નવપુર માનરે—એ આદિ, અને મુગતિનારિ પૂર થાવીધ, સહજસુંદર
 ઉપદેશરે—એ અંત.) +કાયાપુર પાટણ (પ્ર. ૧૬૨ સ. મા. બી.) +નિન્દા
 (પ્ર. ૩૭ સ. મા. સં.)

—સંકલ્પ—

૯૫ કુશળસંયમ—(ત. હેમવિમલસૂરિ-કુલવીર અને કુલધીર શિ.
 (૧૭૩) હરિખળના રાસ.

અંતે—

તપગચ્છિ શ્રી ગુર અવિચલ ભાંણુ, માંનધ પટ્ દર્શન જસુ આણુ. ૬૫
 અભિનવ ગોયમ સ્વામિ સમાન, શ્રી હેમવિમલસૂરિ મહિમાનિધાન,
 તાસ સીસ પંડિત કુલવીર, બીજો બંધવ શ્રી કુલધીર. ૬૬
 શ્રી ગુણ શીલિં સોહામણા, જસુ અગિ ગુણ દીપધિ ધણા,
 તે ગુર પાંખી વચન વિસેસ, હરિચલ ચરિત્ર બોલિઉ લવલેસ. ૬૭

સાંભલતાં સવિ પાતક ટલઈ, ભણતાં મનહ મનોરથ ફલઈ,
ચ્યારિ ખંડ ચઉપટ ચઉસાલ, ચતુર્થખંડ ગોલિઉ સુવિશાલ. ૬૮
કુશલસંયમ કવિ ઇંમ ઉચ્ચરઈ, પભણુતાં સંપદ વિસ્તરઈ.

(પત્ર ૨૮ પ્ર. કા.) કે;

—પં. અજયસાગર લિખિતં શ્રી સંકરાણિ આમે સં. ૧૭૪૧
વર્ષે (વિ. ધ.) (હિમવિમલસૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ સ્વ. ૧૫૬૮.)

૯૬ લાવણ્યરત્ન—(તં હિમવિમલસૂરિ-પંડિત ધનદેવ —
સુરહંસ શિ.)

(૧૭૪) વત્સરાજ દેવરાજ રાસ. સં. ૧૫૭૧ દેવગિરિમાં-હિમવિમલ-
સૂરિ રાજ્યે. હા. ભં. પાટણ; લીં; કે.

(૧૭૫) યજ્ઞોદય ચરિત્ર સં. ૧૫૭૩

આદિ—

દેવગિરિમંડન દેવતર વંદી વીરજિણુંદ,
ઈંદ સવે સેવા કરે દિધ જે પરમાણુંદ. ૧
ગાયમ ગણુહર ગુરવરસરણુ સરણુ કરી મનખતિ,
પતિ સહિત નિયગુર નમું સુરહંસ ઇક ચિત્ત. ૨
ભો ભવીયણુ ભાવે સુણો ધર્મતણા ચ્યારે અંગ,
ભર ભવનાણુ મુવાસના સંયમ રગ અભંગ. ૩
દશ દૃષ્ટાંતે દોહિલો પામી નર વએસ,
એ સમકિત અશકિત મને માનિઈ ટલે કલેશ. ૪
વીતરાગ મુસાધુ ગુર જિનવર ભાપિત ધર્મ,
કર્મહરણુ સવી જીવને જીવ દયાનો મર્મ. ૫
વેદપુરાણુ કુલ યુદ્ધિખલે જીવ કરે જીવધાત,
તે પાતકથી સાતમે નરકે પીડે સહિવાત. ૬
ત્રસ પ્રાણી દુરે રહો જીવ આકારે જેઉ,
મન ભાવે ભાજે નહિ જયણુ પાતક તેઅ. ૧૭

તિહાં યશોધર રાયના નવ ભવ નવરસખંધ,
લાવણ્યરત્ન કવિ ધ્રુમ કહે સુણો (એહ) સંખંધ.

*

*

*

*

અતે—

શ્રી જિનમતિ અતિ વરતે આણુ, તપગઢ ગયણુ વિભાસણુ ભાણુ,
સોહમ પાટે સોમચુંદરસૂરિ, નામે સંપતિ સુખ ભરિપૂરિ. ૩૬૦
સુનિચુંદરસૂરિ તસુ પાટિ, પાપ ટલે નાંમ લેવા માટિ,
સંતિકર સ્તવ કરી જગસતિ, કરી હરી દાણુ દુહ ભ્રતિ. ૩૧
પાટે રત્નશેષરસૂરિ, મહકે જગ જસ સુજસ કપૂરિ,
શ્રી લષિમીસાગર સૂરીદ, કુમત તિમિરભરહરણુ દિણુદ. ૩૨
યુગપ્રધાન ગિર્યા ગુણુધાર, શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ગુણુધાર,
તાસુ પાટિ સંપ્રતિ વિહરતિ, ભવભય હરત જિણુ ભગવત. ૩૩
દીસે દિન દિન દીપતિ કંઝા, ગુરુ ગુણુ છત્રીસ આગલા,
હેમવિમલ સૂરિસ ઉદયવંત, અંતરીષ રવિ ભ જયવત. ૩૪
સિરિ ધનદેવ પડિત શિષ્ય સિરિ મોડ પુહવિ પીઠિ પયાવિચંચડ,
અબૂઝાવ ધણા બૂઝવ્યા, સમકિત વિમલ સલિલ સૂઝવ્યા. ૩૫
સૂરહંસ ગિર્યા તસુ સીસ, વાદિત્રેણિ ધૂણાવે સીસ,
તસુ પયકમલે રમલિ જિમ ભૂંગ, લાવણ્યરત્ન નામે સીવગ. ૩૬
વિવેકરત્ન શ્રી ભણી આદરિ, સંવત પનર સય ત્રહુતરી.
દેવગિરિ નગરે કાતિ માસે, યશોધર ચરિઅ ઉલ્લાસિ. ૩૭
સમકિત સુંદર નામ પ્રધાન, ...પાપણુ ટાલે સંખંધ,
ભાં દૂ મેર મહી થિર રહે, તાં રહિજ્યો કવિયણુ કહેધ. ૩૮

—૩૦-૧૧ લી.

(૧૭૬) મત્સ્યોદર રાસ સં. ૧૫૭૩ (૧૫૭૪) પા. ૪. આ રાસ આ
કવિના ગુરુ સૂરહંસને નામે પણ નોંધાયો છે. જુઓ સૂરહંસ.
(૧૭૭) કલાવતિ રાસ. —રત્ન; જોસ૦
(૧૭૮) કમલાવતિ રાસ. —જોસ૦

૯૬ ક સૂરહંસ—(ત. હેમવિમલસૂરિ—ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેદ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં આમાં
જણાવેલ છેકે.

શ્રીતપા રત્નશેખરસૂરિ—‘ જિણિ પડિઓહ્યા સાવક સહસ ’

‘ સંવત્ પનર ચિહુત્તરિ વરિસ, ’

‘ દેવગિરિનગર કીધઉ રાસ. ’

—મંધવી ભં. પાટણ

(આ રાસ સૂરહંસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે.
જુઓ લાવણ્યરત્ન ન. ૯૬ ની કૃતિ નં. ૧૭૬; અને ખરૂં નામ લાવ-
ણ્યરત્ન લાગે છે.

૯૭ સાધુમેરગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ ૫ ૨૦ ગા. ૬૦૧ સં. ૧૫૭૧—અમ.

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ.

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં. ૧૫૭૧ ભા. વ. ૨ ને ગુરૂ-રત્ન, કે.
દ્વાદશવત સં

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ.

(૧૮૧) જંબૂસ્વામી—વિ. ધ.

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતત્વ રાસ સં. ૧૫૭૫—વિ. ધ.

(૧૮૩) ઇચ્છા પરિણામ ચોપાઈ ૧૫૮૦—અમ.

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય—(વડતપ ગ, લખ્વિધસાગર-
સૂરિ—ધનરત્નસૂરિ—સૌભાગ્યસાગર.)

૧૮૪ અંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આસો સુ. ૭ દમગૃમાં.
આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ધસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સંવે મુરામુર
પંચ જિણેસર ચરણુ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણમું ગુણાયર
ગાયદર મુખ્ય ધમ્યારદ ગુરુ ગોયમ પ્રણમેવિ
અંપકમાલા સતી તારું ચરીય ભણું સમેવિ.

૧

અતે—

વડતપગૃ ગુરુ ગોયમ સમાએ માલ્હતડે, શ્રી લખ્વિધસાગરસૂરિ
જપતાં નામ જ તસુ તણુક એ માં નાસઈ દુકૃતદ્ધરિ. ૬૦૪
પટ પ્રભાકર જયકર એ માં ધનરત્ન સુરોદ,
સૌભાગસાગરસૂરિ ગુણુનિયોએ માં જસઉ જસ પૃનિમચંદ. ૬૦૫
તામુ સીસ રગિઈ રચ્યો એ માં અંપકમાલાનો રાસ,
સંવત પનર અઠોતરે એ માં ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬
સાયર સંખ્યા તિથિ ભલીએ માં રચડો વાર પતંગ,
આશ્રય નામ વિચારજ્યો એ માં તિણિ દિન નક્ષત્ર ચંગ. ૭
દમણુબંદિર રુલીયામણો એ માં મંડણુ આદિ જિણુંદ,
તાસતણે સુપસાઉલે એ માં નીપનો રાસ આણુંદ. ૮
સતી પ્રબંધ જે ભણે એ માં નર ને નારી સુગણુ,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ મંદિર ઘણી એ માં તે લહે કોડિ કલ્યાણુ. ૬૦૯

—શ્રી ભુજનગરે સં. ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરગણિ પં. વિવેકશેખર
ગણિ તત્ શિં ભાવશેખર ગણિ લિ. ૧૭-૧૭ લીં.

—શ્રી સુરેતિ બિંદિર મધ્યે અશ્વનિમાસે વિજયદશમ્યાં સોમવાસરે
સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ઇડર બાધઓનો ભં.

—ખં. ૧; કો.

[બૃહતપા ગચ્છના લબ્ધિસાગરસૂરિના પ્રતિભાલેખો સં. ૧૫૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૪-૬૫-૬૬ ના મળી આવે છે ને તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ઉદયસાગરસૂરિના પટ્ટધર હતા. ધનરત્નસૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૨-૮૯-૮૪-૮૭-૮૮-૯૧ ના મળે છે તે પૈકી સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગરસૂરિ એ બંને સાથે મૂકી તેમની પહેલાં 'લબ્ધિસાગરસૂરિ પદ્મે' એમ જણાવ્યું છે. એકલા સૌભાગ્યસાગર સૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૩ અને ૧૫૮૯ ના મળ્યા છે- જુઓ બંને ભાગ ધા. પ્ર. સં. વિશેષમાં સૌભાગ્યસાગરસૂરિનો સં. ૧૫૭૬ નો લેખ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે પં. અભયસારગણિના પુણ્ય માટે ૫. અભયમંદિર ગણિ તથા અભયરત્ન મુનિ સાથે રહી સૌભાગ્ય-સાગરસૂરિએ શાંતિનાથ બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું-જુઓ નાહરકૃત જૈ. લે. સં. લેખાંક ૨૯૩.]

૧૦૨ ભુવનકીર્તિ-પહેલા (કોરંટગચ્છ કક્કસૂરિ શિ.)
(૧૮૫) કલાવતિ ચરિત્ર સ. ૧૫૮૦ ભાગ. શુ. ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં.
અતે—

પનર અસી ખરસામી, મૃગસર શુદ્ધિ પંચમી,
દિવસ થંભતિરથ ભલે, ગુરૂ દિન નિર્મલે.

૮૮

કોરંટગચ્છ નવસૂરિ, સુપટ્ટી શ્રી કક્કસૂરિ,

તાસ સીસ ધમ ભણે, એ ઉલટ આપણે.

૮૯

ભુવનકીર્તિ થીર થાએ, કલાવતિ ગુણુ ગાએ,

દુઃખ દલિદ્ર ટલે એ સપદા સવિ મિલે.

૯૦

જે ભણે મનરંગ, વિલસે મુખ તે અગ,

શીલ સાંનિધ કરે, એ જિમ મનિ ગહગહે.

૯૧

—કલાવતિ ચરિત્ર સખ્યું સં. ૧૮૪૬ પોમ્મ શુદ્ધિ ૧૨. —પ્ર. કા.

(નવસૂરિ માટે જુઓ નં. ૭૪૫. ૯૬ અને કક્કસૂરિના પ્રતિમા લેખસં. ૧૫૯૫ ના મળી આવે છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. પહેલો ભાગ લેખાંક ૪૫૫, ૬૦૭.

૧૦૩ લાભમંડન (આંચ૦ ભાવસાગરસૂરિ શિ૦)

૧૮૬ ધનસાર પચશાળિરાસ-સં. ૧૫૮૩ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ગુરુ આદિ— અમદાવાદમાં.

પણુમવિ વીરજિણુંદ, સ્વામી સિદ્ધત્રયાય કુલચંદં,	
સેવિ સુરનર ઈંદં, જસ નામે હોઈ આણુંદ.	
નાભિકમલ જસ વાસં, સમરૂં સરસતિ મનિ ઉલ્લાસં,	૧
કવીયણુ કરિવા રાસં, ચિરવાસં, ભૂરચે આસં.	
રાજગ્રહ વરનયરં, રાજ નામેણુ સેણિયં સારં,	૨
મંતી અમયકુમારં ઉત્તમ ગુણુ યુદ્ધિ ભંડારં.	
પૂછિ જિનવર પાસે જ્ઞાતમ ગણુધર મનિ ઉલ્લાસે,	૩
પામજઈ સુખ વાસે, સ્વામી તે મજૂ દિઉ આસે.	૪

*

*

*

*

અતે—

સંવત પનરચેહ સંવત્સર ત્રીસીધરે, રચાડઉ કાર્તિક માસરે,
ગુરવાસર દિન તેરસિ કેરડઇ, કાધો એ મનિ ઉલ્લાસિરે

અરિહંત એ. ૮૩

શ્રી વિધિપક્ષ ગણ ગણુધર રચડારે, શ્રી ભાવસાગર સૂરિરે,
નામિ નવનિધિ હુધ જેહનધરે, પાતિગ જાઇ સવિ દ્વરિરે. અ૦ ૮૫
તાંસ સીસ કહઈ ઉલટ અતિ ધણુધરે, લાભમંડણુ વાણુરીસરે,
એહ ચરિત જે ભણુઈ ભણુવસિધરે, લહઈ સુખ તેહ

નિસિદીસરે. અ૦ ૮૬

દેસ સવિહુમાહિ જાણીધએ, માલ્દંતડે, ગૂર્જર દેશ પ્રસિદ્ધ,
તિહાં અહિમ્મદપુરવર ભલૂં. માં વાસ જિહાં લક્ષ્મી કીધ. ૮૭

તીણુઈ નયરિ વિવહારીયાએ. માં, સાવક ધર્મવંત સુખાણુ,
તેહ મહાજનમાહિ મૂલ્યુએ, માં પહિરાજ પુણ્ય પ્રમાણુ. ૮૮

તસ વામાંગિ રૂપી કહિઉએ, સુત સંધદત સુવિચાર,
જિનવર ગુરુભક્તિ જિ કરધએ માં શ્રી શ્રીવંશ શૃંગાર. ૮૯

તાંસ ધરણિ ભણૂં માં શીલવંતી સવિ ચારઈ,
દાનગુણિ દીપધ ધણૂએ માં અવર નહી સસારિ. ૯૦

તસ કૂષઈ જગ જાણીધએ માં પુદ્ધિધ અભયકુમાર,
જસ કીર્તિ જગિ ઝલહલધએ માં જાણુઈ સયલ વિચાર. ૯૧

સૂત્ર સુણી રાસજ કીઉએ, પૂરધ પાસ જગીસ,
અમીપાલ સાનિધિ કરઈ માં પ્રતપુ કોડિવરીસ. ૯૨

—સાધ્વી ઇંદ્રાણી પદનાર્થ. ૬-૧૧ લીં. ૫-૧૪; અમં

[અંચલ-વિધિપદની પદાવલિમાં ૬૦ માં પદ્ધર સિદ્ધાંતસાગર-
સૂરિની પાઠે ૬૧ માં ભાવસાગરસૂરિ થયા. તે મારવાડ દેશમાં નરસાણી
આમે વોરા સાંગાની સિંગારદે ભાર્યાના પુત્ર ભાવડ નામે સં. ૧૫૧૦
માં જન્મ્યા. ૧૫૨૦ માં ખંભાયત બદરે જયકેસરીસૂરિ-૫૯ માં પદ્ધર
ને હાથે દીક્ષા લીધી. ૧૫૬૦ માં માંડલ ગામમાં આચાર્યપદ અને
ગચ્છેશપદ પણ મળ્યું. ૧૫૮૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. ભાવસાગરસૂરિના
પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦-૬૧-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૭૦-૮૧
ના મળ્યા છે. જુઓ ધા. પ્ર. સં. અને ભાગ. તેમજ નાહારના સંચ-
હમાં સં. ૧૫૬૧-૬૫-૭૪-૭૬ ના પણ જોવામાં આવે છે. તેમની
પાઠે ૬૨ માં પદ્ધર ગુણનિધાનસૂરિ અને તેમની પાઠે ૬૩ માં પદ્ધર
ધર્મમૂર્તિસૂરિ થયા.]

૧૦૪ જયનિધાન (ખ૦ રાજચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૧૮૭) ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ.—પાનાં ૧૪ અમ.

(૧૮૮) સુરપ્રિય ચરિતરાસ. સં. ૧૫૮૫ આસોવદ ૩ ગુરુ મુલતાનમાં આદિ—

સરસ મધુર અમૃત જિસી, શ્રી જિનવરની વાણિ,	
હૃદયકમલિ સમરી કરી, કહિસુ કથા ગુણુવાણિ.	૧.
પાપ કરમ કેઈ જાણુના, આણુજાણુત તિમ કેઈ,	
કરિનઈ પછતાવઈ વલી, ભાવઈ ધરમ કરેઈ.	૨
સુરપ્રિયની પરિ તે સહી, સુખિ હુઈ નરનારિ,	
કલિમલ સવિ દૂરઈ કરી, પામઈ ભવનહ પાર.	૩
સિદ્ધિ રમણિ સઈ વરિ વરઈ, પામી કેવલનાણુ,	
કથા સુણુહ સુરપ્રિય તણી, ભવિયણુ હુઈ સાવધાન.	૪

*

*

*

*

અતે—

પ ૮ પ ૬
 આણુ સુર સર સસધરઈ, સંવચ્છરિરે આસો જહં માસિ,
 સામલ ત્રીજ દિનઈ ભલઈ, કવિ વાસરિરે પૂગી મન આસ. ભ. ૬૨
 શ્રી જિનમાણિકસારિ તણુઈ, ખરતર ગછિરે પાટઈ ગુરુરાવ,
 શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ સૂરીસર, જુગવર વડરે સહુ સંધ સુહાધ. ભ. ૬૪
 તસુ પયકમલ પસાઉલઈ, સુરપ્રિયનઉરે સંબધ વિચાર,
 મુલિતાનઈ મન રંગસ્થું વર નયરઈરે રચિયહ સુહકાર. ભ. ૬૫
 સ્થાગરચંદ્ર સૂરીસની સોહઈ સાષધરે સિરિ વાયક નામ,
 રાજચંદ્રગણિ ગુરૂતણુઈ, સુપસાયઈરે સીસઈ ગુણુ કામ. ભ. ૬૬
 જયનિધાન વાયક ભણુઈ નરનારીરે જે નિસુણુઈ એહ,
 રિદ્ધિ વૃદ્ધિ ધરિ સંપજઈ જસ મંગલરે સુખ વિલસઈ તેહ. ભ. ૬૭

—છતિ સુરપ્રિય ચરિતં સમાપ્ત—લિખિતં સવત ૧૬૬૮ લાભ-

પુરે. પા. ૮ પં. ૧૪ આ. કે.

૧૫૦ ભીમ પહેલો

(૧૮૯) અગડદત રાસ સં. ૧૫૮૪ આપાડ વદિ ૧૪ શનિ-નડિયાદમાં
-હીં. ભંડાર

૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ

(૧૯૦) કયવત્તારાસ, (આખો ચોપાઇ છંદમાં)
આદિ—

પણમિય વીર જિનેસર દેવ, સરસતિ સામિણિ સમરી હેવ,
કરજોડિનઈ કહું વિસાલ, કયવત્તાનઉ રાસ રસાલ.

દાન વહું સુણયો સંસારિ, દાનઈ દુર્ગનિ દૂરઈ વચારિ,
દાનઇ સુખ સપતિ સયોગ, દાનઈ મનવંછિત લહીઈ ભોગ.

*

*

*

*

અતે—

સાધુરત્ન સૂરી ધમ ભણુઈ, કયવત્તાનું ચરિત્ર જે સૂણુઈ,
ભણુઈ ભણાવઈ જે વલિ ગણુઈ, ચઉદરયાણુ નવનિધિ આંગણુઈ. ૧૧૫

—મુનિશ્રી માનસાગર પઠનાથે. ૫-૧૨ ધો.

(આ સાધુરત્ન તે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કે જેણે સં. ૧૫૭૨ માં જીવે
ગચ્છ કાઢયો તેના ગુરુ કદાચ હોય; અને જો તે હોય તો તેના ગુરુ-
ગુરુની પદાવલિ 'ઈડિયન ઍટિક્વરીના ૧૮૯૪ ના અંકમાં આપેલ
'પાયચંદ ગચ્છની પદાવલિ' પ્રમાણે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ-તેના હેમહંસ-
સૂરિ-લક્ષ્મીનિવાસસૂરિ-પુણ્યરત્નસૂરિ-અને તેના સાધુરત્નસૂરિ. અને તેના
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ. એ પ્રમાણે છે.)

૧૦૭ મુનિચંદ્ર સૂરિ. (પૌ.)

(૧૯૧) રસાઉલો

—સંવત્ ૧૬૧૨ આવળુ વહિ ૧૧ સોમે—શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે વટપદિ શાખાયાં ભ૦ શ્રી લલ્લિધસુંદર સૂરિ તત્પરિવારે વા૦ શ્રી કર્ણા-સાગર તચ્છ૦ વા૦ શ્રીભાનુમેર મુનિ—શ્રી લક્ષ્મીચંદ, મુનિ-ભોજકુમાર, લઘુ શિષ્ય સાંરિગલિખિત—પૂર્ણિમા પક્ષે મુનિચંદ્ર સૂરિ કૃત રસાઉલો)

—હા. ભં. પાટણ

રાત્રિભોજન સ. પા. ૨ પા. ૩

(પૂર્ણિમાગચ્છના ભીમપદ્મીય પક્ષમાં મુનિચંદ્ર સૂરિ થયા છે તેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦, અને ૧૫૭૮ ના લેખાંક ૬૫૦, અને ૩૮૫ ધા. સં. ભાગ ૧ લામાં, અને સં. ૧૫૫૮ ના લેખાંક ૧૧૨ ભાગ બીજામાં મળી આવે છે તેજ આ કવિ હોય એવો દરેક સંભવ છે. સં. ૧૫૭૭ નો લેખ પૂર્ણિમાગચ્છના મુનિચંદ્ર સૂરિનો પણ મળે છે. નાહરકૃત જૈન લે. સ. ખડ ૧ લો. લેખાંક ૧૩૨.)

૧૦૭ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ + સં. ૧૫૮૬-૧૬૦૦.

(૧૯૨) સાધુવંદના અને બીજી અનેક ટુકડી કૃતિઓ.

+ હમીરપુર નગરના પ્રાગ્વંશના વેલ્હગશાહ પિતા, વિમલાદેવમાતા-જન્મ સં. ૧૫૩૭ ચૈત્રશુદ્ધિ ૯ શુક્રવારે, દીક્ષા સં. ૧૫૪૬, ઉપાધ્યાય પદ સં. ૧૫૫૪. આચાર્યપદ સ. ૧૫૬૫, યુગપ્રધાનપદ સં. ૧૫૮૯ અને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૧૨ જોધપુરમાં. તેમણે મારવાડના રાજા રાવગાં-ગજ તથા યુવરાજ માલદેવજીને પ્રબોધ્યા હતા, તેમ જ ખુણોત ગોત્રના ક્ષત્રિય રજપુતોનાં ૨૨૦૦ ઘર પ્રતિબોધી ઓશવાલ આવક કર્યા, તેમજ યુજરાતમાં ઉનાવા ગામમાં વૈષ્ણવ સોની વાણીઆને ચમત્કાર દેખાડી આવકો કર્યા તે હજુ મોજુદ છે. વળી બીજાં અનેક ગામોનાં આવકો માહેશ્વરી થયેલા તેમને પ્રતિબોધી ફરી આવકો બનાવ્યા હતા.

૧. સાધુવંદના

આદિ—

રિસહ જિણુ પમુહ ચક્રવીસ જિણુ વદિયે
હેલિ સંસારના દુખ સવિ છિડિયે
પુંડરીકાદિ ગણધાર મુણિ સાહુણી
સાર પરિવાર જગિ જસુ મહિમા ધણી.

*

*

*

*

૧

અંતે—

કલસ.

ઈમિ જૈનવાણી જોઈ જાણી હિયઈ આણી મધ ભણ્યા,
ભવતરણુ તારણુ, દુઃખ વારણુ, સાધુ ગુર મુખિ જે સુણ્યા,
ઈમિ અચ્છઈ મુનિવર જેય હોસ્થઈ, કાન્તિ અનંતઈ જે હુઆ,
તે સત્ત છદિહ શ્રી પાસચંદઈ મનિ આણુંદઈ સંથુઆ.

૮૮

—હા. ભં. પાટણુ; કચ્છી દ. ઓ; પ્ર. કા.; ૬-૧૪ માં.

૨. પાક્ષિક (પાખી) છત્રીશી. પૂ. ૫ ગા. ૩૬ અમ.

૩. અતિચાર ચોપદ, ગા. ૧૫૬ પ્ર. સં. ૧૬૫૭ લીં.

૪. ચરિત્ર મનોરથ માલા.

૫. શ્રાવક મનોરથ માલા.

૬. વસ્તુપાળ તેજપાળ રાસ સ. ૧૫૯૭,

૭. આત્મ શિક્ષા.

આદિ—રે અભિમાની શવડા, તુ કિમ પામિસિ પાર,
લધુ છલ નિરખે પારકા, તું તિહનો ભડાર.

x

x

x

x

૧

અંતે—ઈમિ આત્મશિક્ષા ભણિ, કીધા દોહા એહ,
પાસચંદિ જે નર ભણે, તસુ મનિ ધરમ સનેહ.

૨૩

(આની પ્રાચીન પ્રત આ. ક. ૨-૧૪ છે.)

૮. આગમ છત્રીશી.

આદિ—

સુહ ગુરચરણ કમલ પ્રણમેસુ, પ્રવચન ગુણહ કેવિ કહેસુ,
શ્રુત ખીજક જોધ જાણિયે, નામ ગ્રંથ સંખ્યા આણિયે.

*

* -

*

*

અંતે—

ધણિપરિ સુવિસાલે પંચમ કાલે જે આગમ ગણિ ઉદ્ધરિય,
પુસ્તક કિખિ રાખ્યા જિણવરે ભાખ્યા ભવિયણ હિતકારણ કરિય,
તસુ નામ પભણું ગુણુઈ પહાણું ખીજક જોધ સ્મૃતિ ભણિય,
ચિહ્નવર છંદિઈ મન આણુંદિઈ, પાસચંદ હરખિઈ ભણિય.

—લ. સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ઘો.

૯. ઉત્તરાધ્યયન છત્રીશી.

૧૦. ગુરુ છત્રીશી.

આદિ—રિસહ પમુહ જિણવર ચઉવીસ, વિહરમાણુ તિત્યંકર વીસ,
વિહરે દુનિ કોડિ કેવલી, પ્રહ જીઠી વદો મન રવી.

*

*

*

*

એહવચન સાચા સદ્વહે, ભવિયણ આગલિ સાચા કહે,
તે સુહ ગુરનો સમરી નામ, પાસચંદ નિતુ કરે પ્રણામ.

—સં. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ભોમ. ઘો.

૩૭

૧૧. મુહપત્તિ છત્રીશી.

૧૨. વિવેક શતક.

૧૩. દૂહા શતક.

આદિ—

જગન્નાથ જગન્નાત, કૃપાસ્પદ કૃપાકર
શરણ્ય ભક્ત સાધાર, શ્રુણુ વિસ્તારિ મમ.

*

*

*

*

૧૨

જગગુરુ જિણુવર વીનવું, વિનતડી અવિધારિ,
ત્રિભુવનનાયક એક તું, જુગતાજુગતિ વિચારિ, ૧

* * * *

અંતે—

જગદીશ્વર પયં સમરતાં, પાલંતા તુમ્હ આણુ,
અવજસ જસ દુખસુખ સહી, જે હુમ્તે સુપ્રમાણુ. ૯૭

* * * *

૧૧. એષણા શતક.
૧૫. સંધરંગ પ્રબંધ.
૧૬. જિનપ્રતિમા સ્થાપના વિજ્ઞાપિ.
૧૭. અમરદ્રા સંસ્કૃતિકા.
૧૮. નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા.

આદિ—

શ્રી જિનશાસન જગિ આધાર, નિયતાનિયત પદારથ સાર,
તેહ છે માહોમાહે વિવાહ, તે ટાલો પ્રભુ કરો પ્રસાદ. ૧

x x x x

અંતે—

કુહા.

એ સદ્વહણા ગુરુ વયણે, જાણિ જે પાલંતિ,
સમકિત પ્રવહણે તે ચડી, ભવ જલરાસિ તરંતિ. ૬૩

શ્લોક-નિયતા નિયતા પ્રશ્ન નિર્ણયાર્થપ્રદીપિકા

વિહિના પાર્શ્વચંદ્રેણ, શ્રી ગુરુણાં પ્રસાદતઃ

૬૪

૧૯. બ્રહ્મચર્ય દશ સમાધિસ્થાન કુલ.

૨૦. ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર

૨૧. સત્તરભેદી પૂજા વિધિગર્ભિત.

૨૨. + ૧૧. ઘોલ સંઝાય-સ્વ પ્રરેલ. (ઐ. રા. સં. ૧) છેલ્લે જુઓ.

૨૩. કાલિસંજ્ઞાના ૧૮ દોષ સ.

૨૪. વંદન દોષ ૩૨ કુલક.

આદિ—પ્રણમિ પરમાણુદય, પરમેશ્વર પહુ પાસ,
કરિ સુગુર વંદણુતણો, પરમારથ સુપ્રકાશ.

* * * *

અં. બત્રીશમો દોષ એ જાણિ, પરિહર સભલિ પ્રવચન વાણિ,
એ બત્રીશ દોષ ટાલિવા, આવશ્યક નિરતા પાલિવા. ૨૭
ધમિ ગુણુ વદણુ જે નર કરે, ભવસાયર તે લિલે તરે,
પાસચદહરખિધ તે કહે, ભણુતગુણુત પરમારથ લહે. ૨૮

૨૫. ઉપદેશ રહસ્ય ગીત.

૨૬. ૨૪ દહક ગર્ભિત પાર્થનાથ સ્તવન—

આદિ—

પ્રણમું પાસનાહ પ્રહિ સમર્થ, દરસણિ દહે દુરી ઉપસમર્થ,
કર વીનતી એ કર જોડિ, આગતિ ગતિ ભવચિટ્ટો વિછોડિ.

* * * *

અતે—

પત્રવણા ભગવતી મઝારિ, બોલ્યુ તિહાએ બહુત વિચાર,
પાસચંદિ વીનવિઉ પાસ, મુઝ મન વંછિત પૂર આસ.

—છતિ સ્તવન. ટપાસહિત ૩. આ. ક. [પ્ર. કા.] ૨૪

૨૭. આરાધના મોટી—(સં. ૧૫૨૨ માધ શુદ્ધિ ૧૩)

અતે—

“ પનરહ સય બાણુ વરસિ વિક્રમકાલ વિચારિ,
માધ શુકિલ તેરસિ દિવસિ પુષ્ય રિખિખ ગુરવારિ.

પાલઈ નિરતી જે જિનઆણુ, તે પામઈ વછિત કલ્યાણુ, ૪૦૫

પભણુઈ સાહુરયણુ ગુરસીસ, પાસચંદ સૂરિદ મનિ ધરી જગીસ ૨૧૩

૨૮. આરાધના નાની

અતે—

વિહરમાણુ જગિ દીપતા, પાસચદ ઉવઝાય,
કાંધી સિરિ આરાધના, સમરસિંધ મનિ ભાય.

૨૯. અંધક ચરિત્ર સંજાય—સં. ૧૬૦૦ વૈ. -શુ. ૮ શુક.
અંતે—

વડતપ ગમ્ધિ ગુણુરયણુ નિધાન. સાહુરયણુ પંડિત સુપ્રધાન.
પાર્શ્વચંદ્ર નામે તસુ સીસ, તિણિ કીધો મનિ આણી જગીસ ૧૦૦
સૂત્ર ચકી કાંઈ અધિકો ઊણુ, તેય ખમો જિનવાણી નૂણુ,
ખખરસ (૧૬૦૦) ચંદ વરસે ઉજલી, વધસાખી આઠમિ મનરલી ૧૦૧
શુકવારિ એ પૂરો કર્યો, મહાઝપીશ્વર ભવજલ તર્યો,
તે મુનિવરનો સમરી નમ, ત્રિકરણુ શુદ્ધિઈ કંઈ પ્રણામ. ૧૦૨.

૩૦. આદીશ્વર સ્તવન વિજ્ઞાપિકા.

તુમ્હિ પ્રસાદિ હુઓ પરમાણુદં, કરજોડી પ્રણમે શ્રી પાસચંદ
૩૧. વિધિશતક.

આદિ—વંદિય વીર જિણિદા, નમિય ગોય ગણુધાર,
સમરિય સુહ ગુરપય પસાય, જે મુઝ આધાર,
જિન પ્રતિમા પૂજા વિશેષ, બોલિસ્યો વિચાર,
સુગુર વચને સભલ્યો જિસો તે ચિત અવધાર.

અંતે—

લહી ઉસગ અવવાય, નરગુર સંગતિ સંગતિ સરિસા ફલ લહે.
એ સુપ્રસન્ન જિણુવર રાય કરણા ભગતિધ, પાસચંદ મુની ધમ-કહે એ. ૯૯
ગાહા—

૩૨. વિધિ વિચાર—

આદિ—વીર જિણેસર પય પ્રણમેવિ, સમરવિ કવિજણુણી સુયદેવી,
પભણિસ વિધિહિ તણો વિચાર, સભલિ ભવિયણુ લહો ભવ પાર. ૧

અંતે—

ધમ સખેપેહિં વિધિ હિ વિચાર, ગુર મુખે જોધ આગમ સાર,
બોલ્યુ અવિધિહિં થોહું બહુ, તે જિણુવાણી ખમિજ્યો સહ. ૧૫૨

૩૩. નિશ્ચયવ્યવહાર સ્તવ—વીકાનેરમાં.

આદિ—ચિદ્ધનગરે પુરવર પ્રોસાદિ, જન ગુણ ગાવે મધુરે સાદિ,
ચઢીસ વટે જિણુવર ચઢીસ, વદ્ધિસુ પૂરિ સુમનહ જગીસ. ૧

*

*

*

*

અતે—

ધમ નિશ્ચયે વ્યવહારે સુત અનુસારે એ દેખાડિ વાનગીય,
એ નિરતા કરીયે હિયડે ધરીયે ધણિ વ્યવહારે તાં લંગીય,
જાં નાવે કેવલી થાય ન કેવલિ સમરથ પરમારથ લલિય.
જન આણા પાલો દુર્મતિ ટાલો પાસચંદ હરેષે કહિય. ૫૯

*

*

*

*

(૩૪) વીતરાગ સ્તવન—હાસ.

આદિ—

ગાથા—વિહિ જિણુ લુવણુંમિ સયા, વિહિ પડિમા વદ્ધણેણુ ભવ્યાણું,
વિહિ પુવ્વ પૂવણેણુ, સમ્મત સુદ્ધ સમુદ્ધસદ્ધિ. ૧

*

*

*

*

ભાષા—જે રાગ દોસ સરસ વસિ વિચિત્ર, ને જાણે પ્રભુ સવિ મુઝ ચરિત્ર,
અં—ધમ ત્રિજગનાયક સિદ્ધિદાયક તરણુ તારણુ જિણુવરા,
ભવભીડ ભંજણુ મોહગંજણુ દુરિત તમભર દિણુયરા,
ગુણુ તુમ્હ પામી કેમ સામી પાસચંદ ગાધએ,
ધ્રુક આણુ વહીયે પાર લધયે, મનહ વહિય પાધયે. ૪૧

૩૫ ગીતાર્થ પદાવખોધ કુલ.

આ૦ વીર જિણુસર દુષ્પ સહંતર, નિરતો વરતે ધર્મ નિરંતર,
તેહ તણો વિછેદ પયપે, આગમ વયણુ થકા નંવિ કંપે. ૧

અતે—

ધમ આગમ વાણી ભવિયણુ જાણી, સંવેગી ગીયત્થ પયં,
સૂતારથ સાચો સંભલિ રાચો, જિણુ ધર્મિ જિમ લહો સુહં. ૩૧

૩૬ રાસ-શ્રતનો પક્ષ મમ મેહહજ્યો.

આ૦ સૌર વચન જિન ભાષીક, એ જાં મિલી નહી ખીજો કોઈ,
હિયે વિમાસી જોઈજ્યો, સોવન પીતલ સમ કિમ હોઈ કે

શ્રુતનો પક્ષ મ મેહહજ્યે

*

*

*

* *

અંત—

પાસચઢ ઈમ વીનવે, જિનપ્રતિમા જિંણુવરની યુદ્ધિ,
એક મના થઇ ધ્યાવતાં લહિજો મનવચિત સિદ્ધિ. શ્રુ૦

૪૩

૩૭-૩૪ અતિશય સ્ત૦

આ૦ જિન ચક્રવીસે અતિશય શ્રુતિ લજ્યા,

ચક્રયે અંગે ગુરુમુખિ મે મુજ્યા,

તે હિવે કહિયું હરખ હિય ધરી, સ્વામિ પામી જખ કેવલસિરિ. ૧

અંતે—

ઈમ ચ્યાર અતિશય જનમ સાચઈ જવ જીવિય તે રહે,

ઈચ્યાર અતિશય કર્મક્ષયથી, હુંતી ગીતારથ કહે,

ઉગણીસ સુરકૃત તીસ ચ્યારે, એહ સાધારણુ લજ્યા.

સર્વ જિનને ભગતિ ભાવઈ પાસચઢિઈ સંથુજ્યા.

૫

૩૮. વીસ વિહરમાન જિનસ્તુતિ.

આ૦ સ્વામિ વંદુ વિહરમાન જિનવર સીમધર.

અંતે—

પાલી રાજ મહવ્યય ધરી, પામી કેવલ નાણુ.

પાસચઢ નિતુ પ્રહ સમે, પ્રણમુ સુખનો દાણુ.

૮

૩૯. શાંતિજિન સ્ત૦

આ૦ જિનેંડ શાંતિસ્વર પાય લાગું, હુંમ કને સૂધો તત્ત્વ માગું.

અંતે—

કલસ.

ઈતિ સ્તુતો જગ જીવરા જીવનભાસ્કર,

અનંત સુદ્ધા સ્વામી તિ જિનશ્રિયે,

૪૦ રૂપકમાલા સં. ૧૫૮૬ રાણપુરમાં.
આં આપિઈ આપ સંભાલિયે રે હવડા વિચારિ,
આજ્ઞા જિનની પાલિયે, શિવ સુખની દાતારિ

આતમા સાર સીખ સુણો.

અતે—

રાણિગપુર રસિયામણો, આદોશ્વર જિનરાહિ,
પાસચંદ્ર ઇમ વીનવે પ્રભુ કરિ એહ પસાહિ. ૨૮ આં
હોળ્યો નારિનિ રામમય, પરમાનંદ ઉદ્ધાસ,
ભવિ ભવી મુઝ મન ભમરને તુમ્હે પય કમલિ નિવાસ ૨૯ આં.
સંવત પનર હયાસીયે, કીધી રૂપકમાલ,
ઉત્તમ તે કંઈ ધરે, જમ્મ મને સીલ રસાલ. ૩૦ આં.

૪૧. સઝાય.—

આં દેવ ગુરૂ સંધ કારણ મુનિવર, ચક્રવર્તિ દસ ચૂરે,

અતે—

ભણે પાસચંદ્ર તુમ્હે ચારિત્ર લેખને, પરિગ્રહથી મન ટાલો
અરિહંત વચને સાચ પડપો, મુઝ્યો સંજમ પાલોરે.—મુનિવર
હિંસા ધર્મ કાંઈ ભાખો ૯.

૨૨ એકાદશવચન દ્વાત્રિંશિકા—ઉપર નં. ૨૨ જુઓ.

૫૦ પ્રણમીય સ્વામી વીરજિણુદ, જમ્મ દંસણુ હુઈ પરમાણુદ
કહું સંક્ષેપઈ બોલ ઇચ્છિયાર, વિગતિ સહિત લહિ ગુરૂ આધાર. ૧

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

સેવા, કરિયઈ ભવજલ તરિયઈ ધરિયઈ હિયડઈ ગુરૂ વચણું.
પરમારથ ગ્રહિયઈ શિવસુખ લહીઈ રહિયઈ આદરિ જિનશરણું,
ઇચ્છાર પદારથ ભાખ્યા સમરથ સાંભલિ ભવિયણુ સદ્વહિયે,
જે થાઇ ઇકચિત્ત પામઇ સમકિત શ્રી પાસચંદ્ર ઇણિપરિ કહ્યો. ૩૨

—આ ઉપરના સર્વ એક પુસ્તકમાં છે. લિ. સં. ૧૯૩૧ પોસ મુદ્દિ ૨ મંદવાસરે. લિ. આહાણુ સરીમાલી, મારવાડી પા. ૬૪-૧૨ ઘો. (આ નાની નાની હુંક કૃતિઓ છે. તેના રચનાર પરથી પાથચંદીય ગચ્છ નીકળ્યો છે. મૂળ તે નાગપુરીય તપગચ્છ કહેવરાવે છે.)

૧૦૯ વિજયદેવસૂરિ* (પાર્શ્વચંદ્ર સિરિના પ્રગુરૂ

પુણરત્ન શિ.)

(૧૯૩) શીલ રાસ.

* જોધપુર પાસેના રણનગરમાં ઓશવાલ વંશીય ચાહડશાને ત્યાં તેની પત્ની ચાંપલદેવી બરદરાજ નામનો પુત્ર થયો. તેને ન્હાનપણમાં પાર્શ્વચંદ્ર દીક્ષા આપી. બરદરાજને અને બ્રહ્મઋષિ (જુઓ તે નામના કવિ નં. ૧૧૧) ને અરસ્પરસ સ્નેહ થયો. બનેએ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો ને પ્રમાણુ આદિ તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા દક્ષિણ દેશમાં જવાની ઇચ્છા કરી કોઈ ન જાણે તેમ બનેએ દક્ષિણમાં વિહાર કર્યો. સાં કોઈ શ્વેતા-અરાચાર્ય પાસે અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ કર્યો. પછી તે ગુરની રત્ન લઇ પાછા વળતાં દક્ષિણના વિજયનગરમાં આવી ત્યાંની રાજસભામાં દિગમ્બર પંડિ-તોને છતી લીધા. ગુરુઓ પાસેથી સૂરિમંત્ર લીધો હતો, તેથી રાત્રએ ઉત્સવ સહિત વિજયદેવ સૂરિ એ નામ બરદરાજનું રાખી આચાર્ય પદવી આપી. પછી જોધપુરનાં આવી પાર્શ્વચંદ્ર ઉપાધ્યાયને વંદન કરી તેને સૂરિપદ આપ્યું. ત્યાર પછી વિહાર કરતાં ખંભાતમાં આવ્યા ત્યાં રોગ થતાં વિજયદેવસૂરિએ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. સ્વર્ગવાસ થયાં પહેલાં બ્રહ્મ ઋષિને સૂરિમંત્ર આપી તેમનું ‘ વિનયદેવસૂરિ ’ એ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી વિનયદેવ સૂરિએ સં. ૧૬૦૨ માં ‘ સુધર્મ ગચ્છ ’ એ નામ રાખી જુદોગચ્છ કાઢ્યો. વધુ માટે જુઓ મનજીઋષિ કૃત વિનયદેવ-સૂરિ રાસ. જૈ. રા. સંગ્રહ ભાગ ૩.

આદિ—

પહિલઉ પ્રણામ કરઉ જિનરાય, લાગુછ ગોતમ ગણધર પાય,
સદ્ગુર વાણી વલી સાંભલઉ, બુલકુછ અક્ષર આણિજ્યો દાર્ઠ
રાસ ભણિસુ રલિયામણુક, જે સુજ્યા સીલ હિયર્થ થિર થાર્ઠ
કોકિલા જિમ કલિરવિ કર્ઠ, માસ વસંત જિમ અંબ પસાર્ઠ કિ.
કંઇ શીલ અખંડિન સેવજ્યો. ૧

* * * *

અંતે—

હિવર્થ શ્રી પૂજ્ય પાસચદ તણુક સુપસાડ, સીસ ધરધ નિજ નિરમલ ભાવ,
નયર જાશેરદ જાગતક હિવિ નેમિ નમક નિતુ એ કરજોડિ,
વીનતી એ હા જિન વીનવક સ્વામિ ધકિ ખિણિ અમહ મનથી નવિ છોડિ.
સીલ સઘાતર્થ પ્રીતડી હિવર્થ ઉત્તરાધ્યયન બાવીસમક જોધ,
વલીય અનેરા અંધથી અરથ આજ્ઞા વિના જિ કલક હોઈ,
વિકલ હોજ્યો મુઝ પાતક સોઈ જે જિનભાષ્યક તે સહી
સ્વામી દુરિત નર્ઠ કટ હરક દૂરિ, વેગિ મનોરથ માહારા પૂરિ,
આણુસ્યઈ સંજમ આપિયો હિવર્થ લીનવલ ધમિ શ્રી વિજયદેવ સૂરિ કિં
૮૦ સીલ૦

—શ્લોક ૨૭૦ સાધ્વી હરપાં વાચનાર્થ. શ્રી. જૂની પ્રત પા. ૯—

૧૧ ક. મુ.

—લ. સં. ૧૬૫૭ પા. ૧૨ માણુક.

—લ. સં. ૧૬૬૯. હિંદિસાહિત્યના સન ૧૯૦૦ ની ખોજનો રીપોર્ટ નં. ૯૧.).

—સં. ૧૭૩૫ જેઠવદિ ૪ લિ. ૧૫-૯ માં.

—લિં. ઝ. ડુંગરસી શિ. લાલચદ્રેણુ. સાધ્વી જિહ્વ પદનાર્થ સં. ૧૭૬૬ લાણુકરણસર મંચૈ. (-૧૧ ધો.)

—લિ. ઝ. ઠાકુરજી તસ્ય શિષ્ય ઝ. આસકરણુ સ્વપદનાર્થ ૮-૧૪ લીં. ૧૦-૧૧ બાલ૦; ખં. ૧; વિ. ધ. (નાના ચોપડામાં).

(આ રાસને નેમિનાથ રાસ, શીલરક્ષા રાસ, શીલરક્ષા પ્રકાશક રાસ આદિ નામથી પણ ઓળખવામાં આવેલ છે.]

ઉપદેશ ગીત—

આદિ— સુરતરની પરિ દોહિલકરે, લાધઉ નરમવ સાર.

અતે— ખિમાસહિત તુલો તપ કરઉ, ધમિ બોલિછરે વિજયદેવસરિ ૧૬

૧૧૦ સમરચંદ્ર. (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ શિ.

(૧૯૪) શ્રેણિકરાસ અને બીજી નાની કૃતિઓ.

(૧) શ્રેણિકરાસ. રત્ન.

(૨) પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ ને સજાયો.

(૩-૮) મહાવીર સ્તવન—સં. ૧૬૦૭ જેઠ સુદ ૮ ખંભાતમાં

સવત સેલસપ્તતરઘ થંભ તીરથિ જેઠ માસ,

સુકલપક્ષ અઠૂમિ દિણે, તવણુ રચિઉ ઉલ્લાસિ.

પ્રત્યાખ્યાન ચતુસસેતિકા.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સં, આવશ્યક અક્ષર પ્રમાણુ સ.

શત્રુજય મંડન આદિનાથ સ્તં સં. ૧૬૦૮ મહા સુ. ૮

* સમરચંદ્ર—પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સ્થાપક પાર્શ્વચંદ્રજીના શિષ્ય. સિદ્ધપુરપાટણના શ્રીમાલી ભીમાશાહના વાલાદે સ્ત્રીથી થયેલ પુત્ર. જન્મ સં. ૧૫૬૦ માગસર સુદિ ૧૧, દીક્ષા સં. ૧૫૭૫, ઉપાધ્યાયપદ સં. ૧૫૪૯, આચાર્યપદ સં. ૧૬૦૪, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૬ ના જેઠ વદ ૧ ખંભાતમાં. એમના સમયમાં શ્રી આનંદમેરના શિષ્ય પદ્મમેરસૂરિ અને તેમના શિષ્ય પદ્મસુંદર ગણિ થયા કે જેમણે રાયમલ્લાબ્યુદય મહાકાવ્ય, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, જંબૂસ્વામિ ચરિત્ર પ્રાકૃત, તથા પ્રમાણુ-સુંદર નામનો ન્યાયગ્રંથ કર્યો—તે ઉપરાંત ભગવતીસત્રપર ઉત્તમ બાલાવ-એધ (ટપો) ગૂજરાતી ભાષામાં કર્યો—તે પદ્મસુંદર અક્રમરનુચિત આકર્ષાત કરી તેમની રાજસભામાં રહેતા હતા.

શ્રી પાસચંદ્રસૂરિંદ સીસઈ સમરસિંધ સંવહરધ,

માધ માસિઈ શુકિલ અહમિ સોલસઘડકુતરધ.

૧૩

શાંતિજિન સ્તૌ

ચતુવિંશતિ જિન નમસ્કાર. સં. ૧૫૮૮.

વસુ વસુ પ્વાન પરમ જુગ્વાન તપો અભિધાન વૃદ્ધિ દિન માસે,

જિના ચોવીસ જગત્રય ધસ યુણ્યા સજગીસ સમર મુલ્લાસે. ૨૫

(૯) બ્રહ્મચારી—તેમાં બ્રહ્મચર્યના ગુણનું વર્ણન છે. કડી ૯૪ અને
શ્લો. ૧૧૫ છે. —હાલાબાધ ભં. પાટણ.

આદિ—

ગોયમ ગણહર પાય પ્રણમી કરી,

બલ્લવત ધ્રુવસિ ઉ હરપ હીઈ ધરી,

સૂધુ પાલી ભવસાગર તરી,

પ્રીણી પાંમધ પામિસિ શિવપુરી.

૧

*

*

*

*

અતે—

એકેક ઈંદ્રા વસિઈ આહધ કર્મ અગિ સુદઢ કરધ,

અનાદિ અનઈ અનંત ચક્રત્રઈ કાલ અનંતું સંચરધ,

શ્રી પાસચંદ્ર સૂરિંદ સીસો સમરસિંધ ધમ ઉચ્ચરધ,

ઈંદ્રો તણુઉ જે કરધ સંવર હેલાં શિવરમણી વરધ.

૯૪

—પ્ર. કાં.

(૧૦) ઉપદેશસાર રત્નકોશ-૧૧ ખોલ સઝાય.

આદિ—

તિથંકર ચક્રવીસહઉ, વંદુ સુગુર સુસાધુ

પ્રચયન જે સૂધો કહે, પર જીવ વીરાબાધ.

૧ -

x

x

x

x

અંતે—

ઈચ્છાર પદ એ સૂત્ર સાધિઈ, સુગુર મુખી અવધારિયે,

આદેયપદ મન વચ કરીઈ આનંદી હેય વારીયે,

જેવ વસ્તુ સ્વરૂપ જાણી ધર્મમયુ મન રાખિયે,

સૂરીઃ શ્રી પાસચદ સીસિઈ સંમરસિંધ ઇમ બાપિયે.

૬૧

—ધો.

૧૧૧ અહમુનિ+—વિનયદેવસૂરિ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગચ્છીય

+ અહમ—જન્મ સં. ૧૫૬૮ ના માગશર શુ ૧૫ ગુરૂને દિને માલવાના આજણોઠ ગામમાં સોલંકી રાજા પદ્મરાય પિતા અને સીતાદેમાનાને ત્યાં; નામ અહમકુવર. તે અને તેના મોટા ભાઈ ધનરાજ દારકાણની જાત્રાએ સ. ૧૫૭૬ માં ગયા ને ત્યાંથી ગિરનાર ગયા ત્યાં આંચલિક રંગમડલુ ઋષિએ મન્ત્રેને દીક્ષા આપી લીધી. પાર્શ્વચંદ્રના ગુરૂ સાધુરત્નના ગુરૂ પુણ્યરત્ન પાસે બરદરાજે દીક્ષા લીધી. તે બરદરાજને અહમકપિને ભેટા પાટણમાં થયો. પછી ધનઋષિ, અહમકપિ અને બરદરાજ ઋષિએ દક્ષિણમાં અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી વિજયનગર ગયા. ત્યાં દિગંબરેને વાદમાં જીત્યા. ને તે વખતે રાજાએ બરદરાજને વિનયદેવસૂરિનું નામ તથા પદ આપ્યાં. વિનયદેવે પાર્શ્વચંદ્રને સૂરિપદ આપ્યું. વિનયદેવે અહમકપિને સૂરિપદ આપી વિનયદેવસૂરિ નામ આપ્યું. આ વિનયદેવ સૂરિએ સુધર્મગચ્છ એ નામથી જુદી સામાચારી સં. ૧૬૦૨ ના વૈ. શુ. ૩ ને દિને બુરહાનપુરમાં આદરી. ચૌદશની પાખી કરવાનું, ઉદ્યાન તિથિ ત્યાગવાનું અને પાખી તથા ગ્રોમાસું જુદું કરવાનું સૂત્ર વિરદ જાહેર કર્યું. કડવા ગચ્છનાએ ટેકો આપ્યો. અમદાવાદ, ને ત્યાંથી ખંભાત, પાટણ. પછી અમદાવાદમાં વિજયગચ્છના ક્ષમાસાગર સૂરિ આ સામાચારીમાં ભળ્યા. સં. ૧૬૩૬. રાંનેર, બરહાનપુર, શ્રીપુર, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, બરહાનપુર, બોરસદ, ખંભાત પાસે કંસારી, ખંભાત-એમ વિહાર કર્યો. બરહાનપુરમાં સ. ૧૬૪૬ સ્વર્ગવાસ. તેના શિષ્ય વિનયકીર્તિસૂરિ નામના હતા. સં. ૧૬૪૬ માંજ મનજીઋષિએ વિનયદેવસૂરિ રાસ રચ્યો તેમાંથી આ હકીકત લીધી છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

(૧૮૫) ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધિ ચોપઈ. સં. ૧૫૮૭.
આદિ—જિણ ચક્રવીસઈ પઠકમલ, મનિ ધરિ હર્ષ નમેસુ,
સુગુર વચન સુભ મંત્ર જિં હીયડામાહિ ધરેસુ. ૧
મનિવર જે જગ ભણીઈ, પ્રત્યય દેખી બુદ્ધ,
મન આણુદંઈ વંદિ કરિ, કહિસ્યઈ તાસ પ્રગંધ. ૨
જેઈ અસંખ ઇણે પરિ ટુથયા, તક પુણુ એ મુન ચ્યારિ,
ચવણુ દીખ કેવલ મુગતિ, સાથિ લહઈ મુવિચાર. ૩
અંતે—

સાસણુ દેવન આપઈ લગ, સંજમ પાલઈ રિપિ,
તે મુનિવર નક મનિ ધરિનાંમ હર્ષઈ બ્રહ્મક કરઈ પ્રણામ. ૬૮
(ગાથા x) —કરકુહુ ચરિત્ર.

છેલ્લે

—હમુહ ચરિત્ર વગેરે

રતનાકર ગ્રહ સંખ વરીસ, સમતિ ચંદ સંવતંત્ર જગીશ.
પ્રત્યય બુદ્ધ તણુક એ ચરી, ભાષિક મન આણુદંધ. ૭
સુધાસુધ જસ જગત્ર વિખ્યાત, વેલ તાત વિમલાદે માત,
શ્રી પાસચંદ ગુર સુગુણુ પ્રધાન, તસુ પય સેવ કરઈ તિ જમાન. ૮
ઉતરાધ્યયન સખેપઈ કહિઈ, વૃત્તિમાંથી વિસ્તર લક્ષક,
તેહથી બોલ્યક એ ઉદ્ધાર, ભણુતાં લાભઈ શુદ્ધ વિચાર. ૯
જિન ભાષિતથી કહિક વિરુદ્ધ, પડિત જન તે કરજ્યો સુદ્ધ,
અમભિલતક કરક પ્રમાણુ, કરજોડી વીનવઘ સુખાણુ— ૧૦
મેર મહીમડિલ ચિર રહઈ, સૂરિજ જાંસ ગમણીઈ વહઈ,
ચિહદિસિ રતનાકર જલે ભર્યા, ગ્રિહ પાસઈ જગતી પરવર્યા. ૧૧
જાં જગિ જિણુસાસણુ ચિર ચાઈ, તા એ ભણુતાં ચિત સુહાઈ,
પ્રાંભીજઈ સિવ સુખ સપદા, પાસનાહ સુપસાઈ સદા. ૧૨

—૩. કો. પુના નં. ૩૫ સન ૧૮૭૭-૭૮

(આમાં કર્તાનું નામ આણંદ ઋષિ આપ્યું છે તે બરાબર નથી.)

(૧૯૬) +સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા.

આદિ—

ચોપાઈ.

વીર નમું કર અંજલિ કરી, સાધુતણા ગુણ મનિ સભરી,
 સાચા ધર્મ પરીક્ષા ભણી, વિગતિ કરું કાંઈ ગચ્છ તણી;
 વીરતણા ગણુવર ઇચ્છાર, નવ ગચ્છ તેહ તણા ઈમ ધાર,
 પાંચ ગણુધના ગચ્છ પંચ, પચ પંચસય મુણિવર સંચ. ૨

*

*

+

*

અંતે—

ગચ્છાચારતણી ચોપાઈ, ગાથા એકસો તિહુતેર થઈ,
 એ સાંભલી સૌધર્મગચ્છ ભજે, આપ મતિની સંગતિ તજે. ૧૭૩
 ઈમ જોઇને જિનવર આણુ, સૂત્ર અર્થ સવિકરો પ્રમાણુ,
 અભિનિવેશ મનનો પરિહરો, બ્રહ્મ કહે જિમ શિવસુખ વરો. ૧૪૪
 —પ્ર૦ શ્રાવક રવજ દેસર, ગામ સાથેણુ કચ્છ.

—પ્રત—ગ્રંથશ્લોક ૨૮૩ સં. ૧૯૩૧ ના માગસર વદ ૫ પા.

૧૧-૧૨ આ૦ ક૦ —ધોરાજી.

(૧૯૭) સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચોપાઈ—

અંતે—

(સોરઠા)

સહ્યા પરીસા અતિ ધોર, સુદરશણ મહા મુની
 કાયા કરમ કઠોર, શીલ પાલ શિવપુર ગયા. ૧
 જેહનો એહ અધિકારો, કહ્યા ઋષિરાય બ્રહ્મને
 સૂત્ર તણે આણુસાર, ભવિયણુ હિત કરી સાંભલો ૨
 સુધ્યા તણો હી સાર, શીલ પાલે જે નર સદા
 તે પાવે ભવપાર ઈવાતમે સંકા કો નહિ. ૩

જે દાર્ઢ નરનારિ શીલ પાસે લગ્યા કમ્મ
સો ઉપજે દેવ મઝાર ઉવાઘ સત્ર જેહની શાખ છે. ૪
એસો શીલ નિધાન, ભવિયણુ દિત કરી આદરો
જ્યોં જાઓ નિર્વાણુ દેવસોકમેં સાંમો નહી. ૫
એ ખટ દરસણુમાહિ શીલ અધિકો વખાણીયો.
તપ સંજમ ખેર થાય શીલ વિના એક પત્રકમાં. ૬
ઠહાં તાર્ઢ કીજે વખાણુ શીલકા ગુણુ તણો
જેયોને સત્ર પુરાણુ શીલ સારેહિ અધિકો કહ્યો. ૭
ઋપિરાય ધ્વજ ઉદાસ શીલતણા ગુણુ વરણુવ્યા
કીયો ચરિત્ર પ્રકાશ સુદર્શનજી શેકો,
અધિકો ઓછો કહ્યો હોય તેહનો મિછામિદુકડં
સત્ર પ્રાકૃત જોય જેહને અનુસારે ભાપીયો. ૮
એ શીલ તણો વખાણુ પદે સુણે નર જે સદા
પવિત્ર કરે જીભકાન, સુખ પાવે તે સાસતા. ૧૦

—સર્વગાથા ૮૩૯ લિ. સં. ૧૮૪૦ જેષ્ઠ વદિ ૧૧ વાર ચંદ--

નારે. ૧૫-૨૭ આત્રાભંડાર.

(૧૯૮) અઠાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષાઃ

આદિ—

સુંદર રૂપ વિચાર ચતુરપણું ઉત્તમ કુલ અવતાર;
ભોગ સયોગ સંપતિ સવિ અતિ ભલી, પામીછ અરથ ભડાર.
વિવેકી જીવદયા ધર્મસાર, પાલીછ કરીય વિચાર—આંકણી
અંગ નિરોગ નહ જીવિત અતિ ધણું, કીરતિ પ્રબલ સોભાગ,
જિનવર ગણધર અમરપતિ ચક્રધર, ઉત્તમ પદ લહિ લાગ. વિ.

* * * *

અંતે—

સમકિતધર છઈ થોડલા, નહી મિથ્યાતી પાર;
દેખી ધણુ ય રાયસહ, પરખડ સમકિત સાર.

૧૩. આબ

દોષ અઢાર રહિત ભલા, પરખઉ અરિહંત દેવ;
 સમકિત ત્રત તપ ગુણિ ભર્યા, સાધુ તણી કહિ સેવ. ૧૪. આ૦
 ભાખિઉ સૂત્ર પ્રમાણુ, તે આરાધુ ધર્મ;
 તત્ત્વ ખરાં ત્રણિ એ અછઈ, સમકિત મૂલ એ મર્મ ૧૫. આ૦
 પાપ સતર હલ્યાં ગિણુઉ, મોટઉ ભાર મિથ્યાત;
 જીવ તણુધ પોતમ અછધ, કાલ અનાદિ વિખ્યાત. ૧૬. આ૦

રાગ આસાહરી.

જીવવધ અસત્યત્રત અનઈ ચોરી, નારિની સગતિ પાપની ઉરી
 સંભલઉ પ્રાણીયા એહુ વિચાર, મન મુધિ પરિહરિય પાપ અઢાર,
 પરિગ્રહ ક્રોધ વહી માંન નિ માયા, લોભ છઈ સયલ દૂપણુતણા પાપા સ૦
 રાગ નઈ દોષ ગિણિ કલહ નઈ આલ, પિશુનપણૂં રતિ અરતિ વિશાલ. સ.
 પર પરિવાદ માયા મૃપા વાણી, વહીય મિથ્યાત શલ્ય પરિહરિ જાણી. સં.
 એહ તણુઈ વલિ જીવ અનાદિ, દુઃખ ધણું સહા પડધ પ્રમાદિ. સં.
 એહનઉ જેમ કરધ પરિહાર, મુગતિ તણાં મુખ તે લહઈ સાર સ.
 શ્રીબ્રહ્મ કહધ ઇમ આણુંદ આણી, સાધુનઈ વંદ્યો ભવીયણુ પ્રાણી. સં.

—સં. ૧૬૮૦ વર્ષે એઈત્રિ વદિ ૧૧ સ્વઉ દિને લખૂં છિં.
 લિખિત ધોલકઈ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી પારીખ દેવરાજ સુત વિંમલ-
 દાસ પઠનાર્થ સ્વયમેવ. —આમોદ; પ્ર૦ કા૦

* “ આ કવિએ પોતાનાં નાનાં નાનાં કાવ્યોને ‘ ભાષ ’ એ નામ આપ્યું છે. બ્રહ્મકૃત આઠ દશ ભાષ મને મળ્યાં છે. કેટલાક ભાષના વિચાર પ્રૌઢ અને પદ રચના ઉત્તમ પ્રકારની છે. સવત ૧૫૨૬ માં લખાયેલા એક ગુટકામાં આગલા શતકના ખીજા કેટલાક રાસ ઉતાર્યા છે તે ભેગા ‘ બ્રહ્મ ’ ના ‘ ભાષ ’ પણ ઉતારેલા છે એ પરથી સમજાય છે કે આ કવિ સોળમા શતકની શરૂઆતમાં થયો છે. ”—રા. મણિ-લાલ બક્ષરભાઈ વ્યાસ આમ જણાવે છે. પણ ખરૂં જોતાં કવિ તે શતકની અંતમાં ને સત્તરમાના અંધ્ય સુધીમાં થયેલ છે.

(૧૮૮) જિન નેમિનાથ ૪૪ ઢાલનું વીવાહલુ.
આદિ—

રાગ ધન્યાસી.

સારદ સાર દયા કરિ દેવી, હીઅડા ભીતિરિ આણીજી,
નમિ નાથનું ધવલ રેચિ સુખં સરસ સુકોમલ વાણીજી
અતે—

એ ધવલ રચ્યલું મધં આણી મનિ આણુંદ,
બ્રહ્મચારી નિરૂપમ ગાયક નેમિ જિણુંદ,
કહધં શ્રી બ્રહ્મ સદા જિન વંદધં બે કરજોડી,
તે અલવધં પાંમધ સુખ સંપતિની કોડી.
પદ અક્ષર માત્રાહીણુ કહિઉ હુધં જોય,
પંડિત જન જોધં નિરતલું કરજોયો તેય,
સૂત્ર વૃત્તિ ચરિત અનુસારધં જાણી સાર,
લવલેસધં ભાખ્યક એહ સયલ અધિકાર

૨૦૧

૨૦૨

—અંથાગ્ર ૪૭૬ પ્ર. કા.

(૨૦૦) ઉત્તરાધ્યયનના સર્વ (૩૬) અધ્યયન સં—
અતે—

છત્રીસધં ઉત્તરાગ્રયણુધં રે, જિણુવર કહધ,
અમૃત વયણુ, સમત જગસૂં મનિ ધરીયધં રે,
જેહથી ભવસાયર તરીધં જિનં
એ ભાસ સંખેપેધં સારીરે છત્રીસધં અધ્યયન વિચારી,
બ્રહ્મક કહધં જે જન ભણુચેરે;
મંગલ કમલા લલિત્યધ.

૨૦

૨૧

—ધૃતિ શ્રી હવાજીવ વિભત્તી ગીત ॥ છ ॥ શુભં ભવતુ । કલ્યાણ
મસ્તુ ॥ છ । અંથાગ્રં ૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા જાણુવી. શ્રી શ્રી સં. ૧૬૪૪
વર્ષે વૈસાખ વદિ ૭ સોમે શ્રીમાલી શાતીય ૫૦ તેજ સુતા ૫૦ લાલજી
પાનાર્થ ॥ છ ॥ છ ॥
(પ્ર. કા. પાસેનો ચોપડો.)

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર મંડળુ, નગર અચલપુર સોહમળં,

ધન વિક્રમ ભૂપતિ તસુ રાણી, ધારણી જન મન મોહમળ. ૧

(૨૦૧) જિનપ્રતિમા સ્થાપન પ્રગ્રંથ—પાનાં ૪૫ અમ.

(૨૦૨) સુમતિ નાગિલ રાસ. ૧૬૧૨ રત્ન.

(૨૦૩) અજાપુત્રરાસ.

બીજીકૃતિઓ.

૧-૪ પાર્શ્વનાથ સ્ત૦—આસ મનવંછિત વાસજિન પૂરણુ.

આદીશ્વર સ્ત૦—રિષભદેવ છર્ષ આણુંદ જોહનર્ષ નમે.

પાર્શ્વનાથ ગીત.—કેવલ ન્યાન દિવાકર ભગવંત.

બંભણાધીશ પાર્શ્વસ્તવ.—સકલ સુરાસુર સેવતિ પાય, થંભણુ પુર

મંડળુ જિનરાય.

૫. અતકાલ આરાધના

૬-૭. અહંનક સાધુ ગીત અને મૃગાપુત્ર ચરિત્ર-પ્રગ્રંથ

૮. અષ્ટકર્મ વિચાર.

૯. ચદ્રપ્રભ સ્વામિ ધવલ

૧૦. સંભવનાથ સ્તવન (છ કડી)

૧૧. ૨૪ જિન સ્ત૦

૧૨. સૈદ્ધાન્તિક વિચાર

૧૩. અઉપર્વી વ્યાખ્યા

તદુપરાંત સ્તવનો, સઝાયો, કુલકો અને પ્રાસંગિક કાવ્યો.

સંસ્કૃતમાં જંબુદ્વીપ પત્તિસૂત્ર પર ટીકા, પાખી સૂત્રવૃત્તિ રચેલ છે.

૧૧૨ કવિયણ (સં. ૧૬૫૨ પહેલાંના—હીરવિજયસૂરિના

વખતના)

(૧) ચોવીશી (૨૪ જિનસ્ત૦)—ચંદાઉલા છંદમાં

આદિ—

સાહિયા વાલેંસર અરિહંત કેં નિસુણો વિનતીરે લો.
સસનેહા ગુણવંત કેં હીયડે જે હતી રે લો. સા.

x

x

x

x

અંતે—

ગિરિઆરે ગુણુ તુમતણા—એ દેશી.

તુઝ ગુણુગાહ કથારસેં મે સમકિત ગુણુ દિપાવ્યોરે,
કવિયણુ જગમાં જીતના યણુ ગુહિર નિસાંણુ વળ્લવ્યારે

—વીર જિનનેરેં જાઉં ભાંમણુડે. ૫

—ધર્મિ સં. ૧૭૮૯ ભા. સુ. ૧૩ દિને સૂરત બંદરે. ૮-૧૬ આ. ક.

(૨) પાંચ પાંચ સઝાય

આદિ—

હસ્તનાપુર વર ભલુ, તિહાં રાજ પાંડૂ સારરે.

અંત—

શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગઠ ધણી, તપગણનો ઉદ્ધોતકારરે,

કરજોડી કવિઅણુ મુઝ આવાગમણુ નિવારોરે;

મુઝ આવાગમણુ નિવારો પડવ પંચ વંદતા મનમોહરે.

૧૯

—સુમતિશ્ચિના લેખિ. સં. ૧૬૯૯ વ. આ. સુ. ૫ દિને વિક્રમ
પુરે નગરેં ગ. દેવકુશલ પઠનાથે. ૧-૧૭ માં.

(૨૦૪) તેતલીપુત્ર રાસ. ૧૫૯૫ (?)—પાનાં ૧૨, અમ.

(૨૦૫) અમરકુમારરાસ.

(૧૧૩) કંઠ્યાણુ (તં હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ શૈ.)

(૨૦૬) કૃત-કર્મ-રાજાધિકાર રાસ. સં. ૧૫૯૪. ગંધારમાં.

અતે—

ચંદ્રગચ્છિ શ્રી ગુર દીપતા એ માં સુવિહિત સૂરિ શૃંગાર	
શીલિઈ જાંખુ અભિનવાએ માં ગુર ગણજલ ભૃંગાર.	૬૬
તપગચ્છિ શ્રી ગુર નાયકએ માં શ્રી હેમવિમલ સૂરીદ	
નામિઈ નિધિ પામીઈએ માં દુકૃત નઈ દૂરિ.	૬૯
તાસ સીસ સોહામણાએ માં તપગચ્છનુ આધાર.	
નામિ સોભાગિઈ આગલા એ માં પાલછ પંચાચાર.	૭૦
શ્રીસૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ચિરજયુ એ માં સદ્ગુણ દિ આસીસ,	
વિપ્રુધ પુરંદર ગુણુનિલુ એ માં ધર્મવંત નિસિદીસ.	૭૧
વિદ્યા ચૌદર્ધ અલંકરિઉ એ માં તપ જપિ ક્ષિમાનિધાન	
શ્રી કંઠ્યાણુ જય જય કરએ માં પંડિત સકલ પ્રધાન.	૭૨
જસ નાંમિં જસ પામીઈએ માં કવિજન દિઈ સદ્દ માં	
ચરણુ કમલ તે ગુર તણુએ માં શ્રી રાજહંસ સમાન.	૭૩
તે ગુર નઈ સુપસાહિલઈ એ માં યુગ નિધિ ધૃષ્ટિ ભૂ વિચાર	
વરસ મામ બાહુલ સુદિઈ એ માં જયા તિથિ સુર ગુરવાર.	૭૪
રાસ રચિઉ રગિઈ કરીએ માં વદન કરૂં કરજોડિ	
વચન કથન જે બોલીઆં એ માં અધિકી ઝોછી વાત,	
દેવગુર શ્રી સંધ સાધીઆ એ માં મિચ્છા દુક્ક સાત.	૭૬
નગર અનોપમ જાણીએ એ માં મંદિર શ્રી ગંધાર	
ધર્મકાજિ કરી આગણુએ માં દાંન દીછ અનિવાર.	૭૭
જિહાં એહવા વિવહારીઆએ માં પૂજા શ્રી વર્ધમાન,	
વર્ધમાન જિન પૂજતાએ માં સુખ પાંમઈ વૃદ્ધમાન.	૭૮
જપતાં શ્રી વર્ધમાન જિન એ માં સવિ સંપદ અનિવાર	
દિનિ દિનિ પાંમઈ અતિધણુંએ માં માંગલીક જયજયકાર.	૭૯

(કથંશ)

જાં પવર મંદિર સકલ સસિહર વિપુલ અંબર મડલં.

ઉદયગિરિ જાં ઉદય કરઉ દિવદિવ રત્ન મહીતલં.

તાં એહ શ્રી કૃતકર્મ રાજ તણુ ચરિત્ર સોહામણું.

કુલ્યાણુ જયકર ભવિક નરનેઈ અચલ દિઉ વર્ધામણું.

૮૦

(ઇડરની બાહ્યોનો ભં.)

[સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૮૪ અને ૧૫૯૦ ની સાલના મળે છે—જુઓ ધા-સગ્રેહ ભાગ ૧ લો લેખાંક ૧૮૬ અને ૭૧૯. આ પૈકી સં. ૧૫૯૦ ના લેખમાં સાથે આનંદવિમલસૂરિ પણ છે, આ બંને સૂરિઓ હેમવિમલસૂરિના શિષ્યો અને બંનેની પાટ જુદી થઈ. આણંદવિમલ સૂરિએ સં. ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વખતે તેમણે ગચ્છનો સમસ્ત ભાર સૌભાગ્યહર્ષને સોંપ્યો હતો. સૌભાગ્યહર્ષે લલ્લુશાલા નામે એક શાખા ચલાવીને પોતાની પાટ સોમવિમલસૂરિને સ્થાપન કર્યો હતા જ્યારે બીજી બાજુ આણંદવિમલ સૂરિએ પોતાની પાટ વિજયદાન સૂરિને સ્થાપન કર્યો હતા.]

૧૧૪ ખીમો.

(૨૦૭) +શત્રુજય ચૈત્ય પ્રવાડી. (પરિપાટી).

આદિ—

સુપધ.

આરાહ સામિણિ સારદા, જિમ મતિ તૂડી દિધ મતિ સદા,

શ્રી સેત્રજ તીરથ વદેવિ, ચૈત્ર પ્રવાડિ રચસિ સખેવિ.

૧

ખાલીતાણુધ પ્રણમૂં પાસ, જિમ મનિ વંછિત પૂરધ આસ;

લક્ષતાસુર વંદૂં જિન વીર, સોધ સાયર જિમ ગુહિર ગંભીર.

૨

*

*

*

*

અતે—

એહ સ્વામીં તુમહ ગુણુ જોતલા, મઈ કિમ બોલાઈ તેતલા,

તું ગુણુ રચણાયર સમ હોઈ, એહ સંક્ષા નવિ જાણુઈ દોઈ.

૩૨

જે તાહરા ગુણુ ગાઈ સાર, તેહ ધરિ મગલ જયજયકાર,
 દં. તુમહ નાંમિઈ નિતુ ભાંમણુધ, બે કરજોડી ખીંમુ ભણુધ. ૩૨

—વા. સહજરત્ન ગણિ પુણ્યાર્થેન લક્ષતં ૧૬૧૯ માં (વિ. ધ.
 ચોપડો ૧૭૧-૧૭૩) પ્ર. પ્રા. તી. સં. પૃ. ૧૮૫-૧૮૭.

(આ સોલમા સૈકામાં પ્રસિદ્ધ કવિઓમાંનો એક હશે એમ
 તેના પછી થયેલ સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે પોતાના સં.
 ૧૬૯૦ માં બનાવેલા કુમારપાળ રાસમાં બીજા કવિઓ સાથે આ ખીમાનું
 નામ પણ ઉલ્લેખી પોતાની લઘુતા દર્શાવી છે એ પરથી બાંસે છે:—

“આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણુરજ ઋષભાય
 લાવણ્ય લીખો ખીમો ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો. ૫૩

૧૧૫ લીંબો.

(૨૦૮) પાથેનાથ નામ્ના સવેગરસ ચંદ્રાઉલા.

આદિ—

(રાગ મેવાડો)

સકલ સુરિદ નમિ સદારે પાસ જિણુસર દેવો
 માનવ ભવ પામી કરીરે અહનિસિ કીજિ સેવો.
 અહનિસિ સેવા કરીજઘ જિનવર, તો નિશ્ચય પામીજઘ શિવપુર
 તુમહ મુપ જોતાં હરપ ન માઈ, સકલ સુરિદ સદા ગુણુ ગાઈ.
 જીરેજી પાસ જિણુદ દયાલ પાએ લાગસ્યુજી
 તોઈ રયણુ અમૂલક નામ હીયડિ રાપસ્યું જી. આંચથી.

*

*

*

*

અંતે—

ચહિ ગઘ જલનિધિ જીવડોરે, તહિં પરિભ્રમણુ કરનિ
 જનમ જરા મરણુધ કરીરે, દુખ અનંત સહતિ
 દુખ અનંત સહતિ દયાપર, બેટિ તુમહારી પાખધ જિનવર
 દયા કરી ભવદુઃખ નિવારો, ચહિગઈ જલનિધિ પાર ઉતારોજી. ૪૮

લીંબો કહિ તુમ્હે સાંભણે, અભય તણા દાતાર

શરણુ તુમ્હારિ આવીકરે સ્વામી જગદ્ધાર

સ્વામી ધ્યાઉ શ્રી જિનચંદ, ધ્યાન ધરંતાં પરમાનંદ

જે છંદ સાસ્વત સુખ અનંત, લીંબાનંદ આપો ભગવંત. ૪૯ શુ.

—ઇતિશ્રી પાર્શ્વનાથ નામ્ના સંવેગરસ ચક્રઉલા સપૂર્ણા લિખિતં
પં૦ રવિવર્દન ગણિના ધનવર્દન વાચનાય શ્રીપાટણ મહાનગરે. ૪-૧૫
(વિ. ધ.)

[સત્તરમા સૈકામાં થયેલ પ્રસિદ્ધ આવક કવિ ઋષભદાસે લીંબા
નામના પોતાનાથી પૂર્વ કવિઓ પૈકી એક તરીકે સંભાર્યો છે તે આજ
લીંબો હોવો જોઈએ, તેથી તેને સોળમા સૈકાના અતે મુકવામાં આવેલ છે.

૧૧૬ વિજયગણિ.

(૨૦૯) આરાધના રાસ. સં. ૧૫૯૨ માધ શુ. ૧૩.—આમોદભં.

૧૧૭ લાવણ્યદેવ (ત૦ ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસા-
ગર સૂરિ-ઉદયધર્મ-જયદેવ શિ૦)

(૨૧૦) કર્મ વિવરણનો રાસ.

આદિ—

ધુરિ—વસ્તુ.

સકલ જિણુવર સકલ જિણુવર ભગતિ પ્રણુમેવિ,

સરસતિ સામિણિ ધરીય મનિય ગોચમ ગણુધર સામિય

તાસ પસાઈ હું તવુંચ ચૈદ ગુણુકાણીય,

ગુર વયણુ સુપસાઉલે બોલિસું વચન વિશાલ.

જે સુણુતાં સુખ સંપન્ને ટલિઈ તિ ભવભયપાસ.

*

*

*

*

અતે—

- તપાગછિ નાયક જગહ પ્રધાન, જઠવંતા જે કરે વપાણ.
શ્રી ધનરત્ન સુરિ ગુણધાર, પઠભાપા એ સ્થાસ્ત્ર ભંડાર. ૬૯
- સૌભાગી દીસિ જયવંત, શ્રી સૌભાગ્યસાગર સુરિ ગુણવંત,
પય સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ જાણિ, આગમ શાસ્ત્ર કરિ વપાણ. ૭૦
- ઉવજાયા શ્રી ઉદયજ ધર્મ, સકલ વિધાનો જાણે મર્મ.
તાસ શીશ પંડિત શ્રી જયદેવ, તસ સેવક જોલું ગુણ હેવ. ૭૧
- પાપ નિકાચિત ઇણે જાય, પણિ થાયે ત્રિભુવનરાય,
એ ધ્યાન ધરું નિસિદીસ, જિમ અજરામર હુધ જગીસ. ૭૨
- શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિચાર ભંડાર, તેહતાણું નવિ જાણું વિચાર,
ગુરુ ઉપદેસે ધમ ધ લલાં, સંપેપે મે ગુણકાણું કહિયા. ૭૩
- દાન શીલ પ્રભાવે કરી, નિર્મલ વિત્ત હૈયા આદરી
લાવણ્યદેવઈ ઇણિ પરિ કહી, ભવિક લોકને કારણુ સદી. ૭૪
- એ ભણતાં મંગલ ધરિ હોય, ભણતાં સપતિ ધરિ સોય,
એ ભણતાં હુઈ નવિય નિધાન, એ ભણતાં પામે કલ્યાણ. ૭૫

—૨૮—૧૩ લી.

[આમાંના ધનરત્ન સુરિ વડતપગચ્છ-ટ્ટક પોશાલિકના છે તે તે સ. ૧૫૭૦ માં થયેલ લખ્ધિસાગર સુરિના શિષ્ય અને પટ્ટધર થાય. (જુઓ, નયસુંદર સખધી મારો લેખ. આનંદ દ્રવ્ય મહોદધિ મૌં ૬ હું) તેમના સં. ૧૫૭૨, ૧૫૮૭, ૧૫૮૮, ૧૫૯૧ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે. ધા. સં. ભાગ ૧. લેખાંક ૧૪૩૯, ૬૯૨, ૬૧૬, ૧૨૬૪. વળી સૌભાગ્યસાગરસુરિના ધાતુપ્રતિમાના સં. ૧૫૭૯ સં. ૧૫૮૪ ને ૧૫૮૯ ના પ્રતિષ્ઠા ઉદ્દેશ્ય છે. જુઓ ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લેખાંક ૧૮૧, ૧૧૦૮, ૬૯૪. તેમજ ખીજો ભાગ. સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં જણાવેલું છે કે લખ્ધિસાગરસુરિ પદ્મે ધનરત્નસુરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગરસુરિભિઃ; આપરથી અને સુરિ લખ્ધિસાગરસુરિના પદ્મ-

ધર શિષ્યો હતા; આ બંનેના સમયપરથી આ કવિ સોળમા સૈકાના અંતમાં ગણી શકાય તેમ છે.

૧૧૮ કુશલહર્ષ. (ત. વિજયદાનસૂરિ-હર્ષસંયમ શિ.૦)

(૨૧૧) નાગપુરમંડન શાંતિજિન સ્તવન. પટ્ટભાવ ગર્ભિત.

અતે—

ધમ તવિઉ નિરમલ સકલ કેવલ કુશલ મગલદાયગો,

અહુ ભાવ ભેદી તત્ત્વવેદી સુખ પ્રવેદી નાયગો,

ગુરુ જિનવર નમઘ અસુર શ્રી વિજયદાન સૂરીસરો,

શ્રી હર્ષસંયમ અરણ્ય એવક કુશલહર્ષ કૃપા કરો.

૩૯

(પત્ર ૪ પ્ર. કા.)

(વિજયદાનસૂરિ-આચાર્યપદ સં-૧૫૮૭ સીરોહી, સ્વ. ૧૬૨૨)

૧૧૯ ધર્મસિંહ ગણિ (ત. આનન્દવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૧૨) દીવાળી રાસ—પા. ૬ અમ,

(૨૧૩) વિક્રમરાસ— -જેસ.

(આનન્દવિમલ સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૫૭૦, ક્રિયોદ્ધાર સં. ૧૫૮૨, સ્વ. ૧૫૯૬),

૧૨૦ દોલતવિજય (ત. સુમતિસાધુ વંશે પદ્મવિજય-જય-
વિજય-શાંતિવિજય શિ.૦)

(૨૧૪) ખુમાણરાસ.

આદિ—

ગાહા.

ૐ એ મંત્ર અપારં, સારદ પ્રણામિ માય સુપ્રસન્નં,

૧

સિદ્ધ ઝદ્ધિ યુદ્ધિ સિરં પૂરં વરવેદ પડિપુન્નં.

વરવેદ પુત્યહત્યા વીણા સુરવદ કમલ કરવિમલા,

હરણુમી હંસરૂઢા, વિન્નળ વૈજનિયા માલા.

૨

દ્વિહા-કમલવદન કમલાસના, કવીઊર સુખકે વાસ,
વસે સદા વાગેશ્વરી, વિધવિધ કરે વિલાસ;
વિદ્યા બુદ્ધિ વિવેકવર, વાયક દાયક વિત્ત,
અર્થે જે આપી તુને, ચરણ લગાવે ચિત્ત.
સેવકસું સાંનિધ કરો, મહેર કરો મહાભાય,
ત્રિપુરા છોડ તાહરો, સાંનિધ કરો સહાય.

૪

આઈ ઘો અક્ષર અચલ, અધિકી બુધ ઉક્તિ,
દલપતિસું કીજે દયા, સેવક બાણી સક્તિ.

૫

કવિત્ત-આવભવ અંબાવર, ભગતિ કીજે ભારતિ,
જગ જગ જગદંબ, સંત સાંનિધ સક્તિ;
સુપ્રસન્ન હોય સુરરાય, વચણ વાચા વર દીજે
બાલક બેલે બાંહ, પ્રીતભર પ્યાલો પીજે
મહારાજ રાજ રાજેશ્વરી, દલપતસું કીજે દયા,
ધન મોજ મહિર માતંગિની, માય કરો મોસું મયા.

૬

દ્વિહા-શિવ સુત સુંદાલો સખલ, સેવે સકવ સુરેશ,
વિધનવિહારણુ વરદીયણુ, ગવરીપુત્ર ગણેશ.

૭

કવિત્ત-ભૃકુટિચંદ બલહલે, ગંગ ખલહલે સમુજ્જલ
એકદંત ઉજ્જલો, સુંડલ લવલે રૂંગલ,
પુહપ ધૂએ પ્રમાલે, સેસ સલવલે જીહલલ.
ધુત્ર નેત્ર પ્રજલે અંગ અકલે અતુલ બલ,
યમ બલે વિધન દાલિ દઅલ ચમર ઢલે ઉજ્જલ કમલ,
સુંદાલ દેવ રિદ્ધ સિદ્ધ દીઅણુ, સમરી દલપતિ ભવલ.

૮

૯

દ્વિહા-વૃષભદેવ વનિતાધિપતિ, નાભિનંદ સુખકંદ,
ઉર અંબુજ ભામર પ્રભુ, ચિત્ત ચક્રોર જિનચંદ,
અલિ હુવે અલિ ધલિકા, સગત સાગતિ સુદેત,
પારસ સુગુર પરમેશ્વર, લોહ હેમ કર લેત.

૧૦

૧૧

જ્ઞાન જ્યોતિસુ પ્રકાસ ગુરુ, કર ધરી સાસત્ર કથ,
ત્રિભુવનમે તારણુ તરણુ, સૌ વાતો સમરત્ય.

૧૨

*

*

*

*

વચમાં. ખીજ ખંડને અંતે.

એટલે ખંડ એ પૂરો થયો, અલપ બુદ્ધિ મેં ઉદમ કીયો,
સુકવિ સુધારે વાંચો સહી, ફૂડ સાચ કવિયાણુ જે કહી,
ત્રિપુરાસકત તણે સુપસાય, રચો ખંડ દૂજે કવિરાય,
તપગચ્છ ગિરિઆ ગણધાર, મુમતિ સાધુ વંશે સુખકાર.
પંડિત પદ્મવિજય ગુરુરાય, પટોદ્યગિરિ રવિ કહેવાય,
જય બુધ શાંતિવિજયનો શિષ્ય, જંપે દોલત મનહ જગીશ.

—છતિ શ્રી ચિત્રકોટાધિપતિ શ્રી રઘુવંશે બાપા ખુમાણ ચરિત્રે
રતિસુંદરી અભિગ્રહકરણુ ચિત્રકારિકા ચરિત્ર રમણુ, રાજકુમારી પાણી-
ગ્રહણુ, પંચસહેલી ચિત્રગઢમિલણુ દોલતવિજયવિરચિતે દ્વિતીય ખંડ
સંપૂર્ણ:—

ત્રીજા ખંડને અંતે.

જયવિજય એ નામ આપેલ છે. ને તેના શિષ્ય શાંતિવિજય ને
તેના શિષ્ય દોલતવિજય.

(આ રાસ રાજસ્થાની-મારવાડી ભાષાના શબ્દોથી ભરપૂર છે.
તેમાં ચિતોડના રાણા ખુમાણ તેના વશજે વગેરેનો ચારણુશાહી ઇતિ-
હાસ મૂકેલો છે, આની પ્રત. ડે. કો. લાયબ્રેરીમાં છે. તેનો નં. ૨૫૮
સને ૧૮૮૨-૮૩ આનાં પાનાં ૧૩૯ છે અને અપ્રણું છે, જૈનસાધુઓ
રાજદરબારમાં રહી તેનાં જૂદાં જૂદાં વર્ણુનથી ચિત્ત રજન કરતા એ
આ પરથી જણાય છે ને તે માટે ગણેશને વંદન પણ કરેલ છે. આની
પ્રત ડેક્કન કૉલેજની લાયબ્રેરી હાલ ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ-પુના માં છે.)

૧૨૧ વાસણ (ત૦ વિજયદાનસૂરિ શિ૦)

(૨૧૫) +આનંદવિમલસૂરિ રાસ સં. ૧૫૬૭ આસો.
આદિ—

સકલ પદારથ પામીઈ. જપતાં શ્રી જિનનામ,
પ્રથમ તિથેસર ધ્યાઈઈ, ઋષભજી કંઈ પ્રણામ.

*

*

*

*

અંત—

શ્રી આણંદવિમલસૂરિસર તસ પટોધર પવિત,

તે શ્રી વિજયદાનસૂરિ ગુણિ નિહ, વાસણ પ્રણમિ

એ આણી નરમલ ચિત્ત. સુ. ૧૫૩

—આણંદવિમલસૂરિ સં. ૧૫૬૭ ના ચૈત્ર શુ. ૭ ને દિને સ્વર્ગસ્થ
થયા—તે અરસામાં આ કૃતિ રચાઈ છે. વધુ માટે જુઓ ચૈ. રા. સં. ૩.

—(આ રાસની માંગરોલ ભડારમાં પ્રત છે તેમાં છેલ્લે નીચે
પ્રમાણ છે.—અને તે રાસનું નામ સાધુગુણરત્નમાલ રાસ આપેલું છે.)

સંવત પનર સતાણ્ઠ, આસો આક્ષૂર આલો માસ

સાધ નામ ગુણરત્નમાલ એ રાસ.

રચતા એ મનનઈ, અનિ ઉદાસ ઉદ્દાસ.

૧૮૮

સુંદર રવિ શશિ સોધ સાસ્વતા, મેર મહીધર જહા,

વળૂ વધિ સંધ પરવાર સૂચિર, પ્રતપો એ અવિચલ તિહાં. ૧૮૯

જઘવંતા અજમાન વર શ્રી વિજયદાનસૂરીંદ,

ભટારક રાજવિજયસૂરિ, કહે વાસણ પ્રણુ આણુદ.

૧૯૦.

—સુંદર દરસણ સાધના. ૯-૧૧ માં.

૧૨૨ વિનયસમુદ્ર (ઉપકેશગચ્છ સિદ્ધસૂરિ—હર્ષસમુદ્ર શિ૦)

(૨૧૬) અંદનખાળા રાસ.

(૨૧૭) અંબડ અઉપઈ સં. ૧૫૬૫ માહ શુદ્ધ ૨ રવિ તિમરામાં.

અતે—

અંબડ મોટહ ફૂયો વિસાલ, તાસુ ચરિત્ર સુણી રસાલ,
શ્રી સુનિરત્નસૂરિનો કહો, તેહથકી ભાવારથ લહો. ૯૧
ચઉપધ વિધિ કીયો મધ એમ, ભણુતાં ગુણુતાં ધરિ હુયધ ષેમ,
ઉવએસ ગછિ સંપધ સિધિસૂરિ, તાસુ પસાયધ આણુંદપૂરિ. ૯૨
હરપસમુદ્ર વાચક તસુ સીસ, તિમરા મંડણુ શ્રી જગદીસ,
પાસ જિણુંદ તણુધ સુપસાધ, વિનયસમુદ્ર કહો મનિ ભાધ. ૯૩
પનર નિવાણુ પ્રવર પ્રસિદ્ધ, એ પ્રળંધ મધ સુલલિત કિદ્ધ,
મહા સુકિલ દ્વિતીયા રવિવાર, રચો તિમરા નયરિ મઝારિ. ૯૪
અધિકો મધ ઉછો છદમસ્ત, કહતા મધ બોલ્યો પરમત્થ,
જે ગીતારથ વરતધ વલી, પમળ્યો કહળ્યો મુઝ ગુણુ મિલી. ૯૫
—છતિ અંબડ ચઉપધ સમાપ્ત. ૨૦-૧૫ આ. ક.

(સુનિરત્ન તે પૂણિમા ગમ્મના સ્થાપક ચંદ્રપ્રભસૂરિના પદે ધર્મ-
ધોષસૂરિ અને તેમની પાટે સમુદ્રધોષસૂરિ કે જેમના ત્રણ શિષ્ય નામે
સરપ્રભ, સુનિરત્ન અને તિલકચદ પૈકીના બીજા શિષ્ય થયા કે જેમણે
અંબડ ચરિત્ર સંસ્કૃતમાં ૧૨૬૦ શ્લોકતું રચ્યું હતું. તે ચરિત્રમાંથી
બાવાથ લધ આ રાસ પોતે રચ્યો એમ કવિ જણાવે છે. આજ સુનિ-
રત્નસૂરિએ બાવી તીર્થકર અમલસ્વામિનું ચરિત્ર સં. ૧૨૫૨ માં અને
સુનિસુવ્રતચરિત્ર સંસ્કૃતમાં રચેલાં છે.

(૨૧૮) પદ્મચરિત્ર ૧૬૦૪ (આમાં રામચદ્ર અને સીતાજીનાં ચરિત્ર છે)

અતે—

શ્રી ઉવએસ ગમ્મ ગુણુ ભૂરિ, ગણુહર ગુર રચણુપ્પહસૂરિ,
તસુ અનુકમિ સિદ્ધસૂરિ વસિદ્ધ, બધંઠા આપ્યા ગુણુ ગરિદ્ધ. ૫૮
કંકસૂરિ જયવંત ગણુસ, તેહ તણુઉ પામી ઉપદેશ,
વાચક હર્ષસમુદ્ર તસુ સીસ, વિનયસમુદ્ર વાણારીસ ॥ ૬૦
વીકાનયરિધ વીર જિણુચંદ, તાસુ પસાધ પરમાણુંદિ,
ચઉવિહ સધ તણુધ સુપ્રસાદિ, સોલ ચિટોત્તર કાણુ આદિ ૬૧

કાંધી કથા એ સીતા તણી, સીતલણી મહિમા જસુ ઘણી,
ભાષણ ભણિજ્યો બહુ ગુણુ યુણી, પૂરણ આસ સદા મન તણી ૬૨
—સં. ૧૬૫૯ વર્ષે આપાદ માસે શુકલપક્ષે ૧૪ તિથી લિપત-
મિદં । શ્રી વિક્રમપુર મધ્યે. ગોડીછનો ભંડાર, ઉદયપુર.

(ઉપક્રેશ ગચ્છના આ સમયના સિદ્ધસરિના લેખ સં. ૧૫૭૯
લેખાંક ૧૦૮ ધા. સં. ભાગ ૧ લો, અને સં. ૧૫૬૮ ના લેખાંક
૫૩૪ ભાગ ૨ જો-મળી આવે છે.)

૧૨૩ જિનમાણિક્ય.

(૨૧૯) કુર્માપુત્ર રાસ.

(જુઓ કનક કવિ નં. ૧૨૪ નીચે આનો ટુંક પરિચય)

૧૨૪ કનક કવિ (જિનમાણિક્ય શિ.)

(૨૨૦) મેઘકુમાર ગા. ૫૦ નો ટુંકો રાસ. (સં. ૧૫૮૨ ને
૧૬૧૨ ની મધ્યે)

આદિ—

દેશ મગધિમાંહિ જાણીએ રાજગૃહ નગર નવેસુએ,
રાજ કરે રક્ષીઆમણુઉ શ્રેણી સખલ નરેસુ.

૧

*

*

*

*

અંતે—

તે મુનિવર મેઘકુમાર જીણે ચારિત્ર પાલિઉ સાર,

ગુરૂ શ્રી જિનમાણિક સીસ, કવિ કનક ભણુઈ નિસદીસ.

૫૦

—૩-૧૩ લીં-, પા. ૩, રત્ન.

જિનમાણિક્યસરિ—(નં. ૧૨૩) અરતર ૬૦ મા પદ્ધર. જન્મ
સં. ૧૫૪૯ દીક્ષા ૧૫૬૦, પદ્ધત્યાપના ૧૫૮૨, મરણ ૧૬૧૨. આથી
૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની વચમાં.

૧૨૫ ગજરાજ પંડિત.

(૨૨૧) હીરવિજયસુરિના ખારમાસ. સ. ૧૫૯૬ કા. ૨.

આદિ—

રાગ સામેરી

સરસતી ભગવતી વરસતી, વાણી દીઓ રસાલ,
વીણા હસ્તક ધારિણી, કવિજન દીઓ આધાર.
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વારજા સુભવેલ,
તાસ તણે ઉસાઉલે, આજ કંઠે રંગરોલ.

*

*

+

+

અંતે—

ચાલ

કારતક માસે આવીઓ, ભાવીઓ સરવે પરિવારે,
અનુમતિ દીધી જેનડી, લેવા તે સંજમભારે.
શ્રી વિજયદાન સુરિને હાથે, તે પાટણ નયર મઝારે,
સંવત ૧૫ છત્રએ, કરતગ ખીજે માસરે,
કરજોડી ગજરાજ પંડિત ભણે, વરતો તે જયજયકારે.
વિમલાહી જેની એમ વીનવે.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૧૬૯—૧૭૩.

૧૨૬ ગુણુમાણિક્ય શિષ્ય (પ્રહ્લાણુગચ્છ-બુદ્ધિસાગરસૂરિ -વિમલ-શુણુગાણિક્ય)

(૨૨૨) હરિશ્ચંદ્ર રાસ.

આદિ—

સરસતિ સામણિ વીનવૂ, ત્રિભુવન જણુણી માય,
રચૂં ચરિત્ર હરિચંદ્ર તણુ. વહા પસાય.
કૃપા કર મઝ સ્વામિની, વહિતદાયક દેવ,
એક મનુ નતુ ઉલગુ, સદા કર તહા સેવ.
સીલ સંયમ તપ નિર્મલુ, બુદ્ધિસાગર ગુર જાણિ,
ગછ પ્રહ્લાણુ ગુણુનિહુ, શ્રી વિમલેદ્ર વષાણિ.

૧

૩

તાસ તણુઉ શિવ અતિયતુર, ગુણમાણિક ગુણ જોય,
તેહ તણુઈ સુપસાઉલખ, કવિત કર તે સોય.

*

*

*

*

૪

(કક્તા મને પ્રથમનું પાનું મળ્યું છે. તેથી કવિનું નામ તેમજ તેમની
કૃતિની રચનાનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકે તેમ નથી.) પત્ર ૯-પ્ર. કા.

(બ્રહ્માણુ ગચ્છમાં અનેક બુદ્ધિસાગરસૂરિ અને વિમલસૂરિ થયા
લાગે છે, કારણ કે બુદ્ધિસાગરસૂરિ નામના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૩૮૦,
૧૩૮૬, ૧૪૨૯, ૧૪૩૯, ૧૪૯૩, ૧૫૦૬, ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩
૧૫૪૯, ૧૫૫૪ ના મળી આવ્યા છે અને વિમલસૂરિ નામના લેખો
સં. ૧૨૬૩, ૧૩૬૯, ૧૩૭૧, ૧૪૪૫, ૧૫૦૩, ૧૫૦૮, ૧૫૧૧,
૧૫૧૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૨૦, ૧૫૨૩, ૧૫૨૪, ૧૫૩૨,
૧૫૪૩, ૧૫૬૧, ૧૫૮૯ ના મળી આવ્યા છે. જુઓ ધા. લે. સ.
ભાગ બને તથા નાહરકૃત જૈન લે. સં. ભાગ પહેલો. આ પૈકી બુદ્ધિ-
સાગરસૂરિ તેમના સં. ૧૫૨૮, ૧૫૩૨, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને ૧૫૫૪
માં વિમલસૂરિ પદે થયેલા જણાવ્યા છે, અને વિમલસૂરિ તેમના સં.
૧૫૦૩, ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૧૭, ૧૫૧૯ માં પોતે બુદ્ધિસાગરસૂરિ
પદે થયેલા જણાવ્યા છે. સં. ૧૫૮૦ માં થયેલ વિમલસૂરિ કે જે
બુદ્ધિસાગરસૂરિ પદે થયેલા તે આ કવિના ગુરુ સમજાએ, તો સોળમા
સૈકાના અંતે આ કવિને મૂકી શકાય.)

૧૨૭ નયસિંહ ગણિ (વડતપગચ્છ-ધનરત્નસૂરિ-મુનિસિંહ શિ.)
(૨૨૩) ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ. પાવાપુર

—ચંદ્રગચ્છ ગુરુરાજ શ્રી રત્નસિંધસૂરિ, તત્પદે શ્રી ઉદયવલ્લભસૂરિ,
તત્પદે શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, તદ્દનુક્રમે શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી લલિત-
સાગરસૂરિ-તત્પદે શ્રી ધનરત્નસૂરિંદ, ઉવચ્ચ શ્રી મુનિસિંધગણિ શિષ્ય
પં. નયસિંધ ગણિના પાવાપુરે કૃતા શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિનનાં સ્તુતયઃ

(ગુર્જર ભાષામાં—સા. ભં. પાટણ.)

(આ પૈકી લઘ્વિસાગરસૂરિએ ૧૫૫૭ માં શ્રીપાલકથા રચેલ છે. તેના શિષ્ય ધનરત્નના પાટે અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્નસૂરિ થયા ને તેના દેવરત્નસૂરિ થયા કે જેના સમકાલીન નયસુંદર ૧૬૨૮-૧૬૬૯ થયા. ઉક્ત ધનરત્નસૂરિના પ્રતિમા લેખો સ. ૧૫૭૨, ૧૫૭૬, ૧૫૫૯ ૧૫૮૭, ૧૫૯૧ ના મળી આવે છે. જુઓ. [ધા. પ્ર. લે. સં. ના બંને ભાગ. આથી આ કવિને સોળમી સદીના અંતમાં મૂકી શકાય.]

૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય.

(૨૨૪) બિલહણ પંચાશિકા. સં. ૧૬૨૬ પહેલાં ૧૬ મા શતકમાં.

આદિ—

ચુપઈ.

મકરધ્વજ મહિપતિ વર્ણવૂ, જેહનં રૂપ અવનિ અભિનવૂ;
કુસુમ બાણુ કરિ કુજરિ ચડઇ, જસ પ્રયાણિ ધરા ધડહડઈ. ૧
કોઈડ કામિની તણુ ટકાર, આગલિ અલિ અંઝા અંકારિ;
પાખલિ કોઇલિ કલ રવ કરઈ. નિમલ છત્ર સ્વેત શિર ધરઈ ૨
ત્રિભુવન માંહિ પડાવઇ સાદ, છઈ કો સુર નર મંડઇ વાદ ?
અખલો સૈનિ સખલ પેરવરિઉ, હોડઇ મનમથ મચ્છરિ ભરિઉ. ૩
માધવ માસ સોહઇ સામંત જસ તણુઈ જલનિધિસુત મિંત,
હૂતપણૂં મલયાનિલ કરઈ, સુર નર પન્નગ આણુ આચરઈ. ૪
તાસ તણા પય હ અણુસરી, સરસતિ સામિણી હઈડઇ ધરી,
પહિલૂં કંદર્પ કરી પ્રણામ, ગરુડ ગ્રથ રચિસિ અભિરામ. ૫

*

*

*

*

અતે—

આપિ વાડ એક અવાસ, મણિ માણિક્ક ધન સૂંપૂં તાસ
પૂરવ પ્રેમ મિત્તિ જણુ ધણુઉ, પાર ન પામિ કયિ તે તણુક. ૧૫૨
કામિ કાજિ કીધ ચૂપઈ, ખતિ કરી નિરખડ થિર ચઈ;

ભણિસઘ બિહ્લણુ વાણી તેહ, જ્ઞાન ભણુધરસિ રાતા જેહ. ૧૫૨

—इति कवि चक्रचूडामणिबेह्लण पंचाशिका समाप्तः ।
संवत् १६२६ वर्षे चै वदि ३ दिने लिखि ॥ इति बेलण-
पंचाशिकाराप्त समाप्तः ॥ श्रीः ॥ ॥ श्री ॥ ॥

મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૪૩ થી ૫૮ (નિરંક). વૃત્ત ૨૦૫, તેમાં
૧૫૨ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ સંસ્કૃત (આશરે ૫૧ વૃત્ત).

(૨૨૫) શશિકલા પંચાશિકા.

આદિ—

ચૂપઈ.

એક દિન બાઈડી સહિધર સાથિ હસિ હરખિ તાલી દેઈ હાથિ,
સહી કહિ સાંભલિ શશિકલા પૂછું વાત એક નિર્મલા. ૧

જિમ બિહ્લણિ પરકાસ્યું સર્વ, તિમ તું કહિ મૂકી મન ગર્વ,
કહિ કુમરી મુણિજ્યો સદ તહમે, નેહની વાત પ્રકાસ્યું અમ્હે. ૨

*

*

*

*

અંતે—

થયુ વિદ્વિલ છાંડી આગલી, કીડા સુરત કીધ તણિ વલી,
વાર વાર સંભાઈ તેહ, પ્રાણુ પાહિ વાહણુ વર એહ. ૪૦

—इति शशिकला पंचाशिकाः भंगलपुरइ । ओ न्या-
नाचार्य कृतः

—મૂળ ચોપડાનાં પત્ર ૩૯ થી ૪૩, વૃત્ત ૧+૫૯=૬૦, તેમાં
૪૦ ચોપાઈ ગૂજરાતી, બાકી બ્રહ્મ-અતિ બ્રહ્મ ગૂજરાતી મિશ્રિત સંસ્કૃત.

ટૂંકી નોંધ:—શારદા દેશનો પંડિત કવિ બિહ્લણુ વતન છોડીને
નીકળ્યો, ત્યારે કેટલોક વખત પંચગ્યના હાકેમ ક્ષિતિપતિ કિવા ક્ષિતિ-
પાલને ત્યાં રહ્યા હતા. તે દરમિયાન તેને ક્ષિતિપાલની પુત્રી સાથે સ્નેહ
બંધાયો. તે વાત પાછળથી છતી થઈ; અને કાશ્મીરી કવિને દેશત્યાગ
કરવો પડ્યો એ સ્નેહને સંભારી મોહનદ્વ બિહ્લણુ સંસ્કૃતમાં વિલ્હણ
પંચાશિકા રચી, જે અद्यापि એક લોકપ્રિય કાવ્ય મનાય છે. એ કાવ્યમાં

આ બિલ્હણ પંચાશિકા ટ્રોપઈ ઉપર સ્વ૦ સાક્ષર શ્રી ચીમન-લાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. એ લખેલો લેખ ગુજરાતીના સવત્ ૧૯૭૨ ના દીવાળીના ખાસ અંકમાં ૫. ૧૯૨૬ પર છપાયો છે તે ઘણી જાણુવા જોગ હકીકત પૂરી પાડે છે. બિલ્હણ નામના કાશ્મીરી ખંડિતે ગૂજરાતમાં આવી અણુહિલવાડમાં કેટલોક સમય નિવાસ કર્યો હતો ત્યારે કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં તેણે કર્ણસુંદરી નામની નાટિકા કે જે અણુહિલવાડમાં શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમાં મહામાત્ય સંપત્કરે પ્રવર્તાવેલા

રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા ભોગનું બિલ્હણના મૂખનું ઉન્માદક ચિત્ર છે.

પ્રસ્તુત પંચાશિકા કોઈ અણુધડ જોડનારને હાથે કાલાંતરે કથી-રમાં જડાઈ અને બિલ્હણ કાવ્ય નામ પામી. પૂર્વે બિલ્હણ ગૂજરાતમાં આવ્યો હતો ને ત્યાંથી અત્યંત અપ્રસન્ન ચિત્તે ચાલ્યો ગયો હતો, એ વાત એ અરસામાં તાજી હતી. અને પંખજના ક્ષિતિપાલની હકીકત વીસારે પડી હતી. એને લીધે ઐતિહાસિક ક્ષિતિપાલ તથા તેની પુત્રીને ઠેકાણે બિલ્હણ કાવ્ય મા ગૂજરાતનો વીરસિંહ તથા રાજકુમારી શશિકન્ના એ એ કલ્પિત વ્યક્તિઓ સ્થાપિત થયેલી જોવામાં આવે છે. જૈન સાધુ જ્ઞાનાત્માર્થે જૂની ગૂજરાતીમાં બિલ્હણ કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં શશિકન્નાના પિતાનું નામ પૃથવીચંદ્ર આપ્યું છે ને તેને પાટણનો રાજા કહ્યો છે,

બિલ્હણ કાવ્યમાં ગાડી લીધેલી બિલ્હણ પંચાશિકાએ જ્ઞાનાત્માર્થને શશિકલાના પ્રલાપના કાવ્યની રચના સૂઝાડી જણાય છે. તે સાધુ કવિએ ભાગ્યા તૂટ્યા સંસ્કૃત સાથે ગૂજરાતીમાં શશિકલા કાવ્ય રચ્યું છે, તેમાં વીસ સંસ્કૃત શ્લોક અને ચાલીસ ગૂજરાતી ચોપાઈ છે, બિલ્હણ કાવ્ય અને શશિકલા કાવ્યની ભાષાની વિશિષ્ટતા ઉપરથી જ્ઞાનાત્માર્થ ઇસવીસન ચંદરમી સદીમાં થયેલ લાગે છે. પ્રસ્તુત કાવ્યોની જૈન મરોડના દેવનાગર અક્ષરની હાથપ્રત (મુંબઈની દેવચંદ લાલભાઈલાયબ્રેરીની) જે મને મળી હતી તે વિ. સ. ૧૬૨૬ ની છે.

જ્ઞાનાત્માર્થની ભાષા મધ્યકાળની ગૂજરાતી છે. એ કવિનું શશિકલા કાવ્ય દૂરું છે ને કંઈક શીકું પણ છે. —કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ.

ભગવાન શ્રેયભનાથના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ ભજવવામાં આવી હતી. કર્ણદેવની વિદ્યાધર કન્યા કર્ણસુંદરી સાથે રનેહ તથા પરિણય એ તેની વસ્તુ છે. ગૂજરાતમાં સોમનાથની યાત્રા કરી પછી રામેશ્વર સ્ધી ગયો. છેવટે દક્ષિણની આબુધ્ય રાજધાની કલ્યાણમાં આવ્યો. ત્યાં વિક્ર-ભાદિલ ત્રિભુવનમલ્લ રાજાએ તેને પોતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો. તેનું વિક્રમાંક કાવ્ય એ ઉક્ત રાજાની પ્રશસ્તિ રૂપ છે. ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ ભૂલોકમલ્લે પણ તેવુંજ એક વિક્રમાંકાબ્યુદય નામનું અપૂ-કાવ્ય રચેલું છે. તેની એકજ નુટક પ્રત પાટણના સધવીના પાટણના તાડપત્રના ભંડારમાં છે. ખ્રિસ્તીનો સમય ઈ. સ. ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫ નિર્ણયિત કરવામાં આવ્યો છે.

‘અદ્યાપિ તાં’ એ પદોથી શરૂ થતું ૫૦ વસંતતિલકામાં રચા-યેલું ખંડકાવ્ય સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેટલાક તેનો કર્તા ચૈર કવિ માને છે, બીજો વર્ગ ખ્રિસ્તીકૃત માને છે. આ ૫૦ શ્લોકના પૂર્વ ભાગ તરીકે પૂર્વચતુસ્સમતિકા-નામનું ૭૪ શ્લોકનું નવીન કાવ્ય કોઇએ રચ્યું છે તેમાં પંચાશિકાનો પ્રસંગ એવો વર્ણવેલો છે કે.—

અણહિલપુર પતનના રાજા વૈરિચિહ (ઇ. સ. ૯૨૦) ને અવં-તપુરના રાજાની પુત્રી સુતારાની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રી થઈ. પુત્રી મોટી થતાં રાજાને અભ્યાસ માટે ચિંતા થઈ. એવામાં કાશ્મીરી પદિત ખ્રિસ્તી રાજસભામાં આવ્યો. વિદ્વાન જણાયાથી રાજાએ શશિકલાને ભણાવવા વાસ્તે તેને રાખ્યો. વ્યાકરણ, કાવ્ય, સંગીત વગેરે શાસ્ત્રનું અધ્યાપન કરાવ્યા બાદ કામશાસ્ત્ર શરૂ કર્યું. આ અંરસામાં તે બંને વચ્ચે રનેહ વધ્યો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન થયાં. ઉભય કામશાસ્ત્રેકત રતિ વિદ્યાસ સુખ ભોગવવા લાગ્યાં, રક્ષકોએ શશિકલાનું વિકૃત રૂપ જોઈને રાજાને આ વાત નિવેદન કરી. રાજાએ ખ્રિસ્તીને શૂળી ઉપર અંદાવવાનો હુકમ કર્યો.

આ પછીની વાર્તા આપણી કૃતિ—ગૂજરાતી ભાષાન્તરની વાર્તાના સરખીજ છે. તે ચોપદનો સાર પણ આ લેખમાં આવ્યો છે. આમાં

ઉપર જે મંગલાચરણ આપ્યું છે તે આપી પછી જણાવે છે કે ઉત્તરદેશમાં શ્રી પુરપાટણમાં પૃથ્વીચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરે છે. તેની પટરાણીનું નામ પ્રેમાવતી છે. નગરની બાલાઓનાં નયનો જોનારને વીધીને પાડી નાંખે એવાં મોહક છે. પ્રેમાવતીની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રીનો જન્મ થયો. તે શશિકલા ક્રમે કરીને ચૌવનદશા પામી, કવિ તેણીના રૂપ તથા વિદ્યાભ્યાસનું વર્ણન કરે છે.....કાવ્યશાસ્ત્રમાં નૈષધ શરૂ થયું, પણ પાંચ સર્ગ ભણ્યા પછી પડિત પચત્વ પામ્યો. બીજા પડિતની શોધ કરતા કલિંગ દેશથી બિલ્હણ પડિતની પ્રાપ્તિ થઈ. રાજાએ તેને કુમારીના શિક્ષક તરીકે નીમ્યો. પરંતુ રાજાએ બંને યુવાન હોવાથી તેઓ વચ્ચે કંઈ કુત્સિત કર્મ ન થાય, તે માટે બ્રાહ્મણને કહ્યું કે કુમારી આંધળી છે અને કુમારીને કહ્યું કે બ્રાહ્મણ કુષ્ટરોગી છે; અને તે વાસ્તે બંને વચ્ચે પડદો મૂકાવ્યો અને કુંવરીને પર્યંકે બેસાડી. અભ્યાસ કરાવતાં એક વિકટ શ્લોક આવ્યો. શશિકલાએ તેના ઉપર રહેલી વૃત્તિ જોઈ નહી, તેથી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, તું આંધળી છે નેથી જોઈ શકતી નથી; કુમારીએ કહ્યું હું પોથીમાં લખ્યું છે તે બોલુ છું. બ્રાહ્મણે જાણ્યું કે આ આંધળી નથી, માટે પરીક્ષા કરવાને બે દુહા કાગળમાં લખીને તેણીના ઉપર નાખ્યા. આ દુહા તે નિરર્થક જન્મગતં નલિન્યાં યદા ન દૃષ્ટ્વ તુહિનાંશુચિર્વિવં,

દુહા—જેણે અણુજિ અંબરચિકું, નિર્મલ ચદ્ર ન દિકું
તે કમલિનિ કલિમા રહી, જવાર ધણ ધકું. ૩૭
જેણે મયકિ મહિયલિ ચિકી, વિકસતિ નવિણી ન જોઈ,
અવનિમાં હિંમ તે અવતરી, નિશ્ચય નિષ્ફલ હોઈ. ૩૮
કુમારીએ તેનો અર્થ વિચાર્યો અને લલ્લયમાં રણઝણી રહી. પડદો કાઢી નાંખ્યો ને બ્રાહ્મણને મદન જેવો જોયો. નયણે નયણ મળ્યાં ને દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ. લજ્જા ટલી ગઈ.

કરિ કટાક્ષ લંખઈ શર સમિ, ભયુહ ભાવિ કુલાલઈ મમિં,
ડસણે સરસી અહરા ડસઈ, વધી કુચકી કરસ્યું કસઈ.

કુચ કાઢી કંડુરધ કાન, મીંચી મીંદિ કરધ તે સાન,
 આળસ મોડધ આવધ જંભ, નિરતધ નાભિ દેખાડધ રંભ. ૪૪

વાર મેધ લધ નીસાસ, અગલા કરધ અધ્યાસ આસ,
 માંહોમાંહધ મંકધ લાજ, પ્રીતિ પ્રગટ થધ કીધ કાજ. ૪૫

કરધ કતૂહલ કીડા દોધ, ભોગ ભોગવધ સુરનાં સોધ,
 અગિ જિ અનંગ તણુઉ અભ્યાસ, વિલસધ પંડિત વિવિધ વિલાસ. ૪૬

ધમિ મુખ્ય સેવધ કુમરિ એકંતિ, જોસી યુવતિ ભક્ત્યાં ધક ચિંતિ,
 મનિ ગમતું માણુધ માનિની, જાણુધ નહી વાસર યામિની. ૪૭

સરખિ વેસિ સરુપ સુખણુ, પંડિત રાતુ પુત્રી રાણુ,
 ધમ લીલા આવાસ મઝારિ, નવ નવ રંગ કરધ નરનારી. ૪૮

આવી રીતે પંડિત તથા શશિકલા વચ્ચેનો પડદો તુટી ગયો અને અરસપરસ સ્નેહ જામતાં બંને કંદર્પક્રીડા કરવા લાગ્યાં. રાજાએ એક વખત કુંવરીને જોઈ અને તેણીના રૂપમાં ફેરફાર નિહાળતાં રાજા કોપ્યો અને બ્રાહ્મણને જોલાવીને બાંધ્યો અને તેને શૂળી ઉપર આરોપવાનો હુકમ કર્યો, શૂળી ઉપર ચઢાવતાં પહેલાં પડિતને પોતાના ઇષ્ટદેવને સ્મરવા કહ્યું. પડિતે કહ્યું કે મારી ઇષ્ટ દેવતા શશિકલા છે; તેનું હું સ્મરણુ કરે છું તે સક્લ સભા સાંભળજો. પછી તેનું સ્મરણુ કરતાં તેની સાથેની રતિક્રીડાનું સ્મરણુ શરૂ થાય છે. કોટવાલે ગઢ આગળ આણતાં શશિકલાની દૃષ્ટિએ તે પડ્યો. શશિકલાએ કહ્યું કે, એને મારશો તો હું મરીશ પ્રધાને રાજાને સમજાવ્યો અને બ્રાહ્મણની સાથે શશિકલાને પરણાવી.

પ્રસ્તુત ચોપાઈની સવત ૧૭૩૩ માં લખાયેલી બ્રાહ્મણની પ્રતમાં ૨૦૯ શ્લોક સંખ્યા છે, બ્યારે પાટણની સંવત ૧૬૫૫ માં લખાયેલી પ્રતમાં ૨૦૫ છે. પાટણની પ્રત (પત્ર ૭ પક્ષિ ૧૫) નો અંત નીચે પ્રમાણે છે:—ઈતિ કવિચક્ર ચૂડામણિ શ્રી બિંદુલણુ પંડિત ત્રિરચિના બિંદુલણુ પંચાશિકા કાવ્ય ચોપાઈ સંપૂર્ણ સ. ૧૬૫૫ વર્ષ માર્ગશીર વદિ

૮ સોમે લિખિતં મંત્રિ શ્રી પદ્મ પઠનાર્થા. આઠણુની પ્રતના કુલ ૨૪ પત્ર છે. આમાં બિલ્હણુ પંચાશિકા ઉપરાંત શશિકલાના વિરલ પ્રલાપના ૧૨૩ દહા ચોપાઈ વધારે છે. પંચાશિકાનાં અંતની હુંક ઉપર જણાવી છે તે છે.

‘ભણે બિલ્હણુ મમ વાણી એહ, જ્ઞાનતણે રસિ રાતો નેહ.’

શશિકલાને વિપ્રના બંધનની વાત દારીએ સંભળાવી કે, તેણીની આંખમાંથી સમુદ્રની પેઠે આસુ સરવા લાગ્યાં. સખીએ સમજાવીને છાની રાખી. શશિકલા વિપ્રની સાથેની પોતાની રતિદીકાને સ્મરીને વિલાપ કરવા લાગી. આ વિલાપ પંચાશિકાથી જા્ય તેવો નથી. આ પછી તેમાંથી ૧૦ મી કડીથી ૨૧ કડી આપી છે તે પછી પ્રલાપનો અંત-ભાગ ૧૨૦ થી ૧૨૨ કડીનો આપ્યો છે.

આ કાવ્યના કર્તા સૂત્રાંધી ચર્યા કરતા દલાલ જણાવે છે કે બિલ્હણુ ચૈરિસિંહના વખતમાં નહિ, પણ કર્ણદેવના સમયમાં થયો જણાય છે. વળી “ગૂજરાતી ભાષાન્તર કર્તાનું” નામ મારી પાસેની પ્રતો ઉપરથી બિલ્હણુ હોય એવું જણાય છે, પણ ગુજરાતીઓમાં આવાં નામ હોવાનો સંભવ નથી. જૈનશ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ તરફથી છપાયેલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમાં બિલ્હણુ પંચાશિકાના કર્તા તરીકે સારંગનું માન આપેલું છે, તે નામ ખરું હોય, પરંતુ તે પ્રત જોયા વિના નિશ્ચયથી કહી શકાય નહીં. આ ચોપાઈ સંવત ૧૬૫૫ ના પૂર્વે મારા ધારવા પ્રમાણે વિક્રમના ૧૬ મા શતકના અંતમાં રચાયેલી હશે. પંચાશિકાનો અગ્રેજી કવિતામાં અનુવાદ સરં એડવીન આર્નોલ્ડે કર્યો છે. ”

—વધુ માટે જુઓ ગૂજરાતીનો ઉક્ત અંક ૭-૧૧-૧૯૧૫

આમાં વિશેષ ઉમેરવાનું એકે આમાં ટાંકેલી લેખકની પ્રશસ્તિમાં જે સં. ૧૬૨૬ ની છે તેમાં બીજી કૃતિ નામે શશિકલા પંચાશિકામાં શ્રી ન્યાનાચાર્ય કૃતઃ એવું લખેલું છે. તે ન્યાનાચાર્ય કર્તા હોય એવું બિલ્હણુ પંચાશિકાના અતની હુંકમાં ‘જ્ઞાન તણુમ રસિ રાતા નેહ’ એવું છે

તેમાં 'જ્ઞાન' એ પરથી સંભવિત છે. અને તે ; આચાર્ય જૈન હોવાનું સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જણાવે છે તે વાસ્તવિક ભાસે છે. સારંગના નામપર રત્નવિજયના ભંડારની ટીપમાં આ ચોપાઇ નામે ગિદ્દહણ પંચાશિકા નોંધાય છે; તે પ્રત હું જોઈ શક્યો નથી; આ સંગ્રહમાં સારંગ નામનો કવિ નોંધાયો છે કે જે મડાહડ ગચ્છના જ્ઞાનસાગર સૂરિના શિષ્ય પદ્મસુંદર અને તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદનો શિષ્ય છે અને જેણે ભોજ-પ્રબંધ ચોપાઇ સં. ૧૬૫૧ આ. વ. ૯ જલોરમાં રચી છે તેના નામ-નીચે આ પંચાશિકાને પણ મેં મૂકી છે; પણ તે સંબંધી વિશેષ હકી-કત તે પ્રત જોયા પછી મળી શકે.

[આ સોળમા સૈકામાં ગદ્યગ્રંથો ભાષામાં નીચે પ્રમાણેના રચાયેલા જાણુવામાં આવ્યા છે:—

૧. સં. ૧૫૦૧ દીપોત્સવદિને તપાગચ્છે સોમસુંદરસૂરિથી મુનિસુંદરસૂરિ શ્રી જયચંદ્રસૂરિ શિ. હેમહંસ ગણિએ પડાવશ્યકપર બાલાવબોધ રચી પૂર્ણ કર્યો. (હા. ભં.)
૨. સં. ૧૫૦૧ કારતક શુદ્ધ ૧૩ બુધે વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક રત્નસિંહ સૂરિના શિષ્ય પંડિત માણિકસુંદર ગણિએ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત ભવભાવના સૂત્રપર બાલાવબોધ દેવકુલપાટકમા કર્યો. (હા. ભં.)
૩. તપામુનિસુંદર સૂરિ શિષ્ય વિશાલરાજે ગૌતમપૃચ્છાનો બાલાવબોધ કર્યો. સ. ૧૫૦૫ આસપાસ. (હા. ભ.)
૪. સં. ૧૫૨૯ માં વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક જયતિલક સૂરિના શિષ્ય પંડિત દયાસિંહ ગણિએ ક્ષેત્રસમાસનાપર બાલાવબોધ રચ્યો. (હા. ભં.)

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

૧૨૯ સુમતિ મુનિ (ત૦ હર્ષદત્ત શિ૦)

(૨૨૬) અગડદત્તરાસ સં. ૧૬૦૧ ક્રાંતિક ચુ. ૧૧ રવિ.
આદિ—

આદિ જિજ્ઞેસર પ્રણમી પ્રાય, સમરં સરસતિ સામિણિ માય	
કરજોડી જર્ઘ માગું માન, સેવકનંદ દેજે વરદાન.	૧
તુઝ નામર્ધ હુઈ નિરમલ જ્ઞાન, તુઝ નામર્ધ વાંધધ સવિ વાન,	
તુઝ મુખ સોહર્ધ પૂનિમ ચંદ, જાણે જીહ અમીનઉ કંદ.	૨
મૃગલોચના કહીર્ધ સવિશાલ, અવર રગ જિસ્ત્યા પરિવાલ,	
વેણી જાણે જિસિઉ ભુયંગ, કઠિન પયઉહર અતિહિ ઉતગ.	૩
નલવટિ ટીલી રયણે જડી, મસ્તકિ મનમોહધ રાષડી.	
કાને કુડલ કરિ બહિરપા, હીઈ હાર સોહર્ધ નવલપા.	૪
તુઝ તતુ સોહર્ધ સવિ સણુગાર, પાએ ધૂધરનઉ ધમકાર,	
હંસગમનિ ચાલર્ધ ચમકતી, તું બ્રહ્માણી તું ભારતી.	૫
તુમ્હ ગુણ કહધતાં ન લહું પાર, સેવકનંદ દેજે આધાર;	
સારદ નામિર્ધ રચઉ પ્રબંધ, સુણિજ્યો અગડદત્ત સબંધ.	૬
x x x x	

અંતે—

સારદ નામ હીયડર્ધ ધરી, ચમપદમિદ્ધ રાસ જે કરી
અધિકું ઉજઉ કહિઉ હુઈ જેહ, ભવીયણ જણુ સાંસઘજો તેહ. ૧૩૪
શ્રી અંગ્રગચ્છ સૂરીસર રાય, શ્રી સોમવિમલ સૂરિ પ્રણમું પાય,
એ ગુર મહિમા મેરસમાન, તાં ચિર નંદઉ ગયણે ભાણ. ૧૩૫
સંવત સોલ એક કાતી માસી, સુમતિ ભણુઈ મર્ધ કરિઉ ઉદ્ધાસિ,
સુકલ ધગ્યારસિ આદિત્યવારિ, એ ભણુતાં હુઈ હરપ અપાર. ૧૩૬

અગડદત્ત મુનિ તણુઈ ચરિત્ર, ભણુતાં ગણુતાં હુઈ પવિત્ર;
પડિત હર્ષદત્ત સીસ ઈમ કહઈ, ભણુઈ ગણુઈ તે સવિ સુપ લહઈ. ૧૩૭.

—ઈતિ અગડદત્ત રાસ. ૪-૧૫ લીં.

—સં. ૧૬૩૭ વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧૨ ભોમે છકડી પાટક મધ્યે
લખ્યતં જાં મોમા લખ્યાપિત પ્રં શ્રી સત્યલક્ષ્મી ગણિના વાચનાર્થ.

—૧૦-૧૪ લીં.

૧૩૦ દર્શન કવિ

(૨૨૭) ચંદાયણો રાસ. ૧૬૦૧ આસો સુદ ૧૦.

૧૩૧ જગાન્નક (ગુણુવિમલ) (તં વિજયદાનસૂરિ—
શ્રીપતિઋષિ શિં)

(૨૨૭) વિચારમંજરી સં. ૧૬૦૩

અંત—

‘ ચંદ્રગણિ ઉદ્યોતકર વિરી શાખા મનોહર,
મનોહર શ્રી આણુદવિમલ સૂરીસ્વરએ, શ્રીવિજયદાન સૂરીદએ
દીઠિ હુઈ આણુદ એ
આણુદ સાથિ ચરણુકમલ તમુએ શ્રીપતિરૂપી પડિતમૂનિ,
ફસમ કાલિ તૂ ધિનુ ધિનુ રતનત્રયસૂં સોભતાએ.

પડિત જગુરૂપી જિયરિ.

૧૨૬

અંવત સોલ ત્રીડોતરિ ત્રીડોતરિ વિચારમંજરી એ રચીએ

એહ ભણી નિજ સદહિરે,

રતનત્રય જુ તે લહિ તે લહિ અવિચલ પદવી સિધનીએ.

—સં. ૧૬૦૫ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ અહિમદવાદ મધ્યે લેખિતં

—વિવેકવિજય ભં. ઉદયપુર.

કાઈ કર્તાનું નામ ગુણુવિમલ આપે છે. એક બીજી પ્રતમાં
નીચે પ્રમાણે છે.

ચંદ્રગણિ ઉદ્યોતકર વધરી સાખા મનોહરે,

મનોહર શ્રી આણુદવિમલ સૂરીસ્વરએ.

શ્રી વિજયદાન સૂરીન્દ્રએ, દીર્ઘ હુધ આણુંદ્રએ,
આણુંદ્ર એ સાથઈ ચરણકમલ નમુંએ.
શ્રીપતિ રિપિ પંડિત નમું હું, સમકાલઈ ધનધનૂએ,
ધન ધન રત્નત્રય સિદ્ધ સોભતા એ.
એહ ભણીનઈ ને સર્વહધરે, રત્નત્રય હુ તે લહઈ,
તે લહઈ અવિચલ પદવી સિધનીએ. ૧૨૭
—અંથાથ ૨૦૪ પા. ૮ પ્ર. કા.

૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ* (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્ય
હર્ષસૂરિ શિ૦)

(૨૨૮) શ્રેણિકરાસ (સમ્યક્ત્વસાર રાસ) સં. ૧૬૦૩ ભાદ્રપદ સુદિ ૧
કુમારગિરિમાં

* હેમવિમલસૂરિ તપગચ્છના પદ્ધર-તેમની પાટે સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ
થયા, અને તેમની પાટે સોમવિમલસૂરિ નં. ૫૮ મા થયા. તેમનો જન્મ
ખંભાતમાં સમધર મંત્રી વશજ રૂપવંતને ત્યાં તેની સ્ત્રી અમરાદેથી
થયો. જન્મનામ જસવંત. હેમવિમલસૂરિ પાસે સં. ૧૫૭૪ માં વૈશાખ
શુદ્ધ ૩ ને દિને દીક્ષા લીધી. દીક્ષા નામ સોમવિમલ. પછી તે સૂરિએ
સં. ૧૫૮૩ માં સૌભાગ્યહર્ષને સૂરિપદ આપ્યું ને સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ
પંડિતપદ સોમવિમલને શીરોહીમાં આપ્યું. અને વીજપુરમાં અમદાવાદના
સથે આવી ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યું. સં. ૧૫૯૭ માં આસો સુદ ૫ ને
ગુરવારે અમદાવાદમાં સોમવિમલને આચાર્યપદ આપ્યું. અને બીજા લઘુ-
આચાર્ય સકલહર્ષસૂરિ સ્થાપ્યા. પછી ખંભાતમાં ગચ્છનાયકપદ સોમ-
વિમલસૂરિને આપવામાં આવ્યું-સં. ૧૬૦૫ મહા સુદ પાંચમને દિને. આ
તેમના શિષ્ય આણુંદ્રસોમે સં. ૧૬૧૯ માં કરેલા સોમવિમલસૂરિ રાસ
(પ્ર૦ જૈન ઐ. ગૃ. કા. સચય-શ્રીજિનવિજયજી સપાદિત) માંથી
લીધેલું છે. સોમવિમલસૂરિ સ. ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષમાં સ્વર્ગભાક્ થયા.

(પ્રકાશક—શા. છોટાલાલ મગનલાલ—અમદાવાદ.)

આદિ—

દુહા.

સકલ સિદ્ધિ મંગલકરણુ, જિન ચઉવીસ નમેવિ,
બ્રહ્માપુત્રી સરસ્વતી, માય-પાય પ્રણમેવિ.

ગોયમ ગણધરને નમું, વિધુ ન વિણુ શૃંગાર
સોહમ સ્વામી નમું સદા, જસ શાખા વિન્તાર.

સાર સદા ફલ ગુણુ તણા, હું અવિચલ પદું
અતુકમે પચાવનમે, જસુ નામે ગહગદું.

હેમવિમલ તણા દીપતા, શ્રી સોમવિમલ સુરિદ
તેહ તણા ચરણુ નમી, હયડે ધરી આનંદ.

ચંદ પરે ચડતી કલા, લાજે જેહને નામ,
શિષ્ય સૌભાગ્યહર્ષ સુરિંદવર, હરખિઓ તાસ પ્રમાણુ

મુખ્ય અક્ષર જે કલા, તે સવિ ગુરૂ પસાય,
વણુ માવિત્ર જેણે શીખવ્યું, તેહના પ્રણમું પાય.

વસ્તુ.

સકલ જિનવર સકલ જિનવર ચરણુ વહેવિ,
દેવી શ્રી સરસતી તણા પાયકમલ બહુ ભક્તિ જીક્તિઓ,
પ્રણમી ગોયમ સ્વામિવર, સુગુરૂપાય કમલ સ્તઓ,
શ્રેણિક રાજ ગુણુ નિહુઓ, નિર્મલ બુદ્ધિ વિશાલ;
રચિસુ રાસ હું તહતણા, મુણીઓ અતિહિ રસાલ.

x

y

x

x

૭

અંતે—

તપગઢનાયક ગણુધર એ માહાલંતડે, સોમસુદર સુરિરાય,
તસ પાટ ગચ્છ તે વંદસ્થિએ માં, મુનિસુદરિ સુરિપાય.
તસ શાખા સોહકંકર એ માં રત્નશેખર સુરિંદ,
તસ પાટે ગયણુ દીપતો એ માં, લક્ષ્મીસાગર સુરચંદ.
મુમતિસાધુ સુરીસર એ, માં અણુઆલી ગુરૂપાટ,

સોભાગી સોહામણું એ, માં તસ નામે ગહગાટ.

હેમપરે જગવલ્લહુઓ, માં શ્રી હેમવિમલસૂરિ,

સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ પાટધરા માં, નામિષ્ટ સંપદ ભૂરિ. ૯૮

સોમવિમલસૂરિ તાસ પાટે, માં પામી સુગુર પસાય,

શ્રી વીરજીવેશ્વર મહિમા ધરીએ, માં ગાયો શ્રેણિકરાય.

ભુવન આકાશ હેમકર કલાએ, માં સંવત હિ નાણે,

ભાદ્રવા સુદ સોહામણી એ, માં પડવે ચડયો પ્રમાણ.

કુમારપાળરાય થાપીઓ માં કુમરગિરિ પુરસાર,

શાંતિ જિણુદ પસાહિલે, માં રચીઓ રાસ ઉદાર.

દુહા ચોપાઈ વસ્તુ ગીત માં, સર્વ મળી કીધો માન,

છસે એકાશી આગલે એ માં જાણે સહુએ જાણ.

અધકું આધું મે ભણ્યું એ માં, જે હોય રાસ મોગર,

તે પડિત સર્વ શોધજ્યો એ, માં આગમને અનુસાર.

સુણી જે નરનારી ગાયસે એ, માં સુણુસે આણિ રંગ,

તે સુખ સંપદ પામસે એ, માં ભોગ ભલીપરે ચંગ.

જ્યાં લગે મેર મહીધર એ, માં જ્યાં લગે શશધર તાર,

ત્યાં લગે રાસ ચિરજયુ એ માં નિત્ય મંગલ જયકાર.

ગાથા ૬૮૧ લીં. પા. ૩-૪, ૩.

લિં શ્રી કુમરગિરિનગરે શ્રી સોમવિમલસૂરિણા શ્રી રસ્તુ-પાં-શ્રી
સયમધીરગણિ ગુરુઓ નમઃ શબ્દ ચેલા જયવંત લખિતં-શ્રી ॥ ૭ ॥

—ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.

—સ. ૧૬૧૯ આંવણ સુદ ૧૧. ૨૧-૧૬ લીં, રત્ન.

(૨૨૮) ધમ્મિલરાસ સ. ૧૬૧૫ (૧૫૯૧ ?) પોપ સુદ ૧ રવિવાર
ખભાતમાં

અતે—

શ્રી તપગણ શિણુગાર, શ્રી રતનશેખર સૂરિસાર,

સિરિ લખિમિસાગરસૂરિ, જસ નામઈ પાતક દૂરિ.

ધન. ૮૬

શ્રી સુમતિસાધુ સ્થરિંદ, તસુ પદ્મ અભિનવચંદ,
શ્રી હેમવિમલ સ્થરિરાય, જસ પ્રણમર્થ ભૂપતિ પાય. ધન. ૮૭

તસુ પદ્મ ધુરંધર ધીર, પય પ્રણમર્થ ભૂપતિવીર,
શ્રી સોભાગહરિય સરીસ, કહધ સોમવિમલ તસ સીસ. ધન. ૮૮

સંવત ચંદ્ર નિધાનવલી તિથિ સિદ્ધ કરીઅ પ્રધાન,
પોસ માસ શુદ્ધિ સાર, વલી પડવે આદિત્યવાર, ધન. ૮૯

શ્રી ખંભનયર સુવિશાલ, તિહાં રચિઉ રાસ રસાલ,
જે ભણુધ ચરીઅ પ્રધાન, તે પામધ નવહ નિધાન. ધન. ૯૦

—છતિ શ્રી આદિનાથ પ્રસાદાત સં. ૧૬૬૭ વર્ષે લિખિત પત્ત-
નનગરે (પત્ર ૯. પ્ર. કા.) ૩.

(૨૩૦) ચ પદ્મશ્રેષ્ઠી રાસ સ. ૧૬૨૨ આવણુ શુદ્ધ ૭ શુક્રવાર.

(૨૩૧) કુલ્લકકુમાર રાસ ૧૬૩૩ ભાદ્રપદ વદ ૮ અમદાવાદના
વિરાટનગરમાં
રાજપુરમાં.

આદિ—વસ્તુ

સકલ મંગલ સકલ મંગલ કરણુ શ્રીવીર,
ધીરપણુધ જિણિ તપ તપી પપી જિણિ સિદ્ધ લિધિ,
એક ચિત્તિ ચિંતીતા હુધ સયલ વંછિત સિદ્ધિઅ,
શ્રી હેમવિમલ સ્થરિંદના ચરણુ કમલ વદેવિ,
ગાઈસુ હું કુલ્લકકુમાર સેવી સરસતિ દેવિ.

~

*

*

*

૧

અંતે—

શ્રી કુલ્લકકુમાર ચરિત્ર મુણુધ ગાઈ તેહ પવિત્ર,
સોમસુદર ગછિ ગુણુધાર, શ્રી સોમસુદરસ્થરિસર. ૩૦૨
મુનિસુદર જસુ પરિવાર, મુનિસુદરસ્થરિ ગણુધાર,
જિમ રતન શિપરિ ચડ્યુ સોહધ, સ્થરિ રતનશેષર મનિમોહધ. ૩૦૩
જિમ લપિમી સાગર આપધ, તિમ લપિમીસાગરસ્થરિ આપધ,

ગુરુ સુમતિ સાધુજનિ રોપઈ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ઉપધ. ૪

જિમ હેમવિમલ ગુણ ગેહ તિમ હેમવિમલસૂરિ દેહ,
સદ્ધ નઈ દિઈ સોભાગહરિય, સૂરિ સોભાગહરિય. ૫

હેમ સીસ તાસ પટધાર, સૂરિ સોમવિમલ ગણધાર,
તિણિ તવીઉ હુલ્લકકુમાર, શ્રી સંધનઈ જ્યજ્યકાર. ૬

શ્રી ગૂંજરદેશ પવિત્ર, તિહાં નગર અછધ સુપવિત્ર,
નામિ શ્રી અહમ્મદવાદ, સુરપુરસ્થું જે લિઈ વાદ. ૭

તિહાં પુર છઈ પવિત્ર અનેક, સિરિ રાજપુર સુવિવેક,
તિહાં રચીઉ રાસ રસાલ, જે ગાતાં સુખ વિશાલ. ૮

વસ્તુ દૂહા ચોપઈ પરમાણુ, સત ત્રિણિ ત્રિડોત્તર જાણુ,
શત ચ્યારિ પચવીસ શ્લોક, બણતાં હુઈ પુણ્યસિલોક. ૯

સવત્સર સોલતેત્રીસ ૧૬૩૩ બાદ્રવા વદિ આઠમિ દીસ,
શ્રી નેમિ જિણેસર સાંમી, તસુ નામિ નવનિધિ પાંમી. ૧૦

—છતિ શ્રી હુલ્લકકુમાર રિષિ રાસ સંપૂર્ણ-ધલદ્ધર્ગ નગરે
પુન્યપંડિત શ્રી લક્ષ્મીકુલગણિ શિષ્ય મુન્ન રાજકુલ. ૮-૧૯ લીં.

૧ કુમરગિરિમંડળ શ્રી શાંતિનાથ સ્તવન.

આદિ—

સરસ વચન દિઉ સરસતી, સંતિ જિણેસર રાય,
ભગતિઈ બાપુ વીનતી, પામી શ્રી ગુરુ પાય. ૧

*

*

*

અંતે—

સા(ડ)ત્રીસે દૂહે કરી, વીનવિગે અંતિ જિણુદ;

શ્રી સોમવિમલ સૂરિ ઈમ બણઈ, કુમરગિરિઈ આણુદ. ૩૮

૨ સઝાય—આદિ—કપૂર હોવે અંતિ ઉજલું. (મારી પાસે છે)

૩ સઝાય—આદિ—નગર રતનપુર જાણીયઈ, સુરવર સમવડિ જાણી-
યઈ. (મારી પાસે છે.)

૪ પદાવલિ સંગ્રહ— સં. ૧૬૦૨—વિદ્યા૦
૫ દશ દશાંત ગીતા.

આ ઉપરાંત ગદ્યમાં કદપસૂત્ર વ્યાખ્યાવબોધ રચ્યો છે.

૧૩૩ પુણ્યસાગર (ખ. જિનહંસ સૂરિ શિ૦)
(૨૩૨) સુખાહુ સધિ. સં. ૧૬૦૪ જેસલમેરમાં.
અતે—

ધમ જંબૂનર્ધ સોહમ સામિધ, એહ અજ્ઞયણ ભણ્યઉં સિવ કામિધ;
તિમ સંબધ એહ ગુણિ ભરિઉ, ધગ્યારમ અંગહ બિધરિયઉ.
સવત સોલ ચડોતર વરસધ. જેસલમેર નયર સુભ દિવસધ.
શ્રી જિનહંસ સૂરિ ગુર સીસધ, પુણ્યસાગર ઉવગાય જગીસધ. ૮૮
શ્રી જિનમાણિક સૂરિ આદેસધ, સુખાહુ ચરિત ભણિયઉ લવલેસધ,
પાસ પસાયધ એ રિપિ થુણતાં, રિદ્ધિ સિદ્ધિ થાયઉ જિતુ ભણતાં ૮૯
લિખિતા વા૦ શ્રી દયાદીર્ઘિગણિ શિષ્ય પંડિત ગોડીદાસેન સં.
૧૬૯૬ વર્ષે શ્રી સંગ્રામપુરે —ઉદયપુર મં. પ્ર૦ કા.
[ખ. જિનહંસસૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૫૭ અને ૧૫૬૧
ના મળે છે અને તેમના પદ્ધર જિનમાણિકસૂરિના સં. ૧૫૮૩, ૧૫૮૪,
૧૫૮૭ અને ૧૫૮૮ ના મળે છે. ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨.]

૧૩૪ વિમલચરિત્ર (ત૦ હેમવિમલસૂરિ—સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ
—સૌમવિમલસૂરિ—સંઘચારિત્ર શિ૦)
(૨૩૩) રાજસિંહ રાસ—નવકાર ચરિત્ર સં. ૧૬૦૫ ત્રાવણુ શુ.
અતે— ૧ ગુર નટપદ (નડિયાદ)માં.

તપગણ દેર રાજહરે, માહાલંતડિ જગિ જણ પણમધ પાય,
શ્રી હેમવિમલ સૂરીસરે, મા૦ તસુ પાટિ સોહધ રાય.
સુણિ સુંદરે જગ૦

સૌભાગ્યહરિષ સુરિ ગુણિસરે, માં મહિમા કેરૂ કંદ, સું
 તસુ પટિ સુવિહિત સુંદરે માં સૌભવિમલસૂરિંદ. સું ૬૯
 પંડિતતારે ચંદ્રુરે માં બુદ્ધિ અભયકુમાર, સું
 સાધુશિરોમણિ દીપતારે માં ચારિત્ર પાલર્ધ સાર સું ૭૦
 સંધ્યારિત્ર નામર્ધ ભલારે માં મૂરતિ મોહણવેલિ સું
 પીહરતે પીડયા તણારે માં સાધુ ગુણ કેરર્ધ વેલી સું ૭૧
 તાસ તણુધ સુપસાઉલર્ધ રે, માં નટપદ રહી ચુમાસી સું
 રાસ રચીઓ તુકારનોરે માં સીધિધ હિયયા ઉલ્લાસી. સું ૭૨
 ચુપર્ધ.

સંવત્ સોલ પચોતેર સાર, સુદિ પડવખ સોહર્ધ ગુરવાર
 સરવડિ વરસધ શ્રાવણમાસ, જગ સધલાની પુહુચધ આસ.
 રાજસિંહ રાસઉ જે ભણુધ, રતનવની ક્યાસું ગણુધ
 નવનિધિ મંગલમાલા મિત્રર્ધ, વિમલ ચારિત્રધ વાંછિત ફલર્ધ

—૧૦—૧૬ પૂજ્યારાધ્ય શ્રી આચાર્ય રા શ્રી વિમલચારિત્ર
 સૂરિ (પદ) કમલ સેવક શિષ્ય હેમચારિત્ર ગણિ લિખિત. (આ પ્રશ-
 સ્તિ સ્વં ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. એ લખી મોકલી
 હતી. આ પ્રત વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં હોય તેમ જણાય છે.)
 હેમવિમલસૂરિ જીઓ નં. ૬૫ અને સૌભવિમલસૂરિ જીઓ નં. ૧૩૦.

૧૩૫ રાજપાળ (પીપલક ગં સ્થાપક શાંતિસૂરિ તેના
 સંતાન ને પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં
 ૧૫ મી પાટે પદ્મતિલકસૂરિ-ધર્મસાગરસૂરિ-
 વિમલપ્રલસૂરિ-શિષ્ય.)

(૨૩૪) જંબુકુમાર રાસ સં. ૧૬૦૬ (?) માહ વદ ૭ રવિ.
 આદિ—

સકલ જિનવર સકલ જિનવર સકલ સુખકાર,
 સકલકલા સોભિત વિમલ સુખ મયંક સમ અમલ સોહે,

સકલ કર્મ સંખેપે કરિ મુગતિ નારિશ્યું રગે મોહે,
તસુ પદપંકજ નિત નમું આંણી મનિ ઉલ્હાસ,
ગૌતમ ગણધર પ્રણમતાં આવે બુદ્ધિ પ્રકાશ.

૨

*

*

*

અંતે—

કણિકા ઉપદેશમાલથી ગુરુ મુખે હીચે વિચારરે,
તેહ અરથ જાણી કરી મેં રચિઓ એ રાસસારરે.

વિક્રમરાયે થાપીઓ સંવત ૪૬૮૬ જાણારે,

દોષ યુગવર સવિચારયો માસ મને મધુ આણારે.

૨૧

કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતારે,

ગુરુ શારદ સુપસાહસે, ચરિય રચ્યું કહે કવિતારે.

અંદ તણી શાખેં દુઆ શાંતિસરિ ગુરુચરે,

પીંપલ ગચ્છ તેણે થાપીઓ આઠ શાપ તિહાં થાયરે.

૨૨

શાસન દેવે ચક્રેસરી ગુરુને સાંનિધિ આવેરે,

મહિમા અતિહિંવ ધારતી શાસન જિનનું શોભાવેરે,

કહી એ શાખા એ પાંચમી પૂર્ણચંદ્ર ગુરુ નાંમરે,

દુઆ પાટે પનરમે પદ્મતિલકસરિ નાંમરે.

૨૩

શ્રી ધર્મસાગરસરિવર તસુ પાટે ગુણ ગાજરે,

શ્રી વિમલપ્રભ સૂરીવર સોહ જયવતા એ રાજરે.

તે ગુરુના પય પ્રણમી ગાયો જંબુકુમારે,

મુનિ રાજપાલ ભણે ઇમ કીજે સકલ અવતારરે.

૨૪

કલશ

ઈય જંબુ મુણચે

x

x

x

—પર ૭ શ્લોક ૯૫૫ અથાગ્ર. ૨૫-૧૫ લી. રત્ન. ૩.

આ પિંપલગચ્છમાં જે બીજા ધર્મસાગરસરિ થયેલા અને જેના
દેખ ધાતુપ્રતિમા પરના સં. ૧૫૧૨, ૧૫૧૫, ૧૫૩૦, ૧૫૩૧ અને
૧૫૩૫ ના મળી આવે છે, તે આ ગચ્છની ત્રિભવિયા શાખામાં થયેલા

ધર્મસુંદરસૂરિના પદ્ધર છે, બ્યારે ઉપર પ્રશસ્તિમાં જણાવેલા ધર્મસાગ-
રસૂરિ તે પૂર્ણચંદ્ર શાખામાં થયેલા પદ્મતિલકસૂરિના પદ્ધર છે. આ
રાસનો સંવત બરાબર નક્કી થઈ શક્યો નથી.

૧૩૫ ક હર્ષવિમલ(તં વિજયદાનસૂરિ-આણુંદવિમલ શિં)

બારવત સઝાય (૧૬૧૦ પહેલાં)

અતે—

તપગચ્છ મંડણુ જાણીધએ, માં આણુંદવિમલ સૂરીંદ,

તસુ પાટઈ ગાયમ સમાએ માં વિજયદાન મુણિંદ.

શ્રી આણુંદવિમલ તાણુએ માં હર્ષવિમલ ગણીશ,

સીસ કહધ ભણતાં હુધએ માં નવનિધિ તસુ નિશિદીસ.

(પ્રં કાં ચોપડામાં લિ. ૧૬૧૦)

૧૩૫ ખ પ્રમોદશીલ શિં

૧ શ્રી સીમંધર જિનસ્તોત્ર-વિચાર સયુક્ત. સં. ૧૬૧૩ ફાગણ

શુદ્ધ ૧૦

આદિ—

સરસતિ સામિણિ બે કરજોડી, ગુણુ ગાયસુ આલસ સવિ છોડી,

સીમંધરજિન રાયતુ, જયુજયુ મીમં

પુષ્કલાવતી વિજયનં નામ, પુંડરીકિણી નયરી અભિરામ,

આસ મિ કરીયસુ શોભતુ-જયુજયુ સીમં

૧

અતે—

અનંદ સોલતેરોત્તરઈ સાર, શુદ્ધિ ફાગણ દસમી ઉદાર.

ધમિ ગાયુ ઉલટ આણી, તુમ્હે વદઉ ભવિઅણુ પ્રાણી.

કલસ

૩૬

ધ્રુવ સીમંધર જિનવર નમિઈ, અસુરાસુર ભાસુરસમ જિનરાય તુલ,

દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણ જણમણ રંજણ, ભવિયણ પૂરિઈ તુહ સુહ,
તપગછિ સુહાકર ગુણમણિ આગર, પ્રમોદશીલ પડિતપવર,
તસુ શીસ બોલધ અમીય તોલધ, સીમધર જયકાર કર. ૩૭
૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ પ સચુકા ૧૭૦ જિનનામસ્તવન,
અતે—

સં. ૧૬૧૩ ક્રા. શુ. ૧૦.

સંવત સોલ તેરોત્તરઈ એ, કાગુણ શુદ્ધિ દસમી જાણિઉ,
સત્તરિસુ જિન સથુણ્યા એ, ઉલટ હીઅડઈ આણિનુ. ૨૪
સત્તરિસુ જિનવરતાણુંએ, સ્તવન ભણિઈ નરનારિ તું,
તે નર સુખ સંપત્તિ લહિઈ એ નિશ્ચિઈ તરઈ સસાર તુ. ૨૫

કલશ.

ધય મકલ જાણુદહ દુઃખ નિકંદહ, વંદઉ ભવિઅણ ભાવસિઉએ,
દુષ્પ દુર્ગતિ ભંજણ જણમણુરજણ, જાણુ ગુણ ગાઉ હરપસિઉએ,
તપગછહમડણ દુરીયવિહડણ, સોમવિમલ સૂર જયવિરએ,
પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ સધ ચઉવિહ મુહકરએ ૨૬
૩ વીરસેન સઝાય. (વિષય-ઉપશમ).

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પહિલું પ્રણુમીધ, અવિરલ વાંણી જેહ નામિ પાંમીધ,
પામીધ વાંણી જેહ નાંમિઈ તેહના પય પ્રણુમી કરી.
ક્ષમા સંબધ હુંઅ બોલૂ સામલજ્યો ઊલટ ધરી.
નયરીઅ અંપા અતિહિં રૂઅડી, તિહાં જિતશત્રુ રાજી.
પુર ગામ દેસહ કરી મોટઉ સજસ મહીઅલિ ગાજી. ૧

*

x

+

1

અતે—

છણિપરિ જે નરં ઉપસમ આદરિઈ તપ જપ સયમ ભાવિઈ અણુસરિઈ
આણુસરી ઉપસમ ધર્મ કરસિઈ, સંસારસાગર તે તરિઈ.
ધર્મધ્યાન સૂધાં જેહ કરસિઈ, મુગતિરમણીસુ તે વરિઈ,
ક્ષમા અનઈ જિનધર્મ કરસિઈ, સુખ લહીસે તે નરા,
પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ, ક્ષમાધર તુમ્હે નરવરા. ૨૫

૪ અંધકસૂરિ સંભાષ.

આદિ—

પહિલું પ્રણમુ સરસંતિ સામિણી, ગજગતિ ચાલઈ હંસાગામિણી,
ગજમતિ ચાલઈ હંસાગામિણી.

હંસાગામિણિ નમી પહિલું પછઈ સહિયુર મનિ ધરૂં,

તે પ્રભાવિઈ ક્ષમાસંબંધ શોભ જોઈ હું કરૂં,

સાવત્થિ નયરી ભલી નયરી રાગ શ્રી જિતશત્રુ એ;

પુર ગામ દેસે કરી મોટહ અંધક નામિઈ પુત્ર એ.

અતે—

અંધક સૂરિનિઈ ધાણુઈ ધાલી પીલએ,

અગનિકુમાર પદવી પાવએ,

પાવ એ પદવી ક્રોધ કારણિ દેસ તિહાં બાલિઉ-ધણુઉ,

દડકારણ્ય નામ હજી ક્રોધ ફલ એહવાં સુણુ,

તેહ તણે શિષ્યે પાંચસિઈ તિહાં મુગતિ હેલાંમાહિ વરી,

પ્રમોદશીલહ શીસ જપઈ ધર્મકર ક્ષમા મનિ ધરી.

૧૩૬ જયવંત સૂરિ* (અપરનામ ગુણસૌભાગ્ય. વડતપા-
ગચ્છ વિનયમ ડન ઉપાધ્યાય શિ૦)

(૨૩૬) શૃંગારમંજરી સ. ૧૬૧૪. (આમાં શીલવતીનું ચરિત્ર છે.)

* વડતપાગચ્છના સ્થાપક વિજયચંદ્રસૂરિ થયા કે જેણે પહેલાં તપગચ્છીય (નવીન કર્મ અથાદિના કર્તા) દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી ને ચાર પછી સૂરિપદ લઈ તેમનાજ સમયમાં જૂદી પ્રરૂપણા કરી અને પોતે ખંભાતમાં વડી પોશાળમાં રહ્યા, તેથી તેમનો ગચ્છ વૃદ્ધ પૌશાલિક તપગચ્છ અને હુંકમાં વડો તપગચ્છ ઓલખાયો. (આ સં. ૧૩૦૦ ની પછીના ૨૫ વર્ષમાં બન્યું) ચાર પછી આ વડતપગચ્છમાં રતનાકર સૂરિ થયા કે જે પ્રસિદ્ધ રતનાકર પચ્ચીશીનો કર્તા ગણાય છે, તેમણે સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજયપર સમરાશાહે કરાવેલી ઋષભદેવની

(૨૩૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૬૪૩ માગશર શુદ્ધ ૧૪ રવિ.

આદિ—

દહા

પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ. જગગુરુ પ્રથમ યુગાદિ,

પ્રથમ જિજ્ઞુસુ પ્રથમજ નમ્ર, જોણિ કરી પ્રથમ પુણ્યાદિ.

૧

*

*

*

*

પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સૂરિનો ગચ્છ રત્નાકર ગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છની લૂગુકચ્છીય (ભરૂચી) શાખામાં અનેક આચાર્ય થયા તેમાં વિજયરત્ન સૂરિ નામના એક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૭ ના ધા. પ્ર. સં. ભાગ પહેલાના લેખાંક ૩૪, ૫૮, ૫૨૭ માં, અને ભાગ બીજામાં સ. ૧૫૧૩, -૧૫૨૯, અને ૧૫૩૭ ના અને નાહરકૃત સંગ્રહમાં સં. ૧૫૩૦ ના મળી આવે છે. તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે તેઓ વિજયધર્મસૂરિના પદ્ધર હતા (વિજય-ધર્મસૂરિ તે વિજયનિલક સૂરિના પદ્ધર હતા) આ વિજયરત્નસૂરિના ધર્મરત્નસૂરિ નામના શિષ્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૪૪, -૫૩-૬૧-૬૫-૬૬ ના ઉક્ત ભાગ બીજામાં મળી આવે છે. આ ધર્મ-રત્નસૂરિએ સંઘપતિ ધનરાજના સંઘમાં આયુ વગેરે તીર્થોની જત્રા કરી તે સંઘ સાથે મેદપાટ (મેવાડ) માં જઈ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પર્વત ગયા ત્યાં તે વખતના મહાન સંગ (સંગ્રામસિંહ) રાણા (રાજ્ય સ. ૧૫૬૫ થી ૧૫૮૬) એ મહા ઉત્સવથી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો તે નગરમાં પ્રખ્યાત કર્માશાના બાપ તોલાશાહ તે સૂરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. રાજસભામાં તે સૂરિએ પુરુષોત્તમ નામના બ્રાહ્મણને વાદમાં પરાજીત કર્યો, તોલાશાહે શત્રુજયપર પહેલાં વસ્તુપાલે (સં. ૧૨૯૮) કરાવેલી પ્રતિમા અને ત્યાર પછી સંગ્રામસિંહ સોનીએ સ. ૧૩૭૧ માં ઉપરોક્ત રત્નાકર સૂરિજી પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી પ્રતિમા પર મુસલમાનોએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ધર્મરત્નસૂરિએ જણાવ્યું હતું કે તે મનોરથ તેના પાંચ પુત્રોમાંથી સૌથી નાનો કર્માશા પૂર્ણ કરશે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પોતાનો શિષ્ય કરશે. પોતે ત્યાં સ્વશિષ્ય નામે વિનયમંડન

ખીજ પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

હઠા-ઉદય અધિક દિન દિન હવર્ધ, જેહનઈ લીધઈ નામ,
તે પાંચે પરમેષ્ઠિને, હું નિત કહું પ્રણામ.

શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,
તે મન સમરૂ જેહને, સેવે સુરનરભૂપ.

૧

૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે ચાલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાએ ધામિંક અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસૂરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા-૧ વિદ્યામંડન (કે જેને સૂરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને રત્ન ઉપરોક્ત વિનયમંડન.

ગૂજરાતના બાદશાહ બહાદુરશાહને બ્યારે પોતાનો મોટો ભાઈ સીકંદર ગાદીપર હતો ત્યારે રીસાઈ ચિનોડ ગયો તે વખતે કર્માશાએ એક લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી બ્યારે બહાદુરશાહ બાદશાહ થયો, ત્યારે કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું. કર્માશાએ બાદશાહનું ફરમાન લઈ શત્રુંજય પર ઋષમનાથ તથા પુડરીકની સૂતિની સં. ૧૫૮૭ વૈશાખ વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સૂરિના હસ્તેજ કરવામાં આવી. આ વિદ્યામંડન સૂરિના પ્રતિભાલેખ સ. ૧૫૮૭ નો ભાગ બીજામાં અને સં. ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૧૦૭ મળે છે. આ સૂરિના શિષ્યો નામે જયમંડન, વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સૂરિ કે જેનો પ્રતિભા લેખ ભાગ બીજામાં સ. ૧૬૩૪ નો મળે છે.) અને સૌભાગ્યમંડન હતા, કે જે બધા શત્રુંજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા. આ પૈકી વિવેકમંડને ચિનોડમાં પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથનાં ઉક્ત કર્માશાએ મદિરે બધાવેલાં તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિનયમંડન પાઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુંજયના - ઉત્સવમંદે સારો ભાગ લીધો હતો. તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા કવિ જયવંત સૂરિ. વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સસ્કૃતમાં રચી- તે ઉપરાંત તેજ સમયમાં લાવણ્યસમયે (જુઓ નં. ૬૬) આ કર્માશાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સસ્કૃતમાં પોતાના હસ્તથી લખી છે. (સ. ૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુંજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે. વિવેક-

મિઠાઈ મુઝ વાણીએ, તેં દીધી છે અંગ,
 વધી વિશેષે વીનવું. દિએ રસ રંગ અમંગ.
 ઋષિદત્તા નિર્મલ થઈ, તે નિજ સત્ય પ્રમાણ,
 તસ આખ્યાન વધાણવા, દિધ મુઝ નિર્મલ વાણિ.
 કવિતા મહિમા વિસ્તરે, ફલીઈ વક્તા આસ,
 ગ્રાતા અતિ રંજે જિણે, સો દિધ વચન વિલાસ.
 વિવિધપરે કેલવણુ, નિજ રમનિ અનુસાર,
 તુઝ પયકમલ પ્રસાદથી, જગિ વાણી વિસ્તાર.
 પૂર્વે છે સુકવે કર્યા, એહનાં ચરિત પ્રસિદ્ધ,
 તોહુઈ રસિક જનાઅહે, એ મેં ઉઘમ કીધ.
 કેવલ લહી મુકતેં ગઈ, કીધ કલંકહ છેક,
 તે ઋષિદત્તા સુચરિતં, સુણુગો સહુ સવિવેક.

*

*

*

*

અતે—

વડ તપગઢ સોહાકરહો, શ્રી બિનયમંડન ગુરરાજિ,
 રતનત્રય આરાધકા હો જે જગિ ધર્મસહાય.

ધીર ગણિ શિષ્યશાસ્ત્રમાં અપ્રતિમ નિપુણ હતા ને તેમણે ઉક્ત તીર્થો-
 દ્વારના કાર્યમાં સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ શક્તિ વાપરી છે ને શિષ્યોના નિર્મા-
 ણુપર પૂરી દેખરેખ રાખી છે કે જેનું સુફલ હાલ જૈન પ્રજા ભોગવે
 છે; આ ગણિના ગુરભાઈ જયવત પડિને સ. ૧૬૧૪ માં ગૂજરાતી કવિ-
 તામાં ‘શૃગાર મંજરી’ નામનો એક ગ્રંથ બનાવ્યો છે કે જેની રચના
 ઘણી સરસ અને સુંદર છે. આમાં શીલવતીનું ચરિત વર્ણવેલું છે. આ
 હકીકત સાક્ષર મુનિમહારાજશ્રી જિનવિજયજીના શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રય-
 ધની પ્રસ્તાવના પરથી લીધી છે. વિશેષમાં ત્યાંથી જોઈ લેવું. આપણા
 કવિએ પછી સુરિની પદવી પ્રાપ્ત કરેલી જણાય છે. સં. ૧૫૮૭ માં
 શત્રુજયોદ્ધાર વખતે ૨૦ વર્ષની ઉંમર ઓછામાં ઓછી ગણીએ, અને
 ૧૬૪૩ ની તેમની કૃતિ મળી આવે છે તે પરથી તે ઓછામાં ઓછું
 ૭૬ વર્ષ જીવ્યા જણાય છે.

૩૦

જે જગિ ધર્મસહાય ગુણાકર સુવિહિતનઇ ધુરિ, કિધ
તસ સીસ ગુણુસોભાગ સુનામઈ, જયવંતસૂરિ પ્રસિદ્ધ,
તેણુઈ રસીકજન આગ્રહ જાણી વિરચઈ સતીસુચરિત્ર,
ઉત્તમ જન ગુણુ સુણુતાં ભણુતાં, હુઈ જન્મ પવિત્ર ૫૨૮
સંવત સોલ સોહામણો હો, સુધાઃકુહો ત્રિતાલક ઉદાર (સ. ૧૬૪૩)
માગસિર સુદિ ચંદ્રદસિ દિનઈ હો દીપંતુ રવિવાર. ૫૬૧

૩૦

દીપંતુ રવિવાર સુરોહિણિ સસિ, વરતઇ વૃષરાશિ.
એ ઋષિદત્તા ચરિત્ર વષાણિક. જયવંતસૂરિ ઉહલાસિ,
નૂન અધિક જે દૂઈ આગમથી મિછા દુકુડ તામ,
કવિતા વક્તા શ્રોતાજનની, ફલયો દિનિ દિનિ આસ. ૫૬૨

(પૃ. ૨૨ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) ૩૦ ખં ૧,

—ઇનિ ઋષિદત્તા રાસ સંપૂર્ણ. ગ્રંથાગ્ર. ૯૦૦ શુભં ભવતુ.
પા. ૪૯ પં ૯ આ. ક., ૨૩-૧૩ માં.; ૩૫-૧૨ વી. પા.; ૧૯-૧૭ લીં,

—સં. ૧૭૦૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ત્રયોદશી વાર સોમે ગ્રંથાગ્ર
૯૦૦. ૨૮-૧૪ બાલવિજયજી; ૧૯-૧૫ લીં.

(૨૩૭) નેમિરાજુલ બાર માસ વેલ પ્રખંધ.

આદિ— રાગ મહાર-ધૂરિ દ્વહા—

વિમલ વિહંગમવાહિની, માતા ઘઉં વરદાન,
દ્વાદશ માસ સોહામણા, ગાઉં જિન ગુણુ ગાન. ૧
વેધક જન મન રીઝવઈ, માનનિ મોહણુ વેલિ,
ગુણુસોભાગ સોહામણી, વાણી ઘઉં રગરેલિ. ૨
મુગતિ માનિની મનિ ધરી, રાજુલિ છંડિ નેમિ,
પિઉ વિષ્ણુરત ભોજકુંચરિકું, વિરહ દહઈ જિઉ નેમિ. ૩

x

x

- x

x

અતે—પાર માસ ગુણુ જિણુતથાડો ગાતાં મકરો પ્રમાદ,
 ઋદ્ધિ અનંતી આગમઈ હો, સુણુતાં હુઈ આહ્વાદ,
 તૂટક-સુણુતાં હુઈ આહ્વાદ સદાઈ, જિણુગુણુ અતિહિં રસાવ,
 મન નહ ભાવિ તેહજ લણુનાં દિન દિન મંગલમાલ,
 શ્રી વિનયમંડળ ઉવઝાઃ અનોપમ, તપગઢ ગયાણે ચંદ,
 તસુ સીસ જયવંત સરિવર વાણી, સુણુતાં હુઈ આણુંદ. ૭૭
 —ગણિ ઋદ્ધિસુદર નાખત શ્રીમદ્દા નગરે સવત ૧૭૦૯
 ૩-૨૧. (વિ. ધ.,—ગ્રંથાગ્ર શ્લોક ૧૭૫. ૪-૧૭ લી;—ઢાલખદ્ધ પાનાં
 ૧૦ અમ૦

૩ સીમંધર સ્તવન.

આદિ—

રાગ સામેરી.

સ્વસ્તિશ્રી પુંડરગિણી, મોરો સુગુણુ સીમંધર સ્વમિ
 મુહ ખોલતાં અમૃત ઝરે, મનોહર મોહન નામ
 ગુણુ-કમલ તોરે વેધીઓ, મન-ભમર મુઝરસ પૂર.
 તુઝ ભેટવા અલખે ધણો, કિમ કરૂં થાનિક દૂરિ રે
 વાહલા તૂં પરદેસેં જાઈ રહિઉરે.
 દૂરિં નયન મેલાવડારે, વાહલા તૂં ૧.

*

*

~

x

અતે—

સાધુ શિરોમણિ જાણીએ તો, શ્રી વિનયમંડળુ ઉવઝાયરે;
 તાસ સીસ ગુણુ આગલો તો, બહુલા પંડિત રાયરે. એહવારે ૩૬.
 આસો શુદ્ધિ પૂનિમ દિને તો, શુક્રવાર એકાંતરે.
 કાગલ જયવંત પડિને તો, કિષ્કિંઓ માઝિમ રાતિ રે—

એહવારે ગુણુ તુમતણા. ૩૭.

—૩—૧૩ માં; ૫૦ કા૦

[આ કવિને માટે જુઓ મારો લેખ આત્માનંદ પ્રકાશના.
 વીરાત્ ૨૬૫૦ ના ૧૦ મા અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે.]

૧૩૬ ક. સહજરત્ન (આં. ધર્મભૂતિ શિ૦)

૧ વૈરાગ્યવિનતિ. સં. ૧૬૦૫ કાર્તિક શુ. ૧૩ રવિ. નિંધરારી ગામમાં
આદિ—

આજ સફલ મનોરથ મનતણા, ભગતિઈ ગુણ ગાઉ જિનતણા,
શ્રીય કુંથનાથ દેવ અતિહિં ચગ, નીંધરારિ નયર છઈ બહુઅ રંગ. ૧

* * * *

અંતે—

તું સ્વામીય દુખભયભજણુ, તું અ સ્વામી શિવપુરમંડણુ,
સવત્સર સોલ પચોત્તરઈ કાર્તિક શુદ્ધિ તેરસિ રવિ દિનઈ. ૧૩

વિધિ પધિ ગછિ ગિરઅડિ ગુણભંડાર, શ્રીય ધર્મભૂતિ સૂરી સુવિચાર;
આગમ જે મુત્ર વિચારસાર, પડિગોહઈ ભવીયણુ તે ઉદાર. ૧૪

આલિ—ધ્યિ મંગલકારણુ દુરીનિવારણુ તરણુતારણુ જગગરો,
નીંધરાર ગામિઈ સુકૃત ઠાંમિઈ શ્રી શ્રીમાત્રી જયકરો.

જેહ ભાવ ભગતિઈ એક ચિત્તઈ કુંથનાથ તીર્થકરં,
વણારીસ સહજરત્ન બોલઈ, એહ જિનવર સુરતર. ૧૫

—સં. ૧૬૧૮-વર્ષે માહવદિ ૧૩ શનૌ. લક્ષતં.

(વિ. ધ. ચોપડો પાના ૧૭૦-૧૭૧)

૨ ૨૦ વિહરમાન રત્ન૦ સં. ૧૬૧૪ આસો શુદ્ધ ૧૦ કાવિઠામાં.
આદિ—

સરસતિ દેવીય નમીય પાપ, ઊલટ અગિ આંણીય;
મહીયલિ મહાવિદેહ ખેત્ર સાર, જિનવર ગુણ જાંણીય.

વિહરમાંન વીસહ જિણુદ, યુણિશું જિન વગતિઈ,
શ્રી સીમધરિ પ્રથમ દેવ ગુણ ગાઉ ભગતિઈ. ૧

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ ચૌદોત્તરઈએ, આસો માસિ ઉદાર,
શુદ્ધિ દશમી વિજયા દિનિહિ શ્રી ધર્મભૂતિ ગણુધાર. ૮

આલિ-ધ્ય આદિ જિજ્ઞેસર, સયત્ત તિયેસર, વિહરમાંન વીસર્ધ તત્ત્યાએ,
 ફૂં કફૂં મન રંગિઈ ઉત્સવ ચગિઈ કાવિદ્વાનયર સુણીય,
 તેહ શિવસુખકારણુ દુરીયનિવારણુ તારણુ શ્રીમધિર જિનહ,
 વંછીય સુહ આપઈ મહિમા વ્યાપઈ કહઈ સહજરતન વાચક પ્રવર. ૬

[અંચલગચ્છના ધર્મભૂતિ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૬૨૯,
 ૧૬૪૪, ૧૬૫૪ ના મળે છે. જુઓ ધા. સં. ભાગ ૧ અને ૨. તેમનો
 જન્મ સં. ૧૫૮૨ માં ત્રાયાવતી-ખભાતના હંસરાજ વણિકની હાંસલદે
 નામની સ્ત્રીથી થયો. જન્મનામ ધર્મદાસ. દીક્ષા ૧૧૯૯ માં, આચાર્યપદ
 અમદાવાદમાં સં. ૧૬૦૨ માં, અને તેજ વર્ષમાં ગચ્છનાયકપદ મળ્યું.
 સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જુઓ પટ્ટાવલિ).

૧૩૬ ખ. કમલસાગર (ત૦ હર્ષસાગર ઉ. શિ.)

૨૪ અતિશય સ્ત૦ કડી ૩૬ સં. ૧૬૦૬.

દંદુરસ ખિંદુ લેસ્થા (૧૬૦૬) વર્ષે વિજયરતનસૂરિ રાજ્યે હર્ષ-
 સાગર ઉપાધ્યાયશિષ્ય કમલસાગરે ચઉતીસ અતિશય સ્તવન કડી ૩૬ નું
 રચ્યું.—મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નોટ. હાલાભાષ ભંડાર પાટણ. દા.
 ૮૨ માં ત્રણ પાનાની પ્રતિ છે.)

૧૩૬ દેવગુપ્તસૂરિ શિષ્ય (જિવંદહણીક ગચ્છ)

(૨૩૮) અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ સં. ૧૬૦૬ (શક. ૧૪૭૨)
 વૈ. વ. ૪ રવિ. ઉઝામાં

આદિ—

વસ્તુ—

સકલ ગુણુનિધિ સકલ ગુણુનિધિ સકલ જિનરાય,
 પયપંકજ પ્રણુમી કરી, ભલે ભાવે ભારતી નમેવીય.
 સહિગુરુ ચરણે શિરનમિ એક ચિત્તે કવિરાય સેનીય

કર્મફલા ફલ જાણવા મિત્રાનંદ ચરિત્ર
જોવિસિ અહુ બુદ્ધિ કરી સુણ્યો સહુ ઇકચિત્ત.

*

*

*

*

અતે—

ખેવંદણીક ગચ્છે સહિગુર સાર, સકલ કલા કેરો ભંડાર,
શ્રી દેવગુપ્ત વંદૂ સૂરીસ, કરજોડી કહે તેહનો સીસ. ૧૬
સંધ કથન થયાં ઉલટ ઘણો, રચ્યો રાસ મિત્રાનંદ તણો;
કુંચુ જિણેસર તણે પસાય, રચ્યો ચોપધ ઉંઝામાંહિ, ૧૭
કુંણ સંવત્સર કેહે માસ, રચ્યો રાસ તે કહું વિમાસ.
સંવત સોલ છિડોત્તરો જાણુ, શાકે ચૈદ બહુત્તરિ વખાણુ. ૧૮
વદિ વૈશાખ ચોથિ તિથિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર
તેણે દિને નિપાયો રાસ, સાંભલતા સવિ પુહચે વ્યાસ ૧૯
સર્વ ગ્રંથની સખ્યા સુણો, દુહા ચોપધ એકકા ગુણો
ગાહા વસ્તુ તેહમાંહે ભલી, શતકપંચ બાવીસાં મિલી. ૨૦
વસ્તુ એક ચોપધ સો ચાર, વલી એકતાલીસ અધિક વિચાર;
પ્રાકૃત ગાથા જાણો પંચ, દુહા પંચોત્તરનો સંચ. ૨૧
અધિકો ઓછો કહિયો જેહ, સહિ ગુર સાખે ખમાવું તેહ
કૃપા કરી કવિ ઉપર બહુ, ખરો કરીને ભણજ્યો સહુ, ૨૨
ભણે ભણાવે ભાવે જેહ, સંકટ નાસેં દૂરે તેહ
એક મનાં સંભલિસે જેહ, મુગતિ સવિ લહસે તેહ. ૫૨૩

—રાજકોટ ચતિના અપાસરાનો ભંડાર.

(દિવંદનીકગચ્છ ઉપકેશગચ્છની શાખા જાણાય છે, તેમાં થયેલ
દેવગુપ્ત સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૭, ૧૫૮૦, ૧૫૭૩, ૧૫૮૩
અને ૧૫૮૯-ધા. સં. બંને ભાગ તથા નાહરકૃત સંગ્રહમાં મળે છે,
તેમાં તે સિદ્ધાચાર્ય સંતાનીય ઓળખાયેલ છે.

૧૩૮ હેમરાજ.

(૨૩૯) ધત્તારાસ. ૧૬૦૯—લીં.

એક હેમરાજ નામના વાચકે કલિકાચાર્ય કથા ગ્રંથ લખ્યો છે (પાટણના ભંડારમાંની પ્રતિ) પ્રશસ્તિ લેખક તરીકે એમ આપી છે કે:- સ. ૧૬૦૯ વર્ષે શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનમાણિક્ય સૂરિ વિજયરાજ્યે શ્રી વિક્રમનગરે વાં શ્રી વિજયદીપ્તિ શિષ્ય. વા. હેમરાજ ! તો આ અને તે બંને એક હોવા સંભવે છે.

૧૩૮ ક. દેવીદાસદ્વિજ.

+ કંપડારક મહાવીર સ્તોત્ર. સં. ૧૬૧૧ આસો શુદ્ધિ પૂર્ણિમા શુક્ર. આદિ—

સકલ જિણુંદ પાએ નમી, પાંમી પરમાણુંદ,
દોષ કર જોડિ વીનવું, ચોવીસમો જિણુચંદ.

*

*

*

૧

અતે—

ઉલાલાની ઢાલ.

*

ધમિ હરષ ધરીનઈ સ્તવીહ વીર જિણુંદ,

રાડખરપુર મંડણુ પાય પ્રણુમઈ સુરિંદ.

મધ પુન્ય પસાઈ પામ્યા જિનવરરાય,

૬૧

મુઝ પાપપડલ સવિ દુઃકૃત દૂરિ જઈ.

શ્રી તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ,

૬૨

તસ પાય પ્રણુમીનઈ સેવઈ સુરનરવંદ.

૬૩

તસ નામિ મુઝનઈ ટલીહ ભરમ મિથ્યાત,

સેવતાં પામ્યુ જિનધર્મ જગહ વિખ્યાત,

૬૪

સંવત સોલ ઇચ્છારોત્તરા વરસહ કેરં માન,

આસો સુદિ પુનિમિ વાર સુક સુભ થાન.

૬૫

કલશ.

ધમિ શુણિહ જિનવર વીર સુખકર રાડખરપુર મંડણુ,

તસ પાય પણુમી સીસ નામી, દુરિઅદુરગતિખંડણુ,
 સેવર્ધ સુરાસુર, થુણુધ ભાસુર, ગરભવાસવિમંજણુ.
 દ્રિજ ભણુઈ દેવીદાસ સેવક, સકલ સધ મંગલકરો. ૬૬
 —જીણુપ્રત. સા. ભં. પાટણુ; પત્ર ૪ અને પત્ર ૩. પ્ર. કા.; વિ. ધ.
 —ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩

૧૩૯ પ્રીતિવિજય (ત. વિજયદાનસૂરિ-આનંદવિજય શિ.)

(૨૪૦) આરવ્રત રાસ. ૧૬૧૨, માગ શુ. ૧૩ ગુર. સુહાલીમાં.
 આદી—

પણુમી સાંતિ જિણુસર સ્વામ, સંપતિ લહીધ જેહને નામ,
 શાંતિ જિણુકંઠણુ ઉપદેશ, સુણુજ્યો ભવિકા કહું લવલેશ. ૧
 પંચ પ્રમાદ રહિન જિનધર્મ, કીજે જિમ ટાલીજે કર્મ,
 જતી શ્રાવક બેદે દોય, ધર્મ કરે તે સુખીયો હોય. ૨
 પ્રથમ ધરમ જતીનો કહું, શાંતિનાથ ચરિત્રથી લહું,
 ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર મઝાર, ધનો સાર્યવાહ તિહાં સાર. ૩

અંતે—

સવત સોલ બહોતરો માન, માગસિર સુદિ તેરસિ જાણુ,
 સુહાલા નગરે ગુરવાર, રચ્યો આરવ્રત રાસ ઉદાર. ૧૮
 તપગણુગગનવિભાસન ભાણુ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ ગુણુમણિ ખાણુ,
 તાસ સીસ પડિત પરધાન, આનંદવિજય ગણિ ગુણુહનિધાન. ૧૯
 તસ પદપંકજ ભ્રમર સમાન, જસ નામે સધશે જસ માન,
 પ્રીતિવિજય કહે ભણુતાં એહ, વહિત સપદ આવે ગેહ. ૨૦
 જિહાં લગે અવિચલ મેર ભૂધર, ગગને દીપે શશિ દિનકર,
 તિહાં લગે પ્રતિપો એહ ચરિત્ર, ભણુતાં સુણુતાં ચિત પવિત્ર. ૨૧
 —ગાથા ૪૬૧. ૧૬-૧૪ લી.

૧૪૦ હર્ષરાજ (પૌ. વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-લઘ્વિધરાજ શિ.)

(૨૪૧) સુરસેન રાસ. સં. ૧૬૧૩ જેઠ શુ. ૨ શનિ. અમદાવાદમાં.

અતે—

સંવત સોલ તેરોતમ્યે (૧૬૧૩), જ્યેષ્ઠ માસ સુવિશાલ,
સુદિ પક્ષિ દિન ખીજનું, શનિવાર રચું રસાલ. ૨૯
શ્રી પાશ્વનાથ પસાઉલર્ધ, શ્રી ગુરુનર્ધ ઉપગારિ,
સાધુ પુનિમા પક્ષિમડણ્યે, ઉદ્યાચલ જિમ દિનકાર. ૩૦
સવેગ રગિ મલપતા એ, શ્રી ઉદ્યાચલ સૂરીંદ,
તાસ પાટિ સોહાકર્યે, તારકમાંહિ જિમ ચંદ. ૩૧
શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરીશ્વર્યે, તાસુ પાટિ પ્રગટ પ્રભાવિ,
વિદ્યમાન વિદ્યાનિલુ એ, ક્રિયાપાત્ર સુભ ભાવિ. ૩૨

* * * * *

નૃપમાંહિ ચક્રીસર્યે, ભૂગ્નખલિ જિમ ગોવિંદ,
સંપ્રતિ શ્રી ગુરુ દીપતાએ, શ્રી વિદ્યાચંદ્ર સૂરીંદ. ૩૬
તાસ સીસ સોહામણ્યે, પંડિત શ્રી લઘ્વિધરાજ,
રાસ રચિઉ નિય મતિ કરીએ, પંડિત શ્રી હર્ષરાજ. ૩૭
ગુણિ મુનિ સુંદર ગુણનિલોએ, ભાવરાજ ઋષિરાજ,
દેવરાજ મુનીસર્યે, ચેલા શવસી સાર. ૩૮
અહિમદ્વાદ નગરમાંહિએ, વિજય મુહુરત અભિરામ,
હર્ષરાજ પંડિત ભણુછએ, સીઝર્ધ વંછિન કામ. ૩૯

—૨૩ પત્ર દાખડો ૮૨—હાલા. ભં-પાટણુ; ખં ૧.

(સાધુ પ્રણિમાગચ્છમાં વિદ્યાચંદ્રસૂરિ-મુનિચંદ્રસૂરિના પદે થયેલાનો લેખ સં. ૧૫૮૬ નો મળી આવે છે. લેખાંક ૧૧૧૮ ધા. સં. પહેલો ભાગ.)

૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ (ખિવંદણીકગચ્છ દેવશુભસૂરિ-જયસાગર શિ.)

(૨૪૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ ૩ રવિ,
ખારેજી (અમદાવાદ પાસે)માં.

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વિશ્વજનની ૨ પાય પણમેવિ,

સયલ વિશ્વસુખકારણી, મુગ્ધજન યુદ્ધિદાતા,

કવિયણુ મન આનંદની જગત્રમાંહિં તૂંહિ વિખ્યાતા,

કરજોડી તુમ્હ, વીનવું, દીઓ મુઝ નિરમલ મતિ,

કહું કયા વિક્રમતણી, તે સુણજો એક ચિત્તિ.

૧

ચોપઘ.

સરસતિ શુભમતિ દીઓ મુઝ સદા, જિમ વિક્રમ શુણુ ગાઉ મુદા,

પર ઉપગારી રાજ જિય, તારુકયા બોલીસ બહુભિય.

૨

ત્રિભુવનમાંહિ વિક્રમરાય, સત્વવંત ધુરિ સહી કહવાય,

ભૂમડલ ભડવાઈ કરી, જસ કીરતિ ત્રિભુવન વિસ્તરી.

૩

તાસ કયા ખત્રીસે જેહ, ભોજ ભૂપ આગલિ કહી નેહ,

સવિ સંબધ અછે પ્રત્યેક, તે સુણજો સહુ ધરી વિવેક.

૪

સિંહાસન ખત્રીસી તેહ, લોકમાંહિ સુપ્રસિદ્ધિ જેહ,

નાસ કયા હુ બોલીસ ભલી, સાંભલતાં પૂગી મન રલી.

૫

પહિલુ સિંહાસન ઉત્પત્તિ, સાંભલયો તે સહુ એક ચિત્ત,

જોયણુ લાખતણે વિસ્તાર, જયુદ્ધીપ છે વૃત્તાકાર.

૬

*

*

*

*

અંતે—

જે છે સંસ્કૃતકયા પ્રબધ, તે કહો ભોજ તણો સબધ,

પ્રાપ્ત રસ અધિકો જાણીઈ, તેહ કારણિ એહ વખાણીઈ.

૬૮

કહી કયા આગે જેહવી, કેતી કયા કહી કેલવી,

કવિ કહે તેહમા મદેયો ખોડિ, ખમાવીઈ સવિહુ કરજોડિ.

૭૦

- કિણુ કારણ એ કહ્યો પ્રબધ, હર્ષ ધરી સુનાતીત (?) પ્રબધ
ચતુર પુરૂષને કારણિ કરી, કહી કથા વિવહરી. ૭૧
- ગૂર્જર દેશ દેશમાંહિ સાર, શ્રી અહમ્મદ પુરવર સુવિચાર,
તાસ-પાસ ખારેણુ ભલુ, તેહ વખાણુ કરું કેતલું. ૭૨
- તિહાં શ્રી સંઘતણુ ઉપદેશ, રચી ચોષે ધરમ વિશેષ,
કવિ કરજોડી કહેં એણીપરેં, કહું દિવસ તેવટિ ન વિસ્તરે. ૭૩
- કુણુ સંવચ્છરે કેહે માસે, રચ્યો પ્રબધ જે કહું વિમાસી,
સવત સોલ સોલોતર જાણિ, શાક ચૌદ ખ્યાસીઓ વખાણિ. ૭૪
- ઘદિ વૈશાખ ત્રીજ નિધિસાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર,
શ્રી ગુરચરણુ પસાયેં કરી, એહ પ્રબધ કવિઓ વિસ્તરી. ૭૫
- ખિવંદણીક ગછે સહિ ગુરસાર, શ્રી દેવગુપ્તસૂરિ વંદુ ગણહાર,
તાસ સીસ પડિત ગુણુનિલો, શ્રી જયસાગર નામેં ભલો. ૭૬
- તાસ સીસ કરજોડી કરી, સિદ્ધસૂરિ પભણૈ એહ ચરી,
આણી ઉલટ આણુદપૂરિ, એહ સુણુતાં દુખ જાણે દૂરિ. ૭૭
- ભણૈ ભણુવૈ જે મન ભાવે, સપતિ સુણુતાં એણે પ્રસ્તાવે,
જ પ્રથવી અવિચલ ચિર હોઈ, તાર્છ કથા સુણો સહુ કોઈ. ૭૮
- જ દ્રૂ મંડલ શશિ દિનકાર, શેષ ધરે જિહાં મહીનો સાર,
તિહાં એ રાસ સદા જયકાર, જયો જયો કવિ જયજયકાર. ૭૯
- સિંહાસનખત્રીસી તણો, રચ્યો રાસ ઉલટે થયો ધણો,
ભણુતાં સુણુતાં નવનિધિ મિલી, સવિહુ જનની આમ ફલી. ૮૦
- આણી અતિ ધણા ઉલટિ આંગે, કહી કથા તે મનને રંગે,
પભણૈ હરસ ધરી સિદ્ધસૂરિ, એહ કથા સુણુતાં દુખ દૂરિ. ૮૧
- ધતિ સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકાયાં પદમિન્યોક્તા ભોજસિંહાસન સ્થાપન
વિધિ પૂર્વોક્ત ચરિત-પ્રકટીકરણુ દ્વાત્રિંશતમા કથા સંપૂર્ણા. સં. ૧૭૫૦
વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ દિને અક્રંવાસરે પડિત. રામવિજય ગણિ તત્
શિષ્ય ગણિ પ્રેમવિજય લિપિકૃતા શ્રી મંગલપુરે. ૪૮-૧૫ માં, ખં. ૧.
[જુઓ દેવગુપ્તસૂરિ માટે અગાઉના કવિ-દેવગુપ્તસૂરિશિષ્ય
(નં. ૧૩૬) ની નીચે ટિપ્પણુ.]

(૨૪૩) કુલધ્વજ કુમાર રાસ. સં. ૧૬૧૮ શ્રા. વ. ૮ રવિ.
અતે—

હાલ-માલંતડતુ.

મિવિંદણીક ગાઠ ગુણનિહું પામી, શ્રી દેવગુપ્તિ સૂરિરાય, સુ.
ગાઠપતિ ગાણનિધિ ગુણનિહુએ, માં સરોમણિ સીસ કહિવાય, સુ.
પંડિત શ્રી જયસાગરએ, માં જ્ઞાનતાલુ ભંડાર. સુ. ૬૧
તસ પદ્મકમલજ સેવતુએ, માં સિદ્ધિસૂરિ ગણહાર, સુ.
કરજોડી તિ ઈમ કહિ એ માં સીલ તણું સુવિચાર. સુ. ૬૨
કુમર કુલધ્વજ ગાઠઆએ, માં જે જગિ ગુણહ ભંડાર,
સંવત ૧૬૧૮ રોતરધએ, માં શ્રાવણ માસ રસાલ.
વદિ આઠસ તિવિ જાણીધએ, માં રવિવાસર સુવિશાલ. ૬૨
તિણુઈ દિનિએ રચિહ રાસએ, માં હરપ ધરી મનરગિ સુ.
જે ભણુઈ સુણુઈ નરનારિએ, માં સવિ સુખ તેહનધ અગિ. ૬૩
તે લહિ વંછિત સંપદાએ, માં નેહ ધરિ હુંઈ ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
પુત્ર કલત્ર પરિવાર સિહએ, માં વછિત પામીધ રિદ્ધિ. ૬૪

છતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમાર રાસ સપૂર્ણુ:—યતિ શ્રી ન્યાનવિજય તત્
શિષ્ય ગ. વિનયવિજયેનાલેખી (ગુ. વિ.
(૨૪૪) શિવદત્ત રાસ. શકે ૧૪૮૮ (સં. ૧૬૨૩) વર્ષે કૃત:—સાખ્યા
પ્રતિ. સં. ૧૬૬૭ પત્ર ૮ નાં ૮૨ હા. ભં. પાટણ.

૧૪૨ હેમરતનસૂરિ (પૌં દેવતિલકસૂરિ-જ્ઞાનતિલકસૂરિ—

(૨૪૪) શીલવતી કથા. ૧૬૦૩ (૧૬૭૩) પાલીમાં.
અતે—

પૂનિમ ગાઠપતિ ગુણનિલો શ્રી ન્યાનતિલક સૂરીસ,
જસ પયપંકય સેવતાં પૂજ્યે સયલ જગીસ. ૬૯
તસ પટા પંકજ સૂર સમ શ્રી હેમરતન સૂરીંદ,
સીલ કથા તિણિએ કહી પ્રતપો જ રવિચંદ. ૭૦

સંવત સોલત્રિશૈતરે પાલી નયર મઝારિ,
સીલકથા સાચી રચી પ્રવચન વચન વિચાર.

—લિખિતં ગણિ કેશરવિમલ ગણિ શ્રી હાજવાસ મધ્યે—વિ. ધ. બંડાર. ૭૧

(૨૪૫) લીલાવતી. ૧૬૦૩—વિ. ધ.

(૨૪૬) મહિપાલ ચોપઈ-ગાથા ૬૮૬ સં. ૧૬૩૬.

(૨૪૭) ગોરાવાદલ કથા-પદમણી ચોપઈ. સં. ૧૬૪૭, (૫) ચૈ.

વ. ૧૪ ગુરૂ. સાદીમાં

(ટીપમાં ૧૬૪૫—સોલધસિધ પણ્યાલ—સખળપુરમાં.)

આદિ—

દુહા.

સકલ સુપદાયક સદા સિદ્ધિ બુદ્ધિ સહિત ગુણેશ,	
વિધનવિહારણુ રિધકરણુ, પહિલી તુઝ પ્રણમેશ.	૧
અક્ષ વિષ્ણુ શિવસૈ સુપૈ, નિતુ સમરૈં જસ નામ,	
તિણુ દેવી સરસતિ તણૈં, પદ્મજુગ કરૂં પ્રણામ.	૨
પદ્મરાજ વાયક પ્રભૃતિ, પ્રણમું સદગુરૂ પાધ,	
કેલવંત સાચી કથા, તથા ન લાગૈં કાધ.	૩
નવરસ દાપૈં નવનવા, સયણુ સભા સિણુગાર,	
કચીયણુ મુઝ કીન્યૈ કૃપા, વદતા વયણુ વિચાર.	૪
વીરા રસ સુંગાર રસ, હાસ રસ હિત હેજ,	
સાંભિ ધ્રમ વિધિ સાંભલૌ, જ્યું વાઘૈ તનનેજ.	૫
સીલ સાચ જગિ ભાપીધ, જસુ પ્રસાદિ શુપ હોધ,	
પદ્મણિ જિણુ પરિ પાલીયૌ, સાંભલિયૌ સહુ કોઈ.	૬
ગોરૌં વાદલ રિણુ ગહિલ, બિન્દૈ સુહડ બલિવંત,	
બોલિસ વાત દૂધ યથા, સુણુયો સગલા સંત.	૭
રતનસેન રામ તણૈ, છલિ રાપી કુલટેક,	
ગૌરો વાદલ સૂરિમા, સતધારી સુવિવેક.	૮
સાંભિ ધ્રમ જ્યાં સાચ્યૌ, વીરા રસ સવિસેવ,	
સુહડા મૈ સોભા લહી, રાપી બ્યત્રવટ રેવ.	૯

યુદ્ધ જીતૌ, જસ પટ્ટીયૌ, વસુ પુડિ હુઆ વિધ્યાત,
ચિત્રકોટ આવૌ કિયૌ, સુણયો તે અવદાત.

૧૦

નર નર પતિ પડિત સભા, સાંભલયૌ સહુ કોય,
પરયા દાંભન ધન દીછ, ધ્રમ-સંત ધારી કોષ.

૧૧

અતે—

x

x

x

ગોરા વાદલની એ કથા, કહી સુંણી પરંપર યથા,
સાંભલતાં મનવંછિત કલૈ, રોગ સોગ દૂપ દોહગ ટલૈ.

૯૦૧

સાંમ ધરમ સાપુરસા હોષ, સીલ દિંદ કુલવંની જોષ,
હીંદુ ધ્રમ સત પરમાણુ, વાગા સુજસ તણા નિસાંણુ.

૯૦૨

ધનિ નારી પદમણિનો સીલ, સંકટ માહિ પાલ્યો સીલ,
સીલ પ્રતાપે છૂટૈ રાઈ, ગઢ રાખ્યો જસ દ્યો સવાઈ.

૯૦૩

ધનિ ષગધારિ નર રજપૂત, સગલી વાતે રાષૈ ભૂત,
ઉતમ પુરસ ચરિત્ર સુષકદ, સુણતાં લહીયે પરમાણુદ.

૯૦૪

પૂનિમ પક્ષ ગિર્યા ગણધાર, દેવતિલકસૂરિ સુપંકાર,
ગ્યાંનતિલક સૂરીશ્વર તાસ, પ્રતપે પાટૈ યુદ્ધિ નિવાસ.

૯૦૫

પદમરાજ વાયક પરધાંન, પુહવી પ્રગટ સકલ ગુણવાંન,
તાસ સીસ મનરંગૈ ધણૈ, હિમરતન વાયક ધમિ ભણૈ.

૯૦૬

વાત રચી એ વાદલ તણી, સાંમ ધરમ અતિ સોહાંમણી
વીરા રસ સિંગાર વિસેષ, સીલ સધર પદમણિ સુવિવેક.

૯૦૭

સુણતાં સુપ ચતુરાધ વધૈ, નીતરીત સૂરાતન સધૈ,
ઊજમ તેજ હુધ અતિ ધણૌ, વિવિધ કરી નાણૈ મંત્રણૌ.

૯૦૮

ખીછ પ્રતમાં નીચે મુજબ છે.

“ સંવત સોલહસૈ સૈતાલ, આવણ સૂદિ પાંચિમ સૂવિસાલ,
પોહવી પીઠ ધણુ પરગડી, સગલપૂરી સોહૈ સાદડી.

પ્રથવી પ્રગટ રાંણુ પ્રેતાપ, દિન દિન ચદતૈ તેજ વિધ્યાત,
તસ મંત્રીસર યુધિનિધાન, કાવેઢયા કુલતિલક સમાન.

સાંમ ધરમ ધૂર ભાંભોસાહ, વૈરી વંસ વિધુસણ રાહ,

તસ લઘૂ ભાષ તારાગંદ, અવની જાણી અવતરીયો ઈદ.
 ધૂનિમ અવિચલ પાલે ધરા, સત્ર સોહ કીધા પાધરા,
 તસ આદેસ લહી સદ્ભાય, વાદ્ધવાત રચી સદ્ભાય.
 સ્પષ્ટૌ તિસૌ ભાષ્યૌ પરબંધ, સાંમ ધરમ વીરારસ સંબંધ,
 ઉજમ અગ હુવૈ અતિ ધણૌ, મોહ કમ કર જાણૌ મંત્રણૌ. ”
 સાંમ ધરમ પાલંતા સદા, પામૈ નવનિધિ ધર સપદા;
 [સુર નર સદ્ પ્રસંસા કરે, વરમાલા લે લિપ્તમી વરે]
 ષટ સિત ગાથા પોડ સંબંધ, સ્પષ્ટતાં પામૈ આણંદ કંદ. ૯

કલસ કવિત,

હિમરતનકી યુદ્ધિ છંદ ચોપઈ પ્રથમ કીય,
 અમ કશ્ચ વયણુ વિશેષ મુકવિ રાજસ ગુણુ થપીય,
 સુદ્રિઢ બંધ સંગ્રામ, સુર ચિતવેધક વાધક,
 કવિત દ્વહા ચોપઈ, ધરે નૌતન જહાં લાધક,
 મહિલા અથ ઉજ્જલ કલી ત્રીયમરથ ભૂપણુ સજે,
 રંગ રેપ ભરે સુત્રામ, સિર ગુલ ક્યારી દરપત ઉપવન મજે. ૯૧૦

દ્વહા

કદ્દં દોહા કહુ ચોપઈ કહુ કહુ કવિત સુચંગ,
 વયણુ નીરજ્યું મિલિ રહૈ, મન હુ ત્રિવેણી સંગ. ૯૧૧
 અમરરાણુ જેસોંધ સુત, તપે ભાણુ હોંદ્વાણુ,
 પ્રિથીનાથ પૂમાણુ પહ મોજલહિર મહિરાણુ. ૯૧૨
 પાટ ભગત દિલ્લી પુરા સામ ધરમ પરધાન;
 સોંધ સકજ રૂપા સુતન, નિરમલ યુધિ નિધાન. ૯૧૩
 સ્મરાતન વેધક ચતુર, ભેદ લગ ભૂપાલ,
 બલ છલ આણુકલ સાંમ ધ્રમ, વાદ્ધ જ્યું વિરદાલ. ૯૧૪
 ગુણુગ્રાહક ગ્યાયક મુગણુ, દન મોજાં દરિયાવ,
 સોંધ સાહ રાષૈ સદા, ભાગવિજયસુ ભાવ. ૯૧૫

તાસ પિઆરી ચોપધ મનમાંની અતિમોજ,
તેં દાતા ચિત રીઝવણુ બધે કવિત સચોજ.
વહિ ચૈતહ સાઠે વરસ તિથિ ચોદસિ ગુરવાર,
બધે કવિત સુવિત પરિ, કુંભજમેર મઝાર.

૯૧૬

૯૧૭

—ધર્તિ શ્રી ગોરાવાદ્વરિ એ ક્રૈતિક વિષયે પદમણી ચોપધ સંપૂર્ણ
રણુમ્. સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે પોપ વહિ ૧૦ દિને લિવિચક્રે અર્ધરામપુરવરે.
શુભ ભૂમ્યાત્ દીર્ઘાયુષાં શ્રીરસ્તુ. (૫૦ કાં)

—વિવેકવિનયનો ઉદયપુર ભં.— (દે. લા. પુ. ૩૩)

૧૪૩ કુશલલાલ (બં અભંચધર્મ, શિષ્ય.)

(૨૪૭)+ માધવાનળ કથા—પ્રબંધ—ચરિત (અથવા માધવાનલ
કામકુંદલા ચોપાઈ રાસ) સં. ૧૬૧૬ શાગણુ શુ. ૧૩ રવિવાર
આદિ—
નરસલમીરમાં.

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ૨ સુમતિ દાતાર,
કાસમીર મુખમંડણી અલપુત્ર કર વિણુ સોહેં
મોહન તરવર મજરી મુખમયંક ત્રિભોવન મોહેં
પયપંકજ પ્રણુમી કરી આણી મન આણુદ.
સરિસ ચરિત શૂગાર રસ પબણીસ પરમાણુદ
માધવાનલ ૨ રૂપ નકરંદ.
ચવહલ વિદાધર ચતુર વિદુર જાણિ સુરગુર વિચક્ષણુ,
નારદ તું વરનાદ ગુણુ લહું અવે બત્રીસ લક્ષણુ.
કલા બહુતર અતિકુશલ અભિનવ ધંદ્ર કુમાર;
સુગુર મુખેં જિમ સાંભલુ વિરચિત તેહ વિચાર.

૧

અતે—

સંવત સોલ સોલોતરઈ, જેસલમેર મઝારિ;

ફાગણ સુદિ તેરમિ દિવસે, વિરચી આદિનિવારિ.

ગાહા દહા નેં ચુપઈ, કવિત કથા સંબંધ;

કામકંદલા કામિની, માધવાનન પ્રબંધ.

કુશલલામ વાચક કહઈ, સરસ ચરિત સુપ્રસિદ્ધ;

જે વાચઈ જે સંભલઈ, તીઆં મિલઈ નવ નિધિ.

ગાથા (અથસખ્યા પૂરાં છસેં) સાડા પાંચસઈ, એ ચુપઈ પ્રમાણુ;

તાહ (નેહ) સુણતાં સુખ દીઈ, જિમ જિમ (જે નર) ચતુરસુજાણુ.

રાગન (રાગિન) માત્ર સુપાદ ધર (માન પટોધર) કૂંચર શ્રી હરિરાજ,

વિરચ્યા એહ સિણુગાર રસ, તામ કુતૂહેલ કાજ.

સારદ સુપસાઈ કરી, શીલ તણુમ અધિકારિ,

બાણઈ સભલઈ નેહ નર, સુપ પામઈ સંસારિ.

—ઈતિશ્રી માધવાનન કામકંદલા ચુપઈ રાસ સમાપ્ત.

—ઈતિશ્રી માધવાનન ચક્રપદ સંપૂર્ણ—ગણિ કનકસાગર લિખિતં.

સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે ફાગણ સુદિ નિજ ભોમવારે લિખિતં કોઠારીયા મંદ્યે

(આ પ્રત મુનિમહારાજશ્રી સિદ્ધિ મુનિશ પાસે છે.)

—લિપતં ગણિ સુમતિનિજય ૧૭-૧૫ આ૦ ક૦

—સ. ૧૮૪૮ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૫ શુદ્ધિ ૫ શનૌ લં. મુ. ધર્મવિજય

૧૯-૧૮ માં.

+ સાહિત્ય માસિકમાં (સને ૧૯૧૫) ના છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે

(૨૪૮) માફદોલાની ચોપઈ, x સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ગુરુવાર.

જેસલમેરમાં.

આદી—

સકલ સુરાસુર સામિની, સુણિ માતા સરસતિ,

વિનય કરીને વીનવું, મુઝ ઘો અવિરલ મતિ.

જોતાં નવરસ પણ જગિ, સવિહુ ધુરિ મિણુગાર,
રાગે સુર નર રંછયે, અગત્રા તમુ આધાર. ૨
વચન વિદ્યાસ વિનોદ રસ, હાવ ભાવ રતિ હાસ,
ત્રેમ પ્રીતિ સંપ્રેગ મુખ, એ મિણુગાર આવાસ. ૩
ગાહા ગૂદા ગીત ગુણ, ઉક્તિ કથા કલ્પોદ્ય;
ચતુર તણા ચિતરીઝવણ, કહિયે કવિ કલ્પોદ્ય. ૪

ગાહા:—

મણુદર નવરસ મળે સુંદરનારીણ સરસ સંગધ,
નિરવમ કમલિ નિખલ્લા ગુણ તુ સયણાજણા મુગુણા.
નલવર નયર નરિદો નલરાય સ્વય ઉય સ્વય કુમરવરો.
પિંગલરાય તમુ ધૂઆ વનિતા માન્વણિ વરણ વસ્તુ.

*

*

*

*

અતે—

ગાથા સાતસદી એહ પ્રમાણ, દ્વહા નર્મ ચક્રપર્ષ વષાણ;
યાદવ રાહલ શ્રી હરિ(મિથ)રાજ, જોડી તારા કુતૂહલ કાજિ. ૭૦૦
જેણી પરિ કવિ મુષિ સંભલી, તિણિ પરિ મર્ધ જોડી મનરલી;
દ્વહા કેષ પુરાતન અછપ, ચક્રપર્ષ બંધ કીડ મર્ધ પછપ. ૧
[અધિકો જે જોડયો છે બદ્ધ, ‘કવિયણુ તે સાંસહજ્યો સદ્ધ,
પાડયો જિહાં વલી પાંતરો, તેહ વિચારી કરજ્યો ખરો.’]
સંવત સોલસચ સત્તરોતરર્ધ, આષાત્રીજ વાર સુરગુરર્ધ
જોડી જેસલમેર મઝારિ, સુગતાં સુખ પામર્ધ સસારિ. ૨
ખરતર ગચ્છ સુગર ગહગહપ, વાયક કુસલલાલ ધમિ કહર્ધ,
મારવણીની એ ચક્રપર્ષ, એ મુણીજ્યો એકમના થર્ધ. ૩
[સાંભલતાં પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ તિતિ સદા.]

[મારવાડમાં દોલામારની લોકવાર્તા ઘણીજ પ્રસિદ્ધ છે. તેના સંબંધમાં જેસલમેરના રાહલની પચ્છાથી કવિએ આ કૃતિ બનાવી છે. કૃતિ રસભરેલી અને કૌતુકી છે.] પાનાં ૧૭ ડા. ૮૨ હા. ભ. પાટણ.

—ધતિ દોહા મારવણી ચઉપદ્ધિ સપૂર્ણ સં. ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ
માસે શુકલપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણુરતનેન ત્રિખિત મિદં જ્ઞેમ., ચ, લી.; માણેક;

પાનાં ૨૪-પ્રે. ૨.; ૨૨-૧૯ માં.

૫ ખારોટ કવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઈ વાઢસૈદ્ધ્યના ૧૯૭૩ ના માર્ગ-
શીર્ષના અક્રમાં પૃ. ૧૭૭ જણાવે છે કે પોતાનીપાસે સં. ૧૬૧૫ ના
વૈ. શુ. ૩ ગુરવારે જેસલમેરના મહારાજ હરરાજજીની આજ્ઞાથી આ
કવિએ બનાવેલી શુદ્ધ અને સપૂર્ણ પ્રત છે. આ પરથી તેણે 'માર
દોહાની વાર્તા' ના મથાળે વર્તા લખી તેમાં પ્રકટ કરાવી છે.

(૨૬૯) તેજસાર રાસ-સ. ૧૬૨૪ વીરમગામમાં

આદિ—

ફહા.

શ્રી સિદ્ધારથ કુલતિલુ ચરમ જિણેશર વીર
પાળુગિ પ્રણુમી તસનણા સોવિન્નવન્નસિરીર.
જિનવર શ્રી સુધિં ઊપદિસઉ ભવિક્ક લોક સુપ કાજિ
જિન પ્રતિમા જિન સારપી ભાપિ શ્રી જિનરાજિ
પ્રતિમા જિનની જિનપરિં આરાહિ એકંતિ
અહિ ભવિ પરભવિ સુપ લહઈ ઇમિ ભાપઈ અરિહંત.
જિણુહર જિનવર આગલિઈ પૂરઈ જિકા પધવિ
તેજસાર નૃપ તણીપરિં સુપ ભાગઈ સદૈવ.
આર રાજ તિણિઈ પામીયા પૂજા તણુઈ પ્રંભાણિ
સર્વારથ સિધિ અજઈ લહિસિ શિવ નિર્વાણુ.

૬

૨

૩

૪

૫

*

*

*

*

અતે—

શ્રી ષરતર ગામ્હિ સહિ ગુરરાય, ગુર શ્રી અમયધર્મ ઉવઝાય
સોલહસઈ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર.
અધિકારઈ જિનપૂજા તણુધ, વાચક હેરાલલામ ઇમિ ભાણુધ,
બે વાંચઈ નઈ જે સાંભલધ, તેહના સદ્દ મનોરથ ફલધ.

૧૫

૧૬

—ધતિ તેજસાર દીપપૂજા વિષયે રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૪
વર્ષે પોસ સુ. ૧૪ રાજપુર નગરે. તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીશ્રી. પરમગુરુ
ભદ્રારક શ્રી હેમવિમલ સૂરિ, તત્ શિષ્ય મુખ્ય પંડિત શ્રી સુમતિમંડળ
ગણિ. તત્ શિષ્ય (ચેલા) સહજવિમલેન લિખિતો અર્થ રાસ,
(પૃ. ૧૩ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) રત્ન. કે.; વીર. પા.

—સંવત્ પાડેશ નવનવતિ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે
ચતુર્થી દિવસે તિથૌ પુષ્કાસરે વિધિપદ્ધ ગચ્છેશ ભદ્રારક મુગટામણિ:
શ્રીશ્રી ૫ ગજસાગર સૂરીન્દ્ર તત્ શિષ્ય પંડિતપ્રવર શ્રીશ્રી ૪ લલિત-
સાગર તત્સિષ્ય ઋષિ મનિસાગર દ્વિતીય ભ્રાતૃ ઋષિ જયસાગર પા-
ર્થે સતિ શ્રી તેજસાર નૃપરાસોડ લિખિતોડસ્તિ. (ઈડર બાધ્યાનો ભ.)

—૧૬-૧૫ સંવત્ ૧૭૪૨ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૧૨ દિને આદિત્ય-
વારે. સકલગણિગજેન્દ્રગણિ શ્રી શ્રી ૧૦૮ સૌભાગ્યવિજય ગણિ
તત્શિષ્ય પ્રેમવિજય લિ. કંઠારીયા મધ્યે (પાલણુપુર ભ.)

(૨૫૦) અગડદત્તરાસ. (પ્રેત સં. ૧૬૫૩)

૧ સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્તંભ ખલાતમાં.

આદિ—

પ્રભુ પ્રણમુરે પાસજિણેસર થંભણો.

ગુણ ગાવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ધણો.

જાંની વિણુરે એહની આદ ન કો લહે.

તોહૈં પણિરે ગીતારથ ગૂઝ ધમિ કહૈ—

*

+

*

*~

અતે—

ઈમિ સ્તંભો સ્થંભણ પાસ સ્વાંમી નયર શ્રી પંભાયતૈં,
જમ સહા ગુરુ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંમતે,
એ આદ મૂરતિ સકલસુરતિ સેવતા સુખ પામીએ,
મનભાવ આણિ લામ જાણિ, કુસલલાલ પજંપયે.

૨ ગોડીપાર્થનાથ સ્તો

આદિ—

સરસતિ સામની આપ સુરાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ જોતિ સંસાર સમાણી, પાદ પરણમુ જોડિ યુગ પાણી. ૧

*

*

*

*

કલસ.

અતે—તેણી ધરા જસ તુઝ ઉદધિ તિલાં દિપ અસંખિત,
બોમ ધરણિ પાયાન આણ સુર વહે અખંડિત,
અસુર ઈંદ્ર નર અમર વિવિધ વ્યંતર વિદ્યાધર,
સેવે તુઝ પાય સય ન માજ સુજ પે નિરતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિન ચિંતામણી,
કવિ કુંશલલાભ સપતિ કરણ ધવલધીંગ ગોડીધણી. ૨૩

પ્ર. કા.; ૧૪વિ. ધ. ૨-૧૪

૩ નવકાર છંદ—

આદિ—વંછિત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર,

અતે—કલસ.

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક;

સિદ્ધમંત્ર શાશ્વતો ધમ જપે શ્રી જગનાથક,

શ્રી અરિહંત મુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે

શ્રી ઉવગાય મુસાધુ પંચ પરમેશ્વરી શુણિજે;

નવકાર સાર સંસાર છે કુંશલલાભ વાચક કહે,

ઝોક ચિતે આરાધીઈ વિવિધ ઝઠ્ઠિ વંછિત લહે ૧૭ (ગુ. વિ. ભ.)

૧૪૪ લાવણ્યકીર્તિ (ખ૦ જેમશાખા ગુણુરંગ-જ્ઞાન-
વિલાસ શિ૦)

(૨૫૧) રામકૃષ્ણ ચૌપાઈ. સં. ૧૬૧૭ વૈ. શુ. ૫ વિક્રમપુર (વીકાનેર) માં
અતે— ઢાલ નવમી (અમ્મસઉરે અમ્મત્તઉ મુનિવર ગાધ્યમ્)

ભાવ ધરીનઈ ગુણુ ગરબા તણા, ગાધ્યજમ્ સસનેહ,
ઉત્તમ સંગમ્ ઉત્તમ ફલ હુવમ્, વાન ફલમ્ સવિ એદ. ૫૩

તિણિ કાગણિ તપ સમક્રિતનઈ ત્રિષમ્, રામ અનઈ ગોવિંદ,
ચરિનમ્ ચારક મૂલ જનમ્ ચરી, ચુણિયમ્ સોદગકંદ. ૫૪

રાજમ્ સૂરનસિંહ નરિદનઈ વિક્રમપુરિ ગહગાહ;
સંવત સોલહ સય સનાહત્તરઈ, સુદિ પંચમિ વધસાહ. ૫૫

જેમ સાધિ જણીતા જગત્રમઈ, વાચક શ્રી ગુણુરંગ.
તાસુ સીસ વાચક ગુર ચિરજયઉ જ્ઞાનવિલાસ અભંગ, ૫૬

તાસુ સીમ લવલેસઈ ઉપદિસઈ, લાવણ્યકીર્તિ એમ
ભણતા ગુણુતાં સાંભલતાં છતાં, થાયછ અવિચલ જેમ. ૫૭

કુસલસુગુર સુપસાયઈ નવમી, ઢાલ ધન્યાસી રાગિ,
લાવણ્યકીર્તિ પભણઈ વાચતાં આધિક વધઈ સોભાગ. ૫૮

ચતુર ચિતરંજન એ દાષીયઈ ઇમ લઈ છઠઈ પંડ;
ભુવનકીર્તિ બધવ સંગમ, સદા, દિન દિન સુંજસ અખડ. ૫૯

—ઇતિશ્રી રામકૃષ્ણ ચરિત્ર પદ્યમપંડ સમાપ્ત. સં. ૧૭૧૩ વર્ષે
માગસિર વદિ ૪ દિને શ્રી બ્રહ્માનપુર મધ્યે લિખિતા ચતુ.પદિકા અથાઅથ
૧૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા. ગાથા ૧૨૦૦ સર્વ સંખ્યા.—પા. ૪૨-૧૫ આ. ક.

(૨૫૨) ગજસુકુમાલ રાસ.

અતે—

બંદીવાન છુડાવીયારે, સગલા નગર મઝારે,

મુહમાંગ્યા દીધા ધણારે, મણુ માંણુક ભંડારે.

મહમાંણુ કમહુ દીધા દેપી, મનરી અછા કોઈ ન રાપી,

લાવણુકીર્તી ઢાલ જ ભાપી. ચોથી પાંચમોએ તહુ સાપી,

છ માતાછ છ હો. ૬

હો.

હાથીનો હુ ત્રૈતાલવો, દેવકીમુત સુકમાલ,

બાલક જનમ્યો તેહવો, નામૈ ગજસુકુમાલ.

—૪૮૩૧ ગજસુખમાલજી ૯ લલ સપૂર્ણ. લિખિતં. જૈપર
મધ્યે. શ્રી. સમત ૧૮૬૭ આવણ શુદ્ધિ ૧૧ લિપિકૃત્વા. (૫. ૩.
પં. ૧૭ ગુ. (વ.)

૧૪૫ વિનયમાગર (૫૦ જિનહર્ષસૂરિ સંતાનીય માન-
કીર્તિ-દેવકલશ-સુમતિકલશ શિ૦)

(૨૫૩) સોમચંદ રાજાની ચૌપાઈ. સં. ૧૬૧૭ આવણ શુદ્ધિ ૧૫
અતે—
બુધ જૈનપુરમાં.

સંવત સોલહ સત્તરધરે, સંવચ્છર સુવિચાર,
સાવણ માસ સુહાવનઉરે, પૂનિમ તિથિ બુધવાર,
નગર જૈણપુર જાણીયરે, નદી ગોમતી તીર,
સકલ સંધકઈ આગ્રહધરે, રચી કથા સુગંભીર.

૧૫

૧૬

૧૭

૧૮

૧૯

૨૦

શ્રી જિણુમદિર સોભતોરે, અજિત જિણેસર નામ.
‘ વડ ખૂરતર ગચ્છ ભલઉરે, શ્રી જિનહર્ષ સંતાન,
શ્રીમાનકીર્તિ પાઠક ભલારે, વિદ્યારણ નિધાન.
તાસ શિષ્ય સોહર્ષ ભલારે, દેવકલસ મુનિરાય,
શ્રી સુમતિકલસ મુનિ જાણીયધરે, નરવર વંદઈ પાય.
તાસ શિષ્ય મુનિ રગસુરે, વિનયસાગર મુનિ નામ,
સોમચંદ ભૂપાલકીરે, કરી કથા અભિરામ.

—૩૨૧ પદો.

સાગર ભં. પાટણ.

(૨૫૪) ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ,—૩.

૧૪૬ માન (ખ૦ શિવનિધાન શિ.) જિનસિંહસૂરિ રાજ્યે.
(૨૫૫) કીર્તિધર સુકોસલ પ્રખધ સં. ૧૬૧૭ દિવાલી, પુષ્કરણમાં.
અતે—

શ્રી ખરતરગઠ ળાજઈ, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ રાજઈ,
સંવત સોલહ સત્તારે, દીવાલી દિનિ ગુણભરિ. ૫૦
ગુણિજન સુણિ ધણું રીજઈ, મૂરખ કિસુંય કહીજઈ,
હિયઈ હરપ બહુ આણી, મતિ દેઈ સાંભળઉ પ્રાણી, ૫૧
એ સંખંધ રમાલ, સુણનાં લીલવિલાસ,
શ્રી શિવનિધાન ગુર સીસ, કહઈ મુનિ માન જગીસ. ૫૨
શ્રી પુષ્કરણ ચક્રમાસઈ, રહતાં ચિત્ત ઉલ્હાસઈ
ભણતાં સમ સુખદાઈ, સુણના લીલ વધાઈ. ૫૩

—(ધર બાધઓનો ભં.)

૧૪૭ સાધુકીર્તિ (ખ૦ મતિવર્ધન-મેરૂતિલક-દયાકલશ-
અમરમાણિકય શિ૦)

(૨૫૬) સત્તરભેદી પૂજા, સં. ૧૬૧૮ શ્રા૦ શુ. ૫ અણહિલપુરમાં
આદિ—

રાગ પરપદૌ દ્વહા.
જ્યોતિ સકલ જગિ જગતી હૈ, સરસતિ સમરસુ ભંદ,
સત્તર સુવિધિ પૂજતણી, પભણિસુ પરમાનદ.

ગાહા

નવણ વિલેવણ વથ જુગ, ગંધારોહણ ચ પુષ્કરોહણયં,
માલારહણ વત્રયં ૨, ચુન્ન પડગાય આભરણે,

અતે—

અણહિલપુર શાંતિ શાંતિ સળ સુખદાઈ, સો પ્રતુ નવનિધિ સિધિ
વાજૈ. ૨ બ.

શ્રી જિનંદ સૂરિ ગુરૂ પરતરિપતિ ધરિ મનંવચન તસુ રાજે,
 સંવત સોલ અઠાર આવણુ સુદિ પંચમિ દિવસ સમાજે. ૩ ભ.
 દયાકલસ ગુરૂ અમરિમાણિક (ગુરૂ) તાસ પસાઈ સુવિધિધ હું ગાજે.
 કહે સાધુકીરતિ કરત જિનસંસ્તવ, સવિ લીલા સવિ સુખ સાજે. ૪ ભ.
 —સં. ૧૮૨૫ મિતિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧ શ્રી નિકમપુરમંદ્યે. (પત્ર. ૪ પ્ર. કા.)
 —શ્રી વીકાનેર મંદ્યે સંવત ૧૮૧૯ વર્ષે મિતિ જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે
 દુતીયા દિને સોમવારે પા ૮-૯ ક. સુ. (મારી પાસે છે.)
 (૨૫૭) આપાઢભૂતિ પ્રમંદ્ય. સં. ૧૬૨૪ વિજયાદશમી યોગિ-
 ણીપુરમાં.

અતે—

ખરતર ગચ્છ વાયક થયઉ, મનિવર્ધન નામ
 મેરતિલક તસુ સીસ જે ગુણ ગંણ અભિરામ. ૧૮૨
 તાસુ વિનય ગુણી અછં, દયાકલસ મુણીશ
 તાસુ સીસ રગય કલમ, સાધુકીરતિ જગીસ. ૧૮૩
 ધમ્મ સોલહ ચુડવીસમ સમઘ યોગુણિપુર કાણિ,
 કિયઉ વિજઈદશમી દિણં, યહુ ચરિત વિનાણુ. ૧૮૪
 એ પ્રસ્તાવ મનોહર, નવ રસ સંઘં,
 સાધુકીરતિ મુણિવર રચ્યઉ, આપાઢ પ્રમંદ્ય. ૧૮૫
 પાપઝ ગોત્રઈ પરવડઉ, શ્રીવંશ શ્રીમાલ
 સાહ તેજપાલ કરાવિયઉ, સંઘં રસાલ. ૧૮૬
 લહિસ્થઈ સુષ જે ગાવિખ્યઈ નરનારી વૃંદ,
 કુસલમંગલ અવચન ધરં, સુણતા આણુંદ. ૧૮૭
 ૧-શત્રુંજય (ચૈત્રી) સ્ત. ૧૬ કડીનું—
 આદિ—

પય પ્રણમી રે જિણુવરના શુભ ભાવ લખ,
 પુંડરગિરિ રે, ગાઠસુ ગુરૂ સુપસાહિલં,

અતે—

કલશ.

ધમ કરીય પૂજય થાજે ગહિ સંધ પૂજા આદરધ,
સાહમિવચ્છલ કરધ ભવિયાં, ભવસમુદ્ર લીલા તરધ,
સપદા સોહગ તેહ માનવ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ બહુ લહધ,
અમરમાણિક સીસ સુપરધ, સાધુકીરતિ સુખ લહધ.

૨-પ્રભાતી ૪ કડી.

—૧—૧૫ (મારી પાસે છે.) ૧૬

આદિ—

રાગ દેશાખ.

આજ નાપમ ધરિ આવે, દેખો માર્ધ

અતે—

ઉત્તમ દાન અમૃતરસ ઉપમ, સાધુકીર્તિ ગુણુ ગાવે. ૪ આજ. ૦
(મારી પાસે છે.)

૧૪૮ દેવશીલ (સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ-સોમવિમલસૂરિ-લક્ષ્મી

ભદ્ર-ઉદયશીલ-ચારિત્રશીલ-પ્રમોદશીલશિ.)

(૨૫૮) વૈતાલ પંચવીસી રાસ—સં. ૧૬૧૯ ખીજે શ્રાવણ
વદ ૯ રવિ વડવા ગામમાં.

* “આ રાસ સં. ૧૬૧૯ માં રચાયેલો હોય એની ભાષા ૧૬ મા
૧૭ મા સૈકાની છે, અને વિમલપ્રબધ તથા કાન્હડદે પ્રબધની ભાષા
સાથે તે ઘણી રીતે મળતી આવે છે; અને આથી તે તે સૈકાની
ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવાને ઉપયોગી થઇ પડશે. કવિ શામળબદ્દની
મહાપત્રીસીની વાતો મૂળરૂપે જૂની ભાષામાં આમાં છે. વૈતાલપત્રી-
સીનું મૂળ કથાસરિત્સાગર અને બૃહત્તમજરી વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં
છે; અને તેમાંથી હિંદી, મરાઠી, બંગાલી વગેરે અનેક ભાષાઓમાં
તેમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર અને વધારા સાથે ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભાષાન્તરો
થયાં છે. બંગાળના પંડીત જીવાનંદ ખી. એ. પ્રકાશિત શ્રી જંબલદત્ત
પ્રોક્ત પણ સંસ્કૃતમાં એક વૈતાલ પંચવિંશી છે. એ બધામાં વાર્તાઓની
ઘટનામાં કંઈ કંઈ ફેરફાર છે અને કોઈ કોઈમાં એક ખીજાથી જુદી
જુદી વાર્તાઓ છે.

—૨. જગજીવન દ. મોદી.

આદિ—

સરસતી સામિણિ પય નમી, માગુ ઉચિત પસાય,
કાસમીર મુખમંડણી, વાંણી દ્વિ મુઝ માય. ૧
બ્રહ્માપુત્રીનિં નમું, કમલ કમંડલ સાથ;
એક કરિ વીણા ધરી, પુસ્તક જમણિં હાથિ. ૨
હંસવાહનિ હરખિં રમિં. કરિં જગદીલ વિલાસ;
જે જગ મૂરખ માંનવી, તેહની પૂરે આસ. ૩
હીઈ મુખ દુખીઆ નરા, મુખીઆ સપતિ કોડિ;
મૂરખનિ વિદ્યા દિઈ, બું સમરે પરહોડિ. ૪

x

x

x

x

અતે—

તપગણ નાયક ભુવન દિણેહ, શ્રી શ્રી સોભાગ્યહર્ષ સુરિંહ,
તસપટિ સોહિં ગુંણુગેહ, જયવંતા વહિંરી જગમેહ. ૮૧૩
ગુર શ્રી સોમવિમલ સુરિરાય, પ્રણમુ અહનિસિ તેહના પાય,
તસ પડિત વર પ્રધાન, લક્ષ્મીભદ્ર નામિ સુવિહાંણુ. ૮૧૪
સીસ સીરામણિ પડિતરાય, ઉદયશીલ ગણી પ્રણમું પાગ,
આરિતશીલ પડિત તસ સીસ, સપરિવાર વદુ નીસદીસ. ૮૧૫
પ્રમોદશીલ પડિત ગુરરાય, તેસહિ ગુરના પ્રણમી પાય;
કરી ચોપાઈ નામ વેતાલ, પચ્ચીસેં એ કથા રસાલ. ૮૧૬
સંવત સોલ ઉગણીસા વર્ષ, બીજે શ્રાવણ શાંમલ પખખ;
નુંમ તણે દિન રવિવાર, નક્ષત્ર પુનર્વસુ આવ્યું સાર. ૮૧૭
ત્રડવે ગાંમિ રહ્યા ચોમાસ, રચિઉ વાસુપુજ્યનિ પાસ,
ચૌપૈકથા સંબંધ વિનોદ, સાંભલતાં ઉપજે પ્રમોદ. ૮૧૮
દૂહા ગાહા બંધ ચોપાઈ, આઠસિં નિ ત્રેવિસ જે હુઈ;
સાંભલતાં સંકટ સવિ ટલેં, ભણતાં સવિ મુખ આવિ મિલે. ૮૧૯
નવિ આલે તસ ભૂત વેતાલ, સાહાસ તણી એ વાત રસાલ;
વિનોદરસ રચિ દેવસીલ, ભણતાં ગુણતાં લહીઈ લીલ. ૮૨૦

હું સવિમાંહિ મૂરખ ધરી, હમડું મત નહિં તેહની ખરી;
અક્ષર આધું પાછું કહ્યું, હીન અધિક પાયું નવિ લઈ.

૮૨૧

કરજોડી પ્રણમ કવિરાય, સોધી અક્ષર હવજ્યો દાય;
જિહાં લગે તારા રવિચંદ, કથા રહિજ્યો જિહાં તપેં જિણુંદ.

૮૨૨

—ઇતિ શ્રી વેતાલપચવીસી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૮૨૯ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ
૨ બુદ્ધે સિદ્ધિયોગે પં. શ્રી ૫ શ્રી રાજવિજયગણિ શિષ્ય પં. કૃષ્ણવિજય
ગણિ લિપિકૃતં સાંતલપુરે શાંતિનાથપ્રસાદાતઃ શ્રે.

—પ્ર. કા.

—ઇતિ શ્રી વિક્રમ મહારાજેન્દ્ર ગુણોત્કર્ષીર્તન વેતાલપચવીસી
કથાયાં વિવિધવિનોદવાર્તાયાં પચવિંશતિ કથા સંપૂર્ણાઃ સવત્ ૧૬૯૧
વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધિ બીજ રવૌ શ્રી ૬ પુન્યજી વરસિંધજી લગ્નુ તસ્ય
સીધ્ય પંડિત સરોમણિ ઋ. શ્રી ૫ વર્ધમાનજી તસ્ય શિષ્ય ઋ શ્રી ૫
તુલસીદાસ તસ્ય સીસ્ય મુનિ કલ્યાણ લિખિતં શુભં ભવતુઃ

—(ચેનસાગરજી ભં. ઉદયપુર)

(સોમવિમલ સૂરિ માટે જીજ્ઞા નં. ૧૩૦)

+ સંશોધન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા રા. જગજીવનદાસ દયાળજી
મોદી, સખ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર ખાંભા મહાલ, વડોદરા
રાજ્ય. સં. ૧૯૭૨ કિમત દોઢ રૂપીઆ.

૧૪૯ આણંદસોમ (તં સોમવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૫૯) + શ્રી સોમવિમલસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૧૯ માહ ૧૦,
નંદુરપ્પારમાં.

આદિ—

સકલ સદાશીલ સેવીષ, શ્રી જૈાતમ ગણધાર;
મણુહ મનોરથ પૂરણુ, લખધિ તણુ ભંડાર.
સરસતિ સામિણી તુઝ નમું, મારું અવિરલ બુદ્ધિ;
જાસ પસાઈ સંપન્ન, વચન તણી વર સિદ્ધિ.

૧

૨

સોમગચ્છ ગયણિ ગણિ, સોમવિમલ ગુણધાર; . . .
 શ્રી સોમવિમલ સૂરિ તણુ, રચિસુ રાસ વિસ્તાર. ૩
 સાર સુગુર ગુણ ગાયતાં, દુઃકૃત દૂરિં જઈ;
 રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપદા, નિશ્ચઈ નિય ધરિ થાઈ. ૪
 સુરતર સમ સહિગુર સુગુણ, સદાયાર વિચાર;
 ભાવિ ભલેષ ભેટઉ ભવિક, જિમ પામું જયકાર. ૫

x   x   x   x

અતે—

લોટી ગણુડે પાએ લાગું, ગુર સેવા અહનિસિ માયું;
 આણુદસોમ પ્રણમઈ પાય, કરિ મઝ ગુર સુપસાય. ૧૫૦
 રાગ—મલ્હાર. મોરી આખડી ફરફરે. એ ઢોલ.

યુગ પ્રધાન જાણુઈ સહુ, જિનશાસન સુરતાનરે.
 ગુર ગુણ ગાતાં સંપદા, સહી વાધધરે અધિકું વાન. ૧૫૧
 મોરા સહિ ગુર વધાવુરે, સોહાવુંરે તપગછરાય,
 નિત પ્રણમુરે શ્રોગુરપાય, જિમ કીજધરે નિરમલ કાય,
 જિમ હુધરે બહુધું આય, મોરા સહિ ગુર વધાવુરે.

ધિન અમરાદે કૃપડી, રૂપરાજ કુલ ધિન્ન રે
 ધિન્ન સુગુર જાણુઈદીખીઆ. રૂપાચરિહરે સદ્ર સુપ્રસન્ન મોં પરે

સોમાગહરિય સૂરિ પટિ જયુ, શ્રી હેમવિમલસૂરિ સીસરે.
 ચક્રવિહ સદ્ર ધણિ પરિ ભણુઈ, જયુ ગજપતિરે કોડિ વરીસ મોં ૫૩
 જા દ્રૂ સાયર ચદ્ધુ, જાં તપઈ તેજિ દિણિદરે;
 તાં સોમવિમલસૂરિ ચિર જયુ, સુખ સંપદરે દિક આણુદ મોં ૫૪
 આણુદ સોમકલા મિત્રી, સંવત ઓગણીસઈ માધ માસિરે,
 દસમી ગુરવારિ રચિઉ નંદરઆરિ રે રાસ ઉલ્લાસિ. મોં ૫૫
 મનરગિ જે ભણુઈ ગુણુઈ, સાંભલઈ રાસ રસાલરે,
 નવ નિધિ તસુ ધરિ અંગણુઈ, સખિ ફલીકરે અમર રસાલરે. મોં ૧૫૬

પ્ર૦ જૈ. ઓ ગૂર્જર કાવ્ય સચ્ચ.

(આનો સાર સોમવિમલ સૂરિ નં. ૧૩૦ ની નીચે આપ્યો છે.)

વેલામુનિ.

સત્તરમી સદી.

૨૨૫

(૨૬૦) સ્થૂલભદ્ર સ્વાધ્યાય. સ. ૧૬૨૨ આવણ શુદ્ધિ ૧૦ વૈરાટમાં.
અતે—

તપગચ્છિ નિર્મલચંદ્ર, શ્રી સોમવિમલ સૂરિંદ,
તસ સીસ રચિલ સગાય, સાંભલતાં (મન) નિર્મલ થાય.
પૃથિવી રસ સવત એહ, કુચ કણ્ણુ પ્રમાણિ જોહ,
આવણુ શુદ્ધ દશમી દિવસિં, વયરાટિ થુણિલ મન હરસિ,
જાં તારા ગયણિ દિણંદ, જા સાયર મેઝ ગિરિદ,
તાં પ્રતપુ જાવલી સોમ, ઇમ ભણુમ આણુંદસોમ.
—વૈરાટ (ઐરાટ) જયપુર રાજ્યમાં આવેલુ છે. (૫૩ કડી પ્ર. કાં)

૧૫૦ વેલામુનિ અથવા મનસત્ય [તત્વ વિજ્યદાન
સૂરિ શિ. ૦)

(૨૬૧) નવતત્વ જોડિ. (ચોપઠ) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં.

આદિ—

મગલ કમલાકંદુ એ હલ.
આદિ જિણુદ નમેવિએ, નવતત્વ કહલ સખેવિએ,
જીવતણા દસ પ્રાણુ એ, પચાઈંદ્રી પચ પ્રાણુ એ.

*

*

†

*

૧

અંત—

ઇય નવતત્વ વિચારતાં, અધિકી ઉછી ભાષિરે;
વેલી હુધ અગ્નણુવધ, તે પામલ સદ્ધ સાષિરે.
તપગચ્છનાયક સિર ગુર. વિજ્યદાન ગણુધારરે.
વેલલ મુનિ તસ આણુધરી કહધ સ્વપર ઉપગારરે.

૬૪

૬૫

૮—૧૧ (વિ. ધ.)

ખીજ પ્રતમાં નીચે પ્રમાણુ છે તે પચથી રચનાર કવિતું નામ
મનસલ જણાય છે.

અંતે—

મય નવ તત્ત્વ વિચારતાં અધિકૃં ઉછૂ ભાખ્યૂંરે,
 બોલ્યું હુઈ અણુજ્ઞાણુવર્ધ તે પાંખૂં સંધ સાખિરે,
 તપગચ્છનાયક શ્રી ગુરૂતો શ્રી વિજયદાન ગુણધારે.
 એલૂ મનસત આણુધરઘ તુ કહસૂં પરઉપગારે.

—સંવત્ર ૧૬૫૮ વરસે આપાઠ વદિ ૨ સોમે. લેખક પાઠક શુભં
 ભવતુ—પત્ર ૮ પ્ર૦ કા.

બંને નામના કવિઓ એકજ લાગે છે—(વિજયદાન સૂરિનું સરિપદ
 ૧૫૮૭, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૨. તેથી આ કૃતિ સ. ૧૬૨૨ પહેલાંની છે.

૧૫૧ ભીમ ભાવસાર.

(૨૬૨) શ્રેણિક રાસ. સં. ૧૬૨૧ ભા૦ શુ૦ વટપદ્ર (વડોદરા) મા
 આદિ— રાગ કેદારો.

ગાતિમનઘ સિર નામીય, મનવંછિત ફલ પામીય;
 સ્વામીય સેવકની દયા કરોએ. ૧

સારદાનર્ધ અરણ્યે લાગુ, સુદ્ધિ પુદ્ધિ માતા હું માગુ,
 દો મુઝનમ વાણી અનાપમ રૂઝાડી એ. ૨
 ઉદાહર.

રૂડી તે વાણી આપો મુઝ માતા, સિદ્ધાત સૂત્ર વિસ્તાર
 લાખ જોયણૂ જંબુદીપ, ભરતખંડમાંહિ સાર. ૩

* * *

અંતે—

વટપદ્ર ત્રયર સંવત સોલ એકવીસઘ, ભાદ્રપદ સુદિ શુભ (ત)
 કલસ. વારે પ્રારભ દીસઘ.

કાંધ એક કવિમતિ, કાંધ એક સાઙ્ગતિ સાધસંગતિ પામીધ,
 શ્રેણિક રાસ કીઉ અતિ ઉદ્દાસઘ, જિનવાણી સિર નાંમીધ. ૧

સુમતિકીર્તિસૂરિ. સત્તરમી સદી.

૨૨૭

ગઈતમ પાઝે, સારદમાઝે, ચિત રાધું ચરણે સમુ,
ભાવસાર ભીમ કરજોડી બોલિ, સાધ સહને ચરણે નમુ.

—સંવત ૧૫૦૩ વર્ષે માધ વદિ ૧૪ ભૈામે લિખિતં [યુ. વિ.] ૩.

—સંવત ૧૬૭૨ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૮ શુક્રે દિવસે જોસી સવળ
શ્રી સ્તંભતીર્થ સ્થાને લં સુરત ભં. ગોરળ રવિહંસજી દીપહંસજી—
આપરીયા શેરી—સુરત પાસેની પ્રતિ.

મં બં

૧૫૨ સુમતિકીર્તિસૂરિ (દિવસરસ્વતિગચ્છ જ્ઞાનભૂષણસૂરિશિ.)

(૨૬૩) ધર્મપરીક્ષા સં. ૧૬૨૫ આગશર શુદ્ધ ૨ લાસોટ નગરમાં.
આદિ—

ઢાલ રાસની.

ચંદ્રપ્રભ સ્વામી નમીઈ, ભારતી ભુવનાધાર પુ;

મૂલ સંઘ મહીયલિ મહીત, બ્રહ્માત્મા ગણ સાર પુ.

વિધાનદિ સ્વામી વિપુલ, મલ્લિભૂષણ મુનિરાય પુ;

લક્ષ્મીચંદ ગુરુ ગુણનિલોચે, પ્રણમીય તેહના પાય પુ.

વીરચંદ ચર્ચિત ચતુર, ભટ્ટારક ભુવિ ભાણુપુ;

જ્ઞાનભૂષણ જ્ઞાનિ ભક્ષોચે, વિધાનુ દીર્ઘ દાન પુ.

પંચગુરૂના પાય નમીય, રચું રાસ મન રંગિ પુ.

ધરમ તણી પરીક્ષાતણુ ઝે, શાસ્ત્ર જોઈ નિચંત પુ,

ભવીયણ ભલી પરિ સામજોચે, ધરમાધરમ વિચાર પુ;

દોષ મ લેસ્યો કેહતાણાંચે, કહિતાં ન લાહું પાર પુ.

*

*

*

*

અંતે—

દૂહા.

મૂલ સંઘ મુનિવર ધણા હવા, સરસતિ ગણિ શૃંગાર,

કુંદકુંદાચારિજ કુલિ, પદ્મનદ ભવતાર.

દેવેન્દ્રસીરતિ દયા આગસો, તેહ પટોધર ચગ;

વિધાનદિ સ્વામી જયો, મલ્લિભૂષણ ઉત્તમ.

૧૧

૧૨

- લક્ષ્મીચંદ્ર શ્રી ગુરુ નમ્, દીક્ષાદાયક એહ;
વીરચંદ્ર વાંદ્ર સદા, સીપાંદાયક તેહ. ૧૩
- તેહ પાટિ પટ્ટોધર, જ્ઞાનભૂષણ ગુરુરાય;
આચારિજ પદ આપીયું, તેહનાં પ્રણમ પાય. ૧૪
- તેહ કુલકમલદિવસપતિ, પ્રભાચંદ્ર ચતિરાય;
ગુરુ ગણપતિ પ્રતપો ધણું, મેર મહીધર જાવ. ૧૫
- સુભતિકીરતિ સૂરી રચ્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ;
શાસ્ત્ર ધણો જોઈ કરી, કીધુ બહુ પ્રકાશ. ૧૬
- ચણભૂષણ રાય રંજણો, ભંજણો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭
- મદ્રઆ કરી શ્રાવક ભણા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બહુ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રચ્યો નિહાં લલકેશ. ૧૮
- ચંડિત હે પ્રેર્યા ધણું, વણાયગ નિં વારદાસ;
હાંસોટ નયરિ પૂરો કર્યો, ધર્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯
- સવત સોલ પંચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદ્ધ બીજવાર;
નાસ રૂડો રુઢીયામણો, પૂર્ણ હવો છિ સાર. ૨૦
- ભવીયણ ભાવિ ભાવિજ્યો, કીધો એહ પ્રતિબોધ;
ગણા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)
- પઢઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જેહ;
(મુગતિ મુગતિ ને વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો ને રહીયામણો, રાસ રચ્યો છિ એહ.
ચોડો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મપરીક્ષા ગેહ. ૧૩ (?)

—ઈનિશ્રી ધર્મપરીક્ષા પટ્ટોડધિકાર સંપૂર્ણ સમાપ્ત:

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિક્ય સૂરિ શિ૦
ને પદ્ધત્)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જ્ઞેસ૦

(૨૬૫) ખાર ભાવના અધિકાર. જ્ઞેસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જ્ઞેસ૦

+ જિનખિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. ભી.

(૨૬૭) શાંખ પ્રધુમ્ન ચોપઈ. સં. ૧૬૨૦ આસંપાસ.

(૨૬૮) ખારવતનો રાસ. સં. ૧૬૩૩ કા. વ. પ.

આદિ— (નિચંથી સાધુની ઢાલ)

પાસ જિજ્ઞેસર પય નમીછ, નામઉં સહગુરૂ સીસ;

દેસવિરતિ હુ આદરૂંછ, મનમાહિ ધરિય જગીસ.

૧

+ વડલી ગામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિ-
રિયાદેવી માતાથી સં. ૧૫૯૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ માં
લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના ભાદ્રવા શુદ્ધિ ૯ ને દિને જ્ઞેસલમેરમાં ત્યાંના રાજા
માલદેવે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર
મંત્રીના આગ્રહથી વીકાનેરમાં જઈ ક્રિપોદ્ધાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ
શત્રુંગ્ય જઈ ઉક્ત કર્મચંદ્રના આમત્રણથી દીલ્હીમાં અકબર બાદશાહને
પ્રતિજોધી તેમની પાસેથી આપાઠ શુદ્ધિ ૯ થી આપાઠ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના
સાત દિવસો અમારી-જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું
હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું
હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના
જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' એ
ખિત્ત આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોનાતિ
માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન કાર્યો કર્યા છે. સં. ૧૬૭૦
ના આસો વદિ ૨ ને દિને બેનાતટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સુવિનાશી પ્રાણી શ્રાવક પ્રતિ ચિત લાય,
મુનિમારગ અતિ દોહિલકલ, એ સુખિ સિદ્ધિ ઉપાય.

તિહ પહિલક સમકિત ખરકલ, જિમ મંદિર ધિર થંભ,
સમકિત સુરમુખ પામિયકલ, સમકિત સિદ્ધિ સુલંભ મુવિં.

*

*

*

+

અતે—

સવત સોલહ સય તેતીસઠ, કાગુણ વદિ પંચમિ ઉલ્હાસઠ,
ખરતર ગહિ ગરયક ગુણ રાજઠ, શ્રી જિણચંદ્રસૂરિ ગુરપાસિ. ૯૨—
શ્રાવિકા ગેલીએ પ્રત લીધા, કીધા નરભવ સફલા આજ;
પાસ પસાયઠ એ વિધિ કરતાં, પામિસિ સિવનગરીના રાજ. ૯૩

પારહવન સૂઝા પાસેવા, એમ કરઠ પરિગહ પરિમાણ;
લીલ વિનાસ સદા સુખ પામઠ, વાઘઠ દિન દિન કલા વિનાણ. ૯૪

—ઇતિ શ્રી ઇચ્છાપરિણામટિપ્પનકે સવત ૧૬૨૩ વર્ષે કાગુણ
વદિ પંચમી દિને શ્રીમચ્છી ખરતરગચ્છાધિરાજ શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ
પદ્મલંકાર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ રાજનાં સ્વહસ્તેન ગેલી સુશ્રાવિકયા ગૃહીતં.
(કુલ ૯૩ હુંક છે. આમોદના યતિ ચંદ્રવિજય પાસે પ્રત છે.)

૧૫૪ રત્નસુંદર. (પૌં ગુણમેરૂ સૂરિ શિં)
(૨૬૯) પંચોપાખ્યાન ચતુષ્પદિ. ૧૬૨૨ સાણુંદમાં.

*

*

*

+

આદિ—

સુગુરચરણું લહી પસાય, પૂનિમપક્ષપ્રવર ગુરપાસ;
ગિર્યા શ્રી ગુણમેરૂ સૂરીશ, વચનસાર તસ ઓલે શીસ. ૧૫—
દહા.

વચનસાર અતિ સરસ, દિઓ જનરંજન દેવ;
વિધનરહિત વિદ્યા વિભવ, આપિ સદા મુજ એવ.

સિદ્ધ વેદ આગમ નિગમ, વ્યાકરણ સ્મૃતિ પુરાણ,	
તર્ક છંદ લક્ષણ ભરહ, જ્યોતિષ વૈદ્ય કુરાણ.	૧૭
કામ કાંકે રતિ રહસ્ય વિધિ, સ્વપ્ન શકુન લખ કોડિ;	
નીતિ યુદ્ધિ શ્રુત બલ વિના, નવિ કોષ જાણે ખોડી.	૧૮
શ્રુતસાધરતટ પામવા. નીતિ યુદ્ધિ દોષ નાવ,	
ધર્મ કર્મનુ પામીએ, જે દોષ યુદ્ધિ પ્રભાવ.	૧૯
વિષ્ણુશર્મા વાડવ ભલો, શ્રીગોડ નાતિ સુખાણ;	
સરસ કથા રસ વીનવે, નામે પંચાખ્યાન.	૨૦
નહિ વિદ્યા યુદ્ધિ તેટલી, તો કવિશ્યું સ્યો વાદ;	
કાંઈ જે અક્ષર લહું, તે ગુરૂચરણપ્રસાદ.	૨૧
ચોપઈ.	

પંચતંત્ર અછે જેહમાંહિ, નામે પંચાખ્યાન કહેવાઈ;
જાણુ અજાણુ જિમ પ્રીછે બાલ, બોલિશ ચોપઈમાંહિ રસાલ ૨૧
આમાં પહેલો અધિકાર પૂરો થાય છે તે અને તે અધિકારમાં
કર્તાનું નામ નથી મળતું કારણ કે આના જેવું લખ્યું હોય છે કે—
પંચાખ્યાન પ્રથમ અધિકાર, મિત્ર ભેદ બોલ્યો વિસ્તાર,
પક્ષ પુનિમ શ્રી ગુણમેરૂસરિ, સુગુરૂ સીસ બોલે રસપૂરિ. પર
કુમર રહ્યા મનમાં રણઝણી, વચન વિષ્ણુશર્માના સુણી;
પ્રથમ કહ્યો મિત્રભેદ વિચાર, ભણી સુણી લહીએ જયકાર.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાન રાજનીતિયુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રભેદ પ્રથમો—
ધિકાર: સંપૂર્ણમ.

પરંતુ બીજામાં કહ્યું છે કે
મિત્રપ્રાપ્તિ બીજો અધિકાર, વિષ્ણુશર્મા કહે સુણો કુમાર,
પુનિમ ગચ્છ શ્રી ગુણમેરૂ સરિ, રત્નસુંદર બોલે રસપૂરિ.
—છતિ શ્રી પંચાખ્યાને રાજનીતિ યુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રપ્રાપ્તિ દ્વિતીયો-
ધિકાર:—
૩ જા અધિકારની અંતે પણ ૧ લા પ્રમાણ છે.

૪ થામાં.

પક્ષ પૂનિમ શ્રી ગુણમેરુસૂરિ, સુંદર સીસ બોલે રસપૂરિ,
પ મો અધૂરો આમાં છે.

૫. ૬૨ (ખંડિત પ્રશસ્તિ નથી મો. સે. લા.)

૫. ૭૮ અમન; વિ. ધ.

(ડા. હટલે પચત્ર સંગ્રહી ઘણી જાળી શોધખોળ કરી છે;
તે પરનાં સર્વ પુસ્તકો દરેક ભાષામાંના જોઈ જઈ સિદ્ધ કર્યું છે કે
પંચતંત્રના મૂળ ઉત્પાદક જૈન છે. આ ચોપઈ પણ તેમણે જોઈ છે.)

(૨૭૦) શુક્રબહોતરી. ૧૬૩૮ આશો શુદ્ધ ૫ સોમ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ગાથા.

સયલ સુરાસુર માયા, મંગલ કલ્યાણ સુજસ જય નિલય,
વરવિજયધણદાયા, સા શારદ પદમ પણભાભિ.

૧

છંપય.

આદિ રિસહજિણનાહ, અજિય સંભવ અભિનંદણુ,
સુમધ પદમ રંધદેવ, સુપાસ અંદરપહ વંદણુ.

*

*

*

*

અંતે—

(સરસ્વતી સ્તુતિ મોટી છે. પછી ગુરુ સ્તુતિ.)

વસ્તુ— સયલ મંગલ સયલ મંગલ, કરણ જિનરાય,
અહીંસે પણમી કરી, ધરિય ચિત્ત સરસત્તિ સામિણિ.
ગુરુ ગોયમ ગણહર નમી, રિદ્ધિ પ્રુદ્ધિ સુવિશુદ્ધ કરણિ,
સરસ ઝમક પદ્મધસ્યું, કથયું કથા રસાલ
બહુતરિ બુદ્ધે આગલી, મુણયો બાલગોપાલ.

૩૩

હાલ— આગે કવિ કહેતાં રહે અધિવિચિ કાંઈ ઉંણુ,
ધરિ છેહડે ઓણું અધિક, તે કરસ્યું પરિપુન.

૩૪

ચોપધ— સોલસે અઠત્રીસો સાર, આસો યુદિ પંચમિ શશિવાર,
 પૂનિમપક્ષ ગછપતિ ગણધાર, શ્રી ગુણમેરૂરિ ગુરૂસાર. ૩૫
 તાસ સીસ પ્રણમી ગુરૂ પાય, કથા પંડિત દેખી સજિ થાય,
 કથા તણો કીજે ઉદાર, દોષ મ દેસો કોઇ લિગાર. ૩૬
 કંઈ કવિત પૂરૂ મનકોડિ, યુગતિ સગતિમ્યું બાંધી જોડિ,
 સરસ વચન સડાનાં સાર, કવિ મુખ કહતહુ જયો જયકાર.

*

*

*

*

અતે—

સારદ ગુરૂ પસાઈ કરી, ગુરૂ ગછપતિ પાએ આણુસરી,
 શ્રી ગુણમેરૂ સૂરિવર સીસ, રત્નસુંદર સૂરિ કહે જગીસ. ૧૬
 ગુન્જરદેશ ત્રંયાવતિ ઠામ, થાંબણપાસ તીરથ અભિરામ,
 સાનિધિ શ્રી જિન શાસણિ કરી, એ કહી કથા શુકબહોતરી. ૧૭
 છપ્પય ગાહા ફહા ચોપઈ, વસ્તુ આડયત્ર પદ બંધે થઇ,
 સંખ્યા સર્વ સુણેયો સહી, શત ચૌવીસ ઉપરિ એકહી. ૧૮

(પંચત્રીસ માગનઈ)

પ્રસિદ્ધ નામ એ શુકબહોતરી, બીજો નામ એ રસમંજરી,
 મુજ શિરિ યુદ્ધિમતી નહી તેઇસી, રચું કવીશ્વરની પરિ નિસી. ૧૯
 જા ધ્રુ તારી શશિહર સૂર, જ્યાં મહિમેરૂ જલનિધિ પૂર,
 ભણો ભણાવો નિર્મલયુદ્ધિ, જિમ લહો મન વચ કાયજ સુદ્ધિ. ૨૦
 મંગલ પહિલો જિન ચૌવીસ બીજો મંગલ ગોચમમીસ,
 ત્રીજો મંગલ ગુરૂ અભિધાન, ચોથો જિનશાસન પરધાન. ૨૧

—છતિ શ્રી રસમંજરી કથા શુકબહોતરી ચોપધ/અદ્ધ-લિ. સં. ૧૮૪૦

માર્ગે ૦ શુ. ૭ રવિ. શ્રી દ્રાક્ષા મધ્યે. રાજકોટ. યતિ. અ. ૩.

—પાનાં ૧૧૦ સં. ૧૭૫૦ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશ્યાં
 તિથૌ શનિવાસરે શ્રી જસનગર મધ્યે લિખિતં ગણિ ગિનાંનવિજય ॥ ઉદેપુર
 યતિ ચેતનસાગરજીનો ભડાર.

(પૂર્ણિમાગચ્છના ગુણુમેરૂ સૂરિ તે સૌભાગ્યરતનસૂરિના પદ્ધર હતા. તેમના પ્રતિમાલેખ સ. ૧૫૮૮ અને ૧૫૯૧ ના મળે છે—ગુઓ લેખાંક ૧૦૭૦ ભાગ પહેલો અને ૨૯૨ ભાગ બીજો ધા. સં.)

૧૫૫ હીરકલશ (ખં દેવતિલક ઉ.—હર્ષપ્રભ શિ.)

(૨૭૧) સમ્યક્ત્વ કૌમુદીરાસ. ૧૬૨૪ માહ શુ. ૧૫ બુધ. સવા-
લખ દેશમાં.

*

*

*

*

અતે—

(હાલ ધનારી ચક્રપર્ધરી છેહિલી.)

શાસન નામક વીરજિણેસર, પૂજે જઇ નિતુ ચંદણ કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વંસિ,

ગુણુ વરણુઈ યદ્ કઈ ન જાણુઈ, શાખા વયર કુમરની જાણુ,
ખરતર ગછિ પ્રશસિ. ૮૭

શ્રી જિણુમાણિકસૂરિ ગુરૂપાટ, નામ જપતાં હુધ ગહગાટ,

શ્રી જિણુચદ સૂરિદ,

જસુનામિઈ સવિ વાદી ભાજધ, કેસરિની પરિ ગુહિરૂ ગાજધ,

રાજધ મુણિવરવંદ. ૮૮

શ્રી સાગરચંદ્ર સૂરિ આચારિજ, જીએ કીયા મોટા જગિ કારિજ,

જિણિ ઉથાપિ કુશીલ,

આપિઈ શીલવંત ગજનાયક, એ છધ મહીમતિ મોટાં વાયક,
પાછ નમધ જસુ લીલ. ૮૯

મહિમરાજ ગાયક તસુ સીસ, પાટિ તાસુ વલિ વાણૂરીસ,

દયાસાગર તસુ નામ,

તાસુ સીસ પદવી વાણૂરી, ન્યાનમદિર ગુરૂ મહાવિચારી,

પુહવી સારી મામ. ૯૦

મહીયલિ તામ પાટિ વિખાય, ગુરૂ શ્રી દેવતિલક ઉવઝાય,
તાસુ સીસ સુષદાય,
હર્ષપ્રભુ નામર્થ મુનિરાય, હીરકલસ તસ સીસ કહાય,
પામી સુગુરૂ પસાય.

૯૧

સંવત સોલહસર્ધ ચઉવીસ, માહી પૂનિમ ખુબ સરીસ,
પુષ્પ નક્ષત્રર્ધ લેહ,
દેશ સવાલખ નયરી જેહ, ધર્મ તણુઉ જિહાં વાંધુ નેહ,
તિહાં કીધ ચઉપઘ એહ.

૯૨

મતિ શ્રી સમકિતકૌમદિ ચરીય, મર્થ સપેપર્થ એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તારિ ગુરૂમુપિ વાણિ,
ભણુઈ ગુણુઈ જે સુણુઈ અહોનિશિ, ધરિ અછઠાં તસુ થાઇ સવિ વસિ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ.

૬૯૩

—સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૪ ભોમવારે લિ. વનાસુત
પરીપ વીરદાસ સ્વપદનાર્થ લખાપિતં અથાગ્રં ૧૦૫૦ શ્લોકર્થે ૩૧-૧૬
(વિ. ધ.)

(૨૭૨) સિંહાસન ખત્રીશી. સં. ૧૬૩૬ આસાં વદ ૨. સવાલખ
દેશમાં મેડતામાં.

આદિ—

આરાહિ શ્રી રિષભપ્રભૂ, યુગલા ધર્મ નિવાર,
કથા કહિસુ વિક્રમતણી, મસુ સાકઉ વિસ્તાર. ૧
સાકઉ વરતિઉ દાંનથી, દાન વડો સંસાર,
વલિ વિસેષે જિણુ સાસણે, ખોલ્યા પચ પ્રકાર. ૨
અભવ્ય સુપાત્ર દાંન ગિહુ, પ્રાણી મોક્ષ સયોગ,
અણુકુંપા ઉચિય કીરતિ ઉચિત, એ ત્રિહુ દાંને ભોગ. ૩.

ચતઃ ગાથા—

અભયં સુપતદાંણું અણુકુંપા, ઉચિય કીર્તિદાંણેય,
દુત્રિ વિમુખો ભણિઉં, તિન્નિ વિભોગા ઈયં હોષ.

૪

ભેદ અનંત જિનાગમેં, આવક કરણિમાંહિ,
 તે સવિ વિક્રમ સાચ્યા, પ્રગટયા પૂન્ય પસાય. ૬
 પૂરવે શ્રી સિદ્ધસેન ગુરૂ, વિક્રમ ગુણ સંબંધ,
 કીધી સિંધાસણકથા, બત્રીસે પરમધ. ૬
 સિંધાસણુરી પૂતલી, વિક્રમનૃપ ગુણચૂર
 ધારાધિપ આગત કલો, ખેડી સભા પડૂર. ૭
 હીરકલય મુનિ તમુ ચરિય, લે આગમ અનુસાર,
 સરસતિ ગુરૂ સુપસાધ્યે, કીય અઉપછ ઉદાર. ૮
 પુરપારથ ચક્ર પરગડો, માલવદેશ મુઝાર,
 ધાર નયરી શ્રી ભોજનૃપ, પ્રજ્ઞલોક સુપકાર. ૯
 ન્યાનિ અકરાસી તિહાં વસેં, ધન પરચે નિરકંત,
 એસે મહાજન તિહાં મલિ, સાઠી ખારહ પંતિ. ૧૦

શ્રીપુર^૧ ઉચ્ચાં^૨ મેડતો^૩ પાલી^૪ પોકરવાલ,
 જામતિ^૫ પાંટ^૬ હરસિહર^૭ ટીંડૂ^૮ ડીંડૂવલ. ૧૦
 વાનવધેર^{૧૧} નરાણિયા^{૧૨} પડેલે પડેલ^{૧૩};
 સાઠી ખારહ ન્યાતિ મલિ જિમે ગોડો મેલ. ૧૨
 શ્રીમાલે એસ નાંમ નગરે પલ્લીપુરે મેડને,
 વગેા રતહહિંડવાંણુ નગરે પટ્ટાણુકે પુષ્કરે,
 રાજનહર્ષ પુરે નરાંણુ નગરે ડિહડકે જાપલે;
 પડે પંડલિકે સ્થીતા દશમિતા સાધ્ય ધ્યા પંકતય: ૧૩

*

*

*

*

અંતે—

હાલ ધિક્કીસાની.

શ્રી ખરતરે ગણુહર ગુરૂ ગોયમ સમક, નિતિ ઉડીરે જિનચંદ્ર
 સૂરિ પયનમો;

તમુ ગચ્છધરે સંપ્રતિ પાઠક ગુણુનિલક, વડનાદીરે શ્રી વિજય—

રાજ વસુધાતિલક. ૧૪

છંદ.

વસુધાતિલક તસ સીસ બોલઈ સંઘનઈ આગ્રહ કરી,
 દિસઈ સવાલિષ મે(ડે)હ નયરા સદા જય આણુંદ ભરી
 સવત સોલેસે છત્રીસઈ બીજ આસો વદિ કથા,
 તિહ કહિય સિંહાસણુ બત્રીસી હીરકલસ સુણી યથા. ૧૫
 ઇણી ચરિતેરે દૂહા ગાહા ચક્રપદ, સહુ અકેરે બાવીસસઈ;
 (એક પ્રન પનરસઈ ૧૫૨૪) બાવીસ (બાવન). ધઈ.
 કંઈ અધિકકહ ઉછહ જે ભાસિહ અલી, તે સદ્યુર પાએ
 નમિ પાંમક વલી. ૧૬

છંદ.

પાંમક વલી હં સંઘ સઈ મુપિ માન છોડિય આપણુક,
 જે શાસ્ત્ર સાથઈ હવધમિલતાઓ, તેહ નિરતક થાપણુક.
 એ ચરિત સાંભલિ જેય માંનવ દાંન આપઈ નિજ કરઈ,
 તે પુન્ય પસાયઈ સુપી થાયઈ રિદ્ધિ પાંમઈ બહું પરઈ. ૧૭
 —છતિ શ્રી કલિયુગપ્રધાન દાનાધિકાર શ્રી વિક્રમરાઘ શ્રી ભોજ-
 નરેંદ્ર સિંહાસણુ બત્રીસી ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૭૧૬ વર્ષે ભાદ્રપદ
 માસે સિતેતર પક્ષે દિગ્દશિ તિથૌ પૃથ્વી...વારે લિખિતં મુનિશ્રી વૈરાગ્ય
 સમુદ્દેણુ. શ્રી આગરા નગરે મુનિશ્રી ક્રિયાસાગરગણિ વાચનાય લિખિત
 ગ્રંથાથ ૩૩૫૧ માળને. (ગુ. વિ., વિદ્યા.)

—સ. ૧૮૦૧ માહ વ. ૮ લિ. માંડવી મધ્યે જાંની વાસદેવ
 મુરારજી લિખાવિતં ચિરંજીવી પદ્માર્થ તેનેદં પૂરતકં જ્ઞાનવૃદ્ધિકર.
 શુભં ભૂયાત ૧૧૨-૧૨ ધો.

—છતિ દાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાઘ સિંહાસણુ બત્રીસી પ્રબધ
 ચક્રપદ સંપૂર્ણ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાતીસુદિ ૧૩ ભુમિ. (મ. બ.)

—છતિશ્રી કલિયુગ પ્રધાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાય સિંહાસણુ બત્રીસી
 ચરિત્ર ચોપદ સંપૂર્ણ જગ સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે માસે ચૈત્રે વદિ ૧૨
 દિને શ્રી અંચલગૃહે વાચિક પ્રવર વાચિક શિરોમણિ વાચનાચાર્ય વાં

શ્રીપ રાજકીર્તિ ગણિનાં બાંધવ પંડિત પ્રવર પંડિત શિરોમણિ પંડિત
સિરિચક ચૂડામણિ પંડિતોત્તમઃ ॥ ૫ શ્રી શ્રી ગુણવર્દન ગણિ શિષ્ય
મુનિશ્રી શ્રુત સાગર ગણિ મુનિ દયાકીર્તિ ગણિ મુઃ વિજયકીર્તિ
સહિતૈ લખિતં પાલિગ્રામ મુભસ્થાન મધે. (મ. બ.)

—અધૂરી પ્રત ૧૨-૨૦ માં (જત્રીસપુતલીની વાર્તા એ
નામ છે.)

—ઇતિ શ્રી કળિજીગ પ્રધાન દાંનાંધિકારિ શ્રી વિક્રમરાઈ શ્રી
ભોજ નરિદ્ર સીંગાસણુ જત્રીસી ચરીત્ર ચઉપાઇ સંપૂર્ણ...સ. ૧૭૧૦
વર્ષે શ્રાવણુ સુદિ ૪ ચોથિ દિનિ સોમિ ઉત્તરા નક્ષત્રિ યાદસા શ્રી સાહા
જોહારાજિ શ્રી સમારથ ગણિઃ ભણુસાલી લાધાદાસ ભણુસાલી લક્ષ્મ્યા
મુત લિપતં. હીર કીઉ વિક્રમ ચરીત, સહિતિ ત્રીસસતર સિલોક, ભણિ
ગુણિ ધરિતે પરતિ, તિયા નરવચિત થોક. ૧ સમસ્ત શ્લોકા ૩૩૭૦
(મારી પાસે એકજ ને તે છેલ્લુ પાનું છે તે પરથી.)

(૨૭૩) કુમતિવિધ્વંસ ચોપઈ સં. ૧૬૭૭

[આમાં અ-મૂર્તિપૂજક લોકાને કુમતિ ગણી તેનો નિરાસ કરવા
પ્રયત્ન થયો છે.]

*

~

*

*

અતે—

જિન સાસન જિન પ્રતિમા નમૈ, સિવસામન હરિ મદિર રમૈ,
મુસલમાન માનૈ મહિરામ, પૂછો લુકા લુમ્હ કુણુ ગળ. ૮૩
નવિ જિન નવિ સિવ નવિ તૌરકી, મત માંડ્યો સહુએ મનચકી,
ન ગમૈ આગમ વેદ પુરાણુ, ઉતર આપે ગલ પુરાણુ. ૮૪
જિનપ્રતિમા પૂજી દ્રૂપદી, તિહાં લુકાનૈ ઉતર સદ,
તિણુ તો પૂજી પરણુણુ ભણી, સુરયામસુર કરણી ધણી. ૮૫
જઘાચારણુ જે અણુગાર, તિહાં કહૈ લખધ તણા ભંડાર,
ધમ જે ભાખીજે સૂત્ર ઇહાં, તિહાં તિહાં પાપી કહૈ અદ્ધત. ૮૬

ખડ્યો શક સ્તવન ચકાર, ખડ્યો પડકમણો આચાર
ખડ્યા આગમ અંગ ઉપાંગ, તે નરનો નવિ કીજૈ સંગ. ૮૭
સુખ ખોલૈ એ સત્ર ઉદાર, અક્ષર કાના માત મઝારિ,
ઉછર્ષ ભણતાં હોઈ અતિચાર, તે પડકમિયૈ સુણો વિચાર. ૮૮

.....

હુકે એ ઊખાણો ગ્રહો, અક્ષર કાન્હાઈ પણ લહો,
માહો આના વા દોષ ન કોઈ, પાખડિયા ઇમ પ્રગટ્યા જોઈ. ૯૦
ધણ મતરી સંભલજ્યો વાત, ગુજ્જરદેસ અહમદાવાદ,
હુકો લેહો તિહાંકિણુ વસૈ, મુનિવર પરત લિખૈ અહ નિસૈ. ૯૧
પુસ્તક લિખી લિયૈ મુહમદી, સુખધ સમાધધ વસઈ તિહાં મદી,
એક દિવસ નિસુણો તસુ વાન, લિખતાં પાના છોડ્યા સાત. ૯૨
મુનિવર પારતિખ દેખી ચુક, હુકા હાથિ પેહકી ભુખ,
રીસાણો લેહો મનમાંહિ, હુકા મત માંડ્યા તિણુ કાધ. ૯૩
સંવત પનરહસઈ અઠોતરઈ, જિનપ્રતિમા પુજા પરહરૈ,
આગમ અરથ અવર પરિહરઈ, ઇણુ પરિ મથિયામતિ સંગ્રહૈ. ૯૪
લખમસીહ તસ મળિયો સીસ, વકમતી નૈ બહુલાં રીસ,
બિહ મિલી નિષેધધ દાન, વિનય વિવેક આણૈ ધ્યાન. ૯૫
પનહર ચોત્રીસૈ સમૈ, ગુરવિણુ વેસ ધરી અનુક્રમઈ.
સધ માહિ તિણુ કારણુ નહીં, વીતરાગ ઇમ ખોલે સહી. ૯૬
પરંપરા નવિ જાણૈ નાથ, જો કિમ લહૈ જિન સાસણુ કામ,
વિણુ પરંપરા ન લાભધ ધરમ, કહિ અનુજોગ સત્રના મર્મ. ૯૭

*

*

*

*

માહોમાહિ મિથ્યાતી કહૈ, જિન વેલા સમકિત કિમ રહઈ,
મોટા ખરતર તપમત વૈર, માહો માહિ ન જાણૈ વૈર. ૪
મેટા હુકો બહુ મનમતી. ખેટી કહૈ મહારૈ પાશ્વદ જતી.
એક એક સહિસો નવિ મિલૈ, તિણુ ધર સમકિત કિણુ પર પલૈ. ૫

*

*

*

*

મોલહસૈ સત્તોતર વાસ, કર્ણપુરી નયરી ઉલ્લાસ,
જેદિ પુનિમ નૈ ખુધવારે, શ્રી મવેગિ જોગ અવતાર.

૧૦

ખરતર ગછ સુવિહત સિણુગાર, શ્રી જિનચંદ્ર સરિ ગણુધાર,
વાદીગંજન સિંધ અપાર, જેહનિ કોષ તસ્યો ચૈકાર.

૧૧

ગુરૂશ્રી દેવતિલક ઉવગાય, હરખ પ્રભુ તસુ સીસ કહવાઈ,
નિણુ સહગુરનો આયસ લહી, હીરકલસ એ ચોપઈ કહી.

૧૨

—ઘતિ શ્રી કુમતિવિધ્વંસન ચોપઈ સમાપ્ત સં. ૧૯૫૯ વર્ષે
ભાદ્રવા વદિ ૧ દિને પંડિત શ્રી ૫ વૃદ્ધિવિજય ગણિ શિષ્ય મુનિ
ઉત્તમવિજય લિખિત આસોપ નગર મધ્યે, (મ. ય.)—વિદ્યા.

૧૫૬ હરખજી ૧૬૩૬ પહેલાં.

(૨૭૪) પુણ્ય પાપ રાસ (પ્રત. ૧૬૩૯)

૧૫૭ લાઘ્યા ઋષિ શિ. સં. ૧૬૪૦ પહેલાં

(૨૭૫) મહાખળ રાસ. (પ્રત સં ૧૬૪૦)—વિદ્યા.

(હીરવિજય સરિના સમયમા કર્ણઋષિના ચેલા જગમલના ચેલા
જગમાલ ઋષિના ચેલા લહુઆ ઋષિ હતા કે જેનો ઉલ્લેખ ' સૂરીશ્વર
અને સમ્રાટ ' મા પૃ. ૨૯ મે કરવામાં આવ્યો છે તે અને આ
લાઘ્યા ઋષિ એક હોવાનો સંપૂર્ણ સભવ છે. ઉપરોક્ત જગમાલ
ઋષિએ સ. ૧૬૩૦ માં પોતાના ગુરૂ પોથી નથી આપતા એવી હીર-
વિજયસરિને ખોરસદમાં ફર્યાદ કરી પણ એવી ફર્યાદ યોગ્ય નથી એમ
જણાવ્યા છતાં તે ન સમજ્યો ત્યારે તેને ગચ્છ બહાર કર્યો તેથી જગ-
માલ પોતાનાં શિષ્ય લહુઆ ઋષિને લઈ પેટલાદ થઈ ત્યાંના હાકેમને
ફર્યાદ કરતાં હીરવિજયસરિને પકડવા સીપાઈઓ મોકલાયા વગેરે. આ
૧૬૩૦ નો સમય ને દૃનિનો લખ્યા સં. ૧૬૪૦ અને લગભગ મળે છે.)

અજ્ઞાતકવિ—

અતે—ધ્રુવા શાલિભદ્ર રાસ, સં. ૧૬૨૪ આસો સુ. ૭ રવિ
સંવત સોલયઉવીસા સાર, આસો સુદ ૭ આદિતવાર
રંગની સંધવીનો સુતજ બોલિં, એહ સરસોક મેઝનિ તોલિ. ૪૬
—ઉદયપુર ભં.

આ કદાચ ઋષભદાસની કૃતિ હોય.)

૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ

(૨૭૬)શાંતિનાથ રાસ (૧૬૩૦ આસ.)

(૨૭૭) દ્વાદશ જલ્પ વિચાર પૃ. ૧૧ ગા. ૨૫૦ અમ.

મૃગાવતી-૩.

પ્રભાતીઉ અજ્ઞા જ્યોતિ મેરે જિન કી. ૩૦૦ જૈ. પ્ર,
અતરીક્ષ પાર્થનાથસ્તવ.

આ મહાપ્રભાવક અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક જૈનાચાર્યનું
સવિસ્તર વર્ણન માટે જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ, તેમણે જબૂદીપ
પ્રજ્ઞાપિ પર ટીકા સંસ્કૃતમાં રચી છે. તેમનો જન્મ સ. ૧૫૮૩ માગશર
શુદ્ધિ ૯ વૃદ્ધશાખીય એસવાલ શા કુંરા (કુંવરજી) ને ત્યાં બાર્યા નોથીથી
થયો હતો. જન્મ નામ હીરજી, દીક્ષા પાટણુમા વિજયદાનસૂરિ પાસે
સ. ૧૫૯૬ કાર્તિક વદિ ૨ સોમે લીધી. સ. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી.
નાડવાઇમા પડિતપદ અને ત્યાંજ સ. ૧૬૦૮ માઘ શુદ્ધિ ૫ ને દિને
વાચક પદ અને સ. ૧૬૧૦ પૌષ શુદ્ધિ ૫ ને દિને શીરોહીમાં સૂરિપદ
મળ્યું હતું. અકબર બાદશાહને ત્રણ વખત મળ્યા હતા, પહેલી મુલાકાત
સ. ૧૬૩૯ જેઠ વદિ ૧૩ ને દિને ફતેહપુર સીકરીમાં લીધી ને બાદશાહે
પ્રસન્ન થઈ પુસ્તકોનો ભડાર ભેટ ધર્યો કે જે આગ્રામાં રાખવામાં
આવ્યો. પછીની મુલાકાતથી શ્રાવણ વદિ ૧૦ થી ભાદરવા સુદિ ૬
૧૬

એમ બાર દિવસ જીવહિંસા બંધ રહે તે માટે બાદશાહે ફરમાનપત્રો કાઢ્યાં હતાં પછી ધીમે ધીમે બાદશાહને જીવદયા પ્રત્યે વાળી લીધા હતા અને બાદશાહે પોતાના રાજ્યમાં એક વર્ષમાં છ માસ સુધી જીવદયા પાળવાના હુકમો બહાર પાડ્યા હતા. ઘોડા, ગાય, બળદ, ભેંસ અને પાડા વગેરે જીવોનો વધ બિલકુલ બંધ કરાવ્યો હતો. ઘણાં પક્ષીઓને પાંજરાઓમાંથી છુટાં કર્યાં હતાં, ઘણા કેદીઓને મુક્ત કર્યાં હતા અને આચાર્યના ઉપદેશના પ્રભાવે જીજ્યા વેરા બંધ કર્યો હતો અને શત્રુંજ્યાદિ તીર્થો કરમુક્ત કર્યાં હતાં. ને આચાર્યને ‘જગદ્ગુર’ તું ગિરદ પશુ આપ્યું હતું. તેમના સંબંધમાં હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં દેવવિમળ ગણીએ રચ્યું તેમાંથી તેમજ કૃપા રસકોશ, જગદ્ગુર કાવ્ય વગેરે પરથી અનેક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે. તેમણે છેવટે ઉનામાં સ. ૧૬૫૨ ના જાદરવા સુદિ ૧૧ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો અને ત્યાં તેમના સ્તૂપ માટે અકચર બાદશાહે વીસ વીંઠાં જમીન આપી હતી અને ત્યાં લાડકીઆઈએ સ્તૂપ બનાવી પદ સ્થાપના કરી હતી. હાલ તે મોજૂદ છે.

૧૫૬ ચારિત્રસિંહ (મતિભદ્ર શિ.)

(૨૬૮) મુનિમાલિકા—સં. ૧૬૩૬ વિમલનાથ દીક્ષા કલ્યાણક દિને રાણપુરમાં પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા રામવિલાસ પૃ, ૨૮૧-૨૮૫ આદિ—

રિપલ પ્રમુખ જિન પાયજુગ, પ્રણમ શિવમુખદાય દિ મન ઉલ્લાસ,
પડીક શ્રી ગોતમ આદિક, ગણધર ગુર મનકમલવિકાસ. ૧
પદ સમઘ સદ્વા સાધુ નમુ નિત, ભાવઈ શ્રમણ મુગુણ ભગવંત,
નામ ગ્રહણ કરિ પાપિ પખાલું. પરમાણુદ મુમતિ વિકસત. ૨

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોલ છત્રીસ એ, શ્રી વિમલનાથ સુરસાત,

દિક્ષા કલ્યાણુક દિનઈ, અથ શ્રી મુનિમાલ.

મં ૩૧

રાણપુરધ રક્ષીઆંમણુક, શ્રી શીતલ જિનચંદ,

સૂરવિજય રાજ્યે સદા, સધ અધિક આણુંદ.

મં ૩૨

શ્રી મતિભદ્ર સુગુર તણુઈ, સુપસાયધ સુપકાર,

આરિતસંધ વખાણીયધ, શબ્દ શબ્દ જયકાર.

મં ૩૩

મનોહર શ્રી મુનિમાલિકા, ગુણ ગણ પરમાત્મ પુર,

કંઠ ઠવઈ ઉત્તમ જિકો, પામઈ સુખ ભરપુર.

મં ૩૪

મહા મુનિસર ગાવનાં, સુરતર સદ્ગ સંમણુ,

અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ધર દલધ સદા કલ્યાણુ.

—મહામુનિ નિત નમુંછ. મં ૩૫

—૩-૧૦ (મારી પાસે છે) જેસલ. પ્રં રત્નસમુચ્ચય

(જેસલમેરની ટીપમાં કવિના ગુરુનું નામ જિનચંદસૂરિ ખોટું આપ્યું છે.)

૧૬૦ પુણ્યરત્ન (આંં સુમતિસાગરસૂરિ-ગજસાગરસૂરિ.)

(૨૭૯) નેમિરાસ-યાદવરાસ

આદિ—

સારદ પાય પ્રણમી કરી, નેમિતણા ગુણ હીયઈ ધરેવિ,

રાસ ભણુ રક્ષીયામણો, ગુણ ગાધસ ગિરઆ સખેવિ.

૧

હું બલિહારી યાદવા.

એક રસઉ રથ પાછો વાલિ, અપરાધ ન મઈ કડ કીડ

કાંધ છોડધ નવ જોવન બાલ, રાજલ પ્રીક પ્રતિ ધમ કહઈ.

૨

હું બલિહારી યાદવા.

x

x

x

x

અતે—

સમુદ્રવિજય તત્તુ ગુણુનિલક, સેવ કરઈ જસુ સુરનરવંદ,
પુનરતન મુની વિનવધ, શ્રીસંધ સપ્રસન શ્રી નેમિનિણુંદ. ૬૫

હું બલિહારી યાદવા.

—ધતિ શ્રી નેમિનાથ રાસ સમાપ્ત સંવત ૧૬૩૯ વર્ષે કાઠિ
વદિ ૭ દિને લિખિતં. પત્ર ૪ (ગુ. વિ.)

—મુ. શ્રી કીકા લખિતં. સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ચૈત્ર શુદ્ધિ ૯ શ્રી-
સ્તંભતીથે. ૪-૧૧ (વિ. ધ.)

—સં. ૧૭૩૬ વર્ષે શુક્લપક્ષે લિખિતં શ્રી સર મધ્યે. ૨-૨૦
(મારી પાસે છે.)

(૨૮૦) સનતકુમાર રાસ (ગા. ૨૮૧) સ. ૧૬૩૭ વૈ. વ. ૫
અતે—

વિધિપક્ષ ગચ્છનક રાજા, શ્રી આર્યરક્ષત સુરિંદરે,
ગુણુ અરાણિ તપ ગુણુ નિલક સોલ કળા જસ્યો વદરે. જયુ. ૬૮
તસ પાટિ જયસિંહસુરિ ધમંધોપ સુરિ તાસ,
અહિંદસીંહ વલી ગુણુભર્યક, જેણુજ જનના પહલિયાડા આસ જયુ. ૬૮
નિણુઈ અનુક્રમિ અવતર્યા શ્રી સુમતિસાગર સુરિસારરે, જયુ. ૭૦
શ્રી ગજસાગર સુરિ તસ તણુઈ, પાટિ જાણુકિ હિદારરે. જયુ. ૭૦
તારા સીસ એ જાણુજ્યો, પુન્યરતન સુરિ કહિ રાસરે, જયુ. ૭૧
ભણુઈ ગણુઈ જે સાંભલઈ, તેહની પુહતુવધ આસરે. જયુ. ૭૧
સવન સોલ તે જાણુજ્યો સાડનીસકિ તે સારરે
વેશાખ વદિ ભલા પચમી, રાસ રચક રવિવારરે. જયુ. ૬૩
રામ રહુજ્યો એ જ્યાંવા લગઈ જ્યાહાં ચઢ અનધ વલી મૂર,
આસ તે જનના પૂરજ્યો વિધન તે જાજ્યકિ દરરે. જયુ. ૭૩
એ મુણી વાણી પુણ્ય જાણી ભાવ આણી ભાવશિ
તવ નિદ્ધિ સિદ્ધિ સુમુદ્ધિ સારી રિદ્ધિ વૃદ્ધિ તે પામશિ. જયુ. ૭૪

પાસ જિનવર અમર મુખકર તરણનારણ તતપરા,
તરય આસ પૂરધ વિધન ચૂરધ સધાસિરવર જિનવરા. જયુ. ૭૫
—કનિ સનતકુમાર ચક્રવર્તી રાસ સપ્રણુ. ૧૪-૧૩ આ. ક. રાં.

૧૬૧ ભાવરત્ન.

(૨૮૧) કનક શ્રેષ્ઠીનો રાસ મં. ૧૬૩૨ આમો વદ ૭ રવિ.
રસને ચંદ્ર મુખમં ત્રીસે મેલી બહુ સવસરિરે,
આસો વદિ તીન ચંદ્ર સાનભિરે, શુભયોગિ રવિવાસરિરે.
(પં ૧૬૬૫ ચેત્ર વદી ૭ લી; રત્ન; ૩.)

૧૬૨ કનકસોમ (ખં અમરમાણિક્યશિં) જુઓ
સાધુકીર્તિ નં. ૧૪૭.

(૨૮૨) આપાઢભૂતિ સં. ૧૬૩૮ વિજયાદશમી ખંભાત (૧)
આદિ—

શ્રી જિનવદનનિવાસિની, સમરી સારદ માયારે
આપાઢભૂતિ ગુણુ ગાવતાં, સામણિ કરક પસાચારે. ૧
ચતુર સનેહી મોહનાં, સમગુણુજાંણુ સયાણારે;
ચતુર સનેહી મોહનાં, સમગુણુજાંણુ સયાણારે;
આપાઢભૂતિ મહા મુણી, દેખન ચિત્ત લુભાણારે. ચતુરં ૨

x

x

x

x

અતે—

ધણુ પરિ ભાવન ભાવીજઠ, નપ કરી દાન વલિ દીજઠ,
જિન શાસનનક સિણુગાર, એ મુનિવર થયા હિદાર. ૫૯
સંવત સોલધ અઠતીસધ, દિન વિજય દસમિ સુજગીસધ,
કહિ કનકસોમ સુવિચાર, સમશ્રી સંધસુ સુપકાર. ૬૦

—ચાર ઢાળ=ચોઢાલીઉ. પા. ૩-૧૪ ક. મુ. (મારી પાસે છે.)

—૧૬ તપાગચ્છે ભટ્ટારક શ્રી ભુવનકીર્તિ સૂરિ તત્પદે ભટ્ટારક શ્રી રત્નકીર્તિસૂરિ શિષ્ય સુમતિવિજયેન સં. ૧૭૨૨ વર્ષે શાકે ૧૫૮૭ ઇ. ૦ આવળુ કૃષ્ણપદ્મે સપ્તમી દિને રાજનગરે લિખિતં. પા. ૬-૧૧ ગુ. વિ. અં ૧, અમ૦

(૨૮૩) આદ્રકુમાર એ. ૧૬૪૪ સં. ૧૬૪૪ આવળુ પહેલો અમરસર્મા—
આદિ—

સકલ જૈનગુર પ્રણમુ પાયા, વાગદેવ મુઝ કગલુ પસાયા,
ગાઠનુ આદ્રકુમર રિષિ રાયા, જિણિ મુનિ પાલી પ્રવચન માયા. ૧
સકલ ચુહાવા હોઈ વધાવા, આદ્રકુમર મુનિકે ગુણગાવા,
મગધદેશ ત્રિભુવન વિખ્યાતા, પુરવ સત સેક રચ્યક વિધાતા
વસઈ સામાઈક નામ કુટુંબી, સરલ ચિત માયા ન વિટંબી. ૨

* * * *

સત્રધ સૂયગડંગઈ એ ભણ્યઉ, સખ સંબંધ રસાલ,
તિણિ આલુસારઈ પરિસિ ગાઈયઉ, જીવદયાપ્રતિપાલ. ધન૦ ૪૭.

સંવત સોલ અમાલા આવળુ ધુરઈ, નયરિ અમરસરિ સાર,
કેનકસોમ આણુંદ ભગતિભરઈ, ભણુતા સખ સુખકાર. ધન૦ ૪૮

—૩-૧૫ મારી પાસે છે. જૂની પ્રત.

(૨૮૪) મંગલકલશ ચઉપઈ સં. ૧૬૪૯ માગશર શુ. મુલતાણુમાં—
આદિ—

ફાગ ઢાળ.

સાસણદેવીય સામિણીએ, મુઝ સાનિધિ કીજઈ,
પુણ્યતણા ફલ ગાઈયએ, સુણુતાં મન રીઝઈ,
મંગલકલમ તણે પ્રગ્ધ. કરૈવા મુઝરાગ,
શાંતિનાથ જિનચરિતથી, ઉધરિચું ફાગ.

* * * *

અતે—

સંવત સોલહઠ ઉપરિ ગુણ પચાસ, એ કીધો મંગલકલશ
ચરિત્રવિલાસ ૧૩૦

(દ્વહા).

અધિકઉ ઉણુમ જે કલક, મિચ્છા દુક્ક તાસ,
મુલતાણુ માહિ એ રચ્ચઉ, મગસિર શુદ્ધિ ઉદ્દાસ. ૧૪૦

શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીદ ગુરૂ વર્તમાન ગણધાર,
સુવિહિત મુનિચૂડામણિ યુગપ્રધાન અવતાર. ૧૪૧

ખરતરગચ સુહાગકર અમરમાણિક ગુરૂ સીસ,
કનકસોમ વાચક કહઈ મંગલચરિત્ર જગીસ. ૧૪૨

—પંડિત સમયકીર્તિ ગણિનાડકેપિ, શ્રી મેદિની તટે,
એનસાગર યતિમં. ઉદયપુર.

—લિખિત વીકાનેર નયરે પા. ૭-૧૩ ક. મુ. (મારી પાસે.)

૧૬૩ મંગલમાણેક (આગમ-ગિડાલ'બગચ મુનિરતન-
સૂરિ-આણુંદરતન-જાનરતન-ઉદયસાગર-ભાનુભટ્ટ શિ૦)

(મુનિરતનસૂરિના પદ્ધર આણુંદરતનના પ્રતિમા લેખ સં. ૧૫૭૫,
લેખાંક ૪૨૧ ભાગ પહેલો અને સ. ૧૫૭૬ લેખાંક ૧૯૫ ભાગ બીજો
ધા. સં. માં મળી આવે છે.)

(૨૮૫) વિક્રમરાજ અને ખાપરં ચોરનો રાસ—સ. ૧૬૩૮

મહા સુદ ૭ રવિ. ઉજ્જયિનીમાં

અતે—

વિક્રમ સિંહાસન છધ બત્રીસ, કથા વૈતાલીણી પંચત્રીસ,
પંચદંડ છત્રની કથા, વિક્રમચરિત્ર દીલાવઠ કથા. ૨૯
પ્રવેસપરકાયની વાત, સીલમતી ખાપરની ખ્યાતિ,
વિક્રમપ્રબધ અછઈ જે ધણા, કહઈતા પાર નહી ગુણા. ૩૦

ઈતિ જિભાહુ અગિસું ધરી, ગુરૂ કવિ સંત ચરણ આણસરી,
 ગદ્યકથા રાસ ઉદ્ધાર, રચિત પ્રગંઢ વીરરસ સાર. ૩૧
 વિડાલવગણ આગમ્મ. આણદરત સૂરિ અનુપમ્મ,
 તાસ સીધ્ય મંગલમાણિક્ય, વાચકર્થ કરિત કથા આધિક્ય. ૩૨
 સવત સોલ આઠની ત્રીસ માત્ર શુદ્ધિ સાતમિ રવિ દીસ,
 અન્વેષા શુભયોગિ રહી, ઉજ્જણીઈ કથા એ કહી. ૩૩

.....

—સં. ૧૭૧ () વર્ષે માહા વદિ ૧૩ દિને વાર શુક્રે મહોપા-
 ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી વિજયરાજ ગણિ શિષ્ય ગ. શ્રી અમરવિજય લખિતં
 દમાણિ આમે. (મ બ.)

(૨૮૬) અખડ કથાનક ચોપઈ શરૂ કર્યો—૧૬૩૮ જેઠ શુ. ૫ ગુરૂ-
 પૂર્ણ કર્યો ૧૬૩૯ કા. શુ. ૧૩ ઉજ્જણિમાં—નિઝામના રાજ્યમાં
 આદિ—

વસ્તુ.

સદા સંપદ સદા સપદ રૂપ ઓંકાર,
 પરમેષ્ટી પંચઈ સહિત, દેવત્રણિ સારદા સેવિત;
 માહાશ્વાત આનંદમય બ્રહ્મ બીજ યોગીંદ્ર વંદિત,
 જુમણુ ત્રણિ ગુણુ ત્રણિમય, વિદ્યા ચૌદ નિવાસ;
 હું પ્રણમૂં પરમાતમા, સર્વ સિધિ સુખવાસ. ૧

દુહા.

પરમ દોતિ પરમેશ જે, શ્રી ગુરૂ સારદ માય,
 આદિ કવીશ્વર સતજન, નિત વંદું તસ પાય. ૨

*

*

*

*

અજ્ઞાનિઈ અવિ બૂઝા જેહ, કથી શાસ્ત્ર પથિ આજ્યા તેહ,
 તે કવિ સાધુ તણા ઉપદેશ, સહી કથા કરૂ લવલેશ. ૧૨
 મિત્ર લાડણ દરીયાગુણી, કરી પ્રાર્થના તેણુઈ ધણી,
 મુનિ લાડણના આદર વની, અખડ કથા કરૂં રસવતી. ૧૩

વામન પરઈ મંદ હં મૂલ, ઉચા ફલ લેવા અનુકૂલ, વીરકથા કહિવા રસ થાય, તે ગુરુ ભાનુભટ્ટ મહિમાય.	૧૪
વિડાલંબીયા આગમ પદ્ય, શ્રી મુનિરતનસરીશ્વર દક્ષ, આદ્યવિધાની ગિરદ જોહનુ, અખંડ ચરિત રચિતં તેહનું.	૧૫
ગદ્ય પદ્ય બંધી તે કથા, તાસ સીસ સદ્ સમઝઈ યથા, મંગલરૂપ રસિક પાવની, કહધ વિશેષિઈ જનરંજની.	૧૬
અખંડવાત જોણિ નવિ મુણી, તે કિમ નાન ધરાવઈ ગુણી, નવરસરૂપ સુણઈ જય એહ, અન્ય કથા આદરઈ ન તેહ.	૧૭
સંવત સોલ્લ અઠતીસઈ સાર, જેઠ શુદ્ધિ પંચમિ ગુરુવાર, માડિઉ રાસ મૂલ સિવિયોગિ, રૂઢી ઊજોણિ પુરી સયોગિ.	૧૮
અખંડ વિદ્યાધરની કથા, સરસ વિનોદ બુધિમય યથા, આદર કરી ભણઈ જે નિત, મુણના માહસીક હુઈ ચિત.	૧૯
ધર્મઈ લપિમી દીરઘ આય, ધર્મઈ વિદ્યા નિર્મલ કાય, ધર્મઈ યશ પરમારથ સિધિ, ધર્મઈ અખંડ પામિક રિધિ.	૧૦
તે ક્ષિત્રી કુણુ થાનકિ દઉ, કિહા ગયુ મુખી કિમ થયું, કરિક કિસ્યુ કાજ કિહાં રહી, મૂલ કથા જોઈ તે કહી.	૨૧

વસ્તુ

વીરઅખંડ વીરઅખંડ હૂઉ વિખ્યાત, વારઈ શ્રી જિન વીરનઈ, પ્રથમ વધ તે હૂઈ નિર્દન. ધનકારણિ તે સેવિવા, ગયુ પાસિ ગોરપ યોગિનિ, માતપરઈ તસ હિનકરી, દીધ સત્ત આદેશ, સાહમ બલિ તેણઈ કીયા, થિઉ બલવંત નરેસ.	૨
---	---

x

x

x

x

અત—

ભટ્ટીપાંન નિર્જામ પમાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ્ટ પાય,
મિત્ર લાડજી સુણિવા કાજિ, વાંચી કથા વિડાલબી રાજિ,

કહઈ વાયકે મંગલમાણિક્ય, અખડ કથા રસઈ આધિક્ય,
તે ગુરૂ કૃપાતણે આદેશ, સાતમાહિ છડો આદેશ.

* * * * *
શ્રી જિનવીર કથા એ કહી, ઉવવાઈ સૂતઈ તે ગ્રહી,
એ પરપણા સર્પિ ગણુધરે, કરી સર્વહી શ્રાવકિ પરે. ૧૩
ને અખડ અનશન ઉચ્ચરી, અતકાવિ શુભ લેશ્યા ધરી,
પચમ દેવસોકિ ઇમ ગયુ, દેવાગના સુખભોગી હુક. ૧૪

* * * * *
તે માટઈ આહાં આચ્યુ આજ, તૂ છઈ ભાગ્યધણી મહારાજ,
મઈ જાણિઉ દીકડ ભડાર, કરે વિચારી જે હુઈ સાર. ૨૮
વિક્રમસિંહ સુણી એ વાત, તુરુમક સહિત લઈ સહુ સાથ,
ધનગિરિ ગયા યોગિની ઠાહિ, કોપ દેખાડિઉધન જે માહિ. ૨૯

બપરિ ધ્યાન કુડિકા ધરી, જેતલઈ તે લેખ પાઝી કરી,
તન અનાહત શમ્દ નીસરિક, તુમ્હ હો જૂઠ પ્રયાસ કાં કરિક. ૩૦
ઉજ્જણીઈ વિક્રમ તપ હસઈ, એ ભડાર તેહ વિલસસઈ,
એહવો ભાગ્યધણી નહી કોય, બીજો જે ધન વિલસઈ લોઈ. ૩૧

એ સર્વિ વાન જાણુની સાચ, એહવી હુઈ દેવતા વાય,
મુણી વાંણિ પાછો તપ જાય, વિક્રમસિંહ આવિક નિજ હાય. ૩૨
છત્રનૃત્તિ કુરે બકનઈ કરી, કીડ સુખી પ્રેમ મનિ ધરી,
કુર્મંત તૂ બક રાજ જાણિ, એહવી અછઈ શાસ્ત્રની વાણિ. ૩૩

જે વિજયી ઉજ્જણીકાય, દૂડ સાહસી વિક્રમરાય,
તૂડો જસ અગ્નિવેનાક, સોવનપુરસો દીધ વિશાલ. ૩૪

મણિમય સિંહાસન પૂતલી, બત્રીસઈ જટિત તે વલી,
આપિક પાટિ બઘંસિવા કાજિ, કરી ભેટિ વેતાલઈ રાજિ. ૩૫

બપરિ વિક્રમાદિત્ય તે રાય બધડો મસ્તકિ છત્ર ધરાય,
પચદંડ છત્રનં નામ, રિધિ સિદ્ધિદાયક જય હામ. ૩૬

તેણુઈ પૃથિવી બરણ કરી, આજ લગઈ રહિક તે ચરી,
સંવત્સર આંક તેહનણો, આલિક સયલ દેશિ છઈ ધણો. ૩૭

વિક્રમ પછી ભૂમિગત કરિઉં, તે પીઠ ભોજ વારઈ નીસરિઉં,
 સિંહાસન યાદસણિ સજ દુર્ધ, પૂતલી એ વારિઉં તે રહિઉં. ૩૮
 પૂતલી એ વિક્રમરાયના, મુગુણ તણી કાંઈ વર્ણના,
 તથા યત્રીસઈ પૂરી હુધ, પછઈ પીઠ અદશ થિઉં જઈ. ૩૯
 એ યત્રીસ પૂતલી ચરિત્ર, જે સિંહાસનિ હતી વિચિત્ર.
 આદિ થિકી જાણિતી કથા, વિદ્યે કહી પ્રથમ સર્વથા. ૪૦
 ઇમ શ્રી ગોરખ યોગિની તણી, પામી કૃપા અઘડિઈ ધણી,
 દુધ સિદ્ધિ ક્ષિત્રી તેણઈ સાત, કર્યા આદેશ વિશ્વ વિખ્યાન. ૪૧
 વસ્તુ.

એહ અંગડ એહ અંગડ, સાત આદેશ,
 ફલ શત શર્કર વૃક્ષનં, અધારી યોગી વપાણો,
 વિમલ રત્નહાર જમ્બુગુણ, વલી નવલપી માંકડી મણો,
 રનિ ચદ્ર દીપક સરવ, અરજજ શંકર દંડ,
 મુકુટમાંકિ પછે વડઉં, એ સવિ કીયા અપડ. ૪૨

ચૌપદ.

એ ચિત્ર રૂપ આગઈ નવિ દુઆ, હોસઈ નહી તે કીયા જૂજૂઆ,
 સીધા જેજે વિકટ ઉપાય, તે સવિ સત્ત્વ તણો મહિમાય. ૪૩
 સુવિહિત ગચ્છ આગમીયા નાંમ, વિડાલબી પાટનઉં કાંમ,
 તે અમ્બુહિલપુર પાટણિપાસિ, ગુજર્જર દેશિ મંધ્યનઈ વાસિ. ૪૪
 શ્રી મુનિરત્નસુરિ ગચ્છ ધણી, આનંદરત્નસુરિ પટિ ગુણી,
 જ્ઞાનરત્ન ગુરુગણુશૃંગાર, ઉદયસાગર વાયક પરિવારિ. ૪૫
 તામ પટ્ટિ મંગલમાણિક્ય, વાયક વિદ્યા રસિ આણિક્ય,
 પડિત આગલિ તે મતિમદ, ભાનુમદ ગુરુ વિદ્યાવંદ. ૪૬
 રચી ચક્રપર્ધ તાસ પ્રસાદ, અંગડકથા તણો અનુવાદ,
 લાડણ્ય સુત દરીયાતણો, કાંધો સાંમલિત્રા ષપ ધણો. ૪૭
 શિષ્ય સાધુ વાંચિવા કાજિ, ભણિવા સજ્જનતણી સમાજિ,
 ઉમાહો અંગઈ અતિ ધરી, ગુરુ કવિ સંત ચરણ આણુસરી. ૪૮

ગદ્યબધ ચક્રપદનર્થ અંધિ, કાધો મિંલી નવે સંખંધિ,
ઉજ્જિ અધિક કહિઉ મર્થ જોહ, શુદ્ધ કરૌ સંત શુર તેહ. ૪૯

સાત આદેશે અંખડ પર્વ, ફહા ચોપર્થ વસ્તુ થર્થ સર્વ,
શ્લોક સહિત સર્વાકર્થ સહી, બાવીસ સર્થ સવાતે ફૂં. ૫૦

મિસર્થ ચક્રારાસી પ્રથમાદેશ, બીજર્થ મિસર્થ અડમઠિ અસેસ,
મિસર્થ નવ્યાસી ત્રીજર્થ જાંણિ, ચૌથર્થ ત્રણિસર્થ છઠ્ઠ વખાંણિ. ૫૧

ત્રણિ પાંત્રીસ પચમર્થ જોઈ, છઠ્ઠ મિસર્થ છિયાસી હોય,
ચૌસર્થ સતાવન સાતમર્થ, ચૌપર્થ સાત આદેશે સવર્થ. ૫૨

સંવત સોલ ઉગણુઆલીસ, કાર્તિક સિન તેરશિ શશિદીસ,
સિદ્ધિયોગ ઋક્ષ અશ્વિની, અંખડરાસ ચક્રપદ નીપની. ૫૩

બણતાં બુદ્ધિ શરીરર્થ હોય, બુદ્ધિથિ કર્થ સિદ્ધિ સવિ હોય,
સિદ્ધર્થ દેવ ધર્મ શુરભક્તિ, શુરભક્તિથી પામીર્થ મુક્તિ. ૫૪

નવરસમય અંખડરાયની, શ્રોતા વક્તા જનપાવની,
વીરકથા ભાવર્થ જે કહઈ, ચ્યારિ પદારથ સહિજર્થ લહઈ. ૫૫

જાં રહઈ અંખર અવની ચંદ, જાં વિદૂતારા ગિરિ ઈંદિ,
સાગર શેષ દીપનો વાસ, તાં લગિ રહૌ એ કથા પ્રકાસ. ૫૬

ઊજેણીઈ રહી ચોમાસિ, કથા રચી એ શાસ્ત્ર વિમાસિ,
વિનોદ બુધિ વીર રસ વાત, પંડિત રસિકમાંહિ વિખ્યાત. ૫૭

ભટ્ટી પાંત્ર નધજ્જમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
મિત્ર ભાડજી સુણિવા કાજી, વાચી કથા વિડાલંબી રાજિ. ૫૮

કહઈ વાચક્ય મંગલમાણિક્ય, અંખડ કથા રસઈ અધિક્ય,
તે શુર કૃપા તણો આદેશ, પૂરા સાત દૂઆ આદેશ. ૫૯

—ઈતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ વિરચિતે શ્રી ગોરપ યોગિની દત્ત સમા-
દેશ અંખડ કથાનક ચતુષ્પદિકા સંપૂર્ણ.

—ઈતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરીસ, ગોરપયોગિની દીધા સીસ, અંખડ
કથાનકઈ આદેશ, કીંત્રા સાતઈ કહિયા વિશેષ. સંવત ૧૭૬૪ વર્ષે વૈશાખ
શુદ્ધ દ્વિતીયા દિને વાર બુધે, શ્રી સૂરેત બંદિર મંચ્રે લિપાપિતા.

પા. ૧૭૬ પં. ૯ આ. ૬.

૧૬૪ હીરકુશલ (ત૦ વિમલકુશલ શિ.)

(૨૮૭) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૪૦ અક્કમપુરિમાં.

આદિ—

દ્વંદ્વા.

પયપક્ષ જસ પ્રણમતાં, પાંખીજિ સુરરિદ્ધિ,
ત્રિશલાનંદન દુપ હરઈ, નામ મત્રિ બહુ સિદ્ધિ. ૧
ગજગતિ સરસતિ સમરતાં, લહીઈ વંચન રસાલ,
કવિ કોટિ સેવા કરિ, નિમીલયાત મરાલ, ૨
નિજ ગુરના હૃદયે ધરી, વિમલકુશલ સુપવિત્ર,
હીર કુશલ કહે કવિ જિ સુણીઉ, કુમારપાલ ચરિત્ર. ૩
ત્રિહું ભુવનિ જિશ તેહનુ, શા કીધાં તેણિ કામ,
કહિતાં કવિજન સાંભલઉ. નામ કામ તસુ ગામ. ૪

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી સોમસુદર સુરિ સીસ વાયકવર, તેણિ કરિઉ કુમરનૃપનઉ ચરિત્ર,
તેહ જપરિ રચિઉ સંવત સોલોત્તરઈ વર્ષ આલીસ અક્કમપુરિ
પવિત્ર. ૧૬ આ.

પ્રવર તપગણપતિ હીરવિજય ગુર, જયવિજય તત્ત્ર વિજયસેન સૂરી,
જણે સોહમ્મ જયુ સ્વામિગણધરા સેવતાં સપતિ સકલ પૂરી. ૧૭
સુરવધૂ નૃપનઈ કરિ ભામણા.

તસ ગમ્મમાહિ તેજે કરી દીપતુ, જપતુ કામરિપુ શીલ શુદ્ધિ,
વિમલ યશ કુમર જસ લીધો ભિધો વિગુધપદ મડલી

માંહિ પ્રસિધ્ધો. ૧૮

અકલ સીદ્ધ કમલિ રમઈ ભમર પરિ, વીણિ મકરદ પીછ મનહ રગિ,
હીરકુશલ કહિ કુમર નૃપ કરજઈ રાસ ભણુતાં હુઈ આણુદ અંગિ—

૧૯ સુરવધૂ કુમર.

—સં. ૧૭૦૨ કારતગ સદ ૨ દન સન ઝઝવાડા મધે દાહારી
અમયા લખ નં. ૪૦-૧૩ (આ)

૧૬૫ *નયસુંદર (વહતપગચ્છ ધનરતનસૂરિ-ભાદુમેરૂ
ગણિ શિ.)

(૨૮૯) +૩૫અંદ કુંવર રાસ. સં. ૧૬૩૭ માગશર શુદ્ધિ ૫ રવિ.
વીઝપુરમાં.

આદિ—

શ્લોક.

અર્હતસિદ્ધગણેન્દ્રોપાધ્યાય સાધૂંશ્ચ શારદાં ।

ગુરૂં પ્રણમ્ય સદ્રૂપચંદ્રાસ તનોમ્યહ ॥ ૧

શુભાર હાસ્ય કરણાદભૂત વીર ભયાનકા ।

રૌદ્રામ્ભતસ શાંતાશ્ચ દ્વિમૈ નવરસૈયુતં ॥ ૨

વસ્તુ છંદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અજિત આરિહત,
સુભવ અભિનદન સુમતિ પદ્મપ્રભ સુપાસ સસિપહ (ચંદ્રપ્રભ),
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરૂ વિમલતહ,
અનંત ધરમ શાંતિ કુંથુ અર મલ્લિ મુનિસુવન સ્વામિ,
નમિ નેમિ પાસ વીરજિણુ, વંદુ વાંછિત કામિ. ૧

પછી ૨૦ વિહરમાનજિન, પચપરમેષ્ઠી, ગણુધરે, ચક્રેશ્વરી આદિ
દેવીઓનું, ચાર કડીમાં સ્મરણુ કરી પછી સરસ્વતીની તથા સુગુરૂની
સ્તુતિ ૩૫ કડીમાં કરી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે—

આગે કવિજન હુઆ અપારં, તે સર્વેને કરી જુહાર,
વિબુધ સત જાણી ઉપકાર, કુંડું હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬

* આ કવિવરનું ચરિત્ર મેં સચિસ્તર લખ્યું છે તે માટે જુઓ
આતદક્ષામ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૬ કું, કે જેની અદર આ કવિનાજ
રાસાઓ (આ ૩૫અંદ કુંવર રાસ, નળદમયંતી રાસ અને શત્રુજય
ઉદ્ધાર રાસ પ્રકટ થયા છે.) પ્રસ્તાવનામા કવિચરિત્ર ઉપરાત મેં આ
૩૫અંદ કુમાર રાસનો સાર પણ આપ્યો છે.

કવિત કવિન કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરાગ લહે,	
સોઈ કવિત જોણે દુશ્મન દહે, પંડિતજન પરખી ગહગહે.	૩૭
શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રગિ,	
સુણતાં સરસ સુવેદક જોલ, હર્ષ તથા વધશે કલ્પોલ.	૩૮
ઈષ્ટદેવ પ્રણમી ગુરુપાય, ગાર્હ્યું રૂપચંદ-ઋષિરાય,	
અવણુસુધારસ રાસ પવિત્ર, સામળજો રૂપચંદ ચરિત્ર.	૩૯
શ્રોતા કવિ વાણિ મત ધરો, રમે કોઈ વિચ વિકથા કરો,	
અપ્રતિબદ્ધ સમામાંહિ જોય, કવિ ચતુરાઈ નિષ્કૂળ હોય.	૪૦
જિમ નારી સોજે શૃંગાર, આગળ વિકૂળ અંધ ભર્તાર,	
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણુ પ્રતે શું કહિયે બહુ.	૪૧
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તે સહુ આણુદપૂર,	
રૂપચંદ મુકથા-કલ્પોલ, સામળજો સહુ કરી નિરોલ.	૪૨

*

*

*

*

અતે—

ઈમ જે રૂપચંદ મુનિ પડે, ભોગાદિક વિલસી પરિહરે,	
સાધે સોઈ કાજ આપણું, ઈહિ ભવે પરભવે સુખ લહે ધાણું.	૧
રૂપચંદનો ઇણીપડે રાસ, રચ્યો અગે આણી ઉલ્લાસ,	
કવણુ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણુ સવત્સર કાંધો સોય.	૨
શ્રી જિનવર શાસન સુવિવેક, હવા અભિનવ ગચ્છ અનેક,	
અંદ્રગચ્છ મળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર.	૩
તે શ્રી અંદ્રગચ્છ શિણુગાર, શ્રી ધનેશ્વર સુરિ ઉદાર,	
ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દ્વિગપટ સયસાત.	૪
આખો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરુ ભુવનચંદ અભિરામ,	
સૂરીશ્વર ગિરવા ગણપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર યતિ.	૫
દેવભદ્ર ગુરુ ગણિ અવતસ, વીરવચનમાનસસર હસ,	
સવત ખાર પંચાસીએ ચગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભગ.	૬

- શ્રી ગુરુ દેવમદગણિરાય, જીવ જીવ આંખિલ નિર્માય,
વિધાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી થાપના. ૭
- તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્ર સૂરીશ,
જેહથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામ, પ્રગટયો પુણ્ય પ્રયણ અભિરામ. ૮
- તાસપાટે ગિરિઆ ગચ્છપતિ, શ્રી દ્વૈમકીર્તિ સૂરીશ્વર યતિ,
બૃહલકંપ ટીકા અસમાન, કીધી સહસ્ર બેતાલીસ માન. ૯
- પરવાદીગજલેદનસિંહ, ગજનાયક ગુરુ અકળ અબીહ,
તસ અનુક્રમે રતનાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦
- રતનાકર ગજ એહનુ નામ, એ ગુરુથી પ્રગટયો ઉદ્ધામ,
તસ અનુક્રમે જયતિલક સુરોદ, તસ પરતખ હુઓ ધરણિદ. ૧૧
- તાસ પટે જિમ ગોતમ સ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહ સૂરિ સુખધામ.
જિણે નિજ વચને વડો પાતશાહ, પય પ્રણમાવ્યો અહમદશાહ. ૧૨
- તાસ પાટે ઉદ્યામળ ભાણુ, શ્રી ઉદયવદ્ધલ સૂરીશ્વર જાણુ,
તસ પદ્માલંકરણુ મુણિદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ જ્ઞાનદિણુદ. ૧૩
- પદ્મ પ્રભાવિક આણુદ પૂરે, વદુ શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ,
તાસ પાટદીપક દિનરાજ, ગુરુશ્રી લખિધસાગર ગુરુરાજ. ૧૪
- તાસ પાટોઘોતક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગોતમ અવતાર,
શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણુધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
- તાસ શિષ્ય તસ પાટપ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ સુગુણનિધાન,
સતીર્થ શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, સકળસૂરિ વદુ નિશિદીસ. ૧૬
- ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરીદ, તાસ પાટે ગુરુ તેજમુણિદ,
દેવરત્ન સૂરીશ્વરરાય, વિજયમાન વદુ નિન પાય. ૧૭
- શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અગે ગુણુ સોહે નિશિદિશ,
વિજયવંત વહિત સુખકાર, શાસન સોહ ચક્રવણુહાર. ૧૮
- મુખ્ય વિખ્યાન સદગુરુતણા, માણિક્યરત્ન વિપુલ ગુણુ ધાગા,
ગુરુશ્રી ભાનુમેર ગુધરાય, તમ પદપકજ મધુકર પ્રાય. ૧૯

- લઘુ વિનયી નયસુંદર વાણિ, છટ્ટો ખંડ ચંડયો પરિઆણિ, ૨૦
- મુનિ શંકરલોચન રસમાન, બેળે ઈદિ (૧૬૩૭) ને સાવધાન. ૨૧
- એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશીર્ષ મસવાડો સહી. ૨૨
- શુદ્ધિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર. ૨૩
- વિજય મુદર્ત વૃદ્ધિ યોગ કહ્યો, તવ આંરંસં સંપૂરણ થયો. ૨૪
- વીજાપુર નર નયરં મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર, ૨૫
- હં મૂરખ માનવી અજાણ, ને બોલ્યો તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૬
- ને જગ વિષ્ણુ સંત કવિપતિ, કરનેડી તસ કહું વીનતિ, ૨૭
- અસદ્વચન ને જાણો અહીં, તે તમે સ્વીકારને સહી. ૨૮
- કેતો ચરિત્ર માહેલો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વયંધ્યે કરી, ૨૯
- કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકુ ઝાણું ખામું સહી. ૩૦
- વીતરંગના વચન વિરહ, ને મેં કાંઈ કહું અશુદ્ધ. ૩૧
- જિનવર સંધ સાખે જાણને, તે મુજં મિથ્યા દુષ્કૃત હજે. ૩૨
- પ્રથમ (શૃંગાર) રસ આપિયો, છેડો શાંતરસે આપિયો, ૩૩
- બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, 'શ્રવણસુધારસ' રાસ સુનામ. ૩૪
- એ ભણુતાં ગણુતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણુતાં વાઘે વરચુદ્ધિ, ૩૫
- એ સુણુતાં જાણે મતિમંદ, એ સુણુતાં ઉપજે આણુંદ. ૩૬
- એ સુણુતાં સવિ આરતિ યજે, એ સુણુતાં મનવહિત મિજે. ૩૭
- આવે હર્ષતણા કલ્પોદ, એ સુણુતાં મંગળ રંગરોળ. ૩૮
- એકમના આણી ઉલ્હાસ, નયસુંદર જાણી એ રાસ, ૩૯
- ને નરનારી ભણે સાંભળે, તે ધર નિશ્ચે અકળાં ફળે. ૪૦
- (૨૮૯) શત્રુજય (સિદ્ધાચલ) ઉદ્ધાર રાસ. સ. ૧૬૩૮ આશો
- શુદ્ધિ ૧૩, અમદાવાદમાં.

આદિ—

વસ્તુ ૭૬.

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર, મડણો જિનરાય,

શ્રી રિસહેસર પાય નમિ, ધરિય ધ્યાન શારદ દેવિય;

શ્રી સિદ્ધાચલ ગાયશુએ, હીયે ભાવ નિર્મલ ધરેવિય,

શ્રી શત્રુજગિરિ તીરથ વડો, સિદ્ધ અનંતી કોડી,
જિહાં મુનિવર મુકને ગયા, તે વંદે એ કરજોડી.

*

*

*

અંતે—

સોલ અક્ષત્રીશે આશો માસે, શુદ્ધિ તેરસ કુળવાર,
અહમ્મદવાદ નયરમાંહે, મેં ગાયોરે શત્રુજય ઉદ્ધારકે—ભેટયો. ૧૨૧
વૃડ તપ ગચ્છ, શુર ગચ્છપતિ, શ્રી ધનરત્ન સુરિંદ,
તસ શિષ્ય તસ પટ જ્યકર, શુર ગચ્છપતિરે અમરરત્ન સુરિંદકે—
ભેટયો. ૧૨૨

વિજયમાન તસ પટધરે, શ્રી દેવરત્ન સુરીશ,
શ્રી ધનરત્ન સુરીશ તણુરે, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેર ગણીશકે—
ભેટયો. ૧૨૩

તસ પદ કમલ બ્રમર ભણે, નયસુંદર (દે) આશીષ,
ત્રિભુવનનાયક સેવનાં, હવે પુગીરે શ્રી સંધ જગીશકે—
ભેટયો. ૧૨૪

કલશ.

ધમ ત્રીજગનાયક મુગતિદાયક, વિમલગીરીમંડળ ધણી,
ઉધાર શેત્રુંજે સાર ગાપો, સુણો જિન મુગતી ધણી,
ભાનુમેર પંડીત સીસ, દોષ કરજોડી કહે,
નયસુંદર પ્રભુ પાય સેવા, દેહી દરીશણ જ્યકરં.

૧૨૫

—લિ. લખમિચંદ સિંધપૂર નગરે—સં. ૧૮૫૫ વધશાખ વદ ૮
મંગલવાસરે. ૪-૧૭, પ્ર૦ શા. ભીમશીમાણેક તેમજ આ. કા. મહો. મૌ. ૬ હું.
(૨૬૦) પ્રભાવતી રાસ. સં. ૧૬૪૦ આશો સુદ ૫ શુધ વિદ્યાપુરી
(વીજાપુર)માં.

આદિ— પ્રથમ ઢાલ. વેલિનો—આસાઉરી દૂહા.

પ્રથમ નાય દાતા પ્રથમ, જગગુર પ્રથમ જુગાદિ,
પ્રથમ જિણુંદ પ્રથમ નમુ, જેણે કરી પુણ્યાદિ.

*

*

*

*

અંતે—

પર સિત્તિરી વિદ્યાપુરીવે, મઠ રહીયા ચુ'માશિ,	
શ્રી સંધને આગ્રહે ઉગ્રહી, જિન વીર વંદી ઉગ્રારી.	૩૨૫
સોલ આલિશિ વરષિ હરષે આસો પંચમી ઉગ્રહી,	
પ્રુધવાર અનુરાધા નક્ષત્રે પ્રીતિયોગે મનિરહી.	૨૬
સ્રધુવૃત્તિ ઉત્તરાધ્યયનની વર ચૌદ સહસ્રીમાંહિ,	
અધ્યયન જોઈ અદ્વારમું આખ્યાન રમ્યું ઉગ્રમાંહિ.	૨૭
આખ્યાન એહ પ્રભાવતીનું નૃપ ઉદાયી ચરિત્ર,	
પદમાદ પરહો પરિહરી, સાંભલો પ્રુષ્પ પવિત્ર.	૨૮
શ્રી વીરશાસન વર વિભાસન ચંદ્રગચ્છ વિશાલ,	
ગુરુ ભવનચંદ્ર વિનેય ગણીવર દેવભદ્ર દયાલ.	૨૯
સંયમ ક્રિયા ગુરુ ઉદ્ધરી જોણે કરિઓ તપ ઉદામ,	
સંવત ખાર પંચાશીઈ ચાપ્યું તપાગચ્છ નામ.	૩૦
ગુગપ્રવર એ ત્રણિહ સીસ તેહનાં સરિ શ્રી જગચંદ્ર,	
દેવેન્દ્રસરિ સુદક્ષ ગણુધર વિજયચંદ્ર સૂરીંદ.	૩૧
પ્રહત્ કંપ સુવૃત્તિને, અવસાને એ અધિકાર,	
શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીંદથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ ઉદાર.	૩૨
મહા પમાવક ગણુધર જસ નામે પરમાનંદ,	
પાટાનુપટ અનુક્રમે શ્રી રત્નસિંહ સૂરીંદ.	૩૩.
ગુરુ વલ્લભ જ્ઞાનસાગર ઉદયસાગર સરિ,	
શ્રી લલિતસાગર ગચ્છપતી પ્રણુમતાં પાતિક દૂરિ.	૩૪
તસુ પાટિ મહિમાવંત ગણુધર શ્રી ધનરત્ન સુખાંણુ,	
શીપ અમરરત્ન સૂરીસર, વ્યાકરણ લીહ પ્રમાણુ.	૩૫
તેજરત્ન સૂરીવર ગુરુ, સહોદર તાસ કેરા દોષ,	
શ્રી દેવરત્ન સૂરીસર સહિ ગુરુ પદોધર જોઈ.	૩૬
ચારિત્રચણુભંડાર પ્રુધ શ્રી ભાનુમેર ગણીંદ,	
ધનરત્ન ગણપતિ તણાં સેવક જયુ જાં રવિચંદ.	૩૭

તસ શિષ્યમાંહિ દક્ષ પડિત મુખ્ય માણિકરત,	
લધુ ભાત કહે નયસુંદરો, કરે ભવિક્ષર્મ યત.	૩૮
દોહિલું માણસ જન્મ પામી, કરો આલસ દ્વરિ,	
પૂજ કરો જિનરોજની, પ્રહિ ઉદય હુંતિ સૂરિ.	૩૯
અઃપ્ર પ્રકારી સતર લેદી સારિઈ જિનની સેવી,	
પાપ સધલો પરિહરી આરાધિ દેવાધિદેવ.	૪૦
લક્ષ્મી લહી કર વાવરો, મમ થાઓ કૃપણ અઝાણ,	
પામીરે ધન મદ માણ્યો, મ કર્યો આપ વખાણ.	૪૧
સત્યવાણી સાર જાણી, વેદું મીઠી ભાષડી,	
તપ ભાવ ભગતે કરો સગતે, આરાધો વ્રત આપડી.	૪૨
પરનારિ દેવી ગુણ ઉવેધી, અપલ મ કરો આંખડી,	
અંગી અંગિ સુકતિ કારણિ જ્ઞાન દરશન પાંપડી.	૪૩
ક્રોધ તાપ શમવાને આરોગ્ય સરસ સમતા સેલડી,	
જિન આણુ સાધી કરો વરધી સિદ્ધિવધૂશિઉ ગેલડી.	૪૪
પરમાંગ ચ્યારે લહી દુર્લભ પુણ્ય પાવડીએ ચડી,	
પરમાદ પાપી વશિ પડિને રપે જાઓ લડચડી.	૪૫
નહિ વાર લાગે કાંમ જાગે હુંતા ઋદ્ધિ પીઆરડી,	
વરપુણ્ય કેરા કાજ કરિવા કો વિલંબ કરો ધડી.	૪૬
સંધૂજ્ઞ સાહમી ભગતિ પહિલી ચલાવુ ધર્મવારડી,	
ઝોઢો સુત્રાવીઅલવિ અંગે દયા દક્ષણ ધાટડી.	૪૭
ગુણ સુણી સાધૂ ઉદયી કેરાં જાલો કર્મહ કાંચડી,	
આખ્યાન સુણી પ્રભાવતીનું સુકૃત સચો ગાંઠડી.	૪૮
ગુણવંત ઋષિગુણ ગાયતાં જે પુણ્ય સંતતિ કરે ચડી,	
તેણે વિશુદ્ધ નયસુંદર કહે શ્રી સધ લાહો સંપદ વડી.	૪૯

—ધતિ સુત્રાવિકા શ્રી પ્રભાવતી રાણી આખ્યાન ચરમ રાજઋષિ ઉદાઠ સાધૂ ચરિત સંપૂર્ણ. એલા લાલસોમવાંચનાથ સ. ૧૬૫૩ વર્ષ

પોસ માસે શુદ્ધિ પક્ષે ચતુર્દશી ગુરૌ લખિત-૧૮-૧૧ લીં (કવિના સમય-
માંજ લખાયેલું છે.)

(૨૬૧) સુરસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૪૬ જેઠ શુ. ૧૩:

આદિ— (રાગ કેદારો-એકતાલી.)

આદિ ધરમને કરવા એ, ભીમ ભવોદધિ તરવા એ
ભરવા એ સુકૃતભંડાર ભલી પરેએ,
ભવિયણ ભગત ઉદ્ધરવા એ, કર્મ કડિન નિરજરવા એ,
વરવા એ શિવસુંદરો સ્વયંવરે એ.

૧

ટૂટક—સ્વયંવરે શિવરામા વરિવા કરવા ઉત્તમ કાજ,
મરદેવી માતાની કૃપે અવતરિયા જિનરાજ,
આપાદી વદિ ચોથ તણે દિન અબ્જુઆણું જિણે કીધું,
ગરબ અવતરિ સુપન દેખાડી મહોત માયને દીધું.

૨

પછી ઋષભનાથની સ્તુતિ છે.

* * * *
શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા આગમે કહિયો જિણુંદે,
કોડિ વરસસું કોડિ જિજ્ઞાસે નાવે પાર સુરિદે,
આગે જિણે એક ચિત્ત ધ્યાયો સો પરમાનંદ પાયો,
સુરસુંદરી સતીએ સમર્થો તવ તસ કષ્ટ ગમાયો.

૭

કવણુ સતી સા હુઈ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભણેસું વંદી જિણુ ચઉવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીસ.

૮

સુજુજો સુઅણુ સરસ શુભ વાણી આણી પ્રેમ અપાર,
કહે કવિજન વિશેષે વાર તે સરસતિ આધાર,

અતે—

(ઢાલ ૨૦ મી. રાગ દેશાખ, અથવા ધન્યાશ્રી,
ભાણેજનક રાજ દેઈ એ ઢાલની દેશી.)

*

*

*

શ્રી વૃક્ષ તપગછે રાજિયા, ધનરતનસૂરિ સુચંદ,
તસુ પાટ દીપક દિનકર, શ્રી અમરરત્ન સૂરિંદ,
ગુર સહોદર તસુ તણાએ શ્રી તેજરત્ન ગુણવંત,
ગાછપતિ પટોધર પ્રગટશ્રી, દેવરત્નસૂરિ જયવંત.
તસ ગણુ વિભૂષણુ ગણુપતી, ભાનુમેર પંડિત ભાણુ,
સૂરીશ શ્રી ધનરત્નકેરા, શિષ્ય સકળ સુખણુ.
તસુ શિષ્ય નયસુંદર કહે, સાંભળો સાંભણુ સાથ,
અરિહંત દેવ આરાધિયે, ત્રિહું ભુવન કેરા નાથ.

૬

૭

૮

૯

*

*

*

*

સોળ છિયાળે વરસ વાર, જેઠ શુદ્ધ ત્રયોદશી,
તેણે દિવસે ઉત્તમ ઉડુ વિશાખા, સિદ્ધિ યોગે મન હસી.
એ ચરિત કીધું સાર લીધુ પુણ્યનું પણુ જેહ,
સુરસુંદરી ગુણુ સાંભળી અનુમોદળે સહુ તેહ.
એ સાંભળે સુખ ભપજે સવિ જાય પાતક દૂરિ,
કરજોડી કવિ નયસુંદરો, એમ ભણુ આનંદપૂરિ.

૨૦

૨૧

૨૨

—સ. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત શ્રી આગમ
ગણે શ્રી સૌભાગ્યસુંદર શિષ્ય શ્રી ધર્મરત્ન સૂરિ શિષ્ય એલા સોભરાજ-
પદનાથ દેકાવાડા મધ્યે. ૨૬-૧૪ લી., ૨૦-૧૪ અને ૧૧-૧૭ લી.

—સં. ૧૮૭૦ આસો શુ. ૪ ભોમ લિ. શેઠ જયેંદ ધર્મસી
વાંકાનેર વસે છે. ૨૧-૧૪ થો.

—૨૭-૧૩ ભાવ.; પ્ર. કા.; પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૩.
(૨૯૨) નલદમચંતી ચરિત્ર. સં. ૧૬૬૫ પોશ શુદ્ધ ૮ મંગલવાર.
આદિ—

આતમખુદિ ધરી મન સાચિંછ, વિશ્વ સંભાલ્યુ ત્રિભૂવનનાચિંછ,

પૂરવજનમિ પારેવુ રાખ્યુછ, સો સ્વામી દયાધર્મ બાખ્યુછ.
બાખ્યુ દયાધર્મ દુખવિમોચક, સકલજનનસુખકાર
સો સોલમ તિથેસર, હું નમુ વારોવાર.

ઢાલ ત્રટક,

અચિરા ઉચરિં અવતરી, જોણિ કરિઉ હિત એકાંતિ,
જગમાહિ અહિત શમાવીઉં, તેણુધિ નામ પામ્યું શાંતિ.

૩

* * * *

ભારતીલખપ્રસાદ પુદ્ધ, શ્રી હરપ સરિષા જેહ,
કવિતા રે કીરતિ જેહની, નવિ ત્રપતિ પામિ તેહ. ૧૩
માણિક્યસૂરિ મહાયતી, તિણિ કરિઉ નલાયણુ અથ,
નવરસ પયોધિ વિરોલિવા, કરિ થયુ જો સુરમંથ. ૧૪
સ્વસમય નિ પરસમયનું, એકત્ર જિહાં અધિકાર,
શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ યાદ અપાર. ૧૫
અનુસરી તેહનિ મુખિં કરી, અહો જોડિસ્યું સંબંધ,
મનરંગ એહવું ઊપનું, બોલસ્યું પુણ્ય પ્રબંધ. ૧૬
કિહાં સતી, પુણ્યસિલોક કીરતિ, કિહાં માહરી-મતિ;
ઉતકીર્ણું મુક્તાફલ-વિષિ, શુંણુતણી પરિ હું ગતિ. ૧૭
કહુ મંદ કિમ કવિયશ લહઇ, કિમ અઢઈ પર્વત પંગુ,
તુલણુઈ કહુ કિમ તોલીઇ, વરસાલિ સરિસુ કંગુ. ૧૮
નિજ પુદ્ધિ સાર બોલતા, હસતા રખે કવિ સોઇ;
પંખીઆ નિજ ભાષા વદઈ, તસ કરઇ વારણુ કોઇ. ૧૯
અતુકમિ નલાયન અતુકરી, ભાષસ્યું નલ અધિકાર,
તિહાં સચુર નઇ શ્રુતદેવતા, કવિતણી કર્યો સાર. ૨૦

* * * *

અંતે—

સતી શિરોમણિના ગુણુ કહિયા, જેહવા ગુરપ્રસાદિં મિં લહિયા,
કહિઉં ધનદસુર પૂર્વચરિત્ર, ગાયુ પુણ્યશ્લોક પવિત્ર.

૮૪

- એ મિં અમિનવ મંગલકાર, અંચ નલાયન પેષી સાર,
તેમાંહિં જોણી પરિ છિ અધિકાર, ચરિઉ રાસ સો લેધ અનુસાર. ૮૫
- નેમિચરિનાદિકમાહર્ષ વલી, કાંઈ એક જિન કથા સંબલી,
માહર દોષ રમે કો લહી, પ્રબંધ શત મુખ પડિત કહી. ૮૬
- પ્રથમ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાચઈ ધરી,
અંચ નલાયનનિં અનુસરી, લિપીઉં પુણ્યસ્થોકનું ચરી,
વીતરાગનાં વચન વિરહ, જિ મતી કંઠી હુઈ અશુદ્ધ,
તે મિહાદુકડ વલી વલી, પામૂ સાપિ સમ કેવલી. ૮૮
- ચતુર ચમત્કરિવા ચિતમાહિં, એ મઈ અંચ રચિઉ ઉછાહિ,
ગુણીઅણુ ગુણુ જોણી પરપયો, વાચા વિચુદ્ધ જના હરપયો. ૮૯
- સજ્જન દુર્જન છિ જગમાહિં, પરગુણુ દોષ ગ્રહિ સો પ્રાહિ,
સ્વોચિત કર્મ કરેસ્યમ્ દોહ, નહીં મત્સર તસ જાપરિ કોહ. ૯૦
- જે બહુશ્રુત ગત મત્સરી, તેહનિં કહુંછઉં પ્રણમી કરી,
અશુદ્ધ હુઈ તિહો કર્યો શુદ્ધ, સો મીઠઉં યમ સાકરદ્ધ. ૯૧
- સંવત સોલ પાંસઠિ જાણી, પોષ શુદ્ધિ અષ્ટમી વષાંણિ,
તિણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડુ ઉત્તમ અશ્વની ઉદાર. ૯૨
- કુળે જયા તિથિવાર સુયોગ, લૌભાશ્વની અમૃતસિદ્ધિ યોગ,
એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિનઈ ઉયોગ. ૯૩
- તેણિ દિનિ અથ સંપૂરણુ થયુ, કવણુ ગછ કુણુ ગુર કવિ કહિઉં,
ઋષભાદિક જિનવર ચક્રવીસ, પહિલૂં તેહનિ નાંમૂ સીસ. ૯૪
- મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શીપ્ય જોતમ ગુણુવંત,
સ્વામિ મુધર્મા-પચમ સીસ, જાંબૂસ્વામિ નમૂં નસિદીસ, ૯૫
- પ્રબવ શિજ્જભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વંદું મનિ રલા,
શ્રી સંભૂતિવિજય ભદ્રાબાહુ, શૂલભંદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૯૬
- આર્ય મહાગિરિ આર્ય મુદ્ધરિત, વધરસ્વામિની પ્રગલ પ્રશરિત,
વધરસેન તેહના સીસ આગિ, ચદ્ર નાગેન્દ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૯૭
- અકથી શાપા વિદ્યાધરી, એમાંહિ અંદ્ર સગલ વિસ્તરી,

- એણી શાખાઈ ધનેશ્વરસરિ, ચૈત્રગઢ થાપિઉ ગુણભૂરિ. ૯૮
- લવનચંદ્ર ગુર કઈ વધાણ, દેવભદ્ર ગુર આગમ જાણ,
હાંમ પ્રમાદ સકલ પરિહરી, જિણિ જગિ શુદ્ધ ક્રિયા ઉદ્ધરી. ૯૯
- પ્રથમ સૂરિવર શ્રી જગચંદ્ર, સૂરીશ્વર ખીજા દેવેદ્ર,
વિજયચંદ્ર ગુર ત્રીજા કહ, એક એક અધિકા ગુણ લઈ. ૧૦૦
- વિજયચંદ્ર સૂરીશ્વર તણી, વૃધ તપાગઢ શાખા ભણી,
ક્ષમાકીર્તિ સદગુર તસ પાટિ, પ્રજા વચરસ્વામિનિ ધાટિ. ૧
- બૃહત્કથા ટીકા જેણિ કરી, સહિસ ખિતાલીસ જગિ વિસ્તરી,
હિમકલસ રતનાકરસરિ, પ્રજાઈ જીતુ સરસરિ. ૨
- મુનિશેપર ધર્મદેવ મુણંદ, અભયસિંહ તપસી સરિંદ,
જેહના તપતુ ન લહું પાર, શ્રી જયતિલકસરિ ગણધાર. ૩
- રતનસિંહ શ્રી સદગુરતણા, અહમદસાહ ગુણ ખોલિં ધણા,
ખાતસાહ પ્રતિબોધક સરિ, સપ્રભાવ વંદું મદપૂરિ. ૪
- હિંદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, હિંદયસાગર ગુર કઈ પ્રણામ,
લખધિસાગર ગુર લખિધ નિધાન, શ્રી ધનરતન સૂરીસ પ્રધાન. ૫
- શ્રી અમરરતન સૂરી પ્રણમું પાય, શ્રી તેજરતન સૂરીશ્વરરાય,
જિમ જિમ તે સદગુર સંભરિ, તિમ તિમ હર્ષ હીયડિ વિસ્તરી. ૬
- ગઢપતિ દેવરતન સરિતણા, ગુણ સંભારઉ હીયડિ ધણા,
શ્રી દેવસુંદર સરિ આણંદપૂરિ, વિજયમાન વિજયસુંદરસરિ. ૭
- શ્રી ધનરતન સૂરીશ્વરતણા, સીસ સકલ ગુણ સોહામણા,
શ્રી ભાનુમેર વિંમુદ્ધગણિરાજ, વહિ સીઝઈ વહિત કાજ. ૮
- તસ જામેય સીસ દોભાય, માણીશ્વરતન જ્યેષ્ઠ ઉવઝાય,
મહાતપીશ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વદુ તસપાય. ૯
- નયસુંદર લઘુ બંધવ તાસ, વાણી થાપિત વચનવિજ્ઞાસ,
પુણ્યસિલોક સતી અધિકાર, ગાયુ ધનદ પૂર્વ અવતાર. ૧૦
- સો સમકિતધર નિજ ગુણ સુણી, મનસ્યુ એમધરી આફણી,
સંધ વિધન અપહરયો ગુણી, મનિ કામિત દેયો નિધિ ધણી. ૧૧

રાજઋદ્ધિ રામા ભંડાર, જસ મહિમા જગમાંહિં અપાર,
બાહરિ એહની કીરતિ ભણિ, એ સવિ લંહીધ પુણ્યધ ધણિ. ૧૨
એ રાગ ધેન્યાસી.

ધણિ પુણ્યધ લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીધ,
જિ(ન)રાજ કેરું લહી દર્શન, ભવ બેદ્ર ફલ સાધીધ. ૧૩
જિનરાજ વાણી ચિત્ત આણી, અશુભ કર્મ ન બાંધીધ,
મહાસતી પુણ્યશલોક ગાઈ પુણ્ય રિદ્ધિ બાંધીધ. ૧૪
ઉવઆય નયસુંદરવાણી.....(પછીનું એક પાનું નથી.

(મોહનલાલજી જ્ઞાનભંડાર સુરત. પૃ. ૮૫ પં. ૧૫)
બીજી પ્રતમાંથી...

ઉવઆય નયસુંદર સુવાણી, ભવિક પ્રાણિ સંભલઉ,
ઉપગાર મતિ મનિ પરી રાપુ, દૌષથી દૂરિ ટલુ,
શ્રી શાંતિ જિનવર સદા સુષકર પૂજતાં સંપદ મલુ,
એ ચરિત્ર ભાવેં સુણે ગાવેં, તાસ ધરિ સુરતર ફલુ. ૨૬
સુપધ.

અથ સખ્યા હવઈ બોલુ સુદ્ધ, ફહા શ્લોક કાવ્ય ગાહાંકિદ્ધ,
ભાખ્યા છંદ પોડ.....દે, સહસ્ત્ર તીનસઈ અકાવ. ૧૭
સતપાંત્રીસ શ્લોક અનમાન, હર્ષધરી સદુ કરયો ગાન,
એ સંભલતાં શિવસુધ હોઈ, જ્ઞાનવંત વિચા (રિ) જોઈ. ૧૮
અથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરીત્ર નવરસે ભંડાર,
વાચક નયસુંદર સુંદર સુભભાવ, એતલિ એ પોડસ પ્રસ્તાવ. ૨૯

—છતિશ્રી નલાયન ચરીત્ર સપૂર્ણ—સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે કાચુ વદિ
બીજ રવૌ. ઇસર મધ્યે લખિત શ્રી પાશ્વનાથ પ્રસાદાનુ છતિશ્રી નલાયનો-
દારે નલચરીત્રે રાજ્યલાભ વૈરાગ્ય સંયમ ગ્રહણ સ્વર્ગગમન પ્રશસ્તિ
વર્ણનો નામ પોડસ પ્રસ્તાવ સમાપ્ત. અંચાઅં ૪૫૩૬ પ્ર. કા.; (પ્રસિદ્ધ
આનંદકાવ્ય મહોદધિ મો. ૬ માં.)

(૨૯૩) શીલશિક્ષા રાસ સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદ (વિજય વિજયા
શેઠની કથાગર્ભિત.)

અતે—

વડતપા ગઢ ધનરત્ન સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી ભાનુમેર ગણિ સીસકિ,
તસ વિનયી નયસુન્દરે દોષ કરમેડી કહધ ઉવઝાધકિ

શીલવંતહતણા નિત નમુ પાયકિ-૧૫ સીલ.

દેવસુન્દરસૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાનકિ,
તાસ આદેસ લક્ષી કરી,

હૃદય ચિર રાખિવા રચ્ય એ રાસકિ, સોલ કિંગણાતિરૂઈ ભાદ્રપદ
માસકિ-૧૬ સીલ.

કલસ.

ધર્મી સીલ રખ્યા ગુણ પરિખ્યા સકલ શિખ્યા સંઘઢી

સિદ્ધાંત વાંછી સાર જાણ્યા આપ પર હિતનઈ કહી,

બુધ ભાનુમેર વિનેય વાચક વદધ નયસુન્દર સદા

મુઝ મુમતિ શુભ ફલ બોધિ નિર્મલ હજ્યો શિવસુખ સંપદા. ૧૭

—૪. પ્ર. કા.; ખં. ૧.

૧૬૬ ધર્મરત્ન (ખં૦ જિનમાણિક્યસૂરિ-માણિક્યમંદિર-
કલ્યાણધીર શિ.)

(૨૯૪) જયવિજય ચોપાઈ સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી શુક્રવાર.
આગરામાં

અતે—

ખરતર ગચ્છિ ઉદાર, ચોપડા સાધિ શુગાર

પાટ ત્રેવીસમઈ રાજઈ, શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ ગાજઈ. ૪૦

સીસ તેહનઉ સુંદર ગુણ ગણિ માણિક્યમંદિર. ૪૧

શ્રી કલ્યાણધીર વાચક, નોમઈ નાંસએ પાતક

સીસ તાસ વર ભાવઈ ધરમરતન ગૂણુ ગાવઈ. ૪૨
 શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ ગજધ કથા કહી સુખ કાજઈ
 સંવત સસિકલા માનધ ઇગિતાલઈ સુય પ્રધાનઈ ૪૩
 આસ્રમાસ ઊદારઈ વિજયદશમી સિતવારઈ
 આગરા નયર મઝારઈ સારદ તણુઈ આધારઈ ૪૪
 (વિ. ધ.)

૧૬૬૬ કુસલવર્ધન (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

સિદ્ધપુર જિન ચૈત્યપરિપાટી સ્ત૦ મં. ૧૬૪૧.

અતે—

ચંદ્ર નઈ રસ ભણીઈ, શુભ મરલી, વેદ વેલસસિ જોધ
 તે સંવત્સર નામ કહુ શુભ મરલી, ભાદવ શુદ્ધિ છઠિ હોઈ
 કલસ.

સીધપુર નયર મઝારી કિધિ ચઈત પરિ પાટી ભટી,
 ને ભણુઈ ભવિયણુ કહઈ કવિયણુ, તાસ ધરિ સંપદ મિલિ,
 તપગજમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરવિજય સૂરીસર,
 કવિ કુસલવર્ધન સીસ પ્રભણુઈ, સકલ અંધ મંગલકર.

છતિ સીધપુર જિનચૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર સંપૂર્ણ.

૫૭ બંધહેતુગર્ભિત વીર જિનસ્ત૦ વડલીમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથપૂરણો, વાછિત ફલદાતાર,
 વીર જિજ્ઞેસર નાયક, જય જય જગદાધાર. ૧

* * * *

ભમવાનાં કારણુ ભણું, તું ભણુઈ જિનરાય,
 મૂલ પ્રકૃતિ આક્ય અવર, અશવન સોભાય. ૫

સત્તાવન હિતિ કરી, કરમ અંધ વિચારિ,
 અંધણુ બાંધ્યો ચોર નિમ, ભમીહુ અપાર. ૬

કરમવિપાક તણો ધણો, અરથ કલો તઈ જેહ,
ગુરુમુંઘઈ મઈ શ્રવણુઈ સુણ્યો, સુણુજ્યો ભવિઆણુ તેહ.

૭

*
અતે—

કલસ.

ધય વીર જિણુવર સયલ સુખકર, નયર વડલી મંડણો
મિં થુણ્યો ભગતિં ભલીય સુગતિં, રોગ સોગ વિહંડણો.
તપગાછ નિરમલ ગયણુ દિનકર શ્રી વિજયસેન સુરિસરો,
કવિ કુશલવર્દન સીસ પભણુઈ, નગા ગણિ મંગલ કરો.

૫૧

—સં. ૧૭૧૦ લિ૦ ગધાર બંદરે સુશ્રાવિકા મૃલિ પઠનાથ.

૫-૧૨ આ. ક.

૧૬૭ વચ્છરાજ (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમરચંદ્રસૂરિ-રત્નચંદ્ર

(ચારિત્ર) શિ૦)

(૨૯૫) સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ. સં. ૧૬૪૨ માધ શુદ્ધિ ૫ ગુરુ-
ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વીર જિણુવર વીર જિણુવર સુગુણ ભંડાર
સર્વ સધ કલ્યાણુકર, જાસુ તિત્ય જયવંત જગાધ,
મનવહિત ફલ તે લહછ, જય શુવ તસુ ચરણિ લાગછ,
અકલ રૂપ તિહુયણુતિલહ, ત્રિભુવનુ આધાર,
ચક્રવીસ જિનપતિ નમુ, જિમ લહહ હર્ષ અપાર.
વડ તપા ગચ્છિ વડ તપા ગચ્છિ શ્રી ખાસચંદ્ર સૂરીસર
તસુ પય પ્રણુમી હું ચરચહ, સરસ સાર સખધ
શ્રી સમકિત ગુણુ કૌમુદી, વિમલકથા પ્રખધ.

૧

૨

ચક્રપર્ધ.

ગૌતમ ગણુધરનહ લ્યહ નામ, શ્રી રચણુચદ ગુરુ કરૂ પ્રણામ,

જાસ પસાંધ અવિચળ બુધિ, સીઝાં સધલી વહિત સિદ્ધિ. ૩

કહઉં સમકિત કૌમુદી વૃત્તાંત, આણુંદિધ સાંભલિયો સંત,

સમકિત ધરતાં સુણતાં યાઇ, પાવ સંવે તે દુરિ પલાઇ. ૪

*

*

*

*

*

અતે—

ચુપૈ.

શ્રી મહાવીર સોહમગણધાર, તાસ પરંપર આવ્યા સાર,
ચડ તપ ગણ નાયક મુનિચંદ, શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ સૂરિ. ૪૫

તાસ પટોધર અધિક જગીસ, શ્રી સમચંદ સૂરીંદ સુણીસ.

તાસ પાટિ પ્રભાવક ભલા, શ્રી રાજચંદસૂરિ ચકતી કલા. ૪૬

શ્રી સમચંદ સૂરિ સીસ પવિત્ર, વાચક શ્રી રતનચરિત્ર,

તાસ સીસિ રચી ચુપઈ, ગુરપ્રસાદિ પૂરી ચઇ. ૪૭

ગુરપ્રસાદિ ટલઇ અજાંન, ગુરપ્રસાદિ જગિ બહુમાંન,

ગુરપ્રસાદિ સંકટ દુરિ, ગુરપ્રસાદિ મહિમા ભરપૂર. ૪૮

ગુર દીવડ ગુર તારહહાર, ગુર છઈ ત્રિભુવનનુ દિનકાર,

વાંચઇ ચંદ્ર થીકા જિમ વેલિ, તિમ ગુરથી વાંણી રસ કૈલિ. ૪૯

ત્ર'ભાવતી નગરી સુખવાસ, થંભણુ શ્રી નવપક્ષવ પાસ,

તાસ પ્રસાદિ રચી ચુસાલ, શ્રી સમકિતગુણ કથા રસાલ. ૫૦

અયિ કહી કથા કૈલવી, કહિઉ ઉછડ અધિકઉ મેલવી,

દુપણુ લાગું તે સંઘ સાખિ, ખમાવડું ચોખું ચિતિ રાખી. ૫૧

આઘડ પાછડ અક્ષર જેહ. મિલતું જોતાં નાવઈ તેહ,

રચિયો કાંમિ સોધી કવિ કહૂ, કરજોડી કવિ ભાખઇ બહૂ. ૫૨

નવ નવ રસ ઉત્તમ નવખંડ, સમકિત ગુણ રચીયા અખડ,

ભણઇ ગુણઈ મુણઇ સદવહઈ, ઝઘિ વૃદ્ધિ સુખ તે નર લહઈ. ૫૩

ચંદ સૂર મેંદની આકાસિ, મુરગિરિ દ્રુ તારડ સુવિકાસ,

વર્તઇ અવિચલ એહ જિહા જગઈ, એહ પ્રખંધ જયુ તિહા લગઈ. ૫૪

સંવત સોલખઈતાલા તણુડિ, માત્ર માસ અતિ રચીયામણુડ,

જિજ્ઞાસિ પખિ પંચમિ ગુરવારિ, સિધિ યોગ શુભ મહર્ત સાર. ૫૫

સમકિતકૌમુદી ગ્રંથ નિહાલિ, એટ ચુપધ, કાધી સુવિશાળ, ...
 એહમાંહિ અણુમિલનું નેય, સોધી સુધઉ કરિયો તેય. ... ૫૬
 કાવ્ય શ્લોક દ્વહા ચુપધ, વસ્તુ છંદ સવિ એકર્થ થઈ, ...
 ચૌદસઈ ચુરાસી હોઈ, એહ ચઉપધની સંખ્યા જોઈ. ... ૫૭
 સમકિત સહિત જિનભાષિત ધર્મ, આચરતાં હુઈ શિવપદ શર્મ, ...
 ઝાપિ વૃન્દરાજ કહિ આણુંદ આણિ, નવખંડ ઉપરિ ચૂલિકા જાણિ. ... ૫૮
 —ધતિશ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચુપધ, સંપૂર્ણ, સંવત સોલ ચઉ-
 રાસી વર્ષે પોષ માસે શુક્લપક્ષે ચઉથ દિને સિખિતં ઝ. કુવરજી
 પઠનાર્ય. શુભં ભવતં. (મ. બ.)

(૨૯૬) નીતિશાસ્ત્ર પંચોખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપધ. સં. ૧૬૪૮
 આસો શુ. ૫ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર વિમલ ગુણુ ગેહ
 ત્રિણુવનમંડન જગિ જયઉ, સક્ક મંગલ વૃદ્ધિકારક,
 લોકાલોકપ્રકાશકર નાણુભાણુ જગજીવતારક,
 નાભિરાય મરદેવિ સુત મનવાછિત દાતાર,
 પરમપુરુષ એ પ્રણુમતાં સુખસંપત્તિ ફલ સાર. ૧
 વિમલદેવી તણુ વેલગસુઉ પ્રાગવંશ સિંગાર,
 સિરિપાસચંદસરી ભવિયણુ સુહદાયણુગો જયઉ. ૨
 દ્વહા—ગુર મોટા ગુર સાગર, ઉત્તમ મેર સમાણુ,
 ભવિયકમલ પડિમોહિવા, દિનકર મહીમંડાણુ. ૩
 નિર્મમ્મ મહિમા અતિધણુ, પસરઈ કીરતિપૂર;
 શ્રી ગુરસેવા સાધતાં, દુરિય પણાસિ દુરિ. ૪
 સોમકલા ગુણિ ચંદ્રમા, શ્રી પાસચંદ સુરિરાય,
 ભવજલતારણુ પોતસમ, પ્રણુમુ તેહના પાય. ૫
 નમતાં શ્રી ગુરચરણુકમલ, હિયડઈ હર્ષ ન માઈ,
 શ્રી ગુરનામ સુમત્ર જિમ, મમરતાં સુખ થાઈ. ૬

- ગુરુ આધાર્થ પામિયછ, ન્યાન કલા અભિરામ,
 વિનય વિવેક સવિ સંપદા, વંછિત સીઝંધ કામ. ૭
- જગિ જે જે વિદ્યા અછિ, તે સવિ સુગુર પ્રમાણિ,
 તેલખિંદુ જિમ જલિ મિલ્યઈ, પસંરંધ સંસયમાણિ. ૮
- જઉ ગુરુ તૂસી ભાવસ્યઈ, એક્ષર એક દીયતિ,
 વટવૃક્ષના બીજ જિમ, સયં સાખઈ પસંરંતિ. ૯
- માતપિતા બંધવ સગા, જેતક હિત ન કરંતિ,
 જગમ તીરથ અતિ ભલા, તેતક સુગુર કરંતિ. ૧૦
- શ્રી ગુરુ સગિઈ રંક જીવ, આરાધી ચારિત્ર,
 સંપ્રતિ રાજા પામિયઈ, રાજ વિશાળ પવિત્ર. ૧૧
- કરંઈ કર એસિ હુ જીવની, ઉપગારી ઉદ્ધાસ,
 તે ગુરુ વંદક ભાવસ્યઈ, જેહથી ન્યાન પ્રકાસ. ૧૨
- બ્રહ્મચર્ય સૂઘઈ ધરંઈ, સીહ જેમ અગ્રીહ,
 સત્યવંત ગુણ નિર્મલા, ધર્મવત ધુરિ લીહ. ૧૩
- મધુકર લીનઉ કમલરસિ, જિમ જલિ લીનઉ મીન,
 તિમ શ્રી ગુરુપદપંકજઈ, મુઝ મન મધુકર લીન. ૧૪
- ગુણ ધણા શ્રી ગુરુતણા, વદનઈ જિહવા એક,
 તિણિ એહ જાણુ વાનગી, પંડિત જાણુ સવિવેક. ૧૫
- શ્રી ગુરુના પ્રસાદથી, અવિચલ અવિધન વાણિ,
 હુજ્યો સાનિધિ મુઝ ભણી, ગ્રંથ કેરંતાં જાણિ. ૧૬
- સુપદ—શ્રી રચણચંદ ગુરુ પ્રણામી કરી, આણંદ હિયડઈ અધિકક ધરી,
 પંચાખ્યાન તણી સુકપઈ, રચિયું સાવધાન હું થઈ. ૧૭
- કવિતા કહિ શ્રોતા સુણિ લહઈ, વિગતા અર્થ વિચારી અહઈ,
 ત્રિણિ રંગ જી એક મિલઈ, તુ સવિ કારિજ સહજઈ ફલઈ. ૧૮
- પંડિત મોટા આગિ દયા, પુદ્ધિપ્રપચ તેહના જૂજૂઆ,
 તે આગસિ મુઝ પાલી પુદ્ધિ, પૂરી ન લહઈ અક્ષર સુદ્ધિ. ૧૯

- ઉત્તમ ત્રય ભણી ઊભાહ, આવધ મનમાંહિ-બહુ ઉછાહ,
જેહથી વાધિ બહુલી-યુદ્ધિ, લહિયધ-ચિહું પુરષારથસિદ્ધિ. ૨૦
- અંથગાન થોડાહ છિ ચિત્તઈ, શાસ્ત્રરાગ પ્રેરધ મુઝ પ્રતિઈ,
કરધ કોઇલ જે મધુરહ નાદ, વિકસિત આઆતાણું પ્રસાદ. ૨૧
- નીતિશાસ્ત્ર સુણુહ દેધ કાન, જેહથી વાધિ કીરતિમાન,
સપત્તિ પામધ કીરતિવંત, મહિયલિ હુવધ મહિમાવંત. ૨૨
- શ્રુતસાગર ઊતરિવા પારિ, નીતિ યુદ્ધિ દોધ પ્રવહણુ ધારિ,
જુ પ્રસા બલચિત્તિઈ હોઈ, ધર્મ કર્મ તે-પામધ દોઈ. ૨૩
- પંચ અધિકાર ધહાં જાણિવા, આદર કરિ હિયડઈ આણિવા,
જાણુ અજાણુ જિમ સમઝધ બાલ, ચઉપઈ તિમ કરિચું સુવિશાલ. ૨૪
- વિષ્ણુશર્મા આદાણુ મતિનિલહ, શ્રીગોડન્યાતિ વડહ કુલતિલહ,
સરસકથા તિણિ કહી કેલવી, પંચાખ્યાન આખ્યા અભિનવી. ૨૫
- કવિયણુ કલ્પિત બોલ જે કહ્યા, રાગપ્રગરંજક તે લહ્યા,
જેહથી દુરજન નામધ સીસ, દિન દિન વાધધ અધિક જગીસ. ૨૬
- તસુ ઉતપતિ ભાષી કુણુ દેશ, ગામ કામ કહિસ્યહું સુવિશેષ,
કથા કવિત રસ હિયડઈ ગ્રહી, વાત વિચારી વિગતિઈ લહી. ૨૭

*

*

*

*

- ચઉપઈ નામ કથા કલ્પોલ, પચઈ તંત્ર રચ્યા અમોલ,
ગુરુપ્રસાદ સુદર સંધનું, તિણિ પ્રારંભ પૂરહ નીપનું. ૪૩
- વડતપગહ સોહઈ અતિભલા, શ્રી સાધુરતન પંડિત નિરમલા,
તાસ સીસ શિરોમણિ રાય, શ્રી પાસચંદ સૂરિ કોમલ કાય. ૪૪
- યોરવાડ વંશધ સિણુગાર, વેલગતાત કુલધ અવતાર,
વિમલાદે માતા ઉદાર, શ્રી પાસચંદ થયા ગણુધાર. ૪૫
- તાસ પાટિ દુઆ મુનિ સુદ્ધ, શ્રી સમરચંદ સૂરિંદ પ્રસિદ્ધ,
પાટપ્રભાવક તેહની સીસ, શ્રી રાજચંદ સૂરિ અધિક જગીસ. ૪૬
- શ્રી સમરચંદસૂરિ શિષ્ય ઉદાર, શ્રી રતનચંદ પંડિત તસ વિચાર,
શ્રી ગુરુનો પામી સુપસાય, ગણિ વચ્છરાજ જિન પ્રણમધ પાય. ૪૭

- સંવત સોલ અડતાલા તણુધ, આસૂમાસ અતિ રલીયામણુધ,
પચમતિથિ ઉત્તમ રવિવાર, શુભ મુદ્દરત એ કીધી સાર. ૪૮
- એહ રચીછધ યુદ્ધિ પ્રમાણિ, સુકવિ ખોડિ ન દેવિ જાણિ,
અણુમાત્રાનું અણુગુગતુ જેહ, સાંધ સૂઘર્ઠ કરિવઉ તેય. ૪૯
- સરજલથી ઉપજે શતપત્ર, ગંધ પવન વિસ્તારધ તત્ર,
તિમ ઉત્તમ કરઈ ઉપગાર, પરગુણુગહણુરસિક સવિચાર. ૫૦
- ફહા શ્લોક કાવ્ય નઈ વસ્તુ, આર્થો ચઉપર્ધ મિલી સમસ્ત,
સર્વ અંક ગણુતાં ચઉપધ, ચઉત્રીસ સય છનું સવિ થઈ. ૫૧
- એમાંહિ યુદ્ધિ પ્રપંચ અતેક, તેહ સુણીનધ કરઉ વિવેક,
પાપયુદ્ધિ સઘલી પરિહરઉ, ધર્મયુદ્ધિ નિજ હિયડધ ધરઉ. ૫૨
- પાપયુદ્ધિ તે અછિ અનાદિ, તેહનાં ફલ લહી ગ્રંથ પ્રસાદિ,
ઉત્તમ ધર્મયુદ્ધિ અભ્યાસ, કરતાં પામિ શિવપુર વાસ. ૫૩
- એહમાંહિ અણુમિલતા જે અર્થ, તે છંડધ જાણી સમર્થ,
મિત્રતા ગુગતા વિગતા મહુ, તે જાણી મનિ ધરિવા બહુ. ૫૪
- હરિપઈ જાણિ જાણાવધ સુણુધ, યુદ્ધિ વિચાર પામિ ગુણુ ધણુધ,
તિહાં ધરિ સંકટ નાવધ કદા, અષ્ટમહાસિદ્ધિ લહઈ સંપદા. ૫૫
- ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ વંછિત કલ્યાણુ, નવનિધિ પામધ થાધ જાણુ,
જાણુતાં ગુણુતાં અધિક જગીસ, શ્રી રચણુચદ્મુ ખોલધ સીસ. ૫૬
- પંડિત રતનચારિત્ર વદીત, પસર્યા નિર્મલ બહુ ગુણુ ગીત,
તાસ સીસ વચ્છરાજ વષાંણિ, પંચતંત્ર કહિઉ ગુણુજાણુ. ૫૭
- નીતિશાસ્ત્ર પચાખ્યાન વિજ્ઞાનશર્મા પ્રણીતે કથાકલોલ સયુક્ત
મ્ પરીક્ષિતકારિનામા પંચમતંત્ર સપૂર્ણ-૧૨૮-૧૫-વિ. ધ.
- સંવત્ ૧૭૬૨ વર્ષે ચૈત્રસુદિ ૧૧ દિને વાર શનૌ લિખિત
સહર પટ્ટણા ઈ મુકામ લસકરમૈ લિખ્યૌ મયગલ સાગરેણુ. પા. ૮૫. વિ. ધ.
- (આ કવિએ શ્લોકગદ્ય શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર રચેલ છે. જુઓ
નાગપુરીય તપાગચ્છની પટ્ટાવલિ. રાજવંદ્રસૂરિના મથાળા નીચે.)

કલ્યાણદેવ,

સત્તરમી સદી.

૨૭૫

૧૬૮ કલ્યાણદેવ (૫૦ જિનચંદ્રસૂરિ શિ૦)

(૨૬૭) દેવરાજ વચ્છરાજ ચઉપર્ધ સં. ૧૬૪૩ વિક્રમપુર
(વીકાનેર)માં.

અતે—

સંવત સોલત્રયાલી વરસિધ, એહ પ્રખધ ક્રિયહ મન હરસિધ,
વિક્રમનયરધ રિપમજિણેસા, જસુ સમરણ સખિ ટલધ કિલેસા. ૮૪
—ચના સાધારણ છે—માણેક૦

૧૬૯ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય (ત૦ હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૨૬૮) મૃગાવતી આખ્યાન—રાસ ૧૬૪૩ પહેલાં.

આદિ—

રાગ ગુડી દેશી દિ દિ દરિસન આપણું.
સિધારથ નરપતિ કુલિં અષાઢિ સુદિ છદિ
આયુસુપિનાં દેખાડુ, તથ તિલસા હુધ તૂકિ.

ત્રુટક.

૧

ચૈત્ર શુદિ નેરસિં જાયુ, સૂરી ગાયૂ હરિ નમિહ,
મગસિર સુદિ દશમિ વીરો, જો જો નોસયશમિ રમ્મ્યો.
વિશાખી સુદિ દશમિ કેવલ, જ્ઞાન ત્રિભોવન યશિ ભમ્મ્યો,
કાતિકી વદિ અમાવાસ્યાઈ, તસ નમ્મ્યો જિણિ ભવગમ્મ્યો.

x

x

x

x

૨

અતે—

ચેડક મહારાયની પુત્રી શાંતિશીલ પવિત્રીજી,
સકલ ચંદ્રમુનિ ભાસધ સમર મૃગાવતી સપ્રવિત્રીજી.
મૃગાવતી સુસતી આખ્યાન, શીલ રખોપા કીજેજી,
સતી સવે નિતુ સુણુયો ભણુયો, હીરનિજિઈ ગુરરાજધજી.

—ઇતિ મૃગાવતી શીલવતી મહિમાવતી શીલવર્ણન આ-
ખ્યાન સમાપ્તમિતિ—શ્રી ૧૬૭૦ વર્ષે આવળુ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યા
શનિવારે—શ્રી પૂર્ણિમપક્ષે ચતુર્થ શાખાયા શ્રી શ્રી તિથૌ ભટ્ટારક
શ્રી શ્રી શ્રી પૂજાશ્રીહર્ષસાગરસરિણા શિષ્ય હરજી લિખિતં. ખેડાવારા
મધ્યે લિખિત. ૧૩-૧૭. (પ્ર. કા.)

ખીજી પ્રતમાં અતે એમ છે કે:—

અતે—

કલશ—પાપ પરધનસાધિ જોતાં પાંધી ઇમ મન માંકડા,

સકલમુનિ કહઇ પાત્ર દાનઈ, હાથે મ કરિયો સાંકડા.

શ્રી હીરવિજયસૂરિંદ વંદી સુકૃત પાંધુ ગાંઠડા,

મૃગાવતી આખ્યાન સુણતાં ભર પુણ્યતણા ધડા.

૪૨૧

—ઇતિ મૃગાવતી આખ્યાન સમાપ્ત સં. ૧૬૪૭ વર્ષે આવળુ
સુદિ ૧૦ ગુરૂ માલવદેશે તાજપુર નગરે પંડિત શ્રી વીરવિમલ ગણિ
ગ૦ દાનવિમલેન. (પૃ. ૧૩ પં. ૧૩ ગુ. વિ.)—અંથાથ. ૭૨૫. (પ્ર. કા.)

—સં. ૧૬૪૩ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૮ દિને લ૦ સ્થભતીથે મહિ-
પાલેન. ૨૫-૧૧ લી. ૧૧-૧૬ લી.

(૨૮૯) વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશરાસ. (જુદા જુદા રાગમાં છે)
આદિ—

રાગ. ગુડી. દિધ દિધ દરીસન આપણું—એ હાલ.

ઋપભ અનિત સંભવ જિનો, અભિનંદન સુમતીશો,

પદમપ્રભ સુપાસો ખીહા, ચંદ્રપ્રભ સુવિધીશો.

૧

ત્રાટકં—સુવિધિ શીતલ જિન શ્રેયાસો, વાસુપૂજ્ય જિણુંદરે,

નમો વિમલ અનંત ધર્મો, શાંતિનાથ મુણીંદરે.

કુંથુ અરજિન મલ્લિસુવત, નમો શ્રી નમિ નેમરે,

પાસ જિનવર વીર જગગુર, ત્રિવિધ ધુરિ સમરેમિરે.

૨

x

x

x

x

અંતે—

ઢાલ ૬૨. રાગ ધન્યાસી.

શ્રીમદ્દાનંદવિભલેંદુ ગુરૂવંદીછ, પટિ તસ શ્રી વિજયદાનસૂરો.
તાસપતિ પ્રશેનો કૂપલો વંદીછ, હીરવિજય ગુરૂ સુગુણિસૂરે શ્રી. ૪૫૩
સકલમુનિ સૂપકરો સકલ સંયમધરો દિનકર શ્રી તપાગચ્છ કેરો,
હીરવિજય ગુરૂરાજથી આજ જગિ કોધિ અધિઅકુ ન દીસધ

અનેરો શ્રી. ૪૫૪

શ્રી વાસુપૂજ્ય પૂજ્ય પ્રકાશો વસુ શ્રવણ હૃદયાંયુજો જાવ સૂરો,
સકલમુનિ ચિતિઉ શ્રીસંધ સતિઉ નિર્મયો સુરભિ યમ જગિ

કપૂરો-શ્રી. ૪૫૫

નગર ત્રંબાવતી જેણિ બહુ ધનવતી, જયતિ જિહાં આંબણો પાસનાહો
સતત ધરણેંદ્ર પદ્માવતી પૂજિતો સકલ સિરિસંધ સુખ વિજય

લાહો શ્રી. ૪૫૬

—૨૫-૧૧ (વિ. ધ.) ખં. રત્ન.—ઉદયપુર ગોડીજીનો ભંડાર.

—સં. ૧૬૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમ્યાં રવિવારેણ. પંડિતશ્રી
કીર્તિવિજયગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ અમૃતવિજય પકનાથ શ્રીનવાનગર
મંડન શ્રી આદિદેવ સુપ્રસાદે પરોપકારાય શ્રી નવાનગર વાસ્તવ્ય શ્રી
શ્રીમાલગાતીય વસા વસ્તા સુત રાજધર તત્ લઘુબ્રાતા ઋષભદાસ. શુભ
બવતુ-તપાગચ્છાધિરાજ સકલ ભટ્ટારકભાલ તિલકાયમાન ભૂપામિની સકલ
ભટ્ટારક પુરંદરશ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર પ્રભોઃ તસ્ય ગચ્છે મહોપાધ્યાય
શ્રી નયવિજયગણિ તત્ શિષ્ય પંડિત શ્રી કીર્તિવિજય તત્ શિષ્યગણિ
લખ્ધિવિજય તત્ શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયમુનિ-અમૃત વિજય મુનિ પીમા
વિજય સમસ્તાને વાચનાર્થ ૧૮-૧૭ માં.;—૧૮-૧૪ લીં. ૩૪-૬ મો. ૦

(૩૦૦) સાધુવંદના (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

તું જિનવદન કમલની દેવી, તું સરસતિ સુરનરપતિસેવી,

તું કવિજન માતા સુઅદેવી, દિધ મુઝ નિર્મલ પ્રતિભા દેવી. ૧

મિઈ મુનિવર સુરવેલી કરેવી, તેણિઈ કારણિઈ તું સમરેવી,
તિહાં પૂરવમુનિ સેણિ ગણેવી, તસ ગુણગતિ નિત ભવિક જપેવી. ૨
ત્રિવિધિઈ તસ કરણી તુતુ લેલી, તેણિઈ નિજ પાતક ખાણિ હણેવી,
તે મુનિવેલી કઠે કરેવી, તેણિઈ ભવજલનિધિ વલિ તરેવી. ૩

*

*

*

*

અતે—

સિર આણુંદવિમલ ગુરપદે, સિરિ વિજયદાન ગુરપદે,
સિરિ હીરવિજયચંદે, વંદે તં સકલચંદ મુણી.

૧૪૪

—સાધુવંદના મુનિવર સુરવેલી સમાપ્ત. ગ્રંથાચ. ૨૦૦

પા. ૬-૧૩ માં.

(૩૦૧)+ સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

અરિહંત મુખકજવાસિની, ભગવતિ ભારતી દેવિ,
સમરિ પૂજા વિધિ ભણુ, તુ મુખકજ સેવિ.

ગાહા.

નહવણુ વિલેવણુ અંગમિ, અખુણુઅલં ચ વાસપૂઆએ,
પુષ્કારોહણુ માલા, રોહણુ તહ વણુયા રોહણુ.

૧

ચુન્નારોહણુ જિણુપું, ગવાણુ (જુયારોહણુ) આહરણુરોહણુ ચેવ,
પુષ્કગિહ પુષ્કપગરં, આરતી મંગલપમ્પવા.

૨

દીવો ધૂવખેવા, નેવજઝ સહકલાણુ દેવણુયં,

ગીય નટં વજઝં, પૂયાભેયા ધમે સત્તર.

૩

x

x

x

x

અતે—

કળશ. ધનાશ્રીરાગેણુ ગીયતે.

થુણીયો થુણીયોરે પ્રભુ તું સુરપતિ જેમ થુણીયો,

તીન ભુવન મનમોહન લોચન, પરમહર્ષ તખ જણીયોરે. પ્રભુ. ૧

એકશત આઠ કવિત નિત્ય અનુપમ, ગુણમણિ ગુંથી ગુણીયો,

ભવિક શવ તુમ થય થુઈ કરતાં, દુરિત મિથ્યામતિ ખણીયોરે.

પ્રભુ. ૨

શ્રી તપગચ્છ અંબરિ દિનકર સરિખો, વિજયદાન ગુરુ મુણિયો, ૧
જિનગુરુ સંઘ ભગતિ કરી પસરી, કુમતિ તિમિર સખ હણિયોરે.

પ્રભુ. ૩

ઈણીપરિ સત્તર ભેદ પૂજાવિધિ, આવકકુ જિન ભણિયો,
સકલ મુનીસર કાઉસગ્ગ ધ્યાને, ચિંતવિ સખફલ ચુણિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ કા. વડોદરા. —પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૨) +એકવીસ પ્રકારી પૂજા.

આદિ— દોહા.

પ્રભુમું પ્રથમ જિણુદને, ભગવતી કર સુપસાય,	
પૂજા એકવીસ દ્રવ્યશું, ભાવમંગલ ઉપાય.	૧
નહવણુ વસ્ત્ર ચદન કરી, કુસુમ વાસ પૂતાર,	
માલા અષ્ટમંગલ ભણી, દીપ ધૂપાક્ષત ધાર.	૨
ધર્મધ્વજ ચામર સહી, છત્રે મુકુટ વિશેષ,	
દર્પણુ દર્શન દાખવે, નૈવેદ્ય ફલ સુગ્રહેશ.	૩
ગીત નદ વાજિંત્રશું, જન પૂજે જિન ઈદે,	
કાઉસગ્ગધ્યાને જોણે કરી, પૂજા સકલ મુનિચંદ.	૪

*

*

*

*

અંતે—

કળશ

થુણિયો થુણિયોરે, પ્રભુ ચિત્ત અંતરમે થુણીયો,	
ત્રણ્ય ભુવનમાં નહી તુજ તોલે, તે મેં મનમા ધરિયોરે. પ્રભુ. ૧	
એકશત પંચ કવિત કરી અનુપમ, તુજ ગુણ ગુંથી ગુણીયો,	
ભવિક જીવ તુજ પૂજા કરતાં, દુરિત તાવ સવિ ટળિયોરે. પ્રભુ. ૨	
એણીવિધ એકવીશ પૂજા કરતાં, શિવ સુખ ફળ સહુ મળિયો,	
સકલ મુનીશ્વર કાઉસગ્ગધ્યાને, ચિદનંદશું ભળિયોરે. પ્રભુ. ૩	
શ્રી તપગચ્છ દિનકર શોભે, વિજયદાન ગુરુ ગુણિઓ,	
શ્રી હીરવિજય પ્રભુ ધ્યાને ધ્યાતાં, હેમહીરો જમ નડિયોરે. પ્રભુ. ૪	

—પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૩)+ ખાર ભાવના સઝાય.

૧ લી ઢાલ—વિમલકુલ કમલના હંસ તું જીવડા.

૨ જી ઢાલ—ભાવના માલતી ચૂશીયે,

અનિત્ય ૧ લી ભાવના—મૂઝમાં મૂઝમાં મોહમાં જીવ તું.

૨ અશરણુ ભાવના—કો નવિ શરણુ કો નવિ શરણુ.

૩ સંસાર ભાવના—સર્વ સંસારના ભાવતું,

૪ એકત્વ ,, —એ તુંહિ આપકૂ તુંહિ ધ્યાઓજી,

૫ અન્યત્વ ,, —ચેતના જગિ સહચારિણી,

૬ અશુચિ ,, —મંસ મલ મૂત્ર રૂધિરે ભર્યો,

૭ આશ્રવ ,, —જગ શુભાશુભ જેણે કમતતિ વેલિજે,

૮ તપો ,, —તાપે મીણુ ગલે જિમ માખણુ,

૯ ધર્મ ,, —ધર્મથી જીવને જય-હોયે,

—રતન. જેસ.

પ્ર૦ શલોકાસંગ્રહ ભી. મા; સઝાય પદસંગ્રહ પૃ. ૧૫૪

થી ૧૨૮ પૃ. (૨૦).

(૩૦૪) વીરવર્દ્ધમાન જિનવેલી. જન્માદિ અભિષેક કથ્યાણુક પાંચ

વર્ણુનરૂપી સ્ત૦

આદિ—

આશાહરી રાગ.

નદનકું તિસલા હુલરાવઈ, પૂતઈ મોહ્યા ઈદારે,

તુઝ ગુણુ લાડેકડાના ગાવતિ, સુરનરનારિના વૃંદારે,

નદનકું તિસલા હુલરાવઈ. ૧

*

*

*

*

ઢાલ ૩—હમચીની.

અમરી સરસ્તી પૂરની કુમરી, ટેલેઈ દેતિ બમરી,

પ્રણુનઈ ધ્યાનઈ હમચી ખુદે, વીરતણા શુંણુ સમરીરે. હમચડી. ૩૫

હમચી વીરતણી જે ગાતી, નાકે માતી જોતી,
જનની માતા રોતો રાખઈ, ટોલામાંથી જોતીરે. હમચડી. ૩૬

x   x   x   x

અંતે—

વર્દમાન જિનગુણ સુરવેલી, હીઅડા કરીરે સહેલી,
સકલ કહિ ગુણ મત્સર મેલ્હી, નિસ દિન જિન ગુણ સુરખેલીરે.
હમચડી. ૬૫

વીર પટોધર શ્રેણિઈ આયો, હીરવિજય ગુરૂ હીરો,
સકલ કહિ એ સો નિતિ સમરો, ચરમ જિનેશ્વર વીશેરોરે.
હમચડી. ૬૬

—લિં ૧૮૧૫ ભાદ્રવી અમાસ સોમવતી, ૩-૧૧ આ. ક.
(પ્ર. કા.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં—ઉદયપુર ગો. ભં.

(૩૦૫) ગણધરવાદ સ્તવન.

કલશ.

ધતિ વિગતમોહં વિજિતકોહં ભુવનખોહં પારગં,
સંસારમોહં કુગતિરોહં વિજતસોહં પારદં,
કેવલાલોકં નમતલોકં વીર પુરુષોત્તમ વરં,
સિરિ વિજયદ્વાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ્ર શુભાકરં.

(પૃ. ૩ પદ્ય ૪૮ પ્ર. કા.)

(૩૦૬) સાધુ કદંબલતા. (વિદ્યા.)

(૩૦૭) મહાવીર હીંચસ્તવન. સં. ૧૬૬૦ પહેલાં.

આદિ—

આસીન્મથો યસ્ય રસે પ્રશાંતે,
યસ્યાતુલક્ષા ક્ષાંતિરભૂદપાંતે;
સુવર્ણકાંતે કૃતસંગવાંતે;
નમોઽસ્તુ તે વીર વિભો નિશાંતે.

અંદ્રાતપ પરિ નિરમલી, ઋષભાદિક જિન વાણી,
તુમ આણુઈ આવી મુ ઝમતી, મકરિશ તાણોતાણી. ૨
તુ સરસતિ તું ભગવતી, આગમ તુઝ બંધાણુ,
મુઝ મુષિ આવી તું રમે, મ કરિસિ મતિ કાંણિ. ૩

*

*

*

*

અત—

ઢાલ. રાગ-ધન્યાસી.

હોંચિરે હોંચીરે હોંડાવડીરે આરવસી પ્રભુ વીરહોંડી-આંચલી.
વર તપાગચ્છ ગંગાધરો મુનિવરો, હીરવિજય જયો સૂરિજીહો,
વર્ધમાનાદરો સકલમુનિ સંકરો, સુઅધરો શમવરો અમૃત જીહો ૪૬
—પંડિત પ્રવર શ્રીપશ્ચી ધીરચંદ્રગણિ શિ૦ ગણિ હીરચંદ્રેણા-
લેખિ, અહમ્મહાનગરે સં. ૧૬૬૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ. ૮ સધવી જતૂ.
પઠનાર્થ ૪-૧૦ (વિ. ધ.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા ચોપડામાંથી—મારી પાસે છે.

૧. ઋષભ સમતા સરલતા સ્તવન. ૩૧ કડીનું.

અતે—

ધ્ય ઋષભ સમતા સુરલતા ચિંતવી સમ સુખ કરી.
ગત પાર તાર સંસાર સાગર તરણુ કરણુ નર તરી,
વર નાણુ દંસણુ ચરણુ સુચી ગુણુ રચણુ મંડિત મુનિપુરી,
સૂરી વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ કૃપા કરી. પ્ર. કા.)
૨. વીર જિનસ્ત, અથવા ગૌતમ દીપાલિકા સ્ત૦

આદિ—

દહા.

ઈન્દ્રિયૂતિ ગૌતમ ભણુઈ, ત્રિસલા કૂખે નિધાનં,
જ્ઞાતપુત્ર તુ જનમિહ, ઘઈ મુઝ મૂગતિનું દાન.

*

*

*

*

૧.

અતે—

(રાગ ધન્યાસી-મેવાડો ઢાલ.)

સૂરિ મત્રો ગુણો સકલ સૂરિસરો, તપ કરો મુનિવરો સુનરનારી,
દેવચુર ભક્તિની યુક્તિવર અનુસરો, સકલ કહે હીરચુર વિચારી.
જિ. ૭૬.

—લિ० વૃદ્ધિયદેન શ્રી ગોડીછ સત્ય છે. ૪૧-૧૨ આ. ક. લ.
૧૭૮૫ વર્ષે, પ્ર. કા.

૩. કુમતદોષ વિજ્ઞાસિકા શ્રી સીમંધર સ્તવ

ધમ સવ શર્મ સુધર્મદાયક કુમત કર્મ સુધાકરો,
મુઝ દંભમર્મકુર્મકર્દમ ધર્મ તું સીમંધરો,
નિજ ધ્યાન મંદિર ધરી વિનવ્યો કરિ સુનિર્મલ કિંકરો,
સિરિ વિજયદાન સ્પરિદ સેવક સકલચંદ્ર કૃપા કરો.

(પૃ. ૨ પ્ર. કા.)

૪. ગૌતમપૃષ્ઠા.

આદિ—

જિનવર રૂપ દેખી મન હરખી, સ્તનમેં દૂધ કરાયા,
તપ મન ગૌતમ હુયા અચંભા, પ્રશ્ન કરણકું આયા.

૬

ગણધર એતો મેરી અમ્માં.

*

*

*

*

શ્રી તપગચ્છ નાયક હીરવિજય સૂરીશ્વર દીર્ઘ મનોહર વાણી,
સકલચંદ્ર પ્રભુ ગૌતમ પૂરઈ, ઉલટ મનમાં આણી-ગણધર. ૧૧
(પ્ર. કા.)

૫-૨૩ વૈરસ્વામિસત્રાય-સિંહાગિરિસીસ ધનગિરિસુતો વયરસામિ ધિન સોધરે.

આત્મા ઉપરિ ધ્યાનરસ સં—તું જિનવદન ભવનની દેવી.
સ્વાધ્યાય —પમણુતિ જગણુર ત્રિજગદ્યાલા.

” —સકલ જગજંતુ તુપાણાણુ જેતા.

” ધન્યાસી—જેણિ બહુ ગુણુભરી નૈવ કન્યાવરી બ્રહ્મચારી વરો
વયરસ્વામી.

” ગુડી—દિધ દિધ દરિસન આપણું, તું સરસતિ મોરિ માર્ધરે.

” મારણી—ગોવિંદ હમકું મારણુ કારણિ, પાપિઆ રે તિ કર્ક
સમજ્યાં સાંભી પશુંઆરે.

„ રામગિરિ—તુઠિ ધઠડી ધણું ચેતના નારિતું નાણું તાગી ધણું
કાંધ સૂતી.

હીરવિજયસૂરિસંધ્યાસી—છડિજરેરે કુમતિ ડાયણી, જિન સુમતિ
ધાયણી તું વીછીણી.

મેઘકુમાર—રામગિરિ—વીર જિણુદિધ પ્રકાસિધ, કીધો જિણિ ચિત દીવરે.

સ્વાધ્યાય—ચક્રપદ-ભવિક જીવ ચિતિ ધ્યાનિ વિચારી

„ —મારણીગહુ ગુણુ લક્ષણુ અમયા મઈ સુણીરે

„ —ગાંઠડી કાઢી કાંજિણી બિહું આપની નારિરે.

„ રામગિરિ—ગાંઠડી કાઢી કાંજિણી ઇમ કહધ સમ

„ રામગિરિ—એકચ તુલા તુલા જેણિ નવિ યુઝિધ, લીજિધ તાસ
ફલ કેમ તેસિં.

„ ધન્યાસી—એક જગિ ઉંટડી દૈવનિં કાંધડી, અતિ વડી જેણિ
પૃથિવી નમાડી.

„ કેદાર ગોઠી—પુરિસા મત મો માથા સૂના છાયા યુઓ કાલ નમૂં.

„ રામગિરિ—અરે જંતુ તું ચિંતિ ગ્યાન જો કરી. કધી ભીન
ચિંતધ રે તું ગ્યાન જોરી.

„ ધવલ ધન્યાસી—વૈશાખ ધવલ એકાદશી જે, માઝિઆ પાપી આધમે

૧૫-૧૧ (વિ. ધ.)

(સકલચંદ્ર કોઠવખત વિજયદાનસૂરિના ને કોઠવખત હીરવિજય-
સૂરિના પોતે શિષ્ય તરીકે જણાવે છે, તો પ્રથમના પોતાના દીક્ષાગુરુ
અને બીજા પોતાના ધર્મગુરુ તરીકે પોતે સ્વીકાર્યા હોય એમ જણાય
છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં પ્રતિષ્ઠાકલ્પ રચ્યો છે.

સકલચંદ્રને શિષ્ય પ્રશિષ્ય હતા. તેના શિષ્ય લક્ષ્મીચંદ્ર-મુનિચંદ્ર-
વૃદ્ધિચંદ્ર-માનચંદ્ર અને તેના શિષ્ય તેજચંદ્ર પુણ્યસાર ચરિત્ર વિજય
દેવસૂરિના સમયમાં રચ્યું છે. જુઓ તેજચંદ્ર-આગળ.

૧૭૦ વિજયશેખર (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કમલશેખર-
સત્યશેખર શિ.)

(૩૦૮) રત્નકુમાર રાસ.

(૩૦૯) યશોભદ્ર ચોપદ. સં. ૧૬૪૩ મહા શુ. ૩ રવિ બલણવાડામાં.
અતે—

વિધિ પખ્યનાયક મહિમનિધાન તપતે જિહાં જગિ ઉદ્યું ભાણુ,
દરિસન દેખિઈ પરમાણુદ, વંદે ધરમમૂરતિ સૂરીદ. ૧૩૯

વલિ વદઉ સહિયુર આપણા, જેહનધ નાંમિઈ નહી રિધિમણા,
શ્રી શ્રી કમલશેખર વણારીસ, સમર નાંમ તેહતુ નિસિદીસ. ૧૪૦

તેહતણા શિષ્ય જગિ જયવંત, સત્યશેખર મુનિવર ગુણવંત,
જેહનધ વદનિ વસધ સરસતી, ચિરંજીવઉ એહવા વરયાતિ. ૧૪૧

તાસ પ્રસાદધ આણુંદ અંગિ, એહ અધિકર કહઉ મનરગિ,
સંવત સોલત્રઈતાલધ વરસિ, મહા સુદિ તીજ આદિત્યનઈ
દિવસિ. ૧૪૨

દેસ સિરોમણિ જેહ મેવાત, નયર અનોપમ તિહાં સુવિખ્યાત,
બ્રહ્માવાદ વાર અહિઠાંણુ, જિહાં બદ્ધ આવક અછધ સુજાંણુ. ૧૪૩

તેણિધ પુરિ જિનવર શાંતીસર, સદા સુખ આનંદ જય કર,
તસ સાનિધિ વિનયશેખર ભણુધ, એહ સુણુતાં નવનિધિ આંગણુઈ ૧૪૪

—શ્રી યશોભદ્ર રિષિરાજ ચુપદ.

કવિએ પોતેજ લખેલી છે.

સવત ૧૬૪૪ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૩ સોમે શ્રી અચ્ચલગચ્છે
શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વર રાજ્યે વાચનાચાર્ય વા શ્રી કમલશેખર,
ગણિ તત્ શિષ્ય રિપિ શ્રી ૬ સત્યશેખર ગણિ તત્ શિષ્ય ૩૦ વિન-
યશેખરેણુ લિખિતં શ્રી આગરાનગરે ઉરવારે તૈલાદ્ રક્ષેત્ જલાદ્ રક્ષેત્
રક્ષેત્ સ્થલબંધનાત્, પરહસ્તે ગતાદ્ રક્ષેત્, એવ પુસ્તિકા. (પ્ર.કા.)

૧૭૧ હેમશ્રી (સાંઘી) (વડત. ધન્યરત્ન સૂ.—અમરરત્ન
સૂ.—ભાનુમેરૂ—નયસુંદર શિષ્યા)

(૩૧૦) કનકાવતિ આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ વૈ. શુ. ૭ મંગલ.

મહોદધિપાધ્યાય શ્રી જયસુંદર ગુરુઓ નમઃ—

આદિ—

રાગ રામગરી.

સરસતિ સરસ સકોમલ વાંણીરે, સેવક ઉપરિ બહુ હીત આણીરે,
શ્રી જનચરણે સીસજ નાંમીરે, સહિ ગુરૂ કરી સેવા પાંમીરે ૧

સેવા પાંમી સીસ નાંમી ગાંઠ મનઘ ઉલટ ધણુધ,
કથા સરસ પ્રજાધ ભણુસું, સૂજન મનઘ આણુંદની,
કનકાવતીની કથા રસાલી, ચતુરનાં ચતરંજની,
વૈધક રસકસ ગુણી નર જે, તેહનાં મનમોહણી.

૨

અતે—

એણીપરિ તેહ પાલધ નરનારી, તે નેહનું પરીણામ,
જીન મલ ઇસા જન જી એહવા, તુ કાજધ ધરમ સૂજન. ૩૬૨

વૃધ તપાગઢ મડન દીનકર, શ્રી ધનરત્ન સૂરીરાય,
અમરરત્ન સૂરિપાટ પટોધર, ભાનુમેરૂ સખ્ય કહધવાય. ૩૬૩

ગુણુગણુધર પંડીત વધરાગી, નયસુંદર રપિરાય,
વાંચક માંહિ મુખ્ય ભણીજઈ, તસ સખ્યણી ગુણુ ગાય. ૩૬૪

કથામાંહઈ કહઉ રસાણુ, કનકાવતી સખંધ,
કનકાવતી આખ્યાન રચઉ મધ, સૂઆણાં સરસ સખંધ. ૩૬૫

સંવત ૧૬ સુઆલ્લઈ સંવચ્છરિ વૈસાપ વદિ કુજવાર,
સાતમધ દિન સુખ મુહરતઠ યોગધ, રચઉ આખ્યાન એ સાર. ૩૬૬

ભણુઈ ગુણુઈ સંભલિ જે નાર, તેહધરિ મંગલચાર,
હેમશ્રી હરપઈ તે ખોલઈ, સૂરવ સયોગ સૂસાર. ૩૬૭

—ઈતિ કનકાવતી આખ્યાન સમાપ્ત. સૂરતિ મધ્યે લખીતં. ગ.

રત્નવીજય લખીતં. (પ્ર. કા.) (નયસુંદર માટે જીઓ નં. ૧૬૫ પૃ. ૨૫૪)

૧૭૨ રત્નસાર.

(૩૧૧) સાગર શ્રેષ્ઠીની કથા ૧૬૪૫ (માણેક)

૧૭૩ મનજી મંડિ (પા૦ પાર્શ્વચંદ્ર-વિનયદેવ-વિનય-

(૩૧૨) વિનયદેવસૂરિ રાસ. સ. ૧૬૪૬ પોષ શુદ્ધિ ૭ મંગળ, કીર્તિ-શિ.)
આદિ— પુલકાનપુરમાં.

સકલ સિદ્ધિ આનંદકર, જિનશાસન શ્રીગાર,
ચઉદ્ધ પૂરવનો સાર એ, જગિ જગદ મંત્ર નવકાર.

અંતે—

પૂજ્ય ચઉમાસું તિહાં રહ્યા એ લોક કરે ધરમ ધ્યાન. મ. ૨૩૭
શ્રી વિનયદેવ પદ્મધર એ, શ્રી વિનયકીરતિ રાય,
સુધરમગજ આજ દીપતો એ, આદર્યો મન ભાય. મ. ૨૩૮
નયર વરહાનપુર જાણીધ, એ દેશ વિદેશ વિખ્યાત,
સંવત સોલ છઠતાલૂધ એ, સુણુયો ભવિયણુ વાત. મ. ૨૩૯
શ્રી વિનય (દેવ) કીરતિ સૂરીશ્વર એ, રહ્યા તિહાં ચઉમાસિ,
એક દિન ઉલટ ઉપનોએ, કીધઉ શ્રીપૂજ્ય રાસ. મ. ૨૪૦
પોસ શુદ્ધિ સાતમિ જાણીધએ, ભૂગુવાસર સુવિનાણુ,
નક્ષત્ર રેવતી મનિ ધરો એ, શિવયોગ અતિહિ સુખાણુ. મ. ૨૪૧
મનજી રિષિ આણુંદસું એ ચોથો રચ્યઉ પ્રકાશ,
એહ રાસ જગિ નાંદ્યો, એ જાં લગિ મેર થિરવાસ. મ. ૨૪૨
ચઉવિહ સંધ સહ સુણુઉ, એ ભણુયો નિતુ રાસ,
ધવલ મંગલ ભલ પામીધ એ, પુહચધ મનની આસ. મ. ૨૪૩

નોટ—વિનયદેવ તે બ્રહ્મઋષિ કે જે પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય થાય અને જેણે પોતાના ગચ્છતું નામ સુધર્મ ગચ્છ આપ્યું તેનો આમાં વૃત્તાંત છે. આ બ્રહ્મ ઋષિની કૃતિ સળધી આ સંગ્રહમાં જુઓ. પૃ. ૧૫૨ થી ૧૫૮. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ ઐ. રા. સ. ભાગ. ૩.

૧૭૪ હેમાણુંદ (હીરકલશ શિ૦)

(૩૧૩) વેતાલ પંચવીસી. સં. ૧૬૪૬.

આદિ—

પ્રણમ્ય દેવદેવંય વીતરાગં સુરારિત,
લોકાનાં ચ વિનોદાય, કરિષ્યેડહં કથાભિમાં. ૧
નત્વા સરસ્વતીં દેવીં શ્વેતાભરણુભૂષિતાં,
પદ્મપત્ર વિશાલાક્ષીં નિત્યં પદ્માસને સ્થિતાં. ૨

ચોપધ—

સુવચન સાંનીધકારી દેવ, સમરી સરસતી પાય પ્રણુમેવિ,
સુગુરુ વચન મનમાંહે ધરી, બોલીસ વિક્રમ રાજ ચરી. ૧
રાજ વિક્રમના અવદાત, કવિયણુ બોલે નવ નવ ભાંતિ,
તેમ હું સજ્જન સાંનિધિ યથા, કેહિસુ વેતાલપંચીસી કથા. ૨
રાજ વિક્રમ ને વેતાલ, એકરયણુ વનખંડ વિચાલ,
કથા કહી નવનવી પંચીસ, સભલતાં તે યાદ જગીશ. ૩

*

~

*

*

અંત—

ઈતિ વેતાલપંચીસીયૈ વિક્રમ નૈ વેતાલ,
કથા કહી પંચવીસમી, હેમાણુંદ રસાલ. ૧૭

—ઈતિ શ્રી વેતાલપંચીસી ચરિત્રે વિક્રમ કથિત કથા પંચવીસમી સંપૂર્ણા.

- ચોપધ—સાહસવંત નિરપી નૃપરાઈ, તખ વેતાલ કહૈ તિણિ કાઈ,
 પર ઉપગારી તો સમ લોય, મે તો અવર ન દીઠો કોઈ. ૧
- હં તો તુઠો તુઝ સાહસૈ, પિંણુ તું જોગી મત વેસસૈ,
 કોહો તુઝને ધાલૈ પાસ, મુપૈ કહૈ તું ગુંણહ નિવાસ. ૨
- મડ પુછ તુઝ કહસી તંત, કરિ પ્રણાંમ જ્યું સિઝૈ મત,
 તોં કહિયૈ હુ ન લહું ભેય, તું દિષ લે જ્યુ જાણું તેહ. ૩
- તિંણુ વચનૈં તે ચારૈ કાજિ, દિરી દિપાસૈં તતપિણુ માંજિ,
 પડગ કરી થે છેદો સીસ, જિઊં મન વંછિત થાધ જગીસ. ૪
- મુંણી સીપ તે લેઈ મડો, આવિ રહિ યોગી મુપિ પડો,
 કરિ પ્રણાંમ યોગી હરપાવિ, આગલિ બેઠો રાજા ભાવિ, ૫
- જોગી કહૈ સુણો રાજિદ, દીયૈ પ્રદક્ષિણ હુવૈ આણુંદ,
 હું નવિ જાણું વિક્રમ કહૈ, તૈ તે આગૈ ઉડી વહૈ. ૬
- રાજાંયૈ વૈતાલી વાત, ચીતારીનેં કીધો ધાત,
 પૂરી વિદ્યા સીધી જીસૈં, સોવનપુરિસો હુઓ તિસૈ. ૭
- તિંણુ પુરિસે વિક્રમ રાજેસ, પુહવી ઊરણુ કરી વિસેસ,
 રાજ પાલિ આઊ આંપણૈ, સરગિ પહુંતો સહુકો ભણૈ. ૮

છંદ—ઇતિ શ્રીય વિક્રમ વેતાલહી કહિ એહ, વાત પચીસએ,
 તિણુવિધહ સોલૈ સૈ છયોલૈ ઈદ્ર ઉછવ દીસ એ,
 ગુર હીરકલસ પસાય કરિને હેમાણુંદ મુણિ ઉત્તમપુરી,
 તિહ રચીય વાત વિનોદની તે સયલ સજ્જન સુપકરી. ૯

—ઇતિ વૈતાલ પચવીસી ચરિત્રે પચવીસી ચઉપઈ સંપૂર્ણમ.
 સ. ૧૭૬૫ વર્ષે શાકે ૧૬૩૦ પ્ર૦ ચૈત્ર સુદિ ૫ ગુરૌ લિખિતં. પં.
 મુજાણહસેન શ્રી જયતારણુ મધ્યે. ૧૬-૧૭ આ૦

(૩૧૪) ભોજચરિત્રરાસ. રત્ન. ૩.

૧૭૫ નનગર્ષિભણિ (તં હીરવિજયસૂરિ-કુશલવર્દન શિ૦)
(૩૧૫) રામ સીતા રાસ. સં. ૧૬૪૯

૧ ^૨ચંદ્ર અનંદ રસ ^૪વેદ નિહાલ, ^૬નદ ભલુ તિમાલ. —હા. પા, ખં. ૧
૧ અદ્યખખલુત્વ વિચાર ગણિત શ્રી મહાવીર સ્તાવન.
૩૯ ગાથા.

*

*

*

*

હીરવિજયસૂરીસરો.

કવિ કુશલવર્દન સીસ પલણુષ, નગાગણિ વંછીય કરો.

૧૭૬ મલ્લિદેવ.

(૩૧૬) કર્મવિપાક રાસ સં. ૧૬૪૮--ભાણેક.

નગા નગર્ષિએ ગાથાખંધ કલ્પાન્તર્વાચ્ય રચેલ છે તેની પ્રશસ્તિ:-

૧ ^૨ચંદ્ર રસ ^૪વાણમુનિ ^૬સમવરિસે તવગણ વિભાસક્ષાણં ।

મહારગપુરદર સિરિ વિજયસેણ સૂરીણં ॥૬૫॥

રજ્જે વિહિઓ ગંથો પંડિયસિરિ કુ(શ)લવદ્ધણગણીણં ।

સીસેણ વાલમર્દ્દના નગામિહાણેણ વરમહિમો ॥૬૬॥

વળી તેમનીજ લખેલી તેજ પ્રત સાગરગચ્છના ભંડાર (પાટણ)માં
છે કે જે ભંડારમાં તેમના હસ્તથી લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો છે, તેમાં
જણાવે છે કે:-

સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે માદ્રપદ સિત ત્રયોદશ્યાં વાર લુધ્ધ
પૂર્ણાકૃતઃ લિખિતશ્ચ શ્રી વટપલ્લીનગરે નગર્ષિગણિના.

આમણે સં. માં ૬૩૩૫વચ્ચરિ પણ રચી છે. તેમની લખેલી ઉપા-
સદ્દ દશાંગસૂત્ર મૂળની પ્રતિ પાટણના સાગરભંડારમાં છે તેની અંતે
જણાવ્યું છે કે શ્રી વિજયસેનસૂરિ યુવરાજ્યે સકલપડિત સભારંજન શ્રી
હૃદયવર્દન તચ્છિધ્ય પં. કુશલવર્દન, તચ્છિધ્ય નગર્ષિગણિ.

૧૭૭ નરપતિ કવિ. જુઓ નં. ૬૭

(૩૧૭) વિક્રમાદિત્ય ચુપદ. સં. ૧૬૪૯ (શાકે ૧૫૨૪).

આદિ—

શ્રી નેમિસર ગુણુનિલો, જગજિવન જિનચંદ,

બ્રહ્મચાર ચુડામણી પ્રણમું પરમાણુંદ. ૧

પુરિસાદાણી ખાસજિન, થંભણપૂરે થિર કાંમ,

નામ જપતાં જેહનું સીઝે વંછિત કાંમ. ૨

*

*

*

*

અતે—

એ કહીઈ વિક્રમચરિત્ર સંભવતાં હુધ પડ પવિત્ર,

સંભવતાં ડાહાપણુ આવંત, કવિ નરપતિ એહવડ કહંત. ૯૭૧

—છતિ શ્રી રાજા શ્રી વીરવિક્રમાદિત્ય ચુપદ સમાપ્ત મિતિ. સંવત ૧૮૦૦ વર્ષે શાકે ૧૬૬૫ પ્રવર્તમાને. કાતિક માસે શુકલપક્ષે સપ્તમી તિથિ ગુરવાસરે પ્રથમ પ્રહરે લખિત. શ્રી આલાસણુ ગ્રામે પ્રથમ ચતુર્માસિકે શ્રી પુર્ણમા પક્ષે શ્રી કા. શ્રી-(અપૂર્ણ).

શાકે ૧૫૧૪ માં રચી એમ ઉપરના બધનપર લખાણુ છે. (પ્ર. કા.)

[નં. ૬૭ ના નરપતિને સં. ૧૫૪૫ મા નંદ્યત્રીસી રચનાર તરીકે સોળમી સદીમાં મૂકેલા છે અને આ કૃતિ નરપતિ નામના કવિએ શક ૧૫૧૪ મા રચી એમ તેની પ્રતના બધનપર લખાણુ છે તેમાં શરતચૂક સવત્તને બદલે શક લખવામાં થઇ હોય એમ સંભવ છે, તેથી બને નરપતિ એકજ હોઇ સોળમીમાં સદીમાં થયાનો સભવ છે, છતાં ઉક્ત બધન ઉપરનું લખાણુ વાસ્તવિક હોવાનો સંદેહ રાખી બનેને જૂદા જૂદા એટલે એકને સોલમી સદીમાં અને બીજાને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલા છે.]

આ કૃતિના તથા કવિના સંબંધમાં બીજી પ્રત પરથી નીચે પ્રમાણે પડિત લાલચદ ભગવાનદાસ ગાંધી લખી મોકલે છે:—

વિક્રમાદિત્યકથા. (પંચ દંડ છત્ર-પંચ આદેશ.)

આદિ—

લંબોદર તુઝ વીનવૂં સૂંડાલા સમરથ;

સિદ્ધ યુદ્ધિ વર ચરણે નમૂં, સીઝવયે સવિ અરથ. ૧

સીંદૂરઈ કરિ અરિચીઈ, શરિ સેવત્રાં ભાર;

મૂંસાવાહન જેહનઈ, મોદિક સદા આહાર, ૨

x x x x

ભાદ્રવ વહિ આરભીહિ, બીજ અનઈ બુધવાર;

સ વત સાકે ૧ પન્હર, એ સવિહુ અધિકાર. ૧૭

x x x x

અકિસકિં તીરથ જે કરઈ, યત્ર કરઈ અનેક;

કવિ નરપતિ ઈમ ઉચ્ચરઈ, સહુ પરમારથ એક ૨૧

અતે—

જેહતું મીઠુ પ્રાકૃત હોઈ, તે સમવડિ નવિ દીસઈ કોઈ;

ગાહા દૂહા અઢપૈ ગીત, ઉજ્જુકાસિ જિમ વાહાલું સીત. ૮૩૦

કવિતા વિકતા શ્રોતા નાંમ, જે ડાહા તેહનઈ પરણાંમ;

જહિ જિજ્ઞાઈ વસઈ સરસ્વતી, તુ પાંમઈ કવિજન વરમતી; ૩૧

એ કહીઈ વિક્રમ તાણુ ચરિત્ર, સાંભલતા હુઈ કર્ણુ પવિત્ર,

ભણુઈ ગુણુઈ ભાવઈ સભલઈ, તે નર સકલ મનોરથ ફલઈ. ૩૨

ધતિ વિક્રમરાય કથા સપૂર્ણ.

સંવત ૧૬૭૩ વર્ષે દ્વિતીય આસો સુદિ ૧૧

—સેં. લા. વડોદરા પ્રતિ પ.

૫૧

પત્ર ૧૩ માં (દ્વિતીય આદેશ)—

આગીઆનુ મોટહિ ઉપાય, રાજા જિહાં ચિંતઈ તિહાં જાઈ;

નગર મોપારઈ પુહુતા થયા, આદિસ્વરનઈ દેહરઈ ગયા. ૯

દેહકં અછર્ષ તેહ ચતુષ્પ, દરિશન દીર્ઘ નાશર્ષ દુકળ;
આદિસ્વ [૨]ની પૂજા કરી, રાગ બહાઉ આસન ધરી,

જો કે ૧૩મા પત્રની ઉપર જણાવેલી ૯-૧૦ કડીમાં આવન વર્ણન ઉપરથી નરપતિ કરિને જૈન તરીકે માનવાના આપના અનુમાનને પુષ્ટિ મળે તેમ છે; પરંતુ કવિએ વિસ્તારથી કરેલ પ્રારભ મંગલાચરણ અને અન્ય વર્ણન ઉપરથી તે જૈનેતર હોવાનો બહુધા સંભવ છે. વચ્ચે આદીશ્વરાદિ દેવતું કરેલું વર્ણન ખીજા જૈન કવિઓએ એ જ વિષયની કરેલી કૃતિઓની છાયારૂપ જણાય છે.

પડિત લા. ભ. ગાંધી.

૧૭૮ પ્રીતિવિમલ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-ધર્મસિંહ-
જયવિમલ શિ૦)

(૩૧૮) મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચોપદ સં. ૧૬૪૯.

અતે—

દૂહા રાગ ધન્યાસી.

હીરજી આમર્ષ શષિર્ષ, પ્રીત કહછ પુન્યપાજ,
અગિ અલછિત આભડર્ષ, રાંનિ ભમતાં રાજિ.
લિખ્યો નિલવટિ આપણિ, સ્યું કરધ દાલિદ્ર સોય,
પ્રીતિ કહર્ષ હીર નામથી, રાનિ વેલાલલ હોઈ.

૬૧

દાલ—તપગછમંડણ હીરસો હીરજી, તાસ પાટધ વિજયસેનસૂરી,
જાસ નામધ નવનિધિ ધરિ સંપજર્ષ પૂર્વ પાતિક જર્ષ દૂરિ. ૬૨
તાસ સેવક શુભ સાંભલ્યો સાચસો, ગણિ ધર્મસીધુરિ લગર્ષ ધર્મધોરી,
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ કીર્તિ નિરમલી ગોરી. ઓ. ૬૩
ગુદવચ આમ ગુણધામ ધરણિ, સંવત સોલ ઉગણપ આશર્ષ,
સકલ સભલર્ષસર્વ આસ્યા કલર્ષ, પ્રીતિવિમલમુનિ કહર્ષ ઉલ્લાસધર્ષ

—ધતિ શ્રી મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચતુઃપદી સપૂર્ણમ્ ગણિ અમૃતસાગર શિ૦ ગજસાગરેણ લિપિકૃતા. ૭-૧૫ આ—ક.

(૩૧૯) દાનશીલ તપ ભાવના રાસ. સં. ૧૬૫૮ પછી.

આદિ— દુહા-રાગ સારિંગ મલ્હાર.

સરસતિ સામિની સમરતાં, આવઈ સુમતિનિધાન,
દાનશીલ તપ ભાવના, ભાખું મન અભિમાન. ૧
સીમધર સંયમ ગ્રહી, વિચરઈ શ્રી ભગવાન,
કર્મ નિકાચિત ક્ષય કરી, પામઈ કેવલજ્ઞાન. ૨

અંતે—

સાંભરીઆરે ગાવા ગુણ મુઝ હીરનારે-એહ ઢાળ.

સોહમ સ્વામી પરંપરા, તપગઢ ગયણુદિણુદરે,
શ્રી આણુદવિમલસૂરિ, શ્રી વિજયદાનસૂરિદરે, આદરિયા. ૨૮
તસ પાટે પ્રગટ દુઓ ભલેરે, શ્રી હીરવિજય સૂરિચાયરે,
શ્રી વિજયસેન સોહામણારે, નામધ નવનિધિ થાયરે. આ૦ ૨૯
શ્રી વિજયદેવ સૂરિ સદારે, તસ પાટઈ પરધાનરે,
મનવંછિત ફલ સુરતરે, સમર્થો દિધ સાવધાનરે. આ૦ ૩૦
શ્રી આણુદવિમલસૂરિ સેવકોરે, નામધ શ્રી ધર્મસિંહરે,
નાસ સેવક કમલાકરે જયવિમલ ધનદીહરે. આ૦ ૩૧
પ્રીતિવિમલ નિજ ભાવસુંરે, રાસ રમ્યહ શ્રીકારરે,
ભણતાં મુણતાં ભાવસુંરે, ઉપશમ રસ ભંડારરે. આ૦ ૩૨

—૬-૧૩ ગારીયાધર.

(વિજયદેવસૂરિ-આચાર્યપદ ૧૬૫૮ ભટ્ટારકપદ સં. ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

(૩૨૦) અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ. સં. ૧૬૫૬ ક્ષેમપુરમાં.

(પ્ર. છોટાલાલ મગનલાલ અમદાવાદ.)

આદિ— દુહા રાગ અસાહરી

પ્રથમ તીર્થકર પ્રથમ જિન પ્રથમ કરી પરિણામ,
અષ્ટ પ્રકાર પુજા તણા પ્રમંથ કહું અભિરામ. ૧
સકલ સુરાસુર કિન્નરા, વિદ્યાધરની કોડી,
જાસ વદન વાણી ભણી પ્રણમે યે કરજોડી. ૨

સા વાણી મુજને હવે, આપે વર વરદાન.

અલવિ આળસ પરિહરી, સુણજ્યો સહુ સાવધાન. ૩

x

x

x

અતે—

(દુહા રાગ ધન્યાશ્રી.)

તપગચ્છ પતિ ગુણુગિરિ, શ્રી આણુદવિમલ સુરિસીંહ,

વિચર્યો કુમત વિહારવા, અકંપ અડોલ અખીહ. ૨૭

સંવત પંનર ધ્યાશીએ, યતિ પંથ પરગટ કીજ

પરમાદ પરિગ્રહ પરહરી, રોપ્યા સમકિત ખીજ. ૨૮

તાસ પાટિ વિજયદાન સુરિ, તાસ પાટિ પ્રભુ હીર,

તાસ પાટિ વિજયસેનસુરિ, સાયર સમ ગંભીર. ૨૯

દાલ—સાંભળ્યું આઠ પુજ પ્રમધા ભવી, અઠકમ્મ અરિ ભય દુરિ ભયે,
કલ્પતર કામધટ ઘેતુ ચિંતામણિ, આંગણે આવીયાં પુણ્ય પસાયે. ૩૦
આણુદવિમલ વિજયદાન સુરીસર, તાસપાટે પ્રભુ હીર હરણ્યો,
સકલજગિ જીવ પાદપ એહ સીંચવી, વચન સુધારસ મેધ વરસ્યો. ૩૧
તાસ પાટિ વિજયસેનસુરી નિધી, જગતો જાસ જગિ મંજુ મહિમા,
તાસ સેવક ગણિ ધર્મસિં ધુરિ લગે, જિનવર લોપી ન સીમા. ૩૨
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ સેવકો, પ્રીતિવિમલ ક્ષેમપુરી ચઢમાંસે
સંવત સોલ છપન વરસિં કન્યા, સકલસંધમાંહી બેઠો વિમાસે. ૩૩
(ઇડર તપગચ્છ ભં.)

નગોડી પાર્શ્વસ્ત. પાંચ દાળનું મોટું સ્તં

આદિ—વાણી બ્રહ્માવાદની, જાગે જગ વિખ્યાત;

પાસતણા ગુણુ ગાવતાં, મુઝ મુખ વસજ્યો માત. ૧

નારગે અણહિલપુરે, અહમ્મદાવાદે પાસ;

ગોડીનો ધણી જગતો, પૂરે સહુની આસ. ૨

શુભ વેલા શુભ દિન ધડી, મહુરત એક મંડાણ;

પ્રતિમા તીને પાસની, થઈ પ્રતિષ્ઠા જાણ. ૩

અ. કલશ. તપગચ્છનાયક સુખદાયા શ્રી વિજયસેન સૂરિશ્વરે
તસપાટ ઉદ્યાયલે ઉદ્યે શ્રી વિજયદેવ સહકરે,
ધમિ થુણ્યો ગોડીપાસ જનવર પભણે પ્રીતવિમલ જયકરે,
ભણે ગણે તસ ધર મંગલ જયકરે.

લિ. ૧૮૧૧ વૈ. વ. ૧૩ ૩-૧૫ આ. ક.; પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા
રામવિલાસ કે જેમાં છેલ્લો કલશ નથી.

૧૭૯ ધનવિજય.

(૩૨૧) હરિષેણુ શ્રીષેણુરાસ. ૧૬૫૦ આસપાસ—પા૦

(એક ધનવિજય તે વિજયસેનસૂરિ શિ. હતા ને જેમણે સં.
૧૬૫૪ ના વિશાખ વદિ ૧૩ દિને પોતાના શિષ્ય ગુણવિજયને વાંચવા
માટે અહમદાવાદમાં હૈમવ્યાકરણ બૃહદ્વૃત્તિ દીપિકા ત્રણી હતી, તે કદાચ
આ કવિ હોય.)

૧૮૦ દયાકુશલ. (ત૦ હીરવિજયસૂરિ-મેહમુનિ- કલ્યા-
ણકુશલ શિ.)

(૩૨૨) લાલોદય રાસ. સં. ૧૬૪૯-વિદ્યા.

[આ રાસ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે, તેની અંદર હીર-
વિજયસૂરિ અને અકબર આદિનું વર્ણન છે અને તે રાસ અકબરના
મરણ પહેલાં આર વર્ષે રચાયો હોવાથી ખાસ મહત્ત્વનો ગણાય. તેમાં
અકબર વિષે જણાવ્યું છે કે અકબર બહુ હસી હતો. તેનું નામ સાંભ-
ળતાંજ લોકો ધ્રુજજતા. તેણે ચિતોડ, કુંભલમેર, અજમેર, સમાણ,
જેઠપુર, જેસલમેર, જૂનાગઢ, સુરત, ભરૂચ, માંડવગઢ, રણથંભોર,
સ્યાલકોટ અને રોહિતાસ વગેરેના કિલ્લા લીધા હતા. વળી ગોડ વગેરે
ઘણા દેશો પણ સ્વાધીન કર્યા હતા. મોટા મોટા રાજા-રાણાઓ તેની
સેવા કરતા. રોમી, ફિરંગી, હિંદુ, મુસ્લિમ, કાશી, પઠાણ અને એવું બીજું

કોઈ નહોતું કે જે તેની આજ્ઞા લોપી શકે. આ રાસમાં અકબરખાદશાહે વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી કરેલા કાર્યોનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલું છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ પૃ. ૬૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી સાંપડ્યાં.

અંતે—

- મથુરા દેખી મન ઓલસુ, મનોહર થંભ જીહાં પાંસસેહ,
જૌતમ જંબુ પ્રભવો સ્યામ, જિનવર પ્રતિમા ઠામોઠામ. ૪૦
- મૂલતીરથ વંદૂ અતિ ધણા, તે સધલાં સેતામ્બર તણા
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧
- સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુઉ દેવસી,
ખમણુગ વસહીએ કાધા જેણુ, રખે ભ્રમ કો ભૂલે તેણુ. ૪૨
- ચંદ્રકીરત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કાચો પરવેસ,
મૂઝી મૂરત ટીંગાંબર તણી, સવત ૧૬ અડતાલે ધણી. ૪૩
- નવ દેખત પતી જો કોઅ, પરતત્રે ધર ન વસે જોએ,
જો પણુ સાચુ હુવે સહી, ઉપદે તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪
- તીરથ દીઠે નિરમલ યુધ, તીરથ દીઠે સમકીત સુધ,
તીરથ દીઠે પૂગી રલી, તીરથ હોજો વલી વલી. ૪૫
- જૂના તીરથ જે મહે દીઠા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર હીરવિજે ગુરૂ, પૂંનપસાએ લાહીઓ,
સાહઅકબર સખલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણુ ગાઇઓ,
જીવદયા તરવર પાછ સીચી, ‘જગગુરૂ’ કહી બોલવીઓ. ૪૬
- મેહ મુનીસર સીસ સિરોમણિ, વિખુધસમાસણુગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુરૂ તપાગજ મંડણુ, નિરમલ જ્ઞાનભંડાર,
વસુસાગર રસ સસી નિત વરખે કાધી જાત્રા એહ,
દયાકુશલ કહે આણુદ આણી, નિત નિત સમજે તેહ. ૪૭

—શ્રી અખામધૈ સંવત ૧૯૫૧ વરખે ભાદ્રવા શૌદ્ધ ૮ દિને લખતં
રાએચંદ્રાએ સંધ. લિખિત અધકા ઉછો કાને માતરે લખાણા હોએ તે
મહામદ્દકડ—શુભં ભવતું—ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈ પાસેથી આવેલ
ચોપડામાંથી આવકે લખ્યો છે તે પરથી તે વખતે વાણીઆ કેમ લીટી
દેરીને ગૂજરાતી લિપિ લખતા તે આ ચોપડા પરથી જાણી શકાય તેમ છે.

(૩૨૪) વિજયસિંહસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુદ્ધિ ૧૫ રવિ
આદિ—

ફહા રાગ દેશાખ તથા વેલાઉલ.

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતી ભગવતી દેવિ,
તુઝ પ્રસાદેં ગુરુગુણુ થુણું, હીયડે હરપ ધરેવિ. ૧
માતપિતા ગુરુ દેવતા, ગુરુ મતિ મતિ દાતાર,
ગુરુવિણુ ભવજલ નિધિ તણો, કવણુ ગિતારે પાર. ૨
અનંત તીર્થકર જે ફૂઆ, હોસે વલી અનંત,
તે સદ્દ સુગુરુ પસાઉલે, ગુરુગુણુનો નહિ અંત. ૩
ત્રિભુવનમાં જે જે કલા, ગુરુવિણુ તે નવિ કોએ,
જિમ જલવિણુ સવિ ખીજનો, ઉદભવ કદીઅ ન હોય. ૪
શુદ્ધ પરંપર શુદ્ધ ગુરુ, પુણ્યે લખ્લે જેહ,
શ્રી તપગજ રચણાયર, જિહાં સદ્દ લહીધ તેહ. ૫
એગસહિમે પાટે પ્રગટ, આચારજ વિજેસિંધ.
મહાસુનીશ્વર તેહના, ગુણુ ગાવા મુઝ રંગ. ૬

*

*

*

*

અંતે—

સોલપંઆસી ધસીરે અસાદિ શુદ્ધિ પૂનિમ દિનેએ,

ઝો તિહાં રવિવાર, રાસ રચ્યો મન ઉલટે એ—૨૩૧.

હાલ—રાગ ધન્યાશ્રી. હીચેરે હીચેરે હીયય હીડાલડે. એ દેશી.

હીરજી હીરજો તાસ પટિ અતિ ભયો, શ્રી વિજયસેનસૂરીશ રાજે

શ્રી વિજયદેવસૂરિ તાસ પટિ નિરમજો, ભાગ્ય સૌભાગ્ય વૈરાગ્ય છાજે ૨૩૨

થાપિઓ જેણું નિજ પાટિ વિનયસિંહણ, સદા ઉદયવંત ગુરુ એહ ગાયો,
કલ્યાણકુશલ ગુરુ શિષ્ય સુખરંગ રસ, કહે દયાકુશલ સહી મેં જ પાયો. ૨૩૩

—વિનયસેન સૂરીશ્વર શિ. મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિનય ગણિ શિ.
પં. કીર્તિવિનય પં. વીરવિનય ગણિ પં. વિદ્યાવિનય ગણિ. શ્રી લલ્લિ-
વિનય ગણિ. પં. ખિમાવિનય ગણિ લિ૦ સ્વવાચનાર્થે સં. ૧૭૩૫
વર્ષે. ૧૧-૧૫ માં.

(૩૨૫) ત્રેશઠશલાકાખદ્ધ પુરૂષ વિચારગર્ભિત રતોત્ર. સં. ૧૬૮૨

આદિ— ગુહ જિન સમતા સુરલતા એ દાલ.

શ્રી જિનચરણ પસાઉલે, મનહતણે ઉમાહલર્ષ,

હુંથુણું ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષને એ.

૧

*

*

*

*

અતે—

કલશ.

તપગણપતિ શ્રી વિનયદેવ ગુરુ આચારજ વિનયસંઘસૂરી,

સોલ ખિઆસીઈ ત્રિહસદિ શલાકા પુરૂષતણી મેં યુતિ લહી,

કલ્યાણકુશલ પંડિત ગુણમડિત તાસ પસાઈ એહ કહું,

દયાકુશલ કહે ઉલ્હટ આણી, પરમાણુંદ સુખ સહીઅ લહુ. ૫૯

—૩-૧૩ માં.

(૩૨૬) પદમહોત્સવરાસ-સં. ૧૬૮૫-વિદ્યા. (તેમાં હીરવિનયસૂ-
રિના પદમહોત્સવનું વર્ણન છે.)

જ્ઞાનપંચમી-નેમિજિનરત૦

આદિ—

દૂહા.

શારદમાત પસાઉલે, નિજ ગુરુચરણ નમેવિ

પંચમી તપવિધિ હુ ભાણું, હિંચડે હરણ ધરેવિ.

૧

*

*

*

*

અતે—

એ તપ કીજે લાભ લીજે વદી જે તપગચ્છદણી

પરતક્ષ ગૌતમસ્વામિ સરખી કીરતિ હીરસૂરિ તણી,

તપગચ્છ પંડિત જ્ઞાનમંડિત પાપછડિત તું જયો,
બુધ કલ્યાણકુશલ ગુરુસેવ કરતાં દયાકુશલ આણુંદ થયો. ૩૦
—જે. એ. ઇંડિયા.

—સં. ૧૭૪૩ વર્ષે માહ વદિ ૮ દિને આણુંદ કુશલેન લિ. ૨-૧૨ માં.

૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ.

(૩૨૭) સુમિત્રરાસ ૧૬૫૦ આસપાસ.—ડે. રત્ન.

[વિજયસેનસૂરિ-જન્મ ૧૬૦૪ કાગણુ શુદ્ધિ ૫ મારવાડના નાડ-
લાઈ ગામમા ઓશવાલવંશ વૃદ્ધશાખાના શાહ કમાશાહ અને તેના પત્નિ
કોડાને ત્યાં મૂળનામ જયસિંહ. વિજયદાનસૂરિ પાસે ૧૧ વર્ષ ઉમરે સં.
૧૬૧૩ જેઠ સુ. ૧૧ ના દિને સુરતમાં દીક્ષા. દીક્ષાનામ નયવિમલ.
સ. ૧૬૨૬ માં ખંભાતમાં પડિતપદ, સ. ૧૬૨૮ ક્રા. શુ. ૭ ઉપાધ્યાયપદ
અને આચાર્યપદ અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૩૦ પો. વ. ૪ ના દિને પાટ-
ણમાં પાટસ્થાપના. અકબરબાદશાહે 'સવાઈ'નું ખિરદ આપ્યું. સં.
૧૬૭૨ માં જેઠ વદ ૧૧ દિને ખંભાતમાં સ્વર્ગવાસ.)

૧૮૨ કૃષ્ણહાસ.

(૩૨૮) દુર્જનસાલ બાવની. સં. ૧૬૫૧ વૈશાખમાસ. લાહોરમાં.
આદિ—

ઔકાર અનત આદિ સુરનર મુનિ ધ્યાવહિ,
જિકે પંચ પરમિષ્ઠ સુતઉ સખ ઇસિમહિ પાવહિ,
મહામંત્ર મુપિ એહ સિદ્ધ સાધિક સખ જાણહિ,
કવિત છદ અનુગીત પ્રથમ ટુનિ કવિતા આણહિ,
સો સિવરપાં નિરમલ બુદ્ધિ દે સકલ લોક મન ભાવની,
દુરજનસાલ સંઘપતિ કહધ વસુધા વિસ્તર બાવની. ૧
નિમ્મલ જડિયા ગોત રાઈસદ્ધાર ભણિજ્ઞંઈ,
જગૂસાહકર્ષ બંસિ અધિક તિસ ઉપમ દિજ્ઞંઈ,

ભધ્યા દુરજનસાલ સાહિ અકમરિ થિર થપ્પિઉ,
મુકટમ્મણિ જહિહરી હકમુ જિસુ સળ્લ સમપ્પિઉ,
શ્રી વિમલદાસ હયપર પ્પકસહીરાનદ આનદ દરસ,
સંધાધિપતિ નાનુ સુતનુ તિનિ પુત્ત તિત્તઉં અરસ. ૨

મગ્ગિ ચલહિ નિમ્મલ્લ ધમ્મ કારણિ ધનુ અપ્પહિ,
સલ્લવચન મુપિ ચલહિ અંગિ પૌરપ દિઠ થપ્પહિ,
ગરૂઅ ભાર અંગ વહિ જ્જઅ દુત્થત્થિય પાલહિ,
આરંભ હિતંકર હિ જનમ સાવર્ધ ઉજ્જમલહિ,
પોપઈં સુપાત કઉં જાનિ કરિ ઇતે ખોલ અંગીકરહિ,
સંધાધિપતિ નાનુ સુતન મેધરાજ કુલ ઉદ્ધરહિ. ૩

*

*

*

*

અતે—

સાયરકૈ ધરિ ચંદ સૂરકા સિવ ધરમડન,
મન રાગ ધરિ મદ્દનુ રામ રઘુપતિ દુષ્પડન
ચંદન ધરિ ધણુસાર ઇસ ધરિ ભયા વિનાઈક
પવન ધરિ હિ હનવત કરનુ રવિધરિ નર નાઈક,
કહિ કિન્નદાસ સંધ મુકુટમનિ પુધિનિધાન જગિ ભોજસરિ,
દુરજનસાલ દુરજનદવનુ જડિયા નાનુ સાહ ધરિ. ૫૨
હરપુ ધરિઉ મન મજ્જિ જાત સોરીપુર કિહિ,
સંધ ચતુરવિધિ મેલિ લહિ સુભ મારગિ દિહિ,
જિનપ્રસાદ ઉદ્ધરઈં સુજસ સસારિહિ સંજઈ,
સુપ્રતિષ્ઠા સધ પૂજા દાનિ છિય દંસન રંજઈ,
સંધાધિપતિ નાનુ સુતન દુરજનસાલ ધરમ્મધુર,
કહિ કિન્નદાસ મગલકરન હીરમ્મિજય સૂરીંદ ગુર. ૫૩
લહિન અગિ ખતીસ ચારિ દસ વિદ્યા જ્ઞાણુઈ
પાતિસાહિ દે માનુ પાન સુલિતાન બપાણુઈ,

લાહરૂર ગઢ મળિઝ પ્રવર પ્રાસાદ કરાયઉ,
 વિજયસેન સૂરિ બદિ ભયો આનંદ સવાયઉ,
 જાં લગઈ સૂર સસિ મેર મહિ સૂર સરિ જલુ આયા સિંધુઅ,
 કહિ કિશ્નદાસ તાં લગ તપઈ દુરજનસાલ પ્રતાપ તુઅ. ૫૪

પિતપતિ અકબર પાતિસાહિ થિર રાણુ કરંતહ
 ઉણુતાલા સંબત અઘત નવરોજ વસંતહ,
 સોલહસઘડિયાવના ધીર બિક્રમ સંવહર
 મીનચંદ ઓ દસીબરન બિધિ બાવન અહર,
 બધસાષ માસ દિન સોમ કઈ, કિરીયો કવિત બિકસિઉ કવલ,
 દુરજનસાલ પરવાર સહિ કલપવૃક્ષ જિઉ સુદલ ફલ. ૫૫

મંગલશ્રી ભગવાન વીર જિન સાસન સ્વામી,
 મંગલ શ્રી વસુભૂતિ પુત્ર ગોતિમ સિવગામી,
 મંગલ શ્રી સિકકાલ નંદ થુલિભદ્ર મુનીસર,
 મંગલ જડિયા ગોત ઉસ બંસી પુહવીસર,
 નિતમંગલ શ્રવણ સુણુતિયા બાવન સુદ્ધ કવિત રસ,
 દુરજનસાલ મંગલસદા કવિજન કલ્હ કરધ સુજસ. ૫૬

—ધતિ બાવની સાહ દુરજનસાલ જડિયા ગોત્ર તપા ગછકી.
 દ્વિપતં ભોજિગ કિસનદાસ લાભપુર મધ્યે સાહશ્રી બોણીદાસ પુત્ર સાહ
 સતોધી પદનાથ, [વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૯૭-૧૧૦]

[કવિ ભોજક હનો-નેણે લાભપુર-લાહોરમાં આ કૃતિ દુર્જનશાલ-
 પર લખી છે. તે દુર્જનશાલ ઓશવાલ વંશીય જડિયા ગોત્રનો હતો
 અને તે જગુશાહના વંશમાં થયો હતો. જગુશાહને ત્રણ પુત્રો હતા—
 ૧ વિમલદાસ, ૨ હીરાનંદ અને ૩ સઘની નાનુ. આ નાનુનો પુત્ર
 દુર્જનશાલ. દુર્જનશાલના ગુરૂ હીરવિજયસૂરિ હતા અને નેણે સૌરીપુરની
 યાત્રા કરી સઘની પૂજા ભક્તિ કરી હતી અને જિનપ્રસાદનો ઉદ્ધાર
 અને પ્રતિષ્ઠા પણ કરાવી હતી, લાહોરમાં એક મંદિર કરાવ્યું હતું, આ

સર્વ વાત ઉપરની બાવનીમાંથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ સુગૃધર અને સમ્રાટ. પૃ. ૨૫૩-૨૫૪.]

૧૮૩ સારંગ. (મડાહડ ગચ્છ-જ્ઞાનસાગર સૂરિ-પદ્મસુંદર
તેના ગુરુભાઈ ગોવિંદ શિં.)
(૩૨૬) લોજપ્રબંધ ચક્રપર્થ સં. ૧૬૫૨ આવણ વદ ૯ જાતોરમા.
અંતે—

લોજપ્રબંધ તણી ચક્રપર્થ, સોલધકાવન વચ્ચરિ હુઈ,
વડગચ્છ શાખા ચંદ્ર વિચાર, મડાહડ ગચ્છ ગચ્છ સિલુગાર. ૫૪
સૂરિપદ ઈ જયવતહ જાણુ, ન્યાનસાગર સૂરીશ વખાણુ,
તેહનહ ગચ્છિ વાયક ગુણુગેહ, દીપઈ જસુ ગુણુ નિર્મલ દેહ. ૫૫
પદ્મસુંદર નામઈ પરગડુ, ધુર લગિ જસુ અનોપમ ધડુ,
ગુરુભાઈ તસુ છઈ ગોવિંદ, પુરિ જાતોરિ પ્રગટ આણુંદ. ૫૬
તાસુ સીસ સારંગ સુવાણિ, વિમલ કિહ નૃપ લોજ વખાણુ,
આવણુ વદિ નવમી કુજવાર, પ્રકટ કીહ કૃપા પ્રચાર. ૫૭
લખ્યા—સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે આશ્વિનિ વદિ ૨ રવૌ શ્રી જાતોર
મધ્યે પૂર્ણિમા પક્ષે ભદ્રારક શ્રી વિમલચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વા. શ્રી
વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન લિં સધળાં પદ ૪૫૮.

—સાગર ભં. પાટણુ.

(૩૨૬૬) બિહહણુ પચાશિકા (જુ, ન. ૨૮૭, જુઓ જ્ઞાનાચાર્ય નં. ૧૨૮
પૃ. ૧૭૩ સં. ૧૬૩૮-(૧૬૪૮) રચેલી.

(આમણે પૃથ્વીરાજે કિસન રૂકિમણીકા વેલીપર લાખા નામના
ચારણે પ્રાચીન પશ્ચિમના રાજસ્થાની (પ્રાચીન ગુજરાતી)માં લખેલી
બાલાવબોધ નામની ટીકા પરથી વિ. સ. ૧૬૭૮ માં પાલ્હણુપુરમાં
દ્વિરોજશાહના અમલ વખતે સંસ્કૃત ટીકા નામે સુબોધમંજરી રચી
છે. અને તે સં. ૧૭૮૧ માં પ્રતિબિંબિત થઈ છે. આ અમૃત્ય ટીકા-

માંથી ડા. કેસીટોરીએ થોડા થોડા ઉતારાઓ આપ્યા છે પણ તેમણે મૂળ ટીકા પણ સાથે સાથે છપાવી હોત તો કાવ્યરસિક જનોને વિશેષ લાભ થાત. જુઓ ૧૯૭૮ ની દીવાળીનો ગુજરાતી અંક પૃ. ૭૨.)

૧૮૪ પદ્મવિજય (તં હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૩૩૦) તીર્થમાલા (૧૬૫૨ પહેલાં),

આદિ—

સમરસિ સમરસિ સરસતિ, વરસતિ વચન વિલાસ
તૂં તૂઠી મુઝ આપજે, સાચો વચન વિલાસ.

૧

વાણી વાણી ધમ ભણે, તૂ તૂઠી એકતિ
કવિ કેલવણી કેલવેઈ, કેવલ આણે ખંતિ.

૨

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

એ તીરથમાલા ગુણુવિશાલા કંકણીઠ જે હવે
તસ મુગતિ બાલા અતિરસાલા વરણુ વરમાલા હવે,
શ્રી હીરવિજય ગુરુ સુરિપુરંદર સીસ પદ્મવિજય કહે,
જે મુગુણુ ગુણુચે અને મુણુચે મગલમાલા તે લહે.

—ઈતી તીરથમાલા ગુણુસ્તવન સંપૂર્ણ.

—સ. ૧૮૪૨ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૭ ગુપ્તવારે. ક્ષિપ્તિતં સકલ પંડિત
શિરોમણિ પંડિત શ્રીપ પં. હરિરૂચિ ગ. તત્સિધ્ધ પં. વીરરૂચિ તત્તરણુ
સેવી સિધ્ધ પં. વિનોદરૂચિ ગ. ના ક્ષિપિયકે સુશ્રાવક મનહારામ વાચનાર્થ.

(પ્ર. કા. અથવા જૈ. ઓ.)

—લિ. સં. ૧૮૫૫ જેઠ સુદ ૨ પાનાં ૨૩ ગ્રે. ૨.

૧૮૫ માલદેવ+ (વડગચ્છ ભાવદેવસૂરિ શિ.)

+આ બહુ સારા કવિ હતા. તેનો ઉલ્લેખ ઋષભદાસે પૂર્વના વિદ્વાન્ કવિ તરીકે કુમારપાલરાસમાં કરેલ છે. (બુઓ મારો લેખ- જૈન કો. હરેલ્હના જૈન ઇતિહાસ અક સને ૧૯૧૫ માં ઋષભદાસ પર). આ કવિની રચના સુંદર અને લલિત છે. તેના ગુરુ ભાવદેવનો ઉપાશ્રય હમણાં પણ વિકાસે રાજ્યમાં 'ભટ્ટનેર' અને 'હતુમાનગઢ' માં છે. તેના શિષ્ય લોક સિન્ધ અને પંજાબના મધ્યમાં રહ્યા કરતા હતા.

જયરગ કવિએ સં. ૧૧૭૨૧ માં રચેલા ક્યવત્રા (કૃતપુણ્ય)ના રાસમા માલ કવિનાં સુભાષિત લીધેલ છે:—

“ વાત્સંભનણો વિજોહ, કિરતાર તૂ કદિ ભાજસી ?
કહિ ને કદિ સજોગ, કરસી તે નિરણું કહો, ૧
કોકિલને જ્યું મોરધ્વનિ, દક્ષણ પવનજ ફૂતી,
અંદકિરણુ તથોલ રસ, વિરહી એ ન સંહત. ૨
હુસહવેદન વિરહકી, સાચ કહે કવિ માલ,
જિ જિંણુકી જોડી વિજોહ, નિણુકા કવણુ હવાલ. ૩

(૩૩૧) પુરંદરકુમાર સં. ૧૬૫૨

આદિ—

વરદાયક સુરદેવતા ગુરુ પ્રસાદ આધાર,
કુમર પુરંદર ગાર્ધર્યુ શીલવત સુવિચાર. ૧
નરનારી જે રસિક તે સુણિયો સવે ચિત્ત લાય,
હૈન ક્યાહું ધુમાધયે વીણા સરસ. તરવાય. ૨
સરસ કથા જે હોય તો સુનહિ સગહિ મન લાય,
જ્યાં સુવાસ હોવે કુસુમ, મધુપ તહાંહી જાય. ૩

x

x

x

x

[સુભાષિત]

- નમણી ખમણી બહુગણી, રતિવંશ વિશુદ્ધ,
વિણ પુણ્યે કિહ પાષઝે, કરધન હી ધરિ મુધ. ૮
- મીઠાં ભોજન શુભવચન મીઠા બોલી નારિ,
સજ્જન સગતિ માત્ર કહે કિસહિ ન પ્યારે વ્યાર. ૧૧
- એક પુત્ર ગુણવત જો સોતો સહસ સમાણ,
જિસ લેતિ ચદણ હોષ તર ચંદન કુસુમ (એકસુ) પ્રધાન. ૧૭
- મુઝો સુત ખિણ ઈકે દહે, વિનુજયો પુનિ તેજી,
દહે જન્મ લગુ મુઠ સુત, સો દુખ સહીષ ક્રેહ. (૧૮)
- એક પુત્ર સિહણ જિસો ક્રેષ પ્રસવે નાગિ,
કરિ ઘડિ ભડિ લાયે રહે તે સુવરી વિચાર. ૧૯
- જોખન પ્રભુતા સપદ અર ચતુર પણિ હોષ,
જો એ વ્યારો માત્ર કહે(તો) સ્વર્ગ ન વછે કોષ. ૨૦
- મંજરિ મુખ સહિકાર શુક લઈ આયો જનુપતિ,
જાષસિ સિર વિધિના દીયો અવવસંત શિર છત્ત. ૨૩
- આથુ વિત્ત ગૃહ છિઁ અર મેથુન ભેપજદાન.
મિત્ર ન કહિયો આપણો મહતો અને અપમાન. ૫૧
- કામી કોધી માત્રીયો ફિરે જુઆ રતિ માહિ,
ભૂતગૃથલ નિજ શુભ અશુભ,હિઝે વિચારે નાહિ. ૫૬
- જવદયા જગિ જાણીઈ સખહી ધર્મ વિચાર
જવદયા વિણ માનવી કિમ તરીઈ સસારે. ૪૭
- જગ લગ બિપય ન જાડદિ ધર્મ કરે સવિ ક્રેક
હથ જુગ કહે એ માત્ર હુ તો ન સમજે લોક. ૬૦
- આસ્ત્ર શાસ્ત્ર હય નારિ નર, રવિ એ ત્રિણજ કર લેથ
વીણા વાણી મત્ર અરુ કિસહી હુ યર દેય. ૬૩

નિશ્ચોક્ત્ય પરનારકો સૂર્યક ગયો નિજકામ	
લગી ચોટ ન સમજહિ સો તોં મરખ નામ.	૧૪
સસનેહી તો દુખ સહે માલ તજો પરનારિ	
તવલગ મથ મથિએ દહી જાળગ ધીમમઝારિ.	૭૦
હરિણા ફાસે ફદ તો બે ચરે પરાયા ખેત	
માલ જાનિ ઈ પરિહરે પરનારીશું હેત.	૭૧
પરતિય માલ ન રાચિએ કરહિજ કપટ સનેહ	
ખાહિર સોનાનો ભરમ બીતર પીતરિ એહ.	૭૪
માલરૂપ પરનારિકો દેપિ હુકાવો ન ચિત	
એ નિશ્ચે વિપવેક્ષિકલ, ખાંડ ગણેદે મિત.	૭૫
રૂચિ અરૂચિ હુધ હુવિધે સીસ ધુમાવણ હોઈ	
અરૂચિઅ મત મહત રૂચિ વિરલા જાણે કોઈ.	૮૩
જા સંપે તા પ્રાહણો જાં શ્રાવણ તાં મેહ	
જાં સામ્ર તાં સસરે જા બેખણ તા નેહ.	૮૬
કોઈ ન દેખ્યાહી ગમે અનદેખ્યા હિ કેય	
દેખ્યા અણુદેખ્યા કેમ મુજણ ચિત હરિ લેય.	૯૦
રણે વાસો પિએણુરુચુ, વિધિ એતલો કરિજા	
ધણુ કણુ કંચણુ આલવણુ, જો ભાવે તો દિજા.	૯૮
અતિ પ્રીનમ જે વિશુરે તો ન મરણોં જાઈ	
હિયડા સાવરસિગ જ્યોં દિન દિન નિથુર થાઈ.	૧૦૪
સોરકા-પાણી તણે વિયોગે કાદમહી ફાટે હીઓ	
ઈમ જે માણસ હોઈ સાચો નેહો તે જાણીએ.	૧૦૫
એ વાલહો વિયોગ-પાણીવાદિણિ નીસરે	
સાચો નેહો તે જોઈ જે લાંચણ લાહી વહે.	૧૦૬
હુહા-જાં સાજણ તા નેહ જગિ જાં અગે નયણાહ.	
ભલા ભલેરા વીસરે ઉઝર ચિયા વણાહ.	૧૦૮

- શીખ કલ્યાણી માલ કહે ઉત્તમ કહે ગુણ દીક
કમલિ ઉનાલે વસ્ત્ર કહુ રંગ ન ચહુડે મજાક. ૧૨૬
- માલ ન ગુણ છાનો રહે નિંદહિ જે મતિમંદ
લઈ કુડે કરિ છાછએ છિખો રહે કિતિ ચંદ. ૧૪૮
- વસ્ત્ર વિભવવિધા વચન વપુ સુંદર આકાર
માલ જિહા તહાં માનીઈ, જહ હોહિ પચ વકાર. ૧૪૯
- ગાથા—ખીરસ સકરાએ દાએણુ સૂયણુસ સંસગો
કસ ન ભો પડિકાયે પૂગેય નાગવલ્લી એ. ૧૫૩
- માલ જે કરતવ કીજએ સો તો જાણીએ અ પ
સાધુ ન ચોર ન કાહલો પાપી સંકહી પાપ. ૧૯૯
- વૃદ્ધતણી જે નારિ અર, દીવ હિ (દીવટ) હુવે સમાન
કર ગૃહીતપણિ હોહિતે પર ઉપગાર નિદાન. ૨૦૮
- દુર્જનલોક ન સહિ સકે પરધન સુખ પરિવાર
વિધન કરે જીય દેખતાં નીચતણો આચાર. ૩૧૨
- દિન દિન અધિકી સંપદા રાજ તેજ સનમાન
મનવજિન સુખ સંપજે તેતો પુન્ય પ્રમાણ. ૩૧૭
- ઉક્તંચ. “હેડિ જરગો ઉપરિ નગો, તીરહ કહિ અછઈ ખિલગો,
‘દમર કરે મુ સહુવે જાજે, અવર કરે તે ઢઢી બજાજે. ૩૧૯
- નિહું લોકકો દીપ જિમ કહીછ ધર્મ પવિત્ર
‘દિનદીવો રૂપિ માલ કહે (જિમ) તિમ કુલદીપ સુપુત્ર. ૩૨૧
- ગુણવતા ગુણવંતસ્યું મિથ્યો પરમ સુખ એહ
અણુગમતા સ્યું માલ કહે કિમે ન વધે સનેહ. ૩૨૬
- શુદ્ધભાવ (ભાવસહિત) શુદ્ધવંદના કરજે ભગતિ વિશાલ
નિર્ધેકર સમ હોહિતે વાસુદેવ સમ (જિમ) માલ. ૩૩૧
- વ્યભાવ (ભાવસહિત) વિસ્તર કહે જિન પૂજે ત્રિશાલ
નિર્ધેકર પદની લહે શ્રેણિક જિમ તે માલ. ૩૩૦

ઢાલ—રંગરસ વિરવારે.
નિરનિચાર સંજમ સદા, વ્રત પાલોરે
કરતા ઉચ્ચવિહાર શીલવ્રત પાલોરે.

x

x

x

x

અતે—

ભાવદેવસૂરિ ગુણુનિલો, વ્રં બડગઢ કમલકિણુદ શીં
તાસ શિષ્ય શિક્ષા કહે, વ્રં માલદેવ આણુંદ. શીં

—ધતિ શીલ વિષયે પુરંદર કથા સમાપ્તા, સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રમાસે
શુદ્ધિ ૫ આગરા નગરે લિ. પૂજ્ય કપૂરચંદ ઋષિ. શિ. કલ્યાણઋષિ.
૨૫-૯ આગરાભંડાર;

ખીજી પ્રતમાં છેવટની આ કડી વધારે છે.
આગમ મિલતો જે કહો વ્ર. અનુમોલો જાય શીં
જે વિરૂદ્ધ કિંઈ હિ કહ્યું વ્ર. મિહામદુકક ધાય. શીં

—ધતિશ્રી શીલવિષયે પુરંદર વૃપ કથા...ચક્રપાદ સમાપ્તા. સ.
૧૮૪૦ ચૈત્ર વદિ પંચમી દિન ગુરવારે. આગરાભંડાર.

—સં. ૧૬૮૩ વર્ષે. શ્રી સુમતિચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
શ્રી વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન રાસોડયં લિખિત સ્વવાચનાય.
૧૬-૧૫ લીં

—સ. ૧૭૧૭ લિ. ૧૩-૧૭ લીં.

—સ. ૧૬૫૨ દ્વિતીય અષાઢ શુદ્ધિ દ્વિતીયા રવૈ દિને.....
રીશ્વર વિજયરાજ્યે વાં શ્રી ૫ શ્રીમાણિડયચંદ્ર ગણિ તત્ શિ ૫. વિન-
યચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ શિવચંદ્ર લિં વ્ર. કા.

આ કૃતિની સ. ૧૬૬૯ ની પ્રતમાં દોહા ધણા, નથા સોરઠા
જૂહા-સિવાય નીચે પ્રમાણે ઢાળ છે.

૧ ચૂંનરી મેરી પાટકી-૨ પ્રાણપિયારે નેમિજી-૩ જીજકરાની
ઢાલ. ૪ સૂવડો વાડિહિ હિલ્યો-૫ જોગનાકી ઢાલ. ૬ રામચંદકે આજે

(ચંપો મોર લીઓરી). ૭ પાસજિણુંદ જુહારીઈ-૮ રચખારીકે છોહરા
એ. ૯ હાલ-૨ગરસ વિરવારે—

(૩૩૨) ભોજપ્રખંધ.

૧૮૬ પરમાણુંદ (ત. આણુંદવિમલસૂરિ-શ્રીપતિ-હર્ષા.
ણુંદ શિ.)

(૩૩૩) હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ સ. ૧૬૫૨.

આદિ—

સમરી સરસતિ ભગવતિ શુભમતિ, આપે અવિરલ વાણીજી,
હીરવિજયસૂરિ જગગુરૂ ગાઈ, પરમાણુંદ ચિતિ આણીજી
જય જય જય જગગુરૂ ગણપતિ ગુરૂઓ.

*

*

*

*

અંતે—

સવત પન્નર (? સોળ) ખાવને આસો વદિ સાતમિ જાણુજીરે
પરમાનદે ઉનાગદે રચિઓં હીરનિર્વાણુજીરે. ૧૦૦

શ્રી આણુંદવિમલ સૂરીસર, તસ શ્રીપતિ ઋષિ સીસજીરે,
તસ પદપંકજમધુકરો, હરપાણુંદ યુધ ધસજીરે. ૧૦૧

તાસ ચરણુ સેવા કરે, પરમાણુંદ ભક્ષે સીસજીરે,
ખોલ્યા ગુણુ જગગુરૂ તણા, જયવંતા જગિ દીસેજીરે. ૧૦૨

—સવત ૧૬૫૨ વર્ષે પોસ ૭દિ અમાસ સો શ્રી બિનતદુર્ગે બાટ-
જારી સખીદસ લખિતં. આવિકા પૂતલી પઠનાયે. (આ પરથી જણાય
છે કે આ પ્રત કવિના રચના સવત્માંજ લખાયેલી છે. ૬૫૧ માં. ,

૧૮૭ વિવેકહર્ષ (ત૦ હર્ષાણુંદ શિ૦)

(૩૩૪) હીરવિજયસૂરિનો રાસ. સં. ૧૬૫૨ વીજપુરમાં.

આદિ—

રાગ સામેરી.

ઈમ ચિતી મનહ મઝારિએ, પાટણુથી કરઈ વિહાર એ

ગણુધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧

શાહજાદઈ શાહ મુરોદ એ, હીરનઈ વદઈ અતી આલ્હાદએ

પ્રસાદએ, માગઈ હીરજની દુઆ ધણી. ૨

x

x

x

x

અંતે—

રાગ ધન્યાસી.

જયઉ જયઉ જગગુર પટધરો, શ્રી હીરવિજય ગણુધારજ,

સાહઅકબર દરગાહમા જિણિ પામ્યો જય જય કારજ. જય૦

જિહાંલગિ મેર મહીધરો, જિહાંલગિ ગિરવરની રાશિરે

ચિર પ્રતપઉ ગુર ગચ્છધણી, શ્રી વિજયસેન સૂરીસજ. જય૦ ૯૯

હીર પટોધર ઉગિઉ, પ્રગટ પ્રતાપી સૂરજ

કુમતિ તિમિર દ્વરઈ કરઈ ભવિઅણુ સુખ ભરપૂરજ. જય૦ ૧૦૦

વીજપુર વરનયરમા, પાંડવ નયન વરીસજરે,

હર્ષ આનદ વિખુધતણો, સીસ દીઈ આસીસ.

વિવેક હર્ષ કહઈ સીસજરે.

જય૦ ૧૦૧

—૫૦ અમરવિજયગણિ શિ૦ મુનિ ગુણવિજય લિપિકૃત. શ્રી

વિદ્યાપુરે પુરોપકારાય. ૬-૧૫ બાલ૦

(૩૩૫) હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ સ્વાધ્યાય. ૧૬૫૨ લગભગ.

આદિ—

રાજવલ્લભ-રાગ.

સરસ વચન ઘઉં સરસતી, પ્રણમી શ્રી ગુરપાય

થુણુસ્યુ જિનશાંસન ધણી, શ્રી હીરવિજય સૂરોરાયરે

જગગુર ગાઈઈ, માન્યઉ અકબરશાહિરે

જસ પટિ દીપનઉ, શ્રી વિજયસેન ગચ્છનાહરે જગ. ૧

*

+

*

*

અતે—

કલશ.

ધસિ શ્રી વીરશાસન જગન્નિવાસન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરો

જસ શાહિઅકબર દત્ત છાજઈ ખિરદ સુંદર જગગુરો

જસ પદ્મ પ્રગટ પ્રનાપી ઉગ્યક શ્રી વિજયસેન દિવાકરો

કવિરાજ હુરપાણુદ પડિત વિવેકહર્ષ સુહકરો.

૨૨

—શ્રી સ. ૧૬૫૬ વર્ષે આપાઠ સિતાત્ ચતુર્માસ દિને પડિત
શ્રી પુન્યહર્ષ ગણિનાં શિશોમુનિ જયહર્ષેણ દેવાસનગરે ત્રિપીકૃતા. પ્ર૦
જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(હીરવિજયસૂરિ સ. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આની પ્રતિ
૧૬૫૬ માં લખાયેલી ઉપરપ્રમાણે મોજૂદ છે, તેથી આ સ્વાધ્યાય સં.
૧૬૫૨ ના અતમાંજ રચવામાં આવેલી જણાય છે.)

૧૮૮ ધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ૦)

(૩૩૬) તીર્થમાલા સ્તોત્ર. (૧૬૫૩)

ધન્યાસી.

શ્રી વિજયદાન સૂરિદ પટ્ટોધર, સૂરિ ગુરૂ હીરવિજયાભિધાના,
નગર ગંધારથી જેહ તેડાવિઆ, સાહિ શ્રી અકબરિ દત્તમાના. શ્રી ૧
ધર્મનું તત્ત્વ પૂચ્છય સવે તે કહ્યું, સાહ કુરાકુંઅરિ ધર્મધીરિ,
અતિ વિશેષિં પ્રકાસી કૃપા તિહાં ગુરિ, તેહ મનમાં ધરી ભૂપતીરિ. શ્રીર
પર્વ પળજૂસણિં દિવસ દાદશ લગિ, કુણિં કુણુ જીવતો વધ ન કરવો,
ઘસ્યાં કુરમાન કરિ સુગુરનઘ અપ્પિઆં, નહિં કૃપા વિણિ કિસિં જન્મ
તરવો. શ્રી ૩

દાદશ કોશનું જે સદા જલ ભર્યું, નામ ડાઘરસરો જાણુ દરિઉ,
શ્રી હુમાઝિસુતઈ વલિઅ લખી અપ્પિઅં જલપ્રલોપઈ નમિં ન
કરિઉ. શ્રી ૪.

માન નાથી તનુંજ જગત આનંદકર, જે સકલ જન ઉદોતકારી,
તાસ શિશુ ધર્મવિજયાભિધો યુધવરો, જે સદા વિમલતર ધર્મધોરી. શ્રી ૪

તાસ પદ્યુગ્મઅભોજમધુકર સમો, તાસ શિશુ વિપુલ ધનહર્ષ ભાષઈ,
પત્ર એ શ્રી જિનાધીશ સંસ્કૃતિથકી, પ્રગટ હુઅં પુણ્યરસ સુધા આપઈ ૬
—છતિ શ્રી તીર્થભાલા સ્તોત્ર શ્રી શાંતિ તીર્થકર સ્તવન નામા-
ધિકાર સપૂર્ણ-શુભં ભવતુ, કલ્યાણમસ્તુ, શ્રીરસ્તુ, આરોગ્યમસ્તુ, દીર્ઘાયુ.
(હીરવિજયસૂરિ સ. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તે સમયનીજ આ
કૃતિ છે.)

૧૮૯ કુંઅરવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયચંદ્ર-નય-
વિજય શિ૦)

(૩૩૬) + શ્રી હીરવિજયસૂરિ-સલોકો સં. ૧૬૫૨ પછી
આદિ—

સરસતી વરસતી વાણી રસાલ, ચરણકમલ નમી ત્રિકાલ,
શ્રી ગુરુપદપકળ ધરાઈ, હીરવિજયસૂરી ગણપતિ ગાઈ. ૧

* * * *

અતે—

હીરજીનો ચેલો વલીય વખાણો, નામે વિજયચંદ્ર પડિત જાણો,
નયવિજય પડિત જગીસ, તસ સીસ કુંઅરવિજય કવીસ. ૮૦
જગગુરુકેરા જે ગુણુ ગાવે, તસ મનવચિત સફલ ફલાઈ,
હીરજી હુઉ જિનસાસણુભાણુ, નાંમ જપતાં કુશલ કલ્યાણુ. ૮૧

—પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય.

૧૯૦ જયચંદ્ર(પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ્ર-રાયચંદ્ર-વિમલચંદ્ર શિ.)
(૩૩૮) + રસરતનરાસ સ. ૧૬૫૪ ખખોતમાં.

(આ રાયચંદ્રસૂરિના સઅધમાં રાસ છે.)

આદિ—

ધુરિ પહિલી ૧-વસ્તુહંદ.

આદિ જિણુવર આદિ જિણુવર અનિત જિનનાથ,

શ્રી સંભવ અમિનદનહ સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ સુદર;
ચદ્રપ્રભ ઉલ્લાસકર સુવિધિ સીતલ શ્રેયાંસ સંકર,
વાસુપૂજ્ય નઈ વિમલજિન અનંત ધર્મ શ્રી સંતિ;
કુતુ અર મહિલ મુનિસુવત નમિ નેમી ધનકતિ. ૧

પાસ જિનવર પાસ જિનવર સુખકાર,
વર્ધમાન ચક્રવીસમહ સકલ લોકકુહરાસિ ભંજઈ,
મોહ મહાભડ વસિ કરી મયણુ માણુ ઘણુ હેલિ ગજઈ,
ગૌતમ ગણુધર તેહનહ, લઅધિ તણુહ ભંડાર,
સમરણુ માત્રઈ જેહનઈ, હોઈ સુજય જયકાર. ૨

આસ પૂરણુ આસ પૂરણુ કલ્પતર સાલ,
શ્રી પાસચદ સૂરીસર યુગપ્રધાન મહિમા વિરાજિત,
પચમકાલિ વિશાલ જિણિ મુગતિપથ પ્રકટિય સુશોભિત,
તાસુ તણા પયકજ નમી, આણી મન ઉલ્લાસ,
વડ તપગચ્છ ગુર ગાઈયહ, પૂરહ મનની આસ. ૩

હુહા.

શ્રી રાયચંદ સરિદ્વર, પુરપરયણુ અવતાર,
મનમોહન મહિમાનિલહ, કલા તણુહ ભંડાર. ૪
ભવિક કમલ પડિમોહણુઓ, મિથ્યા તિમર હરંતિ,
છત્રીસી છત્રીસ ગુણુ, અહનિસિ જે ધારતિ. ૫

* * * *

અતે—

હાલ ૨૨ કનકકમલ પગલાં ઠંવઈ-એ દેશી.
ચિર પ્રતપહ સૂરીસરએ જાંલગિ મેર ગિરિદ,
જયચંદ ગણિ ઉચ્ચરઈ એ, ભગતિઈ મન એકંત, જયચંદ ગણિ. ૨૩૭

* * * *

શ્રુભવપુરવર પાસછ એ, ચિતામણિ સમ જાણિ,
તાસુ તણુઈ મુપસાકિલઈએ, રચ્ચહ રાસ રસાલ. જય. ૨૪૮

સંવત સોલ સરવેદ નઈ એ, સંવચ્છરિ અભિરામિ,
ભગતિ ભાવિ મઈ ગાઈયઉ એ, શ્રી રાયચંદ સૂરિદ. જય. ૨૫૦
દેવેદ્રાદિક જઈ મિલઈ એ, પાર ન પામઈ તોઈ,
તે ગુણ કેતા હુ કહઈ એ, પણિ એ ભગતિ વિચારિ. જય, ૨૫૨
જે આગમિસ્યઈ નહુ મિલઈએ, મિચ્છાદુકક તાસુ,
હિવ હ માગઉ એતલઉ એ, પૂરઉ મનહ જગીસ,
ગણિ જયચંદ ઇમ વીનવઈ એ, સેવ કરઉ નિમિદીસ. જ. ૨૫૫

વસ્તુ.

ન્યાન ગુણુનિધિ ન્યાન ગુણુનિધિ સુગુર વિખ્યાત,
શ્રી રાયચંદ સૂરીસર સકલસાર ગુણુદેહ ભૂષિત.
તાસુ તણા ગુણુ વર્ણવ્યા પાસનાહ સુપ્રસાદિ શોભિત,
મુનિ કુવરજી ગણિવર પ્રાર્થનિ ભગતિ જગીસ,
ગણિ શ્રી જયચંદ વીનવઈ પૂરઉ મનહ જગીસ. ૨૫૬

—સ. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ શુક્રવારે, લિખિત કુચરજી
ગણિના—શ્રી અહમ્મદવાદ નગરે. પ્ર. ઐ. રાસ સત્રહ ભાગ ૧.

(૩૩૯) +રાયચંદ્રસૂરિ ખારમાસ.

આદિ—

હહા.

સુંદરરૂપ સુખાણુવર, સોહગ મગલકાર,
મનમોહન જિઓ વલ્લહઓ, પરતપિ સુર અવતાર. ૧
શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, મહિઅલિ મહિમાવંત,
ગુણ આગર લીલાપવર, સારદ સસિ જિમ સત. ૨

x

x

x

x

અતે—

શ્રી રાયચંદ સૂરીસર, જે સેવઈ નરનારિ,
ગણિ જયચંદ ઇમ ઉચ્ચરઈ, તસુ હુઈ જયજયકાર. ૩૯

—લિખિત કુચરજી. અહમ્મદવાદે.

—પ્ર. ઐ. રાસસત્રહ.

[આ કવિ વિમલચંદ્ર સૂરિના પટ્ટધર હતા. વિમલચંદ્ર સૂરિના મૂળ રાજનગરના શ્રીમાલી સંઘવી રાજપાત્ર પિતા અને સુખમાદે માતા. તેની દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ વૈ. શુ. ૬ ને દિને, આચાર્યપદ ખંભાતમાં સ. ૧૬૬૯ વૈ. શુ. ૬ ને દિને પામ્યા ને સ્વર્ગે સં. ૧૬૭૪ ના આસો શુદ્ધ ૧૩ ને દિને ગયા, આ સૂરિના હાથથી પુંજાએ સં. ૧૬૭૦ ના અસાડ સુદ ૯ દિને રાજનગરમાં દીક્ષા લીધી. તે પુંજાએ મહા ઉચ્ચતપ કરી તપસી તરીકે પ્રસિદ્ધિ કરી. તે પુંજા ઋષિએ આપણા કવિ જયચંદ્રસૂરિની પાસે રહી તપ કરેલું છે. કુલ ૧૨૩૨૨ ઉપવાસ કર્યા હતા. તપની સંખ્યા ઉપાધ્યાય સમયસુંદરજીએ કરેલ પુંજા ઋષિનો રાસ અને મુનિ હીરરાજના શિષ્ય દલભટ્ટે કરેલ પુંજારત્ન-રાસમાંથી મળી શકશે. જયચંદ્રસૂરિ મૂળ વીક્રાનેરના ઓસવાળ હતા. તેમનાં માતા પિતાનાં નામ જેતસિંહ અને જેતલદે હતાં. તેમને સં. ૧૬૭૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું ને સં. ૧૬૯૯ અસાડ સુદ ૧૫ દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. આમના વખતમાં અમદાવાદમાં શાંતિદાસ શેઠના પ્રયત્નોથી સ. ૧૬૮૦ માં સાગર-પક્ષ નીકળ્યો.]

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિના ૯૭ દૂહા.   જોધપુરમાં

અંત—

પાર્શ્વચંદ્ર પટ્ટોધરજી, સમરચંદ્ર ગુરૂ સૂર,	
પરતે ગુરૂને પાલીયા પંચ મહાવ્રત પૂર.	૪૪
સમરચંદ્ર ગુરૂ સારિખા, રાજચંદ્ર તિણરાત,	
ખડગધાર ચારિત્ર ખરો ચદે ધરાલગ આત.	૪૫
ગચ્છધોરી ગાજે ગુહિર વિમલચંદ્ર વડવાર,	
પટ્ટોધરજી પ્રગટીયો જયચંદ્ર જગે આધાર.	૪૬
જે રાજ પરમહ જે સદુકો નામે ગીપ,	
જયચંદ્ર આયો જોધપુર પુગી સખલિ જગીસ.	૪૭

૧૯૧ જ્ઞાનસાગર બીજા (ત. વિજયસેનસૂરિ-રવિસાગર શિ.)
(૩૪૦) નેમિચંદ્રાવલા. સં. ૧૬૫૫ જીર્ણગઢ (જૂતાગઢ)માં.
આદિ—

સરસતિ ભગવતી મન ધરીરે, સમરી શ્રી ગુરુપાય,
નેમકુમર ગુણ ગાયવારે, મુજ મન ઉલટ થાય.
મુજ મન ઉલટ થાય અપાર, સ્તવસ્તૂ યાદવ કુલસિણુગાર,
બાવીસમો જિનવર બ્રહ્મચારી, જયજય નેમજી જગહિતકારી. ૧
રાજમતી ભરતાર, વલી વલી વંદીયેરે,
રેવતગિરિ હિતકાર, દેખ્યા ચિત આણુંદીયેરે; રાજમતી ૨

અત—

સવત સોલપંચાવનેરે, જીર્ણગઢ ચોમાસ,
રેવતકાયલ ઊપરેરે, બિજલ સમ કૈલાસ,
ઉજ્જલ સમ કૈલાસ પ્રસાદ, દીક્ષાથી ટલિઓ વિપવાદ,
નેમિ જિણેસર સામી યુણિઓ, તિહાંથી સફલ જમવારો ગણિઓ. ૭૨
તપગચ્છ નાયક જગજ્યોરે, શ્રી વિજયસેન સૂરીદ,
તપગચ્છમાંહિ ગાજતોરે, રવિસાગર મુનિદ,
રવિસાગર મુણિદ સોભાગી, તપ જપ કિરિયાસુ લય લાગી,
મેવક ન્યાનસાગર સુપકારી. સ્તવીઓ નેમિ સ્વામી આધારી. ૭૩
(પદ્ય ૧૪૪ પૃષ્ઠ ૫ પ્ર. કાં. વડો.)

—વિ. ધર્મવિજ્ઞે-લક્ષ્મીવિજ્ઞેજી, સ. ૧૯૩૨ કા. વ. ૯ ભાવ-
નગરે ઋષભદેવ પ્રસાદાન્ ૬-૧૪ ધો.-પા. ૭ પ્રે. ૨.

૧૯૨ જયવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-કલ્યાણવિજય ઉ. શિ.)
(૩૪૧) + હીરવિજયસૂરિ પુણ્યબાણિ સગાય. ૧૬૫૨ પછી.
આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમિઅ પાસજિણુંદ દેવ, સંપયસુહકારણુ,
સંખેસર પુરમડણુઉ, દુહદુરીયનિવારણુ,

ઉદાહર.

પુણ્યખાણિ ગુરુ હીરનીએ પભાણું મનિ આણુંદ,
ભવિયણુ જણુ સહુ સાંભલઉ જિમ લહુ પરમાણુંદ.

૧

*

*

*

*

અતે—

સિરિ વિજયસેન સૂરિદ રાય, સપ્રનિ જયવંતઉ,
ભવિક શુવ પ્રતિપ્રુઝવંધ, વિહરધ મલપંતુ,
સુવિહિત જનનિ હિતકરએ, કરણારસભંડાર,
વિનય કરી જેઓ વસધ, લહસધ (તે) ભવપાર.

૨૨

સકલ કલ્યાણુ નિવાસ ગેહ, અનિ સુદર સોહધ,
સિરિ કલ્યાણુવિજયવાચક પ્રતિ, દીઠધ મન મોહધ,
તાસ સીસ જયવિજય ભણુંધ એ પૂર મનહ જગીસ,
સિરિ વિજયસેન સૂરીસર, પ્રતિપઉ કોડિ વરીસ.

૨૩

—પ્ર૦ જૈ-ઓ-ગૂર્જર કાવ્ય મત્ય.

(૩૪૨) +કલ્યાણુવિજયગણિનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ આસો શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિવરદાયકો, સ જયો રિપમ જિણુદ,
ભારત સભવ ભવિઅજણુ, મોહણુ કમલ દિણુદ.
શાંતિ જિણુસર મનિ ધર, શિવકર ત્રિજગ મઝારિ,
સિદ્ધિ વધુ વસ્ત્રાભણી, વરીઓ સજમ ભાર.

૧

૨

*

*

*

*

અતે—

દાન ૧૪.

સાધુ શિરોમણી વદીએ, શ્રી કલ્યાણુવિજય ઉવઝાયરે,

*

૧

*

*

શ્રી હીરવિજયસૂરી રાણઓ, કલિયુગિ જુગહપ્રધાનરે,

સાદિ અકઞ્ચર રાજણિ પુઝવી, દીધુ શુવ અભયદાનરે. સાધુ. ૨૬૪

નસ પાટ જેસધજી નયુ, જૌતમ સમ પ્રતિરૂપરે,
 પ્રગટયો સવાઇ હીરયો, પરિખીઓ અકઅર ભૂપરે. સાધુ. ૨૬૫
 હીરજી શીશ જગિ વલ્લહો, શ્રી કલ્યાણવિજય ગુણુગેહરે,
 વાચકરાય મે ગાઇઓ, જગમ-તીરથ એહરે. સાધુ. ૨૬૬
 જવ લગી શેશ મહી ધરે, જાં સુર ગિરિ થિર થાયરે,
 જાં રવિ શશિ ગ્રહગણુ તપે, તાં પ્રતપો મુનિરાંયરે. સાધુ. ૨૬૭
 સવત સોલપચાવન, વતસર આસો માસરે,
 શુદ્ધ પખ્ય પચમિ દિને, રચીઓ અનોપેમ રાસરે. સાધુ. ૨૬૮
 જગિ જયવંતા કલ્યાણુ, પૂરો મનહ-જગીસરે,
 સેવા ચરણુકમલ તણી, માગે જયવિજય શીશરે. સાધુ. ૨૬૯
 ભણે ગુણે જે સાભલે, ગુરુ ગુણુ એક ચિત્ત જાણુરે,
 વાંછિત સર્વ સુખ અનુભવે, પામે તે કોડી કલ્યાણુરે. સાધુ. ૨૭૦
 —પ્ર૦ મારી જૈન એ. રાસમાળા ભાગ ૧-; ભા.

(૩૪૩)+ શ્રી સમેતશિખર રાસ * સ. ૧૬૬૧.

* “આનુ ખીજી નામ પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટી છે. આમા વિજયદેવસૂરિના સમયમા મથુરાના સધવી ધિખુએ કાઢેલા સધનો પ્રસંગ છે તે સધ મથુરાથી નીકળી પીરોગળ્યાદ, ચઢવાડ, રેયડી, સોરીપુર, શાહગઢપુર, કૌશાખી, કુતેપુર, વાણારસી, સિહપુરી, અગ્રવતી, પાટલીપુત્ર તથા તુગીયા નગરીઓમા યાત્રા કરતો કરતો સેહોર નગરમા આવ્યો. ત્યા રાય શિવરામને મળીને રસ્તામાં વાટ વિષમ હોવાથી માર્ગદર્શકો તથા રક્ષકો લીધા. લગોટીવાલા તથા ઉઘાડા મસ્તકવાળા લોકો, કઢલી વગેરે વૃક્ષોના વનો તથા કૌતુકો જોતો જોતો સધ સમેતાચઢ આવ્યો. અહીં પાલગજના રાજા પૃથ્વીચંદ્રે સાથે આવીને યાત્રા કરાવી. સંઘ ત્યાથી મગધદેશમાં થઈને પાછો ફર્યો. રસ્તામા રાજગૃહી, પાવાપુરી, જખીગ્રામ, જહુણુપુરી, અયોધ્યા, રત્નપુરી અને કપિલપુરમાં તીર્થયાત્રા કરીને સધ સ્વસ્થાને—મથુરામા પાછો આવ્યો.” આ.કવિ જયવિજયજીએ સસ્કૃતમા શોભનસ્તુતિપર ટીકા (સ. ૧૬૪૧)

આદિ—

રાગ રાગગિરિ.

પ્રણુમીઅ સહગુરુતણા પાય સુહસપતિકારી,
સરસતિ સામિણિ વીનવું દિઉં મુઝ મતિ સારી,
ચૈત્યપ્રવાડી ભાગું ભાવિ પૂરવ દિસિ ફેરી,
જનમભૂમિ જિનવરતણી વદુ ઉદેરી,

અંતે—

કલશ.

તપગચ્છ નાયક શુભમતિ ફાયક શ્રી વિજયમેન સુરિદ,
તસ પટગયણુ વિભાસણુ દિનકર શ્રી વિજયદેવ મુણિદ,
વાચક સયલ ચૂડામણિ સોહધ નિરમલ ન્યાનનિવાસ,
શ્રી કલ્યાણવિજય ગુરચરણુ પ્રસાદર્ધ હુવો મુઝ બોધપ્રકાશ.

૮૮

સસિ રસ સુરપતિ વચ્છર આતપ એકાદિસિ ખુધવારધ,
સમેતાચલ મહાતીરથ કેરૂ રતવન રચુ મતિસારધ.

૮૯

પદ્ધ ગુણુધ જે અવણે નિસુણુધ તીરથ મહિમા ભાવધ,
જયવિજય વિખુધ ધમ જપર્ધ સુખ અનતા સો પાવધ.

૯૦

(પ્ર ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. વડોદરા.) સમ્મેત-
શિખર તીર્થમાલા એ નામથી પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ પૃ. ૨૨-૩૨માં
પણુ પ્રગટ થયેલ છે.

૧૯૩ લલિતપ્રભ (પૌં ૦ કમલપ્રભસૂરિ-પુણ્યપ્રભસૂરિ શિ.)
(૩૪૪) અંદરાજનો રાસ. સ. ૧૬૫૫ માહ શુ. ૧૦ ગુરૂ,

અણહિલપાટણમાં.

અને કલ્પદીપિકા રચેલ છે. કલ્પદીપિકાનો ઉલ્લેખ કવિ ઋષ્યભદ્રાસે હીર-
વિજયસૂરિરાસમાં કર્યો છે:—જયવિજય જયવિજય પન્યાસ કલ્પદીપિકા
કાધી ખાસ ' પૃ. ૧૦૮. હીરવિજયસૂરિ અકબરની મુલાકાતે ગયા ત્યારે
આ જયવિજયજી પણ તેમની સાથેજ ગયા હતા.

આદિ—

મંગલકરણ પ્રણમ સદા, મહામંત્ર નવકાર,
 નવપદ ધ્યાતાં પામીછ, સંપદ યશ વિસ્તાર,
 સરસતિ ભારતિ મુઝ દીયુ, સુંદર વાણિવિલાસ, ૧
 તુઝ પય ધ્યાનિ કવિય રસ, વિદગ્ધ મન ઉલ્લાસિ. ૨
 શ્રી સદ્ગુરુ ચરણે નમી, ગાસ્તું શ્રી રવિરાય,
 શ્રી ચંદ્રકેવલિ તે જયુ, નાંમિં નવનિધિ યાછ. ૩
 આંગિલ વર્ધમાનતપિં પાંમ્યુ ઋદ્ધિ વિસાલ,
 ઉત્સંપિણિ વારે હઉ, શ્રી ચંદ્ર સાધુ રસાલ. ૪
 ગૌતમ ગણધર ભાસિઉં, ચેટક આગલિ જાણિ,
 તાસ ચરિત પભાણું હિવર્ધ, સુણુયો ચતુર સુખાણુ. ૫

અંતે—

ચતુર્થખંડ સંપૂર્ણ.

અથ ચૂનિકા—કનક કમલ પગલાં કવઠએ—એ ઢાલ રાગ ધન્યાસી.
 ચંદ્ર ગણિ ગુણુ ગાઠએ, તિહાં ગછ ખૂનિમ સાર,
 શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સુરીસરએ, ગુણિહિ ગૌતમ અવતાર,
 ચંદ્રપ્રભુ સૂરીસરએ.

પ્રધાન શાખા તિહાં જાણીછએ, તસુ અદ્વિતિય વિશાલ, ૧
 કમલવદન કમલાકરએ, કમલ નયન પ્રભુ સોછ, ૨
 કમલપ્રભ સૂરિપાટ ભાણું એ, પુણ્યપ્રભ સૂરિરાય
 પુણ્યધં પદ્મા પાંમીછએ, પુણ્યધં સપતિ પાઈ. ૩
 પુણ્યધં નરપતિ પદ લહે પુણ્યે તેજપ્રકાશિ,
 પુણ્યવંત ગુરૂસીસ ભાણું એ, શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ જાસ. ૪
 વિદ્યાધં વિત પાંમીછએ, વિદ્યા રાય નમે પાય
 વિદ્યાધં દેવ વસિ હુછએ, અલિય વિધન સવિ જાઈ. ૫
 જસ પામે વિદ્યાધિકીએ, વિદ્યા ધરમ ઉદાર
 મુગતિ લહઈ પરપરાએ વિદ્યા સુખ વિસ્તાર. ૬

તસુ સીસએ ધમ ભણુધએ, શ્રી લલિતપ્રભસૂરિ ભાવે તુ-ચં
 શ્રી ચંદ્રચરિત તે જાંણીઉએ, ખોલે ઉઘટિ આવે તુ. ૭
 સવત સોલપચાવને એ, માધમાસિ વિચારતુ
 સુકલપક્ષ તસુ જાંણીધએ, દસમિ તિથિધતે સારેતુ ૮
 ગુરૂચારિ રચના કરીએ, રોહણી ક્ષેત્ર જોધ તુ
 ભણે ગુણે જે ભાવસિઉ એ, તસુએ સુખકર હોધતુ- ૯
 અણુહલવાડે પાટણુ એ ઢઢેરવાડે જાણિ તુ
 સ્થામસો પાસ સોહાકરએ, નમિઈ આણુદ આણિ તુ- ૧૦
 તપ ઉપરિ એ ચરિત કહુએ, તપથી સુખ વિલાસ તુ ચં.
 તપ મોટું જગિ જાંણીધએ, તપ છે કલ્પ રસાલ. ૧૧
 ભવિક શ્રાવક બહુ ભાવથી એ, આદર લહી તેહનુ સાર તુ,
 પાસ જાણુદ પ્રભાવથી એ, રચીઉ રાસ ઉદાર તુ. ૧૨
 તપ પુણ્ય મહિમા અતિ ધણો એ, સુણિયો આંણી પ્રેમ તુ,
 શ્રી ચદ સુણતાં ભાવસિઉં એ, હુધ અવિચલ ખેમ તુ. ૧૩

—અણુહલપુર પત્તને દવે સુરજીચુત અખાવીદાસેન મીદં પુસ્તક
 લેખી કૃત. ૧૧-૧૫ કે, રતન:

[આ કવિ પૂણિમાગચ્છની પ્રધાનશાખામાં થયા છે એવું પ્રતિમા
 કુઓ પરથી જણાય છે. તેમના ગુરૂના ગુરૂ પ્રણયપ્રભસૂરિનો સં. ૧૬૦૮
 નો પ્રતિમા લેખ મળી આવે છે. જુઓ લેખાંક ૧૨૪ અને ખુદ
 કવિનો પ્રતિમા લેખ સ. ૧૬૫૪ નો મળી આવે છે જુઓ લેખાંક
 ૧૦૧ ધા. પ્ર. સં. ભા. ૧. કવિનો લેખ આ પ્રમાણે છે.—

સ. ૧૬૫૪ વર્ષે માધ વદિ ૧ રવૌ શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય દોસી
 વીરપાલ ભાર્યા પુજી સુત દોસી રહિઆકેન શ્રી સંભવનાથખિંખ કારાપિત
 શ્રી પૂણિમા પક્ષે પ્રધાનશાખાયા શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ પદે શ્રી લલિતપ્રભ-
 સૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં.

આ લેખ આણુસમા ગામના મદિરમાં ધાતુની પંચનીર્ધા પર છે.]

૧૯૪ નર્મદાચાર્ય (ત ૦ કમલકલશ શાખા-કમલકલશ-
સૂરિ-મતિલાવણ્ય અને ખીજા-કનક શિ ૦)

(૩૪૫) કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી. સં. ૧૬૫૬ (શક ૧૫૨૧) વિજયા-
દશમી, પુષ્ય પુરહાનપુરમાં.

અંતે—

હવે કવિ નરેન્દ્ર બોલે એ કથા, નામ હામ પોતાના યથા,
કવણુ વશ માહું ઉપના, તેહ મંક્ષેપ બોલુ અધુના. ૫૯

ગુજર દેશમાંહિં અભિરામ, ધર્મ ધ્યાનનો ઉત્તમ હામ,
યતિ સતિ તપ આગમ જ્ઞાન, સર્વ લોક વસૈ સાવધાન. ૬૦

કલિયુગ ગંગા જા (સા?) ગરમતી, ઉત્તમ નીર વહેં સારવતી,
સદા કાલ જલ પૂરણુ વહેં, સ્નાન પાપતણું નર દહેં. ૬૧

કઠે નગર વસૈ અભિરામ, અમહાવાદ શ્રી ઉત્તમ હામ,
સર્વ વરતૂ પામીજે જોહ, જાણુદ્રીપમાંહિ ન મલે તેહ. ૬૨

શ્રી શ્રીમાલી તિહા વિવહાર, દેવરાજ નામે ઉપચાર,
માન દીપે મહમદ સુલતાણુ, મહિતા માહિ વડો બધા. ૬૩

તેહ ધરે કુલવતી સાર, વિપક્ષ પૂરણુ કુલવિખાત.
રાણુલદે નામે ઉતરે, તેહની કુખે દૂ અવતર્યો. ૬૪

કર્મસંયોગે માફ દેશ, નગર શ્રીરોહિ કીધ પ્રવેશ,
તિહાં રહેવાનો કીધો હામ, યોગા થયા લલા ગુણુગ્રામ. ૬૫

નવમૈ વરપૈ શ્રી ગુરૂતણુ, પામ્યા ચરણુ મનોરથ ધણુ,
દીક્ષા લીધી શ્રી ગુરૂ પાશ, ભવબધણુ તે છોડયા તાસ. ૬૬

શ્રી તપગણમાંહિ જશવંત, કમલ કલશ શાખા બોલત,
ગણનાયક શ્રી પૂજ્ય પ્રમાણુ, જાણે ગગન ઉદંતા ભાણુ. ૬૭

ધર્મ ધુરંધર શ્રી ગુરૂ નામ, કમલકલશ શિષ્ય અભિરામ,
મહા ગુણુવંત મહા ગબીર, પંચમહાવ્રત યતિ સુધીર. ૬૮

- ગ્રોઠ ભટારક પાટધારિ ધારિણી, જેહની કીરત-યુગમાં ઘણી,
મહા ગુણવંતા ગણધર ભાવ, પંડિત શ્રી મતિલાવણ્ય ભાવ. ૬૯
- બીજા પન્યાસ શ્રીગધર,.....કહે સુખવાસ,
ત્રીજા ગણિ શ્રીમતિ પન્યાસ, કલ્યા ભાવ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણુ. ૭૦
- સરિશ્વરના ગણધર એહ, કેતલા નામ કહુ બહુ તેહ,
ગઢમાલિ ગુણવંત ગંભીર, યતિઅત કનક નમૈ ધીર. ૭૧
- એહવા ગુર ભટારક જેહ, કહુ ઉપમા સ્વાર્થ તેહ,
શિષ્ય નરયુદનૈ કરણુ કરી, દીધો પદ તૈં ઉતમ ધરી. ૭૨
- દેઈ દીક્ષા નેં દીધો મંત્ર, શ્રી સરસ્વતી બાંધ્યો તંત્ર,
દાણા દિવસ મેં સેવા કરી, શ્રી સારદ કરણુ આદરી. ૭૩
- વર્ષે તેર મૈં આવ્યો માન માતંગી દીધો વરદાન,
શ્રી ગુરચરણ પસાર્થ કરી, કવિજન મતિ નરબદ આચરી. ૭૪
- ઘણા દિવસ ગુરને સેવિયા, ભણી ગણીનૈં પોઠા થયાં,
વિહાર કર્મ તિહાથી કીધ, શ્રી ગુરની અનુઆજ્ઞા લીધ. ૭૫
- દક્ષણુ દેશ પ્રતિ કીયો વિચાર, કેતુક્યૌ આ દેશ અપાર,
અનેક બોધવીયા જીવનૈ, કવિ મંદગતિ પામિ દેશનૈ. ૭૬
- દેવયોગ આલંતાં સહી, ખાનદેશમૈ આવ્યા વહી,
ગઢ આસેર તિહાં અભિરામ, બરહાપુર નગરનો નામ. ૭૭
- રાજ બલવત સુગણુ, વેરીના ભાજૈ ભડ દાણુ,
સદા અભગ તરવારહ તેજ, જાતિ ફારક કલાવિવેક. ૭૮
- મીરાંહ દલસાહ સુગણુ, તાસ પૂત્ર બલવત વખાણુ,
મીરાં બહાદુર સાહ ધારકી, કીરત ઘણી ન જાણું લખી. ૭૯
- સંવત સોલ છપને સાર, શક પનર એકવીસ મઝારિ,
ઘટૂ અયમ દક્ષિણુદિશ રવિ, શરદશપતિ માહિ બાલ કવિ. ૮૦
- આસુ અધિક મહોજવ માસ, પક્ષ અજૂ આલેં શશિ પ્રકાશ.
વિજયા દશમી મન આણુદ, વાસર બુધ સુખ પરમાણુદ. ૮૧

- ઉત્તરો આપાદ નક્ષત્ર સુવિચાર, શ્રી નરખુદ બોલે કવિરાજ, ૮૨
કર્કરાશિ ગુરુ ગ્રહ ભોગવૈ; તુલે શનિ આવણુ ચીતવૈ.
સુખ મહુરત શુભ વેલા સાર, ઉત્તમ લક્ષણ તણો વિચાર. ૮૩
શ્રી નરખુદ બોલે કવિરાજ. કપી ચોપઘ સંપૂર્ણ આજ.
શ્રી ગુરુ તણી કૃપા આદરી, કોઠ ચોપઘ સંપૂર્ણ કરી, ૮૪
જે નર હોવે ચતુર સુખાણુ, નારિ પ્રેમ વિલૂપા પ્રમાણુ.
તે એ કથા સુણુએ સદી, અથવા ન પાશૈ સરસી લહી, ૮૫
મુણુનાં ચિત્ત હોસ્થે આણુંદ, પરમસુખ પામૈ પરમાણુંદ.
કોઠ તણો મદ લેધ કરી, ચાલ ચોપઘ કવિ ઉચરી, ૮૬
પુરહાંનપુર નગરમાં થઈ, કોઠદેવ નામે ચોપઘ.
દશ પ્રકાર સંપૂર્ણ દયા, વિગત કરિ કથા જૂનજૂઆ, ૮૭
શ્રી માતંગીને વરદાન, કરી ચોપઘ અમૃત સમાન.
જે નર સ્ત્રીઆલુપધા હસે, તેહ નામને ઇણી ઐ વસે, ૮૮
જિમ કમલ માહિ ભમર રમૈ; ગંધ કેતકી છાંડે કામૈ.
નાના ગ્રંથ તણા મત જોય, કોઠ ચોપઘ કાધી સોય, ૮૯
શ્રી નરખુદ કહે કવિરાજ, એહ ગ્રંથ ચરિ હસ્યો સમરાજ.
જે નર સૂણે શ્રવણે સહી, યુધી વિસ્તાર હોસે નર લહી, ૯૦
વિરહી તણા ભાજસે દુઃખ, ભોગી જનને પ્રાપ્ત સુખ.
જિહાં લગે રવિ શશિ ગગને તપૈ, જિહાં લગે મેર મહિમધ્ય જપૈ, ૯૧
તિહાં લગે કથા રહિસ્યે પુરાણુ, કવિ નરખુદ કહે કથા વખાણુ.
કામશાસ્ત્ર મતિ ઉત્તમ એહ, દેધ ચિત્તને સુણુએ જેહ, ૯૨
અનંત સુખ પામિસે સદા, શ્રી નરખુદ કહે સુખસંપદા.

—ઇતિશ્રી મન્જિનાચાર્ય

શ્રી નરખુદાચાર્યવિરચિતે કોકશાસ્ત્રે
દશમ પ્રકાર સ્થિતિવર્ણપ્રકાર સંપૂર્ણ સં. ૧૭૬૨ વર્ષે કાર્તિક માસે
શુકલ પક્ષે દશમી તિથી ગુરવાસરે વડગામ મધ્યે.

[લઘુ પોશાલિક તપગચ્છપદાવલીમાં જણાવ્યું છે કે સુમતિસાધુ-
સૂરિએ પ્રથમ ઈંદ્રિનંદી અને કમલકલશ નામના બે શિષ્યોને આચાર્યપદ
આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેમને સૂરિમંત્રતા અધિકાયક દેવે કહ્યું કે
આ બેને આચાર્યપદ આપ્યું તે દીક નહીં કર્યું, કારણકે એઓ ગચ્છનો
ભેદ કરશે, તેથી સુમતિસૂરિએ ફરી એક નવા આચાર્ય બનાવ્યા અને
તેમનું નામ હેમવિમલસૂરિ એવું આપ્યું. સુમતિસૂરિના સ્વર્ગસ્થ થયા
પછી ઉક્ત બંને આચાર્યોએ પોતપોતાના જુદા સમુદાયો પ્રવર્તીવ્યાઃ
જેમાંથી ઈંદ્રિનંદીસૂરિની શાખાવાળા 'કુતબપુરા' કહેવરાવા લાગ્યા અને
કમલકલશસૂરિની શાખાવાળા 'કમલકલશ' ના નામથી ઓળખાવા
લાગ્યા. મૂળ સમુદાય 'પાલણપુરા' ના નામે પ્રખ્યાત થયો. એજ કમલ-
કલશસૂરિના શિષ્ય જયકલ્યાણસૂરિ થયા હતા કે જેમણે સં. ૧૫૬૬ ના
ફાલ્ગુન શુદ્ધ દશમીએ આખું પર્વતપર પ્રાકવાટ માંતિના સં. સહસ્રાએ
અચ્ચક્ષગઢ ઉપર મહારાજાધિરાજ જગમાલજીના રાજ્યમાં ચતુર્મુખવિહાર
બનાવ્યો તેની પ્રતિકા કરી હતી તે વખતે તેમની સાથે ચરણસુંદરસૂરિ
આદિ બીજો પણ દેવલોક શિષ્ય પરિવાર હતો. જુઓ લેખાંક ૨૬૩
અને ૨૬૮ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ
ભાગ ૨ જે. કમલકલશા ગચ્છ સં. ૧૫૭૨ માં થયો એવું વીળપુર
વિદ્યાશાલાના ૩૧ માં ડાબડામાં એક પદાવલિ છે તેમાં એથે પાને
લખ્યું છે.]

૧૯૫ ગુણવિનય.*

(ખ૦ ક્ષેમશાખા-ક્ષેમરાજઉ૦-વાચનાચાર્ય પ્રમોદમાણિક્ય-
જયસોમ ઉ૦ શિ૦)

(૩૪૬)+ કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રખંધ. સં. ૧૬૫૫ મહા વૃદ્ધિ ૧૦
સંવત્રનગરમાં.

* આ કવિએ સસ્કૃતમાં ગયો બનાવ્યા છે તે પૈકી ખંડ
પ્રગરિત કાવ્ય વૃત્તિ-ટીકા સં. ૧૬૪૧, દમયંતીચંપૂ વૃત્તિ-ટીકા સં.

આદિ—

ફલવધિ પાસ પ્રમાણુ કરિ, વાગ વાણિ સમરેવિ.

શ્રી જિનકુશલ મુણિંદ્રપય, હૃદયક્રમલિસુ ધરેવિ.

શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યહ, યુગપ્રધાન જિણુચંદ,

શ્રી જિનસિંહ મુનિંદ્રવર, જિન રજિય વૃષ્ટંદ.

નામુ કયનિ ઉવઝાય ગુર, શ્રી જયસોમ સુરીસ,

વાચનાચારિજ ગુણવિનય, મનધરિ અધિક જગીસ.

જિનશાસન ઉદ્યોતકર, કરમચંદ વૃષચંદ.

તેહની વંશપરંપરા, પ્રભણુઈ ચોહગકંદ.

તે નિસુણુહ હરખઈ કરી, મત્રીસર પરખ,

ધરમવંત ગુણુ ગાવતા, જિમ હુવઈ શુભ અ-કયંધ.

૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં. ૧૬૪૬, પ્રાકૃત વૈરાગ્ય શતક ટીકા સં. ૧૬૪૭

સખોધ સમતિકા વૃત્તિ સં. ૧૬૫૧; વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખ નં સં. ૧૬૫૭

લઘુ અજિતશાંતિ ટીકા સં. ૧૬૫૯, ઇન્દ્રિયપુરાજયશતક વૃત્તિ સં. ૧૬૬૪

ઉત્તરોદ્ધટનકુલકખંડન (તપાગચ્છનું ખંડન અને ખરતરગચ્છના મંડ-

નરૂપે) સં. ૧૬૬૫. આ ઉપરાંત જોનો રચનાસમય અગ્નાત છે એવી

બીજી રચનાઓ જિનવલ્લભીય અજિત શાંતિ વૃત્તિ, મિત્રભાષિણી વૃત્તિ,

સમ્વૃત્ય શબ્દાર્થ સચુચ્ચય ઇત્યાદિ. તે પૂરથી તે એક સત્તરમા સૈકામાં

વિકાસ ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. વધુ માટે જુઓ.

અ. રા. સ. ભા. ૩ અને જ. અ. ગુર્જર કાવ્ય સંચય. ભાષાનું કાવ્ય

નામે કર્મચંદ્ર પ્રખધ, કર્તાએ બીજો સંસ્કૃતમાંનો વંશપ્રખધ જોઈને

કર્ચો છે. જુઓ ઉપર દુકં ૨૯૭. તેમણે સં. ૧૬૭૫ માં વિમલાચલ

પર જિનરાજ સૂરિએ કરેલી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠામાં હાજરી આપી હતી.

જુઓ એપિગ્રાફીઆ ઇડિકા ૨-૬૨-૬૩. આ શિલાલેખ માટે જુઓ

મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક

૧૮-૧૯; અથો વિષે સૂચિ માટે જુઓ જોસલમેર હાંડાર ગ્રંથ સચિ.

પૃ. ૨૯ અને પર.

આગે કુમરનરિંદના, વિમલતણાં સુરસાલ;
ગીતારથ ગુરૂ ગૂંથિયા, ગુણ મુણીયષ્ઠ સુવિશાલ.

x

x

x

-x

અતે—

સોલહસપ્ત પચાવન તણુપ, ગુરૂ અનુરાધા યોગંધરે.

માહ વદી દશમી દિનધ, મંત્રી વચન પ્રયોગધ રે. ૨૯૩

રાજ કરમચંદ્ર મંત્રવી, સધર નગર તો સામધરે,
સંભવનાથ પચાઉ લઈ, જિહાં સવિ વંછિત પામધરે. ૨૯૪

જિહાં જિનકુશલ સુગુરૂ તણો, કરમમંત્રિ કરાયો રે.
યૂલ સકલ સંપતિ કરઈ, દિનપ્રતિ જે જસવાયો રે. ૨૯૫

પાઠક શ્રી જયસોમજી, સુગુરૂ જિહાં ચક્રમાસધ રે.
શ્રી સંધનધ આગ્રહ થકી, નિવસ્યા ચિત્ર ઉલ્લાસધ રે. ૨૯૬

નમુ આદેશ લહી કરી, દેખી વંસપ્રખધોરે,
વાચક શ્રી ગુણુવિનય કીધો એહ સરસ સંખધો રે. ૨૯૭

ચિરલગિ જે પ્રખંધ એ જાં લલિ મેરૂ ગિરિદોરે.
શ્રી જિનકુશલ પશાઉલઈ, જાં લગિ ચંદ્ર દિણિદોરે. ૨૯૮

એ ગાવધ પ્રખંધ જે જિનશાસન જયકારો રે.
તે પામધ મુખસંપદ સોહગસિરિ સિણુગારો રે, ૨૯૯

(૩૪૯) અંજનામુંદરી પ્રખંધ. સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર સુદ ૧૩ પુષ.

અતે.

શ્રી ખરતરગણિ પ્રગટ પડૂરિ, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર સરિ.

વિજય માનિ શ્રી જિનસિંધ સુરિ, આચારિજ પાદશાહિ હનૂરિ.

નમુ દીપક ગુરૂઅર્ધ ગુરૂરાજઈ, શ્રી હમચંદ્ર વિરચિત સુદિવાજઈ,
ઉવઝાય શ્રી જેમરાજના શિષ્ય શ્રી પરમોદમાણિક સુર વક્ષ. ૧

વાચકપદ મુંદર મુખધારી, તામુ શિષ્ય ત્રિજયી શ્રુતધારી.

શ્રી જયસોમ મુગુડ ઉવઝાય, વચનરસઈ રંજિય નરરાય. ૨

અમર ગાદિ સનાંચાર્જ ગતુ, દસદિસિ દઅઉ વિનયવિકાસુ.
તાન્નુ શિ'ય આછમ્ વિનીત, ગુણવિનયતિ જયનિતક સુવિદીત. ૩
તિલાં વાચક ગુણવિનયમ્ દીઝો, પૂર્વ પ્રજાધ જિસ્યક મધુમીઝો.
સોલસમ્ ખારસદા વરસમ્, યેત્ર મુદ્ધ તેરસિનમ્ દિવસમ્. ૪
તેરમ રવિ યોગમ્ અધવારમ્, દાસમ અધ્યક નમ્ અનુસારમ્.
શીલવંતની વાતજ સુગુતાં એહ પ્રજાધ ભવી નિતુ ભણુનાં. ૫

સં. ૧૬૬૯ વર્ષે. શ્રી. આગરા નગરે પં. જયકીર્તિ લિખિત
વિવેકવિનય ભં; ઉદયપુર; ખં. ચં.

(૩૪૮) ગુણમુદરી ચોપાઇ. સં. ૧૬૬૫-સેં. લા. વડોદરા.

(૩૪૯) અચલમતસ્વરૂપવાર્ણન. સં. ૧૬૭૪ માહ સુદ ૬ ગુધ
માલપુરમાં.

આદિ—

વિમલ પ્રભુ મતિ વિમલ કરિ, જિણુકરિ કરંચ વિચાર,
શાસ્ત્રે તણુક જિણિ જાણીયમ્, સદ્ આઇ સાર અસારવ, ૧
ઉવજાયા શ્રી જયસોમ ગુર, દેસિય વિહિ યહ એહ,
દેખાઉ જિણિ અવિહિ યહ, કેરી ભાજમ્ રેહ. ૨

અચલ થાપન જિણિ કરી, શાસ્ત્ર વિના નિરમૂલ,
સાંભળતાં શ્રવણમ્ હુવમ્, શ્રુતધરનમ્ સિરિ સલ. ૩

વચન માત્ર નિસુણી કરી, મારગ છોડમ્ મુદ્ધ,
ધવલક સગલક મૂઢ મતિ, દેખી જાણુમ્ દૂધ. ૪

તેહનઉ ભાવ પ્રકાસ કરિ, નવપલ છડાવેઉ,
મૂલ મગ્ગ મહિ આંણિચું, મુદ્ધ લોય હિવ વેઉ. ૫

મચ્ચારમ્સમ્ ગુણુ સઠમ્, પૂનમીયાંનઉ પક્ષ,
નરસિંહ પાઠક તેહનઉ, સંભલીયત પરતઃપ. ૬

અતે—

સોલહસર્ધ ચઉહત્તરધએ, માધવ સુદિ છઠ્ઠિય,
 બુધવારધ નક્ષત્ર પુષ્પિ, સુંદર રવિ છઠ્ઠય,
 યુગપ્રધાન મહિમાનિધાન, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ,
 રાજધ વાજધ જાસુ મુજસ, ડિડિમ જગિ ભૂરિ.
 શ્રી અરતરગછ દિન સમઉ એ, નવ દિનકર પરિ જોણુ;
 સોહાયઉ તસુ તુલ્યતા, લહીયધ ગુણુ કરિ કેણુ ?

૨૩

માલપુરધ પરકાસીયઉએ, પહિલઉ પુહવી તલિ,
 ઢાલ બાંધિ સુભ કર્મ બધ સંબધ ઈહાં કેલિ,
 શાસ્ત્ર વિચાર વિના વધઉ એ, તેહનઉ જે દોષ,
 મિથ્યા દુઃકૃત તિહાં હુવઉએ, નવિ રાગ નધ રોષ.
 કરણા ભાવ હૃદય ધરી એ, નવિ તસુ ઊપરિ દોષિ,
 રવિ પરગટ કરધ વિશ્વ સવિ, ન કરધ તાસુ ઉવેપ.

૨૪

શુદ્ધ માર્ગની ચાહ હુવધ, તઉ ચાહઉ એહ,
 તાસુ કલઉ મધ નવિ લલઉ, એ શ્રુતિળીછ રેહ;
 એક ભાત્ર સાચઉ હૂએઉ એ, બીજઉ ધર્મથ,
 તઉ સાચઉ ગિણિ દ્રોણુ, સિદ્ધ જધ સીધઉ સિત્ય.
 સાચ ખોટ નાણાં તણીએ, જેમ કરઉ છઉ શુદ્ધિ,
 તિમ સામાચારી વિપધ, વિવરઉ કરઉ વિસુદ્ધ,

૨૫

ખેમરાય ઉવઝાય રાયશ્રી ખેમની સાખધ,
 સવિ સાખા મદ્ધિ જાસુ, સાખ પંડિત જન બાખધ,
 હૂએઉ પુહવિપ્રસિદ્ધ પાટધ તસુ સુંદર,
 શ્રી પ્રમોદભાણિકય તાસ તસુ સીસ જયંકર.
 ઉવઝાય શ્રી જયસોમ ગુર તાસુ સીસિ અપ્રમાદિ,
 ઉવઝાય શ્રી ગણિ ગુણવિનધ શ્રી જિનકુસલ પ્રસાદિ.

૨૬

(મ. ય. સંગ્રહ) પ્રત જૂનિ છે, ૧૭૦૦ લગભગની.

(૩૫૦) હુમ્પકમતતમોદ્દિનકર ત્રોપાધ, (લોકા-અમૃતિપૂજકના
ખંડન રૂપે)-સે. લા. વડોદરા.

(૧૯૬) સમયસુંદર. (ખં જિનચંદ્ર સૂરિ-સકલચંદ્ર
ઉં શિં)

(૩૫૧) ચોવીશી. સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અમદાવાદમા,
આદિ— રાગ મારણી.

રિખદેવ મેરા હો,

પુણ્યસંગોગઈ પામીઆ મઈ, દરસણુ તેરા હો.

ઝપભદેવ મેરા હો.

આતે— x x x x
રાગ ધન્યાસિરી.

તીયકરરે ચઢવીસે મઈ સંસ્તવ્યારે,

ઝપભાદિક જિનરાય ધણિપરિ વીનવ્યારે—

વસુ ઇંદ્રી રે રસ રજનીકર વચ્છરધરે,

અદમદાવાદ મઝારિ વિજયાદશમી દિનધરે,

ગુણુ ગાયા તીર્થકરના શુભ મનઈ રે.

૧ તી.

ખરતર ગછ રે શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસરરે,

જિનસિંધ સૂરીસ સકલચંદ્ર મુનિવરરે,

સુપસાયધરિ સમયસુંદર આણુંદકરરે—

૨ તી.

—ધતિ શ્રી ચતુર્વિંશતિ તીર્થકરગીતાનિ શુદ્ધ પ્રત ૫-૧૧ આ. ક.

(૩૫૨) ગુણુરત્નાકર છંદ. સં. ૧૬૫૯ —ધી.

(૩૫૩) સાંખ્યપ્રધુમેન પ્રખંધ. સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી ખભાતમાં.
આદિ—

શ્રી નેમીસર ગુણુનિહ, જગજીવન જિણુચંદ,

બલચારિ ચૂડામણી, પ્રણમું પરમાણુદ.

પુરસાદાણિ પાસજિણ, થંભણપુરિ થિર દામ,
 તાસ જપંતાં જોહનું, સીઝઈ વહિત કામ. ૨
 વર્ધમાન સામી સધર, ધ્યાનધરં નિસદીસ,
 જયવંતું તીરથ જોહનું, વરસ સહસ એકવીસ. ૩
 તાસ સીસ ત્રિભુવનતિલહ, ગણધર ગૌતમ સામિ,
 અષ્ટ મહાસિધિ સંપન્નઈ, નિત સમરંતા નામ. ૪
 સકતિ નહી મુઝ તેહવી, યુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ,
 વચન વિલાસ નહી તિસ્યહ, એ પણિ પ્રથમ અભ્યાસ. ૫
 સંખ્ય પ્રજ્ઞૂન કુમરતણા, ચરિત અનેક અપાર,
 કહહ કિંણુપરિ હું વણુંવું, પણિ છઈ એ આધાર. ૬
 નદી તરંતાં એહલી, સમુદ્ધે વાય સુવાય,
 તિમ મુઝ આલંબન અછઈ, સુચર તણહ સુપસાય. ૭
 આઠમઈ અંગઈ એ કલા, સક્ષેપઈ સંબંધ,
 પણિ હું પ્રકરણથી કહિસિ, વિસ્તરપણઈ પ્રત્યંધ. ૮
 સાધ તણા ગુણ ગાવંતાં, લાભ અણુંતા હોઈ,
 પ્રથમ પ્રજ્ઞૂન કુમારગુણ, સાંભલજ્યો સહુ કોઈ. ૯

* * * *

કાવ્ય ૧૩.

x x x x

સમયસુંદર કહઈ સાધના એ, ગુણગાયા બહુ ભાતિ, કુ.

પ્રથમ ખંડ પૂરહ થયહ એ, ખીજની છઈ પાંતિ. કુ. ૧૪૧

—સંવત ૧૬૫૯ વર્ષે વિજયદશમ્યાં શ્રી સ્તંભતીર્થે શ્રી બૃહતવરત
 ગાદાધીશ્વર શ્રીહિલ્લીપતિ સાર્થિ જલાલદીન અકબ્બરસાહિબદત્તયુગ-
 પ્રધાનપદધારક શ્રી ૬ જિનચંદ્રસરિ સરિશ્વરાણાં, સાહિસમક્ષ સ્વહસ્ત
 રચાપિત આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસરિસુપરિકરાણાં શિષ્યમુખ્ય પડિત
 સકલચંદ્ર ગણિતચિહ્ન વાં સમયસુંદરગણિના શ્રી જેસલમેર-વાસ્તવ્ય
 નાનાવિધશાસ્ત્રવિચાર, પ્રજ્ઞૂન પ્રગથે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

ફલ.

- કામભીર મુખમંડણી, પ્રણમું તોરા પાપ,
હિવિ બીજો ખંડ બોલિયું, સાનિધિ કરિજો માય. ૧
- સસમામા હરિભાભિની, પ્રેયી કુમર પ્રતાપ,
અણુપ અદેવાઈ કરઈ, સડકિ મા સંતાપ. ૨
- અન્ય દિવસ બામાસતી, તસલક આડિ નિલાડિ,
તુટ મુટલે પાટલક, પરી રીસાણી હાડિ. ૩
- ગમ્મલથો દે ગાલસું, નયણે વરસઈ મેલ,
ચિંતાનુર બધસી રહી, દુખિયાં લક્ષણ એલ. ૪

*

*

*

*

દાસ ૨૧.

- સત્ર પ્રદરણ તણી સંમતિ, અંધ કીધક જાણિરે,
દેવગુર મુઝ કરિ સાનિધિ, અડયક તેણુ પ્રભાણુરે. ૧૯

અંતે—

દાસ ૨૨ રાગ ધન્યાસરી.

- આઠમઈ અંગિ એ કલ્હક, સંખ નઈ પ્રજૂત અધિકાર,
સોહમ સામી ઉપદિસ્યક, જગુનઈ સુવિચાર,
સુવિચાર સુંદર મુનિ પુરંદર, સોભાગી મહિમાનિલા,
ચારિત્રપાત્ર મહાત મુનિવર, સકલ સાધુ ગુણે ભલા.
ગિર્યાતણા ગુણ ગાવતાં, મુઝ હીયક હરખઈ ગહગલ્હક,
ગણિ સમયસુંદર કલ્હક સંખધ, આઠમઈ અંગઈ કલ્હક. ૧
- સખ પ્રજૂત ગુણ ગાવતાં, દૂખ દોહગ ગયાં દૂરિ,
રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખ સંપદા, પ્રગટયમ પુણ્યપદૂર,
પ્રગટક પુણ્યપદૂર ધરિ ધરિ રલિય રંગ વધામણા,
નવનવા ગીત વિનોદ ઉછવ, ધવલ મંગલ આતિ ધણાં.
શ્રી કૃષ્ણનદણુ જગઆણુંદણુ, ધ્યાન તસુ મનિ ધ્યાવતાં,
ગણિ સમયસુંદર કલ્હક આણુંદ, સંખ પ્રજૂત ગુણ ગાવતાં. ૨

શ્રી ખરતર ગછ દીપતો દિન દિન અધિકઈ વાની,
 શ્રી જિનચંદ સૂરીસર, જગમ જુગહપ્રધાન,
 જગમ જુગહ પ્રધાન, પદવી પાતસાહ અંકજર દીપધ,
 જગમાંહિ જીવદયા તંત્રુઉ, જસપડહ કિરવ્યઉ જિયધ.
 તસુ સીસ અતુલ પ્રતાપ, જિનસિહ સૂરિ અરિયણુ છપના,
 ગણિ સમયસુંદર કહધ દિનદિન શ્રી ખરતરગચ્છ દીપતા. ૩
 શ્રી સંઘ સુજસ જગીસ એ હીયડઈ હરખ આપાર,
 થંભણુપાસ પસાઉલિ ખંભાયત સુખકાર,
 સુખકાર સંવત સોલ એગુણુ સઠિ વિજયદસમિ દિનઈ,
 એકવીસ ઢાલઈ રસાલ એ અંધ રચયઉ સુંદર શુભ મનઈ.

[ભાવ૦ પ્રતમાં વધુ એ છે કે]

જિણુચંદસૂરિ વિનેય પડિત, સુકલચંદ મુસીસએ,
 ગણિ સમયસુંદર એમ પબણુધ, સંઘ સુજસ જગીસ એ. ૪]

—છતિ સવત ૧૬૫૯ વર્ષે શ્રી વિજયદસમી દિને, શ્રી સ્તંભતીર્થે
 શ્રી બુહન ખરતર ગચ્છાધીશ્વર શ્રી ડિલ્લીપતિ પાતિસાહિ શ્રી અકખ્ખર
 જલાલદીન સાહિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી શ્રી ૫ જિનચંદ સૂરીશ્વ-
 રાણાં સાહિસમક્ષ સ્વહસ્તપ્રસ્થાપિતાચાર્ય શ્રી જિનસિંહ સૂરી સપ-
 રિકરાણાં, શિષ્યમુખ્ય પંડિત સુકલચંદ ગણિ તચ્છિષ્ય વા૦ સમયસુંદર
 ગણિભિઃ શ્રી જસેલમેર વાસ્તવ્ય નાનાવિધ શાસ્ત્ર વિવરે રસિક લોદા
 સા૦ સિવરાજસમખ્યર્યનયા કૃતઃ, શાંખ પ્રધુમ્ન પ્રખધે દ્વિતીય ખડ-
 સંપૂર્ણ, ઉભય ખડ મીલને ગાથા ૬૭૫, ઢાલ ૨૧ શ્લોક સખ્યા ૮૦૦,
 પંડિત શ્રી ૫ માણિચ્ચચંદ ગણિ શિષ્ય, પં. હેમચંદેણુ લિપિચક્રે આસો
 વદિ સાતિમ દિને છતિ મંગલ. (દે. લા. કં. ઘણી જૂની-રચના સમ-
 યથી આર દિનજ પછીની), ગુ. વિ.; રત્ન.; કે.; ભાવ.

—સંવત ૧૬૮૬ વર્ષે કાલ્ચુન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થ્યા તિથી
 શનિવાસરે જોશી ગંગદસ લિપત ૧ આઈ માતા પદ્માર્થ ૥—યતિ ત્રિવેદ
 વિજય (ધુમરાવાસો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર બં.

—૩૮-૧૦ અને ૧૯-૧૭ લીં;

—લિં મુનિ દ્વદ્ધ ૩૨-૧૦ વિ. ધ.

—સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી શ્રી શોતિવિ-
જય ગણિ શિષ્ય પં. પ્રતાપ વિજય લિપિતં કૃષ્ણગઢ નગરે ચિંતામણિ
પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે માસ ચૈત શુદ્ધ ૬ શુક્રવાસરે
શ્રીરસ્તુ. ભાવ.

—સં. ૧૭૬૧ પોસ વદિ ૧૩ લિં રૂપ-૧૫ ઝો.

—કુલ ૨૩૮ કડી. લિખિતા શ્રી પદ્મણુ નગરે-સંવત ૧૭૧૨
વર્ષે માધ માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશી તિથૌ મંગલવારે શ્રી ખરતરગચ્છે
શ્રી જિનમાણિક્યસરિ શાખાયાંવાદીંદ્ર શ્રી ગુણુરત્ન ગણિ તત્ શિષ્ય વાં
શ્રી શ્રી રત્નવિશાલ ગણિગજેન્દ્રાણુ તત્ શિષ્યમુખ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી
પ લખિધવિજય ગણીનામતેવાસિના પં મહિમોદય ગણિના લિખા-
વિત. લિખિત પં. કલ્યાણુ મુનિના. પરોપકારાય સુશ્રાવિકા પુન્ય પ્રભા-
વિકા વીરે પઠનાય. શ્રી સીમધર સ્વામિપ્રસાદાત્-૩૧-૧૧ અનત.

—અથાઅથ સખ્યા ૮૫૦. સવત ૧૬૯૨ વર્ષે આસોજ માસે સેત
પંચે ત્રિતીયા તિથૌ સોપર નગરે લિપિતં ઋક્ષ શ્રી વણુવીરજી ૧૪-૧૭
મારી પાસે છે. આ કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

—ઝે ખડ-ઉમયખડ મીલને ગાથા પ૩૫ ઢાલ ૨૧ શ્લોક સર્વ
સખ્યા ૮૦૦ અક્ટે આદસિદ્ધ પૂરા સંવત સોલ ૧૬૭૦ વર્ષે ૬ માર્ગ.
સિર માસે કૃષ્ણ પક્ષે પચમી તિથૌ વાર સોમે લખિત. સ્તભતીથે
લખિત. (સારી પ્રત ને જૂની પ્રત છે) ૩૨-૧૧ લીં.

(૩૫૪) +દાનશીલ તપભાવના સંવાદ-સંવાદશતક સં. ૧૬૬૨

આદિ—

સાંગાનેરમાં.

પ્રથમ જિજ્ઞેસર પાય નમી, પામી સુચર પ્રસાદ,
દાન સીયલ તપ ભાવનાં, બોલિસ ખડુ સંવાદ.

વીર જિણુંદ સમોસર્યા, રાજગ્રહી ઉધાન,
 સમોસરણ દેવેં રચ્યો, બૈકા શ્રી વર્દમાન. ૨
 બૈકા બારહ પરષદા, સુણિવા શ્રી જિનવાંણિ,
 દાન કહૈ જગિ હં બડૌ, મુઝનેં પ્રથમ બખાંનિ. ૩

*

*

*

*

અતે—

સોલેસૈ બાસઠ સમૈ રે સાંગાનેર મઝાર
 પદમપ્રભુ સુપસાહૈરે, એહ યુણ્યો અધિકારેરે ધર્મ હિયે ધરો.
 સોહમસામિ પરંપરા રે, ખરતર ગણ કુલચંદ
 યુગપ્રધાન ગુરૂ પરગડૌ રે, શ્રી જિનચંદ સૂરીદો રે. ૬૦
 તાસ સીસ અનિ દીપતા રે; વિનયવંન જસવંત
 આચારજ ચઢતી કઢારે, જિનસિંહ સુરિ મહંત. ૬૦
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજના રે, સુક્લચંદ તસુ સીસ
 સમયસુંદર વાચક બણે રે, સંઘ સદા સુજગીસો રે. ૬૦ ૯
 દાનશીલ તપ ભાવના રે, સરસ રહ્યો સંવાદ,
 બણુતાં ગણુતાં ભાવસું રે, રિદ્ધિ સ્મૃદ્ધિ સુપ્રસાદો રે. ૬૦ ૧૦

—રતન; (પ્ર. ૩૯૨ જૈ. પ્ર; ૩ જૈન સંગ્રહમાળા. ચૈત્ય ૦ આદિ
 સ. ભાગ ૩)

—સં. ૧૭૪૭ વર્ષે ૫-૧૦ અનત.

—પડિત સુમતિસોમ ગણિના લિખિત—મુદ્રાવિકા પુણ્યપ્રભા-
 વિકા બાદ કેસરી પકનાય. ૫-૧૩ મારી પાસે છે.

અંધાણી તીર્થસ્તોત્ર ૪ લાલનું. સં. ૧૬૬૨.

આદિ—

પાય પ્રણમુરે શ્રી પદમપ્રભુ પાસના, ગુણ ગાઉરે, આની મન શુભ ભાવના,
 અંધાણીરે પ્રતિમા પ્રગટ થઈ ઘણી, તમુ દિતપતિરે સુણિજ્યો ભવિક સોહામણી.

સોહામણી એ વાત સુણુજ્યો કુમતિ સંકા ભાજસ્યે

નિરમ્ભો યાચ્યા શુદ્ધ સમકિત શ્રી છન શાસન ગાજસ્યે

ધ્રુમદેસ મંડોવર મહાળેસ સુર રાજ સોહએ,
તિહાં ગામ એક અનેક થાંનિક ઘંઘાણો મન મોહએ.

૧

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોહ બાસઠિ સમઈ, જત્ર કીધી હો મઈ માહ મઝારિ,
જન્મ સફલ થયો માહરો, હિવ મુઝનઈ હો સામી પાર ઉતારિ મો. ૨૩

કલસ.

ઈમ શ્રી પદમપ્રભુ શ્રી પામ સામી, થુણ્યો સગુર પ્રસાદ એ,
મૂલગી અર્જુનપુરી નગરી, વરધમાન પ્રાસાદ એ,
ગચ્છરાજ શ્રી જિનચંદસરિ, ગુર શ્રી જિનમિશ્વ સૂરિસરો,
ગણિ સદ્ગત્યંદ વિનેય વાયક. સમયસુંદર સુખકરો. ૨૪

—ગુ. વિ. પાસેથી રા. ડાહ્યાનાથ પ્રેમચંદ મોદીએ મેળવેલી પ્રત
પરથી ઉતારેલ નકલ જૈ. શ્વે. કો. હેરલ્ડના સં. ૧૯૭૪ પુ. ૧૪
અંક ૪-૫-૬ (સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલથી મેના એકત્રિત અંક)માં
પૃ. ૧૭૮ ઉપર મારી ટિપ્પણી વિવેચના સહિત પ્રકટ થયેલ છે.

(હુંકમાં સાર એ છે કે ઘઘાણી નીચની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં
જ થઈ ને તેજ વર્ષના માહ મામમાં કવિએ તેની જત્રા કરી. તે ગામ
ધ્રુમદેશ (૧) મંડોવર (૨) સુ રાજના દેશમાં આવેલું છે (આ સુરરાજ
સિરોહીની ગાદીપર સં. ૧૬૨૮ થી ૧૬૬૭ સુધી રહેલા મહારાવ
સુલતાન જણાય છે. જુઓ સિરોહીકા ઇતિહાસ પૃ. ૨૧૭ થી ૨૪૪)
તે ગામમાં દુધેલા નામનું તળાવ છે, ત્યાં ખોખર નામનું દેહરું હતું,
તેની પાછળ ખોદનાં એક ભોંયરૂં નીકળ્યું અને તેમાંથી પરપરાગત
મૂકેશો નિધાન મળી આવ્યો ને તેમાંથી પ્રતિમાઓ સ. ૧૬૬૨ ના
જેઠું સુદ ૧૧ ને દિને નીકળી (ચૈત્રી વર્ષ પ્રમાણે). સઘળી મળી ૬૫
પ્રતિમામાં કેટલીક જૈન અને કેટલીક શેવ હતી, જૈનમાં મૂલનાયક, પદ્મ
પ્રભુ અને પાર્શ્વનાથ હતા, એક ચોમુખ અને ૨૪ જિનની પ્રતિમા

(અહીંસથો) હતી. બીજી ત્રેવીસ જૈન પ્રતિમા કે જેમાં બેઉ કાઉસ-ગિયા રહેતા તે સિવાય ઓગણીસ પ્રતિમા પીતરાગની-જિનની હતી. કુલ આમ ૪૬ જિનપ્રતિમા હતી. તે સિવાયમાં ઈદ્રિ, બ્રહ્મા, ઈશ્વર (શિવ). ચક્રેશ્વરી, અંબિકા, કાલિકા, અધનાટેશ્વરી, વિનાયક (ગણપતિ), જોગણી, શાસનદેવતા વગેરેની જૈન જૈનેતર હતી. આ જિનપ્રતિમાઓ પાંચ રાજાઓ નામે ચંદ્રગુપ્ત, બહુસાર (ખિન્દુસાર), અશોકચંદ્ર, કુણ્ડલ અને સંપ્રતિ રાજાઓએ ભરાવી હતી અને તે પ્રતિમાનો પરિકર-ધૂપ-ધણું વગેરે પણ તે સમયનો હતો. બે મુખ્ય પ્રતિમા પૈકી પદ્મપ્રભુની ઘણી સુંદર હતી. તે સંપ્રતિ રાજા કે જેને આર્યરક્ષિતસૂરિએ પ્રતિભોધ કર્યો તેમની ભરાવેલી છે વીરાત્ અસે ત્રણ આર્યરક્ષિત સૂરિએ મહાશુદ્ધ ૮ ને રવિવારે શુભમુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કરી એવી લિપિ ને પર જણાય છે; બીજી પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની શ્વેત-અજીત સોનાની છે-એ અજીત પાસ આ અર્જુનપુરી-ધંધાણીના શણગારરૂપ છે ને ચંદ્રગુપ્તે ભરાવેલી અને વીરાત્ ૧૭૦ માં ગુરૂ ભદ્રચાલુએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ તીર્થની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં થઈ એટલે આ પ્રતિમાઓ અજમ રીને મળી આવી એટલે ધંધાણી-અર્જુનપુરી નામના મારવાડના ગામમા નવું તીર્થ થયું અને ગામેગામના સર્વ ત્યા આ ત્યા લાગ્યા અને મહાવીર પછીના લગભગના સમયની પ્રાચીન પ્રતિમાના દર્શન કરવા સૌ કોઈ ભવિષ્ક ઉલ્લાસે એ સ્વાભાવિક છે વિગેય માટે જીઓ કો. હંરદડનો ઉપરોક્ત અક.)

(૩૫૫) +આર પ્રત્યેકબુદ્ધનો રાસ સ. ૧૬૬૫ જેઠ શુ. ૧૫

આગરામાં.

આદિ—

સિદ્ધારથ શશિકુન્નનિષ્ઠો, મહાવીર ભગવંત,

વર્તમાન તારથધની, પ્રણમે શ્રી અરેહ ન.

૧

તસ ગણધર ગૌતમ નમો, લગાધિ તણા બંડાર,

કામધેણું સુરતર મણી, વારનામ વિચાર.

૨

વીણાપુસ્તકધારિણી, સમરં સરસુત માય,	
મૂરખને પંડિત કરે; કાલિદાસ કહિવાય.	૩
પ્રણમો ગુરુ માતા પિતા, જ્ઞાન દષ્ટિ દાતાર,	
કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટા ઉપગાર.	૪
ગારડ ફણીની મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્ર પ્રભાવ,	
તિમ મહિમા મુઝ ગુરુ તણો, હં મતિ મૂઢ સ્વભાવ.	૫
મુઝને સુમતિ જગાધયો, ઉઠ ઉઠ રે ગઠ	
ગુન વરણવિ ગુરવા તણા, હં તુઝ પૂરસો પૂઠ.	૬
તિણ મુઝ ઉદમ બપનો, પપોને જિમ પંપ,	
એક લાભ વલિ કહે સુમતિ, દ્વધ ભયો વલિ શંપ.	૭
કરકંડુ રાજા દુમુખ નમિ ને નિગર્ધ સુદ,	
ધણ નામે ઉત્તમ દ્વા, ચારે પ્રત્યેકમુદ.	૮
ચારિ તી આચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત,	
ચિહં પડે કહોં ચરિત દ્વ, જિમ પાંચુ ભવ ચાંત.	૯
ચાર પંડ એ ચક્રપર્ધ ચિહ્ન પાંડે પરિસિદ્ધ,	
પ્રથમ પંડ કરકંડુનો. સાંભણો મને વિમુદ્ધ.	૧૦

x

x

x

અંત-પ્રથમખંડ. હાલ ૧૦ રાગ ધન્યાસરી.

ધમ વૃષભથી પ્રતિયુઝયો, પલિ કીધો મસ્તકિ લોચ,	
રાજરિદિ તણ જિમ પરહરી, અતિ ભણો એહ આસોચ,	૧
—મુનિવર વદીયેરે કરકંડુ સાધુ મુસુદ્ધ, પહણો પ્રત્યેકમુદ્ધ—મુનિ૦	
કલપડઉ ઉધો મુદપના દેવના દીધો વેસ,	
વયરાગે નંચમ આદ્યો ઘર્ષ ભવક જનનધ ઉપદેસ.	મુ. ૨
કરકંડુના કેતા કહાં એકેં છમેં ગુણ વપાંત,	
એકલા ચ્યારે ચાઈસ્યધ, એહ પંડ ચક્રયે જન.	મુ. ૩
ગાઠ વડા પરતર ગુરુ વડા, જિનચદ જુગપરધાન,	
જિનાસંહ સાર સુજસ ઘણું, જસ દીધો અઘર માન.	મુ. ૪

આગરે શ્રાવક દીપતા, શ્રીમાલી ઉસવાલ,
 શ્રી વિમલનાથ પરસાદથી અતિ સુખી ચતુર ચક્રિસાલ. મુ. ૫
 સંવત સોલે ચૈાસઠે, વલિ માસ ફાગુન ચાર,
 એ પ્રથમ ખંડ પૂરો થયો, સિદ્ધ યોગ ને બુદ્ધવાર. મુ. ૬
 એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણિ સકલચંદ મુનિંદ,
 તે સતગુર સુપસાહિલે, મુઝ સદા સુખ આનંદ. મુ. ૭
 એ દાલ મૈ દસમી ભણી. ધન્યાસિરિ એ રાગ,
 ગણિ ભામયસુંદર ઇમ ભણે, શ્રી સંઘ સુજસ સુભાગ. મુ. ૮

—પ્રથમ ખંડ કરકંડુ રાગનો સંપૂર્ણ. સર્વગાથા, ૧૫૭ શ્લો. ૨૨૫.

x x x x

દાલ ૮ સીલ કલઘે જગિ હું વડક—રાહની દાલ.

દુમહ નામ મુનિવર નમું, બીજો પ્રત્યેકયુધ્ધારે,
 પ્રતિયુધ્ધો ઇન્દ્રવજ્ર થકી, સંજમ પાલે મન સુધ્ધારે. દુ. ૧
 (ભવિક શ્રવ પ્રતિભોધવા પા૦)
 સંવેગ મારગ આદર્યો, વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે.
 ભવિક શ્રવ પ્રતિભોધવા. આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે. ૨
 ગુણ ગાતા મન ગલિગહે, સુણનાં વિત લર્પ અપારો રે,
 ચક્રિયે પડે એકઠા હુસે તિહાં ગાઘસો ગુણુવિસ્તારો રે. ૩
 સંવત સોલ ચૈાસઠ સમૈ, ચૈત્ર વદિ તેરસ શુક્રવારોરે.
 બીજો પંડ પૂરો થયો, આગન નગર મઝારો રે. ૪
 વડો ગચ્છ ધરતરતણો, ગુર યુગપ્રધાન જિનમંદોરે,
 શ્રી જિનસિંહ સુરીસર, પ્રતપો જિમ સુરજ થદો રે. ૫
 સકલચંદ સુપસાહિલે, મૈ પૂરો કીધો પડોરે,
 ભામયસુંદર કહે સંઘનો, સન તેજ પ્રતાપ અપડોરે. ૬
 દાલ ભણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રગે હિરે,
 ભામયસુંદર કંડુ ગવત, નરનારી મન હિરે. ૭

—ક્રતીય પંડ દુમહરામનો સંપૂર્ણ.

ઢાલ ૧૭ રાગ ધન્યાસી ખંસી બળવે વેનાં એ ઢાલ.

મુનિવર પાય નમું, નમિરાજ રિપરાય,

નમિરાજ સંજમ લીયો, ચઢન મન પરમાણુ.

મુ૦

ચક્રેય ષંડ ચિહ્ન સાધના, ગુણુ ગાયસિ અમિરામ.

૧

દંદ્રિ પ્રસંસા ધમ સુણી, કાધો નહિ અહંકાર

ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધએ, કમ કમ કરે વિહાર.

૨

વિમલનાથ પરસાદથી, શ્રી ઉચસેનપુરમાહિ, મુ૦

ગરૂથો ગરૂથ ખરતરતણો, દિન દિન અધિક ઉછાહ.

૩ મુ.

યુગપ્રધાન ગુરરાણ્યા, શ્રી જિનચદ મુનિદ,

સકલચંદ સુપસાહિલે, મુઝમન પરમાનદ.

૪ મુ.

ત્રીજો ષંડ પૂરો થયો, નમિ રાજ અધિકાર,

સત્તરમી ઢાલ સુહામણી, સમયસુંદર સુધકાર.

૫ મુ.

—નમિ રાજધિકાર તૃતીયષંડ સંપૂર્ણ. સર્વ ગાથા ૩૩૩

(પ્રત. સં. ૧૮૯૯ ની માંથી) (નમિરાસ. ૧૮-૧૧ વિ. ધ.)

ઢાલસુંતા આઠમી. ગુ૦ ત્રૂટધ-કરમની કોડિ, સાધુ ગુણુ ગુરવારે.

ચરણુ નમધ ચિહ્ન સાધના, ગુ૦ સમયસુંદર કરજોડિ.

સા૦ ૨૫

ઢાલ નવમી. રિખભપ્રણુ પૂજિઈ એ એહની.

કરકંડ ૧ કુમુહ ૨ નમીએ ૩, નગ્ગય ૪ નામ પ્રસિદ્ધ,

મહામુનિ ગાધએ એ

ચિહ્ન ખંડે કરિ વર્ણવ્યા એ, ચ્યારે પ્રત્યેકબુદ્ધ

મહામુનિ૦ ૧

ગાતાં પરમાણુદ, મુગતિ સુખ પાધય એ—પામીએ એ—આંકણી.

ચ્યારે ચઉગતિ દુખ હરધએ, તારણુ તરણુ સમતથ—મ૦

નામ જપંતા જેહનઉનો એ, જનમ જપતા જેહનઉએ,

જનમ હુયધ (હિવે) સુક્યતથ—૨ મ૦ ૨

સોલસધ પાંસઠિ સમધએ, જેઠ પૂનિમ દિન સાર,

મ૦

ચઉથઉ ખંડ પૂરઉ થયઉએ, આગરા નયરમઝાર.

મ૦ ૩

વિમલનાથ સુપસાહિલધએ, સાનિધિ કુશલસૂરિદ,

મ૦

ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યઉ પરમાણુદ.

મ૦ ૪

હેસ પ્રદેસે દીપતા એ, નાગડગોત્ર શૃંગાર,	મ૦
શ્રી સધ ભારધુરધરા એ, ઉદયવત પરિવાર.	મ૦ ૫
ભારસાહ ગુણે ભલા એ, સંઘનાયક સુવિચાર.	મ૦
તોહતણુઘ આગ્રહ કરીએ, કીધકે અથ અપાર.	મ૦ ૬
શ્રી ખરતર ગઠ રાણઓ એ, યુગપ્રધાન જિણુચંદ.	મ૦
શ્રી જિનસિંધ સૂરીસરએ, ચિર પ્રતપકે રવિચંદ.	મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યનકે એ, સકલચંદ મુણિંદ	મ૦
તાસ રીસ વાચક ભણુઈ એ, સમયસુદર આણુંદ.	મ૦ ૮
ચારે પ્રત્યેકપુદ્ધના એ, એ ચારિહા ખડ	મ૦
ચારે ખંડ વિસ્તરકેએ, જાં રવિતજ અખંડ.	મ૦ ૯
સાંભલતાં સુખસપદા એ, ભણતાં અધિક ઉલ્લાસ,	મ૦
દિન દિન સધ ઉદય ધણુકે એ, આનંદલીલ વિલાસ.	મ૦ ૧૦૪

ઇતિશ્રી પ્રત્યેક પ્રખંધન માધ પ્રત્યેક પુદ્ધ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણઃ
ચતુર્થપિ ખંડેષુ સર્વ દાલ ૪૫ સર્વ ગાથા ૮૬૨ સર્વ ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક
૧૧૨૦ સંવત્ ૧૭૧૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી પૃહત્
ખરતરગચ્છે શ્રી જિનરાજ સૂરિભિઃ શિષ્ય માનવિજય લિખતં શ્રી
દ્રમપુર મધ્યે લીપીકૃતં શ્રીસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ. ધણી જૂની પ્રત કચ્છી
દ. ઓ. પાદશાલા; ભા. ભ. રત્ન. ૩. આ.

—સં. ૧૮૯૯ ફાગુણ શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે, લિપતમ ગુંસાઇ
ગંડારામ પદનાથ સદ્ગનંદ દુગડ ઝોસવાલ કુલે શુભંભવતિ.

(દે. લા. એક નાનો ચોપડો.)

—સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે મિતી કાતી સુદિ ૭ દિને પં. સમયધીર-
મણિ લિપતં શ્રી હરદેસર ગ્રામ મધ્યે પા. ૨૨-૧૭ આ. ક.

—ઇતિશ્રી નગાર્ધ મહામુનિ સંખંધ સંપૂર્ણ સર્વગાથા ૨૨૫ ચતુર્થ-
પ્રત્યેકપુદ્ધઃ—સર્વ ગ્રંથાગ્રંથ ૧૨૦૦ સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૯
શનૈવારે—લિ. પં. ધનજીકેન ૨૬-૧૬ ગારીયાધર.

., -૩૦-૧૫ લી. ૩૦-૧૫ અનાંત.

(૩૫૬) મૃગાવતી ચોપદ સં. ૧૬૬૮

આદિ—

સમરૂં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુરૂ પાય,	
એ કરજેડી વીનયું, માણું એક પસાય	૧
સરસ વચન દીઉં સરસતિ, સુણતા અમીય સસાણ,	
સદગુરૂ પણિ સાનિધિ ક્રમે, નિરમલ દિઉં મુજ ન્યાન.	૨
સંત્ર્ય પ્રજ્ઞૂનની ચોપદ, પ્રત્યેકબુદ્ધ વપાણ,	
જિમ પરમાણ્વ આડીયા, તિમ આડો પરમાણુ.	૩
દાન સીલ તપ ભાવના, આરે ધરમ પ્રધાન,	
સીલ સરીખો કો નહી, ઇમિ જોત્રદ્ય ધ્રુવમાન.	૪
કનકકોડિ કો દાન દિઉં, કનક તણો જિનગેહ,	
સીલ અધિક એ બિહું ચકી, ઇહાં કો નહીં સંદેહ.	૫
અહસ અકરારી સાધુનઈ, પડિલાભ્યાં ફલ જેહ,	
સુકલ કસિણુ પણિ દંપતિ, જીમાડ્યાં ફલ તેહ.	૬
અઉચ્છિ ઇંદ્રિ સેવા કરઇ, જે પાલઈ સુધ સીલ,	
ઇહિ ભવિ પૂજા ફલ લહઇ, પરભવિ પાંમઈ લીલ.	૭
પ્રહ ઊઠી સહુ કો જપઇ, સીલવંતનાં નામ,	
આહી અંદનખાલિકા, ઇત્યાદિક અભિરામ.	૮
તેણુઇ કારણિ ભગતિં ભાણું, મૃગાવતી ચરિત્ર,	
સાવધાન થઈ સાંભલો, જનમ કરઉં સુપવિત્ર.	૯

x

x

x

x

દાલ ૧૩—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે ભારંડપથી સંહરણુ, તાપ-
સાશ્રમ ૧૪ વર્ષ નિવાસ, કોસંબી નગરી સમાગમ વર્ણુનો નામ પ્રથમ
ખંડ: સંપૂર્ણ.

શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનઈ આદાસ ઉપજઇ, મતિ પણિ નહીં પ્રકાસ.

ઉદાસીન મન માહરૂં, કહો કીમ કીજમ જોડિ,
 તું સદગુરુ જગિ જગતો, પૂરઈ વહિત કોડિ. ૨
 પરનો એક મઈ પેપીડ, નગર મરોટ મઝાર,
 મેહ માગ્યો વૂઠો તુરત, ઈમ અનૈક પ્રકાર. ૩
 તેણુષ્ઠ તુજનધ મઈ પ્રારથ્યો, સમરથ સાહિબ જાણિ,
 મઈ ખીજો ખડ માંડીક, તું શિદ્ધ ચાડિ પ્રમાણિ. ૪

x

x

x

x

ઢાલ ૧૩ રાગ ધન્યાસી દીકોરે વામાકો નંદન દીકો એ દેશી.
 સીલ પાલધરી સુધ સીલ મૃગાવતી પાલધ
 મુખ સમાધિ વસઈ લોક સધલા, ભય હાપંજતાં ટાલધરી. સુ૦
 ચંડપ્રધોતકટક પડિઉ જાહિરિ, વેટી સંગ્રામ ન હોધ,
 ઉદયન કુમર મૃગાવતી રાણી, નગરમાહિં સહુ કોધરી. સુ૦
 સીલ પ્રભાવધ સંકટ ટલઈ સધલાં, સીલ સદા મુપ હોઈ,
 સીલ રતન રાખો રૂડી પરિ, સીલઈ નવનિધિ યાધરી. સુ૦
 જુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરીસર, જિનસિંધ સૂરી જસવાદ,
 ખીજો ખંડ ચડિજી પરમાણિ સકલચંદ મુપસાદિરી. સુ૦
 તેરમી ઢાલ રાગ ધન્યાસી, મુણુતાં આણુદ પાવધ,
 ખીજો ખંડ થયો એ વાર, સમયસુંદર ગુણુ ગાવધરી. સુ૦

—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

ફહા—

શ્રી જિનદત્તસૂરિ જગતો, હવધ પ્રણયું તસ પાય,
 અખંડ કર અક્ષરથકી, યુગપ્રધાન કહિવાય. ૧
 છત્રી ચોસકિ જોગિણી, ખેત્રપાલ જાવન્ન,
 નામઈ ન પડઈ વીજલી, લોક કહધ ધનધન. ૨
 પંડ ખીજમ સાનિધિ કરી, જિમ શ્રી કુસલસૂરિંદ,
 તિમ ત્રીજઈ કરજ્યો તુમહે, હું પણિ છું મતિમંદ. ૩

સાવધાન થઈ સાંભળો, કહું ત્રીજો હવઈ પંડ,

પીરપંડ ધૂનપિણુ મિલ્યાં, રસ ઉપગઈ પ્રયંડ.

૪

રાગ ધન્યાસી સાંતિજિન ભામણુઈ જાઉં એ દેશી.

મૃગાવતી રણી ગુણ ગાયા.....

*

*

*

*

સહર વડા મુક્તનાથ વિસેષા, કાન સુણ્યા અગ દેખ્યા બે,

૮૦

મુનિનાથ શ્રી પાસ જિણુંદા, મૂક્તનાથક સુખકદા બે.

મૃ. ૮૨

ખરતર સદા બદા મુક્તનાની, નગર મુખ્ય દીવાણી બે.

સિંદુ શ્રાવક સદા સોભાગી, ગુરુગચ્છકેરા બહુ રાગી બે.

મૃ. ૮૩

જાણુ શ્રાવક તે જેસક્ષમેરા, મરમ લલઈ ધર્મકેરા, બે.

કુરમચંદ રીલડ જાણીતા. સાલ વસઈ મુવિદીતા બે

મૃ. ૮૪

સંધિપૂરવ મરૂંધર ગુજરાતી, ઢાલ નવીનવ ભાતી બે,

ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, ઢાલ મ ભાંગજો દોઈ બે.

મૃ. ૮૫

ભાગી ચૂડિમઈ નહી સકારા, તુટિ લટિમઈ જ્યું હારા બે.

ભાગઈ મનિ ન સોહઈ વયરાગી, તિમ ન સોહઈ ઢાલ ભાગી બે. મૃ. ૮૬

કનકમુદ્રી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણા બે,

કંતવિના જિમ નારિ વિરગી, રાગવિણુ ઢાલ ન ચંગી બે.

મૃ. ૮૭

મીઠી ઢાલ રાગસિદ્ધ મેલી, જિમ મિશ્રી દુધ ભેલી બે,

તેહ ભણી ઢાલ રાગસિદ્ધ કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો બે. મૃ. ૮૮

*

*

*

*

અતે—

બારમી ઢાલ ખંડ ત્રીજની, સમયસુંદર મનિમાની

બે. ૨૧ મૃ.

શ્રી ખરતર ગણકમલ દિણુંદા, યુગપ્રધાન જિનચંદા બે,

૨૨ (૮૯)

શ્રી જિનસિંધ સૂરિ સોભાગી, પુણ્યદસા જસુ જાગી બે.

૨૩

પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યાં કેરાં, સકલચંદ ગુરુ મેરાં બે,

૨૪ (૯૦)

તસુ પ્રસાદિ થયા અંધ પૂરા, પ્રગટ્યા મુજસ પડરા બે.

૨૫

મોલસઈ અ'સડા વરગે, હુઈ ચક્રપદ ધણે હરગે જે. ૨૬ (૯૧)
 મગાવતી ચરણ કલા ત્રિહું ખડે. ધણે આનંદ ધમડે જે. ૨૭
 મોહણુવેલિ ચક્રપદ સુણતાં, ભણતાં નધ વલિ ગુણતાં જે. ૨૮ (૯૨)
 સમયસુંદર ઘઈ સંઘ આસીસા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુજગીસા જે. ૨૯ (૯૩)

સર્વગાથા ૨૧૧ ઇતિ મૃગાવતી ચરિત્રે ચંડ પ્રધોતન વપ્રકાર-
 પણુ, શ્રી વીરાગમન, મૃગાવતી દીક્ષા, ઉદ્યન આવક્રમત ગ્રહણુ, મૃગાવતી
 ચંદના કેવલોત્પત્તિ. તન્નિર્ગોણુ વર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણુ. ઢાલ ૧૨
 ગાથા ૨૧૧. પહેલામાં ૧૩ ઢાલ, ગાથા ૨૬૬, ખીજમાં પણુ ૨૬૬
 ગાથા તે ઢાલ ૧૩, ત્રીજમાં ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧ સર્વ મળી ગાથા
 ૭૪૪ ઢાલ ૩૮—લખી સં. ૧૬૯૪ પૃ. ૨૫ પં. ૧૫. ગુ. વિ.
 (ડે. રત્ન. જેસ. લીં.)

[ઇતિ શ્રી મૃગાવતી ચોપઈ સંપૂર્ણુ. સર્વ પંડ ૩ ઢાલ ૩૮
 ગાથા ૮૫૫ સર્વ શ્લોક ૧૧૧૦ સં. ૧૭૧૫ વર્ષેતિ મંગલ શ્રી આમ-
 રણિ મધ્યે ગણિ વિનીતકુશલ લખિતં. શ્રીસ્તુ ભાવ. પૃ. ૨૧ પં. ૧૫)
 —સં. ૧૭૦૬ આં ૧૦ ૮ ગુરૌ લિં વીરમગામ મધ્યે. ૩૭-૧૨

આ.-ક.

—સ. ૧૮૭૧ ધો. સ. બં.

—સં. ૧૬૯૦ વર્ષે આશ્વિનિ સુદિ ૩ દિને બૃહસ્પતિ વાર ॥ શ્રી
 પરતર ગચ્છે । શ્રી પુન્યશ્રી ૫ જિનસિંધસૂરિા પં. શ્રી લખ્ધિવર્ધન મુનિ ।
 તત્ શિષ્ય ક્ષ । વાં શ્રી પોપા રિપિ ઉપાધ્યાય શ્રી ૫ શિવચંદ્ર તત્શિક્ષ
 ગાનકીર્તિ લિપિત—(વિ. ધ. બંડાર.)—૩૧-૧૨ જૂની પ્રત. અનંત.

—સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે આવણ માસિ કૃષ્ણેપક્ષે ત્રયોદશ્યાં તિથૌ
 ગ્રાનિવાસરે, શ્રી પૃથ્વીમાપક્ષે ચતુર્થ શાખાયાં શ્રી શ્રી શ્રી ભટ્ટારક શ્રી શ્રી શ્રી
 પૂન્ય શ્રી દુર્પસાગરસૂરિણા શિષ્ય હજી લિપિતં. પેડવારા મધ્યે લિપિતં.
 શ્રીસ્તુ-કલ્યાણમસ્તુ, દીર્ઘાય ભવતુ લેખક પાઠકયોઃ-૧૩-૧૭ મારી પાસે
 છે. આ પ્રત કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

(૩૫૭) પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) રાસ. સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં.

આદિ—

દુહા-સોરઠીય.

- પણુમું સદ્યુર પાય, સમરું સરસ્વતી સાંમિણી,
દાન ધરમ દીપાય, કહિસિ કથા કૌતુકભણી. ૧
- ધર્મ માંહિ પ્રધાન, દેતાં રૂડા દાસિયે,
દીધઉ વરસો દાન, અરિહત દીક્ષા અવસરે. ૨
- ઉત્તમ પાત્રનો એહ, સાધુને દીજે સુખનો,
લહિયે લછિ અછેહ, આહલક દાન જો દીજીએ. ૪
- અતિ મીઠા આહાર. સખરા દેજો સાધુને,
સુખ લહિયો શ્રીકાર, ફલ ખીમ્મં સરિખા ફલે. ૫
- પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધ, સુણિયે દાનકથા સદા,
પ્રિયમેલકઅ પ્રસિદ્ધ, સરસ ધણું સંખંધછઠ્ઠ. ૬
- મુણો મિલ્યો જો સચ, એ સુણતાં જો ઉધસ્યધ,
ઉ માણસ અગલિંચ, કે મુઝ ખચનકો રસ નહિ. ૭

આ રાસની ઢાલો—(જુની પ્રતમાંથી) ૧ રાગ રામગરી-નયર
દ્વારામતિ કૃષ્ણ નરેશ. ૨ પાછલરી-અથવા કરેરે વિલાપ મૃગાવતી, રાય
કોય છોડાવે-૩ વાલુરે સવાયો વયર હું માહરું ૭-મૃગાવતીની ચોપઘની
ઢાલ. ૪ રાગ આસાઉરી સહનિર્ધ છેહડોં દરજણિ સહનિર્ધ તેહડો બાલારે
ભર જોખનમાતી-એહની ઢાલ. ૫ અલખેલાની. ૬ રાગ વર્ષાડી. જલા-
લીયાની ઢાલ. ૭ સીમંધર સ્વામી ઉપદેસે. અથવા મે વધરાગી સંગ્રહો.
૮ સોહલાની રાગ મહાર. ૧૦ રાગ દેશખ. ૧૧ રાગ મેવાડો ધન્યાસી.

અતે—

ઢાલ ૧૧ મદનમિ વાસો માહવ માંડિઓ રે-એ દેશી.

રાગ ધન્યાસી.

દાન સુખાનિ આવક દીજીયેરે દાને દોલતી હોઇ,
દીધારી દેહલ, ચહિરે સાચ કહિ સહુ કોઇ.

દાન. ૨૪

સંવત સોલ બહુત્તરિ, મેડતા નયર મઝારિ,
પ્રિયમેલક તીરથ ચોપધરે, કીધી દાન અધિકાર.

દાન. ૨૫

કચરો આવક કૌતકારે, જેમલમેરિ જાણો,

ચતુરે જોડાવી જિણિએ ચોપધરે, મૂલ આચલ મૂલતાંણુ. દાન. ૨૬

ધણિ ચોપધ એહ વિશેષની, સગવટ સર્વાલ વામિ,

ખીજા ચોપધ બહુ દેખયોરે, નહિ સગવટનો દામ. દાન. ૨૭

શ્રી ખરતર ગજ સોહાવતાં શ્રી જિણ્યંદ સૂરીસ,

સકલચંદ સદગુર દીપતારે, સમયમુંદર તસુ સીસ. દાન. ૨૮

જયવતા ગુર રાજ્યારે, શ્રી જિનસિંહ સૂરીરાય,

સમયમુંદર તસુ સોનિધિ કરીરે, ઇમ પમણિ ઉવઝાય. દાન. ૨૯

બણુતાં ગુણુતાં ભાવસુરે, સાંભલતાં સુવિનોદ,

સમયમુંદર કહિ સંપન્નિધરે, પુણે અધિકું પ્રમોદ. દાન. ૩૦

—સં. ૧૭૮૯...પ્ર. કા; ૩. અમ.

—સં. ૧૬૯૭ વર્ષે દ્વાગુણ માસે કૃષ્ણપક્ષ દ્વાદસિ ગુરવાસરે
લખિતં સોભાગ્યવિમલેન ૮-૧૫ વિ. ધ.

—સં. ૧૭૦૧ વર્ષે આશ્વિન માસે તૃતીયા મંગલવાસરે વાં
લખિધિવિજય ગણિશ્રી વીરવિમલ તત્ શિષ્ય મુ. કલ્યાણવિજય લખીકૃત
શ્રી સામલ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાન ૫-૧૫ પાદગણુપુર ભ.

—સં. ૧૭૪૪ વર્ષ માહ શુદ્ધિ ૫ દિને લિં ગણિ પુદ્ધિવિજયેન
શ્રી જિહનાબાદ નગર મધ્યે સાધ્વી વાચનાય ૧૭-૧૧ ધો.

—સં. ૧૮૦૩ જ્યેષ્ઠ વદિર સાધ્વી મલૂકોળ પઠનાર્થ ૧૩-૧૧ ધો.

—૧૧-૧૩ ગારીયાધર ભં.

—૯-૧૩ લીં; પ્રત લં ૧૮૧૮ લીં.

—૮-૧૨ આઘા ભંડાર. શુદ્ધ ને ધણી જૂની પ્રત કર્તાની રવય

લિખિત જણાય છે.

(૩૫૮) પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩

—વિદ્યા.

(૩૫૯) નલદ્વદંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩

આદિ—

સીમધર સામી પ્રમુખ, વિહરમાંન જિન વીસ,
 અઢી દીપમાહિ સાસતા, જયવંત જગદીસ. ૧
 કોડિ દોષ વલી કેવલી, સહસ કોડિ દોષ સાધુ,
 સંપ્રતિ સંયમ પાલતા, ગુણુમણિ સમુદ્ર અગાધ. ૨
 અમાન્નિય જિન આદિ દે, ચક્રવીસર્ધ જિણુચંદ,
 સહુ દિસર્ધ બાવન ચતુર, સહુ ગણુધર સુષકંદ, ૩
 જિન ચક્રવીસ તણા યતી, લિખ્યા અઠાવીસ લાષ,
 અઠૂતાતીસ સહસ અધિક, સૂત્ર સિદ્ધાંતષ ભાષ. ૪
 ગણુધર પહલી ગુંથીયા, પૂરવ ચક્રિદ પ્રધાન,
 તેહનો સાર નમોદાર તે, ધરમ સહુ કો ધ્યાન, ૫
 એ સહુનર્ધ પ્રણુમી કરી, પ્રણુમી સદગુર પાય,
 સમર સરસતિ સામિની, પામુ જેમ પસાય. ૬
 નલદ્વદંતી નારિના, સરસ ધણું સંજધ,
 છ પડે કરિસું છના, નિરમલ સીલ સુગધ. ૭
 દ્વદંતી મોટી સતી, નામ થકી નિસ્તારિ,
 બાજી બર્ધઅર બાંપડી. કાં સરજી કિરતાર ? ૮
 આકલ કૂચે કુટરે, પગે ન પગ હોઈ,
 ચંપા કુલ અમૂલ ગુણુ, સિર આડધ સહુ કોઈ. ૯
 જીભ પવિત્ર કરવા બણી, કહીસું સતીચરિત્ર,
 ભાવક તુમહે પાણુ આંબળો, હોસિં કાન પવિત્ર. ૧૦

—સ્વયંવરા મંડપ. વીનાહવર્ણુનો નામ પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ:

—રાજ્યહારણુ દ્વદંતી ત્યાગવર્ણુનો નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ;—

નય સૂર્યપા કરમવતીકલા પ્રગટ, વિપ્રસમાગમન, દ્વદંતીવિરહવિલાપ,
 સાર્થ:શાણુ રાક્ષસરજન-વર્ણુનો નામ તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

—ગુહાગમન, સાર્થવાહ-તાપસપ્રતિબોધ, સિંહ કેસરી સાધ કેવ-
લોત્પત્તિ, નલદવદંતી પૂર્વ-ભવ વર્ણન, રાક્ષસી પ્રતિબોધ, ધનદેવ સાર્થ
વાહસાહાય, શ્રી અચલપુર સમાગમે નામ અનુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

—નૃપસમીલન, ચોરમોચન પ્રતિબોધ, હરિમિત્રવિપ્રસમાગમન,
સ્વયંવરમંડપકારોપણ, દધિપર્ણ સાર્થ કુળજસમાગમન, કટિમુક્તરૂપ
નલમેલાપક નામ, પંચમ ખંડ સંપૂર્ણ:

તિલકાચ્યારજ કહી એહની, ટીકા સાત હજાર,
ઠસાવકાલિક મૂલ સૂત્રની, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મઝાર.

x

x

x

x

નલદવદંતી કેરા મર્ધ કહ્યા, પાંડવનેમ ચરિત હો,
એ અધિકાર તિહાંથી ઉઘર્યો, ચચક્ષ કવિયણ ચિત્ત હો,
કવિયણ કેરી કિહાંકાણુ ચાતુરી, અધિકું ઝોઝું એથિ હો,
વીસર ભોયો જે ભ કહ્યો. મિઝાઝકડ તેથિ હો,
સંઘ સમક્ષ તે મધ આપીઉં, નવમી દાલ રસાલ હો,
છકા હો ખડનણી પૂરી થઇ, વાઝ વચન વિલાસ હો,
સમયસુંદર ભણુછ ભાવસું,

અતે—

દાન ૧૦ દેશી ગીનાની છંદની.

મુખમર્મા સ્વામી પગપરા, ચંદ્ર કુલા વિચરી શાખ,
કોટીક ગચ્છ ગુણ ખરતરો, ભટારી કીયા સું ભાખ.

સુભાખ જગપ્રધાન જિનચંદ, પ્રથમ શિષ્ય શિગેમણિ,
જસ ગોત્ર રીહડ નામ પડિન, સકલચંદ પ્રસિદ્ધિ ધણી.

તમ શિષ્ય પમણે સમયસુંદર. ઉપાધ્યાય ઇસિપરિ,
વાચનાચારીજ હર્ષનદન પ્રમુખ શિષ્યને આદરે.

ગોત્ર ગોત્રવંછા ગહગહે, એકના નગરિ મઝારિ,

દિન દિન સઘમર્ધ દીપતા, ખરતર ગચ્છ સિણુગાર.

સિણુગાર ધર્મ તથા ધુરધર, દેગુર રાગી ધણું,
રાયમલ્લ યુવ રત્ન અમીપાલ, ખેતસી નેતસી ભણું.
રાજસી તેજસી ભવિષ્ય તિહાંકણિ નતસી આગ્રહ ધણું,
ચક્રપર્થ કીધી સમયસુંદરિ, નલ દવદતી ચરીત ઝુણું.

૨

સંવન સોલ ત્રિહુતરે માસ વસંત આણુંદ,
નગરિ મનોહર મેડતો, જિહાં વાસુપૂજ્ય જિણુંદ,

વાસુપૂજ્ય તિર્યંકર પ્રસાદિ ગછ ખરતર ગહિગહિં.
ગછરાવ યુગપ્રધાન જિણસિંધસૂરિ સદગુર જસ લહહ,
ઉવઝાય પમણુઈ સમયસુંદર, કીઓ આગ્રહ નેતસી,
છઉપઈ નલ દવદતી કેરી, ચતુર માણુસ ચિત વસી.

૩

—મનિ શ્રી નલદવદતી શિલોપરિ ચક્રપર્થ સંપૂર્ણ. ખંડ ૬ સર્વ
ગાથા ૯૧૩ શ્લોક સખ્યા ૧૩૫૦ હાલ ૩૮ (૫૦ કાં)

(પ્ર. શ. વિદ્યા. લી. પા. ૩)

—મનિ શ્રી નલ દવદતી સખધે-તાપસદેવકૃત સમગ્રી સ્વર્ણવૃદ્ધિ
નલકોશલા પ્રવેશો ઉછવ. નલ દવદતી દીક્ષા અલણુ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ, કનકા-
વતી સમીપ દસ સમાગમ, કન્કવતી વસુદેવ પરિણાયન. અહવાસ
કનકવતી કેવલાત્પત્તિ, નલ આગામી ભવસિદ્ધિ ગમન-૮-વર્ણુનો નામ
પદ્ય ખંડ સ પૂણું:—

પ્રથમ ખંડે હાલ ૭ ગાથા ૧૭૧ દ્વિતીય ખંડે હાલ ૫ ગાથા
૧૩૫, તૃતીયે ખંડે હાલ ૪ ગા. ૧૩૦ ચતુર્થે ખંડે હાલ ૬ ગાથા
૧૨૯, પચમ ખંડે હાલ ૫ ગાથા ૧૭૬ પદ્ય ખંડે હાલ ૧૦ ગા. ૨૦૪
સર્વ ગાથા ૯૪૧ અંથાઅંથ ૧૩૭૫. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી કીર્તિકુસલ
ગણિ શિષ્ય ગણિ જીનકુશલ લખિત-સાહ માણિકંદાસ તસુ સંત સાહ
શ્રી સાતિદાસ વાચનાય. સવત ૧૭૬૬ વર્ષે કાતિ માસે કૃષ્ણજ્યેષ્ઠે તિથિ
દસમિ દિને ભોમવાસરે લખિકૃતે. (મુનિશ્રી નીતિવિજયજી પાસેની પ્રત. દે.લા.)

—સર્વ ઢાલ ૪૧ સર્વગાથા ૯૩૭ સર્વપંડ ૬ અંચાચથ શ્લોક સંખ્યા ૧૪૭૦ શુભં ભવતુ-લિખત કાસોરીયા આમે રૂપારેલીકે પાંડ-ગણે:-રાણાશ્રી હામરસીગણ રાજ્યે તત્ ઉ...રાડોડવશે દાકુરાં શ્રી સિવ-સીંધણ તત્કુંવર શ્રી અનોપસિંધે તત્ કુંવર દેવીસિંધેન સૂખં ભૂયાત્. પુસ્તિકા લેખીતા. શ્રી તપાગચ્છે રચિશાપાયાં પંડિત રત્નાકર સકલ પંડિ-તોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુર (૧) પાલ રચિણ તત્ શિષ્ય પંડિત પ્રધાન સૂજાણુરચિણ તત્ શિષ્ય કનકરચિ લિપિકૃત સ્વપદ્મણુકેતવર્થ સં ૧૮૩૦ વર્ષે સાકે ૧૬૯૫ પ્રવર્તમાને માસોત્તમ ચૈત્ર વદી ૫ પુષ્પવાસરે દ્વિતીય પ્રહરે સસુખેન તિષ્ઠતિ સર્વ મંગલં. પૂ. ૪૧ પં. ૧૩ આ. ક.

—પ્રથમ ખંડ ઢાલ ૭ ગાથા ૧૮૧ દ્વિતીય ખંડ ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૬ તૃતીય ખંડ ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડ ઢાલ ૬ ગા. ૧૨૯ પચમ ખંડ ઢાલ ૫ ગા ૧૭૬ ૫૪૪ ખંડ ઢાલ ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ ખંડ ઢાલ ૩૯ અંચાચથ ૧૩૫૦.-કતિ-ઝાંપમાડણુની પ્રતિ છછં. ૩૭-૧૬ મો.

—પં. ઉરખદ લિપીકૃત-મુક્તઆણુ મધ્યે. (વિ. ધ. ભડાર)

—૩૦-૧૧ લીં.-૨૩-૧૮ અનંત. સર્વ ગાથા ૨૫૦. સં ૧૮૪૪ વર્ષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવાસરે.

—પૂજ્ય ઝ઼ માલજી તત્ શિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિપિકૃતં શિ. ઝ઼, શિવજી માલજી ચેલા ઝવેરચંદ મોતીચંદ પદનાથે શ્રી ભુજનગરે રાં. શ્રી રાજ્યધણુ રાજ્યે સ. ૧૮૬૬ ના ક્રાંતિ વદ ૫ સુરૈ-પા. ૩૦ ૧૫ રાજકોટ પૂ. અ.

—સર્વગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વરષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવારે. પ્રથમ ખંડે ઢાલ ગાથા ૧૭૧, દ્વિતીય ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૫ તૃતીય ઢાલ ૫ ગાથા ૧૦૨ ચક્રથા ખં. ઢા. ૬, ૧૨૪ પચ. ખ. ઢાલ ૫ ગા. ૧૩૬ છઠા ખં. ઢા. ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ ઢાલ ૩૯ ગાથા ૯ સર્વ ૧૩. સર્વ ખંડ ૬ અંચાચથ ૧૨૫૦ શુભં ભવતુ. ૩૨-૧૪ અનંત.

(૩૬૦) વલકલચીરી રાસ. (ચુપઈ) ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં:

આદિ—

દુહા

- પ્રણમું પારસનાથનંદ, પ્રણમુ સહગુરૂ પાય,
સમરે માતા સરસતી, સદ્ કર્યો સુપસાય. ૧
- વલકલચીરી કેવલી, મોટઇ સાધ મહંત,
ચૂંપ કરી કહું ચુપઈ સાંભલ્યો સદ્ સંત. ૨
- ગુણ ગિર્યાના ગાવતાં, વલિ સાધના વિશેષ,
ભવમાહિ ભમીઈ નહી, લાહિયઈ સુખ અલેખ. ૩
- મઈ સંત્યમ લીધુ કિમઇ, પણિ ન પલખ કરું કેમ,
પાપ ધણા પોતઈ સહી, અટકલ કીજઈ એમ. ૪
- તઉપણિ ભવ તરિવામણી, કરિવઉ કોય ઉપાય,
વલકલચીરી વરણુવું, જિમ મુઝપાતિક નય. ૫

*

*

*

*

અતે—

- જેસલમેરઇ જિનપ્રાસાદ જિહાં ધણારે,
સોમ વસુ સિણુગાર ૧૬૮૧ વરસ વખાણીયેરે,
ખરતર ગછ રે ખિરદ ખર જગિ જણીયેરે— ૫
- શ્રી જિણુચંદ સ્મરિ રે જુગપ્રધાન જગિ પરગડારે,
રે તાસુ પ્રથમ શિષ્ય તેહ, સકલચંદ સુચંકરે,
સમયસુંદર રે, તાસુ સીસ શોભાધરે— શ્રી. ૬
- રાહડ કુલરે જિહાં જિણુચંદ સ્મરિ ઉપનારે હોરે,
તિણુ કુલિ જસુ અવતાર મુલતાણુમાં વસધરે,
સાહ કમચંદરે જેસલમેરી સુલ જસધરે. શ્રી. ૭
- પદ સગવટરે વલકલચીરી ચુપધરે,
હાં રે કમચંદ આગ્રહ મઈ કીધ,
આણુંદ અતિ ધણુધરે, સુખ પામધરે,
સમયસુંદર કહૈઇ જે સુંણુધરે. શ્રી. ૮

સર્વગાથા ૨૨૫. ધતિ શ્રી વલકલચીરી ચુપધ સમાપ્ત.

(પ્ર. કા. લી.)

૩૬૦૬ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (૬) તિંચરિપુરમાં.
આદિ—

સરસતિ સામિણિ પય નમી, પ્રણમી સહગુર પાય,	૧
વસ્તપાલ તેજપાલનો, રાસ કહું ચિત લાય.	
પોરવાડ વંશે પ્રગટ, જિનશાસન સિણુગાર,	૨
કરણી મોટી જિણુ કરી, સહુ જાણે સંસાર.	
અંડ પ્રચંડ અનુક્રમે સોમ અને આસરાજ,	૩
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, તસુ નદન શિરતાજ.	
માતા કુઅરિ ઉરરતન, પાટણુ નગર નિવાસ,	૪
વીરધવલ રાજ તણા, મેહતા પુણ્ય પ્રકાસ.	
વરસ અદાર ગયા પછી, વરસ અદારા સીમ,	૫
વસ્તપાલ તેજપાલ જે, ધર્મકરણી કરે ધર્મ.	
× × × × ×	
વરસ ખાર સત્યોતરે પહલી શેત્રુંજ યાત્ર,	૨૬
કીધી સખલ પહુરસ્થું, તે કહિધ લવમાત્ર.	
× × × × ×	

અંતે—

સરસ્વતીકંઠાભરણુ ખિરદ, ચોવીસ ખોલે ભટ્ટ સુશબ્દ.	૩૨
દલવા દલ ડેરા તગોટી, ફરહે નેજા ધજા અતિ મોટી,	
સખલ આડખર રાયની રીતિ, સંધ ચાલે સહુ સંતોષી.	૩૩
જયપતાકા તેતીસ વાર, સંગ્રામ કરીને પામી સાર,	
એહવી સાઠી આરહ જત્રા કીધી, શેત્રુંજ સંધવી પદવી લીધી.	૩૪
હવે સહું પુન્યવરાની વાત, જે દ્રવ્ય ખરચ્યા તે કહાત,	
તેત્રીસ કોટિ ચઉદહ લાય, અદાર સહસ આઠસે સાખ.	૩૫
ત્રિહું લોહીએ ઉણા સોનધયા, પુણ્યવરે ખરચ્યા તે કહિયા,	
જિનસાસનમાં સોહ અદાર, ખારસે અઠાણું સુરગતિ પાઈ.	૩૬

ચસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન, જેહને પગ પગ પ્રગટયાં નિધાન,
 પુન્યથી પામી તેજમ તુરી, દક્ષિણાવર્ત આસ્યા પુરી. ૩૭

ધમ જાણી સહુકો ધરમ સાર, ધન પરચો વ્યવહારિયા વાર,
 સફલ કરો આપણો અવતાર, જિમ તુમે પામો ભવપાર. ૩૮

શ્રી ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનચંદ, શિષ્ય સફલચંદ નામે મુણિદ,
 સમયસુંદર પાલક તસુ સીસ, રાસ ભણ્યો શ્રીસંધ જગીસ. ૩૯

સંવત સોલે જયા(છયા)સીયા વરસે, રાસ કિથો તિમરીપુર હરખે,
 ચસ્તપાલ તેજપાલનો રાસ, ભણુતાં સુણુતાં પરમ ઉલ્લાસ. ૪૦

—આગ્રાપ્રત ૨-૧૨. કાર્પાસ સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની
 સવિસ્તર નામાવલિ પૃ. ૪૫ મેં આગ્રાપ્રત પરથી ઉતારેલી છે.
 ગા. ૫૪-ખ. ૩, માણેક.

(૩૬૧) સીતારામ પ્રબંધ (ચોપદ) ૧૬૮૭ મેડતામા.

આદિ—

દહા.

સ્વસ્તિ શ્રી મુખસપદા, દાયક અરિહત દેવ,
 કરજોડી તેહને કંઈ, નમસકાર નિતમેવ. ૧

નિજગુરુ ચરણકમલ નમું, તીન તત્ત્વદાતાર,
 દીડીથી કુંજર કીયો, એ મુજને ઉપગાર. ૨

સમર સરસતિ સામિણી, એક કંઈ અરદાસ,
 માતા દેજે મુજને કંઈ વચનવિલાસ. ૩

સંખ પ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકયુદ્ધ પ્રબંધ (૨),
 નલદવદતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપદિ આર સંખંધ. ૪

આઈ તું આવી તિહાં, સંમર્યા દીધો સાદ,
 સીતારામ સંખંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ. ૫

કલંક ન દીજે કેહને, વલી સાધને વિશેષિ,
 પાપ વચન સહુ પરિહરો, દુખ સીતાનું દેખિ. ૬

સીલ રતન પાલો સદ્દ જિમ પામો જસવાસ,
 સીતાની પરિ મુખ લહો લાભો લીલ વિલાસ. ૭

સીતા રામ સંબંધના નવખંડ કહિસિ નિખંધ,

સાવધાન થઈ સામક્ષો, સીલ વિના સહુ ધંધ. ૮

અત્ર આ પ્રબંધની દરેક ખંડમાંનીદેશીઓ આપેલી છે:—

* * * *

ઢાલ ૧—સાહેલી આંખો મેરીયો—રાગ સારંગ, ગોતમ સ્વામી સમોસર્થા.

ઢાલ ૨—પુરંદરી વિસે ખાલી—સાધુને આલ ફૂડો દીયો.

ઢાલ ૩—સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે, દેવો તણો નિવાસ—

ગયસુકુમાલની ચોઢાલીયાની;—

ઢાલ ૪—ધરિ આવોરે મનમોહન મોઢા.

ઢાલ ૫—ખિંદલીરી.

ઢાલ ૬—રાગ ગોડી. જાતિ જકડીની વિસખાલી.

ઢાલ ૭—જાતિ ત્રાટકાવેલિની.

પહેલો ખંડ થયો એ પૂરો, સાત ઢાલ સુસવાદ,

જુગ પ્રધાન જિણુચંદ પ્રથમ શિષ્ય, સ્ફક્તચંદ સુપ્રસાદ.

ગણનાયક જિનરાજ સરીસર, ભટ્ટારક વડભાગ,

સમયસુંદર કહે સીલ પાલંતાં વાધે જસ સોભાગ.

—સર્વ ગાથા ૧૪૬ સીતાવિવાહવર્ણનો નામ. પ્રથમ: ખંડ —

હિવ થીજો ખંડ બોલસ્યું, ખિહું વાધે બહુ પ્રેમ,

સાંનિધિ કરિજો સરસતી, જોડું બે ગો જેમ. ૧

સીતારામ સભાગિયા, ભોગવે ભોગ સંયોગ,

લીલાના એ લાડિલાડિલા, ધણું વખાણું લોગ. ૨

* * * *

ઢાલ ૧ કેયે પૂજ્ય પધારિચે—એ ગીતની.

૨ જાતિ જતિની—વલી તિમરી પાસે વડહું ગામ—વલી પ્રત્યેક

બુદ્ધની ખીજ ખંડની આઠમી ઢાલ, જંબુદીપ પુરવ

સુવિદેહ એહની ઢાલ.

૩ રાગ આસાઉરી સિંધૂડો મિત્ર. ચરણાંલી ચાંમુડા રણે ચડે,

ચખ કરી રાતા આલોરે, વિરતિ દાનવદલ વિચિ, ધાકુ દીયે ધમ-
રોલો—ચરણાલી૦ એહની દાલ.

૪ વરસાલો સાંભરે—

૫ ચેતે ચેતન કરી. અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધના પહેલા ખડની આદમી
દાલ—ધન પદમાવતી—એહની દાલ.

૬ એલગડીની—રાગ મલ્હાર.

૭ ચાકી એલો આંવેછ.

સાતમી ટાલ પૂરી ચપછ, રામ રહ્યા વનવાસ,
સમયસુંદર કહે સહુ મિલીછ, ભરતને ઘો સાખાસિ.

૧૮

ખીજો ખંડ પૂરો થયોછ, સાનિધિ શ્રી જિનચદ,

સકલચદ સુપસાઉયેછ, દિનદિન અધિક આણુંદ.

૧૯

શ્રી ખરતર ગછ રાજ્યઓછ, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,

સમયસુંદર પાઠક કહેછ, પૂરો સંધ જગીસ.

૨૦

—સર્વ ગાથા ૧૮૨ રામસીતાવનવાસવર્ણનો નામ દ્વિતીય; ખંડ:

ત્રિણુ વિણુ ગીત ન ગાઇયે, ત્રિણુ વિણુ મુગતિ ન હોઈ,

કહું ત્રીજો ખંડ તે ભણી, જિમ લહે સવાદ સહુકોઈ.

૧

રામચદ આશ્રમે રહ્યા, પહેલી રાતિ મઝાર,

આવી આગલિ આલતાં અટવી ડંડકાર.

૨

*

*

*

*

દાલ ૧—રાગ રામગિરી અમ્હને અમ્હારો પ્રિયુ ગમે—

કાજ મહમદના ગીનની દાલ.

૨—રાજમતી રાણી ધણપરિ બોલે, નેમવિના કુંણુ ધુંધટ બોલે—
એહની દાલ.

૩—સુણે મેરી સજની, રજની ન જાવેરે એહની દાલ, અથવા પ્રિયુડા
માનો બોલ હમારો રે એહની દાલ.

૪—અદાયણિની—પણિ દુહે દુહે ચાલિ. રાગ કેદાર. રાગ ગોડી.

૫—રાગ મલ્હાર. મોરા સાહિય હે શ્રી સીતલનાથ કે, વીનતિ સુણિ
એક મોરડી એહની—અથવા રાજેસર હો સુણિ વીનતિ એક કે
મનવંછિત પૂરે માહરા.

૬—ધડરિયે ધડરિયે ઓલગાણે આણુ ઉલંગ્યોરે—આ. લાલ.

૭—નાહલિયા મનએ ગોરી રેવણુ હટે—રાગમલ્હાર

ત્રીજા ખંડની સાતમી રા. દાલ પૂરી થઇ તેહ

ત્રીજો ખંડ પૂરો થયો રા. સમયસુંદર કહે એહ. પ્રિ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૮ સીતારામ સંબંધે વનવાસે પરોપકાર વર્ણનો.

નામ તૃતીય: ખંડ:

દાન શીલ તપ પણિ બલા પણિ વિણુ ભાવ ન સિદ્ધિ
તિણુ કારણે કહો જોઇજો યોથો ખંડ પ્રસિદ્ધ.

લખમણુ સીતા રામ સહુ, ગયા આદેરા જોથિ
ગાજવીજ કરિ વરિસયા, લાગો જલહર તેથિ.

*

*

*

*

દાલ ૧—વેસર સોનાકી, ધરિ દે ચતુર સોનાર
વેસર પહેરી સોનાકી રહે નંદકુમાર વે.—

વે૦

દાલ બીજી. રાગ વયરાડી જા જરે બાંધવ તું વડો—એ
ગૂજરાતી ગીતની દાલ.

૩—દેખો માઈ આસા મેરે મનકી સયલ ફલીરે,
આણુદ અગિ ન માય—એ ગીતની દાલ.

૪—ચોપઈની દાલ—રાગ ગોડી.

૫—રાગ ઉડી—આજ્યો આજ્યો માંદલકો ધોકાર એ ગીતની જાનિ.

૬—રાગ ગોડી. જાંબૂદીપ મઝાર—એ સુખાહૂ અંધિની દાલ.

૭—ગગ કેદાર ગોડી—કપૂર હુયે અતિ ઉજહું રે,

વત્તિ અનોપમ ગદ્ય એ ગીતની દાલ.

સાતમી ઢાલ પૂરી થઈ રે સાંભલજ્યો એક મન
 ચોથો ખંડ પૂરો થયો રે સમયસુંદર સુવચન. ૭૬
 —સર્વ ગાથા ૨૨૦ દેવલિ મહિમા વણુંતો નામ ચતુર્થ: ખંડ:
 હિવ ખોલું ખંડ પાંચમો પાંચ મિલ્યા જસવાદ
 પાંચામાંહિ કહીછયે પરમેસર પરસાદ. ૧
 સીતારામ સદ વલી આગે ચાલ્યા ધીર,
 દંડકારણ્ય વને રજા, કન્નરવાને તીર. ૨

x

x

x

x

ઢાલ ૧ કી. રાગ કેદાર ગોડી-આવો જુહારો રે, અઝરો પાસ, મનની
 પૂરે આસ-એ ગીતની ઢાલ.

૨—સુણોરે ભવિક ઉપધાન તૂલાં વિણ કિમ સૂઝે નવકારણ—એહ
 સ્તવનની ઢાલ. (આ કવિનું પોતાનું સ્તવન છે.)

૩—રાગ માણી. તોરા કીજે મહાંકાલાલ, દાર પીજે જા,
 પડવે પધારો મહાંકાલાલ, લસરક લેજ્યો છ...
 તેરી અજબ સૂરતિ મહાંકો મનડો રંજ્યોરે લોભી
 લંબ્યાછ—એ ગીતની ઢાલ.

૪—સેહર ભલો પણિ સાંકડો રે, નગર ભલો પણિ ફરરે, હઠીલા વયરી
 નાહ ભલો પણિ નાન્હડોરે, આવિઓ આવિઓ જોખનિયાંકો
 પૂરેરે-હઠીલા વયરી.

હીરોરે હરપાલકોરે લાલ—એહની ઢાલ.

નાયકાની ઢાલ સરિખી છે પણિ આંકણી લહરકે છે.

૫—રાગ માણી માઝિરે આખા વીર ગોસાંઈ—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ બંગાલો. ઈમ સૂણી ફત વચન, કોપીયો રાજ મન—એ

મૃગાવતીની ચોપમની ખીજ ખડની દસમી ઢાલ.

૭—જગે છે ધણાય ધણેરા, તીરથ ભલાય ભલેરા એ સ્તવનની ઢાલ.
 એહવે સાતમી ઢાલ, પૂરી થઈ તતકાલ,
 સમયસુંદર ઈમ ખોલે, સીતાને ન કો તોલે. ૫૨

પાંચમો ખંડ રસાલ, પૂરો થયો સાત દાલ
 સમયસુંદર કહે આગે, કહતાં દિન ઘણા લાગે. ૫૩
 —સર્વ ગાથા ૨૪૮ સીતાસંહરણુ નામા પંચમઃ ખંડઃ
 માતપિતા પ્રણમું મુદા, જનમ દીયો મુઝ જોણુ,
 વાંદું દીક્ષાગુરુ વક્ષી, ધરમરતન દિયો તેણુ. ૧
 વિદ્યાગુરુ વાંદું વક્ષી, જ્ઞાનદષ્ટિ દાતાર,
 જગમાંહિ મોટા જાણિજ્યો, એ ત્રિહુનો ઉપગાર. ૨
 એ ત્રિહુને પ્રણમી કરી, છડો ખડ કહેસિ
 પડરસ મેલી એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.

*

*

*

*

દાલ ૧—રાગ રામગિરી ભણુ મદોદરી દૈત્ય દશકધ સુણુ
 —એહ ગીતની દાલ, અથવા ચડયો રણુ ઝુઝવા ચંડપ્રધોત
 નૃપ—એ ખીજા પ્રત્યેક પુદ્ધના ખંડની દાલ.
 ૨—રાગ મારણી. ૩ પદ્મીછંદની.
 ૪—રાગ સોરઠ—મતિ જાંગડાની.
 ૫—દાલ ખેલાની. ૬ ગ્રોહતિથારી—અથવા સંઘવી રી.
 ૭—રાગ મદ્દાર—આવણુ માસ સોહામણો એ ચોમાસિયાના
 ગીતની દાલ.

—સર્વ ગાથા ૪૪૪ રામરાવણયુદ્ધ વિશલ્યો કન્યા સમુદ્દત
 લક્ષ્મણુ શક્તિ ૨ રાવણુ સમારાધિત બહુ રૂપિણી વિદ્યાદિ વર્ણુનો
 નામ પધ્દ ખડ:

સાત ક્ષેત્ર મિલેં સામદાં તો સગલા કુખ હોઈ
 નિણુ કારણિ કહું સાતમો ખંડ સુણો સદ કોઈ. ૧
 હું નહિ થાતો આખતો જોડતાં એ જોડ,
 ગમાયણુ મોટા મહિં સુણિજ્યો આલસ છોડિ. ૨

x

x

x

x

દાલ પહેલી. રાગ રામગિરી છાનો ને છિપીને વાહલા કિહાં રહો—એહની.

૨—હાં રંગ રલિયાં હો રંગ રલીયા-

૩—રે રંગ રત્તાકર હલા મો પ્રીકિ રત્તો આણિ
હુતો હિપરિ કાદિને પ્રાણુ કર કુરખાણુ-સુરંગા

કરહારે, મો પ્રીકિ પાછો વાલિ, મજ્જા કરહારે-એ ગીતની ઢાલ
રાગ મારણી.

૪—રાગ બંગાસો-જાની એતા માન ન કીજે-એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ પરજ્યો-કાલહરો મિત્ર. સિહરાં શિરહાર મધુપુરીરે, ગઢાં વડે
ગિરનારિરે, રાધ્યાં સિરહર રૂકમણીરે, કુંયરાં નદકુમારે-કસાસુર
મારણુ, આવિને પ્રહ્લાદ ઉધારણુ રાસ રમણે ધરિ આજ્યો-ધરિ
આજ્યો હો ધરિ આજ્યો હો રામજી રાસ રમણે ધરિ આજ્યો-
એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ મહાર-વધાવારી ઢાલ.

૭—આખો મોર્ય છ હે જિણુ ભણે-એહ ગીતની. રાગ સારંગ.

—સર્વ ગાથા ૩૧૨ રાવણુવધ ૧ સીતા પથ્વાદાનયન ૨, શ્રી
રામલક્ષ્મણુયોધ્યાપ્રવેશ ૩, સીતાકલકંક પ્રદાન ૪ વર્ણનો નામ સમમઃ ખંડઃ

આઠ પ્રવચન માતા મિથ્યાં સૂત્રો સયમ હોષ

આઠમો ખંડ કહું ઇલાં સ લહે સીલ મ કોઈ.

૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧—રાગ મારણી. અમાં મ્હાંકી ચિત્રાલિંગી જોઈ, અમાં અમામ્હાંકી,
મારડે મેવાસીકો સાદ સોહામણોરે લો-એ ગીતની ઢાલ.

૨—રાગ મારણિ. ઝાખર દીવા ન બલેરે, કાલરિ કમલ ન હોઈ,
છોરિ મૂરખ મોરી પાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઈ.

૧

કહધ્યા બે, ઇયારલ બાસિયા, જોવન જાસિયા બે, બહુર
ન આસિયા-એહની ઢાલ. એ ગીત સંઘિમાહે પ્રસિદ્ધ છે.

૩—નોખારા ગીતરી-નોખારા ગીત માર્યાડિ હુંડાડિમાંહે પ્રસિદ્ધ છે.

૪—ચોપઈની રાગ તિલંગ ધન્યાસિરી. કોઈ પૂછો ખંભણુ જોસીરે,
હરિકો મિલણુ કદિ હોસીરે-એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ ખંભાયતી સુંબરા તું સુલતાણુ, ખીજ હો ચારા સુંબરાં
એલગૂહો—એ ગીતવી ઢાલ. એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—એધપુર
મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૭—રાગ ખંભાયતી. સોહલાની જીતિ—અમાં મોરી મોહિ પરણાવિ હે
અમાં મોરી જેસલમેરા મેરા જાદવાં હે, જાદવ મોટા રાય, જાદવ
મોટા રાય હો, અમાં મોરી કડિ મોડીને ઘોડે ચડે હો—એહ
ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૩૨૩ સીતાપરિત્યાગ ૧, વજ્રજ્ઞ ગૃહાનયન ૨,
કુશલવક્રમારયોધ્યાપ્રવેશ વર્ણુનો નામ અષ્ટમઃ ખંડ

હિવ નવમો ખંડ ઓલિસ્થું નવરસ મિલ્યાં નિદાન,

મનવંછિત સુખ પામીયે, નિરમલ નવે નિધાન.

૧

*

*

*

*

ઢાલ ૧ તિલ્લ્લીરા ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિક્કેસે પ્રસિદ્ધ છે.

૨—રાગ રાણી—ગલિયા રે સાજણ મિલ્યા મારાય,
દે નયણાદો યોટરે, ધણુવારી લાલ, હસિયા પણિ
એલ્યા નહી મારાય, કાંઈક મનમાંહે યોટરે.;

૧

ધણુવારીલાલ, આજ રહો રંગમહોલમે મારાય.
એ ગીતની ઢાલ.

૩—રાગ કનડો ઠમકિ ઠમકિ પાય નેરૂરી બન્નવે, ગજગતિ બાંહે, ગ૦
હુડાવે—૧ રંગબીની જાલણી આવે—એ ગીતની ઢાલ.

૪—રાગ હુસેની ધન્યાસિરી મિત્ર, દિલ્લીકે દરમારમે લખ આવે લખ
જાઇ, એક ન આવે નવરગખાન જાડી પધરિ દલિ દલિ જાઇ
ખો—૧ નવરંગ બધરાગીલાલ એ ગીતની ઢાલ.

૫—રાગ ગોડી જાતિ જકડીની—શ્રી નઉદાર મનિ ધ્યાયે—એ ગીતની.

૬—રાગ કેદાર ગોડી. મિત્રી. વીરા હો ચારે સેહરે મોહ્યા પુરૂષ ગિયાર
લાડણુ વી૦ વીવાહરા ગીતરી ઢાલ.

૭—રાગ ધન્યાસિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક
મીડીરે—એ સંવાદ શતકની ખીલ ઢાલ—અથવા પાસ જિણિંદ
જુહારિયે—એ સ્તવનની ઢાલ.

ઉપરની ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાસિ. સિલ કહે જગ હું વડો—એહનિ,
પાસ જિણિંદ જુહારિયે એહની.

અતે—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુઈ તે વાંચોરે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ ભેદ લહે નર કાચોરે. સી. ૧
નવરસ પોખ્યા મે ધહા, તે સૂધડો સમજિ લેજ્યોરે,
જે જે રસ પોખ્યા ધહાં, તે ઠાગ દેખાડિ દેજ્યોરે. સી. ૨
કે કે ઢાલ વિષમ કહિ તે દુપણુ મત ઘો કોધરે,
સ્વાદ સાપુણી જે હુવે ને લિંગ હુદે કદે ન હોધરે. સી. ૩
જે દરખારે ગયો હુસે દુઢાડિ મેવાડિ ને બિસ્તીરે,
ગુજરાતિ માઝઆડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ ભસ્તીરે. સી. ૪
મત કહો મોટિ કાં બેડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસોરે,
નવ નવા રસ નવનવિ કથા સાંભલતાં સાખાસ દેસોરે. સી. ૫
ગુણુ લેજ્યો ગુણિયણુ તણો મુઝ મસકતિ સાહુમો જોજ્યોરે,
અણુસહતાં અવગુણુ ગ્રહિ મત ચાલણિ સરિખા હોજ્યોરે. સી. ૬
આલસ અભિમાન છોડિને સૂધિ પ્રતિ હાથ લેધરે,
ઢાલ લેજ્યો તુમહે ગુરુમુખે વલિ રાગનો ઉપયોગ દેધરે. સી. ૭
સખર સભામાંહિ વાંચજે યેજણુ મિલિ મિલતે સાદેરે,
નરનારિ સહુ રિઝસે જસ લહસો ગુરુ પ્રસાદેરે. સી. ૮
આદરમાંન ધણો હુસે વલિ ન્યાન દરસનનો લાભોરે,
વાચણુહારા નૌ જસ વિસ્તરસ્યે જિમ જલ આભોરે. સી. ૯
નવખંડ પૃથવિના કહ્યા તિણુ ચોપઈના નવખંડોરે,
વાચણુહારાનો તિહાં પસરો પ્રતાપ અખંડોરે. સી. ૧૦

- સિતારામની ચોપધ વાંચીને એ લાભ લેજોરે,
સાંભલહારાને તુંમહે કાંઈ સિદ્ધવતસું સદેજોરે. સી. ૧૧
- જિનસાસન શિવસાસને સિતારામ ચરિત્ર સુણીજોરે;
ભિન્ન ભિન્ન સાસનભણી કો કો વાર્તા ભિન્ન કહિજોરે. સી. ૧૨
- જિનસાસન પણિ જૂજૂયાં આચારિજનાં અભિપ્રાયોરે,
સિતા કહિ રાવણ સ્ત્રી તે પદ્મચરિત્રથી કહેવાયોરે. સી. ૧૩
- પણિ વિતરાગદેવે કહો તે સાચું કરિ સરદહજોરે.
સિતા ચરિત્રથી મેં કહ્યું માહરો છોડોં મત ગ્રહજોરે. સી. ૧૪.
- હું મુદ્ધમતિ કિસું જાણું મુઝ વાંણિ પણિ ન સવાહોરે,
પણિ જે જોડિ મેં રસ પડ્યો તે દેવગુરૂનાં પરસાદોરે. સી. ૧૫
- હું સિદ્ધવત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
પણિ સિદ્ધવંતનો જસ કહતાં, મુઝ થાસે સહિ નિસ્તારોરે. સી. ૧૬
- અપલ કૃતીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ બેધરે,
કવિ કદ્ધોલ ભણિ કહે, રસના વાલા પણુ કેધરે. સી. ૧૭
- ઓહું અધકું પણિ મેં કહ્યું, કાંઈ વિરૂદ્ધ વચન પણિ હોધરે,
તે મુઝ ભિચ્છામિ દુકડાં સંધ સાંભલજો સહુ કોધરે. સી. ૧૮
- ત્રિણુ હજારને સાતસે માઝને સધ ગ્રથનું માનોરે,
લિખતાં ને લખાવતાં પામિજો જ્ઞાન પ્રધાનોરે. સી. ૧૯
- ખરતર ગણમાંહિ દિપતા શ્રી મેડના નગર મઝારોરે.
ગોત્ર ગણોજી ગહગહે સામગ્રીમે સિરદારોરે. સી. ૨૦
- નગર ધટે ધણે નામ ગયું, અતપાર ધણો દરબારોરે,
ગુર ગણના રાગી ધણું, ઉતમ ધરનો આચારોરે. સી. ૨૧
- પૂત્રરતન રાયમલ તણા તે લઈ લખમીનો લાહોરે,
અમીપાલને નેતસી ભલો ભત્રીજ રાજસી સાહોરે. સી. ૨૨
- સીતારામની ચોપધ એહને આગ્રહ કરિ કાધીરે,
દેશ પ્રદેસે વિસ્તરિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ લિખાવતાં લિધિરે. સી. ૨૩
- શ્રી ખરતર ગણ રાજિયા યુગપ્રધાન જિનવ્યદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૃથ્વીના ગણી સકલચંદ સુખકદોરે. સી. ૨૪

સમયસુન્દર સીખ્ય તેહના શ્રી ઉપાધ્યાય કહિજેરે,
તિણુ એ કિધિ ચોપઈ, સાજણુ માણસ સલહિજેરે.
વર્તમાન ગછના ધણી ભદ્રારક શ્રી જિનરાજેરે,
જિનસાગર સૂરીસર આચારિજ અધિક દિવાજેરે.
એ ગુરને સૂપસાઉલે એ ચઉપઈ ચઢિ સુપ્રમાણેરે,
અણુતાં સુણુતાં વાંચતાં હુઈ આણુંદ કોડિ કલ્યાણેરે.

સી. ૨૫

સી. ૨૬

સી. ૨૭

છતિ શ્રી સીતારામ પ્રખંધે નવમે ખંડ સમાપ્ત.
છતિ શ્રી રામસીતા રાસ સપૂર્ણ.

સંવત ૧૮૮૬ ના વર્ષે સાટે ૧૭૫૧ નાના પ્રવર્તમાને માસે-
તમ માસે સુભકારી ચૈત્ર માસે સુકલપક્ષે ત્રીયોદસી તીથે ભૃગુવાસરે
લીપીકૃતં પં શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી કલ્યાણવર્દન ગણી તત્ સીખ્ય
પ શ્રી ૫ મેઘવર્દન ગણી તત્ સીસ્ય પં. શ્રી ૫ વિવેકવર્દન ગણી
તત્ સીખ્ય પં. શ્રી ૫ ધર્મવર્દન ગણી તત્ સીખ્ય પાયરજરેણુસમાન
પ. શ્રી ૫ ક્ષેમાવર્દન ગણી વાંચનાર્થ.

જળ્ય લગ મેર અડગ હે જળ્ય લગ સસીયર સુર,
તળ્ય લગ એ દોનું તપો લેખક પાઠક દોય.

લખીત વઢવાણુ નગરે શ્રી ઋષભદેવ પ્રસાદાતુ શુભ ભવતુ
કલ્યાણુમસ્તુ ॥ દે. લા. પ. કમલવિજય શિ. પદ્મવિજય પાસેની પ્રત. પં.
૩૫૫ લિખિત શ્રી મહોટકોટ મધ્યે સં. ૧૬૯૧ વર્ષે આસુ સુદિ ૩ દિને
પૃ. ૬૮ પં—૧૫ આ. ક.પા. ૧૧૯ પં—૧૪ આ. ક. આચા ભંઁમાં
કવિની સ્વહસ્ત લિખિત પ્રત છે.

(૩૬૨) આરવત રાસ. સં. ૧૬૮૫.

(૩૬૩) ગૌતમપૃષ્ઠા. સં. ૧૬૮૬.

(૩૬૪)+ શત્રુંજયરાસ સં. ૧૬૮૬ શ્રાવણ શુદ્ધ નાગોરમાં.

આદિ— દોહા

શ્રી રિસહસર પાય નમી, આણી મન આનદ,

રાસ ભણું રલિયામણો, શત્રુંજય સુખકંદ.

સવત ચાર સત્યોતરે, હુવા ધનેસરસરિ,	
તિણું શત્રુજય મહાતમ કહ્યું, શિલાદિલ્ય હજુર.	૨
વીરનિણું સમોસર્થા, શત્રુજય ઉપર જેમ,	
દંદ્રાદિક આગલ કહ્યું, શત્રુજય મહાતમ એમ.	૩
શત્રુજય તીરથ સારિખું, નહિ છે તીરથ ક્રોધ,	
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમે, તીરથ સધલાં જેય.	૪

x

x

x

x

અંતે—

ઠાલ ૬

શત્રુજય મહાતમ સાંભલીએ, રાસ રચ્યો અનુસાર,	
જે ભવી ગાવે ભાવશું એ, આનંદ હોય અપાર.	શ. ૨૦
શત્રુજય રાસ સોહામણો એ, સાંભલજો સહુ કોય,	
ધર ખેઠાં ભણે ભાવશું એ, તસુ જાત્રાફલ હોય.	શ. ૨૧
ભણુશાલી ચિર અતિ ભલોએ, દયાવંત દાતાર,	
શત્રુજય સધ કરાવીયો એ, જેસલમેર મઝાર.	શ. ૨૨
‘શત્રુજય મહાતમય’ ગ્રંથથી એ, રાસ રચ્યો સુખકાર,	
રાસ ભણ્યો શત્રુજ તણોએ, નયર નાગોર મઝાર.	શ. ૨૩
ગિરિઓ ગચ્છ ખરતર તણોએ, શ્રી જિનચંદ સુરીશ,	
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુજ્યનાએ, સકલચંદ સુજગીસ.	શ. ૨૪
તાસ શિષ્ય જગ જાણીયે એ, સમયસુંદર ઉવજ્જાય,	
રાસ રચ્યો તેણે રચ્યોએ, સુણતાં આનંદ થાય.	શ. ૨૫

૫૦ ભીમશીમાણેક-રત્ન સમુચ્ચય પૃ. ૨૭૦-૨૮૦.

(૩૬૫) ચંપકચેષ્ટીની ચોપદ સ. ૧૬૯૫ ઝાલોરમાં

આદિ—

જાલોર માહે જાણીયઈ, પારસનાથ પ્રતક્ષ,	
પ્રહ ઉડીનધ પ્રણમતાં, સાંનિધિ કરઈ સમક્ષ.	૧
ગઢ ઉપરિ ગર્યડિ નિવહ, સોવનગરિ સિણગાર,	
મહાવીર પ્રણમું મુદા, દેહવ તિનહ દાતાર.	૨

માતપિતા પણિ મનિ ધર, જિણુ દીધઉ અવતાર,
નામ લેધનધ ગુર નમું, દીક્ષાં ન્યાન દાતાર.
કરજોડી પ્રણમી કરી, કહિસિ ધણું શ્રીકાર,
ચપક સેઠની ચઉપધ અનુકંપા અધિકાર.

૩

૪

*

*

*

*

સહુ કો લોક લહધ છધ સરજ્યું, તે બોલ કેતા વંચું,
ઉધમ છધ ધમ પણિ ભાવી અધિકુ, સમયસુંદર કહધ સાચુરે. ચિં ૨૫
પહિલધ ખંડ ચયઉ એ પૂરઉ, પણિ સંબધ અધૂરઉ,
સમયસુંદર કહધ બીજધ ખડધ, સંબધ ચાસ્યધ પૂરઉરે. ચિ ૨૬

—ધતિ શ્રી અનુકંપાદનાધિકારે ચપક શ્રેષ્ઠિ સંબંધે પ્રથમ ખડ
સંપૂર્ણ:—

ફહા—હિવ બીજઉ ખંડ બોલસ્યુ, ચપક પામી ઝહિ,
એ અનુકંપા દાનની, સગલી જાણુ સિદ્ધિ.
છન્નુ કોડિ તણુઉ ધણી, ચયઉ તે ચપકસેઠ,
વૃદ્ધત વિવહારિયઉ, તિણિ તઉ કીધી વેઠિ.
ચવદહ કોડિ સોનાતણી, આપણી માતા-વૃદ્ધ,
ઉજણીથી આણિનધ, સગલી ભેલી કીધ.
ચપકસેઠ ચપાપુરી, ભોગવધ લીલ વિલાસ,
બ્યાપારધ વાધ્યઉ ધણું, પ્રગટચઉ પુણ્યપ્રકાસ.

૧

૨

૩

૪

x

x

x

x

અતે—

ખંડ બીજો દાલ ૭ મી રાગ ધન્યાસિરી સીતારામની ચઉપધ
એહની દાલ.

*

*-

*

*

અનુકંપા ઉપરિ કહાઉ, ચપક સેઠનઉ દ્રષ્ટાંતોરે,
અનુકંપા સહુ આદરઉ, એહથી છધ મુગતિ એકાંતોરે.

કે. ૧૪

સંવત સોલસમ્યાણુયઈ મઈ ઝાલોર માહે જોડીરે,
 ચપક સેઠની ચઉપઈ અગિ આલસ નઈ ઉઘ છોડીરે. કે. ૧૫
 શ્રી ખરતર ગઝ રાણુયઉ, શ્રી મુગપ્રધાન જિણુયદોરે,
 પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના, સકલચંદ મુણિદોરે. કે. ૧૬
 સમયસુંદર શિષ્ય તેહના તિણુ ચઉપઉ કીધી એહોરે,
 શિષ્ય તણુઈ આગ્રહ કરી જે ઊપરિ અધિક સનેસોરે. કે. ૧૭
 નરનારી રસિયા હુસ્યઈ તે સાંભલિસ્યઈ સદા આવીરે,
 સુધડ સુકડી બે જણા, વાયજ્યો લલી વાત બણાવીરે. કે. ૧૮

—પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૪ ગાથા મીલને સર્વ ગાથા ૧૬૧ પ્રથમ
 ખંડ ૩૪૪ ગાથા મીલને ખડક્ય સર્વ ગાથા ૫૦૬ ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક
 ૭૦૦ સં. ૧૬૯૯ આં ૧૦ ૫ લિપીકૃતા ૨૩—૧૪ આ. ક.

—ગ્રંથાગ્ર ૫૦૬ પત્ર ૧૫— ધો. ૨૮, ૩.

—લિખિતા એય પડિત ચારિત્રવિજય—યતિ વિવેકવિજય (ધુમટા-
 વાલો ઉપાગ્રય) ઉદયપુર ભં.

—ઇતિશ્રી દાનાધિકારે ચપકઝેણી ચતુષ્પદી સંપૂર્ણા—સં. ૧૮૭૬
 ના વર્ષે શાકે ૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને શ્રી જૈડિયા ખિંદર મધ્યે લિં પૂજ્ય
 ઋષિ માલજી તનૂશિ. પાંડવ તનમધ્યે લિં ઋ. શિવજીમાલજી શિષ્યાર્થે
 પદનહેતવે પા. ૧૩ પં. ૧૫ રાજકોટ પૂ. અં

(૩૬૬) ધનદત્ત ચઉપઈ (વ્યવહારશુદ્ધિ ચોપઈ) સ. ૧૬૯૬
 આસોમાં—અમદાવાદમાં.

આદિ—

શાંતિનાથ જિન સોલસો, પ્રણમું તેહના પાય,	
વ્યવહારસુદ્ધિ ઉપરિ કહોઉ, ચઉપઈ ચિત લગાય.	૧
ભગવંત ભાપઈ બો ભવિક, મોટો સાધનો ધર્મ,	
જેહથી મુગતિ જાઈઈ, સાસતાં લહિયઈ સર્મ.	૨
દીસઈ તે અતિ દોહિયો, સરવીર-કરઈ કેઇ,	
આવકનો ધર્મ સોહિયો, દેવલોક સુખ દેખ.	૩

આવકતાં ત્રત તો પલક, જો હુંધ-ગુણ ધકનીસ,
નામ તુમે તે સાંભલો, વાઝ વિસવાવીસ.

*

*

*

અંતે—

સંવત સોલ છતું સમયએ, આસમાસ મઝારિ,
અમદાવાદએ કલ્પએ, ઘનદત્તનઉ અધિકાર.
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજ્યએ, શ્રી જિણુચંદ સૂરીસ,
પ્રથમ સીસ નંગિ પરગડાએ, સકલચંદ તસુ સીસ.
સમયસુંદર સંબંધ કલ્પએ, જિનસાગર સૂરિરાજ,
(ભવિજનનધ કિતકાજ પાહાંતર)
ભણતાં ગણતાં ભાવસુએ, સીજધ વછત કાજ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણું પં.
હર્ષકુશલગણિના સંશોધિતા સા. હરજી ધનજી સુશ્રાવકઅહેણુ પત્ર. હા.
ભ. પાટણ. —લિ૦ સૌભાગ્યવિજય ગણિ (લાલવિજય શિ.) લિ. શ્રા.
કેસરઆઈ વાચનાર્થ ૧૧-૧૧ ઘો. —૫-૯ અમ.

—સં. ૧૭૪૯ વર્ષે કાતિક વદિ ૨ બુધે વ્યવહારશુદ્ધિ વિષયે
૬-૧૯ (વિન્ધ)

—સં. ૧૭૨૪ વરષે આષાઢ સુદિ ૧૫ દિને ત્રિપિત મહોપા-
ધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજય ગણિશિષ્ય ગણિ દીપિવિજયેન
(ઉદયપુર ભં.)

ખીજી પ્રતમાં છેવટે નીચે પ્રમાણે છે:—

સમકિતાનુ ફલ માગીધએ ઘનદત્ત રિપિનધ પાસિ, સં.
તુમ્હ પામિઉં તે આપજયો એ સુઝ મનિ પૂરયો આસ, સં.
સમયસુંદર સંબંધિ કહિઉં એ જિનસાગર સૂરિરાજ સં.
ભણતાં ગણતાં ભાવસુએ એ સીઝઈ વહિતકાજ. સં.

—વિવેકવિજય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

- (૩૬૭) સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭ —લીં૦
 (૩૬૮) પુણ્યાઢ્ય રાસ. —૩; રત્ન.
 (૩૬૯) સુસઢ રાસ.
 (૩૭૦) પુંજઋપિનો રાસ. (ઐ.)
 મયણ્ણરેહા રાસ.

જીવરાશી ક્ષમાપના

હવે રાણી પદમાવતી, જીવરાશી ખપાવે,

આ ઉપરનાં બંને પ્રત્યેકપુદ્ધ રાસમાં અંતર્ગત છે.

(૩૭૧) દ્રૂપદી સંબંધ સં. ૧૭૦૦ માહ માસ, અમદાવાદમાં.

આદિ—

દહા.

શાંતિનાથ પ્રણમું સદા, પ્રણમું સદગુરૂ પાય,

જીતદેવી સાનિધિ કરી, અલગ ટલઉ અંતરાય. ૧

માનપિતા પણિ માનીયછ, જિણ દીધઉ અવતાર,

દીક્ષા ગુરૂ વિદ્યાતાણુઉ, એ મોટઉ ઉપગાર. ૨

સં. ૧૬૭૨મા વિશેષશતક સરકૃતમાં રચેલ છે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રીમત્પરતર ગચ્છે શ્રીમજ્જિનસિંહસૂરિ ગુરૂરાજ્યે

સામ્રાજ્યં કુર્વાણે યુગપ્રધાનાખ્ય ખિરદધરે. ૧

વિક્રમસંવતિ લોચન મુનિદર્શન કુમુદ બાંધવ પ્રભિને,

શ્રી પાર્શ્વજન્મ દિવસે પુરે શ્રી મેડતા નગરે. ૨

યુગપ્રધાન પદવી શ્રી અકપ્પરસાહિના,

ચેબ્યો દત્તા મહાભાગ્યાઃ શ્રી જિનચદ્રસૂરયઃ ૩

તેપાં શિષ્યો મુખ્યં સ્વહસ્તદીક્ષશ્ચ સકલચંદ્રગણિઃ

તત્ત્રિજ્ય સમયસુંદરસુપાદકૈરકૃતશતકમિદમ્. ૪

—સં. ૧૭૨૭ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૪ દિને શનિવારે શ્રી ગુદામધ્યે

પં. કલ્યાણનિધાનમુનિનાંતે વાસિના પં લખિયંદ્ર મુનિ લિપિચક્રે.

(વિ. ધ. ભં.)

પહિલું સાધુ સતીતણા, કીધા ધણા પ્રબંધ,	
હિવ વલિ સૂત્રચક્રી કહું, દ્રૂપદીનક સંબંધ.	૩
એક સૂત્ર ખીજું સતી, ઉત્તમ એહની જોડ,	
સુણતાં આનંદ ઊપનંધ, કરમની તૂટક ઝોડિ.	૪
વૃદ્ધપણુધ મધ ચઉપધ, કરિવા માંડી એહ,	
સૂત્ર સતી નંધ સાધસ્યું, મુઝ મનિ અધિક સનેહ.	૫
મત કરઉ ઉંધ નંધ વારતા, સાંભલતાં સહુ કોય,	
આપન પ્રીછધ અન્યનંધ, અંતરાય પણિ હોય.	૬
જ્ઞાતા સૂત્ર અરથ ચક્રી, ભાષ્યઉ શ્રી ભગવંત,	
મુધરમ સામી ગુથિયઉ, સૂત્ર ચક્રી મતિમંત.	૭
કરજોડી જળૂ કહધ, મુધરમ સામિનંધ એમ,	
પનરમઉ ધન્નાન કણઉ સોલમઉ અધ્યયન કેમ.	૮
મુધરમ સામી ધમિ કહધ, સુણિ જળૂ સુવિચાર,	
મહાવીર મુઝનંધ કણઉ, તિમ કહું તે અધિકાર.	૯

x

x

x

x

અંતે—

ત્રીજો ખંડ હાલ સાતમી-રાગ ધન્યાસિરી.

પાસ જિણુદ જુહારીયધ એહની.

મુધરમ સામી પાંચમઉ ગણુધર જળૂનંધ ભાષધરે,	
ન્યાતા સૂત્રનંધ સોલમઉ, એ અધ્યયન સહુની સાષધરે.	૧
દ્રૂપદીની એ ચઉપધ મંધ, વૃદ્ધપણુધ પણિ કીધીરે	
શિષ્યતણુધ આગહ કરી, મંધ લાભ ઊપરિ મતિ દીધીરે.	૨
એક સતી વલી સાધવી એ વાત બાઉ ધણું મોટીરે,	
દ્રૂપદી નામ લેતાં ચકાં, તિણુ કરમની તૂટક ઝોટીરે.	૩
એક સંખ દૂધમંધ ભર્યાઉ, માનીતી સુતરચું મોહધરે,	
સૂત્ર ગુણુધ સખરધ કંઠ તમ્મ સુરનરના સુખ સોહધરે.	૪

ધનવંત વિનયધરમ વલી, એક બાપ નમ સંયમ ધારીરે,
 વૃદ્ધ ગીતારથ ગુરુ વલી એહની મનિ આવધ સારીરે. ૪
 અમદાવાદ નગરમાહે, સંવત સત્તરસઠ વરષેરે,
 માહ માસ થઇ ચઉપઠ હુંસી માણસને હરષેરે. ૫
 વાયક હરપનદન વલી હરપકુસલર્ધ સાનિધિ કીધીરે,
 લિપણુ મોઝણુ સાહય થકી, તિણુ પુરત પુરી કરિ દીધીરે. ૬
 શ્રી જિણુચંદ સૂરીસર, શ્રી સકલચંદ તસુ સીસોરે
 સમયસુદર શિષ્ય તેહના, શ્રી સંધનર્ધ ઘર્ધ આસીસોરે. ૭
 ખરતર ગઝ તણુઢ ઘણી, જિનસાગરસુરિ વિરાજધરે,
 સમયસુદર કહધ ચિર છવઢ, દિન દિન પ્રતિ સખલ દિવાજધરે. ૮
 ત્રિણુખડ ધણુ ચઉપઠ, વલી અતિ ભલી ચઉત્રીસ ચઉત્રીસ ઢાલોરે,
 સમયસુદર કહધ વંદના સીલ પાલધ તેહનર્ધ ત્રિકાલોરે. ૯

—ઇતિશ્રી સમયસુદર મહોપાધ્યાય વિરચિતે દ્રુપદીસતી સંબંધે
 ત્રિતીય. ખડ. સમાપ્ત: તત્સમાપ્તો અમાતા એયં ચતુષ્પદી પ્રથમ ખડે
 ઢાલ ૧૫ સર્વ ગાથા ૩૧૧ દ્વિતીય ખડે ઢાલ ૧૨ સર્વ ગાથા ૧૫૧
 તૃતીય ખડે ઢાલ ૭ સર્વ ગાથા ૧૪૪ સર્વાય. ઢાલ ૩૪ સર્વાય.
 ગાથા ૬૦૬ સવત ૧૭૦૫ વર્ષે આપાઢ વદિ ૧૩ શુક્રે લિખિત પાનાં
 ૩૦-૧૩ સેં. લા. વરોદરા.

હવે આ સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન કવિની નાની મીઠી કૃતિઓની ટીપ્પ
 નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) પોપધવિધિ સ્તવન સં. ૧૬૬૭ માગશર સુ. ૧૦ ગુરુ મરોટમાં
 અંતે—

ઉદ્ધૃષ્ટી પોપા તણી વિધિ કહી ઉપગાર,
 જેસલમેરી સધનર્ધ હો, આગહ કરી સુવિચાર. ૩૬
 મોલેઈસઠ સત્તસઠિ સમઘહો નગર મરોટ મઝારિ,
 મગસરિ સુદિ દસમી દિનઘહો, શુભ દિન સુર ગુરુવારિ. ૩૭

શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ હો, શ્રી જિનસિંધ સૂરીસ,

સકલચંદ્ર સુપસાધ હો સમયસુંદર ભણુઈ સીસ.

૩૮

—પત્ર ૩ હાલા. ભં. પાટણુ દાખડો ૮૨

(૨)+ કર્મછત્રીસી સં. ૧૬૬૮ માહ સુદ ૬ સુલતાનમાં

આદિ—

રાગ આસાહરી

કર્મથકી છુટે નહીં પ્રાણી, કર્મ મખલ દુખ ખાણુજી,

કર્મ તણિ વશ જીવ પડયા સહુ, કર્મ કરે તે પ્રમાણુજી. કરમ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી સુલતાન નગર મૂલનાયક, પાર્શ્વનાથ જિણુ જ્ઞેયજી,

વાસુપૂજ્ય શ્રી સુમતિ પ્રસાદે, લોક સુખી સહુ ક્રોધજી. ક. ૩૩

શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જિનસિંધસૂરિ, ગચ્છપતિ ગુણુ ભરપૂરજી,

સિંધુ જ્ઞેસલમેરી આવક, ખરતર ગચ્છ પકુરજી. ક. ૩૪

સકલચંદ્ર સદ્ગુર પસાયે, સોલસે અડસઠીજી,

કર્મછત્રીસી એ મઈ કીધી, માહ તણી સુદ છઠીજી. ક. ૩૫

કર્મછત્રીસી કાને સુણીને, કરજો વ્રત પરચખાણુજી,

સમયસુંદર કહે શિવસુખ લેશો, ધર્મતણો પરમાણુજી. ક. ૩૬

—પ્ર૦ ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભાગ ૩ પૃ. ૨૨૬

(૩) શીલછત્રીશી

(૪) પુણ્ય છત્રીશી

(૫) સંતોષ છત્રીશી

(૬) +ક્ષમા છત્રીશી

}

સં. ૧૬૬૯ સર્વ પં. ૧૦—અમ૦

આદિ—

આદર જીવ ક્ષમાગુણુ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્રેષજી,

સમતાયે શિવસુખ પામીજે, ક્રોધે કુગતિ વિશેષજી.

આ. ૧

*

*

*

*

અતે—

નગરમાહે નાગોર નગીનો, જિહાં જિનવર પ્રાસાદજી,
 આવક લોક વસે અતિ સુખિયા, ધર્મતણે પરસાદજી. આ. ૩૪
 ક્ષમાખત્રીશી ખાંતે કીધી, આતમપર ઉપગારજી,
 સાંભલતાં આવક પણુ સમજ્યા, ઉપશમ ધર્મો અપારજી. આ. ૩૫
 જીગપ્રધાન જિણુચંદ સુરીસર, સકલચંદ તસુ શિષ્યજી,
 સમયસુંદર તસુ શિષ્ય ભણે ઇમ, ચતુર્વિધિ સંધ જગીશજી. આ. ૩૬
 —જૈ. પ્ર. ૩૯૯

(૭)+અમરસરપુર મંડન શીતલનાથસ્ત. ૧૫ કડીનું
 આદિ—મોરા સાહેબહો શ્રી શીતલનાથકિ, વીનતી સુણો એક મોરડી.
 અતે—

ઇમ અમરસરપુર સંધસુખકર માત નંદાનંદણો,
 સકલાપ સીતલનાથ સામી સકલ જણુ આનંદણો;
 શ્રી વચ્છલછન વરણુ કંચણુ રૂપ સુંદર સોહણે,
 એ તવન કીધઉ સમયસુંદર સુણુત જન મન મોહણે. ૧૫
 પ્ર. કા, મારી પાસે છે. પ્ર૦ રતનસાગર પૃ. ૧૪૫

(૮)+મહાવીર સ્ત૦ વિનતિરૂપે—જેસલમેરમાં.

આદિ—

વીર સુણો મુજ વીનતિ, કરજોડી હો કંઈ હું મનની વાત,
 બાલકની પદે વીનવું, મોરા સામી હો વૃ ત્રિભોવન તાત,
 વીર સુણો મોરી વીનતી. ૧

અતે—

કલશ

ઇમ નયર જેસલમેરમંડણુ, તીર્થકર ચોવીસમે
 સાસનાધીશ સિંહલંછન સેવતા સુરતરસમે
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલાનિકો,
 વાયનાચાર્ય સમયસુંદર, સંયુષ્ઠો ત્રિભુવનતિકો.

—શ્રી બળા મધે સં. ૧૭૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ દનૌ લખતં
રાએચંદ રાએસંધ. ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈના મારી પાસે આવેલા
એક ચોપડામાં છે. —૨-૧૪ આ. ક.

—પ્ર. રત્નસાગર પૃ. ૧૫૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૮૩

(૯) +દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) રત.

આદિ—આયો આયોજી સમરતા દાદોજી આયો.

(૧૦) પ્રતિમા રત૦ ૭ કડી—આદિ—શ્રી જિનપ્રતિમા હો જિન.
સારખી કહી, એ દીકાં આણુદ.

અંતે—

પારસનાથ હો તુઝ પરસાદથી, સદ્વહના મુઝ એહ,
ભવ ભવ હોજ્યો હો સમયસુંદર કહૈ, શ્રી જિનપ્રતિમાયું નેહજી શ્રી.
(મારી પાસે છે)

(૧૧) ઉદયન રાજર્ષિ ગીત—૨૦ કડી.

અંતે—

મુગતિ પદતા મુનિવર, ભગવતિ અંગ વિચાર મુઠ
સમયસુંદર કહૈ પ્રણમતાં, પાંખીજઈ ભવપાર ૨૦. મુઠ
(મારી પાસે છે)

(૧૨) +શત્રુંજય મંડન આદિ બૃહત્તેત૦—૩૧ કડી.

આદિ—

બે કર જોડી વીનવુંજી, સુણિ સાખી સુવદીત,
કૂક કપટ મૂંડી કરીજી, વાત કહું આપવીત.

અંતે—

કલશ

ધમિ ચઢિયે શેત્રુંજ ચરણ ભેટયા, નાભિનંદણ જિણુ તણા,
કરજોડિ આદિ જિણુદ આગધ, પાપ આલોયા આપણા,
શ્રી પૂજ્ય જિણુચંદ સૂરિ સદગુર, પ્રથમ શિષ્ય સુજસ ધણુઈ,
ગણિ સકલચંદ સુસીસ વાચક, સમયસુંદર ગુણુ ભણુઈ. ૩૧
પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૫ થી ૨૩૭ (મારી પાસે છે)

(આનું ખીજું નામ આલોયણુ ગભિત આદિ સ્તં છે. પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સં. ભાગ ૨ જો. આ સ્તવન પોતે શત્રુંજય યાત્રા કરી ત્યારે કર્યું છે તે માટે શત્રુંજય રાસ પોતે કર્યો છે તેમા આલોયણુનો ઉલ્લેખ જુઓ.)

૧૨ અ + સકલ શાશ્વત ચૈત્યનમસ્કાર સ્તં ૫ લાળ.

આદિ—

રિષભાનન વ્રધમાન, ચંદ્રાનન જિન, વારિષેણુ નામે જિણાએ. ૧

તેહતણા પ્રાસાદ ત્રિભુવન સાંસતા, પ્રણમું બિંબ સોહામણા એ. ૨

x

x

x

x

અતે—

કલશ.

ધમિ શાસતા પ્રાસાદ પ્રતિમા સથુણ્યા જિનવર તણા,

ત્રિહું નામ જિનચદ તણા ત્રિભુવન સકલચંદ સુહાવણા;

વાચનાચારિજ સમયસુંદર ગુણુ ભણું અભિરામ એ,

ત્રિહું કાલ ત્રિકરણુ શુદ્ધ હોયજ્યો સદા મુઝ પ્રણામ એ.

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૨૮ થી ૨૩૦

(૧૩) + મહેવામંડણુ પાર્શ્વનાથ સ્તં (પાર્શ્વનાથનો છંદ) ૮ કંડી.

આદિ—

આપણુ ધરે બધઠી લીલ કરઉં, નિજ પુત્ર કલત્રસું પ્રેમ ધરઉં,

તુમ્હે દેસ દેસંતર કાંઈ દ્રઊઝઈ, નિત નાંમ જપઉ શ્રીના ક્રાઝઈ. ૧

x

x

x

x

અતે—

શ્રી પાસ મહેવાપુર નગરે, મધ ભેટયઉ જિણુવર હરખ ભરે,

ધમ સમયસુંદર કહઈ ગુણુ જોડઉ, નિતં

પ્રં જૈ. પ્ર. ૫ ૨૩૨ (મારી પાસે છે)

(૧૪) વીકાનેર મંડણુ ઋષભજિન સ્તં

આદિ—

લાલ ઝિરમિર વરસૈ મેહ હો રાગ પરનાલે પાંચી વહૈ-એ દેશી.

વીક્રમપુર સિણુગારહો લાલ, રિપમ જિણેસર ગુણુ બર્યો, મોરાલાલ,
નાભિરાયાં કુલચંદ, મરદેવી માતા ઉર ધર્યો-૧ મા.

અપૂર્ણ મારી પાસે છે.

(૧૫) પાર્થનાથજિન પંચ દૃશ્યાણુક રેત૦ ૫૧ કડી. સં. ૧૬૫૬
વૈ. સુ. ૩ જેસલમેરમાં આદિજિન પારણુ દિને.

આદિ—

પુરિસાદાણી પરગડઉ, જેસલમેર જિણુંદ,
પંચ યશ્યાણુક તેહના, પભણિસુ પરમાણુંદ. ૧
જિનવરના ગુણુ ગાવતાં, લહિયઈ સમકિત સાર,
ગોત્ર તિથકર બાંધિયઈ, લહુ તરિયઈ સંસાર. ૨
રાગ ભેદ રલિયાંમણુ જાણુમ ચતુરસુજાણુ,
ભાવ ભગતિ ગુણુ ગાવતાં, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. ૩

* * * *

અંતે— રાગ ધન્યાસિરી.

ધમિ થુણુક જેસલમેરમંડન, દુરિત ખંડન સુખ મનઈ,
રસ કરણુ દરસણુ તરણિ વરસઈ, આદિ જિણુ પારણુ વિનઈ. ૫૦
જિનચંદસરતિ સકલચંદન શ્રગમદા કેસર કરી,
પ્રહ સમઘસુદર પાસ પૂજઈ, તેહની ધન્યાસિરી. ૫૧

૩-૧૧ (મારી પાસે છે)

(૧૬) તીર્થમાલા રેત૦

આદિ—

શ્રી શેત્રુંજે ઋષભ સમોસર્યા, ભલા ગુણુભર્યારે,
સીધા સાધુ અનંત, તીરથ તે નમુરે.

અંતે—

શેત્રુંજની કોરણી નવાનગરમારે, શ્રી રાજસી ભરાવ્યા બિંબ, તી.
તીરથ યાત્રા ફલ તીહાં હોજ્યો મુજ ધહારે, સમયસુંદર કહે એમ. તી.
—મારી પાસે છે. પ્ર. રત્નસમુચ્ચય ૫૮૫.

(૧૭) સાચોરમંડન વીરસ્તં સં. ૧૬૭૭ માહ માસ

આદિ—

ધન્ય દિવસ મે આજ જુહાર્યો, સાચોરો મહાવીરજી,
અતે—

ધમ નયરશ્રી સાચોર મંડન, સિંહલંછન મુખ કરો.
સકલાપ મરુતિ, સકલ મરુતિ, માત ત્રિશલા ઉરિ ધરો,
સંવત સોલેસે સત્યોતર માહ માસ મનોહરો,
વીનવ્યો પાકક સમયમુંદર પ્રગટ તું પરમેસરો. ૧૪.
—મારી પાસે છે.

(૧૮) +મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્તં ૧૪ કડીતું.

આદિ—

જંબૂદીવ સોહામણો, દક્ષિણ ભરત ઉદાર,
રાજગૃહ નગરી ભલી, અલકાપુરી અવતાર.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિજી, સમરતાં મુખ યાય,
મનવંછિત ફલ પામીયછ, દોહગ દ્વરિ પલાય.

* * * *

અતે—

કલશ

ધમ પંચ કલ્યાણિક ત્રિભુવન રાય,
મુનિસુવ્રત સામી વીસમો, જિનવરરાય વીસમો,
જિણુવરરાય જગત ગુરુ, ભયભંજણ ભગવંત,
નિગકાર નિરંજન નિરૂપમ અજરામર અરહંત
શ્રી જિનચંદ્ર વિનેય સિરોમણી સકલચંદ્ર ગણી સીસ,
વાચક સમયમુંદર ધમ પમણુછ, પૂરક મનહ જગીસ. ૧૪
—વાં સાંમીદાસ ગણિ લિપતં. ૧-૧૫ મારી પ.સે છે.

પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૧૪

(૧૯) +સીમધર સ્વામી રત્ન

આદિ—

ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન પુઝરિક ગિરિનાથ,

ધન ધન તેહના માનવીજી, નિત ઉડી કરેરે પ્રણામ.

૧

x

*

+

*

અતે—

સમયસુંદરની વંદનાજી, માનજો વારોવાર,

જો કરજોડી વીનવુંજી, વીનતડી અવધાર.

શ્રીમંદિર સ્વામી કહીધરે, હું મહાવિદેહ આવીસ,

જયવતા જિનવર કહીધરે, હું તુંમને વાંદીસ.

૫

—અનંત. સઝાયોમાં.

જૈ. પ્ર. ૩૧૪

(૨૦) +રાણપુર રત્ન સં. ૧૬૭૬ માગશર જત્રા કરી.

આદિ—

રાણપુરે રસિયામણોરે લાલ, શ્રી આદીસર દેવ મન મોહું રે.

અતે—

સંવત સોલ છિયંતરેરે લાલ, મિગસિર માસ મઝાર, મં

રાણપુરે યાત્રા કરીરે લાલ, સમયસુંદર સુખકાર, મં

૭

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૨. જૈ. પ્ર. ૭૦.

(૨૧) +અષ્ટાપદ રત્ન

આદિ—

મનડો અષ્ટાપદ મોહો માહરોજી, નામ જપું નિશદીશજી.

અતે—

દેવ ન દીધી મુઝને પાંખડીજી, આવું કેમ હજૂરજી,

સમયસુંદર કહે વંદનાજી, પ્રહ ઉગમને સરજી.

મં. પ.

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૩૪૨.

(૨૨) +એકાદશી સ્તં ૧૩ કડીનું સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ચોપાઈની દેશી.

આદિ—

સમવસરણુ એકા ભગવંત, ધર્મ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત,
બારે પરંખદ એકી રૂડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી.

*

*

*

*

૧

અંતે—

જેસલ સોલ ઇક્યાસી સમે, કીધું સ્તવન સહુ મનગમે,

સમયસુંદર કહે દાહાડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી.

૧૩

આમાં જૈન એકાદશી પર્વનું મહાત્મ્ય છે.—પ્ર૦ ચૈ૦ આદિ સંગ્રહ
ભા. ૩ પૃ. ૫૪ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૪, રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૭૨.

(૨૩) +પંચમી વૃદ્ધ (મોહુ) સ્તં (જ્ઞાનપંચમી પર ૩ હાલ રૂપ
કડીનું સ્તં.

આદિ—

પ્રણમુ શ્રી ગુરૂ પાય, નિર્મલજ્ઞાન ઉપાય,

પંચમી તપ ભણુએ, જનમ સફલ ગિણું એ.

અંતે—

૧

ધર્મ પંચમી તપ ફલપ્રરૂપક વર્ધમાન જિણેસરો,

મર્ધ થુણ્યો શ્રી અરિહંત ભગવંત, અતુલબલ અલવેસરો,

જયવંત શ્રી જિનચંદ્રસરિજ, સકલચદ નમંસિયો,

વાચનાચારિજ સમયસુંદર, ભગતિભાવ પ્રશંસિયો.

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૬૮, રત્નસાગર પૃ. ૧૩૭ શ્રી જ્ઞાન-
પંચમી (જૈ. ધ. સભા. ભાવ.)

(૨૪) +પંચમીપર લંધુ સ્તં ૫ કડી.

આદિ—

પંચમી તપ તુમે કરેરે પ્રાણી, નિર્મલ પામે જ્ઞાન.

અતે—

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ કરીને, મહારી પૂરો ઉમેદરે,
સમયસુંદર કહે હું પણ પામુ, જ્ઞાનનો પંચમો ભેદરે—પંચમી૦

—પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૭૦, જૈનપ્રબોધ પૃ. ૯૦

(૨૫) +ઉપધાન તપ સ્ત૦ (૭ ઉપધાનનું હુંક વર્ણન)

આદિ—

શ્રી મહાવીર ધરમ પરગાસે, બેઠી પરષદ બારણ,
અમૃત વચન સુણી અતિ મીઠા, પામે હરપ અપારણ. ૧
સુણો સુણોરે શ્રાવક ઉપધાન વહા વિન કિમ સૂઝે નવકાર.
ઉત્તરાધ્યયન બાહુ શ્રુત અધ્યયને, એ ભણ્યો અધિકારણ. સુ. ૨
મહાનિશીથ સિદ્ધાંત માહે પિણુ, ઉપધાન તપ વિસ્તારણ,
અનુક્રમે શુદ્ધ પરપર દીસે, સુવિહિત ગચ્છ આચારણ. સુ. ૩

અતે—

કલશ.

ક્રમ વીર જિણુવર ભુવણુ દિણુયર માતા ત્રિશલાનદણો,
ઉપધાનનાં ફલ કહે ઉત્તમ ભવિય જન આનંદણો,
જિનચંદ્ર યુગપરધાન સદગુરુ સકલચંદ્ર મુનીસરો,
તસુ સીસ વાચક સમયસુંદર ભણે વંછિત મુખકરો. ૧૬

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૫૧, રત્નસાગર ભાગ ૧ પૃ. ૪૮૨.

(૨૬) +દાનશીલ તપ ભાવ પર પ્રભાતી.

આદિ—

રે જીવ જૈનધર્મ કીજીયે, ધર્મના ચાર પ્રકાર,

દાન શીયલ તપ ભાવના, જગમાં એટલું સાર—રે. ૧

પ્ર. જૈન સ. માળા; ચૈત્ય૦ આદિ સં. ૩.

(૨૭) +માયાપર સ.

આદિ—માયા કારમીરે માયા મ કરો ચતુરસુબળુ.

+જીવરાશી ખમાવવાપર

આદિ—હવે રાણી પદમાવતી શવરાશિ ખમાવે.

અતે—

રાગ વૈરાડી જે સુણે, એ ત્રીજી ઢાલ

સમયસુંદર કહે પાપથી, છૂટો તતકાલ.

હવે ૦ ૩૩

(આ સત્રાય સ્વતંત્ર નથી પણ તે ચાર પ્રત્યેકપુંદ્ર રાસમાંથી
નેમિરાજર્પિના ખંડમાં છે.)

(૨૮) આદીસર વિનતિ.

આદિ—

આદીસર હો સોવનકાય, તેજર્થ રવિ જિમ દીપતાં,

સુર કિંનર હો સેવધ પાય, મોહ મહાભક શપતો—

૧

જે અહનિશિ હો પ્રણમે સામિ, ત્યાં ધર સદા વધામણા,

ચઉ ગર્હ દુખ હો ટાલણહાર, જિનવર નામ સુહામણો.

૨

વીનતડી હો ઇડિ અવધારિ, કર્મોડી કવિયણુ કહે,

તું સમરથ હો ધણુ સસારિ, તુઝ કીરતિ જગિ મહામહે.

૩

અપૂર્ણ—મારી પાસે છે.

૨૯ નાગલા ગીત.

આદિ—ભવદેવ ભાઈ ધરિ આવીયોરે, પ્રતિબૂઝવી મુનિરાયરે,

નવ પરિણીત મુકી નાગલા, ભવદત્ત વાંદે મુનિના પાયરે.

૧

અર્ધમંડિત ગોરી નાગલા.

અતે—નારી નાગલાઈ પ્રતિબૂઝ્યોરે, વૈરાગ ધરી બહુ માનરે,

ભવદત્ત દેવલોક પામીયોરે, સમયેસુંદર વાંદે પાયરે.

૭ અ. ૦

અમારી પાસે છે.

૩૦ અર્હત્તક સત્રાય.

૯ કડી.

આદિ—વેરણુ વેલા પાંગર્યારે હો, ધૂપ તમે અસરાલ, મેરે અરહના,
ધરતી વસી ઉની ધણુંરે, હાં મુનિવર અતિ સુક્રમાલ. મેરે. ૧

અતે—રાતી શલા અણુસણ લીએરે હાં, ચડતે મન પરિણામ. મેરે.

સમયસુન્દર કહે તેહનેરે હાં, ત્રિકરણ સુદ્ધ પ્રણામ. મેરે. ૯

(૩૧) +નિંદાવારક સ. ૫ કડી.

આદિ—

નિંદા મ કરજો કોઈની પારકારે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપરે.

પ્ર૦ રત્નસ. જૈ. ૫.

(૩૨) +અનાથીઋષિ સ. ૯ કડી.

આદિ—

શ્રેણિક રયવાડી ચઢયો, પેખિયો મુનિ એકત,

વરરૂપ કાંતિએ મોહિયો, રાય પૂજે રે કહો વિરતંત—

શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિર્ગથ.

(૩૩) +બાહુબલ સ. ૭ કડી.

આદિ—

રાજતણા અતિ કોભિયા, ભરત બાહુબલ ઝૂંઝેરે,

મુંઠ ઉપાડી મારિવા, બાહુબલ પ્રતિબુઝેરે.

—વીરા મારા ગજથકી ઉતરો.

(૩૪) +અરણિક (અર્હતક) મુનિ સ. ૮ કડી.

આદિ—

અરણિક મુનિવર ચાહ્યા ગાયરી, તડકે દાઝે સીસોળ,

પાય ઉવરાણારે વેલૂ પરજલેરે, તન સુકુમાલ મુનીસોળ—અરણિક

(૩૫) +શાલિભદ્ર સ.

—૨. સ.

આદિ—

પ્રથમ ગોવાળિયાતણે ભવેળ, દીધું મુનિવર દાન.

જૈ. પ્ર. ૩૬૯

(૩૬) +મેધરથરાય સ.

આદિ—

દશમે ભવે શ્રી શાંતિજી, મેધરથ જીવડો રાય રડારાળ.

સ. મા. પૃ. ૧૩૦

(૩૭) +પ્રસન્નચંદ્રઋષિ સં

આદિ—

મારગમે મૂઝને મિલ્યો ઋષિ રૂડેરે, સૂધો તે સાધુ નિર્ઘય, ઋષિસર રૂડેરે.

(૩૮) +ગજચુક્રમાલ સં. નયરી દારામતિ જાણીયેજી.

(૩૯) +રાણુલ સં. રાણુલ ચાલી રંગશુંરે.

(૪૦) રેવતી સં. સોવન સિંધાસણુ રેવતી—આ. ક.

(૪૧) +ધોળીડા પર સઝાય—ધોળીડા તું ધોળે મનતું ધોતિયુંરે—
સ્થૂલિલદ્ર ગીત—પીઢડા! માનો બોલ હમારોરે.
નલદવદંતી ગીત ૬ કડી.

આદિ—

નલદવદંતી નીસર્યા, જૂવટું હારી દેશ, નલ રાગ,
વનમાંહે રાતિવાસો વસ્યા, સૂતાં ભૂમિ પ્રદેશ—નલરાગ.

અતે—

દમદંતી પીહર ગદ્ય, પાલ્યો નિરલલ સીલ, નં

સમયસુંદર કહઈ પિઉ મિલ્યો, લીધા અવિચલ લીલ, નં

(૪૨) +ચેલણુ સતી સં. ૬ કડી.

આદિ—વીર વાંદી વલતા ચક્રાંજી, ચેલણુ દીહડેરે નિર્ઘય—

અતે—સમયસુંદર કહે ચેલણુજી, પામીયો ભવતણો પાર—

વીરે વખાણી રાણી ચેલણુજી. ૬
મારી પાસે છે.

(૪૩-૪૬) +ચાર પ્રત્યેક યુવની સઝાય.

૧ લાની સં.

આદિ—ચંપા નગરી અતિ ભલી હું વારી, દધિવાહન ભૂપાલ રે, હું.

અતે—સમયસુંદર કહે સાધુને, હું પ્રણમ્યા પાતક જાયરે. હું.

૨ જાની સં. આ—નગર કંપિલાનો ધણીરે, જયરાગ ગુણુજાણુ,

અ—સમયસુંદર કહે સાધુનેરે, નિત નિત પ્રણમૈ પાય દુ.૮

૩ જાની સ. આ-નગર મુદ્દશન રાય હોજી, મણિરથ રાજ કરે તિહાં,
અ-સમયસુંદર કહે સાધુને.

૪ યાની સ. આ-પુંડરવર ધનપુર રાજ્યો, મહાંકી સહિયર, સિંધરથ
નામ નરેંદરે.

અ-સમયસુંદર કહે સાધુજી, યોયો પ્રત્યેકયુધ એ-મહાં.

(૪૭) ચારેની સાથે સં

આ-ચિહ્ન દિસથી ચારે આવીયા, સમકાલે હે યક્ષ દેહરામાંદિ.

અ-ઉત્તરાધ્યયને તે કહ્યો, મૂત્રમાહે હો ચારે પ્રત્યેક યુધ,
સમયસુંદર કહે સાધુના, ગુણ ગાયાહે પાટણ પરિસિધિ.

—મારી પાસે છે.

(૪૮) નમિરાજગીત.

આદિ—

જી હો મથુરા નગરીનો રાજ્યો, જીહો હય ગય રથ પરિવાર,

અંત—

જીહો ઉત્તરાધ્યયને એહ છે જીહો, નમિરાજ અધિકાર,
જીહો સમયસુંદર કહે વાંદતાં, જીહો પામીજો ભવપાર.

(મારી પાસે છે.)

(૪૯) સનતકુમાર ગીત.

આદિ—

જોવા આવ્યા રે દેવતા, રૂપ અનોપમ સાર,
ગરવ થકી વિણસી ગયો, ચક્રવર્તિ સનતકુમાર,
નયણ નિહાલોરે નાહલા.

અંત—

સનતકુમાર મુનીસર, નાણ્યો નેહ લગાર,
કાજ સમાધારે આપણાં, સમયસુંદર કહે સાર. પ. ન.

(મારી પાસે છે.)

(૫૦) અર્હત્તક ગીત.

અતે—

અધિકાર ભણ્યો મર્ધ એહનઉ, સમયસુંદરનર્ધ ધ્યાન તેહનઉ.

૭ મ્હા.

૫૨—૮૬

૩૬ ગીતો—જૂદા જૂદા રાગમાં ૫૬ જેવાં. સં. ૧૬૭૦ માં યા તે પહેલાં.

(૧) ક્રોધ નિવારણ—જીયુરા તું મ કરિ કિણસું રોસ.

(૨) માન નિવારણ—મરિખ નર કાહે તું કરત ગુમાન.

(૩) માન નિવારણ—કિસીકું સખ દિન સરીષે ન હોઈ.

(૪) માયા નિવારણ—ધહુ મેરા, જીવ તું વિમાસે નહિ કછુ તેરા.

(૫) લોભ નિવારણ—રામા રામા ધનં ધનં, ભમતઉ રહઈ તું રાતિ દિનં.

(૬) લોભ નિવારણ—ચેલા ચેલા પદં પદં, પુસ્તક પાના લોભ મદં.

(૭) મનશુદ્ધિ—એક મનશુદ્ધિ વિણ કોઉ મુગતિ ન જાઈ.

(૮) જીવપ્રતિબોધ—જગિ જગિ તું જંતુયા, તું કાઈ નિચિંતો સેવેરી.

(૯) જીવપ્રતિબોધ—રે જીવ વખત લિખ્યા સુખ લહિયઈ,

(૧૦) આત્તિ નિવારણ—મેરે જાયુ આરતિ કાઈ ધરઈ,

(૧૧) નિંદાપરિહાર—નિંદા ન કીજઈ જીવ પરાઈ, નિંદા પાપે પિંડ ભરાઈ,

(૧૨) હુંકાર પરિહાર—જહાં તહાં કહર હું હું હું,

(૧૩) કામિની વિશ્વાસ નિવારણ—કામિની કહિ કુંલુ વેસાસા,

(૧૪) જીવ નટાવા—દેખિ દેખિ જીવ નટાવે એસો નાટક મડયોરી,

(૧૫) સ્વાર્થ—સ્વારથકી સખ હે રે સગાઈ,

(૧૬) પારકી હોડ નિવારણ—પારકી હોડ તું મ કરિરે,

(૧૭) જીવ વ્યાપારી—આએ તીન જણે વ્યાપારી,

(૧૮) ધડી લાખીણી—ધડી લાખીણી જાઈ બે, કછુ ધરમ કરો ચિત
લાઈ બે.

(૧૯) ધડિયાલા—અનુર મુણો ચિત લાઈ કે કહા કહે ધરિયારા,

- (૨૦) ઉઘમ ભાગ્ય—ઉઘમ ભાગ વિના ન ક્ષે, અહુત ઉપાય કીયે
ક્યા હોઈ,
- (૨૧) સર્વ ભેષ્ય મુગતિગમન—હાં માઇ હરકોઈ ભેષ્ય મુગતિ પાવે,
- (૨૨) કર્મ—હાં માઈ કરમથી કો છટે નહી,
- (૨૩) નાવા (નાવિક)—નાવાની કારી ચલે નીર મઝાર,
- (૨૪) જીવદયા—હાં હો જીવદયા ધર્મ વેલડી, રોપી શ્રી જિનરાય,
- (૨૫) વીતરાગ સત્યવચન—હાં હો જિનધર્મ ધર્મ સહુ કહે,
ચાપે અપણી વાત.
- (૨૬) મરણ નિવારણ—મરણ તણો ડર ન કરિ મરિખ, જિણ વાટે
જગિ જાધરે.
- (૨૭) સંદેહ—કરમ અચેતન કિમ હુયક કર્તા, કહો કિમ શકિયે થાપીરે,
- (૨૮) સ્મૃતા જગાવણ—જગિ જગિ જગિ ભાઈ જગિરે તું જગિ,
- (૨૯) જગત્ સૃષ્ટિકારણ પરમેશ્વર પૃચ્છા—પૂછું પડિત કહો કાલકી કંત,
આ જગત સૃષ્ટિ કિણ કીધીરે.
- (૩૦) ભણુનપ્રેરણ—ભણોરે ચેલા ભાઈ ભણોરે ભણો,
- (૩૧) ક્રિયાપ્રેરણ—ક્રિયા કરો ચેલા ક્રિયા કરો.
- (૩૨) પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા—કુણ પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહે,
- (૩૩) જીવકર્મ સંબધ—જીવને કરમ માહોમાહિ સંબધ,
- (૩૪) પરમેશ્વર લધુ—હાં હો એક તિલ દિલમે આવ તું,
કરે કરમનો નાશ.
- (૩૫) નિરંજનધ્યાન—હાં હમારે પરબ્રહ્મ જ્ઞાનં,
- (૩૬) દુષ્પમયકાલે સંયમપાલન—હાં હો કહો સજમ પથ કિમ પલે,
—આ સર્વ ગીતોની પ્રતતેની છેવટે અનુક્રમણિકા સહિત ૭-૧૧
લ. સં. ૧૬૭૦ પ્રથમ ચૈત્રી શુદ્ધિ ૧૦ ગુરૂ લિખિત મારી પાસે છે.
- (૮૭) પદ. મુખનીકો સીતલનાથકો,
- (૮૮) શાંતિનાથ પદ.
- આદિ— આંગણ કદપ દુહોરી હમારે,

(૮૯) 'ઋષભનાથ ગીત—રીષભકી મૈરે મન ભગતિ વસીરી.

(૯૦) ગૌતમગીત. ૭ કડીનું.

આદિ—

મુગતિ સમો જાણી કરી, જીરે થે વીરજી મુંઝનૈ મૂઝ્યઉ દૂરિરે,
મૈ અપરાધ ન કો કીયઉ, જીં વીરજી રહતઉ તુમહ હજૂરિરે,
વીરજી વીરજી કિહાં રચ(હ)ક.

અંતે—

ગૌતમ કેવલ પામીઉ જીં ત્રિભુવન હરખ્યા સુરનર દોડરે,
પાય—કમલ ગૌતમ તણા જીં પ્રણમૈ સમયસુંદર કરજોડિરે. ૭ વીં
(મારી પાસે છે.)

દાદા (જિનકુશલસુરિ) ગીત—દાદો તો દરસણુ દાખે,
દાદો સોહિલા સુખી રાખે.

(૯૧) ધન્નાશાલિભદ્ર ગીત. ૮ કડીનું.

આદિ—

ધન્નો શાલિભદ્ર ખેઈ, ભગવંતનો આદેશ લે જીહો,
હો મુનિવર ધ.
સંવેગ મુઘ ધરેઈ, વૈભારગિરિ ઊપરિ ચડ્યા જીહો. ૧ હોં

અંતે—

મહાવિદેહ મઝારિ, મુગતિં જાસ્યધ મુનિવર જીહો,
વદના કરે વારવાર, સમયસુંદર કહધ હું સદા જીહો. ૮ હો મુનિં
(૯૨) સ્થૂલભદ્ર ગીત. સં. ૧૬૮૯ મીર મીર્જના રાજ્યે અકપુર
(અમદાવાદના)માં.

આદિ—

મનડઉં તે મોલઉં માહરે, કહધ ધમ કોશ્યા તે નારિરે,
આડે તે પહુરઈ પાંપલોરે, ચટપટ ચિત્ત મઝારિરે. ૧ મનકું.

અતે—

સંવતિ સોલ નવ્યાસીયધ રે, મીર મોજયું રાજરે,
અકપુરમાંહિ રહીરે, ભાદ્રવધ જોડી છધ ભાસરે.

મન૦ ૫

શુભલદ્ર દોસ્યા પ્રતિપુત્રવધરે, ધરમ ઉપરિ ધરઉ રાગરે,
પ્રેમખધન નેહિ પાહુયોરે, સમયસુંદર સુખકારિરે.

મન૦ ૬

—મારી પાસે છે.

(૯૩) આલોચણુ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહમદપુરમાં (અમદાવાદમાં)
આદિ— નગર સુદર્શણુ અતિ ભલો એહની ઢાલ.

પાપ ઝોલાયું આપણાં, સિદ્ધ આતમ સાખિ,

આલોચાં પાપ છટીયે, ભગવંત ધમ ભાષ.

પાપ૦ ૧

સાલ હીયાથી કાઢજો, જિમ કીધાં તેમ,

દુખ દેખિસિ નહિતરિ ધણાં, રૂપી લખણુ જેમ.

પાપ૦ ૨

અતે—

સંવત સોલઅઠાણુયધ, અહમદપુરમાંહિ,

સમયસુંદર કહે મે કરી, આલોચણુ ઉચ્છાહિ.

૩૬

—૨-૧૧ મારી પાસે છે. પ્ર. કા. નં. ૮૬૨.

(૯૪) ચાર શરણાં ગીત.

આ કવિ એક ધણા પ્રતિષ્ઠિત અને ઉત્તમ કાવ્યકાર થયા છે. સં. ૧૬૪૯ ના ફાગણ શુદ્ધ બીજે બૃહત્ 'ખરતર ગચ્છના યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં માનસિંહને આત્મચરિત્ર આપી તેમનું નામ જિનસિંહસૂરિ રાખ્યું તે સમયે તેજ જિનચંદ્રસૂરિએ સ્વહસ્તેકવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય (જુઓ ન. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. અકબર બાદશાહે લાહોરથી જિનચંદ્રસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ત્યારે તે સૂરિએ બાદશાહ પાસે જવા વિચાર કર્યો અને તે વખતે સાથે સમયસુંદર કવિ પણ હતા. આ વિહાર ગૂજરાતથી બલોર, મેડતા, નાગોર એમ મારવાડમાંથી ખસાર થઈ લાહોર સુધીનો હતો. એટલે ૧૬૪૯ પહેલાં કવિ ગૂજરાતમાંજ

રહ્યા હતા અને ૧૬૪૯ માં લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે-
 યાળુ તે વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને તેથી તેમની
 મુખ્ય ગૂર્જરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી, ફારસી,
 શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જો અથો રચ્યા તેમાં રચ-
 નાસ્થલ જણાવેલ છે તે પરથી જણાઈ આવે છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના
 અચ્છા જ્ઞાતા હતા. તેમણે તેમાં રચેલા અથો પરથી તેઓ એક સમર્થ
 વિદ્વાન, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી અને અનેક અથોના
 અવલોકનકાર હતા. તેમના અથોમાં ભાવશતક સં. ૧૬૪૧, પુણ્યનંદીકૃત
 રૂપકમાલા (ગૂ.) પર સંસ્કૃત અવતૂર્ણિ સં. ૧૬૬૩, કાલિકાચાર્યકથા સં. ૧૬૬૬,
 સામાન્યારી શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતા, વિશેષ શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં,
 ગાથાલક્ષણ સં. ૧૬૭૩ મેડતા, વિચારશતક સં. ૧૬૭૪, અષ્ટલક્ષી
 શરૂ કર્યો સં. ૧૬૪૯ અને પૂરો કર્યો સં. ૧૬૭૬ લાહોરમાં કે જેમાં
 ‘રાજનો દ્વેતે સૌખ્ય’ એ વાક્યના આઠ લાખ અર્થો કર્યા છે (જૂઓ
 પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ નં. ૧૧૭૪ પૃ. ૬૮), વિસંવાદ શતક સં. ૧૬૮૫,
 વિશેષસંગ્રહ સં. ૧૬૮૫ લૂણકર્ણુસરમાં, ગાથાસહસ્રી સં. ૧૬૮૬, ‘જ-
 ચતિહુયણુ’ સ્તોત્રપરવૃત્તિ સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં, દશવૈકાલિક સૂત્રપર
 શબ્દર્થવૃત્તિ સં. ૧૬૯૧ ખંભાતમાં, વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ સં. ૧૬૯૪ જન-
 લોરમાં, તથા કંઠપસૂત્રપર કંઠપકંપલતા નામની વૃત્તિ, રઘુવંશપર વૃત્તિ,
 સંવાદસુંદર, ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન, નવતત્ત્વપર વૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તર
 સારસંગ્રહ આદિ રચ્યા છે. સં. ૧૬૪૧ માં ભાવશતક ગ્રંથ રચ્યો અને
 સં. ૧૭૦૦ માં ગૂર્જરાતીમાં વૃદ્ધપણામાં ‘દ્રુપદી સંબંધ’ એ ગૂર્જરાતી
 ભાષામાં રાસ રચ્યો ત્યારે ૧૬૪૧ માં ૨૧ વર્ષની ઉંમર કવિની ગણીએ,
 તો ઝોઝામાં ઝોઝું ૮૦ એંશી વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોય એમ પ્રાયઃ
 નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરાંત એ પણ જણાય છે કે તેમણે સં. ૧૬૭૬ માં
 ગાણકપુર (સાદી પાસે) જન્મ કરી અને સં. ૧૬૮૨ માં જેસલમેર
 પાસેના અસલ રાજધાની લોદ્રવપુરના વતની થેડ ભણસાલીએ જેસલ-

મેરથી શત્રુજય જવાનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં પણ તેમણે સંઘ સાથે
ઢંઢી શત્રુજય યાત્રા કરી હતી. તેમ બીજાં અનેક તીર્થોની જાત્રા કરી
હતી. વૃદ્ધપણમાં અમદાવાદ અને તે આસપાસ ગૂજરાતમાંજ રહી સ્વ-
ર્ગવાસ કર્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમની શિષ્યપરંપરામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદન
બહુ વિદ્વાન હતા કે જેમણે મધ્યાનહપદ્ધતિ નામનો ગ્રંથ સ. ૧૬૭૩માં
પાટણમાં રચ્યો છે. તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં સ્વગુરુ સમયસુંદર
માટે વચનકલાકવિકલા-નિષ્ણાત, તર્કચાક્રતિ સાહિત્યજ્યોતિ, સમયત-
ત્તવિદ્ એ યથાર્થ વિશેષણો આપ્યાં છે અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કે—

પ્રજાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે ઇતિ સત્યં વ્યધાયિ યૈ;
યેષાં હસ્તાત્ સિદ્ધિઃ સંતાને શિષ્યશિષ્યાદૌ.
અષ્ટલક્ષાનર્થનિકપદે પ્રાપ્ય યે તુ નિર્થન્યાઃ
સંસારસકલસુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાજનાં.

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક
હતા. આ હર્ષનંદને ખરતરગચ્છની લઘ્વાચાર્યીય નામની આદમી શાખા
જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ માં કાઢી હતી તે બહુ વધારી. સમયસું-
દરના પ્રશિષ્ય હર્ષકુશલ ઉપાધ્યાય થયા કે જેમણે કવિની ભાષાકૃતિ
ધનદત્ત ચોપદ સંશોધી હતી. વળી તેમની શિષ્યપરંપરામાં કુશલચંદ
ઉપાધ્યાય થયા ને તેના શિષ્ય આલમચંદ થયા કે જેમણે સ. ૧૮૨૨ ના
માગશર શુદ્ધ ૪ ના દિને સમ્યક્વ કૌમુદી ચતુષ્પદી ભાષામાં રચેલ છે.
જુઓ ઝોગણીસમી સદીમાં આગળ કવિ આલમચંદ.

આ કવિના સંબંધમાં અતિ વિસ્તારથી મેં ‘કવિવર સમયસુંદર’
એ નામનો નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં
લખી વાંચ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અક
૩ માં પ્રકટ થયેલ છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે.

૧૯૬ ક. રત્નકુશળ (ત. મેહર્ષિ-દામર્ષિ શિ.)

+ પાર્શ્વનાથ સંખ્યા રત. સં. ૧૬૫૨ આસપાસ.

આદિ—

શ્રી છરાઉલિ નવખંડ પાસ બપાણીધરે નામઈ લીલવિલાસ,
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દૂરઈ ટલધરે મંગલ કમલાવાસ. શ્રી. ૧

x

x

x

x

અંતે—

ભોગ સયોગ તે પામઈ માનવ નવનવારે જસ નૂસઈ શ્રીપાસ,
ગણિ દામા શિષ્ય રત્નકુશલ ભગતિધ કહધરે આપો ચરણઈ વાસ શ્રીરં
—પ્રં પ્રાચીન તીર્થમાલા સં પૃ. ૧૬૯-૧૭૦

(આ કવિએ પંચાશક વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ આશ્વિન સિત પંચમી
દિને રવિવારે ઉઝા ગામમાં લખી છે તેમાં પોતાને પડિત મેહર્ષિ ગણિ
શિષ્ય શ્રી દામર્ષિ ગણિના શિષ્ય જણાવેલ છે. અપ્રકટ વિ. ધ. પ્રશ-
સ્તિ સંગ્રહ.)

૧૯૭ મુનિશીલ (આં. વિદ્યાશીલ-વિવેકમેરૂ શિં) ધર્મમૂર્તિ
સૂરિના રાજ્યમાં.

(૩૭૧) જિનપાલ-જિનરક્ષિત રાસ સં. ૧૬૫૮ માહ વદ ૮
અંતે—

શ્રી અંચલગચ્છ મુહુરૂ સુરતર સારિખાળ, શ્રી ધરમમૂરતિસૂરિ,
તે સહુ ગુરના ચરણકમલ નિતિ વાદીધજી, દોહગ બધ દૂરિ. ૧૬
કરિ શર રસ ઈંદુ માસ કુમારમ સલહીજી, બહુલ આક્રમિ દિન ચાર,
સધિ રચી એ સુધ તણુધ આગ્રહિ કરીજી રવિ શશિ નયર મળારિ. ૧૭
સૂત્ર અરથથી જિમ ગુર મુપિ મોંભલિઉજી, અરથ વપાણિઉ એહ,
ઓછઉ અધિકઉ મિજા દુકકડ મુહનધજી સુકવિ પમજ્યો તેહ. ૧૮

શ્રી વિદ્યાશીલ સીસ સુપરિ સોહામણિ પંડિત પુહુવિ પ્રવીણ,
 વિવેકમેઝ ગણિ સંયમ ગુણ કરિ વિચરતાળ, હું તસ્ય ચલણે લીણ. ૧૯
 ત્રીજા જિનવર સાંભવનાથ પસાહિલિજી મુનિ જંપઘ મુનિશીલ,
 જે નરનારી ભણુસ્યઘ ગુણુસ્યઘ સાંભલધિજી લષિ પરિપામઈ લીલ. ૨૦
 —સ. ૧૬૯૪ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૧૪ ગુરૂ (ધરૂર બાધઓનો ભં.)

૧૯૮ પદ્મરાજ

(૩૭૨) સનતકુમાર સ. ૧૬૫૯—વિ. ધ.

(૩૭૩) અભયકુમાર —ડે; ભાવ.

૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય (તં નયવિજય શિષ્ય)

૨૪ જિનપંચ કલ્યાણુક સ્થિત સ્તં સ. ૧૬૬૦

અંતે—

વીર પારંગતાય તિમ ગણુક સિવ દિવસિ, એહપદ સરવ જિનનામ સાથિં,
 ગણુક કલ્યાણુક દિવસિ પદ સહસળે, તપ કરી હોઈ જિમ મુગતિ હાથિં.

૩૯ પૂ.

ચંદ્રસ રિતુગગન વરસિ કલ્યાણુક તવન કીધું ભવિક ભણુત ભાવઈ,
 કીરતિ કોટિ, કલ્યાણુ સુખસંપદા, સિદ્ધિ સૌભાગ્ય મિલી વેગિ આવઈ. ૪૦ પૂ.

કલસ.

તપગચ્છ અધિપતિ નમત નરપતિ રૂપ રતિપતિ સૂંદરો,
 શ્રી વિજયસેન સૂરોદ સુવિહિત મુકુટ ગુણુમણિ આગરો
 ઉવઝાય શ્રી નયવિજય સીસઈ યુણીયા સકલ જિનેસરો,
 દિહ મુઝ મહોદય વાસ વિદ્યાવિજય સપદ સુખકરો.

૪૧

—૩-૧૪ (મારી પાસે છેલ્લું પાતુ છે.)

૧૯૯ જયવિજય (દેવવિજય શિ૦)

(૩૭૪) શુકન ઓપઈ ૧૬૬૦ આસો શુ. ૧૫ ગિરિપુર-વાગડમાં
અતે—

- વાગડ દેશ વિઠરાગર નાંમ, જિહાં પટદરશણના વિશ્રાંમ,
રાજધાનીનું રૂઝિ દામ, દેશ મધ્ય ગિરિપુર વલીગાંમ. ૩૮
- ગદમદ મદિર પોલિ સુયંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉત્તંગ,
રાજ કરઈ રાજ ગુણનિહ, દાની માંની ભોગી ભણ. ૩૯
- કવિતા ઓતા વિરતો જાંણુ, સૂરવીર ધીર પાંણિ,
સહસમદલ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રજાતણુક પ્રતિપાલ. ૪૦
- તસ સુત કુયર કમસીહ જોહ, ચઉદ વિદ્યા ગુણુ જાંણુઈ તેહ,
કીરતિ તેજ અનંધ પરિવાર, શત શાપા વાધઈ વિસ્તાર. ૪૧
- જસ ધરિ ગાંધી સંધ પ્રધાન, પર ઊપગારી ન ધરઈ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈ નિતુ કેલિ, મંગલીકની ચઢતી વેલિ. ૪૨
- સંધરતન પુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરઈ અભ્યાસ,
તેહનઈ ભણુવા કાજિ કરી, પ્રાકૃતજય ચઉપઈ એ ધરી. ૪૩
- વ્યોમ રસ રતિ ચંદ વપાંણિ, સંવહર હપડઈએ આંણિ,
સરદરતિ નઈ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલાવાસ. ૪૭
- વિશુધ પુખ્ત દક્ષ આંણીઈ, પડિત દેવજ જગિ જાંણીઈ,
તાસ સીસ કરજોડી કહઈ, સુકન ભણુતાં સવિ સુપ લહઈ. ૪૮
- ભણુતાં સવિ લહીઈ રિદ્ધિ, એ ભણુતાં પાંમઈ વલી યુદ્ધિ,
જયવિજય નઈ પરમાણુદ, ભણુતાં ગુણુતાં સદા આનંદ. ૪૯

—જયકમલ ગણિના લિખિતં.

—ઉદયપુર યતિ ભંડાર.

૨૦૦ હેમવિજય ગણિ (ત૦ આનંદવિમલસૂરિના આજ્ઞા-
વર્તી શુભવિમલ-કમલવિજય પં. શિ૦)

(૩૭૫) +કમલવિજય રાસ સં. ૧૬૬૧ મહેસાણામાં.

આદિ—

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતિ કવિઆણુ માય,
સમરિય નિયગુર ગાયસ્થું, પંડિત પ્રણમિય પાય. ૧
કમલવિજય કોવિદ તિલક, સુવિહિત સાધુ સિગાર,
તાસ રાસ રલિઆમણો, ભણતાં જય જયકાર. ૨

*

*

*

*

અંતે—

શ્રી કમલવિજયવર વિષ્ણુધના નામથી સકલ કલ્યાણના કોડિ,
સંપદા સવિ મિલધ દૂરિત દૂરિ ટલઈ મત્રમાં મૂલગો એહ કહીધ ૧૦૭
જસ વૈરાગ્ય વર વાનગી વાસના શખર સુવિહિત જતી રિદ્ય રાખી
જસ સવેગ રસ સરસ સવિ પાછિલા સાધુ ગુણુરાસિનો હુઉ સાખી ૧૦૮
રૂપરેષા ધરો અસમ સમરસ વરો સાહ ગોવિંદ સુત સાધુ સીહો,
કહતિ કવિ હેમ થિર પેમ એ શ્રીગુરો હોઉ મહ સુહકરો અમિયજીહો ૧૦૯ .

—આ કવિ પ્રતિષ્ઠિત હતા અને તે માટે શ્રાવક ઋષભદાસ કવિએ તેનું નામ પૂર્વના નામી કવિ તરીકે પોતાના ‘હીરવિજય-કુમારપાલ રાસ આદિમાં ઉલ્લેખેલ છે. જુઓ તે રાસોની પ્રશસ્તિઓ. વિજયપ્રશસ્તિ મહા કાવ્ય ૧૬ સર્ગમાં સંસ્કૃતમાં કરી પોતે સ્વર્ગવાસ કર્યો તેથી તે કૃતિ તેના ગુરુભાઈ પં ગુણુવિજયે બીજા પાંચ મર્ગ રચી પૂરી કરી. તેથી પોતે પોતાને ‘કવિ’ એ ઉપનામ આપે છે તે સાર્થક છે. હીદીમાં પણ કવિતાઓ તેણે રચી છે. વધુ માટે જુઓ પ્ર. ઐ. રા. સ. ભાગ ૩,

(આ કવિએ કેટલાંક સ્તવનો સ્વાધ્યાયો શ્રી વિજયસેનસૂરિ રાજ્યમાં અનાવ્યાં છે. આની કેટલીક કૃતિઓ પાટણના હાલામાઈના ભંડારમાં છે),

(૩૭૬) નેમિજિનચંદ્રાવલા

આદિ—

સમરીય સમરસસાગરે ગુરગિરઓ ગુણવંત,
 શિવાદેવી સુત ગાધએરે મુઝ મનિ લાગી પતિ.
 મુઝ મનિ લાગી પત ઘણેરી, સેવ કરે નેમીસર ફેરી,
 નમે જેહને નરવર રાણ, જસે દીઠે મતિ આવે તાણ.
 છ નેમિ જિનજીરે રાજમતી ભરતાર ભગતે વંદિએરે,
 જસ નામ અભિરામ, મુણી આણુંદિએરે—આંચલી.

અંતે—

*

*

*

*

તપગચ્છ મંડણ હીરલોરે હીરવિજય મુનિરાજ,
 નામ જપંતાં જેહતુંરે સીઝે સધલાં કાજ,
 સીઝે સધલાં કાજ સીઝે સધલાં કાજની કોડી,
 તેહને નમે સદા કરજોડી

પડિત કમલવિજયનો સીસ, હેમવિજય મુનિ ઘે આસીસ.

૪૪

—૪-૧૩ લી. પાનાં ૩. ગ્રે. ૨.

૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ શિ.

(૩૭૭) જિનધર્મ મંજરી સં. ૧૬૬૨ વિક્રમનગર (વીકાનેર)માં.

અંતે—

ભુજ રસ વિજાદેવી વચ્છરમ, મધુ સુદિ દશમી પુષ્પારકવર,
 ઈમ વરધ વિક્રમનગર મંડણ, રિપભદેવ જિણેસર.

મુપસાય ખરતર ગઘનાયક સકલ સુવિહિત મુખકર,
 જુગપવર શ્રી જિણચંદ્રસૂરી સુરિ સુરીસ પથપગે.

શ્રીસમ.....

ઈમ જિનભાપિત મુલ સમકિત ધરમ સુરતર મંજરી,
 અતિ મુગુણ સરસ મુગંધ મુભદલ સદલ અવિચલ સિવસિરી.

૭૩

વિધ કરીય અકબર સાહિવર પ્રતિબોધકારક સુહગુરૂ
આદેશ લહિ કરી ધરમ ધરતાં સેય મંગલ સુષકર.

૭૪

—સં. ૧૭૫૮ પો. શુ. ૩ રવૌ લિ. ૨૦-૧૨ આ. ક.

૨૦૨ આનન્દોદય

(૩૭૮) વિદ્યાવિલાસ ચોપઈ ૧૬૭૨ માણેક.

૨૦૩ પ્રેમવિજય (૧૦ વિજયસેનસૂરિ-વિમલહર્ષ શિ.)

(૩૭૯) +આત્મશિક્ષા. સ. ૧૬૬૨ વૈ. શુ. ૧૫ ગુરૂ. ઉજ્જેણીમાં—
અતે—

શ્રી વિજયસેન ગુરૂરાયવર, શ્રી વિજયદેવ સૂરિદ,
વિજયમાન ગુરૂ વહિએ, જિમ સૂરજ ઉર ચદ.
તપગચ્છ વાચકમિં વર, શ્રી વિમલહર્ષ શિરતાજ,
નામે નવનિધિ સંપજે, દર્શણ સીઝે કાજ. ૧૭૯
આતમ શિક્ષા ભાવના, તાસ શિષ્ય મનરંગ,
પ્રેમવિજય પ્રેમે કરી, ઉદઘટ આણી અગ. ૧૮૦
રત્નહર્ષ વિષુધ મુઝ, બધુ તાસ પસાય,
તાસ સાંનિધ અંથ મેં કર્યો, મન ધરી હર્ષ અપાર. ૧૮૧
સવત સોલખાસઠ, વૈશાખ પુન્યમ જોય,
વાર ગુરૂ સહિ દિન ભલો, એ સંવત્સર હોય. ૧૮૩
નગર ઉજ્જેણીમાં વણી, આતમશિક્ષા નામ,
મન ભાવ ધરીને તિહાં કરી, સિધાં વંછિત કામ. ૧૮૪
એકશત એશી પાંચએ, દુહા અતિ અભિરામ,
ભણે સુણે જે સાંભળે, તે લહે શિવ કામ.

(૩૮૦)+શત્રુજય સ્તવના આદિનાથ વિનતિ રૂપ.
આદિ—

પ્રણમિત્ય સયલ જિણુંદ, પાય મન વાંછિત કાંમિ,
સકલ તિરથનો રાજ્યોજી, પ્રણમુ સિરનાંમિ.

*

*

*

*

અતે—

તપગચ્છનાયક ગુણનીશોએ, ગુર હીરજી રાયા,
મનમોહન વિજયસેન સુરી, તેહના પ્રણમું પાયા,
વિમલહરખ શિષ્ય પ્રેમવિજય, કહે નિમુણો દેવ,
ભવ ભવ શત્રુંગ ગિરિ તણીએ, મુઝ દેજો શેવ.

(કલશ.)

૨૨

ધમ શુણ્યો સ્વામી, મુક્તિગામી, આદિ જિન જગદેવ એ,
નિત્ય નમે સુર નર, અસુર વ્યંતર, કરે અહોનિશ શેવ એ,
જે ભણે ભગતેં ભલી યુક્તેં, તસ ધર જય જયકાર એ,
કહે કવિયણ મુણો ભવિયણ, જીમ પામો ભવપાર એ.
(૩૮૧) ધનવિજય પંચાસ રાસ. (ઐ.) ખં-૧.
+ સીતા સતી સ. પૃ. ૧૫૪ સ. મા. ભી.

૨૦૪ વિમલચારિત્ર (નાગોરી વડતપ-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમર-

ચંદ્ર-રાજચંદ્ર-રત્નચારિત્ર શિ.)

(૩૮૨) અંજનામુદરી રાસ. સં. ૧૬૬૩ માગશર શુદ્ધ ૨ ગુર,

આદિ—

નાગોરમાં.

શાંતિકરણ જગિ જાણિયે, વિશ્વસેનકુંડુ પુલયંદ,
ભાદ્રપદ વદિ સાતમિઈ, ચવીયા જગદાનંદ,
આનંદ અગિરા હુઓ અનિધણો, જેઠ વદિ તેરસ દિને,

જન્મ પામ્યા ઇંદ્રે ઉચ્ચ કીધ, સુરગિરિ શુભ મન્ને,
ગર્ભથી જિણે મારિ ટાલી શાંતિ ચર્ધ આણુંદિયા,
સજન દેખત નાતિ રંગિઈ શાંતિ જિન નામજ દિયા.

૧

મંડલપતિ પદવી લહી પહિલોં ભોગવિ ભોગ,
ચક્રવર્તિપદ પામિયા, મિલીઓ સદ્ સંયોગ.
સંયોગ મિલીઓ સાધિ પદ્મપંડ રતન સવિ નવનિધિ લલા,
મુગટ બદ્ધ બત્રીશ ભૂપતિ સહસ સેવે ગહગલા.
જેઠ મારિ ઇંદ્ર સિણુ ચઉદસિ ઇંદ્ર ચઉસઠિ આવીઆ,
કીધ ઉચ્ચ દીખ લીધી વર્ણુવે ગુણુ ભાવીયા.

૨

પોસ શુકલ નવમી દિને પામ્યો કેવલનાણુ,
જેઠ બહુલ તેરસિ તિથે પ્રભુ પામ્યો નિર્વાણુ,
નિર્વાણુ પામ્યો શાંતિ જિણુવર સિદ્ધિ પદિ સુખસંપદા,
પામિયા તસુ ચરણુ પ્રણુમો ભગતિસ્થું ભવિયણુ મુદા,
તેહ સ્વામિ સેવતાં સંહી રોગ નાવે તનિ કદા.
મનહ મનોરથ સર્વપૂરણુ સિદ્ધિ લહિયે સર્વદા.

૩

દ્વંદ્વા.

સુહ ગુરુ ચરણુકમલ સદા વંદોં ધરી આણુદ,
ભવિય કમલ પડિબોહવા ઉદયો તેજિ દિણુદ.

૪

ચિહ્ન પ્રકાર ધર્મ વર્ણુવ્યો તિહુયણુ જન આધાર,
દાન શીલ તપ ભાવના કરિ તરિય સસાર.

૫

ધર્મે ધણુ કણુ સંપજે ધર્મે મોટિમ રાજ.
ધર્મે જરા મહિમા ધણો ધર્મે સીઝે કાજ.

૬

ધન સુબાહુ ધનો સુણો, શાલિભદ્ર ક્યવન્ન,
શ્રી શ્રેયાંસકુમરે દીઓ, દાને લહિઓ ફલ પુત્ર.

૭

સેઠિ સુદર્શન નેમિ જિણુ શૂલભદ્ર નાગિલ્લ,
શીલ લીલ સાધી ખરી. ફલ પામ્યો આગિલ્લ.

૮

ઋષભ વીર ઘેન્નો યતી, તપીઓ તપ ઉદાર,
ભરત અનાથી હરિણુ લખે ભાવી ભાવન સાર.

૯

અંજનાસુંદરી ભલી પામ્યો શીલ ઉદાર,
શીલખલે સુખ સંપદા પામી નિજ પરિવાર.

૧૦

અંજનાસુંદરી કવણુ કિમ પાલ્યો તિણિ શીલ,
ગામ કામ કેણુ હવી કિમ પામી સુખ લીલ.

૧૧

*

*

*

*

અંતે—

ઢલ—પ્રહલદતપુર કંપિલ રાજ્યોરે—એ દેશી.

અંજનાસુંદરીએ ખરેરે પાલ્યો શીલ આચાર,
ભવિયણુ જણુ તિમ પાલ્યો ભાવચુંરે, નિમ લહો કીરતિ સાર—
શીલ સમાચરેરે. ૩૮૯

*

*

*

*

નાગોર નગીને સાતે જિણુહરે, આદિ શાતિ જિણુ પાસ,
વીર જિણેસર તે પ્રણમી કરીરે, ચોપઈ કીધ ઉલ્લાસ. શી. ૩૯૩
વડતપ ગઢપતિ જગમાહિં જાણીધરે, શ્રી પાસચંદસૂરીસ,
તાસ પટોધર ગરુડિ ગાજતારે, સમરચંદસૂરિ જગીસ. શી. ૩૯૪
શ્રી રાજચંદસૂરિ ગણુધર ગાઘધરે, વાયક રતનચારિત્ર,
તાસ પસાઈ ચોપઈ એહ રચીરે, સેવક વિમલચારિત્ર. શી. ૩૯૫
સંવત સોલહવરસેં ત્રેસઠિંધરે, માગશિર માસ વિકાશ,
ચઉપઈ ભેડી બીજેં ગુરુ દિનેરે, ભણુતાં ન્યાન પ્રકાસ. શી. ૩૯૬
એહ ચઉપઈ સુણીને પાલીધરે, શીલ પ્રમુખ નિનધર્મ,
ઇહ ભવિ પરભવિ સુખની સંપદારે, લહીએ શિવગતિ શર્મ. શી. ૩૯૭

—સં. ૧૭(૦)૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને ઋઠ દાકરસી તત્ શિષ્ય
ઋઠ દીપા લિઠ ૧૮-૧૩ આચા ભંડાર.

૨૦૫ મેથરાજ (પાત્રચંદ્ર-સમચંદ-રાજચંદ-શ્રવણ
ઋષિ શિ૦)

(૪૮૩)+ નળદમયંતિ રાસ. મ. ૧૬૬૪.

આદિ—

નગર નિરૂપમ ગજપુરે શ્રી વિશ્વસેન નરિંદ,
અચિરા રાણી ઉરવરે આપ્યા શ્રી શાંતિ જિણુદ.

ત્રૃક—

જિણુદ સન્વદૃવિમાણુહી ભાડવા વદિ સાતમે,
ચવી જેઠ વદિ તેરસે જન્મ્યા ઉચ્ચ હુઓ અતુકમે
દીક્ષા જેઠ વદિ ચઉદમે પોપિ નૌમિ શુદિ થયા કેવળી,
મેક્ષ જેઠ વદિ તેરસ દિનસે પુહતી સવિ મનની રૂળી. ૧

જીવદયા પાળી ખરી, પુવ્વ ભવતર જેણે,
ચક્રવર્તિ જિનવર રાજિયા, પદવી લીધી તેણે,
તેણે પદવી દોય લાધી શાંતિનાથ જિણુસર.
શાંતિ કીધી ગર્ભહુતે અભિનવો જગ સુરતર,
સેવ કરતાં જેહનીરે સપદા પરગટ હુધ.
દેવી દવદતી તણીરે આપદા દૂરે ગર્ધ. ૨

દવદતી કહો કુણુ હુધ, સ્યે કરમે દુખ પામી,
શીળ રત્ન કેમ પાળિયો, પ્રસન્ન હુઓ કિમ સ્વામી,
કેમ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પામી રાય નળશું બહુપરે,
શીળ પવિત્ર વિચિત્ર પાડ્યો જાસ કીરતિ વિસ્તરે,
એ ચરિત અતિહિ સુખાણુ ગુણિયલ સાંભળો આદર કરી,
વિધન વારો વરો વાંછિત ઉંઘ આળસ પરિહરી. ૩

અતે—

રાગ મેવાડો-ધન્યાશ્રી.

- નળ દ્વદંતી ચરિત્ર સોહામણું, નવ નવ રંગ રસાળ,
સાંભળી ઉત્તમ સાધુ સતી પરેણ, ધરજો શીલ વિશાળ. ૧
- સાધુ સતીનું ચરિત્ર સુણો ભલું, સુણતાં નાસે પાપ,
ગારૂ મંત્ર ખરો જેમ સાંભળેણ, નાસે અહિવિષ વ્યાપ. ૨
- પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિસર રાજ્યાણ, મહિમા તાસ અપાર,
ઉપદેશે જેણે ભવિ તારિયાણ, જિનશાસન શિણુગાર. ૩
- શ્રી સમરચંદ્ર તિણુ પાટું શોભતાણ, તેણે પાટે સૂરિંદ,
રાયચંદ્ર સૂરિસર દીપતા, ગિરિઆ મેરૂ ગિરિંદ. ૪
- સરવણ ઋષિ જગેં પ્રગટિયો મહામુનિણ કીધુ ઉત્તમ કાજ,
તે સહો ગુરના ચરણ નમી કહેણ, વાચક શ્રી મેધરાજ. ૫
- સવત સોળ ચઉસઠ સવચ્છરેં થવીઓ નળ ઋષિરાજ,
બણજો ગણજો ધર્મ વિશેષજોણ, સારતા વંછિત કાજ. સા. ૬

+ પ્ર૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક, ૩.

(૩૮૪) સોળ સતીના રાસ. ૩. રતન.

૧. જ્ઞાતામૂત્ર ભાસ.

- પાસચંદ્રસૂરિ શરોમણી એ શ્રી સમરચંદ્ર સૂરિંદકિ,
રાજચંદ્રસૂરિ જગિ જયવંતા એ, તેજઈ જાણિ દિણિંદકિ. ૨૩
- સરવણ ઋષિ મોટુ યતીએ પાટણિ સાધ્યઈ કાજકિ,
તે સહગુરનંદ પાપ નમીએ, પભણુઘ ઋષિ મેધરાજકિ. ૨૪
- લીય ભડાર.

૨ રાજચંદ્ર પ્રવહણ સ. ૧૬૬૧.

૩ પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ—શયોકો-ગીત.

૪ સદ્ગુરૂ સ્તુતિ.

—(ગદ્યમાં રાયપસેણીનો બાલાવબોધ, અને સ્થાનાંગની દીપિકા
સં. ૧૬૫૯ માં રચ્યા છે.)

૨૦૫ક. ગજસાગરસૂરિ શિ૦ (આં.)

(૩૮૪ક)—નેમિચરિત્ર ફાગ. ૧૬૬૫ કા. ૬ બુધવાર.

અતે—સોલ પાસઠિ ફાગુણિ છડિ અનધ બુધવારિ,

વિધિપક્ષિ ગછિ બાણીધ શ્રી ગજસાગર સૂરિચાય. ૪૩

તાસ શિષ્ય કહિ નેમિનુ ફાગ બધે મનોહાર,

ભાવિં ગુણુધ જે સાંભલધ તેહ ધરિ જય જયકાર. ૪૨

—છડર બાધઓનો ભંડાર.

૨૦૬ દામોદર મુનિ. (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ—ભીમરતન—

ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૫) સુરપતિકુમાર ચોપધ. સં. ૧૬૬૫ ખીજા ભાદ્રવા શુ. ૬ સોમ.

આદિ—

પ્રણુમું સ્વામી શાંતિજિન, મનવંછિત દાતાર,

સુરપતિ જસુ સેવા કરધ, દરસણુ દરપ અપાર. ૧

વિહિતનયા જગદીશ્વરી, સમરૂં મનિ સૂરસતિ,

જસુ નામધ પામધ વિપુલ, સેવક નિર્મમ્મ મત્તિ. ૨

ગુરૂ ગુરૂઆના ગુણુ બાણી, ભગતધં પ્રણુમી પાય,

વર્ણુ ભેદ જે મધ લલ્લડ, તે સદગુરૂ સુપસાધ. ૩

સુરપતિ નામધ વૃપકુમર, જિણુ જગિ ભોગ મહત,

વિલસ્યા દાન પ્રભાવથી, વિરચિસુ તાસ વૃતત. ૪

ભવસાયર માંહે ઠવી, જિનવરે ગરૂધ નાવ,

ચારિ ચતુરગતિ તારિવા, દાનશીલ તપ ભાવ. ૫

*

*

*

*

અતે—

સુરપતિ ચરિત સયલ ચિતિ ધારિ, બોલ્યઉ દાન તણુધ અધિકારિ,

ધમ બાણી નરનારી જેહ, દાન દીયધ ભવિ તરિસ્યધ તેહ. ૪૫

શ્રી અંચલગછિ રચણનિહાંણુ, પ્રગટિઉ પાપતિમરહર ભાંણુ,
 વિદ્યમાન ગુરુ સુદરકાય, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરરાય. ૪૬
 તાસુ પાટિ સદગુરુ સુખકાર, આચારિજ ગુણગણુ ભંડાર,
 શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીદ, મિટઇ અશુભ કર્મ્મના કુંદ. ૪૭
 તાસુપદિ મુનિવર ગણધાર, પડિત ભીમરતન અણુગાર,
 તાસુ સીસ સંયમ શ્રી કંત, શ્રી ઉદયસમુદ્ર નામિ ધીમંત. ૪૮
 તાસુ વિનેય વિનયગુણુ વહઇ, મુનિ દામોદર ઇણિપરિ કહઇ,
 દેવી સરસતિનર્ધ આધારિ, કથાબંધ કીયઉ મતિ સાર. ૪૯
 હુ મૂરખ મતિ હીણુ અજાણુ, પડિત જનનર્ધ હસિવા ઠાંણુ,
 વચન અયુક્ત કહાઉ મઇ જોહ, પડિત સૂધંકરિજ્યો તેહ. ૫૦
 કલિપત વચન કહાઉ પુણિ કોઈ, સઘ સાખિ હુ ખમાઈ સોઈ,
 મુરપતિ કુમરતણી ચોપઇ, પદમાવતિપુર માંહે કહી. ૫૧

દ્વહા.

વત્સર વિક્રમરાયથી, સોલ સહિ પંચસહિ,
 ભાદ્રવિ ણીજ શ્વેત પખ્ય, સોમવાર તિહાં છદિ. ૫૨
 ભાવ ભેદ જાણી ચતુર, ભણુઈ સુણુઈ નર જાંણુ,
 પામઈ મનવંછિત સદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણુ. ૫૩

—૧૦-૧૮ આલ૦]

(માગરોળની પ્રતમાં પ્રચરિતમાં શબ્દોનો હેરફેર છે, પણ ભાવ
 એક છે. પા. ૧૧-૧૫ મા.)

(૩૮૬) મદન રાજર્ષિનો રાસ. રત્ન કે.

૨૦૭ દયાસાગર (અ. ધર્મમૂર્તિસૂરિ-કલ્યાણસાગરસૂરિ-
 ભીમરતન-ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૭) મદન ચોપઇ સં. ૧૬૬૯ આશો શુદ્ધ ૧૦ અલોરમાં.

અંત—

શ્રી અંચલ ગચ્છ ઉદ્ધિ સમાંણ, સંધરયણ કેરઉ અધિઠાંણ,
ઉદઉ તાસ વધારણ ચદ, શ્રી ધરમમૂરતિ સૂરીશ મુણીંદ. ૬૦
આચારિજ શ્રી ગુરુ કૃત્યાંણસાગર, સાગર સમ ગુણ નાંણ,
તાસ પક્ષિ મહિમા ભંડાર, પડિત લીમરતન આણુગાર. ૬૧
તાસ વિનેય વિનયગુણગેહ, ઉદ્યમમુદ્ર સુગુરુ સસનેહ,
તાસ સીસ આણુદંધ ધણુઈ, શ્રી દયાસાગર વાયક ધર્મ ભણુઈ. ૬૨
ગુરુ ભાઈ લહુડઉ ઋષિ દેવ, વિનયવંત સારઘ નિતિ સેવ,
આદરિ તેહ ભણુઈ એ ચર્ધ, મદનરાજ ઋષિની ચઉપર્ધ. ૬૩
મદન શતકના દૂહડા એકોતર સો સાર,
મદન નરિદ તણું ચરિત મઈ વિરચ્યુ વિસ્તારિ. ૬૪
સોલહ સચ ઉગણોત્તરઈ પુર જલોર મઝારિ,
આસો મુદિ દશમિં મઈ કીઓ, કથાપ્રધ ગુરુવારિ. ૬૫
—ચતિનો ભ. ઉદ્યપુર; કે.

૨૦૮ પુણ્યકીર્તિ—(ખ. મહિમામેરુ-હર્ષચંદ-હર્ષપ્રમોદ શિ.)
(૩૮૮) પુણ્યસાર રાસ—પુણ્યસાર કુમારચરિત સં. ૧૬૬૬ વિજયા-
દશમી ગુરુ-સાંગાનેરમાં.

આદિ—

નાભિરાય નદન નમુ, શાંતિ નેમિ જિન પાસ,
મહાવીર ચોવીસમો, પ્રણમ્યા પૂરે આસ. ૧
શ્રી જૈાતમ ગણુધર સંધર, લીલા લખિધ નિધાન,
સમરી સહગુરુ સરસતી, વપુષિ વધારે વાંન. ૨
ધર્મે ઉચો કુલ હુવે, કામિની કલા અભ્યાસ,
રાજઋદ્ધિ ધર્મે હુવે, ધર્મે લીલ વિલાસ. ૩
ધર્મે સોહગ સપજે. ધર્મે રૂપ અનૂપ,
સાચા સુખ ધર્મે હુવે, ધર્મે માને ભૂપ. ૪

ધર્મે કીયા ધન સંપન્ને, ઉપમા અછે અનેક,
પુણ્ય થકી પુણ્યસારનો, મુણ્યો મુખ અતિરેક.

*

*

*

*

અતે—

શાંતિ જિણેસર ચરિત્ર થકી ક્રિયો, એહ કથાનક સાર,
સાંભલતાં મનિ આણુદ ઉપજે, થાઇ હરપ અપાર. પં. ૩

ખરતર ગચ્છપતિ મહીયે ચિરંજ્યો. જુગપ્રધાન જિનચંદ,
આચારિજ મહિમાગિર મુનિવર, શ્રી જિનસીંહ સુરીંદ. ૪

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર પરંપરા, મુનીવર મહિમાવંત,
મહિમામેર મુનિ મોટા જતી, ક્રિયાવંત ગુણવંત. પં. ૫

હરપચંદ્રગણિ હર્પે હિતકર, વાચક હર્પપ્રમોદ,
તાસ સીસ પુન્યકિરિત ઇમ ભણે, મન ધરી અધિક પ્રમોદ. પ. ૬

સંવત સોલે સેં છાસકિ સમદ, વીજે દસમી ગુરવાર,
સાંગાનેર નગર રક્ષીયામણો, પભળ્યો એહ વિચાર. ૭

શ્રી પદમ પ્રભુ મુપસાહિલિ, સંધ વધતઇ વાંન,
ઉછરંગલાલ વધામણુક, મુખ સંપદ સંતાન. ૮

એહ ચરિત્ર ભવિયણુ જે સાંભલેં, ભણુ ગુણુ નર જેહ,
દિન દિન ઉદય અધિકઉ નિત હૌવઈ, નવનિધિ હોઈ તસુ ગેહ. ૯

—છતિ શ્રી પુન્યસાર કુમારચરિત્ર સપૂર્ણ. સંવત ૧૭૬૫ વર્ષે
માહ માસે શુક્લપક્ષે ૯ તિથી શનિવાસરે પાટણ મધ્યે, ઋષિ શ્રી
ઉત્તમચંદ્ર તત્તશિષ્ય ઋષિ વેદચંદ્ર તત્ત બ્રાત્ર ઋષિ કુશલચંદ લિપી-
કૃતં શ્રી રસ્તુ. પૃ. ૬ પં. ૧૫ ગુ. વિ.

—સં. ૧૮૨૮ વર્ષે ફાગુણ સુદ ૯ દિને લિખતં મુનિ સુઆન-
સાગરેણ લિપીકૃતં શ્રી પુરખંદ નગર મધ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદત્ત-
૯-૧૭ ધો. ગ્રે. ૨.

(૩૮૯) ધન્નાચરિત્ર ૧૬૮૮ ભા. ગુ. ૧૩ રવિવાર ગિલપુર નગરમાં. લી.

(૩૯૦) કુમારમુનિ રાસ. (પ્ર. ૧૮૧૩) લી.

૨૦૯ સુધર્મરૂચિ. (શુભવર્દ્ધન શિ૦)

(૩૯૧) આષાઢભૂતિ મુનિનો રાસ.

આદિ—

શ્રી શાંતિજિજ્ઞેસર ભુવણ્ણિજ્ઞેસર પાય,

પ્રણુમી બ્રહ્મ ભગતિધં ગાયસઉ રધિરાય.

આષાઢ મુનીસ્વર જસો જુગહપ્રધાન

નાટક નાયતાં પામઉ કેવલનાંણુ.

૧

નાટિક નાયતાં કેવલ પાંચુ નિસૂણો તેહ વિચાર,

શ્રવણે સુણુતાં ભાવિ ભણુતાં લહીધ ભવનો પાર,

નવકલપી વિહાર કરિ મનરંગિ મુનિવર મહિમાવંત,

ગુરૂ આદેસ લહી રાજગ્રહ નગરીમાંહિ પહુત.

૨

x

x

x

x

અંતે—

હાલ.

નયર રાજગૃહી જાણીધ, સિંહરથનિ કહ્નં ભૂપ,

નાટક તિહાં વસઈ માન ભુપતિ બૃંહરે—

જિરે જિરે આષાઢ ભુતની, ભાવનાનું પરિમાણુરે,

ભરતનું નાયતાં પામઉ, કેવલ નાણુરે—

દૂપદ શ્રે૦ ૫૩

ભુવનસુંદર જયસુંદરા, રૂપદ મોહનકર્દરે,

ક્રોધ કેતલા દાન તિહા રહઉ, આષાઢભુત મુણુંદુરે.

શ્રે. ૫૪

શ્રી શુભવર્દ્ધન ગુરૂ તમ્હ તણુરે ચલણે અવિચલ વાસરે,

નામઈ નવનિધી પામીધ કલઈ મનચી આસરે.

શ્રે. ૫૫

તેહ ગુરૂનઈ સુપસાઉલઈ, હમડે ધરી આણુંદુરે,

આષાઢભુતિ ઋષી ગાઈઉ, પામી પરમાણુદુરે.

શ્રે. ૫૬

કેવલ લાહિ મુગતી ગયું, શ્રી સુધર્મરૂચિ ગુરૂ સીસરે,

પાંચસઈ પરીવારઈ પરીવરઉ. તેહના સંધ આસીસરે.

શ્રે. ૫૭

જે નરનારી ભાંવસું ગાઈ રંગી રસાલરે,

તેહ અવિચલ વધામણુરે, ધરી ધરી મંગલમાલરે.

શ્રે. ૫૮

—ધતિશ્રી આપાઢભુતી કુલં સમાપ્તં.

—પંડિત શ્રી વૃ. (યુ) દ્વિવિજયગણિ શિષ્યાણુ શિષ્ય- મુનિ-
વર કુશલવિજય લપિતં પઢનાથે મવત સોલ સત્તાણુયા વર્ષે વઘશાખ
સુદિ ૭ દીને લખીતં વાર મુકે-શુભં ભવતુ. કલ્યાણમસ્તુ ભાવ.
પા. ૪ ૫-૧૨

—સવત ૧૭૪૮ વર્ષે પોસ વદિ ૨ રાત્રે લપિતં ઊઝા મધ્યે.
૬-૧૦ પાલણુપુર ભ. મારી પાસે છેલ્લુ પાતુ છે (આ દૂકા ને જૂના
રાસમાં ધન્યાસી, દેશાપ, સિંધૂઓ, ધવલ ધન્યાસી, મૂકેલ છે. વિપય ન-
ગાંજીએ એ પ્રસિદ્ધ દેશી આ રાસની છે.)

(ઉદર) ગજસુકુમાળ ઋષિ રાસ. ૧૭ લલ સં ૧૬૬૯ પહેલાં.
આદિ—

દેસ સોરઠ દ્વારાંપૂરી નવમો તિહાં વાસુદેવોરે.

દસેર્ધ દસારસઉં રાજિઉ, બધવ શ્રી બલદેવોએ.

છરે છરે સ્વાંમિ સમોસર્યા હરણિઉ ગોપીનો નાથ એ,

નેમિ વંદણુ અલજ્યો અલજઉ યાદવ સાથ એ.

છરેછ. ૨

અંતે—

શ્રી શુભવર્ધન ગુરરાય, મઠ પ્રણમી તેહના પ્રાય,

ગાયુ ગયસુકુમાલ મુણિંદ, જસ ભણુતા હુઈ આણુંદ.

(પા. જસ વઢા નેમિજિણુંદ—

શ્રી ગયસુકુમાલ જે ગાઇ, તે સર્વ વછિત ફલ પાઇ,

અનઇ દૂરિ દ્વંદ્વત સવિ બાઈ, વલી અવિચલ પદ થાઈ.

—ધતિ સવત ૧૬૬૯ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ ભૈમે લખ્યતં વેઠ

મેધા લખ્યંત. સાધ્વી નાથી પઢનાથ શ્રીરતુ. ૪. ૮ ૫. ૧૧ ગુ. વિ. ખં. ૧

—સં. ૧૭૮૨ વર્ષે આવિદા દેવઆઈ પઢનાથ ૭-૧૧ પાલણુપુર ભ.

(પાઠાતર.)

જયઉ ગયસુકુમાલ મુણીસ, શ્રી સધ દિધ આસીસ,
જસ નામધ પરમાણુંદ, તસુ ગાવતા હુવઈ આણુંદ—

—સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે ધૃષ્ણપક્ષે પચમીતિથૌ સુભવારે
૫. માનવદ લિપત મુશ્રાવિકાગ્રાઈ આસા પઠનાર્થ. ૬-૧૩
મારી પાસે છે.

૨૧૦ ઋષભદાસ.

[આ ખંભાતના આવક કવિએ અનેક રાસાઓ, સ્તવન-સ્તુતિ-
સ્વાધ્યાય રચેલ છે, અને ઉત્તમ કવિ તરીકે પોતાને સિદ્ધ કરેલ છે.
આના સખધી વિસ્તૃત વિવેચન ‘ આવક-કવિ ઋષભદાસ ’ એ નામથી
નિબધ સૂરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં મેં લખી મોકલેલો તે તે પરિ-
પક્ષના રીપોર્ટમાં પ્રકટ થયેલ છે, તેમજ જૈન શ્વેતામ્બર કોન્કરન્સ
હેરલ્ડના ઇતિહાસ અંકમાં ૧૯૧૫ ના ૭-૮ અંકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે]
(૩૯૩) વ્રતવિચાર રાસ. સ. ૧૬૬૬ ક્રાંતિક વદિ ૦)) (દીવાલી)

ત્રંબાવતિ (ખંભાત)માં

આદિ—

શ્રી વિતરાગાય નમઃ

ફલા—પાસ જિનેસ્વર પૂજી, ધ્યાઈ તે જિનધર્મ,
નવપદ ધુરિ આરાધીઈ, તો કીજઈ સુખ કર્મ. ૧
દેવ અરીહંત નમુ સદા, સીદ્ધ નમુ ત્રણીકાલ,
શ્રી આચારય તુઝ નમુ, શાશનનો ભુપાલ. ૨
પુણ્યપદવી કવચાયતી, સોય નમું નસદીસ,
સાદ સવેનિં નીત નમુ, ધર્મ વિસા યાંહા વીસ, ૩
કોધ માન માયા નહી, લોભ નહી લવલેસ,
વીષધ વાપથી વેગલા, ભવીજન દધ ઉપદેસ. ૪
ઉપદેશિ જન રંજવઈ, મદિમા સરસતિ દેવ.
નેણુધ કાષ્ય તુઝનિં નમું, સાદો સાદ નેવ. ૫

સમર સરસતિ ભગવતી, સમર્થા કરજે સાર,	
હું મુરચપ મતી કેલવું, તે તાહારો આધાર.	૬
પીંગલ ભેદ ન ઉલખું વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ,	
મુરચપમંડળ માનવી, હું સેવું તુઝ ચર્ણ.	૭
કવીત છંદ ગુણ ગીતનો, જે નવી જાણુછ ભેદ,	
તુ તૂડી મુખ્ય તેહનિં, વચન વદ્ધ તે વેદ.	૮
મુરચપ મોટો ટાલીક, કવી કીધો કાલિદાસ,	
છ વીધ્યાતા તેહવો, જે મુખ્ય કીધો વાસ.	૯
કીર્તિ કરે તુઝ કેટલી, મૂઝ મુખ્ય રસના એક,	
કોડય જિહ્વાઈ ગુણ સ્તવું, પાર ન પામું રેપ.	૧૦
તોહઈ તુજ ગુણ વર્ણવું, મૂઝ મતી સાર માંય,	
નય મુષ વેણી શીર ભગઈ, કવી તાહારા ગુણ ગાય.	૧૧

*

:

*

*

અતે—

બારવરત શ્રાવકતણાં, મિ ગાયાં મતિસાર,	
કવી કો દોષ મ દેખ્યું, હું છું મુઠ ગુમાર.	૩૨
આગઈના કવી આગલિં હું નર સહી અગ્યનાન,	
સાયર આગલિ ખ્યદ્ધક, સ્યુ કરસઈ અભીમાન.	૩૩
માતતાત જિમ આગલિં, ખોલઈ બાલિક કાય.	
તેહમાં સાચુ સ્યુ હસઈ, પણિ સાષેવુ સોય.	૩૪
ભણતાં ગુણતાં વાચતાં, કવી જોયુ વલી દોષ,	
નીરમલ વ્યંતિ ચરચળ્યો, દોષ મ દેખ્યુ દેક.	૩૫

ગ્રન્થ-૭૮-ચોપાઈ.

કેકટ દોષ મ દેખ્યુ કોય, નરનારી તે સુણયુ સોય.	
કુડ કલક તણું કલ જોય, વસુમતી તે વેશા હોય.	૩૬
શાહાસ્ત્રઈ પૂર્ણ કલા છઈ હોય, ઋપભ કલઈ તે સુણ્યુ સોય,	
એક હંસ બીજો જલજલુ, જિમ મશં જોડિં કાંચલો.	૩૭

હંસ સરીષા જે નર હોય, તેહના પગ પૂજો સહુ કોય,
ધ્યન જનુનીઈં તે જગી જણ્યુ, કવીજન લોકે લેખઘ ગણ્યુ. ૩૮

હંસ દ્વંધ જલ માંહાથી પીધ, નીર પ્યંદુઓ મુખ્ય નવી દીધ,
તિમ સુપરપ ગુણુ કાઢી વહધ, પર અવગુણુ તે મુખ્ય નવિ કહધ. ૩૯

જલ સરીષા જે નર હોય, તેહનું નાંમ મ લેસ્યુ કોય,
સકલ લોકમ્હાં તે અવગણ્યુ ઋષભ કહઈં નર તે કાં યણ્યુ. ૪૦

જલુ તણી છધ પરગતી અસી. વંદું રગત પીઈં ઉહોલસી,
સપર લોહી મુખ્ય નવી દીધ, તિમ માઠો નર ગુણુ નવી લીધ. ૪૧

જલુ સરીષા જગમ્હા જેહ, અતી અધમાધમ કહીધ તેહ,
પર અવગુણુ મુખ્ય બોલધ સદા, ગુણુ નવી ભાપઈં તે મુખ્ય કદા. ૪૨

ફાહી—

ગુણુ અરઆ ગુણુવંતના, જે નવિ બોલઈં રગિ,
પરભવિ દૂષીઆ તે થસધ, સરજઈં દુખલ અચ. ૪૩

ગુણુ ગાઈ ગુણુવંતના, તે સુપીઆ સંસારચ,
પરભવિ સૂર સૂપ ભોગવઈં, જિહા બહુ અપછર નારચ. ૪૪

જો હીત વંછધ આતમા, તો પરનધા ટાલિ.
મુખ્યથી મીહું બોલીધ, ભટક ન દીજઈં ગાલિ. ૪૫

સુગુર વચન સંભારચુ, કરંજ્યુ પર બિપગાર,
જાનન ધર્મ આરાધંજ્યુ, વ્રત વહઈંજ્યુ સિરિ ખાર. ૪૬

લાલ ૭૯ દેશી—મેગલ માતો રે વનમાંહિ વસધ. રાગ મેવાડો.

આર વરતરે જે નર સિર વહધ, તે ધરિ જઈં જઈરે કાર,
મનહમનોઈં તે વલી તસ ફલધ, મદિર મંગલ ચ્યાર. ૪૭

આર વરતનિરે નર સિર વહધ, આંચલી
ભણુતા ગુણુતાંરે સપધ સુખ મલઈં, પોહોચધ મનતણી આસ,
હિવર હાથીરે પાયક પાલખી, લહીધ બિચ આવાસ. આર. ૪૮

સુંદર ધણુરે દીસઈં સોભતા, બહધની બાંધવ જેડય,
આલિક દીસધરે રમતા આરણુઈં, કુદુંબ તણી કધ કોડય. બા. ૪૯

અવરી મધહિધપી રે દીસઈ દૂઝતાં, સુરતરૂં ફલીઉરે આરય,
 સકલ પદારથ મુઝ ધરિ મિં લલા, થિર થઈ લછીરે નારય. બા. ૫૦
 મનહ મનોર્થ માહારઘ જેહતો, તે ફલિઉ સહી આજ,
 શ્રી જિનધર્મનિં પાસ પસાઉલધ, મુઝ સીધાં સહી કાજ. બા. ૫૧
 ફલા.

કાજ સકલ સીધા સહી, કરતાં વરત વિચાર,
 શ્રી ગુરનામ પસાઉલધ. મુઝ ફલીઉ સહધકાર. ૫૨
 ઢાલ ૮૦ દેશી—કહધણી કર્ણી રાગ ધ્યન્યાસી.

મુઝ આંગણિ સહધકારજ ફલીઉ શ્રી ગુરનામ પસાઈ,
 જે રપિ મુનીવરમાં અતી મોટો, વીજધસેન મુરિરાયજ. ૫૩
 મુઝ અગણિ સહધકારજ ફલીઉ, શ્રીગુરચર્ણ પસાઈજ. આંચલી.
 જેણુધ અકખર તપ તણી શભામાં, છત્યુ વાદ વીચારીજ,
 શધવ શન્યાસી પંડીત પોઢા, સોય ગયા ત્યાહા હારીજ. ૫૪ મૂઝ.
 જઈ જધકાર હુઉ જિનશાશન, મુરી નામ સવાઈજ,
 શાહી અકખર મુખ્ય એ થાપ્યુ, તો જગમાહિ વડાઈજ. ૫૫ મૂઝ
 તાસ પટિ ઊગ્યુ એક દીનકર, સીલવતમ્હાં સુરોજ,
 વીજયદેવ મુરી નામ કહાવઈ, ગુણુ છત્રેસે પુરોજ. ૫૬ મૂઝ.
 તપાતણો જેણુઈ ગછ અબ્બુઆલુ, લુધવધમ્હાં સોભાગીજ,
 જસ સિરિ ગુરુ એહેવા જધવતો, પૂણ્યપરાય તસ જગીજ. ૫૭ મૂઝ.
 ઢાલ-૮૧ દેસી. હીચરે હીચરે હધધ હીડોલડો. રાગ ધ્યન્યાસી.
 પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ ૨, તો મન્ય મુઝ મત્ય એહ આવી,
 રાસ રગિં કર્યુ, સકલ ભવ હું તર્યુ, પૂણ્યની કોઠડી મુઝહ

કાવી-૫૮-પૂણ્ય પ્રગટ ભયુ. ૨ આંચલી.

સોલસવઝરિં જાણિ વર્ષ છાસઈ, કાતીચ વદિ દિપક દાદો,
 રાસ તવ નીપનો આગમિં ઝપનો, સોય મુણુતાં તુમ પૂણ્ય ગાદો.

દીપ જંબુજ માહાપેત્ર ભરતિ ભદ્રુ, દેસ ગુપ્તરાતિમ્હા સોય ગાસ્યુ,
રાય વીસલવડો ચ્યતુર જે ચાવડો, નગર વિસલ તિણુધ વેગી વાસ્યુ.

પૂજ્ય. ૬૦

સોય નગરિં વસધ પ્રાગવસિં વડો, મધહર્ષરાજનો મત તે સીહ સરીપો,
તેહ ત્રંબાવનિ નગરવાશિં રત્યું, નામ તસ સંઘવી સાંગણુ પેપો.

પૂજ્ય. ૬૧

તેહનિં નદનિં ઋષભદાસિ ક્યુ, નગર ત્રંબાવની માહિં ગાયુ,
પૂજ્ય પૂર્ણુ ભયુ કાજ સપરો થયુ, સકલ પદાર્થસાર પાયુ.

પૂજ્ય. ૬૨

—અતીશ્રી વરતવીચાર રાસ સપૂર્ણ. સવત ૧૬૭૯ વર્ષે ચર્ધત્ર
વાદિ ૧૩ ગુરુવારે લખીત. સંઘવી ઋષભદાસ સાંગણુ ૦ ગાથા ૦ ૮૬૨
(સ્વલિખિત).

[વિ. ધ. ૫૪-૬૧, —ચોપડો નાનો પૃ. ૬૦-૧૧૯]

(૩૯૪) મુમિત્ર રાજપિ રાસ. સં. ૧૬૬૮ પોશ શુદ્ધ ૨ ગુરુવાર,
ખલાતમા.

આદિ—

દહા.

શ્રી જિનધરમ પ્રકાસીઓ, સ્વામી ઋષભ જિણુદ,

દાનશીલ તપ ભાવના, સુણુતાં અતિ આણુંદ.

૧

સકલ ધરમ મુખ્ય મડીઈ, જગમાં ઉત્તમ દાનં,

દેતા નવનિધિ પામિઈ, પરભવ અમર વિમાન.

૨

એક દાન તસ પંચ ભેદ, સૂણુયો સદ્દ નરનારિ,

અભયદાન સુપાત્રથી, વસિઈ મુગતિ મઝાર.

૩

ઉચિત અતુકંપા કિર્તિથી, જિન કહૈ ભોગ લહંત,

રાજ રિદ્ધિ સુખ સપદા, પામે સુખ અનંત.

૪

દાન સુપત્તે દેઅતાં, કિણિ પામ્યો મુખ વાસ,

રાજ મુમિત્ર મુખીઓ થયો, સુણુયો તેહનો રાસ.

૫

સોય સુમિત્ર કહો કિહાં હુઓ, સિદ્ધ દેવ કિમ રાજ,
અહસુતા ચરણે નમી, ચરિત્ર પ્રકાસું આજ.

૬

અતે—

ઓપઈ.

રિપભ કવિ ગુણુ તાહરાં ગાય, હીયડેં હરખ ધણેરો થાય,
સકલ કવિનિં લાગી પાય, મિં ગાયો મુનીવર રિપીરાય. ૧૬
ગાતાં ગુણુતાં કવતાં કાંઈ, દુષણુ જે દીસિં મતિ માહઈ,
તે પડિત ટાણેજ્યો તુમો, એણિં વાત સુખ લહસ્યું અમો. ૧૭
આગિં મોટા જે કવિરાય, તાસ ચરણુ રજ કવિ રિપભાય,
મુરખ મુગટ શિરોમણી સહી, ગુરૂ સેવાઈ એ બુદ્ધિ લહી. ૧૮
તે ગુરૂ જગમાં મોટા ધીર, સીલેં જેહવો ગંગા નીર,
વિજયસેનસૂરિ તેહનું નામ, જેણિં વસિ કીધો વિરઝો કામ. ૧૯
જંખૂ પ્રભવો વયર કુમાર, સાલિભદ્ર ધનો આણુગાર,
સૂરિ સૂધર્મા જસ ગુણુકોડિ, વિજયસેનસૂરિ તેહની જોડી. ૨૦
તાસ પાટ ઉદ્યો એ ભાણુ, વિજયદેવ (તિલક)સૂરિ ચતુર સુભાણુ,
લઘૂવય મહા વયરાગી જેહ, સકલ મુનિ સિર મોટો તેહ. ૨૧
તેહ તણિં ચરણિં અનુસરી, રાજઝણિગુણુમાલા કરી,
સંવત સોલસ અડસઠયો જસિં, પોસ મુદિ દિન બીજહ તસિં. ૨૨
ગુરૂવારિ કીધો અભ્યાસ, ત્રિઆવીમાં ગાયો રાસ,
પાગવશ વડો જે ખાસ, સાંગણુસુત (કવિ) રિપભદાસ. ૨૩

કલસ.

કવિ રિપભ ગાયો સુમિત્ર ધ્યાયો, સુખ સુભાયો શુભપરિં,
રિપિ તણુ ગુણુ અભિરામ ગાતાં, મંગલમાલા નિત ધરિં. ૨૪
તપગચ્છ ગાણુ ગુણુ વિરાણુ, અતિહિં દિવાસિં જગગુરૂ,
શ્રી વિજયસેન સૂરિદ સેવો, સકલ સંઘ મંગલકર. ૪૨૫

—ઇનિશ્રી સુમિત્રરાજરિપી રાસ સંપૂર્ણ. સકલ પડિત
શિરોમણી પડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી ૫ શ્રી રતનવિજયજી ગ. તત્ શિષ્ય—

ધ્યાતિવિજયગણી લિખિત્યં સ્વવાચનકૃતે મંગલં ભૂયાત્. શ્રેષ્ઠઃ
શુભંભવતુ. ચિરં નંદતુ ધ્યં પુસ્તિકા, શ્રી નવસારીનગરેઃકલ્યાણમ.)

(ડેકન કોલેજ લાયબ્રેરી નં. ૯૦૦) ૧૮૯૨-૧૮૯૫.

—ધતિશ્રી દાનોપરિ સુમિત્ર રાજઋષિ રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૭૦
ચર્ચે આસો સુદ ૭ ભૈરવે, પંડિતશ્રી પ. શ્રી વિમલવિજયગણિ તત્ત્વિજ્ઞ
મુનિ વિનીતવિજયેન લિખિતં જાઆલ નગરે. ૧૫-૧૫ ધો.

(૩૯૫) રથૂલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૬૮ દિવાળી, શુક. ખંભાતમાં.

અતે—

દાલ-(રામ ભણુધ દરી ઉડીઈ) રાગ રામઝરી.

થુલિભદ્ર ગુણુ ગાછધ, શ્રી ગુર અર્ણુ પસાયેરે,
શ્રી વિજયસેન સુરીસ્વર, તે અરુઉ ગરરાયરે.
સુર જોહના ગુણુ ગાયરે, નાંભિ નવનીધ્ય થાયરે,
સમરિં પાત્યગ જાયરે, હું વંદ તસ પાયરે.

ગુર અરુઉ ગુરરાજીઓ. ૧૭

સાલિ થુલિભદ્ર જોહલી, વરિંગાંધ વરહરઈ કુમારે,
ત્ય મધિ ગઉતમ અવતર્યો, જસ ગુણુ અંત ન પારે.
સંયમ પંડાની ધારે, કરતો હ્ય વિહારે,
લ્યઈ મુની સ્યુધ તે આહારે.

ગુર. ૧૮

ઉપશમરસમાહિં ઝીલતા, દાલધ કુમત અધાર,
મંધુર વચન દીઈ દેસના, વાણી સુધારસ સારે.
આગમ અર્થ ભંડારે, પચ મહાત્રત ધારે,
દાલઈ કામવિકારે, શાસન રાણુહાર.

ગુર. ૧૯

તેહનિં પાટિં પ્રગટીઓ, શ્રી વીજયદેવ સુરચંદરે,
કુમત તિમરનિ રે દાલવા, ઉદ્યો પુન્યમચંદરે,
મોહનવલીનો ઠંદરે, રેષઈ પરમ આનંદરે,
સેવઈ સકલ સુરચંદરે.

ગુર. ૨૦

“ તપ ગચ્છ નાયક ગુણનીલો, સાગર સરીપો ગંભીરરે,
વધરાગી લ્યધુવધપણુધ, કાંમવિહારણુ વીરરે.
સીલિ ગંગાતું નીરરે, સોવન વાન શરીરરે,
ફરી આગ્યો ગુર હીરરે, જાણે ગહતમ વીરરે.

ગુર. ૨૧

હ્રા.

વીર તણે ચણે નમી, ગાયા ગુણ અભીરાંમ,
કુણ વર્ષે માસિ એ કલ્યા, શુભિભદ્ર ગુણુઆમ.

૨૨

હાલ કહધણી કરણી તુઝ વ્યણુ સાચો-રાગ ધન્યાસી.
સંવત સોલઅડસઠયા વરસે, કાતી વધ તાહાં સારરે,
દીપક દિન દીવાલી કેરો, સ્મર મલ્યો ત્યાહા વારરે.
રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી, સકલ કવી સિરિ નામીરે,
શુભિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાતા, વિવધ્યસ્ત મિં પામીરે.
રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી.

૨૩

સકલ કવી સિરિનામીરે—આંચલી.

રાસ રચ્યો. ૨૪

જયુદ્ધીપ અનોપમ કહીધ, ભરતપેત્ર ત્યાહા જાણુરે,
દેસ ગુજર ત્યમાહિ અતિ સાર, નગર વીસલ વષાંણુરે. રાસ. ૨૫
સોય નગરમાંહિ વીવહારી, નામ ભલુ મહિરાજરે,
પ્રાગવશ વડો તે વીસો, કરતા ઉલમ કાજરે. રાસ. ૨૬
તેહના સુત છિ સીહ સરીપા, સાંગણુ સધવી નામરે,
પ્રતતણી ક્યરણી તે કરતા, ધરતા છનવર ધ્યાનરે. રાસ. ૨૭
અનુકરમિ સધવી જે સાંગણુ, ત્રાવાવતીમ્હા વાસરે,
તેહનો સુત એ રાસ નીપાર્ઠ, કવીતા ઋપમદાસરે. રાસ. ૨૮
રાસ નીપાના બહુ સુપ પામ્યો, સુરતર અગણ્ય ફલીઉ,
શુભિભદ્ર મુનીના ગુણુ ગાંતિ, ધર્મ વૃપમ મુઝ મ્યલીઉરે. રાસ. ૨૯
નવનીધ્ય ચક્રે રયાણુ મણિ મોતી, સકલ પદારથ પામ્યોરે,
ઋપમ કહધ નીત્ય કિગમવાકા, શુભિભદ્ર શરનામોરે. રાસ. ૩૦

ગુ. વિ.

(૩૯૫૬) નેમિનાથ નવરસો સં. ૧૬૬૭ પો. શુ. ૨ ખભાતમાં.
આદિ—

રાગ ધન્યાશ્રી.

સરસતિ સામિની પાય નમીજી, ગાસ્થું નેમ જિણુંદે,
સમુદ્રવિજય કુલ જીપનોજી, પ્રગટયો પ્રનિમચંદ,

—સુણો નર નેમ સમો નહિ કોય. ૧

x

x

x

x

અતે—

એહવા જિનવર વંદો સદા, જેહથી લહધ નર ન આપદા,
રાજુલ તારી જિણુ જિણુરાજ, આપ તર્થા સાર્યા સવી કાજ. ૭૦
સંવત સોલસડસઠામાંહિ પોસ માસ સુદ પીજ ઉચ્છાહ,
ખંભનયર ગુરરાજ પસાઉ, જિન સંચવિઉ મન ઉદ્ધાસ. ૭૧

કલસ.

ધર્મ નેમજિનવર પુણ્યદિનકર, સકલગુણુમણિસાગરો
જસ નામ જપીયઈ કરમ ખપિયેં છુટે ભવસાગરો,
તપગજી મુનિવર સયલ મુખકર શ્રી વિજયસેન સુરીસરો
તસ તણો શ્રાવક ઋષભ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિનેશ્વરો. ૭૨

—લિ. શ્રી હર્ષરતનજી શ્રી પુર્ણાણુપુર મધ્યે ૫-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૨૫૩.

(૩૯૬૬) કુમારપાલ રાસ. સ. ૧૬૭૦ ભા. ૨ સુ. ૨ ગુરૂ ત્રંબાવતી
આદિ— (ખભાત)માં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધ ચરણે નમું, નમુ તે શ્રી ભગવત,
નમું તે ગણધર કેવલી, નમું તે મુનિવર સંત.
નમુ તે શ્રી જિન બિંબને, નમુ તે સૂત્રસિદ્ધાંત,
નમું તે ચતુરવિધ સંધને, નમું તે નર મહંત.
નમું તે કિરિયાપાત્રને, નમુ તે તપીઆ પાય,
નમુ તે નર શિલવંતને, જ્યમ મુખ શાતા થાય.

૧

૨

૩

નમુ તે ગુર ગાછનો ધણી, નિર્મલ જસ આચાર,
મધુર વચન દિયે દેશના, વાણી સુધારસ સાર.

૪

વાણીએ જન રીઝવે, મહીમા સરસતી દેવ,
તેણે તુજને નમુ, શારદા સારો સેવ.

૫

સમરૂં સરસતી ભગવતી, સમરાં કરે જે સાર,
હું મુરખ મતિ કેલવું, તે તાહારે આધાર.

૬

*

*

*

*

અંત—

આગિ જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણુ રજ ઋપભાય,
લાવણ્ય, લીંબો, ખીંબો, ખરો, સકલ કવિની કીરતિ કરો.
હું સંરાજ, વાઝો દેવાલ, માલ હેમની યુદ્ધિ વિશાલ,
સુસાધુહંસ, સમરો, સુરચદ, શીતલ વચન જિમ શારદાદ.
એ કવિ મોટા યુદ્ધિવિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ;
સાયર આગલિ સરોવર નીર, કશી તોડી આછણુ નિં નીર.

૫૫

*

*

*

*

પૂર્વદં જે મહા પંડિત હવો, સ્થરિ સોમ પંડિત અભિનવો,
પંચાસમિં પાટિ તે કહ્યો, તપાગજ સિરિ કીટો થયો.

૫૮

કુમારપાલ પ્રબધજ કર્યો, સુણતાં નરનારી ચિત વર્યો,
શાસ્ત્રદં સંખ્યા અડત્રીસ, ગ્રંથ કર્યો ગુર નાંમી સીસ,
સંવત ચક્રદ બાણુંડ ભલો, કુમારપાલ ગાયો ગુણુનીલો.

૬૦

કાવ્યશ્લોક ગદ્ય જૂનાં જેહ, કેતાએકમાંહિ આજ્યા નેહ;
કેતાએક ભાવ ગુર મુખથી લલા, તે મિં નેહિં વીવરી કલા.

૬૧

સોય ગ્રંથ હવડાં વંચાય, મનમ્હાં મત રાખો શંકાય,
તે પ્રબધમાંહિ છે જરથું, ઋપભ કહે મેં આજ્યું તરથું.

૬૨

*

*

*

*

અતે—

હીચ્યરે હીચ્યરે હીંહી ડોલડા—એ દેશી.

પુણ્ય પ્રગટ ભયો, પુણ્ય પ્રગટ ભયો, તો મુઝ મનિ મતિ એહ આની,
રાસ રંગાઈ કર્યો, સંસારસાગર તર્યો, પુણ્યની કોટડી મુઝ દ્રાવી—પ
સોલ સંવત્સરિ જાણુ વર્ષ સીત્યરી,

ભાદવા સુદિ મુલ ખિજ સારી,
ચાર ગુર ગુણુ ભર્યો, રાશિ ઋષભદાઈ કર્યો,

શ્રી ગુર સાયઈ બહુ મુદ્ધિ વિચારી.

૬ પુ.

દીપ જંબૂઅ મહિષેત્ર ભરતિં ભલો, દેશ ગુજરાતિમાં સોય ગાર્યુ,
રાય વીસલવડો ચતુર જે આવડો, નગર વીસલ તિણઈ વેગ વાર્યુ.

૭ પુ.

સોય નગરિ વસઇ, પ્રાગવંશિ વડો,

મહારાજનો મુત તે સીહ સરિષો,

તેહ ત્રંબાવતી નગરઈ વાસો વસઈ,

નામ તસ સંધવી સાંગણુ પેષો.

૮ પુ.

તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસે ક્યો,

નગર ત્રંબાવતી માહિ ગાયો,

કુંભર નરેસર, રાજઋપિ બિરદધર,

નામથી નવઈ નિધાન પાયો.

૯ પુ.

—ધતિ શ્રી કુમારપાલ ઋષિરાસ સપૂર્ણ સર્વ ગાથા ૪૬૯૯
અથાગ્રંથ શ્લોક ૫૮૦૦ સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મહા વદિ ૨ દિને બુધવાસરે
પૃ. ૧૫૪ પં. ૧૫ આ. ક.

—પંડિત શિરોમણિ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી સુરકુશલ ગણિ શિ. ૦ ચરણુ-
પંકજ મધુવ્રતાયમાનેન ગણિ વિબુધકુશલેન , લિપીકૃત. સં. ૧૭૦૪
વર્ષે દ્રાગુણુ વદિ ૩ ગુરૌ. શ્રી કચ્છદેશે ધમડકા નગરે—મહારાય શ્રી
ખિંગારણ વિજય રાજ્યે. ૧૫૮-૧૫ માં.

(૩૫૭) જીવવિચાર રાસ. સ. ૧૬૭૬ આશો શુદ્ધ ૧૫ ખંભાતમાં.
આદિ—

સરસ વચન ઘો શારદા, તું કવીઅણુની માય,
તું આવી મુઝ મુખ્ય રમેય, મમ ચિત્તું થાય. ૧
વાણી વાહન કવણુ આહાર, તાસ પિતા કુંણુ હોય,
તાસ સુતા સ્વામી ભક્ષો, તેહનો શાલક જોય. ૨
તેહતું વાહન કવણુ છે, તે વાહન જગી જેહ,
તે લંછણુ નર જેહને, હું સમર નિત્ય તેહ. ૩
સમરિ સુખ અહુ ઉપજે, પ્રણમે પરમાણુંદ,
કનકવર્ણુ જસ દેહમાં, પુણું ઋપભ જિણુંદ. ૪
પ્રથમ જિનેશ્વર એ સહી, મહીઅલિ પહિલો રાટ,
પ્રગટ કરી જેણુંદ વલી, મુગતિ નયરીની વાટ. ૫
પદમ મુનીશ્વર એહવો, પ્રથમે કેવલજ્ઞાન,
ઋપભ કહે રંગે ધર, ઋપભદેવનું ધ્યાન. ૬
જિણું ધ્યાને મતિ નિર્મલી, સક્લ હુછ અવતાર,
આદિનાથ ચરણે નમી, કહિચું જીવવિચાર. ૭

અતે—

રાગ ધન્યાસી.

વીરવચન હહઆમાંહી ધરતાં, મુઝ મનિ અતિ આનહોજી,
જીવવિચાર કહો મિં વિવરી, ફલીઉ સરતર કંદજી. વીર. ૪૮૪
ભણતાં ગુણતાં મુણતાં, સપદિ ઉછવ અંગણે આજજી,
જીવવિચાર સુણી જીઉં રાપધ, તેહનિં શિવપુર રાજજી. વીર. ૪૮૫
સક્લ ધર્મમાંહિ મુખ્ય મડે, જીવ દયા તે સારીજી,
જેણે પરપ્રાણી નિજ સતોપ્યા, સોય તર્યા નરનારીજી. ૮૬
જીવદયા પાલતાં જણો, નિર્મલ ઇન્દ્રિય પંચજી,
દીર્ઘ આય તસ રોગ ન આવે, રૂપ ભલું મુપ સંચ. ૮૭

- છેદન ભેદન તે નવી પામે તે કહીઈ નહી દુખીઓ,
જાતે પંચેન્દ્રિય સુપ વિલસે, તે નર સધલે સુખીઓ. ૮૮
- હં સુખીઓ સૂપ પામ્યો, હં સમઝ્યો જીવવિચારજી,
પહોતો પાંચમા ગુરૂ આધારજી. ૮૯
- શ્રી વિજયનાનંદ સૂરીશ્વર સમર્થો, તપગણ ઠાકુર વારજી,
હીરપટાધર હાથે દીક્ષા, ભવિક લોકનો તારજી. ૯૦
- જનમતણો જે છે ભૂમિચારી, પરણ્યો સંયમ નારીજી,
ક્રોધ માંન માયા નહિ મનમાં, આગમ અર્થ વિચારીજી. ૯૧
- તૂઝ ચરણે શિરિ નામે કવિતા, તત્ત્વબેદ લહે સારજી,
ગુરૂ આધારે જ્ઞાન લહીને કીધો જીવવિચારજી. ૯૨
- સંવત સોલહચોત્તેર્યા વરષે, આસો પૂનિમી સારજી,
ખંભ નયરમાહિં નીપાઉ, રચીઓ જીવવિચાર. ૯૩
- સંધરી શ્રી મહિરાજ વષાંજી, પ્રાગવશ વડવીસોજી,
સમકીત સીલ સદાશ કહીઈ, પૂણ્ય કરે નિસદીસોજી. ૯૪
- પડીકમણું પૂજા પરભાવન પોષધ પરઉપગારીજી,
વીવહાર શુદ્ધ ચૂકે નહી ચતુરા શાસ્ત્રસુ અર્થ વિચારીજી. ૯૫
- મહેરાજનો સૂત સધવી સાંગણુ, વીસલ નંગરનો વાસીજી,
જૈન ધર્મમાહિં તે ધોરી, ન કરે વિક્યા હાસીજી. ૯૬
- ત્રત બાર ભણાવે હઠનરે, જીન પૂજે ત્રણિ કાલજી,
પરરમણી પરધનથી અલગા ન દીએ પરને આલજી. ૯૭
- તપજપ કીરિયા કહીને, ન ચૂકે મૃષા ન જોલે પાંહિજી,
કર્મયોગે આઘ્યાઈ તે ઉહોરા, નગર ત્રંબાવતી માહેજી. ૯૮
- ઋષભદાસ સધવી સુત તેહનો, જૈન ધર્મનો રાગીજી,
જાણુ હુઓ મુનિવર મહિમાયે, કરે કવિત જુદ્ધ જાગીજી. ૯૯
- સકલ મુનીશ્વરને શરિનાંમી, પ્રણુમી કવિતા પાયજી,
અરિહંતદેવ ભણે આરાધી, સમરી બ્રહ્મ સૂતાયજી. ૫૦૦

જીવવિચાર મેં કર્યો, વિવેકે પહોતી મનની આસજી,
 ભણુતાં ગુણુતાં ગાજૂં, હૃદયે અતિહોલાસજી. વીર. ૫૦૧
 ઋષભદાસ કહે જે નર સુણુસે, તે ધરિ રિદ્ધિ ભરાસેજી,
 સૂપસાતા મુખ ગુરની સેવા, દિન દિન ઉજવ થાશેજી. વીર. ૫૦૨
 —અંથાથ ૭૧૪—લીં.

(૩૯૮) નવતરવરાસ સં. ૧૬૭૬ દીવાળી. રવિવાર. ખંભાતમાં.
 આદિ— દ્વંડા.

આદિ ધર્મ જિણુધ ઉધર્યો, નામિરાય સુત જેહ,
 મરદેની પૂતજ ભલો, સહી સંભારે તેહ. ૧
 ઋષભજ નામ જગ રચ્યું, કનક વર્ણન જસ કાય,
 પૂર્વ લાખ ચઉરાસીઆં, આદીશ્વરનું આય. ૨
 દેહિ લક્ષણુ જસ દીપતાં એક સહસ નઈ આહ,
 ત્રતી આરધ દેખાડતો, મુગતિ નયરની વાટ. ૩
 અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપરિ, સહસ દસ પરિવાર,
 ઋષભદેવ મુગતિ ગયા, ધનિ તેહનો અવતાર. ૪
 સહસ ચુરાસી મુનિવર, ચોરાસી ગણુધાર,
 ત્રિણ્ય લાખ અજીઆ નમુ, ઋષભતણો પરિવાર.

x x x x

અતે— દાલ ચૈત્રી પુનિમ દિન.

એ રાસ રચતા સુખશાતા હુઈ અંગિ.
 મન વાજ્યો પામ્યો કલ્યાં મનોરથ રંગિ,
 તે નર પૂન્યવતા હોઈ મનોરથ પૂરા, મન વાંછ્યું થાઈ જાણે પુણ્ય અંકુરાં. ૮૧
 જિનમંદિર મોડું કરીનઈ કલશ ચઢાવઈ, સંઘતિલક ધરાવી કરી યાત્ર ધરિ આવઈ
 દાન વેલા બ્યારિં તેણી વેલા મલિ પાત્ર, તે નર પુણ્યવંતા નિરમલ
 તેહનાં ગાત્ર. ૮૨
 કરી શાસ્ત્ર પીઠિત્ર ઉપરિ કલસ ચઢાવ્યો, ઇહિભવિ પરભવિ તે ભવહ
 ભવાંતર દાવ્યો,

પુન્ય પસરઇ બઝૂં જિમ જલમાંહિ તેલ, રધિરમણી સુર સુખ સ્થભ
બધવની વેલિ. ૯૦

ઈદ્રી તસ નિર્મલ અતિ પોહું તસ આય, ફલઈ સુરતર અંગણિ
કામધેનુ ધરિ ગાય,
મંડપ ધરિ તોરણ હાથા કુકમ કેરા, એ રાસ રચતાં ફલ્યાં મનોરથ મેરા. ૯૧
નવતત્ત્વ રચ્યા મિ કવિજન ચરણ પસાયઈ, કાંઈ દૂષણ દેખો ટાલેબ્યો
તુમ લાંહિ;

હું બાલિક વાછો તુમ હસ્તી કવિરાય, તુઝ તુઝ ગણિ ધંટા તેણઈ કાંઈ
તોડિ ન થાય. ૯૨

હંસ ગરૂડ પખી આભ મર પખિયા જોય, નામઈ સહુ સરીખા
અંતર સખલો હોઇ,
આગઈ જે કવિતા હું પણિ કવિતા નામ, ઇહાં અંતર જોજો જિસ્થો
નેસડો ગામ. ૯૩

વલિ સરખો જોજો પીત હાટિકનો રંગ, પણિ અંતર બહુ છઈ જિમ
સેઢી નઈ ગંગ,
વલિ એણુઇ દહાંતઈ હું મુરિખ તુમ આગઈ, કાંઈક બુદ્ધિ પામ્યો ચરણુ
તુમારઈ લાગિં. ૯૪

ઢાલ હીંચરે હીંચરે એ દેસી.

સકલ કવિ મનિ ધરે ભગતિ ગુરની કરે જેહથી જ્ઞાનના બિંદુ પાસુ,
વર તપા ગછ પાટિં ગુર હીરનઈ શ્રી વિજયસેનસુરિ શીશ નામુ. ૯૫ સ૦
જેહનઈ પાટ દીધા પછી વાધીઉ, ગછ ગંગજલ પ્રવાહ પ્રરિં
શિષ્ય બહુ શિષ્યણી, આવક આવિકા, લીલલક્ષ્મી બહુ તેહ ધરઈ. ૯૬ સ૦
ભુવન મોટા ચયાં બિખ ઝાઝાં કલાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય કીરિયા જ વાધી,
સોઈ ગુર શિરિ ધર્યો રાસ ઋષભઈ કર્યો, રતનની ખાંણિ મુઝ આજ
લીધી. ૯૭ સકલ૦

તેહનઈ પાટિ શ્રી વિજયતિલકસુરિ શીલ નઇ જ્ઞાન બે પક્ષ પૂરો,
અસત્ય ખોલઇ નહિ અધર્મ ખોલઇ નહિ ઈદ્રીઅ પાંચ દમવાજ સૂરો. ૯૮ સ૦

તેહનઈ પાટિ એક પુરૂષ પણિ પ્રગટીઉ, નહીંજ નંદા તસ ખિમા પૂરી
 મધૂર વાણી ભલી ગાજતી ગોહરી, નામ શ્રી વિજયાનંદસૂરી. ૯૯ સં
 આવક તેહનો પ્રાગવસિં વડો નામ મહિરાજ સંધવીજ કહીઈ,
 દાન નઈ શીલ તપ ભાવના ભાવતાં, સમકિત શીલવ્રતધાર લહીઈ. ૧૦૦
 તેહનો પુત્ર ભલ સંધવી સાંગણુ, દાદસવ્રત સમકિત સાથિં
 પોપધ પૂન્ય ઉપવાસ બહુ આદરઈ, અરિહંત પૂજઈ નિત આપ હાથઈ. ૧ સં
 તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસઈ કન્યો સંવત સોલછોહોત્તર જ્યારિ,
 માસ કાર્તિક ભલો દિવસ દીપકતણો, વાર આદિત્ય ભાખુંજ ત્યારિ. ૨
 રાસ નવતત્વનો એહ સુહામણો નગર ત્રખાવતી માહિ કીધો,
 સાસ્ત્ર બહુ સાભલી અરથ લીધા વલી, વચન જિજ્ઞાસણો ફલહી લીધો. ૩
 જોડતાં સુખ બહુ સુણત શાતા સહુ, વાંચતાં વંછિત વસ્તુ લહીઈ,
 રાસ ઋષભિં કીઉ ઋષભજિન નામથી, ખેમ કલ્યાણ ચિરંજીવ કહીઈ. ૪

—સકલ કવિ મનિ ધરં ભગતિ ગુરૂની કરૂ.

—સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વિદિ ૧૫ રવૌ. ૩૮-૧૪ પ્ર. કા.
 નં. ૮૨૩;-૩૩-૧૫ ઝીંઝુવાડા ભંડારમાં.

(૩૬૮) અબળપુત્ર રાસ. સં. ૧૬૭૭—અમ૦

(૩૬૯)+ ભરત બાહુબલી રાસ. સં. ૧૬૭૮ પોશ શુ. ૧૦ ગુરૂ.
 આદિ—

ફહા.

સાર વચન દો સરસ્વતી, તું છે અહમસુતાય,
 તુ મુજ મુખ આવી રમે, જિમ મતિ નિર્ભજ થાય.

૧.

તુ ભગવતી તું ભારતી, તાહરાં નામ અનેક
 હંસગામિની શારદા, પુજમાં ધણો વિવેક.

૨

અહાણી અહચારિણી, દેવકુમારી નામ,
 પર દર્શનમાં તુ સહી, સહુ જોલે ગુણગ્રામ.

૩

વિદુષોની માતા સહી, વાગેશ્વરી તું હોય,
 તું ત્રિપુરા અહવાદિની, નામ જપે સહુ કોય.

૪

હંસવાહિની તું સહી, વાણી ભાષા નામ,
તું આવી મુજ મુખ વસે, જિમ હોય વાંછિત કામ.

૫

ઢાલ ૧.

કરજો માતા વાંછયું કામ, પ્રથમ જપું હુ તાહરું-નામ,
તું મુજ માતા રાખે મામ, બોલુ ભરતતણા ગુણગ્રામ.

*

*

*

*

અંતે—

ઢાલ ૮૪ મી. દેશી-દીકો દીકો વાંમાકો-રાગ ધન્યાસી.

કીધો કીધોરે મેં રાસ અનૂપમ કીધો,

મહીરાજનો સુત સંધવી સાંગણુ, પ્રાગ્વંશીય પ્રસિધ્ધોરે. કી. ૧

દાન શીલ તપ ભાવના ભાવે, શ્રી જિનના ગુણુ ગાવે,

સાધુ પુરૂષને શીષ નભાવે, જિનવચને ચિત ભાવેરે. કી. ૨

દ્વાદશ વ્રતતણાં તે ધારી, જિન પૂજે ત્રણુ કાળ,

પોષધ પશ્ચિમણાં પુન્ય કરતા, જીવહયા પ્રતિપાળેરે. કી. ૩

સંધવી સાંગણુનો સુત કવિ છે, નામ તસ ઋષભજદાસ,

જનની સરપાદેને શિર નામી, જોડયો ભરતનો રાસરે. કી. ૪

સવત સોળ અઠયોતરો આખુ, પ્રગટયો પોસજ માસ,

દશમિ તણો દાહડો અતિ ઉજવળ, પહોતી મનતણી આશરે. કી. ૫

ગુરૂવારે મેં રાસ નિપાયો, અશ્વિની તિહાં નક્ષત્ર,

સંધવી ઋષભદાસ એમ ભાષે, ભરતનું નામ પવિત્રરે. કી. ૬

+ પ્ર૦ આનદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૩.

(૪૦૧) સમકીતસાર રાસ. સં. ૧૬૭૮ જેઠ શુદ્ધ ૨ ગુરૂ ત્રંબાવતી
(ખંભાત)મા.

અંતે—

ઢાલ-દેસી. કહધણી કર્ણી તુંજ વ્યણુ દૂજો.

આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી, રચીઉં સમકીત સારજ,

અક્ષર પદ ગાથા જે જાણું, તે કવીનો આધારજ.

—આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી. ૫૮

- આગિ જે કવી દ્વંઆ વડેરા, હું તસ પગલે દાસજી,
 તેહના નામ તણા મહીમાથી, કવીઓ સમકીત રાસજી. આશા. ૫૯
- રાસ રચંતા દૂષણ દીસઈ, તે મતિ માહારી થોડીજી,
 પૂરા ભેદ નવિ સમજૂં સુધા, પદ નવી જાણૂં જોડીજી. આશા. ૬૦
- તુમ આધારિ બુદ્ધિવિન જોલુ, સૌમ્યદષ્ટિ તૂમ કર્યોજી,
 વિચુધ પણુઈ સોજી મૂઘ કરજ્યો, દૂષણ તુમ કા ધરજ્યોજી,
 આશા. ૬૧
- મિં માહારી મતિ સાર કીચો, સેવી પંડીન પાછજી,
 ગુરૂ મહિમાથી કલો મનોરથ, ચ્યતું કારય થાછજી. આશા. ૬૨
- ગુરૂથી સુખીઓ ગુરૂથી શુભ ગતિ, ગુરૂથી નીજ ગુણ વાધછજી,
 ગુરૂથી આની ગુરૂથી દાની, આગમ અર્થ બહું લાધછ જી. આશા. ૬૩
- ગુરૂથી કપરીઆ, નર નિસ્તરીઆ, અંતરિ ઉપશમ ભરીઆજી,
 ગુરૂથી ગાજછ કયાહાં નવી ભાજછ, ગુરૂનામિં બદ્ધ તરીઆજી. આશા. ૬૪
- તેણુઈ કારણિં નર ગુરૂનિં સેવો, નમિં વિજયાનંદોજી,
 રાનવત નામ જપંતાં, જોછવ બહુ આનંદોજી. આશા. ૬૫
- બાલપણુઈ જે સંયમધારી, જનમ તણા બ્રહ્મચારીજી,
 આગમ દરીઓ ઉપશમ ભરીઓ, ન કરિ તાતિ પીઆરીજી. આશા. ૬૬
- હીર પટોધર હાથિં દીખ્યા, દોષ રહીત લઈ ભીક્ષાજી,
 મધુરં જોલછ ધનુરંસ તેલછ, સુપરિં દઈ નર સીક્ષાજી. આશા. ૬૭
- જેહ નીરોગી સુધો જોગી, વધર વિરોધ સમાવછજી,
 વીજયાનંદ સુરીનિં સેવઈ, તે સુખશાતા પામછજી. આશા. ૬૮
- તપગજ ઘેરી કીરતિગોરી, રૂપવંત આચારીજી,
 ગુણ છત્રીસે જે નર પુરો, જેણુછ તાર્યા નરનારીજી. આશા. ૬૯
- તે સહિ ગુરૂના ચર્ણુ પખાલી, સેવી સરસતિ પાછજી,
 જોવીસછ જિન ગણુધર નામિં, સમકીત સાર રચાઈજી. આશા. ૭૦
- વારણ વાડવ રસ સસીસખ્યા, સંવંછરની કહીછજી,
 ઔપતિ વૃધ સહોદર સગપણિ, માસ મનોહર લહીછજી. આશા. ૭૧

પ્રથમ પક્ષ ચંદ્રોદય દ્વીતીયા, ગુરુવારિં મડાણુછ,
ત્રંબાવતી માહિં નીપાઓ, વિબુધ કર્મ પરમાણુછ. આશા. ૭૨

શ્રી સંઘવી મહદરાજ વખાણું. વીસલનગરના લાસીછ,
વડા વીચારી સમકીત ધારી, મિથ્યા મતિ ગર્ભ ન્દાસીછ. આશા. ૭૩

તાસ પુત્ર છર્મ નયન લેલેરા, સાંગણુ સંઘ ગજધોરીછ,
સંઘપતિ તીલક ધરાવ્યાં તેણુર્મ, વાધી પૂજ્યની દોરીછ. આશા. ૭૪

બાર વરતના જે અધિકારી, દાનશીલ તપ ધારીછ,
ભાવિં ભગતિ કરમ જિનકેરી, નવિ નરખમ પરનારીછ. આશા. ૭૫

અનુક્રમિ સંઘવી જે સાંગણુ, ત્રંબાવતી માહ આવેછ,
પોપધ પૂજ્ય પડીકમાણુ કરતા, દ્વાદશ ભાવના ભાવછછિ. આશા. ૭૬

શ્રી સંઘવી સાંગણુ સૂત પેખો, ઋષભદાસ ગુણુ ગાયછ,
પ્રાગવંશ વીસો વીસ્તાર્યો, રીડી માતુ પસાછછ. આશા. ૭૭

ચોવીસમ જિનનામ પસાયિ, સારદાનો આધારછ,
રીષભદાસ કવી રચના કરતો, કવીઓ સમકીત સારછ. આશા. ૭૮

ભણુમ ગુણુમ વાંચમ વંચાવમ, તે ધરિ ઋદ્ધિ ભરામછ,
ઋષભ કહમ એ રાસ સુણુતાં, સમકીત નીર્મલ ચામછ. આશા. ૭૯

—છતિ શ્રી સમકીતસાર રાસ સમાપ્ત ગામ ત્રંબાવતી મધે
લખીતં સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ભુમે. ડે. કૉ. લાય.
ન. ૧૪૯૪-સને ૧૮૮૭-૯૧.

યાદશ પુસ્તકં દૃઢૌ તાદશં લિખિતં મયા
યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે
ભગ્ના પૃષ્ઠી કટીચીવા નેત્રસ્પાયધોમુખં
કષ્ટેન લખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્
જલાત્ રક્ષેત્ તૈલાત્ રક્ષેત્, રક્ષેત્ સ્થલખધનાત્
પરહસ્તગતા રક્ષેત્ એવં વદતિ પુસ્તિકા. ૧૩

સ્વેતાંબરે લઘુશાખાયાં લેખક કાન્હણ લખીતં.

(૪૦૨) +ખાર આરા સ્તવન. અથવા ગૌતમ પ્રશ્નોત્તર સ્તવ
૧૬૭૮ ભાદ્રપદ શુ. ૨ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

આદિ—

ફૂલ.

સરસતિ ભગવતિ ભારતી, બ્રહ્માણી કરિ સાર,
આરા ખાર તણો વલી, કહિસું સોય વિચાર. ૧
વરધમાન જિનવર નમૂં, જસ અતિસય ચોતીસ,
સમોસરણિ બેઠા પ્રભુ, વાણી ગુણ પાંત્રીસ. ૨
ગૌતમ પૃથ્વી વીરનિ, પરઉપગારાં કામિ
અનેક બોલ વિવરી કરી, ભાપિ ત્રિભોવન સ્વામિ. ૩

*

*

*

*

અતિ—

પૂછ્યાં વચન કહ્યાં તે વીરિ, ચિત્તમાં ધરીયાં ગૌતમધીરિ,
ભણતાં ગુણતાં સુષ શરીરિ, ઝહિ ધણી ધર ભરીયા ચીરિ. ૭૪
કલશ.

ભક્ત સ્તવન કીધૂં નામ લીધૂં ગૌતમ પ્રશ્નોત્તર સહી,
સંવત સિદ્ધિ મુનિઅંગ અદિ ભાદવસુદિ દ્વિતયા તહી ૭૫
તપગણ તિલક સમાન સહગુરૂ શ્રી વિજયાણુંદ સૂરીસરો,
સાંગણુનો મુત ઝંખમ બોલિ, કહિ ગણ મંગલ કરો. ૭૬

—સંવત ૧૬૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૨ રવો લખિત. વિં ૬૦ ૪-૧૪

—પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સંગ્રહ ભા. ૩ જો પૃ. ૧૧૭-૧૨૫.

આમાં દેશીઓ આ છે:—ઢાલર મનોહર હીરજીરે,—ઢાલ ૩ સુરસુંદરી
કહિ શિરનામી, ૪-ભાવિ પટોધર વીરનો, ૫-કાન્હ વગ્ગડિ વાંસલી—૬
શીહતણી પરિએ બોલો—૭ પાટકુસુમ જિન પૂજપટૂપદિ—૮ સાલિમર મોહોરે
શિવરમણી રસિરે—૯ રામ ભણુધ હરિ ઉડીધએ—૧૦ પ્રણમી તુમ સીમં-
ધંદ—૧૧ મુગધ દેસકો રાજ રાજેસર—૧૨ ચંદાયણી.

—સં. ૧૭૨૨ આશો શુ. ૧૫ બોમે લિ. પા. ૬-૧૦ આ.

ક. ૫-૧૨ આ. ક.

(૪૦૩) પૂજાવિધિ રાસ. ૧૬૮૨ વૈશાખ સુદ ૫ ગુરૂ. ખંભાતમાં.
આદિ—

દહા.

સરસ વચન દિઉં સરસ્વતી, સમરયાં કરજે સાર,	
તુ તુદિ મુપિ આપજે, વાણિનો વિસ્તાર.	૧
પદ પૂર્ણ અખર સમા શબ્દ સાર ગુણ પરમ	
આપે સુગણિ સાર દાન લહું પુરો ભરમ.	૨
બેદભાવ ભલ ઊપજઈ, તુસઈ જે તુ પરાય,	
બ્રહ્મસુતા કમલિ વસઈ, તો મનિ અંત્યુ થાય.	૩
વાઘેસ્વરિ વાણિ વિના વચન હોઈ કિમતંત,	
સૌમ્ય દષ્ટિ હોઈ સારદા, વચન વાણિ દીપંત.	૪
બોભ ન પામઈ બોલનો, પૂછયાં ઉતર દેહ,	
સકલ શભા રજઈ ધણુ, ચત્યું કાળ કરેહ.	૫

*

*

અંતે—

મિ મનસ્પુધિં રચીયો રાસ, ફલ્યો મનોરથ પોહોતી આસ,	
ત્રાંબાવતિમા જોજ્યો સહિ, સુણી પુરૂષ સહુ ગહમહધ.	૫૯
સંવત બાહુ સિદ્ધિ અંગઅંદ, શબ્દ આણુતાં રંગ	
વહધસ્યાય શુદ્ધિ જલ પંચમી, ગુરવારિ મતિ હુઈ સમી.	૬૦
જોડયો મિં પૂજાવિધિ રાસ, બ્રહ્મસુતાઈ પૂરી આસ	
ભાષઈ કવિતા ઋષભદાસ, સુણુતા ધરિ કમલાનો વાસ.	૬૧

હાલ. કહરણી કહરણી તુઝવિણુ સાચો, રાગ ધન્યાસી.

ધરિ કમલા કંતા નિ બ્રાતા, માતતાત સુત સારોણ	
હધ ગધ રથ ગ્યવરિ ગુણવંતી, અતિ પોદો પરિવારોણ.	ધરિ. ૬૨
સાર વસી સધલી ધરિ લહિધ, ગુરનામિં ગહગહીઈણ	
શ્રી વિજયાણુદ સુરી શિરોમણી, નામધ નવનિધિ સહીધણ.	ધરિ. ૬૩
તપગણ નાયક સ્યુભ સુષદાયક ઉપશમ રસનો દરિઓણ,	
તેહતણા પદપકજ પુણ, રાસ પૂજાવિધિ કરિઓણ.	ધ૦ ૬૪

પ્રાગવંશમ્હાં સંઘવિ સાંગણુ, બાર વરતનો ધર્મીજી,
 દાન પૂણ્ય પડીકમણા કરતા પૂજા કરઈ નીત્ય સર્માજી. ધૃ ૬૫-
 સંઘવિ સાંગણુનો સુત આવક, ઋષભદાસ ગુણુ ગાવઈજી.,
 જે જિનની પૂજા આદરતો, અનંત સુખ તે પાવઈજી. ધરિ. ૬૬

—હમણાં ૧૯૭૫ માં લખેલી—વિ ધ. ૧૯-૨૫

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર.

ઉદ્ધર્ષ અરજીન અનેકનર ગયો તિમ મેધકુમાર
 કવિ ઋષભ કહિ વીરવચનથી બહુ જન પામ્યા પાર. ૨૪

—(ઉદયપુર ભં. ગોડીજીનો)

(૪૦૪) શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૮૨ આશો સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં
 આદિ—

આદિ અનાદેઈ સરસતી, સદા જગિ તુઝ માન,
 સહુકો સેવિ સારદા, બાલ કરિ તુઝ ધ્યાન. ૧
 પટ્ટ દરસણુમાંતં સહી, તહારો સધલિ વાસ,
 કરો કૃપા તો ગાઈએ, નર શ્રેણિકતુ રાસ. ૨
 સમરૂ સરસતિ ભગવતી, ધ્યાન ધરૂં નવકાર,
 આદિ અનાદ અરહંત જપૂં, જંમ પાંમૂં ભવિપાર. ૩
 સકલ સિધિ સમસ્ત સહી, ગણુધર કરૂં પ્રણામ,
 આરાધૂં બ્રહ્માયનિ, જેમ સીઝિ મૂઝ કામ. ૪
 સકલ સાધ સુપરિ નમૂં, કેવલજ્ઞાની સાધ,
 સીયલવંત મૂંનીનઈ નમૂં, ન કરઈ કોહનઈ બાધ. ૫
 ત્રવધિ તપીયા મૂતી નમૂં, જંન પઢમાનો જાપ,
 આગમ મોટા કવિ નમૂં, નાસઈ પૂરવ પાપ. ૬
 એણુંઈ ધ્યાનઈ મત નરમલી, મુખ સરસતનો વાસ,
 પઢમ તીરથંકર એહ સંઈ, કહુ શ્રેણિકનો રાસ. ૭

ચોપધ.

નૃપ શ્રેણિકનો ગાસં રાસ, ભણતાં ગુણતાં પોહુચર્ધ આસ,
કવણ દીપ કોણ ખેત્રે વાસ, કેહેસં દેમ નગરવધી તાસ. ૮

x

x

x

x

અતે—

રાસ રચ્યો રંગિ કરી, નામી કળિજન સીસ,
હું બાલક છુ તુમતણો, તુમથી લહુ જગીસ.

૧૮૦૭

॥ દાસ. ॥ ચંદનભરીરે તજાવડી રાગ મેવાહુ.

તુમ નામિં સુખ પામીછરે, ગુરુનામિ ગુણ હોધ સોભાગી;

શ્રી વિજબ્યાનંદનિ નમુરે, તપગચ્છ નાયક સુય

સોં

કરિ કરિ સેવા ગુરુતણી.

તપ તેજિં કરી દીપતુરે, વધરાગી લધુવેશ;

સોં

ભવિજન લોકનિ તારવારે, વીચરર્ધ દેશ વદેશ.

સોં કરિં

માહા ભાએગ નર એહતુરે, સદ્કો નમિઉ પાય;

સોં

ઋષભિં રાસ રચ્યો સહીરે, શ્રી ગુરુ ચરણ પસાય.

સોં ૧

॥ દાસ. ॥

ગુરુનામિં જસ પામીઉ, બ્રમાણી આધાર;

શ્રી નવકાર મહીમા ચક્રી, વરત્યો જર્ધ જર્ધ કાર.

૧૧

॥ દાસ. ॥ હીચોરે હીચો.

કામ સીધાં સહી, કામ સીધાં સહી, શ્રીઅ શ્રેણિકનૃપ રાસ કીધો,

એહ ત્રંબાવતી માંહિ ગાયો સહી, નગર સધલાં માંહિ જે પ્રસીધો,

કોટ ત્રંબાતણો દિવ્ય કીધો, કાંમ સીધાં સહી

કામં ૧૨

તપન તરપોલીઉ, કોટ બરજિં ભજ્યો, સાચર લહધરિં બહુ વહાંણુ આવધ;

વસત વિવહારીઆ, કનકકોડે ભર્યાં, ઉઠિ પરભાતિ જિનમદિર જવધ;

શ્રીઅ દેવગુરુતણા, ગુણહી ગાવધ.

કાંમં ૧-

પ્રવર પ્રાસાદ પંચાસીઅ પ્રણુમીઈ, જ્યાંહા પોશાલ બહઈતાલીસ દીસઈ,
ગોચરી સગમ તે સાધનિ અહીકણિં. અહીઅ રઈતાં મુની મેનહી હીસઈ;
તેહ જાણો તુમ્હે વિસાજનીસઈ. કામં ૧૪

પૌપધ પ્રાસાદ વ્યાપાર પાસઈ સહી, શાક પાસઈ લીધ સ્વાદ રસીઆ;
ઋષભ કહઈ તેહ જગમાહ ધના સહી, જેઅ ત્રંબાવતી માહિ વસીઆ;
શાસ્ત્ર સુણુવા નર જેઅ રસીઆ. કામં ૧૫

॥ દૂહા. ॥

સકલ કામ સીધાં સહી, રચીઉ શ્રેણિક રાસ;
મેર મહી સુર ભુવન જિહાં, તવલગિં એહનુ વાસ. ૧૬

॥ ઢાલ. ॥ ઉતારે રે આરતી અરિહંતદેવા રાગ ધન્યાસી.

સબલાવોરે નિશદિન રાસ રૂડા, સાંભલી બાંધજ્યો પુન્યમૂડા;
સંભલાવોરે. ૧૭

સંવત બાહુ દીગ દરિસાણુ ચંદઈ, માસ આસો નરખોજ આનદિ. સં ૦ ૧૮
ઉજલી પાત્રમનિં ગુરુવારો, શ્રેણિકરાસનુ કીધ વિસ્તારો. સં ૦ ૧૯
સાતઈ ખંડ સંપૂરણુ કીધા, આજ મનોરથ સધંલા સીધા. ૨૦
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સાતઈ નરગ નિવારતા તેહો. સં ૦ ૨૧
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનાયો, સાત ભઈ તુહઈ તસ ધરિ બાર્યો. સં ૦ ૨૨
સાતઈ ખંડ સુણી જગ્યો, સપત મુખી પ્રભવઈ નહી આગ્યો. સં ૦ ૨૩
સાતઈ ખંડ ઉપરિદિ ચીતો, તસ ધરિ તુહઈ સાતઈ ઈત્યો. સં ૦ ૨૪
સાતઈ ખંડ રચઈ નર જેનિં, સાતઈ સમુદ્ર ન પ્રભવઈ તેનિં. સં ૦ ૨૫
સાતઈ ખંડની સુણુતાં વાતો, પુણ્ય પ્રગટઈ તસ સાતઈ ધાતો. સં ૦ ૨૬
સાતઈ ખંડ લખી ગુણુગાઈ, સાત કટિક તણો સ્વામી થાઈ. સં ૦ ૨૭
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનાયો, સત્ત થોડા તણો નાયક થાયો. સં ૦
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નર જેહો, સત્ત હાથી નર પામઈ દેહો. સં ૦ ૨૮
સુણુતાં ભણુતાં ધમ ગુણુ થાઈ, લખાવતાં પુણ્ય કહિઉં ન જાઈ. સં ૦
પર્ય લખાવી સાધનિ આલઈ, કાલ ધણો પુણ્ય તે પણિ આલઈ. સં ૦
દેસ પરદેસ મ્હાં વિસ્તરઈ રાનો, સગમ હોઈ તસ કેવલન્યાનો. સં ૦

જેહ જોડી ગુણુ જિન તણુ ગાઈ, તેહનુ પુણ્ય કાઈ લખ્યુ ન જાઈ. સં
 જેડી વીરતણા ગુણુ ગાવઈ, તીર્થકર ગણુધર પદ પાવઈ. સં
 ઈંદ્ર ચઢી ધ્રુવપણુ અન્ને કડીધ, તિહની રિદ્ધતો હાથન્હાં લહીધ. સં
 તેણુષ કારણિ ઐણિકનો રાસો, જેડી ગાઈ કવી ઋષભદાસો. સં
 પ્રાગવંસિ સઘનીજ મધકિર્શણે, નેહ કરતા જાહુ ધર્મનાં કાળે,
 સઘની સાંગણુ સુન વડી તાસો, અરિહંત પૂજ્ય જિનવીરના દાસો;
 સાંગણુ સુન કવિ ઋષભજદાસો, કરત ઐણિક નરરાયનો રાસો
 ગણુતાં બણુતાં સુણુતાં સારો, સકલ સઘનિ જઈ જઈ કારો. ૧૮૩૯

— ધતિશ્રી ઐણિકરાસ સપૂર્ણ, શ્રીરત્ન સઘની ઋષભદાસ કૃત
 રાસની ટીપ લખીધ છઈ

(ટીપ ઉતારી છે.)

સવત ૧૬૬૭ વર્ષે માઢ વદિ આટમી રવિવાસરે સા. ચકા વીરાના
 પાના આંણીનિઉતારો છ। લખિત ગાંધી માધવસુત વર્ધમાન પઠનાર્થ રામજી.

—સ. ૧૭૫૯ વર્ષે માહ વદિ ૧૩ બુધે ભટ્ટારકશ્રી વિજયપ્રભસુરિ
 પટ્ટે સકલપુરદર ભટ્ટારક શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વરરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી વિમ-
 લવિજય ગણિ શિષ્ય પડિત શુભવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય પ. રામવિજયેન
 લિપીકૃત શ્રી સૂર્યપુર નગરે—૧૬-૧૫ પ્ર. કાં ન. ૩૭૫.

(૪૦૫) +હિતશિક્ષા રાસ. સં. ૧૬૮૨ માહ સુદ ૫ ગુર ખભાતમાં
 આદિ—

કાસમીર મુખમડણી, ભગવતિ બ્રહ્મસુતાય,
 તું ત્રિપુરા તું ભારતી, તું કવીજનની માય.
 તું સરસતિ તું શારદા, તું બ્રહ્માણી સાર,
 વિદુષી માતા તું કહી, તું ગુણુનો નહિ પાર.
 હ સગામિની તું સહી, વાઘેશ્વરી તું હોય,
 દેવિ કુમારી તું સહી, તું સમ અવર ન કોય.

ભાષા તું અહ્યારિણી, તું વાણી દે વાણી,
હંસવાહિની તું સહી, ગુણ સધલાની ખાણિ. ૪
અહ્યવાહિની તું સહી, તું માતા મતિ દેહ,
તું રમજે મુખ માહરે, ચિત્તું કાળ કરેહ. ૫

ઢાલ યોપાધની દેશી.

ચિત્તું કાળ કરેશું આળ, તુઝ નામે સવિ સરિયાં કાળ,
તુઝ નામેં યુદ્ધિ પામુ સાર, જ્ઞાન વિના જીવિત ધિક્કાર. ૧
તે દાગિરી જગમાં ભલા, જ્ઞાનસહિત દીસે ગુણનિલા,
અર્થસહિત ને શાસ્ત્ર રહિત, તે નર નાવે મહારે ચિત્ત. ૨
જ્ઞાની કાપડી આગલ કર્યો, મૂરખ મહોટો ભૂષણ ભર્યો,
બહુ આભરણું શોભે નહિં, જ્ઞાન ભણે તો શોભે તહો. ૩
જ્ઞાની નર સધલે પૂજાય. નરપાત નિજ નગરેંજ મનાય,
જ્ઞાની ભણે નર જોહુ કુરૂપ, કોણ જીવે કોયલનું રૂપ, ૪
કોયલરૂપ સ્વર મંદુરો જોહુ, તપસ્વીરૂપ ક્ષમાજ કહેહુ,
પતિવ્રતા નારીનું રૂપ, કુરૂપને વિદ્યાજ સુરૂપ. ૫
અધિકું રૂપ તે વિદ્યા કહી, યુક્ત ધન તે વિદ્યા સહી,
યશ સુખની દેનારી એહ, વાટેં આધવ સરિખી જોહુ. ૬
વિદ્યા રાજભવનેં પૂજાય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ માય,
લક્ષ્મી પણ જીગતો શોભતી, જો ઉપર બેડી સરસ્વતી. ૭
નાણું ઉપર અક્ષર નહિં, તે નાણું નવિ આલે કહિં,
જિહાં અક્ષરતિહા મહત્ત્વ તે બહુ, ઉત્તમ અંગ તે પૂજે સહુ. ૮
તિણુ કારણ અધિકી સરસ્વતી. જોહથી ગણધર હુઆ યતી,
આચારિજ મહોટા ઉવઝાય, પડિત પદ તે તુઝથી યાય. ૯
મુગતિતણી પદવી પણ હોય, જ્ઞાન સમુ નહિં દુનું કોય,
જોહથી સકલભેદ જલ લહે, સ્વર્ગ નરગની વાનો કહે.. ૧૦
કહે પૃથિવી સાયરનાં માન, નદી હુંગર ને નગર નિધાન,
જીવ અજીવના ભાખે ભેદ, ભાખે વિવરી ત્રણે વેદ. ૧૧

- નજે પુણ્ય પાપની વાત, સાધુધર્મ આવક અવદાત,
ભવ્ય અભવ્ય જ્ઞાની ઓલખે, મૂરખ અણુસમજી સહુ ભખે. ૧૨
- તેણે જ્ઞાન અધિક કહેવાય, લહે શારદાજે પસાય,
વેદપુરાણ પિંગલતો થયું, પ્રથમ નામ શારદાનું ગ્રંથું. ૧૩
- કવિત કાવ્ય ને ગાથામાંહિ, ભાષા વિણ નવિ ચાલે ક્યાંહિ
આગમ ચરિત રાસ ને ભાસ, સચરાચર જગ તારો વાસ. ૧૪
- તું પુત્રી છો બ્રહ્માતણી, તાહારી શોભા દીસે ઘણી,
સખરૂ રૂપ સુકોમલ અંગ, તું માતા મુઝ રાખે રંગ. ૧૫
- શુણ તાહારા નવિ લાઘે પાર, તું કરજે કવિજનની સાર,
આજ હુઓ હૈડે ઉદ્ધાસ, નીપાડે હિતશિક્ષા રાસ. ૧૬

*

*

*

અતે—

- ઢાલ ઉલાલાની દેશી રાગ ધન્યાશ્રી.
કહો હિતશિક્ષાનો રાસ, પહોતી મનડાતણી આશ,
મદિર કમલાનો વાસ, ઉત્સવ હોયે ખારે માસ. ૧
- સુણતાં સુખ બહુ થાય, માને મહોટા એ રાય,
સંપ બહુ મદિરમાંય, લહે હયગય વૃષભો ને ગાય. ૨
- પુત્ર વિનીત ઘરે બહુય, શીલવંતી ભલી વદ્ય,
શકટ ઘણાં ઘરે બહુઅ, કીરતિ કરે જગ સહુઅ. ૩
- એ હિતશિક્ષાનો રાસ, સુણતાં સખલ ઉદ્ધાસ,
કર્ણો ખંભાયતમાં તાસ, નિહાં બહુ માનવવાસ. ૪

સર્વ ગાથા ૧૮૨૬.

ઢાલ ચોપાઈની દેશી

- ઘણાં લોક વસે છે ત્યાહિ, રાસ રચ્યો ત્રંભાવતી માંહિ,
સકલ નગરને નગરી જોય, ત્રંભાવતી તે અધિકી હોય. ૧
- પછી જેમ હીરવિજયસુરિના રાસમાં છે તેમ આ પછી જાઓ
આગલ ખંભાતનું વર્ણન છે, (પૃ. ૪૪૫-૪૪૭) પછી

પુણ્યવંત પોપધ ધરતા ત્યાંહિ, સાહમ્મીવાત્સલ્ય હોએ પ્રાદિ,
 એ નગરીની ઉપમા ધણી, જાહાંગીર પાદશાહ જેહનો ધણી,
 તે ત્રંબાવતી માંહે રાસ, જોડતાં મુઝ પહોતી આશ. ૧૬
 યુગલસિદ્ધિ અને ઋતુચંદ ૧૬૮૨, જુઓ સંવત્સર ધરી આનંદ,
 માધવ માસ ઉન્નવલ પચમી, ગુરુવારે મતિ હોયે સમી. ૧૭
 મેં ગાયો હિતશિક્ષા રાસ, બ્રહ્મસુતાયેં પૂરી આશ,
 શ્રી ગુરુ નામે અતિ આનંદ, વદ્ધ વિજયસેન સૂરીંદ. ૧૮

ઢાલ આરતીની દેશીમાં રાગ ધન્યાશ્રી

વદિયે વિજયસેન સૂરિરાય, નામ જપતાં સુખ સખલ થાય,
 વદિયે વિજયસેનસૂરિરાય.

તપગચ્છ નાયક ગુણુ નહિ પારો, ઓસ વંશે હુઆ પુરુષ અપારો. ૨

(આ પછી હીરવિજયસૂરિના રાસમાં પ્રશસ્તિમાં છે તે પ્રમાણે છે,
 તેમાં વિજયસેન બદ્ધે વિજયાણુંદ મુક્યુ છે, અને થોડો વિશેષ વધારો
 છે. જે કંઈ ફેરફાર છે તે અત્ર આપેલ છે.

સંઘની સાંગણુનો સુત વાર, ધર્મ આરાધનો શકિતજ સાર. ૧૨
 ઋપમ કવિ તસ નામ કલાવે, પ્રત જોડી ગુણુ વીરના ગાવે. ૧૩
 સમજ્યો શાસ્ત્ર તણાજ વિચારો, સમક્ષિતશું ત્રત પાલતો આરો. ૧૪
 પ્રહ જોડી પડિકકમણું કરતો, બે આસણુ ત્રત તે અગે ધરતો. ૧૫
 ચઉદે નિયમ સભારી સંક્ષેપું, વીરવચન રસે અગ મુઝ લેપું. ૧૬
 નિત્ય દશ દેરાં જિનતણું જૂલાડ, અક્ષત મૂકી નિજ આતમ તાડું. ૧૭
 આદમ પાખી પોપધમાંહિ, દિવસ રાતિ સઝૂંચ કડું ત્યાંહિ. ૧૮
 વીરવચન સુણી મનમાં ભેટું, પ્રાયે વનસ્પતિ નવિ ચુટું. ૧૯
 મૃપા અદત્ત પ્રાય નહિં પાપ, શીલ પાલું મનવચકાય આપ. ૨૦
 પાપ પરિગ્રહેં ન મિલું માંહિ, દિક્ષિતણું માન ધરું મનમાંહિ. ૨૧
 અભક્ષ્ય બાનીશને કર્માદન, પ્રાયેં ન જાયે ત્યાં મુઝ ધ્યાન. ૨૨
 અનરથદંડ ટાલું હું આપ, શસ્ત્રાદિકનાં નહિ મુઝ પાપ. ૨૩
 સામાયિક દિશિમાન પણુ કરિયેં, પોપધ અતિથિ સવિભાગ ત્રતધરિયેં. ૨૪

સાતક્ષેત્ર પોપી પુણ્ય લેઈ, જીવકાળે ધન ચોડુંક દેઈ. ૨૫
 ઇમ પાહું શ્રાવક આચારો, કહેતાં લઘુતા હોયે અપારો. ૨૬
 પણ મુઝ મનતણો એહ પરિણામ, કોઈક સુણિ કરે આતમકામ. ૨૭
 પુણ્યવિભાગ હોયે તિહાં મહારે, ઇચ્છુંઆ ઋષભ કવિ આપ વિચારે. ૨૮
 પર ઉપકાર કાળ કહિ વાત, ધર્મ કરે તે હોયે સનાથ. ૨૯
 ઋષભદાસેં એ જોડિયો રાસો, સંધ સકલ તણી પહોતી આશો.

—વદિયે—૩૦

—ઇતિ શ્રી સંધવી ઋષભદાસ કૃત હિતશિખ્યા સંપૂર્ણ ગાથા
 ૧૮૬૨ અથાગ્રં ૨૩૨૫ સંવત ૧૮૫૬ વર્ષે આમુ માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃ-
 તીયા તીથે નિશાપતિ વાસરે સિપીકૃતમ્ સવિત્તઃ પં. શ્રી પ ન્યાનચક્રેણ
 સિપિતમ્ શ્રી ભાવનગર બંદરે શ્રીરસ્તુ. ભદ્રં ભૂયાત્-કલ્યાણમસ્તુ. શ્રી
 ઋષભદેવ પ્રશાદાન્ લેખકપાદકયો ચિરંજીવાન્—૫.૬૯-૧૩ આ. ૧૦ ૬૦
 (પછી દીપ ગ્રંથની છે)

—પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

(આ હિતશિક્ષા રાસનું રહસ્ય જૈનધર્મપ્રકાશમાં સારરૂપે શેક
 કુવરજી આણુંદંજીએ લખી કટકે કટકે પ્રકટ કર્યું હતું અને તે જુદું
 પુસ્તકાકારે પણ જૈન ધ. પ્ર. સભા તરફથી પ્રકટ થયું છે. આમાં સો-
 રકા હુહા, છપ્પા એ છદો ઉપરાંત નયસુંદરના સુરસુંદરી રાસની ઢાળો
 નામે ‘સુરસુંદરી કહે શિરનામી,’ તેમજ છાનોરે છપીને કંતા કિહાં રહ્યોરે
 (આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૩ જી પૃષ્ઠ ૨૭૩), સમયસુંદર કવિની પ્રત્યેક-
 બુદ્ધિ રાસ પૈકી પ્રસિદ્ધ ઢાળ નામે ‘હવે રાણી પદમાવતી’ વગેરે તેમજ
 વિજયપ્રભના ગૌતમરાસુની ‘જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે’ એમ પોતાના
 પૂર્વગામી કવિઓની ઢાળો લઈ પોતે ઢાળો-દેશી દેશીઓ કરી છે. આ
 રાસમાં પુષ્કળ સુભાષિતો મળી આવે છે.)

(૪૦૬) રોહિણિઆ મુનિ રાસ સં. ૧૬૮૪ પોસ શુ. ૭ ગુરૂ ખંભાત
 આદિ—
 હુહા.

સારસ કોમલ બુદ્ધિ ભલી, આલે વચન પચીત,
 સરસતિ ભગવતી ભારતી, કરજે મુખ પચીત.

બ્રહ્માણિ બ્રહ્મવાધની, હું છું તાહારો દાસ,
તુઝ આધારઈ કવી કવધ, રોહણીઆનો રાસ.

૨

†

*

*

*

અતે—

ઢાલ કહિણી કરણી તુઝ વિણુ સાચો.

ગુણુ ગાઉ રોહણિઆ કેરા, વીરતણો શિષ્ય જોહોણ,
વ્યસન નિવારી સંયમધારી, શિવગતિગામી તેહોણ. ગુણુ ૦ ૩૦
ગુણુતાં ભણુતાં સુણુતાં સુખ બહુ, નાંમિ નવનિધિ આઈણ,
ધર્યા પુરપની કથા કરંતાં, ચિરકાલ પાતિક બયોણ. ૩૧
રિદ્ધિ રમણી ધરિ રૂપ ભક્ષેર, ઉત્તમ કુલ બહુ આયણ,
રોહણિઆનુ નામ જપંતા, સકલ સિદ્ધિ ધરિ આઈણ. ૩૨
ધર્યા પુરપની કથા સુણિનઈ, ચેતઈ નર ગુણુવતોણ,
પાપ કરમથી પાછો ભાગઈ, તે જગિ ઉત્તમ જંતોણ. ૩૩
કર્ણુરસિ કરી સુખમાંડતાં, પાતિક નવિ પરિહરતોણ,
શુકના પાકપરિ તસ પરડો મજપરિ નર નીરતોણ. ગુ. ૩૪
જલધોયો ને ન થયો ચોખો, બહુલ કરમ નર એહવાણ,
વીરવચન જલમાહિ ઝીલંતા, રહ્યા તેહવાના તેહવાણ. ગુ. ૩૫
સૂડો રામનું નામ જપતો, પણિ કંઈ ભેદ ન જાણુછણ,
કરણુવતી જિનવચન સુણુતો, મનિ વધરાગ ન આંણુછણ. ગુ. ૩૬
સુણી સાંભલીનિં ર્યું સાધ્યું, ચેત્યા તે નર સારોણ,
રોહણિઆ પરિ સયમ લેતા, કઈ આવક વ્રત બારોણ. ગુ. ૩૭
અનુકરમિ મુરનાં સુપ પામઈ, પછછ મુગતિમાંહિ જાઈણ,
રોહણુ કુંવરનો રાસ રચતાં, સકલ સધ સુખ થાઈણ. ગુ. ૩૮
રચ્યો રાસ ત્રંગાવતીમાંહિ, જિહાં બહુ જનનો વસોણ,
ક્રોટ ભક્ષો જિનમંદિર મોટાં, સાયરતીરિ આવાસોણ. ગુ. ૩૯
પોપધશાલા મુનિ વાચાલા, પૂજનમહોચ્ચ થાઈણ,
તેણિ થાનકિ એ રાસ રચ્યો મધ, સહિ ગુરૂ ચરણ પ્રસાઈણ. ૪૦

- તપગચ્છ નાયક સવિસુપદાયક, વિજયાણુંદ ગુણધારીછ,
મીડી મધુરી જેહની વાણી, જેણિં તાર્યા નરનારીછ. ૪૧
- અવક જેહનો સંમકિત ધારી, પૂજ્ય જિનવર પાયછ,
પ્રાગવંસ સાંગણુ સુત સોહછ, રિપભદાસ ગુણગાઘછ. ૪૨
- સંવત દિગ. દિગ રસ ભૂભાપુ ૧૬૮૪ પોસ માસ તિહાં સારોછ,
ઉજવલ સાતમિ દોષ રહિત છછ, પ્રગટ ઉદય ગુરવારોછ. ૪૩
- ભક્ષે સંવછર વિક્રમ ત્યારિં, વરસિં ઝાઝા મેહોછ,
સુલખ્ય સુગાઝ હુઓ જગમાંહિ, દીપઈ પુરપનાં દેહોછ. ૪૪
- શુભ લગનિં નઈ સાર નખ્યત્રિં, કીધો રાસ રસાલોછ,
રિપભ કહિ રોહણિઆનાંમિ, સુખ પામઈ ચિરકાલોછ. ૪૫

—ગાથા ૩૪૫. સ્વલિખિત પ્રત—વિ. ધ. ૧૭-૧૦.

આની અંદર દેશીઓ આ પ્રમાણે છે—ચોપઈ, ૨ એક આલ્યો
અણુનો દાણોરે. ૩ ચંદ્રાણની, ૪ લંકામાં આવ્યા શ્રી રામરે, ૫ ઉલા-
લાની, ૬ ચોપઈ, ૭ સૂરસુંદરિ કહછ સિર નામી, ૮ ચાલ્ય ચતુર
ચંદ્રાનની, ૯ તો ચઢી ધનમાન ગજે, ૧૦ નાયતી જિનગુણુ ગાય
મંદોવરી, રાવણુ વેણુ વાહછ—રાગ ગોડી. ૧૧ કાંહાન વજ્જડછ વાસલી
૧૨ ચોપઈ, ૧૩ ત્રિપદીનો ૧૪ વીજ્ય કરી ધરિઆવીઆ. ૧૪ ચોપઈ
૧૫ ચોપઈ ૧૬ મુકનોરે મુઝ ધરનારિ. રાગ મારણી. ૧૭ પૂણ્યવંતા
જગી તે નરા. ૧૮ ચોપઈ ૧૯ કહછણી કરણી તુઝ વ્યલુ સાચો.

(૪૦૭) હીરવિજય સૂરિના ખારખોલનો રાસ. સ. ૧૬૮૪

આં વ. ૨ ગુર.

આદિ—

(દ્વિહા.)

- ગહિતમ ગણધરગુણુ સ્તવું, સારદ તુઝ આધાર,
ખાર. ખોલ ગુર હીરના. વ્યવરી કહું વીચાર. ૧
- ખાર. ખોલ. કે ખાર મેધ, કઈ ખારદ આદીત,
ખાર. ઉપાંગ એહનિ, કહું, હીરવંચન બહુ વીત. ૨

આર વરત આવક તણાં, જ્યમ તારઈ નરનારિ;
 આર બોલના વાપરિં, ત્યમ તારઈ સંસારિ.
 આર બોલ ગુર હીરના, આરાધન નર જોહ;
 આરઈ સરગનાં સુખ વલી, સહી પામન નર તેહ.

*

*

*

*

અંતે—

કહિણુ વડાનિં ચાલન જોહ, બેહુ ભાવિં પૂજાઈ તેહ;
 થોડા કાલમ્હા મુગતિ જાય, રીપભદ્રસ ગુણુ તેહેના ગાય. ૮૯
 સંવત વેદજ દીગટ અગનિંદ ચંદ્ર, આવણુ માસ હુકિ આણુંદ;
 કૃષ્ણપખિ હુંઈ દૂતીઆ સાર, ઉત્તમ સૂર જગમ્હા ગુરવાર. ૯૦
 મધા નખ્યત્ર વરસઈ જોણીવાર, ખાર બોલ રચ્યા તવ સાર;
 ભણતાં ગુણુતાં જન જનકાર, હીર ભગત ધરિ મંગલ ચ્યાર. ૯૧
 દાલ હીંચ્યરે હીંચ્યરે—રાગ ધ્યનાસી.

ચ્યાર મંગલ સહી, ચ્યાર મંગલ સહી, હીરના નામથી હંવર હાર્યો,
 સોવન રથ પાલખી, સુંદરી સુખ બહુ, જૂલતા હાથીઆ કોડિ બાર્યો;
 ઉલગ કરન ધરિ દેવ નાર્યો, ચ્યાર મંગલ સહી—૨ આચલિ.
 હીરપાટિ વિજયસેન સૂરીસ્વરૂં, શ્રી વિજયતિલકસૂરી તાસ પાટિ;
 સરિ વિજયાનંદ તાસ પાટિ સહી, નામ જપના સુખી વિષમ વાટિ;
 નામ જપીઈ ગચ્છનાયક માટિ, ચ્યાર મંગલ. ૭

સરિ વિજયાનંદ મુનિ તણો આવક, સાહો સાગણુ સુત રીપભદ્રસો;
 આગવંસી વડો હીર ગુણુ ગાવતો, સંધ સકલ તણી પૂરી આસો;
 લક્ષ્મી પૂરે મઝ ધર્મરિ વાસો, ચ્યાર મંગલ. ૪

—ધનિ શ્રી હીરવિજયસરિ ખાર બોલ સંપૂર્ણ. ગાથા ૨૯૪

નોટ— આ રાસ ૨૯૪ દુકનો છે. ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ
 વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા કરતો હતો એ
 વિખવાદ સત્તરમા શતકમા બહુ ધંધી પડ્યો હતો: ક્ષેત્રાચ્ચરો અને દિગં-

(૪૦૮) મદિલનાથ રાસ. સં. ૧૬૮૫ પૌષ શુદ્ધિ ૧૩ રવિવાર
ખંભાતમાં.

આમાં અંતમાં ખંભાતના તે વખતના ધોરી આવડોનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

બરો વચ્ચેનો વિરોધનો બહુ જૂનો હતો, પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધ-
રાજના દરબારમાં વાદિ દેવસૂરિ અને કુમુદચંદ્ર (દિગંબર) વચ્ચેના શાસ્ત્રાર્થમાં
દિગંબરોને હરાવી ગુજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા તે પછી એમને
બેઠેને કામ કરવાનાં ક્ષેત્ર બહુધા જુદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના
વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોજો પડી ગયો હતો; પણ સોળમા શતકમાં
લુકામત અને બીજા મત નીકળ્યા પછી એક ત્રીજાજ વિરોધીઓ સાથેનો
વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્વેતાંબર મતના ગચ્છો વચ્ચેની મતા-
મતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી. આવા અનેક વિરોધોને લીધે જૈનધર્મ
માનનારા જુદા જુદા મનો વચ્ચે વેરવિરોધ એટલો પ્રબલ થઈ પડ્યો
હતો કે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર ચાલે નહિ. તપગ-
ચ્છના આચાર્ય વિજયદાનસૂરિએ (ધર્મસાગર કૃત) કુમતિકંદ કુદાલ ગ્રંથ
સભાસમક્ષ પાણીમા બોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથ કોઈની પણ પાસે
જોાય તો તે અપ્રમાણુ ગ્રંથ છે, માટે તેમાંનું ક્યન કોઈએ પ્રમાણુભૂત
માનવું નહિ. એવું જાહેર કર્યું હતું. એ ઉપરાંત તેમણે ‘સાતબોલ’
એ નામે સાત આજ્ઞાઓ જાહેર કરીને એકબીજા મતવાળાને વાદવિવાદની
અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા; પણ આટલાથી વિરોધ જોઈએ તેવો
શમ્યો નહિ એથી વિજયદાનસૂરિની પછી આચાર્ય પદવી પામેલા હીર-
વિજયસૂરિએ સાત બોલ ઉપર વિવરણ કરીને ‘બારબોલ’ એ નામે બાર
આજ્ઞાઓ જાહેર કરી હતી. પ્રમાણુ અને દૃષ્ટાંત વડે એ બાર બોલનો
હેતુ સ્પષ્ટ કરવાને ઋષભદાસે આ રાસ રચ્યો છે. (મં ૫૦) આ
બાર બોલ માટે જુઓ જૈન શ્વે. કો. હે. નો ઐતિહાસિક અર્ક. ૧૯૧૫
ના ભેળા ૭-૪ અંક.

- “ પારિપ વણ્યો નિં રાણ્યો, જસ મહિમા જગમ્હા ગાણ્યો,
અહિં લાપ રૂપક પૂણ્યકામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨
- ઓસવસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુજ-ગીર બિધાર વીસાલ,
લ્હાલારી દોય લાપ પરચેહ, ત્રીંબાવતીનો વાસી તેહ. ૨૮૩
- સોમકરણ સંધવી ઉદ્ધકરણ, અધલખ્ય રૂપક તે પુણ્યકરણ,
ઉસવસિ રાજ શ્રીમત્ત, અધલખ્ય રૂપકિ પરચઘ ભત્ત. ૨૮૪
- દકર જઠરિજ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ ધીર,
દકર કીકા વાધા જેહ, અધલખ્ય રૂપક પરચઘ તેહ. ૨૮૫
- આની પ્રત વિ. ધ. ભડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી
નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.
- (૪૦૯) +હીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુ. ૧૦ ગુર.
ખંભાતમાં.
- આદિ—

- સરસતી ભાયા ભારતી, ત્રિપુરા શારદ માય,
હંસગામિની બ્રહ્મસુતા, પ્રણમું તારા પાય. ૧
- બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, બ્રહ્મવાદિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જળમાં વિખ્યાત. ૨
- હંસવાહની હરપતી, આપે વચનવિલાસ,
વાગેશ્વરી વદને રમે, પોહોયે મનની આશ. ૩
- કાશ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમડળ પાણિ,
મુજમુખ આવી તું રમે, ગુણ સધળાની ખાણિ. ૪
- આગમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બધાણ,
તું મુખ આવી જેહને, તે પડિત ને જાણ. ૫
- પુંડરીક પ્રમુખા વળા, ગણધર જે ગુણવંત,
તિણે ધુર સમરી સરસની, સમન્યા બેદ અનંત. ૬
- સ્નામિ સુધર્મા વીરનો, રચનો અંગ સુ ખાર,

- શારદ ભાપા ભારતી, તે તાહરો આધાર. ૭
- સિદ્ધસેન દિવાકર, સમરિ તાહરું નામ,
વિક્રમ નૃપ પ્રતિબોધિયો, જિણેં કીધાં બહુ કામ. ૮
- હેમસૂરિ વદને વસિ, હયી વચનની સિદ્ધિ,
અંથ ત્રિકોટિ તિણેં કીઓ, ઇસી ન કેહની બુદ્ધિ. ૯
- શ્રી હર્ય તુજને નમે, શારદ નામજ સોળ,
નૈપથ અંથ તિણે કયો, બોલ્યો વચનકલ્પોલ. ૧૦
- પડિત માધ મહિમા ઇસો, જશ કીરતિ કાલિદાસ,
તું તુડી ત્રિપુરા મુખેં, પોહોતી તેહની આશ. ૧૧
- શોભનબધુ ધનપાળને, ઉપજાવ્યો આનંદ,
ધારાપતિ તિણેં બૂઝ્યો, વાંકો ભોજનરિદ. ૧૨
- એદવી સુંદર શારદા, સમયે સીધાં કામ,
પદ્મ જિનેસ્વર સુખકર, મમરું તેહતું નામ. ૧૩
- પ્રથમ રાયરિયિ કેવળી, પ્રથમ ગોચરી જ્ઞાન,
યુગલાધર્મ નિવારીઓ, પ્રથમે દીધો દાન. ૧૪
- દેશ નગર પુર વાસિયાં, પરણ્યા પ્રથમ જિણુંદ,
કળા કરમ સહુ શીખવ્યું, સકળ લોક આણુંદ. ૧૫
- મુગતિ દીધી તેં માયને, ઉદ્ધરીઓ શ્રેયાંસ,
પુત્ર હુઆ સો કેવળી, ધન ધન તાહરો વંશ. ૧૬
- દશાહજર મુનિસું વળી, મુગતિ ગયા ભગવંત,
અનેક જનને ઉદ્યાર્યા, ઋષભદેવ ગુણવંત. ૧૭
- સમરું તે ભગવંતને, ગણધર કરૂં પ્રણામ,
કેવલજ્ઞાની મુનિ નમુ, સમયે સીઝે કામ. ૧૮
- શીલવંત તપીઆ મુનિ, હું પણ તેહનો દાસ,
સકળ સિદ્ધ સમરી કરી, રચું હીરનો રાસ. ૧૯

અતે—

(ઢાલ-હીચરે હીચરે હીચય હીંડાલડે-એ દેશી.)

સરસતી શ્રીગુરુ નામથી નીપનો, એ રહો જિહાં રવિચંદ ધરતી,
 ઇંદ્રિ વિમાન યુગ તાં લગિ જાણુજો, દ્રોપસમુદ્રહુધિજેહ ફરતી સર. ૧
 કવણુ દેસે થયો કવણુ ગામે કહો, કવણુ રાત્ર્યે લહો એહ રાસો,
 કવણુ પુત્રે કર્યો કવણુ કવિતા ભયો, કવણુ સવત્સરે કવણુ માસો. સર. ૨
 કવણુ દિન નીપનો કવણુ વારે ગુરે,

કરીઅ સમસ્યા સદ્ બોલ આણે,

મૃદ એણિ અક્ષર સોય સ્યું સમજસ્યે,

નિપુણ પડિત નરા તેહ જાણે.

સર. ૩

(ચોપધ.)

પાટણુમાંહિ હુઓ નર જેહ, નાત ચોરાસી પોષે તેહ,
 મોટા પુરુષ જગે તેહ કહેસ, તેહની નાતને નામે દેસ.

(ગૂર્જર દેસ). ૧

આદિ અખ્યર વિન 'ખીમે' જોય, મધ્ય વિના સહુકોને' હોય,
 અંત્ય અક્ષર વિન ભુવન મઝારી, દેખી નગર નામ વિચાર. ૨

(અંભાત.)

'ખડગ' તણો ધુરિ અક્ષર લેહ, અખ્યર 'ધરમ'નો ખીજો જેહ,
 ત્રીજો 'કુસુમ' તણો તે-અહી, નગરીનાયક કીજો સહી. ૩

(ખુરમ પાતશા.)

નિસાંણુ તણો ગુરુ અખ્યર લેહ, લઘુ દોય 'ગણુ' પતિના જેહ.
 બેલી નામ બહુ જે યાય, કવિ કેરો તે કહુ પિતાય. ૪

(સાંગણુ.)

ચંદ અખ્યર ઋપિ ધરથી લેહ, મેપલા તણો નયણુમો નેહ,
 અખ્યર ભવનમો શાસ્ત્રિભદ્ર તણો, કુસુમદામનો વેદમો ભણે. ૫
 વિમલવસહી અખ્યર બાણુમો, જેડી નામ કરો કાં ભમો,
 શ્રાવક સોય એ રસ નીપાત, પ્રાગવંશ વીસો વિખ્યાત. ૬

(ઋષભદાસ.)

દિશિ આગળ લેઇ ઈંદ્રિય ધરો, કાલ સોય તે પાછળ કરો,
કવણુ સંવત્સર થાયે વળી, ત્યારે રાસ કર્યો મન રહી. ૭

(૧૬૮૫)

વૃક્ષમાંહિ વડો કહેવાય, જોણે છાંહિ નર દુષ્ટ પત્રાય,
તે તરવરને નામે માસ, કીધો પુણ્ય તણો અભ્યાસ. ૮

(આસો માસ.)

આદિ અખ્યર વિન કો મમ કરો, મધ્ય વિના સહુએ આદરો,
અતિવિના સિરિ રાવણુ જોય, અનુઆલી તિથિ તે પણ હોય. ૯

(દસમ.)

સકલ દેવ તણો ગુરુ જોહ, ઘણા પુરૂષને વલ્લભ તેહ,
ધરે આળ્યો કરી જયજયકાર, તેણે વારે કીધો વિસ્તાર. ૧૦

(ગુરુવાર)

દીવાલી પહેલું પરવળ જોહ, ઉદાઘ કડે તપ બેઠો તેહ,
બેહુ મળી હોયે ગુરુનું નામ, સમર્થે સીઝે સઘળાં કામ. ૧૧

(વિજયાણુંદ સૂરિ)

ગુરુ નામે મુજ પોહોતી આસ, ત્રંબાવતીમાં કીધો રાસ,
મકલ નગર નગરીમાં જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧૨

સકલ દેસ તણો શિલુગાર, ગુજર્નર દેસ નર પડિત સાર,
ગુજર્નર દેસના પડિત બહુ. ખંભાયત આગળ હારે સહુ. ૧૩

જિહાં વિવેક વિચાર અપાર, વસે લોક જિહાં વર્ણુ અદાર,
ઓળખાયે જિહાં વર્ણુવરણુ, સાધુ પુરૂષનાં પૂજે ચરણુ. ૧૪

વસે લોક વાર ધનવંત, પહેરે પટોળાં નર ગુણવંત,
કનકતણા કદોરા જડયા, ત્રિષ્પ આંગળ તે પુહુળા ધડયા, ૧૫

હીરતણા કદોરા તળે, કનકતણાં માહળીયાં મળે,
રૂપક સાંકળી કુચી ખરી, સોવન સાંકળી ગળે ઉતરી. ૧૬

- વડા વાણીઆ જિહાં દતાર, સાલુ પાધડી બાંધે સાર,
લાંબી ગજ ભાખું પાત્રીસ, બાંધતા હરખે કરનેં સીસ. ૧૭
- ભઈરવની એગતાઇ બ્યાંહિ, ઝીણા ઝ(ઓ)ગા પહેર્યા ને માંહિ,
ટટી (છડી) રેસમી કેહેડે ભજ, નવગજ લંબ સવા તે ગજ. ૧૮
- ઉપર ફાળીયું બાંધે કોઇ, ચ્યાર રૂપૈયાનું તે જોઇ,
કોઇ પછેવડી કોઇ પામરી, સાહિ (ત્રીશ) રૂપૈયાની તે ખરી. ૧૯
- પહિરિ રેશમી જેહ કભાય, એક શત રૂપૈયા તે થાય,
હાથે બહેરખા બહુ મુદ્રિકા, આવ્યા નર બાણુ સ્વર્ગથકા. ૨૦
- પગે વાણુહિ અતિ મુકુભાલ, શ્યામ વર્ણુ સખળી તે જાળ,
તેજ કુલ મુગધ ને સનાંન, અગે વિલેપન તિલક ને પાન. ૨૧
- એહવા પુરૂપ વસે જેણે કાહિ, સ્ત્રીની સોણા કહીય ન જાય,
કપે રંભા બહુ શિણુગાર, ફરી ઉત્તર નાવે ભરતાર. ૨૨

પા. નિત્ય ઉડી વદે અણુગાર—

- મચ્યું નગર તે ત્રબાવતી, સાયર લહર જિહાં આવતી,
વાલાણુ વખાર તણો નહિ પાર, હાટે લોક કરે વ્યાપાર. ૨૩
- નગર કોટ ને ત્રિપોલીઈ, માણુક્યોકે બહુ માણુસ મિચ્યું,
ત્રોહોરે કુંળી (ફૂણી) ડોડી સેર, આલે દોકડા તેહના તેર. ૨૪
- ભોગી લોક ઈસ્યા જિહાં વસે, દાન વરે પાછા નવિ ખસે,
ભોગી પુરૂપ ને કણ્ણાવંત. વાણિગ છોડિ બાંધ્યા જંત. ૨૫
- પશુ પુરૂપની પીડા હરે, માંદા નરને સાગ્ગ કરે,
અગ્ગ મહીપની કરે સભાલ, શ્રાવક જીવદયા પ્રતિપાળ: ૨૬
- પંચાસી જિનના પ્રાસાદ, ધ્વજ તોરણુ નિહાં ધંટાનાદ,
પા. ઇંદ્રપુરીશું કરતા વાદ.

- પરતાલીસ જિહાં પૌપધશાળ, કરે વખાણુ મુનિ વાચાળ. ૨૭
- પા. પૌપધશાલા જિહાં બહુ તાલ.
પડિકકમણું પૌપધ પ્રજય, પુષ્પ કરંતા ઘાદા જય,
પ્રમાવના વ્યાખ્યાને બ્યાંહિ, સાહામિ વાચ્છક્ય હોયે પ્રાંહિ. ૨૮

ઉપાશરો દેહરં ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાંટ,
 હંદિલ ગાયરી સોહિલ્યા આહિ, મુનિ અહિં રહેવા હીંડે પ્રાહિ. ૨૯
 ધર્યું નગર ત્રાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડયો રાસ,
 પાતશા ખુરમ નગરનો ધણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ધણી. ૩૦
 તાસ અમથે કીધો મે રાસ, સાંગણુ સુત કવિ ઋષભદાસ,
 સંવત સોળ પંચ્યાસીઓ (૧૬૮૫) જસે, આસો માસ
 દસમી દિન તસે. ૩૧

ગુરવારે મેં કીધો અભ્યાસ, મુઝ મન કેરી પુહુતી આસ,
 શ્રી ગુરનામે અતિ આણુંદ, વંદું વિજયાણુંદ સૂરોંદ. ૩૨

ઢાલ-ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ-રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે વિજયાણુંદ સૂરિરાય, નામ જપંતા સુખ સખણું થાય. વં. ૧
 તપગછ નાયક ગુણુ નહિ પારો, પ્રાગવશે હુઓ પુરૂષ તે સારો. વ. ૨
 સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયદો, ઉદ્યોતકારી જિમ દિનકર અંદો. ૩
 હાલખાઈ સુત સીહ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરનું નીરખો. ૪
 ગુર નામે મુજ પોહોતી આમો, હીરવિજયસૂરિનો કર્યો રાસો. ૫
 પ્રાગવંશે સધવી મહિરાજો, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
 સંધપતિ તિલક ધરાવનો સારો, શેત્રુજ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૭
 સમકિતસાર વ્રત બારનો ધારી, જીનવર પૂજ કરે નીત સારી. ૮
 દાન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો માગો. ૯
 મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સધવી સાંગણુ તેહનું નામ. ૧૦
 સમકિત સાર ને વ્રત જસ બારો, પાસ પૂજ કરે સફળ અવતારો. ૧૧
 સંધવી સાંગણુનો સુત વાહ, રાસ જોડી હુઓ મહુ જન તાહ. ૧૨
 એક કહે કરં ખરો જખાપો, ઘે ઉપદેશ ચેતે કહ આપો. ૧૩
 અંગારમદક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે ખુડતો જૂઓ. ૧૪
 નંદિષેણુ ગણિકા ધરિ જ્યારે, આપ ખૂડે અન્યને તારે. ૧૫
 ઋષભ કહે ભલું પૂજ્યું પરમ, બિંદુઆ જેટલો સાધીયેં ધરમ. ૧૬

- આણુંદ શંખ ને પુષ્કલી જોય, બરાબરી તસ કુણે નવિ હોય. ૧૭
- ઉદયન બાહડ જાવડસાય, તેહના પગની રજ ન થવાય. ૧૮
- વીરમારગ વહી કાંઈ પુણ્ય કીજે, ઉગતે સૂરે જિન નામ સહી લીજે. ૧૯
- પ્રહિ ભડી પડિકકમાણું કરીયે, દોય આસણુ ત્રત અંગે ધરીયે. ૨૦
- ત્રત બાર ચૌદ નિયમ સભારો, દેસના દેધને નરનારી તારો. ૨૧
- ત્રિકાળ પૂજા જિન નિલ કરવી, દાન પાંચે દેઉં શક્તિ મુજ જેહવી. ૨૨
- નિત્યે દસ દેવળ જિનતણું જોહાર, અક્ષત મુકી નિજ આતમ તાર. ૨૩
- આહમિ પાખી પૌષધ પ્રાહિં, દિવસ રાત સિજાયા કડં ત્યાંહિ. ૨૪
- વીરવચન સુણી મનમાંહિ ભેદું, પ્રાહિ વનસ્પતિ નવિ છેદું. ૨૫
- મૃપા અદત પ્રાહિં નહિં પાપ, ગીળ પાણું તન વચને આપ. ૨૬
- નિત્ય નામુ જિન સાધુને સીસો, ચાનક આરાધ્યાં વળી વીસો. ૨૭
- દોય આલોચણુ ગુર કન્હે લીધી, અકૂમિ છઠિ સુદ આતમિ કીધી. ૨૮
- શેત્રુજ ગિરિનાર શંખેસર યાત્રો, રાસ લપી ભણાવ્યા બહુ છાત્રો. ૨૯
- સુખશાતા મનીલ ગણું દોય, એકપગે જિન આગળ સોય. ૩૦
- નિત્યે ગણવી વીસ નોકરવાડી, ઉભા રહી અરિહંત નિહાળી. ૩૧
- તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો, પુણ્ય પસર્ગો દીયે બહુ સુખ વાસો. ૩૨
- ગીત યુધ નમસ્કાર બહુ કીધા, પુણ્ય માટે લિખી સાધુને દીધા. ૩૩
- કેટલાએક બોલની ઇચ્છા કીજે, દ્રવ્ય હોય તો દાન બહુ દીજે. ૩૪
- શ્રી જિનમંદિર બિંબ ધરાવું, બિંબ પ્રતિગ્ર પોદી કરાવું. ૩૫
- સંધપતિ તિલક બહુજ ધરાવું, દેસ પરદેસ અમારિ કરાવું. ૩૬
- પ્રથમ ગુણુદાણને કરે જાળો, દરે પુણ્ય સહિત તર જેહ છે હીનો. ૩૭
- એમ પાલું હું જૈન આચારો, કહેતા સુખ લધુતા અપારો. ૩૮
- પણ મુજ મનતણો એહ પ્રણામો, કોએક સુણી કરે આતમ કામો. ૩૯
- પુણ્ય વિભાગ હોય તવ મ્હારે, ઇચ્છું ઋપમ કવિ આપ વિચારે. ૪૦
- પર ઉપગાર કીજે કહિ વાન, મનતણો પણ સંદેહ જાન. ૪૧

દાગ-હોંચ્યરે હોંચ્યરે હધય હોડિલડે-રાગ ધન્યાસી.

વંધરે વંધરે વંધ ગુર હીરને, મંત્ર સમાન છે હીર નામો;
જન્મ જ્યારે હવો ધેર આણુંદ ભલો, કરત ઉદ્ધાર કરી આજ તામો.

વંધરે. ૧

હીરવિજયસૂરિ દીખ દીધા પછી, ગછની જોતિ તે સખળ જાણે;

ગછનાયક વડો રાજવિજયસૂરિ, શ્રી વિજયદાનને પાય લાગે.

૨

હીર પદવી લહે જામ જગમાં વળી, તામ શેત્રુજ મુગતોજ થાય;

પરિવારસ્થું પરિવર્યો તિલક મસ્તક ધરી, સાહ ગલ્યો શેત્રુજ જાય.

૩

સાધુપૂજ સહિ વિહારવિધિ ભક્ત થઇ, ધર્મ ને કર્મ તે સુખેજ ચાલે;

હીરરે હીરરે જપે નિકો માત્રાએ, તેહ જગે ઋદ્ધિ રમણીસ્થું માલે.

વંધરે. ૭

ઋષભ રગે સ્તવે અગ શાતા હવે, સધ સકળ તણે સુખ હોયે;

સુરનર નારીયાં પંખીયાં સુખ લહે, હીરતુ નામ જપતા નિ કોયે.

વંધરે. ૮

—સં. ૧૭૨૪ વર્ષે ભાદ્રવા શુદ્ધ ૮ શુક્રે શ્રીમત્પાગચ્છે ભટ્ટારક

શ્રી. ૨૧ શ્રી વિજયરાજસૂરીશ્વર રાજ્યે સકલપડિતસભાશૃંગારહાર

ભાલ સ્તલ-તિલકાયમાન પડિત શ્રી ૭ શ્રી દેવવિજયગણિ શિષ્ય:

પડિતોત્તમ પડિતપ્રવર પડિતશ્રી ૫ શ્રી તેજવિજયગણિ શિષ્ય: પડિતશ્રી

૩ શ્રી પિમાવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ સૂરવિજયેન લિખિતમ્. શ્રી સાદડી

નગરે શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્. સ્વયં વાચનાર્થ મિતિ શ્રેય:-

—સંવત્ ૧૮૨૫ ના વર્ષે માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ-માસે શુકલપક્ષે

પૂણિમાયાં હિમવાસરે લિખિતાશ્ચ ૫. અમૃતવિજયેન, શ્રી મુનિસુવ્રત

પ્રસાદાત્-ભર્ય પ્રતિ.

—પ્ર-આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૫.

—ધતિ હીરવિજય સૂરીશ્વર રાસ સપૂર્ણમ્ ॥ સંવત ૧૭૫૯

વર્ષે અશ્વિન વદિ ૧૨ બુધવાસરે શ્રી પભાએત્ય બંદિરે લેખકપાઠકયો:

કલ્યાણમસ્તુ. શ્રીસ્તુ ॥ લેખકપાઠકયો ચિરંજીવાત્.

યાદશં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદશં લિખિતં મયા

યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે.

૧

અદૃષ્ટિ દોષાન્મતિવિભ્રમાદ્વા, યત્કિચિદ્દન લિખિતં મયાત્ર

તત્સર્વમાર્થૈઃ પરિશોધનીયં કોપો ન કાર્યો ખલુ લેખકસ્ય.

૨

મંગલ લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ મંગલં

મંગલં સર્વલોકાનાં ભૂમૌ ભૂપતિ મંગલં. ૩

ભગ્ન પૃષ્ઠિ કટિગ્રીવા ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રધોમુખં

કષ્ટેન લિખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેન્ ॥ ૪—પા. ૧૦૭-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૮૨૫ માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ માસે શુકલપક્ષે પૂર્ણિમાયાં

હિમવાસરે લિ. ૫. અમૃતવિજયેન શ્રી મુનિસુવ્રતપ્રસાદાત્. ૯૯-૧૪ ભ. ૦

(૪૧૦) અભયકુમાર રાસ. સં. ૧૬૮૭ કાર્તિક વદ ૯ ગુરૂ. ખલાત.

અતે—

રચ્યો રાસ ત્રંબાવતીમાંહે, જિહાં બહુ જિનનો વાસોળ,

ફરગ ભલો જિનમંદીર મોટાં, સાયર તીરઈ અવાસોળ—મુ. ૧૦૦૦

ધોપધશાલા સ્વાંભીવછલ, પૂજા મહોછવ થાઈળ,

તેણઈ થાનકિં એ રાસ રચ્યો મે, સિંહ (સહિ) ગુરૂ ચરણ પસાઈળ—

મુ. ૧૦૦૧

તપગણ નાયક શુભસુખદાયક, વિજયાનંદ ગુણ ધારીળ,

મીડી મધૂરી જેહની વાંણી, જેણે તાર્યા નરનારીળ—મુ. ૧૦૦૨

શ્રાવક તેહનો સમકીતધારી, પૂજે જિનવર પાઈળ,

પ્રાગવંશ સાંગણસુત સોહે, રીપમદાસ ગુણ ગાઈળ—મુ. ૧૦૦૩

સંવત્ ૭સાયર ૮દિગ ૬રસ ૧ધરતી, કાર્તિક મહિનો સારોળ,

બહુલ પખ્ય દીન નવમિ ભલેરી, વાર ગુરૂ ચીત ધારોળ—મુ. ૧૦૦૪

અભયકુમાર મત્રીસર કેરો, કીધો ગસ રસાલોળ,

રીપભ કહં રંગઈ જે સુણમેં, તે સુખીઆ ચીરકાલોળ—મુ. ૧૦૦૫

મુગતિ પૂરીમાંહિ ઝીલેસિં.

—ઇતિ શ્રી રિષભદાસ વિરચિતે અભયકુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લેખક
પાદકથો ચિરંજીવાન્ ॥ બરહાંનપુરે ॥ સંવત્ ૧૭૭૧ વર્ષે અશ્વિન
વદી ૨ ભૌમે.

[Deccan College Library No. 1577 of 1891-95]

—ભાવ૦ કુલ કડી ૧૦૧૪) અમ.

- (૪૧૧) ઋષભદેવનો રાસ.
- (૪૧૨) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ.
- (૪૧૩) સમયસ્વરૂપ રાસ.
- (૪૧૪) દેવગુરૂ સ્વરૂપ રાસ.
- (૪૧૫) શેત્રુંજય રાસ.
- (૪૧૬) નવતત્ત્વ રાસ.
- (૪૧૭) કુમારપાલનો નાનો રાસ.
- (૪૧૮) જીવંત સ્વામીનો રાસ.
- (૪૧૯) ઉપદેશમાલા રાસ.
- (૪૨૦) શ્રાદ્ધવિધિ રાસ.
- (૪૨૧) આદ્યકુમાર રાસ.
- (૪૨૨) પુણ્યપ્રશસા રાસ.
- (૪૨૩) કર્ધવત્રાનો રાસ.
- (૪૨૪) વીરસેનનો રાસ. હવે દૂંટી કૃતિઓ જોઇએ.

૧. + નેમિનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭ પોશ શુ. ૨ ગુરૂ ઋષભનગર
(ખંભાત)માં.

જીવ્યો અને સરખાવો કૃતિ નં. (૩૯૫ ક) પૃ. ૪૧૭.

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પાયે નામીજી, ગાયત્રી નેમિજિણુદ,
ભદ્રવકુલમંડળુ ઉપનોજી, પ્રગટ્યો પૂનમચંદ;
સણો નર નેમ સમો નહિ દોઅ.

અતે—

કલસ.

વદો વદોરે, નેમિનાથ બાવીસમાં, જોહણે કીધોરે સંઘ ઉદ્ધાર,
એ નરનારી શુભ મતિરે, પોતા મુગતિ મઝાર.

વદો વદો નેમનાથ બાવીસમોરે, સંવત સોલસોસઠે એ મેં થુણ્યોરે,

—પાઠાંતર સોલસોસઠ—સડસઠ છે.

પોસ માસ શુદ્ધ બીજ, ગુરૂ ગણોરે રિખળનઅરમેં સંથુણ્યોરે.

ધય નેમિ જિનવર પુણ્યદિનકર સકલ ગુણભણિસાગરો,

જસ નામ જપીએ કર્મ ખપીએ, છટ્ટીએ ભવસાગરો.

તપગણ મુનિવર સકલ સુખકર, શ્રી વિજયસેન સૂરીસરો,

તસ તણો આવક રીખળ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિણેસરો.

—કાને માતે અધૂ અદકૂ લખૂ હોએતે મહામ દોકડો છે. ઉનાના
વકીલ મોરારજી ભાવી, ચોપડામાથી પૃ. ૪૬-૫૨.

—જૈ. એ. ઈ. ના ભડારમાં.

—ઉદયપુર ભંડાર.

પ્ર. ચૈત્યં આદિ સ. ભાગ ૩ પૃ. ૧૫૧-૧૫૭.

૨. આદીશ્વર આલોચણુ રત્ન સં. ૧૬૬૬ આવણુ શુદ્ધ રે
ખંભાતમાં.

આદિ—

ચાલ ચોપાઈ.

શ્રી આદીસર વદ્દં પાચે, વીનના નગરી કેરો રાય,
પ્રથમ તીયંકર રીખભણિણુંદ, જસ મુખ દીઠે અતિ આણુંદ. ૧

તેહ તણો પાય ઉણાસરી, પાપ આલોઈ પરગટ કરી,
ચકગતિ માંહે ભમતો જેહ, કીધાં કરમ કૂકરમ તેહ. ૨

*

**

*

*

અતે—

પુરવ પ્રજ્ઞ તણા અંકુરા, પ્રગટ થયા મુઝ આજરે,

શેત્રુંજ સ્વામિ નયણે નિહાળ્યો, સરિયા મુઝ કાજરે.

સંવત ૧૬ છાસદા વરસે, સાવણ સુદ દન બીજેજી,
તંબાવટીમાંહે જન સાખે, પાપ પખાલી રીજેજી.

૫૫

કલસ.

તું તરણ તારણ દૂરિતવારણ, સ્વામી આદિ જિણુંદંઓ,
પ્રભુ નાભિનંદન નયણ નિરખી હુઓ અતિ આણુંદંએ.

૫૬

તપગચ્છ ઠાકર વચન સાકર શ્રી વિજયસેન સ્મરિતણો,
સાંગણ તણો સુત રીખભ બોલે, પાપ આલોઈ આપણો.

૫૭

—ઉનાવાળા મોરારજી વકીલના ચોપડામાંથી ૬૪-૬૮.

૩. મહાવીર નમસ્કાર.

આદિ—

વીર જિણુંદં ચોવીસમો, ત્રિશલા જેની માય,

ભૂપ પિતા ભગવંતનો, નર સિદ્ધારથ રાય.

૧

સિદ્ધારથ કુલ ઉપનો, વર્દમાન જિન નામ,

તે જિણુવરના ગુણ સ્તવું, પ્રેમે કરું પ્રણામ.

૨

*

+

*

*

અંતે—

સંજમ ચોખું પાલિઉ, નિરમલ ગંગાનીર,

સકલ પાપનો ક્ષય કરી, મોક્ષ ગયા મહાવીર,

અરિહંત દેવ જે સિદ્ધ હુવા, સોય નમૂ નિસદીસ,

રીખભદાસ જિનને નમે, શ્રી સધની પૂરો જગીસ.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો પૃ. ૭૧-૭૨.

૪. આદીશ્વર વીવાહલો.

આદિ—

આદિ ધર્મ જિન ઉદ્ધર્થો, અવનિપતિ આધાર,

જુગલા ધરમ નિવારીઓ, પ્રથમ ધર્મ (જિન) અવતાર.

૧

પ્રથમ મુનીશ્વર જે દ્વા, પ્રથમ તે કેવલજ્ઞાન,

પ્રથમ દ્વા લિખ્યા, પ્રથમ દીયાં જેણે દાંન.

૨

નાભિરાય કુલિ ઉપનઉ, મરદેવા જસ માય
ઋષભદેવ સુત જનભિઉ, મુરગિરિ ઉચ્છવ થાય.

૩

અષ્ટપ્રકાર કલસા કીયા, સાઠિલાખ એક કોડિ
નીર સુગંધઈ તે ભર્યા, ન્હાવણુ કરઈ કરજોડિ.

૪

પૂજી પ્રણમી સુર દીઈ, વીવર કુંડલ સાર,
જિનવર જિનધરિ મૂંડીયા, હિયડઈ હરપ અપાર.

૫

અંતે—

વર તપાગછપાટિઈ પ્રભુ પ્રગટીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરિ પૂરી આસો,
ઋષભના નામથી સકલ સુખ પામીએ, કહે તે કવિતા નર

રીખભદાસો. ૬૯

—શ્રી ઉદ્દેન મધે લખો છે સંવત ૧૭૫૨ માહ વદ ૧૩ દને.
મોરારજી ભાધનો ચોપડો ૭૮-૮૩.

—સુશ્રાવિકા પદમાં શ્રાવિકા હરપ્પાધ પઠનાર્થ. સં. ૧૭૩૧ વર્ષે
પોષ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિતં. પ્ર. કા. —૩-૧૭ સેં. લા. નં. ૪૬૪.

૫. શ્રી શેત્રુંજય મંડણુ શ્રી રૂપભદેવ જિનસ્તુતિ.

અંતે—

શ્રી વિજેસેન સૂરીશ્વરરાય, શ્રી વિજયદેવ ગુરના પ્રણમુ પાય,
રીખભદાસ ગુણુ ગાય. ૪.

(જૈ. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬. સ્થૂલિભદ્ર સંઝાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ—

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિગણુમાં શિરદારજો,

ચોમાસું આવ્યા કોશ્યા આગારજો,

ચિત્રામણુ ચાળીયે તપ જપ આદર્યા જો.

૧

અંતે—

પૂરવી થઇને તાર્યા પ્રાણી થોકજો, ઉજ્જલ ધ્યાને તે ગયા દેવલોકજો,
રૂપમ કહે નિત્ય તેને કરીયે વંદના જો.

૧૭

—ચૈત્યં આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૩૬૫.

૭+ ધૂલેવા શ્રી કેસરીયાજી રત. (?)

આદિ—

ધૂલેવા નગરમાંહિ ઋષભ જિનેશ્વર, જગભૂલો કાંઈ ભટકે છે.

અંતે—

પ્રત્યક્ષ દેવ પરમગુરુપાયો, ઋષભદાસ ગુણ રટકે છે. ધૂલેવા. ૪

૮+ માનપર સઝાય—૧૬ કડી

આદિ—

માન ન કરશોરે માનવી, કાચી કાયાનો શો ગર્વરે

સુરનર કિન્નર રાજ્યા, અતે મરીગયા સર્વરે.

માન. ૧

અંતે—

અસ્થિર સંસાર જાણી કરી, મમતા ન કરો કોધરે

કવિ ઋષભનીરે શીખડી, સાંભલજો મહુ કોધરે.

માન. ૧૬

—ચૈત્યં આદિ સં. ભાગ ૩.

આણુંદજી કલ્યાણજીના ભઝારની હિતશિક્ષાની પ્રતમાં છેવટે નીચેની ટીપ આપી છે:—

સંધની ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઈ છે.

- ૧ શ્રી ઋષભદેવનો રાસ ઢાલ ૧૧૮ ગાથા ૧૨૭૧ અંથ ૧૭૫૦ છે.
- ૨ શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ઢાલ ૮૩ ગાથા ૧૧૧૬ અંથ ૧૫૦૦ છે.
- ૩ શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨ અંથ ૭૧૪ છે.
- ૪ શ્રી ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪ અંથ ૮૫૬ છે.
- ૫ શ્રી અન્નપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૬૯ અંથ ૭૭૫
- ૬ શ્રી શેત્રુજ રાસ ગાથા ૩૦૧ ઢાલ ૨૦ અથ ૪૧૨ છે.
- ૭ શ્રી સમકિ તસાર રાસ ગાથા ૮૭૯ અંથ ૧૧૮૨ છે.
- ૮ શ્રી સમયસ્વરૂપ રાસ ગાથા ૭૯૧ અંથ ૧૦૦૦ છે.
- ૯ શ્રી દેવગુરુ સરૂપ રાસ ગાથા ૭૮૫ અંથ ૧૦૫૮ છે.
- ૧૦ શ્રી નવતત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧ અથ ૧૧૨૭ છે.

- ૧૧ શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮ અંથ ૧૦૦૦ છે.
 ૧૨ શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગાથા ૮૬૨ અંથ ૧૨૧૨
 ૧૩ શ્રી સુમિત્ર રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૪ અંથ ૫૨૫ છે.
 ૧૪ શ્રી કુમારપાલ રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૫૦૬ અંથ ૫૮૦૦
 ૧૫ શ્રી કુમારપાલનો નાહનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨ અંથ ૨૭૫૦
 ૧૬ શ્રી જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩ અંથ ૨૭૫ છે.
 ૧૭ શ્રી ઉપદેશમાલા રાસ ગાથા ૭૧૨ અંથ ૧૦૧૮
 ૧૮ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૨૪ અંથ ૨૨૫૦
 ૧૯ શ્રી હિતશિષ્યા રાસ ગાથા ૧૮૬૨ અંથ ૨૩૨૫ છે.
 ૨૦ શ્રી પૂજ્ઞવિધિ રાસ ગાથા ૫૬૬ અંથ ૭૫૦ છે.
 ૨૧ શ્રી આર્દ્રકુમારનો રાસ ગાથા ૯૭ અંથ ૧૨૫
 ૨૨ શ્રી શ્રેણિકનો રાસ ગાથા ૧૮૩૯ અંથ ૨૩૦૦
 ૨૩ તવન ૩૩, ૨૪ નમસ્કાર ૧૩, ૨૫ થોયું ૭, ૨૬ તીર્થકરનાં કવિત ૨૪
 ૨૭ ગીત ૩૧ ૨૮ સુભાષિત ૩૭૯

એવં સર્વ એ જોડિ શ્રી સાંગણુસુત સંઘવી ઋષભદાસે કીધી તે
 વધી છે જી. લિ. સુનિ ન્યાનચંદેણુ. આ. ક. હિતશિક્ષાની પ્રતમાં.

વળી એક હસ્તલિખિત પાનામાં નીચે પ્રમાણેની ટીપ. મળી છે.—

સંઘવી-રીષભકૃત રાસની ટીપ લખી છઈ ॥ શ્રી રીષભદેવનો રાસ
 ગાથા ૧૨૭૧, શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ગાથા ૧૧૧૬, શ્રી જીવવિચાર રાસ
 ગાથા ૫૦૨, શ્રી ખેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪, શ્રી અગ્નિપુત્રનો રાસ
 ગાથા ૫૫૪, શ્રી શેત્રુજી રાસ ગા. ૩૦૧, શ્રી સમકીતસાર રાસ ગા.
 ૮૭૯, શ્રી સમઘ સરૂપ રાસ ગા. ૭૯૧, શ્રી દેવસંરૂપ ગા. ૭૮૫, શ્રી
 નવતત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧, શ્રી યૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮, શ્રી વ્રત-
 વિચાર રાસ ગા. ૮૬૨, સુમિત્ર-રાગ્નનો રાસ ગાથા ૪૨૬, શ્રી કુમા-
 રપાલ રાસ ગાથા ૪૫૦૬, કુમારપાલનો નાનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨, શ્રી
 જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩, શ્રી ઉપદેશમાલા ગાથા ૭૧૨
 શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૧૬, શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગા. ૧૮૪૫,

શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આર્દ્રકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેણિકુમાર ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, હરિયાલી, ૫, શ્રી હીરવિજયસૂરિનો રાસ ગાથા....શ્રી મલ્લિનાથ રાસ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુણ્યપ્રશંસા રાસ ગાથા ૩૨૮, કથવન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રાસ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના આવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની કૃતિઓની અંતે આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો પહેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખલનગર, ઋષભનગર, ત્રિપાવતી, ભોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ કહ્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક ખીનામાં વધારો કરે છે. આપણે ત્રિપાવતી નગરી અને તેમાંના માણેકચોક વિષેની લોકવાર્તાઓ ધણી સાંભળી છે નો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાગ્વંશીય (પોરવાડ) વણિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજ્ય વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સઘ કાઢી શત્રુંજયની જાત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે ‘ સંઘવી ’ (સઘપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે આવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ધણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી ઓધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઈ હમેશ કરતા. તેમણે શેત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મચુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે ‘ સંઘવી ’ એ વિશેષણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સઘ કાઢ્યો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી પત્ની, બહેન, બાંધવ, અને એકથી વધારે બાળકો

હતાં. ઘેર ગાય ભેસ દૂઝતી હતી અને લક્ષ્મી પણ પ્રસન્ન હતી. નેમિ-
દૂતના કર્તા વિક્રમ કે જે પોતાને સાંગણુનો પુત્ર જણાવે છે તે કદાચ
આ કવિના બાંધવ હોય. કવિ તરીકે ગૂર્જર પ્રાચીન કવિ શિરોમણિ
તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રેમાનંદ, શામળ અને અખાના પૂર્વગામી પોતે છે
અને પોતાની વર્ણનશૈલી શબ્દચમત્કૃતિ, ભાષાગૌરવ તે કવિઓની સર-
ખામણીમાં ઉતરતા હોઈ શકે તેમ નથી. સરસ્વતી દેવી પ્રત્યે સંપૂર્ણ
ભક્તિ હોઈ તેમની હમેશાં સ્તુતિ કરી પોતાની કૃતિઓનો પ્રારંભ કરેલ
છે અને જનશ્રુતિ પ્રમાણે તેમણે તે દેવીને આરાધન કરી પ્રસન્ન કરી
હતી અને દેવીનો પ્રાસાદ મેળવ્યો હતો. પોતે શ્વેતામ્બર તપગચ્છના
હતા અને પોતાના ગુરૂ તરીકે પ્રસિદ્ધ વિજયસેન સૂરિને અંગિકૃત કર્યા
હતા, અને તેમની પછી વિજયદેવસૂરિને થોડો સમય સ્વીકાર્યા પછી
વિજયતિલકસૂરિને અને તેમની પછી વિજયાણુંદસૂરિને સ્વગુરૂ તરીકે
લેખ્યા હતા. તેમના સમયમાંજ પ્રખ્યાત ધર્મસાગરજીના ગ્રંથનો અંધડો
થયો. દેવ અને અણુસુર-આણુંદ પક્ષો થયા કે જે અંધડાનું સ્વરૂપ
ઐતિહાસિક રાસમાળા. ભાગ ૪ થામાં આપેલ વિજયતિલકસૂરિરાસ પરથી
સ્પષ્ટ જણાશે કવિએ ઘણી કૃતિઓ રચી છે તેમાં કેટલીક સસ્કૃત
ચરિત્રો પરથી પોતાની કવિ-કેળવણીથી સુંદર અને અલંકૃત બનાવી છે,
અને કેટલીક સ્વતંત્ર છે. આ કવિની સર્વકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા ગોચર
છે. વિશેષ વિસ્તારથી હકીકત મારા આ કવિ સંબંધેના નિબંધ પરથી
જાણી લેની.]

૨૧૧ કનકસુંદર (વડતપગચ્છ દેવરત્નસૂરિ-વિદ્યારત્ન શિ.)
(૪૨૫) ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ લ. સં. ૧૬૬૩ પહેલાં
આદિ—

છદ.

સકલ જાતિમધ સારદરાણી, ત્રિભુવનરાય વદનિ ઈહ દાણી,
સુરનર ગુણ ગંધર્વ વપાણી, આપિ માધ સરસ મુઝવાણી.

દુહા.

જે નવ રસ સરસ સહુ સુણઈ, પંતિ ધરી ખહું જન,
મહિમા જનમાંઈ હુઈ, સરસાતિ જુ સુપ્રસન્ન.

૨

કવીયણુ આગિ જે હુંયા, તે ધ્યુરિ સમરી માધ,
હુંયા હુસિ જે કવીયણુ, થાસિ તુઝ પસાઈ.

૩

*

*

*

*

અતે—

ભાણેજને યુવરાજ દેષ, એ ઢાલ.

ધમિ સુણી પ્રાણી ચિત આણી, વિષય છંડઉ વાડ
પરમાદ પાંચઈ દૂરિ કીજઈ, દીજઈ નગર કપાટ.

૩૬૧

એ સીલ સુધું પાલતારે, ધુરીઈ ભવખાડ,
રોગ સોગહં સવિ નાસઈ, નવિ નડિ કો કોઈ નાડ.

૩૬૨

*

*

*

*

ચોષાધ.

ધમિ જાણી સંસાર અસાર, ગિર્યા મુકઈ વિષય વિકાર,
વડતપગછિ ગોયમ અવતાર, શ્રી ધનરત્ન હુઆ સંસારિ.

૩૬૪

તસ પટધારક ગુણે કરી ભુરિ, ગછપતિ શ્રી સુરત્નહસુરી,
પટ પ્રભાવક વદિત ઇશિ, શ્રી પુન્ય દેવરત્ન સુરીસ.

૬૫

સહતાથી તે ગછપતિ તણા, વાચક વિધારત્ન ગુણુ ધણા,
અંતેવાસી તેહનો મુખ્ય, કનકસુંદર નાંમે છે શિષ્ય.

૬૬

શાંતિ જિણેસ્વરતાણું ચરિત્ર, કથા પ્રબંધિ કરી વિચિત્ર,
વાંચતાં આવ્યો સંબંધ, ચતુરે જાણ્યો ભલો પ્રબંધ.

૬૭

ભુ પીઠિ તે ચતુરસુજાણુ, લહુડા તુહિ પાંમઈ માંણુ,
સાવ સલુણાં કેતકી પત્ત, હરણિ નાહના રંજઈ ચિત્ત.

૬૮

તેહનાં વચન લહી આંભણુ, રચ્યો રાસ સુપદ્ધતા કર્ણુ,
પડિત કનકસુંદર ધમ કહઈ, ભણે સુણઈ તે સુખજ લહઈ.

૬૯

—ધતિ ગુણધર્મ કનકવતી, કામ પરિત્યક્ત કૌતક પ્રબંધ ચતુર્થો-
ધિકાર સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪ શનૌ લિ. ૦ ઋ. શ્રી
પ રામામાહાવળ સ્વયં પઠનાર્થ. ૧૩-૧૭ લી.

(૪૨૬) કંપૂરમંજરી સં. ૧૬૬૩ (પા. ૪)

(૪૨૭) સગાલસાહ રાસ. સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ ૧૨

આદિ—

શ્રી ગુરુઓ નમઃ

સકલ સુરપતિ સકલ સુરપતિ નમઃ જસ પાય,
સુવીસધ તિથેસર, તાસ નામ હુ ચિત્તિ ધ્યાઈ;
સરસતિ સામિણિ મનિ ધરી, સુગુર શુદ્ધ પરસાદ પાઉ,
સત્વસરગુ ગુણ સખલ, તસ ધારક વર્ણુવ્યોસ,
વંસિ વિશુદ્ધ તે હુઉ, નિરમલકુલ ગુણુ લ્યોસ.

અતે

x

x

x

x

૧

અન્ય અઠસઠિ સખલતીરથ કરમ જે ફલ હોઈ
સાહશ્રી સગાલ કેર રાસ સુણતાં સોએ.
વલી જૈન તીરથ કરમ જે એહ, જન તે સુણુમ એ રાસ,
અધિક ફલ એ સાંભલઈ, ગુણુ સેઠની એ ભાસ,
સુણી એહનઉ દાંનમહીમા, ગ્રહઈ ગુણુ જે એહવઉ,
તે લહમ સંપદ સકલ અવિચલ, ચાઈ નિર્મલ તેહવઉ.
એ રાસ ભણુતાં હર્ષ વાધમ સુગુણુ સુણુતાં માંમીધ,
વલી આસપૂરણુ સકલ હુમ અનઈ વંછિત કામીધ,
સોલ સંવત સતસઠઈ માસ વૈશાખ વલી,
વદિ બારસઈ એ રાસ પૂરણુ હુમ શુભ મનની રૂલી.
બુદ્ધશાલા ગુણુવિશાલા, વિદ્યારત્ન ગણપતી,
તસ આણુપાલક કનકસુંદર કહઈ ઉવઝાયાં યતી,
વિષ્ણુ શ્રોતારાસ સુણુતાં, હમમ ભાવ મુ આણુગો,
ગણિ સુરમંડલ તપઈ તાં, જાં રાસ એહ વપાંણુગો.
—સંવત ૧૬૭૦ લખિતં. ૧૬-૧૭ (મારી પાસે છે.)

૪૮૩

૪૮૪

૪૮૫

૪૮૬

(પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે મને જણાવ્યું કે “ એક બધુકાર્ય માટે વીનતી છે. ચેલૈયા કિંવા સેલયાની કથા જાણીતી છે. ભોજભગતે સેલૈયા આખ્યાન લખ્યું છે. એક બીજા કવિએ ‘ શેક સગાળસા સાધુને સેવે ’ એ શબ્દોથી શરૂ થતો ગરબો લખ્યો છે. આ બે છપાઈ ગયેલ છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ એ કથા હશે. એને અવલંબીને જે કંઈ જૂના જૈન સાહિત્યમાં લખાયું હોય, તેની મને ચોક્કસ માહિતી આપશો. ” કારણકે તેમને બી. એ. વર્ગમાં ભોજભગતનું સેલૈયા આખ્યાન શીખવવાનું હતું; એટલે મેં આ કનકસુંદરકૃત સગાળશાનો રાસ મૂળ મોકલી આપ્યો; વળી તેમને અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ ત્યાંના જૈનભંડારમાંથી બીજી પ્રત આપી ભિન્નજ મેળવી આપી. બંને વાંચી ગયા પછી તેઓશ્રીએ મને ૧૧-૨-૨૫ ના પત્રથી જણાવ્યું કે ‘ તમે કનકસુંદરકૃત સગાલસાહ રાસ મારા ઉપર મોકલાવ્યો હતો—એ મને સગાલસાહની ઉત્પત્તિ શોધવામાં બહુ ઉપયોગી થયો..... રા. રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ પણ સગાલસાહ ચૂપાઈની એક હાથપ્રત મને મેળવી આપી હતી. એ ચૂપાઈ કવિ વાસુની કૃતિ છે. તમારી પાસેની પ્રત કરતાં તે જૂની છે. કનકસુંદરે રાસ સ. ૧૬૬૭ માં રચ્યો છે ત્યારે આ ચૂપાઈની નકલજ સ. ૧૬૪૭ ની છે.—પ્રત જૈનને માટે ઊત્તરાયલી છે; પરંતુ ચૂપાઈ કોઈ બ્રાહ્મણની કૃતિ જણાય છે. રાસ અને ચૂપાઈમાં ઘણી પદ્ધતિઓ એકની એક અથવા સરખી છે. જો તમે રાસ છપાવવા ઇચ્છતા હો, તો વાસુ કવિની કૃતિ જોઈ જવા જેવી છે. ” ત્યારપછી ૩૫૩ મળતાં આ સંબંધે કેટલીક રસભરી વાત થઈ હતી, અને કેટલાક ને ખાસ કરી નરસિંહરાવભાઈ જેવા સગાલસાહનો મૂળ અર્થ શૃંગાલ (શિયાલ) સાહ કરે તે અક્ષાંતવ્ય છે. ખરી રીતે સગાલસાહ (એવો શાહ-શેકીઓ કે જેને ત્યાં હમેશાં સુકાંલ હતો, દુષ્કાળ હતોજ નહિ) એ નામ યથાર્થ રીતે સસ છે.)

૨૧૨ પદ્મકુમાર (ખ. પૂર્ણચંદ્ર શિ.)

(૪૨૮) મૃગધ્વજ ચો. લ. સં. ૧૬૬૧ પહેલાં.

અતે—

મૃગધ્વજ મુનિ તણુઉ ચરિત્ર, સુણુતા દ્વર્ધ જનમ પવિત્ર,
શ્રી નેમિનાથ વારધ એહ, રિષિ દ્વયા ગુણુ ગણુગેહ. ૮૩

ધન ધન મૃગધ્વજ મુનિરાય, પૂહ હડી પ્રણુમુ પાય,
તસુ નામર્ધ નવધ નિધાન, પામીજધ સુપ સંતાન. ૮૪

ખરતરગછ સહ ગુરરાય, શ્રી પૂર્ણચંદ્ર ઉવઝાય,
તસુ સીસ સદ્ સુવિચાર, ધમ બોલધ પદ્મકુમાર. ૮૫

શા. તેજપાલ લાલિયુ લિખિતં પ્ર. ૧૬૬૧. (વિ. ધ.) ભાવ.

૨૧૩ સંયમ (મૂર્તિ) (વિનયમૂર્તિ શિ.)

(૪૨૯) ઉદાધ રાજર્ષિ સંધિ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

અતે—

ઉદાય મુનિવર ગુણુ નિતિ મનિ ધરધ, સાધુ સુશ્રાવક સુપ તે અણુસરધ,
આણુસરધ બહુ સુપ તેહ અહિનિસિ જે રિષિ ગુણુ ગાવધ,

શ્રી વીરવાણી પરી જાણી ધ્યાયધ તે સુપ પાવધ,
ઉવઝાય શ્રી વિનયમૂર્તિ સીસ સંજિમ ધમ કહધ,
જે ભણુધ ભાવધ રિદય પાવધ સયલ સુખ સપતિ લહધ. ૪૩

—લાલણુ તેજપાલ લિખિતં સં. ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૨
શનૌ ભાવ.

[ખીજ સંયમમૂર્તિ એ નામના ઉપાધ્યાય આ કવિથી અગાઉ
થયેલા છે તેમણે ઉપદેશમાલા વિવરણુ લખ્યું છે તેમા પોતાનો પરિચય
આ પ્રમાણે આપે છે:—લિખિતં શ્રી વટપદ નગરે શ્રી સોમસુંદરસૂરિ
શિષ્ય શ્રી વિશાલરાજસૂરિ તત્ત્વિધ્ય પં. મેરતનગણિ તત્ત્વિધ્યાણુ સયમ-
મૂર્તિમણિના, આની ૧૧ પાનાની પ્રતિ સાવચૂરિ પાટણુના હાલાભાધ
ખંડારમાં દાખડા ૪૮ મા છે. મુનિશ્રી જનવિજયજીનો પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.]

૨૧૩ ક વલ્લુપંડિત (જૈનેતર લાગે છે.)

(૪૨૯ ક) કુકડા માળ્ગરી રાસ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

આદિ—

પ્રથમ કિ પ્રણમૌ ગણપતિ દેવ. કાળ સિદ્ધિ જિહ કુરંધ તતખેવ,
ગવરીશંકર મલકિતપતિ જાસ, કહઈ વલ્લ પંડિતકલ દાસ. ૧
કુનિ દૂજઈ સારદ મનિ ધરંધ, કવિત કાવ્ય તસ વૂઠઈ કરંધ,
લાડુ કુસમમાલક કરંધેઈ, વિનાયકુ હમ સિદ્ધિ બુદ્ધિ દેઈ. ૩
અવરે માધપિતા પ્રણવાઉ, હઉ બલિહારી તિસકંધ જાઉ,
જિનપ્રસાદ દીઠૌ સંસાર, તિન વૂઠા હુઈ મોક્ષ દુવાર. ૩

- * * *

અંતે—

માળ્ગરી તણી સોક રતિ કરંધ, જિણિ છદિ લીઅઉ તિણિહિ ઉતરંધ.

—ધતિ કુકડામળ્ગરી ચક્રપદ સમાપ્ત. સ. ૧૬૬૨ વર્ષે અશ્વિનિ
માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્થી તિથૌ શુક્લાસરે શ્રી નાગપુર મધ્યે લિખિત
પાતિસાહ શ્રી અકબર રાજ્યે ૬-૧૨ ડે. ક્રો. ન. ૨૫૪ A. ૧૮૮૨-૮૩

૨૧૪ માલમુનિ.

(૪૩૦) અંજનાસતી રાસ ૧૬૬૩ પહેલા

આદિ—

સરસતિ સામણી પ્રણમીયંધ, ગોતમ સ્વામિના પાયરે,
અંજનાસુંદરીની કથા, નારિનર મુણહું મન લધરે. ૧
સીલ ભવિયણુ ભલઈ પાલીયંધ, પાધયંધ સુજસુ સંસારિરે
સખ કુસગતિ વલી ટાલીયંધ, જાધયંધ ભવસમુદ્ર પારિરે
સીલ ભવિયણુ ભલઈ પાલીયંધ. ૨

,x x x x

અતે--

ધન ધન અંજનાસુંદરી, સુમિરો ચિત્ત ત્રિકાલરે
સીલ ભલો તિણે પાલીયો, જસુ ગાવર્ધ સુનિ માલરે
સીલ ભલો જગિ પાલીયઈ.

--સંવત ૧૬૬૩ વરપિ ચેત્ર સુદિ સપ્તમી પુષ્ય દિનૌ લિપકૃત
રપીરથાન મંદ્યે ગોપાલુ પઠનાર્થ ૮-૧૩ અનંત.

--સંવત ૧૭૨૪ વર્ષે પોપ સુદિ કૃત્તિકા પ્રતિપદા ભૃગવા દિને
પૂર્ણમસ્તિ. ૬-૧૫ અનંત.

૨૧૫ વિજયસાગર (તં વિદ્યાસાગર-સહજસાગર શિ.)
(૪૩૨)+ સમ્મેત શિખર તીર્થમાળા રતં સ. ૧૬૬૪ આસપાસ.
આદિ--

પ્રભુમીય પ્રથમ પરમેસરજી, આગરા નગર સિંહુગાર કઈ, પાસ ચિતામણિ
પરતિખ પરતા એ પૂરવઈ સુગતિ મૃગતિદાતાર કઈ. પા. ૧
એકવાર ને સિર નામીઈજી, પામીઈ કોડિ કલ્યાણુ કઈ, પા.
સામી સેવા ફલ સહુ કહઈજી, મહમહઈ પરિમલ કપુરુ કઈ. પા. ૨
આનંદદાયક આગરજી, દેવ દેહરાસર સાલ કઈ,
સહસ્રથ હીરગુરૂ થાપીયાજી, સંવત સોલ અડયાલ, કઈ. પા. ૩
રાજરાણિમ ઝહ્નિ રગરલીજી, રાગ રમણિ રંગરેલિ
ગિરઝાડે ગયવર ગોરડીજી, ગરજતા ગજ ગુરગેલિ.
તેહ પ્રભુપાસ સુપસાઉલેજી, તપગચ્છ ગુરકુલ વાસ,
નગર રતનાગર આગરેજી, રહીય ચોમાસિ ઉલ્લાસિ. ૫
પંચકલ્યાણુક ભૂમિકા જી ફરસતાં ફલ બહુ નેઈ,
પૂરવ ઉત્તર પૂજઈ જી તિહાં જિન ચૈત્યખિંબ હોઈ. ૬
સુગુરૂ ગીતારથ સુખિ સુણી જી પુસ્તક વાત પરતીતિ,
જનમ કલ્યાણુક બેઠિવાજી અલજ્યો હુ નિજ ચિત્ત. ૭

વંદીય દશદોય દેહરેણ બિંબ બહુ ધાતુમય માણિ,
દરસણુ કરીય દેહરાસરેણ આગરા પ્રથમ પ્રયાણ.
પુન્યવંતા જગિ જે નંરાણ તે કરઈ તીરથ બુદ્ધિ,
જિમ જિમ તીરથ સેવીધણ તિમ તિમ સમકિત સુદ્ધિ.

અંતે—

કલસ.

ધતિ તીરથમાલા અતિ રસાલા પૂરવ ઉત્તર વર્ણવી
સમકિતવેલી સુણિ સહેલી સફલ ફલી નવ પલ્લવી,
તપગચ્છ રાજ બહુ દિવાજ વિજયસેન સૂરીસરો,
તસ પટ્ટિ પૂરો જિસો સૂરઝો વિજયદેવ યતીસરો,
તપગચ્છ રાજે ભવિ નિવાજે વાચક વિદ્યાસાગરો,
તસ સીસ પડિત સુગુણમંડિત સહજસાગર ગણિવરો,
વીસાસઝો યોવીસ જિનવર કલ્યાણક યાત્રા કરી,
તસ સીસલેસિ પૂરવદેશિ વિજયસાગર બહુ સુખકરી,

યુધ્ધ ભણી બહુ સુખ ધરી. ૨૪

—લ. સવત્ ૧૬૯૮ વર્ષે ફાગણ સુદિ પૂણિમા દિને લિખિત
શ્રી પાડલીપુર મંદ્યે તપાગચ્છે પડિત શ્રી જગકુશલગણિ શિ. ચંદ્રકુશ-
લગણિના ૩-૨૨ પ્ર. કા. ન. ૧૪૪.

—સકલ પડિતમડિતાખંડલાયમાન પડિત શ્રી ૧૯ વિજય-
સાગર ગણિ શિષ્ય ગણિ હેતુસાગર લિપીકૃત શ્રી કૃષ્ણગઢ મહાનગરે
સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે શ્રી ચિતામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્-શુભ ભવતુ.

—પ્રાં તી. સ. પૃ. ૧ થી ૧૩

(આમાં પાલગજ સમેતશિખરના રક્ષક રાજાનું નામ પૃથ્વીમલ્લ
આપ્યુ છે અને સ. ૧૬૬૧ મા બનાવેલી જયવિજયકૃત સમ્મેતશિખર
તીર્થમાળામાં પણ પૃથ્વીચંદ્ર (પૃથ્વીમલ્લ) આપ્યુ છે એટલે આ તીર્થ-
માળા તે સમયની એટલે સ ૧૬૬૧ આસપાસની હોવા સભવ છે.)

૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મદોદરી સંવાદ. સ. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ અથમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાખડો ૨૨ લી. ભંડાર. આ ચોપાઇ તથા દૂહામાં છે. કુલ દૂહા ૨૦૬ છે.

૨૧૬ હીરાનંદ શ્રાવક (સંઘપતિ.)

(૪૩૨) અધ્યાત્મ બાવની—સં. ૧૬૬૮ લ. સ. પહેલા.

આદિ—

ઐકાર સરપુરૂપ ઈહ અલપ અગોચર,
અંતરગ્યાન બિચારિ પાર પાવધ નહિ કો નર.
ધ્યાન મૂલ મનિ જાણિ આણિ અંતરિ કંઠરાવડિ,
આતમ તત્તુ અનુપૂ રૂપ તસુ તતપિણુ પાવડિ,
ધમ કહધ હીરાનંદ સઘપતિ અમલ અટલ ધાડુ ધ્યાન ધિરિ
સુધ સુરતિ સહિત મનમર્થ ધરઉ ભુગતિ મુગતિ દાયક પવર. ૧
ન કરૂ મુચણુ મનિ બિકલ ભરમ મનિ કાહે આણુધ,
પેપિ રજત સમ સીપ મૂઠ મનિ રજતહિ જાણુધ,
જગ તહિ કરઈ બિચારસાર પરમારથ પેપધ,
બ્રમ જવઈ પિન મજ્જિ મૂઠ તમ દૂરિ ઉવેપધ,
વિજ્ઞાનભેદ નિજ ચિતિ ધરિ વિસંકં સકલ કહુ દૂરિ તજિ,
ધમ કહધ હીરાનંદ સઘપતિ સમજિ નિજ રૂપ ભજિ. ૨

x

x

x

x

અતે—

બાવન અક્ષર સાર વિવધ વરનન કરિ ભાખ્યા,
ચેનન જડ સંબધ સમજિ નિજ ચિતમર્થ રાખ્યા,
જ્ઞાનતણુકિ નહિ પાર સાર એ અક્ષર કહિયઈ,
નવ નવ ભાંતિ બપાણુ સુતકિ પંડિતપદ લહિયઈ,

વહ બેદ વિજ્ઞાન વિવેક રસ સખરસ તઈ યહ અધિક ગણિ,
આતમ લખદિ અતુ મુજસ જગિ પદન ગુણત હીરાનંદ બણિ. ૫૬
મંગલ કરઉ જિન પાસ આસ પૂરણ કલિ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ દાસ જાકે સખ સુરનર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, જાસ પય સેવઈ સુરપતિ,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, તાસ પય પૂજહ દિનપ્રતિ,
મુનિરાજ કહઈ મંગલ કરઉ, સપરિવાર શ્રીકાન્હસુઅ,
બાવત્ર બરન બહુ ફલ કરહુ સંઘપતિ હીરાનંદ છુઅ. ૫૭

—ઇતિશ્રી અધ્યાતમ બાવત્રી સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે આસાદ
સુદી પંચમી દિને—લાલપુર મધ્યે—લિપત ભોજિગ કિસનદામ સાહ બેણી-
દાસ પુત્ર—સાહ સંતોષી પદનાથ.

[વિ. ધ. નાનો ચોપડા પા. ૧૧૧-૧૨૫]

(૪૩૩) ઉપદેશરાસ. સં. ૧૬૬૪.

(૪૩૪) વિક્રમરાસ. પ્રત લખ્યા સ. ૧૭૦૦

૨૧૭ મેધરાજ ૨. (અં. ધર્મમૂર્તિ—ભા:તુલસિધ શિ.)

(૪૩૫) સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

સર્વજ્ઞ જિનમાનમ્ય નત્વા સદ્ગુરુમુક્તમં ।
કુર્વ્યે પૂજાવિધિં સમ્યક્ ભવ્યાનાં સુખહેતવે ॥
વદી ગાયમ ગણહરે સમઃ સરસતિ એક
કવિયણુ વર આપેં સદા, વારે વિધન અનેક.

૨

અંતે—

ગીત રાગ ધન્યાસી.

બોલી બોલીરે બોલી પૂજની વિધિ નીકી

સતરભેદ આગમેં જિન ભાખી, શિવરમણી સિરદીકારે.

બોલી. ૧

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમેં રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
 વિજયદેવ દ્રુપદીએ પૂજ્યા સૂરીયામેં પણિ કીધીરે. ૨
 અમંચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂર્તિ સૂરિરાયાં,
 તાસતણે પખે મહીયલ વિચરે, ભાનુલબ્ધિ ઉવઝાયાંરે. ૩
 તાસ સીસ મેધરાજ પયપે, ચિરન દો જાં ચંદારે,
 એ પૂજા જે ભણુસે ગણુસે, તસ ધર હોધ આણુંદારે, જોલી. ૪
 --સં. ૧૮૩૦ વર્ષે શ્રા. ૧૫ ગુરવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી
 અચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત્ સા. ૩૫સી રત્નપાલ પ્રમુખ
 પદનાથ. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્તિ સૂરિ અચલગચ્છની પદાવલિમાં ૬૩ માં પદધર-૧૬૦૨
 માં આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સ. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગલાસ પાટણ.]
 (૪૩૬) ઋષભજન્મ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
 મરદેવી ઉચરસરે રાયહંસ સારિત્ય સામીય,
 રિસહેસર પદમજિણુ પદમ રાયવર વસહ ગામીય,
 વસહ અલકિઅ કણુયતાણુ, જાયો જુગ આધાર,
 તસુ પાય વદી તસુતણો, કહિસું જનમ સુવિચાર.

અંતે—

*

*

*

૬

૨૧૮ મૂલા વાચક (આં. ધર્મમૂર્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦

(૪૩૭) ચૈત્યવંદન. ૮ દાલતું ૩૨૦-૩૨૬ જૈ. પ્ર. વિધિપક્ષ પંચ
 પહેલાં.
 પ્ર. સુત્ર.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
 સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણખાણી, દન દામોદર વદો આણી.

અતે—

કવસ.

છન્તુએ જિનવર છન્તુએ જિનવર,

અથો ડોઁવને લોક નીહોં બાણું એ,

સાસય અસાસય જેન પડિમા ને સવે વખાણુંએ.

ગચ્છ વિધિપદ્ધ પૂજ્ય પરગટ, શ્રી ધર્મમતિ સૂરિંદુ એ,

વાચક મૂલા કણે બણતાં, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ આણુદુએ.

૨૧૮ક. ક્ષેમકુશલ (મેઘમુનિ શિ.) ૧૬૭૨ પહેલાં.
વિમલાચલ સ્તવ

શ્રી હીરવિજય સુરિંદ રાજિં, વિજયસેન સૂરીંદ,

શ્રી પંડિત મેઘ મુણિંદ સીસઈ, શુણ્યો ક્ષેમકુશલ કર. ૪૨

—ઈતિ શ્રીમત સકલતીર્થ મસ્તક મુકુટાયમાન વિમલાચલમ્ય કાલ-
બદ્ધમાનેકવિંશતિ નામ સપ્તોદ્ધારં સંધપતિ સિદ્ધસંખ્યાસૂચિન વિચારમય
સ્તવન મહા મંગલમય મિતિ ભદ્રં સંપૂર્ણ, સમાપ્ત.

(વિજયસેનસૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૨૮ સ્વ. ૧૬૭૨.)

૨૧૮ખ. હર્ષકીર્તિસૂરિ (નાગોરી તં અંદ્રકીર્તિસૂરિ શિ.)
વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી સ્વદેષ પ્રખંધ. ૨૪ હુંકતું કાવ્ય. સં.
૧૬૬૫ આસપાસ.

આદિ—

ભરતક્ષેત્રે સમુદ્રતીરે દક્ષિણ દિસે,

કંઈ દેશમારે વિજયશેઠ શ્રાવક વસે;

શિયલ વ્રતરે અધારા પક્ષનો લિયો,

આલાપણુરે એહવો મન નિશ્ચય કિયો.

અતે—

તેહના ગુણુ ગાવે ભાવે જે નરનારિ,
તેતો વંછિત પામે સંપતિ લહેરશાલિ,
નાગોરિ તપ ગછ આચારજ સુરિસાય,
શ્રી ચંદ્રકીરતિ સુરિ પ્રણમું તેહના પાય,
શ્રી હર્ષકીર્તિસુરિ પભણે તાસ પસાય.

૨૨

કલસ.

ધમ કૃષ્ણપક્ષે શુકલપક્ષે જોણિ શિયલ પાલ્યો નિરમલો,
તે દંપતિના ભાવ શુધ્ધે સદા શુભગુણુ સાંભલો.
જેમ દુરિત દોહગ દુરિ જાય સુખ થાયે બહુ પરે,
સકલ મંગલ મનહ વંછિત કુશલ નિત્ય ધરે અવતરે.

૨૩

૨૪

—પં. હર્ષવિલાસેન લેલિખીકીયતે-૨-૧૩.

—લિ. ઝઘ. ગણા. ૨-૧૨ એ પ્રત મારી પાસે છે.

(પાર્શ્વચંદ્રગચ્છના રાજચંદ્રસુરિ (જન્મ સં. ૧૬૦૬, આચાર્ય ૧૬૨૬ સ્વ. ૧૬૬૯) ના સમકાલીન રાજરત્નસુરિ શિષ્ય ચંદ્રકીર્તિસુરિ હતા. તેના શિષ્ય આ હર્ષકીર્તિસુરિએ પોતાના ગુરૂના નામની સારસ્વત વ્યાકરણની ટીકા, નવરમરણની ટીકા, સિંદુરપ્રકર ટીકા, શારદીય નામ-માલા કોષ, ધાતુતરંગિણિ, યોગચિંતામણિ, વૈદ્યકસારોદ્ધાર, વૈદ્યક સાર-સંગ્રહ, શ્રુતબોધવૃત્તિ, તિજયપહુત અને બૃહત્ શાંતિપર વૃત્તિઓ તેમજ સં. ૧૬૬૩ માં અનિનકારિકા વિવરણ અને સં. ૧૬૬૮ માં કલ્યાણ મંદિરસ્તવ વૃત્તિ આદિ અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં રચ્યા છે.)

૨૧૯ વિદ્યાકમલ.

(૪૩૮) ભગવતી ગીતા. સ. ૧૬૬૯ ની પહેલાં.

૨૧૯૬. શાંતિકૃશલ (ત. વિજયદેવસુરિ-વિનયકૃશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાત્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદા નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મદિમા કરું જસ તીરથ હો નિમ ગાઠૈ ગંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણ હો તુ લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકાણે હો તુ સોહે પાસ. ગા. ૨

x

x

x

x

અતે—

અલખ નિરંજન તુ લિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણુ,
શાંતિકૃશલ ધમ વિનવલ તું કાકુર હો સાહિબ મુલતાણુ. ૩૦
તપગઢ તિલક તડોવડિ પાય પ્રણમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સવત સોલસતસઠે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિંઈ આણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાઠ ગુણુ શ્રી પાસના,
વિનયકૃશલ ગુરૂ ચરણુ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરગટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—પ્રા. તી. સં. ૫. ૧૯૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય, સ. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ
શ્યાંણામાં (જાણી ?)

અતે—

સવત સોલસતોતરે, શ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વધશાખ વદિ એકાદસી, થુણિઉ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસરૂ, ગણુધરપદ ગણુધાર હો,
તપગઢ નાયક ગુણુનિલઉ, જિનસાસનનઉ સિણુગાર હો. ઝાં. ૧

વિનયકુશલ પડિતવર, પડિત પદ સિરતાજ હો,
શાંતિકુશલ ભાવિઈ ભણુઈ, સદ્ધલ સદ્ધલ દિન આજ હો. ૨

—ઈતિ શ્રી ઝાંઝરિઆ ઋષિસગ્રાય સંપૂર્ણ. ગણિ શ્રી ભાવકુશલ
શિષ્ય મુનિ હંસકુશલેનાત્રિપિ. ગણિ શ્રી પ શ્રી રચિકુશલ શિષ્ય
ગણિ શ્રી રામકુશલ પદનકૃતે સ. ૧૭૦૧ વર્ષે પોષ સુદિ ૧૫ દિને.
૩+ સનતકુમાર. સ. (સરસતિ સામિણિ પાએ લાગુ) ૪૦૩ સ.
મા. ભી. (આ. ક.)

૪. ભારતી સ્તોત્ર. ૩૩ કડીનુ.
આદિ—

સરસ વચન સમતા મન આણી, ઝંકાર પહિલો ધુરિ જાણી.
અતે— કલશ.

મુલલિત સરસ સાકર સમી, અધિક અનોપમ વાંણી,
વિનયકુશલ પડિત તણી, કરી સેવ મેં લાધી વાંણી,
કવિ શાંતકુશલ ઊલટ ધરી, નિજ હીયડેં આણી,
કીયો છદ મનરગઈ ઝંકાર, સમરી શારદા વખાંણી,
તવ બોલી શારદા જે છદ કીયો, ભલી ભગતેં વાચા માહરી,
હું તુડી મે વર દીધો તું લીલા કરિસ, આસ ફલસી તાહરી. ૩૩
—એલા પેતસી વાચનાર્થ. ૨-૧૫ મારી પાસે છે.

૨૧૯ ખ ગુણવિજય (ત૦ કમલવિજય અને વિદ્યા-
વિજય શિ૦)

૧-૭૨૦ જિનનામ સ્ત૦ સં. ૧૬૬૮ ચૈત્ર રવિ. જલોરમા.
આદિ—

સરસતિ સરસ વચન વરસતી, સજહંસ ગજગતિ મલ્હપતિ
સમરી સ્રણુચું જિન જગદીસ, સાતસયાં ઊપરિ-વલી વીસ. ૧
ભરત ઐરાવત હુઈ દુધ ક્ષેત્ર, જાણકિ ભૂમિ ભામિની નેત્ર
જંબુ ધાતકિ પુષ્કર ખંડ, અદી દીપ દશક્ષેત્ર અખંડ. ૨

અતીન અનાગત નદ વર્તના, ચડવીસી જિનવર વિહરતા,
ચોવીસીઈ જિન ચોવીસ, દસ ક્ષેત્ર ચોવીસી ત્રીસ.

૩

x

x

x

x

અતે—

એ જિનનામ પ્રસાદ્યકી તુ ભ૦ પૂત્ર કલત્ર પરિવાર તુ
ભાગ સોભાગ સોદામણા તુ ભ૦ લલિત્ર જય જય કાર તુ,
તપગચ્છપતિ ગુરૂ મહાપતો તુ ભ૦ સકલસૂરિ સિરતાજ તુ,
શ્રી વિજયસેન મરીસરૂ તુ ભ૦ શ્રી વિજયદેવ યુવરાજ તુ.
તસગણિ ગુણુરયણાયરૂ તુ ભ૦ સુવિહિત પડિત સીહ તુ,
શ્રી ગુરૂ કમલવિજય જયુ તુ ભ૦ વિદ્યાવિજય મુખ લીહ તુ,
તાસ ગીસ ધણિપરિ કહિ તુ ભ૦ ચૈત્રી દિન રવિવાર તુ,
સંવત સોલ અડસઠિ તુ ભ૦ ગઢ જાસોર મઝારિ તુ,

૭૮

કલસ.

ધમ સાધુ સિધુર ભુવનખધુર જિનધુરધર ધ્યાધ્યા,
કરકમલ જોડી માન મોડી ભગતિ જુગતિ ગાધ્યા,
શ્રી કમલવિજય મુણિંદ વાચક ગુણુવિજય કહિ જિનતણાં
નિત નામ ભણુતાં શ્રવણિ સુણુતા ધરે રંગ વધામણાં.

૮૦

—પ્રતિશ્રી ઐરવત ક્ષેત્ર ૧૫ ચોવીસી સ્ત૦ પંચભરત પચ
ઐરવત ૩૦ ચોવીસી ૭૨૦ જિનનામ સ્તવન લિખિત શ્રી રવિવ-
ર્દન ગણિભિ.

૨-સામાયક સ૦ આદિ-ગાયમ ગણુહર પ્રણમી પાય.

અતે—

સામાયિક કરજ્યો નિસદીસ, કહિ શ્રી કમલવિજય ગુરૂ સીસ. ૧૩

—ઉપરનાં બંનેની પ્રત ૩-૨૩ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૦

૨૨૦ સંઘવિજય (તં હીરવિજયસૂરિ-ઋષિમેઘજી અપર-
નામ ઉદ્યોતવિજય-ગુણવિજય શિ.)

(૪૩૯) શ્રી ઋષભદેવાધિદેવજિનરાજ સ્ત. સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ્ધ ૩.
આદિ—

દૂહા.

સરસતિ ભગતિ ભારતી, કવિજન કેરી માય,
અમૃત વચન નિજ ભગતનર્ધ, આપો કરી પસાય.
શાસનદેવી ચિતિ ધરૂ, પ્રણમુ નિજગુરૂ પાથ,
પ્રથમ તીર્થકર વર્ણવું, શ્રી રિસહેસર રાય.
ભવ તેરહ સ્વામીતાણા, હું સપેપિ ભણેસ,
રચું તવન રક્ષીયામણું, સફલ જન્મ કરોસ.

*

*

*

*

અતે—

સંવત સશિ રસ કાય નિધાન, એ સંવત્સર કહ્યો પરધાન,
આસો માશિ તૃતીઆ ઉજલી, કર્યું તવન પૂરણ મનિરલી. ૬૯
જિહાં ધ્રુ અવિચલ મેરૂ ગિરંદ, જિહાં ગ્રહ ગણતારા રવિચદ,
તિહાં લગઈ શ્રી ઋષભચરિત્ર, ભણુધ ગણિઈ તસ જન્મ પવિત્ર. ૭૦
(કલશ.)

એ પ્રથમ નરપતિ પ્રથમ મુનિવર પ્રથમ ભિખ્યાચર હવો,
એ પ્રથમ જિનવર પ્રથમ કેવલી ભાવ આંણી મર્ધ સ્તવ્યો,
તપગણપતિ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શ્રી વિજયદેવસૂરિ પટોધર,
ગણિ ગુણવિજય શિષ્ય સિંધવિજય કહિ સયલ સંઘ મંગલ કરૂ. ૭૧
—ઘતિશ્રી ઋષભદેવાધિદેવ જિનરાજ સ્તવનં સંપૂર્ણ. લિખિત
સવત ૧૬૭૦ વર્ષે માધ માસે શુક્લપક્ષે પુર્ણિમાતિથી સૂર્યસુતદિવસે
ગણિશ્રી ગુણવિજય શિષ્યગણિ સિંધવિજયેન લિખિતં. શ્રી અણહિલ્લ-
પત્તન મધ્યે શ્રી પેતલવસહી પાટકે વાસ્તવ્ય સુશ્રાવક પુણ્ય પ્રભાવક શ્રી
દેવગુરુભક્તિકારક સાહ નાનજી પકન દૃતોતિ ભદ્રં ભૂયાત શ્રી-૩-૧૫
(વિ. ધ.)

(સંઘવિજય ગણિએ કૃષ્ણસૂત્રપર પ્રદીપિકાવૃત્તિ સં. ૧૬૭૪ માં રચી છે અને તેની સં. ૧૬૮૧ માં લખેલી પ્રત લીખડી ભડારમાં પત્ર ૧૫૫ અને ગ્રંથમાન ૩૩૦૦ ની ૧૨ મા દાખડામાં છે.
(૪૪૦) અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાનક. સં. ૧૬૭૯
માગ. શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ સુખ સંપદા, લહીઈ યુદ્ધિ વિનાશ,
પંચપરમેષ્ઠી પ્રણમીઈ, હુઈ ધરિ કોડિ કૃત્યાણુ. ૧
શ્રી આદીશ્વર શાંતિજન, ચદુપતિ નેમિ જિણુદ,
પાસ વીર પ્રણુ પાય નયું, પંચતીરથ સુખ કંદ. ૨

x x x x
અમરસેન વયરસેનનઈ પૂર્વે ભવ અધિકાર,
દાન પૂજાલાભ ગુરૂઈ કહેા, તેણુઈ લલાં સુખ અપાર, ૧૪
x x x x

પ્રકરણુ પુષ્પમાલા તણી, ગાથા ભણી સુગણિ,
રસિક સંબંધ શ્રવણે સુણ્યો, રાસ રસ્યું શુભવાણિ. ૧૬
ઢાલ ર૭ રાગ આસાઉરિ.

સરસતિ માત સાનિધિ કરી, રચ્યો સબધ રસિક
શાસ્ત્ર અતુસારઈ વર્ણવ્યો, નવિ ભણ્યો બોલ અલીક. ૪૮૯
પટ્ટપરપર વીરનો કમઈ હવો યુગહપ્રધાન,
શ્રી હીરવિજય સરીશ્વર અકબર નૃપ દીઈ માન. ૪૯૦
ખિરદ જગગુરૂ તેણુઈ દીઈ, તીરથ શેત્રુંજ ગિરિનારિ,
મુગતા થાટ કારાવીઆ, જાત્ર કરઈ નરનારિ. ૪૯૧
છોડાવ્યો જેણુઈ જીજ્ઞાસો, મુકાવ્યું જગિ દાંણુ,
બધ લાખ મેલ્હાવીઆ, હીરગુરૂ વચન પ્રમાંણુ. ૪૯૨
ઉદય અધિક શ્રી ગુરૂતણો, રાજનગર મઝારિ,
સોલઅડાવીસઈ આવીઆ, મેધજી ઋષિ ઉદાર. ૪૯૩

- ભુકામત મૂકી કરી, કુમતિ કીઉ પરિત્યાગ,
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ તણો મનિ રાગ. ૪૯૪
- જિનપ્રતિમા જિનસારિધી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,
સદ્વહણા સાચી પરી, આવી તસ હૃદય મઝારિ. ૪૯૫
- આચારિજ પદનો ધણી, નહિ અભિમાન લગાર,
હીરગુરુ ચરણે જઈ નમું, મનસ્થું કર્યો વિચાર. ૪૯૬
- ભાખ્યા ગાળ્યા મિદ્ધાંત સવિ, પડિત બહુ શ્રુત જોડિ;
અઠાવીસ ઋપિસ્થું પરવરચા, આવી વંદ્ય મન કોડિ. ૪૯૭
- પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરુ હાથિ,
પંચમહાવ્રત ઉચ્ચરઈ, અઠાવીસ ઋપિનઘ સાથિ. ૪૯૮
- ઋપિ મેધજી ઉદ્યોતવિજય, નામ અનોપમ દીધ,
ઋપિનો તે ગુણવિજય દીધું નામ પરસિદ્ધ. ૪૯૯
- નામ થાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરરાજિ
પાંચો લાભ ગુરઈ અતિધણો, સારચાં તસ બહુ કાજ. ૫૦૦
- શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર, ગુણવત તસ તણો સીસ,
ગિરિઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરઆણુ વહઈ નિજ સીસ. ૫૦૧
- તસ વિનયી વગતા વિખુધ, સંધવિજય પભણુતિ,
સરસ સબધ શ્રોતા સુણુધ, પૂગઈ વક્તા મન પાંતિ. ૫૦૨
- સુખ સંપજઈ સુણુતાં શ્રવણિ, તાસઘ તાસ ઉચાટ,
ભણઈ ગુણઈ મનિ ભાવસ્થું, તસ ધરિ હુધ ગહટ. ૫૦૩
- અંદકલા ઉદ્ધિનિધિ વરસે મૃગશિર માસ,
શુદ્ધિ પંચમી ઉત્તરારદિ પૂરણુ રચીઉ રાસ. ૫૦૪
- કવિરાય ચતુરગુણી નિકે, પાય પ્રણમું કરજોડિ,
અધિક ન્યૂન ને મઈ ક્યું, મુઝ મમ દેયો પોડિ. ૫૦૫
- વિનોદપણાઈ અગ્નનપણઈ શોધ્યાં જોજો વચન,
અખરમતિ શુદ્ધ ને કર્યો સંત સુજનન. ૫૦૬

ઢાલ અઢાવીસ માની. ૨૮, ઢાલ કડવાની જાતિ.
એહ રાસ કીધો લાલ લીધો સીધુ વછિત કાજ,
જોગુઈ દાન દીધું હવું પ્રસિધુ લાધુ ત્રિભુવનરાજ.

૫૦૭

*

*

*

અંતે—

કલશ-રાગ ધન્યાસી.

શ્રીવીરથી અનુક્રમિ પાટિ તપગછિ શુદ્ધ પરંપરા,
શ્રી વિજયદાન ગુર હીર જોસગજી, વિજયતિલક સૂરીશ્વરા.
તસ પટોધર ઉદયગિરિ જિમ ઉદયો અવિચલ દિનકર,
અભિનવો ગૌતમ ભવિક વદો, વિજયાણુંદ સૂરીસર. ૫૧૮
સપ્રતિ વિચરધ યુગપ્રધાન ગુર છત્રીસ ગુણ અંગધ ધરઈ,
સાધુ પુરંદર મહિમામંદિર અમૃતવાણિ મુખિ ઉચરઈ,
શ્રી હીરવિજય સૂરોંદ સેવક ગુણવિજય ગણિ મુનિવર .
તસ સીસ સંયુજ્યા રાજઋપિ દોય સકલ સધ મગલ કર. ૫૧૯

—મહોપાધ્યાય શ્રી ૯ શ્રી નંદિવિજય ગણિ શિષ્ય શિરોમણિ
ગણિશ્રી ધનવિજયગણિ શિષ્ય મુઠ ભક્તિવિજયેન લિખિત સ્વવાચનાય
સં. ૧૬૯૭ વૈ. વ. ૧૩ દિને શ્રી અમ્હદપુરે. ૨૦-૧૫ વિ. ધ.

(૪૪૧) સિંહાસનખત્રીસી.

અંતે—

તપગજ નાયક ગુણનિલૌ શ્રી હીરવિજય સૂરોંદ
જૈનધરમ દીપાવીયૌ જસ પય નમૈ સૂરોંદ. ૯૦
હુંકાપતિ ઋષિ મેધજી અઢાવીસ ઋષિ પરિવાર
આવી હીરગુર વદીયા આણી હર્ષ અપાર. ૯૧
કુમતિ તજી સુભમતિ ભજી સાર્યા આનમકાજ
ઉદોતવિજય વિખુધ પદ દીઉ ધન ધન હીરગુરરાજ. ૯૨
અઢાવીસ માઢૈ મુખ્ય સિસુ ગુણવિજય ગણિરાય,
તસ સીસધ ઉદમ કરી પ્રગંધ રચ્યૌ સુષદાય. ૯૩

(હીરવિજય સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તો તે સમયમાં.)

(ઉદયપુર ભં.)

—પ્રસિદ્ધ હીરવિજયસૂરિ પાસે મેઘજી ઋષિએ લોકામતનો લાગ કરી સ. ૧૬૨૮ માં દીક્ષા લીધી અને મેઘજીનું નામ ઉદ્યોતવિજય રાખ્યું. આ પ્રસંગે અમદાવાદના જૈનસંઘે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ દીક્ષા અવસરે મેઘજીની સાથે તેના ત્રીશ (અઠાવીસ) શિષ્યોએ પણ તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી તે પૈકી ગણો નામના શિષ્યનું ગુણવિજય નામ રાખ્યું. અને તેમના શિષ્ય તે કવિ સંઘવિજય. હીરવિજયસૂરિના એક શિષ્ય સંઘવિજય નામના હતા. તેનું સસારપક્ષે સંઘજી નામ હતું. તે પાટણનો એક ગૃહસ્થ હતો. તેની સ્ત્રીથી એક પુત્રી થઈ હતી. પોતાને ૩૨ વર્ષની ઉંમર થતા હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાનું મન થતાં સ્ત્રીની અનુમતિ છેવટે લઈ પોતાની પુત્રીનું લગ્ન કરી આપવા માટે ખોટી થયા વગર દીક્ષા લીધી અને તેની સાથે બીજા સાત જણાએ દીક્ષા લીધી. સંઘજીનું નામ સૂરિજીએ સંઘવિજય રાખ્યું તેજ સંઘવિજય અને આપણા કવિ-ગુણવિજયના શિષ્ય એ જૂદા યા એકજ છે તે ખાત્રીથી કહી ન શકાય. કદાચ આપણા કવિનું નામ સિંધવિજય-સિદ્ધવિજય પણ હોઈ શકે. તેથી મને તો અને જૂદા હોવાનું વધારે સભવિત લાગે છે. જૂઓ મરીશ્વર અને સમ્રાટ પૂ. ૨૧૦ અને ૨૨૫.)

૨૨૧ વિજયમેરૂ (ખં રાજસાર-મણિરત્ન-હિમધર્મ શિં)

(૪૪૨) હસરાજ વછરાજ પ્રબંધ. સં. ૧૬૬૯ લાહોરમાં.

આદિ—

હુંહા.

વીર જિણેસર ચરમ જિણુ પ્રણમુ, પય અરવિંદ સદગુરૂ પય પ્રણમું,
વલિ મનિ ધરિ પરમાણુદ. ૧

જિનવર વદન નિવાસની, પ્રણમું સરસતિ હેવ
પુષ્પનણા દલ ગાર્ધનું, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવ. ૨

પુણ્યે ધણુ કણ સંપન્ને, પુણ્યે સુખ આનંદ	
પુણ્યે અરિ કેશરિ નમે, પણ્યમે સુરનર ઈંદ.	૩
પુણ્યે લખમી વસિ હુવે, દિન દિન અધિક પડર	
પુણ્યે ગ્રહ પીડા ટલે, જાગ્યે પુણ્ય અફર	૪
પુણ્ય તણા ફલ છે બહુ, પુણ્યે જસ વર ચિત્ત	
હંસરાજ હંછરાજવર, હંસાવલી ઢાલ ચરિત્ત.	૫
સરસ પ્રબધ છે એહનો, વલિ અધિક ઢાલ રસાલ,	
કવિયણુ મુણતાં ગહગહી, ચ્યાર ખંડ મુવિશાલ.	૬
એ ચરિત્ર જલધર સમો, વચન અમૃત જલખિદુ	
મધુર સ્વરે તે ગાઇ જવું ભવિક મોર સુખ કંદ.	૭
રસ કલા કર સરજિકા, સુગાતાં શ્રવણ સુહાય	
સાંભલિજ્યો ગુણિયણુજના, જો આવૈ તુમ દાય.	૮
x	x
x	x
x	x

અતે—

ખરતરગચ્છ અતી દીપતો, શ્રી જિનચદ સરિદ	
તાસ સીસ અતિ દીપતો, શ્રી જિનસિહ મુણિદ	૧૦૩ જિ૦
સોલસઈ ઉગણુહુત્તરઈ લાહોરનયર મઝાર	
સાંતિનાથ મુપસાઉલઈ કીધો પ્રબધ અપાર.	૪
વાચનાચારિજ દીપતો, રાજસાર સુણુ જાણુ	
મણિરયણુ કલાનિસો, શિષ્ય મુખ્ય સુગણુ.	૫ શિ૦
હિમધર્મ ગુણુ સાંનિધઈ, મુઝ સદા સુખ આનંદ,	
વિનયમેરૂ મુનિવર કંકઠ, સુણુતા આવકવંદ.	૬
ચ્યારિ ખડ એ ચક્રપઠ, સરસ પ્રબધ ઉલ્હાસ,	
કવિયણુ જનમન ગહગહઈ, ગાવતાં લીલવિલાસ.	૭

—ચાર ખડ અથાગ ૯૯૦ પ્રમાણુ. ૧૧-૧૮ સે. લા. વડોદરા.

૨૨૨ જ્ઞાન (દાસ.)

(૪૪૩) સ્ત્રીચરિત્ર રાસ. ૧૬૭૦ પહેલાં રત્નાગર પુરમાં.

અંતે—

નવરઘ એક નાટિક રચિઉ રત્નાગર પુરમાંહિ
પતિ કરી નિરાપજ્યો આપ્યુ મનિ ઉચ્છાહિ.

૧૮

ન્યાન ભણુછ હો ભાષ્યો સ્ત્રીચરિત્ર અપાર
જે જ્યલ એહને છેતરછ તે નર ધન્ય અવતાર.

૧૯

—સં. ૧૬૮૯ આસો વદ ૧૩ હસ્તાક દિને પડિત શ્રી દર્શન-
વિજયગણિ શિ. સુ. પ્રીતિવિજય લિખિત.

(હડરની બાધઓનો ભં.)

—પ્રત લખ્યા સં. ૧૬૭૦ અમ.

(૪૪૪) યશોધર રાસ.—૩.

૨૨૩ પરમાનંદ (તં વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૪૫) નાના દેશદેશીભાષામય કેતન (સં. ૧૬૭૧ પહેલાં.)

આદિ—

એ ત્રિભુવનતારણુ તીરથ પાસ ચિંતામણીરે,
કિ વિજય ચિંતામણીરે,
ચાલિ ચતુર પ્રિઉ યાત્રિ જઘઘ ધમ ભણુછ ભાગનીરે
પ્રિય સેજ વાલિ જો તારા વિહિ ધવલ ધુરધરાંરે
તસ સીગિ સોવન પોલિ કિ, ધમ ધમ વૃધરાંરે.

૧

*

*

*

*

અંતે—

ધમ સકલ તીરથ સગલ સમરથ પાસ ત્રિભુવનતુ ધણી,
તપગણિ ત્રિભુધ જયકાર દીધુ તિભુધ વિજય ચિંતામણી,

ભારમદ્ભરાજ વડ દવાળ કરી ચાપ્યા જિનવર,
શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ સેવક પંડિત પરમાણુદ જયકર,

૭૭

(કચ્છનું વિજયચિંતામણિ મદિર.)

૪-૧૫ (વિ. ધ.)

(વિજયસેનસૂરિ સ્વર્ગ ૧૬૭૧. તો તે પહેલાં.)

૨૨૪ અજાતકવિ.

(૪૪૬) સુદયવચ્છવીર ચરિત્ર લ. સ. ૧૬૫૨ પહેલાં.
અતે—

સુદયવચ્છનું એહ ચરિત્ર, જે નર નિસ્રણુઈ સદા પવિત્ર,

તાહં તણુઈ મનિ પૂજઈ આસ, લહઈ સિદ્ધિ સુહ લચ્છિ વિલાસ. ૬૧

—સંવત્ ૧૬૫૨ વર્ષે આસોજ માસે શુકલપક્ષે પ્રતિપદ્યાં તિથૈ
દેવાલીનગરે રાણા શ્રી પ્રતાપસિંધ વિજયરાજરે શ્રી સંડેર ગણે ભદ્રારિક
શ્રી યશોભદ્રસૂરિ સંતાને ગચ્છાધિપ ભદ્રારક શ્રી ધન્યસૂરિભિઃ ચિરંજી-
યાતઃ તત્ શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયસુંદર વાં શ્રી પદ્મરાજ લિખતં.

(વિ. ધ.)

૨૨૫ હીરનંદન (ખં જિનસિંહસૂરિ શિં)

(૪૪૭) હરિશ્ચંદ્ર ચોપાઈ. સ. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૪ ની વચ્ચે.

આદિ—

શુભમતિ આપો સારદા, સરસ વચન સરસતિ,

અહાણી સહુ વિધન હરિ, ભલો કરે ભારતિ.

ચઉતીસે જિણુવર ચતુર, નાંમ હુવધ નત નિધિ,

શ્રી જોતમ ગણુધર સધર, સદા કરો સાંનિધિ.

આદીસર જિણુ ઉદય કરિ, શાંતિ જિણુદ સુખવાસ,

નિરમલ મતિ ઘો નેમિજિણુ, પરતા પૂરક ખાસ.

૧

૨

૩

વિધન હરો શ્રી વીરજિણુ, સુષ સંપદ દાતાર,
 પંચતીરથ જગિ પરગડા, પ્રણમું પ્રહસમિ સાર.
 ષરતર ગહનાયક ષરો, જંગમ જુગપરધાન,
 શ્રી જિનસિંહ સૂરીસર, નમીયધ સુગુણનિધાન.
 વિનયવંત વિધાનિલો, ગણિ હીરનંદન ગાય,
 ગુરુ સુપસાયધ ગાયસું, રંગઈ હરચંદ્રાય.

૪

૫

૬

x

x

x

x

અતે—

છેલ્લું પાનું નથી. પા. ૩૬ પં. ૧૫ આ. ક.

૨૨૬ વિદ્યાચંદ (ત૦ વીપા શિષ્ય)

(૪૪૮) +શ્રી વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ રાસ. ૧૬૭૧ પદી.

આદિ—

સરસતિ મતિ ઘઉં નિરમધી, મુખિ ઘઉં વચન વિલાસ,
 ગાઉં તપગચ્છ રાજવી, વિજયસેન ગુણરાશિ.
 જગમાં જગગુરુ હીરજી, હુઓ અધિક સોભાગ,
 મહિમા મહોમાહિં ધણુઉ, જિમ રામમુની મહાભાગ.
 તાસ પાટિ ઉદ્યાયલિઈ, ઉગ્યુ અભિનવ ભાણુ,
 શ્રી વિજયસેન સૂરિસર, જેહથી નિતસ્યુ વિહાણુ.
 ભાચ વહું શ્રી પ્રજ્યનં, કુણુઈ ન ખંડી આણુ,
 જિનશાસનમાં જગતાં, દુઆ અધિક મંડાણુ.
 ખરચ પ્રતિથા પૂજણાં, સંધ તીરથ ઉદ્ધાર.
 રાસ-ભાસ-કવિ ગ્રંથથી, તે મુણુજ્યો અધિકાર.
 છેહડઈ જે નિર્વાણુનઉ, કદ્દ લવલેશ વિચાર,
 તાત માત ગુરુ ગામનઈ, નામ થકી સંભાર.

૧

૨

૩

૪

૫

૬

*

*

+

અતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરૂતણુજે, અતિધણુજે છંદ મધં સુણ્યજે,
દોષ હાય જોડી બુદ્ધિ થોડી, કામિ કોડી સહ ગુણ્યજે,
શ્રી વિજયદેવ સૂરિદં નંદજે ભાવિ વંદજે વડી વલી,
વર વિશ્વધ વીપા સીસ વિધાયદં આશા સવિ ફલી.

—૫૭ હુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. ઓ. ગૂર્જ કાવ્ય સંચય. ૫૭

૧ +રાવણુ મદોદરીએ આપેલ ઉપદેશ સં ૩૯૧ સ. મા. ભી.

૨૨૭ ગંગદાસ (ખ૦ જિનસિંહ—કીર્તિરત્નસૂરિ—હર્ષધર્મ—
હર્ષવિશાલ—સાધુમંદિર—વિમલરંગ—લઘ્વિકલ્લોલ શિ.)
(૪૪૯) વંકચૂલ રાસ. સં. ૧૬૭૧ આ૦ શુ. ૨ ગુરૂ પાતિ ગામમાં.
આદિ—

સંતિ જિણેસર ચિર જયતુ, સતિકરણુ જિનરાજ,
વંકચૂલ રાજ તણુજે, ચરિત કહિસુ હિતકાજ.

૧

સૂધધ મન જે પાલિસ્યધ, ગુરૂમુખ લેધ નીમ,
વંકચૂલ જિમ પામિસ્યધ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ નિસ્સીમ.

૨

ગુરૂવિણુ કો જાણુઈ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,
મુઘટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાપ મિલઈ લોહાર.

૩

સૂરિષ કિમધ ન રંજયઈ, જહ વિધિ રંજનહાર,
ઠંઠન કિમ ચઅરિયધ, જહ વરસધ જલધાર.

૪

આરિ નીમ ચાવા ચતુર, લીધા ગુરૂનઈ પાસ,
ચમતકાર ચિત ઊપજઈ, સુણુતા મન ઉલ્લાસ.

૫

*

*

*

*

અંત—

સંવત સોલઠકહુત્તરિ જાણિ, પાતિગામ સુકામ વખાણિ,
આવણુ સૂદિ ખીજઈ ગુરૂવારિ, ગાયજ વંકચૂલ સૂખકાર.

૧૨૧

યુગવર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ પાટ, સેવઈ સુરનર મુનિવર થાટ,
 પરવાદી ભંજન સિરિ સાટ, શુદ્ધ પદ્મપદ્મ જિણુવર વાટ. ૧૨૨
 યુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીશ, વિજયમાન પ્રતપઉ સુજગીસ,
 રાયરાણા માનઈ જસુ આણુ, એહના કેતા કદ વખાણુ. ૧૨૩
 ભૂમિતલ મોટા અવદાત, યૃભ મહેવઈ જસુ વિખાત,
 આચારિજ આચારઈ ભલઉ, કીરતિરતન સૂરિ જગતિલઉ. ૧૨૪
 હરપધરમ વાયક તસુ સીસ, વાયક હરપવિશાલ મુનીસ,
 તસુ પાટધ પરગટ ગુણુનિલઉ, સાધુમંદિર વાયક સિરિતિલઉ. ૧૨૫
 તાસુ વિનેય વિમલરંગ ગણી, વિનયવંતમાહિ મહિમા ધણી,
 તિહનઉ સીસ વિનયગુણુ જાણુ, વાયક લખધિક્કલ્લોલ પ્રધાન. ૧૨૬
 તાસુ પ્રસાદઈ એહ રસાલ, વંકચૂલ ગાયઉ ગુણુમાલ,
 મુણુતાં ભણુતાં લીલવિલાસ, એહ સંબધ કલ્લઉ ગંગદાસ. ૧૨૭
 જિહાં સાગર જલ ગંગતરંગ, જિહાં કંચનગિરિ વર ઉતુંગ,
 તિહાં લગિ નદઉ એહ સંબધ, મુણુતાં ટાલઈ કરમહ બંધ. ૧૨૮

—સં. ૧૬૮૪ પોપ વદિ ૧૦ અર્ધવાસરે. પૂર્ણિમાપક્ષે યુગપ્રધાન
 શ્રી ૪ યુગવર ભદ્રારક લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિ—પ્રથમ શિ. ગણિ શ્રી વીરવિમલ
 પ્રથમ વાયક વાચનાચાર્ય વાં શ્રી લખ્ધિવિજય તત્ શિષ્યાય શિ. સૌભા-
 અવિજય લખિત—શ્રી સત્યપુરવરે. વિ. ધ. ૫-૧૪

૨૨૮ કૃપાસાગર (નેમિસાગર—વિદ્યાસાગર શિ.)

(૪૫૦)+ નેમિસાગર ઉં નિર્વાણુ રાસ. સં. ૧૬૭૨ માગ. શુ. ૧૨
 ઉજ્જૈનીમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

સકલ મગલ સકલ મંગલ મૂલ ભગવંત,
 શાંતિ જિણેસર સમરીઈ, રિદિવદિ સવિસિદિ કારણુ,

મહિમંડલ મહિમાનિલો, પાપ વ્યાપ સંતાપ વારણ,
 ઉજ્જેણીપુર જિન જયો, પ્રગટ અવંતી પાસ,
 કામકુંઝ જિમ પૂરવે, કવિયાણુ કેરી આસ.

૧

નેમિસાગર ૨ નામ અભિરામ,
 કામિતપૂરણુ અભિનવો કલ્પવેલિ સમ સદા કહીઈ,
 જપતાં જગિ જસ વિસ્તરિં લલિત લીલ આનંદ લહીઈ,
 વર વાચક પદવીધર, અંગિકર્મ ગુરૂ આણુ,
 જિમ હૂઈ તિમ કવિ કહિં, તેહતાણું નિરવાણુ.

૨

x , x x x

અતે—

ઢાલ ૧૦ મી. રાગ ધન્યાશ્રી.

જય જય સાધુ શિરોમણી, નેમિસાગર વર નામોણ,
 કામિતપૂરણુ સુરતર, વાચકવૃદ્ધ લલામોણ.

૧૨૯

x x x x

સંવત સોલ બિહુત્તરઈ નયર ઉજ્જેણી મંઝારણ,
 માગસિર શુદ્ધિ આરસ દિને શુભિઉ શ્રી આણુગારોણ.

૧૩૪

વાચક વિદ્યાસાગર, તાસ પંચાયણુ સીસોણ,
 વિબુધ કૃપાસાગર કહિં પૂરો સકલ જગીસોણ.

૧૩૫

—લિ૦ સં. ૧૭૭૦ શ્રાવણ વદિ ૫ બુધે મુનિ જયસૌભાગ્યેન

. પા. ૬-૧૩ ન. ૩૪-સન ૧૮૭૭-૭૮ ડે. કેા.

૨૨૯ રાજસાગર ઉ. (પી. ધર્મસાગરસૂરિ-વિમલપ્રભ-
 સૂરિ-સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ.)

(૪૫૧) લવકુશ રાસ. સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૩ બુધ.

અતે—

સંવત સોલ વરસ બહુતરી જેઠ સુદી બુધવાર,
તિથિ ત્રીજનિં દિનિં રાસ પૂરણુ એહવું મંગલકાર. ૨

નગર થિરપુર રચ્યહું, જિહાં કરધ કમલાવાસ,
જિહા વસઈ વડ વ્યહારીઆ મતિ ધર્મ ઉપરિ જાસ,
પીપલ ગચ્છિં ગુર વડા શ્રી શાંતિસુરિ સુખણુ,
પ્રતિબોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિહાણુ. ૩

તાસ અનુક્રમિ પાટિ પ્રગટયા શ્રી ધર્મસાગર સૂરિ,
શ્રી વિમલપ્રભ સૂરીસ પ્રણમું, હુઈ આણુંદ પૂરિ,
વિશુધ વિદ્યા ધરમદાતા અધિક જસુ ઉપગાર,
જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અધકાર. ૪

જેણિં થાપ્યા સૂરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગર પાટિ,
જિનવચન મારગ દાખવધ પ્રીછવધ પુણ્યહ વાટ,
વીનવધ વાયઠ રાજસાગર રાસ એહ રંગિં મુદા,
નરનારિ ભાવિ સંભલધ તસુ સંપજઈ ધરિ સંપદા. ૫૦૪

—ઇતિશ્રી લવકુશ રાસ સંપૂર્ણુ:—અંથા. ૯૦૦ પત્ર ૧૨ હા. ભં.
પાટણુ ડાખડો ૮૩.

(૪૫૨) પ્રસન્નચદ્ર રાજપિં રાસ. સં. ૧૬૯૮.

પત્ર ૧૫ હા. ભં. પાટણુ ડા. ૮૩

૨૨૯૬. કીર્તિવિજય (૧૦ કાનલ શિ.)

વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણુ સજઝાય.

આદિ—

જવહરી સાચોરે અક્રબર સાહજરે—એ દાલ.

સરસતિ ભગવતિ ચિત્ત ધરીરે, પ્રણમી નિજગુરૂ પાયરે

હીર પટોધર ગાયતાં રે મુઝ મનિ આણુંદ યાયરે,
તું મનમોહન જેસંગશરે.

૧

અતે—

કલશ.

હીર પટોધર સંઘ મુખકર વિજયસેન સરીસરો,
મે શુભો સર સવાઇ અવિચલ બિરૂદ મદિમામંદિરો,
જન્મ પાટિ પ્રગટ પ્રતાપ દીપે વિજયદેવ દિવાકરો,
કાનજી પંડિત મીસ કીરતિવિજય વહિતકરો.

૪૭

—૪-૯ માં.

(વિજયસેનમૂરિ—સ્વં ૧૬૭૨ માં યયા ત્યાર પછી તે સમામાં
આ થયેલ છે.)

૨૩૦ લાલવિજય (૧) (ત. વિજયદેવસૂરિ-શુભવિજય શિ.)

(૪૫૩) જ્ઞાતાધર્મ ઓગણીસ અધ્યયન સઝાય. સં. ૧૬૭૩
આપાડ વદ ૪ રવિ છડીઆડમાં.

અતે—

સવત સોલત્રિહુંતરિ સંવતસરે, આદિતવારે આસાઢ માસે,
શુભવિજય શિષ્ય લાલવિજય ઓણિપરે કહે ભણે ગુણે

તે સુખીય થારો.

૧૦

—ધતિ પુડગીક કુંડરીક રિપી સઝાય.

તપગત્રિજ પાટ પરંપર આગ્યા, મુધર્મ ગુરૂથી ભાગ્યા,

શ્રી વિજયદેવ સરીશ્વર રાજે, સોલત્રિહુંતરિ જાણે.

૬

આસાઢ વદિ ચોથે દિન આવે, છડીઆડા માહે ગાવે,

રવિવારે એ અર્થ વિચારો સાંભળતાં સુખ થાયે.

૭

શુભવિજય પંડિત સુખકારી, તાસ પ્રસાદિ જાણી,

સઝાય એકવીસ આસ પુરો મુજ, લાલવિજય કહી વાણી.

૮

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેધને સુણીએ.

૯

—સર્વરસ સત્રાય ગ્રંથાય ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિદ્યા.

૧+ ધી સત્રાય. ૧૦૨ સ. મા. બી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર-કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરુપદપંકજ નમી હું માગુ વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિયલ વખાણીછ, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

x

x

x

x

અતે—

સંવત સોળ સિલોતરે, માગશિર કડી મઝારિ,

શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીલે કામ કીધું ઉદાર.

૪૧

જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદા કોડિ,

શ્રી શુભવિજય શિષ્ય ધમ ભણુછ, લાલવિજય નમે કરજોડિ.

આ. ક.

—લિ. ઋ. વીરજી પઠનાથ ઋ. પ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે
પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધર્મ સહગુરુ નામ, જિમ મનવંછિજે કામ,

અતે—શુભવિજય સીસ લાલવિજય કહે, સુયગડાંગ વૃત્તિથી લલઈ. ૫

૪. ભરતખાહુબલ સ. ૩૧ કડીની.

અતે—

તપગચ્છનાયક સુંદરે, શ્રી વિજયસેન સુરિરાય,

સોહગ તિહાં વાચકવરે, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવત્રાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદ્ધીસ

લાલવિજય કહે ધણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જધરે. ૩૧

—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લી.; ૨-૧૬ મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.

૫ કયવન્ના ઋષિ સ. ૧૪ કડીની.

અતે—

એ હવેં વિર આવ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,

દીક્ષા લીધી તિહાં સાન્ના શ્રી ગુર હાથે.

પાલે એકમન્નાં કરમ સવેં તિહાં ટાલી,

કેવલ પામીને લહર્યે મુગત લટકાલી

લટકાલી તિણેં મુગતજ પામી, તેતો દાન પ્રભાવે,

ઉતમના ગુણુ લેધ દેધ કર્યો સઝાય સુભભાવેં

શુભવિજય પંડિત પાય સેવી, લાલવિજેં કહેં પ્રાણી,

ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, હીયડેં ઉલટ આણી. ૧૪

(આમ દરેક કડી ૮ ટુંકની છે) લિં શ્રી પુરખંદિરે. ૩-૧૧

મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાનું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ પૃષ્ઠ ૪૭.

વીસ વિહરમાન સ્તોત્ર

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લી.

અગડદત્તરાસ. (સં. ૧૬૪૯ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલગચ્છના પાટ પર ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લોલાડા ગામે કોઠારી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોડણુ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩ માં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૯ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. તેમણે કચ્છદેશના અધિપતિને પ્રતિજ્ઞા આપી આહ્લેડ-શિકાર મૃકાવ-

રાખ્યો. તેમના ઉપદેશથી નવાનગરમાં સં. ૧૬૭૬ માં લાલન ગોત્રે
 ઓસવાલ સાતિના શા. વર્દમાન પરમસીએ નવલાખ મહમુદી ખર્ચાને
 એક મોટો જિનપ્રાસાદ કરાવી તેમાં ૯૧ મોટાં બિંબ ભરાવ્યાં તથા
 ૪૪૧ બીજાં બિંબ ભરાવ્યાં તેમજ તે શેડે શત્રુજયપર એક મોટું જિ-
 નાલય કરાવ્યું ને બીજાં સાત દેરાસરની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. વળી સં.
 ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૮ રવિએ નવાનગરવાસી ઓસવાલ સાતિના
 નાગડગોત્રના શા, રાજસીએ ૫૫૧ જિનબિંબ ભરાવી એક મોટું પાવન-
 જિનાલયવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું તેની પ્રતિષ્ઠામાં આ આચાર્ય હતા. તે રાજ-
 સીએ એક દેરાસર ઉપર નવ લાખ મહમુદી ખર્ચા. અને બીજા મોટા
 ૨૧ પ્રાસાદ કરાવ્યા તેનીપર ૮૪ લાખ કોરી ખર્ચા આ આચાર્ય
 આગરામાં ચોમાસું હતા ત્યાં એમના ઉપદેશથી કોનપાલ અને સોન-
 પાલે ધણું ધન સાતક્ષેત્રે વાવર્યું—શ્રી સમંતશિખરજીનો સધ કાઢ્યો ને
 યાત્રા કરી સં. ૧૬૭૧. આ આચાર્ય સં. ૧૭૧૮ માં જુજમાં ૮૫
 વર્ષની ઉમરે સ્વર્ગસ્થ થયા. વધુ વૃત્તાંત મોટી પટ્ટાવલિમાં તેમજ તેમ-
 નાપર ઉદયસાગરે રાસ સં. ૧૮૦૨ માં રચેલો પ્રગટ થયો છે. તેમાંથી જોઈ
 લેવું. પૃ. ૪૭-૫૨ કલ્યાણસાગર આપેલ છે તેજ આ અંચલગચ્છીય
 હોવા ઘટે તેથી આને જૂદો નંબર નથી આપ્યો.

૨૩૧ ઉદયમંદિર (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ-પુણ્યમંદિર શિ૦)

(૪૫૫) ધ્વજજુજંગ આખ્યાન સં. ૧૬૭૫ કા. શુ. ૧૩ સોમ.

અતે—

સેરવાટપુરમાં

સંવત સોલપચ્યોતરે રે, કારતિક માસ મઝારિરે,
 સુદ તેરસ અતિ ઉન્હીરે, સોમ સુતન ભલો વારરે.
 વિધિપક્ષ ગજચુરુ રાજ્યોરે, સોહે નિર્મલ નાણુરે,
 દ્વિદિન મહિમા દીપનોરે, જિમ ઉદ્યાયલે બાણુરે.

કલ્યાણસાયર સૂરીસરે, સકલકલા ગુણ હાંમરે,
નાનિગનંદન સુંદરે, મોહન (કોડણ) શ્રીગુરુ નામરે. ૧૨

તાસ પક્ષ પડિતવરે, પુન્યમંદિર મુનિરાયરે,
વિનય તેહના વીનવેરે, ઉદયમંદિર ધરી સાયરે. ૧૩

રાસ રચો ખતે કરીરે, સેરવાટપુર માંહિરે,
નરનારી જે સાંભલેરે, તસ હોઈ અધિક ઉઝાંહિરે. ૧૪

—સકલપડિત શિરોરતન ભૂભામિનીભાલસ્થિતોપમાન પડિતોત્તમ
શ્રી ૨૧ શ્રી લલિતવિજય ગણિ શિષ્ય સકલગણિગજેન્દ્રગણિ સુંદર-
વિજય ભાઈશ્રી પં શ્રી શાંતિવિજય ગણિ લિખિતં મુનિશ્રી નેમવિજય
વાચનાર્થે લિખિત પુસ્તક શ્રી શાંતલપુર નગરે. (પત્ર ૭ પ્ર. કા.)

૨૩૨ ધર્મકીર્તિ (ખ૦ ધર્મનિધાન શિ.

(૪૫૬) નેમિરાસ સં. ૧૬૭૫ કા. શુ. ૫ રવિ

આદિ— હું બલિહારી જાદવા એહની દાલ.

સરસતિ માતા મુઝ ભણી, દેજે અવિરલ મુદ્ધિ વિસાલકિ,
નેમિ તણા ગુણ ચિત્ત ધરી, પભાણું રંગાઈ અતિહિં રસાલ કિ. ૧
સીલસિરોમણિ નેમિજી, ગાઇસુ હું જિણુવર સુખકારકિ,
સીલ સુજસ જગિ વિસ્તર્યઉ, જાદવકુલનઉ એ સિણુગારકિ. સીલ ૨

* * * *

અતે—

ખરતરગણિ ગુરુ ગુણનિલઉ, જીગપ્રધાન જિણુચદ મુણિદ કિ,
પાઠક ધરમનિધાનજી, ધરમકીરતિ મનિ ધરિઅ આણુદકિ. ૭૦
સોલહસયપચહુત્તરઈ કાણુ સુદિ પચમિ રવિવારકિ,
રાસ ભણ્યઉ જિણુવર તણુઉ, સયલ સઘનઈ મગલકારકિ. સી. ૭૧

—૩-૧૫ સે લા. ન. ૨૨૩૩.

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય-
અતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (?) વડાવલીમાં
આદિ—

થંભણુપુર વરપાસ જિણુ, હું પ્રણમું તુમ પાય,
વામાનદન નામથી, પરમ પામું સુખદાય.
સરસતિ ભગવતિ આપયો, મુઝનઈ બુદ્ધિ પ્રકાસ,
કાલિદાસ જિમ માધ નિમ, તિમ ઘો વચનવિલાસ.

*

+

*

*

અતે—

દાસ આવો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

ગાયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણુ ગાયા, સુખસંપતિ બહુ પાયારે,
ઉત્તમના ગુણુ મુણુસે ભણુસે તસ ધર ઋદ્ધિ સવાયારે,
દાન સીલ તપ ભાવના કહીઈ, એ જગમાં સહી આરેરે.
એ આરેથી અધિકો જાણો, સીલ વડો સુખકારરે.
શીલ પાહ્યું રિપુમર્દન રાજ, તો તસ રિદ્ધિ સવાધરે,
ધમ જાણીને સંજમ પાલો, પ્રાણી તુમે સહુ કોધરે.
સીલઉપદેશમાલાથી લીધો, એહનો સહી અધિકારરે.
પડિત સોઈ શોધીને કર્યો, જો હોવે જોવટ લગાર.
જેહવી બુદ્ધિ નેહવી અતુરાઈ, આવે તેહવી વાંછીરે,
રંક જાણે હું ધનવંત સખ્યો, તે સવિ મથ્યા જાણીરે.
અધિકું ઓધું જે મેં ભાખ્યું, તે મુઝ મિચ્છા દુઝારે,
એક ધ્યાને કરી જોડ્યો, એહનો રાસ ધણું અમુલકરે.
સતરસદસ ગુજરાતી સોદાવઈ, પાટણુ આરોસારરે,
ગામ વડાવલી અતિ ધણું સાઈ, ધરમી લોક દાતારરે.

૧

ગા. ૨

૩

૪

૫

૬

૭

સંભવનાથ તણું પરસાદે, ચોપઘ સરસજ કીધીરે,	
શ્રી જિનનો દીદાર લહીને મુઝ મનવચ્છિન સિદ્ધિરે;	૮
સંવત ચૈકસૈલાદિક રાગા, જ્ઞાની નામ ધરીજેરે,	
માસ વ્યંક અણુઆલીતિય સીવા, વાર ભલો ભૂગુ લીજેરે;	૧૦
સકલ ભટ્ટારક અનોપમ સોહે શ્રી હીરવિજય સૂરીરાયારે,	
અકબરને બોધ દધને, શ્રી જિનધર્મ પતાયારે.	૧૧
તાસરે સીસ અતિ ધણું રૂડા, ઋદ્ધિવિજય સુખકારરે,	
તાસરે સીસ પડિત ગુણભરીઆ, ચતુરવિજય શિષ્ય સારરે.	૧૨
રાગ ધનાસી ઢાલ સતાવીસ, રિપુમર્દન ગુણ ગાયારે,	
વિવેકવિજય કહે સુણતાં સહુને, આણંદઋદ્ધિ સવાયારે.	૧૩ .

—૧૮-૧૫ અથમાન ૭૦૦ નં. ૩૭ દા. ૨૫ લીં.

૨૩૪ જયસોમ (અ. પ્રમાંદમાણિક્ય ગણિ શિ.)

(૪૫૮) ભાવના સંધિ સ. ૧૬૭૬ વીકનેરમાં.

આદિ—

આદીસર જિણુવર તણાં, પદપકજ પણુમેવિ,	
પભણિશુ આરહભાવના, સાનધિ કરિ શ્રુતદેવિ.	૧
દાન દયા જપતપ ક્રિયા, ભાવ પખઈ અપ્રમાણુ,	
લૂણુ વિણા જિમ રસવતી, એ શ્રી જિનવરવાણિ.	૨
દાન શીલ તપ દોહિલા, કરતાં દૂસમકાલિ,	
ભાવના ભાવઉ ભવિકજન, પુણ્યસરોવરપાલિ.	૩
અનિલપણુઉ અશરણુપણુઉ, ભવસરપ એકત્વ,	
અન્યથઉ વલિ અશુચિપણુ, આશ્રવ સવરતત્ત્વ.	૪
નવમી નિર્જર ભાવના, ધર્મ સુરલોક સભાવ,	
બોધિ દુલભ પરભવ ધરી, આરહ ભાવન ભાવિ.	૫

અતે—

ઢાલ.

ઠણિપરિ આહર ભાવન જાણી, આણુ જિનંદતણી મનિ આણી,
અહનિસિ જેહ ધરધ મનમાહિ, તે શ્રી જિનવરધમ્મ આરાહધ. ૭૦
રસવારિધિ રસ સહસ વરસધ, વીકાનયરિ નયરિમન. હરસધ,
શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગુરરાજધ, એહ વિચાર ભણ્યહ હિતકામધ. ૭૧
પ્રમોદમાણિક ગણિ મુહગુરૂ સીસ, ગણિ જ્યસોમ કહધ મુજગીસ,
આદીસર મુરતરૂ મુપસાધ એહ ભણુતાં સવિ મુષ થાઅધ. ૭૨

—૪-૧૧ ક. આ. (મારી પાસે છે.)

૨૩૫ મનોહરદાસ (વિજયગચ્છ ગુણસૂરિ-દેવરાજ

-મદ્દિદાસ શિ.)

(૪૫૯) યશોધર ચરિત્રસ. ૧૬૭૬ શ્રાવણ વદ ૬ ગુરૂ દશપુર (મદ્દસોર)માં

આદિ—

વસ્તુ

ઋપભ જિણુવર ઋપભ જિણુવર નાભિનૃપનદ,
મરૂદેવ્યા ઉવરય રયાણુ કોડિ દેવ જસ સેવ સારય,
ઈંદ્ર ચંદ્ર સેવય સદા, અક્ષિય વિધન સવ દરિ વારધ,
શ્રી શાંતીશ્વર શાંતિકર, પાસ જિણુદ દયાલ,
તસ પદપકજ નમવિ દરિ, ચરિત રચિસ મુવિશાલ,
વીર જિનવર વીર જિનવર પ્રણુમિ વદુ ભાય,
સાસનપતિ જિનવર જયો, ઈંદ્રકોટિ મુગરણુ નિરંતર,
ભક્તિભાવ નિર્ભર સદા, નમઈ ચંદ્રનાગેદ્ર ગણુધર,
પુંડરીક ગોયમ પ્રમુખ, નમીઈ સકલમુણિંદ.
રાય જશોધર ચરિત વર, પમણિસુ પરમાણુદ.

૧

૨

*

*

:-

:-

અતે—

શ્રી જિન વીર કહિઈ સંખધ, જોતમ આગણિ એહ પ્રખધ,
હિંચા તણ દયા આદર, જિમ બવસાયર હેલાં તરૂ.

૪૩

ગુરુ સુખથી ભણ્યો જેહવહિ, તેહવહિ રચ્યો નહી કાંઈ નવહિ.

એ સંબંધ સદા સુખકાર, ભણુતાં સુણુતાં જયજયકાર. ૪૪

સંવત સોલછહત્તરઈ સાર, આવણુ વહિ પછિ ગુરુનાર,
દશપુર નવકુણુ ખાસ ખસાય, રચ્યો ચરિત્ર સખધ સુખદાય. ૪૫

વિજયગણિ ગુણુસૂરિ સૂરીદ, જશ દરસણુ હુધ પરમાણુદ,
શ્રી મુનિ દેવરાજ સુખકંદ, તાસ શિષ્ય મલ્લિદાસ મુનીંદ. ૪૫

તસ પદપકજ સેવક સદા. મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
જા મંદિર અવની ચિર રહઈ, તાં લગિ એ ચરિત્ર ગહગહઈ. ૪૬

રાય જસોધરતણો ચરિત્ર, સાંભલતાં હુધ પુણ્ય પવિત્ર,
એ ચરિત્ર નરનારી ભણુઈ, તેહનઈ લિલ્લમી ધર આંગણુઈ. ૪૭

—સ. ૧૬૮૫ વરષે આસાઢ મુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા
મધ્યે. ૩૧-૧૨ સેં લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (ખ૦ સાધુકીર્તિ-હેમસૂરિ-શિ.)

(૪૬૦) ગુણુકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિગયપુરીમાં.

આદિ— રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરુ પાય
પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કર્યો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧

પુન્યધ ધણા કણુ કંચણુ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંખીજિ સર્વ સિધ્ય,
પુન્યઈ ઇહ મિલિ સયોગ, પુન્યઈ હોધ મનવહિત ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

૧૬ મી ઢાલ ધન્યાસીરાગ.

x x x x

સંવત્ સોલ છોતિરઈ પ્રથમ મેહધ આસો માસ,
વિગયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સધ અનુમતિ ઉલ્લાસ. ૧૮૨

શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક ભલા, શ્રી જિનરાજ સરોદ,	
શ્રી જિનભદ્ર સાખી વડા, જિહાં વડવડા મુણીદ.	૧૮૩
શ્રી સાધુકીરતિ પાઠકવર, નાણુ ચરણુ ભડાર;	
શ્રી હેમસૂરિ વાયક વર, તાસુ વિનય ગુણુધાર.	૧૮૪
તસ પય પંકજ સેવક, જ્ઞાનમેર કહિ એમ,	
ઢાલ ધન્યાસી સોલમી, સુણુતાં હોવધ સર્વ પેમ.	૧૮૫
પડ ત્રીજઈ તપ ગુણુ કલા, સુણીજે ભાવના ભાવતિ,	
રિધિ વૃધિ સંપદ સવે, મનવંછિત આવતિ.	૧૮૬

—તૃતીયખંડે તપોધિકારે ગુણુકરંડ ગુણુવલી અધિકાર—સં. ૧૭૦૨
પો. સુ. ૫ ભૂગૌ લિ. ૮-૧૩ (વિ. ધ.); પાનાં ૬—અમ.

—પંડિત ગજરત્ન લિખિત સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે શુભંભવતુ શ્રી
નલો (૨) મહાગઢ દુર્ગ મધ્યે લિખતં. ૫-૧૭ જૈ. એ. નં. ૧૧૩૯

૨૩૭ મતિસાગર—(આગમ ગ૦ ગુણુમેરૂ શિ.)

(૪૬૧) સંગ્રહણી—ઢાલખંધ સ. ૧૬૭૫ પોષ માસ.
આદિ—

અરિહતાદિક પય જે, પરમેષ્ઠી પ્રધાન,	
નમું નિરજન ચિતસ્યું, માગું અવિચલ માન.	૧
કાસ્મીરનિવાસિની, સરસતિ સમરૂં માય,	
તાસ ચરણુ ભાવઈ નમી, કરૂં કવિત ઉચ્છાહિં.	૨
સદચર પદપંકજ વલી, વાંદુ ભાવ સહીત;	
તાસ તણે સુપસાહણે, વાધે અવિચલ મતિ.	૩
એક મનાં આરાહીઈ, શ્રી ઉદયચરણુ સૂરીં,	
તસ પટોધર દીપતાં, આગમ ગચ્છ દીણું.	૪
શ્રી સૌભાગ્યસુંદર સૂરિની, અનુમતિ લહી ઉલ્લાસિ.	
શ્રી સંગ્રહણી સૂત્રનું, રાસ રચું સુપ્રકાસ.	૫

પહેલું દ્વાર ચઢત્રીસ જે, અનુક્રમે કહું વિચારિ,
સાવધાન સહુ કો સુણો, બોલુ સૂત્ર અનુસાર.

૬.

*

*

*

*

અતે—

આગમ ગણિ મુનિવર મુગટ, શ્રી ઉદયરથણ સૂરિરાય,

શ્રી સોભાગસુંદર સૂરિગર, ધંધુકીઆ કહિવાય.

૪૩

તસુ પરિવારધ ગહગહધ પડિત શ્રી ગુણમેર,

સકલ કલાધ દીપતા, મહિમા જસ ભડમેર.

૪૪

તાસુ સીસ ભાવિધ કરી, રચિઓ રાસ સુવિચાર,

સવત સોલ પચોત્તરધ, પોષ માસ ઉદાર.

૪૫

પહિલુ અક્ષર મન તણું, બીજઓ યતિનુ જાણિ,

મનસા ત્રોળુ આણુયો, યુથધ વધરાગ આણિ.

૪૬

વધરાગરનું પંચમુ, એહજિ કવિના નામ,

શ્રી જીરાઉલિમડણુ, કર તેહનધ પ્રણામ.

૪૭

—ઉપાધ્યાય શ્રી રતનસાગર ગણિ શિષ્ય પદમસાગર ગણિ શિષ્ય
ધિર્મસાગર પઠનાથ. (ચેનસાગર ભ. ઉદયપુર.)

—સ. ૧૮૭૭ ના વર્ષે માહ સુદિ ૧૫ દિને ભૂગુવાસરે તૃતીય
પ્રહરે શ્રી પાલણુપુર નયરે શ્રી પાલવીયા પાર્શ્વનાથજી પ્રસાદાત્ લિખિત
અંથાઅથ ૮૨૩ શ્લોક-૨૮-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૯૯૨.

૨૩૮ ગુણસાગર સૂરિ (વિજયગચ્છ-વિજય ઋષિ-ધર્મ-
દાસ-જેમજી-પદ્મસાગર સૂરિ શિ.)

(૪૬૨) ઢાલસાગર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ શુ ૩ સોમ કુર્કેશ્વર ગામમાં.

આદિ—

શ્રી જિન આદિ જિનેશ્વર, આદિતણો દાતાર,

યુગલા ધર્મ નિવારણો, વરતાવણુ વિવહાર.

૧

- શાંતિ સકલ સુખદાયકો, શાંતિકરણ સંસાર,
અરતિ અસુખ દુખ આપદ, મારિ નિવારણહાર. ૨
- નેમિનાથ મતિ નિરમલી, અનમન મારણ દેવ,
આલ અહ્યાચારી પ્રભૂ, સુરનર સારધ સેવ. ૩
- પારસ પારસ સારિખલ, સુખ સંપતિ દાતાર,
શુદ્ધોપદ્ય ટાલણો, નામિ સદા જયકાર. ૪
- વીરસ્વામિ ત્રિભુવનતિલો, ગુણમણિનુ ભંડાર,
તીર્થકર ચલ્લીસમુ, શાસનનો સિણગાર. ૫
- કાલ અતીતઈ જે દૂઆ, વર્તમાન જિન ઈસ,
હોણહાર ને સદ્ગુણના, ચરણ નમુ નિસદીસ. ૬
- ગણહર ગૌતમ ગુણનિલો, લખ્મિપાત્ર સુવિચાર,
અનરધ સધરે તિડોતરાં, દીધો જેણિ આહાર. ૭
- કામધેનુ ગૌ શબ્દથી, તલધ તરૂં સુરવૃક્ષ,
મમઈ જુ મણિ ચિંતામણી, ગૌતમ સ્વામિ પ્રત્યક્ષ. ૮
- દેશિ દેશાંતર કાં ભમઈ, મૂરિપ લોગ અચાણુ,
ધરિ ખયડાં હરિ પોરસો, ગૌતમ કરો ધ્યાન. ૯
- અહ્યાણી અહ્યાસુતા, સારદમાત પ્રણામ,
કરિ માગું મતિ નિર્મલી, જિમ પામું કવિ નામ. ૧૦
- કવિવાણી વાર કહી, જસ તૂડી તું માય,
તૂડ તૂડા વિણુ બોલણો, મૂરિપમાંહિ કહાય. ૧૧
- પદઈ ગુણઈ મતિ આગણા. રાજસભા સનમાન,
લહઈ નિવાળ્યા તાહરા, મોટિમ મેરૂ સમાન. ૧૨
- માત મયા કરિ સાંભલે, સેવકની અરદાસ,
તિમ કરિ જિમ પદ્યંચ સદી, માહરા મનની આશ. ૧૩
- ગુરૂ નમીયછ ગુરૂતામણી, ગુરૂવિણુ ગુરૂતા નાહિ,
ગુરૂ જનનઈ પ્રગટક કરઈ, લોક ત્રિલોકાં માંહિ. ૧૪

ગુરુ કારીગર સારિખા, ટાંકી વચન વિચાર,	
પાથરથી પ્રતિમા કીયા, પૂજા લહમ અપાર.	૧૫
અધકાર અજ્ઞાનતા, જ્ઞાન શલાઈ સાર,	
ફેરિ કીયા જગિ દેખતા, ધનિ ગુરના ઉપગાર.	૧૬
તીર્થકર ગણધર સહ, સારદ સગુર સકામ,	
સહ મિલ્લી મુઝ આપિયો, કાવ્ય કલા અભિરામ.	૧૭
ઉત્પત્તિ શ્રી હરિવંશની હલધર કૃષ્ણનરેશ,	
નેમ મદનયુગ પાંડવો, ચરિત ભણું સુવિશેષ.	૧૮
યાદવ કથા સોહામણી, જે સુણિસી નરનારિ,	
તીર્થનો ફલ પામસે, નહિ સંદેહ લગાર.	૧૯

×

×

×

×

અંતે—

ગચ્છ સ્વચ્છ પ્રણામસૂરે, વિજયવંત વિશેષ	
શ્રી વિજયગચ્છ રાજ્યા, કાંઇ દીપેરે ગુરુધર્મ નરેસ.	કિ. ૧૯
વિજયન્નપિ વિદ્યામલીરે, ધર્મદાસ મુનીશ	
ક્ષિમાસાગર ખેમજી, કાંઇ જેહનીરે જગમાંહિ જગીસ.	૨૦
પદ્મસાગર સૂરિજીરે, સુજસ જસુ ભરપૂર,	
પાય પ્રણમી પ્રભૂતણા કાંઇ, પમણેરે ગુણસાગર સૂરિકિ.	૨૧
સંવત્સર સોલ જીહોતરીરે માસ શ્રાવણ સુદિ	
તિજ સોમ સમુત્તરા, કાંઇ વાસરકે વાર અવિરૂદ્ધ.	૨૨
કુર્કટેશ્વર નગરમારે, પાસ સામી પસાય	
સંધને ઉચ્છકપણુઈ કાંઇ રચિયોરે મેં ચરિત સુભાય કે.	૨૩
ઢાલસાગર નામશ્રી, હરિવંશનો વિસ્તાર,	
શુદ્ધ ભાવે સાંભડે, કાંઈ પામેરે સુખ સંપતિસાર કે.	૨૪
એકસો એકાવનેરે, ઢાલનો સોભાગ,	
આદિતો આસાવરી, કાંઈ અંતેરે ધન્યાસી રાગ કે,	૨૫

જન્મ લગિ ગિરિ મેરુરે, સકલ ગિરવર ઇસ,
તત્ત્વ લગે હરિવંશ એ, કાંઈ થાળ્યોરે ઘિર વિસવાવીસ.

કલસ.

શ્રી હરિવંશ ગાયો સુજસ પાયો, જ્ઞાનપુદ્ધિ પ્રકાસનો

પાપ ત્રાહો ગયો નાહો, પુન્ય આયો આસનો

કરત પુત્ર કલત્ર કમલા પદત સુણત સોહામણો,

પૂજ્યશ્રી ગુણસૂરિ જપે, સધરંગ વધામણો.

૨

—ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમો અધિકાર—અથાગ્રંથ શ્લો. ૫૭૫૦
લિ. ૧૭૯૮ માધવમાસોત્તમ માસે પૂર્ણિમા ગુરુ ભાણુવકામે લિં

—લિખિતં મુનિ રાજ્યદેણુ-પદનાથ સંધવી શ્રી નાનજી તત્પુત્ર
સં, શ્રી હીરાનંદ, તદ્ભાર્યા અનેક ધર્માતુષ્ઠાન કાર્યા સંધવણિ મનરગદે.
શ્રીરસ્તુ, કલ્યાણમસ્તુ, લેખક પાઠકયોઃ શુભં ભૂયાસ્તાં. ૧૦૧-૧૬ અનતં

—ઇતિશ્રી ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમો અધિકાર સપૂર્ણઃ સં.
૧૭૨૯ કાર્તિક સિત ૧૩ દિને ગુરુવારે પં. શ્રી ૫ વિજયહર્ષગણિ શિં
ગણિ સાધુવિજયેન લિખિતા પ્રતિરિયં. સ્વશિષ્ય મુનિ પદ્મવિજય વાચ-
નાથે. ૮૦-૧૮ મોં; ખં. ૧, અં.

—સં. ૧૮૮૪ ના આસો શુદ્ધિ ૨ શુકલપક્ષે લિખિતં ઋ. સુંદરજી
સધજી સીપ ઋ. પ્રેમજી ત. ઋ. હીરાચંદ્રજી. શ્રી. જેતપૂર મધ્યે રાસ
પુરો લખો છે. પા. ૧૦૭-૧૪ મારી પાસે આ અધૂરી પ્રત છે. આ
સિવાય બીજી એ પ્રતો છે પણ તેપણુ અધૂરી છે.

(૪૬૩) કૃતપુણ્ય (ક્યવન્ના) રાસ સં. ૧૬૭૬.

અતે—

૨૦ મી ઢાલ.

*

*

*

*

ઇમ સુણી વયરાગીકિજી, જેઠો નંદન ચાપિ,

ધરનર્થ ભારિ પેત સાતમઠ, એ ધન બહુલક આપિ. મં ૨૮

વર્ધમાન જિન હાથિ લીધો, ક્યવન્નર્થ ત્રતભાર,

સ્વર્ગ પંચમર્થ હોઇ ચવીર્થ, પામીસઠ ભવપાર.

મં ૨૯

દાન બહી પાનુ વીમનીઝ, દાન દીપાથી નેમ,

પી ગુણસાગર સુરિહરે, સુધરમ હર્ષ ભવ દોષ. મં ૩૦

—પદેશાં બે પત્ર વગરની પ્રત મારી પાસે છે. ૮-૧૫ આમાં પ્રશસ્તિમાં રમ્યા સવન નથી. છેલ્લા કક્ષા કક્ષાની દીપો લાગે છે. બીજી પ્રત કપ્પા સં. ૧૮૫૬ ની છે; રત્ન. ચં; ૩; હી.

—શાંતિનાથ હંદ.

—શાંતિજિનવિનતિરૂપ સ્તો ૧૭૪ લં. પ્ર.

૨૩૬ મનિસાર (ખં જિનસિંહસૂરિ શિ.)

(૪૬૪)+ શાલિભદ્રમુનિ ચતુષ્પદિકા (રાસ) સં. ૧૬૭૮

આગ્રો વદ ૬

આદિ—

ફદા.

આમણુનાયક સમરીપદ, વર્દમાન જિનચદ

અલિપ વિપ્રન દરમ્ દરમ્, આપદ પરમાચુદ. ૧

સદ્ગે જિનવર સારિયા, પિણુ તીરથધણી વિશેષ,

પરણીજીત ને ગાદ્યૈ, લોકનીનિ સંપેષિ. ૨

દાનશીલ તપ બાવના, શિવપુર મારગ ચ્યાર,

સરિયા હર્ષ નોપિણુ ધર્માં, દાનતણુક અધિકાર. ૩

શાલિભદ્ર મુખસંપદા, પામે દાનપસાય

તામુ ચરિત વપાણુતાં, પાતિક ફરે પુલાય. ૪

તાસ પ્રસંગે જે થઇ, ધન્નાની પણ વાત,

સાવધાન થઇ માંભણે, મત દરને વ્યાવાત. ૫

*

અંતે—

સાધુચરિત કહિવા મન તરસ્યે, તિણુ એ ઉદમ ભાળ્યો હરખેણ

સોલહસત અઠહત્તર વરસ્યે, આસ વદિ હર્ષ દિવસ્યણ.

—શાલિભદ્ર ધન્નો રિપરાસ. ૮

શ્રી જિનસિંહસુરિ સીસ મતિસારે, ભવિયણુનિ ઉપગારેણ,
શ્રી જિનરાજવચન અતુસારે, ચરિત કલ્પે સુધિયારેણ. ૫૯

ધણિપરિ સાધુતણા ગુણ ગાવે, જે ભવિયન મન ભાવેણ,
અલિય વિધન તસ દૂરિ પલાયે, મનવાંછિત સુખ પાવેણ, ૧૦
એહ સંબંધ ભવિક જે ભણુસ્યે, એકમનાં સાંભલિસેણ,
દુખદોહગ સખ દૂરિ ગમસ્યે, મનવાંછિત ફલ લહિસ્યેણ. ૧૭

—સર્વગાથા ૫૨૬ જૈ. એ. ન. ૧૦૫૬; પાનાં ૨૯ ગુ. વિ;
૨૧-૧૩ લીં, પાનાં ૨૩ પ્ર. કા; ખં. ૧; ભા.; વી. પા.

—સ. ૧૭૨૨ વરસે આવણુ વદિ ૧૩ દિને લિખિતં દે. લા.
કમલવિજય મુનિ પાસેની.

—સં. ૧૭૪૬ આશો શુદ્ધ ૭ દિને લિં ૫. જેમાવિજયેન. શ્રી-
માલયામે પાર્વનાથપ્રસાદાત ૧૫-૧૫ આ. ક.

—સ. ૧૭૯૨ કાર્તિક શુદ્ધ ૫ ગુરુ પુન્યપુર નગરે પ. શ્રી કેસ-
રસાગરેણ શિ. વલ્લભસાગર શિ. મનોહરસાગરેણ લિખિતં. પ્ર. કા.

—ઇતિશ્રી શાલિભદ્ર મહામુની ચરિત્રાં બોહિત્યવસીયાવતંસીયમાન
નિસ્સમાન મહિમાનિધાન નિવિગાનયશોવિતાન સાવધાન પ્રધાન વિદ્વજ્જન
દસિષ્ઠાવધાના ધિગ અતુર્દશ વિધારથાન શ્રી શત્રુંજયતીર્થાષ્ટમોદ્ધાર પ્રતિષ્ઠા
વિધાન લખ્ધમાન યુગપ્રધાન* શ્રી જિનરાજસૂરીભિ રચયાંચકે સાહાણુ
હાખ્ય સ્વપ્રાતુરભ્યર્ચનયા ચંદ્રાર્ક ચિરં નવાન્ લિં સં. ૧૮૧૮ વર્ષે
શાકે ૧૬૮૪ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ શનૌવાસરે વણોદ નગર મધ્યે
શ્રી શાંતિજિન પ્રાસાદાત સકલ પંડિત પ્રવર પંડિત શ્રી પુન્યવિજય શિ.
રત્નવિજય ગણિ શિ. લાલવિજયેન ૧૫-૧૫ ગારીયાધર ભં.

* આ કૃતિ જિનરાજસૂરિએ રચી એમ આમા જણાવ્યું છે
પણુ ધણી પ્રતમાં 'શ્રી જિનસિંહસૂરિ સીસ મતિસારે' એ સ્પષ્ટ છે,
વ્યારે 'શ્રી જિનરાજ વચન અતુસારે' એ શબ્દોમાંનાં જિનરાજ ભ્રમથી
કર્તાતરીકે લેવાય છે એમ લાગે છે.

—સિખિને ઝાપ. આમજી હુમગજે. સં: ૧૮૧૦ માપમારે શુકલ-
પક્ષે તતવાળાં સનાં. શુભવેલાયાં કન્ડી દ. મો. પાદચાત્રા મુંબઈ બં.

—૧૯-૧૫ અનંત. કે તેની આદિમાં શ્રી કુમેરાય નમઃ સકલ
પદ્મિનામ પદ્મિન શ્રી ૧૦૮ શ્રી દક્ષિનામગરગણિયરગુરુમહેશ્વરો નમઃ
મેમ વાપુ' જે.

આ નિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે જુઓ આનંદરાવ મહોદધિ
મોક્ષે ૧ ૩.

(૪૬૫) ચંપકરેન રાસ ૧૬૭૫ પા. ૩.

(૪૬૬) ગુણધર્મ રાસ ૧૬૮૯ વિલા.

(૪૬૯) ચંદરાજ (મો) ૬૫૬ મો. લી.

૨૩૯ કે પ્રભસેવક (મુખશોધનગચ્છ)

(૪૬૯ કે) ભગવતી સાધુવંદના સં. ૧૬૭૭.

આદિ—

મ્નયોમિ ધીરં જીતસૂરમંડલં, પ્રતાપયિસ્તારિતભૂમિ મંડલં
સુવર્ણફાન્તિ નતદેયમંડલં ચમત્કૃતં તાવિષ રાક્ષસમંડલં॥૧
દદા-પંચમ પંચમ ગણધરં નત્યા પરમગર્જીતું

ચક્ષુ ભગવતો ભાષિતાન્ મુનિવરાન્ મુનીંદું ॥૨॥

સાંધુ તથા શુણુ ગાવનાં, પામું મુખ આનત,

દુપમ કાલિ આલંબનં, બયબજન ભગવંત.

૩

*

*

*

અતે—

કલશ.

સાધૃતણા શુણુ ગાવત મુઝનિ જે પરમાનંદ સારં

તે મુઝ જણિ હવ અનિ વલી કિએગ નાણી પાર

નિઃકારણુ જગમધુ મિ ગાયા, મુનિ મુનિ સોલ મુશરફ

મુખશોધન ગણિ વદિ પ્રભસેવક, મગલકારણુ વરદ.

૫૯

૬-૭ (વિ. ધ.)

૨૪૦ મુધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ.)

(૪૬૮) જંબૂદ્વીપ વિચારસ્ત. સં. ૧૬૭૭ મકરસંક્રાંતિ પોસ સુદ ૧૩
આદિ—

ઢાલ આસાઉરી.

શ્રી જિન ચક્રવીસર્ધ પ્રણુમીનર્ધ, વલિ પ્રણુમી ગુરૂ પાર્ધ રે,
અહ્લાણીનર્ધ કરીઅ વીનતી, મુઝનર્ધ તૂસો માર્ધ રે. ૧
જંબૂદ્વીપ વિચાર લિખેસ્યું, કિંપિ બાણુવા કામિરે,
યથા પ્રકાસ્યો વીર જિણિંદિ, પૂછર્ધ ગૌતમ સ્વામિરે. જં. ૨

અતે—

સંવત સોલ સત્યોતરર્ધએ, સંક્રાંતિ મકરિ રવિ સંચરર્ધએ,
પોસ બહુલ રવિ તેરસિએ, બલિ દશ વાળ મૂલિં વસિએ.
હોર્ધ વૃદ્ધિ જિહથી સદાએ, તે પોગ વૃદ્ધિ નામા તદાએ,
લિખ્યો જંબૂદીવહતણાએ, ભવિ એ વિચાર ભાવિ ભણાએ. ૮
જે હોધ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ એ, પંડિત તે કર્યો શુદ્ધ એ,
વીનતદી અવધાર્યો એ, વતિ એ સ્તવન વિસ્તારાયોરે. ૯
સાહ હીરળ ભણુવા ભણિ એ, વલિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ બાણી ધણીએ,
જેડીઠ ક્ષેત્ર વિચાર એ, ધાર્યો કંઈં જિમ હારએ. ૧૦
વિધ્ન દરિ જાઈં સદાએ, વલિ એ ભણુતાં સુખ સંપદાએ,
બહુ પ્રગટર્ધ પુણ્યનો વૃંદએ, વલિ એ ભણુતાં આણુદંએ. ૧૧

ઢાલ ૧૩ ધન્યાસી રાગ.

હીરળ હીરલો હીરળ હીરલો, હીરળ હીરલો મુકુટ કેરો

શ્રી તપાગચ્છ તે મુકુટ સમ બાણર્ધ, ઝગમગર્ધ જેહ તેજિં ભલેરો.

—હીરળ હીરલો એ. ૧

માત નાથી ઉચ્ચરિ ખાણિથી ઉપનો, શ્રી વિજયદાનસૂરિ હાથિ આયો,
ગુદ્ધ બાણી મુકુટ મધ્ય તે ચાપિઉ, તે બાણી મુકુટ તે બહુ સહાયો. હી. ૨
શ્રી હુમાગિસુતવૃપો કપ્પરો, તેણિ જસ કીર્તિં જિન અવણિ નિસુણી,
દ્વંદ્વાર્થ સમાકારિતો યો ગુરૂ, નિજ સમિપે ભવાંભોધિતરણી. હી. ૩

ધર્મઉપદેશ ગુરુમુખ્યકી સાંભલી, પાપકી વાસના બહુત ટારી,
પર્વ પન્નૂસણિ સકલ નિજ દેસમાં, તિણિ નૃપિ જીવ હિંસા નિવારી. હી. ૪
તેહ ગુરુ હીરના શિષ્ય સોહાકરા, ધર્મવિજયાભિધા વિબુધચંદા,
તાસ શિશુ ધર્મ કહઈ ક્ષેત્ર સુવિચારએ, ભાવિ ભણતાં સુદ્ધનહર્ષવૃદા.

ભણતલાં સુણતલાં પુણ્યવૃદા—હીરજી. ૫

(પત્ર ૫ પ્ર. કા.)

—પંડિત શ્રી ધનહર્ષ ગણિભિઃ કૃતં. સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે આપાઠ વદિ
૮ રવિ દિને શ્રી બાઈ નાથબાઈ પઠનાથ. ૬-૧૦ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૩.

દેવકુરુક્ષેત્ર વિચાર સ્તા૦

આદિ—

દ્વહા.

આગમ સવિ તુઝથી હુઆ, વલી એ વેદ પુરાણ,

દેખાવઈ સવિ અર્થ તું સહસકિરણુ જિમ ભાણ. ૧

જિનવર વિમલ મુખાંબુજિં, દીસઈ તાહરો વાસ,

વિજ્ઞા બ્રહ્મ શંકર નમઈ, સુરનર તાહરા દાસ. ૨

તું સરસંતિ અવધારજે, હું છું સયાઅયાણ,

જં મુઝ મુખથી નીકલઈ, તં સવિ કરે પ્રમાણ. ૩

*

*

*

*

અતે—

હીરવિજયસરિ શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિજય મુધ ચંદ,

શિષ્ય તેહનો ઈણિપરિ જંપઈ, ધર્મ થકી આણુંદરે—

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ ધનહર્ષ મહોદય, શિવપદ હોવઈ ધર્મિ

જનમન સકલ સમીહિત પૂગઈ, વલિ સુખ હોઈ ધર્મિરે.

—ત્રણ પાનામાં આ છે. આ અને ઉપરનું જંબુદ્વીપ વિચારસ્તવનની
લેગીપ્રત ૯ પાનાની પ્રત જૈ. એ. પાસે છે. નં. ૧૧૫૩.

(૪૬૯) મહોદરી રાવણ સંવાદ.

સેનાપુરમાં.

અતે--

મહાસેન વદના હિમકર હરિ, વિક્રમ વૃપસંવત્સરિ
 જેમ મધુ નામિં માસ કહિજઈ, તેથી ગુહ મુહ માસ લહિજઈ. ૯૩
 તિથિ સંખ્યા ત્રિક વર્ગિ જાણે, યમી જનક વલિ ખાર વખાણે,
 શિતિ પક્ષિં ઉડુ યામક લહયે, સિદ્ધિયે ગને માટઈ કહયે. ૯૪
 ઋષભદેવ કરઈ અનુભાવિ, શ્રી સેનાપુર નગરિં આવિ
 છદ રચ્યો મઈ એણુઈ ટાણુઈ, ચતુર હોઈ તે તતખિણુ જાણુઈ. ૯૫
 નયુધ ૧૩

હીરવિજય સરીસર કેરો, ધર્મવિજય યુધ શિષ્ય ભલેરો.
 તમ શિશુ સુધનહર્ષ ધમિ કહવઈ, ધર્મચક્રી સુખસંપદ લહવઈ. ૯૪
 ઈતિ શ્રી મહાદેવી રાવણુ સંવાદ સંપૂર્ણ. (પ્ર. કા.)
 પાછળથી માર્જનમાં સુધારી મૂકેલ છે. કવિએ પોતેજ સુધારેલું
 લાગે છે.

૨૪૧ અમરચંદ્ર (ત. સહજકુશલ-સકલચંદ્ર-શાંતિચંદ્ર શિ.
 (૪૭૦) કુલધ્વજકુમાર સ. ૧૬૭૮ માધ સુદ ૧૫ રવિ સાંતલપુરમાં.
 આદિ--

જિન શારદ ગુરૂપય નમી, અતે છડી વિકથા વાત
 શ્રી શ્રી કુલધ્વજ ભૂપનો, પભણીસ વર અવદાત ૧
 ભાવઈ ભવજલ જે તર્યો, પાંચ્યો શિવપુર કામ,
 તિણિ કારણિ ભાવઈ કરી, કર્યો સહુ પુણ્યકામ, ૨

* * *

અતે--

ઠાલ મનમોહનજી.

શ્રી જિન વીરપરંપરા, મન મોહનમેરે અનુક્રમે હુઓ ગણધાર, મન
 સૂરીસર જગચંદ હુઆ મં મહિમાનિધિ અનંગાર. ૨૬૩
 વરસ આર આંખિલ કરી મં તપા ઈતિ ખિરદ મુલદ મં
 સંવત આરખંચ્યાસિદ્ધ મં એ વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ મં ૨૬૪

અનુક્રમિ તપગણુ રાજ્યો મં હેમવિમલ સૂરીરાય મં	
તસ પદ્મિ ગુરુ દીપતો મં જગિ જસ મહિમા સવાય મં	૨૬૫
સંવત પત્તર બ્યાસીઈ મં કીધો ક્રિયા ઉદ્ધાર મં	
દુરગતિ પડતા લોકને મં સમઝાવે સુવિચાર મં	૨૬૬
આનંદવિમલ સૂરીસર મં ત્રિભુવન સર સમાન મં	
તસ પદ્મે ગુરુ ગાજતો મં સૂરિસર વિનયદાન મં	૨૬૭
તાસ પટોધર પરગડો મં હીરવિનયસૂરી હીર મં	
અકબર નરવર બૂઝવ્યો મં વાણીસુધા રસખીર મં	૨૬૮
તસ પદ્માંબરદિનમણી મં શ્રી વિનયસેન સૂરીસ મં	
વિદ્યાએ સુરગુરુ જીયો મં જગિ જસ અધિક જગીસ. મં.	૨૬૯
મન સ્યાદવાદ થાપી કરી મં પામ્યો જિજ્ઞે જસવાદ મળ	
અકબર ભૂપતિ દેષતાં મં ઉતાર્યા દિનનાદ મં	૨૭૦
તસ પદ્મિ પ્રભુ પ્રકટીઈ મં શ્રી વિનયદેવ સૂરીદ મં	
સપ્રતિ તપગચ્છ સાગરે મં ઉગ્યો અભિનવોચદ મં	૨૭૧
શ્રી સહજકુશલ પડિતવર, કુશલ હુઈ જસ નામિ	
કુલટા કામની પરિઈ ભભઈ, જસ કીરતિ કામો કામિ.	૨૭૨

ઢાલ ગિર્યારે ગુણ૦

તાસ સીસ ગુરુ ચિર જયો, શ્રી સકલચદ્ર ઉવઝાય	
કવિકુલકમલ વિકાસવા, પ્રભુ પ્રકટયો એ દિનરાયરે.	તાસ૦ ૨૭૩
તાસ સીસ વાચકવર, શાંતિચદ્ર ગુરુ સીસરે,	
સુરગુરુની પરિ જિજ્ઞિ વિદ્યાઈ, રાખી જગમાં લીહરે.	૨૭૪
રાય નારાયણ રાજ સભાષ, ઈડર નયર મઝારિરે	
વાદીભૂષણ દિગપટ જીતી, પામ્યો જય જય કારરે.	૨૭૫
વડ તરબાર પરિ પુહવી પરગટ, જાણુછ સહુ સંસારરે	
સીસ પરંપર જેહની જગી, શત શાખા વિસ્તાર,	૭૬
જંબુદ્વીપ ઉપાંગની, પ્રમેયરત્ન મનૂષારે.	
વૃત્તી રચી રલીઆમણી, સકલશાસ્ત્ર શિરભૂષારે.	૭૭

તસ પદપંકજસેવા રસીહ, ભમરતણી પરિં ભાસઈ,
અમરચંદ્ર કવિ ઇમ આનંદિ, કુલધ્વજ રાસ પ્રકાસઈ. ૭૮

સંવત વસુમુનિ રસ શશી, મધુભાસિ સિતપક્ષરે,
પ્રણિમાર્તિથી રવિવારઈ, તુમ્હે જોઇ લેયો દક્ષરે. ૭૯

શ્રી *ગુણવિજયગણિ કવિજન કેરો, આગ્રહ અધિકો જાણીરે.
રાસ રચ્યો મઈ સાતલપુરમાં, મનમાં આનંદ આણીરે. ૨૮૦

—છતિ શ્રી કુલધ્વજ રાસ લિ. સકલ પં. નિત્યવિજયગણિ
શિ. પં. અમરવિજયગણિભિ: સ. ૧૭૬૮ વર્વ વૈ. શુ. ૧૦, -૧૨-૧૭
અથમાન ૨૮૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં. *ગુણવિજય માટે જુઓ પૃ. ૫૧૯.
(૪૭૧) સીતાવિરહ સં. ૧૬૭૯ ખીજો આષાઢ શુદ્ધ ૧૫
આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી લંકાપુરી, જિહાં છે વર આરામ. ૧
રામ લિખે સીતાપ્રતિં, વિરલ લેખ અભિરામ. ૧
નામાંકિત વલી મુદ્રિકા, આપે હનુમંત સાથિ,
લેખ સહિત તું આપજે, જનકસુતાને હાથિ. ૨

x x x x

અતે—

સંવત સોલ ડિગણ્યાસીઈ ખીજો માસ આષાઢ રે
લેખ લિખ્યો મેં પુનિમ દિવસિં ઋક્ષ ઉત્તરાષાઢરે. ૫૯ સુ.
વક્તા જનનેં મન રીઝવણું શ્રોતાને મુખકારી રે
વિરહીનેં મન દુખ ઓલ્હવાણું, લિખ્યો લેખ વિસ્તારીરે ૬૦ સુ.
અમરચંદ્ર કવિ ઇણિપરિ જોલે, નરનારી મુજો સાચોરે.
વિરહ તણાં દુઃખ ટાળવા, લેખ અનોપમ વાંચોરે, મુશુણ ૬૧ સુ.

—૨—૧૪ માં.

(સહજકુશલે સિદ્ધાંત હુંડીં-સિદ્ધાંતશ્રુત હુંડિકા નામે સારો ગ્રંથ
જૈન અંગ ઉપાંગ આદિનાં પ્રમાણો ટાંકી ભાષા ગદ્યમાં રચેલ છે અને
તેમાં તેમણે પોતાના શુરૂ તરીકે કુશલ માણિકતું નામ આપ્યું છે.

૨૪૨ કર્મસિંહ—(ઉપકેશ ગ. સિદ્ધસૂરિ-દેવકલ્લોલ-પદ્મસુ-
દર ગણિ-દેવસુદર ગણિ-પુન્યદેવ શિ.)

(૪૭૨) નર્મદાસુદરી આપઝ--સં. ૧૬૭૮ ચંદ્ર શુદ્ધ ૧૦ સોમ
દશાહમાં.—અમ૦

૨૪૩ લલિતકીર્તિ—(ખ૦ કીર્તિરત્ન-હર્ષવિશાલ-હર્ષધર્મ-
વિનયરંગ-લખ્મિદલ્લોલ શિ૦ જિનરાજસૂરિના વારામાં.)

(૪૭૩) અગડત્ત મુનિરાસ ૧૬૭૯ જેઠ શુ. ૧૫ રવિ. ભુજમાં

આદિ—

દ્વા.

નાભિ મહીપતિ સિરિતિલહ, આદીસર અરિહત

મન વચનધ કાયા કરી, પણુમી શ્રી ભગવંત.

૧

વચન સુધારસ વરસતી, સરસતી પ્રણુમી પાય,

કાલિદાસ નર્ધ તર્ધ કીયહ, મૂરપથી કવિરાય.

૨

હિતકારણ માતાપિતા, વલિ વિશેષ ગુરુરાજ

એ તીનેધ પ્રણુમુ સદા, સારધ વંછિત કાજ.

૩

શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, નિજ તીરથ સિણુગાર

સેવકનધ સાંનિધિ કરધ, એ મોટહ ઉપકાર.

૪

દ્રવ્યભાવ નિદ્રા તણ, જાણુ છતહ પરમાદ,

અગડત્ત ગુણુ ગાવતાં, નાંપિ દીયહ વિષવાદ.

૫

સાંધુ તણુ ગુણુ ગાવતાં, રસના હોધ પવિત્ર

નવનિધિ રિધિ સિધિ સંપધ, કંઠણુકારિયા પુત્ર.

૬

ભારંડ પંખીની પરધ, જે વિચરધ અણુગાર,

અગડત્ત રિપિની પરધ, લહિસ્યધ સુખ અપાર.

૭

રસિકતણુ મન રંજયર્ધ, સુણુતા એહ સંબધ

ચતુરાધ વાધધ અધિક, ટલર્ધ કરમનહ બધ.

૮

સાહસીક મિરિસેહરઉ, જસુ મોટા અવદાત,
એકમણા થઇ સાંભલઉ, અગડદત્તની વાત.

x

x

x

x

અંતે—

સંવત સોલ ઇગણાસી વચ્છરધરે શ્રી ભુજનયર મઝારિ
જેઠ સુદિ પુનમ રલિયામણીરે દિનકર મોટા વાર
શ્રી પરતર ગઢનાયક દીપતો રે શ્રી જિનરાજ સુરીંદ ૧૨ ઇમ.
તેહનઈ રાજધ ઇણિ મુનિવર તણારે ગુણુ ગાયા આણુંદ. ૧૩ ઇમ.
સકલ આચારજ માહિ દીપતો રે કીરતિરતન સૂરીશ,
જેહની સાપા ગઢમાહિ ગહગહઈ રે પૂરધ મનહ જગીશ. ૧૪ ઇમ.
હરપવિશાલા સુવાયક તેહનઈ રે પાટધ હગ્યો ભાણુ,
હરપધરમ વાયક વલિ તસુ તણારે સાધુમંદિર ગુણુ જાણુ. ૧૫ ઇમ.
તેહનો સીસ વિનય ગુણુ આગલો રે વિમલરંગ મુનિ નાસ.
લખધિક્કલોલ ગણિ વાયક તે સોભતારે તાસ સીસ ઉલાસ. ૧૬ ઇમ.
ઇમ લલિતકીરતિ કહધ ભવિયણુ સાંભલોરે સાધુ તણા ગુણુ ગાધ,
રસના કીધ પવિત્ર મધ આપણીરે લખધિક્કલોલ સુપસાય. ૧૭ ઇમ.
સાંભલતાં ભણુતાં ગુણુ સાધુનારે, રોમ રોમ સુખ થાય,
નિતુ નિતુ રંગ વધામણા રે અવિચલ સપદ થાય. ૧૮ ઇમ.

—સર્વ ગાથા ૩૦૮૯. શ્લોક ૩૫૫૩. લિખિતા પં.
ભક્તિવિશાલેન, સાધ્વી કનકમાલા શિ. કીર્તિમાલા વાયનાથ. ૧૦-૧૭
મારી પાસે જૂની પ્રત છે.

—સ. સતરધ બાવીસા વ્રષે આવણુ શુદિ નેરસિં શુક્રધ....
લિખ્યતં સેવક હુર્ગસી. વિજયધર્મ સૂરિ ભંડાર; વિમળ.

૨૪૩ ક કલ્યાણમુનિ—(લોં. વરસિંહ—જસવંત—પકરાજ—
કૃષ્ણદાસ શિ૦)

નેમિનાથ સ્ત૦ સં. ૧૬૭૩ આસો શુ. ૬ સિદ્ધપુરમાં.

અંતે—

શ્રી નેમિ જિનવર સયલ સુપકર દુખહરણ મંગલ મુદા
શ્રી રૂપ જીવજી પાટિધારક શ્રી વરસિંહજી સુવર સદા.
શ્રી વરસિંહ પાટિ શ્રી જસવંત સોભર જિંગમ તિર્ય જાણીએ.
તાસ સીસ પવર મુનીવર શ્રીપકરાજ વપાણીએ,
તાસ પાટિ પડિત સોમિ શ્રી કૃષ્ણદાસ મુનીસરા,
તાસ સીસ કલ્યાણ જપઈ સકલસંધ અણુંદ કર્યા.
સવત ૧૬ સોલ ત્રહુત્તરા વર્ષે આસો શુદ્ધિ છઠિ સારએ,
ગુરૂ સવારિ નેમ ગાઈ સિદ્ધપુર મઝારિએ.
ભાવ ભણુસઈ જેહ મુણુસઈ તે પામિ સુખ અવારએ,
કહિ મુની મન હરખ આણી સંધ જઈ જમકારએ.

—લક્ષ્મી. ઋ. લપૂ. વિ. ધ. ભં.

(લઘુવરસીંગજી ૧૬૨૯ માં ગાદીએ ખેલા ને ૧૬૬૨ માં દીક્ષીમાં
સ્વર્ગસ્થ થયા તેની પાટે જસવંતજી થયા.)

૨૪૪ જિનોદયસૂરિ બીજા (ખ૦ ભાવહર્ષસૂરિ—જયતિલક-
સૂરિ શિ.)

(૪૭૪) +હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ સં. ૧૬૮૦ વિજયાદશમી રવિ
આદિ— દોહા—આશાવરી રાગ.

આદીશ્વર આદે કરી, ચઢવીસે જિણુચંદ,
સરસતી મન સમરૂ સદા, શ્રી જયતિલક સૂરીદ.
સદ્ગુરૂ પય પ્રણુમી કરી, પામી ગુરૂ આદેશ,
પુણ્ય તણાં ફલ ખોલયું, કહીયું હું લવલેશ.

૧

૨

પુણ્યે શિવસુખ સંપન્ને, પુણ્યે સંપત્તિ હોય,
 રાજ ઋદ્ધિ લીલા ધણી, પુણ્યે પામે સોય. ૩
 પુણ્યે ઉત્તમ કુલ હુવે, પુણ્યે રૂપ પ્રધાન,
 પુણ્યે પૂરું આકર્ષુ, પુણ્યે બુદ્ધિ નિધાન. ૪
 પુણ્ય ઉપર સુણુને કથા, સુણુતાં અચરિજ થાય,
 હંસરાજ વત્સરાજ નૃપ, હુવા પુણ્ય પમાય. ૫

* * * *

અંતે—

ખંડ ૪—ઢાલ ૧૬ ધન્યાશ્રી.

* * * *

શ્રી ખરતર ગચ્છ ગુરુનિલોળ, શ્રી ભાવહર્ષ સુરીદ,
 ગચ્છ ચોરાસી પરગડોળ, સાધુ માંહે મુણીદ. ૬
 તસ પાટે મહિમાનિલોળ, શ્રી જયતિલક સૂરિરાય,
 મહોટા મહોટા ભૂપતિળ, પ્રણમે નેહના પાય. ૭
 સવત સોલ એંસીએ સમેળ, આસો શુદ્ધિ રવિવાર,
 વિનયદશમીએ સથુણ્યોળ, શ્રી સધને સુખકાર. ૮
 એહ પ્રખંધ સોહામણોળ, કહે શ્રી જિનોદયસૂરિ,
 ભણે ગુણે શ્રવણે સુણેળ, તિણુ ધરે આણુંદ પૂર. ૯
 ચાર ખંડ ચોપાર્ધ કરીળ, શ્રી સંઘ સુણવાક્રન,
 પુણ્યે શિવસુખ પામિયાળ, હંસ અને વચ્છરાજ. ૧૦

—સર્વગાથા ૯૧૯ (પૃ. ૪૨ પ્ર. કા. લો, રત્ન, ડે. ભા.)

—(લ. સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. ભ.)

—સં. ૧૭૬૫ વર્ષે મૃગસિર માસે અષ્ટમ્યાં તિથૌ લિપિતં શ્રી
 વિઠ્ઠલગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દયાસાગર સૂરિદ્રેળ તન્ શિષ્ય
 ઋષિ શ્રી ૨૭ શ્રી રાયચંદ્રેળ તન્ શિષ્ય લિપીકૃત ચેલા સદારામળ
 આત્માર્થે (ઉદયપુર ભં.)

—સં. ૧૭૫૨ ચ. વ. ૮ ૩૨-૧૫ લીં; ૩૪-૧૩ તથા ૨૬-૧૬ અનંત.

—સં. ૧૭૮૫ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૨ તિથી શુક્રવાસરે નવાનગર મધ્યે લખીતં પુજ ઋષિ શ્રી ૫ આસકર્ણુજી તત્ શિષ્ય શ્રી ૫ મેઘજી તત્ શિષ્ય મુનિ કૃષ્ણજી આત્માર્યે. પાનાં ૨૩-૧૯ રાજકોટ પૂ. અપાસરો.
પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

૨૪૫ ક્રમલવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૭૫) દંડકે સ્તવન. સં. ૧૬૩૧

(૪૭૬) સીમંધર સ્વામિ વિજ્ઞસિરૂપ સ્ત. સં. ૧૬૮૨ દીવાલી ગુરુવાર ઝાલોરમાં વિજયદેવ રાજ્યે-કુલ ૧૦૫ પદ.

(સાગર ભં. પાટણ.)

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી પુઃકલવતીજી, વિજયઈ વિજય જયવંત,

પ્રગટપુરી પુઃરિગિણીજી, જિહ્વા વિચરઈ ભગવંત. ૧

સોભાગી જિન સાંભલયો સદેશ,

હું તઉ લેખ લિખુ લવલેશ.

મુઝ તુઝ આધાર જિનેશ, સાહિયજી સુણુજ્યો તુઝ સદેશ. સો. ૧

*

*

*

*

અતે—

ઢાલ

સંવત સોલઈ ખ્યાસીઈરે, સુર ગુરુવાર પ્રસગિ,
દીવાલી દિવસઈ લિખ્યોરે, કાગલ, કાગલ મનનઈ રગિ. ૮

કલશ.

સિરિ તવ ગણુ ગયણુંગણુ દિણુયર સિરિ વિજયસેણુ સૂરીણું,
સીસેણુ સંયુણિઈ, સહ રિસ કવિ ક્રમલવિજયેણું. ૧

ચઉતીસાઈ સયતિહી, અઠ મહા પાડિહેર પડિયુણો,

સુરરધઅ સમવસરણો, તિહુઆણુ જલસોઆણુણુ દો. ૨

પુખલવઈઈ વિજયે, સામી પુરિગિણીઈ નયરીએ,

સીમંધર જિણુયદો, વિહરતો દેઉ મે ભદમ્. ૩

—ઇતિ શ્રી સીમંધર સ્વામી લેખરૂપં સ્તવન. લિ. માંડવદુર્ગે.

૫—૧૩ આ. ક; ૩—૧૬ આ.

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

અતે—

સવત સોલ બ્યાસીઈ ૧૬૮૨ શ્રી જાતોર મઝારિ

ચૈત્ર ધવલ પંચમી દિનઈ બલવત્તર બુધવાર.

મણુ મકુડ જંતણુ કરણિ રિઉબલ ભંજણુ કજ્જિ

વિજયસેન ગુરૂ પદ્ધર વિજયદેવ ગુરૂ રજ્જિ.

વિવિહ પરિ મિં વીનવ્યો સીમંધર સવિલાસ,

કમલવિજય કવિ ઈમ કહિ પૂરૂ પૂરણુ આસ.

—સવત ૧૬૮૪ વર્ષે માહ સુદિ ૧૨ બુધે વાન્હો આંમ મધ્યે

સુ. કેસવ લિપત. ગણિ શ્રી દેવવિજયજી તત્ શણિ ગણિ દીપવિજય

વાચનાર્થ.

(યતિ ગુલાબવિજય ભં. ઉદયપુર)

૨૪૬ રાયચંદ પહેલા—(પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ.)

(૪૭૭) વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ. સં. ૧૬૮૨ કા, શુ, પ.

ગુરૂ સોપરગઢમાં,

અતે—

સંવત સોલ બ્યાસીયન કાતી સુદિ પંચમી ગુરૂવાર તઓ,

શ્રી સોપરગઢ મઈ ભલકે રાસ રચ્યો મન હર્ષ અપાર તઉ. ધ. ૮૮

(કલસ)

મન હર્ષ આણી સરસ આણી સીત્ર ઓમ વપાણીયો,

બહુ પાપ શહા ગયા નાહા પુન્ય પોતઈ આણીયો

શ્રી પદ્મસાગર પાટિ પ્રતપઈ શ્રી ગુણસાગર પ્રભુ સદા

રાયચંદ મુનિ તમુ પાય પ્રભુમી રચ્યો પદ્મ ધરિ મુદા.

—વિજયધર્મ ભં.

૨૪૭ નારાયણ—(સમરચંદ શિ૦) રત્નસિંહ

સૂરિનાવાશમાં.

(૪૭૮) અયમુક્તા કુમારરાસ. ૧૬૮૩ પોષ વદિ યુધ. કૃષ્ણવલીમાં.

આદિ—

રાગ અસાહરી.

વીર જિણુંદ નમૂં સદા સુખ સપતિકારી	
શ્રી જિનવાણી શારદા નિજ મનિ સંભારી.	૧
ગઠનાયક ગણી રત્નસીહ તસ ગુણ બલિહારી,	
નેમ રાજિમતીનામા લઈ સોહે બંભયારી.	૨
લઘુ-વય સંયમ આહરી, જેણે કીર્તિ વિસ્તારી	
પ્રાતુ સમય નિત વંદીએ શુભ ગુણ બંડારી.	૩
અમરચંદ મુનીશ્વર, ગુરૂ પર ઉપગારી	
ચરિત્ર રચૂ હું તેહતુ ચરણે ચિત્ત ધારી.	૪
અઠમે અગે કેવલી ભાષે સુવિચારી	
કુમરે અમ્મમતુ ગાયસુ સુણજ્યો નરનારી.	૫

x

x

x

x

અતે—

૨૧ ઢાલ છે—નાની નાની.

કલશ.

અરિહંતવાણી હૃદય આણી પૂરી ધતિ નિજ આસ એ	
શ્રી રત્નસીંહ ગણિ ગઠનાયક પાપ પ્રણમી તાસ એ.	૧૩૩
સવત સોલ ત્રિહાસીઆ વર્ષે યુધિ વદિ પોસ માસ એ	
કૃષ્ણવલીમાંહિ રંગે રચ્યો સુંદર રાસ એ.	૧૩૪
આવા ઋષિ શિષ્ય સમરચંદ મુનિ વિમલ ગુણ આવાસ એ	
તસ શિષ્ય મુનિ નારાયણ જપે ધરી મનિ ઉદ્ધાસ એ.	૧૩૫

—૮—૧૧ લીં.; માણેક૦

(૪૭૯) અંતરંગ રાસ સં. ૧૬૮૩—લીં.

(૪૮૦) કુંડરિક પુંડરિક રાસ સં. ૧૬૮૩—અમ૦

(૪૮૧) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

પરમ પુરુષ પ્રભુમું સદા, શ્રી મહાવીર જિણુંદ,	
ત્રિશલાનદન જગગુર સીદ્ધારથ કુલિ ચંદ.	૧
૫૮ કલ્યાણિક જેહનાં સુણતાં પાતિક જય,	
વર્ણવતાં ધી વિસ્તરઈ મનવહિત સુખ થાય.	૨
આષાઢી શુદ્ધિ છદિ દિને હસ્તોતરા નક્ષત્ર,	
પુંડરીક વિમાનથી સુરવર પુજ્ય પવિત્ર.	૩
દેવાનંદ માહણી તરત ઉચરઈ અવતાર,	
લીધુ ચમર જિનેશરઈ સુપન લલાં દસ ચ્યાર.	૪
ઈન્દ્રદેસઈ દેવતા હરણુગમેસી નામિ,	
આસોવદિ તેરસિ દિને કરસપુટ ગ્રહી સ્વામિ.	૫
ત્રિસલા કુખઈ જિન કળ્યા પુહુતી સયલ જગીસ,	
ચૈત્ર શુદ્ધિ તેરસિ દિને જનમ્યા શ્રી જગદીસ.	૬
માગશિર વદિ દસમી તણુઇ, દિવસિઈ શ્રી મહાવીર;	
એકાદી સયમ લીઉ મેરતણી પરિ ધીર.	૭
વૈશાકી શુદ્ધિ દસમી દિનિ પામ્યા કેવલજ્ઞાન,	
સમવસરણુ સુરવર રચ્યઈ બધઈ શ્રીવર્દમાન.	૮
કાતિ વદિ પક્ષિ જાણીઇ અમાવાસા અભિરામ,	
સ્વાતિ તણિઇ યોગઈ પ્રભુ પામ્યા અવિચલ દામ.	૯
સો પરમેશ્વરતુ સદા પ્રાપ્ત સમય અભિધાન,	
જપતાં પાતિક પરજલિ, વાઘઇ મહિમાવાંન.	૧૦
તારણુનૌકા ભવદધિ ભવિક પ્રતિઈ ભગવનિ,	
ક્ષાયક સમકિત આપીઉ, જે દિઈ સુખ અનંત.	૧૧
અનંતાનુગધી કલ્યા ચ્યારઇ જેહ કપાય,	
મૃગયક્રી એ ટાલવા ધમ લાપિ જિનરાય.	૧૨

સમકિત મિશ્રજ મોહની મિથ્યા મોહની જેહ,	
સાત ક્ષાયકી જે કરધ, ક્ષાયક સમકિત તેહ.	૧૩
એ ક્ષાયક સમકીતથી શ્રી શ્રેણિક ભૂપાલ,	
તીર્થકર પદ પાંમસધ, લહિસિ સુખ વિશાળ.	૧૪
પદ્મનાભ ધતિ જેહતું હોસિધ નામ ઉદાર.	
અનાગત ચુવીસીધ પ્રથમ જિણેસર સાર.	૧૫

ચુપધ રાગ ગુડી.

પ્રથમ જિણેસર શ્રેણિક સાર, હોસધ ભરતક્ષેત્ર મઝારિ	
તેહતાણું છધ ચરિત્ર રસાલ ભણુતાં સુણુતાં મંગલમાલ.	૧૬
કહિસિ કવિતા ત્રયાધારિ, કિંચિત નિજમતિથી વિસ્તારિ,	
તે અધિકાર અછધ નૂનૂઆ, આગધ કવિજન મોટા હુઆ.	૧૭
તેણે રચ્યા છધ ભલા પ્રબધ, શ્રેણિક રાયતણા સમધ,	
તુહિ મુઝ મતિ હુઉ કોડ, શ્રોતા કોધ મ દેયો ખોડિ.	૧૮
ચુહુટધ વેચાધ સુખડી, જે લિધ તસ ભાજધ ભૂખડી,	
તિમ જેણુધ શ્રેણિકટપ તણાં, રચ્યાં ચરિત્ર અતિ સોહામણાં.	૧૯
તેણે પુન્ય ભર્યા ભંડાર, મુઝનધ પણુ છધ મોદ અપાર,	
કોધક શ્રોતા કહિસિધ અશું, એહ કથાનુ કારિજ કથું.	૨૦
પણિ તે જોયો હૃદય વિચારિ, પટ દર્શનનાં શાસ્ત્ર ઉદાર,	
સધલિ નિજ મતિનધ અનુસારિ, કથા કેલવી કહિવિ સારી.	૨૧
ધર્મકથા સુણુતાં સુખ હોય, મનસુદ્ધિધ કવિ બાપે સોય,	
આદિઅંત સુણુસધ જે એહ, ભાવ ભેદ સર્વ લહિસિ તેહ.	૨૨

~

*

*

*

રાગ ધન્યાસી-વિરાગી ધનિધનિ રતનમુણિદ એ ઢાલ.

શુભમતી સંજતી રત્નસીંહ ગછપતિ રતિપતિ વશિ કીયો હેવ,
ભવિક જણુ રંજણુ દુર્ભતિગજણુ વદણુ યોગ્ય નરદેવ વિં

તાસપદ દ્વયહ સમુહગુણુ નિર્મલા વદતાં પાતિક જાય,
ગ્રહગણુ નક્ષત્ર પરિવારિ જિમ ઉદુપતિ સોહએ તિમ ગણિરાય.

વિ. ૮૬૩

સાસન સોહકર સમરચદ મુનિવરા ધર્મધોરધરા ધીર,
અતિહિ ઉદાર સહિકાર ગુણુ તેહને નિતિ રમઈકવિ મનકીર વિ. ૮૬૪
તાસ શિષ્ય ઋપિ નારાયણુ હરખે ધમ ભણુઈ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિઈ ભણુઈ મોદ આણી સુણુઈ, તેહનઈ મગલમાલ વિ. ૮૬૫
ખડ પહિલા તણી રંગ આણી ભણી, ઉગણુઆલીસમી ઢાલ,
દ્વિતીય ખંડઈ ચેલ્લાણા તણી ભાખણું સરસ કથા સુવિશાલ. વિ. ૮૬૬
ચુપઈ.

શ્રેણિક અભયકુમાર ચરિત્ર, ભણુતાં સુણુતાં અતિહિ પવિત્ર,
મુનિ નારાયણુ કહિ શુભવાણિ, પ્રથમ સંપૂર્ણુ જાણિ.
—ઈતિ શ્રી શ્રેણિકકુમાર ચરિત્રે પ્રથમ ખંડ સનામ.

૮૬૭

ફહા.

શ્રી જિનનાયક ભાવણું વંદુ હું જગદધાર,
વર્ધમાન સ્વામી જયુ સેવક જનહિતકાર.
ગછનાયક ગુણુ આગલા રતનાગર ગણિરાજ,
યમલકમલ પદ તેહના પ્રણમું પ્રેમઈ આજ.
શ્રી શ્રેણિક મહિપતિની કથાનઘ વિષ્ણ સાર,
દ્વિતીયખંડ રચુ હવઈ સદચરનઘ આધારિ.
સમરચદ ઋપિ નિતિ નમુ સયમ સુખદાતાર,
તાસ પ્રસાદઈ વર્ણુનું સરસ કથા સુવિચાર.

૧

૨

૩

૪

અતે—

૫૮ મી ઢાલ.

અદાવનમી ઢાલ મુંદર, રાગ ધન્યાસી સાર,
ભાણુ ગુણુ સદ્દ સાંભણુ, તિમ પુગઈ દે ભણુ ધર્મચક્રારકિ ધન્ય. ૩૭.

રતનાગર ઋષિરાય સુંદર ભુવનભુપણ સ્વામિ,
 યુગપ્રધાન જગિ દીપતા, સુખ લહીધરે સહિ ગુરજનિ નામધ. ૩૮
 નેમ યદુપતિ જામલિ દુષ્કર મહાવ્રત ધાટ,
 શ્રી સદ્ગુરુ સુપસાહલિધ, મિ રચીઉ રે પંડ બીજી સારરિ. ૩૯
 સાસન સોહકર સમરચંદ મુનીવરા, ધર્મધોરધર ધીર,
 અતિ ઉદાર સહિક ગુણુ તેહને નિતિ નિતિ મર કવી મનકીર. ૪૦
 તસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણ હરપસુ, ધમ ભણિ વચન રસાલ,
 જેહ ભાવિ ભણુઈ મોદ આણી, તેહનધ મગલમાલ. ૪૧

—ધતિ શ્રેણિક ખંડ બીજી સ. પદ્યાર્થ શ્રીમાલી જ્ઞાતી સાહા
 શ્રી પં નાવા ધરે ભાર્યાબાઈ પૂજનો બેટઉ શ્રી શ્રી ૫ આણુદંજની
 બહિન આર્યા શ્રી ૫ સોભાં લિખતં. ધોલકધ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી
 વડી શાપાયા પા. ઋક્ષિ શ્રી ૫ દેવરાજ સુત વિમલદાસ સંવત્ ૧૭૦૯
 વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૧ સોમે પૂરં કીધૂ જી. ૩૪—૧૭ આ. ક.

૨૪૮ ગુણવિજય પહેલા(ત. વિજયસેનસૂરિ-કનકવિજયશિ.

(૪૮૨) પ્રિયંકરનૃપ ચોપઈ—સં. ૧૬૭૮ પાનાં ૧૫ અમ.

(૪૮૩) જયચંદ્ર (જયતચંદ્ર) રાસ. સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો શુ.
 ૯ હીસામાં.

આદિ— ફહા.

બ્રહ્મસુતા ભલ ભગવતી, બ્રહ્માણી ભવ્યાત,
 કવિજનની જનની નમઉ, નિર્મલ જસ અવદાત. ૧
 ઉતપતિ નૈપધકાવ્યની, વિગતિ સયલ કહેસિ,
 નૃપ જયંતચંદ્રહ તણુઉ, સરસ પ્રબંધ રચેસિ. ૨

અતે—

શ્રી તપગચ્છનો રાજાઓ, વિજયસેન સૂરિદ,
 વિજયદેવ સૂરીસર, વિજયસિંહ મુનિચંદ.

કોવિદ કનકવિજયતણાં, પ્રણુમી પદ અરવિદં,	
ગણિ ગુણુવિજય ભણિ મુદ્ધ, પામીયે પરમાનંદ.	૨૭૩
ગિર્યા ગ્રંથ નિહાળતાં, દીકો જિમ સંબંધ,	
રાસ રચ્યઉ એ રગભરિ, બધુ રચઉ બંધ.	૨૭૪
સંવત સોલસિત્યાસીધં, આસો મહોનધ એહ,	
નવ દિવસે રચના કરી, ડીસધ આણીનેહ.	૨૭૫
નર હુસી હરના ધણી, સખલ દિવનો દીજેહ,	
ભણો ગણો સહુ સાંભલો, તોષ ધરીનધ તેહ.	૨૭૬
—ઇતિ શ્રી કાશી દેશાધીશ શ્રી જયચંદ્ર રાસ.	

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સ. ૧૬૮૩ (૭) આસો વ. ૯
ડીસામાં.

આદિ—

પંડિત કનકવિજય તણા, પ્રેમિં પ્રણુમી પાય,	
કવિ ગુણુવિજય કહધ મુદ્ધ, મુઝનિ હરષ ન માય.	૧
ઉદ્ધટ અતિધણો ઉપનડે, સુણુયો સહુ નરનારિ,	
રાસ રચઉ કોચરતણુઉ, કરણાનધ અધિકારી.	૨
વિશ્વાનંદી અલ્લધૂ, કવિજન કેરી માય,	
અલ્લાણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય.	૩
ચદકિરણુ પરિચાહીધ, અદ્ધુત ઉજ્જલ અંગ,	
ભયઉ જેહનધ હંસ ભલ, બ્રાહ્મન વિમલવિહંગ.	૪
તે સરસતિ સમરી કરી, સદ્ગુરુનધ આધારિ,	
ગુણુ ગાઉ કોચર તણા, કીધી જેણુ અમારિ.	૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, સુભતિસાધુ શુભમતિદાતાર,	
વાસન ગુણુમણિ કેરઉ હાટ, તપનિ નમધ ચઉપનમધ પાટિ.	૬

અંતે— ધન્યાસી.

શ્રી તપગઢનાયક ગુરુગિરિઆ, વિજયસેન ગણધારે,
સા હુકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિપ્રુધકુલમંડન, કનકવિજય કવિરાયે,
જસ અભિધાનિ જગર્થ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાધરે. ૧૧૯
તસ પદ પંકજ મધુકર સરિષો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ધમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરણિં, કોચરના ગુણ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોદશસિત્યાસી વરણે. હીસાનયર મઝારિરે,
આસો વદિ તુંભિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદારે. ૧૨૧
ભણિઈ ગણિઈ ભાવ ધરીનધ, અતિ રૂડો એ રાસરે,
પાતકવૃંદ પુરાતન વિધટધ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણુ ગાતોં રંગિ, રસના પાવન થાયરે,
શુભ ભાવન આવર્થ મનમાંહિં, વિધન વિલય સવિ જાધરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લચ્છિ વિસાલા, લહીઈ લીલા ભોગરે,
ધટ મિલઈ વલી ફલધ મનોરથ, સિદ્ધિ સકલ સયોગરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ ઐ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણુ સ્વાધ્યાય. મેડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજ, ભગતિ ધરી મનિ માય,
પાય નમી નિજગુરુ તણાજ, ગુણુચું તપગચ્છરાય;
જયકર જેસંગજ ગુરુરાય, નામિ નવનિધિ પામિધજ,
દર્શનિ દારિદ્ર જાય, જયંકર જેસંગજ ગુરુરાય.

*

*

*

*

અંતે—

સધલા પંડિત માંહિ વડો, શ્રી કમલવિજય ગુરુસીંહ,
તાસ સીસ વિધાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહારે. ગુરુ ૫૧
વીર હીર દુધ દીપતા, મેડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણધારે. ગુરુ ૫૨

કલશ.

ધમ ગુણ્યો ગણધર સાધુસિધુર, ભૂવનપ્રધુર ગુણધરો
 શ્રી વિજયસેન સુગિંદ સુંદર, સકલ સંધ સુહકરો.
 તસ પદ ભૂપણ દલિત દૂષણ, વિજયદેવ દિવામણી,
 ગુણવિજય પંડિત ધમ પયંપદ, ચિરતપો તપગચ્છણી.

૫૩

—૫૩ દ્રેક છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા ઐ. ૦
 સંજાયમાલા ભાગ ૧.

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ—વિજયઋષિ—ધર્મદાસ—ક્ષમા-
 સાગર—પદ્મસાગર—ગુણસાગર શિ.૦)

(૪૮૬) +રામચંદ્રસાયન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩

આદિ—

અંતરપુરમાં..

વેલાવલ રાગ—દૂહા.

શ્રી સુનિસુવત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
 તીર્થકર પ્રભુ વીશમા, સુરનર સારે સેવ.
 પુત્ર સુમિત્ર નરિદનો, પદ્માદેવી તસ માય,
 જનમભોમિ જિનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય.
 અવતરિયા હરિવંશમે, હરિ સાયવિયા સાર,
 કસ્યાણુક પાંચે ભલાં, નામ સદા જયકાર.
 ચરણકમળ તેહના નમી, રામ સુલક્ષ્મણરાય,
 સીતા ને રાવણતણો, ચરિત્ર રચું સુખદાય.
 સુખદાઇ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
 શ્રવણ સુણુંત સરે સદી, મનના વંછિત કાંમ.
 'રા' ઉચ્ચરતાં સુખયકી, પાપ પુલાઇ જાય,
 મતિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમાડી થાય.
 પાવનમે પાવન મહા, કલિમલહરણ અપાર,

૧

૨

૩

૪

૫

૬

મોક્ષ પંથનો સાંખ્યો, સન્નન જીવનો સાર.	૭
વીસમા થાનક ભણો, ખેમ કુશલકો દામ,	૮
ખીજ ધર્મતરુવર તણો, શ્રી રામચંદ્રનું નામ.	૯
લક્ષ્મણ રાવણ રાજ્યા, નીચકર પદ પાય	૧૦
મુગતિપુરી જઈ થાયસ્યે, સકલ જગતકા રાય.	૧૧
સત્યવતી સાચી સતી, શીલતણી અવદાન,	૧૨
સ્વર્ગે પોહુતી આરમે, વસુધામે વિખ્યાત.	૧૩

*

*

*

અતે—

ઢાલ ૬૨

સવત સોલે ત્રાસીયેરે, આછો આસૂ માસ,	૪૮
તિથિ તેરસી અંતરપુરમાંહિ, આણી અતિહિ ઉલ્લાસ.	૪૯
વિનયગચ્છ ગચ્છનાયક ગિરિવો, ગોપમનો અવતાર,	૫૦
વિનયવત વિનય ઋષિરામ, કીવો ધર્મ ઉદ્ધાર,	૫૧
ધર્મમુનિ ધર્મજનો ધોરી, ધર્મતણો ભંડાર,	૫૨
ખિમા દયાગુણ કેરા નાયક, સાગરખેમ ઉદ્ધાર.	૫૩
શ્રીગુર પદ્મ મુનીશ્વર મોટો, મોટો જહનો વંશ,	૫૪
અહિરાસી ગચ્છમાંહિ જાણીતો, પ્રગટપણું પરશંસ.	૫૫
તસ પાટોધર ગુણ કડી ગાજે, ગુણસાગર ગુણવત,	૫૬
કડસુતન કલપતર કલિમેં, સૂરિ શિરોમણિ સંત.	૫૭
એ ગુરુદેવ તણે સુપસાયેં, કીધી રચના જાણુ,	૫૮
ગ્રંથગુણે ગિરિમેર સરીખો નવરસમાંહિ વખાણુ.	૫૯
એવં આસઠિ ઢાલ સુધારી, વચન રચન સુવિશાલ,	૬૦
રામ યશોરે રસાયણ નામા, ગ્રંથ રચિઓ સુરસાલ.	૬૧
કવિજનતો કરજોડિને, પડિતસું અરદાસ,	૬૨
પાયો આગે વાચેવોજો, દૂવે રાગ અભ્યાસ.	૬૩
અક્ષર ભાંગે ઢાલજ ભાંગેં, રાગજ ભાંગે સોષ,	૬૪
વાંચતાંરે વચનને ભાંગેં, રમ નહી ઉપજે કોષ.	૬૫

અક્ષર બાણી ઢાલજ બાણી, રાગજ બાણી એહ,
પાયાં આગે વાંચતાં રે, ઉપનિસિ અતિનેહ.
જન્મલગિ સાયરનો જલ ગાજે, જન્મ લગિ સૂરજચંદ,
કેશરાજ કહે તમ લગએ, ગ્રંથ કરો આનંદ.

૫૮

૫૯

કલશ.

ધમ રામ લક્ષ્મણુ અતે રાવણુ, સતી સીતાની ચિરી,
કહી ભાખી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સધ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રોતા સુખ ભણી,
કેશરાજ મુનીંદ જ પે સદા હરખ વધામણી.

૧

—ક. સ. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૯ વઢવાણુ ઉપાધ્યાય નારણુજી
જેષ્ઠારામ લખાવીતં મુનિ માણુકચંદ્રજી આત્મ પઠનાથે આમાં ઉપરની
પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. પત્ર-૫૬-૨૧ ધો. સ. ભં.
બીજી ત્યાંની પત્ર ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં પણ તેમજ છે. લ. સં.
૧૬૫૬ જેઠ શુ. ૬ બુધ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયું છે—આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૨ જી).

[આ કવિના ગુરુ ગુણુસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ છંદ ૨૧
કડીનો રચ્યો છે કે જેની આદિ

શારદામાય નમુ શિરનામિ, હું ગાડં ત્રિભુવનકો સ્વામી, છે અને
અતે એમ છેકે.

પદ્મસાગર ગુરુરાજ પસાયા, શ્રી ગુણુસાગર કે મન ભાયા.

નરનારી જે ચિત્તેં ગાવે, તે મનોવાંછિત નિશ્ચેં પાવે.

૨૧

આ સ્તવન જૈનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—ગૌતમ પૃથ્વી બાલાવબોધના અતે જણાવેલ છેકે સંવત ૧૭૬૩
વર્ષે શ્રી વિજૈગચ્છે શ્રી ભદ્રારિક શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરચરિણ તનુ
શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદ્રજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી બાલચંદ્રજી
તનુ શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તનુ શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદ્રજી. આગ્રેજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૈ રવિવાસરે મીમચનગરે લિપીકૃતં પીતાંબરે
શ્રી મહારાજધિરાજ રાણા શ્રી અમરસીધરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર ભં.

૨૫૦ સહજકીર્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર-રત્નસાર-
રત્નહર્ષ-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સ. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં
અંતે—

શ્રી ખરતરગણસૂરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવધ, ૬૯
ખરતર ગિરદ લહિઉ ગુણસાયધ, જસકપૂર મહકાવધરે. ૬૯
અતુકમિ તસુ પાટધ જસ ખાટચઉ, જુગપ્રધાન ગુણ્યાવધ, ૭૦
શ્રી જિનયદ્ર સૂરીસર સદ્યુર, નામ મત્ર જસુ ધ્યાવધરે. ૭૦
શ્રી જિનસિહ સિંહ જિમ દિખઉ, તસુ પાટધ ચિત લાવધ, ૭૧
અકખરસાહિ સભામન રંજ, જલનિધિ મીન છુડાવધરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણુ જાણુ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવધ, ૭૨
વિદ્યાખલ અતિસય બલ સખલઉ, સહુનધ આણુ મનાવધરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવધ, ૭૩
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણુ ગંભીર ગવાવધરે. ૭૩
ષેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવધ, ૭૪
રતનસાર વાયક ગુણુનિધિ ગુર, અતિસય અધિક જણાવધરે. ૭૪
રતનહરપવાયક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત ઠાવધ, ૭૫
સહજકીરતિવાયક વિમલાયલ, ગિરિવર એમ મહકાવધરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસધ, શ્રી નમિનાથ પ્રભાવધ, ૭૬
આસણિકોટ આવક બહુ સુખીયા, ધરમધ ચિત લગાવધરે. ૭૬
વાયાસૂર અધિક ગુણુવતા, ધરમપક્ષ સમઝાવધ, ૭૭
અધિક આનંદ અધિક રગરતીયા, શ્રી જિન ધરમ વધાવધરે. ૭૭
છેઠ ઝડધ ઢાલ એ દશમી, પુણ્ય રૂખહો પાવધ, ૭૮
સહજકીરતિ પુડરીક મધુરસ, ગુણુજલધર વરસાવધરે. વિ૦ ૭૮

—ધતિ શ્રી શિત્રુંજય માહાત્મ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપચક્રત્યાણિક
વર્ણન શ્રી ભાવશ્રેષ્ઠિત જાવડા સંબંધ તત્ત્વોદ્ધાર વર્ણન કલ્પી સંબંધ
તત્ત્વ સુતદ્ધતોદ્ધાર વર્ણન. પંચમારકાંત્ય સ્થિતિ વર્ણન. દુપ્રસહ નામાં-
ત્ય યુગપ્રધાન વર્ણન. તત્ત્વ આવક વિમલવાહનવિહિતોદ્ધાર વર્ણનાધિકારો
નામ ષષ્ઠઃ ખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૮૪૫ કા. શુ. ૫ દિને ચીરાલા મધ્યે.

(૧. ૧૨૮ પં.—૧૪ શુ. વિ.)

પ્રીતિ છત્રીશી સં. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેરમાં.
આદિ—

ઉપશમત્ત ડાયા રસ લીજમ્—એહની ઢાલ.
પ્રીતિ ન કિણિહી જીની જાયમ્, ધકધવિણુ અરિહતજ,
ભાવમ્ કોડિ ઉપાય કરઉ કોઇ, લાગમ્ મંત ન તંતજ. પ્રી. ૧

**

*

**

*

અંતે

સંવત સોલવરસ અઠ્યાસી, જિહાં હુઉ સમલ મુકાલજ,
વિજયદસમિ સાંગારે (ન) ૨ પુરવરિ, એહ વિચાર રસાલજ. પ્રી ૩૫
પ્રીતિ છત્રીસી એ વયરાગિ, ભવિક ભણિ હિતકારજ,
વાચક સહજકીરતિ કહમ્ ભાવમ્, શ્રી સંધ જય જયકારજ. ૩૬

—ધતિ શ્રી પ્રીતિ પટ્ટનિશિક્ષા-પં. રાજકીતિ ગ્રંથિ—તત્ત્વ શિષ્ય
પં. નિલકવિજય—તત્ત્વ શિષ્ય ગોદા વિખિતં. આવિકા સભલદે પઠનાથ.
૨—૧૫ પ્ર. કા. નં. ૮૦

૨૫૧ કલ્યાણ ખીજ.

(૪૮૮) ધન્યવિલાસ રાસ. સ. ૧૬૮૫ જેઠ સુદ ૫
આદિ—

પ્રથમ જિણેસર પ્રણીમી, પ્રથમ કરી જિણે આદિ
પ્રથમ ધર્મ પ્રકાસીક, તે પ્રથમ નમું યુગાદિ.

શાંતિ જિનેસર સોલમઈ, ગરબ થિકી કરી શાંતિ,
 મારી નિવારી દેસથી, પસરી ધરિ ધરિ શાંતિ. ૨
 ચદુનંદન જગમાં જયો, બ્રહ્મચારિ શણુગાર,
 નામિ નવનિધિ સંપજઈ, ધન ધન નેમિકુમાર. ૩

x   x   x   x

અ તે—

ઢાલ ૪૩ રાગ ધન્યાસી. સકલ મંગલતણી એ દેશી.

દાન કલ્પતરૂ દાનમણી સુંદર, દાનથી વંછિત ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
 દાનથી નરસુખ દાનથી સુરસુખ, દાનથી અનુક્રમે હોષ સિદ્ધિ. ૧
 દાનથી નરભવે દેવ ભોગીપણું, ભૂપ ક્રિયાણું જેણુ કીધુ,
 રાજછત્રંગણી નારિ ક્રમિ પરહરી, ભગનીપતિ વચનથી વ્રત લીધુ. ૨
 દાનથી ઋપભદ્રેવો ત્રિભોવનધણી, સાધુનિ પ્રાગ ભવિ હવિપદ્મન,
 બાકલડા બદલિજીઓ દાનથી, અંદનાઈં પણિ કેવલ લીનું. ૩
 દાનથી ધન્યનિ ઋદ્ધિ બહુલી હવી, દાન દીઉ ભવી ભાવ આણી,
 ધન્યવિલાસનો તુર્ય પ્રસ્તાવ એ, ભણુન ગુણુત લહિ સુખ પ્રાણી. ૪
 ધન્યવિલાસ કીઓ ચરીત્રાપરિ, અલ્પબુદ્ધિયિ હું પ્રેમ આણી,
 ન્યૂનતા અધિકતા જે હુધ એહમાંહિ, સોધયો પડિતો પ્રીત આણી. ૫
 ધન્યવિલાસના ચ્યાર પ્રસ્તાવ છે, ઢાલ ત્રહતાલીસ તસ પ્રમાણું,
 શત એકાદશ અંથનો માઝનો, જિનપ્રસાદે સેવક કલ્યાણુ. ૬
 સંવત સોલપચ્યાસી ૧૬૮૫ સંવત્સરિ જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ પંચમી પુણ્યમાણુ,
 ધન્યવિલાસ થયો સંપૂર્ણ દિન દિન સધનિ મગધમાલં.

—ઢાલ ૪૩ પ્રમાણુ લિ૦ ગણિ લાલવિજયેન પં. શ્રી હર્ષવિજય-
 ગણિ શિષ્યેણુ—વાવિનગરે ૨૨-૧૭ અથ ૧૧૦૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં; ૩૦
 (આ કદાચ ૨૪૩ ક ન. નાં કલ્યાણુમુનિ હોય. જુઓ પૃ. ૫૧૧)

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)
(૪૮૯) અગડદત્ત રાસ સ. ૧૬૮૫ ઓશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.
આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ

- શ્રી જિનપદપંકજ નમી, સમરી સરસતિ માય,
વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણુમર્ધ સુરનર પાય. ૧
- હંસગામિનિ હંસવાહિની, આપો બુદ્ધિ વિલાસ,
જે નર સરસતિ પરિહર્યાં, તે નર કહીછ બાલ. ૨
- મેવકનઘ સુપ્રસન્ન થઇ, આપો અવિરસ વાણિ,
કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ. ૩
- ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવર્ધ સુરનર કોડિ,
અકલ અતુલ બલ તું સદા, નાવધ કો તુંઝ હોડિ. ૪
- શ્રી ભારતી ચરણુધ નમી, લહી નિજ સુગુર પસાય,
જ્ઞાનદષ્ટિ આપઈ સદા, પ્રણુમર્ધ સવ સુખ ચાઈ. ૫
- મૂલ અથમાંહિ કરિકે, અધ્યયન ચક્રચર્ધ જેહ,
અગડદત્ત નૃપ કેરડો, ચરિત મુણુ ધરી નેહ. ૬
- કુણુ તે અગડદત્ત નૃપ, કિમ લીધુ ચારિત્ર,
તસ સંબધે વખાણુસિઈ, જિમ હોઇ જન્મપવિત્ર. ૭

~

*

*

~

અતે— દાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

- નયરી ત્રંબાવતી જાણીધ, અલકાપુરીય સમાન,
દેવભુવન સોમધ ભલાં, જાણુ હો ઇન્દ્ર વિમાન. ૭૫૫
- મન રંગઈ ભવિયશુ સાંભડો હો, એહ સંબધ રસાલ,—મન.
ધવલિત ધવલગૃહ ભલા, સોનિત માલિ અટાલિ,
કામિની જનમન મોહતી, સોહનિ ગજગતિ ચાલિ. મં ૭૫૬
- પુન્યવંત નર તિલાં વસઈ, પાલમ નિજ આચાર,
જિન મદિર નિન રૂપડા, પૂજા રચઇ નરનારિ. મં ૭૫૭

વડ વ્યવહારી જાણીધ, લૂપ દીધ જસ માંન,

સાવત્યા સુત નાગજી, ઉત્તમ પુરુષ પ્રધાન.

મં ૫૮

દૃઢ સમકિત નિત ચિત્ત ધરધ, સારધ જિજ્ઞાસુર સેવ,

ભક્તિ કરધ સાહમી તણી, કુમતિ તણી નહીં ટેવ.

મં ૫૯

રૂપવંત સોહધ સદા, સુંદર સુત અભિરામ,

સકલ કલા ગુણ આગર, સોહધ જિર્યો કાંમ.

મં ૬૦

મુનિસુવ્રત પસાઉલે, દિન અધિકુ નૂર,

વિધપક્ષ ગણિ સોહાવીડ, પુન્યતણું કરિ પૂર.

મં ૬૧

તસ આચર જાણી ધણો, ચરિત રચિઉ મનોહાર,

અગડદત ઋષિરાયનો. એહ સબંધ ઉદાર.

મં ૬૨

શ્રી ગોડીપાસ પસાઉલધ, સીધાં વહિત કામ,

રાસ રચિઉ મહારિષિ તણો, સમવસરણ સુભ કાંમ.

મં ૬૩

વિહરમાન ગણધર ભલા. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીરાય,

અંચલ ગણપતિ જાગિ જયો. દેશનિ પાતિગ જાય.

મં ૬૪

વિમલવશ વાયકતણો, કીરતિ જસ સુપ્રકાસ,

પુન્યચક્ર વાયક વર, ધર્મ તણો મનિ વાસ.

મં ૬૫

તાસ સીસ સુંદર સોભાગી, પાલધ સાધનો પથ,

કનકચક્ર વાયક ગુણિ ભરીયા, મહામુનિ એહ નિર્ણય.

મં ૬૬

તાસ સીસ વિદ્યાના આગર, વાયક શ્રી વીરચદ,

તપ જપ સંજિમ કિરિયા પાલધ, સુંદર એહ મુણિદ.

મં ૬૭

તસ પદપદ્મ મધુકરની પરિ, રહધ સદા એક ચિત્તિ,

વિનયવત નધ વિમલ મનધ નિત, રંગી કરધ ગુર ભક્તિ. મળ ૬૮

તાસ તણુ સુપસાય લહીનધ, ચરિત રચિઉ મન ભાય,

સ્થાનસાગર મુનિવર ધમિ જપધ, ભવિજન સુણુઉ ચિત્ત લાય. મં ૬૯

સંવત શશિરસ જાણીધ, સિદ્ધિ તણી વલી સખ,

મહાપ્રત પદ આગલિ ધરઉ, સમકરી ગુણો સવિ અંક. મં ૭૦

અશ્વનિમાસિ મનાહર, પૂર્ણા તિથિ વલી જાણિ,

અસિત પંચમી એ સહી, ભૂસુત વાર વષાણિ. મં ૭૧

એહ ચરિત જે સાંભલઈ, તેહ ધરિ લીલવિલાસ,

સાંધુ તણા ગુણ ગાઠતાં, પૂરછ હો મનતણી આસ. મં ૭૨

—સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠમાસે સિતપક્ષે ત્રયોદશ્યાં રવિવાસરે
લિખિતં રાયધનપુરે મુનિ સ્થાનસાગરેણ પ્રવાચનાય ૨૪-૧૫ સેં. લા.
વડોદરા નં. ૫૩૨૫; કવિની હસ્તલિખિત પ્રત છે.

૨૫૩ પુણ્યસાગર (પીપલગચ્છ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ-
વિનયરાજ ને કર્મસાગર શિ.)

(૪૯૦) નયપ્રકાશ રાસ. સં. ૧૬૭૭

(૪૯૧) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૮૯ આવણ શુ. ૫.

આદિ—

શ્રી જૈાતમ ગણુધર પ્રમુખ, એકાદશ અભિરામ,

મનવાંછિત સુખ સંપન્નઈ, નિત સમરતાં નામ. ૧

પ્રથમ ઉદ્યમઈ મંડીઉ, મતિ દીસઈડતિમંદુ,

તિણુ કારણિ પહિલા નમું, શ્રી ગણુધર સુખકંદ. ૨

સરસતિ પદપંક્ત સદા, પૂજુ જે કરજોડિ,

કહણુ કયા ઉદ્યમ ઘણો, માત ! મ આણો ખોડિ. ૩

સેવકનિ સાનિધ કરી, દેયો અવિરલ વાણિ,

નિમ વેગો સિદ્ધિ સદૃષ, કાષ મા રાખિસ કાણિ. ૪

વલિ પ્રણમુ સદગુરૂ વડા, જેણુથી થઉ સનાથ,

પાપ પડલ પાંછાં કર્યા, સૂત્ર શાસ્ત્ર દે હાથ. ૫

જગમાંહિ મોટાડછઈ, સહગુરૂનો ઉપગાર,

જાણિનઈ માનિ નહી, સાચા તેહ ગમાર. ૬

મનસુધિ સહુ પણુમી કરી, કરસુ સતી વખાણુ,

સુણુજ્યો એકમના થઈ, નિમ હોષ જન્મ પ્રમાણુ. ૭

પવનંજય રાજ તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
તાસુ કથા સુણતાં થકા, હોત્યય અલ્પ સંસાર.

૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપતાં પ્રહ સમર્થ, આપે રિદ્ધિડહેહ.

૯

તિણુરો સખર સંબધ છધ, મીઠો સાકર દ્રાવ,
રસ લેજ્યો ભવીયણુ તુમ્હે, ભાષે કવીઆણુ ભાષ.

૧૦

કિમ તિણુ સુધો મન કરી, કીધો સીલયતન,
સવે રસ લેજ્યો ભવિયણુ તુમ્હે, સાંભલવા સુવચન.

૧૧

અંતે—

૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય ચુપધ, પુરણ કીધી એહ,
જે નર ભણસીધ ભાવસિદ્ધિ, મંગલ લહધસ્ય તેહ.

(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિયે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસધ, હીયડધ હર્ષ ન માય.

૧

પટ દરશનના અંચમિદં, અંજના કેરી વાત,
પવનસુત હુતુમતરાય, પ્રકટ ધણા અવદાત.

(આહે) ગુણયશતા સુવખાણિયધ, જસુ વદધ સંસાર,
આપરો નામ સોધજ લહધ, જે હોધ મૂઢંગમાર.

૨

(આહા) જનમાંહિ ઠામિ ઠામિ, દીસધ એ અધિકાર,
પણિ પરમારથ જુજ્યા, નામ તણા નિરધાર,

(આહે) શીલતરંગીણી અચથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાઠક કવીમતી કેલવી, તિનકા યુછધ હેત.

૩

(આહે) તે દુષણ મત કાઢજ્યો, ગ્રહજ્યો કવિ ગુણુરગ,
સો ભિધ તો મર્ધ આણીઉ, લાગધ સરસ સુચંગ.

શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરધ, વારધ હુધવાત,

ચાર વહિ જિણુ વરચીઆ, કુણુ જાણુધ અવદાત.

૪

(વાંચે જગત્પદ વહી ગયા—પ્રાદાંતર).

શ્રી વડગણ ગુરૂ ગાઘઘ, શાંતિ સરિ ગણધાર,
અકેસરી પદ્માવતી, ભગતિ કરધ વારવાર.
ભંગક છેવટણુ (ભગવચ્છણુ) બાપીયુ, ધૂલીકોટ સકેત,
કુટુંબ શ્રીમાલી સાતસઘ, હિગાર્થો ગુણુ હેત.

૬

ભોજન ચુરાસી રાજમર્ધ, જીત્યા વાદ વિશાલ,
શાસન બિન સોભાવીઉ, વાદી ખિરૂદ વૈતાલ.
તિણુ ગણ પીંપલ થાપીઉ, આઠ શાપા વિસ્તાર,
સંવત રૂદ્ર બાવીસઘ સમઘ હુઈ સુખકાર.

૭

તે ગણ દીસદ દીપતુ, નયર સાચોર મજારી,
વીર જિજ્ઞેસરતુ તિહાં, તીરથ પ્રગટ ઉદાર.
તાંસુ પાટી અનુક્રમઘ હુયા, શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરી,
વિનયરાજ કરમસાગર વાચક દોષ સતુરા.

૮

તાસુ સીસ પુણ્યસાગર, વાચક પભણુધ એમ,
અંજનાસુદરી ચુપધ, પૂરણુ વધતધ પ્રેમ.
સંવત સોલ નેવ્યાસીઘ, આવણુ માસ રસાલ,
સુદી તીથિ પંચમી નીરમલા, ઋદ્ધિવૃદ્ધિ મંગલ માલ.

૯

—ધતિશ્રી અંજના સુંદરીની ચુપધ સંપૂર્ણ
(અશુદ્ધ) ૩૮—૧૧ આ. ક., ઉદયપુર ભં—ભાણુક.

—ધતિશ્રી અંજનાસુંદરી પવનંજય કુમાર સંબંધે પૂર્વ ભવ
વર્ણન માતુલપુરે સમગમન પવનંજયગૃહાગમન અંજનાસુદરીદર્શનાથ
વિલાપકરણાય ઋપભદ્રતથુદ્ધિકરણાય ઋપભમાતુલપુરે સમાગમન અંજના-
મિલન પુનઃ પવનંજય અંજનામિલન પુનઃ સાધુસમીપ દીક્ષા ગ્રહણાય
સુરદોષગમનાધિકારવર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. પડિત શ્રી ૫ શ્રી
અમૃતવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ દેવવિજય પદનાર્થ. ૧૨—૧૪ લીં૦

—પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૪ ગાથા ૧૮૨ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા
૨૦૭ તૃતીયખંડે ગાથા ૨૪૩ ઢાલ ૮ સર્વ ઢાલ ૨૨ ગાથા સર્વ ૬૩૨

અથાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૯૦૫ સં. ૧૭૫૩ વર્ષે મા સુદિ ૮ દિને સંપૂર્ણ કાવો. શ્રી સોહીયામ મધ્યે દેરધાં.લિ૦ ગણિ કેસરવિજયેન. ૧૭—૧૮ લીં.—અથાગ્ર ૯૩૯ રાજસુદર લખીકૃતા (૧૭૦૦ ની આસપાસ. મ. બ)

બીજી પ્રતમાં પ્રશસ્તિ કંઈ જૂદી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી જિનરાજસૂરિ પાટિ દિનકરા, આગમ અર્થ નિધાન,

શ્રી જિનરંગ સૂરીસર સત્યવર જાણે, સર્વ નિધાન.

તાસુ આદેશ સંવત્ સોલ ચોરાસીઈ, ઉદ્દેપૂરિ સોમાસિ,

જગતસંધ રાણો ગાજે તિહાંકણિ, હાદુ ઉપતાં જસવાસ.

સંધ કથન ધરી માધ સુદિ તૃતીયા દિને શુભયોગે ગુરુવાર

અવિછિન રસ ધણુમે લેજ્યો જોધને અધિકારે અધિકાર.

પુણ્યભુવન કહે ભાવ ધરી ધણો, ગિરયાનો જસવાસ,

અધિક આછો ધહાકણિ જે કર્યો, હુવે મિછામિ દુકલ તાસ.

શીલ સમકિત ગુણ દેહ પ્રતિધારને દિન પ્રતિ કોડિ કલ્યાણ,

તિણિએ ભણે ગુણે સુણે ભાવસું, જીવિત જનમ પ્રમાણ.

—લિ. ૧૭૪૫ આસો વ૦ ૧૩ ગુરુ કલ્યાણપુરમાં.

રાજકોટ પૂજ્યના અપાસરાનો ભંડાર.

આમાં કર્તાનું નામ પુણ્યભુવન (ખ૦) આપેલ છે ને રચ્યા સાલ

સ. ૧૬૮૪ માહ શુ. ૩ ગુરુ, ઉદયપુરમાં જગતસિંહ રાજ્ય કરતા હતા

ત્યારે, એમ જણાવ્યું છે. મને તો પુણ્યસાગર (પી. ગચ્છીય)ની પહેલી

પ્રશસ્તિ વિશ્વસનીય ભાસે છે.

—મારી ખાસે મોટા અને સારા અક્ષરવાળી ૨૭ પાનાની પ્રત છે, પણ તેમાંથી કર્તાનું નામ ઉઠાડી દીધું છે. ૨૭—૧૨.

—પત્ર ૨૨ અથમાન ૬૦૦ ન. ૩૧ દા. ૨૫ લી. કે જેમાં કર્તાનું નામ પુણ્યસાગર સ્પષ્ટ છે.

૨૫૩ ક લાભોદય

નેમિરાજિમતિ ખારમાસ. ૧૫ કડી સં. ૧૬૮૯ આસો શુ. ૧૫
આદિ—

સખીરી સાંભલિ હે તૂં વાણી, ઈમ જોલે રાજુલ રાણી,
નેમજી મુઝ જીવન પ્રાણી, તિણુ તોડી પ્રીતિ પુરાણી હોલાલ
નેમજી નેમજી કરતી, નેમજી નિજ ધ્યાન ધરતી હો લાલ. ૧

*

*

*

*

અતે—

સખીરી સંવત સોલસૈ નિવ્યાસી, આસુ પૂનિમ ઉભસી,
ભણતા ગુણતાં સુખ ખાસી, લાભોદય લીલ વિલાસી હો લાલ. ૧
નેમજી નેમજી કરતી.
—(મારી પાસે પ્રત છે.)

૨૫૪ શ્રીસાર (ખ૦ જેમશાખા રત્નહર્ષ વાચક શિષ્ય)

(૪૯૨) આનંદ આવકસંધિ. સં. ૧૬૮૪ પુષ્કરણી નગરીમાં.

આદિ—

વર્દમાન જિનવર ચરણુ, નમતાં નવ નિધિ હોષ,
સધિ કરે આણુંદની, સાંભલિજ્યો સહુ કોઈ. ૧

*

*

*

*

અતે—

હાલ ૧૫ આશ્રવ કારણુ એ જગિ જાણીયઈ—એહતી.
ધન ધન સૂધી આવક એહવા, નામૈ નવ નિધિ થઈ,
સૈં મુપિ વીર વષાણુક જેહને, પ્રણમૈ સુરનર પાય. ૨૪૧ ધ.
નિરતા ખારહ ત્રત પરિપાલીયા, ન લગાયા અતિચાર,
ભલીપરે વિધિમુ આવકતણી, પ્રતિમા વહી ઇચ્છાર. ૨૪૨ ધ.
દાનસીલ તપ જપ નૈ ભાવના, કીધા ધરમ અનેક,
ઈણુપરિ માનવ ભવ સફલો કિયૌ, અહનિસિ ચિત્ત વિવેક. ૨૪૩ ધ.

માસ તણી કીધી સંલેખા, સમરે જિનવર નામ.
 સાદ ભગનઇ જેના આગસણ, સૂઝ મન પરિણામ. ૨૪૪ ધ.
 પાપ હાંમ આલેષ પડિશ્રી, કાલ માસ કરિકાલ,
 સોધરમ દેવલોકક સાસનો, સુર અપમ્જર સુવિશાલ. ૨૪૫ ધ.
 દંડ વિમાનયત્રી અતિ દીપનડ, કૂળ અઠે ઇસાણ,
 આણુંદ ગાયાપતિ દિવ દીપનડ, તિણ અરણાબવિમાન. ૨૪૬ ધ.
 પત્યોપમ ચિહ્ન આડ્યા, મુખ ભોગવે અપાર,
 મદાવિદેદ નિદાંથી સીઝિર્ય, કરિર્ય એક અવતાર. ૨૪૭ ધ.
 સાંભલિ જાંબુ સોદમ ઈમ કલે, સાનમ અંગ મઝાગ,
 પ્રથમ અધ્યયન બાપ્યા એહવા, વીરનિણુંદ વિચાર. ૨૪૮ ધ.
 નિમ નિમ ચરિત સુણીજ એહવા, તિમ તિમ મન ચિર થાય,
 ચિર મન રાખ્યાં લાભ હુવે ધણો, પાતક દૂર પઝાય. ૨૪૯ ધ.
 પુલકરાણી નયરી અતિ દીપતી, આવક ચતુરસુખણ,
 આદીસર જિનવર મુપસાડે, રાજપ્રજા કલ્યાણ. ૨૫૦ ધ.
 સંવત દિશી સિદ્ધિ રસ સસિ ૧૬૮૪ તિણપુરીમઈ કીધી ચઉમાસિ,
 એ સંબંધ કીધા રસિયામણુ ઉ મુણતાં યાઇ ઉલાસ. ૨૫૧ ધ.
 રત્નહરપવાચક ગુર માહરઉ, હેમનંદન મુખકાર,
 હેમકીરતિ ગુર બંધવન કહે, પમણે મુનિ શ્રીમારિ. ૨૫૨ ધ.
 ઇતિ શ્રી. આણુંદસધિ સમાપ્ત.

(ભાવ૦ શુદ્ધ અક્ષરની પ્રત પા. ૭ પં-૧૮ અને બીજી પ્રત
 પા. ૧૮ પં-૯) ૧૫-૧૧. આ. ક. ૧૨-૧૩ આ. ક.

—સ. ૧૮૫૨ જ્યેષ્ઠવદિ ૧૧ દિને લિ૦ પ. અખેચંદ ૧૦-૧૫ ધો.

—સ. ૧૯૨૨ લિ. ૫ ગુણસોમ વાલોચર મધ્યે ૧૯-૧૧ ધો.

—(વિ. ધ. ભંડાર)—સ. ૧૮૦૩ માગશર વદ ૧૧ પ્રે. ૨.

—લિ૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી પુર્ણ મલુકચંદણ, તત્ સીપ પુજ્યે શ્રી
 મ્હાસીંધજી, તત્ સીપ લિપત અમોલકચંદ કાત્યાસની મદ્ધિ સહેર મેહતા
 સૌહી દ્રોસ દોય, સંવત ૧૮૪૩ માસ અસદ વદી ૬ વાર બુધવારિ કિસ્તપક્ષે

લિપત કોદારી કુસાલેચંદ્ર નાન્હો રાસદિ. અશુદ્ધ પ્રત. ૧૮-૧૧ અનંત.
(૪૯૩) મોતી કપાસીયા સંબંધ સંવાદ. સં. ૧૬૮૯ ક્લોધીમાં
આદિ—

દ્વંદ્વા.

- સુંદર રૂપ સોહામણો, આદિસર અરિહંત,
પરતા પૂરણ પ્રણમીયૈ, ભયભજણ ભગવત. ૧
જિણુવર ચોવીસે નમી, સમરૂં સરસતિ માય,
એહ પ્રત્યધ માંડયો સરસ, શ્રી સહગુરૂ સુપસાય. ૨
આદિનાથ આણુંદસું, હથિણાઉર મઝારિ
નિયરઈ જિનવર ગાયરી, ન લહે સુદ આહાર. ૩
પાએ લાગી પદમણી, મોતીયડે ભરિ થાલ
મોતીસું કરે નિમંછણા, લોક સહુ સુવિસાલ. ૪
મોતી ગરબાઉ મહીયલઈ, હું મોટો સંસાર
મો સમવડિ કોઈ નહી, હું સગલઈ સિરદાર. ૫

..

*

*

*

*

અતે—

- દાલ ૮ રાગ ધન્યાશ્રી. ધન્ય ધન્ય આઈ કુમર વર સેજની. દેશી.
સંપ હુઓ મોતી કપાસીયે, મિલીયા માહોમાહિં
વાદ એ ભગવતે ભાણ્યો, ચતુર નરા ચિત્ત આહિ. સંપ. ૧૦૧
કપાસીયાને મોતી મળપતો, પાઈ લાગો આય
તું ગિરુઓ ભાઈ ભારીખમો, ખમજો મુજ અન્યાય. સંપ. ૧૦૨
તુમ કરીનિ સોભા છે માહરી, મુજ કરી તાહરી સોભ
આંધી મૂઠી લાખ સવા લહે, ધર્મતણો છે લોભ, સંપ. ૧૦૩
ધર્મભાઈ દિવે તું છે માહરો, આપો અવિહડ પ્રીતિ,
ધણિ ભવિતો સ્તુ હું વિરચીસ નહી, માને મુજ પરતીત. સંપ. ૧૦૪
કપાસીઓ મોતી ધણિ પરિ મલ્યા સયણ તણે સંબંધ.
સવત સોલનવ્યાસીઈ, કીયે એહ પ્રત્યધ. સંપ. ૧૦૫

શ્રીકૃષ્ણવર્ધાપુર નગર સોહામણો, જિહાં આવક સુવિસાલ,
 ન્યાયવંત ચિહ્નું ખખિ નિરમલાં, જીવદયા પ્રતિપાલ. સંપ. ૧૦૬
 શ્રી ખેમસાખા વાચક દીપતા, રતનહરખ મુનિરાય,
 નામ લીયાં મુખ સંપજે, તિણિ સહચર મુપસાય, સપ. ૧૦૭
 એ સખંધ સરસ સોહામણો, કીધૂં મુનિ શ્રીસાર,
 મુણતાં ખ્યાલ સને ઉપજે, ચતુર નરાં ચમત્કાર. સંપ. ૧૦૮

૬-૧૩ ક. મુ. (પા. ૪. પ્રે. ૨.-વિદા.)-૬.

—સં. ૧૭૩૩ પોસ વદિ ૧૩ દિને શ્રી સિણુધરી ગ્રામે પં.

શ્રી ઉદયહર્ષ ગણિવરાણાં શિ૦ મતિવિમલેન લિ. ૩-૧૫.

(૪૯૪) સારખાવની સં. ૧૬૮૯ આસો શુદ્ધિ ૧૦ પાલીમાં.

(પ્રાસ્તાવિક કવિનોતું આ કાવ્ય મારવાડી ગૂજરાતી (પ્રાચીન ગૂજરાતીનું એક રૂપ) ભાષામાં છે. કાવ્યમાં દરેક શ્લોકમાં અઘાક્ષર કક્ષાને અનુક્રમે લઈને એક એક કવિન રચ્યુ છે. કવિનું અતિમ લક્ષ્યખિંદુ 'ભક્તિ' અને 'ભગવંત' છે. મં ૫૦)

આદિ—

ૐ ૐકાર અપાર પાર તસુ કોઈ ન લખ્ભોય,
 સવ્વકખર સિરતાજ મત્ર ધુરિ કવિયણુ ગખ્ભય,
 અર્ધચંદ્ર આકારિ ઉવરિ મીડઉ જસુ સોહર્ષ,
 જે સેવઈ ચિત લાઇ તિકે તિહુઅણુ મન મોહર્ષ,
 સાધિક સિદ્ધ જોગી જતી, જસુ ધ્યાન અહનિસિ કરઇ,
 કવિ સાર કહઈ ૐકાર જપિ, કાંઇ સયણુ ભુલ્યો ફિરઇ. ૧

x x x x

મહીયલિ ઉ નર અચલ, જિકો પર *તાત ન જાણુઇ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો આપો ન વિખાણુઈ,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ દીયઈ ઘર દેખે પગલા,
 મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો xસાંસહૈ સગલા,

એહવઉ પુરૂષ અવિચલ જિકો, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહૈ જરે અજર, મહિ મંડલ સો નરઅચલ,

૪

* * * *

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ઉપગાર ન જાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ત્રૂટી દિસિ તાણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ગુણુ પોતઘ ગાવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો કહિનઈ નટિ જાવઈ,
ઓછો સુ પુઠિ કચપચ કરૈ, મુહ મિલિયાં મુસકઈ નહી,
કવિ સાર કહઈ ઓછઉ તિકો, જિકો વાદ મંડઈ બહી.

૧૯

* * * *

અતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઈ,
ગઢમઢ મંદિર પહલ, બાગ વાડી મન મોહઈ,
રાજ કરૈ જગનાથ સર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઈ સુસમય, સુજસ વસુધા વર્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઈ, આસ સુદિ દસમી દિનઈ,
શ્રીસાર કવિત બાવન કલા, સાંભલિજ્યો સાચઈ મનઈ.

૫૫

ભલે ઝં નમઃ સિદ્ધં, અ આ ઇ ઈ બણિઉ ઊ,
ઋ ઋ લૃ લૃ વર્ણુ, વલે એ ઐ નઈઓ ઔ,
ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રભઃ
બાવન એહ અકખર અકલ ક્રિયા કવિત ધુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ઈમ ઉચ્ચરઈ, સાંભલતાં પૂજૈ રલી.

૫૬

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથૌ શ્રી બૃહત શ્રી ખર-
તર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજનનયંદ્રસુરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવ-
નિધાન ગણિવરાણાં તત્તિશ્ય વાં મનિસિંહગણિ તત્તિશ્ય વાં શ્રી

રતનજય ગણિભિ તત્તિષ્ય પ. રતનવર્દનજી પ. દયાતિલકેન લેખિ.
 શ્રી ચુસ્યામે કોઠારી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદ્ધમાન કોઠારી પઠનાર્યમ્.
 (મ. બ. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સઝાય=તદુલવેયાલી સૂત્ર સં
 આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાહિ વિમાસ

ગર્ભાવસિ જીવડો વસિયો નવ માસ.

૧ ઉત્પત્તિ.

~

*

~

*

*

અતે—

કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ ભાર એ

વલિ સીહની પરે સદા પાલધં નિયમ નિરતિચાર એ

સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લહધ ભવ પાર એ

શ્રી રતનહર્ષ સુસીસ રગે ધમિ કહે શ્રીસાર એ.

૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગ૦ વ. ૧૧ સોમ. ત્ર. ચિરપાલા. આર્યા

માહુ વાચનાર્ય નાગોરી લુકૈ ગચ્છે અક્ષયરાખાદ મધ્યે. ૩-૧૪ (ચા.)

x-૫-૧૨ માં; ૩-૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર, જૈ. પ્ર. ૩૯૩-૩૯૯.

૨ દશ આવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ-પહિ પડી પ્રણુમુ દશે

આવક જેમ પાતક જાધરે.....અતે-સાતમધ અંગઈ ઉપદિસ્યઉ એ,

કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી જે પ્રત મારી પાસે છે.

૩ ફલોધીપાર્શ્વનાથ રત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણ પ્રણુમીયધ, અરિગંજણ અરિહત,

સાયઉ સાહિય તુ સહી, ભયભંજણ ભગવત.

૧.

વામાનદન વંદીયધ, દઉલતિનઉ દાતાર,

કાડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર.

૨

*

~

*

*

*

*

અતે—

કલસ.

ધમ્મિ પૂરો આજ, સુપરિ સેવક સાધારણ,
 જિણવાર પાસ જિણુંદ, સદા હું સેવક ચારણ,
 કલ્પવૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઈ,
 શ્રી અસસેન સુતનન, ધણી મુઝ દઉલતિ દીજઈ,
 રતનહર્ષ સુપસાકલઈ, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઈ
 ફલવર્ધા રાય મોટો ધણી, સેવકનંદ સાનિધિ કરઈ.

૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ લિખતં. ૧-૧૫ (ભારી પાસે છે.)
 ૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત૦ સ. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણ દેગિ સાંમણિએ, મૂઝ સાનિધ કીજે,
 ભૂલો અક્ષર ભાતિ ભણીએ, સમજાવી દિજે.
 મોટો તપ રોહિણિ તણાએ, તેહના ગુંથુ ગાઉ,
 જિમ સુખ સોહગ સંપદાએ, મનવહિત પાઉ.

૧

૨

x

x

x

x

x

અતે—

કલસ.

ધર્મ ગગન દાય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરૂ મૂખ સાંભલી,
 વાસુપૂજ્ય અમને થયા સુપ્રસન, ચિત્તની ચિંતા ટલી,
 ધણુ પરિં રોહિણિં તપ આરાધઈ, જે ભવિયણુ-મનનિ રલી,
 શ્રીસાર જિનગણુ ગાવતાં હિવેં સકલ મન આસ્થા ફલી.

૨૭

—લ૦ ગંધુસરે પં. દિપવિજયેન. ૨-૧૭.

—સં. ૧૮૪૨ ચૈત્ર સુદિ ૭ ગુપ્તે શ્રી સુરતિ બંદિરે લિખિતં

પ્રમોદસાગર આવિકા વજ્રાઈ પદનાર્ય. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૃષ્ઠાનો સ્ત૦

આદિ— (પ્રભુ પ્રણમુરે પાસ જિણેસર થંભણો એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રણમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિશે,

સુખદાય રે સાસણનાયક ગુણતિશે,

મુખ દીઠોરે મીઠો લાગે તાંહરો,

તિણ મિલવારે ઉમાલો મન માંહરો.

૧

અં.

(કલશ.)

ધમ વીર જિનવર તણે આગે, પ્રથમ ગણધર અટકલી,

ચાલીસ ને વલિ આઠ ઉપર પ્રશ્ન પૂછ્યા મન રલી,

નિધિ ૨ કલા યુગ ચંદ્ર વરસે, આદિજન પારણ દિને,

શ્રીસાર પાઠક તેહ વખાણે, સાંભલો સાચે મને.

૩૩

૨૧૧-૧૫ આ. ક.

૬ જિન પ્રતિમા સ્થાપન સ્તોત્ર

આદિ—

સમકિત દૃષ્ટિ જિનપ્રતિમા સેવા, ન કરો વાદવિવાદને ભાઈ,

જિનપૂજક પચમ ગુણ ઠાણે, નવી પૂજે તે મિથ્યાતી રે ભાઈ. સ. ૧

*

*

*

*

*

અંતે—

હંસતણી પરે કરો પરિખ્યા, મકરો કૂડા વાદ રે ભાઈ,

કહે શ્રીસાર ધરો સમતા રસ, સુગુરતણો સુપસાયરે ભાઈ. સ. ૨૭

—લિ. ૧૮૧૨ આમો સુ. ૧૩. ૨૧૧-૧૧ આ. ક.

૨૫૪ ક આલયંદ (૩૫૭-કુંવર-શ્રીમદ્દલ-ગંગદાસ શિ.)

+આલયંદ બત્રીશી ૧૬૮૫ દીવાલી અમદાવાદ.

આદિ—

સકલ પાતિક હર, વિમલ કેવલધર, જાકો વાસો શિવપુર

તાસુ લય લાધયે.

નાદબિંદ રૂપરંગ, પાણિપાદ ઉત્તમંગ, આદિ અંત મધ્ય ભગા

જાકું નહિ પાધયે,

સંધેણ સદાણુ જાણુ, નહિ કોઈ અનુમાન, તાહીકો કરત ધ્યાન

શિવપુર જાધયે,

ભણે મુનિ બાલચંદ સુનો હો ભવિક વૃદ, અજર અમરપદ
પરમેસરકોં ધ્યાધ્યે. ૧

અતે—

મહાનંદ સુખકંદ રૂપચંદ જાનિયે,
શ્રીયરૂપ જીવગણિ કુંઅર શ્રીમદ્ધમુનિ, રતન સીસ જસ ધની
ત્રિભુવન માનિયે,
વિમલશાસન જસ મુનિ શ્રીય ગંગદાસ હસ્તદીક્ષિત તાસ
બત્રિશી વખાનિયે,
બાણ વસુ રસચંદ ૧૬૮૫ દીવાલી મંગલ વૃદ, અહમ્મદવાદ
દિદિ રગ મન આનિયે
ભણે મુનિ બાલચંદ સુનોહો ભવિક વૃદ, મહાનંદ સુખકંદ
રૂપચંદ જાનિયે. ૩૩

પ્ર. પૃ. ૩૦૩-૩૧૨ જૈ. પ્ર.

૨૫૫ વાના શ્રાવક (વિજયાનંદસૂરિનો શ્રાવક શિ૦)

(૪૯૫) +જયાનંદ રાસ સં. ૧૬૮૬ પોષ શુદ્ધિ ૧૩ ગુરૂ આરેખમાં
(અમદાવાદ પાસે)

ભદ્રારક પ્રભુ શ્રીવિજયાનંદસૂરિ ગુરૂઓ નમ.

આદિ—

વસ્તુ

શાંતિજિનવર શાંતિ જિનવર નમીય બહુ ભત્તિ,
શ્રી સારદા સમરી સદા કર, ચરિત્ર મનિ રગ (પારસ સુરંગ) આણીય,
જયાનંદ ગુણ વર્ણવું શ્રી વિજયાનંદ ગુરૂ લહીય વાણીય,
તાસ તણ્ઠ મુપસાદિલ્લ ધુક મનિ ઉલ્લાસ,
સરસ કથા મુણ્યો સહુ, જિમ મનિ પુંહચા આસ. ૧

દૂહા

બ્રહ્માણી નુજ 'ીનતુ' આપે મતિ તું માય,
મુઝ મનિ આણું ઉપનો ગાઉ જયાનંદરાય. ૨

- હંસાસનિ સેતું સદા, કવિયણુની આધાર,
સરસ કથા જ્યાનંદની, આવી કરજો સાર. ૩
- કમળ કમંડળ ધારિણી, વીણા પુસ્તક હાથ,
કવિયણુને હિતકારિણી, નિશ્ચે આવે સાથ. ૪
- તુજ સમવડ જગ કો નહોં, ત્રિહું ભુવને તુજ વાસ,
કવિજન આશા પૂરણી, તું સહી કરજો રાસ. ૫
- તું જગદંબ ત્રિપુરા સતી, તું કવિયણુની આસ,
સ્વપ્ને જે નરને મિલી, તેહને કિયો પ્રકાસ. ૬
- કવણુ જયા તે કિહાં હવો, કવણુ ગામ કુણુ ઠાણુ,
શ્રી વિજ્યાનંદ મુખયકી, લહુ તે મધુરી વાણુ. ૭
- કુણુ સંવત્સર કુણુ દિને, હુવો કેમ હુલ્લાસ,
સંવત સોળે છયાસિયે, ગુરૂ ખારેજે ચોમાસ. ૮
- સધ સહુ આદર ધણે, વાવે વિત્ત સુઠાંમ,
દિનદિન ઉત્સવ બહુ થયા, પસર્યા ઠામોકામ. ૯
- શ્રી જ્યાનંદતણું ચરિત, શ્રી ગુરૂને ઉપદેશ,
સરસ કથા કવિયાણુ કહે, જેહના ગુણહ અશેષ. ૧૦

*

:

*

--

અતે—

- માતા ભારતિ તણુધ પસાય, મઈ સહી કલ્યુ જ્યાનદરાય,
શ્રી વિજ્યાણુદ ગુરૂ ઉપદેશ, કરી ચુપધ એ લવસેસ. ૫૦
- પંચમ ગણુહર સોહમ સ્વામિ, જય પાપ તસ લીધઈ નામિ,
તેહ તણુ પટિ સહી દિનકાર, જગચંદ્રસરિ થયા ગણુધાર. ૫૧
- ખાર વરસ આબિલ તપ કરી, પુન્યતણુ ભંડારજ ભરી,
ચિહુંહાલીસમઈ પાટઈ જયકાર, તપા ખિરદ ધરાવિઉ સાર. ૫૨
- અનુક્રમિં ગુરૂ ગણપતિ જેહ, શ્રી મુનિસુંદર કહીઈ તેહ,
એકાવનમઈ થાનકિ કહિયા, પિમાદયા વિધાવંત લહિયા. ૫૩

તિણુધ ગુરૂં અંથજ કીધા ધણા, કહતાં પાર ન આવધ તેહ તણા,
શ્રી જ્યાનંદનું ચરિતજ સાર, કીધું શાસનનધ હિતકાર. ૫૪

આઠ સહસ તે કીધું વલી, તે વાંચધ સહુઈ મનિ રૂલી,
પટિ એકસકૃમધ ઉદ્ધ ભાણુ, શ્રી વિજયાણુંદ ગુરુ ગુણુની પાણિ ૫૫
તસ મુખકમલથી એ લહી વાણિ, મઈ રાસ કર્યો સહિ જાણિ,
ખારેજ વરનગર મઝારિ, અદ્ય યુદ્ધિ કર્યો ગુરુ આધારિ. ૫૬

મુરખ માત્ર હુ જાણું નહીં, સહગુરુ વચને શક્તિજ થધ,
ભણુધ ગુણુધ તસ નવઈ નિધાન, હર્ષધરી કવિ બોલઈ વાન. ૫૭

જિહાં મહીઅલિ ધરઈ વલી મેર, ધ્રુ મંડલ ચાલધ નહીં સેર,
જિહાં લગઈ તારા નઈ રવિચંદ્ર, તિહાં લગિ રાસ કરો આણુદ. ૫૮

વસ્તુ પાંચ ચુપઈ કહું વલી, નવસઈ પચ્ચોતરિ મનની રૂલી,
દૂહા મિસઈ સતાવીસ જેધ, ખારસઈ સાત તે પૂરા હોઈ. ૫૯

એ કીધો મનનઈ કોડિ, સરપા સરખી જોયો જોડિ,
વિમુધ પરો કરેજ્યો સહી, કરજોડીનઈ વાણી કહી. ૬૦

સવત ૧૬ મોલ છયાસીધ ૮૬ જાણિ, પોસ સુદિ તેરસ ચઢિઉ ધમાણુ,
વાર ગુરૌ સર્વાકજ સાર, ભણુઈ ગુણુઈ તસ જય જયકાર, ૬૧

—ઇતિ શ્રી જ્યાનંદ ચરિત્રે રાસ-પ્રખંધે વાના કવિ વિરચિતે
ચક્રાયુધ દીક્ષાત્રહણુ મોક્ષપ્રાપ્તિ, શ્રીજ્યાનંદ રાજ્યપાલન દીક્ષાત્રહણુ
નિર્વાણુગમનો પંચમોક્ષાસઃ સમાપ્તઃ—ઉલાસ પ પ્ર૦ ૨૪૦ દ્વિ૦
૨૭૦ ત્રિ૦ ૨૮૪ ચ૦ ૨૪૪ પં૦ ૧૬૧ એવ સર્વાકે ૧૨૦૭ શુભ
ભવતુ લેખકપાકક્રયો. આ વાના કવિની સ્વહસ્ત લેખિત પ્રતિ લાગે છે.
નં. ૩૨/૧૮૭૭-૭૮ ૩૦ ક્રો. પાનાં ૭૧-૧૧.

†પ્ર. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ડબ્બું.

[વિજયાણુંદ સૂરિનો જન્મ સં. ૧૬૪૨ માં મારવાડના રાહ
ગામમાં થયો હતો. પિતાનું નામ શ્રીવંત પોરવાડ, માતાનું નામ
સિયુગારદે અને પોતાનું મૂળ નામ ક્યો હતું. સં. ૧૬૫૧ માં હીર-

વિજય સૂરિએ દીક્ષા આપી કમલવિજય નામ રાખ્યું અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય બનાવ્યા. સ. ૧૬૭૦ માં વિજયસેનસૂરિએ પંડિત પદ આપ્યું ને સં. ૧૬૭૬ ના પૌષ સુદિ ૧૩ દિને વિજયતિલકસૂરિએ શિરોહીમાં આચાર્યપદ આપી વિજયાણુંદ સૂરિ નામ સ્થાપ્યું.

વિજયદેવસૂરિ સાગરના પક્ષમાં ભળી જવાથી સોમવિજય ઉપાધ્યાય વગેરે સમુદાયે મળીને યીજ આચાર્ય નામે વિજયતિલકસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા, તેમની પાટે વિજયાણુંદસૂરિ થયા. તેમને ચાલતા કલેશ તરફ અણુગમે હતો તેથી સપના સર્વ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને કહેવા પ્રમાણે અમદાવાદમાં વિજયાણુંદસૂરિએ વિજયદેવસૂરિને વંદના કરી મેળ કર્યો હતો. આ મેળ સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ ને દિને થયો. આ રીતે સંપ કેટલોક વખત ચાલ્યો પણ પાછળથી મમત્વની મારામારીથી બંનેમાં ભેદ પડતાં વિજયાણુંદસૂરિને પણ પોતાની પાટ ઉપર વિજયરાજસૂરિને સ્થાપવાની ફરજ પડી હતી. વિજયાણુંદસૂરિએ તેર માસિક તપ, વીશ સ્થાનકપદની આરાધના, સિદ્ધચક્રની ઓળી અને છુટક છટ્ટ અઠૂમ વગેરે તપસ્થાઓ ધણી કરી હતી. વળી તેમણે એક વખત ત્રણ માસનો તપ કરી ધ્યાન પણ કર્યું હતું. તેમણે છ આયુની, પાંચ શખેશ્વરની, બે તારગાની, બે અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની બે સિદ્ધાયલની અને એક ગિરનારની એમ યાત્રાઓ કરી હતી તેમજ તેમણે જિનબિઓની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ ધણી કરી હતી. એકલા કચરવાડામાંજ એક સાથે અઢીસો બિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. છેવટે સ. ૧૭૧૧ ના આષાઢ વદિ ૧ ને મંગળવારે ખભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. ઋષભદાસ કવિએ પણ આ સૂરિની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરી હતી. આ વાના કવિને બદલે એક ઠેકાણે ભડારની ટીપમાં ચાન્તક નામઆપ્યું તે બરાબર લાગતું નથી.)

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હૃષંકુશલ શિ૦)

(૪૯૬) મેઘકુમાર ચોપઇ સં. ૧૬૮૬ વિજયાદશમી. પીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલઠસય છયાસીયધરે, વિજયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજધ શ્રી જિણુચંદ્રસૂરિ રાજવીરે પરતરગચ્છ સિણુગાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસધરે ધમ ગોચમ અવતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણુગણુનિધિરે શ્રી હુરખ્યકુશલ સુષકાર.
વાદીગજ પચાનન સારિ સારે રૂપધ મદનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહધરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પસાહુ લધને શ્રી પીપાડિ મઝારિ. ૯ મે.
સદગુરૂ શ્રી જિનકુસલ સુરીસનીરે સાંનિધિ સંધ મઝાર,
ચરમપ્રમોદ ઉદય આણુંદસુરે નંદઉ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભ. ઉદયપુર.

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજય શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં

આદિ—

સકલ કલા ગુણુ આગલા, આદીસ્તર અરિહંત,
નાભિરાય કુલસેહરૂ, પ્રણમું શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળમુ, બાવીસમુ જિણુ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણુ, નમતાં લહીએ પેમ. ૨
x x x x

અંતે— દાલ ૨૭ વંસી વાજમ વેણુ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઈ હો૦ જેઠ માપ મુપ વાસ ધ૦
ધવસી તુમિ દિનમ બલમ, હાં૦ દિ૦ કવિઉ પૂત્રદ્વલ પાસ. ધ૦ ૫

બાહડમેર નિત ગહગહર્ધ નિં શ્રી સુમતિનાથ જિજ્ઞાસુ ધં
 તસ પ્રસાદિ મર્ધ રચ્યું હાં એં શ્રી સંધનધ સુષદાધ ધં ૬
 શ્રી ધરતરગણ રાજી હાં રાં શ્રી જિનરાજ સૂરીં
 વિજયમાન શ્રી પૂજ્યજી શ્રીં એહ રચ્યુ સુષકંદ. ધં ૭
 જિનભદ્રસૂરિ સાપા વડી શાં વાચક શ્રી નયરંગ. ધં
 તાસ સીસ વાચકવર, શ્રી વિમલવિનય અતિયંગ. ધં ૮
 તાસ સીસ હરષિર્ધ ભણુર્ધ હાં રાજસધ આણુંદ ધ.
 એહ સંબંધ સોહામણું હાં શુ. વાચ્યમાન ચિરનંદ ધ. ૯
 જે ગાવર્ધ ભાવધ ભલધ, ભણિ જે ચિત સુહાર્ધ ધ.
 તિહાં ધરિ સુખસંપતિ ધણી, સં દિન દિન અધિક દિષાધ ધ. ૧૦
 —ત્રયાત્ર ૫૫૧ વિમલેન લિં ૧૬-૧૬ વી પા.

(૪૯૮) વિનયરાસ.

૨૫૮. લૂણસાગર.

(૪૯૯) અંજનાસુંદરી સવાદ. સં. ૧૬૮૯.

૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ. (ખં કીર્તિરત્નસૂરિ-લાવણ્યસમય -પુ-
 જ્યધીર-જ્ઞાનકીર્તિ-ગુણપ્રમોદ-સમયકીર્તિ-વિનયકલ્લોલ-હર્ષ-
 કલ્લોલ શિ.) જિનરાજસૂરિ રાજ્યે.
 (૫૦૦) શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપદ. સ. ૧૬૮૯ આસુ
 શુ. ૭ પ્રુધ. બાહડમેર (જેસલમીર)માં.

અંતે—

કથાકોસથી મે કલ્પે એ, મૃગાવતી યામની ભાન,
 સંબંધ સોહામણુએ, સુણતાં સફલ વિહાંણુ.
 અધિકૃત આજીવ જે કલ્પે, મિચ્છામિ દુક્રૂડ તેહ,
 સધ સદ્ સભલઉએ, કવીયણ કહીયઉ જેહ.

૨૮

૨૯

ખરતર ગઝમાંહિ સોભતાએ, કીર્તિરત્ન સૂરીસ,	
પાટ ઉવઝાય થયા એ, લાવણ્યસમય તસુ સીસ.	૩૦
તાસ સીસ વાચક થયાએ, શ્રી પુણ્યધીર પ્રધાન,	
શિષ્ય વાચક ભલઉએ, જ્ઞાનકીરતિ...	૩૧
વાચક શિષ્ય વલિ તેહના, ગુણુપ્રમોદ રિષરાય,	
વાચક શિષ્ય તે ભલઉ, સમયકીરતિ સુપસાય.	૩૨
પંડિત શિષ્ય સદા ભલઉ, વિનયકલ્પોલ નિધાન,	
પંડિત વિધમાન છે એ, હરપકલ્પોલ પ્રધાન.	૩૩
શિષ્ય તેહના માલતાએ, ચંદ્રકીરતિ બોલતિ,	
ઉદયકારક ભલઉઈ, સક્રમરાજ ગુણુવત.	૩૪
શિષ્ય ભલા છે જોડલાએ, પેમરાજ સુપકાર,	
તાસ આગ્રહ કરીએ, ચઉપધ જોડી સાર.	૩૫
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાણ્યૌ એ, શ્રી જિનરાજ સૂરિદ,	
સોલસૈ નવ્યાસીયૌ એ, આસુ સાતભિયદ.	૩૬
પ્રથમ પહુર બુદ્ધિવારનઉ એ, પ્રથમ ઘડી સિદ્ધ યોગ,	
શ્રાવક સુપીયા વસૈએ, બાહડમેર રસભોગ.	૩૭
વિધિ ચૈલાલય પૂજ્યૈએ, શ્રી સુમતિનાથ જિણુદ,	
થયા પૂરઉ થયૌ, ભણુતાં સુખ આણુંદ.	૩૮
ઢાલ સૌલૈ ઇણુ ચૌપઠએ, મિસૈ ઇકયાસી એહ,	
કહી ચંદ્રકીરતૈએ, ભણુત સુણુન ઉછાહ.	૩૯

—ધતિ શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપધ સપૂર્ણ. વાચનાચાર્ય શ્રી ૧૦૬ શ્રી જિનહસગણિ શિષ્ય પ. મહિરચદ લિપિકૃત સ. ૧૭૮૪ વર્ષે શ્રાવણ શુદ્ધિ ૧૪ દિને ભીમરસા મધ્યે.

(૧૨ પં. ૧૪ ગુ. વિ)

૨૬૦ દર્શનવિજય (ત. રાજવિમલ-મુનિવિજય ઉ. શિ.)

(૫૦૧)+ પ્રેમલાલચ્છીરાસ અથવા ચંદ્યરિત. સ. ૧૬૮૯ કાર્તિક
શુ. ૧૦ બર્હાનપુરમાં (પ્રસિદ્ધ-આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિતક ૧. હુ.)
આદિ—

શ્રી સુખદાયક જિનવર, નામિં પરમાણુંદ,	
પ્રણુમી ગૌતમ ગણધર, શ્રી વસુભૂતિ-નંદ.	૧
સારદ સાર પસાઉલધ, ચિન્તીત કવિત કરાય,	
માતા ! રસ મુજ વાણીઈ, દેજો બહુ સુખ થાય.	૨
શ્રી વિજયાણુદ સૂરીસર, તપગચ્છપતિ સુપ્રસાદિ,	
વાચક મુનિવિજય ગુર, ગુણુ સમર આદહાદિ.	૩
શીલપ્રભાવિં સુખ ધણું, શીલ સુમતિદ્ધતાર,	
શીલિ શોભા અતિ ધણી, શીલ સદાનંદ નાર.	૪
શીલ અધિકાર કહધ કવિ, દેવગુર ધર્મ પસાય,	
અંદનરેશર મનિ ધરી, રાસ રચું સુખદાય.	૫
નવ અધિકારધ વણુંના, નવ રસમાંહિં પ્રધાન,	
ચંદ્યરિત સુણુતાં લહો, કમલા સુખ સંતાન.	૬
સામલતાં સુખ ઉપજધ, વિસ્મય પામધ મન્ન,	
પહેલધ અધિકારધ વણુંવું, ચંદ્યરિત રતન.	૭

*

*

*

*

અતે—

ધન્ય ધન્ય ચદમનિ મહામુનિ...ઢાલ પડ. રાગ ધન્યાસી.
જુઓ જુઓ સાચલ મહિમા નહિ મંડલિ, જગતો આજપણિ
એમ દીસધ,
શ્રી ગુર હીરવિજયસૂરી જયકર, નામ સુણુતાં ધણું હધધ હું
હીસધ. ૫૧

જેણું યવનપતિ અકબર ભૂપતિ તેહ પ્રતિ યુઝવિ સુયશ લીધો,
 પડહ અમારિનો માસ છબરસપ્રતિ, જગ જનનઈ ઉપગારી કીધો. ૫૨
 તાસ પાટિ પ્રગટ પુણ્ય પૂરણુ પ્રભુ, જેણું અકબર સભાઈ પ્રસીધો,
 ત્રિણિસઈ ભટ્ટ શ્રી જય પામીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરી જગ
 પ્રસીધો. ૫૩

પાટિ તસ શ્રી વિજયતિલકસૂરી શુભ ચરી જેણું જણિ કુમત
 મત દૂરી ટાલ્યો,

જ્ઞાન વૈરાગ્ય જગિ દીપતો ત્રિકરણ શુદ્ધિ ગુરૂ વયણુ પાલ્યો. ૫૪
 તાસ પદોધર ભવિકજન સુખકર દર્શન દુપહર જાસ દીપઈ,
 અતુલ સૌભાગ્ય જયઉદય અધિકો પ્રભુ સકલ ભદ્રારક માન શ્રવઈ. ૫૫
 શ્રી તપાગણપ્રભુ સૂરીમુકુટામણી, શ્રી વિજયાણુંદસૂરી સીદો,
 તેહના જેહ સેવા અહનિસિં કરધ તે ભવિજન તણા સફલ દીદો. ૫૬
 વિજયજયકારિં તસ રાજિં જગિ જયકર, વાચકાધીશ સિર ઈશ મોટો,
 અતિહિં સુપવિત્ર ચારિત્ર જગિ જેહનું ચાલતો હાસ વૈરાગ્ય કોટી. ૫૭
 સાર અવતાર ઉપગારમય જેહનો, જેણું અઈશાસ્ત્ર આંપિ ભણાંવી,
 મંદમતિ તેહ પણિ જણું કોવિદ કર્યા, યુઝવ્યા ભાવિ બહુનિ જગિ
 સુણાવી. ૫૮

શ્રી મુનિવિજય ઉવઝાય સુપસાયથી, સાસનિ દાસ તસ ધ્યાન
 ધ્યાતો,

સયલ તસ સીસ સદેહમાં કણુ સમો, શ્રી ગુરૂ ગુણહિતે અતિહિં
 રાતો. ૫૯

સીલ અધિકારઈ એ ચંદ્રમુનિ મહામુનિ સતીય ત્રેમલા પુહુચિં
 પ્રસીધી,

સંયમ આણુંસરી સાર કેવલવરી અનુંકમિં પામીઆં સયલ
 સિદ્ધિ.

કવિ દર્શનવિજય વિરતચરિત એમ ભણઈ, આપિં સંસાર
 નિસ્તાર કાજિં,

સીલધારી બહુ સુગુણું ગુણુ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં સવિ
આરતિ ભાજિં. ૬૧

ચરિત એ ભણુતાં સુણુતાં સુણુતાં સહા હોઈ કલ્યાણકારી દૈવ,
સંવત સોલ નિવ્યાસી કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુરુ પુષ્પ તે
દિવસમેવ. ૬૨

શ્રી બ્રહ્માનંદપુર નયરવરમંડણો જહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંઘ જય જયકર ભવિકજન દુષકર દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઈ. ૬૩
તત્ર શાષા પુરઈ દલપુરવરે જિહા જિનરાજ સદા દેવ સુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪

તાસ સુપસાયથી સીત્ર ગુણુ કરી, ગાધ્યો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સરસસિ ભુમિં ચિર ચાયયો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણુ
વિલાસો. ૬૫

—છતિ શ્રી સીતાધિકારો ચદ્મુનિ પ્રેમલાસની રાસ સંપૂર્ણ:
૧૭૩૧ વર્ષ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લખિતં પડિત શ્રી ધર્મહ-
ર્ષેણુ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(શુ. વિ.). છતિ શ્રી ચદ્વાયણિ
નામરાસે નવમો ધિકાર: શ્રી સીતાધિકારે ચદ્મુનિ પ્રેમલાલચ્છા સતીરાસ
સંપૂર્ણ:-અથાઅંથ ૨૧૦૧ શ્લોક સખ્યા સવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો
વ. ૭ શુક્રે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
પુરહાનપુરમાં.

આદિ—

ઉદય અધિક મહિમા ધણો, મનમોહન પાસ,
સંઘ સયલ આણુંદકર, સુખ સંપદ બહુ વાસ. ૧
નયર બ્રહ્માનંદપુરમંડણો, મૂરતિ દીડે મોદ,
પ્રણમું પ્રભુપ્રતિં હૃદયે ધરી પ્રમોદ. ૨

અધ્યાણાગય સપ્રતિ વદું જિન ચોવીસં,	
ચાર તિથંકર શાશ્વતા વિહરમાન વક્ષી વીસ.	૩
કરમ પપી મુગતિં વસ્યા સિદ્ધાસિદ્ધ અનંત,	
તે અહનિસિ આરાહીષ્ઠ, અનંત જ્ઞાન ગુણવંત.	૪
ગુણ છત્રીસે નિરમલા, સોહે અંગ અનૂપ.	
આચારજિ નિત વદીઈ, કલિકાલે જિનરૂપ.	૫
સકલ સૂત્ર સિદ્ધાંત તે ભણે ભણાવે સાર,	
વાચક ગુણ પચવીસસિઉ આરાધું સુખકાર.	૬

*

*

*

*

અંતે—

રાગ ધન્યાસી.

રાજનગર ગુરરાજ પધાર્યા, ભવિયણુ અતિ આણુંદળ,	
ધર્મધ્યાન બહુ માન ઉપાયા પામે પરમાણુંદળ.	૮૭
દાન દીએ બહુ ગુરૂ ઉપદેસે પામે સીલ સુભાવેળ,	
તપ તપે વર ભાવન ભાવે ધન વાવરે ગુરૂ આવેળ.	૮૮
વાચક વિષુધ બહુ મનિ પરવરીઓ, રાજે શ્રી ગુરરાજળ,	
વિજયતિલકસૂરિ પાટ પનોતો દીપાવે ધર્મકાજળ.	૮૯
ઉદયવંત અધિકો મહિમંડલે પ્રતપો જગ ઉપકારીળ,	
મેરૂ મહિધર મહી રવિ સસિ હર સાયર ચિરતા ધારીળ	૯૦
તિહાં લગેં એ આસીસ અનોપમ તાર્યા બહુ નરનારીળ,	
એ ગણધારી બહુ હિતકારી સાચો પર ઉપગારીળ.	૯૧
સંવત સસિ રસનિધિ મુનિવરસિં પોસ સુદિ રવિ કર યોગેળ,	
રાસ રચ્યો એ આદર કરીનેં શાસ્ત્ર તણે ઉપયોગેળ.	૯૨
વીસલનયર કેસવસા નંદન ધિન્ન સોમાષ્ઠ માયળ,	
શ્રી રાજવિમલ વાચક સીસ અનોપમ મુનિવિજય ઉવઝાયળ.	૯૩
તાસ સીસ પમણે બહુ ભગતેં દર્શનવિજય જયકારીળ,	
નયર ખરહાનપુર મણુ મોટો શ્રી મનમોહન પાસળ.	૯૪

તાસ પ્રસાદેં એ વિંતરથો, મહિમંડવિ એ રાસછ,
 જે ગીતારથ જગ હિતકારી તેહતણો હં દાસછ,
 ધર્મવંત વડી ગુણના રાગી આણી અધિક ઉદ્દાસછ. ૯૪
 દૃષા કરી મુઝ ઉપરિ સહુએ કરવો શુદ્ધ પ્રમંધછ,
 કાનો માત્ર ગાથા છદે જેહ અશુદ્ધ હોષ બંધછ. ૯૭
 નિહાં લગેં એ શાસન શ્રી જિનનું, જિન આણાના ધારીછ,
 નિહા લગેં એ લણુથો સુણુથો રાસ વિજય જયકારીછ. ૯૮

—તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હોરવિજયસૂરિ વચનારાધક ભટ્ટારક શ્રી
 વિજયતિલકસૂરિ રાસ સાગર હુંડી ગભિતઃ સપૂર્ણઃ ચિરજીવાત્ શ્રી
 અરહાનપુર નગરે લિખિત પં. દર્શનવિજયેન-સ્વાન્ય પરોપકાર બુદ્ધિયુક્તેન
 કુમત નિરાકરણાય, કર્મ નિર્જરણાય ચ-શ્રી રસ્તુ-કલ્યાણ ભવતુ.
 (આ પ્રત કવિના સ્વહસ્તની છે.) —૬૯-૧૭ લીં.

(પ્ર૦ ઐ૦ રાસસંગ્રહ ભા. ૪.)

૨૬૧ જિનરાજસૂરિ. (ખ૦)

(૫૦૩) ગજસુકુમાલ રાસ. સં. ૧૬૯૯ વૈશાખ, શુદ્ધ ૫.
 અમદાવાદમાં.

આદિ—

દૂહા.

નેમીસર જિનવરતણા, ચરણ કમલ પ્રણુમેવિ,
 સાધુ સાધુ ગુણ ગાવતાં, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવિ. ૧
 સુધઉ મારગ ઉપદિસઈ, પાલઘ વિસવાવીસ,
 દસમ કાલઈ તઉ મિલઘ, જૈ તૂસઈ જગદીસ. ૨
 દૂઆ અપૂરવ પૂરવઈ, ચારિતધર ચઉસાલ,
 ગાતાં જિમ તિમ ગુણ હુવઘ, જાતાં જિમ મઉસાલ. ૩
 કહઈ કેવલી કેવલી, સ્યૂં ન કહઈ જો સાર,
 સાધુ ધરમ દસવિધ તિહાં, ક્ષમા તણુઈ અધિકાર. ૪

સોહમ વચન હિયધ ધરી, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર,
 કહિવા મુઝ મન અલગ્યૌ, કરિવા જનમ પવિત્ર. ૫
 તાસુ પ્રસંગિ અનીક જસ, પ્રમુખ ચરિત્ર હિતકામિ,
 ચતુર ચતુરવિધ સંધ મિલ્લી, મુણુઉ ભણુઉ મતિ સારિ. ૬
 સરસ વચન તેહવા ન છર્ધ, પિણુ સરસ ચરિત્ર છર્ધ તાસ,
 સાકર દેલવણી પખર્ધ, સ્યૂ ન ધરૈ મીકાસ. ૭

(ધોરાજી પ્રત)

*

*

*

*

અં—

ઢાલ ૩૦ રાગ ધન્યાસી—શાતિજિન ભાંમણુ મહ. એ દેશી.

*

*

*

*

સંવત સોલનિનાન વરસર્ધ, વૈશાષે શુભ દિવસૈ,
 સુદિ પાંચમિ સુભ દિને સુભ વારૈ, એહ રચ્યો સુભવારધ. ૧૨
 શ્રી જિનસિંહસ્રિ ગણુધારી, ખરતર ગછ ઉદારા,
 શ્રી જિનરાજ તાસુ પરભાવૈ, ધણુવિધિ મુનિગુણ ગાંવૈ. ૧૩
 એહ સંખધ સદા સાંભલિસ્યૈ, તાસુ મનોરથ ફલિસ્યૈ,
 આહમિ અગતણૈ અનુહારૈ, જોડિ સ્વમતિસારૈ. ૧૬
 કવિ કલપન જે અધિક રચી જૈ, મિચ્છાદુક્કડ દીજૈ,
 શ્રી જિનધરમતણૈ સુપ્રસાદૈ, અધિક સદા જસવાદૈ. ૧૮
 મંગલ સુખમોહગ પામીજૈ, જિનવર ચરણાં નમીજૈ,
 પહિલી જોડ કરી જિનરાજે, સાધી શિવપુર રાજૈ,
 શ્રી જિનરતન તસુ પાટ વિરાજૈ, ખરતર મિરદ સહુછાજધ. ૨૧

સાધુછરી ભાવના ભાવો.

—ધતિશ્રી ગજસુકુમાલ મહામુનીશ્વર ચતુષ્પદી સમાણા સં.
 ૧૭૪૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદસી તિથૌ રવિવારે લિપિતં
 અહિપુર મધ્યે શ્રી જિનચંદ્રસ્રિ વિજય રાજ્યે.

તે પરથી સં. ૧૯૦૮ માં લખી. ૧૧૧-૯ ગુ. વિ. ૩. રત્ન.

—દાલ ૩૦ અંચાત્ર ૭૫૦ લિખિત:—સંવત્ ૧૭૪૫ વર્ષે પોસ
શુદ્ધિ ૧ દિને આવિકા કપૂરખાઈ વાચનાર્થ.

શ્રીરસ્તુ. પા. ૩૫ પં. ૧૧—આ. ક.

—દહા ૩૦ ગાથા ૫૦૦-૫૪ સંવત ૧૮૦૮ વર્ષે આસોજ
સુદ્ધિ વિનય ૧૦ દિને બુધવાસરે સપૂર્ણ કીધો. શ્રીમદ્ ચદ્રગચ્છાધિરાજ
ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી નન્હ સૂરિજી તત્પદે ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિજી
તત્સિખ્ય ખુસ્લાલચંદ્રેજી લિખિતં શ્રી ઉદયપુર નગરે પા. ૧૭-૧૪ આ. ક.

—સ. ૧૭૫૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દસમી તિથી શ્રી સ્વ-
લુંગિરે પડિત દયામૂર્તેન લખીચક્રે. ૧૭-૧૭ હં. ભ. નં. ૧૭૮૩

ધોરાજી પ્રતિભાં.

અતે—

આજ નિહુજે દીસે નાહરે—એ જાતિ.

ધણિપરિ ગજસુકુમાલ મહામુણી, આની ચિર કરી ચીત,
રહિ સમસાને પટવિધ જીવસાં, મીતપણે પરચીત.

છં. ૧

ઢાઈ કરમ ગઢ કેવલ સંપદા, લહિ પહુતો નિરવાણિ,
સ્ત્રીનર પંડગ વેદ જિહાં નહી, આતમરૂપ વખાણિ.

છં. ૨

ગરૂઅઉ પિણુ ગુણિ અગુરૂલધુપણે, લીન કરૈ સંસાર,
ચઉપપણે ગુણુ કહતાં એહના, ઉત્તમ હુધ અવતાર.

છં. ૩

પદ્મનાભ વચ્ચનૈ જિણુ આદ્યો, ઇસપણો દિન એક,
જિનવર વચ્ચને તે તજિ, વ્રત મજ્યો રંગતણી ધરિ ટેક.

છં. ૪

સૂરિ જસ સહર બેઉ સાધિયા, જીયૈ રાખ્યા જાણિ,
પૂરિ કરણી હરણી ભવતણી, કીધી સુણિ જિણુવાણિ.

છં. ૫

સંવત સોલહસૈ જિણુાણુવૈ, રાજનગરિ વૈસાખિ
સુદ્ધિ પાંચમિદિનિ અઠમઅંગની, સાખિ ખરી મનરાખિ.

છં. ૬

સોહમ જંબુપાટિ અતુકમે, ખરતર ગુરૂ સિરદાર,
શ્રી જિજ્ઞાસુદ જયો જિનસાસને, જુગવર પદવી ધાર.

છં. ૭

- અકબરસાહિ ભણી જિણુ રીઝવી, ખાટયા મોટાખોલ,
દીપાયો જિનધર્મ દયાગુણે, ગણપતિ ગુણહિ અમોલ. ઇ. ૮
- જહાંગીર સાહે ગુણુ જોધનૈ, જુગપવર પદવી જસ,
આપી થાપી આજદિવસ લગૈ, કીરતિ કરૈ પ્રકાસ. ઇ. ૯
- શ્રી જિનસિંહ સુગર સુપસાહલૈ, પભણૈ શ્રી જિનરાજ,
સાધુ તણાં ગુણુ કરતાં ચીતવ્યાં, સીઝે આતમ કાજ. ઇ. ૧૦
- પૌત્ર વિનેય વિનય નયકરિ ભલો, રંગવિનય ધણુ નામિ,
તાસ તણો મણિ આદર ધરિ ઘણો, તિમ હિત સુખફલ પામિ. ઇ. ૧૧
- ધૂરિથી અક્ષર ઢાલૈ પદપદે, ઇકિંકરિ દુર્ધ તીન
અનુક્રમિ વાચી નામ કવીતણો, પામે જ્યો લયલીન. ઇ. ૧૨
- મંગલરૂપ મહાસુનિ નામ ગૈ, નવનવ મંગલ થાધ
દીપક દીપયકી હુધ ઇહાકિણૈ, અચરિજ વાત ન કાય. ઇ. ૧૩
- એહ સંબંધ નિબંધ સુકૃતતણો, સાંમલિ ત્રિકરણુ સાર,
તત્ત્વજાણિ કરિ કરિવો મનથકી, કોષતણો પરિહાર. ઇ. ૧૪
- ધણુ પરિહારે ઉપસમ વિસતરૈ, ઇણહિજ ગુણુ નિસતાર,
નિસતારૈ વિસતાર સુજસતણો, સુજસૈ જયજયકાર. ઇ. ૧૫

—ઇતિશ્રીમદુપસમ નિરૂપમ ગુણુરસાલ કીરધીરતામરનર નિકર
મધુકર પરિચુખ્યમાન મધુરતરયશઃ સુધાધારદુઃસહ મહોજ્જુ પરીષદ સહન
મહાદહન દગ્ધ સુરિનગ્ધ કર્મ ક્રુમલતાવનગહન સંપ્રાપ્ત પર્યાપ્ત દૈવતમહનઃ
શ્રી વસુદેવદેવકી સૂનુ રવેવારનોદન ધવિત્ર વિકલ્પ જલ્પ વલ્લરી લવિત્ર
શ્રી ગજસુકુમાલ ચરિત્ર મખંડ દંડાયમાનં શ્રી વસુદેવ દેવકી ચરિત્ર
સહિતં શ્રીમદ્શ્રી જિનરાજસૂરીસ્વર વિરચિત મુપચિત મમિત સુકૃત
ત્રિયા પિયાહત મતરત પ્રાણિમન. પ્રીણનાય તદ્વાચ્યમાન મુખાસૌ જાને
દતાદાનં દાય. લિં શ્રી પટ્ટણા નગરે ૧૭-૧૭ ધો. (આ જૂની પ્રત
લાગે છે.)

ધન્યાશાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૭૮ નો આ કવિએ રચ્યો છે
એમ તેની પ્રશસ્તિ પરથી ક્લાર્ય કોષ લઈ શકે. જુઓ મતિસાર

નં. ૨૩૯ પૃ. ૫૦૧. કદાચ મતિસાર એ મૂળનામ યા તખલ્લુસ હોય ને પછી જિનરાજસૂરિ નામ પડ્યું હોય. આ વિચારવા યોગ્ય છે.)

(૫૦૪) ચતુર્વિંશતિ જિનગીત (ચોવીશી)

આદિ—

મન મધુકર મોહી રહિઉ, રિપભયરણુ અરવિદરે,
ઊડાયો ઊડધ નહી, લીણું ગુણુ મકરદરે—મન૦ ૧
રૂપઈ રૂડે ફૂલડે, અલવિન ઊડી જાયરે,
તીપાહી કેતકીતણા, કટક આવઈ દાયરે—મન૦ ૨

* * *

ચઢિવિહસુર મધુકર સદા, અણુદ્તપ ધક કોડિરે.
ચરણુકમલ જિનરાજના, સેવઈ એ કરજોડિરે—મન૦ ૫
—આદીશ્વરી ગીત.

* * *

અંતે—

વીરગીત સમુ ગીત રચ્યા પછી.

ધણુ પરિ ભાવ ભગત મનિ આણી, સુધ સમકિત સહિનાણીજી ૧
વર્તમાન ચઢિવીસી જાણી, શ્રી જિનરાજ વષાણીજી.
જો મૂરતિ નયણે નિરખીજો, જો હાથધ પૂજજઈજી, ૨
જો રસનાયધ ગુણુ ગાધજઈ, નરભવ લાહો લીજઈજી.
યુગવર જિનસિહસૂરિ સવાધ, ખરતર ગુરૂ ખરદાધજી, ૩
ખામઈ જિનવરના ગુણુગાઈ, અવિચલ રાજ સદાધજી.
પહલી પરત લિષાધ સાચી, વાર ગુરૂમુષિ વાચીજી, ૪
સમગ્રી અરથ વિશેષધ રાચી, દાલ કહેજો જાચીજી.
કેધ ગુરૂમુષિ દાલ કહાવઉ, કેધ ભાવન ભાવઉજી, ૫
કે જિનરાજતણા ગુણુ ગાવો, ચઢતી દહલતિ પાવઉજી.

—છતિશ્રી ચતુર્વિંશત ગીતમ્. ૨૫ શુભંભવતુઃ શ્રી સંવત્ ૧૭૬૨
વર્ષે આસ્વનિ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ તિથૌ શનિવાસરે શ્રી બૃહત્ ખરતર

ગચ્છે શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિ સંતાનીયે વાં શ્રી ૫ મહિમા મેરગણિ તત્સખ્ય-
દધ્યમુખ્ય પં. પ્રવર શ્રી કલ્યાણસાગરજી, તત્ શિષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર
દેવધીર, તત્ શિષ્ય મુખ્યદેમ લિપીચક્રે શ્રી કોલ મધ્યે. શુભં ભૂયાત્
(પાછળથી ખીજના અક્ષરમાં ઉમેર્યું છે કે સાધ્વી શ્રી સરપાંજી શિષ્યણી
ચિરજીવ સજ્જનાં પદનાર્થ શુભંભવતુ) ૫-૧૫ ક. મુ. (ભારી પાસે છે).
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સગ્રહ.

(૫૦૫) +વીસવિહરમાન જિનગીત (વીશી)

આદિ—

સીમધર જિનસ્ત૦

મુજ હીયડો હેજળુચ્ચા, ભાખર ગણું ન ભીંત

આવે જવેરે એકસો, કરવા તુમસુંજી પ્રીત.

૧

સીમધર કરજ્યો મયા, ધરિજ્યો અવિહડ નેહ

અમહચા અવગુણુ જોયને, રિષે દિષાડો જી છેહ.

સીમધર. ૨

x

+

x

x

અતે—

અજિતવીર્ય જિનસ્ત૦

મિલ્લઆવોરે મિલ્લઆવોરે, શ્રી અજિતવીરજ ગુણુ ગાવોરે. મિલ્લ.

*

+

*

+

ચિતભગતિ વસે પૂરીજેરે, માનવભવ લાહો લીજેરે,

જિનરાજ સપાઈ કીજધરે, મનિ વહિતિ મુખ પામીજેરે. મિલ્લ. ૫

દાલ લોકસરપની જાતિ.

વીસ જિણેસર જગ જયવંતા જાણીયેરે, અઢીયદ્વીપ મઝાર,

ધન તે ગામાગર પુર વિહરતારે, સાધુતણે પરિવાર— વીસ.

વામુદેવ બલદેવ ભગતિ નિત સાયવેરે, લહિવા ભવજલ તીર,

ચોરાસી પૂરવ લપ સહુનોં આહોરે, ગુણુ ગરવા ગંભીર— વીસ.

વૃષભજંછણુ તતુની અવગાહનારે, ધનુસય પંચ પ્રમાણુ,

સમવસરણુ પારહ પરપદ પ્રનિભોધતારે, જગગુરુ અમૃતવાંણુ—વીસ.

ધન ધન તે જીહા, પ્રભુગુણ ગાધયેરે, આંણી મન આણુંદ,
ધન ધન તે દિન જિણુ દિન ભાવે ભેટીયેરે, વિહરમાંણુ જિણુચદ—
વીસ.

ખરતર જુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીંદનેરે, સીસે ધરીય જગીસ,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે સંયુષ્યારે, વિહરમાંણુ જિનવીસ—

વીસ.

—શ્રી વીકાનેર મધે લિપીકૃત પઠનાર્થ. ૭-૧૧ ક. મુ (મારી પાસે)
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ, આમાં આ છેલ્લી દાલ નથી.

ગોડી લઘુસ્ત૦ ૭ કડીનું.

આદિ—

વાલ્હેસર મુઝ વીનતિ, ગોડીયા, અવલેસર અવધાર હો ગહીડીયા રાય,
અંતે—

વલિ અલ્લવેસર સંભારિજ્યો ગ૦ ધમ જ પે જિનરાજ હો. ગ. ૭ વા૦

—વ્યલેખિતુ લઘીદાસગણિના-૧-૧૨ મારી પાસે છે.

[આ જિનરાજસૂરિ—પિતા વેથરા ગોત્રીય શાહ ધર્મસિંહ અને
માતાનું નામ ધારલદેવી. જન્મ સં- ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદ્ધિ ૭, દીક્ષા
સં. ૧૫૫૬ માગશર શુદ્ધિ ૩ વીકાનેરમાં, દીક્ષાનામ રાજસમુદ્ર, વાયકપદ
સં. ૧૬૬૦ જિનચદસૂરિએ આસાઓલી શહેરમાં, આચાર્યપદ સં.
૧૬૭૪ ક્ર. શુ. ૭ મેડતામાં ચોપડાગોત્રીય શાહ કરણે કરેલા મહો-
ત્સવપૂર્વક લઈ નામ જિનરાજસૂરિ રાખ્યું. પછી તેમણે ભણુશાલી થેડ
શાહે ઉદ્ધાર કરેલા શ્રી ચિતામણિ પાર્શ્વનાથના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા જેસલ-
મેરમાં કરી-જુઓ પ્રશસ્તિ જેસલમેરના પુસ્તક ભંડારની સૂચિ (ગાયક-
વાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાંની) ૫. ત્યાર બાદ સં. ૧૬૭૫

વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ શુક્રવારે અમદાવાદના પોરવાડ સઘપતિ સોમજીના પુત્ર
રૂપજીએ શત્રુજય પર બનાવેલા અતુર્મુખ દેવાલયમાં શ્રી ઋષભ ચોમુ-
ખજી આદિ ૫૦૧ જિનબિખોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ માટે જુઓ લેખાંક
૧૪ થી ૨૦, ૨૩ અને ૨૪ મુનિ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન

જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ ખીજો. તે સિવાય 'ખીજા' ઘણાં સ્થળોએ જિનખિંબની પ્રતિષ્ઠા ને સ્થાપના કરી. સં. ૧૬૮૨ નો શત્રુંજય પર શિલાલેખ માટે જુઓ લેખાંક ૨૬, સ. ૧૬૭૭ ના મેડતાના મંદિર-માંનો લેખ જુઓ લેખાંક ૪૩૪, ૪૩૯ ઉપરોક્ત સંગ્રહ. આચાર્યને અંગિકા દેવીએ વરદાન આપ્યું હતું. તેમણે ધધાણી નગરમાં ઘણો વખત થયાં જમીનમાં રહેલી પ્રતિમાને પ્રશસ્તિના અક્ષરો જોડને પ્રકટ કરી હતી. તેમણે તર્ક, વ્યાકરણ, છંદ, અલંકાર, ક્રોશ કાવ્યાદિનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા શ્રી હર્ષના નૈષધી મહાકાવ્ય પર જૈનરાજી નામની સંસ્કૃત ટીકા રચી હતી. એમના વખતમા ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૮૬ માં જિનસાગર સૂરિથી લઘુ આચાર્ય ખરતર શાખા નીકળી. પોતે સં. ૧૬૯૯ ના અષાઢ શુદ્ધિ નવમીને દિવસ પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પછી તેમના પટ્ટધર (૬૪મા) જિનરાજસૂરિ થયા. નાહરકૃત જૈ. લે. સં. માં સં. ૧૬૭૭, ૧૬૮૬-૮-૯૦ ના શિલાલેખો તેમના મળે છે. તે પૈકી સં. ૧૬૭૭ મા એક લેખમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે—શ્રી બૃહ-ત્ખરતર ગચ્છાધીશ્વર સાધૂપદ્રવવારક પ્રતિબોધિત સાહિ શ્રીમદ્ધખર પ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદધારક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જહાંગીર સાહિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદધારક શ્રી જિનસિંહસૂરિપદ્ પૂર્વાચલ સહસ્ત્રકરાવતાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાદિમોદાર શ્રી ભાણુવટ નગરશ્રી શાંતિનાથાદિ ખિંબ પ્રતિષ્ઠા સમયનિ-રત્ન(ત્ર)ધાર શ્રી પાર્શ્વપ્રતિહાર સકલ ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિન-રાજસૂરિ શિર:-શૃંગારસાર મુકુટોપમાન પ્રધાનૈઃ ॥ તેજ વર્ષના ખીજા લેખમાં એમ છે કે.—

...શ્રી જિનસિંહસૂરિ પટ્ટોત્તંસ લખ્ધશ્રી અંગિકાવર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાદિમોદાર પ્રદર્શિત ભાણુવટ મધ્યે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વપ્રતિમા પીયૂષવર્ષણુ પ્રભાવ બોહિત્ય વશમંડન ધર્મસી ધારલદે નન્દન ભદ્રારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ દિનકરૈ.—આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ પ્રભૃતિ યતિરાજૈઃ—પ્રતિષ્ઠિત ભદ્રારક પ્રભુ શ્રી જિનરાજસૂરિ પુરંદરૈઃ શ્રી મેડતા નગર મધ્યે. સં. ૧૬૮૬ અને ૮૮ ના લેખમાં ઉ. અભયધર્મ હતા,

અને સં. ૧૬૯૦ ના લેખમાં પોતાની સાથે ઉ, કમલલાભ, પં. દક્ષ-
કીર્તિ, પં. રાજહંસ વગેરે પરિવાર હતો એમ જણાવ્યું છે.

૨૬૨ ભુવનકીર્તિ ખીજા (ખં એમશાખા સ્થાયક ક્ષેમ-
કીર્તિ સંતાનીય શિવસુંદર પાઠક-પદ્મનિધાન-હેમસોમ-
જ્ઞાનાનંદ શિ.)

(૫૦૬) જયુસ્વામી. સં. ૧૬૯૧ આ. શુ. ૧૧

આદિ—

જ્યોતિ પુરાતન મન ધરિ, કરી ત્રિકાલ પ્રણામ,

તુરત ક્ષે સવિ તેહના, મનના વહિત કામ. ૧

ધ્યાન ધરે તિણુ તેહનો, વિધન સહુ જિમ જાઇ,

દીપક દીપે કિમ તિહાં, અધારે રહિવામ. ૨

પ્રણુમુ વીર જિણુદના, ચરણુસરોરહ દોષ,

છત્રછાયા થઇ જેહની, વસીયે નમીયે સોઈ. ૩

પિરિયે દેખી માનીયે. થેવર નહમી દાસ,

તિમ મદગુરને નામ ગઇ, શિષ્ય તણો જસવાસ. ૪

નામ ગ્રહું ઇણિ કરણે, શ્રુત નિધિ સોહમ સ્વામિ,

આજસમે જે સાધુજન, તે વરતે જસ નામિ. ૫

પાથર સરિખો પ્રાણિયો, પ્રતિમા જિમ પૂજાઇ,

ગુરુ કરીગર હાથ વસે, પ્રણુમુ તેહના પાય. ૬

જેઅ કતપિય ભોગરસ, સઈ વસિ લહિ છોડંતિ,

લાગી તે ઈમ આગમી, આગમ માહિ કહતિ. ૭

ઉક્તાંય જે અકતે પિએણતીયં,

ત્યાગી જનસિરઇ, વહતો અધિક વખાણુ,

બાલ વયે અબ્રહ્મનો, તિમ કિધો પચખાણુ. ૮

જંબુસામિ સુણિંદ્રો, રચિ હું રાસ રસાલ,
સાંભલિજો વિકયા તજી, ખાલ તથા ગોપાલ. ૮
જો પિણુ કેષ ચઉપધ, ધણિ અછે અનેક,
તોહી જહા આપણી, પાવન કરવા વિવેક. ૧૦
ગિર્યાના ગુણ ગાવતાં, સફલ હુવે અવતાર,
પાપ ટલે ચિર કાલનાં, તરીયઈ લહુ સંસાર. ૧૧

અંતે—

ઢાલ ૫ ગીતા છદની.

સોહમ જંબુ પદ્મ અનુક્રમે, કૌટિક ગણુ કુલ્યંદ હિયડે રમે,
વધરી શાખા ખરતર ગછપનિ, શ્રી જિનરાજ સરીસર ગજપતિ,
આવક જતી જતિની આવિકા સેવા કરે,
પાતસાદિ ઝી લગિ જાસ પૂરણુ પહુંચિ અતિરાય જે ધરે.
ઉખરાઓ આલમતણા જાણે કવિ વખાણે વડ વડા,
કુમતિ હકિ લાજયઈ આગલિ ગયા ખીહતા આપડા. ૧
નાદિ મધગલ મદ ગાલણુ ભણી, કેહરિ સમવડિ સોભ લહઈ ધણી,
સરસતિકંઠાભરણુ ગવાવએ, અવિરલ વાણી મધુર સુહાવએ,
સોહાવએ સહુ સુરિમાહે જોલ લીધા નિરવહઈ,
જિનરાજ સરિસર સવાઈ જે તહય જગિ ગહગહે.
તેહનિ શાસનિ વિજયમાને થુંભ તીરથ પૂરવરે,
શ્રી થુંભણાધિપ પાસજિનનો લહિ પસાય ભલી પરે. ૨
શ્રી જિનકુશલ સુગુર સંતાનીયા, ખેમ કીરતિવાચક બહુ માનયા,
ધરણિંદ પદમાવતિ નિતુ જેહને, સાચે સાનિધ કરતા તેહને,
ધક્રો દસે (પા. તેહને સહ ધક્રસે) છંદ અધિકા સીસ જાતિલા થયા,
ખરતરે ગચ્છે કીધ ઉન્નતિ ધટિ સુરની લહિ મયા.
તિહા થકી પસરી ખેમશાખા તિહાં પટ ભાપા તણા,
વર જાણુ વીણુ પ્રવીણુ જિહના કહે કવિયણુ ગુણુ ધણા. ૩
શ્રી શ્રીવસ્તુન્દર પાક્ક સીસએ, વાચક પદ્મનિધાન સુસીસએ,

હેમસોમગણિ તસુ શિષ્ય સુસંજતી, જ્ઞાનનંદિ ગુરુવાચક વરમતિ,
વરમતી તાસુ સુશિષ્ય પાઠક ભુવનકીરતિ ગણિવરો.

કહે સરસ જંપુરાસ નવનવ ઢાલ બધે સુંદરો,

આગ્રહે ભાવોદય ગણીને સજરંગ તણે તથા,

વર જ્ઞાનરંગ સુખુદ્ધિ વાધે નિસુણતાં જાળૂ કથા. ૪

સંવત ૪૨૦૬સહૃદે એકાદ્યુચે, આવણુ શુદ્ધિ ધ્યારસિ વાસરે,

દૂહા ઢાલ તણી ગાથા મિલી, તેરહસય ગુણહત્તરે છદ છે વલી,

છે વલી ઢાલ ધ્યાં પચાવન ચ્યાર તિમ અધિકાર એ,

પરિશિષ્ટ પર્વ તણી ગ્રહી છે સાખિ ધ્યાં કિણિ સારએ,

પુણ્યાદ્ય પુરષ તણા કથાનક જિમ કહીજે ઊમહી,

તિમ ચાઈ રંગરલી વધાવા નવ નવી સાતા સહી. ૫

~

~

~

~

—સર્વ ગાથા ૫૫ છતિ શ્રી ભુવનકીરતિ વિરચિને જંબુચરરિતે
અતુર્યોધિકાર:-જબુ અતુષ્પદી સપૂર્ણ સં. ૧૭૬૯ વર્ષે મૃગશીર્ષ માસે
કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદસી તિથૌ રવિવાસરે પાટણ મધ્યે ઋ. શ્રી પદ્મતમચદ્વળ
શિ. ઋવેલળ ઋ. કુશલચ દેન લિ. પા. ૨૭-૧૯ (સારી પ્રત છે.)

—રાજકોટ પૂ. અ.

(૫૦૭) ગજસુકુમાલ ચોપાઈ સંવત ૧૭૦૩ માહા વદ ૧૧ ગુરુ
ખંભાતમાં.

અતે—

ગજસુકુમાલ મહામુનિ આ ચૌપૈરે ઉપસમને અધિકાર

સાંભલ ગુણ એહજ ધરજ્યો જીવમેરે પરમ રહસ્ય વિચાર. ૨

× પાઠાંતર—સંવત સતરૈસે પચોતરે, આમ અનંતનાથજી ભડા-
રની પ્રતમાં છે. તે સંવત ૧૯૨૫ રા. વર્ષે શાકે ૧૭૫૦ પ્રવર્તમાને
માસોત્તમ માસે ઉત્તમ માસે ચૈત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતિય ૬ તિથૌ
બુધવાસરે લપીકૃત શ્રીમત્પાગચ્છ ૫. ગભીરસાગર ગ. નાગોર નયર
મધે. ૪૨-૧૭ અનંત.

તીન ગગનિ રિસ સસિ વદિ મધ ધકાદસીરે મલ્લનક્ષત્ર ગુરવાર
 થંભતીરથ પુરિ થંભણપાસ પસાઉકેરે ધ્યાન હિયેં તસુ ધાર. ૩
 સોહમ સામિ પરંપર પાટિ અનુક્રમેરે કોટિક ગણુ દુલેયંદ,
 વેરી સાધા બિરદ લલોં વાદે પરોરે પંરતર તિણુ સુપકદ. ૪
 અભયદેવ જિનવલ્લભ દત્તે જિહોં થયારે કુશલ સુરિંદ સરીક,
 હવનશ્રી જિનરાજ પટોધર પરગડોરે નર ધણેં નિરભીક. ૫
 સકપધી શ્રી સાહગંહોં જહાનમેરે પતસાહે સિરદાર
 તાસ હુકમ દુરમાણેં જયત તણોં ધણીરે ગઢપતિ ગુણુભંડાર. ૬
 મૂરસવાધ શ્રી જિનરંગ સૂરીસરે વિજયમાંન વરરાજ,
 પેમસાધ પટભાપા આગમ કસવટીરે ઉવળય સિરતાજ. ૭
 શ્રી સિવસુંદર શિષ્ય પવર વાયક પદેરે પદ્મનિધાન ગણીસ
 હેમસોમગણી સેવક વાયક ગુણુનિલારે ગ્યાનનંદ ગુરસીસ. ૮
 ભુવનકીરત કહે પાઠકિ ભાવધ ન્મતિધણેરે ઉપસમ ધરિ સખંધ,
 સિષ્ય ભગત ભાવોદય ગણિને આદરેરે લહિવા મુભ અનુખંધ. ૯

(કલશ,)

શ્રી વીરજિનવર પાટપાટેં ગચ્છ ખરતરસેં ધણી,
 શ્રી જિનરંગ સૂરીદરાજે પેમસાધે દિણુમણી,
 શ્રી ગ્યાંનનંદ ગણીંદ વાયક ચરણુ સેવક તાસ એ,
 શ્રી ભુવનકીરતિ કહેં ગજસુકુમાલ મુનિનોં રાસ એ. ૧

—સંવત ૧૭૫૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૧ યુધે શ્રી ઉદયપુર મધ્યે લખિકૃત. (ઈડર બાઇઓનો ભ.) ૩. રત્ન.

(૫૦૮) અંજનાસુંદરી રાસ. સ. ૧૭૦૬ માહા શુ. ૩ ગુર ઉદયપુર
 ૯૦ શ્રીમદ્ વૃષભદેવાય નમઃ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

આદિ—

દોહા કેદાર રાગે.

કરતાં સગતી સાધના, સત્ય ગુર કહવાય,
 દ્વ પિણુ ધહાંકિણિ તે ભણી, પ્રથમ નમુ ગુરપાય, ૧

અરિહંતા સરીરગા, આચારિજ ઉવંચાય,
 મુનિવર-પહિલે અક્ષરે, સિદ્ધિ જીયધની થાઇ. ૨
 ઝંકાર અપાર જસુ, મહિમા કહી ન જાઇ,
 સર્વ મંત્ર પદ્મે ધ્રુવધ, લીજઇ સીસ ચઢાઇ. ૩
 વિધનવિહારણ એહનહિ, ધ્યાન હીયઇ દૃઢ રાખિ,
 હેમસૂરિ કૃત પદ્મવર, ચરિત તણી ધર સાખિ. ૪

..

*

*

..

અતે—

‘ મહાવીર રાજનતણે પટકમધરે વધરી શાખિ પ્રસિદ્ધ
 કોટિક ગણ કુલચંદ કલાનિલોરે ખરતર ગણ વિસુદ્ધ. સી. ૨
 શ્રી જિનરાજ સૂરીસર પાટઈ દિનકરે આગમ અરથનિધાન
 શ્રી જિનરગ સૂરીસર સરસતિવર વસધરે જાણે સરવ વિધાન સી. ૩
 તસુ આદેસઈ સવત સતર છડોતરધરે ઉદ્યાપુર ચૌભાસ
 જગતસિધરાણો ગાજઈ જિહારે હિંદૂપતિ તસ વાસિ. સી. ૪
 જંબુવતી જસ માતા જગમિં પરગડીરે તેહતણાં પરધાન
 કેસરિ મંત્રતણા સુત કેસરીરે જિહાં તિહાં લહતાં માન. સી. ૫
 દેવભગતિ ગુરભગત યથા સગને કરીરે ગણ દીપાવણહાર,
 મંત્રીસર મનમોટઇ હાસો માનીયધરે તસ બધવ જડધાર. સી. ૬
 ત્યાગ ભોગ સોભાગણુ કરી આગલોરે ગુણરાગી નિતમેવ,
 શ્રી સુપાસજિણુદ તણી એકણુપગધરે સાધે મન સુદ્ધ સેવ. સી. ૭
 અચક ભમર ભમૈ જસુ પાપલધરે મહજી [મોજ] દીયઈ મકરદ,
 સ્માગચદ વડભાગી વિકસિત મુખિ સદારે નિરપમ જૈ અરવિંદ. સી. ૮
 તસ કથનિ સુદિ માધ તણી વૃત્તીયા દિનધરે સુભજોગિ ગુરવાર;
 અછઈ નવેરસ ઇણુ મેલેયો જોધનેરે અધિકારઈ અધિકાર. સી. ૯
 ખરતર ગણ સદાઈ સુરતર સારિષોરે સાખિ વડી ખેમ સાખિ,
 કુલ સરીપા ગુર દ્રવ્યા ઇણુમઇ વડવડારે મીઠા હીયમઈ રાખિ. સી. ૧૦

હુમસોમ ગુરરાય સુસીસ તિયાંતણારે વાચક પદવી ધાર,
 આંનનંદી ગુરરાજ તણુધ સુપસાઉલધરે જ્યવંતો પરિવાર. સી. ૧૧
 ઈમ શ્રી ભુવનકીરતિ કહિ ભાવધરી ધણૈરે ગિરઆનો જસવાસ,
 અધિકો ઝોછો ઇહાંકિણુ જેહ કહોરે હુવધરે મિછાદુકક તાસ. સી. ૧૨
 સીલ પ્રભાવઈ સમકિત ગુણુનઈ ધારવિધરે, દિનપ્રતિ કોટિ કહ્યાણુ,
 તિણિ એ ભણુતાં ગુણુતાં મુણુતા ચઉપધરે, જીવિત જનમ પ્રમાણુ. સી. ૧૩

દૂહા સોરઠીયા.

સાત અધિક સઘ સાત, દૂહા ગાથા દુઈ મિલ્યાં
 શ્લોક તણા સંખ્યાત, સાધિક એક સહસ્ત્ર છઈ. ૧

તિમ છઈ દાલ ત્રયાલ, નવલી જાતઈં નિરખિજ્યો,
 અંજનાચરિત ઉરાલ, ભુવનકીરતિ ઇણુપરિ ભણુઈ. ૨
 —સર્વ ગાથા ૨૫૩ અધિકાર ત્રયઅ, સર્વગાથા દૂહા ૭૦૭ પ્રમાણુ.

—સંવત્ ૧૭૫૩ વર્ષે મિતી વૈશાખ વદિ ૧૩ દિને શ્રી પરતર
 ગચ્છે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ શાપાયાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય
 દુર્યવર્ચ ગાંભીર્ય વાં શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી દયાશેપરજી ગણિ ગજેંદ્રાન્
 વાં શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી કલ્યાણહર્ષજી ગજેંદ્રાન્ તત્ શિષ્ય પં
 પ્રં શ્રી પદ્મતિલકજીમુનિ તચ્છિષ્ય પં ધર્મસુદર લિપતં. (વિવેકવિજય
 ભં. ઉદયપુર)-(૩.)

—સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે કાતિક વદિ ૬ દિને ભોમવાસરે શુક્લપક્ષે.
 શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી પડિતશ્રી ૫ રવિસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિશ્રી
 હિતસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ દીપસાગરેણ લપીકૃતં ગુહલામધ્યે
 મહારાણા શ્રી રાજ્યસિંધનઘ રાજ્યઈ ચોપઘ લિપીકૃત કીધી. મેદપાટ
 દેસ મધ્યે શ્રી ઐ હ્રીં શ્રી ક્લીં નમઃ ૨૮-૧૪ અનંત.

૨૬૩ પ્રેમમુનિ પહેલા

(૫૦૯) મંગલ કલશ રાસ સ. ૧૬૯૨—લી.

૨૬૪ ક્રમલવિજય જુઓ પ્રશિષ્ય મેઘવિજય આગળ
(તં કનકવિજય-શીલવિજય શિ.)

(૫૧૦) જખૂ ચોપાઈ સ. ૧૬૯૨ સિવાણામાં.

*

*

*

*

અતે—

તપગચ્છ મંડળ મહિમામંદિર સકલપડિત પરધાનરે
કનકવિજય ગુરુ ગુણમણિ દરિયો મહિમા મેરુ સમાનરે. પાં ૪૧
સકલશાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વર્ષાણે શીલવિજય ગુરુગાયરે,
જસ કીરતિ જગમાહિ જયવંતી નામૈ નરનિધિ થાયરે. પાં ૪૨
તાસ સીસ બુદ્ધિ ક્રમલવિજે કીયો એહ પ્રખંધ રસાક્ષરે,
જે નરનારી ભણે સુણે નૈ તિહાં ધરિ મંગલમાલરે. પાં ૪૩
ગોત્ર ગદ્દહીયા પુહવી પસાટ જાણે સદ્ નરનારિરે,
વંશ વિભૂષણ વિનયાદિક બહુ ગુણ કેરો ભડારે. પાં ૪૪
કુંભતિ માંન મદન પ્રગટયો પ્રખલ પૂંચાઈણી સીહરે,
ત્રિપુરદાસ નામૈ શ્રાવક ગુણ પૂરણ અકલ અખીહરે. પાં ૪૫
તાસ તણી વીનતડી વાર આંણી ચિત મઝારિરે.
સહર સિવાણામાંહિ કીધો એહ પ્રખંધ વિચારરે. પાં ૪૬
પર્વતરાસિ રિપુચંદ્ર ધણપરિ સખ્યા એહ કહાયા,
એ સંવચ્છર જાણી લીજે ચરણક્રમલ લય લાયા. પાં ૪૮

—સવત્ ૧૭૮૨ વર્ષે આસોજ વદિં ૫ લિપાકૃત રિષ પેમેળ

—(વિ. ધ.)

ખટ્ટ:

સત્તરમી સદી. જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

૨૬૫ કનકકીર્તિ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-નયનકમલ-જય-
મંદિર શિ.)

(૫૧૧) નેમનાથ રાસ. સં. ૧૬૯૨ માહ શુ. ૫ વીકાનેરમાં.

આદિ—

ઢાલ.

સંકલ જૈન ગુર પ્રણમ પાયાં, શ્રુતદેવી પદપંકજ ધ્યાવું,

શ્રી ગુરચરણ કમલ ચિત લાવું, નેમકુમર જાદવ ગુણ ગાવું.

મનવંછિત સુખ સંપતિ પાવું. ૧

સોરઠ દેસ સદા સુખ આગર, નારી પુરુષતણા બદ્ધ રાગર,

જિહાં ત્રિમલાચલ તીર્થરાયા, હિજવલ ગિરિ તીરથ મન ભાંયા. ૨

દ્વારવતી નગરી નવરંગી, ધનદ નીપાઇ સુજન સુરંગી,

કંચણમણુ મધ કોઠ વિરાજઇ, જિણિ દીઠાં અલકાપુરુ લાજઇ. ૩

રતનજડિત કોસીસા સોહઇ, તીન જીવન જનતા મનમોહઇ,

જાદવકુલ અરવિદ દિનેસર, રાજ કરઇ તિહાં કૃષ્ણ નરેસર. ૪

x

x

x

x

અંતે—

ઢાલ ૧૩

* ૧

*

*

*

કુણ રંક સુરગિરિ કર ધરઇ, કુણ ધરઇ જલનિધિ બાંહ,

કુણ ગગન લગ જય પખિયઉ, કુણ અલઇ નિજછાંહ. સા. ૨૭

કુણ નાગરાજમણી ગ્રહઇ, કુણ સિંધ અલઇ કાનિ,

કુણ સકલ વસુધા વસુ કરઇ, કુણ તારા કરઇ માન. સા. ૨૮

તિમ નેમજિન ગુણ કુંણ કરઇ, કહતાં ન પામઇ પાર,

તઉ પણુ જિમ તિમ ગુણ બણુઇ, તાસુ સફલ અવતાર. સા. ૨૯

નેમનાથનાં ગુણ ગાવતાં, પામીયઇ પરમાણુદ,

અસુખ કરમ દૂરઈ ટલઇ, નાસંઇ દુરગતિ દંદ. સા. ૩૦

ધન ધન રાજમતી સગી, કરજોડ કંઈ પ્રણામ,

રથનેમ મારગ આણીયઉ, ન્યાય રહ્યો જગિ નામ. સા. ૩૧

સંવત સોલહ બાણવધ, મુદિ માહ પાંચમ જાણુ,	
બડનગર બીકનેરમઈ, રાસ ચઢ્યહ પરમાણુ.	સા. ૩૨
દીપતહ ગાઝ ખરતર તણહ, જિહા નાંમ જાદ સુરિંદ,	
જિનદત્ત જુગવર સારિષા, શ્રી જિનકુસલ મુણિંદ.	સા. ૩૩
અનુકમઈ પાટ પરંપરા, જિનચંદ સૂરિ સુખાણુ,	
પદ હીયહ યુગવર જેહનઈ, અકખર નૃપ સુરતાણુ.	સા. ૩૪
જિન ટેક રાખી જૈનરી, જિનચંદ સૂર દયાલ,	
જહાંગીર ભૂપતિ રંજયહ, પટ દરસન પ્રતિપાલ.	સા. ૩૫
તસ પાટ પરગટ ગુણનિલહ, જિનસિધ સૂર પ્રધાન,	
જિણુ કુમતિગજ ભંજિયા, સાચહ સિંધ સમાન.	સા. ૩૬
તસુ પાટિ સૂરજ સારિષહ, પાય નમઈ જસુ નરરાજ,	
ગઝરાજ્યમાંહે દીપતહ, ચિર જીવહ જિનરાજ.	સા. ૩૭
જિનચંદસૂરિ સુરિદજી, તસુ નયનકમલ સુસીસ,	
તસુ સીસ જયમદિર જયહ, પૂરવધ મનહ જગીસ.	સા. ૩૮
તસુ સીસ પખણઈ ભાવસું, એ નેમરાસ રસાલ,	
કનકકીર્તિ વાયક કહધ, કલઈ મનોરથ માલ.	સા. ૩૯
કલ્યાણકમલા સુખ લહધ, મનતણી પૂરઈ આસ,	
એ રાસ જે નર સાંભલધ, પામધ લીલવિલાસ.	સા. ૪૦
ચહીસ જિનવર ધ્યાવતાં, ચાયઈ સદા જયકાર,	
જિનરાજસૂરિ પ્રસાદથી, દિન દિન મંગલ ચાર.	સા. ૪૧

—સંવત ૧૭૧૪ વર્ષે લિખતં પાડે જાહે લિખાવતં આ૦ ગૌર્યા
 શુભં. ૧૨-૧૬ અનત; ચ. માણુક.
 (૫૧૨) દ્વૈપદી રાસ. સ. ૧૬૯૩ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ જેસલમેરમાં
 અતે—

હાલ ૩૯ ધન ધન આદ્રકુમાર વરસંચતી આજને વધાવો

ગણપતી મોતીએ—એ દેશી.

ધનધન શીલવતી સતી દૂપદી; પાંચે પાંડવ નારિ,

શીલ પ્રભાવે લહર્યે સાસતા, શિવપુર સુખ અપાર. ૧ ધન.

- સીલે હુઈં સુખ મંગલ માલિકા, સીલે અવિચલ લીલ,
 દૂપદ સુતા જિમ પાલજ્યો નવિ ખંડ્યોં નિજ સીલ. ૨ ધન.
- (સંવતર્ રસ રસ નયન નિધનશું) રસ સસિ,
 સંવત ઇસરયન નિધાનશું રસ સસિ વૈશાખ માસ. ૧૬૯૩
- સંવત ઇસરયન નિધાનસુ રસ સસિ વૈશાખ માસ,
 શુદિ તેરસિ કીધી એ ચુઉપધ, સુણતાં લીલવિલાસ. ૩ ધન.
- શ્રી ખરતર ગચ્છ મોટો જાણીઈ, ગચ્છ ચઉરાસી મૂલ,
 કમલા માંહે જિમ સુરભ ગુણે; સહસકમલદલ ફલ. ૪ ધન.
- ગણધર સુધરમ સામી પરંપરા, રાજગચ્છ કહિવાય,
 અભયદેવ જિનવદનલ સારિખા, થયા સૂરિ દિનરાય. ૫ ધન.
- યુગપ્રધાન જિનદત્ત સૂરીસર, ચઉસઠિ યોગિણી જીત,
 પાંચે પરવર દીધા જોહનઈ, ગુરૂ અવદાત વદીત. ૬ ધન.
- શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર દીપતા, સદગુરૂ સાંનિધકારિ,
 સેવક જનસપરતા પૂરવે, ગુરૂ સુરતર અવતાર. ૭ ધન.
- અનુક્રમે શ્રી જિનમાણિક ગજંધણિ, દુઆ સુગુરૂ ગણધાર,
 તસુપાટે જિનચંદ સૂરીસર, બહુ વિધિ લખધિ ભંડાર. ૮ ધન.
- તસુ પટધારી સૂરિ શિરોમણી, શ્રી જિનસિંધસૂરીંદ,
 વિદ્યાવચન કલા સમતા ધણી, નમીઆ જાસુ નરિંદ, ૯ ધન.
- કુલમડણ તસુપાટે દીપતા, સૂરરાજ જિનરાજ,
 વિજયરાજ ગુરૂ સુરગુરૂ સારિખા, સકલસૂરિ તાજ. ૧૦ ધન.
- રીહડ વરા સરોહ દિનમણિં, યુગપ્રધાન જિનચંદ,
 સૂરિસોભાગી ભાગ્યલી સદા, સુનિજન સુરતર કંદ. ૧૧ ધન.
- અકખ્ખરશાહ જિણે પ્રતિબોધઓ, ધણા કીયા અવદાંત,
 જાહાંગીરા જિણે આદરીઓ, રાખી જગિ અખિયાત. ૧૨ ધન.
- તસુ સીસ સંવેગી સિરતથો, નયણકમલ ગીણિં જાણિ,
 તાસુ સીસ જયમંદિરગણિં જયો, સકલકલા ગુણજાણુ. ૧૩ ધન.

- તાસુ સીસ ધમ ભાષે ચઉપદ્ધ, દ્રૂપદીની સસનેહ,
કનકકીર્તિ વાચક મન રંગસ્યોં, સીલતણા ગુણુ એહ. ૧૪ ધન.
- નવ નવ રાગ સુરંગી ચઉપદ્ધ, ઓગણુ વ્યાલીસેં ઢાલ,
સખર સાદ શું ને ગાઇછે, તો લહીઈ ગુણુમાલ. ૧૫ ધન
- જેસલમેર નગર રલીઆમણો, જિહાં જિનપર ચઉસાલ,
પાસ જિણુંદ તણો વલી દીપતો, સેવક જન સુરસાલ. ૧૬ ધન.
- આવક જહાં દીધે ધન દીપતા, ધર્મ મર્મના જાણુ,
સસ્મ વચન સહિનાણુ. ૧૭ ધ.
- જિનવચનેં રાતા જિમ ચોલજ્યુ, માને જિનવર આણુ. ૧૮ ધ.
- સમકિત ધારણુ છે જિહાં આવકા, એક નમે જિનરાજ,
બીજ દેવ ન માને પાતરી, એક પથ દો કાજ. ૧૯ ધ.
- શ્રી જિનરાજસૂરીશ્વર ગછ ધણી સોમ નિજ રસહુ થોક,
તાસુપસાઈ સરસી ચઉપદ્ધ, થમ વખાણી લોક. ૨૦ ધ.
- વાંચ્યાં માનનંદ ચઉપદ્ધ, જાં લગે સાસનવીર,
ખરતરગછ જાં લગે દીપતોં, જાં લગે સુર ગિરિધીર. ૨૧ ધ.
- ઓછઉ અધિકોં જે મે ભાષીઉ, મિછા દુક્કડ તેહ.
આગમ મિલતો તે સાચો, સહી, કવિજન વાણી એહ. ૨૨ ધ.
- ભણુસ્યે ગુણુસ્યે ગુણુસ્યે ભાવશુ, જે નરનારી આંણુ,
દ્રૂપદ સુતારી એ છે ચઉપદ્ધ, થાસ્યે તાસુ કલ્યાણુ. ૨૩ ધ.
- સુરનર કિન્નર તાસુ પ્રણમે સદા જે નર પાલે સીલ,
જસ પરિમલ મહકેં ત્રિહું લોકમેં પામે શિવસુખ લીલ. ૨૪ ધ.
- એ સંબંધ કહોં જિમ સાંભલ્યો, ગુર મુખમતિ અનુસાર,
શીલ તણાં ગુણુ ગાવણુ મનરલી, કનકકીર્તિ સુખકાર. ૨૫ ધ.

લ૦ સં. ૧૮૦૦ આશ્વિન વદ ૩

(પ્રં. કા. અમ. ગુ. વિ.)

—સં. ૧૭૬૨ કાં ૧૦ ૧૧ મેવાડ દેશ કપાસણુ ગ્રામે લીં
 પુબ્યઋષિ જીવરાજ—ઋં રાઘવજી—કહાનજી ગજ લકો લીં ૨૮-૧૯
 આ. કં; રતન; કે.

ભરતચક્રી સં (મનહીમેં વૈરાગી ભરતજી) પૃ. ૫૯ સ. મા. ભી.
 * આ કવિએ સંસ્કૃતમાં મેધદૂતપર ટીકા રચી છે.

(૨૬૬) લક્ષ્મીકુશલ (તં સોમવિમલસૂરિ-હંસસોમસૂરિ-
 વિશાલસોમસૂરિ-જિનકુશલ શિ.)

(૫૧૩) વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ સં. ૧૬૯૪ કા. શુ. ૧૩ શુક્રવાર.
 ધડર પાસેના ઓડા ગામમાં

અતે—

ભૂલો અક્ષર વિસમુ જેહ, સો જાનિ સવિ કરજ્યો તેહ,
 તપગચ્છ મૂલ લહુડી પોસાલ, જાણિ જેહનિ, બાલગોપાલ, ૪૯

- વીરપાટિ પટોધર ઘણા, પાર ન પામું તેહ ગુણુતણા,
 સતાવનમિ પાટિં સાર, શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિ અણુગાર, ૫૦

તાસ પાટિ હેમવિમલસૂરિ, જેહ સમરિં પાપ બર્ધ દૂરિ,
 તાસ પાટિ સોભાઅર્ધ જાણિ, તપસયમ કેરી ગુણુખાણિ. ૫૧

તાસ પાટિ અતિ ગુણુ ભંડાર, સકલસૂરિ સિરોમણિ સાર,
 શ્રી સોમવિમલસૂરિ ને માંણિ, જસ નામિ સંપતિ ઐશ્ર્ય આંણિ. ૫૨
 તેહતણો પટોધર જેહ, હેમસોમસૂરિ નાંમિ તેહ,

તાસ પાટિં વિમલસોમસૂરિ, જસ નાંમિ દૂરિત જામે દૂરિ. ૫૩
 તાસ પાટિ પટોધર ભલો, શ્રી વિશાલસોમસૂરિ ગુણુનિલો,

પ્રતિરૂપી તેજસ્વી સદી, જત્રીસધ ગુણુપાંણિજ કહી. ૫૪

આચારજિના ગુણુ જેતલા, શ્રી વિશાલસોમસૂરિમાં તેતલા,

- પ્રૌઢ પરિવાર તેહનો સાર, પડિત તણો નવિ લાભધ પાર. ૫૫

જિનકુશલ પડિત તેહમાં નાંણુ, ગ્રહગણુમાંહિ દીપધ જિમ ભાંણુ,

લક્ષ્મીકુશલ તસુ કેરો સીસ, ગુરૂ પ્રસાદધ હુઈ જગીસ. ૫૬

ગુરુવિષ્ણુ માધ પ્રસન્ન ન હોઈ, ગુરુવિષ્ણુ જ્ઞાન ન પામઈ કોઈ,
 ગુરુ પ્રસાદિ સર્વ સિદ્ધિ મિલ્લે, અલીય વિધન સવિ ફરિં દલિં ૫૭
 અડસકિ તીરથ બોધ્યાં સાર, માત ગંગા નિ ગુરુ કેદાર,
 પિતા પુષ્કર જાણો સદી, શાસ્ત્રઈ એલની વાતજ કહી. ૫૮
 રાયદેસ જગમાદિં પ્રસિદ્ધ, ધીરનગર અંછઈ સમૃદ્ધ,
 તે પાસઈ છઠ ઓડા ગામ, ધર્મનણા નિહાં મોટાં કાંમ. ૫૯
 નિનમદિર અભિનંદન દેવ, પ્રાગવશ સહુ સારઈ સેવ,
 ગુરુતણો આદેશજ લહી, લક્ષ્મીકુશલ ચઉમાસું રહી. ૬૦
 સંવત મોલચુરાયું જોહ, ફાગુણ સુદિ તેરસ વલી તેહ,
 શુક્રવાર સયોગઈ સહી, લક્ષ્મીકુશલઈ એ ચઉપઈ કહી. ૬૧
 દેવગુરુ પ્રસાદિ કરી, રતનપ્રકાસ એ ચઉપઈ પરી,
 આત્રેયનિહાંન મુર્ચ્છીતનુ સાર, અપર અંચતણો ઉદ્ધાર. ૬૨
 ગ્રાહી નામ રતન તે જાણિ, શાસ્ત્ર વિચારી બોલી વાંણી,
 હિતકારિણી એ ચઉપછ સાર, રમ્યા એકાદશ અધિકાર. ૬૩
 —સં. ૧૭૧૮ વર્ષે ફા. વદિ ૨. સોમે શ્રી સધપુર આમે લિં
 (ધીર બાધઓનો ભં.)

૨૬૭ દયારત્ન (ખ. જિનદેવસૂરિ-જિનસિંહસૂરિ-જિનચંદ્ર
 સૂરિ-જિનહર્ષસૂરિ શિં.)

(૫૧૪) નકાપડહેડા રાસ. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

હું બલિહારી પાસજી, કાપડહેડા સામિ સયંભ કિ
 ગુણુ ગાવણુ મનિ ગહગહૈ, આપો સદ્ગુરુ વચન અચંભ કિ—હું ૧
 નયણુ નિરખી નેહસું ઇણજીગિ એહ અચંભમ વાત કિ,
 પરગટ આપ હુતા પ્રગટ, બહુવે જણુ દીડી વિખ્યાત કિ.—હું ૨
 આચારજિયા નખઅવલ ગછ ખરતર રાજે ગુણુવંત કિ,
 શ્રી જિણુચંદ્રસુરિંદજી મનિ આસ તિ મોટા મહંત કિ—હું. ૩

સંવત સોલે સત્તરૈ પ્રથમણુ હુઈ પરમાણુ કિ,
જોધનયર માંહિ જગતા આખે ધણિવિધિ અહિઠાણુ કિ. હું. ૪

*

*

*

*

અતે—

પરતો દીઠો પાસરે પરખિ નયણુ આણુ પૂર કિ,
કાપડહેડે તિણુ કિયો હરખૈ જૈસી રાસ હજૂર કિ. હું. ૪૧

ભવિક ભણુધ 'જે રાસ ભલ કાને વલિ સભલૈ કલ્યાણુ કિ,
મનવંછિત સગલા ફલૈ હુવૈ નહી કિણુહી વિધ હાણુ કિ. હું, ૪૨

સંવત સોલ પચાણુવૈ રાજે શ્રી હરખ સૂરીસ કિ,
પાસતણા ગુણુ 'પૂરિયા સવિહિ' દયારતન સુસીસ, કિ. હું. ૪૩

નોટ—કાપડહેડા—જોધપુર રાજ્યમાં એક કાપરડા નામનું હાલ ગામ
છે તે. ત્યાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૬૮૧ માં પૂરું થતાં પ્રતિષ્ઠા
થઈ તેનું ટુંકે વર્ણન આ રાસમાં છે. વધુ માટે જૂઓ ઐ. રા. સં.
ભાગ ૩.

૨૬૮ રાજરતન ગણિ

(૫૧૫) નર્મદાસુન્દરી રાસ સં. ૧૬૯૫ માણેક.

૨૬૮ ક સુમતિસિંધુ (મતિકીર્તિ શિ૦)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તંભ ૨૦ કડી સં. ૧૬૯૬ માહા શુદ્ધ ૮
આદિ—

પુરુષાદેય ઉદયકર, શ્રી ગોડી પ્રભુ પાસ.

અતે—

સંવત સોલ છયાણુવઈ, માહા હે આઠમિ દીહ ઉદારકિ,
ભેટવા હે ગોડી પાસછ ફુખ મેટવા હે ભવના સંચ્યા હે પારકિ.

૧૭ ભે.

સેરીસઘ સંખેસરઘ ખંભ નયરઘ હે જગઘ થંભણ પાસ કિ, ભે.
ગામ નગર પટ્ટણ પુરઘ રહેવા પૂરઘ હે નિજ ભગનાની હે આસ
કિ, ભે. ૧૮

કલસ

ધમ આસપૂરઘ પાસ ગહડી, સમરિઉ સાનિધિ કરઘ,
શુભ વાસ ખાસ નિવાસ આપઘ દૂખ દૂરઘ પરિહરઘ,
પાઠક મતિકીરતિ પ્રસાદઘ, સીસ શુભતિસિંધુર કહઘ
જે કરઘ જત્રા ભલ્લઘ ભાવઘ, મનવંછિત ફલ તે લહઘ. ૨૦
—લિખતં પં. દયાવર્દન ગણિવરાન સં, ૧૭૫૪ વર્ષ.

૧—૧૮ મારી પાસે છે.

મતિકીર્તિ માટે જુઓ નં. ૨૭૧ પૃ. ૫૭૭.

૨૬૯ કલ્યાણ (કડવા ગચ્છની આઠમી પાટે તેજ-
પાલનો શિ.)

(૫૧૬) વાસુપૂજ્ય મનોરમ ફાગ સં. ૧૬૯૬ માહ શુ. ૮ સોમ.
થિરપુર-થરાદમાં.

આદિ—

સરસ્વતી નમસ્કૃત્ય, પ્રણમ્ય સદ્ગુરુત્તમિ,
વક્ષ્યે મનોરમં ફાગ, વાસુપૂજ્યજિનરમ્ય ચ. સ. ૧

હાલ ૧ પ્રથમ અઢીયા.

પ્રણમીઅ જિન ચઉત્રીસ, પાય નમાઢીઅ સીસ.
વાસપૂજ્ય જિનતણુઉએ, ફાગ રલીઆમણુઉઅ,
ફાગુ તે ફાગુણમાસિ, લોક તે રમઘ ઉહલાસિ,
રામતિ નવનવીએ, કિમ જામ વર્ણવીએ. ૨

બાંધઘ કરમની કોડિ, ન સકઘ કાંધ વછોડિ,
તે રામતિ કસી એ, રાગમતિ જસ વસીએ. ૩

થિન થિન શ્રી વાસપૂજ્ય, ફાગ રમતઘથી રમ્ય,
સજિમ આદરઘએ શિવરમણી વરઘ એ. ૪

ત્રિણ ભવની સુણુધ વાત, તીરથપતિ થયા વિખ્યાત,

મહુદે સાંભલઉએ, મૂંકી આમલઉએ,

x

x

x

x

અતે—

ચઉવિહ સધત્રી વાસપૂજ્યનઉ, દીઉ સેવકનઠ કલ્યાણુ. ૯

જિનચંદ્રસૂરિ જગિ રાજુડ, નમિઈ સદા નર્વાનધિ,

સોલસતાણુઉઈ અમર થાસઈ, એક ભવિષ્ લહઈસઈ સિદ્ધિ. ૧૦

જિનવક્ત્રભ તસુ પાટિ હોસઈ, સત્તર સતાવીસ માંન,

અનુક્રમિઈ પાટ તે ચાલસઈ, જવ દુપસહ યુગહપ્રધાન. ૧૧

સોલછન્નૂ માધમાસે સુદિ અષ્ટમી સોમવાર

મનોરમ ફાગ વાસ પૂજ્યનઉ સેવક કલ્યાણુકાર. ૧૨

ગણુ લધુ મહાવીર પસાદિઈ, થિરપુર કીઉ ઉછાહઈ,

કટુકગણ સદા દીપાયા, ચંદ સૂર જિહાં જગમાહઈ. ૧૩

—અથાગ્રશ્લોક ૩૭૬ અક્ષર ૧૫ અક્ષર ગણનાઈ. છ. સ. ૧૮૮૯
પોસ માસે સુદપક્ષે તિથિ ૮ રવિવાસરે શ્રી વિરમગ્રામ મધ્યે. ૨૦-૧૧
સે. લા. વડો. નં. ૫૩૨૨

(૫૧૭) અમર ગુપ્ત ચરિત્ર. સં. ૧૬૯૭ પોશ મુ. ૧૩ ભોમ.
અમદાવાદમાં.

આદિ—

ઋપભાદિક ચઉવીસ જિન, નામિઈ નિત્ય નિત્ય રગ,

વૈર વિરોધ ને પરિહરઉ, સંભક્ષી અમરતરંગ. ૧

વૈર ન કીજઈ ભવીકજન, વૈરઈ વૈર વિવૃધિ,

સુંદર સુરપ્રીયની પરઈ, મૂકઉ સુણી સખધ. ૨

એક પપુઈ ભલઉ નહી, તેથી દુપ અપાર,

સમરાદિત્ય શ્રી પાસનઉ, ચિત્ત ધારઉ અધિકાર. ૩

એક પપા વૈરોપરી, અથમાહઈ પ્રખંધ,

તેર ભવંતર વરિતવર, સુણુયો તેહ સંખંધ. ૪

અમરચુપ્ત તે કિહાં હવઉ, કિમ લહી કેવલરિધ,
સકલ કરમ નિરમુક્ત થઈ, સણુ પામી જિમ સિદ્ધિ.

+

*

*

*

૫

અતે—

કંડુકગચ્છ સાહ કંડુકનાયક, પીમ વીર જીવરાજજી,
તેજપાલ રત્નપાલ જિણુદાસો, જેહની કીરતિ આજજી,
અષ્ટમા પારિધ સાહ તેજપાસો, પડિતમા શરદારજી,
તામ્ર સીસ તે સહુ કો જાણુઈ, સેવક કન્યાણુકારજી.

૨

પોસમાસ નઈ સોલ સત્તાણુ (૧૬૯૭) સુદિ તેરસિ ભોમવારજી,
અમરતરંગ કીઉ મનિરગઈ, સુખસપદ તારજી,
અમદાવાદ હળનપુર માહઈ, ચદ્રપ્રભુ પસાયજી,
કંડુકગણુ સદા જયવતુ, સેવે કલાણુ થાયજી.

૩

—વિ. ધ. ૨૪-૧૧; અમ૦

૨૭૦ વિવેકચંદ્ર (શુણુચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૫૧૮) સુરપાળનો રાસ. સ. ૧૬૯૭ પોસ શુ. ૧૫ ૬૦૦ શ્લો.—રત્ન૦

૨૭૧ મતિકીર્તિ (ખ. જયસોમઉ-શુણુવિનય શિ)

(૫૧૯) ધર્મજ્યુદ્ધિ મંત્રીચર ચોપઈ સં. ૧૬૯૭ રાજનગરમાં
આદિ—

આણી આણુદ અંગમઇ, પણુમિ પાસ જિણુદ,
ફલદાઇ ફલવધિપુરઇ, કલિયુગિ સુરતરકંદ.

વચન સુધારસ વરસતી, શ્રુતદેવી સુખકાર,
મનિ ધરિ મધુર વચન સુણી, ચરિત કહિસ સુવિચાર.

૧

૨

કુશલકરણુ જિનકુશલ ગુર, વિધન વિહારણુ વીર, સૂધર્ધ મન નિત સમરતાં, ભલધં કરધં પ્રભુ ભીર.	૩
છોકર ધર છહુહામણા, કમલા કરધ કલોલ, પુણ્ય પસાયધ પામીયૈ રાજરિદ્ધિ રંગરોલ.	૪
નિસારયણુ જિમ નિરમલઉ, જસ લહીયધ જગમાંહિ, બલ પામીજૈ અતિ પ્રબલ, બાહુબલિ જિમ બાંહિ.	૫
ચતુરાધ અતિ ચતુરનર, ચિત ચોરણુ ચોસાલ, સહજધ સુંદર સંપન્નધ, સોહગસિર સુવિસાલ.	૬
ચિંતામણિ જિમ ચિતતણી, ચિંતા ચૂરણુહાર, ચુરતર જિમ સુખ દૈ સદા, ધરમ કીઉ નિરધાર.	૭

x

x

x

x

અતે—

સંવત મુનિ નિધિ રસ સસિ વરસધ,
એ સંબધ રચ્યો મન હરસધ
રાજનગરિ સપદ ભરિ સરસધ, જસુ શોભા ગુકુણુપુર ફરસધ,
પાપતણી મતિ ફરધ ફરિસધ, સગ કુસંગ તિનઉ પરિહરસધ,
પુણ્યતણુઉ ફલ મુખિ મનિ ધરસધ, મતિસાગર જિમ તે મુખ
વરિસધ-૫

પુણ્યતણુઉ ફલ જેહ ન માનધ, મોહ મલિન મતિ આપ ગુમાનધ,
ઉંચ નીચ ગતિ મધ બહુચાનધ, દુખ લહધસ્થિધ નરતેહ અગાનધ. ૬

પાછધ ઇમિત્રાવિક કહણુધ, રાજરિદ્ધ સપદ મુખ ન હણુધ,
કારણુ ધરમ ધરધ મનમાહધ, શ્રી જિતારિ જિમ તે મુખ સાહધ. ૭

શ્રી જિનરાજસુરિ ગુરરાજધ, ગુર અતિસયધ કરિ છે જગિ બાજધ,
દેસન સમય જલદ જિમ ગાજધ, સંસય સકલ દુરત જે ભાજધ. ૮

ઉવગાય શ્રી જયસોમ જતીસ, ધરધ આણુ નરવર જસુ સીસિ,
તામુ સીમ પાક પદધારી, શ્રી ગુણુવિનય મુગુણુ ભંડાર. ૯

અવણિ સુણી સરસીજી વાણી, હિતસુખ શિવકર નિજ મનિ આણી,
 સૂધા પ્રતિપ્રુધા ભવિ પ્રાણી, ધર્મો ધરમ અનુપમ ગુણખાણી, ૧૦
 તાસુ સીસ શ્રી મતિકારતિ એહ, પ્રભાસ્યઉ ચરિત સપદ ગુણગેહ,
 ભણુઈ ગુણુધ નિસુણુધ ભવિ જેહ, ધરમ મરમ પામધ જગિ તેહ૧૧
 શ્રી જિનદત્ત સૂરિશ્વર સદધ, અવિનલ જય પામધ વરવાદધ,
 શ્રી જિનકુશલસુરિ સાનિધ્યધ, સુખી હુવધ વધતી રિહિ વૃદ્ધધ. ૧૨
 —સં. ૧૭૮૧ મિગસિર શુક્લ દ્વાદશી તિથિં ચંદ્ર વારે શ્રી અ-
 છમગજ મધ્યે લિ. પ. રગપ્રમોદ મુનિના ૧૩—૧૪ ધો.
 ગુણુવિનય માટે જીઓ આની અગાઉ.

૨૭૨ દેવચંદ્ર બીજા (ત. સકલચંદ્ર-સૂરચંદ્ર-ભાનુ-
 ચંદ્ર શિં)

(૫૨૦) નવતત્ત્વ ચોપાઈ.

અતે—

સુગિહિત સાધુતણો શૃંગાર, શ્રી વિજયદેવસૂરિ ગણધાર,
 તાસ પાટે પ્રગટયો સૂરિસિંહ, વિજયસિંહસૂરિ રાખીલીહ. ૩૩
 ગુરૂ શ્રી સકલચંદ્ર ઉવઝાય, સૂરચંદ્ર પંડિત કવિરાય,
 ભાનુચંદ્ર વાયક જગચંદ્ર, તાસ સીસ કહે દેવચંદ્ર. ૩૪
 એ ચોપાઈ રચી કરજોડ, કવિતા કોઇ મ દેજો ખોડ,
 અધિકો ઓછો સોંધી જોડી, ભણુતાં ગુણુતાં સપતિ કોડ. ૩૫
 (૫૨૧) પૃથવીચંદ્ર સ. ૧૬૮૬ ખ. ૧ રત્ન.

(વિજયસિંહસૂરિ-આચાર્ય ખ. ૬ સ. ૧૬૮૪ ને સ્વર્ગવાસ
 સં. ૧૭૦૯.)

સૌભાગ્ય પંચમી સ્તુતિ.

(૫૨૨)+ શત્રુંજય તીર્થ પરિપાટી. સ. ૧૬૯૫

આદિ—

સકલ સભારંજન કલા, દિઓ સરસતિ વરદનોજી,
 શ્રી વિર્મલાચલ સ્તવન ભણું, પામી શ્રી ગુરુમાનોજી.

આવો શેત્રુંજયઈ, ચઢીય નવાણુ વારોણ	
મનમાં ઉદ્વટ અતિ ધણો, હઠડે હર્ષ અપારોણ.	આવો ૦ ૨
ઉમાહો મનમાહિ ધણો, કરસ્યુ ચૈત્ર પ્રવાડ્યોણ,	
શ્રી શેત્રુંજય ભાવસું, લાગી મનહર હારોણ.	આવો ૦ ૩
સંવત સોલ પંચાણુયે, ઈડર રહી ચોમાસોણ	
યાત્રા કરવા સચર્યા, શુભ દિવસ શુભ માસોણ.	આવો ૦ ૪
x	x
x	x
x	x
x	x

અતે—

પાલીતાણાથી ચાલીયાએ માં, કરતા પંથ પ્રયાણુ,	
કુશલે રાજનગર ગયા એ માં કીધાં કેડિ કંથ્યાણુ.	સુ. ૯
ભણેં ગણે નેં, સાંભલેં એ માં એહ તવન જે જાણુ,	
ધરિ ખેડાં યાત્રાતણા એ માં ફલ પાંખઈ સુવિહાણુ.	સુ. ૧૦
શ્રી તપગણપતિ ગુણુનિસો એ માં શ્રી વિજયદેવ સૂરીદ,	
જાણુ જગિં ઉદયો સહી એ માં મૂરતિવંતો ચંદ.	સુ. ૧૧
સાહ ધિરા નદનવર એ માં મોહન વહ્ની કંદ	
જે સેવઈ ભાવઈ કરી એ માં તસ ધરિ નિત્ય આણુદ.	સુ. ૧૨
શ્રી વિજયદેવસૂરિ પાટિં ગયો એ માં શ્રી વિજયસિંહ સૂરિરાય,	
જેહનેં પ્રણમેં નિત પ્રતિં એ માં સુરનર ભૂપતિ પાય.	સુ. ૧૩
સીસ વાયક ભાનુચદનો એ માં માગઈ દેવચંદ દેવ	
વહી વહી મુઝનેં આલયો એ માં શેત્રુંજય કેરી સેવ.	સુ. ૧૪

કલસ.

ગુરૂશ્રી હીરવિજયસૂરિ પસાયેં શ્રી ભાનુચંદ ઉવઝાયા
કાસમીર અપ્પરસા પાસઈ શેત્રુંજય દાણુ ધુરાયા
તાસ સીસ દેવચંદ કહેં એ ગિર ગિરનો રાયા,
જેટ્યો ભાવ ધરી એ તીરથ, મનવંછિત સુખદાયા

આજ મનવાંછિત સુખ પાયા. ૧૫

—સંવત્ ૧૭૬૯ વર્ષે પં. દાનચંદ્રેણ લિખત પત્તનનગરે. પ્ર૦ પ્રાચીનતીર્થમાળા પૃ. ૩૮-૪૭.

(આમાંથી સ્પષ્ટ છે કે કવિએ શેત્રુજયની યાત્રા સં. ૧૬૯૫ ના મહાવદિ ૧૪ ને ગુરવારે કરી. ૧૬૯૫ નું ચોમાસું ઇડરમાં કરીને યાત્રાર્થે ત્રીકુળી શીચોટ (શીચોદ), વલાસણ, વડનગર, વીસનગર, સિવાલા (સાહલા), મહેસાણા, અમદાવાદ અને પાલીતાણા આવ્યા. પછી અમદાવાદ ગયા. કવિના ગુરુ ભાનુચંદ્ર અકબરની ધર્મસભાના ૧૪૦ માનબરના (પાંચમી શ્રેણીના) સભાસદ પ્રસિદ્ધ છે. તે અને તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર અને અકબર પાસે રહી પોતાની વિદ્વત્તાથી બાદશાહની પ્રીતિ સપાદન કરી હતી. અને તે બંનેએ કાદંબરી પર સુંદર સંસ્કૃત ટીકા રચી છે. બાદશાહ સૂર્યનાં હજાર નામો સાંભળતો હતો. તે માટે ભાનુચંદ્રે 'સૂર્યસહસ્ત્રનામ સ્તોત્ર' રચ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં (સ. ૧૬૪૮) તેણે સમ્રાટ અકબર પાસેથી પાલીતાણાના શેત્રુજય તીર્થના યાત્રાળુઓ ઉપરથી કર ઉઠાવી લેવાનું ફર્માન જારી કરાવ્યું હતું અને એ પણ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી હતી કે સર્વ જૈનોનાં પવિત્ર સ્થાનો હીરવિજયસરિને હવાલે કરી આપવા. સભવતઃ ભાનુચંદ્ર તેના દરબારમાં બાદશાહના મૃત્યુ સુધી (ઈ. સ. ૧૬૦૫) સુધી રહ્યા હતા. સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય માટે આની અગાઉ જુઓ.

૨૭૩ ભાવવિજય (ત. વિમલહર્ષ ઉ.શિ. સુનિવિમલ શિ.)

(પર૩) ધ્યાનસ્વરૂપ (નિરૂપણ) ચોપાઈ સ. ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ ૧૦, રવિ ખંભાતમાં.

આદિ—

સકલ જિનેસર પાય વદેવિ, સમરી માતા સારદ દેવિ,
ધ્યાનતણો હં કંઈ વિચાર, શ્રી જિનવચનતણે અનુસારિ. ૧
જીવ તણો જે થિર પરિણામ, કહિછં ધ્યાન તેહનું નામ,
તેહે તણા છે ચ્યાર પ્રકાર, દોય અશુભ દોય શુભ મનિ ધાર. ૨
* * * *

અતે—

શ્રી તપાગચ્છ સોહાકરો ગણધરો, શ્રી હીરવિજયો ગુરુ યુગપ્રધાનો,
દેશના જસ સુણી શાહિ અકખ્ખર ગુણી, ધર્મકામઈ થયો સાવધાનો. ૯
તાસ પાટઈ વિજયસેન સૂરીસર, શ્રી વિજયતિલક સૂરિ તાસ પાટઈ
તાસ પાટઈ વિજયાણુંદ સૂરીસર, વિજયવંતો સદા ધર્મ માટઈ, ૧૦
શ્રી વિમલહર્ય ઉવજાયાશ્રી મુનિવિમલ સકલ વાયક શિરોમણિ વિરાજઈ,
મીસ તસ ભાવવિજયો ભણુષ્ઠ સેવીષ્ઠએ ધ્યાન સુરતર સદા સિદ્ધિકાજઈ ૧૧
વર્ષ ધર નિધિ સુધારૂચિકંઠા વહરઈ ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ દસમિ રવિવાર સંગઈ,
ધ્યાન અધિકાર અવિકાર સુખકારણા, ખંભ નયરિગચ્છો ચિત્ત રંગઈ. ૧૨
ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મનિ ધરી ભવિજના અશુભ છડી વિમલધ્યાન સેવો
જેહથી દુખ ટલઈ સયલ વંછિત ફલઈ આપીષ્ઠ મુગતિ સુખ સખરસેવો. ૧૩

—ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મન ધરિ ભવિજના.

—ઈતિ ધ્યાનસ્વરૂપ ગાથા સર્વ થઈ ૬૩ ગ્રંથાચ્છ ૨૮૫ પાનાં
૧૭ દા. ૪૮ હાલાભાઈ ભડાર પાટણ.

પ્ર. કા. (વિ. ધ.)

શાંતિજન સ્તોત્ર

(કલશ) ઇમ શાંત પાલક શાંતિ સુહકર, શુણ્યો શાંતિ નિજોસરો,
શ્રી કહેલવાડા નયર મંડણુ, કર્મપંક દિવાકરો,
જગજંતુનાયક મુગતિદાયક કામસાયક શંકરો,
ઉવજાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવ સુખ સંતતિ કરો, ૨૧

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર

(કલશ) ઇતિ દુષ્ખવારક સુખકારક શ્રી શંખેસર જિનવર
મઈ શુણ્યો ભગતિ આપસગતિ ભવિઅ વહિય સુરતર,
ઉવજાય વિમલહરખ સોહઈ સુકૃત ભૂરહ જલધરો,
ઉવજાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવવિજય જયકરો.

(પૂ. ૩ પ્ર. કા.)

૨૭૩ ક કનકકુશળ (જુઓ કનકમુંદર.)

(૫૨૩ ક) ? હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭

સૌભાગ્યપત્રમી માહાત્મ્ય વિષયે તેણે વરદત્તગુણમંજરી કથા સંસ્કૃતમાં રચી છે, તેની પ્રશસ્તિ એ છે કે—શ્રીમત્તપગગનાંગન દિન-મણિ વિજયસેન સૂરીણાં શિષ્યાણુના કથેયં વિનિર્મિતા કનકકુશલેન ૫૦ બુદ્ધ પદ્મવિજય ગણિભિઃ પ્રવરૈ લાભાદિ-વિજયગણિભિશ્ચ સંશોધિતા કથેયં ભૂતેષુ રસેંદુ મિત વર્ષે. (૧૬૯૬) (૬-૧૩ આગ્રાભંડાર.)

શોભનમુનિની સ. શોભનસ્તુતિઓપર કનકકુશળે સંસ્કૃતમાં ટીકા પણ રચી છે. સંસ્કૃતમાં પત્રમી સ્તુતિ (શ્રી નેમિઃ પત્રપત્રિદશ પતિ-કૃત પ્રાન્યજન્માભિષેકઃ એથી શરૂ થતી ૪ શ્લોકની) પર વૃત્તિ સ. ૧૬૫૨ માં રચી છે.

૨૭૪ કનકમુંદર (૨) ભાવડગચ્છ મહેશજી ઉપાધ્યાયશિ.)

(૫૨૪)+ હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સ. ૧૬૯૭ આવળુ શુ. ૫ મર-ધરના સોજત શહેરમાં.

આદિ—

પાસ જિનેસર પાય નમી, અંબલુપુર ચિરવાસ,
જુગ જુગમાંહે દીપતો, પૂરે વાંછિત આશ.

૧

આદિ લખે કુણુ એહની, વર્ષ ધગ્યારે લક્ષ,
વર્ણુત પશ્ચિમ દેવતા, કીધી પૂજ પ્રત્યક્ષ.

(પશ્ચિમપતિ નામે વરણુ, કીધી સેવ પ્રત્યક્ષ-પાદા.)

૨

એંસી સહસ વર્ષ અચલ, સેવા કીધી સાર,
વાસુક વિષ હરતા હરિ, પ્રભુ ત્રાતાલ-મઝાર.

૩

*

*

*

*

અતે—

મરધર દેશ મહીપતિ, જશવંત સખલી હાક,
સોઝત શહેર સોહામણો, નવકોટીનું નાક. ચં. ૬

ભાવડગચ્છ ગુરૂ સાધુજી, સાધુ ગુણે ભંડાર,
શિષ્ય ખટોધર તેહના, શીલવંત સુવિચાર. ચં. ૭

ઉપાધ્યાય મહેશજી, ગુરૂ ગૌતમ અવતાર,
મુનિવર મહોટા માહાજને, આગમજ્ઞાન અપાર. ચં. ૮

કનકસુંદર શિષ્ય તેહનો, ગાયો એહ પ્રબધ,
શ્રી હરિચંદ નરિંદનો, શાંતિનાથ સંબંધ. ચં. ૯

નવરસ ભેદ જૂજીઆ, હાલ એગુણ્યાલીસ,
ભાવભેદ બહુ ભાતના, વિધિશું વિશ્વાવીશ. ચં. ૧૦

સંવતં સોળ સત્તાણુવે, શુદ્ધ પક્ષ આવણુમાસ,
પંચમી તિથિ પૂરો ફૂલ, શ્રી હરિચંદનો રાસ. ચં. ૧૧

(ફહા) ગાથા સાડીસાતશેં તિણુ ઉપર ઇગતીસ, (ત્રિસવીસ)
સાંભળતાં શ્રી સંધને પૂજે આશ જગદીશ.

(૫૦ ભીમશી માણેક)

—સ. ૧૮૩૩ કા. શુ. ૧૧ શુક્રે શ્રી સવાઈજયપુર મધ્યે શ્રી
અચલગચ્છેશ ભટ્ટારકજી શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી તસ્માદેશકારી વા.
શ્રી ખિમારાજજી શિ. ૫. જ્ઞાનરાજ લિ. દેવાનંદશિષ્યા ગોત્રેચ્યાણે
શા વોહરાં અવટકે સધની દીવાન માણુકચંદ દેવજી જીવરાજ દીવાન
ગુલાબચંદ નિહાલચંદ ચંદપભ ભગવાન રાજેભિં શ્રી મહારાજધિરાજ
મહારાજ સવાઈ પૃથ્વીસિંધજી વિજયરાજ્યે કજવાહ વશે રૂધુવંશીય.

૧૨-૧૫ ઘો.

—૧૫-૧૯ માં જૂની પ્રત છે.

૨૭૫ દેવરતન (૧) (ખ૦ જિનભદ્રસૂરિ-દયાકમળ-શિ-
વનંદન-દેવકીરતિ શિ.)

(૫૨૫) શીલવતી ચોપાઈ. સં. ૧૬૯૮ ક્રાંતિક વાલસીસરમાં.

અંતે—

સંવત સોલગ્ધઠાણુ કાતી સમેરે, વાલસીસ (સર) નયર મજારી,
સીલવતીની કાધી ચોપધરે, સીલતણુ અધિકારી
શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક સોહતારે, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
કુમતિગજમંજન કેસરીરે, પ્રતપો કોડી વરિસ.
શાખા શ્રી જિનભદ્રસૂરિનીરે, જાણુ સદ્ સંસાર
વાચક શ્રી દયાકમળ ગણિવરે, ગુણુમણિરયણુભંડાર.
તાસુ સીસ સિવનંદન ગણિરે, વાચક દેવકીરતિ ગણિંદ
મહિયત્રમાં જીવો ચિર લગેરે, જાં લગે છે રવિચંદ.
તાસુ સીસ લવલેસે ઉપદિશેરે, દેવરતન કહે એમ,
ખડ ત્રીજો ને દાલ ધન્યાસીરીરે, ચઢી પરિણામે તેમ.
સતીય ચરિત્ર સાંભલતાં ભણુતાં છનાં રે હુઈ આણુદં રગરોલ,
દેવરતન કહછ તેહને સંપજધરે, લખિમી તણા કલ્પોલ.

(૧૬ પત્ર પ્ર. કા.) વિદ્યા૦ આણુક. ભાવ.

—સંવત ૧૭૨૫ ચૈત્ર સુદિ ૨ યાં શ્રીમદ્વપુરે (ઉદયપુર ભ.)

—પા. ૧૭ ગ્રે. ૨.

૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧) (હં.)

(૫૨૬) શિવજી આચાર્ય રાસ. (ઐ. મોહનવેલિ) સ. ૧૬૯૭ શ્રાવણુ
શુ. ૧૫ ઉદયપુરમાં.

આદિ—

શ્રી મહાવીર મુગતિગયા પીછિ, વરસ દોષહિનર,
રૂપિ ઋષિ આચાર્ય પ્રગટયા, કરવા પર ઉપગાર.

સાર સિદ્ધાંતપરૂષક ઉદ્યા, તસ પાટિ છવરાજ,
 તસ પાટિ કુંયરજી ગણિવર, વરનીર્મલ જસ લાજ.
 જન મનમોહન શ્રીમલજી, તસપાટિ રતનઋષિરાય,
 નારિ સહિત સયમ જેણિ લીનો, મહીયલ જસ મહીમાય.
 મહિમાવંત તસ પાટિ અલકૃત, કેશવજી ગુણુવત,
 તસ પાટિ ઋષિરાય મહામુનિ, શ્રી શિવજી જયવંત.
 સુરતર ચંદનકનક મોહનમણિ, એ પંચિ ગુણુ ઋષિરાય,
 વસ્તુ વાસ શોભા વૃદ્ધિ વહિત ફલ સકલ સુખદાય.
 સુખદાયક શિવજીતણિ ગાઉ, રાસ રસીક કરિ રગ,
 હાલ વિશાલ પ્રથમ આખ્યાનિ, કહિં મુનિ ધર્મસધ

૨૫ હાલ.

લી. ૧૬૯૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ (પાટણમાં-ધર્મસંગ ધર્મસિદ્ધ
 કૃત શીળકુમાર રાસ અથવા મોહનવેલિ રાસની પ્રતિ છે તેજ આ રાસ
 જણાય છે તેમાં નયનદનરસ ચંદ સવસરા શ્રાવણ સુદિ ૧૫એ
 સવત્સર રચ્યાનો આખ્યો છે ને રચ્યાસ્થાન ઉદેપુર જણાવેલું છે.

—પાટણ ભ.

+ ૫૩ સાધુની સંગ્રામ પૃ. ૧૯૯ સ. મા.

+ સામાયિક ૪૦૭ જૈ. પ્ર.

+ સંગ્રામ ૩૨૪ સ. મા. ભી.

૨૭૭ પ્રીતિવર્દ્ધન.

(૫૨૭) સુદયવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા રાસ. (લ૦ સં. ૧૬૯૭)

૨૭૮ જ્ઞાનચંદ્ર.

(૫૨૮) પ્રદેશી રાજતો રાસ. લ. સં. ૧૬૯૮ તેથી તે પહેલા.

આદિ—

- પ્રભુશ્રી શ્રી અરિદંત પય, સમરી સિદ્ધ અનત
આચારિન્ન ઉવગ્ગાય ધવત્રિ, સાધુ સદ ભગવત. ૧
- શાસનનાયક સક્કલીયઈ વરદામ્ર વ્રધમાન,
ગુરુ ગૌતમગુણુ ગાદ્યે દાયક વહિત દાન. ૨
- ધર્મઆચારજ ધર્મગુરુ મન ધરી મુધર્મ સામી,
જગ્ન પ્રમુખ મહાજની, સમરી શ્રુત શુભનામ ૩
- ખીયોવગે મુઝ્યા. રાયપાસણી રંગ
પરદેશી રાગ પ્રવર સદગુરુ કેશી સંગ. ૪
- રચના તે અધિકારની, રચવા મુઝ મનિરગ,
પિણુ મનવંછિત પૂરવા, સૂઘો સદગુરુ લાગ. ૫

*

*

*

*

અતે—

દાસ ૪૧ રાગ ધન્યાસિરિ.

રાયપસેણી ખીયો ઉપાંગથી, ઉદ્ધરી એ અધિકાર
પરદેશીય પ્રરબોધ મધ એ રચ્યો રંગસુ પ્રશ્નોત્તર વિસ્તાર. ૭૮

જગત્રગુરુ શ્રી દ્યાધરમ જયકાર, પામીયે ભવતણો પાર,

જગત્રગુરુ સમકિત શુદ્ધ આધાર, જાં આંકણી,

ગહન અરથ છે શ્રી પ્રવચન તણો, જાણીયે કેણુ ઉપાય
આપણી બુદ્ધિ કરિ કેલવી જે કલો, સાખીય શ્રી જિનરાય. ૭૯

*

*

*

*

ધન્ય શાસન મહાવીરનો સેવીયે, જિહાં રહ્યા એ અધિકાર,
કહે જ્ઞાનચંદ્ર ધમ સદગુરુ સેવતાં પામીયે શિવ સુખસાર. ૮૧

—શ્રી. ૧૬૯૮ પોસ શુ. ૭ ભોમ. ગ્રંથાગ્ર ૫૦૦-પા. ૩૭-૧૧

—શ્રી. ૧૭૯૯ પોસ વ. ૬ ભોમ-ભુજનગરે. ૧૭-૧૭ રાજકોટ
પૂ૦ અ૦ પ્ર૦ કા, ભા૦

(પરદ) શીલપ્રકાશ. —જેસ૦

૨૭૯ ત્રિકમમુનિ. (નાગોરગચ્છી આસકર્ણ-વણવીર શિ૦)

(૫૩૦) રૂપચંદ્ર ઋષિનો રાસ. (ઐ૦) સ. ૧૬૯૯ ભાદ્ર. વ. ૩
મુદ્ર અકબરપુરમાં.

આદિ—

આસા રાગે દોહા

મહાવીર ત્રિભુવનધણી, કેવલન્યાન પડૂર	
સેવ કરઈ સુરનર સદા, પૂરઈ વંછિત પૂર.	૧
તાસ સીસ ગણધર નમું, શ્રી ગોતમ મુનિરાજ,	
અષ્ટ મહાસિધિ સપજઈ, પૂરઈ વંછિત કાજ.	૨
વલ્લિ પ્રણુમી સહગુરૂ સગુણ, સંસયભંગણુહાર	
રૂપચંદ્ર રિષિ રાજનંદ, રસિક કહું અધિકાર.	૩

*

*

*

અતે—

હીરાગર રિપરાયારે હે સખી હી૦ નગર ઉજ્જેણી સુરપદવી લહી હે,
વદઈ જે નરનારિ હે સખી વં૦ ત્યાં ધરિ દુખદોહગ આવઈ નહી હે. ૫
કરતા પંચ વિહાર હે સખી ક૦ પુન્યસંજોગઈ મહિમાં પધારિઆ હે,
લોક કહઈ સંવકોઈ હે સખીયો. શ્રી આચારજ રૂપચંદ્ર આવિઆ હે. ૬
દે ઉપદેસ અનુપ, મુદકમત્ર ધણુજણુ સમન્તવીઆ હે,
અમૃતવાણિ રસાત્ર, આર વરણુ મુણિ અનિ સુખ પાવિયા હે, ૭

- તેહીજ નગરમઝાર, અંતસમઘ અણુસણ ક્રિયઉ હે,
 શ્રી રૂપચંદ મુણિંદ, દેવવિમાણુ અનોપમ પાવિયઉ હે. ૮
- દેપાગર તસપાટ, વઘરાગર વઘરાગઈ પૂરીયઉ હે,
 શ્રી મુનિવર વસ્તપાલ, શ્રી ગછરાજ કલ્યાણુ વધાવિયઉ હે. ૯
- શ્રી ભાધરવ સુખકાર, નેમીદાસ ગઢાધિપ દીપતઉ હે,
 શ્રી આચારજ એ, આસકરણુ વાદી ચડ દીપતઉહે, ૧૦
- અનુકમિએ મુનિપાટ, કહીઆ મઘ કરી કીરતિ મન રલી હે,
 સોભાગી સસનેહ, ભવિયણુ વંદઉ દિન પ્રતિ વલિવલી હે. ૧૧
- સંવત સોલનન્યાણુ માસ વિરાજઈ ભાદવ સુખકર હે,
 વરસઘ અતિ અસરાલ, કાંકલિ બાંવિ ચિહુદિસ મનહર હે. ૧૨
- પક્ષ બહુલ તિથિ તીજ, શ્રી યુધવાર મહા મહિમાનિલઉહે,
 અકબરપુર અભિરામ, મહિયલમંડણુ નગર સિરા તિલઉ હે. ૧૩
- તેથ ક્રિયઉ ચઉમાસ, શ્રી વણુવીર સદગુર મહિમા રલીહે,
 તાસ પ્રસાદઘ એહ, અંથ ક્રિયઉ એ મન આસા ફલીહે. ૧૪
- શ્રાવક વંસ સૂરાણુ, વીરદાસ ચતુર સોભા ધણી હે,
 તસ આગ્રહિ કરિ એહ, અધિક મહારસ કીધી મડણી હે. ૧૫
- સોરઠરાગ સુરંગ, ઢાલ ભણી એકાદસમી મુદાહે,
 તીકમ જે નરનારિ, ગાવઈ તે મનવહિત લલઘ સદા હે. ૧૬
- સર્વ ગાથા ૨૨૪ ઇતિશ્રી રૂપચંદ મંડણી સપૂર્ણેતિ. સંવત
 ૧૬૯૯ વર્ષે શ્રગસર માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીય તિથૌ આદિત્યવારે અકબર-
 પુર મહાનગરે. રિષ શ્રી પચાયણુજી લિખિતં. આતમપદનાર્થ ૭-૧૪
 સં. લા. ન. ૨૦૮૦

(૫૩૧) અમરસેન ૧૬૯૮ વિદ્યા.

(૫૩૨) વંકચૂલનો રાસ. સં. ૧૭૦૬ ભાદરવા શુ. ૧૧ ગુર. કીસનગઢમાં.
 આદિ—

શ્રી રિસહેસર પય નમી, આદિ પુરૂષ પરધાન,
 જિણુ ચઢિવીસી ઉપનો પ્રથમહિ કેવલજ્ઞાન.

સમરૂં શ્રી ચક્રેસરી કુંડલહાર વિશાલ,	
શીશ કુલ શિર ઝિગમિગે તિલક વિરાજત ભાલ.	૨
સુમતિ પાંચ નિત સાચવે ગુપ્તિ ત્રીન લયલીન,	
ધ્યાન જ્ઞાન રાતા રહે જિમ રચણાયર મીન.	૩
એહવા સદ્ગુરૂ પ્રણુમીને બોલું બે કરજોડિ,	
કાંઈખની પરિ પુરવો મુજ મન કેરા કોડિ.	૪
વંકચૂલ રાજ તણો રસક કહુ અધિકાર,	
એકમના સુણતાં થકા પામીજો ભવપાર.	૫
અદર ચ્યારે આખડી મારગમૈ મુનિપાસ,	
મનવચ કાયા પાલિને હુવો દેવ ઉલાસ.	૬
તિણુ કારણુ સુણિવો સહી નેમતણો ફલ સાર,	
તે ભાંખું સુણિજો સહુ વંકચૂલ સુવિચાર.	૭

x

x

x

x

અંતે—

લાલ ૧૭ દાનકથા સુણુજ્યો તુમે એ—દેશી.	
શ્રી વંકચૂલ રાજતણો રસક કહો અધિકાર હો આવક,	
સુણતાં આનંદ ઉપજો ધર ધર રગ અપાર હો.	૧
નિયમ ભલીપરે પાલીયે જ્યું પાલ્યો વંકચૂલ હો,	
શુધ મનગુરૂ સેવીયે બોલીજો અનુકૂલ હો.	૨
ભવ ભવના પાતક હરે દલિદ હોવે સવ દૂર હો,	
એહ ચરિત જે સાંભલે દિન દિન વદન સત્તર હો.	૩
દાન શીલ તપ ભાવના આરાધો ધક ચિત્ત હો,	
લખમી લાહો લીછયે સુંદર લેખમું ચિત્ત હો.	૪
નાગોરીગજ નિરમલો આચારજ આસકર્ણુ હો,	
વડવખતી મદિમાનિલો સમજાવે ચલ્લણુ હો.	૫
નાસ તણે ગજ દીપનો શ્રી વણુવીર સુણિદ હો	
દરમણુથી દોલન મિલે મનમેં હુવે આણુંદ હો.	૬

ખેમ.

સતરમી સદી.

૫૬૧

તાસ સીસ તીકમ કીયો એ અધિકાર અનૂપ હો
 સાંભલતા સજ્જન જનાં દિન દિન અધિકી ચૂંપ હો.
 સંવત સતરૈ છડોતરૈ કીધ ચક્રમાસો સાર હો
 કિસનગટે આણુંદ ધણે શ્રી વણવીર ઉદાર હો.
 ભાદવા મુદી એકાદસી બૃહસ્પતિવાર સુવાર હો
 ઢાલ ભણી સતરમી તીકમ કહે સુવિચાર હો.

૭

૮

શ્રાવક. ૯

—સ્વામી હુલાસરાયજી તનુ સિષ્ય હુકમી દાસનંદ લીખી આગરા
મધે ૯-૧૫ આગ્રા (ભંડાર).

—લિખિતા પંડિત શ્રી જયવિજય ગણી શિષ્ય પંડિત શાંતિ-
વિજય ગણિભિઃ, શ્રીમત્યુદ્યપુરે આર્યાશ્રી લાઠાંજી શિષ્યણી આર્યા
લીલાંજી પદનાથ સં. ૧૭૩૩ વર્ષે દ્વાદશગુન પૌર્ણમાસ્યામિતિ સ્વસ્તયઃ—
૧૩-૧૫ અનંત.

૨૭૯ ક ખેમ (નાગોરી તપગચ્છ—પાયચંદ્રગચ્છ. ખેત્રસિંહ
 (ખેતસી) શિ.)
 સોલસત્તવાદી સં ૬૬ ૧૯ મેડતામાં.

આદિ—

બ્રહ્મચારી ચૂડામણી, જિનશાસન શિલુગાર હો, બ્રહ્મચારી.
સતવાદી સોલે તણા ગુણ ગાયાં ભવ પારહો.

અં ૧

અંતે—

સોલ સતી ગુણ ગાધ્યા, મેડતાનગર મઝાર હો. અં

અહિપુર ગજ મુનિ ખેતસી, શિષ્ય ખેમ મહા સુખકાર હો, અં ૧૯
૧-૧૨ મારી પાસે છે.

મૃગાપુત્ર સં. ૧૨ કડી.

આદિ—

પુર સુગ્રીવ સોહામણો, મૃગપુત્ર રાજા બલિભદ્રરાય હો,

અતે—

કેવલ પામ્યો નિરમલો, મૃં પામી સિવ સુખ ઠામ હો,
ગછ નાગોરી દીપતા, મૃં ગુરૂ ખેત્રસિંહ ગુણધાર હો.

મુનિ ખેમ ભણે કરજોડને, મૃં તિકરણ સુધ પ્રણામ હો, ૧૨

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે શાકે ૧૬૨૮ પ્રવર્તમાને મેઘમાસે કૃષ્ણપક્ષે
પદ્મી તિથૌ સોમવાસરે. શ્રી વીકાનેર નગરે પં. ધર્મવિલાસ લિપીકૃતા.
૧-૧૪ મારી પાસે છે.

અનાથી સં ૧૫ કડી સં. ૧૭૦૦ આઠમ દિને.

આદિ—

સરસતિ સાંમણિ તુઝ સમરંતાં, વાણી ઘઉં મહારાણી,

અનાથીરાય સઝાય ભણતાં, આખર આવે છે ઠાવકા,

રાજિદ શ્રેણિક વન સચરિદ. ૧

અતે—

સંવત સતરૈ સૈ દિન આક્રમિ, જેસી ખરખરી છાયાઈ,

ખેમ સહી સિઝાય પ્રકાસી, પળૂસણરી આ પાખી કિં.

રાજિંદં ૧૫

—સં. ૧૮૯૦ વર્ષે મિતી કાગુણ શુદ્ધિ ૧૦ દિને લિખતં પ.
મૂર્તિભક્તિ મુનિના. પૃષ્ઠ ૧ ૧૬ પં. મારી પાસે છે.

૨૮૦ નયસાગર (આં, કલ્યાણસાગરસૂરિ-રત્નસાગર ઉ. શિ.)

(૫૩૩) ચૈત્યવંદન આઠ ઢાલનું સં. ૧૬૭૦ ને ૧૭૧૮ વચ્ચેમાં.

અતે—

કલસ.

ધમ ત્રિજગવંદન દુષ્પનિકંદન સકલ જનમન સુંદરો,
સાસય અસાસય ચૈત્ય પડિમા યુષ્ણો મહં ઉલ્લટ ધરો,
વિધિપક્ષ ઉદ્યાત્રય દિવાકર, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીસરો,

તસ સીસ સુંદર સુગુણમદિર, શ્રી રત્નસાગર ઉવઝાયરો,
તસ સીસ સાદર નયસાગર રચ્યો ચૈત્યવંદન વરો,

(પ્ર. કા.)

(૫૩૪) ચોવીશી.

અતે—

શ્રી અંચલ ગણુ દિનમણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિરાય,
'તાસ સીસ શોભાનિસો, શ્રી રત્નસાગર ઉવઝાય કિ. ભેટયો. ૬
સીસ તાસ હરષિં રી, એહ કરી તવનની જોડિ
ઉવઝાય નયસાગર લણુધ, નિત બાણુતાં રે હોઈ મંગલીક,
કોડિ કિ-ભેટયો શ્રી મહાવીર. ૭
૫-૧૩. આ. ક.

(કલ્યાણસાગર સૂરિ-આચાર્યપદ સં. ૧૬૪૯ અમદાવાદ, ગચ્છેશ-
પદ ૧૬૭૦ માં પાટણુ, સ્વર્ગ. ૧૭૧૮ માં.)

૨૮૧ શુભવિજય (૧) (તં કલ્યાણવિજય શિ.)

(૫૩૫) મહાવીર ૨૭ ભવ-સ્તવન (સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૭૧૩
ની વચમાં.)

આદિ—

વિમલ કમલ દલ લોચણાં, દીસધ વદન પ્રસન,
આદર આણિ વીરજિન, વાંદી કંઈ સ્તવન.

* * * * *

અતે—

કલશ.

શ્રી વીરપાટ પરંપરા ગત આણુંદવિમલ સૂરીસરો,
શ્રી વિજયદાન સૂરિ તાસ પાટિ હીરવિજયસૂરિ ગણુધરો,
શ્રી વિજયસેનસૂરિ તાસ પાટિ વિજયદેવસૂરિ હિતધરો,

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવગાય પંડિત શ્રી શુભવિજય શિષ્ય નયકરો.

--સાગર ભં. પાટણ.)

પત્ર ૪ પ્ર. કા. લીં.

-૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત. સં. ૧૭૯૩, ફા. શુ. ૧૫
૨૧૦ દિને લિં ૭-૧૧ આ. ક.

—એક શુભવિજયે (હીરવિજયસરિના શિષ્ય) તર્કભાષા વાર્તિક,
કાવ્યકલ્પલતામકરદ, સ્યાદ્વાદ ભાષાસૂત્ર, તે પરવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતા પર
વૃત્તિ, સેનપ્રશ્નનો સંગ્રહ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. તે અને આ બંને એક
હોવાનો સંભવ છે.

૨૮૧. ક ગુણવિજય (૩) (ત. વિજયાણુંદસૂરિ-કુંઝર-
વિજય શિ.)

પૃષ્ઠ ૬ ગુણમંજરી વરદત્ત-પંચમી (સૌભાગ્યપંચમી) સ્તંભ
આદિ—
દેશી રસિયાની.

પ્રણમી પ્રાસન્નિનેસર પ્રેમસ્થૂં, આણિ અતિ ધણો નેહ, ચતુર નરં
પચમિ તપમાંહિ મહિમા ધણા, કેહતાં મુણજો રે તેહ. ચતુર નરં ૧

*

*

*

*

* ~ ~ ~

અતે—

કલશ.

સકલ સુખકર સયલ દુખહર ગાધઓ નેમિસરો
તપગણ રાજા વડ દિવાન, શ્રી વિજયઆણુંદસૂરીસર,
તસ શિષ્ય પદમ પ્રાગ મધુકર કેવિદ કુંઝરવિજય ગણી,
તસ શિષ્ય પંચમીતવન ભાષે શ્રી ગુણવિજય રંગે ગુણિ. ૪૯
--૨-૧૨ માં. ૩-૧૧ આ. ક., પ્ર. કા., અને મારી પાસે છે.

—સંવત ૧૮૧૭ અસાડ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથો ૬ પદ્મ્યાં.
ભાનુવાસરે ક્ષિપ્રિતં મુખ્ય મધ્યે આ. ચતુર્થજે. ૩-૧૨ અનત.
(વિજયાણુંદસુરિ-આચાર્ય પદ સં. ૧૬૭૬ સ્વ. ૧૭૧૧.)

૨૮૨ ગુણહર્ષ (ત. વિજયદેવસુરિ શિ.)

(૫૩૬) મહાવીર નિર્વાણ સ્તવન.

જિન તું નિરંજન સજનરંજન દુષ્કલંજન દેવતા
ઘો સુખ સ્વામી મુક્તિગામી વીર તુજ પાએ સેવતા
તપગચ્છ ગયણુ દિણુ દશ દિશે દિપતો જગ જાણીએ
શ્રી હીરવિજયસુરિદ સહયુર તાસ પાટ વખાણીએ
શ્રી વિજયસેન સૂરીશ સહયુર શ્રી વિજયદેવ સુરિશર
જે જપે અહનિશે નામ જેહતું વર્ધમાન જિણેશર.
નિર્વાણ તવન મહિમા લવન વીરજિનનું જે ભણે
તે લહે લીલા લખધિ લક્ષ્મી શ્રી ગુણહર્ષ વધામણે.

ઢાલ ૧૦.—પા. ૮ પ્રે. ૨.

—શ્રી હીરરત્નસુરિ શિં ધનરત્નજી શિં તેજરત્ન શિં જ્ઞેધ-
રત્ન શિં લાવણ્યરત્ન શિં ગોવિંદરત્ને લીપિકૃત સ. ૧૮૬૧ શક
૧૭૨૬ જેષ્ઠ માસ કૃષ્ણ પક્ષે પચ્મ્યાં ચત્રવાસરે સાયકે ચોમાસું
રહીને અણતનાથ પ્રસાદાનુ ઝાલા શ્રીપ વિક્રમસઘ રાજ્યે-જે. એ.
ઈ. પાસેનાં ભંડારમાં.

(વિજયદેવસુરિ આચાર્યપદ સં. ૧૬૫૮ પાટણ, ભટ્ટારકપદ ૧૬૭૧
સ્વ. ૧૭૧૩)

૨૮૩ ક્રીત્તિવિમલ (તં વિજયવિમલ-લાલજી શિ.)

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન-વિજયદેવ ચારે.

શ્રી વિજયવિમલ વિમલ વિશુધ્સીસ સિરોમણિ પંડિત લાલજી ગણિ વર

તસ સીસ પમણુઈ કીર્તિવિમલ યુધ ઋષી મંગલ કર.

(સા. ભ. પાટણુ.)

(૫૩૭) ગંજસિંહ કુમાર-(ચં.)

૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ (કીર્તિવિમલ શિ.)

(૫૩૮) ચોવીસી.

આદિ—

તારક ઋપભજિનેસર તું મિલ્યો, પ્રત્યક્ષ પોત સમાન હો,
તારક જે તુઝનિ અવલંબિયા, તેણે લહું ઉત્તમ સ્થાન હો.

તારક૦ ૧*

x

x

x

x

અતે—

વીર ધીરં શાસનપતિ સાચો, ગાતાં કોડિ કલ્યાણુ,
કીર્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાંણી પ્રમાણુરે.

—અથાગ્ર ૨૩૧-૧૨-૧૧ પ્ર. કા. નં. ૧૪૭.

૨૮૫ ભદ્રસેન (૧૬૭૫ લગભગ)

(૫૩૯) ચંદનમલયાગિરિ ચો વિક્રમપુરમાં (વીકાનેરમાં) લ. સ.
૧૭૨૨ પહેલાં.

આદિ—

ફહા.

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમપુરે, પ્રણુમી શ્રી જગદીસ,
તનમન હવન સુપકરણુ, પૂરણુ જગત જગીસ.
વરદાયક વર સરસતી, મતિ વિસ્તારણુ માત,
પ્રણુમી મન ધર મોહચું, હરણુ વિદ્ન સંતાપ.
મમ ઉપગારી પરમશુર, ગુણુ અક્ષર દાતાર,
બંદી તારે ચરણુયુગ, ભદ્રસેન મુની સાર.

૧

૨

૩

કિહાં ચંદન કહાં મલયાગરી, કહાં સાયર કહાં નીર,
 જિતું જિતું પડધ અવધડી, તિહં તિહ સહધ સરીર.
 પાં કહીધં તાકી વારતા, મુનો સખે વરવીર.

x

x

x

x

અતે—

દુષ ગયો મન સુપ ભયો, ભાગો વિરહ વિયોગ,
 માતાપિતા સુત મિલતહી, ભયો અપુર્વ યોગ.

૧૯૫

ગાહા.

કથવિ ચંદનરાયા, કથવિ મલયાગરી,
 મિતકથજ્ઞ પુણ્યલહ હોધ, તા સંજોવો હવધ એચ. ૧૯૬
 —ઇતિશ્રી ચંદન મલયાગરી તરસ સુત સાયર નીરકો પ્રખધ
 કથાનક સંપૂર્ણ સવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૭ રવૌ પૂન્યજી
 ઋષિશ્રી ૫ તેજપાલજી તત્ શિષ્ય લિપતં મનોહર. શુભ શ્રાવિકા પુણ્ય-
 પ્રભાવ ગુરુભક્ત બાઈ લહો પઠનાથે. ૬-૧૬ અનંત.

ખીજી પ્રતમાં અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-

અતે—

રાજા બોલ્યો કયા કંઈ સોદાગરકું દંડ,
 રાની બોલી છોરિ ઘો, હમ તુમ પ્રીત અખડ.
 સોદાગર છોડ્યો તમે, રાય રહો સુખચેન,
 સંપરિવાર સુખ ભોગવે, જાનિ ઈંદ્રિ મહિઅયન.
 જાય લધ પુનિ નિજપુરી, મિલે સજન સખ લોગ,
 ભદ્રસેન કહે પુણ્યતે ભયો સુવચિત ભોગ.

૨૦૧

૨૦૨

૨૦૩

—ઇતિ ચંદન મલયાગરી દ્વા સંપૂર્ણ, સં. ૧૮૧૨ વરષે નાગ-
 શિર વદિ ૧૩ ભૂગુ વાસરે પં. શ્રી ભાણુવિજય લિં સાધની શ્રી દીપાંજી
 શિષ્યણી પ્રભાંજીડયે માહારાજપૂરે-૫-૧૯ ઘો.

(ભદ્રસેન નામના એક ખરતરગચ્છના સાધુનો ઉલ્લેખ શત્રુજય
 ખરના સં. ૧૬૭૫ માં ખં જિનરાજસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા પ્રતિમા

૧૯૯

સત્તરમી સદી. જન ગૂર્જર કવિઓ

લેખમાં છેવટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે તેમાં મળી આવે છે:—આચાર્યશ્રી
જિનસાગરસૂરિ શ્રી જયસોમ મહોપાધ્યાય શ્રી ગુણવિનયોપાધ્યાય (જુઓ
નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) શ્રી ધર્મનિધાનોપાધ્યાય પં. આનંદકીર્તિ સ્વલધુ
બ્રાત્ર વાં ભદ્રસેન પં. રાજધીર પં. જીવનરાજદિ સત્પરિકરૈ:—એટલે તે
પ્રતિષ્ઠા વખતે તે હાજર હતા. તેજ ભદ્રસેન વાચક આ ભદ્રસેન હોવાનો
સંભવ છે.)

૨૮૬ તેજચંદ (ઉપાધ્યાય સકલચંદ-લક્ષ્મીચંદ-મુનિ-
ચંદ-વૃદ્ધિચંદ-માનચંદ શિ.)

(૫૪૦) પુન્યસાર ચરિત્ર (ઓપાઈ)

વિજયદેવ વારે?—દશાકામાંદિ કોકારી અમથાના આગ્રહથી પત્ર
૨૦ સાં ભં. પાટણુ.

૨૮૭ ભીમમુનિ.

(૫૪૧) વૈકુંઠપંથ સં. ૧૬૯૯ આસો ૨ જુથ છીકારીમાં.
આદિ—

વૈકુંઠપંથ બીહામણો, દોહિલો છે ઘાટ,
આપણુનો તિહાં કોઈ નહી જે દેખાડે વાટ.
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો.

* * * * *
મુચુર મુસાંધુ વંદિયે, મંત્ર મોહોટો નવકાર,
દેવ અરિહંતને પૂછ્યે, જેમ તરીયે સંસાર. ૨૭
શાલિભદ્ર મુખ ભોગબ્યાં, પાત્રતણે અધિકાર,
ખીરખાંડ ધૂત વહોરાવીયાં. પોહોતા મુક્તિમઝાર. ૨૮
* * * * *

અતે—

ચોરાશી લખ છવાએનિમાં, ફિરિયા વાર અનંત,
મુનિ લીમ ભણે અરિહંત જપો, જિમ પામો ભવઅંત. ૫૬
સંવત સોલનવાણુયે, ખીજને ખુધવાર
આસો માસે ગાધયો, છીકારી નગરી મઝાર. ૫૭
લીમ ભણે સહુ સામલો, મત સંચો દામ,
જિમણે હાથે વાપરો, નો મહિ આવશે કામ. ૫૮
લીમ ભણે સહુ સાંભલો, નવિ કીજે પાપ,
ઉટો અધિકો ને મેં કહ્યો, તે તમે કરજો માફ.

માર્ગ વહે રે ઉતાવલો. ૫૯

—૫. ૪૦૩-૪૦૮ નં. પ્ર.

ગદ્યકૃતિઓ.

સત્તરમા સૈકામાં થયેલી ગદ્યકૃતિઓ પૈકી એકનો નમુનો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ:—

સહજકુશલે સિદ્ધાંત હુંડી-સિદ્ધાંત શ્રુત હુંડિકા જૈન અગ ઉપાંગ
આદિનાં પ્રમાણો ટાંકી ભાષાગદ્યમાં રચેલ છે.

આદિ—

નમિગણુ જિણુવરાઈ, સુય વિચારેણુ કિચિ ખુછામિ,
ને સંસર્ગમિ પડિયા, ભવિયજ્યા તપિ ખુચ્છેઈ.

—શ્રી જિનાદિક પ્રતિમા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાંતનું શ્રુત વિચાર
કાંઈએક જોલીઈ લિખું, ભવિક જીવ ને સંસર્ગ પડ્યા છઈ, તેહના સદેહ
છેદવાનઈ કાજઈ, ને શ્રુતસિદ્ધાંતસ્ય કહીઈ, અરિહંતના કહ્યા અર્થ,
ગણુધરના ગૂંથ્યા સૂત્ર, તેહના ભેદ શ્રી નંદીસૂત્ર થકી જાણીઈ, તે
આલાવઈ સંપેપઈ લિખીઈ છઈ, વિચારી જોયો.

અતે—

ધમ અનંતા છવ દ્વાદશાંગી આરાધી મોક્ષ પહુંતા, અનેક પુંહ-
 ચૈછઈ, અનંતા મુક્તિ જાસ્યઈ, ઈમ જાણી, સિદ્ધાંતની આશાતના ટાલી
 સૂત્ર સર્વ સદ્વહીઈ, સન્ન્યાયનું ઉદય કરિવઉ, એતલઈ તપની આરાધના,
 સક્ષેપમાત્ર લિખી વલી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ પ્રીછયો, અનઈ
 સૂત્રના અર્થ નિર્ચુક્તિ વૃત્તિ ચૂર્ણિ ભાષ્ય પધન્ના પ્રકરણ જે બહુશ્રુત—
 પરંપરાઈ માંનઈછઈ, તે પુણુ માનવા. નેહમાહિ જે હેતુ કારણ ઉત્સર્ગ
 ઉપવાદ હુઈ તે સદ્વહીઈ, કદાચિત્ત કર્મયોગ ઉપરિ આસતા નાવઈ તો
 અપ્રાપ્તિ છઈ; બહુશ્રુત કનઈ અણુસાંભલ્યઈ સચ્ચંદમતિઈ ઉથાપીઈ નહી.
 અસંબદ્ધપણુઈ અવર્ણુવદ ન બોલીઈ. હેતુકારણ સૂત્રે ઘણાઈ દીસઈ છઈ.
 તે ક્રિમ સદ્વહીઈ છઈ. તિમ નિર્ચુક્તાદિકના હેતુકારણ સદ્વહીઈ. કદાચિત્ત
 ન પ્રીછાઈ તો મંધ્યસ્થ રહીઈ. બહુશ્રુત પૂછી હાંમઈ પાડીઈ. પિણુ એ-
 કાતિ ઉથાપીઈ નહો. ઘણું સ્યુ લિખીઈ, યોડઈ લિખીઈ ઘણું પ્રીછયો.
 દિવઈ જે ધર્મર્થાનિં સૂત્ર ટાલી 'મીઝ સૂત્ર નિર્ચુક્તિ પધન્ના વૃત્તિ
 ભાષ્ય હેદસૂત્ર ચૂર્ણિ પ્રકરણુ નામ દૈછઈ, તે માટઈ તે સૂત્રના બોલ નથી
 લિખ્યા. ઇણુમાહિં પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા પૂજા આલોચણુ અનેક ભેદ ઘણા છઈ.
 ભત્ત પધન્નામાહિં ૯ ક્ષેત્રછઈ, તે નથી લિખ્યા, સ્યા માટઈ, જે માટઈ
 ઘુમ્હનઈ પ્રતીતિ નથી, ૩૦ સૂત્રના બોલ ટળા માત્ર લિખ્યા છઈ, એહવા
 સૂત્રના ભાવ ગંભીર પ્રીછી, કુમત કદાચલ મૂંડી સધા જ્ઞાન દર્શન
 આરિતનપ પાલિવા, એ પાલ્યા ત્રિના મોક્ષ નથી, શ્રી ઉત્તરાધ્યયને
 ૨૮ મઈ, નાણું ચ દંસણું ચેવ, ચરિતં ચ તવોતહા, એવમગ્ગમાણુ-
 રૂપતા, છવા ગઈતિ સુગઈ ૧ જિનવચન વિરદ આપ. યુધ્ધે કાંઇ હેતુ-
 મુક્તિની રચના કરીહુઈ, તે શ્રી સંઘ સાથે ખમાવઈહું, મિઠામિદુકક,
 વલી ૨ કાંઇ મંદમનિં મૂઢમતિં વીસારીઉં હુમ, દૂકું લિખું. હુઈ તે
 બહુશ્રુતો સોધવું, બબ્બહવને યુગવવું.

અતઃ ॥

કુશલમાણિક ગુરૂણું, તસ્સ સીસસ્સ સહજકુશલેણું,
 ભવિષ્યણુ બોદણુથં, ઉદ્ધરિયં સુઅસમુદ્ધાઉ ॥૧॥

જ' જિણુવયણુ વિરહં, સચ્છંદ યુધ્ધેણુ જ' મચ્છે રધયિં,
ત ખમહ સંઘસંઘવં, મિચ્છામિદુક્કડં તસસ ॥૨॥
મંદમદ મૂઢ યુધ્ધેણુ, ફૂડ લિહિયં જ' ચ વિસસરિયં,
ખહુ સુચેય સોહિયવ્વં, ભવિય જીવાણુ ચ ખોહિવ્વં ॥૩॥
—અંથાઅથ સખ્યા ૨૦૫૦ પ્રમાણુ-પાનાં ૫૫-૧૩ અનંત.

આ હુંદક મતના ખડન માટે સરસ અંથ છે. પત્ર પર શ્લો.
૧૮૫૦ દા. ૨૧ લીં. માં છે.

આ વિક્રમના સત્તરમા સૈકામા અનેક ગદ્યકૃતિઓ-ખાળાવખોધો-
ચર્યાઓ-વગેરે થયેલ છે પણ તે સર્વ જોધ તપાસ્યા વગર તેના રચ્યા
સંવત્ તથા રચનારના સમય નક્કી થઇ શકે તેમ નથી, કેટલેક સ્થળે રચ્યા
સંવત્ મળી શકતો નથી પણ લખ્યા સંવત્ મળી આવે છે. આ સર્વ
ગદ્યકૃતિઓ ઘણી છે પણ તેમાંની જે કાંઇ નજરે રચ્યા કે લખ્યા
સંવત્ની ઉલ્લેખિત માલુમ પડી યા આ સૈકામાં વિદ્યમાન એવા રચના-
રની જણાઇ તેજ માત્ર નામનિર્દેશરૂપે નોંધી છે:—

દ. સં. ૧૫૭૫ મેરુસુંદરઉપાધ્યાય (૧) શીલોપદેશમાળા	આ. ૧૩-૪૦૦ દા. ૨૧ લીં.
દ. સં. ૧૬૦૮	આ. ૧૩૧-૬૦૦૦ દા. ૧૪
"	૧૯૦ પા. ૩
"	૧૨૨-૬૪૬૫ પા. ૪
"	૧૭૬-૬૪૮૫ અં. ૧
"	૨૨૨-૮૪૮૫ દા. ૨૮ લીં.
" (૨) કલ્પપ્રકરણુ	આ. ૧૧૦-૬૨૬૯ પા. ૪
" (૩) પુષ્પમાલા પ્રકરણુ	આ. ૧૬૬-૪૫૯૦ પા. ૪
"	૧૩૯-૬૦૯૦ લીં.
"	૭૦-૧૫૦૦ લીં.
દ. સ. ૧૫૨૯	" નર્મકોશની પ્રસ્તાવનામાં ઉલ્લેખિત.
"	(૪) કપૂરપ્રકર આ. ૧૨૧-૫૨૭૦ પા. ૪
"	(૫) ષષ્ટીશતક આ. ૧૬-૬૦૦ પા. ૪

- (૬) યોગપ્રકાશ ૯ ૨૭—૭૫૦ પા. ૪
 લ. સ. ૧૬૧૧ વિજયતિલકકૃત બાળાવબોધ મૂળ ગૂ. દાખડો ૩૭ નં ૪૬ લીં.
 વિચારસ્તવપર માં ૩૫ કડી
 રચ્યા.સં. ૧૬૨૫ સોમવિમલસુરિ (૧)કલ્પસૂત્ર બા. ૧૩૩-૪૯૦૦ દા. ૮ લીં.
 (લ. સં. ૧૬૫૯)
 „ „ (લ.સં. ૧૬૭૮) ૧૧૩-૫૦૦૦ દા. ૧૨ લીં.
 „ „ ૧૭૧ ચ.
 „ (૨) દશવૈકાલિક બા. ૪૦ ચં.
 લ. સ. ૧૬૨૭ વિપાકસૂત્ર બા. ૫૨ દા. ૧૫ લીં.
 લ. સં. ૧૬૪૫ ગૌતમપૃચ્છા બા. ૪ દા. ૨૧ લીં.
 (સંક્ષેપાર્થશ્રેયે)મૂળ ગાથા ૬૪
 લ. સં. ૧૬૫૪ ત્રણ ભાષ્ય બા. ૧૦ દા. ૨૩ લીં.
 લ. સં. ૧૬૪૫ તંદુલવેયાલી બા. દા. ૩૯ લીં.
 ર.-સ. ૧૬૫૫ કેનકકુશલ વરદત્તયુગ્મખંજરીકથા બા. ૧૯-૧૪૭ લીં.
 „ „ „ સૌભાગ્યપંચમી ૯ લીં.
 „ „ „ જ્ઞાનપંચમીકથા ૧૨ પા. ૨
 લ. સ. ૧૬૬૩ દૂંઢક. દંડકના ત્રીશ બોલ ૨૦-૭૦૦ દા. ૨૯ લીં.
 ર. સ. ૧૬૬૪ શ્રીપાળઋષિ(દું.) દશવૈકાલિકસૂત્ર બા. ૫૭-૨૦૩૧ દા. ૬ લીં.
 „ ૫૩-૩૦૦૦ ક. દ. ઓ.
 લ. સં. ૧૬૬૪ નંદીસૂત્ર બા. ૫૫- મુખ્ય
 ર. સં. ૧૬૭૬ રત્નચંદ્રગણિ સમ્યક્ત્વસમતિ બા. ૧૪૮-૫૫૫૨ ચં.
 (શાંતિચંદ્રગણિશિ.) „ ૧૪૫ „
 (લ. સં. ૧૯૪૩), „ ૧૬૮-૫૫૦૦ દા. ૨૦ લીં.
 ર. સ. ૧૬૯૨ હર્ષવલ્લભક. (ખ.) ઉપાસકદશાંગ બા. ૫૪-૩૦૭૧ ક. દ. ઓ.
 „ „ ૫૪ દા. ૧૩ લા. બં.
 પાટણ-

૨. સં. ૧૭૦૦ ધનવિનય (ત. કલ્યાણ કર્મગ્રંથ બા. ૫૪ દા. ૬૨ હા. ભં. વિનય શિ.) પાટણુ.
પદ્મસુંદર ઉ. (૪. ત. જમગવનીચરખા. ૭૬૨ પ્ર. કા.
ધનરત્નસૂરિ-રત્નસુંદર શિ.)

૯૩૮-૧૬૦૦૦ પા. નં. ૨

૮૮૫-૪૦૦૦૦ ને.

૩૨૯૫. ૯ અને દા. ૮ હા. ભં. પા.

૯૮૮ દા. ૧૦

મુગ્ધ	આતુર્ભાંરી વ્યાખ્યાન બા.	૧૨	પા. ૧
શ્રીસાર	ગુણસ્થાનકમારોહ બા.	૩૧	પા. ૩
ગુણવિનય	અલ્પખ્યાત્ય	૧૩	પા. ૩
રાજદંડ કિ. (ખ. દશવૈકલિક બા. નિન ૫૮	રાજસૂરિ રાગ્યે)	૬૦	દા. ૩૬ હા. ભં. પા.

: આ બાલાવબોધ-સ્તુત્ર-ટમો ધણા ઉત્તમ અને સુંદર અર્થવાળો પદ્મસુંદરે કર્યો છે. પાટણના હાલાભાઇના ભંડાર દાખડા ૮ માંની પ્રત સં. ૧૭૫૨ મહા વદ ૭ રાનિવારે અવરંગાબાદમાં લખેલી છે તે શુદ્ધ છે. દાખડા ૧૦ માંની પ્રત સં. ૧૭૬૫ ના ચૈત્ર વદિ ૧૩ રવિએ ખારેજ નગરમાં પદ્મવિનયગણિ શિષ્ય સુમતિવિનયે લખેલી છે તેના અક્ષરો બહુજ સુંદર અને સુવાચ્ય છે.

ઉપરના બાલાવબોધો પૈકી મેરસુંદરકૃત લખ્યા સં. ૧૫૨૯ અને ૧૫૭૫ ના મળી આવે છે તે પરથી મેરસુંદર તેની પહેલાં થયેલા નિશ્ચિત થાય છે તેથી તેમની ગદ્ય કૃતિઓને વિક્રમ સોળમા સૈકાની ગણવાની છે. કારણકે માંડવગદમાં સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના દિવસે આજ મેરસુંદરે (ખરતરગચ્છીય વાયનાયાર્ય રત્નમૂર્તિ ગણિ શિષ્ય) સંધની પ્રાર્થનાથી શ્રી પડાવચક વાર્તા-બાલાવબોધ તરણુ પ્રભાચાર્યના બાલાવબોધને અનુસારે કર્યો હતો. (એ. રા. સં. ભાગ ૩ પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭ ની પુટનોટ.)

કવિઓની અનુક્રમણિકા.

કવિનાં નામ અક્ષરાનુક્રમે આપ્યાં છે તે તેની સામે મુદ્રેલા એ આંકણ પૈકી પડેલો આંક તે કવિનો નંબર ગ્રંથવે છે અને :ખીન્ને આંક પૃષ્ઠ ગ્રંથવે છે.

અજાન કવિ ૪૬-૬, ૬૭૬-૬૦,
૮૬૬-૧૧૨, ૧૫૭૬-૨૪૧,
૨૨૪-૪૮૧

અનાંતલંસ ૯૩-૧૨૦

અમરચંદ્ર ૨૪૧-૫૦૬

અમ્બદેવમુરિ ૮-૧૦

આગુંદ ૮૩-૧૦૭

આગુંદસોમ ૧૪૯-૨૨૭

આનંદમુનિ ૪૧-૪૫

આનંદોદય ૨૦૨-૩૯૭

આસાયન ૪૨-૪૬

ધૈર્યસુરિ ૮૨-૧૦૫

ઉદયધર્મ ૬૧-૬૨

ઉદયલાલુ ૮૯-૧૧૩

ઉદયમંદિર ૨૩૧-૪૯૦

ઋષભલાલ ૨૧૦-૪૦૯

ઋષિવર્ધનસુરિ ૪૫-૪૮

કમ્પસુરિ શિષ્ય ૬૯-૯૨

કકુઆ ૮૫-૧૧૦

કનકકીર્તિ ૨૬૫-૫૬૮

કનકસાગર ૨૨૮-૪૮૪

કનકસુંદર ૨૧૧-૪૫૮

કનકનોમ ૧૬૨-૨૪૫

કમલવિજય ૨૪૫-૫૧૩

કમલવિજય (ખીન્ને) ૨૬૪-૫૬૭

કમલસાગર ૧૩૬ખ-૨૦૦

કર્મસિંહ ૨૪૨-૫૦૯

કલ્યાણ ૧૧૩-૧૧૬૦

,, (ખીન્ને) ૨૫૧-૫૨૬

કલ્યાણ ૨૬૯-૫૭૫

કલ્યાણુદેવ ૧૬૮-૨૭૫

કલ્યાણુમુનિ ૨૪૭૬-૫૧૧

કલ્યાણુસાગર ૪૪-૪૭, અને ૫.

૪૮૯

કવિયણુ ૧૧૨-૧૧૯.

કીર્તિવિજય ૨૨૯૪-૪૮૬

કીર્તિવિમલ ૨૮૩-૫૯૫

કીર્તિધર્મ ૬૯-૯૨.

કુંભરવિજય ૧૮૯-૩૧૩

કુશલલાલ ૧૪૩-૨૪૭

કુશલવર્ધન ૧૬૬૬-૨૬૮

કુશલસંયમ ૬૫-૧૨૯

કુશલહર્ષ ૧૧૮-૧૬૫

કૃષ્ણલાલ ૧૮૨-૩૦૦

કેશરાજ ૨૪૯-૫૨૨

કામાકલશ ૭૦-૯૩

કોમકુશલ ૨૧૮૬-૪૬૯

ખીમો ૧૧૪-૧૬૧

ગજરાજપંડિત ૧૨૫-૧૭૧

ગજસાગરસૂરિ શિ. ૨૦૫૬-૪૦૩

ગંગદાસ ૨૨૭-૪૮૩

ગુણમાણિક્ય શિ. ૧૨૬-૧૭૧

ગુણરત્નસૂરિ ૨૮-૨૯

ગુણવિજય ૨૧૯૫-૪૭૨

ગુણવિજય (ખીન) ૨૪૯-૫૧૯

„ (ત્રીન) ૨૮૧૩-૫૯૪

ગુણવિનય ૧૯૫-૩૨૬

ગુણવિમલ ૧૩૧-૧૮૨

ગુણસાગરસૂરિ ૨૩૮-૫૯૭

ગુણસૌભાગ્ય ૧૩૬-૧૯૩

ગુણહર્ષ ૨૮૨-૫૯૫

ચંદ્રકીર્તિ ૨૫૯-૫૪૭

ચારિત્રસિંહ ૧૫૯-૨૪૨

જગદુ ૬-૮

જગન્નપિ (ગુણવિમલ) ૧૩૧-૧૮૨

જયચંદ્ર ૧૯૦-૩૧૩

જયનિધાન ૧૦૪-૧૩૭

જયરાજ ૭૨-૯૫

જયવંતસૂરિ ૧૩૬-૧૯૩

જયવિજય (૧) ૧૯૨-૩૧૭

જયવિજય (૨) ૧૯૯-૩૯૪

જયશેખર સૂરિ ૨૨-૨૪

જયસાગર ૨૫-૩૬

જયસોમ ૨૩૪-૪૯૩

જયાનંદસૂરિ ૧૨-૧૩

જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૩-૨૨૯

જિનચંદ્રસૂરિ શિ. ૨૦૧-૩૯૬

જિનદાસ પ્રજ્ઞ ૫૧-૫૩

જિનપદ્મસૂરિ ૯-૧૧

જિનમાણિક્ય ૧૨૩-૧૭૦

જિનરાજસૂરિ ૨૬૧-૫૫૩

જિનવર્દ્ધન ૪૭-૫૧

જિનહર (? જિનહર્ષ) ૭૬-૯૯

જિનોદયસૂરિ (૧) ૧૬-૧૭

„ (૨) ૨૪૪-૫૧૧

જ્ઞાન (દાસ) ૨૨૨-૪૮૦

જ્ઞાનકલશ ૧૭-૧૮

જ્ઞાનમેરૂ ૨૩૬-૪૯૫

જ્ઞાનસાગર (૧) ૫૬-૫૮

„ (૨) ૧૯૧-૩૧૭.

જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ. ૫૨-૫૬

જ્ઞાનાચાર્ય ૧૨૮-૧૭૩

તેજચંદ ૨૮૬-૫૯૮

તેજવર્દ્ધન ૩૩-૩૫

દયાકુશલ ૧૮૦-૨૯૬

દયારત્ન ૨૬૭-૫૭૩

દયાસાગર ૨૦૭-૪૦૪

દયાસાગરસૂરિ ૨૪-૨૭

દર્શનકવિ ૧૩૦-૧૮૨

દર્શનવિજય ૨૬૦-૫૪૯

દામોદરગુનિ ૨૦૬-૪૦૩
 દેપાલ ૩૬-૩૭
 દેવકવચ ૯૨-૧૨૦
 દેવપ્રીતિ ૫૮-૬૦
 દેવગુપ્તચરિ શિ. ૧૩૭-૨૦૦
 દેવપ્રભાગણિ ૬૦-૬૧
 દેવરત્નચરિ શિ. ૨૭-૨૮
 દેવશીલ ૧૪૮-૨૫૮
 દેવસુંદરચરિ શિ. ૧૯-૨૦
 દેવિદાસ દ્વિજ ૧૩૮૩-૨૦૨
 દોલનવિનય ૧૨૦-૧૬૫
 ધનદેવગણિ ૩૫-૪૩
 ધનવિનય ૧૭૯-૨૯૬
 ધનદર્પ ૧૮૮-૩૧૨
 ધનદર્પ (સુધનદર્પ) ૨૪૦-૫૦૪
 ધર્મ ૨-૨
 ધર્મપ્રીતિ ૨૩૨-૪૬૧
 ધર્મદેવ ૮૪-૧૦૮
 ધર્મરત્ન ૧૬૬-૨૬૭
 ધર્મસમુદ્રગણિ ૯૧-૧૧૬
 ધર્મસિંહગણિ ૧૧૯-૧૬૫
 નગર્ષિગણિ ૧૭૫-૨૯૦
 નન્નસૂરિ ૭૪-૯૬
 નયસાગર ૨૮૦-૫૯૨
 નયસિંહગણિ ૧૨૭-૧૭૨
 નયસુંદર ૧૬૫-૨૫૪
 નર્મદાચાર્ય ૧૯૪-૩૨૩
 નરપતિ ૬૭-૬૮

,, ૧૭૭-૨૯૧
 નારાયણ ૨૪૭-૫૧૫
 નેમિકુંભર ૭૭-૧૦૦
 ન્યાયસુંદર ૪૮-૫૧
 પદ્ય ૬૬-૧૧
 પદ્યકુમાર ૨૧૨-૪૬૨
 પદ્યરાજ ૧૯૮-૨૯૩
 પદ્યવિનય ૧૮૪-૨૦૪
 પદ્યસાગર ૮૬-૧૧૧
 પરમાર્જુન ૧૮૬-૩૧૦. ૨૦૩-૪૮૦
 પાર્શ્વચંદ્રચરિ ૧૦૮-૧૦૯
 પુણ્યપ્રીતિ ૨૦૮-૪૦૫
 પુણ્યનંદિ ૫૯-૬૧
 પુણ્યરત્ન ૧૬૦-૨૪૩
 પુણ્યસાગર (૧) ૧૩૩-૧૮૮
 (૨) ૨૫૩-૫૩૦
 પેથો ૫૪-૫૬
 પ્રજાતિલકચરિ ૭-૮
 પ્રભસેવક ૨૩૯૩-૫૦૩
 પ્રમોદશીલ ૧૩૫૫-૧૯૧
 પ્રીતિવિનય ૧૩૯-૨૦૩
 પ્રીતિવિમલ ૧૭૮-૨૯૩
 પ્રેમમુનિ (૧) ૨૬૩-૫૬૭
 પ્રેમવિનય ૨૦૩-૭૯૭
 અહનિનદાસ ૫૧-૫૩
 અહમુનિ ૧૧૧-૧૫૨
 બાલચંદ ૨૫૪૩-૫૪૧

લક્ષ્મિવિજય ૫૩-૫૬
 લક્ષ્મી ૨૮૫-૫૬૬
 ભાવરત્ન ૧૬૧-૨૪૫
 ભાવસાગર ૧૦૦-૧૩૨
 ભાવમુંદર ૩૦-૩૩
 ભીમ (૧) ૧૦૫-૧૩૮
 ,, મુનિ ૨૮૭-૫૯૮
 ભીમ ભાવસાર ૧૫૧-૨૨૬
 ભુવનકીર્તિ (૧) ૧૦૨-૧૩૪
 ,, (૨) ૨૬૨-૫૬૧
 મંગલધર્મ ૫૭-૫૯
 મંગલમાણિક ૧૬૩-૨૪૭
 મંડલિક ૩૫-૩૬
 મતિશેખર ૪૬-૨૯
 મતિસાગર ૨૩૭-૪૯૬
 મતિસાર ૨૩૯-૫૦૧
 મનજીન્નપિ ૧૭૩-૨૮૭
 મનસત્પ ૧૫૦-૨૨૫
 મનોહરદાસ ૨૩૫-૪૯૪
 મહિદેવ ૧૭૬-૨૯૦
 માણિક્યમુંદર ૩૨-૩૫
 માન ૧૪૬-૨૪૯
 માલદેવ ૧૮૫-૩૦૫
 માલમુનિ ૨૧૪-૪૬૩
 મુનિચંદ્રસૂરિ ૧૦૭-૧૩૯
 મુનિશીલ ૧૯૭-૩૯૨
 મૂલપ્રભ સાધુ ૭૧-૯૪
 મૂલાવાચક ૨૧૮-૪૬૮

મેઘરાજ (૧) ૨૦૫-૪૦૧
 ,, (૨) ૨૧૭-૪૬૭
 મેઘો (મેહો) ૨૬-૨૮
 મેરૂન-દન ૧૮-૧૮
 રત્નકુશલ ૧૯૬૬-૩૯૨
 રત્નશેખર ૪૩-૪૭
 રત્નસાર ૧૭૨-૨૮૭
 સિંહરત્ન ૯૮-૧૩૨
 રત્નસિંહ શિ. ૪૯-૫૨, ૯૯-૧૩૨
 રત્નમુંદર ૧૫૪-૨૩૦
 રત્નાકરસૂરિ ૩૭-૪૧
 રાજતિલકગણિ ૫૦-૫૨
 રાજપાળ ૧૩૫-૧૮૯
 રાજરત્નગણિ ૨૬૮-૫૭૪
 રાજસાગર ૨૨૯-૪૮૫
 રાજસિંહ ૨૫૭-૫૪૬
 રાયચંદ (૧) ૨૪૬-૫૧૪
 વચ્ચ ૬૨-૬૩
 વચ્ચલંકારી ૬૩-૬૫
 વચ્ચરાજ ૧૬૭-૨૬૯
 વલ્લપંડિત ૨૧૩૬-૪૬૩
 વસ્તિગ ૨૧-૨૩
 વાનો આવક ૨૫૫-૫૪૨
 વાસણુ ૧૨૧-૧૬૮
 વિજયગણિ ? (પાર્શ્વચંદ્ર) ૧૧૬-૧૬૩
 વિજયદેવસૂરિ (૧) ૧૦૯-૧૪૮
 વિજયપ્રભ ૧૪-૧૫
 વિજયમેરૂ ૨૨૧-૪૭૮

વિનયસાગર ૨૧૫-૪૬૪
 વિનયસેનસૂરિ ૧૮૧-૩૦૦
 વિદ્યાકમલ ૨૧૯-૪૭૦
 વિદ્યાચંદ ૨૨૬-૪૮૨
 વિદ્યાવિનય ૧૯૮૬-૩૯૩
 વિનયચંદ્ર ૪-૫
 વિનયદેવસૂરિ ૧૧૧-૧૫૨
 વિનયશેખર ૧૭૦-૨૮૫
 વિનયસમુદ્ર ૧૨૨-૧૬૮
 વિનયસાગર ૧૪૫-૨૧૮
 વિમલચારિત્ર (૧) ૧૩૪-૧૮૮
 (૨) ૨૦૪-૩૯૮
 વિવેકવિનય ૨૩૩-૪૯૨
 વિવેકહર્ષ ૧૮૭-૩૧૧
 લક્ષ્મીકુશલ ૨૬૫-૫૭૨
 લક્ષ્મીરત્નસૂરિ ૫૫-૫૭
 લક્ષ્મીવિમલ ૨૮૪-૫૬૬
 લખમણ ૯૦-૧૧૬
 લઙ્કાસાગર ૭૮-૧૦૧
 લલિતકીર્તિ ૨૪૩-૫૦૯
 લલિતપ્રભ ૧૯૩-૩૨૦
 લાઘવ્યા ઋષિ ૧૫૭-૨૪૦
 લાલમંડન ૧૦૩-૧૩૫
 લાભોદય ૧૫૩૬-૫૩૪
 લાલવિનય ૨૩૦-૪૮૭
 લાવણ્યકીર્તિ ૧૪૪-૨૧૭
 લાવણ્યદેવ ૧૧૭-૧૬૩
 લાવણ્યરત્ન ૯૬-૧૩૦
 લાવણ્યસમય ૬૬-૬૮

લીળો ૧૧૫-૧૬૨
 લગ્નસાગર ૨૫૮-૫૪૭
 શાંતિક્ષણ ૨૧૯૬-૪૭૧
 શાંતિસૂરિ ૧૮-૬૧
 શાલિભદ્રસૂરિ ૧-૧
 શ્રુતવિનય (૧) ૨૮૧-૫૬૩
 શ્રીધર ૨૧૫૬-૪૬૬
 શ્રીસાર ૨૫૪-૫૩૪
 સકલચંદ્ર ઉ. ૧૬૯-૨૭૫
 મંધકલશગણિ ૪૦-૪૪
 મંધવિનય ૨૨૦-૪૭૪
 મંધવિમલ ૩૮-૪૨
 સમયસુંદર ૧૯૬-૩૩૧
 સમરચંદ્ર ૧૧૦-૧૫૯
 મંથમમૂર્તિ ૨૧૩-૪૬૨
 મંવેગસુંદર ૬૪-૬૬
 સર્વાનંદસૂરિ ૩૪-૩૫
 સહજકીર્તિ ૨૫૦-૫૨૫
 સહજરત્ન ૧૩૬૬-૧૯૯
 સહજસુંદર ૯૯-૧૨૦
 સાધુકીર્તિ (૧) ૩૧-૪૬
 „ (૨) ૧૪૭-૨૧૯
 સાધુમેરગણિ ૯૭-૧૩૨
 સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૬-૧૩૮
 સાધુલંકા ૨૦-૨૨
 સારંગ ૧૮૩-૩૦૩
 સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૧-૨૦૫
 સિંહકુશલ ૮૦-૧૮૩

કવિઓની અનુક્રમણિકા.

કંઠે જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

સુંદરરાજ ૭૩-૯૫
 સુધનહર્ષ (ધનહર્ષ) ૨૪૦-૫૦૪.
 સુધર્મરચિ ૨૦૯-૪૦૭
 સુમતિકીર્તિસૂરિ ૧૫૨-૨૨૭
 સુમતિ મુનિ ૧૨૯-૧૮૧
 સુમતિસિંધુ ૨૬૮૩-૫૭૪
 સુમતિહંસ ૨૫૬-૫૪૬
 સુરહંસ ૯૬૩-૧૩૨
 સોમમૂર્તિ ૫-૭
 સોમવિમલસૂરિ ૧૩૨-૧૮૩
 સોમસુંદરસૂરિ ૨૯-૩૨
 સોલણુ ૧૦-૧૨
 સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ. ૧૦૧-૧૩૩
 સ્થાનસાગર ૨૫૨-૫૨૮
 હરખજી ૧૫૬-૨૪૦
 હરસેવક ૧૫-૧૭
 હર્ષકલશ (હર્ષકુલ) ૭૯-૧૦૨
 હર્ષકીર્તિસૂરિ ૨૧૮૫-૪૬૯

હર્ષમૂર્તિ ૮૧-૧૦૫
 હર્ષરાજ ૧૪૦-૨૦૪
 હર્ષવિમલ ૧૩૫૩-૧૯૧.
 હંસધીર ૭૫-૯૮
 હંસસોમ ૮૮-૧૧૩
 હીરકલશ ૧૫૫-૨૩૪
 હીરકુશલ ૧૬૪-૨૫૩
 હીરનંદન ૨૨૫-૪૮૧
 હીરવિજયસૂરિ ૧૫૮-૨૪૧
 હીરાણુંદ (૧) ૨૩-૨૫
 " (૨) ૮૭-૧૧૨
 હીરાણુંદ શ્રાવક ૨૧૬-૪૬૬
 હેમરાજ ૧૩૮-૨૦૨
 હેમવિજયગણિ ૨૦૦-૩૬૫
 હેમવિમલસૂરિ ૬૫-૬૮
 હેમરત્નસૂરિ ૧૪૨-૨૦૭
 હેમશ્રી ૧૭૧-૨૮૬
 હેમાણુંદ ૧૭૪-૨૮૮

[ઉપરની અનુક્રમણિકામાં ભૂલથી રહી ગયેલા કવિઓ.]

કનકકુશલ ૨૭૩ ક-૫૮૩
 કનકસુંદર ૨૭૪-૫૮૩
 (જુઓ ૨૧૧-૪૫૮)
 કીર્તિવર્દન ૨૭૭-૫૮૬.
 ખેમ ૨૭૯ ક-૫૯૧
 જ્ઞાનચંદ ૨૭૮-૫૮૭
 ત્રિકમ મુનિ ૨૭૯-૫૮૮

દેવચંદ્ર (પહેલા) ૨૭૨-૫૭૯.
 દેવરત્ન ૨૭૫-૫૮૫
 ધર્મસિંહ (૧) ૨૭૬-૫૮૫
 ભાવવિજય ૨૭૩-૫૮૧
 મતિકીર્તિ ૨૭૧-૫૭૭
 વિવેકચંદ્ર ૨૭૦-૫૭૭

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

અગાધત રાસ ૭૧-૪૭, ૧૮૯-
૧૩૮, ૨૨૬-૧૮૧, ૨૫૦-
૨૧૫, ૪૭૩-૫૦૯, ૪૮૯-
૫૨૮,
અગિયાર ભોલ સ. ૧૯૨-૧૪૨
અને જુઓ પૃ. ૧૪૭
અંચલમન સ્વરૂપવર્ણન ૩૪૯-૩૨૯
,, સંવાદ ૪૯૯-૫૪૭
અભયુત્તર રાસ ૧૪૭-૧૦૮, ૨૦૩-
૧૫૮, ૩૯૮-૪૨૪
અન્નિતશાંતિ સ્તં ૨૬-૧૯
અંજનાસુંદરી પ્રબંધ-રાસ ૩૪૭-
૩૨૮, ૩૮૨-૩૯૮, ૩૪૦-
૪૬૩, ૪૯૧-૫૩૦, ૫૦૮-
૫૬૪.
અદાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષા
૧૯૮-૧૫૫
અધ્યાત્મ આવની ૪૩૨-૪૬૬
અંતરંગ રાસ ૪૭૯-૫૧૫
અંતરીક્ષ હંદ ૧૧૨-૮૦
,, ,, સ્તં ૨૭૭૩-૨૪૧
અભયકુમાર રાસ ૩૭૩-૩૯૩,
૪૧૦-૪૫૦
અમરકુમાર રાસ ૨૦૫-૧૫૯
અમરગુપ્ત ચરિત્ર ૫૧૭-૫૭૬
અમરદત્ત મિત્રાનંદરાસ ૨૩૮-૨૦૦
અમર દ્વાત્રિંશિકા ૧૯૨-૧૪૨

અમરસેન ૫૩૧-૫૮૯
અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાન
૪૪૦-૪૭૫
અંગદ આપદ ૨૧૭-૧૬૮, ૨૮૬-
૨૪૮
અયમતા કુમાર રાસ ૪૭૮-૫૧૫
અદ્યપબદ્ધવિચારગલિત વીર મ્ત.
૩૧૫૬-૨૯૦
અવંનિકુમાલ મ્. ૧૫૯-૧૧૮
અષ્ટપ્રકારી પૂજારાસ ૩૨૦-૨૯૫
આગમજીવીશી ૧૯૨-૧૪૧
આત્મરાજ રાસ ૧૬૮-૧૨૬
આત્મશિક્ષા, ૧૯૨-૧૪૦, ૩૭૯-
૩૯૭
આદિનાથ જન્મભાગિનેદ ૬૩-૪૧
,, રાસ ૮૩-૫૫
આદીશ્વર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૩
આનંદ દાવ્યસંધિ ૪૯૨-૫૩૪
આનંદવિમલસૂરિ રાસ (અ.)
૨૧૫-૧૬૮
આરાધના મોટી ૧૯૨-૧૪૨
,, નાની ૧૯૨-૧૪૨
આરાધના રાસ ૪૩-૩૨, ૨૦૯-
૧૬૩
આરામશોભા ચો. ૪૯૭-૫૪૬
આર્દ્રકુમારનું ધવલ ૫૩-૩૭
,, રાસ ૪૨૧-૪૫૧

સૂડ ૫૩-૩૭

આલોચણ વિનતિ ૧૦૪-૭૩

આષાઢભૂતિ રાસ ૩૯૧-૪૦૭

સ. ૨૮૨-૨૪૫

મન્થાપરિણામ યો. ૧૮૩-૧૩૨

મલાતીપુત્ર સ. ૧૬૪-૧૨૦

મલાપ્રાકાર (મડરગઢ) ચૈત્યપરિપાટી

૧૬૩-૧૨૦

હિતરાધ્યયન છત્રીસી ૧૯૨-૧૪૧

સ. ૩૬ અધ્યયન સ.

૨૦૦-૧૫૭

ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ ૪૨૯-૪૬૨

ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પ ૭-૬

સ. ૪૧૯-૪૫૧

ઉપદેશ રહસ્યગીત ૧૯૨-૧૦૨

ઉપદેશરાસ ૪૩૩-૪૬૭

ઉપદેશસાર રત્નકોશ ૧૯૪-૧૫૧

ઋષભજન્મ ૪૩૬-૪૬૮

ઋષભરાસ ૪૧-૨૯, ૪૧૧-૪૫૧

ઋષભ રત. ૪૩૯-૪૭૪

ઋષિદત્તા. યો. ૧૬૧-૧૨૦

સ. રાસ ૧૬૬-૧૨૩, ૨૩૬-

૧૯૪

ચંદ્રેકવીશપ્રકારી પૂજા રાસ ૩૨૦-

૨૯૫

અર્ષણાશતક ૧૯૨-૧૪૨

નૃકચૂલી રાસ ૧૦-૮

કથાપત્રીસી ૯૬-૬૩

કનકચ્રેષ્ઠીનો રાસ ૨૮૧-૨૪૫

કનકાવતી આખ્યાન ૩૧૦-૨૮૬

નૃકમલવિજય રાસ (અ.) ૩૭૫-૩૯૫

કમલાવતી રાસ ૧૮-૧૪, ૧૭૮-૧૩૧

કયવન્તા (કૃતપુણ્ય) યો. ૧૫૦-

૧૧૧, ૧૯૦-૧૩૮

સ. રાસ ૪૨૩-૪૫૧,

૪૬૩-૫૦૦

કેરસંવાદ ૧૧૧-૭૯

કેપૂરમંજરી ૪૨૬-૪૬૦

નૃકર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ (અ.)

૩૪૬-૩૨૬

કર્મવિપાક રાસ ૩૧૬-૨૯૦

કર્મવિવરણ રાસ ૨૧૦-૧૬૩

કલાવતિ ચરિત્ર ૧૮૫-૧૩૪

કલાવતી રાસ ૧૯-૧૪, ૧૭૭-

૧૩૧

કલિકાળ ૩૪-૨૭

કલ્યાણમંદિર ભાષા યો. ૩૭-૨૭

નૃકલ્યાણવિજયગણિ રાસ (અ.)

૩૪૨-૩૧૮

કાકળંબ યો. ૨૭-૨૦

કાલિસગ્ગના ૧૯ દોષ સ. ૧૯૨-

૧૪૨

નૃકાપડહોડા રાસ ૫૧૪-૫૭૩

કાલિધર સુકોસલ પ્રબંધ ૨૫૫-

૨૧૯

કુકાગાજરી રામ ૪૨૯૬-૪૬૩
કુંડરીક પુડરીક રાસ ૪૮૦-૫૧૫
ક્રમતિવિદ્યમંત્ર ચો. ૨૭૩-૨૩૮
ક્રમરગિરિ મંડનગાત્રિ સ્ત. ૨૩૧-
૧૮૭

કુમારપાલ રાસ ૯૪-૬૧, ૨૮૭-
૨૫૩, ૩૯૬-૪૧૭

,, નાનો રાસ ૪૧૭-૪૫૧

કુમારમુનિ રાસ ૩૬૦-૪૦૬

કુરગડુ મદપિરાસ ૭૫-૫૧

કુલદેવજી કુમારરાસ ૧૨૬-૯૨,
૧૫૯-૧૧૭, ૨૪૩-૨૦૭,
૪૭૦-૫૦૬

કુમ્ભાપુત્ર રાસ ૨૧૯-૧૭૦

કૃતકર્મરાગ વિકારરાસ ૨૦૬-
૧૬૦

કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી ૩૪૫-૩૨૩

+કોચરવ્યવહારી રાસ ૪૮૪-૫૨૦

કુલકકુમાર રાસ ૧૩૧-૧૮૬

ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ૧૭-૧૩, ૪૧૨-
૪૫૧

અધકચરિત્ર સ. ૧૯૨-૧૪૪,
અને પૃ. ૧૯૩

ખાપરાચોર અને વિક્રમરાજ રાસ
૨૮૫-૨૪૭

ખિમ ઋષિ રાસ ૧૧૩-૮૦

ખુમાણ રાસ ૨૧૪-૧૬૫

ગણધરવાદ સ્ત. ૮૦૫-૨૮૧

ગજસિંહ કુમાર ચો. ૧૩૧-૮૫,
૫૩૭-૫૬૬

,, રાધ ચરિત્ર રાસ ૧૩૮-
૧૦૦

ગજનુકુમાર રાજર્ષિ સ. ૧૩૩-૯૬

,, રાસ ૨૫૨-૨૧૭,
૩૯૨-૪૦૮, ૫૦૩-૫૫૩,
૫૦૭-૫૬૩

,, સંધિ રાજઅધ્ય ૧૨૯-૮૫

ગીતાર્થપદાવબોધ કુલ ૧૯૨-૧૪૫

ગુણકુન્દ ગુણાવલી ૪૬૦-૧૯૫

ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ ૪૫૫
૪૫૮

,, રાસ ૪૬૬-૫૦૩

ગુણરત્નાકર જંદ ૧૬૫-૧૨૧,
૩૫૨-૩૩૧

ગુણસુંદરી ચો. ૩૪૮-૩૨૯

ગુરુજીવીસી ૧૯૧-૧૪૧

ગોરાવાદલ કથા ૨૪૭-૨૦૮

ગૌતમ પૃચ્છા ચો. ૧૦૩-૭૨,
૩૬૩-૩૬૫, પૃ. ૨૮૩

,, પ્રત્નોત્તર સ્ત. ૪૦૨-૪૨૮

,, સ્વામી રાસ ૨૧-૧૫

અર્ચરિકા ૧૫-૧૨

અતુર્વિશતિ જિનસ્તં (ચોવીશી)

૧૨૧-૮૮, ૧૪૬-૧૦૭,

૧૯૪-૧૫૧, ૨૨૩-૧૭૨,
પૃ. ૧૫૯, ૩૫૧-૩૩૧,

૫૦૪-૫૫૭, ૫૩૪-૫૬૩,
૫૩૮-૫૬૬

અંદતખાળા રાસ ૨૧૬-૧૬૮,
૫૫-૩૮

અંદનમલયાગિરિ ચો. ૫૩૯-૫૬૬

અંદરાબનો રાસ ૩૪૪-૩૨૦,

૪૬૭-૫૦૩, ૫૦૧-૫૪૯

અંદાયણે રાસ ૨૨૭-૧૮૨

અંદ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા ૪૭-૩૫

અંદ્રલેખા ચો. ૧૪૩-૧૦૫

અંપકમાલા રાસ ૧૮૮-૧૩૩

અંપકચેષ્ટી ચો. ૩૬૫-૩૬૬

અંપકસેન રાસ ૪૬૫-૫૦૩

અરિત્ર મનોરથમાળ ૧૯૨-૧૪૦

ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો. ૧૯૫-૧૫૩.

૩૫૫-૩૩૮

ચિત્રકુટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત,

૧૯૨-૧૪૨

ચિત્રસેન પદ્યાવલિ રાસ ૮૬-૫૬,

૨૫૪-૨૧૮

ચિહ્નગતિ ચો. ૨૯-૨૩

ચૈત્યવંદન ૪૩૭-૪૬૮

,, ૮ હાલનું ૫૩૩-૫૬૨

ચોત્રીશ અતિશય સ્ત. ૧૯૨-

૧૪૬, પૃ. ૨૦૦

ચોવીસ દંડકગલિત પાશ્વ સ્ત

૧૯૨-૧૪૨

ચોવીસી-જુઓ અવર્ણિશતિ જિ-
નસ્ત૦

જંબુદ્વીપ વિચાર સ્ત. ૪૬૮-૫૦૪

જંબુસ્વામી અંતરંગ રાસ ૧૭૧-

૧૨૮

,, અરિત ૪-૨, ૧૮૧-૧૩૨

,, પંચલવવર્ણન ચો. ૬૨-

૪૦

,, રાસ ૭૯-૫૨, ૨૩૪-

૧૮૯, ૫૦૬-૫૬૧, ૫૧૦-

૫૬૭

,, વિવાહલો ૩૩-૨૭,

૧૬૧-૧૨૮

જયઅંદ્ર (જયતઅંદ્ર) રાસ

૪૮૩-૫૧૯

જયવિજય ચો. ૨૯૪-૨૬૭

જયસેન ચો. ૧૬૦-૧૧૮

જયાતંદ રાસ ૪૯૫-૫૪૨

જવડલાવડ રાસ ૫૧-૩૭

જિનધર્મમંજરી ૩૭૭-૩૯૬

જિનપ્રતિમા સ્થાપના પ્રબંધ ૨૦૧

-૧૫૮

,, ,, વિગ્નપ્તિ ૧૯૨-૧૪૨

જિનપાલ જિનરક્ષિત રાસ ૩૭૧-

૩૯૨

જિનખિંબ સ્થાપન સ્ત. ૨૬૬ક-

૨૨૯

જિનેશ્વરસુરિ દીક્ષાવિવાહ વર્ણના

રાસ ૮-૭

જિનોદયસુરિ મુદ્દાલિષેક રાસ

૨૪-૧૮

,, વિવાહલલિ ૨૫-૧૮

अवधवर्धनि रास ८५-५६,
८६-५८

अवतस्वामी रास ४१८-४५१

अविचार रास ३६७-१२०

जाताभि १६ अक्षयन स. ४५३
-८८७

रास भागवत-द्विवंश रास ४८२-
४८७

दोहा भा. यो. २४८-२१२

तीर्थभाला न. ३८-२८, ३३३-
२६७, ३३०-३०४

„ स्तोत्र ३३६-३१२

नेत्रसार रास २४६-२१४

तेनलीपुत्र रास २०४-११६

त्रिभुवनदीपक प्रण. ३०-२४

त्रिविक्रमरास २३-१७

त्रैलोक्यलाक्षणद्वय पुरुषविचार

गर्लित स्तोत्र ३२५-२६६

थावाभ्याकुमार भास ६१-४०

हंउकस्त ४७५-५१३

दश आवक्यत्रीशी १३४-६७

दशार्जुनभद्रास ३२-२६

दानशीलतप भावना रास ३१६-
२६४, ३५४-३३५

दीवाणीरास २१३-१६५

दुर्जनसाल भावनी ३२८-३००

दूहा भा. १४-१५

दूहा शतक १६२-१४१

देवराजस्वयंपरास ४१४-४५१

देवराजस्वयंपरास (यि.) ८०-२८

देवराजस्वयंपरास यो. ११६-८३,
१५६-१३०, २६५-२७५

दोपदीरास २६४-२२६, ३५१-
३७०, ५१२-५२६

द्वाराजस्वयंपरास २७७-२४१

धनदत्त यो. ३६६-३६८

धनविजय पं.प्रा. रास (यि.)

३८१-३६८

धनसार पं.प्रा. रास १८६-१३५

धनारास ७३-४६, ७७-५१.

२३६-२०२, ३८६-४०६,

लुगो पृ. ५५६

धनारालीला रास ६२-६०,
२७५-२४१

धनयिलास रास ४८८-५२६

धर्मिल रास २२६-१८५

धर्मदत्त यरित्र ३५-२७

„ धनपति रास १८६-१३७.

धर्मपरीक्षा रास २६३-२२७

धर्मशुद्धि मंत्रीधर यो. ५१६-५७७

धर्मलक्ष्मी भद्रतरा भास ६७-४५

ध्यानस्वयंपरास निरूपण यो. ५२३-५११

ध्वजलुगं.ग. आभ्यास ४५५-४६०

„ कुमार यो. रास १४०-१०१

नंदनभण्डार रास ४५४-४८८

नंदनत्रीसी १२२-८८

નયપ્રકાશ રાસ ૪૯૦-૫૩૦
નર્મદાસુંદરી ચો. ૪૭૨-૫૦૯,
૫૧૫-૫૭૪

નલદવદંતિ ચરિત્ર ૨૯૨-૨૬૨
,, રાસ ૭૨-૪૮, ૩૫૯-
૩૪૯, ૩૮૩-૪૦૧

નવકાર ચો. ૨૩૩-૧૮૮
નવતત્ત્વ જોડિ (ચો.) ૨૬૧-૨૨૫
નવતત્ત્વ રાસ ૧૮૨-૧૩૨, ૩૯૮-
૪૨૨=૪૧૬-૪૫૧, ૫૨૦-૫૭૯
નવપદ્મલવ પાર્શ્વનાથ કલશ ૯૮-૬૫
નાગપુરમંડન શાંતિ સ્ત. ૨૧૧-
૧૬૫

નાના દેશ દેશી ભાષામય સ્ત.
૪૪૫-૪૮૦

નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા
૧૯૨-૧૪૨

નિશ્ચયવ્યવહાર સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫
નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો. ૨૯૬-
૨૭૧, ૨૬૯-૨૩૦

નેમિજિનયંદ્રાવલા ૩૪૦-૩૧૭,
૩૭૬-૩૯૬

નેમિનાથ ચતુષ્પદિકાં ૬-૫

નેમિનાથ નવરસં ક્ષાગ ૪૪-૩૨

નેમિનાથ ક્ષાગ ૧૬-૧૩

,, રાજુલ ખારમાસ વેલ
પ્રમંથ ૨૩૭-૧૯૭

,, વસંતકૃદ્ધાં ૭૪-૫૦

વિવાહલહિ ૧૯૯-૧૫૭

,, હમચંદી ૧૦૫-૧૫૭
નેમિરાસ ૨૭૯-૨૪૩, ૪૫૬-
૪૯૧, ૫૧૧-૫૬૮

નેમિસાગર નિર્વાણ રાસ (ઐ.)
૪૫૦-૪૮૪

પંચતીર્થ સ્ત. ૧૩૫-૯૭.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સ. ૧૯૪-૧૫૦

પંચોપાખ્યાન ચો. ૨૬૯-૨૩૦,
૨૯૬-૨૭૧

પદ્મણી ચો. ૨૪૭-૨૦૮

પદ્મહોત્સવ રાસ (ઐ.) ૩૨૬-૨૯૯

પદ્મચરિત્ર ૨૧૮-૧૬૯

પરદેશી રાગનો રાસ ૧૬૯-૧૨૬

પરમહંસ પ્રમંથ ૩૦-૨૪

પાશ્વિકછત્રીશી ૩૯૨-૧૪૦

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ- ૧૯૪-૧૫૦

પાર્શ્વનાથ દશભવ વિવાહલો ૮૭-
૫૬

,, નામ્ના સંવેગરસચંદ્રાલિા
૨૦૮-૧૬૨

પુંજઝપિરાસ (ઐ.) ૩૭૦-૩૭૨

પુણ્યપાપ રાસ ૨૭૪-૨૪૦

પુણ્યસાર કુમારરાસ ૧૭૯-૧૩૨,
૩૫૮-૩૪૮, ૩૮૮-૪૦૫,
૫૪૦-૫૯૮

પુણ્યાત્મ્ય રાસ ૩૬૮-૩૭૦

પુરંદરકુમાર ચો. ૩૩૧-૩૦૫

પૂજાવિધિ રાસ ૪૦૩-૪૨૯

કુનિઓની અનુક્રમણિકા.

૬૧૬ જેન ગુર્જર કવિઓ.

પૂર્વદેશ ઐત્યપરિપાટિ રાસ ૧૫૪-
૧૧૮

પૃથ્વીચંદ ૫૨૧-૫૭૬ .

પેથરાસ ૫૦-૩૬

પ્રત્યાખ્યાન ગતુસખનિકા ૧૯.-
૧૫૦

પ્રદેશી રાજનો રાસ ૫૨૮-૫૮૬

પ્રભાવતી રાસ ૨૬૦-૨૫૮

પ્રસન્નચંદ રાજર્ષિ રાસ ૪૫૨-૪૮૬

પ્રિયંકર નૃપ ચો. ૪૮૨-૫૧૬

પ્રિયગેશક રાસ ૩૫૭-૩૪૭

પ્રેમલાલચંદી રાસ ૫૪૬-૨૬૦

બલિલાદ રાસ ૧૧૪-૮૧

બાર આરા ૨૧૦ ૪૦૨-૪૨૮

,, બોલ રાસ ૪૦૭-૪૩૬

બાર ભાવના અધિકાર ૨૬૫-૨૨૬

બાર ભાવના સ. ૩૦૩-૨૮૦

બારવ્રત રાસ ૨૪૦-૨૦૩, ૨૬૮-

૨૨૬, ૩૬૨-૩૬૫, ૩૬૩-

૪૦૬

,, સ. ૧૬૨-૧૨૦, પ. ૧૬૧

મિલ્હણ પંચાશિકા ૨૨૪-૧૭૩,

૩૨૬૩-૩૦૩

મુદિરાસ ૨-૨

મોહારાસ ૧૧૩-૮૦

અહાયર્થ ૧૦ સમાધિસ્થાન કુલ

૧૯૨-૧૪૨

અહયારી ૧૯૪-૧૫૧

બરતેશર આદ્યપતિ પ્રબંધ ૪૨-૩૦

,, ૧-૧; ૩૮-૩૫, ૩૬૭-૪૨૪

ભાવના સંધિ ૪૫૮-૮૬૬

બાજવચિત્ર રાસ ૩૧૪-૨૮૬

બાજપ્રબંધ ચો. ૩૨૬-૩૦૩,

૩૩૨-૩૧૦

મંગલકલ્પ ચો. ૪૬-૩૫, ૨૮૧-

૨૪૬.

,, રાસ ૯૧-૫૬, ૫૦૯-૫૬૭

મત્સ્યોદર કુમાર રાસ ૪૬-૩૪,

૧૩૦-૬૫, ૧૭૬-૧૩૬,

૧૭૬૩-૧૩૨

મદન ચો. ૩૮૭-૩૦૪

મદનરાજર્ષિ રાસ ૨૮૬-૪૦૪

મનોદરી ગ્રંથાદ ૧૫૨-૧૧૨,

૪૬૬-૫૦૫

મયણુરદાનો રાસ ૨૨-૧૭, ૭૬-૫૧

મલ્લપમુંદરી રાસ ૬૫-૬૨

મલ્લિનાથ રાસ ૪૦૮-૪૪૧

મહાબળ રાસ ૨૭૫-૨૪૦

મહાવીર હોય સ્ત. ૩૦૭-૨૮૧

મહાવીર સ્ત. ૪૫-૩૩, ૧૬૪-૧૫૦

મહિપાલ ચો. ૨૪૬-૨૦૮

માધવાનળ કથા પ્રબંધ ૨૪૭-૨૨૧

મારુદોલા ચો. ૨૪૮-૨૧૨

મુનિપતિ રાજર્ષિ ચરિત્ર ૧૨૩-૬૦

મુનિમાલિકા ૨૭૮-૨૪૨

મુદપતિ છત્રીશી ૧૬૨-૧૪૧

મૃગધ્વજ ચો. ૪૨૮-૪૬૨
 મૃગાંકુમાર પદ્માવતી ચો. ૩૧૮-
 ૨૯૩
 મૃગાંકલેખા રાસ ૯૭-૬૩
 મૃગાયુત્ર સં. ૧૦૦-૬૮
 મૃગાવતી ર૭૭૬-૨૪૧
 „ આખ્યાન રાસ ૨૯૮-૨૭૫,
 ૩૫૬-૩૪૩
 મેઘકુમાર ચો. ૪૯૬-૫૪૬
 „ રાસ ૨૨૦-૧૨૪
 મોતીકંપાસીઆ પ્રબંધ સંવાદ
 ૪૯૩-૫૩૬
 યશોધર ચરિત્ર ૧૭૫-૧૩૦, ૪૫૯-
 ૪૯૪
 „ રાસ ૮૨-૫૫, ૪૪૪-૪૮૦
 યશોભદ્રસૂરિ ચો. (ઐ) ૩૦૯-૨૮૫
 „ „ રાસ ૧૧૫-૮૨
 યાદવ (નેમિ) રાસ ૨૭૯-૨૪૩
 યામિનીભાનુ મૃગાવતી ચો. ૫૦૦-
 ૫૪૭
 યૌવન જરા સંવાદ ૧૭૨-૧૨૯
 રંગ રત્નાકર નેમિનાથ પ્રબંધ
 ૧૧૮-૮૫
 રત્નકુમાર રાસ ૩૦૮-૨૮૫
 રત્નચૂડ રાસ ૬૯-૪૭
 „ મણિચૂડ રાસ ૧૮૦-૧૩૨
 રત્નસાર કુમાર ચો. ૧૬૭-૧૨૪
 નરસરત્ન રાસ (ઐ) ૩૩૮-૩૧૩

રસાહિસો ૧૯૧-૧૩૯
 રાજસિંહ રાસ ૨૩૩-૧૮૮
 રાત્રિભોજન રાસ ૧૬૦-૧૧૮
 રાણકુપુર સ્તં ૩૯-૨૮
 રામકૃષ્ણ ચો. ૨૫૧-૨૧૭
 રામચરિતો રસાયન રાસ } ૪૮૬-
 રામાયણ રાસ } ૫૨૨
 રામ સીતા રાસ ૩૧૫-૨૯૦
 રાયચંદ્રસૂરિ બારમાસ (ઐ) ૩૩૯-
 ૩૧૫
 રાવણમદોદરી સંવાદ ૧૦૭-૭૫,
 પૃ. ૮૩, ૧૫૨-૧૧૨, પૃ.
 ૪૬૬.
 રિપુમર્દન રાસ ૪૫૭-૪૯૨
 રૂપકમાલા ૯૩-૬૧, ૧૯૨-૧૪૭
 રૂપચંદ્ર કુમાર રાસ ૨૮૮-૨૫૪
 રૂપચંદ્ર ઋષિનો રાસ ૫૩૦-૫૮૮
 રેવંતગિરિ રાસ ૫-૪
 રોહિણીયા ચોરનો રાસ ૫૨-૩૭,
 ૪૦૬-૪૩૭
 લલિતાંગ કુમાર રાસ ૧૨૮-૯૩
 લલિતાંગ સૂરિ ૧૪૪-૧૦૫
 લલકુશ રાસ ૪૫૧-૪૮૫
 લાભોદય રાસ (ઐ) ૩૨૨-૨૯૬
 લીલાવતી રાસ ૧૪૯-૧૧૦,
 ૨૪૫-૨૦૮
 હુંપક મતતમો દિનકર ચો. ૩૫૦-
 ૩૩૧
 વંકચૂલરાસ ૪૪૯-૪૬૩, ૫૩૨-૫૮૯

વચ્છરાજ દેવરાજ ચો. ૧૧૬-
૮૩, ૧૭૪-૧૩૦

વળસ્વામી ચો. ૫૪-૩૮

„ રાસ ૧૪૮-૧૦૯

વયરસ્વામિ ચુરરાસ ૩૬-૨૭

વસુદેવ ચો. ૧૪૧-૧૦૨.

વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ ૧૯૨-
૧૪૦, ૩૬૦૬-૩૫૪

વલ્લ્હવીરી રાસ. ૩૬૦-૩૫૩

વાસુપૂજ્ય જિનપુણ્ય પ્રકાશ રાસ
૨૯૯-૨૭૬

„ મનોરમકાગ ૫૧૬-૫૭૫

વિક્રમ ચરિત્ર કુમાર રાસ ૪૭-૩૫

„ પંચદંડ ૧૩૭-૯૯

વિક્રમરાજ અને આપરા ચોર
રાસ ૨૮૫-૨૪૭

વિક્રમરાસ ૨૧૩-૧૬૫, ૪૩૪-૪૬૭

વિક્રમસેન રાસ ૧૫૫-૧૧૩

વિક્રમાદિત્ય ચો. ૩૧૭-૨૯૧

વિચારચોસડી ૧૩૨-૯૬

વિચારમંજરી ૨૭૭-૧૮૨

+વિજયતિલક સ્મરિરાસ ૫૦૨-૫૫૧

વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ ૪૭૭-
૫૧૪

વિજયસેનસુરિ નિર્વાણ રાસ (ઐ)

૪૪૮-૪૮૨, સ. ૪૮૫-૫૨૧

„ રાસ (ઐ) ૩૨૪-૨૯૮

વિધિશતક ૧૯૨-૧૪૪

વિધિવિચાર „ „

વિદ્યાવિલાસ ચો. ૩૭૮-૨૯૭

વિનયરાસ ૪૯૮-૫૪૭

વિનયદેવસુરિ રાસ (ઐ) ૩૧૨-
૨૮૭

વિમલ પ્રબંધ ૧૨૦-૭૬

વિવેકશતક ૧૯૨-૧૪૧

વીતરાગ સ્ત. ૧૯૨-૧૪૫

વીરવર્દમાન જિનવેલી ૨૦૪-૨૦૮

વીરસેનરાસ ૪૨૩-૪૫૧

વીર વિદરમાન સુનિ (વીરી)

૭૦-૪૭, ૧૯૨-૧૪૬, પૃ.

૧૯૨ અને ૧૯૯, પૃ. ૪૮૯,

૫૦૫-૫૫૮

વેનાલ પચવીસી રાસ ૨૫૮-૨૨૧,
૩૧૩-૨૮૮

વૈષ્ણસાર રત્નપ્રકાશ ૫૧૩-૫૭૨

વૈરાગ્યવિનતિ ૧૦૮-૭૫, પૃ. ૧૯૯

વ્રતવિચાર રાસ ૩૯૩-૪૦૯ (જુ-

ઓ બારવત રાસ

શત્રુંજય ઉદ્ધાર રાસ ૨૮૯-૨૫૭

„ ચૈત્ય પ્રવાડી ૨૦૭-૧૬૧,

૫૨૨-૫૭૬

„ મંડન આદિનાથ સ્ત. ૧૯૪-

૧૫૦

શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ ૪૮૭-૫૨૫

„ રાસ ૩૬૪-૩૬૫, ૪૧૫-

૪૫૧, ૪૮૭-૫૨૫

„ સ્તવના આદિનાથ વિનતિ

૩૮૦-૩૯૮.

શશિકલા પંચાશિકા ૨૨૫-૧૭૪

શાંતિ જિન સ્ત. ૧૯૨-૧૪૬,

૧૯૪-૧૫૧

શાન્તિનાથ રાસ ૨૭૬-૨૪૧

શામ્ન પ્રદુમ્ન યો. ૨૬૭-૨૨૯,

૩૫૩-૩૩૧

શાલિલદ્ર કક્ક ૧૩-૧૧

,, વિવાહલુ ૧૫૬-૧૧૬

શાલિલદ્ર રાસ ૨૮-૨૨, ૮૦-૫૨,

૪૬૪-૫૦૧

શિયલવતી ૨૬૬-૨૨૯

શિવજી આચાર્ય રાસ (ઐ)

૫૨૬-૫૮૫

શિવદત્ત રાસ ૧૪૨-૨૦૭

શીલપ્રકાશ ૫૨૯-૫૮૮

શીલરાસ ૧૯૩-૧૪૮

શીલવતી કથા ૨૪૪-૨૦૭

,, યો. ૫૨૫-૫૮૫

શીલશિક્ષા રાસ ૨૯૩-૨૭૬

શુકન ચોપઇ ૩૭૪-૩૯૪

શુક બહોતરી ૨૭૦-૨૩૨

શુકરાજ સાહેલી ૧૭૦-૧૨૭

શૃંગારમંજરી ૨૩૬-૧૯૩

શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ૪૨૦-૪૫૧

શ્રાવક મનોરથમાળા ૧૯૨-૧૪૦

શ્રીપાલરાસ ૯૦-૫૮, ૧૩૯-૧૦૧

શ્રેણિકરાસ ૮૪-૫૫, ૧૯૪-૧૫૦,

૨૮૮-૧૮૩, ૨૬૨-૨૨૬,

૪૦૪-૪૩૦, ૪૮૧-૫૧૬

સગાલસાદ ૪૨૭-૪૬૦

સંગ્રહિણી દાલ બંધ ૪૬૧-૪૯૬

સંઘરંગ પ્રબંધ ૧૯૨-૧૪૨

સત્તરભેદી પૂજા ૨૫૬-૨૧૯,

૩૦૧-૨૭૮, ૪૩૫-૪૬૭

,, વિધિગણિત સ્ત.

૧૯૨-૧૪૨

સદેવંત (જુઓ સુદયવત્સ રાસ)

સનતકુમાર યો. ૧૨૫-૯૧

,, રાસ ૨૮૦-૨૪૪, ૩૭૨-

૩૯૩

સમક્ષેત્રિ રાસુ ૭૬-૬

સમક્રિતસાર રાસ ૪૦૧-૪૨૫

સમયસ્વરૂપ રાસ ૪૧૩-૪૫૧

સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ ૨૭૧-૩૩૪

૨૯૫-૨૬૯

,, માર્ધ ચક્રિપર્ધ ૯-૮

,, રાસ ૬૬-૪૪

નસમરા રાસો (ઐ) ૧૧-૧૦

નસમેતશિખર રાસ ૩૪૩-૩૧૯

નસંવાદસાતક ૩૫૪-૩૩૫

સાગરદત્ત રાસ ૧૨૪-૯૧

સાગરશ્રેષ્ઠીની કથા ૩૧૧-૨૮૭

સાધુકલ્પલતા ૩૦૬-૨૮૧

સાધુવંદના ૧૯૨-૧૪૦, ૩૦૦-૩

સામ્ન પ્રદુમ્ન પ્રબંધ ૩૫૩-૩૩૧

(જુઓ સામ્ન પ્રદુમ્ન)

સાર બાવની ૪૯૪-૫૩૭
 સારશિખામયુ રાસ ૯૯-૬૬
 સાલિભદ્ર કથા ૧૩-૧૧
 સિદ્ધચક્ર રાસ ૯૦-૫૮
 સિદ્ધાંત યો. ૧૦૧-૬૯
 સિદ્ધલસુત પ્રિયગેલક રામ
 ૩૫૭-૩૪૭.
 સિદાસન બત્રીશી ૨૪૨-૨૦૫,
 ૨૭૨-૨૩૫, ૪૪૧-૪૭૭
 સીતારામ પ્રબંધ યો. ૩૬૧-૩૫૫
 સીતાવિરહ ૪૭૧-૫૦૮
 સીમંધર વિજયિ રત. ૪૭૬-૫૧૩
 મુકેસલ કીર્તિધર પ્રબંધ ૨૫૫-
 ૨૧૯
 સુદર્શન ગેઃ ચરિત્ર યો. ૩૮-૪૨,
 ૧૯૭-૧૫૪, ૩૮-૪૦
 સુધર્મ ગચ્છ પરીક્ષા ૧૯૬-૧૫૪
 સુંદર રાગ રાસ ૧૨૭-૯૩
 સુદ્યવત્સ (સદેવંત) વીર ચરિત્ર
 ૪૪૬-૪૮૧
 સુદ્યવત્સ (સદેવંત) સાવલિંગા
 રાસ ૫૨૭-૫૮૬
 સુખાહુ સંધિ ૨૩૨-૧૮૮
 સુમતિ નાગિલ રાસ ૨૦૨-૧૫૮
 સુમતિસાધુ ચરિ વિવાહલો (ઐ)
 ૧૧૭-૮૫
 સુમિત્રકુમાર રાસ ૧૫૭-૧૧૬,
 ૩૨૭-૩૦૦

સુમિત્ર રાગર્ણિ રાસ ૩૯૪-૪૧૩
 સુરંગાભિધાન નેમિકાગ ૬૫-૪૩
 સુરપતિ કુમાર યો. ૩૮૫-૪૦૩
 સુરપાળનો રાસ ૫૧૮-૫૭૭
 સુરપ્રિય ચરિત્ર રાસ ૮૮-૫૭,
 ૧૦૯-૧૭૫, ૧૮૮-૧૩૭
 સુરનુંદરી રાસ ૨૯૧-૨૬૧
 સુરસેન રાસ ૨૪૧-૨૦૪
 સુસદ રાસ ૩૬૬-૩૭૦
 મેરિસા પાશ્વનાથ રત. ૧૦૬-૭૪
 મોમચંદ રાગ યો. ૨૫૩-૨૧૮
 મોમવિમલ ચરિ રાસ (ઐ)
 ૨૫૯-૨૨૩
 મોળ સતી રાસ ૩૮૪-૪૦૨
 મીચરિત્ર રાસ ૪૪૩-૪૮૦
 મથુલિભદ્ર એકવીસો ૧૦૨-૭૧
 ,, કક્ષાવાળી ૫૭-૩૮
 મથુલિભદ્ર કાગ ૧૦-૧૧, ૫૮-૩૮
 ,, રાસ ૩૯૫-૪૧૫
 ,, સ્વાધ્યાય ૨૬૦-૨૨૫
 હંસરાજ વચ્છરાજ ૨૦-૧૫,
 ૬૮-૪૬, ૪૪૨-૪૭૮
 હંસવત્સ કથા ૬૮-૪૬
 હરિશ્ચંદ્ર રાસ ૧૪૫-૧૦૮, ૨૨૨-
 ૧૭૧, ૪૪૭-૨૨૫, ૫૨૩૬-
 ૫૮૩, ૫૨૪-૫૮૩
 હરિખળનો રાસ ૧૭૩-૧૨૯

હરિયાળી ૫૬-૩૮

દરિવંશ રાસ (અથવા દાલસાગર)

૮૧-૫૩, ૪૬૨-૪૯૭

દરિયેણુ શ્રીયેણુ રાસ ૩૨૧-૨૯૬

દિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ ૩-૨

હિતશિક્ષા રાસ ૪૦૫-૪૩૩

હીરવિજયમ્બરિ નિર્વાણ ૩૩૩-૩૧૦

૩૩૫-૩૧૧

,, પુણ્યખાણિ સ. ૩૪૧-૩૧૭

,, આરબોલનો રાસ ૪૦૭-૪૩૯

,, આરમાસ ૨૨૧-૧૭૧

,, રાસ ૩૩૪-૩૧૧, ૪૦૯-૪૪૨

,, સલોકો ૩૩૭-૩૧૩

હેમવિમલમ્બરિ કાગ (ઐ) ૧૩૬-૯૮

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

(આમાં એકજ નંબર છે ને ને ૫૪ સૂચવે છે.)

અતિશય સ્ત. ૨૦૦	ક્ષમા છત્રીસી ૩૭૩
અનાથી ઋષિ સ. ૩૮૩, ૫૯૨	ગજમુકુમાર સ. ૩૮૪
અમરસર પુરમંડન શીતલ સ્ત. ૩૭૪	ગોરીપાર્શ્વ સ્ત. ૨૧૬, ૨૯૫,
અષ્ટાપદ સ્ત. ૩૭૬	૪૭૬, ૫૫૬, ૫૭૪
અર્ધનનક (અરણીક) સ. ૩૮૨,	ગૌતમગીત ૩૮૮
૩૮૩, ૩૮૬	„ પૃચ્છાનું સ્ત. ૨૪૦
આર્તિનિવારણ ગીત ૩૮૬	ધંધાણી તીર્થ સ્તોત્ર ૩૩૬
આદીશ્વર આલોચણ સ્ત. ૪૫૨	ઘડીઆસા ગીત ૩૮૬
„ વિનતિ ૩૮૨	ઘડીઆખેણી ગીત ૩૮૬
„ વિવાદસો ૪૫૩	ઘી સ. ૪૮૮
આલોચણ છત્રીશી ૩૮૯	અતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર ૪૩૦
ઉદયન રાજર્ષિ ગીત ૩૭૫	ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ સ. ૩૮૪
ઉલ્લભભાગ્ય ગીત ૩૮૭	ચાર શરણુંગીત ૩૮૯
ઉપદેશ સત્તરી ૫૩૯	ચંચણા સતી સ. ૩૮૪
ઉપધાન તપ સ્ત. ૩૮૧	ચોત્રીસ અતિશય સ્ત. ૨૦૦
ઋષભનાથ ગીત ૩૮૮, ૪૫૪	ચોવીસ જિન પંચકથાણુ સૂચિત
એકસો સીત્તેર જિનનામ સ્ત. ૧૯૨	સ્ત. ૩૯૩
એકદ્વિંશી સ્ત. ૩૮૦	જગત સૃષ્ટિકારણ ગીત ૩૮૭
કથવન્ના સ. ૪૮૯	જિનપ્રતિમા સ્થાપન સ્ત. ૫૪૧
કર્મગીત ૩૮૭	જીવકર્મ સંબંધી ગીત ૩૮૭
કામિનીવિશ્વાસ નિવારણ ગીત ૩૮૬	જીવદયા ગીત ૩૮૭
કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫	જીવ નટવા ગીત ૩૮૬
ક્રિયાપ્રેરણ ગીત ૩૮૭	જીવ પ્રતિબોધ ગીત (૨) ૩૮૬
ક્રોધનિવારણ ગીત ૩૮૬	જીવરાશી સ. ૩૮૧

જીવ વ્યાપારી ગીત ૩૮૬
 ઝાંઝરીઆ મુનિ સ. ૪૭૧
 જ્ઞાતાસૂત્ર ભાસ ૪૦૨
 જ્ઞાનપંચમી નેમિ જિન સ્ત. ૨૯૯
 તીર્થમાલા સ્ત. ૩૭૭
 દશ શ્રાવક ગીત ૫૩૯
 દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત. ૩૭૫
 દાનશીલ તપ ભાવ પ્રભાતી ૩૮૧
 દુઃખમય કાલે સંયમપાલન ગીત ૩૮૭
 દેવકુરુ ક્ષેત્ર વિચાર સ્ત. ૫૦૫
 ધનાશાલિભદ્ર ગીત ૩૮૮
 ધૂલેવા કેસરીયાજી સ્ત. ૪૫૫
 નમિરાજ ગીત ૩૮૫
 નલદવદંતી ગીત ૩૮૪
 નવકાર છંદ ૨૧૬
 નાગિકા ગીત ૩૮૨
 નાવા (નાવિક) ગીત ૩૮૭
 નિદાવારક ૩૮૩, ૩૮૬
 નિરંજન ધ્યાન ગીત ૩૮૭
 નેમિચરિત્ર કાગ ૪૦૩
 નેમિનાથ નવરસો ૪૧૭
 નેમિરાજમતિ બાર માસ ૫૩૪
 જીઓ પૃ. ૧૮૭
 પંચમી લઘુ સ્ત. ૩૮૦
 ,, વૃદ્ધ સ્ત. ૩૮૦
 પરમેશ્વર લઘુગીત ૩૮૭
 પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા ગીત ૩૮૭

પાર્શ્વી હોડ નિવારણ ગીત ૩૮૬
 પાર્શ્વચંદ્ર દૂહા ૩૧૬
 પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ ૯૭, ૧૫૦, ૪૦૨
 પાર્શ્વનાથ જિન પંચકૃત્યાણક
 સ્ત. ૩૭૭
 પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. ૩૯૨
 પુણ્ય છત્રીશી ૩૭૩
 પોષધવિધિ સ્ત. ૩૭૨
 પ્રતિમા સ્ત. ૩૭૫
 પ્રભાતીક ૨૪૧
 પ્રસન્નચંદ્ર ઋષિ સ. ૩૮૪
 પ્રતિ છત્રીશી પરકે
 ક્ષોધી પાર્શ્વ સ્ત. ૫૩૯
 બાલચંદ્ર બત્રીશી ૫૪૧
 બાહુબલ સ. ૩૮૩
 ભણુન પ્રેરણ ગી. ૩૮૭
 ભરત બાહુબલ સ. ૪૮૮
 ભારતી સ્તોત્ર ૪૭૨
 મનશુદ્ધિ ગીત ૩૮૬
 મરણ નિવારણ ગીત ૩૮૭
 મહાવીર નમસ્કાર ૪૫૩
 ,, સ્ત. ૩૭૪
 મહેવામંડળ પાર્શ્વનાથ સ્ત. ૩૭૬
 માનનિવારણ ગીત (૨) ૩૮૬
 માનપર સ. ૪૫૫
 માયા નિવારણ ગીત ૩૮૭
 માયા પર સ. ૩૮૧

મુનિશુવ્રત સ્વામી સ્ત. ૩૭૮
 મૃગાપુત્ર સ. ૫૯૧
 મેઘરથ રાય સ. ૩૮૩
 રાજચંદ્ર પ્રવહણ ૪૦૨
 રાણુલ સ. ૩૮૪
 રાણકપુર સ્ત. ૨૮, ૪૭૮.
 રેવતી સ. ૩૮૪
 લોભનિવારણુ ગીત (૨) ૩૮૬
 વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત. ૫૪૦
 વિચાર સ. ૪૮૮
 વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી પ્રબંધ ૪૬૯
 વિજયસેન સુરિ નિર્વાણુ સ. ૪૮૬
 વિમલાચલ સ્ત. ૪૬૯
 વીકાનેર મંડણુ ઋષલ જિન સ્ત.
 ૩૭૬
 વીતરાગ સત્યવચન ગીત ૩૮૭
 વીર જિન સ્ત. ૨૮૨
 વીરસેન સ. ૧૯૨
 શંખેશ્વર પાર્શ્વ સ્ત. ૫૮૨
 શત્રુંજય સ્ત. ૨૨૦
 શાંતિ જિન સ્ત. ૫૮૨
 ,, નાથ પદ ૩૮૭
 શાલિભદ્ર સ. ૩૮૩
 શીતલનાથ સ્ત. ૩૭૪
 શીલ છત્રીશી ૩૭૩
 પદ સાધુની સ. ૫૮૬

પડારક મદાવીર સ્તોત્ર ૨૦૨
 મહત્ત શાશ્વત ચૈત્ય નમસ્કાર સ્ત.
 ૩૭૬
 સત્રાય ૫૮૬
 સત્તાવન પંથ હેતુગર્ભિન વીર
 સ્ત. ૨૬૮
 સદગુરુ સ્તુતિ ૪૦૨
 સંનતકુમાર ગીત ૩૮૫, ૪૭૨
 સંતોષ છત્રીશી ૩૭૩
 સદેહ ગીત ૩૮૭
 સર્વભોજ મુગનિગમન ગીત ૩૮૭
 માચારમંડન વીર સ્ત. ૩૭૮
 સાતસો વીસ જિનનામ સ્ત. ૪૭૨
 સામાયક સ. ૪૭૩, ૫૮૬
 સિદ્ધપુર જિન ચૈત્ય પરિપાટી સ્ત.
 ૨૬૮
 શીતાસતી સ. ૩૮૮
 સીમંધર સ્વામી સ્ત. ૧૯૧, ૧૯૮,
 ૩૭૬
 સુદર્શન સ. ૪૮૮
 સૂતા જગાવણુ ગીત ૩૮૭
 સોલ સત્તવાદી સ. ૫૯૧
 સૌભાગ્યપંચમી સ્તુતિ ૫૭૯
 સ્થૂલિભદ્ર ગીત ૩૮૪, ૩૮૪
 ,, સ. ૪૫૪
 સ્વાર્થગીત ૩૮૬
 હુંકાર પરિહાર ગીત ૩૮૬

સંવત્વાર અનુક્રમણિકા.

[આ૦=આશરે, આસપાસ ૫૦=પહેલા, લ૦=લખ્યા સંવત્; લે૦=લેખક.
ચો. ચોપાઠ, બા૦=બાલાવખોધ, ટબો. સ્ત=સ્તવન+=મુદ્રિત.]

સંવત	કૃતિ.	કર્તા.	પૃષ્ઠ.
૧૨૪૧	ભરતેશ્વરાસ	શાલિભદ્રસૂરિ	૧
	બુદ્ધિરાસ	"	૨
૧૨૬૬	જંબૂસ્વામિચરિત	ધર્મ	૨
આ૦૧૨૮૭	+ રેવંતગિરિ રાસ	વિજયસેનસૂરિ	૩
આ૦૧૩૨૫	+ નેમિનાથ ચો.	વિનયચંદ્ર	૫
	ઉપદેશમાલા કથાનક છપ્પય	[,]	૬
૧૩૨૬	સપ્તક્ષેત્રિ રાસ	અસાત	૬
૧૩૩૦	પહેલા જિનેશ્વરસૂરિ દીક્ષા વર્ણન રાસ	સોમમૂર્તિ	૭
"	સમ્યક્ત્વમાધ ચો.	જગદુ	૮
લ૦ ૧૩૫૮	+ સાલિભદ્ર કક્ષ	પદ્મ	૧૧
૧૩૫૮	+ દૂહા માતૃકા	"	૧૧
૧૩૬૩	+ કચ્છલી રાસ	પ્રસાતિલક	૮
આ૦૧૩૭૧	+ સમરા રાસો	અમ્બદેવ	૧૦
૧૩૯૦	પછી + સ્થૂલભદ્ર ફાગ ચર્યરિકા	જિનપદ્મ	૧૧
લ૦ ૧૪૦૮	+ કચ્છલી રાસ	સોલણુ	૧૨
આ૦૧૪૧૧	નેમિનાથ ફાગ	લે. ગુણુભદ્ર	૯
	કમલાવતી રાસ	રાજશેખર સૂરિ	૧૩
	કલાવતી રાસ	વિજયભદ્ર	૧૪
૧૪૧૧	હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	"	"
"	પડાવચ્ચક બા.	"	૧૫
૪૦		તરણપ્રભસૂરિ	૧૪

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૪૧૨	+ ગૌતમ સ્વામી રાસ	વિનયપ્રબ	૧૫
૧૪૧૩ ?	મયણુવેદા રાસ	હરસેવક	૧૭
૧૪૧૫	ત્રિવિક્રમ રાસ	જિનોદયમુરિ	૧૭
„	જિનોદયમુરિ પદ્માભિષેક રાસ	જાનકજનક	૧૮
૧૪૩૨	જિનોદયમુરિ વિવાહલો અગ્નિ શાંતિ સ્ત.	મેરુનન્દન	૧૮
આ.૦૧૪૪૦	દાકર્ણધિ ચો.	„	૧૯
૧૪૫૫	શાલિભદ્ર રાસ	દેવમુંદરમુરિ શિ.	૨૦
લ. ૧૪૬૨ પહેલા	ચિદ્ગતિ રાસ	સાધુદંભ	૨૨
આ.૦૧૪૬૨	ત્રિભુવનદીપક પ્રગંધ	વરિતગ	૨૩
આ.૦૧૪૭૦	અંધવલ ધર્મદત્તકથા (મં.)	જયશેખર	૨૪
૧૪૮૫	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	માણિક્યમુંદર	૩૫
	દશાર્ણભદ્ર રાસ	હીરાનંદ	૨૫
	કલિકાળ	„	૨૬
૧૪૮૫	હિપદેશમાલા બા.૦	„	૨૭
	નેમિનાથ નવરસ દાગ	સોમમુંદર	૩૨
	આરાધના (રાસ ?)	„	૩૨
૧૪૮૬	ધમદત્ત ચરિત્ર	„	૩૨
૧૪૮૯	વજ્રસ્વામી રાસ	દયાસાગર	૨૭
	કલ્યાણમંદિર ભાષા	જયસાગર	૨૭
૧૪૯૫	જંબુસ્વામી વિવાહલો	„	૨૭
	તીર્થમાળા સ્ત.	હીરાનંદ	૨૭
૧૪૯૬(૧) પંડીશતક બા.૦		મેહો	૨૮
આ.૦૧૪૯૬	મહાવીર સ્ત.	સોમમુંદર	૩૨
૧૪૯૯	રાણકપુર સ્ત.	સોમમુંદર શિ.	૩૩
		„	૨૮

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	+ દેવરત્નસૂરિ કાગ	દેવરત્ન શિ.	૨૮
„	વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ	સાધુમીર્તિ	૩૫
આ.૦૧૫૦૦	ઋષભ રાસ	ગુણરત્ન	૨૯
	ભરત બાહુબલી પ્રબંધ	„	૩૦
	„	તેજવર્ધન	૩૫
	મંગલકલશ ચો.	સર્વાનન્દ	૩૫
	પેથડ રાસ	મંડલિક	૩૬
૧૫૦૧	પડાવશ્યક બા.	હેમહંસગણિ	૧૮૦
„	ભવભોવનાસૂત્ર બા.	માણિકસુંદર	૧૮૦
આ.૦૧૫૦૧	ભવડભાવડ રાસ	દેપાલ	૩૭
	રોહિણીયા ચોર રાસ	„	„
	આર્દ્રકુમારનું સૂડ	„	„
	„ ધવલ	„	૩૯
	ચંદનબાલા ચો.	„	૩૮
	હરીયાળી	„	૩૮
	સ્ત્રીલિલદ્ર કક્કાવાળી	„	૩૮
	„ કાગ	„	૩૮
	+ સ્નાત્ર પૂજા	„	૩૯
	ચાવચ્યા કુમાર ભાસ	„	૪૦
આ.૦૧૫૦૧	+ આદિનાથ જન્મભાષિષેક	રત્નાકર	૪૦
૧૫૦૧	સુદર્શન શ્રેષ્ઠીરાસ	સંધવિમલ	૪૨
„	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સાધુમેશ	૧૩૨
૧૫૦૨	સુરંગાલિધાન નેમિકાગ	ધનદેવ	૪૩
૧૫૦૫	સમ્યક્ત્વ રાસ	સંધકલશ	૪૪
આ.૦૧૫૦૫	ગૌતમપૃચ્છા બા.	વિશાલરાજ	૧૮૦
૧૫૦૭	+ ધર્મલક્ષ્મીભાસ	આનંદ	૪૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ.૦૧૫૧૦ ?	અગડદત રાસ	કસ્થાપુસાગર ?	૪૭
આ.૦૧૫૧૦	રતનચૂડ રાસ	રત્નશેખર	૪૭
૧૫૧૨	નલ દલદંતી રાસ	ઋષિવર્દન	૪૮
લ. ૧૫૧૩	પહેલાં લંસવત્સદયા ચો.	આસાયત	૪૬
૧૫૨૪	ધન્તારાસ	મતિશેખર	૪૯
	નેમિનાથ વસંતપ્રલય	„	૫૦
આ.૦૧૫૧૫	ધન્તા રાસ	જિનવર્દન	૫૧
૧૫૧૬	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આયચુંદર	૫૧
„	જંજુસ્વામિ રાસ	રત્નસિદ્ધચરિ શિ.	૫૨
આ.૦૧૫૧૭	ચાલિભટ્ટ રાસ	રાજતિલક	૫૨
૧૫૨૦	હરિવંશ રાસ	અ. જિનદાસ	૫૩
	યશોધર રાસ	„	૫૫
	આદિનાથ રાસ	„	૫૫
	ત્રેણિક રાસ	„	૫૫
૧૫૨૦	છવલવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ.	૫૬
૧૫૨૨	ચિત્રસેન પદાવતિ રાસ	ભક્તિવિજય	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	પાર્શ્વનાથ દશભવ વિવાહલો	પેથો	૫૬
આ.૦૧૫૨૨	સુરપ્રિય કુમારરાસ	લક્ષ્મીરાત્ન	૫૭
૧૫૨૨	વજ્રસ્વામી ચો.	દેપાલ	૩૮
„	જંજૂ પંચભવ ચો.	„	૪૦
૧૫૨૩	છવલવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
આ.૦૧૫૨૩	મૃગાક્ષેષા રાસ	વચ્છ	૬૩
„	+ નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ કલશ	વચ્છભંડારી	૬૫
૧૫૨૫	મંગલકલશ રાસ	મંગલધર્મ	૫૯
„	પદાવશ્યક ખા.૦	મેરચુંદર	૬૦૩
		(કુદનોટ)	

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૨૯	ક્ષેત્રસમાસ યા.	દયાસિંહગણિ	૧૮૦
લ. ૧૫૩૦	શીલોપદેશમાળા યા.	મેરસુંદર	૬૦૧
૧૫૩૧	સિદ્ધચક્ર-શ્રીપાલ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
૧૫૩૧	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	દેવકીર્તિ	૬૦
આ. ૧૫૩૧	રૂપકમાલા	પુણ્યનંદી	૬૧
લ. ૧૫૩૨	વિદ્યાવિલાસ પવાડો		૨૬
૧૫૩૭	કુરગકુ રાસ	મતિશેખર	૫૧
૧૫૩૮	મયણુરેહા રાસ	લે. લાવણ્યધીર	૪૫
લ. ૧૫૩૮	સમ્યક્ત્વ રાસ	કર્તા દેવપ્રભ.	૬૧
લ. ૧૫૪૦	પહેલા કુમારપાલ રાસ	લે. ચરણનંદન	૬૨
લ. ૧૫૪૩	સિદ્ધાંત યો.	લાવણ્યસમય-	૬૬
૧૫૪૪	વિચારચોસઠી	નન્નસૂરિ	૬૬
૧૫૪૫	નંદખત્રીસી	નરપતિ	૮૮
૧૫૪૮	સારશિખામણ રાસ	સંવેગસુંદર	૬૬
૧૫૪૮-૧૫૬૮	મૃગાપુત્ર સ.	હેમવિમલ	૬૮
૧૫૫૦	મુનિપતિ ચરિત્ર	અજ્ઞાત	૬૦
આ. ૧૫૫૦	સાગરદત્ત રાસ	શાંતિસૂરિ	૬૧
૧૫૫૧	સનતકુમાર યો.	કીર્તિહર્ષ	૬૧
	કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કસૂરિ શિ.	૬૨
૧૫૫૧	સુંદર રાજ રાસ	ક્ષમાકલશ	૬૩
૧૫૫૩	લલિતાગકુમાર રાસ	મૂલપ્રભ	૬૫
૧૫૫૩	ગજસુકુમાર સંધિ	જયરાજ	૬૫
૧૫૫૩	મત્સ્યોદર રાસ	લાવણ્યસમય	૭૧
૧૫૫૩	સ્થૂલભદ્ર ઝેકવીસો	નન્નસૂરિ	૬૭
૧૫૫૩	દશશ્રાવક ખત્રીશી		

સંવત્	કૃતિ	કંઠા	પૃષ્ઠ
૧૫૫૪	ગૌતમ ધૃત્વા યો.	લાવણ્યસમય	૭૨
„	+ હેમવિમલમુરિ કાગ	દંતવીર	૯૮
„	દરિદ્ર રામ	ધર્મદેવ	૧૦૮
૧૫૫૫	દરિદ્ર રામ	કુશલમંથન	૧૨૯
૧૫૫૬	વિક્રમચરિત્ર	જિનદર	૯૯
„	ગજસિદ્ધકુમાર ચરિત્ર	નેમિકુન્જર	૧૦૦
૧૫૫૭	શ્રીપાલ રામ	લગ્નિધિસાગર	૧૦૧
„	ધ્વજલુન્ગ યો.	„	૧૦૧
૧૫૫૭	વસુદેવ યો.	દર્યકુલ (કુલશ ?)	૧૦૨
૧૫૫૮	ગજસુકુમાર સ.	નન્નસુરિ	૯૬
૧૫૬૦	+ નંદખત્રીશી યો	સિદ્ધકુલ (કુશલ ?)	૧૦૩
„	ચંદ્રલેખા યો.	દર્યમૂર્તિ	૧૦૫
૧૫૬૧	લલિતાગચરિત્ર	ધર્મચરિત્ર	૧૦૫
„	અન્નપુત્ર રામ	ધર્મ દેવ	૧૦૮
૧૫૬૨	લલિતાંગ ચરિત્ર	„	૧૦૬
„	૨૪ જિનસ્તંભ	આણંદ	૧૦૭
આ. ૧૫૬૨	લીલાવતી રામ	કુવો	૧૧૦
૧૫૬૨	આલોચણ વિનતિ	લાવણ્યસમય	૭૩
„	નેમનાથ હમચઢી	„	૭૪
„	સેરીસાપાર્શ્વ સ્ત.	„	૭૪
„	રાણુવમદોદરી સં.	„	૭૫
„	વૈરાગ્ય વિનતિ	„	„
૧૫૬૩	વજ્રસ્વામી રામ	ધર્મદેવ	૧૦૯
„	કથવન્ના યો.	પદ્મસાગર	૧૧૧
„	લીલાવતી સુમતિવિલાસ	„	૧૧૨
૧૫૬૪	રંગ રત્નાકરનેમિ—		

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	નાથ પ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૮૫
૧૫૬૫	મંદોદરી સંવાદ	અજ્ઞાત	૧૧૨
,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૧૧૨
,,	પૂર્વદેશચૈત્ય રાસ	હંસસોમ	૧૧૩
,,	વિક્રમસેન રાસ	હિંદયલાનુ	૧૧૩
લ૦	,, વિદ્યાવિલાસ પવાડો	લે. હીરાણંદ	૨૬
૧૫૬૭	સુરપ્રિય કેવલિરાસ	લાવણ્યસમય	૭૫
,,	સુમિત્રકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૬
લ૦	૧૫૬૮ પહેલા શાલિભદ્ર વિવાહલુ	લક્ષ્મણ	૧૧૬
૧૫૬૮	+ વિમલપ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૭૬
૧૫૬૯	ઋષિદત્તા ચો.	દેવકલશ	૧૨૦
૧૫૭૦	પહેલા બારવ્રત સં	અનંતહંસ	૧૨૦
	ધલાપ્રાકારચૈત્ય પરિપાટી	,,	,,
૧૫૭૦	ધલાતીપુત્ર સ.	સહજસુંદર	૧૨૦
૧૫૭૧	રત્નચૂડ મણિચૂડ રાસ	રત્નસિંહ સૂરિ શિ.	૧૩૨
,,	વત્સરાજ દેવરાજરાસ	લાવણ્ય રત્ન	૧૩૦
૧૫૭૨	ગુણ રત્નાકર હંદ	સહજસુંદર	૧૨૧
,,	ઋષિદત્તા રાસ	,,	૧૨૩
આ. ૧૫૭૨	જંબુ અંતરંગ રાસ	,,	૧૨૮
૧૫૭૩	યશોધર ચરિત્ર	લાવણ્યરત્ન	૧૩૦
લ.	,, સુદર્શનરાસ		૪૩
૧૫૭૪	મત્સ્યોદરરાસ	લાવણ્યરત્ન	૧૩૧
	કલાવતીરાસ	,,	,,
	કમલાવતીરાસ	,,	,,
૧૫૭૫	કરસંવાદ	લાવણ્યસમય	૭૯
,,	નવતત્ત્વરાસ	ભાવસાગર (સૂરિશિ.)	૧૩૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૫૭૬	નેમિનાથ વક્ત્રંત પ્રવચન	લે. શિવલાલ	૫૬
આ. ૧૫૭૭	રસાડિયો	મુનિચંદ્ર મુનિ	૧૩૯
૧૫૭૮	ચંપકમાલારાસ	સૌભાગ્યમાગર—	
		ચરિત્રિ.	૧૩૩
આ. ૧૫૭૯	દયવન્નારાસ	માધુરત્ન મુનિ	૧૩૮
૧૫૮૦	કલાવની ચરિત્ર	જીવનકીર્તિ (૧)	૧૩૪
૧૫૮૨	રત્નસાર કુમાર ચો.	સદગ્રમુંદ	૧૨૪
„	આત્મરાજ રાસ	„	૧૨૬
„	રૂપકમાલા બા.	રત્નરંગ	૬૧
લ. „	વિક્રમચરિત્ર—પચદ્		૯૯
૧૫૮૩	ધનસાર પંચશાલ રાસ	લાલમંડન	૧૩૫
૧૫૮૪	અગડદત્ત રાસ	બીમ (૧)	૧૩૮
„	કુલધ્વજકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૭
	રાત્રિભોજન રાસ	„	૧૧૮
૧૫૮૫	સુરપ્રિય ચરિત્રરાસ	જયનિધાન	૧૩૭
	ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ	„	૧૩૭
૧૫૮૫	અંતરીક પાર્શ્વચંદ	લાવણ્યસમય	૮૦
૧૫૮૬	રૂપકમાલા	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૭
૧૫૮૮	૨૪ જિન નમસ્કાર	સમરચંદ્ર	૧૫૧
	ત્રેણિકરાસ	„	૧૫૦
૧૫૮૯	ખખિમ—ખલિભદ્ર—		
	યશોભદ્ર રાસ	લાવણ્યસમય	૮૦
	મદેવરાજ વત્સરાજ રાસ	„	૮૩
	સુમતિ સાધુ વિવાહલો વગેરે	„	૮૫
૧૫૯૧	ધર્મિલરાસ	સોમવિમલ સૂરિ	૧૮૫
૧૫૯૨	આરાધના મોટા	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૩

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શીલરાસ	વિજયદેવ સૂરિ	૧૪૮
૧૫૯૪	કૃત કર્મરાજ રાસ	કલ્યાણુ	૧૬૦
લ. ૧૧	મલયસુંદરી રાસ	લે. આનંદરત્ન	૬૩
૧૫૯૫(૧)	તેતલીપુત્ર રાસ	કવિયણુ	૧૫૯
૧૫૯૬	પહેલા દીવાળીરાસ	ધર્મસિંહ	૧૬૫
	વિક્રમરાસ	"	"
૧૫૯૬	હીરવિજય બાર માસ	ગજરાજ	૧૭૧
લ. ૧૫૯૬	નેમિરાસ-ચાદવરાસ	પુણ્યરત્ન	૨૪૩
૧૫૯૭	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૦
"	ચાર પ્રત્યેક છુદ્ધ રાસ	બ્રહ્મમુનિ	૧૫૩
	+સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા	"	૧૫૪
	સુદર્શન ચરિત્ર ચો.	"	૧૫૪
૧૫૯૭	+આનંદવિમલ સૂરિ રાસ	વાસણુ	૧૬૮
૧૫૯૮	અંબડ ચો.	વિનયસમુદ્ર	૧૬૮
૧૬૦૦	અંધક ચરિત્ર સ.	પાર્શ્વચંદ્ર	૧૪૪
	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	ગુણભાણિક્ય શિ.	૧૭૧
	બિલ્હણુ પંચાશિકા	જ્ઞાનાચાર્ય	૧૭૩
	શશિકલા પંચાશિકા	"	૧૭૪
૧૬૦૧	અગડદત્ત રાસ	સુમતિ મુનિ	૧૮૧
"	ચંદાયણુ રાસ	દર્શન	૧૮૨
૧૬૦૨	પદ્માવલિ સં	સોમવિમલ	૧૮૮
૧૬૦૩	વિચાર મંજરી	જગો (ગુણવિમલ)	૧૮૨
"	ત્રેણિક રાસ	સોમવિમલ	૧૮૩
"	શીલવતી કથા	હેમરત્ન સૂરિ	૨૦૭
"	લીલાવતી	"	૨૦૮
૧૬૦૪	પદ્મચરિત્ર	વિનયસમુદ્ર	૧૬૯

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૦૪	સુખાદ્ય મંધિ	પુણ્યમાગર	૧૮૮
૧૬૦૫	રાજસિંહ રાસ-નવકાર ત્રી.	વિમલચાવિત્ર (૧)	૧૮૮
"	વૈગમ્ય વિનતિ	સહજરત્ન	૧૮૯
૧૬૦૬ ? (૧૬૨૨)	જાણી રાસ	રાજપાળ	૧૮૯
૧૬૦૬	૩૪ અતિશય સ્ત.	કમલસાગર	૨૦૦
"	અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	દેવગુપ્ત સૂરિ શિ.	૨૦૦
લ. ૧૬૦૮	શીલોપદેશ માળા	મેરુસુંદર	૬૦૧
૧૬૦૯	ધન્નારાસ	હેમરાજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	વિચારસ્તવ યાં	"	૬૦૨
૧૬૧૧	પડારૂ મહાવીરસ્તો	દેવીદાસદ્વિજ	૨૦૨
લ. ૧૬૧૧	ખોલાદિ રાસ	લે. ઇન્દ્રસદ્વિજ	૮૩
૧૬૧૨	સુમતિ નાગિલ રાસ	અક્ષા (વિનયદેવ સૂરિ)	૧૫૮
"	બારમત રાસ	પ્રીતિવિજય	૨૦૩
લ. "	રસાહિલો	લે. સારંગ	૧૩૯
૧૬૧૩	સીમંધર સ્તોત્ર	પ્રમોદશીલ શિ.	૧૯૧
"	૧૭૦ જિનસ્તં	"	૧૯૨
"	સુરસેન રાસ	હર્ષરાજ	૨૦૪
લ. "	શ્રેણિક રાસ	લે. વસા વનુ કાપસ્થ	૫૫
૧૬૧૪	શૃંગાર મંજરી	જયવંત સૂરિ	૧૯૩
"	૨૦ વિરહમાન જિન સ્ત.	સહજરત્ન	૧૯૯
લ. "	સુરપ્રિય કેવલી રાસ	"	૭૬
૧૬૧૬	સિંહાસન બત્રીશી	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૫
"	નમાધવાનળ કથા	કુશલલાભ	૨૧૧
૧૬૧૭	નમાર દોલાની ચો.	"	૨૧૭
"	રામકૃષ્ણ ચો.	લાવણ્યકીર્તિ	૨૧૭
"	ગજસુકુમાલ રાસ	"	૨૧૭

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	સોમચંદ ચો.	વિજયસાગર	૨૧૮
૧૬૧૭	ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ	„	„
૧૬૧૮	કીર્તિધર સુકામલ પ્રબંધ	માન	૨૧૯
લ. „	સત્તર ભેદી પૂજા	સાધુકીર્તિ	૨૧૯
૧૬૧૯	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
„	નવેતાલ પચવીસી	દેવશીલ	૨૨૧
આ. ૧૬૧૯	નસોમવિમલ સૂરિ રાસ	આણુંદસોમ	૨૨૩
લ. „	શાળ્ય પ્રહુમ્ન ચો.	જિનચંદ્ર સૂરિ	૨૨૯
૧૬૨૧	નલદવદંતી રાસ		૪૯
૧૬૨૨	ત્રેણિક રાસ	ભીમ	૨૨૬
„	પહેલા નવતત્ત્વ જોડ	સોમવિમલ	૧૮૬
„	સ્થૂલભદ્ર સં	આણુંદસોમ	૨૨૫
„	પંચોપાખ્યાન ચો.	રત્નસુંદર	૨૩૦
લ. „	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	લે. જયસિંહ સૂરિ	૨૫
૧૬૨૩	શિવદત્ત રાસ	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૭
„	યશોધર રાસ	જ્ઞાન	૪૮૦
૧૬૨૪	આષાઢ ભૂતિ પ્રબંધ	સાધુકીર્તિ	૨૨૦
„	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	હીરકલશ	૨૩૪
„	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	અજ્ઞાત	૨૪૧
લ. „	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. લક્ષ્મીસૌભાગ્ય	૬૪
૧૬૨૫	ધર્મપરીક્ષા	સુમતિ કીર્તિ	૨૨૭
„	કલ્પ સૂત્ર બાં	સોમવિમલ	૬૦૨
લ. ૧૬૨૬	લલિતાગ રાસ		૯૫
„	બિલ્હણ પંચાશિકા		૧૭૪
લ. ૧૬૨૭	વિપાક સૂત્ર બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૨૮	મૃગાંક લેખા રાસ.		૬૪

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ. ૧૬૩૦	શાંતિનાથ રાસ	હીરવિજય ચરિ	૨૪૬
૧૬૩૧	દંડકસ્ત.	કમલ વિજય	૫૧૩
૧૬૩૨	કનકગ્રેષી રાસ	ભાવરત્ન	૨૪૫
૧૬૩૩	લુલ્લક કુમાર રાસ	સોમવિગત	૧૮૬
"	બાર વ્રતો રાસ	જિનચંદ્ર ચરિ (શિં)	૨૨૯
લ. " ૧૬૩૬	રાત્રિ ભોજન રાસ	લે. ચારિત્રોદય	૧૧૮
"	સિંહાસન બ્રીશી	હીરકલશ	૨૩૫
"	મહીપાલ ચો.	હેમરત્ન ચરિ	૨૦૮
"	મુનિમાલકા	ચારિત્રસિદ્ધ	૨૪૨
૧૭૩૭	સનત કુમાર રાસ	પુણ્ય રત્ન	૨૪૪
"	નરપચંદ રાસ	નયમુંદર	૨૫૪
લ. " ૧૭૩૮	અગડદત રાસ	લે. સત્યલક્ષ્મી	૧૮૨
લ. " ૧૬૩૮	ધમ્મિક રાસ		૧૮૬
"	શુક બહોતરી	રત્ન મુંદર	૨૩૨
"	આપાદ ભૂતિ સં	કનકસોમ	૨૪૫
"	વિક્રમખાપરા રાસ	મંગલ માણિક	૨૪૭
"	અંબડ ચો.	"	૨૪૮
"	નશત્રૂજય રાસ	નયમુંદર	૨૫૭
૧૬૩૯ પહેલાં	પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	૨૪૦
૧૬૩૯	બિલ્હણ પંચાશિકા	સારંગ	૩૦૩
લ. " ૧૬૪૦ પહેલાં	વસુદેવ ચોપઇ		૧૦૨
"	નેમિરાસ		૨૪૪
૧૬૪૦ પહેલાં	મહાબળ રાસ	લાઇઆ શિ.	૨૪૦
" ૧૬૪૦	કુમારપાલ રાસ	હીરકુશલ	૨૫૩
"	પ્રભાવતી રાસ	નયમુંદર	૨૫૮
"	અલયકુમાર	પદ્મારાજ	૩૯૩

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૧	જય વિજય ચો,	ધર્મરત્ન	૨૬૭
„	સિદ્ધપુર ચૈત્ય સ્તં	કુશલવર્ધન	૨૬૮
લ. „	મૃગાકલ્પેષા રાસ		૬૪
લ. „	ગજસિંહ રાસ		૧૦૧
લ. „	વજ્રસ્વામી રાસ		૧૧૦
૧૬૪૨	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	વચ્છરાજ	૨૬૯
લ. „	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૪૩	પહેલાં મૃગાવતી	સકલચંદ્ર	૨૭૫
૧૬૪૩	દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	કલ્યાણદેવ	૨૭૫
„	યશોભદ્ર ચો.	વિનયશેખર	૨૮૫
„	રત્નકુમાર રાસ	„	૨૮૫
લ. ૧૬૪૩	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. મહીપાત્ર	૨૭૬
૧૬૪૪	આર્દ્રકુમાર ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
„	કનકાવતી આખ્યાન	હેમશ્રી	૨૮૬
લ. „	હિતરાધ્યયન સ.		૧૫૭
લ. „	તેજસાર રાસ	લે. સહજવિમલ	૨૧૫
લ. „	યશોભદ્ર ચો.	લે. કર્તા વિનય શેખર	૨૮૫
૧૬૪૫	સાગર શ્રેણી કથા	રત્નસાર	૨૮૭
લ. ૧૬૪૫	ગૌતમ પૃચ્છા બાં		૬૦૨
લ. ૧૬૪૫	તંદુલવેયાલી બાં		૬૦૨
લ. „	ગુણ રત્નાકર છંદ	લે. ગુણીયલ	૧૨૩
૧૬૪૬	નમ્રસુંદરી રાસ	નયસુંદર	૨૬૧
„	નવિનયદેવ સૂરિ રાસ	મનજી	૨૮૭
„	વૈતાલ પત્નીસી	હેમાણુદ	૨૮૮
	લોજચરિત્ર ચો.	„	૨૮૯
લ. ૧૬૪૬	સિદ્ધાંત ચો.	લે. કલ્યાણતિલક	૭૧

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૭	ગોરાવાદલ કથા (પદમણી ચો.)—દેખરત્ન		૨૦૮
લ. ,,	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. વીરવિમલ	૨૭૬
૧૬૪૮	નીતિશાસ્ત્ર-પંચનંત્ર ચો.	વચ્છરાજ	૨૭૧
,,	કર્મવિપાક રાસ	મલ્લિદેવ	૨૯૦
૧૬૪૯	મંગલકલશ ચો.	કનકમોમ	૨૪૬
,,	રામ સીતા રાસ	નગર્ણિગણિ	૨૯૦
,,	વિક્રમાદિત્ય ચો.	નરપતિ	૨૯૧
,,	મૃગાંકુમાર પદ્માવતિ ચો.	પ્રીતિવિમલ	૨૯૩
,,	લાભોદય રાસ	દયાકુશલ	૨૯૬
આ. ૧૬૫૦	દરિગેણુ શ્રીગેણુ રાસ	ધનવિજય	૨૯૬
લ. ,,	નલદવદંતિ રાસ		૪૮
૧૬૫૧	દુર્ગનસાલ બાવની	કૃષ્ણદાસ	૩૦૦
,,	ભોજપ્રબંધ ચો.	સારંગ	૩૦૩
૧૬૫૨	પહેલાં તીર્થમાલા	પદ્મવિજય	૩૦૪
,,	પુરંદર ચો.	માલદેવ	૩૦૫
	ભોજપ્રબંધ	,,	૩૧૦
આ. ૧૬૫૨	પાર્શ્વનાથ સંખ્યા રત.	રત્નકુશલ	૩૯૨
લ. ૧૬૫૨	મુદયવચ્છ (સદેવંત) ચરિત્ર	અચાન	૪૮૧
,,	,,	લે. પદ્મરાજ	,,
લ. ,,	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. વીરદાસ	૨૩૫
લ. ,,	પુરંદર રાસ	લે. શિવચંદ્ર	૩૦૯
૧૬૫૨	હીરવિજયસૂરિ નિવાંણુ	પરમાણુદ	૩૧૦
લ. ,,	,,	લે. સખીદાસ	૩૧૦
,,	,,	વિવેકદર્પ	૩૧૧
,,	પછી + ,,	કુંઅરવિજય	૩૧૩
,,	+ ,,	પુણ્યખાણિ સ.	૩૧૭

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૫૩	તીર્થમાલા સ્તોત્ર	ધનહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ૧૧	સુમિત્ર રાસ		૧૧૭
લ૦ ૧૧	પ્રભાવતી રાસ		૨૬૧
૧૬૫૪	+ રસરત્ન રાસ	જયચંદ્ર	૩૧૩
લ૦ ૧૧	ત્રણુ લાખ્ય બા૦		૬૦૨
૧૬૫૫	+ અષ્ટપ્રકારી પૂજા	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
૧૧	કોકશાસ્ત્ર ચો.	નર્મદાચાર્ય	૩૨૩
૧૧	ચંદ્રરાજ રાસ	લલિતપ્રભ	૩૨૦
૧૧	+ કર્મચંદ્ર પ્રબંધ	ગુણવિનય	૩૨૬
૧૧	વરદત્ત ગુણમંજરી બા૦	કનકકુશલ	૬૦૨
૧૧	સૌભાગ્ય પંચમી	,,	,,
૧૧	જ્ઞાનપંચમી કથા	,,	,,
લ૦ ૧૬૫૬	હીરવિજય સ.	લે. જયહર્ષ	૩૧૨
લ૦ ૧૬૫૭	+ દેવરાજ વચ્છરાજ ચો.	વૈરસાલ	૮૪
લ૦ ૧૧	વસુદેવ ચોપદ		૧૦૨
લ૦ ૧૧	શાલરાસ		૧૪૯
લ૦ ૧૧	ભોજપ્રબંધ ચો.	લે. ચારિત્રવિમલ	૩૦૩
૧૬૫૮	ચોવીશી	સમયસુદર	૩૩૧
૧૧	જિનપાલ જિન- રક્ષિત રાસ	મુનિશીલ	૩૯૨
૧૬૫૮ પછી	દાનશીલાદિ રાસ	પ્રીતિવિમલ	૨૯૪
૧૬૫૯	ગુણરત્નાકર છંદ	સમયસુદર	૩૩૧
૧૧	સાળ પ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધ	,,	૩૩૧
લ૦ ૧૧	,,	લે હેમચંદ્ર	૩૩૪
૧૬૫૯	સનત કુમાર	પદ્મારાજ	૩૯૩
લ૦ ૧૧	હંસવત્સકથા ચો.	લે. મનોહર	૪૭

સંવત	કૃતિ	ક્રમાંક	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૯	અંબડ ચો.		૧૭૦
૧૬૬૦	પહેલાં મહાવીર હોય	સકલચંદ્ર	૨૮૧
૧૬૬૦	૨૪ જિન કલ્યાણુક સ્તો	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
,,	નશુકન ચો.	જયવિજય	૩૯૪
લ. ,,	મહાવીર હોય.	લે. હીરચંદ્ર	૨૮૨
૧૬૬૧	પહેલા ગજસુકુમાર રાસ	મુખર્મરચિ	૪૦૮
	આપાદ બૃતિ રાસ	,,	૪૦૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો.	પદ્મકુમાર	૪૬૨
લ. ,,	પહેલા ઉદાયી રાજર્પિ સંધિ.	(સંયમ (મૂત્તિ)	૪૬૨
,,	,,	લે. લાલણુ	,,
૧૬૬૨	અંજના મુંદરી પ્રસંધ	ગુણવિનય	૩૨૮
,,	દાનાદિ સંવાદ (સંવાદ શતક)	સમયસુંદર	૩૩૫
,,	ધંધાણી તીર્થ સ્તો	,,	૩૩૬
,,	જિનધર્મ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૯૬
,,	આત્મશિક્ષા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૯૭
લ. ૧૬૬૨	કુકડા માર્ગરી રાસ	વલ્લા (જૈનેતર)	૪૬૩
લ. ,,	વિદ્યાવિલાસ ચો.		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (૨)	૩૯૮
લ. ,,	,,		૪૬૪
લ. ,,	દંડકના ત્રીશ બોલ (ગલ)	દૂંઢક	૬૦૨
લ. ,,	ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ	કનકસુંદર	૪૫૮
લ. ,,	અંજનાસતી	માલમુનિ	૪૬૩
લ. ,,	કર્પૂરમંજરી	કનકસુંદર	૪૬૦
લ. ,,	પરદેશી રાજા રાસ	લે. તેજપાલ	૧૨૭
લ. ,,	નસુર સુંદરી રાસ	લે. ધર્મરતન સૂરિ	૨૬૨
લ. ,,	નરસરત્ન રાસ	લે. કુંવરજી	૩૧૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૬૪	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે. રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	નસમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
,,	નનલદવદંતી રાસ	મેધરાજ	૪૦૧
,,	હિપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશપૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ. ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ. ૧૬૬૪	નસમેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ. ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુંદરી ચો.	ગુણવિનય	૩૨૯
,,	નનલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
,,	નચાર પ્રત્યેક શુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિકાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ૦	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો.	દામોદરદયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મંદોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોચણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,, ૪૧૭, ૪૫૧	
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૯
,,	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	નગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ. ૧૬૬૮	સુમિત્ર રાસ	લે. લલિતસાગર.	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો.	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મછત્રીશી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલિભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫
૪૧			

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૧૬૮	અધ્યાત્મબાવની	ગુણવિજય	૪૭૨
લ. ૧૧૬૮	અધ્યાત્મબાવની	હીરાનંદ	૪૬૬
લ. ૧૧૬૮	સુરપ્રિય ચરિત		૧૩૭
લ. ૧૧૬૮	અધ્યાત્મબાવની	લે. ક્રીસનદાસ	૪૬૭
૧૧૬૮	પહેલાં ભગવતી ગીતા	વિલાસમલ	૪૭૦
૧૧૬૮	શીલશિક્ષા રાસ	નયસુંદર	૨૬૭
૧૧૬૮	શીલાદિ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૭૩
૧૧૬૮	મદન ચો.	દયાકુશલ=દામોદર	૪૦૪
૧૧૬૮	ઋષભદેવ સ્તં	સંધવિજય	૪૭૪
૧૧૬૮	હંસરાજ વચ્છરાજ		
	પ્રબંધ	વિજય મેર	૪૭૮
લ. ૧૧૬૮	શીલ રાસ.		૧૪૮
લ. ૧૧૬૮	પુરંદર રાસ	લે. કલ્યાણ	૩૦૮
લ. ૧૧૬૮	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	લે. જયકીર્તિ	૩૨૮
લ. ૧૧૬૮	ગજસુકુમાર રાસ	લે. મેઘા	૪૦૮
આ. ૧૧૭૦	સત્તરબેદી પૂજા	મેઘરાજ (૨)	૪૬૭
આ. ૧૧૭૦	ચૈત્યવંદન	મૂલાવાચક	૪૬૮
૧૧૭૦	કુમારપાલ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૭
લ. ૧૧૭૦	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. હરજી	૨૭૬
લ. ૧૧૭૦	શાખપ્રધુમ્ન ચો.		૩૩૫
લ. ૧૧૭૦	સંગાલશાહ રાસ		૪૬૦
૧૧૭૦	ઋષભસ્તં.	લે. કર્તા સિંધવિજય	૪૭૪
૧૧૭૦	જીવચરિત્ર રાસ		૪૮૦
૧૧૭૦—૧૧૭૪	હરિશ્ચંદ્ર ચો.	હીરનંદન	૪૮૧
૧૧૭૦—૧૧૭૩	૨૭ વીરભવ સ્તં	શુભવિજય (૧)	૫૮૩
૧૧૭૦—૧૧૭૮	ચૈત્યવંદન	નયસાગર	૫૮૨

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૭૧	પહેલાં નાના દેશ લાપામાં સ્તં	પરમાણુદ	૪૮૦
૧૬૭૧	વંકચૂલ રાસ	ગંગદાસ	૪૦૩
લ. ૧૬૭૧	પરદેશી રાજ રાસ	લે. લઘૂ ઓખા	૧૨૭
૧૬૭૧	પછી + વિજયસેન સૂરિ		
	નિર્વાણ રાસ	વિદ્યાચંદ	૪૮૨
૧૬૭૨	પહેલાં વિમલાચલ સ્તં	ક્ષેમકુશલ	૪૬૯
૧૬૭૨	પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) ચો.	સમયસુંદર	૩૪૭
„	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આનંદોદય	૩૯૭
„	નૈમિસાગર નિર્વાણ રાસ	કૃપાસાગર	૪૮૪
„	લવકુશ રાસ	રાજસાગર	૪૮૫
લ. ૧૬૭૨	સુંદરરાજ રાસ	લે. જિનદાસ	૯૩
લ. ૧૬૭૨	ચંપકમાલા રાસ	લે. ભાવશેખર	૧૩૩
લ. ૧૬૭૩	શ્રેણિકરાસ	લે. રવિહંસ	૨૨૭
„	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સમયસુંદર	૩૪૮
„	નલદવદંતી રાસ	„	૩૪૯
„	સાતા ધર્મ ૧૯ અં સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૭
„	નેમિનાથ સ્તં	કલ્યાણ	૫૧૧
લ. ૧૬૭૪	વિક્રમાદિત્ય કથા		૨૬૨
આ. ૧૬૭૫	અંચલમત વર્ણન ચો.	શુણવિનય	૩૨૯
૧૬૭૫	અંદનમલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૯૬
„	ધ્વજભુજંગ આખ્યાન	ઉદયમદિર	૪૯૦
„	અંપેકસેન રાસ	મતિસાર	૫૦૩
„	નેમિરાસ	ધર્મકીર્તિ	૪૯૧
લ. ૧૬૭૫(?)	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. વછા	૬૫
૧૬૭૫	રિપુમર્દનરાસ	વિવેકવિજય	૪૯૨
૧૬૭૬	શુવવિચાર રાસ	અર્પણદાસ	૪૨૦

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ.
„	નવતત્ત્વ રાસ	„	૪૨૨
„	સુદર્શન સં	લાલવિજય (૧)	૪૮૮
„	ભાવના સંધિ	જયસોમ	૪૯૩
„	યશોધર ચરિત્ર	મનોહરદાસ	૪૯૪
„	ગુણકરંડ ગુણાવલી	જ્ઞાનમેરૂ	૪૯૫
„	સંગ્રહિણી	મતિસાગર,	૪૯૬
„	દાલસાગર	ગુણસાગર	૪૯૭
„	કૃતપ્રુપ્ત્ય (કવિવ્રજા) રાસ	„	૫૦૦
„	સમ્યક્ત્વ સમ્પતિ ખાં	રત્નચંદ્ર	૬૦૨
લ. „	રત્નસાર ચો.	લે. વિજયમૂર્તિ	૧૨૫
લ. „	અંપકમાલા રાસ		૧૩૩
લ. „	નંદોલા મારવણી ચો,	લે. ગુણરત્ન	૨૧૪
લ. ૧૬૭૬	સિંહાસન ખત્રીશી	લે. દયાકીર્તિ	૨૩૮
૧૬૭૭	કુમતિ વિધ્વંસ ચો.	હીરકલશ	૨૩૮
„	અગ્નિપુત્ર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	નંદાઝરીઆ મુનિ સં.	શાંતિકુશલ	૪૦૧
„	ભગવતી સાધુવંદના	પ્રભસેવક	૫૦૩
„	જંજૂદીપ. સ્તં	સુધનહર્ષ	૫૦૪
„	નયપ્રકાશ રાસ	પુણ્યસાગર	૫૩૦
૧૬૭૮	તીર્થમાલા સ્તં.	દયાકુશલ	૨૯૭
„	ભરત ખાડુબલી રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૪
„	સમકીર્તસાર રાસ	„	૪૨૫
„	ખારઆરા સ્તં	„	૪૨૮
„	સિંહાસન ખત્રીશી	સંધવિજય	૪૭૭
„	નશાલિભદ્ર ચો.	મતિસાર	૫૦૧
„	કુલધ્વજકુમાર	અમરચંદ્ર	૫૦૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
„	નર્મદા સુંદરી ચો.	કર્મસિંહ	૫૦૯
„	પ્રિયંકર ચો.	ગુણવિજય (૧)	૫૧૯
„	કુલધ્વજ રાસ		૯૨
„	અળખુત્ર રાસ		૧૦૯
૧૬૭૯	અમરસેન વૈરસેન આખ્યાન	સંઘવિજય	૪૭૫
„	સીતાવિરહ	અમરચંદ્ર	૫૦૮
„	અગડદત્ત રાસ	લલિતકીર્તિ	૫૦૯
સ. „	વ્રતવિચાર રાસ	લે. કર્તા ઋષભદાસ	૪૧૩
સ. „	સમકીતસાર રાસ	લે. કાનજી	૪૨૭
૧૬૮૦	નહેંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	જિનોદય સૂરિ	૫૧૧
„	ઉપદેશભાળા રાસ	ઋષભદાસ	૪૫૧
સ. „	૧૮ પાપસ્થાન બાષા	લે. વિમલદાસ	૧૫૬
૧૬૮૧	વલ્કલચીરી રાસ	સમયસુંદર	૩૫૩
„	કુમાર (રૂપચંદ) રાસ	પુણ્યકીર્તિ	૪૦૬
૧૬૮૨	૬૩ શલાકા પુરૂષ સ્તોત્ર	દયાકુશલ	૨૯૯
„	વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ	સમય સુંદર	૩૫૪
„	પૂજાવિધિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૯
„	ત્રેણિક રાસ	„	૪૩૦
„	હિતશિક્ષા રાસ	„	૪૩૩
„	સીમંધર સ્તં	કમલવિજય	૫૧૩
„	વિજય વિજયા રાસ	રાયચંદ (૧)	૫૧૪
સ. „	રાવણ મંદોદરી સંવાદ	લે. રાધવ	૮૩
સ. „	નલ દમયંતી ચં		૨૬૬
૧૬૮૩	અયમતા રાસ	„	૫૧૫
„	અંતરંગ રાસ	„	૫૧૫
„	કુંડરીક પુડરીક રાસ	„	„

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	શ્રેણિકું રાસ	"	૫૧૬
૧૬૮૩	નરામ યશો રસાયન રાસ	દેશરાજ	૫૨૨
લ. "	પુરંદર રાસ	લે. ચરિત્રવિગલ	૩૦૯
૧૬૮૩	(૭) જયચંદ્ર રાસ	ગુણવિજય	૫૧૯
	નકેતર રાસ	"	૫૨૦
૧૬૪૮	રોહિણિયા રાસ	ઋષભદાસ	૪૩૭
"	હીરવિજય ૧૨ ખોલ રાસ	"	૪૩૯
"	શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ	સહજ કીર્તિ	૫૨૫
"	આનંદ શ્રાવક સંધિ	શ્રીસાર	૫૩૪
લ. "	રાત્રિભોજન રાસ.		૧૧૮
લ. "	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. કુંવરછ	૨૭૧
લ. "	વંકચૂલ રાસ	લે. સૌભાગ્ય વિજય	૪૮૪
૧૬૮૫	પદમહોત્સવ રાસ	દયાકુશલ	૨૯૯
"	વિજયસિંહ સૂરિ રાસ	"	૨૯૮
"	ખારવત રાસ	સમયસુંદર	૩૬૫
"	મલ્લિનાથ રાસ	ઋષભદાસ	૪૪૧
"	હીરવિજય સૂરિ રાસ	"	૪૪૨
"	ધન્ય વિલાસ રાસ	કલ્યાણુશા	૫૨૬
"	અગડદત્ત રાસ	સ્થાનસાગર	૫૨૮
"	ખાલચંદ ખત્રીશી	ખાલચંદ	૫૪૧
લ. "	યશોધર ચરિત્ર		૪૯૫
લ. "	અગડદત્ત રાસ	લે. કર્તી સ્થાનસાગર	૫૩૦
૧૬૮૬	ગૌતમપૃચ્છા	સમયસુંદર	૩૬૫
"	નશત્રુંજય રાસ	"	"
"	નજયાનંદ રાસ	વાનો	૫૪૨
"	મેઘકુમાર ચો.	સુભતિરસ	૫૪૬

सं.वत्	कृति	कर्ता	पृष्ठ
॥	पृथ्वीयंद्र	देवयंद्र (१)	५७८
॥	शांथ प्रद्युम्न यो.	दे. गंगदास	३३५
१६८७	सीताराम प्रथम यो.	समयसुंदर	३५५
॥	आराम शोभा यो.	राजसिंह	५४६
॥	अलयकुमार रास	अपभ्रंश	४५०
	अपभ्रंश रास		४५१
	क्षेत्रप्रकाश रास		
	समय स्वरूप रास		
	देवयुग्म स्वरूप रास		
	शत्रुंजय रास		
	कुमारपालनो नातो रास		
	श्रुतस्वामी रास		
	श्रीरामविधि रास		
	आर्द्रकुमार रास		
	पुण्यप्रशंसा रास		
	कवचवन्ना रास		
	वीरसेन रास		
११८८	क्षेत्राचारित्र	पुण्यशक्ति	४०६
॥	प्रीति छत्रीशी	सहजशक्ति	५२६
१६८९	स्थूललङ्कार गीत	समयसुंदर	३८८
॥	अंजनासुंदरी रास	पुण्यसागर	५३०
॥	नेमिराजुल पार भास	लाभोदय	५३४
॥	भोती कपासीया संवाद	श्रीसार	५३६
॥	सारणावनी	॥	५३७
॥	अंजनासुंदरी संवाद	लूणसागर	५४७
॥	श्रीयामनी लानुभवावती यो.	यंद्रशक्ति	५४७

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
..	નગ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રચરિત) દર્શન વિજય		૫૪૯
લ. ..	શ્રી ચરિત્ર રાસ	લે. પ્રીતિવિજય	૪૮૦
લ. ૧૬૯૦	બાર આરાત્ન.		૪૨૮
૧૬૯૧	જંબુ સ્વામી રાસ	કુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૧
લ. ..	વેતાલપચીસી	લે. કલ્યાણ	૨૨૩
લ. ..	સીતારામ ચો.	લે. રૂપા	૩૬૫
૧૬૯૨	મંગલ કલશ રાસ	ગ્રેમમુનિ	૫૬૭
..	જંબુ ચો.	કમલવિજય (૨)	૫૬૭
..	નેમનાથ રાસ	કનક કીર્તિ	૫૬૮
..	ઉપાસક દશાંગ બા.	દર્પવલ્લભ	૬૦૨
લ. ..	વાસુ પૂજ્યરાસ		૨૭૭
લ. ..	શાંખ પ્રધુમ્ન ચો.	લે. વલુવીર	૩૩૫
૧૬૯૩	દ્રૌપદી રાસ	કનકકીર્તિ	૫૬૯
લ. ..	જંબુપંચલવ વર્ણન ચો.	લે. શુભા	૪૧
૧૬૯૪	વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ	લક્ષ્મીકુશલ	૫૭૨
લ. ..	ગિનપાલ ગિનરક્ષિત રાસ		૩૯૩
લ. ..	સીમંધર સ્ત.		૫૧૪
૧૬૯૫	+ કાપડહોડા રાસ	દયારત્ન	૫૭૩
..	નર્મદાસુંદરી રાસ	રાજરત્ન	૫૭૪
..	શત્રુંજયતીર્થ પરિપાટી	દેવચંદ્ર (૧)	૫૭૯
૧૬૯૬	ધનદત્ત ચો.	સમયસુંદર	૩૬૮
..	ગોડીપાર્શ્વ સ્ત.	સુમતિસિંધુ	૫૭૪
..	વાસુપૂજ્ય મતોરમ કાગ	કલ્યાણશા	૫૭૫
..	ધ્યાનસ્વરૂપ ચો.	લાલવિજય	૫૮૧
લ. ..	સુબાહુસંધિ	લે. ગોડીદાસ	૧૮૮
લ. ..	શિવજી આચાર્ય રાસ		૫૮૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૯૭	સાધુવંદના	સમયસુંદર	૪૭૦
„	+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ	દર્શનવિજય	૫૫૧
„	અમરગુપ્ત ચરિત્ર	કલ્યાણુશા	૫૭૬
„	સુરપાળનો રાસ	વિવેકચંદ્ર	૫૭૭
„	ધર્મશુદ્ધિ રાસ	મતિકીર્તિ	૫૭૭
„	હરિશ્ચંદ્ર રાસ	કનકકુશલ (?)	૫૮૩
„	„	કનકસુંદર	૫૮૩
„	શિવજી આચાર્ય રાસ	ધર્મસિંહ (૧)	૫૮૫
લ૦ ૧૬૯૭	સુદયવત્સ (સદેવંત) રાસ	કીર્તિવર્ધન	૫૮૬
લ૦ „	સિંહાસન ખત્રીશી		૨૩૭
લ૦ „	નેમિરાસ	લે. કીકા	૨૪૪
લ૦ „	મૃગાવતી ચો-	લે. સૌભાગ્યવિમલ	૩૪૮
લ૦ „	આપાઢભૂતિ રાસ	લે. કુશલવિજય	૪૦૮
લ૦ „	શ્રેણિક રાસ	લે. વર્ધમાન	૪૩૩
૧૬૯૮	આલોચણુ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૮૯
„	પ્રસન્નચંદ્ર રાસ	રાજસાગર	૪૮૬
„	શીલવતી ચો.	દેવરત્ન (૧)	૫૮૫
„	અમરસેન રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૬૯૮	પ્રદેશી રાજ રાસ	જ્ઞાનચંદ	૫૮૭
„ „	+ સમ્મેતશિખર તીર્થમાળા	લે. ચંદ્રકુશલ	૪૬૫
૧૬૯૯	ગુણધર્મ રાસ	મતિસાર	૫૦૩
„	ગજસુકુમાર રાસ	જિનરાજસૂરિ	૫૫૩
„	રૂપચંદ્ર ઋષિરાસ	ત્રિકમ	૫૮૮
„	+ વૈકુંઠ પંથ	ભીમ	૫૯૮
લ૦ „	પાંચ પાંડવ સ.	લે. સુમતિરચિ	૧૫૬
લ૦ „	તેજસાર રાસ	જયસાગર	૨૧૬

સંવત્ર	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ „	ચંપકશ્રેષ્ઠી ચો.		૩૬૮
લ૦ ૧૬૯૯	રૂપચંદ રાસ	લે. પંચાયાણુ	૫૮૯
૧૭૦૦	દુપદી સંબંધ	સમયસુંદર	૨૭૦
„	અનાથી સ.	ખેમ	૫૯૨
„	કર્મગ્રંથ બા૦	ધનવિજય	૬૦૨
લ૦ ૧૭૦૦	વિક્રમરાસ	દીરાનંદ	૪૬૭
	અગડદત રાસ	કલ્યાણસાગર	૪૮૯
લ૦ ૧૭૦૦	નંદ્યત્રીસી	+ ભક્ષ્મીમણ	૮૯
લ૦ ૧૭૦૧	મૃગાવતી ચો.	કલ્યાણવિજય	૩૪૯
લ૦ ૧૭૦૧	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. દીપા	૪૦૦
લ૦ ૧૭૦૧	ઝાંઝરિયામુનિ સ.	લે. હંસકુશલ	૪૭૨
૧૭૦૨	વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત.	શ્રીસાર	૫૪૦
લ૦ „	કુમારપાલ રાસ	લે. અમંયા	૨૫૩
લ૦ „	ગુણકરંડ ગુણાવલી		૪૯૬
૧૭૦૩	ગજસુકુમાર ચો.	ભુવનકીર્તિ(૨)	૫૬૩
લ૦ „	ભરતબાહુબલી પ્રબંધ	લે. વિદ્યાવિમલ	૩૧
લ૦ „	શ્રેણિકરાસ		૨૨૭
લ૦ ૧૭૦૪	કુમારપાલ રાસ	લે. વિશુધકુશલ	૪૧૯
લ૦ ૧૭૦૫	મંદોદરી સંવાદ	લે. વીરજી	૧૧૨
લ૦ „	દ્રૌપદી સંબંધ		૩૭૨
૧૭૦૬	અંજનાસુંદરી રાસ	ભુવનકીર્તિ (૨)	૫૬૪
„	વંકચૂલ રાસ	ત્રિકમ	૫૮૯
લ૦ ૧૭૦૮	શ્રેણિક રાસ	લે. વિમલદાસ	૫૧૯
લ૦ „	ઋષિદત્તા રાસ		૧૯૭
લ૦ ૧૭૧૦	સિંહાસન બત્રીશી	લે. લહુઆસુત	૨૩૮
લ૦ ૧૭૧૧	ગુણકરંડ ગુણાવલી	લે. ગજરત્ન	૪૯૬

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ ૧૭૧૨	શાંખપ્રવૃત્તિ ચો.	લે. મહિમોદય	૩૩૫
„ „	ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો.	લે. માનવિજય	૩૪૨
લ૦ ૧૭૧૩	રામકૃષ્ણ ચો.		૨૧૭
લ૦ ૧૭૧૪	નેમનાથ રાસ		૫૬૯
લ૦ ૧૭૧૬	સિંહાસન ખત્રીશી	લે. વૈરાગ્યસમુદ્ર	૨૩૭
લ૦ ૧૭૧૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ)રાસ	લે. ધનવિજય	૫૯
લ૦ „	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લ૦ „	સમેતશિખર તીર્થમાળા	લે. હેતુસાગર	૪૬૫
લ૦ ૧૭૧૮	જંખૂદ્રીપ વિચાર સ્ત.	લે. ધનહર્ષ	૫૦૫
લ૦ „	વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ		૫૭૩
લ૦ ૧૭૨૨	ચંદન મલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૯૬
લ૦ „	„	લે. મનોહર	૫૯૭
લ૦ „	આષાઢભૂતિ સ.	લે. સુમતિવિજય	૨૪૬
લ૦ „	ખારખારા સ્ત.		૪૨૮
લ૦ „	શાલિભદ્ર રાસ		૫૦૨
લ૦ „	અગડદત્ત રાસ	લે. દુર્ગસિંહ	૫૧૦
લ૦ ૧૭૨૪	ધનકત્ત ચો.	લે. દીપ્તિવિજય	૩૬૯
લ૦ „	હીરવિજયસૂરિ રાસ	લે. સૂરવિજય	૪૯૯
લ૦ ૧૭૨૫	શીલવતી ચો.		૫૮૫
લ૦ ૧૭૨૬	અંજનાચુંદરી રાસ	લે. દીપસાગર	૫૬૬
લ૦ ૧૭૨૯	ઢાલસાગર	લે. સાધુવિજય	૫૦૦
લ૦ ૧૭૩૦	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૯
લ૦ „	સારખાવની	લે. દયાતિલક	૫૩૯
લ૦ ૧૭૩૧	આદિનાથ વિવાહલો		૪૫૪
લ૦ ૧૭૩૩	મોતી કપાસીયા સંવાદ	લે. મતિવિમલ	૫૩૭
લ૦ „	વંકચૂલ રાસ	લે. શાંતિવિજય	૫૯૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
સં ૧૭૩૫	શીલ રાસ		૧૪૬
„ „	વિજયસિંહસૂરિ રાસ	લે. દામાવિજય	૨૯૯
સં ૧૭૩૬	નેમિરાસ		૨૪૪
સં ૧૭૩૭	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ		૫૯
સં ૧૭૩૮	કલાવતી રાસ		૧૫
સં ૧૭૪૧	હરિગ્ણ રાસ	લે. અજયભાગર	૧૮૦
સં ૧૭૪૨	તેજસાર રાસ	લે. ગ્રેમવિજય	૨૧૫
સં ૧૭૪૩	જ્ઞાનપંચમી સ્ત.	લે. આયુદ્ધકુશલ	૩૦૦
સં „	ગજસુકુમાલ રાસ		૫૫૪
સં ૧૭૪૫	„		૫૫૫
સં ૧૭૪૬	શાલિભદ્ર રાસ	લે. ખેમાવિજય	૫૦૨
સં ૧૭૪૭	+ દાનાદિ સંવાદ		૩૩૬
સં ૧૭૪૮	આપાદભૂતિ રાસ		૪૦૮
સં ૧૭૪૯	ધનદત્ત ચો.		૪૬૯
સં ૧૭૫૦	શુક્રબહોતરી	લે. જ્ઞાનવિજય	૨૩૩
સં ૧૭૫૧	હરિવંશ રાસ		૫૫
સં „	તીર્થમાલા સ્ત.	રાયચંદ	૨૨૮
સં „	મહાવીર સ્ત.	„	૩૭૫
સં ૧૭૫૨	+ હંસરાજ વત્સરાજ રાસ		૫૧૨
સં ૧૭૫૩	સિદ્ધચક્ર (શ્રીપાલ) રાસ	લે. જીવનચંદ્ર	૫૯
સં „	અંજનાસુંદરી રાસ	લે. ધર્મસુંદર	૫૩૩
સં ૧૭૫૫	ગજસુકુમાર ચો.		૫૬૪
સં ૧૭૫૮	જિનધર્મ મંજરી		૩૯૭
સં ૧૭૫૯	કુમતિ કુધ્વંસ ચો.	લે. ઉત્તમવિજય	૨૪૦
સં „	ત્રેણિક રાસ	લે. રામવિજય	૪૩૩
સં ૧૭૫૯	હીરવિજયસૂરિ રાસ		૪૪૯

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ૦ „	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. દયામૂર્તિ	૫૫૫
લ૦ ૧૭૬૦	+ પ્રેમલાલચ્છી રાસ (ચંદ્રરાસ)		૫૫૧
લ૦ ૧૭૬૨	નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન ચો.	લે. મગયલસાગર	૨૭૪
લ૦ „	+ ચોવીશી	લે. સુખહેમ	૫૫૮
લ૦ „	દ્રૌપદી રાસ	લે. કહાનશુ	૫૭૨
લ૦ ૧૭૬૩	શુકરાજ સાંહેલી	લે. પદ્મવિજય	૧૨૮
„ „	મૃગાપુત્ર સ.	લે. ધર્મવિલાસ	૫૯૨
લ૦ ૧૭૬૪	અંબડ કથાનક ચો.		૨૫૨
લ૦ ૧૭૬૫	વેતાલપચીસી	લે. સુનાણુહંસ	૨૮૯
લ૦ „	પુન્યસાર રાસ	લે. કુશલચંદ્ર	૪૦૬
લ૦ „	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. સદારામ	૫૧૨
લ૦ ૧૭૬૬	શીલરાસ	લે. લાલચંદ્ર	૧૪૯
લ૦ „	નલદવદંતી રાસ	લે. શુતકુશલ	૩૫૧
લ૦ „	નવતત્ત્વ રાસ		૪૨૪
લ૦ ૧૭૬૭	ગોરાવાદલ-પદ્મણી રાસ		૨૧૧
લ૦ ૧૭૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. માનચંદ્ર	૪૦૯
લ૦ ૧૭૬૮	કુલધ્વજ રાસ	લે. અમરવિજય	૫૦૮
લ૦ ૧૭૬૯	જંબુચરિત	લે. કુશલચંદ્ર	૫૬૩
લ૦ „	+ શત્રુંજય પરિપાટી	લે. ગુણચંદ્ર	૫૮૧
લ૦ ૧૭૭૦	+ ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો.	લે. સમયધીર	૩૪૨
„ „	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	લે. ધનશુ	૩૪૨
„ „	+ નેમિસાગર રાસ	લે. વિંનીતવિજય	૪૧૫
લ૦ ૧૭૭૧	+ ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચો.	લે. જયસૌભાગ્ય	૪૮૫
લ૦ „	અભયકુમાર રાસ		૪૫૧
લ૦ ૧૭૭૮	રત્નસાર ચો.	લે. દોલતચંદ્ર	૧૨૫
લ૦ ૧૭૮૧	ધર્મશુદ્ધિમંત્રી ચો.	લે. રંગપ્રભોદ	૫૭૯

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
સ. ૧૭૮૨	કોકશાસ્ત્ર ચો.		૩૨૫
સ. ૧૭૮૩	ગજસુકુમાલ રાસ		૪૦૮
સ. ૧૭૮૪	જંજૂ ચો.	લે. ખેમજી	૫૬૭
સ. ૧૭૮૪	યામનીલાલ મૃગાવતી ચો.	લે. મહિરચંદ	૫૪૯
સ. ૧૭૮૫	+ હંસરાજ વચ્છરાજ રાસ	લે. કૃષ્ણજી	૫૧૩
સ. ૧૭૮૭	શાંખપ્રદુમ્ન ચો.	લે. પ્રતાપવિજય	૩૩૫
સ. ૧૭૮૮	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સ. ૧૭૮૨	શાલિભદ્ર ચો.	લે. મનોહરસાગર	૫૦૨
સ. ૧૭૮૩	મહાવીર ૨૭ લવસ્ત.		૫૯૪
સ. ૧૭૮૮	હાલસાગર		૫૦૦
સ. ૧૭૮૯	પ્રદેશીરાજ રાસ		૫૮૮
સ. ૧૮૦૦	વિક્રમાદિત્ય ચો.		૨૯૧
સ. ૧૮૦૩	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સ. ૧૮૦૮	રાત્રિભોજન રાસ	લે. પ્રસિદ્ધસાગર	૧૧૯
સ. ૧૮૧૦	ગજસુકુમાલ રાસ	લે. ખુશાલચંદ	૫૫૫
સ. ૧૮૧૦	શાલિભદ્ર રાસ	લે. રામજી	૫૦૩
સ. ૧૮૧૧	ગોડી પાર્શ્વસ્ત.		૨૯૬
સ. ૧૮૧૨	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	લે. લાણુવિજય	૫૯૭
સ. ૧૮૧૩	(૩૫ચંદ) કુમારરાસ		૪૦૬
સ. ૧૮૧૫	વીર જિનવેલી		૨૮૧
સ. ૧૮૧૮	મૃગાવતી ચો.		૩૪૮
સ. ૧૮૧૯	શાલિભદ્ર ચો.	લે. લાલવિજય	૫૦૨
સ. ૧૮૧૯	સત્તરભેદી પૂજા		૨૨૦
સ. ૧૮૨૧	ઉપદેશ સત્તરી	લે. ચિરપાલ	૫૩૯
સ. ૧૮૨૫	સત્તરભેદી પૂજા		૨૨૦
સ. ૧૮૨૫	હીરવિજયસુરિ રાસ	લે. અમૃતવિજય	૪૪૯, ૪૫૦

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લં ૧૮૨૮	પુન્યસાર રાસ	લે. સુમાનસાગર	૪૦૬
લં ૧૮૨૯	વેતાલ પચીસી	લે. કૃષ્ણવિજય	૨૨૩
લં ,,	રાવણ મદોદરી સં.	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
લં ૧૮૩૦	નલ દવદંતી રાસ	લે. કનકરૂચિ	૩૫૨
,, ,,	સતરભેદી પૂજા		૪૬૭
લં ૧૮૩૩	+ હરિશ્ચંદ્ર રાસ	લે. જ્ઞાનરાજ	૫૮૪
લં ૧૮૩૭	+ નવપદ્મવ પાર્શ્વનાથ		
	કલશ	લે. કાંતિકુશલ	૬૬
લં ૧૮૪૦	સુદર્શન ચો.		૧૫૫
,, ,,	શુકળહોતરી		૨૩૩
,, ,,	પુરંદર ચો.		૩૦૯
લં ૧૮૪૨	તીર્થમાલા	લે. વિનોદરૂચિ	૩૦૪
લં ૧૮૪૨	વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત.	લે. પ્રમોદસાગર	૫૪૦
લં ૧૮૪૩	આનંદસંધિ	લે. અમોલકચંદ	૫૩૫
લં ૧૮૪૪	નલ દવદંતી રાસ		૩૫૨
લં ૧૮૪૫	કુમારપાલ રાસ		૪૧૯
લં ૧૮૪૫	શત્રુંજય માહાત્મ્ય		૫૨૫
લં ૧૮૫૨	આનંદસંધિ		૫૩૫
લં ૧૮૫૫	+ શત્રુંજય રાસ	લે. લખમીચંદ	૨૫૮
લં ,,	તીર્થમાલા		૩૦૪
લં ,,	હિતશિક્ષા રાસ	લે. જ્ઞાનચંદ્ર	૪૩૭
લં ૧૮૫૬	કૃતપ્રણય રાસ		૫૦૧
લં ૧૮૬૧	મહાવીર નિર્વાણ સ્ત.	લે. ગોવિંદરત્ન	૫૯૫
લં ૧૮૬૪	નલદવદંતી રાસ	લે. શિવજી	૩૫૨
લં ૧૮૬૭	ગજસુકુમાલ રાસ		૨૧૮
લ. ૧૮૭૦	+ સુરસુંદરી રાસ	લે. જ્યેષ્ઠ	૨૬૨

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૮૭૩	રત્નસાર ચો.		૧૨૫
લ. ૧૮૭૬	ચંપકચ્રેષ્ઠી ચો.	લે. શિવજી	૨૬૮
લ. ૧૮૭૭	સંગ્રહિણી		૪૯૭
લ. ૧૮૮૪	દાલસાગર	લે. હીરાચંદજી	૫૦૦
લ. ૧૮૮૬	સીતારામ ચો.	લે. ક્ષમાવર્ધન	૩૬૫
લ. ૧૮૮૯	વાસુપૂજ્ય દ્વાગ.		૧૭૬
લ. ૧૮૯૫	અંતરિક પાર્શ્વછંદ	રંગવિજય (૧)	૮૦
લ. ૧૮૯૯	નચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચો.	લે. ગંગારામ	૩૪૨
લ. ૧૯૦૧	સિંહાસન બત્રીસી.		૨૩૭
લ. ૧૯૦૭	નગૌતમ પૃચ્છા ચોપય		૭૩
લ. ૧૯૦૮	ગજસુકુમાલ રાસ		૫૫૫
લ. ૧૯૧૨	જિનપ્રતિમા સ્ત.		૫૪૧
લ. ૧૯૧૭	સૌભાગ્ય પંચમી સ્તં	લે. ચતુર્ભુજ	૫૯૫
લ. ૧૯૨૨	આનંદ સંધિ		૫૩૫
લ. ૧૯૩૧	ગુરુ છત્રીશી		૧૪૧
લ. ૧૯૩૨	નેમિચંદ્રાવલા	લે. ધર્મવિજય	૩૧૭
લ. ૧૯૪૨	નરામયશો રસાયન રાસ	લે. નારણજી	૫૨૪
લ. ૧૯૭૫	પૂજાવિધિ રાસ		૪૩૦

